

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Ch. 1823

UNIVERSITEITSBIBLIOTHEEK GENT

Ex

Infima Classe Grammatices

Ad

Mediam

Gradum Facienti

Secundo

Probo ac Ingenio Adolescenti

Alexandro de Meulenaere

Bruxellensi.

Victus Alexander, victor qui diceris orbis,
ecce jaces: hosti cedere turpe puta.
Quare age, fac unum Superes, eris alter ab illo
victor; Alexander Maximus esse potes.

Gandavi

In Gymnasio Lothi IESQ

9^a Septembris 1753.

SANCTI
REMIGII E-
PISCOPI RHE-
MENSIS

EXPLANATIONES
EPISTOLARVM BEATI PAULI A-
POSTOLI

EX VETERI M. S. MONASTERII
*S. Ceciliae Roma trans Tyberim nunc primum in
lucem data,*

OPERA ET STUDIO

R. P. IOANNIS BAPTISTÆ VILLALPANI
di Cordubensis, Societatis IESV Theologi.

M O G V N T I A

Cum Gratia & Priuilegio; Typis Ioannis Albini.

Anno Domini M. D. XIV.

ADMODVM RE- VERENDO AC RELI-

GIOSISSIMO IN CHRISTO
PATRI AC DOMINO

D. VALENTINO,

*SACRI CISTERTIENSIS ORDINIS MO-
nasterij Erbacensis in Ringgauia*

ABBATI ET ANTISTITI DIGNISSIMO DO-
mino ac Patrono suo apprimè colendo.

Etus est verbum, Admodum Reuerende ac
Religiosissime in Christo Pater ac Domine,

Quod medicorum est,

Promittunt medici, tractant fabrilis fabri.

Ceteri, quibus vel amplior est Gratiarum
Arca, vel opimius rerum nouarum penu, pe-
regrina Tibi beneuolentiæ tragemata me-

ditentur; ego domesticis & intestinis assuetus, è Typogra-
phio Typographica apporto. Commentarium scilicet per-
uetustum, annis abhinc mille, eoque amplius à sanctissi-
mo olim Rhemorum Antistite REMIGIO in Diui Pauli e-
pistolas apud Gallos elucubratum, nunc in Germania no-
stra Typis aliquando meis recusum, Nominisque Tui patro-
cinio vnicè consecratum. Maiora scio R. P. T. à me debe-
ri, si tot hætenus officiorum meritis aliqualem referre gratiam
adnitar; sed nec *Omnia possumus omnes*, nec prolixa Patroni li-
beralitas exæquari se vel gratissimi clientis testificatione finit.
Æqui proinde bonique hoc, quicquid est, accipe, Religiosif-
sime Præsul; in speciem quidem perexiguum, reuera autem
amplissimum, si non tam exilis membrana suis pro pagellis lo-

DEDICATIO.

quatur , quam pro doctrinæ reconditoris dignitate scriptoris sanctitudo. Cui sanè perquam iniurius sim , si calamum eius , tam Augusti Gentium DOCTORIS afflatu calentem , diuinosq; illos à sacro Spiritu dictatos apices , vltra crepidam , vt aiunt , prælumve meum ausim dilaudare. Tu , Religiosissime Præsul , pro singulari Tuo in D. Paulum , diuosque Cœlites amore , deliba subinde sacratissimos hosce Commentarios , reperiisque profectò Rhemensi Falerno nil esse hederâ opus. Nec , si *dulce solum patria est* , ea Te aspernaturum reor , quæ ex ipsa Religiosissimi Ordinis vestri matrice quasi , altriceque Galliâ profluxêre. Vale admodum Reuerende & Religiosissime in Christo Pater : Deus Te opt. max. diuusque Remigius , cuius Tibi pignus hoc , & amoris mœnimentum transmittō , Diœcesi nostræ , Ordinique vestro vniuerso sospitem saluumq; tutetur , vt , quemadmodum hic ipsos septuaginta quatuor annos Rhemensi Ecclesiæ Antistes præfuit ; ita Tu illum longæuo tranquillissimæ ætatis , exactissimarumque virtutum curriculo propè consequaris. Moguntiz 26. Mart. Anno 1614.

R. P. V.

Additissimus

Ioannes Albinus.

S. LEONIS PP. IX. EPISTOLA
ad Francos,

LEO EPISCOPVS
SERVVS SERVORVM DEI
FRATRIBVS, ET FILIIS CATHOLICIS
PER VNIVERSVM REGNVM FRANCORVM CON-
stitutis salutem, & Apostolicam bene-
dictionem.

Ompertum charitati vestræ credemus, quod post consecrationem nostram, illam videlicet, qua benignitas Dei humilitatem nostram sanctæ Romanæ Ecclesiæ præesse voluit, Germaniam, Galliamque visitauimus, ac Rhemorum urbem adeuntes maximo voto, & summa deuotione Ecclesiam beati Remigij (vt longe ante desiderauimus) Deo annuente, & eiusdem sanctissimi viri patrocinantibus meritis, cum magna gloria dedicauius, atque post consecrationem Ecclesiæ in eadem synodum celebrantes, plurima ad vtilitatem christianæ religionis necessaria consilio Coëpiscoporum nostrorum suorum, assensu etiam, & laude cleri, & populi, quorum innumera multitudo ad tantæ deuotionis celebritatem confluxerat, statuendo confirmauius. Quæ omnia capitulis digesta, inter canones haberi præcipimus, & postea in omnibus synodis, quæ habuimus, id ipsum confirmare curauius. Et quoniam beatissimum Remigium gentis Francorum prædicatorem & apostolum scimus, venerari, & honorare illum, quem Dominus in terris, & in cælo mirificauit, prout possumus, debemus, præsertim cum semper in nostro pectore inde ipsius amor feruentius ardeat, quod pretiosissimum corpus ipsius sanctissimi viri propriis manibus transfe-

EPISTOLA AD FRANCOs.

rentes in locum sibi præparatum, miraque pulchritudine exquisiti operis decoratum reposuimus. Vnde vestram admonere volumus dilectionem, vt sicut nos in eius obsequiis perpenditis gratulari, ita & vos causa nostri amoris, maximeque ex debito paterni honoris solemnitatem eius, quæ est Kalend. Octobris, celebrem habeatis, quia etsi aliis non est Apostolus, tamen vobis est: nam primitiæ apostolatus eius vos estis in Domino. Hunc itaque honorem Patri, & Apostolo vestro exhibete, vt iuxta promissum Domini, longæui super terra viueret, & eiusdem patris precibus æternæ beatitudinis fœlicitatem mereamini possidere. Valete.

Hanc epistolam S. Leonis PP. IX. ad Francos ex autographo archiepiscopi Rhemensis Ecclesie desumptam Gerardus Vossius inseruit in opere S. Leonis Magni, una cum alijs utriusque pontificis epistolis.

SIDO-

SIDONIUS DOMINO PAPAE

Remigio salutem.

Quidam ab Aruernis Belgicam petens (persona mihi cognita est, causa ignota, nec refert) postquam Remos aduenerat scribam tuum, seu bibliopolam pretio fors fuat, officio ve demeritum copiosissimo velis nolis, declamationum tuarum schedae emūxit: qui redux nobis, atq; oppido gloriabūdus (quippe praeceptis tot voluminibus) quidquid quaq; mercari paratis detulerat (quod tamen cuius nec erat iniustum) pro munere ingessit, cura mihi ē vestigio fuit, iisq; qui student, cum merito lecturiremus, plurima & vere cuncta transcribere. Omnium assensu pronūciatum, pauca nunc posse similia dictari. Etenim rarus, aut nullus est, cui meditato ropar assistat dispositio per causas, positio per literas, cōpositio per syllabas. Sed hoc opportunitas in exemplis, fides in testimoniis, proprietas in epithetis, urbanitas in figuris, virtus in argumentis, pondus in sensibus, flumen in verbis, fulmen in clausulis, structura vero fortis & firma, coniunctionumq; perfectarū nexu, casuris insolubilibus: sed nec hinc minus lubrica, & leuis, ac modis omnibus erotundata, quae lectoris linguā inoffensam decenter expediat, ne salebrosas passa iacturas per cameram palati volutata balbutiat. Tota deniq; liquida prorsus, & ductilis, veluti cū crystallinas crustas, aut onychinas non impacto digitus ungue perlabitur: quippe si nihil eū rimosis obicibus exceptū tenax fractura remoraretur. Quid plura? Non extat ad praesens viui hominis oratio, quā peritia tua nō sine labore transgredi queat, ac supervadere. Vnde & prope suspicor Domine Papa propter eloquiū exundans, atq; ineffabile (venia sit dicto) te superbire: sed licet bono fulgeas ut consciētiae, sic dictionis ordinatissima: nos tibi tamen minime sumus refugiendi, qui bene scripta laudamus, et si laudanda non scribimus. Quocirca desine in posterū nostra declinare iudicia, quae nihil mordax, nihilq; minantur increpatorium. Alioqui si distuleris nostram sterilitatē facundis fecundare colloquiis, aucupabimur nūdinas inuolātum. Et ultro scrinia tua conuiuētibus nobis, ac subornātibus, effractorum manus arguta populabitur. Inchoabisq; tunc frustra moueri spoliatus furto: si nunc rogatus non moueris officio. Memor nostri esse dignare Domine Papa.

TESTIMONIUM NOTARII publici.

Et quia Ego Ioan. Franciscus Vgolinus Perusinus causarum curiæ Camera Apostolicæ Notarius præsentem copiam in totum foliorum seu chartarum descriptarum ducentarum nonaginta sex incipientem in Patris ac Nati pariterque flaminis Almi primum queritur, &c. & finientem ad cõtemplationem supernæ visionis Christo Duce pertingere mereamur, Amen. Extractam & transumptam ex quodam libro veteri prægrandi manuscripto existente apud Moniales & Monasterium sanctæ Cecilie Regionis trans Tyberinæ in chartis ducentis pergamenis conscripto Anno incarnationis Dominicæ millesimo sexagesimo septimo, indictione quinta, quinto Idus Februarij Luna vigesima secunda, vt in primo & secundo folio eiusdem libri continetur, cooperte crassis tabulis corio contextis, carie & tineis præ vetustate corrosis. In quo quidem libro continetur explicatio Epistolarum Beati Pauli Apostoli Reuerendissimo Domino Remigio Remis Episcopo auctore, cum eodem libro, ex quo transumpta fuit, auscultavi, & cum eo concordare reperi, præterquam in quamplurimis dictionibus & verbis in corpore ipsius scripturæ per me iuxta ipsummet originale correctis & emendatis, sine tamen aliis additionibus & annotationibus in marginibus superscriptæ copię appositis in ipso originali non existentibus, quæ ad maiorem correctionem & emendationem modernæ Orthographiæ descriptæ & annotatæ reperiuntur. Ideo præmissa signavi, subscripsi & publicavi, remanente dicto libro in possessione & manibus earundem Monialium & Monasterij in testimonium & fidem veritatis rogatus & requisitus. Romæ die tertia mensis Aprilis Anno à Natiuitate Domini millesimo quingentesimo nonagesimo octauo, indictione Vndecima Pontificatus sanctissimi D. N. PP. Clementis Octauī Anno septimo.

*Ioan. Franciscus Vgolinus curiæ causarum
Camera Apostolica Notarius sst.*

Nos Marcellus Lantes Protonotarius Apostolicus, sanctissimi Domini Nostri Papæ, eiusque Camerarij, curiæque causarum Camere Apostolicæ generalis Auditor, Romanæque curiæ Iudex ordinarius, Vniuersis, fidem facimus, & attestamur retroscriptum D. Ioannem Franciscum Vgolinum, qui de præmissis fidem facit, & illa subscripsit, & publicauit, fuisse, & esse publicum, legalem, authenticum, & fide dignum curiæ nostræ præfatæ notarium, eiusque scripturis & instrumentis publicis, & aliis similibus sic ab eo subscriptis in Iudicio, & extra, ac vbique locorum semper adhibitam fuisse, & in præsentem plenam & indubiam adhiberi fidem. In quorum, &c. Datum Romæ, ex Palatio nostræ solutæ residentię Die tertia Aprilis 1598.

Ott. Hellius sst.

IO. BAPTISTA VII.

LALPANDVS LECTORI S.

*N*is quas nuper edidi Ezechielis explanationibus, urbique ac templi Hierosolymitani apparatu non raro S. Remigium attuli B. Pauli apostoli epistolam interpretantem, cuius exemplum singulari Dei beneficio, & quidem vetustate insigne nactus eram. Iam vero illud ipsum typis excudendum sedulo curavi, ne tantum bonum publicae utilitati videar invidere. At quia non defuere nonnulli, qui an esset hoc opus Remigii Remensis dubitarent, cuius rei censui rationem initio esse reddendam, conandumque mihi pro viribus ostendere, quibus adductus argumentis opus hoc non nisi Remigio Remensi episcopo ascribendum putem. Et sane qui priorem huius operis praefationem scripsit, siue idem sit Remigius totiusque scriptor operis, siue diversus, admiratur, a nonnullis an sit Pauli Apostoli nec ne epistola ad Hebraeos, propterea in dubium revocari, quod in ea nomen Apostoli, ut in ceteris, non cernatur inscriptum. Tandem prolatis aliorum & quidem doctissimorum virorum sententijs, hac una omnibus ratione respondet. Si propterea, inquit, Pauli non est epistola, quia eius non habet nomen, ergo nullius erit, quia nullius nomine inscribitur. Quod si is iure miratur dubitari, verum illa sit Pauli epistola, quod eius nomine careat, quanto magis miraretur, si iam de hisce in omnes Pauli epistolas commentariis cernebat dubitari, an sint à Remigio Remensi Episcopo conscripti, quum habeant ante annos prope sexcentos eiusdem viri sanctissimi nomen inscriptum? Verum apparet id esse versuti bonorum omnium hostis commentum, quippe qui quum Orthodoxa Ecclesia amplificationem ferre non possit, varias assidue rationes comminiscitur atque consilia, quibus ei facilius eripiat gravissima veterum patrum monumenta, tamquam firmissima veritatis propugnacula atque praesidia. Est id proprium videlicet potestatum tenebricosarum, ut clarissima haec sidera contentur obruere, quae splendore pulcherrimo & salutari, quem ab immensa illa luce solis iustitia mutuantur, mysticum eiusdem Iesu Christi corpus illustrant. Quod seminus queant id assequi quod volunt, (quod profecto nunquam assequuntur) ut ipsum penitus obscurarent, lumen certe illud imminuere nituntur, quod scriptorum nomen clarissimum eorundem operibus & scriptis afferret. Equidem ut primum ad meas pervenit manus hoc volumen Magni Doctoris gentium, quae à Doctore Francia atque eius nationis apostolo Remigio explanantur, fateor me statim ita animo affectum esse, ut & quanti esset hic tam diu abditus thesaurus faciendus, mecum ipse repusarem, & simul cupiditate illud in lucem edendi non exigua incitaret. quae cupiditas tum etiam vehementius augebatur, quum se inter mea studia occasio interdum aliqua offerebatur exquirenda loci cuiuspiam S. Pauli apud eundem explanationis. Vbi sane admirabar tantam summa in brevis aetate perspicuitatem, tantam in assequenda germana sententia facultatem, tam exquisitam denique curam, ac diligentiam in religionis, fideique nostra capitibus, Apostoli autoritate ac testimonio confirmandis. Huc accessit gravissimorum doctissimorumque virorum iudicium, qui hunc nostrum hac certe in re propter doctrinae similitudinem censuerunt cum egregio theologorum magistro Augustino posse conferri. Cuius in docendo vestigia Remigius ita persequitur, ut quae is erat tot voluminibus summa ubertate dicendi complexus, hic in paucis contulisse & in unum prope opus omnia coniecisse videatur. Cuius editio videtur ad hac tempora non sine praecipua Dei providentia reservata: ut luce clarius haeretici huius aetatis inopes atque infelices inferarum latebrarum incolae cernant, caeleste hoc Ecclesia regnum subinde de suis proferre thesauris nova & vetera, atque ita vetera, ut propter ipsam temporis longinquitatem oculorum acie interdum fugere videantur, eorum praesertim, qui non satis ab omni labe sint peruersarum affectionum ac perturbationum semoti. Quare quum sit ex-

P R A E F A T I O

ploratum, atque ab omnibus comprobatum, esse hoc opus Remigij; vetus tamen est questio utrius tandem Remigij sit, Episcopi ne Remensis, qui Regem Clodouanum, atq. uniuersam prope Galliam ad Christicultum traduxit, & inueniente sexta post Christi aduentum etate floruit, idemq. magni illius patriarcha Benedicti aequalis fuit; an alterius Remigij Antisiodorensis Monachi ex eiusdem sanctissimi viri Benedicti familia vno prope saeculo posterioris, quem ne Episcopum quidem fuisse constat: ut recte clarissimus Annalium scriptor Cardinalis Baronius animaduertit. Quauquam non desunt, qui hunc etiam appellent episcopum, idq. muneris, quod ad priorem Remigium spectat, per errorem fortasse alteri huic Remigio tribuant.

Est quidem, ut supra dicebam, hac dubitatio vetus apud Scriptores illos, quas Placina in vita Iormosi Papa recenset. Verum equidem hunc ipsum librarium, qui hoc exemplum descripsit, quod ad nostras manus peruenit, illis ipsis scriptoribus arbitror antiquiorem. Cuius librarij eo est etiam maior autoritas, quodcum esset Monachus in S. Ceciliae cœnobio, quod iam est sacris Virginibus attributum, siquidem fuisset ei rei mendacium aliquod aspersurus, id videtur potius fuisse facturum, ut in sui ordinis Monachum Remigium eam laudem ab Episcopo transfunderet, quam ut Monacho ereptam affingeret Episcopo. Huc accedit & aliorum librariorum autoritas, à quibus in vaticana bibliotheca varia extant huius ipsius exempla descripta, in iis eadem est earum explanatio, & explanatoris videlicet S. Remigij Episcopi Remensis appellatio, id quod nos conferendis primis certe, extremisq. verbis earum cuiusq. explanationis facile comperimus. Atq. adeo in vetustissima Cassinensium monachorum bibliotheca, quos propterea nuper adij, unum atq. alterum codicem manu exaratum vidi: cumq. hoc nostro conferens, non modo in utroq. reperie easdem lucubrationes summa fide descriptas, verum & eiusdem Remigij Episcopi nomine omnes inscriptas. Vnde nos explanationem epistola decerpimus ad Philemonem, & in eam partem, quam hic inserimus ad Titum, aliāq. nonnulla, qua in hoc nostro exemplo desiderabantur, ac suis quodq. locis indicabuntur. Quin & varia in variis eiusdem celeberrimi cœnobij libris homilia, qua Remigij Episcopi nomen atq. inscriptionē retinent, afferuntur. Facile ut appareat & per ea tempora Remigium Episcopum ita passi honoris ergo solitum appellari, ut non alius posset nisi Remorum antistes Franciaque uniuersa Apostolus intelligi: & eandem postea appellationem quam diuissime permansisse: ut iam vel in Romano Martyrologio cernamus hunc Remigium saepe, Episcopum duntaxat, retenta veteri consuetudine, nuncupatum. Quapropter vehementer est mihi benignus lector hortandus, ne quibusdam aures prabeat, qui per speciem sapientia omnia in dubium vocare conantur. Ita enim suos cuiq. libros veteribus scriptoribus tum sacris, tum profanis eripiemus, atque adeo recentioribus quoque: quorum fere nullum est aliud hoc tempore testimonium, nisi scriptoris nomen in libri inscriptione propositum. At quarat fortasse quispiam, quid causa sit, cur id sit in dubium renocatum, aut potius cur non omnibus hac sit probata veritas, ipsius libri titulo atque inscriptione communita? Equidem existimo, si ab eodem ipso libri autore siue scriptore titulus nomenq. fuisset adscriptum, neminem fuisse ita impudentem futurum, qui id negare auderet: sed modestia fortasse causa, ut alij permulti Scriptores veteres fecisse traduntur, suum à Remigio nomen puto fuisse suppressum: quod sit à posteris deinde additū mimirum studio sancti viri memoria conseruanda: quo tempore fieri potest, ut huiusmodi controuersia nasceretur. Nisi forte altera hac eris dubitandi causa, quod quum esset solum Remigij nomen adscriptum, quumque iam duobus clari viri cognomines, dubitari ceptum sit, utri eorum esset hoc opus adscribendum. Qua videlicet est questio, quam hoc loco suscepimus expendendam. Et quamquam satis illam posset per ueteris huius exemplaris inscriptionem profligare, quod à nobis S. Ceciliae cœnobio iam profertur in lucem, & aliorum, qua in vaticana, ut dixi, Bibliotheca & Cassinensi seruantur, in quibus Episcopi Rhemensis nomen exprimitur, non tamen desunt, qui cum doleant fortasse tantam esse operis huius autoritatem, multis argumentis & quidem ipsorum iudicio firmissimis, hanc nostram sententiam oppugnare conentur. Ac primum quidem styli similitudinem nobis obiciunt in hoc videlicet opere, atque in eo quod in psalmos Antisiodorensis Remigij nomine circumfertur. Neque enim isti conferre ne dum praferre, ut arbitror, audebunt usque adeo veterum codicum autoritati recentium testimonium, qui tum hosce in epistolas Pauli, tum in psalmos Davidis libros non dubitant Antisiodorensi tribuere. Verum esto. Sint haec duo inter se opera ita similia, ut eidem omnino sint scriptori accepta referenda, qua nos tandem ratio cogit, Antisiodorensis potius illa, quam Rhemensis tribuere, ea certe ex parte, quam Remigij nomine indignam non esse perspicimus? At enim dicat quispiam satis

piam satis id iam est omnium sententia comprobatum. Imo verò tanto id est admirandum magis, licuit ergo Eucharis Cervicornio typographo sex & sexaginta nec pluribus ante annis Remigij Antisiodorensis nomen adscribere operi ex uno duntaxat exemplo deprompto, quod melius nomine omnino caruisset; quum tamen nomen nescio cuius Manegoldi preferret; licuit eundem Episcopi honorifica appellatione donare? licuit illi, vetere inscriptione sublata, novam substituere, una Abbatis Spanheimensis autoritate, nulla prolata ratione, nulla coniectura? Idque recipietur ab omnibus, omnium iudicio comprobabitur? Nobis vero fides non habeatur, qui neque permittimus, neque addimus nomen, verum illud modo defendimus ac tuemur, quod ei adscriptum ante quadraginta supra quingentos annos reperimus? Quid quod nos non leuibus coniecturis adducimur, ut credamus non esse hoc opus à Monacho Benedictino, sed ab ipso Episcopo Remensi conscriptum? Ac primum quidem in versu undevigesimo quinti capitis epistola ad Ephesos, virum sanctissimum Benedictum appellat ijs verbis: iuxta illud Beati Benedicti: si stemus ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostræ; quo loco si in eius familia fuisset hic Remigius; ampliore illum, atque honestiore, Patris videlicet; Magistrine appellatione usurum fuisse quis non videt? Quin etiam saepe oblatam occasionem de monachorum rebus agendi; semper pratermittit, quas tamen aut expendere, aut collaudare, aut corrigere tum in ipso huius explanationis initio, tum alibi potuisset: quum tamen de Episcopali dignitate differat, quam ad apostolicum munus ait pertinere: quod ei nomen & ab Hincmaro eiusdem successore, & ab aliis optimo iure tribuitur. Cuius profecto sententiam videtur sanctus Pont. Leo Nonus in epistola initio proposita sequi, ubi eundem Remigium Apostolum Francia nominat. Agit idem noster iisdem locis de ijs, qui simoniace ad episcopalem honorem euehuntur, eosque S. Ambrosii verbis accusat. Agit itidem de ijs, quos etsi homines diligunt, diuino tamen instinctu numine diligunt. quo loco suam ipse videtur electionem significare voluisse, quæ inuenis quidem adhuc, celestibus tamen ostentis est electus; ut nullus populo dubitandi locus diuinam esse electionem huiusmodi relinqueretur. Contra verò non esse hunc monachum S. Benedicti, vel inde conijcere licet, quod quum in hoc toto opere eiusdem S. Benedicti testimonium proferat, neque Patri, ut dixi, neque Magistri illum nomine impertit; ut æquum esset, si eum sui ordinis institutorem agnosceret, in quem ipse videlicet esset adscriptus. Quid? audiamus eundem in cap. 14. epist. ad Rom. dum illa verba persequitur. Alius iudicat diem inter diem, ille, inquit, iudicat, id est, discernit, & differentiam facit inter diem, & diem, qui alternis diebus à carne, vel à vino abstinet, alternis non abstinet. Verbi gratia: sunt modo multi, qui secundâ, quartâ, & sextâ feriâ à carne, & vino abstinent, tertiâ, quintâ, & septimâ comedunt carnem, & vino indulgent, alius iudicat, id est, discernit, & eligit omnem diem in abstinentiâ carnis vel vini, sicut eremita, & multi Monachorum. Ex quibus profecto verbis scriptorem non fuisse Monachum quis non intelligit? alioquin se ipse quoque in Monachorum numero recensuisset, qui se à carniû esu non arbitratus suo, sed monastica legis iussu continerent. Neque aliter fecisset, ac paulo post in eadem epistola fecit, quum ait: si ergo Christus dignatus est suscipere ad fidem suam Iudaos blasphematores, & nos gentiles idolatras, &c. Qui se in ethnicorum coniecit numerum; unde ortus erat; cur is non se Monachum supra fateretur, si Monachorum institutum profiteretur?

Verum qui nihil aliud videntur scire nisi dubitare, etiam de sancti huius viri eruditione ac scientia dubitant. Aiunt enim quum permulta quidem atque illustria de eius virtute, morumque sanctitate testimonia proferantur, non tamen videri de doctrina itidem præstantia testimonia extare similia, quæ tamen doctrina præstantia apprime in hisce de quibus agimus, scriptis elucet. Atque huiusmodi homines, quo maiore fortasse reprehensione digni sunt, quod eam doctrinam laudem ei detrachere conentur, quam permultis est nominibus atque optimo iure promeritus; hoc magis nobis vel inuiti fauent, quod hæc scripta eiusmodi esse consentiant, ut nihilo minori; quam singulari ac prope diuina Remigij doctrina conueniant. Quocirca non erit, opinor alienum, ut hos quoque, siue placemus, siue errore liberemus, pauca de multis testimonia grauissimorum virorum de huius prope singulari eruditione proferre. Ac primum quidem quid Gregorius Tironensis de illo scribat, audiamus. Erat enim (inquit) S. Remigius Episcopus egregia

P R A E F A T I O

scientia, & Rhetoricis apprime imbutus. Quid venerabilis Bedae? nonne in suo Martyrologio duobus illis versculis videtur satis huius nostri sanctissimi viri sapientiam posteritati testatur reliquisse?

Francos qui primus docuit, domuitque feroces,
Remigius proprio octimbrem praesignat honore.

Et sane par fuit, ut qui nationem eruditione haud ceteris inferiorem salutaris doctrina potuisset imbueri, eum doctrina gloria longe ceteris antecellere. Non temere igitur Hincmarus Remensis Ecclesiae Archiepiscopus eundem, ut ipsius verbis utar, scientia multiplicem, atque adeo cherubinis ipsis persimilem fuisse confirmat. Quantaque scientia, inquit, repletus extiterit, dictis, & factis suis, & testimonio S. Papa Hormisdæ perspectum esse poterit. Hac de Remigio sanctus praesul. Et sane ubi accedit huiusmodi Pontificis maximi testimonium, cuius summa est non auctoritas modo, sed morum etiam vitaque sanctitas Ecclesia uniuersa probata, ut illa non falli, hac vero nolle fallere certiores redamur; nulli mortalium sine contumacia nota sentire aliter licet. Veruntamen ad tantum summi, sanctissimique Pontificis testimonium, alterum si minus graue, certe elarius atque amplius libet adycere: quoniam videtur totius concilij Episcoporum sententiam continere. Quam Episcopi Gallia, ac Belgica prouinciarum, inquit Hincmarus, causa fidei ad synodum conuenerunt, B. Remigium undecumque doctissimum, & in scripturis sanctis eruditissimum, atque in ecclesiasticis dogmatibus exercitatum ad idem concilium venire petierunt. Haecenus ille. Ergo Remigius mirifice concilium illud, & doctrina sua luce collustrauit, & fidei constantia confirmauit, & rebus gestis etiam supra naturam vires exornauit. Quibus rebus permotus Arianus quidam haereticus primum quidem sancti Episcopi praesentia, & maiestate percussus obmutuit, deinde etiam eiusdem clementia & oratione mutatus, atque adeo disertus effectus, in eodem concilio catholicae fidei admirabile testimonium dedit. Verum ne his quidem fortasse testimoniis erunt illi contenti, qui semel caperint obfirmato unimo hunc esse librum sancti Remigij Remensis Episcopi pernegare: nec dubitant, credo, illud affirmare, ut sapiens is vir fuerit, nesciri tamen quicquam ab eo esse literarum monumentis traditum, vel certe ignorari hunc librum ab eo fuisse conscriptum. Qua duo simul mihi breuiter censeo confutanda. Equidem Sidonium Apollinarem in ea epistola, quam initio retuli, lego asserentem se multa declamationum volumina huiusce grauissimi patris habuisse, quorum voluminum istos rogabo, an ullum viderint aliquando? Quod si respondere non potuerint, quid illis conationibus, siue declamationibus factum sit; ipse quoque continuo respondebo etiam harum in epistolas Pauli lucubrationum memoriam intercidisse. Idem praeterea Remensis Archiepiscopus Hincmarus, quem sapius honoris causa nomino, iure magni cuiusdam voluminis manu exarati iacturam deplorat, quo praeter cetera S. Remigij vita continebatur, eiusque iactura causis allatis, ita concludit. Hoc enim, inquit, in hac Ecclesia Remensi nouissimo saeculi tempore de libro memorato, sed & de aliis accidit, quod antiquo tempore de authenticis scripturis euenisse S. Ioannes Chrysostomus in homilia nona Euangelij secundum Mattheum memorat. Hac ille. Sunt haec argumenta profecto firmissima, eoque magis, quod sunt Ecclesiae uniuersae consuetudine comprobata: quae in horis nocturnis, quas die illi sacro, atque solempni persoluit, ea quoque recitat verba pulcherrima, quaeque maxime videntur ad rem nostram pertinere. Primus omnium doctrina, & miraculis Francos ad Christi Domini fidem perduxit. Eius oratione mortua puella renixit. Multos interpretatus est diuina scriptura libros. In his igitur libris hoc etiam eruditissimum lucubrationum volumen esse numerandum, praeter tot veterum testimonia, quae initio protulimus, mihi quidem vnum Illustrissimi Cardinalis Bellarmini instar est omnium. qui in libro secundo de Eucharistia capite trigesimoquinto Remigius, inquit, floruit in Gallia tempore Clodonai Regis, ad initium anni Domini quingentesimi, & in hac verba scripsit in commentario capitis decimi prioris ad Corinthios. Panis, inquit, quem frangimus in altari, nonne participatio corporis Domini est! & quae sequuntur. & in libro tertio capite decimoquinto, iterum Remigium affert Remensem in eandem locum. Quae verba omnia sunt ex hoc exemplari decerpta, quod nunc primum nostra opera prodit in lucem. Et sane eo est

AD LECTOREM.

etiam amplissimi huius Cardinalis autoritas maior, quod ad eius egregiam, praeclaramque doctrinam, quam aequè probi suspiciunt, atque improbi pertimescunt, nescio quid existimationis additur ac dignitatis; quum per id tempus in ea sententia fuerit, quo fidei armis instructus, saeculis omnibus inspectantibus tum elapsis, tum venturis, Dei verbo tanquam gladio districto cum omnibus Ecclesia sacrosancta hostibus confligebat: qui ei nequaquam pepercissent, si quem calumnia, vel obreftationi patefactum aditum offendissent. Quare nos quoque non mediocriter in suscepto consilio confirmamur, ut hoc opus tamquam Remigij Remensis legitimum factum, sine detractorum metu, amicis exponamus; quod vir ita prudens, ac doctus pro tali non veritus est ipsis etiam inimicis exponere. Aduersus hac argumentorum tela satis existimant aduersarij se fore munitos, si ad quandam se arcem receperint, ad quam siquidem ipsis pateret aditus; equidem manus darem, nosque victos esse confiterer. Verum prudentem spero lectorem aperte satis esse perspecturum, eos iniuria illud argumentum usurpare, quo multo magis nostra sententia confirmatur. Profert, inquit, scriptor harum in Epistolas Pauli disputationum scriptores alios Remigio ipso Remensi recentiores. Hanc ut obiectionem diluam, duo mihi censeo discutienda, nempe qua aetate noster hic vixerit, quaque ceteri, quos ille in hoc volumine nominat. Ac primum quidem Sigibertus scriptor vetus, & gravis Remigium natum anno Domini quadringentesimo supra nonum & quadragesimum, Episcopum creatum quadringentesimo septuagesimo primo, denique quingentesimo & quadragesimo quinto mortuum esse testatur. Et quamquam Illustrissimus Baronius Cardinalis de hoc eiusdem felicissimi obitus anno dubitat, non tamen ab eo longe abesse contendit. Quod certe ad id quod agimus, nobis est satis. At quod ad alterum caput spectat, equidem partim legi, partim curavi hoc opus uniuersum perlegendum, notandosque diligenter Scriptores omnes, qui in eo proferuntur, & profecto singulorum peritis aetatibus, omnes facile Remigio Remensi vetustiores esse comperio: si unum, aut alterum, de quibus dubitare licet, exceperis. Equidem ne longam hic de singulis attexam disputationem; lectorem ad eius epitomem, vel potius catalogum ecclesiasticorum scriptorum regiam, qui est initio propaëus catechismi Petri Canisii, viri cum primis nostra sodalitatæ patribus eruditionis religiosarumque virtutum laude clarissimi. In eo catalogo distincte anni tum à Christo nato pastorum principe ac Deo nostro elapsi, tum singuli Romani Pontifices Christi Vicarij, atque successores, tum Imperatores, qui ad hæc usque tempora Romanum imperium obtinuerunt, aliaque huiusmodi scitu dignissima describuntur. Verum ut ad rem redeam, meminit Remigius inprimis Origenis, qui vixit anno à Christi ortu ferme 200. S. Cypriani, qui 237. S. Hilarij, qui 300. Didymi, qui 350. S. Basili, qui 355. S. Ambrosii, Hieronymi, Ioannis Chrysostomi, qui omnes ferme anno 356. florere, Augustini, qui 400. Cassiani, qui 423. Prosperi, qui 406. in quibus nullus relinquitur dubitandi locus; quippe quum satis compertum sit omnes esse Remigij aetate superiores. Quorundam præterea testimonia Remigius profert, de quibus quod fuerint eius aequales, dubitatio posset aliqua suboriri. Quocirca singulorum rationes videntur esse ponderanda. S. Benedictum Monachorum in occidentem patriarcham appellat; qui non modo an Remigij aetate vixerit, verum etiam an eidem notus fuerit, dubitare non licet. Nempe Petrus Diaconus in libro de viris illustribus cænobij Cassinensis capite undecimo S. Benedictum epistolas duas, earumque alteram ad Remigium Remensem Episcopum dedisse testatur. Cuius epistola causa, & à Fortunato, & ab Hincmaro in eius vita videtur illa tradi potissimum. Nam puella illa Tolosæ, quam Remigius & à mali demonis tyrannide eripuit, & ab interitu renouauit in vitam, primo ad Petri & Pauli Apostolorum limina, post ad S. Benedictum à parentibus deducta erat; à quo adiuratus & coactus Daemon ait se intercessione Remigij recessurum. Atq; ita puellam Benedictus ad Remigium cum suis literis remisit, à quo eiecto damone curata est. Cassiodorum verò, quem semel tantum appellat, non longe ab extrema epistola ad Hebræos, hoc est, in extremis hisce lucubrationibus Pomerius, ut scribit Genebrardus, prope extremo Anastasij imperio vixisse confirmat. Is in Eusebij Chronico impertum inijt anno salutis 493. decessit 513. quum sex supra viginti annos imperasset. Qui annus Remigij obitum annis permultis præcedit, quippe quum ab eodem

Remigio affirmet Baronius Vedaſtum ſanctiſſimum virum Atrebatenſium Episcopum anno ſalutis 542. fuiſſe conſecratum. A quo ſtat Sigebertus affirmans ad annum uſque 545. vitam produxiſſe Remigium. Quibus annis facile potuit Caſſiodori ſcripta perlegere. Iam vero de Gregorio, quem Beatum nominat, aliqua eſſe videtur quaſtio difficilior. Nam quia nullam ei præterea notam Remigius, vel cognomen adiungit, quo internoſci queat, contendunt aduerſarij magnum ſignificari Gregorium, quem in S. Petri cathedra anno ferme Domini 590. ſediſſe accepimus, annis poſt Remigium quinque ſupra quadraginta. At non ita rem ſe habere, neque Gregorium Magnum ſed alium à Remigio citari, videtur ex hiſce ipſius Remigij verbis in verſiculum undevigeſimum ſecundi capitis prioris ad Corinthios epiſtola poſſe conſtare. Reuera, inquit, magnam utilitatem præſtiterunt hæreſes ſanctæ Eccleſiæ, non per ſe, ſed dum doctores excitauerunt, qui quaſi dormiebant. Nequaquam enim tantam copiam librorum haberet ſanctæ Eccleſiæ, & tantam cognitionem de Deo, niſi hæreſes exorta eſſent, à quibus excitatus eſt Hieronymus, Auguſtinus, Hilarius, Gregorius, alijque Doctores ſancti, qui multa conſcripſerunt contra hæreticos. Hæc ille. Iam quis ignorat, ut è præclaris ſanctiſſimi Doctores Gregorij Magni ſcriptis multa eliciantur ſaluberrima ad hæreticos redarguendos, nihil tamen ab ipſis, data opera, aduerſus hæreticos fuiſſe literis conſignatum? Id quod ab altero Gregorio Nazianzeno Episcopo factitatum eſſe nouimus, qui & propterea Theologi cognomen eſt adeptus, de quo Gregorius præſbyter hac ſcribit. Vbi enim peruerſum cuiusdam Arianorum ſectæ dogma protuliſſet, Hæc contentio, inquit, vniuerſum Romanum occupauiſſet orbem, ſed potiſſimum Byzantii præualebat. Deus igitur Spiritus ſanctus Gregorium excitauit Theologum, quum miſereretur eorum, qui ſub eo peribant dogmate, & tanquam ad Moysen dixit. Videns vidi vexationem populi mei, qui in Aegypto eſt, &c. Et deſcendi, ut eos liberarem, quapropter nunc adeſto, ut te mittam in Aegyptum. Tali igitur adhortatione virum commouet, ut Byzantium nauigaret. Hactenus ille. At enim qua à Remigio verba proferuntur in cap. 6. epiſtola prioris ad Corinthios verſicul. 9. de orationibus, & ſacrificiis viuentium, deſunctorum animis profuturis, eadem apud Gregorium Magnum leguntur in quarto libro dialogorum. Quid enim? Nonne Pontifex maximus potuit eadem verba ab eodem Gregorio Episcopo mutuari, unde Remigius ante deprompſerat? præſertim quia Remigius ipſe, dum quartum caput interpretatur prioris ad Theſſalonicenſes epiſtola verſic. 13. S. Auguſtinum in eandem propemodum ſententiam aſſert, ex quo nimirum potuit Magnus mutuari Gregorius. Huc accedit, quod Remigius ſummum Pontificem ſolitus eſt Pontificem Apoſtolicum appellare, quam certe honorificam appellationem S. Gregorio Magno non denegaſſet tot eis nominibus iure optimo debitam. Quare quum Remigius noſter, & alijs diſcipulis imbutus, & vero lingua Græca, ut ex hiſce monumentis liquet, peritus fuerit, quando Gregorium nominat, ſive Theologum, ſive fortaſſe Nyſſenum, ſive etiam Thaumaturgum nominare dicendus eſt. Atque ut hanc tandem partem abſoluam, in caput tertium epiſtola ad Philippenſes verſicul. 3. in exemplo noſtro hæc verba ſcribuntur. Beatus Beda loquens in quodam loco de dictis Apoſtoli, ubi ait, unusquiſque in ſuo ſenſu abundet, &c. Quid ergo, inquit, ſi hæreticus eſt, debet in ſuo ſenſu abundare! minime. Non de hæretico loquitur, ſed de Chriſtiano. Hæc ibi. Quem proſecto locum adduci non poſſum, ut credam carere mendo librarij. Primum quidem, quia in eo commentario, quem Beda in epiſtolam edidit ad Romanos, ex qua ſunt illa verba deſumpta, nihil ſcribit, quod ſimile videatur. Atque ut alibi id ſcriberet, non continuo Bedam crederem à Remigio noſtro proferri. Nam ſi proſerret, perſpicuum eſſet hoſce commentarios non eſſe Remigij Remenſis Episcopi. Beda enim poſt elapſos annos à Chriſto ſeptingentos vixit, poſt Remigium vero annis ferme quinque ſupra centum, & quinquaginta. Quid porro eſſe cauſa dicamus, cur in tanto eccleſiaſticorum ſcriptorum numero, qui inter Remigium & Bedam tot fere ſæculis floruerunt, unus Beda, iſque ſemel tantum à Remigio nominetur? Quod ſi nominare velit, cur præter morem omnium prope ſcriptorum ipſius etiam tempeſtatis, qua vivebat adhuc Beda, non eidem venerabilis cognomen attribuit, ſed Beati? nam ut Beatus merito ſit appellandus, non tamen ita ab ullo ſolet appellari, ne à Tritemio quidem, etiam quum id agit, ut illuſtres viros ſui ordinis laudet. Quocirca ut hæc vitemus incommoda, fateamur, ne-

AD LECTOREM.

nam, necesse est à Remigio non Bedam eo loco, sed B. Benedictum esse nominatum, & fortasse compendiarie nota cuiusmodi B. Bened. ut quum ex eius forte exemplari aut vestigato, aut casu aliquo dua littera media syllaba interciderent, librarius addita de suo prima Alphabeti littera, Beda descripserit. Quod unum satis erat, ut Lectorem in errorem induceret, debitamque tanto viro gloriam denegarent, qui tantum nobis thesaurum tanta cura reliquit, firmissimum doctrina catholica propugnaculum, pulcherrimum sacrosanctæ Ecclesiæ ornamentum. Hac habui, qua te, amice Lector, admonendum censui, qua si a quo animo, ut spero, acceperis, non dubito, quin sis recte ac sincere hac tota de re cum antiquitate uniuersa indicaturus.

IN PA-

IN PATRIS AC NATI PARITERQVE FLA- MINIS, ALMI.

Primum queritur quemadmodum post Euangelia, qua supplementum legis sunt, & in quibus nobis exempla & praecepta vivendi plenissime digesta sunt, voluerit Apostolus has epistolas ad singulas Ecclesias destinare ut initia nascentis Ecclesiae novis causis existentibus ut praesentia, atque orientia refecaret vitia & ut postfuturas excluderet quaestiones, exemplo prophetarum, qui post editam legem Moysi, in qua omnia Dei mandata legebantur; nihilominus tamen doctrina sua rediuvina semper populi compressere peccata & propter exemplum libros ad nostram memoriam transmiserunt. Deinde queritur cur non amplius quam decem epistolas ad Ecclesias scripserit? Decem sunt enim cum illa, quae dicitur ad Hebraeos: nam reliqua quatuor ad discipulos specialiter sunt porrecta, ut ostenderet novum non discrepare à veteri testamento, & sic contra legem non faceret, has ad numerum decalogi mandatorum suas epistolas ordinavit, & quod ille praeceptis ad Pharaonem instituit liberatos: totidem hic epistolis à diaboli, & idololatriae servitute edocet adquisitos. Nam & duas tabulas lapideas duorum testamentorum figuram habuisse viri eruditissimi tradiderunt. Epistolam sanè, quam ad Hebraeos scripsit, quidam Pauli non esse contendunt, eò quod non sit eius nomine titulata, & propter sermonis, stylique distantiam, siue Barnabae iuxta Tertullianum, aut Lucam iuxta quosdam, vel certè Clementis discipuli Apostolorum, & Episcopi Romanae Ecclesiae post Apostolos ordinati. Quibus ita respondendum est: Si propterea Pauli non erit, quia eius non habet nomen: ergo nec alicuius erit; quia nullius nomine titulatur: quod si absurdum est, ipsius magis credenda est, quae tanto doctrinae suae fulget eloquio. Sed quoniam apud Hebraeorum Ecclesias quasi destructor legis falsa suspitione habebatur, voluit tacito nomine de figuris legis, & veritate Christi reddere rationem, ne odium nominis fronte praelati utilitatem excluderet lectoris. Non est sanè mirum, si eloquentior videatur in proprio, id est Hebraeo, quam in peregrino, id est Græco, quo

cetera epistola sunt scripta sermone. *Mouent etiam quosdam, quare Romanorum epistola in primo sit posita cum eam primam ratio non manifestet. Nam hanc se proficiscente Hierosolymam scripsisse testatur. Cum Corinthios, & alios ante iam, ut ministerio, quod secum portaturus erat, colligere adhortatus sit, unde & intelligi quidam volunt ita omnes epistolas ordinatas, ut prima poneretur, quamuis posterior fuerit destinata, ut per singulas epistolas gradibus ad perfectiora veniretur. Romanorum namque plerique tam rudes erant, ut non intelligerent Dei se gratia, & non suis meritis esse saluatos, & ob hoc duo in se Populi conflictarent. Idcirco illos indignari asserit confirmari, gentilitatis priora commemorans. Corinthijs autem iam Dei scientia gratiam esse concessam, & non tam omnes increpat, quam cur peccantes non reprebendet. Sicut dicit; Auditur inter vos fornicatio. Et iterum. Congregatis vobis cum meo spiritu, tradere huiusmodi Satanæ. In secunda verò laudantur, & magis, ac magis, ut proficiant commonentur. Galatæ jam nullius criminis accusantur, nisi hoc tantum quod callidissimis Apostolis crediderint. Ephesij sanè nulla reprehensione, sed multa laude sunt digni, quia fidem Apostolicam seruauerunt. Philippenses etiam multo magis colaudantur, quia nec audire quidem falsos Apostolos voluerunt. Colossenses tales erant, ut cū ab Apostolo visi corporaliter non fuissent, hac laude digni haberentur. Et si corpore absens inquit, sum, sed spiritu vobiscum sum gaudens, & videns ordinem vestrum. Thessalonicenses nihilo minus in duabus epistolis omni laude prosequitur, eò quod non solum fidem inconcussam seruauerint veritatis; sed etiam in persecutione ciuium fuerint constantes inuenti. De Hebrais verò quid dicendum est, quorum Thessalonicenses, qui plurimum laudati sunt, imitatores facti esse dicuntur? sicut ipse ait. Et vos fratres imitatores, facti estis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa: eadem enim passi estis & vos à contribulibus vestris, quæ & illi à Iudæis, apud ipsosque quæ apud Hebræos commemorat, dicens. Nam vincti compassi estis, ut rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem, & manentem substantiam.*

1. Cor. 3.
vers. 1.
ibid. vers.
4.

Colos. 2.
vers. 5.

Thessal. 2.
vers. 14.
Heb. 10.
vers. 34.

*In anno ab incarnatione Domini nostri Iesu Christi
Millesimo Sexagesimo Septimo, Indictione V.
IV. Idus, Septembris Luna XXII.*

ITEM DE ROMANIS ALIVD ARGVMENTVM.

Romani, qui ex Iudais, gentibusq; crediderant, hi superba contentione volebant se alterutro superponere. Nam Iudai, nos sumus, aiebant populus Dei, quos ab initio dilexit, & fouit. Nos circumcisi ex genere Abraham ex stirpe sancta descendimus, & notus retro apud Iudam tantum Deus. Nos de Aegypto signis Dei, & virtutibus liberati: mare sicco pertransiimus pede, cum inimicos nostros grauissimi fluctus inuoluerent. Nobis pluit Dominus manna in deserto, & quasi filiis suis, cæleste pabulum ministravit. Nos die, noctuq; in columna nubis, ignisque pracesit, ut nobis in inuio, iter ostenderet. Atque ut cetera eius circa nos immensa beneficia taceamus, nos soli digni fuimus Dei legem accipere & vocem Dei loquentis audire, eiusque cognoscere voluntatem, in qua lege repromissus nobis est Christus, ad quos ipse etiam testatus est, dicens, non veni nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel: Cum vos canes potius quam homines appellauit. Equum ergo est, ut hodie idola deferentes, quibus ab initio deseruistis, nobis comparemini, & non potius in profelytorum locum legis auctoritate, & consuetudine deputemini & hoc ipsum non merebamini, nisi quia larga semper Dei clementia voluit vos ad nostram emendationem admittere. Gentes etiam contrariò respondebant. Quanto vos maiora erga vos Dei beneficia narraueritis, tanto maioris vos criminis reos esse monstrabitis: semper enim his omnibus exstitistis ingrati: nam ipsis pedibus, quibus aridum mare transistis, ludebatis ante idola, quæ recepistis: & pro ipso ore, quo paulo ante ob necem aduersarij Domino cantaueritis, simulacra vobis promisistis. Illis oculis, veneranda, quibus Deum in nube dignè conspiciere solebatis, manna vobis fastidio fuit, & semper in deserto contra Dominum murmuraistis, ad Aegyptum, unde vos manu valida eiecerat, redire cupientes. Quid plura? Ita patres vestri crebra prouocatione Dominum irritauerunt, ut omnes in eremo morerentur; nec plus ex senioribus eorum, quam duo homines terram repromissionis intrarent. Sed quid antiqua replicamus cum etiam si illa minimè fecissetis, de hoc solo nemo vos dignos venia iudicaret, quod Dominum Christum, prophetarum semper vocibus vobis repromissum non solum suscipere nolulistis, sed etiam morte pessima peremistis; quem nos ut cognouimus, statim credidimus, cum nobis ante de eo non fuerat predicatum. Unde probatur, quod idolis seruimus, non obstinationi mentis, sed ignorantia deputandum. Qui enim agnitum ilico sequimur, olim utiq; sequeremur, si ante cognouissemus. Sic aut vos de genere & nobilitate jactatis, quasi nō mo-

Matth. 15
vers. 24.

D

*rum imitatio magis, quàm carnalis natiuitas filios nos faciat esse
sanctorum. Denique Esau, & Ismaël cùm de stirpe sint Abraha, mi-
nime tamen in filios reputantur. His taliter altercantibus Apostolus
se medium interponens, ita partium dirimit quæstiones, ut neutrum
eorum suam iustitiam meruisse ostendat, ambos verò populos & sci-
enter, & grauitè deliquisse, Iudaos, quòd per prauaricationem le-
gis Deum inhonorauerunt: gentes verò, quòd cùm cognitum de
creatura creatorem ut Deum debuerint venerari, gloriam eius in
manu facta mutauerint simulacra. Utrosque etiam similiter ve-
niam consecutos, aequales esse verissima narratione demonstrat, præ-
sertim cùm in eadem lege prædictum & Iudaos, & gentes ad Christi
fidem vocandos ostendit. Quamobrem vicissim eos humilians ad
pacem, & concordiam cohortatur.*

Explicit prologus.

INCI-

JNCIPIUNT VER. SANCTI DAMASI EPISCOPI VRBIS ROMÆ.

Iamdudum Saulus procerum præcepta sequutus,
Cum Domino patrias vellet præponere leges,
Abnueret sanctos Christum laudasse prophetas,
Cædibus assiduis cuperet discerpere plebem,
Cum lacerat sanctæ matris pia fœdera cæcus,
Post tenebras verum meruit cognoscere lumen.
Tentatus sensit, posset quid gloria Christi.
Auribus vt domini vocem, lucemq; recepit,
Composuit mores, Christi præcepta sequutus.
Mutato placuit, postquam de nomine Paulus,
Mira fides rerum subito trans æthera vectus.
Noscere promeruit possent quid præmia vitæ.
Conscendit raptus martyr penetralia Christi.
Tertia lux cœli tenuit paradisus euntem
Colloquiis domini fruitur, secreta reseruat
Gentibus, ac populis iussus prædicere vera
Profundum penetrare maris noctemq; diemq;
Visere cum magnum satis, & vixisse latentem
Verbera, vincla, famem, lapidem, rabiemq; ferarum
Carceris inluuiem, virgas, tormenta, catenas
Naufragium, lacrymas, serpentes dita venena.
Stigmata non timuit portare in corpore Christi.
Credentes docuit, possent quî vincere mortem.
Dignus amore Dei viuit per sæcla Magister.
Versibus his breuiter fateor beatissime doctor
Sancte suos Damasus volui monstrare triumphos.

Expliciunt Versus.

A 3

Anno

Anno Dominicæ incarnationis Millesimo
Sexagesimo Septimo indictione V.

Scriptus est liber iste.
Deo gratias.

REMIGIVS EPISCOPVS REMIS.
*exposuit epistolas Sancti Pauli Apostoli
luculento sermone.*

Quicumque istum librum rapuerit, aut furatus fuerit, vel aliquo
malo ingenio abstulerit ab Ecclesia Sanctæ Cæcilie,
sit perpetua damnatione damnatus, & ma-
ledictus, nisi reddiderit, vel
emendauerit.

FIAT. FIAT. AMEN. AMEN.

CAPVT

CAPVT I.

EPISTOLA B. PAULI
APOSTOLI AD ROMA-
NOS.

Paulus commendato suo munere Euangelico, ob magnum prædicandi Euangelii zelum, optabat Romanos inuifere. ostendens Ethnicos qui ex creaturis Deū cognoscentes, illius cultum à se abiecerant, colendo creaturarum imagines, merito à Deo desertos: & in pœnam illius in abominanda, quæ hîc recensentur, incidisse scelera.

Paulus, seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei,† quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis† de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem,† qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri:† per quem accepimus gratiam, & Apostolatam ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius,† in quibus estis & vos vocati Iesu Christi:† omnibus qui sunt Roma, dilectis Dei vocatis sanctis. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.† Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis: quia fides vestra annuntiatur in vniuerso mundo.† Testis enim mihi est Deus, cui seruius in spiritu meo in Euangelio Filij eius, quod sine intermissione memoriam vestri facio† semper in orationibus meis: obsecrans, si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos.† Desidero enim videre vos, ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis ad confirmandos vos:† id est, simul consolari in vobis, per eam quæ inuicem est, fidem vestram atq; meam.† Nolo autē vos ignorare fratres: quia sæpe proposui venire ad vos, (& prohibitus sum vsque adhuc) ut aliquem fructum habeam & in vobis, sicut & in cæteris gentibus.† Gracis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum:† ita (quod in me) promptum est & vobis, qui Roma estis euangelizare.† Non enim erubescō Euangelium. Virtus enim Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum, & Græco,† Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem: sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit.† Reuelatur enim ira Dei de cælo, super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in in-

Heb. 11.4

18

Heb. 10. cap. 38

19 *iustitia detinent: † quia quod notum est Dei, manifestū est in illis. Deus*
 Gal. 3. b. 11. 20 *enim illis manifestauit. † Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per*
 21 *ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius*
 Ephes. 4. 6. 17. *virtus, & diuinitas: ita ut sint inexcusabiles. † Quia cum cognouis-*
 22 *sent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: sed*
 23 *euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor*
 24 *eorum. † dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. † Et mutau-*
 25 *runt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corru-*
 26 *ptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium. † Pro-*
 27 *pter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immundi-*
 28 *tiam: ut contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis: † qui commu-*
 29 *tauerunt veritatem Dei in mendacium: & coluerunt, & seruierunt*
 30 *creatura potius quam Creatori, qui est benedictus in sacula, Amen.*
 31 *† Propterea tradidit illos Deus in passionem ignominie. Nam femina*
 32 *eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum qui est contra*
 33 *naturam. † Similiter autem & masculi, relicto naturali usu femina*
 34 *exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos turpitu-*
 35 *dinem operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semet-*
 36 *ipsis recipientes. † Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia:*
 37 *tradidit illos Deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conue-*
 38 *niunt, † repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, ne-*
 39 *quitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, su-*
 40 *furrones, † detractores, Deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos,*
 41 *inuentores malorum, parentibus non obedientes, † insipientes, incom-*
 42 *positos, sine affectione, absq; fœdere, sine misericordia. † Qui cum iusti-*
 43 *tiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt,*
 44 *digni sunt morte: & non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consen-*
 45 *tiunt facientibus.*

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESV
 CHRISTI INCIPIT SVPER EPISTOLIS
 BEATI PAVLI APOSTOLI

A
 Ia Caline.
 si: à Corin-
 tho ciuitate
 Metro-
 poli.

Chaia regione Græcorum, scripsit Apostolus Paulus Romanis hanc Epi-
 stolam, quos non ipse, non Petrus, non quilibet duodecim Apostolorum
 primum instruxit, sed quidam Iudæorum credentium, qui ab Hierosoly-
 mis Romam venientes, vbi Princeps orbis residebat, cui erant ipsi subiecti: fidem,
 quam apud Hierosolymam didicerant Romanis Euangelizauerunt. Causa autem
 scribendi hanc Epistolam hæc probatur existisse. Orta est contentio inter Iudæos
 credentes, & gentiles etiam ad fidem conuersos. Iudæi siquidem credentes pro-
 pter sanctos Patres, à quibus originem ducebant, & propter legem, quam soli inter
 cæteras gentes acceperant, despiciebant gentiles ad fidem venientes, vtpote idolo-
 latriæ, superstitioni hætenus deditos: dicentes propter obseruantiam legis, cui ser-
 uierant, meruisse accipere se gratiam Christi, fidemque Euangelii. E contra gentiles
 præferebant se nihilominus Iudæis, impropèrantes eis mortem Filij Dei: simulque

protesta-

protestabantur se idolis venerationes minimè exhibuisse si legis præcepta, aut Prophetarum oracula habuissent. Omnibus igitur his præbuit se Paulus Apostolus medium, omnes illorum contentiones destruens, quæ in prologo huius Epistolæ narrantur, & quasi bonus concionator, extenta manu illos alloquens, omnes ad vnam concordiam adduxit. Ostendens nullum eorum suis meritis esse saluatum, sed per gratiam Iesu Christi, quia omnes & Iudæi & gentiles sub peccato tenebantur. **EPISTOLA.** Græco vocabulo, latinè dicitur supermissa, vel addita sicut epigramma superscriptio. Epitaphium super sepulchrum. Epi, siquidem sonat super: stola vero missa. Epistolæ autem istæ idcirco dicuntur supermissæ, vel additæ eo quod super vetus testamentum, & gratiam Euangelii, vbi perfecta salus consistit, ab Apostolo sunt missæ credentibus ad rescanda præsentia atque orientia vitia: & ut si quis transgressus fuerit Euangelium, hic inueniat medium salutis, quatenus vindictam Euangelii possit effugere, redditus illi per dignam poenitentiam. Non dignitatis causa, quod super excellent: sed ad completionem positam scriptæ sunt. Epistola autem ista non illum ordinem tenet in corpore Epistolarum, quo scripta est: sed causa dignitatis Romanorum, qui tunc temporis vniuersis gentibus imperabant, primatum obtinuit. Hoc autem totum factum est non ab Apostolo, sed potius ab illo, qui omnes eius Epistolas sub vno corpore curauit colligere. Notandum autem quia sicut Moyses legislator populo Israëlítico à Pharaone liberato; decem præcepta legis tradidit: ita Paulus Apostolus credentibus in Christum; & à Pharaone spiritali erutis decem Epistolas scripsit. Nam quatuor reliquas ad discipulos misit, duas videlicet Timotheo: vnam Tito, vnam Philemoni. Pauli. *Paulus*, ut Hieronymus dicit; à primo spolio, quod sanctæ Ecclesiæ contulit, à Paulo videlicet Sergio Proconsule quem apud Cyprum conuertit, hoc sibi nomen imposuit. Ut sicut Parthicus, qui Parthos superauit & Germanicus, qui Germaniam vicit, quilibet Dux Romanorum est dictus: sic ab eo Principe, quem prius superauit, appellatus sit Paulus. Beatus Augustinus dicit modicum interpretari Paulum, id est, humilem. Vnde ipse dicit: *Ego sum minimus Apostolorum* omnium. Dicitur & apud paula secundum quosdam, id est, à cessatione persecutionis, vel certè ut quidam dicit binomius intelligitur fuisse, & plurimi inueniuntur duobus nominibus vocati, sicut Ozias, qui & Azarias in veteri testamento, in nouo vero Mattheus, qui & Leui. Vnde & *Paulus inualecebat, & confundeabat Iudæos*, veletiam morè sanctorum commutationem meruit binominis, ut Abraham, & Iacob, & Simon, qui & Petrus vocatus est à Deo, ut qui persecutor vocatus est Saulus, id est infernalis, post prædicatorem effectus dicitur Paulus id est, humilis Christi discipulus. Apostoli. Apostolus græcè, latinè dicitur missus, & iste à Domino audiuit longe mittam te ad gentes. Apostolorum autem genera sunt quatuor, primum est, quod neque ab hominibus fit, neque per hominem, sed à Deo tantummodo, de quorum numero fuerunt Moyses, Esaias, alii que quamplurimi Prophetarum, duodecimque Apostoli; Quia quamuis ab homine Christo essent missi, tamen ipse homo erat & verus Deus. Moyse ergo dictum est: *Mittam te ad Pharaonem*. Esaiæ quoque: *Quem mittam, & quis ibit è nobis?* & ille, *ecce ego, mitte me, & Dominus*: vade inquit, ad populum istum, secundum quod à Deo quidem est, sed per hominem: de quorum numero extitit Iosue, qui Deo præcipiente, atque volente per Moysen missus est. Alii quoque quamplurimi, qui electione populi vitæ meritis Deo volente electi sunt. Voluntas n. populi, plerumque voluntas Dei est. Tertiū, quod ab homine tantummodo est, & non à Deo. Cum fauore hominum aliquis eligitur non pro bona conuersatione, neque causa religionis, sed nobilitatis parentela, vel pretio subrogatur in sacerdotis dignitatem. De quorū numero vnde dicit B. Ambrosius. O Episcopo nisi centum solidos dedisses, hodie Episcopus non esses. De istorum numero etiam erant illi, de quibus dicitur in lib. Reg. qui temporibus Ieroboam implebant manus suas, & fiebant sacerdotes idolorū. De istis ergo talibus dicit Dominus per Prophetam: *Ipsi regnauerunt, & non ex me principes extiterunt, & non cognoui*. Quartum quoque genus est Apostolorum, quod neque à Deo, neque per hominem fit, sed à semetipso tñ constat. Ut sunt Pseudoprophetæ, & Pseudoapostoli, dicentes: *hac dicit Dominus, cū Dominus non miserit eos*. Sciendum autem inter hos omnes, quosdā tantæ dignitatis esse, ut apostolatus, & Prophetiæ honor sublimentur. Ut fecit Moyses, Esaias, Io-

Caſſ. obſ.
ſequium.

B

Caſ. Poſſet

C

1. Corin. 15
verſ. 9.

Act. 9. v. 12.
Caſ. In A-
ctibus Apo-
ſtolorum
legitur
Saulus,
qui

Caſ. qui.
Exod. 3.
verſ. 10.
Iſaiæ 6. v. 12.

D

Caſ. vñb.

Oſc. 2. v. 4.

Ezech. 14

annes quoq; Baptista; de quo dicitur: *Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam, de*
 quibus fuerunt etiam Apostoli, qui præmia electorum, & tormenta reproborum suis
 auditorib. prædixerunt quosdam vero prophetiæ honore tantum insignitos. AD RO-
 MANOS. Romanos appellat hic Apost. qui ex Iudæis, gentibusq; credentes in partib.
 Italiæ habitabant. Interpretantur autem Romani sublimes, siue tonantes, Quia illo
 tempore, quo Apostolus hanc Epist. eis misit cunctis gentib. principabatur, ideoq;
 sublimiores erant omnib. populis, & intonabât præcepta publica, & priuata, eorūq;
 fama in omnium hominum resonabat ore. De nomine Apostoli iam superius dictum
 est. Sed quæredum est cum Dominus dicat: *Iam non dicam vos seruos, sed amicos meos.*
 Quare Apostolum seruū appellat, ad quod dicendum, duo genera esse seruitutis. V-
 num videlicet timoris, alterum amoris. Est quidē seruitus timoris, quia timet seruus
 dominum suū, timet ab illo flagellari si per omnia voluntati eius non obediuerit. Ee
 est seruus amoris filiationisq; qua seruit bonus filius patri, timens eius offensam. Quo
 scilicet genere seruitutis vocat se Apostol⁹ seruū Iesu Christi. De qua & ipse Dñs ait.
Cum feceritis omnia, quæ præcepta sunt vobis, dicite serui inutiles sumus. Hoc est non serui-
 tute timoris, & penæ seruilis serui, sed amoris, & filiationis, quo instar filii non vult of-
 fendere Christū. IES V. Hoc nomen est ab Angelo humanitati impositū, dicente illo
 ad Mariam: *vocabis nomen eius Iesum.* Iesus, autem latino eloquio saluator, vel salutaris
 interpretatur. Cuius nominis etymologiam exponens Angelus dixit: *Ipse enim saluū*
faciet populum suum a peccatis eorum. Sin vero nomen Deitatis illius, requiris, verbum,
 Patris vocatur. Christi. Christus græcè, latine dicitur Vnctus, hebraicè Messias. Siqui-
 dem vnctus est ipse nō oleo visibili: sed oleo inuisibili plenitudine videlicet Spiritus
 sancti. De qua vnctione dicit Psalm. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo latitiae.* Aliis olim fuit
 adiectum hoc nomen, sacerdotibus videlicet, Regibus & Prophetis, sed Iesu factum
 est proprium. *Vocatus Apostolus.* Est vocatio generalis, de qua dicitur: *multi sunt vocati:*
 & est specialis, de qua ait in quodam loco idem Apostolus *Quos vocauit: hos, & iustifi-*
cauit. Secundū quod vocatus est Paulus Apost. id est, missus. Notandum autē idcirco
 nomen apostolatus ab Apostolo in omnibus Epistolis esse positū, vt maioris honoris
 & dignitatis essent eius Epistolæ apud auditores. *Segregatus.* Segregatus dicitur elect⁹
 ad Euangelium Dei prædicandum, vel segregatus, id est, à grege separatus à cæteris vi-
 delicet discipulis non mente, sed corpore, quia cor vnū, & animam vnā habet cum
 cæteris. Segregatus est corpore ab aliis, Spiritu sancto præcipiente. *Segregate mihi Bar-*
naabam & Paulum, & destinatus est gentibus totius prædicator, verbi gratia: Sicut ho-
 mo extendit brachium ad operandū non tamen idcirco præciditur reliquo corpo-
 re. Ita Paul. Apostolus destinatus est quidem gentibus ad prædicationem, Sed tamen
 non ideo separatus est à cæteris Apostolis mēte, & desiderio, & cum reliqui Apostoli
 singulis in locis prædicassent, verbi gratia: Andreas Achaia. Thomas Indiam. Mat-
 thæus Æthiopiā. Ille omnib. gentib. & omnib. regnis prædicator exstitit. Vnde ipse
 dicit: *qui operatus est Petro in Apostolatū circūcisionis, operatus est & mihi inter gētes.* Quod
 tale est, ac si aliis verbis diceret, qui Petrū constituit magistrū voluit Paulū præficere
 omnib. gentib. *In Euangelium Dei.* Marcus dicit: *Initū Euangelii Iesu Christi.* Ilte contra
 Euangelium Dei, subaudi, patris esse affirmat. Quare fit ista diuersitas? quia vt filius ait,
 omnia patris sua sūt, & sua patris, ideoq; vnū Euāgelium cōmuniter possidet, id est bo-
 nū nunciū. Nā sicut vna substantia est patris, & filii, vna potestas, vna Deitas, ita vnū
 Euangelium est patris, & filii: Quid est ergo Euangelium? bonū nunciū, vt diximus. Et
 quid est melius nunciū, quā omnipotentem Deum trinitatē habere in personis, vni-
 tatē in substantia. Patrē ingenitum, filium genitum, Spir. sanct. procedentē ab vtroq;
 annūciare. Natiuitatē quoq; Christi sū diuinitatē ante sæcula, sū humanitatē in fine
 tēporum, miracula illius, passionē resurrectionē, ascensionē ad cœlos, aduentum illi⁹
 ad iudicium resurrectionē generalē, gloriā electorū, dānationem, reprobōrū ad ista
 omnia prædicāda segregatus est Apost. *Quod Euangelium ante promiserat per Prophetas*
suos. Sicut pmisit Deus pater per Prophetas filium suum ad salutē generis humani in
 mundū esse venturū; sic promisit, & S. Euangelium. Notandumq;, quia cū dixisset *per*
Prophetas statim subintulit *suos.* Propheta n. nomen cōmune est, & accipitur aliquan-
 do p malo. Nā sicut fuerunt in veteri testam. Prophetæ boni, qui Spiritu sanct. afflati
 multa mystertia sibi diuinit⁹ ostensa pdixerūt, ita fuerūt & falsi dicentes. *Hæc dicit Do-*
minus cū Dominus non miseris eos. Vnde per Esaiā dicitur. *& Propheta loquens mendaciū*

ipse est cauda. Non ergo per istorum ora promisit, sed potius per illorum, quos ipse in veritate misit. Unde dicit per Hieremiam. Disponam, inquiens *domus Israel*, & *domus Iuda* Testamentum novum: id est, Evangelium. Et iterum. *feriam*, inquit, *vobiscum pactum sempiternum*. Psalmista quoque qui legem Moysi iam habebat exorabat dicens: *Legem*, subaudis, Evangelij, constitue mihi. *In Scripturis sanctis: de filio suo*. Sunt Scripturae non sanctae, ut sunt dicta Philosophorum: Platonis, siue Aristotelis. Carmina Poetarum, Homeri, siue Virgilii, aliorumque Poetarum gentium. Scripturae vero sanctae appellantur lex, & Prophetae, atque Psalmi, quia sanctificant observatores suos: Prohibenda vitia, & commendando virtutes. Quae scripturae sanctae, vel quod Evangelium de filio Patris, id est, de Christo sunt, quia illum annunciant. Multi sunt quidem filii Dei secundum adoptionem: de quibus Ioannes dicit: Quia *quos quot receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri*. Sed unus est proprius naturalisque Dominus IESVS Christus. De quo ipse pater. *hic est*, inquiens, *Filius meus* charissimus. Et de quo Apostolus subdit. *Qui factus est ei*, id est Deo Patri *Filius ex semine David secundum carnem*. DOMINVS IESVS ex duabus substantiis diuina, scilicet, & humana in vnitae personae suae subsistens, verus est DEVS, & verus homo. Secundum quod DEVS est, non est factus, sed genitus, quia non est creatura. Secundum autem carnem, factus est ex semine David, qui fuit de tribu Iuda, de cuius progenie descendit beatissima Virgo MARIA; ex cuius semine formata est caro Dominica opere Spiritus sancti in utero virginali: unde conuenienter dicit Apostolus, qui factus est Deo Patri, Filius ex semine David secundum humanitatem: *Qui praedestinatus est*, id est, praordinatus, & praefinitus *Filius Dei in virtute*. Subaudi, diuinitatis, & in potentia verbi, à quo assumptus est homo in vnitae personae. Origines dicit, qui destinatus est Filius Dei, dicens distinari illum posse, qui est, praedestinari, qui non est. At vero secundum beatum Augustinum melius est dicendum, qui praedestinatus est Filius Dei: quia non de verbo loquitur hic Apostolus, sed de homine, qui non erat antequam factus esset: Humanitas enim quae non erat antea, illa est praedestinata, & praefinita, siue praordinata sine suis meritis, ut filius DEI esset. Assumpta à verbo in virtute diuinitatis, & potentia verbi, & vnita illi in vnitae personae. *Secundum Spiritum sanctificationis*. Spiritus sanctificationis appellatur hic Spiritus Sanctus, quia sanctitatem praestat Angelis, & hominibus iustis, qui etiam formauit, viuificauit, & sanctificauit ipsum hominem in utero virginali ex semine Virginis sine semine viri. Considerandum est autem, quia non fuit ei Spiritus sanctus pro semine. Nec dicimus illum Patrem esse humanitatis; ne dicantur duo esse patres, quod omnino nefas est dicere. Non enim omne, quod nascitur ex nobis, vtrique filius noster est. Verbi gratia. Capillus nascitur de capite, & tamen non ideo filius capitis recte dicitur. Pediculi quoque ex nobis nascuntur: & tamen filii nostri nequaquam dicuntur. Ita ergo & ille homo assumptus à verbo de Spiritu sancto est conceptus. Id est, operante Spiritu sancto formatus. Sed tamen non est filius Spiritus sancti. Iungatur ergo, beato Augustino ita docente. Qui praedestinatus est Filius DEI in virtute diuinitatis, & potentia verbi *ex resurrectione mortuorum*. Primus resurgere, & primus coelos penetrare. Destructo enim mortis imperio ipse primus omnium mortuorum electorum resurrexit. Iuxta quod Ioannes de illo dicit. *Qui est primogenitus mortuorum, & Princeps regum terra & primitia dormientium Christus*. Et sicut primus resurrexit ita & primus coelos penetrauit. Dat fidelibus suis post aditum ingrediendi. Aliter secundum beatum Ambrosium merito dicit illum praedestinatum esse Filium DEI resurrectione, siue per resurrectionem: quia dum potuit verus Filius Dei esse, quando in morte illius multa miracula accidentia compulere, dicere *verè Filius Dei erat iste*. Siquidem antequam suspenderetur in ligno pro salute generis humani, & moreretur, multaque miracula fierent in passione illius, quae Evangelium narrat, à paucis cognoscebatur Filius esse DEI. In tantum ut Apostoli quoque dum comprehenderetur relicto illo fugerunt: Sed postquam sol obscuratus est in morte eius, terra contremuit, monumenta aperta sunt; velum quoque templi scissum est, & resurrexit, cognitus est esse verus Filius DEI, siue etiam quando post resurrectionem suam, ascensionemque misit Apostolis Spiritum sanctum, qui inflammat, coeperunt loqui omnium gentium

H

Ier. 31. v. 31.
Isai. 55. v. 3.
Psalm. v. 2.

Ioan. 1. v. 12

Matth. 3.
vers. 17.

III.

IV.
I

K

Ioan. Apoc.
cal. 1. v. 5.Matth. 27.
vers. 54

Linguis magnalia Dei. Tunc potius est cognitus esse verus filius Dei ab his, videlicet, de quibus Lucas dicit, quod vna die crediderunt tria millia, altera die quinque millia. Digna autem consideratione animaduertendum est, quia non dixit Apostolus ad salutem qui predestinatus est filius Dei in virtute ex resurrectione mortuorum. Sed adhuc addit, dicens *ex resurrectione mortuorum Iesu Christi*, id est, tantummodo electorum ad se pertinentium. Simulque nobis demonstratur, quia sicut resurrectionem suam procurauit, ita quoque multorum mortuorum corpora, & animas secum resuscitauit tam illorum, de quibus dicitur *multa corpora sanctorum, qui dormierant surrexerunt*, quam etiam omnium electorum. Ex quorum ergo resurrectione apparuit Christum verum filium Dei esse Iesum Christum, id est, ex illorum, qui ad se pertinebant, quos ipse resuscitauit ad vitam, & de quibus idem Apostolus dicit. *Ut sit ipse primogenitus in multis fratribus*. Nam de resurrectione multorum reproborum Iesu Christi nihil hic dicitur. Potest & ita coniungi: *Paulus seruus Iesu Christi vocatus Apostolus ex resurrectione mortuorum Iesu Christi*. Omnes quidem Apostoli ante passionem Domini sunt vocati ab ipso. Paulus vero post resurrectionem eius, *per quem accepimus gratiam, & Apostolatam ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius*. Gratia dicitur gratis data, & gratia hic debemus intelligere fidem, & remissionem peccatorum, vel patientiam omnium laborum, pro qua remunerabimur in futuro. Quae omnia nullis precedentibus meritis gratis data sunt cunctis fidelibus. Sicut idem egregius praedicator dicit *gratia salui facti estis*. Apostolatus vero nomine debemus intelligere legationem praedicationis, quam ipsi soli Apostoli, eorumque sequaces acceperunt, qui similiter post illum, officium praedicationis tenuerunt. Et ne quis putaret quod in vna gente tantummodo Israelitica accepisset legationem praedicationis. Dicit *in omnibus gentibus ad obediendum fidei* accepisse illos apostolatam, id est, ut omnes gentes obediant fidei Euangelii, & Christi, quod vnum est. Fides autem dicitur eo quod fiat, ut promittitur constat enim inter Deum, & homines. Verbi gratia tempore Baptismatis profiteamur nos credere in Deum Patrem omnipotentem, & in Iesum Christum & in Spiritum sanctum. Abrenunciare quoque diabolo, & omnibus pompis eius, omnibusque operibus eius. Si hoc obseruamus, fidei obedimus, si autem infidelitatis redarguimur. Fides igitur est, ut diximus confessio S. Trinitatis, & solidum fundamentum religionis qua veraciter credimus id, quod nequaquam videre valemus. Si autem quod credimus, iam videmus. Fides iam non est habenda, sed cognitio. Notandumque quod pro nomine Christi, id est, nominis eius Dei se accepisse Apostolatam. Sic enim ait eis Dominus. *Sicut misit me Pater, & ego mitto vos*, id est, sicut me misit Pater in nomine suo, ita & ego vos vice nominis mei mitto ad praedicationem. Vnde & idem Apostolus alias dicit *pro Christo*, id est, vice Christi *legatione fungimur*. Itemque *obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo*. In quibus subaudi gentibus *estis & vos* Romae habitantes Iudaei & gentiles *vocati Iesu Christi*, id est, ab illo vocati estis super nos, ut in eo credatis, vel etiam in hoc vocati estis illius, quia ab illo nomen Christianitatis promerulistis. *omnibus, qui sunt Roma dilectis Dei vocatis sanctis*, dilectis Dei dicit, id est, electis ad fidem & gratiam. Quod autem dicit vocatis sanctis, sic videntur, quando vocati sunt, sed non conuenit. Qui erant peccatores, & iniustissimi, vocatis sanctis, id est, ad hoc electi, & vocati sunt sanctificati per Baptismum. Tale est, & illud, quod in Cantico Zacchariae patris beati Ioannis canitur. *Visitauit, inquit, & fecit redemptionem plebi suae*. Non enim inuenit illam esse plebem suam, sed visitando, & redimendo suam fecit esse. Subaudimus, ut quidam volunt, salutem optant, dicentes ita: *Paulus seruus Iesu Christi, vocatus Apostolus omnibus, qui sunt Roma dilectis Dei*, & quia ad hoc vocati sunt, ut sancti sint, salutem optat. Erit hic ponenda distinctio, si vero sine subauditione salutis intellexerimus accipientes hoc, quod sequitur pro salutatione media distinctio erit, ubi dicitur vocatis sanctis. Plena vero distinctio protrahenda est usque Domino Iesu Christo. *Gratia vobis, & pax a Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo*. Subaudi, sit gratia vobis, id est, fides, & salus, qua remittuntur peccata tempore baptismatis, & pax, qua reconciliamur Deo Patri per sanguinem Filii sui. Quidam volunt ita distincte intelligere, ut dicatur gratia vobis a Deo Patre, qui gratis misit filium suum, & pax a Domino Iesu Christo, cuius passione reconciliamur tam Deo, quam Angelis, sed melius utrumque a Patre datum intelligatur, utrumque a filio, quia gratia, & pax a Patre, & filio aequaliter confertur. Spiritus vero sancti personam idcirco reticuit, quod in donis suis eum

comprehendit, id est in gratia, & pace. Ait enim veritas Samaritanæ mulieri, *sciscites* Ioan. 4. vers. 10.
donum Dei, id est spiritum sanctum, quia enim per eum diuinitus honorantur electi.
 Ideo, vt diximus in donis suis intelligitur, gratia enim, id est remissio peccatorum,
 quam percipiunt credentes in lauacro baptismatis, per quam reconciliationem
 merentur: æqualiter à tota Trinitate præstantur. *Primum quidem gratias ago Deo* 8
meo pro omnibus vobis. Hucusq; solutio, post solutionem verò sequitur itatim
 textus epistolæ. Beatus Apostolus in exordio suæ epistolæ gratiarum actiones exor-
 sus, adimpletor utiq; mandati sui, quod dixit alibi. *In omnibus gratias agite*, gratias, 1. Thessal. 5. vers. 18.
 inquit, ago id est laudes refero Deo meo pro vobis. Benè autem addidit meo, quia
 cum omnium rerum vnus sit deus per naturam, eo quod sit creator omnium. Illis
 tamen propriè per gratiam Deus dicitur esse, qui merito fidei, & Iustitiæ eius cultor-
 es se esse probantur, sicut Beato Paulo, aliisq; fidelibus. Hinc est illud *ego sum Deus* Exod. 4. vers. 5.
Abraham, Deus Isaac, & Deus Jacob per gratiam, & vitæ meritum. *Quia fides vestra an-*
nunciatur in vniuerso mundo. A toto partem accipe, Neque enim totus mundus illo-
 rum fidem annunciabat, sed per plures mundi partes diuulgabatur nouam fidem e-
 uangelii eos percipisse vtpote, qui tunc temporis penè omnibus gentibus domina-
 bantur, Ab illis enim, qui Romam veniebant, indeq; ad propria repedabant eorum
 fides multis nunciabatur gentibus, fides autem dicitur, eo quod fiat, id est sicut pro-
 mittitur, ita debeat adimpleri; Sin autem non fuerit adimpleta, jam non est fides.
Tessis enim mihi est Deus. Vi letur contra dominicum præceptum jurare Apostolus, 9
 quo dicitur: nolite jurare omnino. Sed quia veritatem jurare necessitate compel-
 lente non est peccare, vt Beatus Augustinus dicit, coactus Apostolus, vt crederetur
 ab Auditoribus, dum jurat, non peccat; tutius tamen est non jurare, qui nunquam
 jurat, nunquam periurium perpetrat. *Cui serui in spiritu meo.* Non ait, adoro, sed ser-
 uio. Sunt quidam, qui corpore, & voce Deum, aut homines, fictè adorant, sed non
 spiritu, id est mentis affectu. Plus ergo est dicere cui serui in spiritu, quam adoro,
 quia intelligitur hic seruitium amoris, & integræ dilectionis. *In euangelio filii eius*, Marth. 2. vers. 2.
 Id est in prædicatione Christi euangelium, vt diximus, bonum nuncium sonat; di-
 cit enim *penitentiam agite, appropinquauit enim regnum caelorum*, prædicare autem
 conceptionem, & natiuitatem Christi, & reliqua dispensationis eius mysteria euan-
 gelizare est. *Quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.* vers. 3.
 Sine intermissione dicit; quia omni die, omni nocte orationi incumbens eorum me-
 moriam faciebat. Nam aliter hæc verba stare non valent; his enim omnibus indiget
 homo mortali tegmine indutus. In hoc verò, quod orationi instabat in semetipsum
 primum opere prætendebat. Homo siquidem mortalis erat adhuc apostolus Pau-
 lus, ideoq; indigebat operari, comedere, atq; dormire, quod ipse alibi suis audito-
 ribus exhortando præceperat. *Sine intermissione orate* inquit, *Obsecrans; Si quo modo* 1. Thessal. 5. vers. 16.
tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos; Si quo modo,
 id est aliquo modo, tandem ad vltimum vel vix. 10 Benedicit obsecrans si aliquo mo-
 do vix. *Aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos;* quoniam ibidem.
 sunt quidam qui de permissione, non voluntate prosperum iter videntur acci-
 pere ad malum si quando homicidium, aut aliquod scelus festinant perpetrare. Sed
 Apostolus omnia prosperè, quæ sine voluntate Dei eueniunt nihil impendit, & pro
 nihilo deputat. Nam aliter prosperum iter se posse habere non putabat; nisi eum
 voluntas Dei, quæ omnia nouit, & in omnibus bonis nos præuenit, præcedit, & fo-
 uet, illuc eum duxerit, vbi fructum aliquem habet. *Desidero enim vos videre.* 11 Ideo
 dicit desiderare ad illos, vt illos ad amorem suum excitaret, vt & illi desiderarent i-
 psum. Desiderabat autem illos, vt aliquid gratiæ prædicationis, & miraculorum il-
 lis largiretur, sicut sequentia manifestant. *Desidero*, inquit, *videre vos, vt aliquid gra-* vers. 12.
tia spiritualis impartiar vobis, ad confirmandos vos; id est vt confirmem fidem vestram
 doctrina, & prædicatione, atq; miraculorum virtute, suppleamq; meo aduentu, si
 quid minus habetis in fide; ve etiam, vt doceam vos perfectam charitatem habere
 ne ab inuicem dissideatis, & discordiam habeatis, sicut nunc audio; *Id est simul con-* 12
solare in vobis per eam, quæ inuicem est fidem vestram, atque meam. Consolantur magistri de
 profectu discipulorum, quando scilicet stabilimentum fidei reperiunt in illis. Econ-
 tra consolantur discipuli, dum aduentu magistrorum cumulatur illis gratia spiritus
 sancti.

sancti, vel dum suam scientiam, & fidem magistrorum scientiæ, & fidei concordare, & comparticipare intelligunt. *Nolo autem vos ignorare fratres, quoniam sæpè proposui venire ad vos.* Idem & volui, & disposui, (*& prohibitus sum usque adhuc.*) Prohibitus est Paulus Apostolus à Deo, ne antea Romam veniret, quam gentibus circa Hierosolymam positis sacrum administraret euangelium. Deinde vero per Macedoniam, Asiamq; minorem prædicando Illyricum veniens, quæ est prima pars Europæ, Tandem juxta animi sui votum perveniret Romam. Cum ergo Apostolus dixisset sæpè destinare venire ad illos, poterat aliquis illorum ei obuiare interrogando, ac dicere. O Beate Apostole cur disponebas venire ad nos peccatores? Ad hæc ille; *Vt aliquem fructum habeam in vobis, sicut & in cæteris gentibus. Gracis, ac Barbaris sapientibus, & insipientibus debitor sum.* Sapientes appellat Iudæos, & Græcos, à quibus omnis sapientia diuina, & omnis philosophia mundana exordium sumpsit. Insipientes vero, & Barbaros, & alias gentes, sicut sunt Teutōnici, Brittones, aliique qui illorum comparatione indocti, & quasi sine literis erant. Nam sicut ab Hebræis acceperunt, Latini omnem diuinam scripturam; ita & à Græcis omnem philosophiam sæculare; Et cum in hanc sapientiam floreret, siquidem sapientes omnes nos reliquas gentes Barbaros vocabant. Quorum superbiam confundit Apostolus, dum in sequentibus præponit eis Iudæos, sed considerandum est, quid acceperat Apostolus, ut horum debitor esset. Idem sapientium, & Insipientium. Non ab ipsis acceperat aliquid, sed à Deo hoc donum acceperat, ut omnium gentium linguis loqueretur. Quibus eisdem gentibus fidem Christi, utpote debitor, prædicare debeat, vel certè in hoc erat debitor omnibus gentibus. Quia sicut Beatus Augustinus in expositione epistolæ ad Ephesios dicit, præ omnibus Apostolis sapientiam diuinam percepit, Et quare hoc nisi, ut omnibus Principibus, omnibus Philosophis per sapientiam sibi datam resistere posset. Vnde & de illo Dominus ait ad Ananiam: *vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus.* Sapientibus debitor erat, ut eis profunda, & alta mysteria de Christi diuinitate panderet; Sicut ipse dixit alibi. *Sapientiam loquimur inter perfectos.* Insipientibus vero debitor erat, ut secundum capacitatem illorum eis verba mysteriorum committeret. Quibus ipse dicebat non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Insipientibus vero in hoc erat debitor, ut illorum insipientiam patienter ferret. *Ita quod in me promptum est,* id est manifestum, *& vobis, qui Romæ estis, euangelizare.* Ordo verborum est pariterq; & sensus, quia Sapientibus, & insipientibus debitor sum, vobis quoq; , qui Romæ estis, multo promptior est mea voluntas ad euangelizandum, & sicut de fide omnium gentium, ita etiam de profectu fidei vestræ opto magnus, sublimisq; fulgere. *Non enim erubescō euangelium* subintellige, prædicare quidam credebant in filium Dei, & verecundabantur prædicare, quod natus esset ex foemina, quod crucifixus, quasi nolentes iniuriam facere Dei filio. Sed hoc non erubescēbat Paulus, qui dicebat. *Non erubescō euangelium prædicare* ac si diceret aliis verbis non erubescō filium Dei prædicare sine temporum natum, quem scio ante omnia sæcula æqualem Patri genitum. Non erubescō mortuum prædicare, quem scio superata morte tertia resurrexisse die, & deinde cœlos penetrasse. Et quasi diceret aliquis. Quare non erubescis euangelium? ait, *virtus enim Dei est in salutem omni credenti Iudæo primum, & Græco.* Virtus Dei euangelium in salutem omni credenti homini, quia per illam fidem, & operationem, quam euangelium annunciat, decreuit Deus saluare genus humanum. Præferuntur modo Iudæi, Græcis, vel quia ante illos leges diuinas, humanaq; habuere, vel quia enutriti, in lege cito per cognitionē legis peruenerunt ante illos ad fidē euangelii videlicet, quando post Ascensionem Dominicam, prædicantibus Apostolis crediderunt ex eis vna die tria millia, altera die quinq; millia, & deinceps multa millia siue etiam in hoc præfert Iudæos Græcis quia ipsi Apostoli à quibus Græci doctrinam fidemq; euangelij quasi à magistris percipiebant, natura Iudæi erant. Notandum autem nomine Iudæi omnes Iudæos credentes debere intelligi & nomine græci omnes gentiles debere comprehendere. Iustitia enim Dei in eo, id est in Euangelio, reuelatur ex fide in fidem. Iustitia Dei, id est Iustificatio, qua iustificat in se credentes in euangelio manifestatur, dum dicitur, *qui crediderit & baptizatus fuerit saluus, id est iustus erit.* Hæc est iustitia, qua omnes credentes dono pa-

13
Ibidem.

vers. 13.

vers. 14.

Athor. 9.
vers. 15.

1. Corint. 2.
vers. 5.

vers. 15.

vers. 16.

Marc. 16.
vers. 15.

tris, & filij, ac spiritus sancti iustificantur. Quæ idcirco Iustitia Dei dicitur, qui eam inapertiendo fidelibus iustoseos reddit, & hoc ex fide sub intellige legis id est sancti euangelij, si ad Iudæos referas. Qui enim in lege vnus Dei notitiam, & fidem habuerunt, sicut dicit in exodo, quod crediderunt Domino, & Moyfi seruo eius, facilius ex fide, & cognitione vnus Dei ad euangelium transeuntes, fidem sanctæ Trinitatis perceperunt. Communiter omnes credentes ad fidem verborum, quando ad fidem rerum, quia quod promittit euangelium fideliter exhibebitur specie præmiorum, quando, quod modo tenemus in fide, & spe, tunc possidebimus in re. iuxta quod beatus Ioannes dicit. *Carissimi filii Dei sumus in spe; & nondum apparuit quid erimus in re. Scimus autem cum apparuerit similes ei erimus, videbimus eum sicut est. Sicut scriptum est: Iustus autem ex fide viuit.* Hoc exemplum in oraculo Habacuc prophetæ continetur. Ex fide igitur, quæ concipitur corde, profertur ore, & bonis operibus exornatur, viuit Iustus vita æterna. *Fides autem sine operibus mortua est. Reuelatur enim ira Dei de cælo super omnem impietatem, & iniustitiam hominum.* Ira Dei appellatur isto in loco ultio Dei Iudicii, & vindicta diuina, quam omnibus reprobis inferet Dominus in die illa dicens eis. Ite in ignem æternum, quæ vindicta diuina de cælo manifestabitur, quia inde veniet Dominus ad Iudicium. Sicut ipse per se ipsum dicit. Filius hominis veniet, vt reddat vnicuique secundum opera sua. Vel certe vindicta diuina de cælo manifestatur hoc est de Ecclesia per tubam euangelij, quia ea, quæ de die Iudicii, & de Domini aduentu diximus inibi continentur. Cæli enim nomine Ecclesia censetur. Sicut ipsa veritas dicit, *Simile est regnum cælorum decem virginibus*, in apocalypsi quoque Ioannis multis in locis cæli nomine designatur. Potest & absolute intelligi, quod dicitur diuina vindicta de cælo manifestari. hoc est de euangelio, de quo Dominus dicit. *Simile est regnum cælorum fermento, quod abscondit mulier in farina satis tribus, donec fermentaretur totum.* Reuelabitur inquit diuina vindicta super omnem impietatem, & iniustitiam hominum. Impietas idololatriam significat, vt habetur in Zacharia. Impietas sedebat super talentum plumbi. Iniustitia est, qua contra Deum, & proximum quis iniuste agit. Et est sensus vindicta Dei, quam in euangelio Dominus comminatur veniet super omnes idololatrias, & peccatores. Sequitur. *Eorum hominum dico, qui veritatem Dei in iniustitia detinent.* Simplex veritas Deus inuisibilis est, cuius regimen iniustitia detinuerunt, cui cultum soli Deo, creaturis corruptilibus impendendum iudicauerunt. Veritatem Dei in iniustitia detinebant, qui veri Dei religionem, atque honorem iniustæ creaturæ quantum in ipsis erat attribuebant. Dicentes lapidi Deus meus es, & ligno, tu me genuisti. *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis.* Hinc jam contra Philosophos istius sæculi ex maxima parte loquitur Apostolus & est sensus. Idcirco ira omnipotentis veniet super reprobos, maximè super Philosophos, quia quod notum est, propriè Dei esse, scilicet quod ipse sit solus verus Deus creator omnium rerum, manifestum est illis Philosophis. Ex pulchritudine enim visibilium Dei operum cognitio opificis, & maiestas innotuit Philosophis. Quod tam speciosæ creaturæ speciosiore habent creatorem. Sicut fertur ab Hebræis de Melchisedech, quod considerata mundi fabrica vnum Deum excellentem creaturis esse dixit, & ideo excellentiora id est panem, & vinum Deo obtulit vero. Deus enim illis reuelauit siue per naturale ingenium, & orationis donum, atque acumen studij, siue per occultam inspirationem reuelauit ei Deus, quia non hoc est creator, quod creatura. quia creator est Deus, creatura verò est factura Dei. *Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur.* Quod est dicere inuisibilia sacramenta omnipotentis Dei à creatura mundi, id est ab homine maximeque à Philosophis gentium per ea, quæ facta sunt visibilia, intellecta, siue præcepta, & cognita conspiciuntur non oculis corporeis, sed mentis oculis intelliguntur. Per ea enim, quæ facta sunt visibilia, intellecta sunt eius sacramenta inuisibilia. *Sempiterna quoque eius virtus, & diuinitas sub audis per ea, quæ facta sunt visibilia, conspiciuntur mente ab illis Philosophis, ita vt sint inexcusabiles.* Virtus Dei est, quæ cunctas creaturas gubernat, diuinitas, quæ vniuersa replet. Ideo ergo omnipotens Deus per naturale ingenium, & per ea, quæ facta sunt visibilia, dedit Philosophis cognoscere multa de diuinitate sua. Vt illi adorantes Idola creaturam videlicet pro creatore inexcusabiles sunt, &

R

1. Ioan. 9.
vers. 2.
V.

XVII.

Iacob. 2.
vers. 16.

XVIII.

Math. 24.
vers. 1.Math. 13.
vers. 33.

XVIII.

XIX.

S

XX.

XX.

non possint dicere, quod Deum ignorauerint. Virtus enim Dei, quæ scriptura est, & diuinitas; quæ nihilominus æterna est ex coniecturis creaturæ ostenditur.

- XXI. *Quia cum cognouissent Deum per naturale ingenium, vel creaturam visibilem, non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, id est vani effecti sunt à sua sapientia propter suam superbiam, & ad pristinos errores redierunt, adscribentes sibi facultatem à Deo datam sapientiæ, & obscuratum est cor illorum insipiens.* Deum non glorificauerunt, siue non honorauerunt, quia maiestatem illius publicè non prædicauerunt, neq; docuerunt illum solum esse colendum abiectis idolis. Gratias non egerunt, id est laudes non retulerunt illi pro demonstratione summi ineffabilis boni. Cor quoq; illorum, quod illuminatum est per naturale ingenium, & per Dei gratiam, postquam cœperunt idola, & creaturam adorare pro creatore, obscuratum est per ignorantiam. Quid enim tetrius, aut tenebrosius quam serpentes pro Deo vero coli? *Dicentes enim sapientes à semetipsis stulti facti sunt.* In hoc cum ab illis non esset sapientia, à se ipsis eam se habere putauerunt:
- XXII. *Quod contulit illis diuina gratia gratis abstulit utiq; dum essent ingrati. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium.* Omnis creatura, quæ mutari potest in melius, aut in deterius corruptibilis est. Verbi gratia: homo corruptibilis est, quia corrumpitur per senectutem, per infirmitatem, ad extremum etiam, quando per mortem redigitur in puluerem. Deus verò omnipotens, qui non potest mutari, aut in melius, aut in deterius, sed semper idem, & æqualis manet, incorruptibilis solus existit, cuius gloriam, & culturam, quæ soli illi conuenit, qui Deus est; mutauerunt homines in similitudinem aliorum hominum, vt Assyrij, qui simulacrum Beli, patris Nini Regis, pro Deo colebant, & Babylonij id ipsum, quem vocabant Bel. Sidonei, Iudæi, & Philistæi beelzebub, & non solum in similitudinem hominis mortui, & corruptibilis, sed etiam in similitudinem volucrum. Secuti Romani, qui colebant accipitrem in similitudinem quoq; quadrupedum: Sicut Ægyptij, qui colebant apim, hoc est Vaecam albam: in similitudinem quoq; serpentium, sicut Babylonij, qui colebant Draconem, & Ægyptij, qui colebant Crocodilum, qui est serpens antiquus natans in aqua, vt piscis pascens in terra vt bos. *Propter quod id est, quia cultum, & religionem falsis imaginibus tradiderunt, & noluerunt ei gratias referre pro collatis sibi diuinitus donis. Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiâ.* Id est tradi permisit à se ipsis, vel ire secundum desideria cordis eorum in immunditia, vt contumeliis, id est turpitudinibus libidinum afficiant, siue turpent corpora sua in semet ipsis. Idcirco permisit eos ire in desideria cordis eorum, vt grauius punirentur. Quomodo permiserit Deus illos ire secundum desideria delectationum suarum in sequentibus plenius refertur. *Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & seruiuerunt creaturæ potius, quam Creatori, qui est benedictus in sæcula.* Veritatem Dei in mendacium commutauerunt, id est cultum, & religionem Dei veri idololatriam. Veritas etenim est Deus, mendacium vero Idolum. Aliter. Veritatem Dei in mendacium commutauerunt, quando veram creaturam à Deo factam per mendacium dicebant esse, quod non erat. Solem enim, & lunam dicebant mendaciter Deos esse, denegantes, quod erant: quia non sunt Dij, sed solummodo creaturæ in veritate. Creatura quippe à Deo facta vera creatura est, sed non est ea vera veritas, quæ Deus est, quoniam non est Deus. Si ergo ille est benedictus in sæcula, illi utiq; qui cultum, & religionem eius Idolis impendebant, erunt maledicti in sæcula. Et temporales, id est defectum, & corruptibilitatem patientes. Iuxta, quod Psalmista de illis dicit. *erit tempus eorum in sæcula.* Quod est defectus, & corruptibilitas eorum manebit in sæcula, quia semper corpora eorum corrumpentur à vermibus & igne. Sequitur. *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominie.* Propterea inquit, quia veri Dei religionem in mendacium commutauerunt, tradidit illos Deus, id est tradi permisit, vel ire in passiones, & flagitia ignominie. Ignominia dicitur quasi sine nomine dignitatis, inde dicitur ignominiosus, qui desinit habere dignitatis nomen, quando in aliquo crimine deprehenditur, sicut ignobilis sine bono nomine, & infamis sine bona fama. Quales erant illi, de quibus subiungitur. *Nam femina eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum, qui est contra naturam. Similiter autem, &*

Psal. 80.
vers. 16.

V

XXVI.

XXVII.

masculi relicto naturali usu femina exarserunt in desideriis suis; Masculi in *Masculos tur-*
pitudinem operantes. Naturalis usus est, ut vir, & mulier in vno concubitu coeant,
 contra naturam vero est, ut masculus masculum polluat, & mulier mulierem. Si quis
 relicta coniuge cum alia concubuerit, turpitudinem quidem operatur, & peccat,
 sed non contra naturam. Qui vero cum ipsa coniuge in alio membro, quam decet
 concubuerit, contra naturam operatur, & grauissimum scelus perpetrat. *Et merce-*
dem, quam oportuit in semetipsis recipientes. Id est quia primum Deum cognoscentes
 non honorauerunt, iusto iudicio Dei mercedem mutui erroris sui recepe-
 runt, ut non seruarent sibi honorem, traditi passionibus turpissimis. Siue etiam
 mercedem æternæ damnationis receperunt, quam promeruerunt pro talibus ho-
 noribus, de qua idem egregius prædicator alias dicit, *stipendium inquit peccati* Rom. 6
mors est, & sicut non probauerunt, id est non elegerunt, nec dilexerunt *Deum habere* verf. 29.
in notitia, tradidit illos Deus, id est in e permisit; *In reprobum sensum, ut faciant ea, qua* XXVIII.
non conueniunt, hoc est, quæ & diuinæ & humanæ leges prohibent. Illi dicuntur
 Deum habere in notitia, qui eum semper tamquam præsentem timent, & dum
 considerant eius præsentiam ubique esse, peccare non audent. Illi autem dicun-
 tur illum non habere in notitia, qui nolunt considerare præsentiam illius ubique,
 ut sine timore liberius peccent. *Repletos omni iniquitate.* Iniquitas est, quæ a- XXIX.
 nomia dicitur. quicquid contra legem Dei fit. Nam *nomos* lex, anomia vero qua-
 si sine lege, & dicitur iniquitas mentis acerbitas, dum malum mente concipitur;
 peccatum est perpetratio mali; iniquitas autem, & peccatum ita distinguitur,
 quod iniquitas ad mentis acerbitatem, siue duritiam refertur, ut diximus, pecca- X
 rum autem ad prolapsionem corporis. *Malitia* est fraus, aut astutia, quando vi-
 delicet, quod corde concipitur, opere adimpletur; Cogitatio prauæ mentis, mali-
 tia dicitur malitiæ votum, vel opus malignitas appellatur. *Fornicatio* à fornicibus
 id est arcuatis domibus, quæ fornices appellabantur, vbi publicæ meretrices pro-
 sternebantur. Fornicator autem est, cuius publicū & vulgare est. *Auaritia* est cupi-
 ditas rerum inexplebilis, vel adulterium. Et est in hoc loco non solum ad pecuniam;
 sed etiam ad coitum referenda. *Nequitia* est superbia, vel audacia peccati. Vnde di-
 citur ego noui nequitiam cordis tui. *Inuidia.* inuidus, dicitur, qui alterius felicita-
 te torquetur, & scinditur in duplicem passionem. Cum aut quod ipse est, a-
 lium esse non vult, aut alium videns esse meliorem, dolet se non esse consimilem.
 Inter inuidiam autem, & zelum hoc distat, quod zelus, vel æmulatio vnum sunt, a-
 liquando in bonam partem ponitur, ut ibi zelus Domini exercituum faciet hoc,
 Ponitur & in malam partem, sicuti de Ioseph legitur, quod æmulantes, siue zelan-
 tes eum fratres sui, id est inuidentes illi, vendiderunt illum: Inuidia vero semper in
 malam partem accipitur. *Homicidium* dicitur ab homine, & cædo, verbo. Vn-
 de dicitur homicida, hominem cædens. Rectè autem post inuidiam statim subse-
 quitur homicidium, quia ex inuidia procedit homicidium. Verbi gratia. Diabo-
 lus cernens hominem ad hoc factum, ut locum gloriæ acciperet, quem ille super-
 biendo perdiderat, inuidia ductus interficit illum anima. Similiter Cain inuidia
 commotus contra fratrem suum Abel; quod respexisset Dominus ad illum in-
 flammando munera eius; ad ipsum vero non respexisset munera eius inflam-
 mando interficit illum. *Contentio* est vbi non ratione aliquid, sed animi pertina-
 cia defenditur, vel vbi veritas non queritur, sed animositas, id est superbia fa-
 tigatur loquendo contra alterum sine aliqua utilitate, contentio maxima po-
 test dici. *Dolus.* Inter dolorem, & dolum hoc distat, quia dolor ad infirmitatem
 corporis pertinet, dolus vero est mentis calliditas dictus ab eo, quod deludat,
 verbis factis; inter dolum autem, & insidias, & fraudem hoc inter est, quod dolus
 animo fit, insidiæ loco, siue zelo, fraude circa fidem mutuam; Malignitas est ma-
 litia opus quæ & maleuolentia dici potest. *Sussurrones.* Sussurro de sono locutio-
 nis nomen accepit, qui non in facie alicuius, sed in aure loquitur detrahendo, &
 est onomatopœia nomen de sono factum. *Detractores.* Quidam codices ha- XXX.
 bent detractores, sed falso scriptum est, detractionem aliorum benegesta opera,
 vel in malum malitiosè mutare, vel inuidendo fallacij fraude deminuere. Cum
 autem mala dicuntur, bona sunt, aut parua bona, quæ magna sunt. *Detra-*

here enim dicitur, qui aliquid alicui subtrahere comprobatur, & diminuire. *Dei odibiles sunt qui Dei odium incurrunt.* Contumeliosi dicuntur, qui veloces sunt in verborum iniuriis, & aliis aut factis, aut in verbo iniuriam faciunt. Verbis scilicet conuiciando, aut aliquid impropere si factis verò flagellando. Vnde legimus de Apostolis, quòd flagellati in conciliis. *Ibant gaudentes, quoniam digni habiti sunt pro nomine IESU contumeliā pati*, id est flagellationem, & opprobrium. Superbus est peruersæ celsitudinis appetitor, & qui præcellere vult alios. Vnde vocatur græco vocabulo. *ὑπερφανός* id est superapparens elatus est, qui effertur super mensuram suam, vel qui maiorum institutis non acquiescit. *Inuētores malorum.* Qui multa mala adinueniunt sicut illi erant, de quibus hactenus supradiximus. *Parentibus non obediētes.* Parentibus terrenis non obtemperant. qui verò Deo patri inobediētes existunt, *Insipientes* sunt, stulti, & fatui, atq; à Sale sapientiæ immunes. *Incompositi*, id est inordinati, & lasciui, qui omnia sua inordinatè, & lasciuiosè peragunt. Omnis enim insipiens incompositus, id est inordinatus. *Sine affectione*, id est sine dilectione Dei, & proximi. Est affectio, quæ ponitur pro afflictione, vt in euangelio, vbi dicitur, quòd seruos contumeliosos affectos, id est afflictos occiderunt. Et est affectio, quæ ponitur pro dilectione, vt in præsentī loco. *Abse fadere.* Hoc est sine amicitia & pace *sine misericordia* sunt, qui nec sibi, nec aliorum misereantur. Primum enim necesse est, vt nobis misericordiam impendamus, deinde verò aliis. Vnde dicit Salomon. *fili miserebere anima tua placens Deo. Qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam, qui talia agunt digni sunt morte.* Omne quod turpe est, Deo displicet, & Philosophi licet mala agerent: Tamen in hoc erant consentientes iustitiæ Dei, quia in aliis ipsa vitia reprehendebant. Iustitia quippe Dei est, quæ odit, ac detestatur vitia, & docet virtutes. Quam iustitiam illi cognouerunt, qui vitia Deo displicere intellexerunt, & tamen in hoc ignorare dicuntur, quia non intellexerunt, quod qui talia opera agunt, qualia ipsi agebant, digni sunt morte æternæ damnationis. Et quasi non intellexerunt, dum sine timore peccauerunt. *Non solum, qui ea faciunt* subaudi, digni sunt morte, *sed etiam, qui consentiunt facientibus.* Qui facit peccatum, & non consentit dignus est morte. Qui non facit, & consentit in subditis non puniendo, dignus est morte. Qui vero faciunt, & consentiunt duplici digni sunt morte.

CAPVT II.

Iudæos redarguit qui ex data sibi lege Gentes condemnabant, eadem ipsi patran-
tes, cum Deus unicuique redditurus sit juxta ipsius opera, adeò vt etiam
Gentes, ea quæ legis sunt naturali lumine præstantes, pro circumcisis habenda
sint, eosq; iudicaturæ, qui ex sola legis cognitione & carnis circumcisi-
one gloriantur, contraria legi operantes.

• Matth. 7.
2. 2.

1

A

2

3

4

5

6

• Matth. 16.
d. 27.

7

B

Propter quod inexcusabilis es o homo omnis, qui iudicas. Itaque
quo enim iudicas alterum, te ipsum condemnas: eadem enim
agis quæ iudicas. + Scimus enim quoniam iudicium Dei est
secundum veritatem in eos qui talia agunt. + Existimas autem hoc o
homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quia tu effugies iu-
dicium Dei? + An diuitias bonitatis eius, & patientia, & longani-
mitatis contemnis? ignoras quoniam benignitas Dei ad penitentiam
te adducit? + Secundum autem duritiam tuam, & impænitens cor,
thesaurizas tibi iram in die ira, & reuelationis iusti iudicij Dei, +
qui reddet unicuique secundum opera eius: + ijs quidem, qui secundum pa-
tientiam boni operis, gloriā, & honorem, & incorruptionē quarunt,

vitam aternam: † *ys autem, qui sunt ex contentione, & qui non ac-* 8
quiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio. † 9
Tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum,
Iudaei primum, & Graci: † gloria autem, & honor, & pax omni ope- 10
ranti bonum, Iudaeo primum, & Graco: † non enim est acceptio per- 11
sonarum apud Deum. † Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine *Deut. 10*
lege peribunt: & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudica- *d. 17.*
buntur. † Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed fa- 12
ctores legis iustificabuntur. † Cumque enim Gentes, qua legem non *2. Paral. 19*
habent naturaliter ea, qua legis sunt, faciunt, eiusmodi legem non *cap. 7.*
habentes, ipsi sibi sunt lex: † qui ostendunt opus legis scriptum in cordi- 13
bus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se *C*
inuicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus, † in *14*
die, cum iudicabit Deus occulta hominum, secundum Euangelium *Iob. 34. b.*
meum, per Iesum Christum. † Si autem tu Iudaeus cognominaris, & *19.*
requiescis in lege, & gloriaris in Deo. † & nosti voluntatem eius, & *Aa. 10. e.*
probas utiliora, instructus per legem, † confidis te ipsum esse ducem ca- *34*
corum, lumen eorum qui in tenebris sunt, † eruditorem insipientium, *Matth. 7.*
magistrum infantium, habentem formam scientiae & veritatis in *d. 21.*
lege. † Qui ergo alium doces, te ipsum non doces: qui prae dicas non fu- *15*
randum, furaris: † qui dicis non mœchandum, mœcharis: qui abomi- *Iacob. 12*
naris idola, sacrificium facis: † qui in lege gloriaris, per prauarica- *d. 22.*
tionem legis Deum inhonoras. († Nomen enim Dei per vos blasphe- *16*
matur inter Gentes sicut scriptum est.) † Circumcisio quidem pro- *17*
dest, si legem obserues: si autem prauaricator legis sis, circumcisio tua *18*
praeputium facta est. † Si igitur praeputium iustitias legis custodiat: *19*
nonne praeputium illius in circumcisionem reputabitur? † & indica- *20*
bit id quod ex natura est praeputium, legem consummans, te, qui per *21*
literam & circumcisionem prauaricator legis es. † Non enim qui in *22*
manifesto, Iudaeus est: neque quae in manifesto in carne est circumci- *23*
sio: † sed qui in abscondito, Iudaeus est: & circumcisio cordis in spiri- *24*
tu, non litera: cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est. *25*
26
27
28
29

Propter quod, id est, quia non solum ille dignus est morte qui facit peccatum, sed
 etiam qui consentit; *Inexcusabilis es, o homo omnis, qui iudicas* hinc non tantum
 gentilem quemlibet alloquitur, sed omnes generaliter Praelatos, Iudaeos allo-
 quitur, quia illi reprehendebant, & damnabant gentiles quasi idololatrias, & pecca-
 tores gloriantes se ad gratiam Euangelii propter obseruantiam legis meruisse venire.
 Praelatos, quia in aliis peccatum iudicant, & reprehendunt intelligentes esse pecca-
 tum, & in se non damnant, cum faciunt id ipsum. Sic etiam intelligendum est de o-
 mnibus, qui aliorum vitia reprehendunt, & in se eadem non emendant: *in quo enim*
iudicas alterum, te ipsum condemnas. Hoc ita est intelligendum si reprehendis, & iudi-
 cas alium, & te ipsum ab his vitiis, à quibus illum reprehendis, obserues, & ab aliis te
 ipsum liberas. Si verò eadem opere impleas, aut maiora à quibus reprehendis fratrem

¶ **II.** tuum, in quo illum iudicas, quādoq; iudicaueris. Et rectè qui eadem facis, *qua iudicauit*,
Scimus autē, quia iudicium Dei est secundū veritatē, id est, sine personarū acceptione, *In*
eos, qui talia agunt hoc est, qui talia faciūt, quā in aliis reprehendūt in præsenti seculo
 attendūt homines, personas potentiū, diuitū propinquorū in iudicio, *sed* Dei iudiciū
 in hoc est verū, quia ipse, qui verax est nō attendit personas, sed vitę meritū. *Existimas*
 ¶ **III.** aut hoc o homo omnis qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea. quia tu effugies iudiciū Dei?
 ¶ **IV.** *An diuitias bonitatis eius, & patientia, & longanimitatis eius contemnis, an ignoras quoniam*
benignitas, id est, valde bona pietas Dei ad pœnitentiā, te adducit? Ad Iudæos quidē loq-
 tur specialiter, qui reprehendebāt, & damnabant gentiles, quasi idololatrias, sicut iam
 superius diximus. Se autē dicebāt hoc promēuisse ad fidē Christi venire. Generaliter
 verò oēs allōquitur tam Iudæos, q̄ gentiles. Et est sensus, si seruus, aut subiectus tuus
 ¶ **B** nō valet effugere iudiciū tuū. O homo humana tantumodo sapiens. Quomodo tu po-
 teris effugere iudiciū omnipotentis Dei. Diuitiæ bonitatis Dei sunt, quib. vniuersum
 mundū quotidie peccantē non statim punit. expectat illū ad pœnitentiam, sed in sup
 illi benigna largitate solē, & pluuiā largitur, quas plerūq; homines contemnunt, siue
 despiciunt, dū ei gratias nō referūt. Patientia est, qua superbiā, & procaci mēte pec-
 cantes nō statim punit. Longanimitas quæ alibi sustentatio, siue sustinētia vocatur,
 ¶ **V.** quia per infirmitatē, & fragilitatē, & nō deliberato animō peccantes diu portat exspe-
 ctans illos ad pœnitentiā. Sīm autem duritiā tuā, & cor impœnitens thesaurizas, id est,
 ¶ **VI.** reseruas, & multiplicas tibi iram in die ira. Hoc est, vindictā in die iudicii, & reuelatio-
 nis iusti iudicii Dei, qui reddet unicuiq; secundū opera eius. Bonis bona, & malis mala, dies
 iræ & reuelationis, siue manifestationis iudicii ipsum iudicium, & manifestatio iu-
 dicis omnipotentis Dei intelligitur. Cor durū, & impœnitens in scripturis diuinis di-
 citur, cū mens humana velut cera frigore iniquitatis obstricta signaculū diuinę imagi-
 nis nō recepit, illud scilicet q̄ Dñs in anima nos habere docet, dicēs: *Sancti es sote, quia*
 ¶ **VII.** *& ego sanctus sū*. Et de quo Psal. *Signatus est, inquit, super nos lumē vultus tui Domine. Iis qui-*
 ¶ **VIII.** *dem secundū patientiā boni operis, & gloriā, & honorē, & incorruptionē quærentibus vitam*
 ¶ **IX.** *æternā*. Ordo verborū est, & sensus cum subauditionib. his quidē, qui sīm patientiam
 boni operis modo laborant, aut viuunt quærentib. scilic. vitā æternā. Id est, iudicium
 Dei expectantib. qui de bono suo nō modo, sed in futuro mercedē quærunt, gloriā,
 ¶ **X.** & incorruptionē dabit in die iudicii glorię claritas dabitur eis, quia fulgebūt sicut sol
 in regnō Patris sui. Honorē, quo filii Dei erunt, sicut dicit Ioan. *Carissimi filii Dei sumus,*
 ¶ **XI.** *& nondū apparuit quid erimus; scimus autem, quia cum apparuerit similes ei erimus; vide-*
 ¶ **XII.** *bimus enim exm sicuti es*. Incorruptionem quoq; dabit illis, id est, immortalitatem, quia
 erunt omnes electi incommutabiles in anima, & incorruptibiles in corpore. *Iis au-*
 ¶ **XIII.** *tem, qui ex contentione*. Subaudi, sunt, id est, qui Dei iudicium reprehendunt, & qui
 ¶ **XIV.** *non acquiescunt veritati*, id est, Euangelio, vel Christo; *credunt autem iniquita-*
 ¶ **XV.** *ti*, hoc est, mendatio, omnique malo, vel etiam diabolo eius voluntatem adimplēdo.
 Ira, id est, iudicium veniet, & indignatio, hoc est, vindicta siue seueritas damnationis.
 Tribulatio quoq; veniet eis de reatu conscientię & cōsideratione peccati, & angustia
 deserta pœnitentia. Hæc aut omnia venient in omnem animam hominis operantis malū
 ¶ **XVI.** *Iudæi primum, & Græci*. In omnem animam dicit in totum hominem a parte totum
 intelligens, vt illud. Descendit Iacob in Ægyptum in animabus septuaginta, vel ani-
 mam dicit, quia primum peccatum cōcipitur in animō cogitando, ac deinde perpe-
 tratur opere. Sed timendum, nimisq; cogitandū quod dicit in omnē an mā hominis
 operantis malum hæc est euentura. Nulli enim parcit omnipotēs Deus, nō Angelō
 nō amico. Peccauit siquidē Angelus, & proiectus est de coelesti sedē. Peccauit homo
 expulsus est de paradisi gaudiis. Peccauit Moyses ad aquas contradictionis, ideoque
 non est ingressus terram repromissionis. Idcirco autem Iudæus gentili culpā an-
 ¶ **XVII.** tefertur, quia ipsi, qui legem Mōysi ante habuerunt, grauius peccauerunt legem
 naturalem, & legem scriptam præuāricando. In gloria verò non causā honoris præ-
 ¶ **XVIII.** fertur Iudæus gentili, sed credulitatis tempore. *Gloria autem, quia fulgebunt iusti, sic-*
 ¶ **XIX.** *ut sol in regno Dei, Et honor*, quo erūt filii. *Et pax*, id est, remissio peccatorum, siue reconc-
 ¶ **XX.** ciliatio, qua reconciliamur Deo Patri, *Omni operanti bonū*, subintellige, venit. Primiti
 ¶ **XXI.** Iudæo, deinde gentili, quia primitiæ Ecclesiæ ex Iudæis fuerunt. *Non n. est personarum*
 ¶ **XXII.** *acceptio apud Deum*. Tunc esset personarum acceptio, siue distantia apud D E V M

si propter Abraham Iudæos eligeret, & gentiles diu idola colentes abiiceret, vel si remuneraret, Iudæum benè viuentem & negligeret gentilem rectè credentem, & rectè operantem; *Quicumque enim sine lege Moyfi, vel Euangelii peccauerunt*, sicut pagani *sine lege peribunt*, quia non requiritur ab illis lex, peribunt tamen, quia legem naturalem spreuerunt, at qui Euangelium noluerunt recipere. *Et quicumque in lege Moyfi positi peccauerunt, per legem iudicabuntur*, quia sunt præuaricati: *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur*, hoc est, iusti habebuntur, & iusti apparebunt, sicut ille volebat, de quo dicitur: *Volens iustificare semetipsum*, id est, volens iustus apparere. Qui audit legem, & non adimplet præcepta legis, non solummodo iustificatur propter auditum. Qui vero est auditor legis, & factor utique ille iustificatur per legem. *Cum enim gentes, quæ legem non habent naturaliter ea, quæ legis sunt, faciunt, eiusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus*. Hoc dupliciter intelligi potest, cum gentes, quæ legem scriptam non habent, quæ lex scripta præcipit illis, quibus data est, ipsi utique ostendunt habere scriptam naturalem legem in cordibus, & ipsi sibi sunt lex, quia illa faciunt, quæ lex docet, licet illis non sit data, verbi gratia: Saraceni, qui neque legem Moyfi, neque legem Euangelii habent, dum naturaliter seruant, ne homicidium faciant, neque adulterium perpetrent, cæteraque, quæ lex scripta in se continet, ipsi sibi sunt lex, quoniam opera, quæ faciunt scriptam legem in cordibus suis ostendunt. Lex dicit non occides, his, qui legem non accepit, si non occidet ipsi sibi est lex, aliter cum gentes, quæ legem Moyfi non habent per doctrinam Euangelii imbuti naturaliter, ea faciunt, quæ lex Moyfi præcipit, ipsi sibi sunt lex, qui habent eandem legem Moyfi scriptam in cordibus suis in ipsa ratione omnipotentis. *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium, & quando hoc? in die cum iudicabit Deus occulta hominum secundum Euangelium meum*. Id est, secundum quod ego annuncio vobis *per Iesum Christum*, per illum enim iudicaturus est Deus Pater mundum, sicut ipse dixit, *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio*, sicut stylo imprimuntur notæ in cera, sic quædam notæ malorum, aut bonarum cogitationum figuntur in mente, & conscientia nostra, quæ aut accusabit, aut certè defendet nos in die iudicii, quando non solum aperta, sed etiam quæ nobis sunt modo occulta, iudicabuntur. In hoc ergo testimonium nobis perhibet conscientia nostra, quia manifestabit nobis vtrum plura peccata sunt, an bona opera, & vtrum vetera, an noua, vtrum deleta per poenitentiam, an nouis sceleribus cumulata. *Si autem tu Iudæus cognominaris* subaudi à Iuda Patriarcha, *& quiescis in lege*, illam legendo, meditando, & secundum tuam falsam doctrinam intelligendo, *& gloriaris in Deo*, hoc est, in vnius Dei notitia & nosti voluntatem Dei per ipsam legem, & probas vtiliora, instructus per legem, & cætera vsque ad id te dico habentem formam scientiæ, & veritatis in lege, id est, similitudinem quidem habentem scientiæ, quia in Christum non credis. Ad infidelem nunc loquitur Iudæum, qui gloriatur, quasi in cognitione vnius Dei, & in circumcisione, & probat vtiliora in lege Moyfi, & putat se ducem esse cæcorum, id est, gentium, quæ erant cæcæ infidelitate, ignorantia, & peccatis. Sicut & illi fuerunt olim, quibus idem Apostolus loquitur. *Fuistis aliquando tenebrae*. Benedicit, quia probat vtiliora, in lege Moyfi. In lege quidem naturali vtilia sunt, quæ dicit, quod tibi non vis fieri, alii ne feceris. Sed in lege vtiliora, quia ibi est cognitio Dei, in Euangelio autem vtilissima. Gentiles enim quodammodo vtilia cognoscebant per naturalem legem: Iudæi vtiliora per legem naturalem & per legem Moyfi scriptam: fideles autem in nouo testamento vtilissima cognoscunt, quia habent fidem sanctæ Trinitatis. *Qui ergo alium doces, te ipsum quare non doces?* Hoc increpatiuè est legendum, & cum subauditione huiusmodi. Tu vero Iudæ, qui alium doces, te ipsum quare non doces? *Qui prædicas non furandum*, quare furaris bona alterius? vel etiam qui prædicas legem, quare furaris de lege spirituale intelligentiâ. *Qui dicis non mæchandum*, quare mæcharis. Mæchus est adulter, & non solum ille dicitur Mæchus, qui vxorem alterius violat, sed ille, qui cultum, & religionem, quæ soli Deo conuenit, quantum in se est, falsis superstitionibus tribuit. Et est sensus. Qui dicis non debere vxorem alterius adulterari, quare adulteras? vel qui dicis Deo seruire debere, quare deseruis vitiis: *qui abominaris*, id est, respicis,

XII.

XIII.

Luc. 10.
vers. 29.

XIV.

XV.

D

XVI.

XVII.

Ephes. 5.
vers. 8.

D

XXI.

XXII.

respis, vel odio habes *idola*. Quare *facis sacrilegium*? legere, siue sublegere, est furari, inde sacrilegium dicitur sacrarum rerum furtum, verbi gratia: Quisquis de thesauro Ecclesiæ, vel de substantia Deo famulantiū aliquid occultè abstrahit, sacrilegiū perpetrat. Spiritualiter verò sacrilegiū est sacrorū verborū præuaticatio. *Qui in lege gloriari.* Quare per *prauacationē legis Deum inhonoras* Deus inhonoratur, dū voluntas & iussio illius calcatur & pro nihilo ducitur. Sic dicitur inhonorari rex, vel quælibet potestas dum Epistola illius non obseruatur, præceptumque non custoditur. *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est* in Esaia. Captiuatur populus in Babylone, & inter Assyrios, cæterasque gentes nomen Dei per illos blasphematur, qui dicebant hostes illorum cum irrisione, ecce, quem Deum colebatis, qui non valuit vos liberare de manibus nostris. Verè idola enim nostra victricia fuerunt Dei vestri. Similiter quando deprædatur sancta Ecclesia ab hostibus, & quando illi, qui nomen sanctitatis debent habere, male viuunt. Blasphematur nomen Dei, quia dicunt Iudæi, atque pagani, ecce populus Domini, ecce apparet quales seruos habet, Iesus vester. *Circumcisio quidem prodest si legem custodias.* Circumcisionem hoc in loco pro ipso genere gentis accipe, hoc est, pro genere Abrahamæ, à quo ille populus originem carnis trahit, à quo etiam ipsa circumcisio exordium sumpsit. Hanc enim habet Apostolus consuetudinem, vt Iudæum, circumcisionem, gentes autem præputium appelleret. Et est sensus, o Iudæe tunc prodest tibi, vt de genere sis Abrahamæ & de genere circumcisionis, à quo ipsa circumcisio exordium sumpsit, si legem spiritualium intelligens credis in Christum, cui lex testimonium perhibet, & circumcisionem non carnaliter, sed spiritualiter obseruas. Alioquin non prodest esse de genere Abrahamæ, sed magis obest tibi, promittens enim lex Christum, dicit per Iacob: non deficiet Princeps ex Iuda, neque dux, *de femoribus eius, donec veniat, qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium*, & per ipsum legislatorem Prophetam suscitabit vobis Dominus de fratribus vestris tanquam me ipsum audietis iuxta omnia quæcunque dixerit vobis. De circumcisione quoque spirituali in diebus, inquit, nouissimis circumcideret Dominus cortuum, & non carnem tuam. *Si autem prauaricator legis sis*, id est, si non credis in Christum, quem lex promittit, etsi circumcisionem spiritualiter non seruas, *circumcisio tua præputium facta est*, id est, talis es, qualis & gentilis, qui non habet legem; Quia qui debueras esse Iudæus credendo Christum, & legem spiritualiter implendo similis effectus es gentili, ideoque in gentilitatem reputaberis. Vnde dicit Dominus per Prophetam *Charmel in saltum reputabitur*. Circumcisio videlicet in gentilitatem. *Si igitur per præputium legis iustitias custodiat nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur?* Sensus iste est, si gentilis quilibet legem custodiat credendo in Christū circumcisionem spiritualiter obseruando, cæteraque, quæ lex præcepit spirituali intelligentia custodiendo. Nunquid gentilitas illius non reputabitur in circumcisionem vtique, quia verus Iudæus erit, id est, confitens Deum. Vnde Propheta dicit *conuertetur Libanus in Charmel*, id est, gentilitas in circumcisionem verā. Libanus enim interpretatur dealbatio. Charmel vero scientia veræ circūcisionis; Libanus ergo in Charmel versus est, quando gentilitas dealbata in baptismo locum Iudæorū obtinuit scientiam veræ circumcisionis habens, *Et indicabit te, quod ex natura est præputium legem consummans.* id est perficiens, *Qui per literam, & circumcisionem prauaricator legis es.* Præuaticator legis est, qui in Christum non credit: ex superioribus ista pendent, Et est sensus. Nunquid ille qui naturaliter gentilis est & legē consumat, siue perficit, & obseruat non iudicabit, vel damnabit te comparatione scilicet melioris facti, qui per literalem intelligentiam, & circumcisionem carnalem legem præuaticaris? Vtique damnabit te, sicut diximus. Quia ille spiritualem intelligentiam in legem scrutando requirit. Tu semper carnali intellectu delectaris superficiem tantummodo lingendo. *Non enim qui in manifesto, & in publico Iudæus est.* Subaudi placet Deo, neque circumcisio, quæ in manifesto, & in carne est placet Deo, sed qui in abscondito, id est, qui in corde Iudæus est, ille placet Deo; *Et circumcisio cordis in spiritu, non in litera* placet Deo. *Cuius Iudæi laus non ex hominibus, sed ex Deo est:* Circumcisio carnalis, & manifesta, atque secundum literam expoliatio carnis est, & illa laudatur ab omnibus Iudæis. Circumcisio vero cordis, & spiritus est ablatio inforticitatis, & susceptio fidei Christi, atque expoliatio vitiorum. Et est sensus, quia tantummodo genere, &

homine est Iudæus. Et circumcisionem carnaliter obseruat. Non placet Deo, neque meretur laudari ab illo, quamuis ab omnibus laudetur. Qui verò in occulto in corde Iudæus est, id est, confitens Deum, & in corde est circumcissus ab omni infidelitate, ab omni mala voluntate, & cogitatione, placet Deo, & meretur laudari ab illo. *Et ge bone serue, & fidelis, intra in gaudium Domini tui.*

CAPVT III.

Quodam modo præcellunt Iudæi propter factas illis à Deo promissiones: quæ cõplebuntur quando nonnulli eorū fuerint increduli: oēs autem & Iudæi & Gentiles peccato sunt obnoxii: à quo non liberat lex, sed fides in Christum propitiatorem, ut non sit cuiquā de legis operib. gloriandum.

Quid ergo amplius Iudæo est? aut quæ utilitas circumcisionis? 1.
 + Multum per omnem modum, primum quidē quia credita 2.
 sunt illis eloquia Dei. + quid n. si quidam illorū non credide- A
 runt? + Numquid incredulitas illorum fidem Dei euacuabit? Absit. + 3.
 * Est autē Deus verax: omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: 4.
 * Ut iustificeris in sermonibus tuis: & vincas cum iudicaris. + Si autē 5.
 iniquitas nostra iustitiam Dei cõmendat, quid dicemus? Numquid 6.
 iniquus est Deus, qui infert iram? (+ secundum hominem dico.) Absit. 7.
 Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? + Si enim veri- 8.
 tas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius: quid adhuc & 9.
 ego tanquā peccator iudicor? + & non sicut (blasphemamur, & sicut a- B
 iunt quidam nos dicere) faciamus mala ut veniant bona: quorum Gal. 3. d. 22
 damnatio iusta est. + Quid ergo? præcellimus eos? Nequaquam. * Cau- 10.
 sati enim sumus, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, + sicut scri- P. Gal. 3. a. 4
 ptum est: * Quia non est iustus quisquam: + non est intelligens, non est 11.
 requirens Deum. + Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, 12.
 non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum. + * Sepulchrum pa- 13.
 tens est, guttur eorum, linguis suis dolose agebant: * Venenum aspidum P. Gal. 5. c. 11.
 sub labijs eorum: + * Quorum os maledictione, & amaritudine plenu P. 139. a. 4
 est: + * Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem: + Contritio, 14.
 & infelicitas in vjs eorum: + & viam pacis non cognouerunt: + Non 15.
 est timor Dei ante oculos eorum. + * Scimus autem, quoniam quacūq; P. Gal. 9. b. 7.
 lex loquitur, ijs, qui in lege sunt, loquitur: ut omne os obstruatur, & I. sa. 59. b. 7.
 subditus fiat omnis mundus Deo: + quia ex operibus legis non iustifi- 16.
 cabitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati: + 17.
 Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est: testificata à lege & 18.
 Prophetis. + Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi, in omnes & su- Prou. 1. b. 16
 per omnes qui credunt in eum: non enim est distinctio: + Omnes enim P. Gal. 3. a. 2
 peccauerunt, & egent gloria Dei. + Iustificati gratis per gratiam i- 19.
 ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, + quem proposuit De- C
 us propitiationem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitia Gal. 2. d. 16
 suæ, propter remissionem præcedentium delictorum + in sustentatione 20.
 Dei, 21.
 22.
 23.
 24.
 25.
 26.

- Dei, ad ostensionem iustitiae eius in hoc tempore: ut sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi. + ubi est ergo gloriatio tua? Exclusa est. Per quam legem? Factorum? Non: sed per legem fidei.
- † Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis.
- † An Iudaorum Deus tantum? nonne & gentium? Imo & gentium. + Quoniam quidem unus est Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & praeputium per fidem: † Legem ergo destruimus per fidem? Absit: sed legem statuimus.

Matth. 23.
vers. 21.

A

I

II.

III.

Gen. 13. v. 15.

Gen. 22. v. 18.

Psal. 131.
vers. 11.

B

IV.

Psal. 50. v. 6.

V.

C

Quid ergo amplius est Iudaeo: Subaudi quā gentili, propter circumcisionem, aut quā utilitas est Circumcisionis. Multum per omnem modum id est, per multas causas. Primum quidem, subaudi, in hoc profuit illis, quia credita sunt illis eloquia Dei. Erant apud Romanos Iudaei & gentiles in Christum credentes, sed plus habuerant Iudaei ante Domini aduentum, quam gentiles, quia illis credita sunt eloquia Dei, & est sensus, quae bona percepit Iudaeus propter circumcisionem plus quam gentiles, aut quae maior utilitas est Iudaeo circumcisio, quam gentili, incircumcisio? Multum profuit ei per multas causas, quia meruit legem accipere, mannam de caelo suscipere, intrare in terram omnib. meliorem, regnum, Sacerdotium possidere. Unde dicit Apostolus, quod primum profuit eis, quia legem, & Prophetam meruerunt accipere. Quid enim, Subaudi, nocuit, si quidam illorum non crediderunt: Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit. Hoc tripliciter potest intelligi, Quid, inquit, nocuit Iosue, & Caleph, aliisque, qui terram repromissionis meruerunt accipere. Si sexcenta millia non crediderunt, sed perierunt propter suam incredulitatem. Nunquid incredulitas, & perditio illorum fidem Dei, id est, promissionem Dei euacuauit, aut inanem fecit? Quia dixit Deus ad Abraham: Terram istam tibi dabo, & semini tuo, nihil eis nocuit, quia ipsi non frustrati promissione Dei. Aliter. Si quidam illorum non crediderunt, sed mortui sunt in deserto. Nunquid mors illorum promissionem Dei inanem fecit, quam promisit Abraham, dicens de Christo in semine tuo benedicentur omnes gentes, minime, quia remanserunt ex ipsis, de quorum progenie Christus postmodum est natus. Aliter. Quamuis multitudo Iudaeorum in aduentum Christi non crediderit, tamen non est euacuatum; quod promissum fuerat David. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, quia super credentes ex Iudaeis sedem Principatus Christus accepit. Sed neque illud euacuatum est, quod promissum Deus per Prophetam. Si fuerit numerus filiorum Israel, quasi arena maris reliquiae salutis fient. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax. Deus autem verax est, quia promissum illis dare terram repromissionis, opere compleuit. Similiter, quod promissum Abraham de Christo, quod in semine eius benedicendae fierent omnes gentes, & quod promissum David de fructu laborum eius sessurum regem super sedem regni eius, & per alium Prophetam de salute reliquiarum totum compleuit. Omnis autem homo contradicens promissionibus Dei mendax est, vel omnis homo in quantum a seipso est mendax, in quantum verax a Deo. Sicut scriptum est, ut iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris. Iustificeris, id est, iustus praediceris, & verax in tuis promissionibus. & vincas explendo illas, dum iudicaris a populis. David postquam effectus est adulter, & homicida uxorem Uriae accipiendo, & illum gladio filiorum Ammon interficiendo, dicebant multi vacua efficeretur promissio omnipotentis Dei, quae facta est ad David, quod ex semine illius Christus esset nasciturus, quia non conuenit nasci Christum de homicida, & adultero, sed falsum erit, quod sibi pollicitum assererat, quod si & Christus de eius semine fuerit natus iniustus, atque indignus erit, ut de malefico, & peccatore homine originem ducat, qui & contra humilitatem confiteretur peccatum suum dicens: Tibi soli peccaui, quia rex sum, & malum coram te feci, & deprecatur, ut Deus, quod promissum, opere compleat contradicentemque mendaces ostendat. Aliter iustificeris indulgentiam peccati dando ad te conuersis, sicut promittis, & vincas remittendo peccata dum dixeris non posse dimittere. Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus? Erant quidam minus perfecti, qui dicebant velle Deum, ut nos peccemus, quoniam ipse solus comparatione nostra iustus appareret, & dum peccatum nobis dimitteret, quod misericors patefaceret, ideo

ideo etiam velle eum vt nos mentiamur, vt ipse solus verax inueniatur, quod si ita esset iniuste damneremur ab illo, qui malo nostro cresceret, magnusque fieret. Contra illos tales loquitur Apostolus personam stulti hominis assumens, simulque sapiens peruersam illius intelligentiam destruentis. Si, inquit, iniquitas nostra & mendacium Dei iustitiam, & sanctitatem, atque veritatem commendat, id est laudabilem facit, quid dicemus? commendatio aliquando pro laude ponitur, vt in hoc loco, & alibi, vbi idem Apostolus ait: *Ego debui à vobis commendari*, id est laudari. Subiungit ergo, & ait: *Nunquid iniquus est Deus, qui infert iram?* id est vindictam; & est sensus, si nostra iniquitas, & mendacium Deo laudem facit, & si quanto amplius peccamus, tanto ei placet, & eo amplius ipse solus iustus, & verax apparet, Nunquid iniquus est Deus inferendo vindictam pro malo, quod ille vult, vt faciamus secundum quod stultissimi dicunt omnes nos, ille vult, vt peccemus, sicut quidam stultorum dicunt, quod nefas est insuper cogitare, quando damnat hominem peccatorem, iniquus est, quia recte iudicat, potius enim deberet illum honorare, cuius iniquitas laudabilem facit, sed quia hoc verum est subdit Apostolus. *Secundum hominem dico*, id est, secundum intelligentias carnales hominis, qui nihil boni cogitare valet. Addit adhuc: *Absit*, hoc iungendum superius, vbi dixi: Nunquid iniquus est Deus, qui infert vindictam? Absit, subaudi, hoc, vt aliquis fidelium cogitet, quod Deus iniquus sit, & quod nostra iniquitas faciat illum laudabilem. Alioquin quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Id est si Deus hoc vult, vt nos iusti simus, quare iudicabit Deus homines, qui quando peccant eius voluntatem adimplent; & quorum iniquitas eum laudabilem facit. *Si enim veritas Dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc, & ego tanquam peccator iudicor?* Et est sensus. Si Deus meo mendacio verax apparet, & dum mentior ipse solus verus est prædicator. Quare me damnat, & iudicat tanquam peccatorem? hæc verba non dicuntur affirmando, sed potius denegando, nec debet hoc aliquis pro veritate accipere, quod Deus, qui naturaliter, & essentialiter iustus est, misericors, & verax nostro peccato, nostroq; mendacio crescat in laudem, & iustitiam, quia non placet ei quando cunq; peccamus, aut mentimur. *Et non prædicamus, sicut blasphemamur ab infidelibus, & sicut aiunt quidam nos dicere infidelium faciamus mala vt veniant bona, quorum damnatio iusta est.* Quidam simplicium, minusque perfecti audientes prædicationem Pauli, aliorumq; Apostolorum, quia dicebant vbi abundabit iniquitas, superabundabit gratia, quæ sententiola in sequentibus exponenda est, vbi debuerunt accipere salutem, & vitam ibi acceperunt damnationem non recte intelligentes illud; Dicebant enim, faciamus mala, sicut Apostoli nostri prædicant, quia quanto amplius maiora erimina commiserimus, tanto amplius maiora bona percipiemus, & maiorem gratiam, quia Deus hoc vult vt peccemus, vt habeat quid dimittat. Ac per hoc ipse misericors, iustusque appareat, contra tales protulit Apostolus hanc sententiam. *Quid dicunt, quod nos ista dicimus, sed non sumus tales, quales dicimur, & blasphemamur, neque docemus illa, quæ dicunt nos dicere, quorum damnatio iusta est, si illi in talibus permanserint, vt per mala sperent accipere, & insuper quia mendacium de nobis sentiunt. Nos autem non debemus dicere faciamus mala, vt veniant bona, sed fecimus mala, & venerunt bona per gratiam Dei, & nunc faciamus bona, vt veniant meliora. Quid igitur? præcellimus eos? nequaquam.* Reuertitur iterum ad superiora, vbi dixit: Quid est amplius Iudæo, quam Græco? quid igitur dicimus præcellimus eos. Nunquid excellentiores sumus nos Iudæi gentilibus? nequaquam. *Quia non est personarum acceptio apud Deum, sed in omni gente, qui timet illum, acceptus est ei. Causati enim sumus Iudæos, & Græcos*, id est, causam ostendimus eis, & diximus omnes, & Iudæos, & gentiles sub peccato esse. Quia Iudæi præuaricando legem naturalem & scriptam, & gentiles naturalem, & scriptam transgrediendo inuenti sunt peccatores. *Sicut scriptum est. Quia non est iustus quisquam.* Subaudi à se, vel in omnibus malis hominibus Iudæis, & gentilibus non est iustus quisquam. Tale est, & illud: *Testimonium eius nemo accipit*, cum multi electorum acceperint, reproborum verò nemo. *Non est intelligens Deum, non est qui requirit illum*; ille intelligit, & requirit Deum, qui voluntatem illius sciens, studet ei placere. *Omnes & Iudæi, & gentiles declinauerunt, id est recesserunt à Deo, voluntatem illius non faciendo. Simul inutiles facti sunt*, id est,

2 Cori. xii
vers. 11.D
VI

VII.

VIII.

E

IX.

Rom. 2.
vers. 11.
Act. 10.
vers. 35.

X.

Ioan. 3. v. 32

XI.

XII.

nihili facti sunt creaturam adorantes pro creatore, *Non est, qui faciat bonum aliquod, & non peccet. Non est usque ad unum*, id est, præter Christum, vel usque ad Christum. Sic enim soliti sumus dicere, ager ille pertingit usque ad mare. Quo dicto non comprehendimus mare, quia ager non intrat in mare, sed locum pertingentem usque ad mare. Non est ergo, qui faciat bonum usque ad Christum, id est quo usque ad illum veniat credendo, per quem datur fides, & facultas operandi bonum. Nisi enim ad Christum veniat credendo in illum. Aliter bonum opus implere valet, ut est agendum. *Sepulchrum patens est guttur eorum*, hoc de Iudæis proprie intelligitur, quamvis & de Philosophis possit accipi, sepulchrum ad hoc patet, ut mortuorum accipiat corpora, tales sunt, qui alios suis erroribus, & suasionibus decipiunt, & ad malum deglutiunt interficientes eos in anima sicut scribæ, & Pharisei, & philosophi gentium, quorum ora, & fauces ad hoc patebant, ut simplices quosque sua prava doctrina interficerent. Aliter sepulchrum patens quilibet existit, qui malum aperiis iudiciis cogitando meditatur. Ac deinde præsentia sine aliquo metu, ac verecundia operatur. *linguis suis dolose agebant*. Dolose agebant Iudæi, quando volebant Dominum callide suis sermonibus decipere, dicentes. *Magister scimus, quia veraces*, & cætera talia. *Venenum aspidum sub labiis eorum*: aspis mordendo infundit venenum, quod penè omnibus venenis acerbius est. Ita Iudæi quodammodo mordendo infundebant venenum erroris, & suasionis, dum loquendo, & blandiendo interficiebant suos auditores in anima, & non solum in alios, sed etiam aduersus Christum crudelissima eorum malitia extitit. Sub labiis autem dicit, id est in corde, ubi concipiuntur semina malitiæ, & blasphemiarum, ac postmodum proferuntur ore, iuxta quod veritas dicit, *de corde exeunt cogitationes mala*, & cætera, *Quorum os maledictione plenum est, & amaritudine*. Os Iudæorum plenum erat maledictione, in fidelitatis, peruersæque doctrinæ quando dicebant de Christo. *Demonium habes*, & quando maledixerunt cæco dicentes, *Tu discipulus illius sis*, & filius fabri es, & Samaritanus & cætera talia, quibus verbis prouocabant Deum ad amaritudinem, vel certè amaritudinem referamus ad Domini passionem, Os Iudæorum repletum fuit amaritudine, Quando clamauerunt dicentes *crucifige crucifige eum, reus est mortis*. *Veloces fuerunt pedes eorum ad effundendum sanguinem*, quia semper fuerunt prompti ad effundendum sanguinem prophetarum, & Iustorum, & non solum occiderunt seruos, sicut Esaïam, & Ezechielem, & Hieremiam, atque Zachariam, sed etiam Dominum prophetarum. Ergo quia hoc fecerunt, venit super eos *contritio*, id est afflictio à Romanis, quam pertulerunt in corporibus, & *infelicitas in viis eorum*, id est miseriam, quam sustinuerunt in corpore, & anima pro viis, id est actionibus suis malis, *Et viam pacis non cognouerunt*, id est mediatorem Dei, & hominum, qui pacem afferens mundo dixit ego sum via, non cognouerunt ad hoc, ut in eum crederent. Ignorantes eum ad hoc venisse, ut per suam passionem reconciliaret illos Deo patri, vel viam pacis dicit, id est actionem iustam non elegerunt, ut agerent dignam poenitentiam, per quam pacificamur Deo iuxta quod Dominus dicit, *poenitentiam agite, appropinquauit vobis regnum cælorum. Non est timor Dei ante oculos eorum*. Timorem Dei præ oculis mentis semper habet, qui Deum, & Dominum præsentem semper, & ubique considerat esse, & dum præsentiam illius recolit peccare metuit. Ideoque nequaquam illum offendit, sed quia Iudæi istum timorem ante oculos non habuerunt, ideo offenderunt, *Scimus autem, quia quaecumque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur*. Lex generaliter appellatur vetus testamentum, aliquando tamen in tria diuiditur, ut in euangelio habetur, quod aperuit Deus discipulis sensus, ut intelligerent omnia, quæ de eo scripta erant in lege Moysei, & prophetis, & psalmis, Aliquando verò in duobus, ut ibi, *lex, & propheta usque ad Ioannem*, id est usque ad Christum, cui Ioannes testimonium perhibet nonnunquam, Psalmi lex vocantur, sicut Dominus ait *in lege vestra scriptum est. Ego dixi dii estis*, & alibi, *sed ut impleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est, quia odio habuerunt me gratis*, ita & hic legem appellat Apostolus psalmos, in quibus prædictum fuerat de Iudæis, dixit insipiens populus Iudæorum videns Christum præsentem in carne non est Deus, ergo Apostolus, ut ostenderet ea, quæ superius dixit de psal. proprie pertinere ad Iudæos, qui gloriabantur de nobilitate generis, & vitæ meritis, quia si Christum ipsi non occiderint, vel damnauerint, sed obseruatores essent legis mandatorum, propter quæ omnia se volebant gentibus præponere dixit.

dixit. *Scimus autem, quoniam quacunq; lex*, id est, psalmus isto in loco loquitur, id est Iudæis legem habentibus; Ideoq; non debent gloriari Iudæi in sua iustitia, nec præferre gentibus, sed potius reos se intelligentes subdere debent se Deo, cuius gloriæ vocati sunt, sicut & gentes, quia reuera peccatores existunt qui scriptæ, & naturalis legis præuaricatores sunt, Ac si diceret Apostolus. O Iudæi nolite gloriari, nolite vos extollere aduersus gentiles, quia ista, quæ dixi de psalmo ad vos specialiter pertinent, vobis enim loquitur lex, quibus data est, *Ut omnes os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus Deo*. Ac si diceret aliis verbis, idcirco dicit lex psalmorum, quia non est iustus quisquam non est, qui faciat bonum, ut omne os Iudæorum, & gentium claudatur, ne quis possit gloriari suis meritis se esse saluaturn, nisi gratia Dei, quoniam omnes peccatores sunt inuenti, & gratia Dei sunt saluati in suis meritis, Subditus debet esse omnis mundus Deo, reatum suum agnoscendo, & medicinam salutis querendo. Lex itaq; Iudæorum propria, sed etiam extenditur ad gentiles quasi ad alienos, & ipsi dixerunt Idola colentes. Non est Deus, scilicet præter illos, quos colimus, & veneramur. *Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo*. Lex Moysei bifariam diuiditur, quoniam in mysteriis & præceptis continetur. Secundum mysteria, & sacramenta cessauit adueniente Christo, quia finis, siue completio legis Christus est. Secundum præcepta autem adhuc manet, quia seruandum est, non adorabis Deos alienos honora patrem tuum, & cætera præceptorum dicta, ergo ex operibus legis, id est ex circumcisione carnali, ex sabbati custodia ex victimis legalibus non iustificabitur post Domini aduentum omnis caro, id est omnis homo, vel omnis carnaliter viuens, & carnaliter ea obseruans, quia omnia Christo adueniente velut vmbra cessauerunt, Lex enim, & prophetæ vsq; ad Ioannem aliter legis opus est honora patrem, & matrem, alibi dicitur, *qui maledixerit patri, & matri, morte moriatur*, Et iterum. *Non occides*, qui autem occiderit, morte moriatur. Si quis hæc præcepta propter pœnitentiam, quam minatur & vindictam, vel parentes honorauerit, vel non occiderit, & non propter amorem Dei, & iustitiam hæc potius obseruauerit, hominibus quidem iustus videtur, dum non committit, vnde occidi mereatur tamen apud Deum satis iustus non est dum bonum præceptum eiusex necessitate, & non amore probatur implere. Dum ergo non iustificatur coram illo, licet iustus videatur coram humano oculo, tamen in conspectu diuinæ maiestatis minus iustus habetur. Hic autem queritur. Nunquid Moyses, Iosue, David, aliiq; quam plures ex lege non fuerunt iustificati? Fuerunt iusti, sed non ex operibus legis. Vnde Petrus dicit. *Quid tentatis denuo imponere iugum legis super ceruicem fratrum credentium, quod neque nos, neque patres nostri potuimus portare, sed per gratiam Dei credimus saluari, quemadmodum & illi*, Sicut ergo nos saluamur mundo per gratiam Dei in fide Domini nostri Iesu Christi, sic & illi saluabantur per eandem gratiam, & per eandem fidem, quia credebant in filium Dei, quem expectabant saluatorem, quem nos iam accepimus propitiatorem. Et quare non ex operibus legis? quoniam impossibile erat sanguine hircorum auferri peccata, & quisquis operatur iustitiam, & in ea confidit contra Deum timendo superbitur, lex enim non venit peccata tollere, sed offendere & punire. *Per legem enim cognitio peccati* Nunquid ante legem non cognoscebatur peccatum, & si peccatum non cognoscebatur, quare Ioseph; licet iniuste, missus est in carcerem, nunquid non est accusatus de crimine? & fratres eius, nunquid cognoscebant peccatum, quando dixerunt *merito hac patimur? quia peccauimus in fratrem nostrum*, cognoscebatur ergo peccatum. Sed quantum malum esset, & quantam vindictam iuste ex peteret ignorabatur, Igitur per legem, & maior cognitio peccati est quam ante legem, quia lex dicit. Nec occides. Non adulterium facies, & cognitio etiam pœnæ ipsius peccati per legem ostenditur, quæ monstrat, quomodo peccatum puniri debeat dicendo. Si quis hoc, vel illud fecerit, occidatur. Potest & ita intelligi, quia erant quedam mala, quæ non cognoscebantur esse peccatum. Sicut concupiscentia erat, de qua alibi idem Apostolus ait, *nam concupiscentiam nesciebat peccatum esse, nisi lex diceret non concupisces*. Nunc autem idem in Domini aduentu, & præsentis temporis iustitia Dei manifestata est sine lege. Non eam solummodo, quia ipse iustus est, sed quia iustificetur, quia essentialiter iustitia est, sed quia induit impium quam miserit-

H

Exod. 21.
vers. 17.
item cap.
20. vers. 13

I

Act. 15.
vers. 10.

XXI.

Gen. 42.
vers. 21.

K

Marc. 16.
verf. 16.

corditer, de infideli facit fidelem, De adultero, & fornicatore facit castum, & continentem, De iniusto, & peccatore facit iustum, & amatorem virtutum. Quæ iustitia in Christo reuelata est, & data sine lege, id est sine obseruatione legali, quia nulli lex secundum mysteria, & sacrificia traditur iam obseruanda, sed dicitur. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit saluus erit*, hoc est iustus erit. Possumus etiam ipsâ iustitiâ Dei patris, id est filium, intelligere, à quo, & per quem iustificamur, qui sine obseruatione legis per opera deitatis manifestatus est filius Dei esse testificata. *Iustificatur à lege, & prophetis*. Iustitia baptismatis, à qua iustificamur, Testificatur per legem, dum dicitur, *In nouissimis diebus circumcidet Dominus cor tuum*, id est auferet Dominus pec-

Ezech. 36.
verf. 25.

cata tua, & iustificabit te per baptismum testificatur & prophetas dum dicitur; *ipso iniquitates nostras portabit, & peccata nostra ipse tollet, & alibi Effundam super vos aquam mundâ, & emundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*. Ipse quoq; Christus iustitia nostra testimonium habet à lege, & prophetis, *Iustitia autem*, id est iustificatio, qua

XXII.

iustificamur à Deo super omnes Iudæos, & gentiles credentes venit *per fidem Iesu Christi*, qua credimus illum esse filium Dei patris; Redditq; causam quare dixerit super omnes, qui credunt iustitiam Dei venturam, cum protinus subdit: *Non enim est distinctio*. Id est nulla est differentia inter Iudæos, & gentiles, quia, vt Iudæi peccatores sunt inuenti. Ita & gentiles, & sicut Iudæi sine suis meritis per gratiam Dei sunt saluati, Ita & gentiles; Vnde & sequitur. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei*.

XXIII.

Id est indulgentia, & venia peccatorum indigent, Omnes tam Iudæi, quam gentiles, pro qua glorificandus est Deus. *Iustificati gratis per gratiam ipsius per redemptionem, quæ est in Christo Iesu*. Gratis dicit. Id est sine vllis præcedentibus meritis. Verbi gratia. Venit quis ad Baptismum, nil boni vnquam fecit. Baptizatur, statimq; iustificatur. Ecce gratis iustificatur per gratiam, id est per donum Dei, & per hoc redemptionem,

XXIV.

quæ est in Christo Iesu, non in operibus legis. Redemptio nostra, qua sumus redempti, & per quam iustificamur, passio Christi est, quæ iuncta baptismo iustificat hominē per fidem, & postmodum per poenitentiam. Ita enim mutuo illa duo coniuncta sunt, vt vnum sine altero hominem non possit iustificare, Nam neque fides Dominicæ passionis sine aqua baptismatis hominem mundat nisi forte in martyrio, quod pro baptismo accipitur, neq; aqua baptismi sine fide Dominicæ passionis purificare hominem valet. Iungantur ergo simul, sicq; præstabunt perfectam redemptionem, perfectamq; mundationem, itaq; neq; Iudæus, neq; gentilis suis iustificatur operibus, cum vterq; sit præuaricator suæ legis. Iudæus videlicet naturalis, & scriptæ; gentilis autem naturalis, sed redemptione, qua Christus nos redemit suo sanguine, & fide, & aqua baptismatis, qua quisque renatus, si statim obierit, saluabitur in vitam, si autem vixerit, ornare debet fidem operibus, quia *fides sine operibus otiosa est*. Notandum verò quod dicit per redemptionem, quæ est in Christo Iesu. Nam per redemptionem captiui redimuntur, qui ab hostibus captiuantur, quo ergo homo captiuari potuit, cum Deus vbiq; sit, sed captiuatus est anima à diabolo, quando diabolus se subdidit præuaricando legem Dei, & quando vitiis, & Idolis cæperat seruire, hæc autem captiuitas soluta est, dum animus ad Deum rediit, & se in firmum, illum verò medium intellexit perfectæque redemptio in effusione sanguinis Christi patuit.

Iacobi 2.
verf. 20.

XXV.

Quem proposuit Deus pater propitiatorem per fidem in sanguine ipsius. filium suum proposuit Deus Pater, id est decreuit, & definiuit propitiatorē, & reconciliatorē, vt ipse nobis propitium faceret Deum patrem & placabilem per fidem passionis suæ, vel in promptu ante oculos omnium posuit: vt omnes saluaret in se credentes. Quia dum in eum credimus, & eius sanguinem pro nobis fustum confitemur, sine quo purificari non possumus, ex integro iustificamur. *Ad ostensionem iustitiæ suæ*. Subaudi ab inferioribus, in hoc tēpore, id est in nouissima ætate. Iustitia in hoc loco duplici modo potest accipi, videlicet vel ipse Christus, qui iustificat nos, vel iustitia qua iustificat Deus pater credentes in filium suum. Ostendit ergo manifeste Deus pater iustitiam suam, id est filium suum, vel qua nos iustificat in effusione sanguinis filii sui in hoc tempore, id est ab aduentu illius vsque in finem sæculi quia nisi nos iustificare voluisset, ad mortem filium suum pro nobis non traderet, qui non fecerat vllum peccatum. Proposuit etiam illum venire, & pati *propter remissionem præcedentium delictorum*, id est

M

id est

id est originalium, quæ ex parentibus trahimus, antequam nascamur, vel omnium peccatorum, quæ committimus ante baptismum, vel etiam subsequenter per baptismum. *In sustentatione Dei*, Id est ad patientiam Dei demonstrandam, qui cum peccamus non statim punimur. Sed eius patientia, atq; differentia ad poenitentiam expectamus, quæ sustentatio nisi in Deo esset in primo homine, finis hominum per iudicium fuisset. *Ad ostensionem iustitiæ, suæ in hoc tempore* subaudi nouissimo id est ad hoc præfinitum propitiatorem fieri nobis filium suum, vt suam iustitiam ostenderet per illum, & misericordiam, qua nos expectat ad poenitentiam. *Vi sit ipse iustus.* Iustus est, qui quod promittit, tribuit ita & Deus pater promissit nobis filium suum, & in eo iustificationem, quod vtique adimpleuit mittens illum in mundum per incarnationis mysterium, cuius passionis fide iustificamur abluti aqua baptismatis. Vnde sequitur & *iustificans eum, qui ex fide est Iesu Christi.* Quemlibet hominem fidem Iesu Christi habentem. Non tamē per opera legis iustificat illū sed per fidē Iesu Christi, quoniā absq; fide eius non valemus iustificari. *Vbi est ergo gloria tua? exclusa est.* Iudæum alloquitur, & confirmat, quia non valet quisquam per opera legis iustificari, ac dicit. O Iudæ, qui in tuis operibus gloriaris vides iustificationem sine fide Dei esse non posse. Quare? quia exclusa, & procul abiecta est lex circumcisionis sacrificiorum, in qua gloriaris. *Per quam legem exclusa est?* Interrogat etiam adhuc *factorum?* Id est nunquid per legem factorum exclusa est, vt alia lex pro ipsa data sit, quæ similiter in operibus carnalibus consistat, *non, sed per legem fidei*, id est non per legem fidei, simulque notandum, quoniam non vult Deus, vt carnaliter circumcidamur, sed vt in fide recte baptizemur, vbi gratis cuncta dimittuntur peccata, dum enim dixit *poenitentiam agite appropinquauit regnum celorum*, non ait seruare legem carnaliter. *Arbitramur*, id est iudicamus definimus, siue testificamus, *Iustificari hominē per fidem Christi in Baptismate sine operibus legis* Id est sine carnalibus obseruationibus. arbitrari est proprie iudicare, vel testificari, vnde arbitri dicuntur Iudices, & Testes. Duobus modis Iustificatur homo per fidem Christi. Verbi gratia si fuerit sine operibus bonis ante baptismum in ipso baptismo iustificatur, aut iam per baptismum sine legis operibus, quæ iam non sunt obseruanda, iustus habetur, si tamen præcepta diuina custodierit. Iudæis gloriantibus, & dicentibus: Deus verus, & vnus Iudæorum tantum Deus est, quibus legem dedit, & de quibus dicitur. *notus in Iudæa Deus* ait Apostolus. *An Iudæorum Deus tantum? Nonne & gentium Deus*, id est nunquid solos Iudæos creauit, vt de illis tantummodo curam gerat, *immo & gentium*, id est multo magis & gentium Deus est. Videlicet quod multi crediderunt Deo, & placuerunt ex gentibus antequam Iudæi in Abraham fuissent electi, & sorte Dei assumpti sunt Abel, Noe, Sem, Iob, & amici eius, aliiq; quam plures, quos scripta vestra commemorant, vel quos etiam reticent, siue in hoc multo magis est Deus gentium, quoniam multo plures credunt in eum ex gentibus, quam ex Iudæis, nam quod ipse Deus sit gentium, Hieremias manifestat dicens. *Quis non timebit ò Rex gentium, Quoniam quidem vnus Deus est, qui iustificat circumcisionem ex fide, & non ex operibus.* Vocatos videlicet ex Iudæis, qui circumcisio appellantur propter Abraham, qui primus accepit eam, de cuius stirpe illi descenderunt. *Et præputium per fidem* id est credentes ex gentibus, qui ex Iudæis præputium vocabantur, Quod dicit ex fide idem est & per fidem, quia Apostolus sæpe mutat præpositiones in vno sensu. *Legem ergo* subaudis præceptorum, quæ dicit *diliges Dominum Deum tuum*, & audi Israel Deus vnus est. *Destruimus per fidem*, & per nouum testamentum. *Absis* præcauiet in hoc loco Apostolus existimationi Iudæorum, *Sed legem* subaudi, præceptorum *statuimus*, id est confirmamus, & laudamus, & à Deo datam dicimus vel etiam generaliter omnem legem statuimus, noscamus esse, quia à Deo est data, quæ obseruanda fuit suis temporibus, sed iam cessauit in mysteriis, manet tamen in præceptis. Vel statuimus eam per fidem, quia quicquid promissit illa de Christo, nos confirmamus, verum & completum esse credimus illum, quem illa promissit. Sicut est illud. Prophetam vobis suscitabit Deus de fratribus vestris. Et iterum *non deficiet Princeps ex Iudæa, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expositio gentium*, in quem modo gentes credunt.

xxv.

N
xxvii.Matth. 3.
vers. 2. ✓
xxviii.Psal. 73.
vers. 2.

xxix.

Jerem. 10.
vers. 7.

xxx.

O

xxxv.
Deut. 6.
vers. 5.

CAPVT IV.

Non ex legis operibus contingit iustificatio, sed ex fide in Deum, quæ Abraham reputata fuit ad iustitiam ante datam ipsi circumcisionem, quam postea accepit: futurus, non lege sed iustitia fidei, pater omnium qui ipsius fidem imitentur: credidit autem Deo se patrem fore multarum gentium per promissum sibi semen, cum tam ipse quam uxor eius Sara annos excessissent aptos ad generandum.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? † Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. † Quid enim dicit Scriptura? † Credidit Abraham Deo: † Et reputatum est illi ad iustitiam. † Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. † Ei vero qui non operatur, credenti autem in eum, qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratia Dei. † Sicut † David dicit beatitudinem hominis, cui Deus accepto fert iustitiam sine operibus. † Beati, quorum remissa sunt iniquitates, † Et quorum tecta sunt peccata. † Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum. † Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, an etiam in praputio? Dicimus enim quia reputata est Abraha fides ad iustitiam. † Quomodo ergo reputata est? in circumcisione, an in praputio? Non in circumcisione, sed in praputio. † Et signum accepit circumcisionis, signaculum iustitia fidei, qua est in praputio: ut sit pater omnium credentium per praputiū, ut reputetur † illis ad iustitiam: † Et sit pater circumcisionis, non ijs tantum qui sunt ex circumcisione, sed † ijs qui sectantur vestigia fidei, qua est in praputio patris nostri Abraha. † Non enim per legem promissio Abraha, aut semini eius, ut haeres esset mundi: sed per iustitiam fidei. † Si enim qui ex lege, heredes sunt: exinanita est fides, abolita est promissio. † Lex enim iram operatur. Ubi enim non est lex; nec prauaricatio. † Ideo ex fide, ut secundum gratiam, firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solum, sed † et qui ex fide est Abraha, qui pater est omnium nostrum († sicut scriptum est: † Quia patrem multarum gentium posuite) ante Deum, cui credidit, qui uiuificat mortuos, † Et vocat ea, qua non sunt, tanquam ea qua sunt; † Qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei: † Sic erit semen tuum. † Et non infirmatus est fide, nec considerauit corpus suum emortuum cum iam fere centum esset annorum, † Et emortuam uulnam Sara. † In repromissione etiam Dei non haesitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo:

† ple-

† plenissime sciens quia quacunque promisit, potens est & facere. † Ideo & reputatum est illi ad iustitiam. † Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia reputatū est illi ad iustitiam: † sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis; † qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham secundum carnem? id est, quid boni promeruit Abraham propter circumcisionem carnalem? Nil, quia nec dum erat circūcisus, quando placuit Deo, & audire meruit. *Exi de terra tua, & faciam te in gentē magnā, & qd maius fuit de Christo: In semine tuo benedicentur omnes gentes. Si n. Abrahā ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum.* Quidam codices habent ex operib. legis, sed falsò scriptum est. Non n. lex adhuc data erat. Nisi forte ita sit intelligendum, vt dicatur ex operib. legis postea datæ, & est sensus. Si Abraham ex operib. suis iustificatus est nisi fide, & sine gratia Dei se præueniente, & apud homines eo qd iustus fuerit per se, apud Deum verò non est laudabilis, neq; in futurū. Quare, qd sine fide impossibile est placere Deo, in se ergo apud homines habuisset Abrahā gloriā, & laudem pro suis operib. si iustificatus fuisset sine fide suis operibus sicut ille Phariseus gloriabatur, qui cum publicano in templum ascēderat. Fuit opus Abrahæ circūcisio, fuit utiq; ob signū magnæ fidei suæ, sed tamen anteq̃ circumcideretur antea à Deo electus est. Ideoq; non ex operib. iustificatus, sed per fidē. Vnde scriptura non commemorat opera eius, sed fidem. Sequitur. *quid n. scriptura dicit credidit Abraham Deo. Obediens præceptis illius, quia exiuit de terra sua, & de promissione Isaac, & Christi. Credidit, quod ei dixit Deus in semine tuo benedicentur omnes gentes, & quia credidit, reputatū est illi à Deo opus credendi ad iustitiā, id est, ad repromissionem peccatorum, quia per ipsam fidem, qua credidit iustus effectus est. Postmodum autem circumcisionem accepit in signum suæ iustitiæ, quia iustificatus fuerat per fidem. Ei autem, qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum.* Ex humana consuetudine sumit exemplum, quando operantibus secundum meritum damus mercedem, & nullam nobis agunt gratiam: non operantibus verò, si damus aliquod beneficium, nō est merces, sed gratia, ideoq; gratiam recipimus ab illis. Et est sensus. Si Abraham propter opera sua possit iustificari sine gratia Dei præueniente, & sine fide, quæ illi etiam gratis data est, non esset ei præmium iustificationis gratis datum, sed debitum esset. Vel si alii Iudæi suis operibus fuissent iustificati non esset unde referrentur Deo gratiæ. *Ei verò, subaudi gentili, qui non operatur opera legis, credenti autem in eum, id est, in Deum, qui iustificat impium, non per opera, sed per fidem, & sine præcedentibus ex impio, & peccatore facit pium, & iustum. Reputatur fides ad eius iustitiā, id est, ad remissionem secundum propositum gratiæ Dei, hoc est, secundum decretum iustitiæ, & misericordiæ Dei, non secundum meritum, qui decreuit gratis peccata dimittere: hoc intelligendum de gentilibus, qui ante fidem nulla habuerunt opera legis, & tamen sicut Iudæi conuersi iustificantur per fidem Christi, sine operibus legis, ita & isti. Et bene dicit, secundum propositum, siue decretum gratiæ Dei, qui ante mundi constitutionem, cum homo adhuc non esset, decreuit Deus Pater cum filio suo saluare genus humanum nullis præcedentibus meritis. Vnde Apostolus alias dicit. Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, volens ergo Apostolus ostendere iustitiā, id est, iustificationem, qua iustificantur homines sine operibus legis, & meritis suis testimoniū Psalmi, pponit, in quo prædicebant, qd in aduētū Christi Iudæi, & gentiles fide essent saluandi, ait n. Sicut & Dauid dicit. Beatitudinē hominū, subaudi describens cui homini Deus accepto fert iustitiā, siue iustificationē sine operib. legis, potest & ita dici. Sicut & Dauid dicit: Beatitudinem hominis. Subaudi esse, qd aut dicit accepto fert, aduerbialiter dixit accepto, id est, libēter tribuit, vel iungendū ita cū subauditione, cui accepto à se, id est, electo, & dilecto tribuit illi iustitiā. Dicam⁹ & tertio modo inusitatus n. modus locutionis est, cui De⁹ accepto fert iustitiā, id est,*

VII.
Psal. 31.
vers. 1.

cui Deus acceptam dat iustitiam, vel acceptabilem habet sine operibus legis. *Beati quorum remissa sunt iniquitates*, id est, omnia peccata in baptismo. *Et quorum tecta sunt peccata* per poenitentiam post baptismum. Restecta, & cooperta non videntur, & noster regimus peccata, quando malis bona opera iustitiæ superponimus poenitentiam videlicet, & de præteritis agendo dignam, & alia non perpetrando, hoc distat inter iniquitatem, & peccatum, ut quidam Doctores dicunt, quod iniquitas sit ante legem, peccatum post legem, vel iniquitas cognitionum, peccatum sit operum. Quidam etiam dicunt iniquitatem esse, quod contra naturam, &

VIII.

conscientiam, sed indifferenter vnum pro altero sæpe ponitur. *Beatus vir, cui non imputabit Dominus peccatum*, misericors Deus, neque in baptismo deleta imputabit, neque poenitentia tecta si permanserint in fide, vel potest hoc intelligi de martyribus, qui in suo sanguine baptizati in ipso martyrio cuncta eis dimittuntur peccata, vel certe de illis potest accipi, qui post baptismum multa commiserunt peccata, sed veniente occasione, dum pro Christi nomine martyrium sustinuerunt, in ipso martyrio dimissa sunt illis, quoniam poenitentiam corporalem susceperunt. *Beatitudo ergo hæc*, de qua Psalmista dicit, *in circumcissione manet an etiam in præputio*, id est, pertinet solummodo ad Iudæos, qui circumcisi appellantur, an etiam ad gentiles, qui præputium dicuntur? illa beatitudo, qua peccata sine operibus legis dimittuntur gratis in baptismo, & per poenitentiam, atque martyrium tam ad Iudæos ad fidem venientes, quam ad gentiles pertinet. Quæ gratia, Abraham licet non esset baptizatus per fidem tamen cum esset in præputio iustificatus est, unde subdit Apostolus. *Dicimus enim quia reputata est Abraham fides ad iustitiam*, non circumcisio, id est, hoc affirmamus nos Apostoli, quia non propter circumcisionem carnalem, sed propter fidem, quam habuit, quia credidit Deo, meruit iustificari, *Quomodo ergo reputata est Abraham fides ad iustitiam? in circumcissione, an in præputio?* hoc est, reputata est fides ei ad iustitiam postquam circumcisionem accepit, reputata est ei fides ad iustitiam, sed cum adhuc esset in præputio, id est, in gentilitate, quia necdum erat circumcissus, ideoque ante iustificatus per fidem quam circumcissus, *Et signum accepit circumcissionis signaculum fidei iustitiæ, quæ est in præputio*. Nec dicerent Iudæi superflue circumcissum esse Abraham, si per illam non est iustificatus. Ostendit illam circumcisionem signum esse iustitiæ non argumentum ut significaret iustitiam Christi, quæ est ex fide. Signum est, quando in hoc, quod videtur, & auditur, aliud intelligitur. Sicut Dominus manifestat dicens: *Generatio hac signum querit, & signum non dabitur ei nisi signum Iona Propheta. Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus, & tribus noctibus, sic erit filius hominis in corde terræ*. Ecce quid signabat Ionas voratus, ita quoque circumcisio Abraham fidei illius significabat, quam habebat in corde, & per quam meruit iustificari. Nam circumcisio est expoliatio infidelitatis, & vitiis abolitio distat verò inter signum, & signaculum, signum est, quod aliud est, & aliud significat signaculum autem, quod alicui rei adhuc imprimitur, ut lateat quousque ab illo referetur, à quo imprimitur, ita & illa circumcisio signabat iustitiam fidei, quæ erat in Abraham, & latebat ibi sub signaculo vera circumcisio quæ Christus, qui ex eius genere erat nasciturus per baptismi gratiam suos fideles à cunctis sordibus peccatorum circumcissurus, in die quoque iudicii ab omni mortalitatis fragilitate, & corruptionis fæce est emundaturus, in hoc etiam, quia octava die fiebat, significabat Domini cam resurrectionem, quæ octava die celebrata est. Nam & ipse Christus significabatur in cultello petrino, quod circumcisio patrabatur, fuit præterea Iudæis in signum circumcisio data, qua cognosceretur eorum genus, & permixtio, ne confunderetur dum inter gentes multas habitarent, vel dum inter gentes multas captivi iudicaretur, & ignoraretur, quod de genere Abraham descenderet Christus, ac tam diu mansit in typo, & figura quousque veraciter compleretur adveniente Christo remoto signaculo, sub quo latebat, id est, eadem circumcissione carnali penitus ablata. Erat etiam in signum eisdem Iudæis, ut quotiens in prælio cum aliis sternabantur, & nudi relinquebantur ex circumcissionis signo notati sepulture mandaretur. Signum ergo inquit, accepit circumcissionis ob huiusmodi causas, quas diximus, quæ circumcisio signaculum fuit iustitiæ fidei, quæ est in præputio, quia ante est iustificatus per fidem, quam circumcideretur, iustitia etiam fidei dicitur, quia primum fidem habuit, & per

Luc. 11.
vers. 29.
Matth. 12.
v. 39. & 40.

eam

per eam iustitiā promeruit, qua iustificatus, & mundatus est ab omnib. peccatis. Nā in gentilitate siue in præputio positus fide est iustificatus, & reddit causam, quare hoc? *ut sit pater omnium credentium per præputium*, per fidem, quā habuit in præputio, pater est omnium credentium tam Iudæorum, quā gentilium. Nam carne pater est Iudæorum non credentium, fide aut omnium credentium Iudæorum & gentilium, quoniā fidem, qua credidit Abraham, Deum omnipotentē esse, & trinitatem habere in personis, atq; unitatem in substantia, ipsam quasi hæreditate paterna retinent credentes, & quare sunt oēs credentes filii Abrahæ, per fidem, *ut reputetur eadem fides, & illis ad iustitiam*, siue ad iustificationem, sicut reputata est Abrahæ, dum esset adhuc in gentilitate. Sicut enim Abraham antequam circumcideretur, fidem habuit pater est credentium, & post genuit Isaac, ex quo pater est Iudæorum, sic potius pater est spiritualium, quam carnalium, & ita factum est *& sit pater gentium per fidem*, & pater circumcissionis, id est, Iudæorum credentium per carnem, *Non istantum, qui sunt ex circumcissione, sed ex iis, qua sectantur vestigia fidei, qua est in præputio patris nostri Abrahæ*. Ac si diceret aliis verbis non illis tantum Iudæis est Abraham pater, vel reputatur fides Abrahæ ad iustificationem, qui descenderunt progenie illius postquam circumcissionem accepit, sed & his gentibus, qui imitantur exempla fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ. Nam illis est Abraham pater, & illis reputatur fides eius ad iustificationem, qui imitantur exempla fidei illius, quæ data est ei, cum adhuc esset in gentilitate, quæ præputium appellatur. *Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini eius*, id est, CHRISTO data est, *ut hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei*, quam habuit antequam circumcideretur, & antequam illam promissionem acciperet. Ideoque per legem non est data, vel facta promissio Abrahæ, qua dictum est illi *Patrem multarum gentium genui te, & in semine tuo benedicentur omnes gentes*, quia non erat adhuc lex, quæ post quadringentos, & triginta annos data est. Abraham ergo in Christo hæres est mundi, quia omnes credentes per fidem filii sunt Abrahæ, & ipse in CHRISTO omnia possidet, cui dictum est à patre, *postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Si enim qui ex lege hæredes sunt exinanita est fides abolita est promissio*, id est, si Iudæi, qui ex circumcissione sunt, & qui legem habent, hæredes sunt tantummodo promissionis Abrahæ de CHRISTO, & non etiam gentiles, euacuata siue annihilata est fides, quæ ipse credebatur DEO, & abolita est promissio de CHRISTO; & est sensus, si solummodo vos Iudæi circumcisi hæredes estis, Promissionis Dei, ut vos vultis, non implebit DEVS promissionem suam, quam dedit Abrahæ, ut pater esset multarum gentium. Et se ita est iam videbitur DEO frustra credidisse, non est ergo data promissio Abrahæ per legem, sed per fidem. Quare? *Lex enim iram operatur*, id est, vindictam Dei, lex non dedit illam promissionem Abrahæ, sed vindictam operatur, dum dicit dentem pro dente, & qui occiderit occidatur, *vbi non est lex, nec præuaricatio*. Subaudi, tanta, vel non ita imputatur, hoc dupliciter intelligi potest, vbi non est lex naturalis, non est tanta præuaricatio eiusdem legis, verbi gratia, quamdiu infantibus non viget intelligentia, aut intellectus naturalis legis discernendi inter bonum & malum, licet percutiant patrem, verberent matrem, maledicant parentibus, non est tanta præuaricatio, nec ita imputatur eis, sicut postmodum, vbi venerint ad legitimos annos, ut vbi cæperit vigere in illis naturalis intellectus. Aliter vbi non est lex Moysei licet peccet aliquis non est tanta præuaricatio, nec ita imputatur ei, qui non habet ipsam legem si præuaricauerit, quia non existit præuaricator eius, sicut illi, cui data est ad obseruandum, ideoque vbi præceptio legis, ibi præuaricationis occasio, & vbi præuaricatio, ibi maior ira DEI, & vindicta in præuaricatorem. Potest & tertio modo intelligi ibi, vbi non est lex Euangelii, sicut in paganis, nec præuaricatio tanta, tamen non ideo immunes ad vindictam DEI erunt, quia per creaturam poterant cognoscere creatorem, *ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit promissio semini Abrahæ*. Sensus est. Quia non est tanta præuaricatio in gentibus, vbi lex non est Moysei, quanta in Iudæis, *ideo ex fide*, vel per fidem. Subaudi, iustificantur omnes siue Iudæi, siue gentiles credentes, & per fidem sunt hæredes, non per legem, *ut secundum gratiam*, quam gratis promisit, non secundum meritum

XII.

F

XIII.

Gen. 17. v. 9.
& 12. v. 2.Psal. 2. c. 9.
XIV.

G

XV.

XVI.
H

neque

neque secundum legem firma sit promissio, *quam promissit Deus omni semini Abraham*, non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Quæ est ista promissio? benedicentur, inquit, in te omnes gentes patremque multarum gentium posui te, unde sequitur *non ei, qui ex lege est solum, sed & ei, qui ex fide est Abraham*, qui est pater omnium vestrum. Sensus iste est, promissio, quæ facta est Abraham de Christo, quod in semine eius benedicentur omnes gentes. Non ei ideo firma est solummodo ista promissio, qui ex lege circumcisionis descendit, sed etiam ei gentili firma est, qui ex fide filius est Abraham, *qui est pater omnium credentium, sicut scriptum est in Genesi, quia patrem multarum gentium posui te ante Deum cui credidisti*. Hic percutitur Iudæorum superbia, qui gloriantur se de progenie Abraham descendisse. Non enim ait patrem unius gentis Israeliticæ constitui te, sed patrem omnium gentium per fidem constitui te, per carnem enim Iudæorum pater est, per fidem verò omnium gentium, & recte addit Apostolus ex sua interpositione ante Deum, id est, coram Deo, cui credidisti in corde. Multi enim sunt qui videntur credere Deum, sed non credunt ante Deum, illi enim non credunt ante Deum, qui consentunt se verbis credere Deum, sed aliud corde retinent, illi verò ante Deum credunt, qui toto corde, tota anima, tota virtute illum diligunt, ut Abraham, aut qui potius in interiori homine in conspectu Dei fidem seruant, quam in ostentatione hominum, sicut est carnis circumcisio. *Qui vivificat per fidem, & gratiam suam mortuos*, id est, gentiles, & omnes, qui mortui sunt per infidelitatem. Sicut enim vivit iustus per fidem, ita moritur peccator per incredulitatem, vel certe vivificat, dixit: Subaudi, præsentis tempore pro futuro vivificabit, ipse enim suscitabit siue vivificabit mortuos in die iudicii, sicut in Evangelio dicit: *Veniet hora, quando omnes, qui in monumentis sunt, audient vocem eius, & procedent, & vocat ea, quæ non sunt, tamquam ea, quæ sunt*. Deus omnipotens solus habet essentialiter esse, & qui adhærent ei per fidem, & dilectionem, illi utique habent esse ab illo, & illis sunt, sicut ipse dixit: Ego sum Deus Abraham, Isaac & Iacob, & contra illi, qui ei non adhærent comparatione eius, quasi non sunt. Unde dicit Esaias Propheta, *Omnes gentes coram eo sic sunt, quasi non sunt, & quasi nihil, & inanereputata sunt ei*. Igitur secundum hunc sensum dicit Paulus modo, ergo sicut vocavit Abraham, qui erat, qui Deo adhærebat per fidem, dicens: Exi de terra tua. Sic vocat ea, quæ non sunt, id est, sic vocat gentiles in fide infideles ad fidem, ut habeant esse, illi adhærendo. *Qui antea non erat illi non adhærendo. Qui contra spem in spem credit, ut fieret pater multarum gentium*, per fidem contra spem desperatæ sobolis credidit in spem speratæ sobolis vel certè contra spem naturæ in spe gratiæ, & potentiæ Dei credidit. Contra spem enim naturæ erat ut vetula pareret, quæ adolescens, & iuencula sterilis permanserat. Nam natura est, ut iuuenis iunctus iuenculæ generet, similiter senex iunctus iuenculæ, naturale est, ut generet. Sicut Abraham senex & Agar iuencula, ex quibus natus est Ismaël. Contra spem verò, naturæ esset, ut senex cum vetula mixtus generet, sed Abraham non attendit ad consuetudinem naturalem, quod non possit ex se, & Saraiam vetulis filius procreari. Sed in spem potentiæ Dei credidit, quia omnipotentem noverat eum, qui promissit. Considerandum autem quatuor existere causas, ut beatus Ambrosius dicit: Quæ reddunt foeminas steriles, videlicet aut quia semen virile non pervenit usque ad locum conceptionis, aut quia mulier non valet retinere illud, aut quia non habet vigorem coexcoquendi illud, aut certe, quia ambo simul senes conveniunt, & senectute gravantur, *Secundum quoddam dictum est ei, sic erit semen tuum sicut stella cæli, & arena maris*. Semen Abraham in hoc loco intelligitur tam multitudo Iudæorum, quorum pater est per carnem, & etiam per fidem, quam etiam multitudo omnium gentium, quorum solummodo pater est per fidem, & dictum est hoc hyperbolicos, per tropum, scilicet fidem excedentem. Licet enim præ multitudinē non possit numerari ab hominibus semen Abraham, Deo tamen non est innumerabile. Notandumque per stellas, & arenam, secundum quendam Doctorem intelligendum esse generaliter omne semen Abraham. Credentes videlicet ex gentibus, omnemque Israël, & secundum alium per stellas, electos solummodo intelligendos ex utroque populo, per arenam verò omnes Iudæos infideles, & incredulos pondere peccatorum gravatos. Et non inconuenienter per stellas de cælo adhærent, sua, quæ claritate mundum illuminant, designantur

signantur electi, qui semper coelestia appetunt, dicentes cum Apost. *Nostre conuersatio* Philip. 3.
in caelis est, mundumq; verbis, & exemplis irradiant. Per arenam verò, quæ ponderosa
 est, sterilis reprobi, qui pondere peccatorum grauati steriles existunt à bono opere, &
non infirmatus est fide, ille infirmatur fide, qui dubitat, & non credit promissionibus Dei, XI
 sed Abraham audiens à Deo patrem multarum gentium posui te, & sibi hoc tempus,
 veniam, eritq; Saræ filius, licet contra naturalem usum videretur esse, quod promit-
 tebat non est infirmatus fide, quia non dubitabat in promissione. Nihil enim fides con-
 siderat naturam, quia in quod promittit Deus, facile seruit natura suo auctori. *Ne*
considerauit corpus suum emortuum ad procreandos filios. Cum ferè centum esset annorum,
 quia centenarius erat, & *emortuam vuluam Sara*, non considerauit, emortuos dicit
 Abraham, & Saræ in propagandis filiis propter multitudinem annorum iam despe-
 ratos. Abraham, namq; centenarius erat, & Sara nonagenaria, quando promisit ei Deus,
 inquit, per Angelum. *Secundum hoc tempus veniam*, & *eris Saræ filius*, emortua enim
 erat vulua Saræ, quia iam præcesserat tempus pariendi etiam *desierant fieri Sara mul-* Genes. 18.
iebria, id est, iam desierat menstruum pati, ubi maximè consistit vigor conceptionis. ver. 12.
 Quod ubi cessauerit in foeminis transit tempus generandi filios. Sed Abraham non
 attendit ad naturæ usum, sed ad Dei potentiam credulus eius promissionibus. Vnde M
 sequitur *in repromissione etiam Dei non habuit diffidentia, sed confortatus est fide dans glo-*
riam Deo. In repromissione Dei, de qua supra diximus, siue de Isaac, siue de Christo non XX
 hæsitauit diffidentia, siue non dubitauit incredulitate, sed confortatus est fide de pro-
 missionibus dans gloriam Deo promissionibus illius credendo, & gratias referendo,
 quasi de acceptis beneficiis intelligens solius esse Dei munus, & gratiam, ubi humanæ
 fecunditatis naturæ usus cessauerat. *Plenissimè siue certissimè sciens, quia quacumq; pro-*
misit potens est, & facere. Ideo subaudi, quia credidit Dei promissionibus, *reputatum est* XXI
illi ad iustitiam. Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia *reputatum est illi ad ius-*
titiam; sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitauit Iesum Chri- XXII
stum à mortuis. Non est, inquit, tantum scriptum hoc de fide Abraham propter ipsum, XXIII.
 ut ipse legeret qui olim fuerat defunctus, quando Moyses ista scribebat, sed propter XXIV.
 nos, & propter nostrum profectum. ut imitatores simus fidei illius, quibus reputabi-
 tur fides eius ad iustitiam credentibus in eum, id est, in Deum Patrem, qui suscitauit
 Christum à mortuis, id est, à sepulchro, qui propriè locus est mortuorum, vel certè
 ab inferno, si ita perfectè crediderimus Christum à mortuis surrexisse, quomodo illè
 credidit corpus Saræ emortuum posse ad concipiendum viuificari, & crediderimus
 Deum Patrem, qui Christum suscitauit à mortuis, reputabitur nobis fides nostra ad
 iustificationem, quia remissionem accipiemus omnium peccatorum. Deus Pater
 suscitauit Filium suum à mortuis, & ipse etiam Filius suscitauit semetipsum, ut etiam
 altius dicamus tota Trinitas suscitauit illum hominem assumptum à verbo Dei. *Qui* XXV.
traditus est propter delicta nostra. & resurrexit propter iustificationem nostram. Multis mo- N
 dis tradi legitur Dominus Iesus Christus, nam tradidit illum Deus Pater, Apostolus Rom. 8.
 dicit, *Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*, tradidit ipse filius ver. 32.
 seipsum, sicut idem egregius prædicator dicit in præsentì loco, & alias ubi loquitur,
qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me, tradiderunt illum demones, qui persuase- Gal. 2. v. 20
 runt Iudæ, ut traderet illum, & Apostolus manifestat loquens de demonibus, *Si enim*
cognouissent, nunquam gloria Dominum crucifixissent. Tradidit illum Iudas propter tri-
 ginta argenteos, tradiderunt eum Iudæi Pilato, Pilatus quoq; tradidit illum militib.
 qui crucifixerunt eum, sed inter hæc omnia digna consideratione perpendendum
 est, quia quod Deus Pater, & Filius fecerat causa dilectionis, & misericordiæ, hoc Iu-
 das causa cupiditatis, demones vero, & Iudæi, atq; Pilatus causa inuidiæ. Traditus
 est ergo propter iustificationem nostram, & dum credimus eum passum pro no-
 stra salute, & resurrexisse in veritate à mortuis per hanc fidem iusti-
 cari mereamur. In traditione Christi ineffabilis misericor-
 dia extitit, in resurrectione quoque in com-
 prehensibilis potentia Deitatis
 demonstrata est.

Ex fide, inquit, iustificati, non solum spe gloriamur, verum etiam in aduersitatibus: nam si Christus pro nobis adhuc impiis mortuus est, multò magis saluabit iam iustificatos per sanguinem ipsius: & sicut per vnam Adæ inobedientiam omnes peccauimus, ac mortui sumus: ita per vnius Christi obedientiam, ex multis delictis iustificamur ad vitam.

Iustificati ergo ex fide, pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum: † per quem & habemus accessum per fidem in gratiam istam, in qua stamus, & gloriamur in spe gloria filiorum Dei. † Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus: † scientes quod tribulatio patientiam operatur: † patientia autem probationem, probatio verò spem † spes autem non confundit: † quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. † Vt quidem Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impijs mortuus est? † Vix enim pro iusto quis moritur: nam pro bono forsitan quis audeat mori. † Commendat autem charitatem suam Deus in nobis: quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, † Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum. † Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius. † Non solum autem: sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus. † Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt. † Usque ad legem enim peccatum erat in mundo: peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset, † Sed regnauit mors ab Adam usque ad Moysen etiam in eos, qui non peccauerunt in similitudinem prauaricationis Adæ, qui est forma futuri. † Sed non sicut delictum, ita & donum. Si enim vnius delicto multi mortui sunt: multo magis gratia Dei & donum in gratia vnius hominis Iesu Christi in plures abundauit. † Et non sicut per unum peccatum, ita & donum. Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iustificationem. † Si enim vnius delicto mors regnauit per unum: multo magis abundantiam gratia & donationis & iustitia accipientes, in vita regnabunt per unum Iesum Christum. † Igitur sicut per vnius delictum in omnes homines in condemnationem: sic & per vnius iustitiam in omnes homines iniustificationem vitæ. † Sicut enim per inobedientiam vnius homines, peccatores constituti sunt multi: ita & per vnius obedientiam

ditionem iusti constituentur multi. † *Lex autem subintravit ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia. † Ut sicut regnavit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iustitiam in vitam aeternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.*

Iustificati igitur ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Iesum Christum. Cum Iudæi, & gentes inter se disceptarent, & illi de antiquæ legis operibus: Hi vero de noua vocatione præsumptiuè gloriantur pertractata, & elucidata causa, quia nemo eorum ex merito suo esset iustificatus, sed omnes per gratiam, quæ fidem infundit, & veritatem ostendit, & quod nec genus, nec circumcisio faciat filios Abrahæ, sed fides recta, qua meruit Abraham à Deo illuminari, & præueniri statim subiunxit Apostolus. *Iustificati igitur ex fide, non ex operibus legis, neque per aliquod meritum nostrum, quod præcesserit fidē, pacem habemus ad patrem per mediatorem nostrum Iesum Christum, cuius passione reconciliati sumus Deo patri.* sicut Angeli in eius natiuitate catauerunt dicentes, *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Tunc enim pacem habemus apud Deum, si inter nos pacem, & concordiam fraternam tenemus, ac si diceret iam reconciliati sumus per sanguinem filii Dei, & pacem habemus apud Deum patrem simus & inter nos pacem habentes non præsumentes in nullo de nobis, cum omnia ex fide Dei habeamus. *Per quem, & accessum habemus, per fidem in gratiam istam, in qua stamus.* Per Iesum inquit, qui nos pacificauit Deo patri per illum utique accessum, & introitum habemus per fidem illius in gratiam istam, in qua stamus credendo in patrem, & filium, & spiritum sanctum. Gratiam appellat in hoc loco fidem, per quam plenitudinem iustificationis percepimus gratis à Deo tempore baptismatis, & insuper quicquid boni, & quicquid bonorum habemus spiritualium nomine gratiæ isto in loco comprehendit, in quam, vel ad quam gratiam introitum, & accessum habemus per ipsum, qui ante eramus longe, quia ipse est ostium, sicut dixit *ego sum ostium, & nemo venit ad patrem, nisi per me,* in qua gratia, id est fide iustificationis, & indulgentia peccatorum stare debemus in bonis videlicet operibus viriliter laborando, qui ante iacebamus in luto, & foetore vitiorum. *Et gloriamur in spe gloria filiorum Dei.* In præsentī sæculo filii Dei sumus in spe, in altera autem vita erimus in re, si in bonis operibus articulus mortis nos inuenerit. Vnde dicit Ioannes, *Carissimi filii Dei sumus in spe, & nondum apparuit quid erimus in re.* Non solum autē subaudi gloriamur in spe gloriæ filiorum sed & gloriamur in tribulationibus, id est in angustiis, & aduersitatibus persecutionum pro Christo. *Scientes, quod tribulatio, & afflictio patientiam operatur* in electis, qui patienter aduersa huius sæculi perferunt Patientia à pauendo, id est feriendo dicitur, & est patientia, quando corpus, aut animus timore, & afflictione tormentorum feritur, sed vindicta non expetitur: per hanc sancti Martyres vicerunt persecutionem, & sauitiam tyrannorum, non reddentes vicem, sed patientiam, seu tolerantiam seruantes. *Patientia operatur probationem* meritorum, & fidei, sicut probati sunt sancti Martyres & sicut probatus est Beatus Iob. non deficiens in tribulatione. Est etiam probatio, honestas morum, & laudabilitas actionum, Vnde probus dicitur laude dignus, *probatio verò operatur spem* vitæ æternæ. Spes est expectatio futurorum bonorum. Qui ergo inter tribulationes, & aduersa per patientiam probabiles in fide existunt illi securi de præmiis futuram beatitudinem expectant. *Spes autem nō confundit,* siue expectatio futurorum bonorum omnem confusionem, & verecundiā huius sæculi expellit spes ergo non confundit, id est qui probatus est in fide, bonisq; operibus, & spem habet æternorum præmiorum, non erubescit quicquid aduersi in hoc sæculo sustinuerit securus de præmio, & hoc quare? *quia charitas Dei,* qua nos diligit Deus, vel qua diligimus Deum *diffusa est in cordibus nostris* tempore baptismatis, & tempore manus impositionis *per spiritum sanctum, qui datus est nobis,* non per meritum nostrum. Verbum effusionis, siue diffusionis largitatem muneris significat, sicut in Ioel habetur. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem,* siue ergo charitas, qua

diligimus Deum in nobis & pro cuius amore patienter omnia aduersa sustinemus; siue qua diligimus proximum, vel quicquid boni in nobis habetur non per meritum nostrum sed per gratiam Dei spiritu sancto operante nobis tribuitur, ideoq; præceptis, & voluntati illius obtemperare debemus habentes inter nos pacem, quam ipse commendauit discipulis dicens *pacem relinquo vobis*, ipsa enim spes per spiritum sanctum nobis datur, quia facit nos credere, quod promittit. Nec confundit nos spes quoniam amplius dabit, quam speremus gaudia videlicet patriæ celestis,

V I. *Ut quid Christus cum adhuc infirmi essemus secundum tempus pro impiis mortuus est? ut quid enim Christus cum adhuc infirmi essemus, id est peccatores secundum tempus, pro impiis id est irreligiosis mortuus est, nisi ut abundantiam, & plenitudinem suæ charitatis nobis comendaret, sicut sequentia manifestant.*

D Infirmus est omnis peccator, & omnis infidelis, fortis verò, iustus, & fidelis atque agnoscens Deum. Pietas, est cultus, & religio Dei, à quo dicitur pius, id est religiosus, e contra impietas est irreligiositas, à qua venit impius id est irreligiosus, tanta fuit caritas Christi, ut non solum pro illis, qui comparatione reproborum religiosi erant, sed etià pro impiis moreretur, quos postea per fidem suam iustos fecit, quam charitatē nobis commendauit, ut illam imitemur, sicut discipulis dixit, quando lauit pedes eorum. *Exemplum inquit dedit vobis, ut qualia facio vobis, talia faciatis*, id est sicut ego vobis laui pedes, ita & vos alterutrum, & sicut ego pro vobis animam meam non dubito ponere, ita & vos non dubitetis, neq; pro me, neq; pro fratribus, si necessitas fuerit causa amoris mei animas ponere. Quod autem dicit Apostolus Christum secundum tempus esse mortuū tripliciter accipi potest. Beatus siquidem Ambrosius hoc modo dicit mortuus est secundū tempus, qui à paruo, & breui tempore potuit teneri à morte, tertia enim die resurrexit. Aliter secundum tempus mortuus est, id est tunc, quando totus mundus sub peccato tenebatur, de quo tēpore dicit Apostolus alibi. *Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus filiū suum*, & Deus pater per prophetā ad filium tempore, inquit, accepto exaudiui te, potest & tertio modo intelligi, quia mortuus est, secundū tempus, id est temporaliter in carne, non in anima, *quia peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius*, tempus enim dicitur esse, vbi aliqua varietas est. Verbi gratia, vbi oritur sol, & occidit, vbi luna augmentum, vel detrimentum capit, vbi etiam ver transit in æstatem, æstas quoq; mutatur in autūnum, autumnus nihilominus in hiemē, mortuus ergo Christus secundū tempus, id est secundū corpus, quod mutabile est, & variationi subiaceret, Mortuus est temporaliter, nam vbi æternitas est, tempus esse non pōt, *Vix enim pro iusto quis moritur, nā pro bono forsitan quis audeat mori*, subaudi aut null⁹, aut rarus. Quis. n. pro raro, aut nullo sæpissimē ponitur, pro nullo accipitur, ut in psalmo *Deus, quis similis erit tibi*, nullus, raro ut, hic & alibi, vbi dicitur quis sapiens, & intelligit hæc raro inuenietur. Et est sensus vix potest aliquis inueniri, qui nō solum pro impiis, sed nec pro iustis, & bonis velit mori. Et cum raro inueniatur qui pro iusto, & bono audeat mori, Christus pro impiis mortuus est. Inter iustum, & bonum hoc distat, quia iustus fit studio, & exercitatione virtutum, sicut sancti Martyres, bonus verò innocentia, sicut sunt paruuli, qui mundantur in baptismo, potest etiam, & pro vno accipi iustus, & bonus. *Commendat autem suam charitatem Deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus*, id est antequam essemus renati ex aqua, & spiritu sancto, & antequam essemus iustificati per fidem. *Christus pro nobis mortuus est*, ad quid commendat Deus suam charitatem nobis, ut illam imitemur eo modo,

IX. quo superius diximus. *Multo magis igitur, iustificati nunc in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum*. Si cū peccatores essemus Christus pro nobis dignatus est mori, multo magis iam remissionem peccatorum habentes in sanguine passionis eius, & iustificati per fidem salui erimus per Christum *ab ira*, id est à Vindicta diei iudicij, quæ ventura est reprobis, licet autem legamus plerisq; in locis omnipotentem Deum iram habere, non debemus putare, quod in illum cadat vlla perturbatio, quia ipse semper idem manet iuxta quod Psalmista dicit. *Tu semper idem ipse es*, sed ira illius appellatur vindicta, & ultio ipsius, quam ille sine aliqua mutabilitate exercet, secundum quod

E *ei sapientissimus orator dicit. Tu autem Domine Sabaot cum tranquillitate iudicas in hoc loco proponit sibi Beatus Augustinus quæstionem, & dicit si inquit in sanguine passionis filii Dei accepimus remissionem peccatorum. Quid necesse est*

VIII. *ut ba-*

IX. *ut ba-*

Psal. 101.
vers. 28.

Sapient. 12.
vers. 18.

F

vt baptizemur, & si in baptismo accepimus remissionem peccatorum, & mundamur ab omnibus sordibus vitiorum, quid necesse fuit pati Christum? quam questionem hoc modo soluit ista duo, passio videlicet Christi, & baptismus ita sunt coniuncta, vt neque baptismus possit saluare à peccatis, & perfectum hominem reddere sine fide passionis Christi, neque passio possit remissionem peccatorum dare sine gratia baptismatis, nisi in sanguine martyrij sui fuerit baptizatus: quia Dominus dixit: *nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei: si enim cum inimici essemus reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.* Si inquit cum inimici essemus, id est peccatores reconciliati sumus Deo patri per mortem filij eius, multo magis quam erimus reconciliati, & in amicitiam conuersi, salui erimus, in vita ipsius, id est, in vita Christi, qui est vita, et in quo vitam æternam habiuri sumus. Illi reconciliantur, qui inimici sunt ad inuicem: Quomodo ergo existit nobis omnipotens Deus iratus, & inimicus, cum de illo dicatur, quia nihil odit eorum quæ fecit? Sciendum quia non naturam nostram quam ipse fecit sanctam & bonam odio habeat, sed vitia & peccata, quæ nobis ipsi attraximus. Quapropter quadam iustitia Dei traditi sumus diabolo quamdiu sub peccato fuimus, sicut legitur, postquam enim meruit homo audire *terra es, & in terram ibis*, Hoc est tortus terrenus effectus es & idcirco morieris dictum est diabolo in serpente, *terram comedes*, id est peccatores deuorabis. Ablatis autem vitijs, & peccatis per passionem filij eius reconciliati sumus in id quod antè fuimus, vnde dicit Apostolus, si iniquis cum inimici essemus actibus non natura per mortem Christi saluati sumus, quanto magis in eius glorificabimur vita, si eam imitati fuerimus. *Non solum autem sed & gloriamur in Deo per Iesum Christum Dominum nostrum, per quem nunc reconciliationem accepimus.* Non solum inquit salui erimus, & dabitur nobis vita æterna sed & gloriamur in Deo patre siue in cognitione Dei, quam habemus per Dominum nostrum Iesum Christum, cuius passione nunc reconciliationem accepimus. Nunc inquit reconciliati sumus Deo patri, id est in Deo tempore aduentus Christi, sicut enim verbo patris sumus creati. Iuxta quod Ioannes dicit *omnia per ipsum facta.* Ita quoque & ab illo sumus redempti & Deo patri reconciliati: *Propterea sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intrauit & per peccatum mors, ita in omnes homines mors pertransiit in quo omnes peccauerunt.* Defectus distinctionis isto in loco est huiusmodi, sicut per Adamum peccatum & mors intrauit, ita per Christum iustificatio, & vita æterna venit. Propterea, inquit Apostolus quia reconciliati sumus Deo, sicut per unum hominem Adam in hunc mundum, id est in vniuersitatem generis humani præter Christum, qui de supernis est peccatum intrauit, & per peccatum mors venit, ita in omnes homines mors corporis, & animæ pertransiit, sicut in illum primum, in quo omnes peccauerunt, ita per Dominum nostrum Iesum Christum iustificatio intrauit, & per iustificationem vita futura, sensus est. Sicut per Adam peccatum intrauit in genus humanum, & mors, & per omnes transiit, sic per Christum venit iustificatio, & vita: in ipso quoque omnes peccauerunt, quia in lumbis eius erant, sicut Leui in lumbis erat patris, quando decimatus est, Et congrue dicit primum intrasse peccatum, ac deinde per peccatum subintrasse mortem, quia statim, vt peccauit mortalis effectus est, sicut ei Dominus ante prædixerat *in quacunque*, inquiens, *die comederis ex eo, morte morieris.* Peccauit concupiscendo, atque comedendo, & mortalis effectus est peccando. *Vsq̃ue ad legem enim peccatum erat in mundo.* Non dicit vsque ad tempus, quo data est lex, sed vsque ad terminum finiendæ legis. Sic enim soliti sumus dicere regnauerunt vsque ad Attilam Regem, id est vsque ad mortem Attilæ Regis, vsque ad tempus, id est vsque ad finem legis, & initium gratiæ peccatum originale, ac actuale fuit in mundo per gratiam, autem Iesu Christi non solum originalia, sed etiam actualia deleta sunt. *Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.* Hoc tripliciter intelligi potest quamdiu lex naturalis non est in homine, sicut in paruulis quicquid agat paruulus non imputatur esse peccatum, quia nescit, quid sit bonum, aut malum. Aliter antequam lex daretur non agnoscebat peccatum tam graue malum esse, sicut per legem ostensum est,

Ioan. 1.
vers. 5.
X.

G

XI.

Ioan. 1.
vers. 3.
XII.

H

Gen. 2.
vers. 17.

XIII.

I

- vel aliter cum lex esset, non imputabatur, id est ignorabatur qua poena dignum esset peccatum illud, quousque ipsa lex dixit; qui hoc, vel illud fecerit morte moriatur. *Sed regnavit mors ab Adam, usque ad Moysen etiam in eos, qui non peccaverunt in similitudinem pravaricationis Adæ.* Ideo dicit regnasse mortem, quia uniuersum orbem tenuit tam mors peccati, quam mors corporis, quod dicit usque ad Moysen, ita est intelligendum, ut iam diximus, id est usque ad finem legis, & initium gratiæ. Per Moysen enim intelligitur sicut dicitur in euangelio ad diuitem, *habens Moysen*, id est legem, & alibi, incipiens autem à Moyse hoc est à lege regnavit, inquit, mors animæ in toto mundo, ex quo primus homo peccauit usque ad finem legis Moyse, & exordium euangelii non solum in alios, sed etiam in illos, qui non sponte, neque scienter peccauerunt, sicut paruuli erant, qui originalibus peccatis tenebantur obnoxii. Illi in similitudinem pravaricationis Adæ peccant, qui scienter, & voluntariè peccant, sicut illi Deus dixit. *Ex omni ligno paradisi comede, de ligno autem scientia boni, & mali ne comedas, & cetera.* Ille verò in similitudinem Adæ non peccat, qui neque legem naturalem habet, neque cum studio peccat. *Qui est forma futuri.* Hoc triplici modo intelligi potest. Adam, qui peccatum attulit mundo exemplar, siue forma est futuri Adæ, id est Christi, quia sicut ille ex virgine terra factus est, ita Christus ex Virgine Maria natus, vel à contraria parte, aliter accipitur caput peccati, aliter caput iustitiæ. Quia sicut Adam peccatum attulit, & mortem, ita Christus iustificationem, & vitam. Aliter. si dixerimus qui est forma futuris, ut quidam codices habent, erit sensus. Exemplar est futuris posteris suis in peccato, quia sicut ille peccator, & mortalis extitit, ita omnes posterius eius peccatores, & mortales nati sunt, & nascuntur quotidie transducto originali peccato in posteros. Ut Beatus Augustinus dicit, non per concupiscentiam coitus, sed per gratiam Domini Iesu Christi liberantur à peccatis, & à morte æterna. Sicut enim nullus homo extra Adam, id est extra progeniem illius, ita nullus extra peccatum illius præter Christum. *Sed non sicut delictum Adæ ita & donum iustificationis.* Hoc est maius fuit donum Christi, quo nobis remissio peccatorum venit, quam peccatum Adæ, per quod venit mors, & plus præualuit iustitia Christi in iustificando, quam peccatum Adæ in nocendo. Quoniam in his, qui per Christum redimuntur temporaliter valet forma mortis ex Adam, forma, autem vitæ valebit in æternum per Christum. *Si enim unius hominis Adæ delicto multi,* id est electi *mortui sunt* temporaliter, *multò magis gratia Dei,* qua nobis dimittuntur peccata, *& donum spiritus sancti in gratia unius hominis IESU CHRISTI in plures abundauit.* Multi, & plures ad electos referuntur, nec est comparatio, quod dicit plures, quia plures sunt reprobi, qui damnabuntur, quam sint iusti, qui saluabuntur sed absolute positum est. Iungamus igitur hoc modo si propter unius hominis Adæ delictum non solum reprobi, & nimium peccatores, sed etiam electi mortui sunt temporaliter tam corpore, quam etiam anima, multò magis abundauit, & creuit gratia Dei, & donum per gratiam IESU CHRISTI in plures id est in electos. In hoc enim plus, siue multò magis abundauit gratia, id est remissio peccatorum in electos, quam peccatum. Quia non solum illud peccatum originale propter quod in mortem animæ, & corporis ruimus, sed etiam omnia actualia abstulit in electis, & insuper donauit vitam sine fine mansuram. *Et non sicut per unum peccatum, ita & donum.* Quod est dicere aliter, & ad aliud venit peccatum, & aliter, atque ad aliud venit donum Christi. Peccatum enim Adæ, venit per inobedientiam, ut mortem afferret, donum autem gratiæ CHRISTI venit per obedientiam qua obediens fuit DEO patri, ut non solum illud originale, sed etiam omnia actualia auferret, quod si lectum fuerit; per unum peccantem, ita erit intelligendum, Et non sicut per unum peccantem id est, per Adam venit mors, ita & donum gratiæ venit per CHRISTVM. *Nam iudicium ex uno in condemnationem:*

gratia

gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Iudicium, siue damnatio ex vno homine Adam, vel vno peccato originali venit in condemnationem hominum, gratia autem Christi, qua nobis gratis dimittuntur peccata in iustificatione fidelium venit ex multis delictis, quæ post originale peccatum addita sunt, Et est sensus: damnatio venit ex vno homine, vel vno peccato originali in condemnationem generis humani, gratia autem Christi venit in iustificationem electorum ex multis delictis, id est ad hoc venit, vt non solum ab illo vno originali, sed etiam ab omnibus actualibus nos iustificaret. Ideoque aliter venit peccatum, aliter gratia. Considerandum autem, quia cum dicit Iudicium venire ex vno homine in condemnationem, loquitur contra Pelagianos, qui negant originale peccatum trahi ab infantibus, quando nascuntur. Dicentes quia non per originem illud peccatum trahitur, sed per imitationem, quod omnino falsissimum est. Si enim ita esset, vt illi delirant, nequaquam Dominus ita expresse in Euangelio diceret *si quis non renatus fuerit ex aqua, & spiritu sancto, non intrabit in regnum celorum.* In veteri quoque testamento nequaquam diceret. *Masculus, cuius caro circumcisa non fuerit, peribit de populo, quia pactum meum irritum fecit* non per se, sed in patre suo Adam in Paradiso. *Si enim vnus hominis delicto mors regnauit per vnum, multo magis abundantiam gratiae, & donationis, & iustitiae accipientes in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.* Sensus iste est. Si pro delicto vnus hominis Adæ quod per vnum hominem Adam venit mors corporis, etiam & animæ regnauit temporaliter, & ad tempus in electis, multo magis regnabunt illi in vita æterna accipientes in præsentem per Iesum Christum abundantiam, id est plenitudinem gratiæ, qua dimittuntur peccata, & plenitudinem donationis id est spiritus sancti, quæ electis donantur, quando aliis datur per Spiritum sermo sapientiæ, & cætera dona singulis diuiduntur accipientes etiam plenitudinem iustitiæ, id est omnes virtutes. Vt post baptismi gratiam iuste, & sanctè viuamus, Si enim moriuntur electi temporaliter propter originale peccatum per gratiam Christi accipiunt vitam sempiternam, vbi regnabunt cum ipso. *Igitur sicut per vnus delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per vnus iustitiam in omnes homines in iustificationem vitæ*, id est sicut per vnus hominis delictum in omnes homines generaliter in condemnationem venit mors, & peccatum, sic & per vnus hominis iustitiam, id est Christi in omnes homines electos, & prædestinatos ad vitam æternam venit gratia in iustificationem vitæ. *Sicut enim per inobedientiam vnus hominis Adæ, peccatores constituti sunt multi*, id est, in omne humanum genus, quod in Lumbis Adæ erat. *Ita per vnus hominis obedi- tionem*, id est, qua fuit obediens patri vsq; ad mortem. *Iusti constituentur multi*, non tamen omnes. *Lex autem subintravit, vt abundaret delictum.* Iudæi ignorabant ad quid acceperant legem, & putabant se per circumcisionem, & per carnales obseruationes saluari posse sine gratia Domini nostri Iesu Christi, Vnde Apostolus volens eis ostendere, quia lex non est data, vt peccata auferret, sed vt demonstraret ait, *Lex autem subintravit, id est subito intravit, vt abundaret delictum.* Quomodo abundat delictum per legem? dupliciter, vel quia dum præcipit dicens ne adulterium facias, *non concupisces rem proximi tui.* Exardescit animus ad libidinem, ad concupiscentiã, qui antea nesciebat, quid concupiscentia, aut tale huiusmodi peccatum esset, vel dum transgressor fit legis, excrescit delictum in vindictam, quia maiori pœna, & vindicta dignus est, qui scienter contra legis præceptum peccat, quam qui non habens legem ignoranter delinquit. *Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia*, Originali peccato, quod ad omnes peruenit addita sunt actualia, & abundauit, siue excreuit delictum. Sed vbi delictum abundauit, & creuit per actualia peccata, & per conceptum legis superabundauit gratia Christi, quæ non solum originale peccatum, sed etiam actuale abstulit. Largiens insuper suã benignitate vitam sine fine mansuram, *& sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum*, Ac si diceret sicut regnauit, ac tenuit principatum originale peccatum, & insuper actuale in electis vt in mortem eos traheret ad tempus, ita & gratia, qua dimittuntur peccata regnet in electis per iustitiam operum in vitam æternam illos intromittendo per adiutorium Iesu Christi, In hoc enim maior est gratia Christi, quæ

quæ nobis data est, quàm peccatum Adæ, & magis nobis profuit, quàm illud nocuisset, quia peccatum Adæ facit nos ad tempus mori. Gratia autem Christi dimittit nobis non solum originale, sed etiam actuale peccatum faciens insuper vivere in vitam æternam.

CAPUT VI.

In Christo baptizati sumus, ut mortui peccato deinceps in nouitate vitæ ambulemus, sicut Christus semel mortuus ac sepultus, ad nouam vitam non amplius moriturus, resurrexit: non ergo iam obediamus peccato aut concupiscentiis: sed soluti à lege, liberatique per Christi gratiam à peccato, & serui facti iustitiæ, tradamus membra nostra in obsequium iustitiæ ad vitam, quæ prius tradideramus immunditiæ ad mortem.

Vid ergo dicemus? permanebimus in peccato ut gratia abundet? + Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? + An ignoratis quia quicumque baptizati sumus in CHRISTO IESU, in morte ipsius baptizati sumus? + Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem: ut quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. + Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius: simul & resurrectionis erimus. + Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, ut destruatur corpus peccati, & ultra non seruiamus peccato. + Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato. + Si autem mortui sumus cum Christo: credimus quia simul etiam viuemus cum Christo. + scientes quod Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. + Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit Deo. + Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro. + Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis eius. + Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viuentes: & membra vestra arma Iustitiæ Deo. + Peccatum enim vobis non dominabitur: non enim sub lege estis, sed sub gratia. + Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. + Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius, cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? + Gratias autem Deo quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis. + Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. + Humanū dico, propter infirmitatem carnis vestræ: sicut enim exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatē; ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.

ficationē. † Cū enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitia. † Quē ergo fructū habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est. † Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum vestrum, in sanctificationem, finem verò vitam aeternam. † Stipendia enim peccati, mors. Gratia autem Dei, vita aeterna in Christo Iesu Domino nostro.

20

21

22

23

Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato vt gratia abundet? Absit. Hæc ad superiora pertinent, vt dicit Apostolus, & non sicut aiunt nos quidam dicere faciamus mala, vt veniant bona, & ad illud, *vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia*. Quidam enim gentilium audientes prædicationem Pauli, aliorumque Apostolorum, vbi debuerant accipere vitam, ibi acceperunt mortem non intelligentes sensum prædicationis eorum. Vnde dicebant Apostolos prædicare. Quod quanto amplius homo peccaret, tantò magis Deo placeret, & vbi maior esset culpa, ibi esset maior gratia Dei, vt dum omnes essent nimium peccatores ipse solus appareret iustus, & quo maiora peccata & plura dimitteret, eo plus misericors esse laudaretur. Quapropter dicebant *Faciamus mala, vt veniant bona*, quia quo amplius peccauerimus, eò maiorem gratiam apud Dominum habebimus. Nos ergo aliter debemus dicere, fecimus mala, & venerunt bona sine meritis nostris per gratiam Christi. Faciamus modo bona, vt veniant bona nobis attendentes, quod dicit Apostolus ex persona fidelium loquens, qui se à peccatis seruant, Nunquid ergo permanebimus in peccato, aut nunquid semper peccabimus, aut gratia Dei in hoc abundat, vt plus habeat, quod nobis dimittat, & crescat nobis dimittendo, sicut quidam carnalium dicunt. Absit. Non fiat illud, vt semper in peccatis permaneamus. Hoc autem digna consideratione perpendendum est, quia idcirco ista contradicit Apostolus, ne aliquis infidelium dicere possit, quod assereret ipse peccandum esse, vt Dei gratia abundaret. *Qui enim mortui sumus peccato tempore baptismatis, Quomodo adhuc viuemus in illo?* Id est, si omnia peccata nobis dimissa sunt in baptismo, quare obedimus vitiis, & suggestionibus carnis. Ille mortuus est peccato, qui non habet peccatum, cui deleta sunt omnia peccata in baptismo. Econtra ille viuít peccato, qui obedit delectationi peccati, & suggestioni prauæ voluntatis. Docet autem Apostolus, vt postquam in baptismo accepimus remissionem peccatorum, abstineamus à criminalibus peccatis, & in quantum humana fragilitas valet per Dei gratiam à delectationibus carnis, & prauis cogitationibus nosmetipsos restringamus. *An ignoratis fratres, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus.* Beatus Apostolus mysticè & subtilissimè isto in loco loquitur, & vult ostendere, quomodo mysterium mortis, sepulturæ & resurrectionis Christi ad baptismum nostrum pertineat, & dicit. Nunquid ignoratis o Romani mysterium mortis Christi, sepulturæ, ac resurrectionis, quomodo conueniat mysterio baptismatis? Certè non ignoratis, vt puto. Et si ignoratis, ego vobis pandam. Sed quæstio oritur in hoc loco, cum Dominus præcipiat Apostolis in Euangelio in nomine sanctæ Trinitatis baptizare credentes. Quare Apostolus Paulus solummodo personam Christi assumat, dicens: *Quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus*; Quæ hoc modo soluitur, quia Apostolus in hoc loco non tantum rationem baptismi describere disposuit, quantum mysterium mortis Christi. Et vbi de morte erat aliquid locuturus, indignum duxit personam Patris, & Spiritus sancti ponere, quæ carnem non suscepit, neque mortem, sed personam tantummodo filii, quæ carnem assumpsit, & pro nobis mortua est. Non enim conueniebat, vt diceret quicumque baptizati sumus in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, in morte ipsius baptizati sumus. Iterum autem quærendum est, quomodo sumus baptizati in morte Christi? Christo mortuo in cruce pro nostris peccatis, qui est caput omnium electorum, omnes electi, qui sunt membra eius commortui

1

A

II

Rom. 3. v. 8.

Rom. 5.

v. 20.

Rom. 3. v. 8.

B

III

C

sunt peccato capiti suo Christo. Verbi gratia. Sicut ablato, & abscisso capite cuiuslibet animantis, commoriuntur omnia membra, ita mortuo Christo commortui sunt in illo omnes electi, & baptizati in eius passione. Passio etenim illius, baptismus noster fuit. Ille quidem mortuus est corpore, & nos peccato, quia ipse pro peccatoribus mortuus est, & nostrum peccatum in sua morte occidit. Aliter in morte ipsius baptizati sumus, id est, in fide passionis, & mortis eius, quia per fidem passionis Christi, & baptismi gratiam abluimur à peccatis. Ista enim duo ita coniuncta sunt, ut neque passio Christi sine baptismo, neque baptismus sine fide passionis Christi nos possit saluare. Dicamus & aliter: In morte ipsius baptizati sumus, id est, ad exemplum, & figuram mortis eius, ut illi commoriatur peccato, sicut mortuus est ipse corpore, vel ad exemplum mortis eius eo modo, quod in sequentibus dicendum est. Inter hæc verò considerandum est, quatuor genera esse baptismatis, vnum tantum in aqua, sicut fuit baptismus Ioannis, quod remissionem peccatorum non dedit; Aliud in igne, vel spiritu, quo baptizati sunt Apostoli die Pentecostes, & de quo Dominus dixit. *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto*, quia eo die in igne apparuit super Apostolos. Tertium est in aqua, & spiritu, quo S. Apostoli baptizabant Domino præcipiente. Quod genus baptismatis sancta Ecclesia modo retinet. Quartum est in sanguinis effusione, quo baptizatus est ipse Dominus, omnesque sancti Martyres, de quo etiam Dominus ait Filiis Zebedæi. Potestis baptizari baptismo, quo ego baptizari habeo, id est, potestis effusionem sanguinis vestri sustinere, quorum vnus Iacobus eo baptismo baptizatus est, quia decollatus est ab Herode. Sed hoc quoque notandum est, quia in baptismo tria sunt corporalia, atque visibilia, & tria incorporalia, atque inuisibilia, tria sunt visibilia, Sacerdos videlicet, corpus baptizandum, & aqua, & tria inuisibilia, fides, anima, quæ abluuntur à peccatis, & Spiritus sanctus cooperante, per quod remissio peccatorum datur. Fortassis etiam querit aliquis, quare in aqua solummodo, & non aliquando in vino baptismus consecratur? Cui respondit beatus Ambrosius, idcirco vniiformiter hæc fieri in aqua, ut intelligatur, quod sicut aqua sordes corporis, aut vestimenti abluunt, ita illud baptismus maculas animæ, sordesque vitiorum emundando abstergit. *Consepulsi, enim sumus cum illo per baptismum in mortem*. Subaudi, peccati, & vitiorum, quomodo possumus viuentes in carne consepeliri Christo? Si morimur peccato, sicut ille mortuus est in cruce, & baptizamur in nomine sanctæ Trinitatis, tunc consepelimur ei, si autem viuimus peccato, nequaquam possumus cõsepeliri ei. Consideremus ergo quomodo moriamur peccato, & consepeliatur, & conresuscitemur Christo, & quomodo concordet mysterium mortis sepulturæ, & resurrectionis eius baptismi nostro. Christus postquam mortuus est in cruce, de cruce positus est in sepulchrum, de sepulchro victor tertia die resurrexit. Similiter & nos venientes ad fontem baptismatis, dum renunciamus diabolo, & omnibus pompis eius, & omnibus operibus eius, morimur peccato, sicut Christus mortuus est in cruce, Christus de cruce positus est in sepulchrum, & nos post confessionem sanctæ Trinitatis consepelimur ei in cognito terræ elemento, hoc est in aqua. Resurrexit ipse tertia die viuus, & nos post tertiam mercedem resurgimus de morte peccatorum ad vitam, ut Deo viuamus in sanctitate, & bonitate, cæterisque virtutibus. Ascendit ad cælos, & nos post illum ascendemus, si in nouitate vitæ ambulauerimus. Et quasi diceret aliquis Apostolo, ad quid sumus, consepulti cum Christo? Subiungit. *Vt quomodo surrexit Christus à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus*. A mortuis surrexit Christus, id est à sepulchro, quod propriè laus est mortuorum, siue ab inferno. Per gloriam autem Dei Patris dicit resurrexisse Christum, id est, per virtutem diuinitatis, ut glorificaretur Deus Pater in eius suscitatione, sicut ipse Filius loquens ad Patrem dixit: Pater glorifica nomen tuum, id est, suscita Filium tuum, ut mea suscitatione glorificeris. Potest etiam intelligi, quod ipse Filius potentia Deitatis suscitauerit semetipsum, qui est gloria Patris, sicut ei dicit Pater in Psalmo, *Exurge gloria mea, exurge psalterium*, id est, Chorus omnium virtutum, cui Filius, exurgam diluculo, ipse quoque Deus dicit de sua suscitatione loquens ad Iudæos. *Soluite templum hoc, & post triduum suscitabo illud*, ita enim est intelligendum, ut sicut tota Trinitas creauit illum hominem, ita tota Trinitas suscitauit illum. Quia opera totius Trinitatis inseparabilia sunt.

Præcipit

Act. II.
vers. 16.

E

IV.

F

Psal. 56. v. 9

Ioan. 2.
vers. 19.

Præcipit ergo Apostolus, vt sicut Christus surgens à mortuis iam non moritur ita & nos in nouitate vitæ ambulemus, hoc est, vt sicut noui effecti sumus in baptismo, ita semper noui, & immaculati viuamus ambulantes de virtute in virtutem. Nouitas enim vitæ est post baptismum criminalia peccata non committere, & à leuibus in quantum possibile est temperare. Qua nouitate innouantur electi quotidie dum proficiunt quotidie in virtutibus, & laudatur omnipotens, Deus in illorum operibus. Sicut Dominus dicit: *Videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum.* Marth. 5. vers. 17.
Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, id est Christi, *simul & resurrectioni erimus.* Subaudi, complantati, id est, coniuncti, & conformes. Quidam codices habent resurrectionis genitium, videlicet casum, sed melius est, vt Doctores dicunt dicere per datium resurrectioni, quia verbum complantati coniungitur ei à superioribus. Arbor complantatur arbori cum inseritur, & Christus arbor est per similitudinem. De qua dicit Salomon, in persona Sapientiae, quæ Christus est *lignum vita est his, qui apprehenderunt illam*, ipse est etiam arbor vitæ, quæ G est plantata in medio paradisi, hoc est, in medio Ecclesie, idcirco autem arbori comparatur, quia sicut arbor pascit, & vmbra præstat, ita Christus pascit Angelos spirituali cibo, sua videlicet contemplatione, homines verò sua cognitione protegens vtrosque ab omni aduersitate. Generaliter autem pascit, & reficit totum mundum cibo corporali, mors etiam eius arbor potest intelligi. Quia sicut arbor ad hoc plantatur, vt fructum afferat plantatori, ita mors Christi ad hoc celebrata est in cruce, vt fructum salutis, & redemptionis afferret mundo; Quæritur, quare Apostolus dixerit complantati sumus similitudini mortis Christi, & non simpliciter complantati sumus morti eius. Mors Christi in hoc loco dupliciter potest intelligi, tam corporalis videlicet, quam spiritualis similitudini mortis eius corporalis complantamur, quando sicut ille mortuus corpore pro peccatoribus, nos morimur peccato, in hoc enim similitudo, quia ille mortuus est corpore, nos vitiis, aliter similitudini mortis eius spiritualis complantamur, quando morimur criminalibus peccatis, ille in veritate mortuus est peccato, quia nunquam peccauit, cui veritati non possumus complantari, & cõiungi, quia quamdiu sumus in hoc mortali corpore ex toto carere peccatis leuioribus non possumus, sicut Ioannes dicit: *Si dixerimus, inquit, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est.* 1. Ioan. 1. vers. 8. Tunc autem similitudinem mortis eius spiritualis assumimus, quando eius auxilio freti criminalia peccata non committimus. Et si complantamur in præsentī sæculo similitudini mortis eius tam corporalis, quam spiritualis, vt sicut ille mortuus est corpore, & mortuus est omnibus peccatis, quia nunquam peccauit, moriamur, & nos omnibus criminibus, & peccatis, erimus vtique complantati, & coniuncti resurrectioni eius in gloria. *Quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicut est.* H *Hoc scientes, quia vetus homo noster simul crucifixus est, vt destruat corpus peccati, vt ultra non seruiamus peccato,* 1. Ioan. 2. vers. 2. veterem hominem: Vt beatus Augustinus VI. dicit, voluerunt quidam intelligere corpus, nouum verò, animam, sed non conuenit illud, quia corpus, exterior homo à plerisque appellatur, interior vero anima, hoc verò in loco veterem hominem vocat vitam, & conuersationem veteris hominis Adæ, quæ crucifixæ, id est, mortuæ, & occisæ est semel in baptismo. Quicumque enim adhuc originalibus, & actualibus peccatis tenetur obnoxio, vetus homo est, & sequax Adæ, quia vitam, & conuersationem eius imitatur. Ad quid ergo mortua est, & deleta illa conuersatio, quæ vetus homo dicitur? Vt destruat corpus peccati, corpus nostrum, corpus peccati est, quia nos trahit ad peccatum per suggestionem carnis, & concupiscentiam prauam. Quod corpus non ita præcipit Apostolus destrui, vt adnihiletur, sed vt quiescat ab opere peccati. Tunc enim quasi destruitur, dum refrenatur, & retrahitur à peccato, & mala voluntate, quæ desiderat implere, nec permittitur seruire peccato. Aliter peccatū hic possumus intelligere diabolum, qui est author peccati, corpus verò eius vniuersitatem vitiorum, sicut enim Christus caput est omnium electorum, & omnium virtutum, omnesque electi, & omnes virtutes sunt corpus eius, ita diabolus caput est omnium reproborum, omniumque vitiorum, omnesque reprobi, vt omnia vitia corpus illius sunt, & ad hoc

hoc deleta est vita, & conuersatio veteris hominis Adæ semel in baptismo, ut destruatür vniuersitas vitiorum, quæ est corpus diaboli, ut ultra non seruiamus diabolo, aliter secundum Originem corpus peccati potest appellari vniuersitas vitiorum, quæ faciunt vnum corpus quodammodo peccati. Singula autem vitia membra sunt vniuersitatis, quæ præcipit Apostolus destrui per abolitionem cessationis, bene autem dicit Apostolus semel mortuum esse veterem hominem, ut admoneat nos cauere criminalia peccata. Quia sicut Christus semel mortuus est, & iam non moritur, ita & nos semel mortui sumus peccato baptismate, non possumus iterum rebaptizari. *Qui n. mortuus est*, Subaudi, semel peccato in baptismo *iustificatus est à peccato*, id est, alienus effectus est ab omnibus peccatis. Quapropter se debet custodire, ne iterum polluat se criminalibus peccatis, quia non poterit iterum iustificari per baptismum. *Si autem mortui sumus cum Christo*, tempore baptismatis peccato eo modo, quod superior texui, *Credimus, quia simul etiam viuemus cum Christo* in coelo post generalem resurrectionem *Scientes quod Christus resurgens à mortuis*, id est, à sepulchro, quod propriè locus est mortuorum, vel ab inferno, *tam non moritur, mors illi ultra non dominabitur*. Hoc laborat Apostolus in hoc loco, ut ostendat credentibus, quia si semel remissionem peccatorum acceperunt non possunt iterum rebaptizari, sicut Christus non potuit baptizari nisi semel. Et sicut Christus surgens à mortuis, iam non moritur, ita & nos semper debemus viuere virtutibus, quia anima, quæ peccauerit criminale peccatum, morietur. Quod autem dicit mors illi ultra non dominabitur. Mortem dupliciter possumus intelligere, siue mortem corporalem, atque temporalem, quæ ad tempus damnata est ei ipso permittente. Siue diabolus, quia ei etiam quodammodo visus est damnari per ministros suos ipso permittente. Intrauit enim diabolus in cor Iudæ, ut traderet Christum, ipse enim suaserat Iudæis, & Pilato, ut eum crucifigerent. Quod diabolus mors appellatur, qui mortem attulit mundo ostendit Ioannes inquit, *& nomen illi mors*. *Quod enim mortuus est*. Subaudi Christus, *peccato mortuus est semel*. Iste versiculus ita est distinguendus, ut primum dicatur, *quod n. mortuus est*, ac deinde subsequatur *peccato mortuus est semel*, id est, semper fuit mortuus peccato, quia nunquam peccauit, solus Christus semel mortuus peccato, id est, semper quia nunquam peccauit. Aliter. Quod Christus mortuus est corporaliter, semel mortuus est pro peccato nostro, non amplius, ita & nos semel morimur in baptismate. Possumus tamen post baptismum si peccauerimus, mori peccato per dignam poenitentiam. *Quod autem uiuit, uiuit Deo*. Christus dum esset mortuus in cruce, & sepultus in monumento videbatur non viuere, sed quid fecit? Intrauit domum fortis, id est, descendit in infernum, abstulit diabolo illos, quos tenebat electos, & potestatem etiam, quam habebat in hoc mundo illi abstulit. Sicque quadagesimo die resurrectionis suæ ascendens in cælum uiuit æternaliter Deo, id est, in gloria paternæ maiestatis. *Ita & vos existimate vos mortuos quidem esse peccato tempore baptismatis viuentes autem Deo*. Melius habetur in græco, ut Origenes dicit cogitate vos mortuos peccato. Et est sensus. Sicut ille, qui crucifixus est nihil aliud cogitat, nisi tantummodo omnipotentis Dei misericordiam exorat, quatenus eius spiritum dignetur suscipere. Sic & Dominus dixit ad Patrem, *In manus tuas commendo spiritum meum*, ita & vos, si quando venit mala concupiscentia, & delectatio praua inflammat vos ad libidinem, & cætera mala perpetranda, cogitate, & reducite ad memoriam, quia in baptismate mortui estis omnibus peccatis, ubi accepistis remissionem delictorum, & talia cogitantes uiuite Deo, id est, sapientiæ, prudentiæ, castitati, cæterisque virtutibus. Quicumque enim Deo uiuit, omnibus virtutibus uiuit, quæ in Deo sunt. *Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediat concupiscentiis eius*: Iam quia mortui estis peccato in baptismo, & uiuitis Deo, caute, ne regnet peccatum in vestro mortali corpore, id est, quamdiu in præsentī sæculo estis. Non dicit Apostolus non sit peccatum in vestro corpore, sed ne regnet. Quamdiu sumus, enim in hoc mortali corpore ad integrum carere peccatis non possumus, de quibus ergo peccatis dicit? de adulterio, de homicidio, & de cæteris criminalibus peccatis, quæ à regno Dei nos separant, non de leuioribus, sicut est peccatum cogitationis, & concupiscentiæ, & quomodo regnat peccatum in nostro mortali corpore? si statim ut pulsauerit nos consentimus, & obedimus delectationi eius, qui subiaceamus ei. *Sed*

neque exhibeatis, id est, præparetis *membra vestra arma iniquitatis peccato*. Iniquitas est quicquid contra legem agitur, ideoque per iniquitatem debemus intelligere omnia vitia. Membra corporis nostri ad hoc facta sunt, & sensus corporis nostri ad hoc nobis dati sunt, vt nobis necessaria procurent, & Deo militent. Si autem inclinamus aures ad audiendum detractionem de proximo, & ad delectationem verba otiosa, & carmina meretricum. Si aperimus oculos ad concupiscendam mulierem. Si malum odorem, id est, malā famam ex nobis fundimus, si delectamur in odoribus meretricum, si aperimus os ad loquendum blasphemiam in Deum, vel in proximum. Si extendimus manus ad rapinam, si dirigimus gressus pedum ad effundendum sanguinem, tunc membra nostra exhibemus ad hoc, vt sint arma militantiæ peccato, vel diabolo, qui est author peccati, omniumque vitiorum, hoc est, præparamus illa, vt militent peccato, & diabolo, *Sed exhibete*, id est, præparata *vos Deo tamquam ex mortuis viuentes*, & *membra exhibete arma iustitiæ Deo*, id est, sint Deo arma omnium virtutum militando ei. Si omnia quæ superius diximus de membris nostris prætermittentes in Dei seruitio occupauerimus, vt inclinemus aures ad audiendum verbum Dei. Aperiamus oculos ad scrutanda eloquia diuina, & pauperem respiciendum. Aperiamus os ad enarranda magnalia Dei, extendamus manus ad eleemosynam, dirigamus pedes ad pacem. Bonum odorem de his omnibus reddentes tunc membra nostra, arma omnium virtutum erunt, & militabunt Deo. Quod autem dicitur tamquam ex mortuis viuentes. Sensus est, Sicut illi qui Domino resurgente surrexerunt, de quibus dicit Euangelista: *Multa corpora Sanctorum surrexerunt* viuunt quidem, sed neque concupiscere, neque peccare appetunt, ita & vos cogitate vos mortuos esse peccato, & viuite Deo declinantes à peccatis criminalibus. *Peccatum enim vobis non dominabitur*. Subaudi, Si hoc feceritis, vel vtinam peccatum vobis non dominetur. Ibi dominatur peccatum, vbi perficitur. Dominatur enim homini, quando homo obedit desiderijs eius. *Non enim sub lege estis, sed sub gratia*. Non estis, inquit, sub lege Moy- si, quæ punit, & damnat peccatores, sed sub gratia Dei, id est, sub remissione peccatorum, & quia remissionem peccatorum iam perceptam habetis, non debetis peccare. *Quid ergo peccabimus, quoniam non sumus sub lege Moy- si*, quæ peccatores punit. *Sed sub gratia*? quæ peccata dimittit. Poterat aliquis dicere iam quia non sumus sub lege, quæ poenam infert peccantibus, quia quicquid deliquerimus, larga pietate dimittet nobis per gratiam Christi. Ad hæc Apostolus non affirmando sed negando. Nunquid ergo semper peccabimur eo quod lex deest, cuius poena constringamur? *Abfit*. Vt semper peccemus. Quia gratia ita vult nos viuere, vt criminalia peccata non committamus. *An nescitis*, id est, nunquid ignoratis. *quoniam cui exhibetis vos ad obediendum serui estis, cui obeditis*? Siue sitis serui peccati ad mortem æternam, siue obeditionis Christi ad iustitiam, si seruimus virtutibus, & Deo, serui sumus virtutum, & Dei, si verò seruimus vitiis, & diabolo, serui sumus vitiorum, & diaboli. *Gratias autem Deo, quod fuistis serui peccati*, fuistis quidem, sed iam non estis referens Apostolus gratias Deo de fide, & bonis operibus eorum, ludate eos, sicut illos, quibus dicebat *fuistis aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino*. *Obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis*: Obedistis inquit Deo in forma doctrinæ, id est, in doctrina Christianitatis, in doctrina Ecclesiastica, in qua traditi estis, siue vocati, & assignati Deo; *Liberati autem à peccato*. Id est, ab omnibus vitiis, & ab omnibus peccatis in baptismo, *Serui facti estis iustitiæ*. Id est, omnium virtutum, sicut nomine peccati intelliguntur omnia vitia, ita nomine iustitiæ, omnes virtutes. *Humanum dico propter inimitabilem carnem vestram*. Quid est, quod dicit Apostolus humanum dico, hoc est leue, & ad comprehendendum facile, ac si diceret alijs verbis, quia carnales adhuc estis, nec potestis propter fragilitatem carnis maiora præcepta ferre, & implere, idcirco leuia præcepta vobis committam. Quid enim tam facile, vt Origenes dicit quid tam leue, quam vt sit homo ita promptus ad iustitiam, & ad Dei voluntatem complendam, sicut ad mala opera solet esse promptus? Multò magis si quidem leuius potest virtutibus deservire, quam vitiis, & DE I

volun-

N

Matth. 27.
verf. 52.
XIV.

XV.
O

XVI

XVII.

Ephes. 5.
verf. 6.

XVIII.

XIX.
P

voluntatem implere, quam diaboli. Videamus quomodo, & dicamus pauca, ex pluribus: est quilibet latro, & quilibet alius iustitia propria viuens non de rapina dum latro cruciatur gelu, frigore, & superfluis meditationibus per dies, & noctes torquetur. Voluens animo, & expectans in agro quomodo furtum perficiat. Iustus securus epulatur in die de laboribus propriis, & quiete noctis cum securitate delectatur, & dormiente isto somno gratissimo, plerumque ille, qui gelu, frigoris, & inedia famis torquetur, occiditur ab his, quib. vim inferre moliebatur similiter qui adulteriũ, perpetrat timet superuenire maritum, & interfici ab illo. Timet etiam vicinos propter famam volantem. E contra castus, & amator proprii connubii cum securitate seruat castitatem suam, vel etiam securè amplectitur proprium connubium. Quapropter subiungit Apostolus. *Sicut, inquit, exhibuistis, id est, præparastis membra vestra seruire immunditiis, id est, libidini, fornicationi, impudicitia, & iniquitati ad iniquitatem.* Subaudi, perpetranda *ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiis* in omnibus virtutibus, *in sanctificationem*, videlicet, vt sancti esse possitis, secundum quod Dominus præcipit. *Sancti estote, quia ego sanctus sum.* Per iniquitatem debemus intelligere omnia peccata, quia quidquid contra legem Dei agitur, iniquitas nuncupatur, per iustitiam verò omnes virtutes. Et est sensus, sicut verò præparastis, antequam ad fidem vocati estis, vt seruiretis omnibus immunditiis, omnibusque vitiis, ita nunc in fide iam consistentes præparate omnia membra, & omnes sensus corporis vestri quomodo seruiatis omnibus virtutibus. *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ, id est, alieni fuistis à iustitia.* Sicut qui seruit peccato & diabolo, eius seruus est, cui voluntatem adimplet. Sic qui seruit iustitiæ, seruus est iustitiæ, & Dei, qui enim seruit furto, & adulterio, seruus est adulterii, & furti. Sed & hoc sciendum quia seruum esse iustitiæ laudabile est, liberum verò esse à iustitia, non est laudabile, ita seruum esse peccati detestandum, liberum autem à peccato laudandum. *Quem ergo fructum habuistis tunc.* Subaudi, *in illis immunditiis peccatorum, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.* Romani antequam ad Domini fidem venirent, omnibus vitiis, omnibusque turpitudinibus seruiebant, quæ ab Apostolo in hac Epistola sunt iam superius commemorata. Venientes autem ad fidem erubescabant, ac verecundabantur non solum in facto, sed etiam in recordatione eorum. Vnde Apostolus volens eos confirmare, ne ad illa reuerterentur, aiebat, dicite mihi, quem fructum, id est, quid boni consecuti estis, vel quam remunerationem bonam habuistis in illis immunditiis, quas perpetrastis, antequam ad fidem veniretis, in quarum recordatione, & memoria nunc erubescitis, & verecundamini? nam finis, id est, consummatio illorum peccatorum mors æterna est. Quando homo in peccatis criminalibus moritur, & terminum vitæ facit, finis peccatorum mors est illi, quia mortem æternam inde accipit, de talibus dicit Propheta *compasruerunt iumenta in stercore suo.* Iumenta appellantur homines, qui irrationabiliter viuunt sine honestate morum & conuersationis, iumenta quippe in stercore computrescere est in foetore luxuriæ, & turpitudinib. vitiorum vitam finire. *Nunc verò liberati à peccato, serui autem facti Deo habetis fructum vestrum in sanctificatione,* finem verò vitam æternam. *Nunc, inquit, liberati à peccato per passionem Christi per aquam baptismatis serui autem facti Deo,* qui antea eratis serui diaboli *habetis fructum operum vestrorum in sanctificationem,* quia opus vestrum sanctum sanctificationem vobis procurat, *finem verò vitam æternam,* id est, propter consummationem operum vestrorum habetis vitam æternam, quæ vobis dabitur per perseuerantiam vestram *Stipendia enim peccati,* id est, remuneratione peccatorum *mors æterna est,* non tamen de omnibus peccatis intelligendum est, sed de criminalibus, & de quibus dicit Ioannes, *est peccatum ad mortem.* Non pro hoc dico, vt quis roget: Stipendium dicitur à stipe pendenda, id est, substantia ponderanda. Antiquitus enim potius ponderabatur pecunia, quam numerabatur, vnde militibus pro vita Regis, & libertate patriæ militantibus. Stipendium, hoc est, substantia & remuneratio ex publico ærario conferebatur, & sicut illis remunerationis causa stipendium dabatur, ita militantib. diabolo dabitur mors, siue damnatio æterna pro remuneratione. *Gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu.* Quid est quod loquens de remuneratione peccati stipendium nominauit ipsam remunerationem, & de remuneratione electorum dicit gratiam Dei? ideo quia illi, qui

Ioel. i. v. 16.

XXII.

S

XXIII.

1. Ioan. 5. vers. 6.

quimilitant propriam mercedem accipiunt. Quicquid autem electi habent, totum ad gratiam Dei accipiunt, siue fidem, siue charitatem, siue aliquod bonum opus habeant, & insuper pro gratia ista fidei, & bonorum operum, accipient gratis à Deo vitam æternam per adiutorium Iesu Christi, sine quo nihil boni habere possumus.

CAPVT VII.

In similitudinem mulieris cuius vir defunctus est, nos per Christum soluti sumus à lege, qua peccatorum affectus reddebantur vehementiores, ut seruiamus Christo in nouitate spiritus: occasione autem legis peccatum indicantis, magis se exeruit & creuit peccatum: quanquam lex sancta esset ac spiritualis: imo & nunc aduersante carnis fomite allicimur, quantumuis repugnantes, ad ea quæ secundum rationem detestamur, legique sunt contraria.

A Ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) 1.
quia lex in homine dominatur, quanto tempore vi- A
uit? + Nam quæ sub viro est mulier, viuentem vi- 2.
ro, alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir eius, Cori. 7.
soluta est à lege viri. + Igitur, viuentem viro, vocabitur adultera 3.
si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata 4.
est à lege viri: ut non sit adultera si fuerit cum alio viro. + Ita-
que fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi: ut
sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. + 5.
Cum enim essemus in carne, passionibus peccatorum, quæ per legem
erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. + 6.
Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita
ut seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ. + 7.
Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit. Sed peccatum non cogno- B
ui, nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Exod. 20.
Non concupisces. + Occasione autem accepta, peccatum per man- C. 17.
datum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim Deut. 5.
peccatum mortuum erat. + Ego autem vivebam sine lege aliquan- C. 19.
do. Sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit. + Ego autem 8.
mortuus sum: & inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vi- 9.
tam, hoc esse ad mortem. + Nam peccatum occasione accepta per 10.
mandatum, seduxit me, & per illud occidit. + Itaque per quidem
sancta, & mandatum sanctum, & iustum, & bonum. + 11.
Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum, ut ap- i. Tim. 1.
pareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem: ut fiat su- b. 3.
pra modum peccans peccatum per mandatum. + Scimus enim quia 12.
per spiritualis est: ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. C
+ Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod volo bonum, hoc 13.
14.
15.

E

ago:

16. ago : sed quod odi malum , illud facio. † Si autem quod nolo ,
 17. illud facio : consentio legi , quoniam bona est. † Nunc autem iam
 18. non ego operor illud , sed quod habitat in me peccatum. † Scio e-
 19. nim quia non habitat in me , hoc est in carne mea , bonum. Nam
 D velle adiacet mihi : perficere autem bonum , non inuenio. † Non e-
 20. nim quod volo bonum , hoc facio : sed quod nolo malum. hoc ago. †
 Si autem quod nolo , illud facio : iam non ego operor illud , sed quod
 21. habitat in me , peccatum. † Inuenio igitur legem , volenti mihi fa-
 22. cere bonum , quoniam mihi malum adiacet : † condelector enim legi
 23. Dei secundum interiorem hominem : † video autem aliam legem in
 24. membris meis , repugnantem legi mentis mea , & captiuantem me in
 25. lege peccati , quæ est in membris meis. † Infelix ego homo , quis me
 liberabit de corpore mortis huius ? † Gratia Dei per Iesum Christum
 Dominum nostrum. Igitur ego ipse mente seruius legi Dei ; carne au-
 tem , legi peccati.

1 A **A** Ignoratis fratres , id est nunquid ignoratis , quæ ego dicturus sum ? (Scienti-
 bus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore vivit. Com-
 parationem in hoc loco , & in sequentibus à lege humana tendens ad legem
 diuinam , siue ad legem Moyfi , ad legem Euangelii gentibus Iudæisque
 loquebatur Apostolus habitantibus Romæ , ex quibus Iudæi legem diuinam scie-
 bant , Romam quoque ab Atheniensibus leges sibi nunciauerant , quorum Rex fo-
 ro eius leges vnas composuerat , ideoque dicit scientibus legem de lege loquor.
 Quæ hanc habet consuetudinem , vt unicuique homini dominetur quanto tempore
 ipse homo vivit. Verbi gratia Romanus quanto tempore vivit sub dominio Roma-
 næ legis consistit , Gallus , & Hispanus , similiter Iudæus , & Christianus , monachus ,
 31 & canonicus quanto tempore vivit sub dominio suæ legis viuunt. Nam qua sub vi-
 ro est mulier vivente viro alligata est legi , id est potestati viri , si autem mortuus fuerit
 vir eius , soluta est à lege viri. Secundum legem Moyfi , & Euangelii , nec non & le-
 ges humanas , ista est consuetudo , vt vivente viro sub eius potestate sit mulier.
 Mortuo vero illo soluitur à potestate illius , & potest nubere cui vult , vel aliter si
 acceperit Gallus homo uxorem Romanam genere , quamdiu vir eius vixerit , sub
 ea lege vivet , qua vir eius , & per eam respondet interrogata in populo. Mortuo
 autem viro reuertetur ad propriam legem , & deinceps non vivit sub lege viri. Pro-
 pterea digna consideratione perpendendum est , duos viros in hoc loco spiritaliter
 ab Apostolo introduci , & vnam mulierem vnus autem vir lex intelligitur Moyfi ,
 quæ sicut vir super uxorem , ita illa tenebat dominium super Israheliticam ple-
 bem. Aliter vero vir accipitur peccatum , quod plerunque dominatur animæ.
 32 Mulieris autem nomine , vel specialiter vnamquamque animam , vel generaliter
 totam plebem Israheliticam vult intelligi. Quod in sequentibus distincte singulis
 in locis manifestabitur. Nam cum dicit Apostolus , quæ sub viro est mulier , per
 virum vult intelligi legem Moyfi , per mulierem autem specialiter quamlibet a-
 nimam , vel generaliter plebem Israheliticam , vt diximus , quæ sub lege Moy-
 si consistebat. Quod vero subiungit vivente viro alligata est legi per virum ,
 hic vult intelligi passionem carnis , id est vitia , quæ quamdiu viuunt
 in homine , alligata est legi Moyfi , quæ dicit si quis hoc , vel illud
 fecerit morte moriatur. Et est sensus , Anima , vel plebs , quæ sub viro id est
 sub lege Moyfi consistit vivente viro , id est regnantibus in illa passionibus de-
 lectionum , & vitiis carnis subiaceat legis Moyfi vindictæ , quæ data est impiis ,
 & pec-

& peccatoribus. Si autem mortuus fuerit vir eius, id est si mortua fuerint in anima peccata, & vitia carnis, soluta est à lege viri hoc est non est iam subiecta legi Mosaicæ, quia nihil habet, quod ei debeat, lex enim non est posita iustis, sed impiis, & peccatoribus, Viuit & regnat peccatum in anima, quando statim ut pulsatur hominem perficitur. Moritur, quando mens non obedit eius suggestioni, & delectationi, *Igitur vivente viro vocabitur vxor, adultera si fuerit cum alio viro.* Hoc simpliciter est intelligendum, ut eo modo, quod & illud in Euangelio: *Omnis qui dimiserit uxorem, & alteram duxerit excepta causa fornicationis* mœchatur, & qui dimittit, si alteram accepit, & qui dimissæ copulauerit se vterque adulterium perpetrat. Potest tamen non inconuenienter referri ad plebem Israeliticam, sicut & supra. Quam diu lex viuit, tam diu obseruari debuit à Iudæis, si quis Iudæorum reliquit illam, & cultum veri DEI, & se copulauit errori gentilium adorando illa, adulter fuit. Vnde etiam ipsa plebs meretrix appellatur dicente Ezechiele *propterea meretrix audi verbum Domini, Si autem mortuus fuerit vir eius liberata est à lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro.* Ezech. 18. vers. 35.

Ad literam satis patent, si mortuus fuerit vir eius, id est si mortua fuerint peccata, & vitia carnis quæ solent plerumque dominari animæ, liberata est à lege Viri, id est à lege Moyfi quæ tam diu dominabatur homini, quam diu peccabat, & non erit adultera, si fuerit cum alio viro, id est cum CHRISTO, & sub EVANGELIO. Anima enim, quæ liberata est à peccatis, CHRISTO debet adhærere, *Itaque fratres mei, & vos mortificati estis legi per Corpus CHRISTI.* Debuerat dicere mortua vobis est lex, sed ne scandalizaret Iudæos quibus ista scribebat, maluit dicere mortificati estis legi, quia non habet, quod puniat in vobis, si enim dixisset mortua lex est, contristarentur, & scandalizarentur, eo quod diceret illam abolitam, & mortuam: Illi enim mortificati sunt legi, in quibus nihil habet, quod puniat, cum dicit per Corpus CHRISTI mortificati estis legi, de quo Corpore loquitur, Nam Corpus CHRISTI est, quod assumpsit in vtero virginali, Corpus CHRISTI est tota ecclesia fidelium, Corpus CHRISTI est, quod quotidie consecratur in Ecclesia. Apparet ergo de illo Corpore dixisse Apostolum, quod assumpsit in vtero virginali, per Corpus suum ergo CHRISTVS nos liberauit à lege, id est per passionem Corporis sui dedit nobis remissionem peccatorum, ut iam non simus subiecti legi, si peccare desistimus. *Ut sitis alterius, id est CHRISTI, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deos,* Ideo, inquit, redempti estis passione CHRISTI, ideo accepistis remissionem peccatorum, ut iam non sitis subiecti legi, sed CHRISTO, & ut fructificemus DEO. Ille fructificat DEO, qui animas ei multiplicat, & qui acquirit verbo, exemplo, & quibuscunque modis. *Cum enim essemus in carne, passionēs peccatorum, quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti.* Cum essemus, inquit, in carne, id est in spe carnalium rerum positi, & in concupiscentiis carnalibus, passionēs peccatorum adulterium videlicet rapina, homicidium, quæ per legem erant cognita hominibus, & quæ per legem cognoscebantur esse peccata operabantur in membris nostris vitia, atque peccata ut fructificarent morti, hoc est, ut mortem æternam nobis acquirerent, sicut enim qui seruit virtutibus fructificat vitæ æternæ, quia vitam æternam sibi acquirit. Ita qui seruit vitiis mortem æternam sibi acquirit. *Stipendium enim, & remuneratio peccati mors æterna est.* Nunc autem soluti sumus per passionem CHRISTI, & per baptismum à lege mortis, id est à lege Moyfi, quæ mortem inferebat peccatoribus, *in qua detinebamur,* subaudi antequam per Christum solueremur, *ita ut seruiamus in nouitate CHRISTI, & non in vetustate literæ.* In vetustate literæ seruit, qui circumcisionem, & Sabbatum carnaliter seruat, & qui per carnalem obseruantiam legis putat se posse saluari. Ille verò seruit in nouitate spiritus, qui circumcisionem spiritualiter seruat, & circumcidit cor suum ab omnibus vitiis, & quiescit à prauo opere, & cætera, quæ lex docet spiritualiter intelligit, & adimplet. *Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Absit,* ut lex, quæ pec-

111.

C

IV

D

V.

E

Rom. 6. vers. 23.

VI.

VII.

cata prohibet, causa peccati nobis data sit, Iudex quidem est peccatorum, & docet, quid sit appetendum, & quid vitandum, tamen non est operatrix peccati, neque causa mortis est illis, qui peccant. Verbi gratia. Sicut medicus, qui iubet hominem abstinere à cibis mortiferis, & à succo venenato herbarum, si ille comederit, aut biberit contra præceptum medici, & mortuus fuerit, non idcirco est medicus causa illius mortis, quia prohibuit, sed ipse sibi est causa mortis, qui comedit de prohibitis, ita lex, quæ prohibebat peccata dicens, si quis hoc, vel illud fecerit morte morietur, peccantibus, & ea facientibus; quæ ipsa prohibebat, nec erat causa mortis, sed ipsi qui transgressores existerant, erant sibi causa suæ damnationis, *Sed peccatum non cognoui nisi per legem*, id est poenam, & vindictam peccati non cognoui nisi per legem, quæ punit peccata, vel etiam quædam mala opera non cognoscebam, quod peccatum essent usque lex venit. Erant enim quædam peccata, quæ ante legem non putabantur esse peccata, sicut erat peccatum concupiscentiæ, de quo ipse subiungit, *Nam concupiscentiam libidinis, aliarumque malarum rerum nesciebam esse peccatum, nisi lex diceret, non concupisces.* Per concupiscentiam intelliguntur & alia quædam peccata, quæ ante legem ignorabantur peccata esse, vel qua poena digna essent. *Occasione autem accepta peccatum per mandatum legis operatum est in me omnem concupiscentiam.* Ex persona Iudæorum loquitur Apostolus poenitentiam agentium, vel ex persona vniuscuiusque hominis poenitentiam agentis, Nam quando ista loquebatur gratia baptismatis iustificatus erat, peccati autem nomine isto in loco Beatus Ambrosius Diabolum vult intelligi, qui est author peccati. Videns enim Diabolus, quod per obseruantiam legis rediturus esset homo ad veniam, invidit iterum ei, sicut & primo homini, consideransque legem, inuenit quomodo per transgressionem eius posset illum damnare, quem antea damnauerat per originale peccatum. Accepta occasione per transgressionem legis inflammavit illum non solum ad concupiscentiam libidinis, sed omnium vitiorum, ut per concupiscentiam fieret præuaricator legis, nam hoc habet proprium, transgressionem humanæ mentis infirmitas, ut difficilius obseruari possint prohibita sine lege enim naturali, vel Moyse peccatum mortuum erat, id est latebat, ignorabatur, non apparebat, antequam naturalis lex, & intellectus incipiat vigere in paruulis, aliisque hominibus, licet percutiant patrem, & maledicant parentibus non peccant. Postquam autem ad legitimos annos intelligentiæ venerint, si aliquid tale fecerint peccant, & vindictam recipiunt. similiter antequam lex Moyse data esset, erant quædam peccata, quæ ignorabantur peccatum esse, quæ commissa non tantæ grauitudinis erant, vel si cognoscebantur esse peccata, latebat qua poena digna essent, *Ego autem vivebam aliquando sine lege.* Se autem ponit pro omnibus, & est sensus, aliquando, id est antequam legem cognoscerem vivere arbitrabar rectè cum penè omnibus vitiis deseruirem, *Sed cum venisset mandatum legis Moyse*, si quis hoc, vel illud fecerit, morte moriatur, *reuixit peccatum*, Illud autem dicitur reuiuiscere, quod iam vixit, & peccatum in primo quidem homine vixit, qui scienter peccauit, & in Cain qui dixit: *Maiores iniquitas mea, quam ut veniam merear*, sed in filiis eius mortuum est, qui ad tantum deuenerunt errorem, ut non putarent esse peccatum, quod erat peccatum. Adueniente autem lege Moyse reuixit, quod caperat non vivere, quando latebat. *Ego autem mortuus sum*, id est dignum me morte intellexi, postquam accepi legem, & transgressus sum eam. *Et inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam hoc esse ad mortem.* Sensus huiusmodi est, illud mandatum, quod mihi ad hoc datum est, ut obseruatum, & custoditum, proficeret ad vitam æternam, & ita factum est, ut quod mihi pro bono datum est, meo vitio mutaretur in malum, *Nam peccatum*, id est diabolus author peccati *occasione accepta per mandatum legis*, eo modo, quo paulò superius diximus *se duxit me*, & decepit dulcedine peccati, & concupiscentiæ, ut eam implem, à quibus lex prohibet, & per illud mandatum, hoc est per transgressionem mandati *occidit me in anima.* Itaque lex sancta, & mandatum sanctum, est bo-

VIII.
G

H

IX.

Gen. 4.
vers. 13.

X.

I

XI.

XII.

est bonum, & iustum. Vnum mandata accipe pro omnibus mandatis. Lex sancta & iusta, & bona, quia sanctitatem, iustitiam, bonitatemq; prædicat, & obseruatores suos sanctos, iustos, & bonos facit. *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors?* id est mandatum legis, quod per se bonum est, si obseruetur mihi factum est mors? *Abstis*, vt sit illud mihi causa mortis, Non enim me occidit illud mandatum legis, quod per se bonum est, sed ego me occidi, & causa meæ mortis fui transgrediendo illud. *Sed peccatum ut appareat peccatum, per bonum mandatum legis operatum est mihi mortem.* Peccatum in hoc loco intelligitur diabolus secundum Beatum Ambrosium, sicut & in superioribus. Non ergo lex mihi mortem operata est, sed diabolus, vt appareret peccatum, id est inimicus humani generis esse per transgressionem boni mandati operatus est mihi mortem, quia ad mortem me traxit. Aliter secundum Beatum Augustinum. Peccatum, quod ante legem latebat ignorabatur esse peccatum, vt appareret quod esset per transgressionem legis duxit me ad mortem, quia maiori poena dignus fui si peccaui postquam legem cognoui, quia scienter peccaui. *Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum legis.* Erat ante datam legem Moyssi magnum peccatum originale, & actuale, quod cognoscebatur, transgressio quoque naturalis legis: Sed istud peccatum excreuit præuaricationem scriptæ legis quæ dicit: Non occides, non concupisces rem proximi tui, & cætera, & cum dicit vt fiat supra modum ostendit quendam modum, & mensuram esse peccati. Vnde Dominus dicit ad Abraham. Nec dum completa sunt peccata Amorrhæorum, Et ad Iudæos *implete mensuram patrum vestrorum.* Omne ergo mensuram peccati, quæ erat ante legem transcendit præuaricatio mandati legis. Et tale est ac si diceret. Ideo diabolus se duxit hominem per dulcedinem peccati, vt fiat per transgressionem mandati supra modum peccans peccatum id est deterius, & maximum peccatum, vel vt Beatus Hieronymus dicit, peccatum peccatius. *Scimus enim quod lex spiritualis est, ego autem carnalis sum, venundatus sum sub peccato.* Ex persona generis humani loquitur hic Apostolus, & in sequentibus vel etiam ex persona cuiuscunque hominis poenitentiam agentis, & ex toto corde ad Deum conuertentis, Lex Moyssi spiritualis est, quia spiritualia præcepta habens ea docet, quæ ad salutem animæ, pertinent, vel etiam spiritualis dicitur, quia spiritualiter se vult intelligi à nobis. Ego autem carnalis sum, id est mortalis sum adhuc, Ideoque in carnalibus desideris, & concupiscentiis spem pono venundatus sub peccato. Primus homo accepta dulcedine vetiti pomi, vendidit semetipsum diabolo in seruum, cum liber esset, & omnis, qui concupiscentia carnali delectatur, & dulcedine peccati fruitur diabolo, & peccato se vendit cui se supponit. *Quod enim operor non intelligo.* Personam duorum hominum assumit in his verbis Apostolus, interioris videlicet, id est mentis, & exterioris, id est carnis. Quid operabatur Apostolus concupiscebatur contra legis præceptum, quia concupiscebatur contra legis præceptum, quam concupiscentiam non intelligebat, id est non approbabat non eligebat, neque perficere optabat. Notandum autem multa loqui hic Apostolum ex persona generis humani de concupiscentia, per quam debemus intelligere vniuersitatem vitiorum quoniam omnia per concupiscentiam explentur, nullum enim peccatum perficitur sine concupiscentia. Verbi gratia. Qui facit homicidium concupiscit illum occidere, aut vim infert, sic de cæteris vitiis intelligendum. *Non enim quod volo hoc ago, sed quod odi, illud facio.* Quid volebat Apostolus? volebat non concupiscere, & tamen concupiscebatur. *Si autem, quod nolo, illud facio,* id est concupisco, *consentio legi, quoniam bona est,* licet concupisceret per fragilitatem carnis, tamen quia mente nolebat concupiscere, concordabat legi dicenti: Non concupisces. *Nunc autem sub audis gratia Dei confortatus. Iam non ego operor illud* desiderium peccati, neque concupisco affectu mentis, *sed quod habitat in me peccatum.* Id est multa consuetudo peccandi, quam traxi ex Adam, operatur in me concupiscentiam. *Scio enim, quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum.* Cum dicit non inhabitat in me, totum posuit pro parte, sicut Maria in Euangelio: *Tulerunt*, inquit; *Dominum meum*, id est corpus Domini mei. Sed subiungens, hoc est in carne mea exposuit ipse, quod esset, quod dixit non inhabitat in me aliquod bonum, & separauit effectum mentis à desiderio carnis, in qua nihil bonum est, quia semper delectatur carnalia opera perficere.

N ficere. *Nam velle adiacet mihi*, id est, inest mihi velle, & voluntas est mentis, vt non concupiscam malum, quod non velim, *perficere autem bonum non inuenio*, quia non possum non concupiscere: perfectum bonum est non solum perficere, sed nec concupiscere; *Non enim, quod volo bonum, hoc facio*, quia nolo concupiscere, & concupisco; *sed quod nolo malum, hoc ago*, quia concupisco, *si autem, quod nolo, illud facio*, Id est concupisco, & delector in carnalibus desideriis *non ego operor illud desiderium* rationabilitate mentis, & intentione, *sed quod habitat in me, peccatum*, id est mala consuetudo peccandi. *Inuenio igitur mihi volenti facere bonum*, vt non concupiscam, *quoniam mihi malum adiacet*, Consuetudo videlicet praua, & concupiscentia peccati. ordo verborum est, Mihi volenti facere bonum inuenio legem bonam, & vtilem, ac si diceret aliis verbis, quia delectatio carnis, & suggestio diaboli impellunt me ad malum, mihi volenti facere bonum inuenio legem Moy si, quæ præcepit declinare mala, & facere bona. *condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem*, id est secundum rationabilitatem mentis, lex dicit, non concupisces, & ego delector illi, quia nolo concupiscere, ideoque quod illam delectat, delectat & me. *Video autem aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ*, id est rationabilitati, & intentioni mentis, *& captiuantem me in lege peccati*, id est captiuare volentem in lege malæ consuetudinis, *quæ est in membris meis*, legem membrorum appellat onus, pondusque mortalitatis, quia corpus nostrum adhuc mortale trahit nos quotidie ad concupiscentiam malam, & consuetudinem prauam. Lex membrorum corporis est concupiscere, sicut lex mentis non concupiscere. Alio modo secundum beatum Gregorium, alia lex, quæ est in membris repugnans legi mentis, intelligitur titillatio carnis, id est promotio ad libidinem, vel certe omnis concupiscentia mala. *Infelix ego homo, quis me liberabis de corpore mortis huius? gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum*. Ex persona generis humani loquitur, sicut & superius, vel ex persona illorum, qui recedunt à peccatis, & ex toto corde desiderant Deo seruire, sed in pugnantur à concupiscentiis carnis, & delectationibus corporis, ideoque desiderant liberari à corpore mortali, & corruptibili, per quod trahuntur ad concupiscentiam. Sed non omnes homines liberabuntur ab hoc corruptionis corpore: Reprobi enim, licet recipiant corpora immortalia, non tamen ideo liberabuntur à corruptione, quia corruptibiles erunt, & poterunt corrumpi à verminibus, & igni, Vt sicut in corpore, & anima propriis delectationibus seruierunt, & voluptatibus, Ita in corpore, & anima poenas æternas luant. Electi autem liberabuntur in die iudicii ab omni fæce peccati, & mortalitatis, atque corruptionis, quia recipient corpora immortalia, & incorruptibilia, in anima quoque incommutabilitatem, nec poterunt vltra concupiscere, aut aliquid mali cogitare, sed in Dei omnipotentis contemplatione erunt intenti, Et hoc per gratiam Dei Patris, & adiutorium Domini Iesu Christi, per quem omnia bona habemus. Aliter corpus mortis possumus intelligere vniuersitatem vitiorum. Sicut enim iam superius dictum est vnumquodque peccatum per se membrum est, vniuersitas verò peccatorum corpus appellatur, quod idcirco corpus mortis dicitur, quia mortem æternam infert, de quo corpore mortis, id est Vniuersitate omnium peccatorum exorabat Apostolus liberari, *Igitur ego ipse mente seruis legi Dei, carne autem legis peccati*. Rationabilitate mentis, & intentione seruis legi Dei consentiendo ei dum nolo concupiscentiæ carnali subiacere, Carne autem legi peccati, id est consuetudini malæ, quia concupisco, in quantum malignus spiritus suggerit, & caro delectat, homo legi peccati seruit, in quantum verò mens his contradicit, legi Dei seruire contendit,

CAPVT VIII.

Concludit, Christo per baptismum infitos ab omni damnatione esse liberos, qui non carnem sectantur, sed spiritum quem acceperunt: spiritum inquam adoptionis qui Dei filios ac futuræ gloriæ cum Christo cohæredes efficit, ad cuius gloriæ reuelationem non solum vniuersa aspirat creatura, vanitati interim subiecta: sed & hi qui spiritus acceperunt primitias, illam certa spe expectant spiritu eos roborante, & quid orandum sit instruente. Declarat etiam incomparabilem Dei erga suos exhibitam in Christo charitatem, asserens nihil posse eos à charitate Dei separare quæ est in Christo Iesu.

Nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. † Lex enim spiritus vita in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis: † Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne, † ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum. † Qui enim secundum carnem sunt: quæ carnis sunt, sapiunt, qui verò secundum spiritum sunt: quæ sunt spiritus, sentiunt. † Nam prudentia carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax. † Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subiecta: nec enim potest. † Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt. † Vos autem in carne non estis, sed in spiritu: si tamen spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius. † Si autem Christus in vobis est: corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus verò vivit propter iustificationem. † Quod si Spiritus eius, qui suscitavit Iesum à mortuis, habitat in vobis: qui suscitavit Iesum Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum eius in vobis. † Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. † Si enim secundum carnem vixeritis moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. † Quicumque enim Spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei: † Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus: Abba (Pater.) † Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij Dei. † Si autem filij, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: sit tamen compatimur, ut & glorificemur. † Existimo enim, quod non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. † Nam expectatio creaturæ, reuelationem filiorum Dei expectat. † Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum, qui subiecit

21 *eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis,*
 22 *in libertatem gloria filiorum Dei. † Scimus enim quod omnis creatu-*
 23 *ra ingemiscit, & parturit usque adhuc. † Non solum autem illa, sed*
 24 *& nos ipsi primitias spiritus habentes; & ipsi intra nos gemimus, ad-*
 E *optionem filiorum expectantes, redemptionem corporis nostri. † Spe-*
 25 *enim salui facti sumus. Spes autem qua videtur, non est spes: nam quod*
 26 *videt quis, quid sperat? † Si autem quod non videmus, speramus: per*
 27 *patientiam expectamus. † Similiter autem & Spiritus adiuuat infirmita-*
 28 *tem nostram: nam quid oremus, sicut oportet, nescimus: sed ipse Spi-*
 29 *ritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. † Qui autem scru-*
 30 *tatur corda, scit quid desideret Spiritus: quia secundum Deum po-*
 F *stulat pro sanctis. † Scimus autem quoniam diligentibus Deum om-*
 31 *nia cooperantur in bonum, is, qui secundum propositum vocati sunt*
 32 *sancti. † Nam quos praeiuit, & praeordinauit conformes fieri ima-*
 33 *ginis Filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. † Quos au-*
 34 *tem praeordinauit, hos & vocauit: & quos vocauit, hos & iustifica-*
 35 *uit, quos autem iustificauit, illos & glorificauit. † Quid ergo dicemus*
 36 *adhuc? si Deus pro nobis, quis contra nos? † Qui etiam proprio Filio*
 37 *suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non*
 38 *etiam cum illo omnia nobis donauit? † Quis accusabit aduersus electos*
 39 *Dei? Deus qui iustificat. † Quis est qui condemnet? Christus Iesus,*
 40 *qui mortuus est, imo qui resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui et-*
 G *iam interpellat pro nobis. † Quis ergo nos separabit à charitate Chri-*
 41 *sti? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum?*
 42 *an persecutio? an gladius? (sicut scriptum est: Quia propter te mor-*
 43 *tificamur tota die: aestimati sumus sicut oves occisionis.) † Sed in his o-*
 44 *mnibus superamus, propter eum, qui dilexit nos. † Certus sum enim,*
 45 *quia neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes,*
 46 *neque instantia, neque futura, neque fortitudo, † neque altitudo, ne-*
 47 *que profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate*
 48 *Dei, qui est in Christo Iesu Domino nostro.*

36
 Psalms 45.
 d. 23.

1
 A **N**ihil ergo nunc damnationis est illis, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem
 ambulant. Hinc datur nobis intelligi, quia se ponit pro omnibus fidelibus,
 qui mente legi Dei seruiunt, licet carne concupiscant, nihil damnationis est
 illis, qui non ambulant secundum carnem, id est, secundum carnalia desideria non
 viuunt, vel certè in illis, qui iam de corpore mortis sunt liberati, id est, qui vniuersi-
 tate peccatorum tempore baptismatis per gratiam Dei sunt exuti, & in eadem san-
 ctitate manet, nihil est damnationis, quod morti aeternae subiaceant. *Lex enim spiritus*
 41 *vita in Christo Iesu liberauit me à lege peccati, & mortis.* Legem appellat gratiam Spi-
 42 *ritus sancti, qui Spiritus vitae appellatur, quia quoscunque repleuerit viuere, facit in*
 43 *virtutibus, & dimittendo peccata perducit ad vitam aeternam. Lex enim spiritus vi-*
 44 *tae, id est, gratia Spiritus sancti, quae viuificat nos in anima, tempore baptismatis libe-*
 45 *rauit me à consuetudine peccati, per quam venit ad damnationem mortis aeter-*

na; Aliter legem in hoc loco gratiam sancti Euangelii possumus accipere, quam
 per Spiritum sanctum didicimus, vbi nobis promittitur vita æterna. Vel lex
 fides intelligitur, quæ Spiritus sancti esse dicitur, quia ab illo, & per illum conce-
 ditur. Nemo enim dicit Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto, & fides vita est, quæ
 ad vitam æternam nos ducit. *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per
 carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati.* Impossibile erat le-
 gi, vt hominem iustificaret, & mundaret à peccatis, & vt ianuam patriæ coelestis
 aperiret, quod gratiam Euangelii per passionem Domini Saluatoris, & per aquam
 baptismatis credentibus præstat. Et in hoc erat ei impossibile istud facere, in quo
 infirmabatur per carnem, hoc est, per carnales obseruantias, & per carnalem
 conuersationem illorum, qui carnaliter eam intelligebant, atque carnaliter vi-
 uebant. Impossibile enim erat sanguine hircorum mundari peccata, & non ve-
 nerat peccata tollere, sed ostendere. In hoc infirma erat, quia neque hominem
 se carnaliter obseruantem, neque ea destruentem, quæ ipsa præcipiebat, iusti-
 ficare poterat, ideoque infirmabatur per carnem, quia à nullo mortalium secun-
 dum carnem impleri poterat. Vnde beatus Petrus dicit: *Quid tentatis Deum,* Act. 17.
verf. 10.
*imponere iugum legis super cervices fratrum; quod neque nos, neque patres nostri porta-
 re potuimus,* vel in hoc infirmabatur per carnem, quia propter concupiscentiam
 carnis neminem iustificabat. Sicut enim medicus in ea parte est infirmus, in qua
 non potest cæco lumen reddere, aliisque infirmis sanitatem præbere, ita lex in ea
 parte erat infirma, in qua non poterat hominem mundare à criminalibus pecca-
 tis, sed DEVS Pater mittens Filium suum ad saluandum genus humanum, quæ
 missio nihil est aliud, quàm illius incarnatio, quod lex non poterat conferre, con-
 tulit ipse. Quare autem dicit in similitudine carnis peccati illum missum, cum
 in veritate credendum sit eum verum corpus assumpsisse ex carne, & ossibus.
 Corpus nostrum, siue caro nostra, caro peccati est, quia libidinoso vsu pro-
 creatur. Ideoque cum peccato concipitur, cum peccato originali nascitur, & in
 hoc sæculo sine peccato non potest conuersari. Corpus verò CHRISTI non li-
 bidinoso vsu maris, & foeminæ est procreatum, sed opere Spiritus sancti de semi-
 ne mulieris sine semine viri, ideoque sine peccato conceptus, sine peccato est na-
 tus, & sine peccato ab hoc mundo transiit, & in hoc fuit caro illius in similitudi-
 nem carnis peccati, quia veram carnem habuit, sed sine peccato, quod nos habe-
 mus. *Et de peccato damnauit peccatum* in mortem. Licet difficilis videatur iste versicu-
 lus. Sensus tamen iste est: Peccatum appellat Apostolus in hoc loco carnem Chri-
 sti, non quod peccati maculam habuisset, sed quia pro peccatoribus oblata est.
 Sicut idem Apostolus aliàs dicit *eum*, id est, Christum DEVS Pater *pro nobis pecca-
 tum fecit*, id est, hostiam pro peccatis. Sic enim appellabatur hostia pro peccato in
 veteri testamento. Maxime in septuaginta interpretibus, vbi dicitur, posuit ma-
 num suam super caput peccati, id est, super caput hostiæ, quæ offerebatur pro pec-
 cato. *De peccato damnauit peccatum in carne sua*, id est, de carne sua, quæ fuit hostia,
 pro peccato damnauit peccatum humani generis non peccando per carnem. Du-
 pliciter enim damnauit, siue occidit, & mortificauit peccatum generis humani, vel
 quia non peccauit in carne sua, vel etiam mortificando illud in cruce. Tale est hoc,
 quasi quis de barbaris victoriamumat, de barbaris, & de Gothis vincat Gothos, *Ve
 iustificatio legis impleteretur in nobis*, id est, vt per passionē eius redempti, & per baptis-
 mū ab omnibus peccatis liberati, per Spiritum quoq; sanctum roborati opera legis spiri-
 tualiter implere possimus, per cuius impletionem possumus iustificari. *Qui non secun-
 dum carnem ambulamus*, id est, qui secundum carnalia desideria non viuimus, *sed secun-
 dum Spiritum sanctum*, id est, secundum quod Spiritus sanctus docet, & præcipit, vel
 certè idcirco damnauit de hostia pro peccato peccatum humani generis, seu diabo-
 lum, qui est author peccati, vt iusticia, quam lex præfigurabat in sacrificiis suis, in a-
 gno, scilicet, in ariete, columba, & turture compleretur in nobis per Christum in
 eius passione, quem illa significabant. *Qui enim secundum carnem sunt*, id est, qui car-
 naliter viuunt, & carnalibus delectationibus fruuntur, *Quæ carnis sunt sapient,*
 hoc est, carnalia, & temporalia solummodo requirunt non curâtes de spiritualibus.

Qui

E *Qui verò secundum spiritum viuunt*, id est, qui secundum, quod ipse docet, & eius voluntas est, viuunt, *qua sunt Spiritus, sentiunt*, id est, spiritualia sectantur, gaudia patriæ coelestis, quærentes. Aliter homo ex duabus substantiis constat ex carne, & anima, si actus carnis superauerint affectus mentis, carnalia ac temporalia tunc homo requirit, si verò affectus spiritus, siue mentis superauerit, actus carnis, tunc spiritualia sectatur. *Nam prudentia carnis mors est.* Prudentia carnis, siue carnalis hominis est malum pro malo reddere, carnalia desideria sectari. Quæ si quis impleuerit mortem æternam sibi acquirit. Philosophi definierunt prudentiam esse bona temporalia appetere, & mala temporalia cauere. Quæ prudentia, quia carnalis est, idcirco generat mortem æternam, quoniam dum bona præsentis vitæ omni auiditate desiderantur, & aduersa pro Christi nomine vitantur, bona æternæ vitæ pro nihilo habentur. *Prudentia, Spiritus, vita, & pax.* Prudentia spiritus, id est, rationabilitas mentis, est malum pro malo non reddere, amicos in Deum, & inimicos diligere propter Deum, orare pro persequentibus, & calumniantibus, iuxta quod Euangelium præcipit, cuncta temporalia, ac transitoria spernere, gaudia Patriæ coelestis toto nisu mentis appetere. Prudentia enim mentis, & in præsentem pacem habet non reddendo malum pro malo, & in futuro vitam æternam meretur. *Quoniam sapientia carnis inimica est Deo.* Quod superius dixit, prudentiam carnis, modo appellat sapientiam carnis, Sapientia autem carnalis hominis, & mundani est in rebus caducis spernere, & ea operari, quæ superius diximus; *Legi enim Dei*, id est, legi Euangelii quæ dicit malum pro malo non reddas, *non est subiecta* sapientia carnalis. Quare? quia *non potest*, & quare non potest? quia non vult, timens amittere bona temporalia. Dum enim malum pro malo reddunt odientes se inuicem, Euangelio contrarii existunt, quod præcipit inimicos diligere. *Qui autem in carne sunt*, id est, qui secundum carnalia viuunt, & in spe carnalium bonorum sunt positi, *Deo placere non possunt.* Subaudi, quamdiu in talibus manent, *Vos autem ò Romani in carne non estis*, id est, carnalibus desideriis, quia iam mortificati estis membra vestra cum vitiis, & concupiscentiis. *Sed in spiritu estis*, id est, in spiritualibus rebus, & spiritualia quæritis. *Si tamen Spiritus Dei habitat in vobis.* Hoc est, si Spiritus sanctus habitat in vobis, tunc utique spiritualiter viuitis. *Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius.* Spiritus sanctus communis est Patris, & Filii spiritus. Quomodo potest cognosci si Spiritus sanctus habitat in nobis? per operationem bonam, & veram, quia Spiritus sanctus disciplinæ effugiet ritum. Quicumque opera Christi imitatur, ut oret pro persequentibus, & calumniantibus, utique spiritum eius habet in se habitantem, id est, Spiritum sanctum, qui est titulus possessionis eius, quia quæcunq; repleuerit ad corpus Christi facit pertinere. Qui verò Christum non imitatur, nec spiritum eius habet, neq; pertinet ad partem illius. *Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est*, id est, mortale & moriturum propter peccatum Adæ, & propter actualia postmodum commissa. *Spiritus verò*, id est, anima viuit apud Deum per fidem propter iustificacionem fidei, & baptismatis. Per anticipationem dixit corpus mortuum esse, pro eo, quod debuit dicere mortale, & corruptibile. Hoc autem sciendum est, quia non propter terrenam fragilitatem corpus nostrum mortale est, sed propter peccatum, *Quod si spiritus eius*, id est, Patris, *Qui Pater suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis*, per fidem, per charitatem, per spem, sicut dixit per Prophetam inhabitabo in illis, *qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, uiuificabit, & mortalia corpora vestra in die iudicii*, ut ultra non sint mortalia propter inhabitantem spiritum eius in vobis, in quem venerit Deus Pater in præsentem sæculo habitantem Spiritum sanctum utique potentia diuinitatis, qua Christum suscitauit, suscitabit & illum in die iudicii ad gloriam dans ei immortalitatem, & incorruptibilitatem in corpore, & incommutabilitatem in anima. Passio etenim Christi à morte animæ liberauit nos in præsentem, sed mors corporis usque ad generalem resurrectionem omnibus æqualiter venit. *Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem viuamus.* Debitor est, qui alicui aliquid debet. Non ideo creati sumus ab omnipotenti Deo, ut secundum carnem, id est, secundum desideria carnis viuamus, quia non sumus carni debitores, sed Deo, ut spiritualiter conuersemur cuncta transitoria, & caduca pronihilo ducentes, & Deo debitum nostrum reddentes. Quid ergo accepimus ab illo, ut ei debitores essemus?

Quidquid boni habemus, cum enim non essemus, ab illo conditi sumus de nihilo & cum nostro vitio perditii essemus, ab ipso redempti sumus donans nobis pariter bona temporalia, & promittens æterna, & quomodo possumus ei debitum reddere? seruientes voluntati illius, obtemperando mandatis eius, & quicquid boni habemus non nostris meritis, sed illius gratiæ imputando. *Si enim secundum carnem vixeritis*, id est, carnales concupiscentias, & delectationes, secundum appetitum carnalium desideriorum opere impleueritis. *Moriemini* morte æterna. Quid est secundum carnem viuere? carnalia opera exercere, adulterium videlicet, homicidium, furtum, & cætera talia. *Si autem spiritu*, id est, gratia sancti Spiritus, *facta carnis mortificaueritis, viuetis*, vita æterna. Videamus primum, quæ sint opera, vel facta carnis, ex aliis verbis Apostoli: *Manifesta*, inquit, *sunt opera carnis*, *quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria*, & cætera, quæ sequuntur. Et quid dicit de fructu, & operibus Spiritus sancti? *Fructus* inquit, *Spiritus est charitas, gaudium, pax longanimitas*, & cætera alia. Quomodo ergo possumus mortificare per gratiam sancti Spiritus opera carnis? hoc modo, Verbi gratia; Viuit in nobis, & regnat superbia, accipientes humilitatem à sancto Spiritu, simus humiles, & sic mortificabimus superbiam, viuit in nobis libido, accipientes à sancto Spiritu castitatem simus casti, & sic poterimus mortificare libidinem. Si, inquit, secundum DEVM viuendo, voluntates carnis, & desideria carnalia extinxeritis, beati eritis in vita æterna. *Quicumque enim Spiritu Dei aguntur*, id est, reguntur, & ducuntur ad bonum, *ii filii sunt Dei*, non per naturam, sed per adoptionem. *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore*, sed *accepistis spiritum adoptionis filiorum*, *in quo clamamus Abba Pater*. Iudæi, quibus, ista scribebat Apostolus, acceperant in patribus sanctum Spiritum seruitutis in timore, id est, legem à Spiritu sancto dictatam, & scriptam, quæ eos cogebat per timorem obseruantiam sui, minans & dicens: Si quis hoc, vel illud fecerit, morte moriatur, ipse etiam Spiritus sanctus, quem illi acceperunt, quando data est lex, cogebat eos, vt legem obseruarent. Et quia tunc acceperant isti in patribus suis Spiritum sanctum, & legem, ideo dicit Apostolus; Non accepistis spiritum seruitutis iterum, qui vos cogat per timorem ad seruitium omnipotentis Dei, sed accepistis gratiam Euangelii, vbi non cogitur aliquis venire ad fidem Christi per timorem. Accepistis quoque spiritum adoptionis, siue electionis filiorum DEI, qui vos in partem DEI vocauit ad libertatem, vt iam non sitis seruientes DEO timore serui, sed amore, & timore filiationis, quo seruit filius bonus patri, timens eum offendere. Quod verò subdit, *in quo Spiritu sancto clamamus Abba Pater*. Tale est, ac si diceret, per quem Spiritum sanctum edocti, & illuminati clamamus Abba pater. Nisi enim Spiritum sanctum tempore baptismatis accepissemus, nequaquam auderemus Deum omnipotentem factorem nostrum patrem clamare, dicentes in oratione Dominica. *Pater noster, qui es in cælis*. Nemo enim pagano-
rum hoc præsumit dicere. Abba, Hebræum est, & Syrum, pater græcum, & latinum. Præuidens ergo Apostolus utrosque populos ad fidem colligendos posuit duo nomina sub vna significatione, vt illi, qui credunt ex hebræis, & Syris, dicant Abba, miserere nostri. Qui ex græcis, aliisque omnibus gentibus credunt, dicant Pater. Tale, quod in Euangelio Marci habetur, dicente DOMINO: *Abba pater si possibile est transseat calix iste à me*. Ipse Spiritus sanctus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei, si quando opera nostra bona agimus DEO seruientes, Spiritus sanctus, qui habitat in nobis, perhibet nobis testimonium in corde per occultam inspirationem sine strepitu vocis, quia filii DEI sumus effecti in baptismo, non per naturam, sed per adoptionem, & quod talia faciendo perseuerabimus in eius filiatione. *Si autem filii & hæredes*: Seruus non meretur accipere hæreditatem, filius accipit. Et nos filii DEI sumus, hæreditatem merebimur accipere, hoc quoque considerandum, quia hæreditas in morte patris confirmatur secundum humanas leges. Quam ergo hæreditatem poterit DEVS Pater dare nobis, quia non potest mori? Seipsum utique dabit. Vt sicut ipse est immortalis, & incorruptibilis, ita & nos sumus immortales, & incorruptibiles, atque incommutabiles. The-
sauro quoque sapientiæ, & scientiæ Diuinitatis suæ. Hæredes quidem DEI, cohæredes autem CHRISTI: Hæredes DEI Patris erimus, vt diximus,

XIII.

Gal. 5. v. 19.

ibid. v. 22.

XIV.

XV.

Matth. 23. vers. 9.

Marci 14. vers. 36.

XVI.

XVII.

L

mus, sed consideremus, quomodo sumus hæredes Christi. Hæredes igitur Christi iam ex parte sumus, quia pergens ad passionem reliquit nobis possessionem pacis Ecclesiasticæ, inquit, *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Quid plura dicam? omnia, quæ ipse in præsentī sæculo, siue in prædicatione, siue in miraculis operatus est, omnia nobis reliquit ad credendum, & tenendum Euangelii quoque testamentum, quæ omnia in morte sua confirmavit, cohæredes etiam eius erimus post generalem resurrectionem, quando erimus immortales, incorruptibilesque in corpore, atque incommutabiles in anima; sicut & ipse. In gloria quoque similes ei erimus, sicut Ioannes dicit: *Carissimi filii Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus autem, quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est,* & ipse Dominus ad Patrem: *Pater volo, ut ubi ego sum, ibi sit, & minister meus.* Sed & Christus inhabitat in dextera Patris, id est, in magnitudine paternæ maiestatis, erimus, & nos ei cohæredes, quia fulgebimus, sicut ipse fulxit in monte, & non solum in gloria erimus ei cohæredes, sed etiam in potestate, sicut ipse dixit Apostolus. *Cum sederit Filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim indicantes duodecim tribus Israel.* Quid plura dicam? quicumque Filius Dei dicitur, efficitur & hæres, quæcunque Dei sunt, utique & ipse merebitur accipere. Ista omnia cum securitate expectare possumus si fecerimus, quod sequitur, *Sitamen compatimur.* Subaudi Christo, *ut conglorificemur cum illo.* Quod est dicere tunc merebimur cohæredes Christi in gloria esse, si talia patimur pro amore nominis eius necessitate ingruente, qualia ille pro nobis pertulit imitantes eius passionem & dilectionem; iuxta quod Petrus dicit, *Christus passus est pro nobis, relinquens vobis exemplum, ut sequamini vestigia eius.* Hic ostendit Paulus non esse nostrum seruitium simile Dei beneficio. *Existimo enim, quod non sunt condigna passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis.* Si quilibet hominum omnia præcepta veteris, & noui testamenti potuisset implere, & omnia genera tormentorum perferre, carceres videlicet, aculeos, vincula, vstulationes lapidationes, crucifixiones, in sartagine per multa curricula temporum, nequaquam esset dignus gloria futura, quam percepturi sunt electi. Quærit aliquis, quare? Ideo utique, quia ista temporalia sunt, illa æterna. Quæ erit illa gloria, qua fulgebunt electi, sicut sol in regno Patris sui, & erunt, sicut Angeli Dei cernentes præsentissimum omnipotentis Dei vultum? Iuxta quod Ioannes dicit: *Scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est.* Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum Dei expectat. Creaturam in hoc loco appellat hominem, qui meritò creatura appellatur, quia vitio suo amisit imaginem, & similitudinem omnipotentis Dei, quā habet anima. Ista ego creatura, id est, omnis homo fidelis, manifestationem filiorum Dei expectat, ut appareat, quod promissum est, quando ipsa re manifestabitur, qui sint filii Dei, quomodo tenemus in spe. Ecclesia siquidem in præsentī permixta est bonis, & malis, omnesque Christum clamant, & non apparet, qui sint filii Dei futuri in re. Cum autem Christus venerit ad iudicium, & separauerit agnos ab hædis, dicens iustis: *Venite benedicti Patris mei,* tunc reuelabitur, qui sint filii Dei in re. Quod ergo dicit expectatio creaturæ, siue expectatio nostra reuelationem filiorum Dei expectat, sic videntur hæc verba sonare, quasi aliud sit creatura, atque aliud filii Dei, cum vnum sit, sic denique soliti sunt homines dicere, videntes in præsentia sui multos colores per diuersa vasa ordinaros, expectatio, vel expressio istorum colorum manifestationem imaginis expectat, cum sit aliud imago, & aliud colores. *Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum, qui subiecit in spe.* In hoc loco etiam, in subsequentibus, ubi dicit Apostolus, quod omnis creatura ingemiscit, repræhendit beatus Augustinus acutissimè Originem, quare in hoc nomine, quod est creatura, compræhenderit non solū bestias, sed etiam solem cæteraque sydera, & Angelos pariter cum homine, dicens, omnia vanitati subiecta esse, & quod maius est, ingemiscere in suo cursu, & operatione. Sed licet quædam possint mutari in melius, aut deterius, sicut Angeli quondam potuerunt, licet modo non possint illi, qui Deo adhærent, aut quæ potest à lætitia in tristitiam conuerti, ut homo, vel cæteræ omnium rerum creaturæ comparatione omnipotentis Dei, qui semper idem est, vanitas sint, sicut dicit Ecclesiastes: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas,* tamen non ideo omnis ingemiscit sicut Angeli Deo adhæren-

Ioan. 14.
vers. 27.1. Ioan. 3.
vers. 2.Ioan. 17.
vers. 24.Matth. 19.
vers. 28.

1. Pet. 2. v. 21

XVIII.

1. Ioan. 3. v. 2.

XIX

Matth. 25.
vers. 34.

N

XX

Ecclesi. 1. v. 2.

adherentes, qui iam immutabiles sunt effecti, sicut Ezechieli monstratum est in Crystallo, quod erat super capita animalium, & sicut illa, quæ irrationabilis est, vel anima caret. Quapropter creaturæ nomine debemus intelligere hominem, qui cum omnibus creaturis quandam communionem habet, quia omnis creatura in tria diuiditur. Aut enim corporalis est, quod potest moueri & volui per loca, aut est animalis, quæ anima viuificat, aut est spiritalis, vt Angeli, qui ratione vtuntur, homo ergo in hoc, quod corpus habet coniungitur corporalibus creaturis per animam. Anima vegetantibus per rationem, qua discernit inter bonum, & malum spiritalibus. Quod Beatus Gregorius aliis verbis, sed eodem sensu ita exponit dicens, habet, inquit, homo esse cum lapidibus, viuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere, id est rationabilitatem habere cum Angelis, creatura enim, id est omnis homo viuens in carne vanitati, id est mutabilitati, atque mortalitati, corruptioni subiectus est non volens quia sponte quidem peccauit in Paradiso, sed non sponte, neque volens, subiectus est mortalitati, & poenæ. Verbi gratia sicut latro, qui sponte committit furtum, sed non sponte suspenditur, & licet ipse noller, tamen subiectus est vanitati. Propter eum, id est propter iustum omnipotentis Dei iudicium, qui subiecit eum in spe liberationis, & veniæ, Nam in hoc ostenditur Deus omnipotens esse iustus, quia eius peccatum non dimisit impunitum, & in hoc prædicatur esse misericors, quia non statim illum penitus damnauit, & occidit, sed reseruauit ad poenitentiam dans ei spem vitæ, & liberationis regressioni quæ in gradum pristinum vt expectet illud, quod in sequentibus dicitur. *Quia & ipsa creatura*, id est homo quilibet electus *liberabitur* in die iudicii *a seruitute corruptionis, in libertatem gloria filiorum Dei*. Homo in præsentī seculo positus sub seruitute corruptionis, & mortalitatis est positus, quia subiacet mutabilitati, & vitiis, liberabitur autem in die Iudicii ab omni fæce mortalitatis, & peccati, quando mortale corpus acceperit immortalitatem, & corruptibile hoc incorruptionem, & transibit in libertatem gloria filiorum Dei, quia erit similis Christo in gloria, & in libertatem filiationis adoptionis, de qua Dominus ait Iudæis. *Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis.* Potest
 & differentia esse in hoc loco inter creaturam, & creaturam. Nam paulò superius vbi dixit expectatio creaturæ filiorum Dei, reuelationem expectat, fideles tantummodò possunt intelligi, qui iam credebant, hic verò, vbi dicit ipsa creatura liberabitur a seruitute corruptionis infideles intelligi possunt, qui necdum temporibus Apostolorum crediderant, prædestinati tamen erant ad vitam, vnde & postea crediderunt. *Scimus enim, quod omnis creatura*, id est omnis homo *ingemiscit, & parturit vsque adhuc.* In hoc, vt Beatus Augustinus dicit, non est origenes sequendus, neque sequaces eius, quia omnem creaturam rationabilem, & irrationabilem corporalem, & incorporalem comprehendunt. Non enim omnis creatura ingemiscit, vt illi volunt, sed homo, qui cum omni creatura quandam communionem habet eo modo, vt paulo superius diximus. Omnis, inquit, creatura, id est omnis homo ingemiscit, affligitur, tristatur in dolore, in fame, in siti, in frigore, & nuditate, in carceribus, & parturit, siue, vt melius habetur, in græco: *Dolèr in multis angustiis vsque adhuc*, id est vsque in diem iudicii, & quam diu dicitur adhuc, vel quam diu dicitur hodie, semper subiacebit creatura humana angustiis & doloribus. Illi autem, qui iam regnant cum Deo, & quotidie transeunt ad requiem sempiternam, postquam ab huius sæculi ærumnis liberantur, non ingemiscunt. *Non solum autem illa* subaudi creatura, id est non solum credentes, & non credentes ingemiscunt, & dolent in præsentī vita, *sed & nos ipsi* subaudis Apostoli, qui perfectioris fidei sumus, *primitias spiritus habentes.* Dolemus, & ipsi *intra nos gemimus* in corde, & mente sustinentes carceres, penurias, egestates, multasque angustias, & afflictiones. Bene, & conuenienter dixit. Non solum alii ingemiscunt, sed & nos Apostoli primitias spiritus sancti habentes, quia sicut illos primos elegit Deus, ita primi accipere meruerunt sanctum spiritum die resurrectionis, quando dixit eis, *accipite spiritum sanctum.* Die quoque Pentecostes, quando in linguis igneis venit super eos spiritus sanctus, vel etiam primitias dixit spiritus, id est qui maiora dona spiritus sancti acceperant in prædicatione,

O

xxi.

Ioan. 2.
verf. 16.xxii.
P

xxiii.

Ioan. 22.
verf. 12.

caione, ut omnium gentium loquerentur linguis in miraculis quoque, quibus præ omnibus mortalibus abundantes gloriosi extiterunt. Legitur enim in actibus Apostolorum, quod ponebant infirmos, & mortuos in plateis, ut veniente Petro saltem umbra illius veniret super illos, & sanarentur. Beatum quoque Andream legimus vno die triginta, & eo amplius mortuos suscitasse. Primitiæ siquidem appellantur optima quæque, & cariora, sicut in lege habetur. Offeres primitias auri, & argenti tui Domino, id est, optima, & cariora, re enim vera ita dignum erat, ut per quorum ministerium doctrina euangelica & fides dominica, per quadrifidum orbem diffamanda erat, maiora dona Spiritus sancti acciperent. Aliter, non solum, inquit, ingemiscunt, sed etiam nos, qui primitias spiritus nostri, id est, rationabilitatem, & deuotionem mentis nostræ Deo iam habemus oblatam in holocaustum, quod igne dilectionis Dei & proximi ardet, de quo igne Dominus ait, *ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut ardeat?* Nunquid primitias mentis tuæ, idem Apostolus non habebat Deo oblatas, qui dicebat, *mete seruo legi Dei, carni autem legi peccati.* Apostolus etenim rationabilitate mentis, & intentione seruiebat legi Dei consentiendo ei in hoc, quia nolebat concupiscentiæ carnali subiacere, carne autem legi peccati, id est, consuetudini malæ, quia concupiscebat. *Expectantes adoptionem filiorum Dei, redemptionem corporis nostri.* Quæstio oritur in hoc loco cum Apostolus in superioribus locis huius epistolæ dicat, *ipse spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei*, & alibi, *Christus nos redemit de maledicto legis*, quare modo dixerit, expectare nos adoptionem, siue electionem filiorum Dei, & redemptionem corporis nostri, id est, totius ecclesiæ, quæ est corpus Christi, quæstio soluitur in sequentibus, ubi dicit Apostolus *spe salui facti sumus*, in spe quippe iam filii Dei sumus omnes credentes, & redempti passionem CHRISTI, sed adhuc expectamus, ut quomodo sumus, & teneamus in spe quandoque simus, & possideamus in re, Omnes quidem credentes fidem habemus, quod simus filii Dei, & simus redempti sanguine passionis eius, sed non proderit aliis passio eius, nisi electis, qui & filij DEI erunt, sicut Ioannes dicit. *Charissimi filii DEI sumus modo in spe, & nondum apparuit, quid erimus in re, scimus autem, quoniam cum apparueris, similes ei erimus, quoniam videbimus sicuti est.* Spe enim salui facti sumus, sicut est fides credere ea, quæ non videmus, ita spes est expectatio futurorum bonorum. Per passionem enim CHRISTI redempti sumus in spe, per baptismum accepimus remissionem peccatorum, & filij DEI sumus in spe, non in re, quia nec dum apparet, quales futuri sumus. *Spes autem, qua videtur, non est spes.* Quasi diceret illa res, quæ videtur non est spes, nam quod videt quis quid sperat? illud quod videmus non speramus. Verbi gratia: Video te stare in præsentia mea, non te spero venturum, si autem, quod non videmus speramus, per patientiam expectamus, id est non deficimus; inter spem, & rem media est patientia, quia per patientiam, qua sancti sustinent aduersa huius sæculi non quærentes in præsentem mercedem, sperant semper peruenire ad gloriam æternam.

Lus. 12.
verf. 49.

Q
Rom. 7.
verf. 25.

hic verf. 16.

Galat. 3.
verf. 13.

XXIV.

1. Ioan. 3.
verf. 2.

XXV.

XXVI.

R

Similiter autem & spiritus adiuvat infirmitatem nostram, id est sicut spes, & patientia adiuuant, & sustinent infirmitatem mentis nostræ, ita spiritus sanctus. Infirmitas autem animi est plerumque illa petere, quæ nobis non conueniunt, sicut sequentia manifestant. *Nam quid oremus sicut oportet nescimus.* Plerumque dum volumus bona nobis petere, contraria & aduersa petimus, si nobis illa concederent. Sicut Beatus Paulus contraria petebat, quando deprecabatur à se auferri spiritum tentationis, & infirmitatem, si enim exaudiretur, forsitan reuelationum magnitudine se extolleret, & caderet in lapsum, sic etiam plerumque positi in prosperitate petimus nobis illam conseruari, quæ si semper nobis maneret forsitan amore sui implicaret animum nostrum. Similiter, quando sumus positi in infirmitate causa probationis, aut emendationis, imploramus liberari

liberari, quæ si à nobis tolleretur, fortasse ad peccata pristina reuerteremur, aut remissius in bono opere laboraremus. Ideoque nescimus orare, sicut oportet nisi spiritu sancto docente, *Sed ipse spiritus sanctus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Dicit beatus Ambrosius, quia si quando fideles aliquid petunt contra salutem suam per ignorantiam, non per iactantiam, spiritus sanctus, qui vnus substantiæ est cum Patre, & Filio interponit se in medio inter nos, & Deum Patrem, & postulat pro nobis quæ utilia sunt. Non cum impulsu aëris, neque cum sonitu vel strepitu vocis, sed inenarrabiliter, sicut conuenit eius diuinitati, quia æqualis, & consubstantialis est Deo patri, & plerunque ea, quæ nos petimus nobis contraria ipse mutat in melius non dando, quod petimus, sed quæ ad salutem attinent nostram. Postulare etiam dicitur pro nobis secundum alios doctores, ac gemere, quia quoscunque gratia sua replet postulantes facit, & gementes pro suis reatibus, & aliorum, vel qui differuntur à Regno. Qui gemitus bene inenarrabiles dicuntur, quia nemo potest enarrare, quanta compunctio in cordibus fidelium est, vel quanta remuneratione digni sunt coram Deo, *Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum Deum postulat pro sanctis.* Deus Pater cum filio suo, qui omnium arcana cordium, & secretorum non solum hominum, sed & Angelorum penetrat. Scit, quid desideret spiritus, sanctus habitans in cordibus fidelium suorum, quia vnus scientiæ sunt, vel quid nos desiderare faciat. Postulat quoque secundum Deum pro sanctis, quoniam ea facit nos postulare, quæ & Deo placeant, & nobis utilia sunt, ita vt dicamus positi in oratione. Deus æterne, qui absconditorum, & futurorum escognitor, sicut scis nobis necessarium esse, & sicut tibi placet miserrere nostri. Deus ergo loquitur sine strepitu vocis, cum nobis tacere videtur, quia & videt, cum non videatur, & hæc petit, quæ scit Deo patri placere, & nobis prodesse. Vnius enim voluntatis est ipse, & Pater.

XXVII.

Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis, qui secundum propositum vocati sunt sancti. Illi diligunt Deum, qui mandata eius custodiunt, & seruant, sicut Dominus dicit, *si quis diligit me, sermonem meum seruabit.* Hoc dicit, quia diligentes Deum, & mandata eius seruantes, & qui secundum propositum, siue prædestinationem omnipotentis Dei ad hoc vocati sunt, vt sancte viuendo sancti sint si quando aliquid ineptè, aut imperitè contra suam utilitatem petant, sicut Paulus, & filii Zebedei Deus omnipotens cooperatur illis in bonum aut non dando, quod petunt, aut etiam mutando aliud pro ipso, quod petunt. Neque imputat illis in peccatum, sed ea tribuit, quæ danda sunt amantibus Deum. Benè autem dicit cooperantur, quia operantur illi, qui petunt, cooperatur Deus omnipotens implendo quæ ad salutem illorum pertinent. *Nam quos præsciuit subaudi esse credituros, & in fide sua permansturos, illos & prædestinauit, siue præfiniuit, & præordinauit conformes fieri imaginis filii sui, id est similes filii in gloria humanitatis filii sui, qui reformauit corpus humilitatis nostræ, vt idem Apostolus alibi dicit conformatum corpori claritatis suæ,* licet enim in potentia diuinitatis non simus æquales illi, tamen in gloria, & immortalitate, & in corruptione erimus similes ei, quoniam videbimuseum sicuti est, vel certè ad hoc prædestinauit eos conformes fieri imaginis filii sui, vt sicut Christus peccatum non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius, ita & illi, qui fratres volunt existere Domini Iesu Christi non habeant voluntatem peccandi, *vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Omnis vnigenitus potest dici primogenitus, non tamen omnis primogenitus dici potest vnigenitus. Quicumque enim primus aperit vuluam matris nascendo, nec habet alios fratres sequentes, & primogenitus est, & vnigenitus. Qui verò primus egreditur ab utero materno, & habet postmodum fratres sequentes, solummodo primogenitus est, filius autem Dei redemptor humani generis digna consideratione perpendimus tam secundum diuinitatem, quam secundum humanitatem & vnigenitus, & primogenitus est prædicandus, vnigenitus quidem est secundum diuinitatem, quia in natura diuinitatis non habet alios fratres. Primogenitus vero, qui ante omnem creaturam non factus, sed genitus est, sicut per Salomonem dicit. *Ego sapientia ex ore altissimi pro-* *diui primogenita ante omnem creaturam* secundum humanitatem, vnigenitus quidem

XXVIII.

S

Ioan. 3.
vers. 23.

XXIX.

Philip. 3.
vers. 21.

T

Ecc. 14.
vers. 5.

- potest dici Beatæ Mariæ, & primogenitus in multis fratribus, & adoptiuus, quia ipse primus surrexit à mortuis, primus ascendit ad cælos, isti sunt fratres, de quibus dixit ad Mariam vade ad fratres meos, & dic eis, fratres illius dicuntur omnes fideles, in hoc, quia homo dignatus est fieri, Sed his, qui frater noster est secundum diuinitatem. **XX.** *Quos autem prædestinauit, siue præfiniuit secum regnatos in æterna beatitudine, hos & vocauit per se, & per Apostolos suos. Vocabit quoque ad diem iudicii, & quos vocauit per gloriam suam, vt permanerent secum in gloria, hos & iustificauit per passionem suam, per baptismum, & fidem exornatam bonis operibus, & iustificauit vsque ad finem sæculi. Quos autem iustificauit, illos & glorificauit.* Præterito tempore vtitur Apostolus in hoc loco pro futuro in hoc, quod dicit glorificauit morem sacræ scripturæ tenens, quæ sic solet narrare futura, quasi præterita: Illos enim, quos vocauit, & iustificauit in præsentī sæculo, hos glorificabit in die iudicii, sicut idem Apostolus alias dicit *cum Christus apparuerit, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.* **XXI.** *Quid ergo dicemus ad hæc?* subaudi quomodo diximus de vocatione, iustificatione, & glorificatione, id est quam gratiarum actionem reddemus illi, qui gratis, nullisque meritis præcedentibus antequàm essemus, nos prædestinauit regnatos secum, ac postea vocauit, & iustificauit, ad vltimum etiam glorificabit. Tale est & illud Psalmistæ. *Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi?* Potest & ita intelligi quid prædestinationi Dei contradicere possumus, si omnes non prædestinamur ad hoc vt regnemus cum illo, *si Deus pro nobis* subaudi est, vel pugnat, qui prædestinat, iustificat, & glorificat, *quis contra nos* valet pugnare? Nul-
XXII. *lus, neque Diabolus, neque Nero, siue quilibet persecutor. Qui etiam filio proprio non pepercit, id est à morte non seruauit, sed pro nobis omnibus* prædestinatis ad vitam æternam, *illum tradidit*, Et ipse Pater tradidit filium, qui tradi permisit, multisque modis est ipse traditus, hoc verbum, quod est parcere, aliquando significat dimittere, vt illud in Virgilio. Parce Cithærea metu, id est dimitte metum, aliquando significat seruare, sicut hic qui filio proprio non pepercit, vnde habes, Parcæ vocantur id est seruatrices, quia seruant sua mella. *Quomodo etiam non cum illo omnia nobis donauit?* hoc maxime ad Apostolos refertur, quibus ait veritas, *Cum sederis filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super duodecim sedes*, potest referri & ad omnes prædestinatos qui in capite suo Christo omnia possident, quæ ipse possidet. Cum .n. omnis creatura longè inculpabiliter distet à filio Dei, per quem facta sunt omnia, si Deus pater in tantum nos dilexit, vt pro nobis traderet illum, utiq; in nobis potuit ista implere. **XXIII.** *Quis accusabit aduersus electos Dei?* id est qui sumet accusationem aduersus electos Dei? Diabolus accusat electos, sicut accusauit beatum Iob, sed meritum auxit non minuit, quia vir iustus eius aduersa patienter sustinuit. Notandum autem quia hæc sententia, secundum beatum Augustinum per interrogationem, & percontationem legi debet, & sicut dicit ipse percontationi multa possunt responderi interrogatiue, aut affirmatiue debet responderi etiam aut negatiue non pronuntiabitur ergo ita vt post percontationem, qua dicimus quis accusabit aduersus electos Dei, illud quod sequitur *Deus qui iustificat*, enuncietur sono interrogantis, vt tacita
XXIV. respondeatur non *quis est qui contemnet* percontando legendum est, vt subinferatur interrogando *Christus Iesus, qui mortuus est, immo qui & resurrexit* subintelligitur tacite non. Et est sensus nunquid Christus, qui mortuus pro nobis & resurrexit, vt nobis vitam donaret condemnabit nos non utique, sed potius saluabit, hoc vero, quod sequitur. *Qui est ad dexteram Dei qui etiam interpellat pro nobis* non iam interrogando, sed potius affirmando pronuntiandum est, qui est ad dexteram Dei, id est in plenitudine paternæ maiestatis. Qui etiam interpellat pro nobis Deum patrem non voce, sed miseratione, dum quotidie hominem, quem assumpsit, & grauissimum genus mortis, quod pro nobis sustinuit vultui paterno offert, vt nostri misereatur. Qui qualemunque habet tribulationem hanc audiat Pauli exhortationem. **XXV.** *Quis nos separabit à charitate Christi*, ad superiora pertinet, vbi ait, *non sunt condigna passionibus huius temporis ad futuram gloriam*, quia omne, quod in præsentī est, comparatione futuræ gloriæ momentaneum est, ideoque alloquitur Romanos ne deficerent in tribulationibus. Vide Petrum, considera Paulum, ante potuit illos occidere Nero, quàm à charitate Christi

hic superius
ver. 12.

Christi disiungere, Stephanus lapidibus obrutus, Laurentius vstulatus non potuerunt à Christo separari, quoniam ita erant mente Deo copulati, vt insensibiles essent ad omnia tormenta tolerare. Nunquid nos separabit *tribulatio*, aut *angustia*? Angustia dicitur omnis necessitas, omnisque indigentia, persecutio est vis mali, nam persequi est aperte vim inferre periculum in multis rebus, & insidiis accipitur, gladius potest significare quælibet genera suppliciorum, fames, & nuditas non poterant eos separare, quia habebant panem verum Christum, qui eos spiritualiter pascebat, & vestiebat, sicut alibi Apostolus ait, *quicumque in Christo baptizati estis Christum induistis, Quia propter te mortificamur tota die*. Vox Martyrum ad Christum tota die dicit, id est omni tempore quamdiu viuimus, quia *qui perseverauerit vsque in finem, hic saluus erit*, id est coronabitur. Non enim sufficit vna die pro Christo tribulationem sustinere, sed omni tempore, si necessitas fuerit. *Aestimati sumus sicut oves occisionis*, quæ occiduntur sine relictatione, sicut oves inquit, non reluctantur, cum ad mortem ducuntur, ita & nos non reluctamur, dum occisioni paramur. *Sed in omnibus occisionibus, tormentisque positi superamus, & vincimus propter eum, qui dilexit nos*, id est propter Christum, qui nos dilexit vsque ad mortem, quia pro nobis est mortuus, & qui nobis dicit, *nolite timere eos, qui occidunt corpus, qui animam non possunt occidere*. *Certus sum enim, quia neque mors quæ infligitur corpori, poterit nos separare à charitate Christi*, non dixit opinor, sed certus sum, *Neque vita* subaudi præsens, quæ in longinquum abnegatoribus Christi promittitur, & est sensus. Si minatus fuerit mihi Nero mortem omnibus crudeliorem, aut vitam in præsentis sæculo omnibus fæliciterem, non poterit me separare à fide Christi, sed neque alios Coapostolos meos. *Neque Angeli* subaudi maligni, qui se transfigurant in Angelos lucis, vel secundum illud si *Angelus de cælo euangelizet vobis præter quod nos euangelizamus, anathema sit*, & est sensus & si Angelus de cælo vellet me separare à charitate Christi, quod fieri non potest, non posset me ab ea separare, *neque Principatus*, id est contrariæ potestates dæmonum, quæ aliis principantur, de quibus ipse dixit in Epistola ad Ephesios. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, & aduersus mundi rectores tenebrarum harum*. *Neque virtutes* contrariæ dæmonum, quæ sub suis principibus consistunt, *neque instantia*, id est præsentia bona, quæ promittuntur credentibus, vel mala, quæ minantur, *Neque futura* subaudi bona, vel mala istius sæculi. *Neque fortitudo*, id est Diabolus Princeps dæmonum, de quo dicitur: *cum fortis armatus custodit atrium suum*, *Neque altitudo*, id est Astrologia, *Neque profundum*, id est necromantia, quæ inferiora inferni scrutantur, per quæ duo multi auertebantur à fide, & est sensus, etiam si omnes Astrologi, & Mathematici, hoc est astrorum conspectores, qui se fatentur rationes siderum penetrare, & cursus venerint contra nos, vel etiam illi, qui per necromantiam, id est mortuorum resuscitationem, animas ab inferis reuocant, sicut mulier illa Phichonissa reuocauit animam Samuhelis, Nequaquam poterit nos separare à charitate Dei, *neque creatura alia*, id est si aliqua creatura est sursum, aut deorsum præter istas quas dixi, nec ipsa poterit nos in aliam partem flectere, vel secundum Augustinum alia creatura, intelligitur hic homo, qui se potest à charitate Dei separare malè viuendo, & est sensus: Neque alia creatura, quam nos ipsi poterit nos separare à charitate Dei, *qua est in Christo Iesu*, nos tamen possumus nos separare ab ea, malè viuendo; Mentem enim sanctorum ita sunt Deo, qui summus spiritus est per charitatem coniunctæ vt inter illas, & Deum nulla creatura sit media, quia qui adhæret Domino, vnus spiritus est.

Galat. 3.
vers. 27.Match. 10.
vers. 22.

X

XXXVII.

XXXVIII
Match. 10.
vers. 28.Galat. 1.
vers. 9.Ephes. 6.
vers. 9.Luc. 11.
vers. 28.

XXIX.

CAPVT IX.

Propter Iudæorum ruïnā de qua vehementer dolet, promissiones non frustrari asserit, Israelitis factas à Deo Abraham filiis: nimirum cum illæ non pertineant ad omnes carnales Abraham filios, sed tantum ad eos qui ex Iudæis & Gentilibus gratuita Dei electione filii Abraham per fidem constituuntur: Deus autem cuius vult miseretur, & quem vult indurat: Iudæi verò quia non ex fide Christi quem reiecerant, sed ex legis operibus iustitiam quærebant, sunt in sua iniquitate relictī, gentibus per fidem Christi iustificatis.

Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto: † quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. † Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, † qui sunt Israelita, quorum adoptio est filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium: & promissa: † quorum patres, & ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula Amen. † Non autem quod exciderit verbum Dei: non enim omnes qui ex Israel sunt, ij sunt Israelita: † neque qui semen sunt Abraham, omnes filij: sed in Isaac vocabitur tibi semē: † id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed, qui filii sunt promissionis, estimantur in semine. † Promissionis enim verbum hoc est: † Secundum hoc tempus veniam, & erit Sara filius. † Non solū autem illa: † sed & Rebecca ex uno concubitu habens, Isaac patris nostri. † Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali, (ut secundum electionem propositum, Dei maneret) † non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: † Quia maior, seruiet minori sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio habui. † Quid ergo dicemus? numquid iniquitas apud Deum? Absit † Moysi enim dicit. † Miserebor cuius misereor: & misericordiam præstabo cuius miserebor. † Igitur non volentis, neque currentis, sed misereantis est Dei, † Dicit enim Scriptura Pharaoni: † Quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam: & ut annuncietur nomen meum in uniuersa terra. † Ergo cuius vult miseretur, & quem vult indurat. † Dicis itaque mihi: Quid adhuc queritur? voluntati enim eius quis resistit? † O homo, tu quis es, qui respondeas Deo? † Numquid dicit figmentum ei, qui se finxit: Quid me fecisti sic? † An non habet potestatem figulus, luti ex ea de massa facere aliud quidē vas in honorē, aliud vero in contumeliā? † Quod si Deus volens ostendere iram & notā facere potentiā suam, sustinuit in multa patientia, vasa ira, apta in interitū, † ut ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriā. † Quos & vocauit nos non solū ex Iudæis, sed etiā in Gentibus, † sic ut in Osea dicit:

dicit: *Vocabo non plebē meā, plebem meā: & non dilectam, dilectam:* Ose. 2. d. 23.
& non misericordiam consecutā, misericordiam consecutam. † F
Et erit: in loco, ubi dictum est eis: Non plebs mea vos: ibi vocabuntur 1. Pet. 2. d. 10.
Filij Dei vini. † *Isaias autem clamat pro Israël: " Si fuerit numerus* 26
filiorum Israël tamquam arena maris, reliquia salua fient. † *Verbum* Ose. 1. b. 10.
enim consummans, & abbrevians in equitate: quia verbum bre- 27
uiatum faciet Dominus super terram: † *& sicut prädixit Isaias: " Ni-* Isa. 10. c. 22
si Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti esse- 28
mus, & sicut Gomorrha similes fuisset. † *Quid ergo dicemus? Quod* 29
gentes, quæ non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam: † *Isai. 1. c. 9.*
iustitiam autem, quæ ex fide est. † *Israël verò sectando legem iustitia, in* G
legem iustitia non peruenit. † *Quare? Quia nō fide, sed quasi ex operib.* 30.
offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est: " Ecce po- 31
nno in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis, qui cre- 32.
dit in eum, non confundetur. 33
Isa. 8. c. 14.
& 28. d. 26.
1. Pet. 2. b. 7.

Veritatem dico in Christo, id est, per Christum, non mentior, necessitate cogente
 sæpè iurabat Apostolus non agens contra Domini præceptum, & quia dictu-
 rus erat rem penè incredibilem, ideo iuravit necessitate cogente. Nam inter
 Romanos, qui crediderant, erant Iudæi credentes, quibus ista scribebat, & quia e-
 rant, qui dicerent Paulum non diligere gentem suam, eo quod Euangelizaret gen-
 tibus iuramento obligat asserens se diligere, & amare gentem suam, unde subiungit
Testimonium perhibente mihi conscientia in Spiritu sancto, quoniam tristitia est mihi magna,
& continuus dolor cordi meo: Non dicit modica, & parua tristitia mihi est, aut tempe-
 raneus dolor subito accidens, subitoque recedens, sed testatur magnam tristitiam,
 & assiduum dolorem sibi inesse pro fratribus suis, qui filium Dei ad se missum non
 solum noluerunt suscipere, sed insuper acclamauerunt eum dignum morte dicen-
 tes ad Pilatum *crucifige, crucifige eum*, reus est mortis, quod dicit in Spiritu sancto, vel Luc. 23. v. 21
 Spiritum sanctum, iurat sicut & per Christum, vel Spiritum sanctū, qui erat in mente
 illius, testē adhibet conscientia suæ, ipsa conscientia sua testimonium sibi perhibente,
 quod nimium dolet de perditione fratrum suorum, *optabam*, pro eo, quod est opto ego 117.
anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundam carnem, qui sunt Israe- IV.
lita, id est, de progenie Israel. Vnde venit tam subita mutatio in animo Apostoli, ut
 optaret anathema esse à Christo, quæ in plerisque locis, pro separatione ponitur, cum
 paulò superius dixerat nullo modo se posse à charitate Christi se separare? Conside-
 randum quia anathema varias habet significationes, ponitur enim pro separatione
 sicut in edicto Iustiniani Imperatoris dicitur, ut ibi, *Si Angelus de celo Euangelizet vo-* Gal. 1. v. 9.
bis praterquam nos Euangelizauimus, anathema sit, id est, à Deo separatus. Ponitur
 pro maledictione, ut in canonibus sæpissime habetur. Si quis hoc, vel illud fecerit,
 anathema sit, id est, maledictus, ponitur pro occisione corporali, ut hic, quod tale
 est, ac si diceret optabam enim à Christo interfici corpore, & hoc est, quod dicit se-
 cundum carnem, poterat aliquis dicere, o beate Apostole, quare optares interfici
 secundum carnem à Christo, ad hæc subintulit ipse; *Vt fratres mei, qui sunt mei co-*
cognati secundum carnem saluifient, & viuerent mente Deo: dicendo verò qui sunt
cognati mei, secundum carnem, ostendit non esse illos sibi cognatos integritate fi-
dei, & deuotione mentis. Imitatus est autem in hoc loco Apostolus charitatem, &
factum Moyfi Legislatoris, cui cum dixisset Dominus: Descende peccauis populus tuus, Exod. 32. v.
& dimitte me, ut deleam eos, & faciam te in gentem magnam, aut nimia charitate ductus 7. & 10. & 11.
aut dimitte eis noxam hanc, aut dele me de libro tuo. Videns Dominus eius charitatem 32.
 erga populum, ait, non delebo te de libro meo, sed dimisi iuxta verbum tuum, ita

& Apostolus volens magis placere Deo hoc loquebatur charitate cogente de occasione corporis sui, cum omnino nullo modo optaret mentis affectu seperari à Christo. *Quorum adoptio est filiorum*, id est, electio illorum, electio filiorum est, quia ex ipsi adoptati sunt filii Dei, & ipse populus vocabatur filius Dei, vnde dicitur in Exodo ad Pharaonem *Filius meus primogenitus Israel*. Et per Isaiam, *Filios genui, & exaltaui gloria* erat illis, quod de omnibus gentibus in peculiarem Dei plebem sunt electi, illis etiam est *testamentum* vetus datum, vel sicut quidam codices habent testamentum vetus scilicet, & nouum, si voluerint credere, testamentum enim nouum datum est illis, vt à seruitute legis transirent ad libertatem gloriæ Christi. *Et legislatio*, id est, datio ad eos pertinet, quia lex per Moysen data est, & *obsequium*, cultus, videlicet diuinæ religionis, qui est illis traditus, promissio quoque de Christo, & de redemptione ipsorum, & vita æternalis data sunt, vt quicquid promissum est patribus compleretur in filiis. *Quorum patres*, Subaudi, fuerunt Abraham, Isaac, & Iacob, & ex quibus patribus, vel Iudæis *Christus est natus secundum carnem*, non secundum diuinitatem, *qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*. Christus Deus, & homo est, secundum quod homo est ex ipsis carnem assumpsit, & inter omnia fuit, secundum quod Deus est à Deo Patre ante sæcula est genitus, & est super omnia potentia diuinitatis. Notandum autem, quia cum esset locutus de abiectione parentum suorum non mirando, neque reprehendendo iudicium Dei talia persecutus, sed potius benedixit illum pro certo sciens iudicio Dei cuncta ab ipso moderari, ac disponi, vnde & subintulit. *Non aut quod exciderit verbum Dei*. Et est sensus. Quauis multitudo Iudæorum parentum meorum in infidelitatis errore remansisset nolens in Christum credere, non tamen ideo dico, quod euauerit, aut annullata sit promissio Dei, quæ facta est ad Abraham, quod in semine eius benedicerentur omnes gentes, quoniam in illis est adimpleta, qui crediderunt tam ex Iudæis, quam ex gentibus, & qui adhuc credituri sunt. *Non enim omnes qui ex Israel, sicut sunt Israelitæ*, Iacob, & Israel nomina vnus hominis fuerunt, non enim omnes, qui ex stirpe illius descenderunt verè Israelitæ sunt, id est, Deum videntes mente, quia mente & fide Deum non cernunt. Itaque Israel in spiritualem, & carnalem diuiditur, Iudæi credentes filii Israel sunt, & Abraham secundum carnem, & secundum fidem. Non credentes verò etsi sunt carne filii Israel, sed tamen non spiritu, gentiles autem licet carne non sunt filii Israel, tamen fide & mente filii sunt Israel, & Abraham, quia mentem Deum contemplantur, *Neque quia semen sunt Abraham omnes filii, sed de solo Isaac dictum est, in Isaac vocabitur tibi semen*. Ismahel quidem ex semine Abraham, & tamen non computatur eius filius esse, & sicut non omnes filii Abraham secundum carnem eius dicuntur filii, sed de semine eius in Isaac stabilitur, ita modo non omnes, qui ex eius stirpe per Isaac descendunt eius filii reputantur, sed qui habent fidem eius, & credunt in Christum, de quo propriè dictum est, in semine tuo benedicentur omnes gentes. *Id est, non qui filii carnis, hi filii Dei, sed qui filii sunt promissionis, asstantur, in semine*. Licet Iudæi in infidelitate permanentes filii Abraham sint per naturam carnis, quia de prosapia illius descenderunt, tamen non sunt, ideo filii, quoniam degeneres sunt à fide, & operibus Abraham, neque, pertinet ad eos aliquid ex dono benedictionis spiritualis quæ facta est ad Abraham de Christo, & multitudine credentium, gentiles verò, qui sunt filii promissionis, reputantur in semine Abraham, id est, in Christo, quoniam fidem, & opera Abraham imitantur. Promissionis autem filii appellantur gentiles propter promissionem, scilicet quæ facta est de his ad Abraham, qua dicitur in semine tuo benedicentur omnes gentes, in figura igitur gentilis populi præcessit Isaac, quapropter licet non credant omnes Iudæi, tamen verum est, quod promissum est Abraham: in Isaac vocabitur tibi semen, id est, in his, qui tibi promittuntur filii futuri, sicut promissum est Isaac, ponitq; exemplum *promissionis*, inquit, *verbum, hoc est: secundum hoc tempus veniam* per Angelum scilicet, vel veniam, id est, apparebo, & *erit Sara filius*, igitur sicut Isaac per promissionem, qua dicitur, in Isaac vocabitur tibi semen, sic gentilis populus sectando fidem, & vestigia Abraham per promissionem, quæ facta est ad illum, benedictionis gratiam consequi meretur, *Non solum autem illi, sed & Rebecca ex vno concubitu habens Isaac patris nostri*. Ordo verborum est pariterque sensuum non solum illi dico filii Abraham, Isaac & Ismahel

Imahel figuram tenuerunt duorum populorum fidelium, & infidelium, verum etiam Rebecca Typum credentium, & reproborum gessit in duobus filiis suis Iacobi & Esau, habens illos ex vno concubitu patris nostri Isaac, nec vacat, quod ait ex vno concubitu ne forte enim dicere posset Iacob, quando me genuit pater meus boni animi, & bonæ voluntatis erat, quando verò fratrem meum Esau genuit, malæ voluntatis erat, ideoque bonitas eius per semen illius diffusa est in me, malitia autem in fratrem meum. Aut etiam ne aliquis hominum hoc ita dicere posset, ait Apostolus ex vno concubitu genitos esse illos duos ostendens ex vocantis dono vnum dilectum, alterum ex iusto iudicio odio habitum. Nam omnes ex Adæ descendentes prosapia, filii nascuntur peccati, & ideo damnatione digni, si qui verò liberantur, bonitas, & gratia est Dei, non eorum retributio meritorum. *Cum enim nondum nati fuissent illi duo Iacob, & Esau aut aliquid egissent boni, aut mali; (ut secundum electionem operum illorum propositum, seu prædeterminatio, Dei maneret) non ex operibus illorum, quæ nulla erant, sed ex vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori.* Ex vocante dicit id est, ex dono omnipotentis Dei, qui illos vocauit dictum est Rebecca, quod Esau maior natu seruitutis obsequium minori esset redditurus, hoc est, Iacob, & ita potest euenire. Nam sicut legitur in libris regum Edom temporibus Dauid, & Salomonis, aliorumque Regum seruiuit Israeli vsque ad illud tempus, quando, sicut in eodem volumine legitur, præparauit se Edom, ne esset sub Iuda, quod utique prædictum ei fuerat ab Isaac patre suo, veniet, inquit, tempus, cum excuties iugum illius de ceruice tua. Quis hominum potest enarrare, quare Deus omnipotens elegerit Iacob antequam nasceretur, & reprobauerit Esau, cum nec iste bonum aliquid, vel malum poterat implere, nisi quia in isto, id est, in Iacob, gratiam suam, & misericordiam exhibuit, & in Esau iustum iudicium impleuit. Nam cum Rebecca iam haberet conceptum in utero & iret Deum consulere, aut per Melchisedech sacerdotem Dei summi, aut per alium quemlibet per quem Deus tunc temporis responsa dabat, dictum est ei ex vocante Deo duo filii *in tuo utero sunt, & duo populi maiorque seruiet minori.* Ergo sicut non fuit propositum Dei, & prædestinatio secundum electionem meritorum bonorum Iacob, ita & electio gentium non fuit secundum electionem meritorum, sed secundum gratiam, & prædestinationem Dei. Quapropter, quare Iacob sine operibus bonis electus fuit, Esau verò absque malis operibus odio habitus, soli Deo notum est, quia omnia nouit, antequam fiant, cuius iudicia semper sunt iusta. *Sicut scriptum est in Malachia Propheta, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Cum dicat scriptura nihil odisti eorum, quæ fecisti, & quia vidit Deus cuncta, quæ fecerat, quæ valde bona. Quæstio oritur, quare odio haberet Esau, quæ ita soluitur, quia non odit naturam, quam fecit, sed peccatum, & vitium, quod non fecit. Iacob autem dilexit misericordia gratuita, Esau odio habuit iusto iudicio, & cum ambo originali peccato maculati essent, quod vnum dilexit, eius misericordia fuit, quod verò alterum reprobauit, iustum iudicium Dei extitit. *Quid ergo dicemus, nunquid iniquitas apud Dominum.* Subaudi, quia Iacob per misericordiam suam dilexit, & Esau iusto iudicio suo reprobauit, & qui vnum diligit, alterum odit. *Absit, ut ipse iniquus dicatur; Moysi enim dicit: Miserebor, cuius misereor, & misericordiam præstabo, cuius miserebor.* Ordo est, cuius misereor vocando eum ad fidem meam, illi dando ut credat in me, misericordiam præstabo illi, ut iuste viuatur, & misericors sit, perseueretque in bonis operibus, pro quibus præmium accipiat. *Igitur non volentis.* Subaudi, est voluntas, neque currentis, sed misericors est Dei misericordia ut det homini bonum velle facere, perseuerare. Non sufficit sola bona voluntas hominis, nisi etiam præueniat eum misericordia Dei, ad hoc ut det illi bonum velle, & bonum id ipsum perficere iuxta quod Psalmista dicit: *Misericordia eius præueniet me,* & misericordia eius subsequatur me. Sed hic fortasse querit aliquis ut quid remunerantur electi, vel quid præmii merentur, si & voluntas bona, & perfectio operis à Deo eis datur? cui respondendum est, idcirco electos dignos esse remuneratione, quia statim ut sentiunt se Dei gratia præueniri totis viribus laborant voluntati illius obsecundando obedire. *Dicit enim scriptura Pharaoni.* Non scriptura per se loquitur, sed alius per eam, sicut loquitur hic Deus. *Quia in hoc excitavi te, id est, duritiam cordis tui, propter hoc alius manifestavi, ut ostendam in te virtutem meam, siue potentiam, & annuncietur nomen*

Deitatis

G

XI.

XI n

H

Gen. 25.
vers. 25.XIII.
Gen. 25

XIV.

XV.

I

XVI.

Psa. 138. v. 11

XVII.

C & Apostolus volens magis placere Deo hoc loquebatur charitate cogente de occasione corporis sui, cum omnino nullo modo optaret mentis affectu sepeari à Christo. *Quorum adoptio est filiorum*, id est, electio illorum, electio filiorum est, quia ex ipsi adoptati sunt filii Dei, & ipse populus vocabatur filius Dei, unde dicitur in Exodo ad Pharaonem *Filius meus primogenitus Israel*. Et per Isaiam, *Filios genui, & exalta- ni gloria* erat illis, quod de omnibus gentibus in peculiarem Dei plebem sunt electi, illis etiam est *testamentum* vetus datum, vel sicut quidam codices habent *testamen- tum* vetus scilicet, & nouum, si voluerint credere, testamentum enim nouum da- tum est illis, ut à seruitute legis transirent ad libertatem gloriæ Christi. *Et legislatio*, id est, datio ad eos pertinet, quia lex per Moysen data est, & *obsequium*, cultus, vi- delicet diuinæ religionis, qui est illis traditus, promissio quoque de Christo, & de redemptione ipsorum, & vita æternalis data sunt, ut quicquid promissum est pa- tribus compleretur in filiis. *Quorum patres*, Subaudi, fuerunt Abraham, Isaac, & Ia- cob, & *ex quibus* patribus, vel Iudæis *Christus est natus secundum carnem*, non secun- dum diuinitatem, *qui est super omnia Deus benedictus in sæcula*. Christus Deus, & homo est, secundum quod homo est ex ipsis carnem assumpsit, & inter omnia fuit, secun- dum quod Deus est à Deo Patre ante sæcula est genitus, & est super omnia poten- tia diuinitatis. Notandum autem, quia cum esset locutus de abiectioe parentum suorum non mirando, neque reprehendendo iudicium Dei talia persecutus, sed potius benedixit illum pro certo sciens iudicio Dei cuncta ab ipso moderari, ac di- sponi, unde & subintulit. *Non aut quod exciderit verbum Dei*. Et est sensus. Quauis multi- tudo Iudæorum parentum meorum in infidelitatis errore remansisset nolens in Christum credere, non tamen ideo dico, quod euauerit, aut annullata sit promissio Dei, quæ facta est ad Abraham, quod in semine eius benedicerentur omnes gen- tes, quoniam in illis est adimpleta, qui crediderunt tam ex Iudæis, quam ex genti- bus, & qui adhuc credituri sunt. *Non enim omnes qui ex Israel, is sunt Israelitæ*, Iacob, & Israel nomina vnius hominis fuerunt, non enim omnes, qui ex stirpe illius descen- derunt verè Israelitæ sunt, id est, Deum videntes mente, quia mente & fide Deum non cernunt. Itaque Israel in spirituales, & carnalem diuiditur, Iudæi credentes filii Israel sunt, & Abrahæ secundum carnem, & secundum fidem. Non credentes verò etsi sunt carnè filii Israel, sed tamen non spiritu, gentiles autem licet carne non sunt filii Israel, tamen fide & mente filii sunt Israel, & Abrahæ, quia mentem Deum con- templantur, *Neque quia semen sunt Abrahæ omnes filii, sed de solo Isaac dictum est, in Isaac vocabitur tibi semen*. Ismahel quidem ex semine Abraham, & tamen non computatur eius filius esse, & sicut non omnes filii Abrahæ secundum carnem eius dicuntur filii; sed de semine eius in Isaac stabilitur, ita modo non omnes, qui ex eius stirpe per Isaac descendunt eius filii reputantur, sed qui habent fidem eius, & credunt in Christum, de quo propriè dictum est, in semine tuo benedicentur om- nes gentes. *Id est, non qui filii carnis, hi filii Dei, sed qui filii sunt promissionis, asstantur, in semine*. Licet Iudæi in infidelitate permanentes filii Abrahæ sint per naturam car- nis, quia de prosapia illius descenderunt, tamen non sunt, ideo filii, quoniam dege- neres sunt à fide, & operibus Abrahæ, neque, pertinet ad eos aliquid ex dono bene- dictionis spiritualis quæ facta est ad Abraham de Christo, & multitudine credentiū, gentiles verò, qui sunt filii promissionis, reputantur in semine Abrahæ, id est, in Christo, quoniam fidem, & opera Abrahæ imitantur. Promissionis autem filii ap- pellantur gentiles propter promissionem, scilicet quæ facta est de his ad Abraham, qua dicitur in semine tuo benedicentur omnes gentes, in figura igitur gentilis po- puli præcessit Isaac, quapropter licet non credant omnes Iudæi, tamen verum est, quod promissum est Abrahæ: in Isaac vocabitur tibi semen, id est, in his, qui tibi promittuntur filii futuri, sicut promissum est Isaac, ponitq; exemplum *promissionis*, inquit, *verbum, hoc est: secundum hoc tempus veniam per Angelum scilicet, vel ve- niam, id est, apparebo, & erit Sara filius*, igitur sicut Isaac per promissionem, qua di- citur, in Isaac vocabitur tibi semen, sic gentilis populus sectando fidem, & vestigia Abrahæ per promissionem, quæ facta est ad illum, benedictionis gratiam consequi meretur, *Non solum autem illi, sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri*. Ordo verborum est pariterque sensuum non solum illi dico filii Abrahæ, Isaac & Ismahel

Imahel figuram tenuerunt duorum populorum fidelium, & infidelium, verum et-
 iam Rebecca Typum credentium, & reprobatorum gessit in duobus filiis suis Iacobi &
 & Esau, habens illos ex vno concubitu patris nostri Isaac, nec vacat, quod ait ex vno
 concubitu ne forte enim dicere posset Iacob, quando me genuit pater meus boni
 animi, & bonæ voluntatis erat, quando verò fratrem meum Esau genuit, malæ vo-
 luntatis erat, ideoque bonitas eius per semen illius diffusa est in me, malitia autem
 in fratrem meum. Aut etiam ne aliquis hominum hoc ita dicere posset, ait Aposto-
 lus ex vno concubitu genitos esse illos duos ostendens ex vocantis dono vnum dile-
 ctum, alterum ex iusto iudicio odio habitum. Nam omnes ex Adæ descendentes
 prosapia, filii nascuntur peccati, & ideo damnatione digni, si qui verò liberantur,
 bonitas, & gratia est Dei, non eorum retributio meritorum. *Cum enim nondum nati*
fuissem illi duo Iacob, & Esau aut aliquid egissent boni, aut mali; (ut secundum electio-
nem operum illorum propositum, seu præordinatio, Dei maneret) non ex operibus illorum,
quæ nulla erant, sed ex vocante dictum est ei, quia maior seruiet minori. Ex vocante dicit
 id est, ex dono omnipotentis Dei, qui illos vocauit dictum est Rebeckæ, quod Esau
 maior natu seruitutis obsequium minori esset redditurus, hoc est, Iacob, & ita po-
 stea euenit. Nam sicut legitur in libris regum Edom temporibus Dauid, & Salomo-
 nis, aliorumque Regum seruiuit Israeli vsque ad illud tempus, quando, sicut in eo-
 dem volumine legitur, præparauit se Edom, ne esset sub Iuda, quod utique prædi-
 ctum ei fuerat ab Isaac patre suo, veniet, inquit, tempus, cum excuries iugum illius
 de ceruice tua. Quis hominum potest enarrare, quare Deus omnipotens elegerit
 Iacob antequam nasceretur, & reprobauerit Esau, cum nec iste bonum aliquid, vel
 malum poterat implere, nisi quia in isto, id est, in Iacob, gratiam suam, & misericor-
 diam exhibuit, & in Esau iustum iudicium impleuit. Nam cum Rebecca iam habe-
 ret conceptum in utero & iret Deum consulere, aut per Melchisedech sacerdotem
 Dei summi, aut per alium quemlibet per quem Deus tunc temporis responsa dabat,
 dictum est ei ex vocante Deo duo filii *in tuo utero sunt, & duo populi maiorque seruiet*
minori. Ergo sicut non fuit propositum Dei, & prædestinatio secundum electionem
 meritorum bonorum Iacob, ita & electio gentium non fuit secundum electionem
 meritorum, sed secundum gratiam, & prædestinationem Dei. Quapropter, quare
 Iacob sine operibus bonis electus fuit, Esau verò absque malis operibus odio habi-
 tus, soli Deo notum est, quia omnia nouit, antequam fiant, cuius iudicia semper sunt
 iusta. *Sicut scriptum est in Malachia Propheta, Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Cum
 dicat scriptura nihil odisti eorum, quæ fecisti, & quia vidit Deus cuncta, quæ fece-
 rat, quæ valde bona. Quæstio oritur, quare odio haberet Esau, quæ ita soluitur, quia
 non odit naturam, quam fecit, sed peccatum, & vitium, quod non fecit. Iacob au-
 tem dilexit misericordia gratuita, Esau odio habuit iusto iudicio, & cum ambo ori-
 ginali peccato maculati essent, quod vnum dilexit, eius misericordia fuit, quod verò
 alterum reprobauit, iustum iudicium Dei extitit. *Quid ergo dicemus, nunquid iniqui-*
tas apud Dominum. Subaudi, quia Iacob per misericordiam suam dilexit, & Esau ius-
 to iudicio suo reprobauit, & qui vnum diligit, alterum odit. *Absit,* ut ipse iniquus
 dicatur; *Moyse enim dicit: Miserebor, cuius misereor, & misericordiam præstabo, cuius*
miserebor. Ordo est, cuius misereor vocando eum ad fidem meam, illi dando ut cre-
 dat in me, misericordiam præstabo illi, ut iuste viuatur, & misericors sit, perseveretq;
 in bonis operibus, pro quibus præmium accipiat. *Igitur non volentis.* Subaudi, est vo-
 luntas, neque currentis, sed misereris est Dei misericordia ut det homini bonum velle
 facere, perseverare. Non sufficit sola bona voluntas hominis, nisi etiam præueniat
 eum misericordia Dei, ad hoc ut det illi bonum velle, & bonum id ipsum perficere
 iuxta quod Psalmista dicit: *Misericordia eius præueniet me,* & misericordia eius sub-
 sequatur me. Sed hic fortasse quærit aliquis ut quid remunerantur electi, vel quid
 præmii merentur, si & voluntas bona, & perfectio operis à Deo eis datur? cui respõ-
 dendum est, idcirco electos dignos esse remuneratione, quia statim ut sentiunt se
 Dei gratia præueniri totis viribus laborant voluntati illius obsecundando obedire.
Dicit enim scriptura Pharaoni. Non scriptura per se loquitur, sed alius per eam, sicut lo-
 quitur hic Deus. *Quia in hoc excitavi te,* id est, duritiam cordis tui, propter hoc aliis
 manifestavi, *ut ostendam in te virtutem meam,* siue potentiam, & *annunciatur nomen*
 Deitatis

G

XI.

XI. n.

H

Gen. 25.
verf. 25.XIII.
Gen. 25.

XIV.

XV.

I

XVI.

Pra. 38. v. 12

XVII.

Deitatis meæ *in vniuersa terra*, ita modo fit, in vniuersa enim terra, & per quadrifi-
 dum orbem annuntiatur nomen Deitatis eius, quia penè vbique liber Exodi reci-
 tatur. Antequam excitaretur Pharaon decem plagis à Deo, quasi dormiebat, & exci-
 K tatus, cuius malitiæ esset cor eius, hominibus ignorantibus manifestatum est. Vn-
 de dicit Deus, excitavi te pulsando in plagis, id est, manifestavi malitiam cordis tui,
 quod me solū latebat, vnde excitatus ait: Deum ignoro, & Israhel non dimittam, &
 quia per suam malitiam ignorabat Deum, induravit cor eius, id est, non emolliuit,
 meritis eius hoc exigentibus, sed quærit aliquis, aut Pharaonē cum exercitu suo, aut
 Sodomitas, aut eos, qui in diluuiō perierunt, quare perdiderit Deus? cui responden-
 dum est. Quia eorum malitia iam erat consummata excedens modum peccandi, &
 ideo iusto Dei iudicio erat puniēda, sic vnusquisque peccator diuinitus punitur
 modo, & sine peccatorum completo, de quo ait Dominus ad Abraham, non sunt
 Marth. 23. completa peccata Amorrhæorum, & ad Iudæos, *implete mensuram patrum vestrorum.*
 Verum quod manifestavit Deus malitiam Pharaonis cor illius non emolliendo, non
 in Deum reflectitur, qui malum non operatur, sed ipsi Pharaoni malum suum, quod
 fecit propriè deputatur. Verbi gratia, sicut si fuerint duo vasa vnum plenum balsa-
 mo, alterum stercore, si quis ea agitauerit, non est author odoris, vel fætoris, sic
 Deus, qui tetigerit suis plagis Pharaonem, non est author malitiæ eius. Ob duas au-
 tem causas percussus est Pharaon cum suo exercitu, & in mari submersus videlicet vt
 eorum malitia puniretur, quæ erat multiplicata, & Israelitis, terror incuteretur,
 quo timerent peccare, ne similia paterentur, scientes iniquitatem à Deo damnari,
 L dicit enim *ut ostendam in te virtutem meam*, scilicet per signa, & supplicia, & *annuncie-*
tur nomen meum in vniuersa terra. Vbique enim Deus magnus prædicatur, qui Pha-
 raonem cum curribus, & Equitibus suis submersit in mare. Ergo subiungis, si volen-
 tis non est voluntas, neque currentis cursus, sed miserentis Dei est misericordia, cu-
 ius vult miseretur, sicut Israel, quos eripuit non eorum meritis, sed respectu suæ pic-
 tatis. Neque enim Israël ita aliquod bonum in Ægypto fecerant, pro quo liberari
 meruerint, & quem vult indurat, id est, indurare permittit, & in durtia sua deserit
 sicut Pharaonem, & exercitum eius, hoc quod Deus plagam suam misericordia su-
 XIX spendebat à Pharaone, indurabat cor eius. *Dicis itaque mihi, quid adhuc quæritur?* id
 est, quid causatur humana fragilitas, quod cui vult induratur, *voluntati enim eius*
quis resistit? Quod quorundam miseretur, bonitas, & gratia eius est, quod quosdam
 XX damnat, iustum suū iudicium ostendit, quia omnes sum? filii iræ antequam renasca-
 mur ex aqua, & Spiritu sancto. *O homo tu quis es, qui respondeas Deo?* hominem vocat
 XXI humanā tantummodo sapientem, & Dei iudicium reprehendere nitentem. *Num*
quid dicis figmentum, id est, vas ex luto factum ei, *qui se finxit, quid me fecisti sic?* id est,
 vt quid me fecisti in hanc paruitatem, vel ad hoc vile ministerium. *An non habet po-*
testatem figulus luti ex eadem massa lutifacere aliud quidem vas in honorem, quo ministre-
 tur cibus, vel potus, quod etiam transeat in vsum Regis, *aliud vero in contumeliam?* id
 est, in vile officium videlicet ad opus culinæ, vbi coquantur carnes, sic omnipotens
 Deus figulus humani generis ex massa peccati, & perditionis, id est, ex massa huma-
 ni generis habet potestatem aliud vas in honorem facere, id est, vnum ad hoc creare,
 vt ipse honoretur in illo, & honoret eum vocando ad fidem suam, & saluando ad vi-
 M tam, aliud verò in contumeliam, id est, reprobos propter nequitiam suam iusto iu-
 dicio perdere. Ex corrupta enim massa omnia corrupta fiunt vasa, si autem ingenio
 artis suæ figulus quædam excoquendo ex illis per ignem à vicio massæ purificaue-
 rit, nunquid in his magnificari non potest? quod autem quædam impurificata di-
 XXII mittit non redarguendus est, quia in sua potestate subsistit, sua enim est massa, *Quod*
si volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam sustinuit in multa patientia
vasa ira aptata in interitum. Subaudi, tu quises, qui respondeas Deo. Volens Deus
 ostendere iram, id est, vindictam suam in Pharaonem, & Ægyptios in Sodomitas &
 diluuiō perditos, & notam facere potentiam suam liberando Hebræos sustinuit in
 multa patientia vasa iræ, id est, Ægyptios per plagas expectando ad poenitentiam
 N quas non pariter effudit; apta enim vasa in interitum appellat Ægyptios, qui se præ-
 x. u. parauerant atque aptauerant æternæ perditioni male viuendo. Ad hæc poterat ali-
 quis Apostolo obuiare, vt quid perdidit illos & saluauit Iudæos? Cui ille obuiat re-
 spon-

ſpondēdo, ut ostenderet diuitias gloriae ſuae. Quib. glorificētūr in vāſa miſericordiā, id eſt, in ipſos hebrēos, quos praparaui in gloriā ſuā, ut in eis glorificetur, & laudetur, quod eripiens illos de Ægypto inimiciſeorū interfectis mare rubrum tranſduxit, & promiſſionis terram tradidit. *Quos & vocauit nos*, id eſt, quos vocauit ad fidem ſuam, ſicut XXIV.
 ut & nos Apoſtolos alioſq; credentes ex eadem plebe, vocauit quoq; illos de Ægypto gratia miſericordiæ ſuæ, omnes homines poſt præuaricationem Adæ peccatores naſcuntur, & damnationē digni, atq; ſecundum ſuū meritum debuerant omnes perire. Quod verò pauci ſaluantur, qui de vāſis iræ in vāſa miſericordiæ tranſferuntur, ideo ſit ut miſericordia appareat auctoris in hiſ, qui à morte æterna liberantur, & q̄ plures ſunt, qui pereunt remanēdo in vāſis iræ peccatis præpedientib. indicium eſt meritò omnes debuiſſe perire, ac per hoc iuſtum iudiciū manet in eis. Verū quia Iudæi excludēbant gentiles ad fidem Chriſti, dicentes, eos non poſſe ſaluari, ſubdit Apoſtolus XXV.
Non ſolum ex Iudæis, vocauit ad fidem ſuam, ſed etiam ex gentibus, ſicut in Oſee dicit, *vocabo non plebem meam*, id eſt, gentiles, *plebem meam*, ut plebs mea ſint, hoc ſecundum B. Hieron. ſm̄ B. Auguſt. verò poteſt & de Iudæis intelligi, qui facti ſunt non plebs Dei, quando reſceſſerunt à Deo, reſpuentes Chriſtum, & dixerūt neſcimus vnde ſit, vnde O.
 habemus in Pſalmo, *Filii alieni menti ſunt mihi*. Qui poſtmodū facti ſunt plebs Chriſti, quando vna die crediderunt ex eis 3000. altera die 5000. & deinceps multa millia. Et qui non erant miſericordiam conſecuti in infidelitate manendo, miſericordiam conſecuti, ſunt effecti fideles. *Et erit in loco, vbi dictum eſt eis nō plebs mea vos, ibi vocabūtur filii Dei viui*. Gentib. in infidelitate depreſſis dicebatur eis à Deo per Prophetas, q̄ non eſſet plebs eius, quoniam licet per conditionem creaturæ Dei eſſent, non erant tamen plebs eius per gratiam. Poſtq̄ aut̄ ad fidem venerunt in loco q̄ in toto mundo, vbi dicebatur eis, anteq̄ in Deū crederent, non plebs mea vos, ibi modo vocantur filii Dei viui non per naturam, ſed per adoptionē. *Quotquot* n. ait Euangelista crediderūt in eum, *dedit eis poteſtatem filios Dei fieri*, & benedixit Dei viui ad diſtinctionē mortuorum Deorum, quos ipſi antea colebant. Poteſt intelligi ſimiliter & de Iudæis, quod apertum eſt. *Eſaias aut̄ clamat pro Iſrael*, id eſt, de cauſa Iſraelis. *Si fuerit numerus filiorum Iſrael tamq̄ arena maris reliquia ſaluae ſient*. Sicut hominib. incognitus eſt arenæ maris numerus, ita & præ multitudinem ſui innumerabilis factus eſt popul⁹ Iſraeliticus. Quibus ſic multiplicatis & oneribus peccatorū prægrauatis, & reliquiæ tm̄ ſaluae factæ XXVI.
 ſunt, id eſt, Apoſtoli, & cæteri, qui crediderunt ex eis. *Verbum n. conſummās*, id eſt, perficiens, & perfectionē continens, & *abbrevians in equitate, quia verbum breuiatum faciet Dominus ſuper terram*. Tribus modis intelligitur verbum perficiens omnia, & abbreviatum in veritate. Verbum breuiatum eſt, de quo dicit Dominus. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, tota anima tua, tota mente, & proximum tuum ſicut teipſum*, in hiſ duobus mandatis tota lex pendet, & *Propheta*. Vel verbum breuiatum ſymbolum poteſt intelligi Apoſtolorum, vbi fides continetur, quæ per diuerſa volumina continetur, vel prædicatur, ſeu quatuor libri Euangeliorum comparatione legis, & Prophetarum, verbum breuiatum poteſt dici & perfectionem continens. *Et ſicut prædixit Eſaias niſi Dominus reliquiſſet nobis ſemen*. Apoſtolos ſcilicet, qui ſeminati ſunt per vniuerſum orbem miſſi à Chriſto, & fructum multiplicauerunt credentium animarum, *quaſi Sodoma fuiſſemus, & ſicut Gomorrha facti eſſemus*. Niſi Apoſtoli qui extiterunt ſemen totius meſſis credentiū ſeminati à Deo per vniuerſum orbē credidiſſent in illum, ſicut Sodomitæ & Gomorrhitæ vno perierunt interitū, & momento, ita oēs Iudæi vno in tēpore infidelitatis peccatō perditū fuiſſent, Apoſtolorum n. doctrinæ multi poſtmodum crediderunt ex Iudæis, qui periſſent niſi Apoſtolorū ſemē manſiſſet. Aliter Ambroſius per hoc ſemen intelligit Chriſtum, qui niſi ſeruatus à patre fuiſſet, periſſent Iudei, periſſent Apoſtoli, q̄ relicto eo fugerūt, periſſem⁹ & nos. XXVII.
Quid ergo dicemus? Hoc dicemus, *quod gentes, qui non ſectabantur iuſtitiam* legis circumciſionem videlicet, otium Sabbathi, victimas legales, *apprehenderunt iuſtitiam* fidei Euangelicæ. Vnde & ſubdit, *iuſtitiam autem dico apprehendiſſe gentes, quæ ex ſe eſt*, quia fides Chriſti iuſtificat credentes dum in ea baptizantur, & fructus iuſtitiae, ac fidei operantur, vel certe iuſtitiam poſſumus hic alio modo intelligere Chriſtum, qui factus eſt nobis iuſtitia, & redemptio à Deo Patre, ſicut Apoſtolus alias ait, quia per illum iuſtificat Deus Pater omnes credentes in ſe, hanc autem iuſtitiam apprehen- XXVIII.
 derunt P
Matth. 22. verſ. 37.
XXIX.
XXX.
Q.

derunt gentes non loco ei appropinquando, sed fide credendo, quoniam fide acceditur ad eam, unde appellatur iustitia ex fide, *Israel verò sectando legem iustitia*, id est, obseruantiam legalem, per quam se iustificare posse putabat sine fide Christi, *in legem iustitia*, id est, in legem Euangelii, vbi iustificantur per fidem Christi, *non peruenit*, legem autem iustitię non immeritò dicimus obseruantiam designari legis Moyſi, quia suo tempore, qui eam custodiebant, iusti putabantur, sicut & eam contra non custodientes velut iniusti damnabantur. *Quare?* Subaudi, non peruenit Israel in legem iustitię, *quia non ex fide* Christi voluit saluari, *sed quasi ex operibus* legis, *offenderunt enim in lapidem offensionis*, id est, in Christum, nolentes in eum credere, sed dixerunt, non habemus Regem, nisi Cæsarem, crucifige illum. Qui lapis bene appellatur propter infirmitatem fidei, *sicut scriptum est* in Esaia, *Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali*. Et sicut est lapis salutis, & firmamenti illis, qui in eum credunt, ita est lapis offensionis his, qui in eum respuunt credere. Quod tale est ac si diceret: Ecce mittam in populum Iudæorum Christum, qui idcirco lapis offensionis vocatur, quia mox vt natus offenderunt in eum Herodes, & Iudæi necantes pro eo paruulos. Deinde sicut Euangelium narrat, scandalizabantur in eum, & multi discipulorum eius audientes verbum, scandalizati sunt, & iam non ambulabant cum illo, & insuper in passione eius discipuli eo relicto fugerunt: *Omnis qui credit in eum*, id est, in Christum, qui vnus essentię est cum Patre, & Spiritu sancto, & præcepta illius custodierit, *non confundetur*, id est, non erubescet in sententia, qua damnabuntur reprobi, & infideles audientes ab illo, *Ita maledicti in ignem æternum*, sed potius lætabitur ab illo cum cæteris electis: *Venite benedicti, Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi*, & quia poterat aliquis obiicere Apostolo, quare non oras pro incredulitate gentis, vel etiam ne superbirēt gentiles, & despicerent Iudæos. Subdit Apostolus.

CAPVT X.

Orat Apostolus pro Iudæis, quos zelum Dei & legis habere asserit non secundum scientiam: nam Christum finem legis ignorantes, ex legis operibus iustitiam quærebant: de diuersitate iustitię ex operibus legis ab ea quæ ex fide est, quæ tam Iudæo quàm Græco in Christum credenti communis est: vbique autem terrarum prædicata est Christi fides, quàm repellentibus Iudæis, susceperunt Gentes.

A Ratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum fit pro illis in salutem. † Testimonium enim perhibeo illis, quod emulationem Dei habent, sed non secundum scientiam. † Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam quærentes statuere iustitię Dei non sunt subiecti. † Finis enim legis, Christus, ad iustitiam omni credenti. † Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea. † Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: 'Ne dixeris in corde tuo: quis ascendet in cælum? id est, Christum deducere: † Aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis reuocare. † Sed quid dicit scriptura? Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo: hoc est, verbum fidei, quod prædicamus. † Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. † Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem. † Dicit enim scriptura: 'Omnis, qui credit in illum, non confundetur.

† Non

† Non enim est distinctio Iudaei & Graeci: nam idem Dominus om-
 nium, diues in omnes qui inuocant illum. † Omnis enim quicumq;
 inuocauerit nomen Domini, saluus erit. † Quomodo ergo inuocabūt,
 in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non au-
 dierunt? Quomodo autem audient sine predicante? † Quomodo ve-
 ró predicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est: Quam speciosi pe-
 des euangelizantium pacem, euangelizantium bona! † sed non om-
 nes obediunt Euangelio. Isaias enim dicit: Domine quis credidit au-
 ditui nostro? † Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Chri-
 sti. † Sed dico: Numquid non audierunt: Et quidem in omnem ter-
 ram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum. † Sed di-
 co. Numquid Israel non cognouit? Primus Moyses dicit: Ego ad e-
 mulationem vos adducam in non gentem in gentem insipientem, in
 iram vos mittam. † Isaias autem audet, & dicit: Inuentus sum a
 non quarentibus me: palam apparui ijs, qui me non interrogabant.
 † Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populū
 non credentem & contradicentem.

Fratres, qui mecum creditis in Christum, voluntas quidem cordis mei & obsecratio
 ad Deum sit pro illis in salutem. Pro Iudaeis scilicet & incredulis, ut saluentur: ubi
 demonstrat, quoniam si ex operibus legis quis potuisset iustificari, & pro illis mere-
 tur ad fidem Christi peruenire, omnes illi vocari essent, & saluari: Gentiles autem,
 qui legem ignorabant a salute fuissent alieni, salus ergo gratis a Deo datur, & non ab
 homine meretur, id est fides Christi, qua saluamur. Testimoniū enim perhibeo illis, quod
 emulationem Dei, id est zelum amoris Dei habent, sicut & ego ante conuersionem ha-
 bebam, sed non secundum scientiam. Stultum est enim legem per seruū datam vene-
 rari, & Euangelium, quod datum est per dominum persequi, stultum est etiam pa-
 trem confiteri, & filium negare in hoc siquidem Iudaei scientiam Dei non habe-
 bant, quia ita volebant adherere legi per seruū datam, ut gratiam respuerent e-
 uangelii a Domino datam, & persequendo filium Deo patri placere putabant, hoc
 autem dicitur de illis, qui ignorantia tenebantur, de quibus & veritas ait. Venit ho-
 ra, ut omnis, qui interficit vos, arbitretur se obsequium prestare Deo. Sic & Petrus. Scio,
 inquit, fratres, quia per ignorantiam fecistis malum hoc, dum enim multi Iudaeo-
 rum Apostolos Christi persequerentur, arbitrabantur se per hoc placere Deo. At
 contra multi scientes, negauerunt Christum, sicut scribae, & Pharisei, ignorantes
 enim Dei iustitiam, non quia ipse iustus est essentialiter, sed Christum, cuius fide iu-
 stificamur cum bonis operibus, & suam iustitiam quarentes statuere, legem scilicet
 per quam putabant posse iustificari sine gratia Christi, iustitia non sunt subiecti nolentes
 se subdere fidei Christi, & Euangelio illius. Etenim quia legis operibus nemo per-
 fectē iustificabatur, misit Deus filiū suum, qui praecepta iustitiae, quae Euangelica vo-
 cantur nobis tradidit, & in ipso perfectionem iustitiae nobis exhibuit; cuius fidei
 gratia perfectionem consequi meremur, & quia Iudaei iustitiam suam quaesierunt
 statuere id est, legis iustitiam sibi putauerunt sufficere iustitiae Dei, id est Christo;
 & fidei illius, atque euangelicae doctrinae noluerunt colla subdere. Finis enim legis
 Christus est ad iustitiam omni credenti. Est finis qui pro consummatione accipitur sicut
 tunc quando dicimus finita est caena, id est consummata est. Est etiam quando pro
 consummatione, & perfectione, sicut tunc, quando dicimus finita est tela, hoc est
 perfecta, & consummata. Secundum hunc sensum dicitur Christus finis esse legis,
 non consummatio, sed completio, & consummatio legis, & Prophetarum ad iusti-
 tiam omni homini credenti, completio legis, & prophetarum ipse est, quia omnia;
 quae lex, & Prophetae verbis, & mysteriis de ipso praedixerant per semetipsum com-
 plevit.

Ioan. 19.
verf. 30.

C
V. pleuit. Vnde pendens in cruce ait, *Consummatum est*. Quod qui credit, & confitetur iustificatur, si tamen opera digna fecerit. Hoc distat inter officium, & finem, quod officium est ipsa res, quæ agitur. Finis vero ipsum, propter quod agitur. Officium, lex, & prophetæ finis Christus, propter quem illa omnia præcesserunt. *Moyſes enim scripsit, quoniam iustitiam, quæ ex lege est, qui fecerit homo viuet in ea*. Subaudi iustitia, id est sicut quidam codices habent, viuet in eis, vt subaudiatur mandatis, & præceptis, legem posuit pro operibus legis, id est circumcisionem otio sabbati, cæterisque legalibus operibus. Iustitia, quæ ex lege est viuere hominem, in se faciebat, qui ante interficiebatur. Præmium ergo illius iustitiæ nihil aliud erat, quam vita præsens, quæ non tollebatur, viuet in ea dicit, id est mortem præsentem euadet. Si quis vero spiritualiter ea, quæ lex præcipit, impleuerit, licet in præsentem temporaliter non remuneratur, in futuro tamen remunerationis causa vitam æternam accipit, id est præ-

VI.

VII.

sentissimum omnipotentis Dei vultum, *Quæ autem ex fide iustitia*, sic dicit, iustitiam hic appellat Christum, qui per passionem suam, & fidem iustificat in se credentes, ita iustitia Christus, qui est verbum Dei patris sicut in Deuteronomio per Moysem, quia ipse loquebatur opera Prophetarum. *Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum? id est Christum deducere. Aut quis descendet in abyſsum? hoc est Christum a mortuis reuocare*. Hæc verba partim sunt Moyſi, partim Apostoli, quando Moyſes dedit Iudæis legem, dixit eis. Ne dixeris o Iudæ in corde tuo, id est neingas in mente tua quis ibit in cælum, vt inde mihi afferat Dei mandatum, aut quis descendat in abyſsum, vt illud mihi mandatum afferatur. Non est necesse, vt taliter hoc quæras, quia prope est verbum, id est mandatum legis in ore tuo, & in corde tuo, & in præsentia tua scriptum, vel ipse Deus in corde, & ore docebit te. Verum quia Moyſes Prophetæ exstitit, & multa de futuro prædixit. Paulus Apostolus verba eius ad Christum retulit, asserens illum hoc dixisse per Moysem, qui est iustitia vera. Quibus verbis instruit nos, ne dicamus in corde nostro, & putemus Christum localem esse, vt in alio loco contineatur, sed potius credamus illum secundum diuinitatis plenitudinem vbique esse, ac per omnia diffusum cū patre, & spiritu sancto, iuxta quod Deus Pater per Esaiam prophetam dicit, cælū, & terram ego impleo, ideo enim non concluditur loco, qui in eo consistit omnis locus. Præsidendo siquidem sustinet, omnia sustinendo præsidet, implendo circumdat, circumdando implet, in verbis ergo Apostoli sensus huiusmodi est, ne dixeris in corde tuo o quicumque es, qui ascendet in cælū, id est non credas Christum localem, vt credas illum post Ascensionem eius ita esse in cælo, vt non sit in terra, aut ita esse deorsum in abyſso apud inferos, vt te sursū positū ignoret, sed crede illū vbique esse præsentē secundum diuinitatē, sicut de eo dicitur.

Sap. 8.
verf. 1.

Ioan. 3.
verf. 13.

Sapientia attingit à sine vsq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter, ne dixeris ergo in corde tuo, o homo, quis ascendet in cælū, vt inde Christum deducat mihi, qui me doceat. Saltē in corde noli dicere hoc, quia hic est Christus, & vbique; Nā in terra erat, & dicebat, *nemo ascendit in cælū, nisi filius hominis, qui est in cælo*. Quomodo non magis cum sit in cælo, est & in terra, aut quis descendit in abyſsum? subdit Apostolus ex suo, hoc est Christum ex mortuis reuocare, similiter, & supra hoc est Christum deducere.

E

VIII.

re. Nō necesse habes Christum ab inferis vocare, quē vbique; præsentē debes agnoscere. Vnde dicit ipsa scriptura Deuteronomii *prope est verbū in ore tuo, & in corde tuo*. Verbum hic dupliciter possumus intelligere, si volumus verbum legis, quod illi in ore habebant assidue illud legendo, in corde quoque iugitur meditando, ac memoriæ commendando. Altiori autē intellectui istud est verbum, de quo Ioannes ait, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*: Ergo, quia Deus erat verbum prope erat in ore, & in corde illorum, vtpote quod omnia replet. Nā vt Beatus Hieronymus dicit sicut vestis totum corpus hinc inde circumdat, ita Christus electos suos vndique circumdando amplectitur, Imò amplius, quoniam vestis tantummodo extrinsecus corpus circumdat adhærendo illi, Christus vero est interius in ore per confessionem, in corde per credulitatem, sicut hic dicitur, & vbi alias Idem Apostolus dicit in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris, *hoc est verbum fidei, quod prædicamus nos* Apostoli. Hoc est, inquit, verbum, filius videlicet Dei patris, in quem secundum prædicationem nostram credi oportet.

Ioan. 1.
verf. 1.

IX.

Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod

quod Deus illum suscitauit à mortuis saluus eris, id est salutem consequeris æternam, ita tamen vt iustitiæ secteris opera, quia non oportet seruum Dei manere otiosum. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Prosequitur diligentius, quod superius fide tetigerat, fides in corde locanda est, quæ Deum, Trinitatem habere in personis, & vnitatem in omnipotentia Maiestatis credat, filiumque suum humanatum, & secundum euangelium firmiter teneat genus humanum sanguine illius redemptum, & ea, quæ circa humanationem eius sunt factæ Deificæ exhibita non hæsitet, in ore etiam confessio debet esse, quia fides cordis promenda est officio oris, illa enim confessio fit ad salutem, si tamen exornata fuerit bonis operibus per spatium vitæ, nam aliter *fides sine operibus mortua est*, non dicit de salute corporibus, quæ potiuntur etiam, qui confitentur Deum, sed de salute interioris hominis, id est animæ, quæ saluatur confessione veræ fidei, non temporaliter, sed æternaliter, quoniam salus huius confessionis sempiternalis est. *Dicit enim scriptura* Esaïæ Prophetæ *omnis qui credit in eum*, id est Christum ea fide, quæ per dilectionem operatur *non confundetur*. Quicumque crediderit in Christum, sicuti credendum est, non erubescet cum incredulis in die Iudicii, quibus ipse Iudex dicet *ite in ignem æternum*, sed potius gaudebit cum ab eo, in quem credidit, remunerabitur aggregatus numero, & collegio electorum, & Deum confitentium: Hoc exemplum valet contra Iudæos, qui gentiles à fide Christi putabant secernendos, vnde & subdit, *Non est distinctio* subaudi in isto exemplo, quod posui, quorum non distinctio, siue separatio *Iudæi & Græci*, quia de vtrisque dicitur, Omnis homo, qui crediderit in illum siue Iudæus, siue gentilis non confundetur. *Nam idem Dominus omnium diues in omnes, qui inuocant illum*, Idem Dominus, qui est Creator, & Dominus Iudæorum, & Dominus gentilium id est omnium hominum: diues autem idcirco dicitur in omnes, qui inuocant illum, quia potest omnes in se credentes à præsentibus tribulationibus eruere, & ad vitam æternam perducere, reddens præmium eis à se promissum. Vel ideo dicitur diues, quia potens est gentiles exaudire, & saluare sicut & Iudæos, quia personarum acceptio non est apud illum, nec sic intendit vni, vt se deneget alteri. Ergo si vox nostra ad omnes, qui audiunt æqualiter venit, & tamen vna est, multo magis omnipotens Deus exaudire omnes misericorditer potest, Nec dum vnum audit, alterius precum obliuiscitur. Quapropter subinfert. *Omnis quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit*. Quicumque inuocauerit nomen Domini, sicut inuocari debet, scilicet fide, ore, & opere, hic saluus erit. *Quomodo ergo inuocabunt* subaudi, Iudæi Christum, *in quem non crediderunt*, & idcirco non saluantur, quia non inuocant, *aut quomodo credent ei, quem non audierunt*? Ergo audierunt Iudæi Christum, & non audierunt, audierunt aure corporis, sed non aure mentis, quas Dominus requirebat inquiring, *qui habet aures audiendi, audiat*, insuper etiam auerterunt aures suas, ne audirent verba eius, quando illo clamante in templo, & dicente, *si quis sitit veniat ad me, & bibat*. Noluerunt ad eum venire credendo, Ideoque non audierunt, quia non fuerunt obediētes. *Quomodo autem audient sine prædicante*. In hoc ostendit se sui que similes Apostolos, & prædicatores ad prædicandum Iudæis esse missos à Christo, quorum ministerio docerentur, sed illi persecuti sunt eos expellentes eos à se sicut in actibus Apostolorum legitur, vbi & narratur quemadmodum eis Paulus dixerat. *Vobis quidem oportebat primum loqui verbum Dei, sed quia repellitis illud ecce conuertimur ad gentes*, hinc est quod subdit. *Quomodo autem prædicabunt eis, prædicatores verbum vitæ nisi mittantur*? Et est sensus ipsi occiderunt prædicatores quosdam ad se missos, sicut Iacobum fratrem Ioannis, & Stephanum, reliquos vero flagellantes à se expulerunt. Quod dicit quomodo prædicabunt, nisi mittantur, ita potest vno modo intelligi nequaquam nos Apostoli ad officium prædicationis accedere potuissemus, nisi gratia Dei, qua protegimur, admoniti, directi fuisset primum Iudæis verbum vitæ annunciare, deinde gentibus ideo inexcusabiles erunt Iudæi de aduentu filii Dei, quia Apostolos ad salutem sui directos à suis finibus repulerunt. Potest & ita non inconuenienter intelligi quomodo, inquit, prædicabunt ipsi prædicatores eis verbum vitæ, qui expulsi sunt ab eis, nisi iterum mittantur. Affirmat

X.

Iacob. 2.
vers. 16.

XI.

Matth. 23.
vers. 41.

XII.

G

XIII.

XIV.

Matth. 23.
vers. 15.Ioan. 7.
vers. 37.

H

Act. 13.
vers. 46.

XV.

I quoque exemplo prophetico qualiter prædicatores euangelizare voluerunt eis bona sed noluerunt credere, nisi pauci, *Scriptum inquit est in Esaia propheta. Quia speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona?* Apostolorum pedes speciosi fuerunt, quia à Domino sunt abluti, pedes quoque in sacra scriptura aliquando bonas actiones significant, sicut Zacharias pater Ioannis Baptiste ostendit dicens. *Visitauit nos oriens ex alto illuminare his, qui in tenebris, & umbra mortis sedent ad dirigendos pedes nostros* id est actiones nostras *in viam pacis*, Aliquando significant pedes verbum prædicationis, ut illud. *subiecisti populos nobis, & gentes sub pedibus nostris*, Apostoli pacem prædicauerunt secundum monita dicentis. *In quamcunque domum intraveritis primum offerite pacem dicentes pax huic domui*, Et euangelizauerunt bona futuri scilicet regni præmia, quæ *oculus non vidit, neque auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt*, & de quibus Psalmista dicit. *Credo videre bona Domini in terra viventium*. Bona quoque annunciauerunt, fidem sanctæ Trinitatis, mysterium Incarnationis, Christi passionem, resurrectionem, Ascensionem eius, Aduentum quoque ad iudicium, gloriam electorum, damnationem reproborum, *sed non omnes obediunt euangelio*. Licet Apostoli euangelizassent, bona patriæ celestis, tamen non omnes Iudæi, neque omnes gentiles obediunt extiterunt tunc temporis euangelicæ prædicationi, sed neque adhuc obediunt omnes. *Esaia enim dicit domine quis credidit auditui nostro*. Hoc in loco Esaia loquitur in persona Apostolorum, Eodem enim fuit spiritu repletus, quo & Apostoli. Animaduertendum autem, quia, quis, in sacra scriptura, aliquando pro nullo, Aliquando pro raro ponitur. Pro nullo, ut est illud. *Quoniam quis in nubibus aquabitur Domino?* Id est nullus. Pro raro, sicut hic. Pauci enim inuenti sunt, qui crediderint ex Iudæis auditui Apostolorum. Qui idcirco auditus illorum dicitur, quia intrinsecus in mente Deo inspirante auditu spirituali audiebant quod extrinsecus voce corporali ad salutem auditorum proferre debuissent. Vnde & ipse Paulus alibi ait. *an experimentum queritis eius, qui in me loquitur Christus?* Et David quid dicit? *audiam quid loquatur in me Dominus Deus*. Ab hoc auditu Apostolorum, id est à prædicatione illorum subtraxerunt se Iudæi, renuentes in Christum credere. Ergo *fides ex auditu*. Primum audit quis prædicatorem loqui quomodo debeat credere, deinde accipit fidem. *Auditus autem per verbum Christi*. Quod prædicatur ab Apostolis, & Doctoribus, verbum Christi est, quia non alia prædicant, quam quod in euangelio continetur, quod ab ore Christi est prolatum, vel quæ ipse Christus reuelat eis in corde, & loquitur per ora eorum. Ad hæc poterant Iudæi dicere, licet falso, non audiuius verbum Christi per ora Apostolorum. Contra quos subiungit

L XVIII. Apostolus. *Sed dico nunquid non audierunt?* Subaudi Iudæi verbum prædicationis Apostolorum: Respondet ipse Apostolus sibi, & affirmat, quia audierunt. *Es quidem*. Ecce affirmatio, & hic distinguendum, sensus enim huiusmodi est: Nunquid non audierunt Iudæi verbum Christi? Et quidem, id est certissimè, & in veritate dico, quia audierunt, sed credere contempserunt. Poterat ad hæc aliquis dicere. Apostoli recesserunt ab eis, & quomodo potuerunt audire? Asserit quoque Apostolus exemplo prophetico, & dicit quomodo potuit esse, ut non audirent? *In omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terra verba eorum*. Dixerat supra idem Psalmista. *Non sunt loquela, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum*. Si secundum linguas omnium gentium, & sermones auditæ sunt voces Apostolorum in ipsis gentibus, quanto magis apud Iudæos ipsa lingua eorum, Id est Hebræa audita est. Si enim ab Hierusalem in quatuor mundi climata euangelium diuulgatum est, quomodo ipsis Iudæis, à quibus prædicationis eiusdem euangelii exordium sumpsit, non est prædicatum, maxime cum & ipsi mediterranei sunt. Quod enim Hierusalem in mediterraneis sit posita, sicut umbilicus ventris, testatur Psalmista, qui dicit. *Deus autem Rex noster operatus est salutem in medio terra* id est in Hierusalem, & per Ezechielem Dominus loquitur. Ita est inquit Hierusalem, in medio gentium posui eam. Sed fortasse querit aliquis, quare Deus omnipotens illam plebem in medio gentium decreuerit collocare; Cui respondendum est. Ideo hoc factum esse, ut quia ipsa ex omnibus gentibus sola cogitationem veri Dei habebat, & legem scriptam suo cultu, & religione prouocaret alios ad cultum omnipotentis Dei, sicut plurimos gentilium legimus ad iudaismum transisse vel idcirco

ut si ipsa plebs Dei legem seruaret, ab omnibus in circuitu suo honoraretur, ac timeretur. Sicut factum est temporibus David, & Salomonis, quando omnes reges in circuitu suo positi ei munera mittebant. Vel si à lege & cultura Dei recederet, ab hostibus affligeretur, ac depopularetur, quod sæpissimè actum est. Quarta quoq; causa extitit, ut quia Christus ex eadem plebe erat nasciturus, & genus humanum redempturus, & multa mirabilia in mundo positus paraturus, ibi hæc agerentur, vnde fama eius ad omnes gentes citius posset transfundere. Reuertemur igitur ad superiora. Igitur in omnem terram exiuit sonus prædicationis Apostolorum, & in fines orbis terræ verba eorum, quia penè ante defecit eis terra, quam lingua. In hoc autem exemplo per terram intelligere possumus terrenos homines, qui tantum sonum, id est famam prædicationis, & simplicia monita prædicationis perceperunt; per fines terræ, philosophos, & artibus liberalibus eruditos, qui verba scrutati sunt prædictæ euangelicæ Doctrinæ, ut Augustinus fuit, & Cyprianus. *Sed dico. Nunquid Israel non cognouit*, id est si prædicationis Apostolorum ad omnes gentes peruenit, quanto magis ad iudæos, apud quos seminari cæpit, præsertim cum ipsi sunt omnium gentium mediterranei? Vel aliter. Nunquid Israel non cognouit? Primus cognouit utique in Apostolis, & Apostolicis viris. *Primus Moyses dicit. Ego ad emulationem vos adducam in non gentem.* Emulatio, quæ græco vocabulo zelus appellatur, non vniuniformiter, neque sub vno sensu semper accipitur. Nam ponitur pro imitatione, pro studio, pro amore, pro inuidia sicut hic. Hoc autem Moyses ex persona omnipotentis, Dei contra iudæos loquitur, qui ad emulationem, & inuidiam ducti sunt contra gentem, id est contra populum ex gentibus credentem, cui semper inuidet eum in ipsum credere, quem ipsi occiderunt, sicut in actibus Apostolorum refertur. *Quod videntes iudæi turbas, gentilium credentium repleti sunt zelo, & contradicebant his*, quæ à Paulo dicebantur. Ante Domini aduentum genus humanum in iudæos diuidebatur, & gentes, sed gentes per enormitatem malorum transcendebant conditionis suæ donum, ut etiam gentis nomine non meruissent appellari, sed canes. Dicente Domino in euangelio. *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus*, Vnde non gens dicebantur, quia ratione amissa irrationabilitatem sectabantur. Verum cum postmodum credidissent tam apostolis prædicantibus, quam eorum successoribus, iudæi contra eos excitati sunt, & inflammati inuidiæ facibus. Exponebat ergo Apostolus, quod dixerat non gentem infert *in gentem insipientem*, id est pro Deo vero Idola colentem. *in iram vos mittam.* Subaudi contra hanc gentem insipientem. Quæ cum fecisset vsque ad aduentum Christi insipiens eius fide potita, facta est sapiens. Contra quam iam credentem in terra mittuntur iudæi, non quod Deus emulationem, & iram in illis operetur, sed quod beneficia sua, quæ iudæis displicuerunt ad se conuersis gentibus largiatur. Potest, &, quod dicit non gentem, aliter intelligi. Gentiles increduli ante perceptam fidem gens vocabantur, percepta autem fide non gens vocabantur, sed Dei populus, & plebs appellantur. Dicente Domino per Psalmistam. *Populus, quem non cognoui, seruauit mihi.* Vnde & alibi Apostolus. *Scitis, inquit, quoniam cum gentes essetis ad simulacra muta, prout ducebamini, euntes.* Quod tale est ac si diceret, fuistis quondam gentes, sed iam non estis gentes. In hanc ergo non gentem irascuntur iudæi inuidia ducti. *Esaias audet, & dicit.* Non sine ratione hoc verbum, quod est, audet, posuit. *Esaias* spiritu prophetico repletus sciebat se contemnendum à iudæis, etiam serra lignea secandum, & tamen audet, id est audacter dicit ex persona Christi non formidans iudæos rebelles. *Inueni sum à non querentibus me palam apparui iis, qui me non interrogabant.* Gentilibus non querentibus Christum, qui neque legis, neque prophetarum aliquod habebant documentum, siue promissionem de eo, ipse apparuit, ille apparere dicitur, qui non speratur, sed subito, & insperatè venit, sicut apparuit Dominus Abraham, cum non speraretur, & sicut apparuit Angelus Zachariæ. Sic Dominus apparuit gentibus, prædicantibus Apostolis, & coruscantibus miraculis, cum non expectaretur ab illis. Nam quod ipse in Apostolis apparuerit gentibus, testatur suis sermonibus,

XIX.

N

Apost. 13.
verf. 45.Matth. 15.
verf. 26.

O

Psalm. 17.
verf. 45.

XX:

Marth. 8. bus. *Ego vobiscum sum omnibus diebus usq; ad consumationem seculi.* Per doctrinam enī
 vers. 20. cœlestem, & per miraculorum signa, quæ Apostoli operabantur, apparuit Christus
 gentibus, quoniam ipse cooperabatur eis, & loquebatur per ora illorum, dicitur
 Marci. 16. namq; Euangelium, quod *perfecti predicauerunt ubiq; Domino cooperante, & sermonem*
 versu. 20. *confirmante sequentibus signis.* Sequitur: & his, qui me interrogabant, sæpe legitur om-
 nipotens Deus à sanctis interrogatus, sicut Moyse Abraham Samuele, & cæteris. At
 gentiles non interrogabant Deum, sed consulebant idola, & dæmonia. *Ad Israhel*
 XXI. *autem dicit: idem Isaias ex persona Christi: Tota die expandi manus meas ad populum non*
credentem, & contradicentem mihi, totum diem appellat totum tempus dominicæ præ-
 dicationis, usq; ad passionem illius: qui videlicet manus suas ad eundem populū ex-
 tendit, quia munera beneficiorum suorum largissima bonitate exhibuit, expansio
 etenim manuum donationem munerum designat, & ille dicitur manus expandere,
 P qui poscentibus beneficia largissimè tribuit. Nam mortuos illorum suscitauit, diuer-
 sas morborum infirmitates curauit, esurientes & famelicos panibus suis pavit, mul-
 taq; innumerabilia bona eis impendit, quibus ille semper contradixerunt dicētes de
 Lu. 11. v. 15 illo, *in Beelzebub principe demoniorum eiicit dæmonia, & non est hic homo à Deo, qui sabatum*
non custodit, siue etiam manu expandit, dum eas in cruce affigi permisit, est quoq;
 Io. 9. v. 16. consuetudo patrum, vt expandant brachia, quibus charissimos filios amplectentur,
 & in gremio suo collocent. Sic Dominus Iudæos amplectari voluit, & in sinum suæ
 Mat. 3. v. 2 charitatis trahere dicens eis, *Pœnitentiam agite, appropinquauit regnum cœlorum,* sed illi
 Io. 9. v. 29 semper studuerunt contradicere dicentes, *nescimus hunc vnde sit.* Solet etiam nutrix
 extendere manus, vt delectetur is, qui nutritur veniendo ad eam & discat ambulare,
 & populus Israheliticus admodum erat claudus, quia gressus bonæ operationis non
 habebat, ad quem dominus quodammodo manus expandit, vt ad se veniret, dum
 Matthe. 11 dixit; *venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis & ego vos reficiam.* Sed ille neglectis
 versu. 28. eius donorum beneficijs, gressus retro in infidelitatem retorfit.

CAPVT XI.

Deus quosdā ex populo Iudaico gratuita sua electione sibi seruauit, per fidē in Chri-
 stum saluandos, reliquis ob incredulitatem in sua cæcitate, iuxta prophetarū
 vaticinia relictis, ac gentibus in locum ipsorum ex gratuita Dei bonitate assūp-
 tis, quas monet Apostolus ne aduersus Iudæos glorientur: quodq; Iudæi ad
 tempus deserti, tandem ad Christum conuertentur, exclamans ob diuinæ sa-
 pientiæ incomprehensibilitatem.

I
 A **D**ico ergo: Numquid Deus repulit populum suum? Absit. Nā
 2 *& ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Benjamin.*
 3 *† Non repulit Deus plebem suam quam præsciuit. An nesci-*
 4 *tis in Elia quid dicit Scriptura: quēadmodum interpellat Deum ad-*
 5 *uersum Israel? † Domine Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suf-*
 6 *foderunt: & ego relictus sum solus, & querunt animam meam. † Sed*
 7 *quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia viro-*
 8 *rum, qui non curuauerunt genua ante Baal. † Sic ergo & in hoc tem-*
 9 *pore, reliquia secundum electionem gratia salua facta sunt. † Si autem*
 10 *gratia, iam non ex operibus: alioquin gratia iā non est gratia. † Quid*
 11 *ergo? quod quarebat Israel, hoc non est consecutus: electio autem*
 12 *consecuta est: ceteri verò excacati sunt: † sicut scriptum est: De-*
 13 *dit illis Deus Spiritū compunctionis: oculos vt non videant & aures*
 14 *vt non*
 15 *audiant.*

et non audiant, usque in hodiernum diem. † Et David dicit: 'Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis. † Obscurentur oculi eorum ne videant: & dorsum eorum semper incurva. † Dico ergo: numquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum delictum, salus est gentibus ut illos amulentur. † Quod si delictum illorum diuitia sunt mundi, & diminutio eorum diuitia gentium: quanto magis plenitudo eorum? † Vobis enim dico Gentibus: Quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo, † si quomodo ad emulandum provocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis. † Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi: quæ assumptio, nisi vita ex mortuis: † Quod si delibatio sancta est, & massa: & si radix sancta & rami. † Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es. † Noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris: non tu radicem portas, sed radix te. † Dices ergo: Fracti sunt rami ut ego inserar. † Benè: propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fides: noli altum sapere, sed time: † Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: ne fortè nec tibi parcat. † Vide ergo bonitatem, & seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te autem bonitatem Dei, si permanseris in bonitate, alioquin & tu excideris. † Sed & illi, si non permanserint in incredulitate, inserentur: potens est enim Deus iterum inserere illos. † Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam: quanto magis ij, qui secundum naturam inserentur suæ oliuæ? † Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc, ut non sitis vobis ipsis sapientes) quia cecitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, † & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: 'Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem à Jacob. † Et hoc illis à me testamentum: cum abstulero peccata eorum. † Secundum Euangelium quidem, inimici propter vos: secundum electionem autem, charissimi propter patres. † Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei. † Sicut n. aliquando & vos non credidistis Deo, nunc aut misericordiam cōsecuti estis propter incredulitatē illorū: † Ita & isti nunc non crediderūt in vestram misericordiā, ut & ipsi misericordiā consequantur. † Conclufit n. Deus omnia in incredulitate: ut omniū misereatur. † O altitudo diuitiarum sapientia, & scientia Dei: q̄ incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles via eius! † Quis n. cognouit sensum Domini? Aut quis consiliarius eius fuit? † Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei: † Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sacula, Amen.

Dico ergo: Numquid repulis Deus populum suum. Subaudi, ex toto, Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Benjamin. Qui non sum repulsus, sed cum aliis per fidem Christi saluatus; si enim ex toto repulisset populum suum Israel, me non saluaret, qui de eorum prosapia Originem duco. *Non repulis Deus plebem suam: quā præsciuit.* Præscientia prædestinationem præcedit, & non omnia, quæ præsciuntur prædestinantur, verum tamen qui prædestinantur ante præsciuntur. Hoc autem in loco præscientia pro prædestinatione accipitur, per quod ostendit nullum siue ex Iudæis, siue ex gentibus prædestinatum esse repulsū, præsciuntur enim à Deo bona, & mala, prædestinantur autem solummodo bona, & hoc distat inter prædestinationem, & gratiam, quia prædestinatio est præparatio gratiæ, gratia autem iam ipsa donatio munerum gratuita. *An nescitis, id est, nunquid ignoratis, quid dicis scriptura in Elia, quemadmodum interpellas Deum aduersus Israel?* Contra eos videlicet, qui ex decem tribubus Idololatricæ effecti interfecerant cultores verius veri Dei. *Domine Prophetas tuos occiderunt.* Hoc in libro Regum plenius narratur, quomodo Achab, & Iezabel cum sibi fauentibus Prophetas Domini occiderunt. *Altaria tua suffoderunt decem tribus;* apud quos talia fiebant, quæ virtulos aureos in Dan, & in Bethel à Ieroboam adorandos acceperant. Altaria Hierosolymitani templi non suffoderant, & idcirco intelligimus, quod in ipsis decem tribubus licet quidam Altaria diis gentium ædificarent, erant tamen, qui Deo ædificabant, & ibi immolabant, non audentes ire Hierusalem propter Reges Israel Idololatrias, qui illos à templo Dei arcebant. Horum Altaria Deum scilicet colentium illi, qui idola colebant, suffodisse, & funditus euertisse intelliguntur, *& ego relictus sum solus.* Sic ei videbatur, quod ipse solus remansisset ex omnibus Prophetis Domini præ magnitudine stragis, & interfectionis quæ sauebatur in Dei cultores. *Quarunt animam meam,* sic enim minata fuerat ei Iezabel impiissima: *hac mihi faciant Dii, & hac addant si non posuero cras animam Heliae, sicut animam unius ex istis, sed quid dicis illi responsum diuinum.* Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal. Cum esset in spelunca, quæ est in monte Dei Oreb hoc responsum diuinum accepit. Nec ait relictæ sunt mihi; sed ego reliqui, & seruauit mihi septem millia virorum, qui aliis ad Idololatriam transeuntibus nō curuauerunt genua Baal, qui erat Deus Achab, & Iezabelis, qui rectè viri appellantur, eo quod idola viriliter spreuerint. Septem autem ista millia eorum, qui non adorauerunt Idola, multa significant millia illorum, quos Dominus dono gratiæ seruauit, ne curuarent genua sua ante Baal. In Dan, & in Bethel, aut in aliquo delubro idolorum, sicut enim quinque prudentes virgines significant omnes iustos integritatem fidei habentes, & iniustos. Quinque etiam fratres diuitis, qui torquebatur apud inferos, omnes Iudæos incredulos, sic septem millia illorum significant omnes, qui idola non adorauerunt, septenarius etenim numerus plerisque in locis sacratu est, & ponitur sæpissime pro vniuersitate, sicut in Psalmis, ubi dicit Psalmista Domino: *Septies in die laudem dixi tibi.* Quid enim esset septies in die laudem dicam tibi, exposuit cum dixit: *Benedicam Dominum in omni tempore.* Ioannes quoque in Apocalypsi sua septem Ecclesiis scribit, quæ generaliter omnes Ecclesias significant, *Sit ergo in hoc tempore,* id est, in Domini aduentu, & Apostolorum prædicatione *reliquia salua facta sunt,* de quibus supradictum est, *se fueris numerus filiorum Israel, sicut arena maris, reliquia salua fient,* sicut temporibus Eliæ dono gratiæ Dei, multi reseruati sunt, ne adorarent Idola, sic temporibus Apostolorum multi ex Iudæis secundum electionem gratiæ Dei saluati sunt veniendo ad fidem. Qui & reliquiæ appellantur, & considerandum, quia secundum electionem gratiæ, id est, prædestinationis donum saluæ factæ sunt, non secundum meritum operum suorum. Vnde in Epistola ad Ephesios, *Sicut elegis nos,* inquit, *ante mundi constitutionem in ipso,* id est, in Christo, *ut essemus sancti, & immaculati: Si autem gratia iam non ex operibus,* si gratia Dei salui facti sunt illi, qui crediderunt ex Iudæis, iam non fuit illud ex operibus legis, per quem putabant se iustificari posse illi, qui in fidelitatem remanserunt. *Alioquin gratia iam non est gratia,* hoc est, si aliter salui facti sunt, quod non potest fieri, nisi gratia Dei, ergo ipsa gratia iam non erit gratia, sed meritum. *Quid ergo?* Subaudi, dicendum est, hoc procul dubio, *quod quærebas Israel, hoc non est consecutus, electio autem consecuta est.* Quid quærebat Israel opera legis perficere

fide

sine gratia Christi, & ex ipsis operibus iustificari sine gratia Christi, & fide Euangelii, quod idcirco non est consecutus, quia neque opera legis valuit implere sine gratia Christi, neque iustificari sine fide illius, hoc tamen de illis intelligendum, qui ad fidem Christi noluerunt transire, de transeuntibus. verò ad Christum subinfertur, electio autem consecuta est, id est illi, qui electi sunt ex eadem plebe, qui supra appellauit reliquias nunc electionem vocat. Et sicut in præcedentibus. circūcisio pro Iudæis, sic hic electio pro electis accipitur, qui consecuti sunt iustificationem per fidem, quæ crediderunt in Christum. Quamuis & electio ad credentes gentiles etiam posset referri, qui vnum effecti sunt cum Iudæis fidelibus. Tale est & illud Psalmistæ, *Iustus Dominus iustitiam dilexit*, id est, iustos amatores iustitiæ, *ceteri verò excitati sunt*, tenebris infidelitatis, sicut enim ille, qui fidem habet, in luce dicitur consistere, ita qui infidelis est, in tenebris ignorantiae manet. Vnde idem egregius prædicator credentibus, dicit, *Eratis enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in Domino, sicut scriptum est, dedit illis Deus Spiritum compunctionis, oculos ut non videant, & aures, ut non audiant usque in hodiernum diem*. Hæc verba partim sunt Apostoli, partim autem Esaie Prophetæ. Quod dicit, dedit illis Deus Spiritum compunctionis Apostoli verba sunt, quæ autem sequuntur Esaie Prophetæ, Spiritus compunctionis aliquando in bonam partem accipitur, aliquando verò in contrariam, in bonam accipitur, sicut in Actibus Apostolorum legitur. Quod audientes Iudæi prædicationem Apostolorum *compuncti sunt corde*, & dixerunt ad Apostolos, *Quid faciemus viri fratres*, in contrariam verò partem accipitur, ut in isto loco dedit illis Deus, id est, habere promisit Spiritum compunctionis, siue dedit, id est dari permisit. Sicut tradidit, & indurauit, pro eo, quod est tradi, & indurari permisit, Spiritum autem compunctionis appellat mentem inuidentiæ, quia inuiderunt, & inuidet adhuc salutem gentium. Aliquando enim Spiritus pro animo ponitur, ut in Euangelio habetur de Domino, quod *inclinato capite tradidit Spiritum*. Aliquando pro mente, ut hic, & anima est, qua corpus viuificatur, Spiritus verò ipsa ratio, qua inter bonum, & malum, verum, & falsum discernimus, & non est aliud mens, atque aliud ratio. Spiritus autem compunctionis idcirco appellatur mens inuidentiæ, quoniam plerumque dum cernunt homines felicitatem alterius, torquentur, & affliguntur, inde in tantum, ut etiam inuidendo in lacrymas prorumpant. Ad exaggerandam ergo inuidiam, qua torquentur Iudæi de salute gentium, dixit habere illos Spiritum compunctionis, aliter Spiritum compunctionis malignum spiritum, qui spiritus est perditionis, possumus intelligere, qui Dei contemptores in sua potestate suscipit. Bonus ergo Deus exigentibus culpis Iudæorum permisit eis habere spiritum perditionis, qui eos perimat in anima, sicut & de Philosophis gentium dicitur, quod tradiderit illos Deus in reprobum sensum, oculos non videant, oculis quidem corporeis viderunt Iudæi Dominum, & multa miracula ab eo fieri, sed quia immoderate terrenis negotiis intendebant oculis fidelitatis, & amoris, nequaquam meruerunt illum cernere. Et aures, ut non audiant. Subaudi, permisit eis habere, audierunt Christum auribus carnis, sed non audierunt auribus cordis, quas Dominus requirebat, dum diceret, *Qui habet aures audiendi audiat*. Cæcitas igitur, & surditas, atque mens inuidentiæ usque in hodiernum diem in Iudæis manet, quia dum nolunt obedire Euangelio adhuc, ut in Christum credant, liuore inuidiæ succensi semper inuidet salutem gentium. *Fiat mensa eorum in laqueum*. Ad mensam solent impii tractare de nece innocentium, sicut Herodes de obtruncatione beati Ioannis, & Holofernes sputicissimus de violatione Iudith. Solent eos etiam vocare ad mensam, ut dolo illos interficiant, sicut Absalon interfecit fratrem suum Ammon, sic Iudæi intelliguntur super mensas tractasse de nece innocentis Christi. Ideo per mensam debemus intelligere collationem verborum illorum, quam aiebant super mensam de Christo. Vnde dicit Propheta. *Fiat mensa eorum*, id est, collatio verborum Iudæorum in laqueum, ut illaqueatur, & inuoluantur, siue decipiantur ultionem iniquitatis mensæ suæ. *In captionem* quoque, ut ipsi capiantur. *Fiat illis etiam in scandalum*, hoc est, in ruinam, vel offensionem, siue rixam. Quatenus iram omnipotentis Dei incurrentes, ruinam patiantur damnationis, & inter se rixas generent, & contentiones. Scandalum siquidem græcum est, & sonat in latino sermone offensionem, ruinam, vel rixam. Pro offensione enim, & ruina ponitur, ubi Dominus dicit. *Ve qui scandalizaueris*.

Psalm. v. 7

Ephes. 2. vers. 8.

VIII.

Act. 2. v. 36.

Ioan. 19. vers. 30.

B.

Marc. 4. v. 9.

IX.

F.

Matth. 18. vers. 6.

WIM

nam de pusillis istis, id est, qui offenderit, vel ruere fecerit. Pro rixa autem sicut illo in loco, ubi dicit Euangelista. Quo audito Pharisei verbo scandalizati sunt, id est, rixati: Hic autem sub utroque sensu accipi potest, & in retributionem inquit, ut qualia fecerunt in Christum, talia retribuuntur illis & utique ita contigit, verbi gratia: Voluerunt Christi nomen delere de terra, nomen eorum deletum est, ut non iam dicantur populus Domini. Interfecerunt Christum, interfecti sunt & ipsi gladio Romanorum, significatur & sacra scriptura per mensam, quæ data est Iudæis in lege, & Prophetis.

Psalm. 127. Sicut Psalmista ostendit dicens: *Parasti in conspectu meo mensam*. Cuius intelligentiam, quia non rectè scrutati sunt Iudæi, facta est eis ipsa mensa in laqueum, & in cætera, quæ supra memorata sunt nolentes in Christum credere, cui omnis illa scriptura testimonium perhibebat. Et quoniam ad mortem contra auctoritatem illius scripturæ tradiderunt Christum, illa est eis retributio secundum meritum illorum. *Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum illorum semper incurua.* Hæc verba non optantis voto, sed prædicantis officio dicuntur. Obscurentur oculi cordis illorum, id est, intellectus eorum, ut non intelligant Christum Filium Dei esse, & dorsum illorum semper incurua, sicut qui graue onus portat, & incuruatur in terra, ita quodammodo peccator, qui pondere peccatorum premitur incuruatur. Sicut Psalmista deplorat dicens: *Iniquitates meae supergressæ sunt caput meum. Dico ergo. Nunquid sic offenderunt Iudæi, ut caderent?* Subaudi, solummodo ut eorum casus nihil profuerit. *Abstulit*.

X. & est sensus. Non offenderunt Iudæi Dominum solummodo propter hoc, ut ipsi caderent, sed ut multitudo gentium in eorum locum surgeret, & magnam utilitatem casus illorum nobis præstaret. Vnde sequitur, *Sed illorum delicto, salus gentibus, ut illos amulentur*, ac si diceret aliis verbis. In illorum delicto salus gentibus est procurata, quia nisi Iudæi periissent, nequaquam gentes saluarentur. Delictum dicitur, quasi derelictum. Et delictum fit in cogitatione; peccatum verò in operatione. Dicitur & delictum quando non impletur Dei mandatum. Peccatum verò, quando fit, quod prohibitum est, sed Apostolus indifferenter ponit delictum pro peccato. Delictum ergo Iudæorum mors Christi fuit, & cor impoenitens cum infidelitate, cuius morte gentiles sunt redempti, & sacro baptismo abluti, quos debent Iudæi æmulari, id est, imitari in fide, ut credentes, sicut credunt, salui fiant. *Quod si delictum eorum diuitiæ sunt mundi* propter delictum Iudæorum, quod commiserunt in Filium Dei, & propter infidelitatem illorum in Filium Dei, ditata est multitudo gentium diuitiis legis Prophetarum, Psalmorum, & gratia fidei, quia abstulit eis Dominus omnia ista, & tradidit gentibus in se credentibus, sicut in Euangelio minatus est eis dicens: *Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.* Magnæ & incompenfibiles fuerunt diuitiæ Iudæorum, quæ totum ditauerunt mundum. *Et si diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum?* Diminutio hic pro paucitate accipitur, & paruo numero, diminutio autem infidelium Iudæorum Apostoli fuerunt, aliiq; credentes ex eadem plebe. Et est sensus. Si paucitas, quæ ex Iudæis credidit, tantam salutem attulit gentibus, ut penè inter omnes gentes Euangelium per illos prædicatum sit, quanto magis prodesset, si omnes credidissent, multo magis prodesset, quia per omnes gentes iam esset Euangelium prædicatum ab illis, Apostoli enim, aliiq; credentes ex Iudæis diuitiæ sunt gentium, quia per illorum ministerium acceperunt fidem, cognitionemque diuinarum scripturarum, ubi noticia Dei est, & ipsi ordinauerunt gentibus Episcopos, Presbyteros, Diaconos, cæterosque ordines Ecclesiasticos; & ut amplius dicam, quicquid boni habemus gratia Dei cooperante, ac largiente per eorum ministerium accepimus. *Vobis enim dico gentibus, quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus ministerium meum honorificabo.* Cum cæteri Apostoli singuli in locis sibi destinatis prædicassent, Paulus Apostolus penè omnibus gentibus prædicauit, quia à Domino audiuit, *Longe mittam te in nationes.* Qua de causa ipse propriè Apostolus extitit gentium, sicut alio in loco testatur dicens: *Qui operatus est Petro in Apostolatam circumcisionis, operatus est & mihi inter gentes.* Hoc est, qui Petrum constituit Principem Iudæorum, me etiam constituit ut sim Princeps & prædicator omnium gentium. Bene autem dicit ministerium meum honorificabo, id est, prædicationem in opus vertam. Tunc etenim prædicator ministerium suum honorificat, quando secundum illud, quod prædicat, viuere studet;

Psalm. 97. v. 4.
XI.
G

XII.

Matth. 21.
vers. 43.

H

XIII.

Act. 22.
vers. 21.

Gal. 2. v. 8.

det; vt quod prædicat ore, honoret, & confirmet bono exemplo, bonisque operibus. Aliter, ministerium meum honorificabo, hoc est gratiam Euangelii non solum gentibus, quibus delegatus sum Apostolus, prædicabo, sed etiam Iudæis impartire curabo. Honor etenim magistrorum numerositas est auditorum. Si quomodo ad æmulationem prouocem carnem meam, & saluos faciam aliquos ex illis.

Si quomodo ad æmulandum prouocem carnem meam, hoc est, idcirco ministerium honorificabo, vt aliquo modo ad imitandum me prouocem Iudæos, ex quibus carnem fumpsi, & me imitando, saluentur, sicut & ego saluus factus sum. Et si non omnes saltem vel *& saluos faciam aliquos ex illis*. Si enim *amissio eorum reconciliatio est mundi*, quæ assumptio. Subaudi, erit *nisi vita ex mortuis*: Statim enim vt illi cæperint viuere Deo per fidem, qui antea mortui erant infidelitate, adueniet Dies iudicii, & resurgent omnes de puluere terræ, viuentque omnes electi in vita æterna semper cum Christo, profuit etenim gentibus ad fidem amissio eorum, proderit & assumptio. Quoniam vita æterna dabitur electis ex mortuis. Alio modo, assumptionis nomine Apostoli possunt intelligi, qui vita fidelibus gentium extiterunt. Quæ, inquit, assumptio est, nisi vita ex mortuis, id est, quid aliud sunt assumpti, & electi à Deo ex eadem plebe, sicut & ego, & Petrus, ac reliqui credentes, qui vos etiam assumpsimus ad fidem Christi, nisi vita, id est, viuentes per vitam Christi ex mortuis Iudæis infidelibus, si enim illi sua morte infidelitatis reconciliationem præstiterunt mundo, nos, qui infidelitate mortui non sumus ad vitam aliorum, quasi viui ex mortuis seruati sumus. *Quod*

XIV.

I

XV.

XVI.

K

XVII.

XVIII.

i. Paral. 16.
verf. 28.

L

si delibatio sancta, & massa. Delibatio est degustatio quædam, siue primitiæ alicuius rei. Verbi gratia, quando particula accipitur ex massa conspersæ farinae, & prægustatur, cuius saporis sit reliqua: Nam naturale est, vt omnis res, quæ vnius substantiæ est, diuisa per partes in eadem permaneat natura, & vnius saporis, & qualitatis sit, sicut ex fermentata farina dignoscitur. Hic autem delibatio sanctos significat Apostolos. Massa verò patres sanctos Abraham, Isaac, Iacob, Dauid, Esaiam, & reliquos, ex quorum progenie Apostoli descenderunt. Ergo si Apostoli, & Patres, quorum fidem ipsi Apostoli assecuti, & imitati sunt, sancti fuerunt, potest & præpostero ordine non inconvenerit dici, si massa sancta in Patribus ergo & delibatio similiter sancta in Apostolis, cæterisque credentibus, qui fidem patrum veraciter habuerunt. *Es radix sancta, & rami*, id ipsum appellat modo radicem, quod superius massam, & idem significant rami, quod delibatio. Patres videlicet veteris testamenti sunt massa, & radix, quia de illorum prosapia sumpta est delibatio, & processerunt rami, id est, Apostoli, sicut ergo radix bona, bonum succum diffundit per ramos, vbi sunt fructus boni saporis, ita Apostoli, qui Originem duxerunt à sanctis Patribus, & eorum fidem imitati sunt, sancti, & boni fuerunt, iam superius in hac Epistola massam alteram posuerat, qua significatur mortalitas, & peccatum Adæ, ex qua fiunt quædam vasa in honorem per misericordiam gratiæ Dei, quædam verò iusto Dei iudicio in contumeliam, hic verò massa in bono accipitur. Potest, & per radicem intelligi Christus, per ramos autem Apostoli, alique credentes. Quia sicut à radice emittitur succus in ramos vt viuant, ita & in Christo viuunt omnes credentes, ab illo omne bonum accipientes, cuius & membra sunt, *Quod si aliqui ex ramis fracti sunt* in infidelitate remanendo, *tu autem cum oleaster esses* totus, scilicet paganus in locum illorum successisti, *& socius factus es radicis*, id est, fidei sanctorum Patrum, *& pinguedinis oliuæ gratia*, videlicet sancti Spiritus, *Noli gloriari*, neque extolli *aduersus ramos* in infidelitate manentes. Nam illi sancti Patres Spiritum sanctum habuerunt, vnde & vincti Dei appellabantur sicut est illud. *Nolite tangere, Christos meos*, quod de Abraham, Isaac, & cæteris intelligendum est. Aliter, per radicem iterum alio modo possumus intelligere Christum, vt sit sensus: Socius radicis, id est, Christi, & pinguedinis oliuæ, gratiæ videlicet Spiritus sancti factus es, ne extollaris in superbiam, ne amittas gratiā, quæ data est tibi. Gentiles alloquitur Apostolus, & loquitur omnibus, quasi vni. Ramos fractos, vt diximus appellat Iudæos in infidelitate manentes, qui à radice, id est, à fide Patriarcharum, vel à Christo recesserunt. Oleastrum autem gentiles, qui infructuosi ante Domini aduentum erant, agrestem vitam ducentes; Et est sensus O gentilis si vides aliquos Iudæorum à gratia Christi alienos existere, & à fide Patriarcharum, & te in locum illorum esse, sociumque factum fidei patrum, & gratiæ Christi, atque Spiritus sancti

sancti, noli despicere illos, neque extollaris, ne fortè amittas gratiam, quæ tibi gratis data est. *Quod si gloriaris contra eos, qui lapsi sunt, attende, quia non tu radicem portas, sed radix te.* Quasi diceret, si vis extolli, audi vnde humilieris. Non portas tu radicem, id est, nihil confers Patribus sanctis, qui te præcesserunt, sed radix te portat, quia eorum fide saluaris. Tu enim accepisti ab eis, illi acceperunt à te. Aliter. Non portas radicem, id est, Christum, cui nihil ex tuo tribuis, sed ipse te portat, à quo habes quicquid boni habes, & insuper ab illo habes esse. *Dices ergo mihi ò gentilis, fracti sunt rami, increduli scilicet Iudæi abiecti sunt, ut ego gentilis inserar in locum illorum. Bene.*

XIX Subaudis, dicis, quia ita est, sed attende quid sequitur. *Propter incredulitatem fracti sunt rami.* Quia Iudæi noluerunt in Christum credere, lapsi sunt in mortem damnationis, fracti sunt à gratia Dei; *Tu autem fide Christi, sis non tuis meritis, ideoque noli gloriari, noli altum sapere,* id est, noli superbire, *sed time cadere,* Dei enim beneficium est, quod vocatus es, non tuum meritum, iuxta quod idem egregius prædicator alias dicit, *gratia saluati estis, & hoc non ex vobis, Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur. Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit, ne fortè nec tibi parcat.* Naturales ramos appellat Iudæos, qui ex sanctis Patribus, & Deo dilectis originem traxerunt. Et est sensus. O gentilis considera, quia si Deus non pepercit Iudæis, qui à sanctis Patribus originem ducebant, & ex quorum gente ipse carnem assumpsit, multo magis nec tibi parcat, si à fide recesseris, qui oleaster eras, vel in superbix fastum te eleuaueris despiciendo Iudæum. *Vide ergo bonitatem, & seueritatem Dei.* Seuerus Iudex dicitur, qui in nullam partem iudicium suum flectit, sed per rectitudinem incedit. Seueritas verò dicitur iudicium, quo nulli adulatur, sed iustè omnes iudicat. Bonitas autem pietas gratiæ, & misericordiæ, quo bona præstantur hominibus. *In eos quidem Iudæos, qui ceciderunt, seueritatem,* id est, iustissimum iudicium exercuit, *In te autem bonitatem,* hoc est, gratiam pietatis monstrabit. *Si permanseris in bonitate,* id est, in fide recta, *Alioquin & tu excideris,* id est, si à fide recesseris, penitus peribis. Distat autem inter frangi, & excidi. Quia fractus ramus potest vtcunque arbori suæ solidari. Excisus nullatenus, & notandum quia Iudæos dixit fractos, quia prædicante Elia, & Enoch, solidabuntur in fide Christi. Gentiles autem, si à fide recesserint penitus abscindendos à gratia Christi, ac deinde perdendos. Vnde sequitur

XXII. *Sed illi.* Subaudi, Iudæi *si non permanserint in incredulitate inferentur fidei Christi, & fidei Patriarcharum. Potens est enim Deus iterum inserere illos fidei Christi. Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis is qui secundum naturam, inseruntur sua oliua.* Gentilem alloquitur superbientem contra ramos, qui fracti sunt, quasi suis meritis saluari meruit, & dicit: Si tu ò Gentilis per gratiam Dei separatus à paganismo, & ab his, qui ab exordio sui diuersis erroribus à Deo sunt separati, & contra consuetudinem insertus es in bonam oliuam, hoc est, in fide præcedentium patrum, qui pinguedinem sancti Spiritus habuerunt, quanto magis Iudæi te secundum naturam inferent suæ oliuæ; fidei videlicet patrum suorum. Quod dicit contra naturam insertum esse ramum oleastri in oliuam more humano loquitur; quia naturale est, vt surculum bonæ arboris inseramus in trunco malæ, non surculum malæ in trunco bonæ. Et hoc insertio dicitur, Deus autem

XXIII. conditor, & creator omnium naturarum nihil contra naturam facit. *Nolo autem vos ignorare fratres mysterium hoc.* Mysterium est res occulta, & secretum aliquod in se continens. Alloquitur ergo gentiles credentes considerare quia de causa salui facti sunt, suis meritis, an gratia Dei: & Iudæi abiecti & dicit, occultum & secretum Dei iudicium, quantum homo penetrare potest nolo vos lateat, quare Iudæos quondam populum peculiarem abiecerit, & gentes peccatrices per fidem sibi copulauerit. Et cuius rei gratia hoc admonuerit perpendere subinfert dicens. *(Vt non sitis vobis ipsi sapientes,)* id est, vt non superbiatis dicentes vos propriis meritis fore saluatos ac per hoc alios despiciatis. Sibi enim sapiens dicitur qui donum quod habet non Dei gratiæ, sed suis meritis & studio deputat. Qui autem secundum Deum sapiens est, in beneficiis Dei non insultat abiectis, sed cum timore gratias agit misericordiæ largitoris. Aliter sibi fit sapiens, qui quemlibet peccatorem despicit cum potius ex consideratione peccatoris humiliari conueniat, quia omnes vnus sumus naturæ, licet non eiusdem gratiæ, ipse ergo Apostolus demonstrauit de quo mysterio loquitur.

XXIV.

XV.

O

tur. *Quia cæcitas ex parte contigit in Israel.* Rectè dicit ex parte contigit cæcitas, & non ex toto, quia reliquæ crediderunt. Cæcitas vero contigit in Israel non corporis, quæ fit amisso lumine oculorum, sed cordis, quæ fit tenebris infidelitatis. In his ergo dictis Apostoli, quòd sit per mysterium in lapsu Iudæorum discimus, sed ex qua profunditate consilium Dei veniat cum ipso Paulo ignoramus. Et si ipse sciebat, non tamen manifestauit, dicit enim, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, *Donec plenitudo gentium intraret. & sic omnis Israel saluus fieret.* Plenitudinem autem gentium, non conuersionem omnium accipimus, sed multitudinem earum, quæ aut iam diuina prædestinatione collecta est, aut in futuro colligetur. Plenitudo vero hæc non ad numerum à Deo præfinitum, corruerunt itaque Iudæi, vt surgerent gentes. Quis hoc mysterium valeat penetrare, cur Deus multitudinem gentium ipseuerit penè ab exordio mundi, à tempore scilicet, quò confusum est labium vniuersæ terræ. Et Iudæos tantum sibi peculiare fecerit, qui per lineam Eber descenderunt, iterumque gentes in suo aduentu elegerit, & Iudæos in finem mundi recipiendos abiecerit? Quis inquam tam subtilem dispositionem diuinam inuestigare sufficiet? De prædestinatione pulchrum sermonem cerne lector vsque ad obsecro vos. *Veniet ex Sion, qui eripiat impietatem Iacob.* Sion ipsa est Hierusalem, de qua Micheas ait, *De Sion egredietur lex, & verbum Domini de Hierusalem.* Saluator etenim ascendendo ex plebe Israelitica, quòd Esaïas olim prophetauerat dicens. *Ecce virgo concipiet, & pariet filium,* veniet de Sion, siue de Hierusalem, Ponendo vero membra sua in cruce, propriumque sanguinem fundendo, & lauatrum baptismatis dandò eripuit tam gentes, quam illas reliquias, quæ ex Israel crediderunt, quòd ante facere non præualebat. *Auertit nihilominus impietatem ab Iacob.* Ab his, videlicet, qui crediderunt ex Iudæis in primo aduentu illius. Auertit quoque pleniter ab his, qui suscepta gentium multitudine conuertentur, & saluabuntur, sicut scriptum est, *ipse redimet Israel ex omnibus iniquitatibus eius,* & cum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israel saluus fiet. *Et hoc illis à me testamentum subaudi dabitur, siue complebitur, per quòd aliquandò promissio designatur, & euangelium.* Et potest hic vtrunque intelligi promissio videlicet regni cælorum & euangelium in quo ipsa promissio continetur, dicente Domino, *pœnitentiam agite, appropinquauit regnum cælorum.* De hoc testamento dictum est per Hieremiam, feriam, inquit, cum eis pactum nouum, & testamentum nouum scribam in cordibus eorum. Sequitur, *cum abstulero peccata eorum* his verbis demonstrat, quòd licet quorundam credentium ex eis peccata sint ablata, in fine tamen sæculi per baptismi gratiam plenius auferentur. *Secundum euangelium quidem inimici Dei propter vos.* Non ait secundum legem, quam pro viribus suis Iudæi æmulabantur, sed secundum euangelium, quòd ipsi contemnebant, vbi narratur qualiter Dominum morti tradiderunt. Ergò quantum attinet ad euangelium, quòd Iudæi non recipiunt, inimici Christi sunt, & eiusdem euangelii, hanc inimicitiam idcirco incurrerunt, vt gentes credere possent, & hoc est, quòd dicit, propter vos o Gentiles, vt vos crederetis, inimici Dei facti sunt Iudæi. Secundum euangelium, id est secundum quòd euangelium narrat. Siquidem in euangelio refertur, qualiter impiè Iudæi pegerint necem Christi, propter quam incurrerunt inimicitias Dei, & quia in infidelitate permanferunt. *Secundum autem electionem Carissimi propter patres.* Non sit intelligendum, quòd qui appellantur inimici Dei, ipsi sint, & Carissimi, præsertim, cum Iudæi vna gens sint, quæ diuiditur in credentes, & non credentes. Igitur Iudæi alieni à fide Christi inimici sunt Dei, Carissimi vero illi, qui per electionem, siue prædestinationem Dei sunt iustificati. De quadi-
 citur, *qui elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti, & immaculati.* Qui propter patres, id est Abraham, & cæteros Carissimi nuncupantur, quoniam exemplar iustitiæ, & fidèi præcedentium Patrum illi, qui credunt, veraciter tenent. *Sine pœnitentiâ enim sunt dona, & vocatio Dei.* Pœnitentiâ pro mutatione accipitur nonnunquam in sancta scriptura, sicut habes Domino dicente ad Samuelem. Pœnitet me regem fecisse Saul super Israel. Vnge filium Esaï dum præcipit vngi filium Esaï ostendit immutare se disputationem facti sui, ideoque dicit pœnitet me, sic alibi *curauit Dominus, & non pœnitebit eum,* id est non mutabitur voluntas eius. Verum
 H

xvi.

P

Micheas.
4.v.2.Isai. 7.
vers. 14.Psal. 129.
vers. 8.

xvii.

Q
Math. 3.
vers. 2.

xviii.

R

Ephes. 1.
vers. 4.

xix.

Psal. 139.

vers. 1.

Rom. 8.
verf. 30.
Matth. 20.
verf. 16.

quod dicit dona, & vocatio Dei intelligitur ordine præpostero. Primum enim vocat Deus ad fidem suam, secundum electionem gratiæ postmodum vero confert dona spiritus sancti, & præmia vitæ. Igitur sine mutatione sunt dona, & vocatio Dei in his, de quibus supra lectum est, *quos prædestinavit, hos & vocavit*, non in his, de quibus dicitur. *Mulsi sunt vocati, sed pauci electi.* Aliter sine pœnitentia sunt dona, & vocatio Dei in illis, qui ad fidem veniunt. Verbi gratia. Vocatur quis ex paganismo, baptizatur, ab omni culpa absoluitur. Quid boni fecit, ut vocaretur, & ut donum remissionis omnium culparum consequeretur, neque enim ieiunavit, neq; in eleemosynis vel annorum computatione in pœnitentia culpas deleuit. Dicamus apertius nascitur quis cum originali peccato, addit deinceps multa actualia, si crediderit vocatus est, baptizatus, itatim ab hac vita subtrahitur, accipit dona perennis vitæ. Ecce dona, & vocatio Dei sine pœnitentia, *Sicut enim & vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consecuti estis, propter incredulitatem illorum: ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, ut ipsi misericordiam consequantur.* Misericordiam appellat hoc in loco Apostolus fidem, gratiam baptismatis remissionem peccatorum, ac donum spiritus sancti, pariterq; reconciliationem, qua reconciliati sunt gentiles Deo, & insuper quicquid boni post Domini aduentum gratis à Deo perceperunt.

S

XXX.

XXXI.

Ostendens, quia sicut gentiles in primo Domini aduentu misericordiam Dei sunt consecuti, ita & Iudæi consequenter appropinquante secundo per prædicationem Eliæ, & Enoch, iuxta quod idem egregius prædicator alias dicit, cum plenitudo gentium intrauerit, tunc omnis Israhel saluus fiet, sicut, inquit, vos gentiles aliquando non credidistis Deo, nunc autem in Domini aduentu per prædicationem Apostolorum misericordiam omnipotentis Dei consecuti estis propter Iudæorum incredulitatem, in quorum locum credendo subintraistis, ita & ipsi Iudæi nunc non crediderunt in vestram misericordiam, quæ vobis à Deo data est, id est isto in tempore, quando vos misericordiam consecuti estis. Vel in vestra misericordia dicit, hoc est, ut vos misericordiam consequi potuissetis: casus etenim illorum salus fuit gentium. Poterat aliquis dicere, quare non crediderunt Iudæi in primo Domini aduentu? Ad hæc Apostolus, ut gentes, inquit, misericordiam consequerentur, & ipsi postmodum consequantur, si enim in primo Domini aduentu credidissent ex legis operibus se iustificatos putaret, in fine vero sæculi cum crediderint misericordiam consecutos non dubitabunt. Vn.

XXXII.

de subdit. *Conclusit enim Deus omnia hominum genera in incredulitatem.* Id est concludi permisit intra incredulitatem, *ut omnium misereatur*, Conclusos esse ostendit tam Iudæos, quam gentiles sub peccato incredulitatis, Iudæos quidem legem naturalem, & scriptam destruendo, gentiles verò naturalem legem calcando, sed ut clarius fieret eius gratia, qua dimittuntur peccata his, ita conclusis, placuit ei tunc abolitis peccatis hominum, sacramentum remissionis afferre, quando nemo poterat de suis meritis gloriari. Increduli siquidem fuerunt gentiles, misericordiam Dei ab eo vocati consecuti sunt, sunt modo & Iudæi increduli, sed miserebitur eorum. Quare tamen multitudinē gentium tanto tempore abiecerit Deus, Iudæos vero dilexerit, & postmodum in aduentu suo gentibus ad se collectis, Iudæos abiecerit, solus ipse novit, qui conspicit omnia, considerans igitur Apostolus tantas esse diuitias bonitatis Dei, & tantas opes diuinæ sapientiæ cum non potuisset hoc comprehendere subito in interioribus oculis cordis stupore simul, atque pauore perculsus exclamavit, & dixit; *O altitudo diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei.* Altitudo, & sublimitatem, & profunditatem significat: sapientia accipitur in diuinis rebus, scientia in humanis: sublimis ergo, & profunda est abundantia sapientiæ diuinarum, humanarumq; rerum apud Deum, qui, sicuti sunt,

V

omnia intuetur, & ad cuius omnem notitiam sensus noster retunditur. *Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius*, quibus homines, & Angelos iudicat, seu Iudæos, atq; gentiles, & quibus nunc istos elegit, nunc illos abijcit, *Et quam inuestigabiles sunt viæ eius*, quibus à gentibus ad Iudæos, & à Iudæis ad gentes transit, & quibus iterum à gentibus ad Iudæos transiturus est, vel vias possumus accipere actiones Dei, quibus omnia opera-

XXXIV.

tus est, quæ utiq; inuestigabiles sunt. *Quis enim cognovit sensum Domini*, id est intellectus eius profunditatem quis penetrauit, *aut quis consiliarius eius fuit?* Patris consiliarius vnigenitus filius est eius, qui & Angelus magni consilij appellatur, sed ex

XXXV.

hominibus, & Angelis nullus ei fuit consiliarius, *aut quis prior dedit illi*, subaudis fidem

fidem suam: aut aliquod bonum opus antequam ab eius gratia praeueniretur, & retribueretur ei merces à Domino ex hoc quod fidem suam prior dedit ei, quidam voluerunt contra hoc intelligere centurionem Cornelium bonis suis meritis exigentibus à Deo accepisse fidem, quasi causa remunerationis propter eleemosynas scilicet, & orationes, quibus instabat, qui idcirco ignoranter locuti sunt, quoniam à fide venit ad bona opera agenda, non ab operibus ad fidem, nisi enim Cornelius primum fidem habuisset praeuentus inspiratione diuina, nequaquam bona opera habuisset. Sed & sicut Beatus Gregorius dicit, praeuentus est à Deo, vt haberet fidem vnus Dei, non tamen Trinitatem personarum in Deo esse cognouit, quoad vsque Petrus est ad eum missus. Vnusquisque autem Deo fidem, & opera sua tribuit, quando eius gratia praeuentus creditur in eum, & bona opera exercendo studet voluntati eius placere. *Quoniam ex ipso*, id est ex Patre sunt omnia, quia ab ipso originem sumpserunt. *& per ipsum*, id est per filium sunt omnia, quia per illum omnia facta sunt, *& in ipso*, id est in spiritu sancto sunt omnia, quia in illo consistunt. Ecce Trinitas personarum; quod vero subdit, *ipsi gloria* trium personarum vna & singularis substantia declaratur, sicut & Esaias etiam dicit se audisse dicere Seraphin *sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth*, ter dixit de personis sanctus, & vna tantum vice de Maiestate Dominus, Similiter & Psalmista *benedicat nos Deus Pater*, benedicat nos Deus filius, benedicat nos Deus spiritus sanctus, & metuamus eum omnes fines terre. Quod vero ait ex ipso Deo patre sunt omnia, attendendum, quia non dixit de illo, aliud enim ex ipso, aliud de ipso, omne enim, quod est ex ipso, non de ipso, sed quod est de ipso, hoc vtique ex ipso, verbi gratia. Filius ex patre est, quia ab illo originem accipit, & de ipso, quia de eius substantia, domus verò, quae aedificatur ex lignis, vel lapidibus, ex ipso homine est, à quo fit, & à quo originem haber, sed non est de ipso, id est de eius substantia, Deus igitur creator omnium spiritus est inuisibilis, atque immutabilis, creatura verò omnis mutabilis est, ergo de immutabili substantia eius creata sunt omnia, sed ab immutabili Deitate cuncta sunt ex nihilo facta, ac propterea ex ipso patre sunt, quia ab illo originem ducunt.

XXVI.

X

Isai. 6.
vers. 3.
Psal. 63.
versu. 8.

CAPVT XII.

Instruit Romanos vt à seculi vanitate abstracti totos se Deo dedant, de susceptis donis non se efferentes, aut illorum limites transgredientes, sed in modum membrorum eiusdem corporis omnia ad proximi vtilitatem ordinantes, ipsis quoque inimicis benefaciant.

Quæsecro itaq; vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. † Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri: vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens & perfecta. † Dico enim per gratiam qua data est mihi, omnibus qui sunt inter vos: Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem: & unicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei. † Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: † ita multi vnum corpus sumus in Christo: singuli autem alter alterius membra. † Habentes autem donationes secundum gratiam, qua data est nobis, differentes; siue prophetiam secundum rationem fidei, † siue ministerium in ministrando, siue qui docet in doctrina,

1.

A

Phil. 4.

d. 18.

2.

Eph. 5.

d. 17.

3.

1. Thess. 4.

a. 3.

1. Cor. 12.

b. 11.

Ephes. 4.

b. 7.

4.

B

6.

7.

8. *na, † qui exhortatur in exhortando, qui tribuit in simplicitate, qui*
 9. *præst in solitudine, qui miseretur in hilaritate. † Dilectio sine simu-*
 v Amos 5. d. 15. *latione. Odientes malum, adherentes bono: † Charitate fraternita-*
 10. *tis inuicem diligentes: Honore inuicem præuenientes: † Solitudine*
 v Eph. 4. a. 1. *non pigri: Spiritu feruentes: Domino seruientes: † Spe gaudentes: In*
 11. *tribulatione patientes: Orationi instantes: † Neceſſitatibus ſanctorum*
 v 1. Pet. 2. c. 13. *communicantes: Hospitalitatem ſectantes. † Benedicite perſequen-*
 12. *tibus vos, benedicite, & nolite maledicere † Gaudete cum gaudenti-*
 C *bis, flete cum flentibus: † Idipſum inuicem ſentientes: Non alta ſa-*
 13. *pientes, ſed humilibus conſentientes. Nolite eſſe prudentes apud vos-*
 v Heb. 13. a. 1. *metipſos: † Nulli malum pro malo reddentes: providentes bona non*
 14. 15. *tantum coram Deo ſed etiam coram omnibus hominibus. † Si fieri*
 16. 17. *potest, quod ex vobis eſt, cum omnibus hominibus pacem habentes:*
 v 2. Cor. 8. d. 21. *† Non vosmetipſos defendentes chariſſimi, ſed date locum*
 18. *ira. ſcriptum eſt enim: Mihi vindicta; ego retribuam, dicit Domi-*
 v Heb. 12. d. 14. *nus. † Sed ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, potum da illi,*
 19. *hoc enim faciens, carbones ignis congeres ſuper caput eius. † Noli*
 v Eccl. 28. a. 1. 2. 3. *vinci à malo, ſed vince in bono malum.*
 Mat. 5. 8. 39. 20. *Deut. 32. e. 35. Heb. 10. f. 30. Prou. 25. c. 21.*

Obscuro vos fratres per miſericordiam Dei, ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam vi-
 uentem, ſanctam Deo placentem, rationabile obſequium veſtrum, Quia ſupra di-
 xerat Apoſtolus, concluſit Deus omnia in incredulitatem, ut omnium miſereatur,
 A oſtendens, quod ſiue Iudæi, ſiue gentiles non ſuis meritis, ſed miſericordia, & gra-
 v ſup. ca. 11. v. 32. *tia Dei ſaluati ſunt, obſecrat eos modò, & omnes eredentes per eandem miſericor-*
 diam, qua redempti ſunt ſanguine Chriſti, & tempore baptiſmatis ab omnibus ab-
 luti, ut exhibeant corpora ſua hoſtiam viuentem, & dicit. Obſecro vos per miſeri-
 cordiam Dei, ac ſi diceret non per potentiam magiſterialem vobis impero qua ſunt
 vester magiſter, & Apoſtolus, ſed deprecor, & obſecro quaſi ſocius, qua propter
 & fratres eos appellat non carne, ſed fide recolens illud, quod ſaluator fidelibus di-
 xit, *Omnes vos fratres eſtis*, quia *unus eſt pater veſter qui in cælis eſt*, hoc inquit obſecro
 per miſericordiam Dei, qua ſaluati eſtis, ut exhibeatis corpora veſtra hoſtiam vi-
 uentem. Erant apud Romanos Iudæi credentes, qui victimas, & hoſtias legales
 Hieroſolymis in templo obtulerant, hoſ hortatur, ut iam non boues, non hircos,
 non arietes, ſed ſemetipſos hoſtias Deo ſpirituales immolent. Siquidem, quando
 iſta ſcribebat Apoſtolus adhuc templum Hieroſolymis conſtabat, & nec dum erat
 ſubuerſum à Romanis. Hoſtia igitur & immolatur, & viua eſt, quando homo ab hæ-
 vita non deficit, & carnalibus vitiis ſe occidit mortificando membra ſua cum pecca-
 tis, & concupiſcentiis, verbi gratia, fuit ſuperbus, efficitur humilis, fuit luxurioſus,
 efficitur caſtus, fuit gulofus efficitur temperatus appetitor paſimoniz exiſtens, om-
 niſq; frugalitatis, ſic viuunt homines virtutibus, ut moriuntur vitiis, hoſtiæ appellabantur in
 veteri Teſtamento animalia, quæ adducebantur ad oſtium domus Domini, ibique
 B ſacerdotibus tradebantur, victimæ vero dicebantur à vinciendo eo quòd funibus, &
 veſtibus vinctæ animalia ad ſacrificium ducebantur. Quantum vero ad paganorum
 pertinet ritum, hoſtia dicebatur ſacrificium, quòd offerebatur Idolis, quando contra
 hoſtes dimicandum erat, victima verò dicebatur ſacrificium, quod victoria potius
 v. 1. Cor. 3. v. 17. *dijs pro gratiarum actione offerebatur. Sanctam: corpora noſtra fieri debent, hoſtiæ*
ſancta, quia templum ſunt ſpiritus ſancti, juxta quod dicitur alibi, templum enim
 DEI

DEI sanctum est, quod estis vos, & rursus nescitis, quoniam membra vestra templum sunt spiritus sancti: Oportet ergo sancta esse corpora, quæ Dei sunt habitacula. Deoplaudentem, id est à vitiis, & peccatis separatam, qui à vitiis se subtrahit, & virtutibus imbuitur, Deo utique placet *rationabile obsequium vestrum*, obsequium propriè dicitur obedientia ab eo verbo, quod est obsequor, sed hic ab Apostolo pro cultu diuinæ religionis ponitur, quod olim apud Iudæos quodammodo irrationabile fuit, quando putabant inuisibili, & in corporeo Deo per corporales victimas, & sanguinolentas se posse placere, & à peccatis mundari, Neque enim ad rationem pertinet, ut rationabilis creatura, quæ est homo, irrationabilia pro se offerat, Itaque rationabilis cultus est, ut Deo spiritui mens hominis offeratur mortificata à vitiis. Quodcumque enim vitia carnis, & recidiua peccata in nobis mortificamus, virtutibusque pollemus, hostia viua, atque rationabilis efficitur, sed fortasse querit aliquis: quare Deus omnipotens legales hostias victimasque sibi præcepit offerri, si ipse per illa sacrificia offerentibus placabilis non reddebatur, adeo ut peccata eis indulgeret? Cui respondendum est ob duas præcipue causas hoc à Deo præceptum esse vel quia prouenerant animi Iudæorum ad Idola colenda, atque ideo tolerabilius erat Deo à se creata sibi offerri, quam Dæmonibus, vel quia verum sacrificium futurum erat immundum, Dominus videlicet Iesus Christus, qui sua immolatione abstulit peccatum mundi, quod omnino dignum ut haberet figuratiua sacrificia longe antequam veniret, ut per illa typica facilius perueniretur ad istud verum, siue etiam tertia causa mysterii fuit, ut illa offerrentur sacrificia typica, quatenus istud sacrificium præsignarent, quod quotidie in ecclesia pro salute fidelium offerretur. Et nolite conformari huic sæculo, per sæculum hic non debemus intelligere præsentem vitam, quæ semper annis temporalibus, diebus, noctibusque, horis, atque momenti voluitur, sed homines per carnalem conuersationem sæculo deditos paganos videlicet Iudæos, hæreticos, falsosque Christianos, quibus non debemus assimilari, & consociari, ne eorum vitiis inquinemur, & nostris, Nolite conformari huic sæculo, id est nolite fieri similes amatoribus huius sæculi, qui virtutes despiciunt, & vitia sectantur, sed reformamini in nouitate sensus vestri. Per studium lectionis, & meditationis veteris testamenti, & noui quotidie sensus noster, & intellectus innouatur, & reformatur, dum proficimus, & magis ac magis in sapientia crescimus ea de Deo intelligendo, quæ antea ignorabamus. Reformatur etiam in nouitate sensus noster, dum proficit in nobis bonum opus, quia quantum intellectus in effectum operis vertitur, tanto amplius innouatur. Dicamus apertius, erat quis in litera legis positus, non penetrabat interiora, transiit ad euangelium, didicit quod lex spiritualiter debet intelligi, atque ita reformatus est in nouitate sensus sui, dum amissis tenebris carnalis intelligentiæ ad fructum transiit spiritualis allegoriæ, sic intelligendum & de his, qui ipse vitiis ad virtutes transeunt, & dum proficiunt de virtute in virtutem quotidie innouantur, ut probetis, quæ sit voluntas Dei, Qui sacras scripturas sedulo legit, ille inuenit, quæ sit voluntas Dei, id est quid Deo placeat, quidue displiceat, vel quomodo voluntas eius impleri possit, in omnibus etenim nostris actibus debemus perpendere utrum Deo accepta sint opera, quæ agimus, an non. Bona bene placens, & perfecta. Bona est voluntas Dei, qui bona desiderat semper, beneplacens, quia omnia bona placita sunt ei perfecta, quia nihil dupliciter placet ei, sed ea, quæ sincero animo fiunt. Aliter bona in fide beneplacens in spe futurorum bonorum. Perfecta in charitate id est in dilectione DEI, & proximi, hæc enim tria voluntatem DEI perficiunt, siue aliter: bona voluntas DEI est in coniugatis beneplacens in uidiis, perfecta in virginibus: hi tres ordines, si secundum voluntatem DEI, & tramitem virtutum, processerint, præmiis voluntatis DEI donabuntur. Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, omnibus, qui sunt inter vos non plus sapere, quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, Gratiam in hoc loco, secundum Beatum Ambrosium, sapientiam debemus accipere, quæ gratis Paulo data est sine suis meritis in scientia veteris, & noui Testamenti, & in linguis omnium gentium. Dicit enim Beatus Augustinus in quodam sermone suo diuinitus ita procuratum esse

2. Pet. 3.
vers. 15.

Exod. 3.
vers. 14.
Gen. 20.
vers. 24.

Prover. 22.
vers. 28.

F

I V.

V.

V I.

G

Apostolo, ut quia omnibus gentibus erat prædicaturus, maiorem sapientiam præ omnibus Apostolis haberet, ut omnibus Philosophis gentium, & simplicibus esset sufficiens, unde & Petrus laudat illum in epistola sua dicens, sicut, inquit, *frater noster Paulus prædicat in omnibus Ecclesiis secundum sapientiam sibi à Deo datam*. Quod autem dicit in omnibus, qui sunt inter vos, & simpliciter potest intelligi, ut dicatur omnibus, dico, qui habitant inter vos, & altiori intellectu illos alloquatur, qui per fidem Deo adhærebant, qui semper habet esse. Deus enim solus est, quia ipse substantialiter habet esse, sicut ad Moysen dicit, *Ego sum, qui sum, & ego sum Deus Abraham, & cætera*. Quicunque ergo illi adhærent, illius sunt, sicut & qui non adhærent non sunt, ergo, qui sunt dicit, id est, qui per fidem, quæ per dilectionem operatur, Deo copulantur, & quid dico hoc utique dico, & præcipio non plus sapere, quam oportet sapere, id est non superbire, hoc dicit contra gentiles timentes, qui insultabant Iudæis, tamquam ramis fractis, plus enim, quam oportet sapit, qui propter alterius miseriam extollitur, cum potius humiliari debeat, ne & ipse cadat. Dicendum & propter eos, qui sapientiam doctrinam non sectantes quædam falsitatis dogmata componunt, quibus simplicium animos corrumpunt non plus sapere, quam oportet sapere, oportet denique, ut viam præcedentium Doctorum imitetur, & ingenium præsentium magistrorum adimplens quod dicit sapientia *ne transgrediaris terminos, quos posuerunt patres tui*, sed sapere ad sobrietatem, id est ad temperantiam, sobrie namque sapit, qui agnoscit, quid ipse sit, & sicut coram Deo in Christo loquitur, hoc præceptum transgressi sunt omnes hæretici, & *unicuique* subaudi dico sic debere sapere, *sicut Deus diuisit mensuram fidei*. In fide namque mensura est, quam ad nostram capacitatem attinet, quia alius plus, alius minus credit. Maiorem enim fidem habuerunt Apostoli montes transferendo, quam nos habeamus, siue intelligitur hæc mensura in donis fidei, quia habentibus fidem, ali datur sermo sapientiæ, ali sermo scientiæ & cætera, & huiusmodi mensura secundam rationem fidei datur, quoniam non nisi fidem tenentibus tribuitur, intelligitur & de mysterijs ecclesiasticis, quæ secundum modum suum debent peragi & non ultra licitum usurpari, verbi gratia. Presbyter es, ne usurpes episcopi ministerium, diaconus es, noli tibi vendicare aliquid ex officio presbyteri, sic de cæteris ministerijs, & gradibus intelligendum. *Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi vnum corpus sumus in Christo*, sicut in vno corpore multa membra vnum corpus faciunt, ita fidelium multitudo coniuncta per fidem, & dilectionem capiti suo, quod est Christus vnum corpus sunt cum illo. Verum membra corporis nostri propria habent officia, ut oculi videndi, aures audiendi, & reliqua similiter, & sicut vnum membrum, alterius membri non usurpat officium, sic vnusquisque nostrum alterius non debet inuadere ministerium, & tamen, sicut oculi vident toto corpore, & aures audiunt, & os loquitur, & manus cooperantur suo corpori, sic debent agere & spiritualia membra Ecclesiæ, oculi sunt, qui alijs ministrant spirituale lumen, sicut Doctores aures boni auditores, qui verba magistrorum humiliter audiunt, nares, qui scientiam discernendi interfectores vitiorum, & odores virtutum obtinent, os, qui alios erudiunt, manus, qui alijs ministrant necessaria, sicut sunt eleemosynarii boni, pedes, qui pro sanguine innoxio liberando, & infirmos visitando currunt hæc sibi inuicem prospicere, & ministrare debent, quapropter & infert Apostolus. Hic dinumerat Paulus spiritualia dona, unde animæ saluantur. *Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis differentes*. In hoc loco defectus dictionis est. Quapropter necesse est, ut subaudiatur aliquid ad completionem sensus, dicatur itaque hoc modo: sumus itaque nos habentes donationes secundum gratiam, quæ data est nobis à Deo differentes, & ab inuicem distantes, sicut & membra corporis, verbi gratia oculus non est auris, nec auris oculus, sic sunt in Ecclesia, qui sunt oculi, & non sunt aures, sunt aures, & non sunt oculi, quia sunt doctores, sunt & auditores, sunt eleemosynarii & cæteri ordines, in quibus diuisa est gratia. Gratia dicitur gratis data, & quicquid habent fideles donorum, & donationum gratia Dei est,

est, quia sine suis meritis illud perceperunt, *sive prophetiam*, subaudi quis audit, *secundum rationem fidei* habet illam, quia fides hoc promeruit. Si enim non credidissemus Prophetiæ, spiritum nequaquam accepissemus. Legitur Agabus Propheta post Domini ascensionem, & quatuor filii Philippi, ipsi etiam Apostoli Prophetæ fuerunt, quia futura præmia electorum, & pœnas reproborum prædicebant suis auditoribus. Alio modo Prophetiam hic pro doctrina possumus accipere, ut sit sensus siue Prophetiam, id est, doctrinam quis habet secundum rationem fidei, dispenset illam, ne plus sapiat, quam oportet sapere, rationem autem fidei veritatem Catholicæ fidei dicit, secundum quam debet quilibet Doctor dispensare prædicationem suam, ne forte à veritate deuiet, *sive ministerium*. Subaudi, quis habet in ministrando non plus sapiat, quam oportet sapere, in ministerio etenim gratis sibi à Deo collato nemo superbire debet, id est, non plus sapere, quam oportet sapere. Habes quod ministrent pauperibus, & orphanis, noli superbire, quia gratis tibi à Deo datum est, potest & de ministerio Ecclesiastico intelligi, de quo nemo debet superbire, licet sit Episcopus, licet presbyter, aut pater monasterii constitutus, sed magis, debet se humiliare attendens illud, quod dicit: *Omnis, qui se humiliat, exaltabitur*, & quantum magnus es, humilitatem in omnibus, *sive qui docet in doctrina*. Subaudi, quæ illi gratis à Deo data est, non debet plus sapere, quam oportet sapere. Hæc autem doctrina in veteri, & nouo testamento intelligitur. *Qui exhortatur in exhortando*. Subaudi, non debet plus sapere, quam oportet sapere, quia non oportet superbire.

Hoc autem animaduertendum hucusque subaudiendum esse à superioribus huius Epistolæ nō plus sapere, quam oportet sapere. Exhortatio species est prædicationis, & doctrinæ, & maxime ad dolentem, & desperantem respicit. Verbi gratia. Sunt multi Doctores, qui sapientia diuinarum scripturarum pollentes, pariterque eloquio florentes tota die alloquuntur populum, disputantes, de rectitudine fidei, de appetu virtutum, & execratione vitiorum, de felicitate perpetui regni, & de perditione inferni, & pro telato sermone penè vsque ad solis occubitum exemplum consolationis ipsis minimè proferunt. Interim verò dum audit aliquis ex circumstantibus pœnas inferni, quæ ab illis minantur, his, qui criminalibus delictis tenentur obnoxii, & recolit aliquod facinus grauissimum perpetrasse, homicidium, videlicet, adulterium, aut aliquod horum ab immunitate sceleris sui tristitia desperationis perfunditur, quia non audiuit verbum consolationis à prædicatoribus quem si inuenerit quilibet prædicator simplex statim percontando perquirat ab eo cuius rei causa tristeretur, mœstusque incedat, comperta causa consolatur illum verbis simplicibus, quibus valet, simulque hortatur, ne desperet de venia salutis dans pariter æterna exempla consolatoria, ac dicens, quid in desperationis malum laberis, considera si vales misericordias Domini quantæ sint. De quibus Psalmista dicit: *Misericordia super omnia opera eius*. Nunquid Dauid non erat Rex, & Propheta, quando simul patrauit adulterium cum homicidio, & tamen veniam meruit. Numquid Petrus, postquam electus est à Domino, non negauit illum ter, dicens non noui illum, & tamen pius Dominus postea præfecit illum Ecclesiæ suæ. Nunquid latro non meruit audire *Hodie mecum eris in Paradiso*: Talibus verbis exhortatoris illum alloquens, qui in desperationem ruerat in spem veniæ sistit, ecce quomodo exhortatio species est prædicationis, *Qui tribuit in simplicitate*, id est, qui eleemosynam pauperibus largitur, & doctrinam in scio, ideo faciat, ut Deo, & non hominibus placeat, & subaudiendum ita, qui tribuit in simplicitate, tribuat, *qui præest in sollicitudine*. Subaudi, debet præesse, ut sibi commissos non negligat, hæc sollicitudo, id est, magna cura circa animas maxime debet esse, *qui miseretur*. Subaudi, pauperis cibum esurienti porrigendo, & potum sitienti, vestimentum amenti, & rectum vaganti in hilaritate, & gaudio mentis hoc faciat, quia *hilarum datorem diligit Deus*. Cum gaudio etenim mentis eleemosyna danda est, & misericordia præstanda securus de mercede, qui huic operi insistit, quia parua tribuit, atque temporalia, & recepturus est maxima præmia æterna. Quoniam eleemosyna, quæ pauperi largitur in terra, à DOMINO recipitur in cœlo, sicut Beatus Ambrosius dicit, ipse denique dicturus est electis in die iudicii, quod vni ex his minimis meis fecistis, mihi fecistis,

- cistis, at qui de mercede æternæ retributionis dubitat, in hilaritate cordis eleemosynam non erogat. Nec enim potest, quia & hic amittit, quod tribuit, & in futurum præmium non recipiet. *Dilectio sine simulatione*, Subaudi, adimplenda est. Omnis dilectio, quæ secundum Deum non est, & pro Dei amore non agitur simulatio, & fictio vocanda est. Ideoque, qui fratrem diligere dicitur si non correxit, cum eum errare viderit, simulatam charitatem erga proximum habere convincetur. *Odiens malum*, id est, diabolum, & membra illius, atque omne peccatum sitis odientes. Notandum autem odium hic in bonam partem accipiendum, quoniam & est odium malum, quo odimus fratrem. *Adherentes bono*, id est, Deo Patri, qui est summum bonum, & membris eius, atque iustitiæ, omnibusque virtutibus. *Charitatem fraternitatis inuicem diligentes*, id est, cum charitate fraternitatis sitis vos alterutrum diligentes, quia vnus est Pater vester, qui in cœlis est, omnes enim, qui vnam fidem habent, & vno baptismo sunt abluti, ita se inuicem secundum Deum diligere debent, veluti fratres ex vno matris vtero egressi. *Honore inuicem præuenientes*, id est, inuicem præuenientes, honorem vobis impendite, prælati subiectis, & subiecti prælatis, quia humilitatis virtus etiam ethnicis placet. *Sollicitudine non sitis pigri*, id est, in cura subditorum non sitis desides, & torpentes, ne forte cum seruo inutili damnemini, qui ligatis manibus, & pedibus missus est in tenebras, & non solum qui præest, verum etiam omnis subiectus studiosus, & velox debet esse ad omne bonum. *Spiritu feruentes*, id est, calorem & feruorem Spiritus sancti habeatis, vel Spiritu, id est mente non sitis tepidi in dilectione Dei, & proximi, ne forte audiat, quia nec frigidus es, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo. De huius ignis feruore dicit Dominus in Euangelio. *Ignem veni mittere in terram Domino seruientes* non diuitiis, neque vitiis, siue delectationibus. illi Deo seruiunt, qui eius præcepta seruant. *Spe gaudentes*, spes est expectatio futurorum bonorum, inde dicit Apostolus modo, spe, siue expectatione præmiorum cœlestium sitis gaudentes etiam in angustiis, *in tribulatione* vobis illata à persecutoribus, sitis patientes, id est, animo sitis non reluctantes, & non quærentes præmium in præsentī. *Orationi instantes*. Quia quod humanis auxiliis, neque nostris viribus obtinere, & agere possumus, necesse est, vt à Deo orationibus impetremus sicut de Daniele, & fociis eius legimus. *Necessitatibus Sancto- rum communicantes*. Non dixit sanctis eleemosynam præbere, aut facite, sed honestiore verbo vsus est, vestra bona sanctis participare, eo tempore, quo Apostolus ista scribebat, credentes suis facultatibus priuabantur, vnde laudando dicit in Epistola ad Hebræos Iudæis credentibus, *& rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*, id est, eoque illos, qui facultatibus propriis adhuc non erant priuati, hortabatur Apostolus, vt expoliatis pro Christi nomine subsidia temporalia administrarent, illorum indigentiam suam putantes bonis temporalibus cum eis in communi vtentes. Dei etenim dona non debent fieri priuata, *Hospitalitatem sectantes*, non dixit hospitales estote, vel hospitalitatem sequimini, sed dixit hospitalitatem sectamini, plus enim dixit. Sequitur namque hospitalitatem, qui rogantes cogit, & quærit, ne forte in viis, & plateis extra tectum remaneant. Magna etenim virtus est hospitalitas, per quam multiplicauerunt Deo Angelis in hospitio susceptis, sicut Abraham, & Loth, & multralijs. *Benedicite persequentibus vos*, id est, benedicite illos, & bene loquimini cum illis, qui vobis vim inferunt, *benedicite, & nolite maledicere*, maledicere est malum dicere. Verbi gratia, detrahere alicui blasphemare, vel contumeliam facere. Licet ipsi male loquantur de vobis dicentes vos magos esse, & discipulos seductoris hominis, nolite illis ideo maledicere, sed patienter ferte illorum opprobria. Quod Apostolus in semetipso implebat, hoc utique suis auditoribus implere præcipiebat, dicit enim alibi, *Maledicimur, & benedicimus, gaudete cum gaudentibus*. Studetote.
- xv. Non præcipit gaudere cum his, qui gaudent in transitorijs, & caducis rebus; sed cum his, qui gaudent, quod nomina eorum scripta sint in cœlis. Neque enim quibuscunque gaudijs Christianorum gaudia socianda sunt, nec quibuscunque fletibus lachrymæ nostræ iungendæ sunt. Verbi gratia, si videmus gaudere aliquem super questum pecuniæ, aut possessionum latitudinem, non debemus congratulari illis, quia istorum gaudia luctus sequuntur, & lacrymæ. Vnde Dominus non solum de talibus, sed etiam de hoc admonuit Apostolos, non esse gaudendum, quod dæ-

monia subiecta erant, sed potius de hoc, quod nomina eorum scripta essent in coelo, & est sensus. Si videritis hominem digna opera agentem, quæ mereantur scribi in coelis, de illius salute congaudetote. *Flete cum flentibus*, curate non cum his, qui lugent, & desint amissionem rerum temporalium, sed potius cum his, qui sua, aut proximorum desint peccata, sicut Samuel deflebat Saul, eo quod Dominus recessisset ab eo, & Paulus multos Corinthiorum, qui post fornicationem non egerunt poenitentiam, siue etiam cum his lugere præcepit, qui lugent, quod differuntur à regno coelorum securi iam de præmio, de quibus omnibus Dominus dicit: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. Id ipsum inuicem sentientes*, hic sermo apertius habetur in græco, est autem sensus: Sic sentite de alio, sicut de vobis, id est, sicut vobis bona optatis, sic & aliis, & sicut vos diligitis, sic alios diligite, vel ita æstimate vos diligi à fratre, veluti à vobis ipsis. *Non sitis alta sapientes*, id est, superba, sed humilibus consentientes, ut & vos humiles exhibeatis. *Discite*, inquit Dominus, *quia mitis sum, & humilis corde*, humilibus namque consentit, quia cum humilibus se humiliat non præferens se illis, sed socians, expectans quod Dominus promisit, *omnis qui se humiliat, exaltabitur*. Quicumque enim humilitatem veram habent, utique eandem humilitatem in alijs venerantur. *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos*. Apud se prudens est, & non apud Deum, qui sapientiam, quam habet, non auctori omnis sapientiæ deputat, sed sibi suisque meritis, & ingenijs, siue studijs suis, quo vitio deprehenduntur laborasse Philosophi gentium, de quibus dicit idem Apostolus in exordio Epistolæ huius. *Qui cum cognouissent Deum, non sicut Deum glorificauerunt, sed euenerunt in cogitationibus suis*, id est, vani facti sunt, non referentes Deo gratias de collato sibi dono sine suis meritis. Aliter, apud se sapiens, & prudens est, qui cum sit stultus, sapientem se putat esse, & gloriatur in se, quia sperat scire, quod nescit. Vel etiam tertio modo prudens apud se esse dicitur, qui vindictam expetendo suas iniurias vlciscitur, quod sequens versus indicat. *Nulli malum pro malo reddentes*, multi putant non esse peccatum sicut quæ accepta iniuria se vlciscitur, & vindictam iterum sumit, sed si ita esset nequaquam Apostolus talia præcepisset. Ac propterea dicunt alii etiam plerumque maius esse delictum, si malum quis pro malo reddiderit, quoniam potens fieri, ut qui prius malum esse, ignorauerit, ille verò, qui vindictam expetit, & vicem reddit, quod malum fuerit statim ostendit, unde potest ita intelligi, quod malum inferre alteri culpa est, reddere verò malum pro malo peccatum est. Et dum dicit Apostolus: *nulli malum esse reddendum, fidelem, qui videtur esse, & infidelem tangit, fideli ideo, quia frater est, & infideli, ut lucrari possit. Prouidentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus*. Coram prouidet sibi bona, qui in intimo cordis ei, qui secreta intuetur, placere studet, & illum non cogitatione, non verbo, non opere vult offendere, nec offendit in quantum valet, prouidet & coram omnibus hominibus bona, qui verbo, & moribus omni conuersatione in omni vita sua pro viribus suis in quantum valet irreprehensibilem se esse. *Si fieri potest, quod ex vobis est*, id est, quod vestræ congruit religioni cum omnibus hominibus pacem habentes. Rem difficile dicturus præmisit dicens, si fieri potest, quia aut vix, aut nullatenus fieri potest, ut pax cum omnibus hominibus seruetur. Nam si paganum increpaueris, neque consenserit, non vult tecum habere pacem. Similiter de Iudæo intelligendum, atque hæretico, dicamus & aliter. Et qui libet prælatus, increpat subiectos delinquentes dum eis displicet increpatio prælati, pacem cum illis habere non potest, & cum ita fit, unusquisque animum suum seruet pacatum, & quietum, habens in se, cum illis pacem, diligendo eos, quia Dominus omnium auctor est eorum, licet vitijs se ab illo separent, in hoc loco, & in sequentibus prohibet contentiones, & lites, quibus maximè pax violatur. *Non vosmetipsos defendentes charissimi*, hoc dupliciter intelligi potest, vno modo de aduersarijs nostris hæreticis videlicet, falsisque fratribus, qui in nos plerumque sæuiunt, de quibus non debemus nos defendere, vindictam expetendo. Alio verò, ut si fuerit quis infidelium contra nos excitatus pro nomine Christi, aut causa alicuius iurgij verbis contradictorijs, prout ratio dicat parcamus, quo mansueti, & humiles appareamus imitantes Dominum, qui pauca coram Pilato respondit, *Sed date*, inquit, *locum iræ*. Duobus modis damus locum iræ, vel cum refrenamus animum, ne vindictam expetamus,

Matth. 5
vers. 4.

XVI.

Matth. 23
vers. 29.Luc. 14.
vers. 14.Rom. 1.
vers. 21.XVII.
P

XVIII.

Q

XIX

Math. 10.
vers. 23.

R

3ap. 12.
vers. 18.

XX

Luc. 12.
vers. 49.

XXI.

S.

vel cum de loco ad locum fugimus, date, inquit, locum iræ, id est, eos, qui contra vos irati sæuiunt, permittite vobis nocere, quia patientia vestra remunerabitur, & eorum sæuitia punitur. Vel date locum iræ, id est, nolite vos vindicare, sed fugite de loco ad locum, iuxta quod Dominus præcipit dicens: *Si vos persequuntur in ista ciuitate, fugite in aliam.* Quod autem dicit date locum iræ, hæc ira vel illius intelligitur, qui sæuit, vel futuri iudicis qui in sequentibus loquitur per exemplum Propheticum. *Scriptum enim mihi vindictam, Subaudi, reſeruate, & ego retribuam* vobis, qui patienter tulistis, præmia, & coronam, & illis, qui malum intulerunt vindictam poenarum gehennæ. Quia enim homo in vindicta modum excedit, nec potest se vindicare cum tranquillitate mentis, idcirco omnipotens Deus præcipit sibi vindictam reſeruari, vt ipse, qui immutabilis est, iudicet illos, & qui non mouetur ad iram. Iuxta quod & eximius Orator Salomon dicit: *Tu autem Domine cum tranquillitate omnia iudicas.* Huius enim iudicis iustum est iudicium, quoniam non excedit modum, nec perturbatur in suo iudicio, *Sed ſe ſurrierit inimicus tuus, ciba illum, ſiſtis potum da illi.* Si hoc feceris, tunc pro malo reddes bona, & accipies magna præmia. *Hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper caput eius.* Carbones ignis in hoc loco appellat feruorem, charitatem Dei, & proximi, de quo feruore Dominus dixit: *Ignem veni mittere in terram.* Si hoc, inquit, feceris, quæ superius diximus, cibum, videlicet, & potum inimico ministrando carbones ignis, id est, ardorem charitatis pones super caput eius, id est, super mente eius qua tantis beneficijs delectatur. Incipiet te diligere, quem ante exosum habebat, in tantum vt dicat. Quid est, quod hætenus egi contra hunc virum, cur ei tanta mala intuli, qui mihi tot bona intulit, ſine cauſa ergo infeſtus ei extiti, quapropter qui tam benignè, & patienter erga me agit, incipiam illum diligere, vt chariſſimum fratrem, quem hætenus perſequebar, vt hostem. Si autem qui cibum, & potum tribuit, idcirco hoc fecerit, iuxta quod quidam voluerunt intelligere, vt carbones ignis, id est, poenas inferni præparet, dum eius beneficijs hominum honoratur eum non dilexerit, jam hoc non est charitas. Ideoque melius est ita intelligi, vt supra diximus in primo de ardore charitatis. Quod verò dicit super caput, rectè caput mens, id est rationabilitas, ac principalitas animæ accipitur. Quia ſicut omnia membra reguntur à capite, ita cogitationes, & voluntates à mente diſponuntur. *Noli vinci à malo, ſed vince in bono malum.* Noli, inquit, vinci à malo, id est, aliquo vitio, non ab ira, non ab odio, non ab iniuſtitia, ſiue noli vinci à malo, id est, à diabolo, à quo vinceris, dum contra inimicum tuum iracundia accenderis, qui ad ſuam voluntatem te trahit. Aliter. Si tuas iniurias vlciſci volueris, à malo vinceris, quia ei, qui tibi malum fecit, ſimilis efficeris: Quando cunque enim diabolo, vel vitio alicui obediſ, vincimur ab illo, dum malum pro malo reddimus, ab illo vincimur, qui nobis iniuriam fecit, & cui vicem reddimus, qui nos ſimilem ſibi facit. Si autem commotum animum reſrenamus, & vindictam proximo non inferamus, tunc victores exiſtimus; & de peccato ad ſalutem acquirendo fratrem triumphamus. Sed vince in bono malum, vince in bono malum, id est, in Deo diabolus: Vince in bono malum in patientia ſumma inimicum, & aduerſarium tuum præbendo ei cibum, & potum, veſtimentum, & calceamentum. Dum enim tuis beneficijs prouocas illum ad hoc, vt te incipiat diligere eo modo, quo ſuperius diximus quodammodo ſuperas illum. Vel vince in bono malum, id est, in virtutibus vince, & ſupera vitia, & peccata, accipiendo ex eis palmam victoriæ.

CAPVT

CAPVT XIII.

Hortatur vt superioribus obtemperent inferiores, etiam propter conscientiam, quanquam ciuilem tantum gerant magistratum: omnibusque debita reddant: de proximi dilectione ad quam vniuersa lex reducitur: & de tempore gratiæ, vt transactis legis tenebris, relictis vitijs, amplectantur Christi virtutes.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: Nō est enim potestas nisi à Deo: quæ autem sunt, à Deo ordinatae sunt. † Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt: † nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem nō timere potestatem? Bonum fac; & habebis laudem ex illa: † Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est: vindex iram ei, qui malum agit. † Ideo necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. † Ideo enim & tributa prastatis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes, † Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem. † Nemini quidquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis: qui enim diligit proximum legem impleuit. † Nam: Non adulterabis: Non occides: Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces: & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. † Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio. † Et hoc scientes tempus: quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus. † Nox precessit, dies autem appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis † Sicut in die honestè ambulemus; non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicijs, non in contentione, & emulatione: † sed induimini Dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desiderijs.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. In exordio sanctæ Ecclesiæ, ex omnibus conditionibus veniebant ad fidem, & ne serui, vel ancillæ, seu quilibet subiecti dicerent, quod ipsi qui consecuti erant libertatem omnium peccatorum, & filij Dei effecti indignum esset, vt seruirent sæculi potestatibus. Dixit Apostolus, omnis anima, id est, omnis homo liber, & seruus, fidelis, & infidelis potestatibus sublimioribus subditus sit. Omnis anima dicit, pro eo, quod omnis homo; In sacra enim scriptura frequenter sola anima totum hominem significat. Sicut hic, & in Genesi, vbi dicitur, Quod ingressus est Iacob in Ægyptum in animabus septuaginta, & in Actibus Apostolorum. Erasmus, inquit in naui anima ducenta septuaginta sex, potestatibus sublimioribus, dicit, Regibus, Principibus, Tribunis, Centurionibus, Dominis, omnibusque Prælati. Hoc & Petrus præcipit subiecti in-

1. Pet. 2.
vers. 13.

quies: *Estote omni humana creatura*, id est omnibus hominibus vobis praepositis, & hoc propter Deum, siue propter amorem Dei in quantum quippe homo non offendit Deum, obsequi, & obedire debet celsioribus, nam homo constat anima, & corpore, & in anima quidem debet seruare inuiolabiliter fidem Dei, in corpore vero debet seruire dominantibus secundum seruitutem praesentis vitae. Verum si contra fidei praepositum viderit sibi imperari à Principibus huius, siue potestatibus, vel Dominis, tunc pro fide usque ad mortem satagat laborare, ne quod maius est, animam videlicet, perdat. Quod licet illa potestas interficiat corpus gladio, animam autem non potest occidere. *Non est enim potestas, nisi à Deo.* Omnis potestas siue maior, siue minor, quae hominibus praestituta est aut ex voluntate Dei, aut ex permissione

B

Prou. 8. v. 15

Dei constituta est, Sicut dicit per Salomonem. *Per me Reges regnant, & potestates decernunt iustitiam*, si autem quaerimus, quare haec potestates ordinatae sint, illud dicendum, quod genus humanum bestiale effectum belluino more contra se coepit sauire, In tantum, ut primi parentis filius in fratrem consurgens interfecerit eum, bestiarum enim est, & homines discerpere, & se inuicem lacerare, atque deuorare. Verbi gratia. Leo deuorat hominem, & vrsus. Vrsus, & lupus deuorant homines, boues & oues. Hac de causa omnipotens Deus bestialibus hominibus principes praeposuit, ut eorum terrore acerbitas animorum illorum reprimeretur. Sunt etiam pisces alios, deglutientes, quos imitabantur homines in alios sauiantes, quorum temeritas Principum formidine sedata est. *Quae autem sunt.* Subaudi, potestates super alios à Deo ordinatae sunt, siue quae sint iura potestatum à Deo ordinata sunt. Potestates etenim, vel iura potestatum, quae mundo principantur à Deo constituta sunt, sicut

Ioan. 19. v. 11

jam supra diximus. Vnde Dominus dicit Pilato. *Non haberes aduersum me potestatem, nisi tibi datum esset de super.* Quibus verbis, indicatur, quod siue bona potestas, ut Dauid, siue mala fuerit, ut Nero, non est nisi aut volente, aut permittente Deo. Hoc autem idcirco totum prosequitur Apostolus, ut potestatibus subditi sint, quia nonnulli, sicut jam diximus ad fidem venientes pristinum obsequium, & seruitium quasi liberi effecti Dominis & Principibus nolebant reddere. Cum Dominus Iesus non venerit conditiones mutare, sed animas in aeternum victuras saluare. Dicebant enim Romani credentes, nos, qui diuinis legibus paremus, & Deo seruimus, non debemus seruire, neque honorem praebere Neroni, alijsque potestatibus terrenis. Quapropter Apostolus talia scripsit eis. Poterat namque scandalum nasci Dominis, & Principibus, si serui, & subiecti eorum Christiani effecti à seruitio illorum efficerentur alieni, noceret quoque Ecclesiae dum permetterentur alij credere, cum magis meliores debeant Domini seruos suos recipere fideles Christi effectos. Hoc & ipsa veritas per semetipsam praecipit dicens: *Reddite, quae sunt Caesaris, Caesari, & quae sunt Dei, Deo. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.* Siue bona sit illa potestas, seu mala, quicumque ei resistit subtrahendo ab ea seruitium, denegando tributum, & honorem non praebendo, quem debet ei praebere, Dei ordinationi resistit, & dispositioni, cuius ordinationi ille principatur. Quidam male sentientes has potestates interpretati sunt Daemones, de quibus in Epistola ad Ephesios dicitur. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus principes & potestates*, sed sensus iste valde est superfluum, quia in nullo debemus subdi daemonibus. Qui autem resistunt potestatibus, Regibus videlicet, Principibus, ac Dominis suis ipsi sibi damnationem acquirunt. Pro qualitate enim culpae acquirunt sibi vindictam, quia iratae illae potestates, dum subditi eis parere contemnunt, aut occidunt eos, aut in carcerem mittunt, aut etiam in exilium dirigunt. Si quaerit aliquis, cur Dominus damnauit seruum, aut Princeps subiectum, respondit, Resistebat mihi, & idcirco vindictam accip ex illo. Considerandum autem, quia non de damnatione aeterna loquitur Apostolus, sed de corporali, eo modo, quo dictum habemus, *Nam Principes non sunt tibi*

Matth. 22.
vers. 21.

II.

timori boni operis, sed mali, id est, non sunt ad hoc constituti, ut bene laborantibus timorem incutiant, sed operi insistentibus, & seruire nolentibus. Nam ad hoc sunt constituti, ut bene laborantes laudent, & adiuuent. Male vero facientes damnent, sed & si quis bonum facit, non timet potestatem, qui vero malum, timet ab ea damnari, vnde subdit Apostolus. *Vis autem non timere potestatem, bonum fac, & habebis laudem ex illa.* Nam dicit laudabit te illa potestas, quia multae sunt potestates, quae

Ephes. 6.
vers. 12.

III.

D

laudem ex illa. Nam dicit laudabit te illa potestas, quia multae sunt potestates, quae

in subditis magis malum, quam bonum diligunt, sed habebis laudem ex illa potestate, id est ipsa erit occasio, ut tu laude dignus sis, quia si tuo exemplo ad fidem, vel iustitiæ opere fuerit perducta, laudaberis tam ab illa, quā etiam ab aliis, apud Deū quoq; laude dignus eris. Aliter. Si potestas illa usq; ad mortem te poenis affligerit, tuque legitime decertando mortem, aut aliquam iniuriam patienter pertuleris, habebis ex illa laudem, id est ipsa præbebit occasionem, ut tu lauderis, quia percipies persecutionibus eius tibi irrogatis perpetuam beatitudinem, & laudaberis apud Deum, & homines. Consideremus Laurentium, qui pro Christi nomine accerrime est vltulatus, non fuisset laude dignus perfecte inuentus, nisi à suo persecutore fuisset vltulatus, ideoq; ipsa potestas fuit occasio laudis eius, sic de cæteris sanctis Martyribus intelligendum, & de hominibus, qui iniuste damnantur. *Dei enim minister est, tibi in bonum.* Dei enim minister est, id est à Deo est constitutus ad bonum tuum, ut si tuo timore, & adiutorio custodiat, & tueatur te, ne interficiaris ab inimico tuo, & ut tuam substantiam non diripiant alii. Aliter. Sunt multi, qui volunt agere malum, sed timent potestatem mundanam, & causa huius timoris non perficiunt, quod cupiunt, ergo ad bonum illorum, ne faciant malum, potestates illæ præpositæ sunt, quia, quo amplius homo malum fecit, eo amplius poenas sustinebit maiores, *Si autem malum feceris time*, id est non leue feras potestatem timere, poterit enim te damnare inuenta occasione. *Non enim sine causa gladium portat*, per gladium intelligitur vindicta, non sine causa gladium portat, id est, non sine causa potestatem vltiscendi habet. Sunt enim quædam enormia flagitia, quæ potius per mundi iudices, quā per Antistites, & rectores ecclesiarum iudicantur, sicut est cum quis interficit Pontificem Apostolicum, Episcopum, Presbyterum, seu Diaconum huiusmodi reos Reges & Principes mundi dānant, ergo non sine causa gladium portat, qui talia scelera diiudicat. Sunt etiam maxime constituti propter latrones, homicidas, raptos, ut illos damnent, & alios suo timore compescere faciant, vnde & subditur, *Dei enim minister est vindex in ira*, id est in vindictam ei, qui malum facit. *Ideo necessitate subditi estote*, Hoc est, quia illi vobis ministri sunt in bonum obedite illis, ut cum eis pacem habere possitis. Vel necessitate subditi estote, quia vltiscuntur se de vobis, si eorum potestati contradixeritis, ad hoc enim à Deo est præpositus, ut bene facientes, iusteque viuentes sua protectione muniendo defendat, vindictam vero inferat peccantibus sibi que resistentibus. Quapropter subditur. *Non solum propter iram*, siue vindictam, quoniam conurgent in vos, *sed etiam propter conscientiam*, id est, propter mentem, quā debetis habere mundam in dilectione eius, cui subditi estis, maxime propter hoc, quia à Deo constitutus est, cuius ordinationi reluctari non debes: Verbi gratias; Es subditus illi timens damnum temporale dum seruis ad oculum esto subditus propter conscientiam mentis, ut in ipsa conscientia, quam Deus contuetur, ne habeas illum odio, cui præstas obsequium, sed tua mens perhibeat tibi testimoniū, quod ex corde diligas illum; *Ideo enim & tributum præstatis*, subaudis, quia à Deo præpositi sunt vobis, vel quia defendunt vos ab hostibus, & suo timore constringunt inimicos vestros, ne interficiamini ab illis, neque vestra bona diripiant. Vel etiam ne in vos suam vindictam exerçant, si in aliquo rebelles fueritis, & eorum iram patiamini, sicut passi sunt Iudæi, qui noluerunt tributum dare Romanis. Vnde & sequitur. *Ministri enim Dei sunt in hoc ipsum seruientes* subaudi aut vos defendant, reos puniant, tributum à vobis accipiant. Sic & Ioannes Baptista militibus quærentibus, quid agere deberent, respondit: *neminem concutatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris.* Vbi notandum, quod non dixit nolite militare, quia milites à Deo constituuntur, ut ab eis patriæ commissæ tueantur, *Reddite omnibus debita*, id est: consuetum obsequium. Sicut & Dominus ait: *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo, cui tributum debetis reddere, reddite ei tributum*, sicut & ipse conditor pro se, & Petro didragma. Tributū dicitur à Tribunis, & Tribuniatribus. Siquidem Romulus conditor, & Author Romæ in tres partes populū sibi subditū diuisit rationabili distributione, in senatores videlicet, qui & consules vocabantur, in milites, & agricolas, & vnicuique parti Principem vnum constituit, qui

I V.

E.

V.

P.

V I.

Luc. 3. vers. 14.

VII.

Matt. 23. vers. 23.

G.

Tribunus

Tribunus dicebatur, eo q̄ vni ex partibus præfesset, Censum vero, q̄ à subditis exigebatur, tributū dicebatur, *cui vectigal, vectigal*. Vectigal est tributū fiscale, & dicitur à vehēdo eo q̄ accipitur deuectis, idest deportatis mercibus. *Cui timorē debetis*, vt Dominis reddite illi *timorē cui honorē debetis*, reddite illi nō solum in conqui-

VIII.

niscendo, & humiliando sed munera dando. *Nemini quicquā debeatis, nisi vt inuicē diligatis*, i. sic omnibus seruitutis vestræ obsequia, & debita reddite, vt nemini quicquā, pro quo vobis irascatur debeatis, nisi vt inuicē diligatis. Reddito debito, & obsequio, q̄ omnibus potestatibus, & Principibus persolvere debemus, eos qui nobis p̄positi sunt diligere debemus. Hoc debitū charitatis quamdiu in p̄senti sæculo viuitur debetur, in futuro quoq; sine pondere plenius firmabitur. *Qui enim diligit proximū suū legē implet*. Proximus iste non tantū p̄pinquus cognatione, aut aliqua affinitate, sed etiā omnis homo intelligitur quē diligendo legem Moyſi imple-

IX.

mus: Quia q̄ Moyſes, phibet lege, *Non occides, no: adulterabis*, & cætera talia, si dilectionē habemus, contra p̄ximum non agimus, si. n. proximū diligis, sicut te ipsum, nō occides illū, quia non vis occidi Non pollues vxorē eius, quia tñā ab illo adulterari nō vis, sic de cæteris intelligendū, Et vt abundet iusticia nostra super scribarū, & Phariseorū, cæterorūque Iudæorū inimicos etiā nostros debemus diligere pro-

H.

Matt. 5. vers. 44.

pter Dei amorē, licet ab illis persecutiones sustineamus, nō tamē debemus diligere in illis, & amare vitia, sed naturā adimplentes, q̄ veritas præcipit. *Diligite inimicos vestros, & orate pro persequentibus vos*, sed quæritur, cū Dominus dicat in dilectione Dei, & p̄ximi totam legē consistere, quare dicat Apostolus in sola dilectione proximi legē impleri. Quod hoc modo soluitur, quia in dilectione proximi cōsistit & dilectio Dei, neq; n. proximus sine Deo, nec Deus sine proximo pōt intelligi. Vel etiā ideo in dilectione proximi dicunt totā legem impleri, quia dilectione Dei nō sic facile possumus probari, vtrū diligamus Deū, an non, sicut dilectione proximi, Verbi gratia. Dum malū pro malo non reddendo, dū peccanti in me fratri dimitto, dū colligo vagū ad hospitū, dum hilari mente, & vultu eleemosynā impendere satago, dū oro, p̄ persequentibus, apparet vtiq; in his, & talibus, quia diligo proximū, ostendo me diligere & Deū, cuius mandatis obtempero, hoc. n. mandatū habemus, vt qui diligit Deū, diligit proximū, & fratrem nostrū, q̄a p̄r dilectionē p̄ximi peruenitur ad dilectionē Dei, non dilectione Dei ac proximi. Quamuis. n. dilectio Dei maior sit in dignitate, tamē dilectio proximi prior est in operatione. *Qui. n. non diligit fratrem suū*, inquit, Ioannes, *quē videt, Deū, quem nō videt, quomodo pōt diligere?* in-

1. Ioa. 4. vers. 20.

telligamus & proximū illū Samaritanū, qui fecit misericordiā cum saucio vulnerato à latronibus, i. Christū, qui factus est proximus per assumptionē carnis. Ergo qui hunc diligit, legē charitatis adimplet, & legē Moyſi, quia nihil contra voluntatē eius faciet. *Et si quod est aliud mandatū* subaudi, p̄pter ista, quæ enumerauimus, de adulterio videlicet, de homicidio, fornicatione, falso testimonio, concupiscentia. *In hoc verbo* dilectio proximi instauratur, redintegratur, vel adimpletur. *Diliges proximū tuū sicut te ipsum, dilectio proximi malū non operatur*, non solū non operatur, verū etiā malū non cogitat de proximo, *Plenitudo ergo legis* Mosaicæ, atq; euangelij *dilectio* Dei, & proximi. Vbi charitas est, quid est q̄ pōsit deesse, & vbi charitas nō est, quid est, quod pōsit esse. Quapropter apperenda est dilectio Dei, & proximi, & summis virtutibus tenenda. Nam dilectio dicitur, eo q̄ duos liget, Deum videlicet, & hominem coniungat vel vnumquemq; proximum cum alio.

XI.

1. Cor. 6. vers. 2.

Hoc scientes, quia hora est iam nos de somno surgere. Mos est sacræ scripturæ horā sapissime pro tempore ponere, sicut & diem. Quæ est ergo hæc hora, de qua hic Apostolus loquitur? tēpus est non legis, sed euangelicæ prædicationis sexta videlicet ætas, finisq; populi, in quo iā sumus positi, de quo idem Apostolus alias dicit. *Ecce nunc tempus acceptabile*. Dicit ergo Apostolus Romanis, & omnibus credentibus, etiam nec dum credentibus, hoc scientes, inquit, i. hoc scimus scientes, quia hora est, siue tēpus iam nos de somno pigritiæ, & desidii surgere, de somno quoq; infidelitatis, & vitiorum, atq; ignorantie, de hoc somno præcipit etiā nos propheta expergiscā dicens, expergiscimini ebrii, & quare dicit iā tempus est surgere, ille surgit, qui iacebat, & nos hactenus iacuimus in vitiis, & corpore vitiorum, surgamus ad bona opera agenda, & laboremus viriliter, studioseq; Poterat aliquis obiicere Apostolo, cur præcipis nos iam nunc surgere, ad hoc ille reddens causam. *Nunc, inquit, propior est nostra salus, quā cū credidimus*. Quæ est ista salus? vita æterna, gaudium sine fine mansurum, beatitudo perpetua, quā soli electi cum Angelis possessuri sunt

K.

sunt, ista beatitudo, & salus æterna propior est modo nobis, quàm esset eo tempore quando credidimus, quoniam dum finis mundi magis, ac magis propinquat, vita futura, & salus æterna magis, ac magis festinat. *Nox præcessit dies autem appropinquauit.* Nox est cæcitas infidelitatis, nox est ignorantia, nox est etiam tenebrosa conuersatio in peccatis. Ista nox præcedit quotidie in electis ad vitam æternam prædestinatis, appropinquat dies illuminatio videlicet fidei, cognitio sanctæ Trinitatis, & splendor virtutum. Quoniam dum transeunt quotidie per mortem corporis ab ærumnis istius sæculi in lucem supernæ claritatis, colligitur, Vel etiam per noctem possumus intelligere omne spatium præsentis vitæ vique in finem sæculi, per diem vero vitam futuram, cuius claritatis comparatione vita præsens non incongruè nox appellatur, quia vita præsens semper in dolore versatur, & tristitia, non habens perpetuam lætitiā, illa vero gaudiis sine fine mansuris florebit nihil tristitiæ admittens, quæ tunc plenissimè manifestabitur, cum Dominus de iudicio in regnum transierit, ergo quia iam appropinquat Dies. *Abiiciamus opera tenebrarum,* id est adulterium, homicidium, fornicationem, & cætera talia, quæ à regno cælorum separant, & ad tenebras perpetuas operatorem suum trahunt. Quæ etiam merito opera tenebrarum vocantur, eo quod in tenebris per maximè exerceantur, iuxta quod Dominus manifestat dicens, *omnis, qui male agit, odit lucem. Et induamur arma lucis, sicut in die honeste ambulemus.* Arma lucis sunt fides, spes, charitas, pax, patientia, iustitia, ceteræque virtutes, quæ nos ad lucem æternæ beatitudinis perducunt, quæ non immerito arma appellantur, quæ nos defendunt ab improbitate malignorum spirituum. Abiicimus ergo opera tenebrarum, quando exspoliamur vitiis, & induimur virtutibus. Induimur igitur arma lucis, id est vndique muniamur omnibus virtutibus, ut simus protecti, & tuti contra aduersa Diaboli, & quomodo debeamus illa arma indui, & in his virtutibus exornari; Apostolus declarat subnectens, sic inquit, id est tali modo induamini arma lucis, ut in die, hoc est in claritate virtutum honestè ambulemus. Qui in die ambulat, honestè ambulat, quia non offendit pedem suum ad lapidem, non cadit, non impingit, sicut ille, qui in nocte ambulat, Nos autem hoc secundum monitum Apostoli honestè, & sine offensione fidei, & gratiæ, siue scientiæ ambulare debemus. *Non in comeffationibus.* Comeffatio dicitur mensæ collatio, siue mensæ alternatio, sunt enim conuiuia quæ celebrantur alternatim, & præparantur à fociis per vices, & dies, sunt etiam alia conuiuia, quæ ex communione præparantur, quando vnus affert panem, alius carnem, alius vinum, atque alius aliud, & idcirco comeffationes, hoc est mensæ collationes appellantur. Vocantur quoque eadem comeffationes turpia, & in honesta conuiuia quia sicut propriis cibis vtuntur & communibus ita etiam pro libitu suo vnusquisque quicquid scurrilitatis & otiositatis si placet loquitur. Non in ebrietatibus Briam masculino genere dicimus calicem aptum potationi, à quo dicitur ebrietas quæ est nimia potatio vini. *Non in cubilibus.* Cubilia proprie sunt lecti, siue lustra ferarum dicta fœdis à cubitationibus, quibus assimulantur lecti eorū, qui cū meretricibus in lupanaribus coeunt. *Nō impudiciis.* Impudicitia est inuerecundia & irreligiositas siue turpis & irrationabilis coitus. Generaliter autē omnis libido & incōtinentia, vel imunditia impudicitia appellatur. Operatores vero dicuntur impudici inuerecundi atque irreligiosi. *Nō incōtentione.* Cōtentio est altercatio siue cōtrouersia quæ plerumque ex quæstione scripturarū solet oriri, ut videatur quis aliquid sapientiæ habere dum alium vicerit sua pulsatione, & maxime ex re nullius vtilitatis nascitur. Ideo vero vitanda est, quia rixam generat, de qua procedit odium & de odio enormitas mali. Non in emulatione. Aemulatio varias habet significationes, significat enim imitationem, significat studium, significat & inuidiam, quia quis foelicitate alterius torquetur ut in hoc loco. Vnde æmulus dicitur imitator, dicitur studiosus, & inuidus. *Sed induimini Dominum Iesum Christum.* Sensus iste ex superioribus pendet, ubi præcipit sic indui arma lucis, ut in die honeste ambulemus. Nolite, inquit, ambulare, & viuere in comeffationibus, & reliquis vitiis. Sed induimini Dominum Iesum Christum. Sed quæstio oritur quomodo possumus induere Dominum Iesum Christum, quia quadragesimo

XII.

L.

Ioan. 3. vers. 19.

XIII.

M.

XIV.

N.

Gal. 3. vers. 27.

die resurrectionis suæ cœlorum altitudinem penetrauit, vbi sedere nunc creditur in plenitudine paternæ maiestatis. Christus ergo ipse est sapientia, ipse est iustitia, ipse est pax, & reliquæ virtutes in ipso sunt. Christum itaq; induit, qui omnes virtutes quas scit in illo esse, in quantum valet cum adiutorio illius assumit, iuxta quod Apostolus alias dicit: *Quotquot in Christo baptizati estis Christum induistis*, id est omnes virtutes tunc induistis quia ab omnibus peccatis mundati estis. Similiter & in hoc loco intelligendum est induimini, inquit, Dominum Iesum Christum, id est omnes virtutes quas scitis in ipso esse, vt ipse sit decus atq; ornamentum vestrum, *Et carnis curam ne feceritis in desideriis*. Non ait, necessitatem carnis ne feceritis, quia necesse est vt manducemus, bibamus, dormiamus, vestiamur: hoc quia necessarium est, non prohibuit: sed carnis curam in desideriis, id est malum, vt pote adulterium, crapulam, ebrietatem, vsum quoq; balnearum vltra quâ expediet, & cetera quæ desiderat misera caro ne perficiatis ait, Et non dixit non cogitetur, quoniam impossibile est cessare penitus à cogitatione delectationum. Sed hoc considerandum quia quod prohibuit in desideriis, concessit in necessitatibus. Adhibenda est etenim cura in necessitatibus carnis, in deliciis vero, & luxuria, atque omni concupiscentia penitus excludenda.

CAP V T XIV.

Fide firmiores debent eos qui adhuc infirmi sunt, fouere, & non contemnere, & nec hi nec illi iudicare quemquam ob ciborum aut dierum discrimen, scientes quòd omnes eundem habeamus Dominum, cui & viuimus & morimur, cui etiam rationem quisq; pro se redditurus est: & quanquam nullus cibibus iam sit immundus, nemo tamen quicquam edere debet, aut cum fratris offendiculo, aut contra suam conscientiam.

1.
2.
A.
3.

Infirmitatem autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. † Alius enim credit se manducare omnia: qui autem infirmus est, olus manducet. †

4.
e. lac. 4. d. 12.

Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicet: Deus enim illum assumpsit. † Tu qui es, qui iudicas alienum seruum? Domino suo stat, aut cadit: stabit autem: potens est enim Deus statuere illum.

5.
6.
B.

† Nam alius iudicat diem inter diem: alius autem iudicat omnem diem: unusquisq; in suo sensu abundet. † Qui sapit diem, Domino sapit. Et qui manducat, Domino māducat: gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non māducat, & gratias agit Deo.

7.
8.

† Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur. † Siue enim viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue ergo viuimus, siue morimur, Domini sumus. † In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit: vt & mortuorum & viuorum dominetur. † Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. † scriptum est enim: Viuo ego, dicit Dominus quoniā mihi flectetur omne genu: & omnis lingua confitebitur Deo. † Itaq; unusquisq; nostrum pro se rationem reddet Deo. † Non ergo amplius inuicem iudicemus: sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum. † Scio, & confido in Domino Iesu, quia nihil

10.
1. Cor. 5. b. 10.11.
1. Cor. 4. 5. 23.

Philip. 1. b. 10

12.
13.

commis-

commune per ipsum, nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est. † Si enim propter cibum frater tuus contristatur: iam
 nō secundum charitatem ambulas. † Noli cibo tuo illum perdere,
 pro quo Christus mortuus est. † Non ergo blasphemetur bonum
 nostrum. † Non est enim regnum Dei, esca & potus: sed iustitia,
 & pax, & gaudium in Spiritu sancto: † qui enim in hoc seruit
 Christo, placet Deo, & probatus est hominibus. † Itaq, quæ pacis
 sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt, in inuicem custodiamus.
 † Noli propter escam destruere opus Dei. † Omnia quidem sunt
 munda: sed malum est homini, qui per offendiculum manducat. †
 † Bonum est, non manducare carnem, & non bibere vinum, neque
 in quo frater tuus offenditur, aut scandalizatur, aut infirmatur. †
 Tu fidem habes? penes te ipsum habe coram Deo: Beatus, qui
 non iudicat semetipsum in eo quod probat. † Qui autem discernit,
 si manducauerit, damnatus est: quia non ex fide. Omne autem,
 quod non est ex fide, peccatum est.

15
1. Cor. 8. d. 13

16

17

18

19

D

20

Tit. 1. d. 13

21

1. Cor. 8. d. 13

22

23

Infirmum autem in fide assumite subaudi affectu caritatis non in disceptationibus co-
 gitationum, id est non in diiudicationibus, siue contentionibus infirmus est in
 fide, qui in aliqua parte fidei dubitat, nec credit perfectè, sicut credendum est,
 infidelis ex toto, qui nihil fidei habet, firmus vero in fide existit, quia in ea nihil
 dubitat. Ergo infirmus est in fide Iudæus, qui nouiter ad fidem veniens non pu-
 tat omnes cibos mundos. Firmus vero in fide est gentilis, qui illud Euangelij ser-
 uat, quod intrat in os non coinquinat hominem, & illud Apostoli Omnia munda mundis
 & Genesis: vidit Deus cuncta quæ fecit & erant valde bona, qui taliter in fide sunt fir-
 mi, debent assumere in affectum caritatis, & in dilectionem suam Iudæum, qui
 putat suillam carnem leporinam, anguillinam, immunda esse, & cætera à quibus
 lex prohibet, & quæ ille ante gratiam fidei quasi communia, id est immunda du-
 cebat, istum talem præcipit Apostolus assumi in dilectionem. Assumite inquit,
 illum talem Iudæum in affectum caritatis, & nolite illum diiudicare in cogita-
 tionibus vestris, neque contendatis cum illo, licet quædam immunda peccans
 nolit manducare. Alius enim credit manducare se omnia, Alius id est gentilis firmus
 in fide credit omnia munda esse, & credit posse manducare se omnia iuxta quod
 supra diximus sciens omnia munda esse mundis hominibus. Qui autem infirmus
 est solus manducet. Iudæus, qui infirmus est in fide, qui quasdam carnes abominatur,
 dum non vult eas comedere, holus, id est herbas hortorum, & quicquid cordi e-
 ius placet, hoc sumat. Tu autem noli illum diiudicare: per holus omnia herbarum
 genera designantur apta comestioni. Dicit beatus Hieronymus. Qui infirmus
 est impetu libidinis, abstineat à carne & vino, quibus libido excitatur, & holus
 manducet, id est viles cibos, & aridos, quibus frenatur, & restringitur fluxus libi-
 dinis, edere discat. Crassitudo etenim carniū, & delicioſa epula prouocant
 corpus ad libidinem. It, id est gentilis, qui manducat indifferenter omnes cibos,
 non manducantem Iudæum non spernat in animo suo, quasi minus iustum, & qui
 non manducat omnia, vt Iudæus manducantem omnia gentilem, videlicet ad iudi-
 cet, neque reprehendat quasi reum, & peccatorem. Vtrosque & Iudæos, & genti-
 les alternis instruit sententiis, potest & spiritualiter intelligi, secundum Beatum
 Gregorium, Qui manducat, inquit, id est qui meditando, & scrutando sacram scri-
 pturam penetrare valet non manducantem, id est illum, qui non valet penetrare, non
 despiciat, neque spernat, E contra qui non manducat, id est qui non intelligit, nec

1.

A

Matt. 15. vers. 12.
Tit. 1. vers. 15.
Gen. 1. vers. 31.

II.

B

III.

C

- Valeat penetrare profunditatem diuinarum scripturarum, illum qui intelligit, & sapiens est, non contristet, neque despiciat, *Deus enim in illum subaudi gentile manducantem omnia assumpsit* ad fidem suam, quæ perfectè, docuit, vt nihil putet immundum esse mundis hominibus. *Tu quis es qui iudicas aliorum seruum?* & est sensus si Deus illum gentilem assumpsit ad fidem suam vt omnia manducet, tu quis es, qui illum de comessatione reprehendis. Potest tamen & hæc sententia ad Iudæum in fide assumptum referri, secundum quod sequentia manifestant, vt dicatur Deus assumpsit Iudæum ad fidem suam, licet ille quædam immunda adhuc putet, & reiicit, tu quis es ò gentilis fidelis, qui iudicas alienum seruum, Iudæum scilicet seruum Christi per fidem. *Suo Domino stat* Iudæus, si perfectus est, & si omnia credit munda, quia in fide Domini sui stat, si autem cadit non credens omnia munda, non tibi *cadit* ò gentilis, qui non potes eum releuare, sed suo Domino, quem offendit, qui potens est eum erigere, & solidare in fide nos cadere possumus, sed surgere nisi à Deo erigamur, nequimus. *Stabit autem*, id est perficietur, & stabilietur in fide, *Quare potens est*, cui cecidit, *statuere illum*, & in fide recta firmare. Verbi gratia. Venit modo Iudæus ad baptismum, transit ad gratiam Euangelii, nunquā comedit carnem suillam, neque anguillam, aut lampredam abstinet ad huc quasi carne immunda, ad huc nouellus Christianus est. Hic talis dum per intervalla temporum perfectius eruditur, dum discit, quod nihil sit immundum, quod à fidelibus cum gratiarum actione sumitur, ecce statuitur à Deo, & in Domino suo, cui cecidit putans aliquid immundum, ecce in fide firmatur. *Nam alius iudicat diem inter diem*, ille iudicat, id est discernit, & differentiam facit inter diem, & diem, qui alternis diebus à carne, vel vino abstinet alternis non abstinet. Verbi gratia. Sunt modo multi, qui secunda, quarta, & sexta feria à carne, & vino abstinent, tertia quinta, & septima comedunt carnem, & vino indulgent. *Alius iudicat*, id est discernit, & eligit *non diem* in abstinencia carnis, vel vini, sicut heremitæ, & multi monachorum. Aliter diem inter diem iudicat, qui quasdam sententias veteris, ac noui testamenti intelligit, quasdam verò penetrare non valet. Omnem autem diem iudicat diem, qui ex integro vetus, & nouum testamentum intelligit. Non immerito ergo sacra scriptura per diem intelligitur, quia ignorantia est cæcitas, ita cognitio sanctæ Trinitatis, quæ in veteri, & nouo Testamento continetur lux, & illuminatio cordis est. Tertio modo diem inter diem iudicat, qui tantū de præsentē examināt, & diiudicat. Verbi gratia. Videt quis hominem beneficientē, vel male, quem cernit bonis operibus intentū iudicat eū propter iustitiā præsentem bonum, & quem videt malis operibus deditū, iudicat eū propter iniustitiam suā malum. Si autem ille, qui hodie bonus est, cras malum fecerit, iudicat illū malum esse, quē antea laudauerat. Et si ille, qui hodie malus est, declinauerit à peccatis, & pura mente seruire Deo ceperit, iudicat eū iustum, iste talis diem inter diem, iudicat quia secundū veritatem temporis, & mutationē vitæ mutat, iudicium suæ sententiæ. *Qui autē iudicat omnem diem*, Deus omnipotens intelligitur, qui nouit qualis quisq; sit in præsentī, in præterito, & in futuro, quia omnia sunt ei præsentia, & ipse pōt illum, qui hodie malus est, cras facere bonū. *Vnusquisq; in suo sensu abundet*. Non ait indicatiuo modo abundat, sed imperatiuo abundet, & est sensus, secundum quod vnique homini concessum est intelligere abundet in suo iudicio, id est, qui intelligit à carne abstinendum, abstineat, & qui non intelligit, id est qui non vult abstinere, aut non potest, comedat. Aliter. Vnusquisq; in suo sensu abundet, qui magna intelligit, & sublimia, obseruet illa, & abundet bonis operibus, & qui sublimia diuinorum sacramentorum arcana capere non valet, ea quæ veraciter credit, & intelligit, humiliter, & deuote Domino seruendo adimpleat abundando bonis operibus in suo sensu abundabat Cyprianus, quādo semel mergebat in baptismo paruulos, quia quod intelligebat studiose implebat bonis operibus abundando. Licet in hoc factō nescius delinqueret, sed quia bonis operibus abundat, postea correctus à Dñō, abundauit altiori sensu ter illos mergendo. Nō est ergo de hæretico intelligendū aut de praua doctrina, vt vnusquisq; magis, ac

magis

magis abundet in errore suo. *Qui sapit diem*, id est, qui elegit per omne tempus abstinendum, *Domino sapit*, id est, Domino sentit, quia placet illi abstinencia. Aliter, *Qui sapit diem*, id est, qui iudicat peccatorem per poenitentiam posse saluari, nec desperat de salute illius, *Domino sapit*, id est, Domino cōcordat in hac parte, qui peccatores non statim punit, ut peccant, sed expectat ad poenitentiam. Ergo qui non iudicat, & damnat peccatorem, sed credit illum omni die venire ad veniam per Domini misericordiam, *Domino sapit*, quia cum Domino concordat, qui dixit. In quacunque die peccator conuersus fuerit ad me saluabitur, dum ergo peccatorem non desperat, cum Domino sapit, qui peccatorem expectat, & dum qui hodie videtur iustus fieri posse, iniustum non desperat, cum Domino intelligit, & concordat. *Et qui manducat*. Subaudi omnia ut gentilis, *Domino manducat*, propter hoc, quod subditur, *gratias enim agit Deo*. Videlicet quia omnia credit esse munda, & omnia licet ei edere, Domino enim manducat, qui de perceptis ab eo beneficiis ei gratias refert. *Et qui non manducat omnia*, Iudæus scilicet minus adhuc perfectus in fide, *Domino non manducat*, hoc est, Domino abstinet, qui pro amore Dei omnipotentis abstinēse est à cibis, à quibus ipse præcepit abstinendum esse, & gratias agit Deo pro eo quod dedit illi virtutem abstinentiæ, & notitiā per legem, à quibus abstinere debet. Notandum autem ab utroque gratiarum actionem referendam omnipotenti. Gentilis enim gratias refert illi pro libertate vescendo omnia, Iudæus vero pro fructu abstinentiæ, licet in hac parte, qua abstinet minus perfectus sit. *Nemo enim nostrum sibi viuit, & nemo sibi moritur*. Hoc spiritualiter intelligitur, quamuis & ad litteram possit dici. Nullus enim nostrum sibi viuit, quia non habet à se vitam, & nullus sibi moritur, quia non habet in potestate mortem, quando viuat, & quando moriatur, sed dum dixit nemo nostrum, id est, fidelium perfectorum ad altiorem excitauit sensum CHRISTVS DOMINVS noster semel mortuus est peccato, quia nullum fuit peccatum, Et nos ad exemplum mortis eius semel mortui sumus peccato purgati ab omnibus delictis in baptismo, redempti CHRISTI sanguine. Non ergo nobis morimur peccato in baptismo, sed Christo, dum non in nostra potestate ablutionem consequimur, sed per passionem, & baptismum, atque per fidem illius abluimur, & nemo sibi viuit. Subaudi virtutibus, sed Christo, qui surgens à mortuis iam non moritur, mors illi non dominabitur. Ad cuius exemplum postquam de fonte baptismatis surgimus mori peccando nullatenus debemus. Mori autem peccando dixit quia anima quæ peccauerit, ipsa moriatur, *sive enim viuimus* virtutib. & vita spiritali *Domino viuimus*. Qui abstinendo à peccatis post baptismū exemplo resurrectionis Dominicæ attendimus postquā ipse jā non moritur, quatenus cœlū pariter cū illo ascēdamus. *Sive morimur*. Subaudi peccato tēpore baptismatis, *Domino morimur*. Quia ut ei placeamus ad similitudinē illius, qui nuquā peccauit per fidē & redemptionem sanguinis eius ab originalibus, & actualib. peccatis in baptismo mūdatur. *Sive ergo viuimus, sive morimur, Domini sumus*. Subaudi serui, quia in potestate illius consistimus. Possunt hæc verba ex martyrum persona intelligi dicta, & omnium perfectorum, qui non sibi viuunt, quia non suā voluntatē quærunt adimplere, sed Domini, dum per dilectionem, quod aliis expedit faciunt. Qui etiam non sibi moriuntur morte corporali, in qua non sibi conceduntur, neque relinquuntur, siue etiam sibi non moriuntur morte spiritali peccatis videlicet, quibus moriuntur, dum per Spiritum sanctum & aquam regenerantur, quia non debent otio corporis, sed DEI, & proximi dilectione sēper frui, martyres quoq; non sibi moriebātur, sed Dño, quia nō propter suā malitiā perimebantur, sed pro Dei notitia, & confessione fidei dicente ipso Dño, *Beati eritis cū eiecerint nomē vestrū propter filium hominis; In hoc n. Christus mortu⁹ est, & resurrexit*, vel morte carnis, vel morte peccati, quia nunq̃ peccauit, ut viuorū & mortuorū dominetur, id est, viuorū dominetur, qui jā viuunt virtutib. gratia Dei abluti à peccatis, & illorum qui quotidie moriuntur peccato ad hoc ut viuant similiter virtutibus in nouitate vitæ ambulando. Tu autem Iudæe, quid iudicas fratrem tuum gentilem manducantem

VI.

G

VII.

H

Rom. 6. vers. 9.

VIII.

I

Luc. 6. vers. 22.

IX.

X.

- cantem omnia aut tu gentilis, *quare spernis, & despicias fratrem tuum Iudæum infirmum*
1. Cor. 6. vers. 3. adhuc in fide, & nolentem manducare omnia? Cum idem Paulus alibi dicat, *nescitis quoniam angelos iudicabimus, quanto magis secularia?* & iterum ipse iudicando, *qui talia agunt regnum Dei non consequuntur.* Cur hic prohibet ne iudicemus?
- Gal. 5. vers. 22. K sciendum de apertis rebus libera potestas nobis iudicandi cōceditur, sicut de homicidio, adulterio publico, atq; furto, de occultis vero, quæ possunt & bono & malo animo fieri interdicitur nobis iudicare, quia horum iudicium Deo est reseruandum omnes, id est boni & mali, perfecti & imperfecti, gentiles & Iudæi *stabimus ante tribunal Christi.* Tribunal sedes est iudicis, quæ in excelsis collocatur, qua iudex ab omnibus posset videri, & ipse accusantes, & accusatos ex eminenti loco possit intueri. Ita & Dominus Iesus quasi in tribunali sedebit, quia & ab omnibus videbitur, & ab ipso omnium conscientiarum & causarum iudicabuntur apertissime, & est sensus: Vos, qui ad inuicem fratres iudicatis quantum in vobis est Deo aufertis potestatem suam. *Viso ego dicit Dominus,* hoc proprie iuramentum Dei est in veteri testamento, si dicit fas est, sicut amen in nouo. Ipse enim proprie viuit, & vita est, quia mutari non potest, cuius comparatione mortuum est quicquid immutari potest, quoniam nulla creatura est, quæ habeat à se vitam. *Quoniam mihi flectetur omne genu, & confitebitur Deo omnis lingua.* Quomodo ergo angeli, qui sunt spiritus, flectent Deo genu? per inflexionem genuum, subiectionem debemus intelligere, quia in iudicio omnia Christo subduntur. Flectetur ergo Deo omne genu, dum omnis creatura subiicietur illi, omnis quoque lingua hominum confitebitur Deo, dum laudabit Deum Patrem per Filium, quod de electis tantum sentitur. Nam de impiis dicitur, quia *non est speciosa laus in ore peccatoris.* Angeli autem eo modo, quo sunt incorporei laudabunt Deum. Vox enim angelorum in laudem sui creatoris ipse est admiratio intimæ contemplationis. *Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo,* & est sensus: O Iudæi, & gentiles, qui vos iam inuicem iudicatis, cur Dei iudicium vestro iudicio præuenitis? & eius potestatem, quantum in vobis est, temere usurpatis? hoc vobis sufficiat, quod unusquisque pro se rationem est redditurus, non solum operum & sermonum, sed etiam cogitationum. *Nō ergo amplius inuicem iudicemus.* Subaudi cum futurum Dei iudicium minime ignoramus, hoc autem dicitur de occultis, non de apertis *sed hoc magis iudicare ne ponatis offendiculum fratri, vel scandalum,* id est, hoc maxime cauete, & magis decernite, ne quis vestrum malo verbo, aut peruerso exemplo offendatur, & scandalizetur, vel hoc statuere, ne causa carnalium ciborum offensionem fratribus minus perfectis generetis. *Scio, & confido in Domino Iesu, quia nihil commune per ipsum creatum est, nisi ei, qui existimat, quid commune est illi, commune esse.* Iudæi cibos ex lege sibi permittos dicebant tantummodo mūdos, quibus autem gentes communiter utebantur, communes, id est, immundos appellabant, sicut & Petrus ait: *commune non manducaui,* id est, immundum. Inde dicit Apostolus. Scio, inquit, cognosco, & credo in Domino Iesu, siue per Dominum Iesum qui mihi hoc manifestauit, quia per ipsum nihil est immundum creatum, sed omnia munda ab eo facta sunt, sicut scriptum est. *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona.* Nisi forte iudex, vel alicui libet, qui existimet aliquod alimentum commune, id est, immundum esse illi est commune, quia immundum videtur ei, & hoc secundum eius sensum, non secundum, qui omnia fecit tibi. *Si enim propter cibum, quem ille immundum putat, & tu suades ei, ut comedat frater contristatur tuus Iudæum infirmum in fide. Tam non secundum charitatem ambulas,* id est, non habes charitatem, quia non diligis fratrem tuum, sicut te, *Noli cibo tuo illum perdere,* quando occasionem offendendi, & scandalizandi pro quo Christus mortuus est. Tunc enim illum perdis, dum animum illius scandalizas, qui offendit Deum, dum contra te irascitur, qui es proximus eius. *Non ergo blasphemetur bonum nostrum.* Bonum hic vel charitatem possumus intelligere, qua debemus diligere proximum, vel fidem, qua credimus omnia esse munda, & qua habemus libertatem manducandi omnia. Non ergo blasphemetur, neque reprehendatur charitas nostra, ut infirmo fratri Iudæo non exhibeatur, vel non blasphemetur fides, & credulitas, qua libertatem accepimus comedendi omnia. Tunc blasphematur libertas nostra, quando cogi-

quando cogimus eos, qui aliquid immundū putant, nobiscum comedere ipsum, quod horrent, nobis ista libertas bonum est, quia omnia munda sunt mundis hominibus, & erant omnia valde bona. Bonum est scripturæ concordare. Noli tamē cogere Iudæum ad manducandum hoc quod spernit, sed neq; comedas illud coram eo, ne tua libertas blasphemetur ab illo. *Non est regnum Dei esca, & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto.* Et est sensus, stultum satis est de manducandis, & non manducandis vos disputare, de his videlicet quæ in regno cœlorum nō erant necessaria, cum potius debeatis de iustitia & pace, & gaudio spirituali tractare, iustitia erit in regno cœlorum, quia qui modo iustitiæ opera exercent, illi intrabunt in regnū cœlorum. Pax erit tibi, & gaudiū in spiritu sancto, id est, illi, qui modo per Spiritum sanctum illuminati pacem sectantur, & gaudium patris cœlestis toto nisu mentis quærunt gaudentes in præsenti de spirituali gaudio, & de patria cœlesti. Aliter, iustitia in illo regno erit, quia nullus ibi alteri nocebit, erit ibi pax, id est plena concordia, quam habent electi cum Deo & Angelis. Erat & gaudium ineffabile de visione Dei omnipotētis in his, quicunq; valet, debemus alios imitari & superare. *Qui enim in hoc seruit Christo*, id est, in iustitia, pace & gaudio spirituali, in gratia Spiritus sancti, quæ per has virtutes abundet habitatorē. *Placet Deo patri, & probatus est hominibus* atq; laudabilis, & laude dignus, quia non solum Deo placet, sed etiam hominibus. *Itaq; quæ pacis sectemur*, id est, quæ amorem fraternum conseruent, diligenter, & studiosè quæramus, sicut supra de hospitalitate scriptum est. *Hospitalitatem sectantes, & quæ adificationis sunt inuicem custodiamus*, hoc est, deponamus omnem contentionem de re melioris vtilitatis, & custodiamus, quæ ad ædificationem nostram, & patrum pertinent. Vt verbo, & exemplo, omnique conuersatione nostra ædificetur in nobis templum Dei, & ædificatione fidei custodita fratres adhuc infirmi in fide à nobis semper ædificentur. *Noli propter escam destruere opus Dei*, opus Dei intelligitur homo carne, & anima à Deo factus, istud opus tunc destruitur, quando scandalizatur qui iracundus efficitur, quod omnimodo Deo placet. Opus etiam Dei intelligitur charitas, quam Deus in nobis operatur, vel per quam opus nostrum illi offertur, quæ tunc destruitur, cum frater à nobis scandalizatur. *Omnia quidem alimenta à Deo creata sunt per se, & in sua natura munda sunt, sed malum est homini gentili, qui per offendiculum manducat.* Qui si ideo manducat indifferenter omnia, vt fratrem suum Iudæum scandalizet, infirmum adhuc in fide, culpam peccati, & offendiculum sibi attrahit. *Bonum est tibi ò gentilis non manducare carnem, & non bibere vinum, neque aliquid tale, in quo frater tuus Iudæus scandalizatur, aut infirmatur* in fide, dum suades illi, vt comedat cibos, quos immundos deputat, vel dū contristas eum ex hoc, quod in præsentia illius illos cibos comedis quos ille abominatur. Manducare carnem, & bibere vinum nec bonū est, nec malum, sed medium, similiter non manducare carnem, & non bibere vinum, nec bonum est, nec malū, sed medium est. Quia multi sunt iusti, qui comedunt carnē, & bibunt vinum cum sobrietate, & multi sunt paganorum, atque hæreticorum, maximeq; hypocritarum, qui non manducant carnem, neque bibunt vinum, & tamen non iustificantur. Tamē melius est abstinere à carnibus, & vino in præsentia Iudæi credentis, quam in aliquo scandalizare. Potest & generaliter de omnibus intelligi, qui causa abstinentiæ, vel ieiuniorum scandalizant plurimos, vel certe, qui causa gulositatis, aut etiam qui simplici animo diebus prohibitis carnibus vescuntur. Vnde plurimis offensionem generant, bonum esset non comedere, qua minus cautè peragunt. *Tu fidem habes? penes te metipsum habes coram Deo.* Non de fide S. Trinitatis hic loquitur, sed de fide, qua credimus omnia esse munda iuxta quod supra diximus. Gentilē alloquitur: O gentilis habes fidē penes te metipsum, id est, credis in corde tuo omnia esse munda, & ad manducandū licita, habere illam coram Deo in corde, non in æstimatione verborum, & iactantia, ne aliū scandalizes, dicens te habere potestatem omnia comedere. *Beatus est ille gentilis, qui non iudicat, neq; reprehendit semetipsum.* Subaudi fratrem suū non scandalizauit

in eo,

XVII.

O
XVIII.

XIX.

Sup. c. 12. v. 13.

XX.

XXI.
P.

XXII.

Q.

XXIII.

in eo quod probat omnia esse munda. Beatus dicitur in hac parte esse gentilis cuius conscientia non reprehendit illum, quod fratrem suum Iudæum scandalizauit ut illum cogeret ad manducandum carnes, illæ detestabantur, sed neque in præsentia illius comedit aliquid, quod ille abhorrebat, licet ipse omnia probaret & cognosceret omnia esse munda. *Qui autem discernit*, id est, qui diiudicat, & facit differentiam inter cibos mundos, & immundos postquam ad fidem venit, sicut Iudæus, *si manducauerit damnatus est, quia non ex fide est*, quia infideliter agit non credens omnia munda esse, hoc dicit. Si quilibet gentilis ad fidem veniens cognouerit omnia esse munda, & postmodum fecerit differentiam inter cibum, & cibum dicens alios mundos, aliosq; immundos, si manducauerit postea ex illis cibis, quos immundos reputauit damnationem sibi adquiret, quia non agit fideliter dubitans in fide, & ea comedens, quæ immunda dicebat alijs comedentibus, quod non sint omnia munda à Deo facta. *Omne autem*: subaudi quod ad manducandum pertinet, & *quod non est ex fide*, id est, non creditur esse mundum à Deo factum si manducauerit, *peccatum est*, quia quod immundum dixit, hoc manducauit.

CAPVT XV.

Firmiores debent infirmorum ferre & subleuare imperfectiones, non suæ, sed proximorum vtilitati ac mutuz paci studentes. Christus iuxta factas patribus promissiones prædicauit Iudæis. Gentibus verò ex misericordia Apostoli, non præiis promissionibus. Excusat se Paulus, quod liberius Romanis scripserit, tanquam gentiū Apostolus, ostendens quomodo sit hoc munus exequutus: dicens quod ad ipsos quoq; sit venturus, vbi datam à Macedonib. eleemosynam elargitus fuerit Ierosolymitanæ Ecclesiæ, petens vt pro se interim orent.

1.

A

2.

3.

e. Psal. 68. b. 10.

4.

5.

e. Corin. 1. b. 10.

6.

B

7.

8.

9.

C

e. Psal. 17. d. 10.

1. Reg. 22. d. 30.

10

11.

e. Psal. 116. a. 1.

e. Isa. 11. c. 10.

12.

13.

14.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmiorū sustinere, & non nobis placere. † Vnusquisq; vestrum proximo suo placeat in bonū, ad adificationē. † Etenim Christus, non sibi placuit, sed sicut scriptum est. * Impropria impropertiū tibi ceciderunt super me. † Quaecunq; enim scripta sunt, ad nostrā doctrinā scripta sunt: vt per patientiam, & consolationem scripturarum, spem habeamus. † Deus autē patientia & solatiū, det vobis id ipsum. † Sapere in alterutrum secundum Iesum Christum: † vt unanimes, vno ore honorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi. † Propter quod suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei. † Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circūcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones patrum: † Gentes autē super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est: * Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo. † Et iterum dicit: Laetamini gentes cum plebe eius. † Et iterum: * Laudate omnes gentes Dominum: & magnificate eū omnes populi. † Et rursus Isaias ait: * Erit radix Iesse, & qui exurgat regere gentes, in eum gentes sperabunt. † Deus autem spei repleat vos in omni gaudio & pace in credendo: vt abundetis in spe, & virtute spiritus sancti. † Certus sum autē fratres mei & ego ipse de vobis quoniam

quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni scientia, ita ut
 possitis alterutrum monere. † Audacius autem scripsi vobis fratres
 ex parte, tamquam in memoriam vos reducens: propter gratiam,
 qua data est mihi à Deo, † ut sim minister Christi Iesu in gentibus. san-
 ctificans Euangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta, & san-
 ctificata in spiritu sancto. † Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad
 Deum. † Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non effi-
 cit Christus in obedientiam gentium, verbo & factis: † in virtute
 signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti: ita ut ab Ieru-
 salē per circuitum usque ad Illyricum repleuerim Euangelium Chri-
 sti. † Sic autem predicavi Euangelium hoc, non ubi nominatus est
 Christus, ne super alienum fundamentum edificare: sed sicut scrip-
 tum est: † Quibus non est annunciatum de eo, videbunt: & qui non
 audierunt, intelligent. † Propter quod & impediabar plurimum ve-
 nire ad vos, & prohibitus sum usque adhuc. † Nunc vero ulterius
 locum non habens in his regionibus cupiditatem autem habens veni-
 endi ad vos ex multis jam precedentibus annis: † cum in Hispaniam
 proficisci cæpero, spero quod prateriens videam vos, & à vobis de-
 ducar illuc, si vobis primum ex parte fruius fuero. † Nunc igitur
 proficiscar in Ierusalem ministrare sanctis. † Probauerunt enim Ma-
 cedonia & Achaia collationem aliquam facere in pauperes sancto-
 rum, qui sunt in Ierusalem. † Placuit enim eis: & debitores sunt eo-
 rum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles: de-
 bent & in carnalibus ministrare illis. † Hoc igitur cum consummauero,
 & assignauero eis fructum hunc: per vos proficiscar in Hispaniam.
 † Scio autē quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Eu-
 angelij Christi veniam. † Obsecro ergo vos fratres per Dominum no-
 strum Iesum Christum, & per charitatē S. spiritus, ut adiuuetis me
 in orationibus vestris pro me ad Deum; † ut liberer ab infidelibus qui sunt
 in Iudæa, & obsequij mei oblatio accepta fiat in Ierusalem sanctis, †
 ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vo-
 biscum. † Deus autem pacis sit cum omnibus vobis, Amen.

Debemus autē nos ego videlicet, & Coapostoli mei, alijque credentes firmiores in
 fide, qui audimus omnia esse munda imbecillitates infirmorum sustinere, id est, in-
 firmitates fidei illorum, qui adhuc nō credunt omnia esse munda, & ad manducandū
 licita, & non nobis placere suadēdo scilicet illis vel communibus cibis, vel corā eis ede-
 re illos, quos illi abhorrent. Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonū ad edificatio-
 nē fidei. Ut verbo, & exēplo vestro, omni-
 que cōuersatione ædificetur illi in fide, qui
 adhuc infirmi sūt. Etenim Christus nō sibi placuit solummodo, sed illi, de quo ipse dixit:
 Quæ placita sunt ei, facio semper, & bonis hominibus, sicut scriptum est Improperia, Ioan. 8. vers. 29.
 id est, conuiuia maledictionis, blasphemiarum, detractiones, Improperantium tibi
 ò pater

Ioan. 8. vers. 48. *o pater ceciderunt super me. Vox Christi ad patrem de improperiis Iudeorum, quibus ergo improperabant filio dicentes Samaritanus es, demonium habes, & cetera talia, sed ipsa improperia super Christum ceciderunt quia usque ad mortem persecuti sunt illum. Bene ergo dixit Apostolus non sibi placuit, quia ipse non quaesivit sua,*
 Ioan. 6. vers. 38. *sed patris, & nostra, sicut ipse dixit, Non veni ut faciam voluntatem meam, sed eius qui misit me, similiter nos non debemus nobis placere, neque propriam voluntatem quaerere, sed Dei & fratrum.*

iv.
B

C

Ioan. 7. vers. 37.

Psalm. 26. vers. 11.

D

Iob. 1. vers. 21.

Quaecunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, per consolationem scripturarum spem habeamus. Iungit se Apostolus omnibus credentibus, & vult ostendere omnia, quae in diuinis libris scripta sunt, non propter illos esse scripta, quorum gesta, & facta ibi narrantur, quia illi non erant ea lecturi, qui iam olim mortui sciebant, sed propter nostram salutem, & futurorum, ut habeamus, ubi possimus exemplum fidei, bonorumque operum sumere, & ubi possimus cognoscere, quibus operibus placatur Deus, & quibus ad vindictam prouocatur, videlicet quomodo appetendae virtutes, & respuenda vitia, & qualiter patientes in fide, & spem habeamus. Quid enim profuit Abraham, quod scripsit Moyses illum obedientem fuisse, & quod laudauit illum Deo placuisse. Quaecunque inquit scripta sunt in lege Moyse, & Prophetis, & Psalmis, & reliquis scripturis, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut nos inde doceamur, qui ad fidem venimus. Quomodo? ut per patientiam praecedentium patrum edocti patienter aduersa huius saeculi perferamus, & per consolationem scripturarum spem habeamus, id est, expectationem futurorum bonorum teneamus. Videamus quomodo pertineant ad nostram doctrinam ea, quae scripta sunt in scripturis diuinis, dum legimus populum Israel de Aegypto egressum per mare rubrum transductum Pharaone, & Aegyptiis submersis aquam de petra eis datam, manna de coelo largitum, & post multa praemia, quae contra eos ciuilitate peregerunt terram repromissionis ingressum debemus inde doceri, docere, ut per Aegyptum intelligamus mundum, per mare rubrum, baptismum, qui consecratur rubore sanguinis Christi, per Pharaonem, diabolum, per Aegyptios, originalia peccata, & actualia, quae in baptismo pereunt per petram, CHRISTUM, per aquam doctrinam illius, de qua ipse dixit: *Qui sitit, veniat, & bibat*, siue mysterium redemptionis, atque ablutionis nostrae per manna vero corpus illius, quod quotidie sumitur a fidelibus in Ecclesia, per praemia, quae illi sustinuerunt, certamina, & bella, quae habemus aduersus demones, post quorum debellationem, si recte in fide permanserimus, merebimur peruenire ad patriam coelestem, quae significatur per terram repromissionis, de qua Psalmista dicit, *Credo videre bona Domini in terra viventium.* Hanc terram, id est, soliditatem aeternae patriae non nisi veri Israelitae accipiunt. Iterum dum legimus fidem, & obedientiam beati Abraham, & patientiam, quomodo patienter aduersa huius saeculi pertulit, quando per multorum annorum curricula peregrinatus est in terra aliena, & quomodo obediuit verbis Dei, quando voluit unigenitum immolare, non dubitans de promissione, qua dixit ei Deus in Isaac, vocabitur tibi semen. Debemus fidem illius imitari, qui filij eius dicimur, per fidem & patientiam, atque obedientiam non deficientes in tribulatione. Similiter dum legimus beatum Iob grauiter esse percussum, & flagellatum in tantum ut filiis, & filiabus, omniq; substantia priuatus, in sterquilino sederet testa saniem radens, qui quondam fuerat utpote potentissimus Regum, & quomodo aduersa omnia patientissime sustinuerit, pro qua iterum meruit sanitatem recipere, & omnia duplicata, quae amiserat, & insuper futura praemia. Debemus ex hoc magnam consolationem recipere & si forte aliquando talia nobis euenerint, debemus ista ad memoriam reducere, & patientiae eius imitatores existere, dicentes cum illo: *Sicut Domino placuit, ita factum est sit nomen Domini benedictum.* Talia & his similia sedulo animo reuoluentes debemus spem firmiter tenere, expectantes gaudia futurorum bonorum. *Deus autem patientia, & solatij deus vobis id ipsum sapere in alterutrum, secundum Iesum Christum.*

More

More patriarcharum, dat modo benedictionem Apostolus Romanis, Verbi gratia, sicut Isaac benedixit filiis suis Esau, & Iacob, & postmodum Iacob duodecim Patriarchis, & Moyses duodecim Tribus Israel. Sic autem dicitur Deus iustitiæ, eo quod ipse iustitiam tribuat omnibus, qui merentur iustificari, & in illorum cordibus habitat, qui inter aduersa patientiam ferunt. Similiter & dicitur Deus solatii, quia ipse solatium præstat in se confidentibus, atque in illorum cordibus habitare dignatur, qui aliis consolationem impendere student, vel quia in aliorum patientia consolationem accipiunt in aduersitatibus constituti: Deus inquit, patientiæ, & solatii det vobis sapere in alterutrum, vt vnum sentiat de fide, spe, & charitate, & quod vnus credit, hoc speret alium credere, & quod in se est boni, hoc in alio, id est, quod sibi vult euenire, hoc optet proximo, & sicut diligit illum, ita se credat diligi ab illo, & bene addidit secundum Iesum Christum, id est secundum quod voluntas est Iesu Christi, quia multi sentiunt vnum, & videntur se diligere, sed non secundum Iesum Christum. Verbi gratia, sic sunt hæretici, qui hoc in se sentiunt erroris, quod & in aliis hæreticis, & sicut sunt illi, qui non causa amoris Dei diligunt alios, sed propter beneficia temporalia, quæ ab illis captant, vel qui in malitia concordant cum eis. *Vt vniuersales*, id est vno intellectu, atque consensu, vel vna fide, *& vno ore*, id est vna confessione *honorificetis Deum, & patrem Domini nostri Iesu Christi* tam secundum diuinitatem, in qua genuit illum coæternū sibi, & consubstantialem ante omnia sæcula, quàm secundum humanitatem, qua creauit illum in fine temporum in vtero virginali. Deus autem vero est solummodo hominis assumpti à verbo, hoc est secundum natiuitatem. Vnde ipse dicit Mariæ post resurrectionis gloriam, *vade ad fratres meos, & dic eis ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum*. Quem tunc glorificamus, siue laudamus, quando eius fidem sincerissimè tenentes in corde, omnique intellectu confitemur cum ore verum Deum esse, & fidem, quam habemus, bonis operibus exornamus, iuxta quod ipsa veritas admonet & dicens: *Videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est: propter quod* subaudi decus honoris. *Suscipite inuicem, sicut & Christus suscepit vos in honorem Dei*, Ad ea, quæ paulo superius dixit Apostolus de infirmis adhuc fratribus in fide loquens, & de differentia ciborum, quos præcepit suscipi in affectu charitatis cum tranquillitate inquit: Infirmitas autem in fide assumite pertinent ista præsentia, Et est sensus. Propter hoc talia dico, vt suscipiatis in charitatis affectum adhuc infirmos in fide, neque scandalizetis eos suadentes, vt comedant cibos, quos ipsi detestantur quasi immundos, & ita suscipite illos cum charitate, sicut & Christus suscepit vos ad fidem suam in honorem Dei Patris, vt Deus pater laudetur per nos. Si ergo Christus dignatus est suscipere ad fidem suam Iudæos blasphematores, & nos gentiles idololatrias, omnique immundicia repletos, atque agnitione Dei alienos, multo minus nos debemus fratrem nostrum infirmum in fide in aliquo scandalizare, aut contristare, sed potius in affectu charitatis debemus eos colligere. Ideo ergo diuinos susceptos in honorem Dei patris, vt dicitur pater per nos, & per nostra bona opera glorificetur, & laudetur cum filio suo, qui dixit in euangelio discipulis, & in illis omnibus in se credentibus, siue credituris, *sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum, qui in cælis est. Dico enim Iesum Christum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei ad confirmandas promissiones patrum*: Circumcisio in hoc loco duplici intelligentia accipi potest. Videlicet tam carnalis, quam spiritalis, quoniam vtriusq; minister extitit Dominus in se suscipiendo, & in aliis dando. Circumcisionis enim carnalis minister extitit, quia ante Christum veniret in mundum per incarnationis mysterium, ipse est, qui est verbum Dei patris ministravit illam dando & præcipiendo, vt obseruaretur, quia ipse loquebatur per Angelum ad sanctos Patres, sicut in libris prophetis sæpissimè manifestatur, vbi dicitur os, siue verbum Dei locutum est. Veniens etiam in carne minister extitit circumcisionis, quia illam in semetipso suscepit non vt illam præciperet, seruari, & custodiri post suum ad-

VI.

F.

Ioan. 20. ver. 1.

Matt. 5. ver. 16.

VII.

G.

Matt. 5. ver. 16.

- H.** uentum, sed ut ostenderet legem sanctam esse iustam, & bonam. Nam mittens Apostolos ad prædicandum non dixit ite prædicate circumcisionem seruandam omnibus gentibus, sed ite *prædicate euangelium omni creatura*, & baptizate omnes in nomine patris, & filii, & spiritus sancti. Hoc quidem de circumcisione carnali est dictum, sed melius est altiori sensu de circumcisione spirituali intelligendum, id est, gratia baptismatis, circumcisio spiritualis quæ est expoliatio utique vitiorum, quæ fit per baptismum, cuius minister extitit ipse Dñs in se suscipiendo, & in aliis dādo, suscepit n. baptismum, quando baptizatus est à Ioanne, ministravit aut postmodum quia baptizauit Apostolos aliosq; ad se per fidem accedentes, iuxta quod Euangelium narrat dicens, quia Iesus baptizabat, & discipuli eius. Mittens quoq; Apostolos ad prædicationis officium, per quadrifidum orbem, dixit eis: *Ite docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti*. Ecce quomodo fuit Dñs Iesus minister circumcisionis spiritualis. Possumus etiā & de hoc veraciter dicere, quia quotidie administrat ipse eandem circumcisionem dimittendo peccata in baptismo. i. Ministerium etenim tingendi corpora tradidit suis fidelibus, potestatem autem dimittendi peccata sibi propriè reseruauit. Sicut Ioannes præcursor eius de eo dicit turbis. *Ipse vos baptizauit in Spiritu sancto, & igne*, & iterum. Ego, inquit Ioannes, nesciebam eum, quod sibi esset reseruaturus potestatem baptizandi, nulliq; traditurus, sed qui misit me baptizare, ille mihi dixit. Super quæ videris spiritum descendente & manente super eum, hic est qui baptizat. Apostolo dicente Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis spiritualis, poterat ei aliquis obicere, cuius rei gratia extitit ipse minister circumcisionis. Ad hæc Apostolus, propter veritatem inquit, Dei Patris ad confirmandas promissiones patrum, id est, ut confirmaret Deus Pater promissiones suas, quas locutus est ad patres de salute gentium dicens Abraham: In semine tuo benedicetur oēs gentes, siue ut verax appareret complendo promissiones, quas patres promiserant de salute gentium & quæ prædixerat de eadem circumcisione spirituali. Nisi n. per gratiam baptismatis mundarentur gentiles, & per fidem Dñi saluatoris nequaquam in filiationem Abraham transirent, nequaquam etiā esset completum, quod dicit Moyses. In nouissimis diebus circumcidet Dñs cor tuum, & non carnem tuā, i. mundabit illud ab infidelitate, omnibusq; peccatis, per baptismum. Illud quoq; Ezech. Prophetæ dicentis. *Effundam super vos aquam mundā*. Aquam videlicet baptismatis. *Gentes autem super misericordiam*, i. misericordiam honorare Deum. Subaudi debet, quia gratissimè nullis meritis præcedentibus. vocati sunt ad fidem, gratisq; acceperunt remissionem omnium peccatorum per spirituale circumcisonem, per gratiam videlicet baptismatis, non per circumcisonem carnalem.
- K.** Cui enim plus dimittitur, plus debet diligere. *Sicut scriptum est, propterea hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo*. Psalmista loquitur ex persona Filii Dei Deo Patri gratiam referens propter obedientiam gentium ad fidem venientium. Quomodo ergo laudat, & glorificat Filius Deum Patrem, qui æqualis est & in omnibus gentibus utiq; credentibus laudat illum. Quando cunq; n. gentes glorificant, & laudant Deum Patrem, Filius Dei laudat illum per ora & opera gentium, cuius sanguine redempti sunt, ideoque dicit propterea, quia multos mihi populos & gentes per fidem subiugasti. Confitebor tibi Deus Pater, & glorificabo te per ipsas gentes, & nomini tuo cantabo, id est, nomen Deitatis tuæ laudabo te *Et iterum dicit*, scriptura in Deuteronomio. *Lætami in gentes cum plebe eius*. Moyses Legislator extendens oculum prophetiæ ad tempus vocationis gentium, alloquitur eam hortando, & laudent Deum cum plebe Israelitica, quæ olim plebs eius sola ex omnibus gentibus vocabatur, o gentes credentes in Filium Dei, per cuius passionem estis redempti, & per cuius baptismum mundati, atq; expiati estis ab omnibus peccatis sociantes vos in affectu charitatis credentibus Israel. Lætami in læticia spirituali. *Et iterum: laudate omnes gentes Dominum*. Chorus Apostolorum alloquitur multitudinem gentium ad fidem Christi, & baptismi gratiam concurrentem, & præcipit, ut laudes gratiarum referendo corde ore, opere, cuius gratia redempti, cuius misericordia ab omnibus reatibus purgati. In hoc verbo, quod subdit: *Magnificate eum omnes populi*. Iudæos hortatur, ut gaudeant de salute gentium in quibus & vos omnes populi, id est, oēs Iudæi magnificate Deum

Deum, id est magnum prædicare propter salutem fratrum vestrorum gentilium & propter ineffabilia magna, quæ vobis contulit à diebus antiquis referentes gentibus quanta, & qualia vobis libentissime præstitit. *Et rursus Esaias ait. Erit radix Iesse, quæ exurget regere gentes in eo gentes sperabunt.* Iesse ipse est Isai Pater David Regis, de cuius prosapia exortus est Christus secundum carnem per Mariam Virginem. Hoc, quod dicitur erit radix Iesse, dupliciter intelligi potest hoc modo. Iesse ipse est radix, David vero filius eius ipse est arbor, Maria Virgo ramus ipsius arboris, flos vero ramus istius Christus est, qui dicitur ad Ecclesiam in cantico canticorum. Ego flos campi, radix ergo huius flosculi, id est Christi, Iesse fuit, quia sicut flos ex radice arboris processione habet, ita & Christus secundum carnem ex Iesse originem traxit. Altiori autem intellectu radix Iesse Christus est, verbum scilicet Dei patris, quod inter cætera, quæ creauit, Iesse quoque creator extitit, *Omnia enim per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil.* Qui ergo secundum carnem ex Iesse originem duxit, ipse utique secundum diuinitatem radix, & creator Iesse extitit. Iesse autem interpretatur, est mihi, est, verbum substantiuum est. Quod vero dicitur erit radix, similiter, erit, ab eodem verbo substantiuo venit, & ponitur in futuro tempore. Quicunque ergo in eum credit, qui dixit ad Moysen, *qui est, misit me ad vos* ille veraciter potest dicere est mihi, id est in eum credo, qui semper est, & ipse est mihi Deus, & erit. Sed quæri potest, quare dixerit Propheta, erit radix Iesse, & non potius radix Booz, vel Obed, cum ipsi iusti existerint, & Patres Isai, Ad quod dicendum, ideo dixisse Prophetam erit radix Iesse, & non radix Booz, siue Obed, ut ostenderet dominum Iesum Christum de progenie regali etiam secundum carnem descendere, qui ante sæcula genitus est à Deo Patre rege regum, & Domino Dominantium, Notandumque, quod dicitur erit radix Iesse sub verbo futuri temporis loquens ad Natiuitatem Christi vnā respexit, quæ adhuc futura erat, quando ista prædixit dicatur itaque hoc modo. Erit radix Iesse radix Christi secundum humanitatem, & ipse Christus exurget nascendo per Virginem, vel à mortuis resurgendo regere gentes in eo gentes sperabunt. Christus igitur regit, & gubernat gentes in se credentes, & ipse defendit illas ab insidiis, & infestationibus dæmonum, omniumque aduersariorum, quoniam ipsi in eo sperant. *Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo.* Ex hoc, quod Esaias Propheta de Christo *in eo gentes sperabunt* sumpsit Apostolus occasionem, ut diceret illis hanc benedictionem, Deus autem spei, qui tribuit spem futurorum bonorum in se credentibus repleat vos omni gaudio spirituali, & pace, id est concordia, & amore fraternò in credendo, ut credentes in eum, qui vos per sanguinem suum pacificauit Deo Patri, sitis & ipsi inuicem concordēs, & pacifici, qui hactenus fuistis inuicem diffidentes, *Ut abundetis in spe, & virtute spiritus sancti*, id est ut per virtutem spiritus sancti plenam habeatis spem æternæ remunerationis, eiusque donò, atque auxilio subleuati virtutem totius bonitatis adipisci mereamini, *Certus sum autem fratres mei, & ego ipse de vobis, quoniam pleni estis dilectione Dei & proximi, & repleti omni scientia, ita ut possitis alterutrum monere*, id est inuicem vos castigare, & corripere perfectos in fide blandè alloquitur, *Audacius autem scripsi vobis Fratres ex parte*, Audacius licet sit comparatiuus gradus, in hoc tamen loco propositiuo ponitur, quod est audacter, id est cum audacia, & securitate, Ideoque addidit ex parte, quia multa sciebat ipse in corde, quæ non proferebat ore, & quæ illi non poterant capere, ex quibus partem scribit eis, vel etiam idcirco dixit ex parte, quia iam legerant illi epistolas eius, quas aliis ecclesiis destinauerat, & quæ illi non legerant, ex parte in hac inferere studuit, vnde & sequitur. *Tamquam in memoriam vos reducens* subaudi iam legisse mea dicta, in quibusdam epistolis meis, quod tale est, ac si aliis verbis diceret, dum reduxi ad memoriam vos iam legisse mea dicta, pauciora scripsi vobis, & hoc propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, ut sim minister Christi Iesu in gentibus. Gratiam hic appellat sapientiam, quam præ omnibus Apostolis accipere meruit, ut Beatus Augustinus dicit. Potest & de ministerio Apostolatus dici, intelligi quod ei gratis à Deo collatum est, scripsi, inquit, vobis pauca ex pluribus, quæ in corde meo habentur propter gratiam sapientiæ, quæ mihi à Deo data est, ut illam capacitatem audientium expenderem, siue etiam ut ministerium Apostolatus mei complerem in gen-

xii.

Ioh. i.
vers. 3.

M

Exod. 3.
vers. 12.

N

xiii.
hic sup.
vers. 12.

xiv.

xv.

xvi.

- P** tibus, *sanctificans euangelium Dei*, id est sanctum esse demonstrans prædicando illud sine errore, & mendacio, sancteq; viuendo & miraculis virtutum testificando, gloriam propriam non quaerendo neque pro lucris temporalibus hæc omnia, sed pro muneratione æternæ vitæ agendo, ille sanctificat euangelium, siue sanctum demonstrat, qui absque errore, & mendacio illud prædicat, & quod prædicat ore confirmat miraculis, exornat sancta conuersatione, & qui non quaerit suam laudem, sed Dei. *Vt fiat oblatio gentium accepta*, id est vt gentes offerantur Deo per me in gratiarum actionem, & sit ipsa oblatio amabilis ei, & *sanctificata* per baptismum per passionem Christi, & per fidem *in spiritu sancto*, id est per gratiam spiritus sancti. Pontificum est opera prædicationis Doctrinæ dare, & illorum est sacrificium Deo offerre, Nam sicut in veteri testamento Pontifex, siue sacerdos hostiam, & oblationem, quam offerebat Deo studiose prouidebat, vt absque macula esset, Ita & qui euangelium annunciant prouidere debent, vt neque in prædicatione, neque in Doctrina, seu in magisterio aliqua culpa nascatur, vt sicut illæ hostiæ Deo erant acceptæ, ita sint & auditores illorum, vt sacrificium Dei transeuntes imitantes ipsum prædicatorem egregium Doctorem, & Magistrum gentium, qui illos, quos Deo sua prædicatione, & ministerio in fide obtulerat, optabat, vt sine macula grauioris peccati permanentes accepti essent Deo. *Habeo igitur gloriam præparatam in Christo Iesu ad Deum.* Ac si diceret per virtutes, quæ sunt in Christo Iesu, quas ego amplector, habeo mihi præparatam gloriam, & honorem maximum apud Deum patrem: *non enim audeo aliquid loqui eorum verborum, quæ per me non efficit Christus* verbo & factis. Id est non audeo loqui alia, & prædicare, nisi quæ Christus mihi inspirat in corde. Quicquid enim operabatur, quicquid loquebatur totum, Christus per eum efficiebat, sicut ipse alias dicit. *An experimentum queritis eius, qui in me loquitur Christus in obedientiam gentium verbo, & factis.* Hoc est, idcirco ego in verbo prædicationis, & factis miraculorum, vt gentes obediant euangelio. *In virtute signorum, & prodigiorum, in virtute spiritus sancti.* Signa appellantur multis in locis, in quibus cum sit aliquid mirabile, indicatur quoque per ea aliquid futurum, sicut in sanatione filii reguli ostensum est Domino dicente, *Nisi signa, & prodigia videritis, non creditis.* Per hoc enim, quod viso miraculo sanitatis in filio illius per pauci crediderunt. Pater videlicet illius, cum suis signabatur, quod paucitas Iudæorum creditura esset in Deum. Ecce signum, quod vtrunque in se continet, quoddam scilicet mirabile, quoddam futuri. At vero prodigia dicuntur, quasi porro digia, vel porro dicentia, eo quod aliquid in futurum tantummodo ostendant quasi digito ostendendo, signa autem & prodigia pro vno accipiuntur in hoc loco miracula videlicet, quæ per Christum operabantur. *Ita vt ab Hierusalem vsque Illyricum* prouinciam in initio Europæ *repleuerim euangelium Christi* subaudi omnes gentes, & prouincias. Illyricum prouincia est, vt diximus, est autem finis Asiæ, & principium Europæ. *Sic autem prædicaui hoc euangelium* quomodo: *non vbi nominatus Christus à prædicatoribus*, siue vt in eum iam crederent *ne super alienum fundamentum edificarem.* Non prædicaui inquit, ibi, vbi iam Christus esset prædicatus, vt crederetur, sed vbi penitus ignorabatur, Ne super aliorum prædicationem, & fidem ponerem meam, Apostolus ergo ipse iaciebat fundamenta fidei, & ipse erigebat parietes illis vtique prædicabat, de quibus olim prædictum erat. *Quibus non est annunciatum de eo à Prophetis*, id est de Christo *videbunt illum per fidem.* & *qui non audierunt eum prædicantem intelligant prædicationem Apostolorum*, propter quod subaudi opus prædicationis *impediebat* ab ædificatione verbi *venire ad vos* o Romani. Non impediebat à Sathana, sed ab vtilitate prædicationis, vt primum Ecclesias fundaret Asiæ postmodum vero ad exterarum pergeret nationes. *Nunc vero ulterius locum non habens vacuum à prædicatione in his regionibus cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam præcedentibus annis: cum in Hispaniam proficisci capero, spero, quod præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si vobis primum ex parte fruius fuero.* Videtur hæc in Achaia positus dicere apud Corinthum Ciuitatem eius prouinciæ, quæ vtique Achaïæ vicina, & cohærens est Macedonia in quibus locis degens cum singula quoque peragrasset euangelium

Hum prædicans in his dumtaxat finibus Christus non fuerat prædicatus agnitione Dei vniuersa repleffet. Designat iam ad tempus, quod desiderium suum debeat adimplere. Videndo scilicet eos, qui Romæ morabantur. Bene autem hos, quos non secundum carnem viderat, & ad quos nondum in corpore venerat, præsentiam sui, & recordationem moderatius pollicetur. Desiderabilium enim suscipimus bona, quæ cito metumimus auferenda, securius vero negligimus, quod nos diutius possidere credimus. Frui est cum delectatione, & gaudio aliquid possidere, vel amplecti, & videri, *Hunc igitur* subaudi antequam veniam ad vos, *proficiscar Ierusalem ministrare sanctis*. Sanctos appellat illos, qui pro Christi amore omnia sua reliquerant, aut vendiderant, & pretium illorum ad pedes Apostolorum posuerant, vel illos, qui deprædati fuerant à Iudæis non credentibus, quos laudat in Epistola ad Hebræos inquit. *Rapinam, inquit, bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*, de istis etiam dicit Esaias. *Et qui recessit à malo eorum prade patuit*. Isti omnes, qui proprie reliquerunt, vel qui expoliati fuerant qui scientiam prædicandi non habebant, ut ad prædicandas gentes possent ire. Erant in Hierusalem vacantes iugiter orationibus, ac ieiuniis, quibus Apostoli de singulis prouinciis, & locis, in quibus prædicabant quidquid pecuniarum argenti, & auri, frumenti, vestimentorum accipiebant, maxime tamen Paulus, qui pluribus gentibus prædicabat, Vnde dicunt Doctores, qui aliquando amplius, quàm tres, aut quinque modios argenti eis mittebat. *Probaucrunt enim Macedonia, & Achaia*, id est sanctum, & bonum visum est illis *collationem aliquam facere munerum in pauperes sanctorum, qui sane in Hierusalem*. Macedonia, & Achaia, quæ & Achæia vocatur à qua, & Populi eius Achæi dicuntur prouinciæ sunt nobilissimæ Græcorum sibi adiacentes, quas Apostolus Ecclesiis repleuit. *Placuit enim eis, & debitores sunt eorum*. Quid acceperant Macedones, & Achæici, siue Achæi, à sanctis, qui erant Hierusalem, ut eorum debitores essent? Tribus modis erant debitores eorum, vel quia eos in fide præcesserant, à quorum Apostolis, & prædicatoribus erudiebantur, vel quia ipsorum exemplo, & Doctrina proficiebant, vel etiam quia vnus fidei erant, & vnum Deum patrem habentes fratres erant in fide. Omnes enim Christiani, qui fratres sunt in fide, debitores sibi sunt, ut alter alterius onera portent. Potest & quarto modo intelligi in hoc eos existere debitores eorum, quia illi die, ac nocte pro salute istorum orationibus insistebant, ut fides Christi in eis roboraretur. Quoniam *sciebat enim spiritualium bonorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare illis*. Iisdem modis erant participes eorum, quibus & debitores, Et est sensus: Iamque in spiritualibus illi præbuerant istis supplementum, & quod in te non habent in illis iustum est, ut temporalibus beneficiis eis subueniant. *Hoc igitur opus ministrationis cum consummaueris*, id est cum perfecero, *& assigna uero eis fructum hunc*, collationem videlicet munerum, quam eis mittunt per me fideles, *proficiscar per vos in Hispaniam*: Congruè autem dicit proficisci per Romanos in Hispaniam, quia euntibus de Achæia in Hispaniam in medio itinere Roma habetur. Scio autem quoniam veniens ad vos, in abundantia benedictionis Christi veniam spiritu Prophetico afflatus talia cum securitate dicebat. Quod autem dicit in abundantia benedictionis Christi veniam, tale est, quale & illud, quod in exordio huius Epistolæ dixit, *desidero inquit* *videre vos, ut aliquid gratia spiritualis impertiar vobis ad confirmandos vos in abundantia benedictionis, veniam*, id est in plenitudine virtutum, ut mea prædicatione, quod minus habetis in fide, percipiat & virtute miraculorum, quæ apud vos operabor, roborem in eadem fide, & maiorem gratiam Christi in meo aduentu percipere mereamini, sic enim fecit, quia veniens, quod illis deerat in fide, in charitate, & cæteris rebus spiritualibus suo aduentu suppleuit.

Obsecro ergo vos fratres Romani per Dominum Iesum Christum, & per charitatem spiritus sancti, id est per dilectionem, quam debetis habere erga Deum, & proximum, quæ per spiritum sanctum datur fidelibus, *ut adiungetis me in orationibus ad Deum*, id est apud Deum, *ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa & obsequii mei*, id est ministerii, vel obedientiæ meæ. *Oblatio accepta fiat sanctis, ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei, & refrigerer vobiscum*. Ille quærit refrigerari, qui calore solis uritur,

XXV.

Heb. 10. vers. 3.

Isai. 59. vers. 15.

T

XXVI.

XXVII.

V

XXVIII.

XXIX.

Rom. 1. vers. 11.

X

XXX.

XXXI.

XXXII.

vel perpugnando, & luctando calefit, atq; laxatur, & Beatus Apostolus fortiter pugnabat contra Philosophos, contra Iudæos, contra Hæreticos, ideoq; desiderabat ad tempus corpore, quam spiritu requiescere. Vnde ipse dicit quodam loco *si ad bestias pugnari ephesi*, Bestias ibi appellat Philosophos, & hæreticos. Ideo autem exorabat, ut Romani suis orationibus ei subuenirent, quia timebat comprehendi, dū veniret Hierosolymam ab infidelibus Iudæis, & retrudi in carcerem, vel occidi & non posset neq; sanctis deferre munera, & oblationem suam, neq; postmodum venire Romam, sicut in desiderio habebat. Hinc deducitur Pontificum superbia, & prælatorum, atq; Principum, & Potentum huius sæculi, qui dedignantur exhortari subiectos suos, quatenus pro eis preces, orationesq; fundunt. Si enim ille, qui Apostolus, & Pontifex erat omnium gentium, omniq; gratia spiritus sancti repletus, non est dedignatus auxilium subiectorum expetere in orationibus, quanto magis isti, qui repleti sunt rapacitate, superbia, omniq; nefario actu non debent dedignari, itaq; imitandus est omnibus viribus. *Deus autem pacis sit cum omnibus vobis Amen.* Deus pacis intelligitur sancta Trinitas, cuius misericordia reconciliatum est genus humanum, & cuius dono pax, & concordia datur cunctis fidelibus. Et satis pulchre in pace finiuit duobus populis in concordiam reuocatis, ostendens, quia nonnisi in pacificis Deus pacis, qui pacem præstat, possit habitare.

CAPUT XVI.

Commendat Apostolus quosdam apud Romanos, propter nonnullas eorum præminentias nominatim salutandos, quosdam verò vitandos hortatur, & de aliis dicit quòd salutant Romanos.

1.
A
2.

2.

Act. 12. 28. 26

3.

4.

5.

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris: † ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis & assistatis ei, in quocumque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoq; astitit multis, & mihi ipsi † Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos in Christo Iesu; († qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt: quibus non solus ego gratias ago, sed & cuncta Ecclesiæ gentium) † & domesticam Ecclesiam eorum. Salutate Epanetum dilectum mihi, qui est primitiuus Asiæ in Christo. † Salutate Mariam, quæ multū laborauit in vobis. † Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos & concaptiuos meos: qui sunt nobiles in Apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo. † Salutate Ampliam dilectissimum mihi in Domino. † Salutate, Urbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectum meum. † Salutate Apellen probum in Christo. † Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino. † Salutate Tryphanam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in Domino. † Salutate Rufum electū in Domino, & matrem eius, & meam. † Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermā, Patrobā, Hermē, & q̄ cum eis sunt, fratres. † Salutate Philologū & Iuliam, Nereū & sororē eius, & Olympiadē, & omnes, qui cū eis sunt sanctos.
† Salu-

† *Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes Ecclesia Christi.* † *Rogo autem vos fratres, ut obseruetis eos, qui dissensiones & offendicula, præter doctrinam, quam vos didicistis, faciunt; & declinate ab illis.* † *Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri: & per dulces sermones, & benedictiones, seducunt corda innocentium.* † *Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in vobis. Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo.* † *Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter. Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum.* † *Salutat vos Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei.* † *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam, in Domino.* † *Salutat vos Caius hospes meus, & vniuersa Ecclesia. Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus, frater.* † *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.* † *Ei autem, qui potens est vos confirmare iuxta Euangelium meum, & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, († quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis gentibus cogniti, † soli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui honor & gloria in secula seculorum, Amen.*

Commemo autem vobis Phæben sororem nostram non carne, sed communi in fide, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris, ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis. Hoc est, sicut conuenit sanctis, siue, ut quidam codices habent, digne sanctis, id est, abundè, & humane & adfistis ei, id est, auxiliemini, & subsidium præbere, in quocunque negotio, siue causa indiguerit vestri auxilij. Cenchris portus est Corinthi, ubi erat Ecclesia fidelium, cui ministrabat Phœbe nobilissima matrona victum & vestimentum, utpote fidelissima in fide Christi. Ergo tunc temporis, quando Apostolus ipsam scribebat Epistolam, Romani omnibus gentibus imperabant, & si quis nobilium causam habebat ex aliquo negotio, siue ex oppressione aliorum, siue ex prædiorum, vel mancipiorum ratione, Romam concurrebat, ubi erat Imperator, & iudices causarum. Potuit ergo fieri, ut Phœbe matrona ob huiusmodi causam tunc deuenerit Romam, quapropter præcepit Apostolus credentibus, ut ei in omni negotio auxilium præberent, siue in testibus, siue in victu, vel aliquo subsidio temporali. Redditque causam, quare talia præcipiat: *Etenim ipsa astitit*, id est, ministravit, atque auxilium præbuit multis, & mihi. *Salutate Priscam, & Aquilam adiutores meos* in prædicatione, videlicet, & alijs operibus, *qui pro anima mea*, id est, pro vita mea, ut illam seruarent, *suas cervices supposuerunt* periculo se opposcentes. Prisca ipsa est, quæ & Priscilla appellatur in Actibus Apostolorum, & erat Iudæa genere vxor Aquilæ Iudæi, qui quodam tempore, dum Iudæi vellent apud Corinthum Paulum occidere, isti se in medio opposuerunt, & liberauerunt eum, vnde & subdit: *Quibus non solum ego Paulus gratias ago* pro hoc facto, *sed & cuncta Ecclesia gentium*, quibus ego profum, quia per meam prædicationem ad fidem venerunt. Iste est ergo Aquila & Priscilla vxor eius, apud quos manebat Paulus in Corintho positus, quia eiusdem artis labori insistebant, cui & Paulus, structuræ videlicet tabernaculorum, quæ & scenofactoria ars appellatur, sutores etenim erant, & sciebant siue ex pellibus, siue linteaminibus tabernacula, & papiliones, in quibus maximè Saraceni habitabant, vendebantque ea quæ operabantur, indeque vivebant, de his ergo ita legitur in Actibus

Act. 18. v. 12.
& 3.

C

V.

VI.

1. COR. 14. v. 34.

VII.

D

X.

XII.

E

XVI.

XVII.

XVIII.

F

bus Apostol. *Posthac autē egressus Paul ab Athenis, venit Corinthū, & inuento ibi quodam Iudæo nomine Aquila Ponticum genere, & qui nuper venerat ab Italia & Priscilla uxore eius, eo q̄ præcepisset Claud. Imp. discedere ab vrbe Roma oēs Iudæos, eo q̄ seditionis esset, accessit ad eos, & quia eiusdē artis erat, manebat in vnū, & operabantur simul.* Erant n. artifices tabernaculorū, vt diximus, id est futores cōponētes tabernacula ex pellib. seu cortinis linteis, sed quæstio oritur hic, cum in actib. Apostol. dicatur sicut paulo supra ostensum est, quod apud Corinthū simul hospitabantur Paulus Aquila & Priscilla, quare in hac Epist. à Corinth. verba saluatoria scribebat, quasi Romæ degentib. Quæ ita soluitur: q̄ expulsus Iudæis ex vrbe per præceptū Claudij Corinthū isti duo venerint. Rursusq; reddita libertate redeūdi in morte Cæsaris, reuersi sunt Romā, vbi nūc eos Apostolus salutat, horū etiā domesticos, & vernaculos salutat, quos & Ecclesiā appellat dicēs, *& domesticā inqt eorū Ecclesiā*, subaudi saluto. *Salutate Epanetū dilectū mihi q̄ est primitiuus Asiæ.* Hic Epanetus videt primus credidisse ex Asia, vnde & primitiuū Asiæ illū vocat, siue q̄ primus omnium credidit seu etiā, quia magnæ dignitatis, atq; nobilitatis erat, idcirco autē istius mentionē fecit, vt ostenderet nobiles etiā ad fidē venire, ac per hoc inuitaret principes Romanor. ad fidem. *Salutat Mariam, quæ multū laborauit in Dño officiū videlicet prædicationis fœminis sui sexus impendēdo per domos, nā Ecclesiā non docebāt mulieres, sed viri, quia ipse Apostol. hoc phibuerat, dicens, Mulieres in Ecclesiis taceant.* *Salutate Andronicū & Iuliā cognatos meos, & cōcaptinos, qui sunt nobiles in Apostol. qui & ante me fuerūt in Christo.* Potest fieri, vt secundū carnē isti cognati fuerint Apostoli. Iudæi similiter existentes, & sunt exules effecti p̄prie sedes ob gratiā fidei, sicut & Paulus quādo appellauit Cæsarē. Crediderunt autē ante illū in Christū, & nobiles habiti sunt in Apostolis, i. apud Apostolos 12. de quib. & illud intelligi pōt, q̄ fortasse ex illis 72. Apostolis fuerint, & ipsi nobiles. *Salutate eos, qui sunt ex Aristoboli domo.* Iste Aristobolus congregator intelligitur fuisse fratrum in Christum credentium, cuius factū sic probat, vt eos discipulos sua salutatione dignos dicat. *Salutate Appellē probum*, licet quidā faciant ex hoc duo nomina propria, dicentes ita, salutate Appellen & Probū, non est illud, sed vnū nomen & propriū, cū de adiectiuo. *Salutate* inquit Appellen Probū, id est, probatū in fide & laude dignū, Probum etenim dicimus p̄batum & laudabilē. *Salutate eos, qui sunt ex Narcissi domo.* Iste Narcissus, vt in aliis codicib. inuenitur presbyter erat tunc, tēporis. *Salutate Rufum electū in Domino*, id est, promotū ad sacerdotium. *& matrē eius, atq; meā* per adoptionē amoris. Hæc mulier magna religione pollebat, quæ apud Apostolū hoc donū promeruerat, vt mater ab illo vocaret. Non n. putandū est in istis salutationib. inaniter fieri per singulos quosq; laudes, & pro salutationis differētia. Qui n. scit, quia Christus loquitur in Paulo, certus est, quod pro vitæ merito alius quidē Prob. dicitur ab eo, alius charissimus, alius laborans in Dño, alius electus, vt hic Rufus, de quo nūc sermo est elect⁹ in Dño. Salutatur & mater illius, mater Apostoli inducitur causa summx dilectionis. *Salutate inuicē in osculo sancto*, id est, in osculo nō ficto, vel subdolo, quali osculo tradidit Iudas Saluatorē, vel quali osculatur incesti alios causa imunditiæ, quod osculū nō castū vocatur, sed cor vnū, & est sensus: Iam quia ego non sū præsens, vt vos possim oēs osculari. Osculamini vos inuicē mei amoris causa, cum hanc acceperitis Epistolā. Ex hoc loco, aliisq; similib. mos traditus est Ecclesiæ, vt conuenientes fideles in Ecclesia ad audiendū verbum diuinum, missarumq; celebrationem, post orationes osculo dilectionis accipiant se inuicem. *Rogo autē vos fratres, vt obseruetis eos, qui dissensiones faciunt, id est, declinate ab illis*, qui discordias, & rixas mouent inter vos. Contra Pseudoapostolos, & Iudæos non credentes, loquitur iste, *huiusmodi n. subaudi homines qui dissensiones generant inter vos discurrendo de domo in domū, adulant quibusdam, & laudantes quosdā. Aliis vero detrahentes, & concitantes vnum aduersus alterum per detractiones. Nō seruiunt Christo, sed suo ventri*, quia ideo adulantur aliis detrahentes, aliis vt possint suum ventrem implere. *Et per dulces sermones, & benedictiones seducunt corda innocentium.* Ad hoc inquit prædicāt, & dulces sermones adulationis & benedictionis proferunt;

proferunt, ut corda simplicium fratrum seducere possint, & innocentiam eorum auferre valeant: *vestra enim obedientia*, qua obedistis Euangelio venientes ad fidem. *In omnem locum* vestrae potestatis *diuulgata est*; hoc est, quod in principio huius Epistolae dixit: *gratias ago Deo meo, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo*. Gaudeo igitur in vobis o Romani, quia credidistis, sicut & ego, *sed volo vos sapientes esse in bono*, ut quidquid boni sapitis, & intelligitis, totum opere satagitis implere. *Simplices autem in malo*, ut vitia, & omnia, quae mala sunt, vitetis, & contemnatis simile est hoc illi dicto, quod ad Corinthios scribit, dicens: *Malitia paruuli estote sensibus autem perfecti estote* sitis, ac si diceret alijs verbis bonum sapite faciendū, malum ignorete vitando, & ita in vobis implebitur, quod subsequitur. *Deus autem pacis*, qui pacem amat, & pacem tribuit suis, conteret *Satanam sub pedibus vestris*. Satan in lingua nostra interpretatur aduersarius, & potest significari in hoc loco diabolus, & Neronem, qui Christianis aduersabatur. Possumus etiam & omnia aduersa per hoc nomen intelligere, quae animae tendenti ad Deum resistent, & aduersantur, & quae exorat Apostolus ceteri, & subiici potestati illorum. Deus pacis, cui pax placet, conterat hoc, quod contrarium est paci, & dissensiones operatur. Quod autem dicit, sub pedibus, vel simpliciter accipiendum est sub potestate, vel etiam in breui tempore, & velociter. *Salutat vos Timotheus adiutor meus* in praedicatione, & *Lucius, & Iason, & Sosipater cognati mei*. Timotheum adiutorem suum dicit, oēsque simul cognatos appellat, & quidem Timotheo plenissime fertur in actibus Apostolorum, quod fuerit ex Derben filius mulieris viduae fidelis patre gentilis. Ipse quoque Apostolus dicit, quod propterea rogauerit eum manere Ephesi, ut denunciaret quibusdam, ne aliter docerent, neque attēderet fabulis, & genealogijs infinitis. Lucium autem quidam ipsum perhibent Lucam esse, qui Euangelium, actusque Apostolorum scripsit. Beatus enim Apostolus non curat de proprietatibus nominum, pro eo quod soleant nomina interdum secundum patriam declinationem, interdum etiam secundum graecam, Romanamque proferri, Iason ipse est, cuius mentionem liber Actuum Apostolorum facit, Sosipater fuit filius Pyrrhiberoensis. *Salutat vos Caius*. Iste est Caius concaptiuus, qui baptizabatur ab Apostolo sicut dicitur in Epistola ad Corinthios. *Gratias ago Deo meo, eo quod neminem vestrum baptizavi, nisi Christum, & Caium*. *Saluto vos ego, Tertius*, qui scripsi hanc Epistolam. Tertius proprium nomen est scriptoris credentis, quod Apostolo dictante hanc Epistolam scripsit, cui concessit Apostolus suo nomine plebem Romanam salutare, & vocatur Tertius nomine, non numero. *Salutat vos Erastus ciuitatis Arcarius*. Erastus Arcarius erat ciuitatis Corinthiorum, id est, Princeps, vel dispensator, qui praerat Arcæ, ubi ponebantur census Regis tributorum, & vectigalium. Quod addit & *Quartus frater*, proprium nomen est, sicut & Tertius. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis Amen*. Gratia dicitur gratis data, & nomine gratiae debemus intelligere quicquid boni gratis percipiunt electi a Deo, fidem videlicet, spem, charitatem, remissionemque peccatorum. *Ei autem honor in saecula saeculorum, qui potens est vos confirmare* in fide perfecta, & omni bono *iuxta Euangelium meum*, videlicet, ut sic sitis confirmati, sicut nos, & Euangelium, quod praedico, & de quo nihil vobis desit. Quod autem subdit secundum praedicationem Iesu Christi ipsum est, quod Euangelium, quia Christus illud praedicauit. *Secundum reuelationem mysterii taciti*, id est, absconditi temporibus, aeternis. Aeterna tempora intellige secunda mensura, quae praecesserunt mundi exordium homine creato potuit reuelari mysterium sanctae Trinitatis, & mysterium Dominicae incarnationis, passionis, & cetera talia, sed noluit tam venerabile mysterium omnipotens Pater, nisi paucis innotescere. Praesertim cum homo neglecto Deo sibi se totum, & diabolo concesserit. Igitur a temporibus aeternis, quae praecesserunt creationem mundi, & ut ita dicamus, ex eo quo mundus cepit esse, tacitum, occultumque fuit mysterium sanctae Trinitatis, *quod nunc in aduentu Christi, patefactum est* ab ipso Christo *per scripturas Prophetarum*, qui de illo mysterio aliquando apertis, aliquando obscuris Prophetarum sermonibus, verbi gratia. Dixit Moyses, *in principio creauit Deus caelum & terram, & Spiritus Dei ferebatur super aquas*. Ecce Trinitas, sed non nisi paucis intelligebatur. Quid dicit Christus, *cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre*. & alibi, baptizate omnes in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. De natiuitate quoque illius dixit Esaias. *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*. Natus est Christus de Virgine patefecit

XIX.
Rom. LV. 8.I. Corin. 14
vers. 20.XX
G

XXI.

XXIII.

I. Corin. 11
vers. 14

H

XXI.

XXIV.

XXV.

I

XXVI.

Gen. 1.
vers. 1. & 2.Ioan. 15.
vers. 26.

Isa. 7. v. 14

patefecit

Iſa. II. v. 10.

Marc. 16.

verſ. 15.

K

XXVII.

patefecit myſterium Propheticae ſcripturae. De ſepultura enim illius dicit idem Prophetas: *Erit ſepulchrum eius glorioſum*. Sepultus eſt Chriſtus, patefactum eſt illud myſterium quod latebat. Quid plura? ſurgens à mortuis aperuit diſcipulis ſenſum, ut intelligerent ſcripturas. Illis intellectis, & cognitis cognouerunt myſterium jam eſſe completum, & manifeſtatum, quod ante latebat, concordantibus enim, & adimpletis de Chriſto, de conceptione, de natiuitate, morte, aſcenſioneque myſterijs, & cæteris Prophetiſis vaticinationib. nulla remanet jam dubitatio, quin per Prophetas patefactum ſit myſterium à ſæculis, & temporibus æternis occultū ſecūndum præceptum æterni Dei. Quia præcepit filius Dei, qui vnus ſubſtantia eſt cum patre, & Spiritu ſancto, dicens: *Euntes in mundum prædicate Euangelium omni creatura*, & baptizate omnes in nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. *Ad obediſionem fidei Dei* in omnibus, id eſt, ut omnes gentes obediant fidei, & Euangelio eius. Quod ergo dixit *cui gloria, & honor in ſæcula*. Manifeſtare voluit ſubiungens ſoli ſapienti Deo cognito per *Ieſum Chriſtum*, id eſt, Patri, & Filio, & Spiritui ſancto, qui vnus ſubſtantia ſunt, & qui in Trinitate vnus eſt Deus. Ideo autem cognito per Ieſum Chriſtum, quia per illum eſt cognitus, & manifeſtatus Deus Pater, & Spiritus ſanctus, myſterium videlicet Trinitatis. Sapiens autem Deus non ex accidentia, vel accidenti dono ſicut Salomon; aut aliquis hominum, ſed eſſentialiter dicitur ſapiens, & eſt, quia nihil eſt aliud eſſe, quam ſapientem eſſe, nec ſapientem eſſe, quàm eſſe. Finis huius Epistolæ in græco apertius habetur, in quo ſcripta eſt Epistoſa. Nā quod dicit ei honor & gloria, & poſtea addit cui, cum ſufficeret quod præmiſſum hahebat ei gloria inuſitato noſtræ locutionis genere uſus eſt, & quod dicit *In ſæcula ſæculorum*. Morem ſacræ ſcripturae tenuit immenſitatem temporum per hoc volens designare, & tale eſt ac ſi diceret in omnia futura ſæcula honor, & gloria ſit omnipotenti Deo, *Amen*. Amen autem idcirco ſuppoſuit, quod eſt iuramentum, vel affirmatio in lingua Hebræa, Latinæ autem ſonat verum ut confirmaret omnia vera eſſe, quæ per totum textum huius Epistolæ ab eo ſcripta ſunt. Finitur Epistoſa ad Romanos.

EPISTOLA

BEATI PAULI APOSTOLI
AD CORINTHIOS PRIMA.

CAPVT I.

Paulus Deo gratias agit de datis donis Corinthijs, cæterum dolet quod de baptizatoribus eſſent inter ipſos ſchiſmata, gaudens quod miſſus ad prædicandum Euangelium paucos baptizauerit: oſtendens etiam reprobatam mundi ſapientiam, & electos ſimplices: ſicut & ſita eſt ſalus in Chriſti morte, cuius prædicatio iudicatur mundo ſtultitia, credentibus verò virtus ac ſapientia: ideo enim contemptibilia mundi elegit Deus, ne quis in ſe gloriètur.

1.

A

2.

3.

4.

5.

6.

Paulus vocatus Apostolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, & Soſthenes frater, † Eccleſia Dei, quæ eſt Corinthi, ſanctificatis in Chriſto Ieſu, vocatis ſanctis, cum omnib. qui inuocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, in omni loco ipſorum, & noſtro. † Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto. † Gratias ago Deo meo ſemper pro vobis in gratia Dei, quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu: † quod in omnibus diuites facti eſtis in illo, in omni verbo, & in omni ſcientia: † ſicut teſtimonium Chriſti confirmatum eſt

in

in vobis: † ita ut nihil vobis desit in ulla gratia, expectantibus re-
 uelationem Domini nostri Iesu Christi, † qui & confirmabit vos
 usque in finem sine crimine, in die aduentus Domini nostri Iesu
 Christi. † Fidelis Deus: per quem vocati estis in societatem filij
 eius Iesu Christi Domini nostri. † Obsecro autem vos fratres, per
 nomen Domini nostri Iesu Christi: ut id ipsum dicatis omnes, &
 non sint in vobis schismata: sitis autem perfecti in eodem sensu, &
 in eadem sententia. † Significatum est enim mihi de vobis fratres
 mei ab ijs, qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos. † Hoc
 autem dico: quod unusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum
 Pauli: ego autem Apollo: ego vero Cepha: ego autem Christi. †
 Diuisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis?
 aut in nomine Pauli baptizati estis? † Gratias ago Deo, quod ne-
 minem vestrum baptizavi nisi Crispum & Caium: † nequis dicat
 quod in nomine meo baptizati estis. † Baptizavi autem & Stepha-
 na domum: ceterum nescio, si quem alium baptizauerim. † Non
 enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare: † non in sapi-
 entia verbi, ut non euacuetur crux Christi. † Verbum enim crucis,
 pereuntibus quidem stultitia est: ijs autem, qui salui fiunt, id est, no-
 bis, Dei virtus est. † Scriptum est enim: † Perdam sapientiam sa-
 pientium, & prudentiam prudentium reprobabo. † Vbi sapiens?
 Vbi scriba? Vbi conquisitor huius saculi? Nonne stultam fecit De-
 us sapientiam huius mundi? † Nam quia in Dei sapientia non
 cognouit mundus per sapientiam Deum: placuit Deo per stulti-
 tiam predicationis saluos facere credentes. † Quoniam & Iudaei
 signa petunt, & Graeci sapientiam querunt: † Nos autem pradi-
 camus Christum crucifixum: Iudaeis quidem scandalum, Genti-
 bus autem stultitiam; † Ipsius autem vocatis Iudaeis, atque Graecis,
 Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam: † quia quod stultum
 est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius
 est hominibus. † Videte enim vocationem vestram fratres, quia
 non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non
 multi nobiles: † sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat
 sapientes: & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia: † &
 ignobilia mundi, & contemptibilia elegit Deus, & ea, quae non sunt,
 ut ea quae sunt, destrueret: † ut non gloriatur omnis caro in conspe-
 ctu eius. † Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis
 sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio: † ut
 quemadmodum scriptum est: † Qui gloriatur, in Domino gloriatur.

Paulus

7.
8.
B9.
Theff. 5. vers. 14
10

11.

12

1. A. 18. f. 14.
13.14
1. A. 18. b. 2.

15.

C

16.

17.

2. Pet. 1. c. 16.
Inf. 2. a. 1. 4.
18.19.
Rom. 1. b. 16.1. Is. 29. c. 14.
1. Is. 33. c. 18.

20.

21.

22.

23.

24.

D

25.

26.

27.

28.

29.

30.
1. Ierem. 23. a. 5.

31.

1. Ier. 9. g. 22. 23.
2. Cor. 10. d. 17.

Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, Subaudi, patris de nomine Pauli in Epistola ad Romanos, pro ut melius cognoscere potuimus, auctoritate Doctorum dicere studuimus, & quomodo ipse vocatus sit Apostolus, in hoc autem quod dicit, vocatus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei Patris ostendit vnam voluntatem esse Patris, & Filij: Sicut enim vnus substantiæ, vnus maiestatis atque potentiae sunt Pater & Filius, ita vnus voluntatis existent, & qui vocantur à Filio, vocantur à Patre, sicut Paulus per Filium vocatus est à Deo Patre Apostolus, id est, missus & legatus, quia legatione Evangelij functus est. Quibus verbis percutit Pseudoapostolos, nec non & Iudæos, qui dicebant illum non esse à Deo vocatum Apostolum. *Et Sosphenes frater.* In fide, in prædicatione, non tamen Apostolus. Quare interponebat nomina Apostolus discipulorum suorum in suis Epistolis? ob duas causas. Siue ut maioris auctoritatis essent, secundum quod Dominus dixit, *In ore duorum, vel trium testium stabit omne verbum.* Ne aliquis diceret, quia vnus mendacio ista excogitata sunt. Siue ut compleret, quod ipse docebat, dicens quodam loco sicui reuelatum fuerit aliquid sedenti, prior taceat. Nam quando dictabat Epistolas, discipuli eius aderant in præsentia, & si forte alicui illorum aliter ut alia reuelata essent per Spiritum sanctum, quod ipse dicebat, quia idem Spiritus sanctus erat in discipulis, qui & in magistro, sicuti ab illo dicebatur, ita ponebat in ordinem non inuidens bonus magister discipulis, & insuper nomen illius in exordio cum suo ponebat, quia quandam partem ibi habebat *Ecclesia quæ est Corinthi.* Generaliter ad omnem Ecclesiam, id est, multitudinem Corinthiorum scribit, quia carebant illi adhuc Episcopo, cui specialiter scriberet. *Sanctificatis in Christo Iesu,* id est, per fidem Iesu Christi, per passionem eius, per aquam baptismatis. *Vocatis sanctis.* Non ideo vocati sunt Corinthij ad Christum per Paulum, quod sancti essent, sed ut sancti fierent, sanctæque viuorent. *Cum omnibus, qui inuocant nomen Domini Iesu Christi.* Sacerdotum est inuocare Deum pro salute populi. Vnde dicitur in veteri testamento vos inuocabitis *nomen meum, & ego benedicam eis.* Et in Psalmo, Moyse Aaron in Sacerdotibus eius, & Samuel inter eos, qui inuocant nomen eius. Hoc loco dupliciter potest intelligi, cum omnibus, subaudi Sacerdotibus, qui inuocant nomen Domini, vel cum omnibus Iudæis credentibus cum eis habitantibus *in omni loco ipsorum, & nostro.* Subauditur salutem optamus eis. *Gratia vobis* sit id est, fides, remissio peccatorum, *Et pax,* qua reconciliamur Deo per passionem Christi à Deo Patre, *Domino Iesu Christo* Spiritus sancti persona in donis suis accipitur, in remissione videlicet peccatorum, & pace, quia per illum nobis dimittuntur peccata tempore baptismatis, sicut Dominus discipulis promisit, inquires. *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto.* *Gratias ago Deo meo semper pro vobis,* id est, laudes refero Deo meo, cum dixit Apostolus, gratias ago Deo meo, non sine causa addidit, meo. Cum enim omnium creaturarum vnus sit per naturam, atque potentiam, eo quod sit creator omnium, illorum tamen Deus propriè dicitur esse, qui merito fidei, & iustitiæ eius cultores esse probantur, sicut Pauli Apostoli, aliorumque Apostolorum. Hinc dicitur, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob* per gratiam, & vitæ meritum. Et quare dicit gratias se agere Deo semper pro salute illorum, cum nemo hominum semper possit intentus esse in orationibus, aut gratiarum actionibus? Nam sicut in scripturis Patrum legimus Apostolus ab hora prima, vsque ad quintam labori manuum insistebat. Ab hora autem quinta, vsque ad decimam prædicationi operam dabat, post decimam verò iterum procurabat pauperum peregrinorum hospitalitatem, sui que corporis necessitatem, per noctem verò orationi attentissimè insudabat. Igitur pro nimia assiduitate, quia per singulos dies, & noctes Deo gratias, laudesque referebat tam pro Corinthiis, quam pro omnibus, quos Christo acquisierat, dixit, se gratias referre Deo semper pro illis. *In gratia Dei,* subaudi patris, id est, pro remissione peccatorum, *quæ data est vobis,* subauditur gratis à Deo Patre *in Christo Iesu.* Hoc per fidem Christi Iesu. Illis enim tantummodo largitur Deus Pater gratiam suam, remissionem

Deut. 19. v. 15.

I I.
B

Num. 6. v. 27.

I I I.

A Cor. I. v. 5.
I V.

Exod. 3. v. 6.

C

missionem videlicet peccatorum, quos veraciter cognoscit credere in Filium suum. Gratia dicitur gratis data, & non immerito remissio peccatorum, & fides gratia Dei appellatur, quia quicquid donorum habemus, gratia Dei est, quoniam gratis nobis tribuitur, nullis precedentibus meritis: *Quod in omnibus diuites facti estis in illo*, hoc est, in Christo, in quibus rebus erant illi diuites effecti in fide, in doctrina, in diuersitate linguarum, in efficacia miraculorum. Iste sunt diuitiae veteris testamenti, vel ut ita dicamus. *In omni sapientia, & scientia*, siue intellectu veteris, & noui testamenti. *Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis*. Testimonium Christi appellat Euangelium, in quo narrantur testimonia natiuitatis CHRISTI: Miraculorum quoque, nec non passionis, resurrectionis, ascensionisq; eius ad coelos, & aduentu illius ad iudicium. Quae testimonia CHRISTVS ante passionem suam praedixit, & omnia in sua morte confirmabantur. Videamus vnum testimonium ex multis, & consideremus quomodo illud praedixit, & quomodo confirmauit. Longe ante passionem suam dixit discipulis suis. *Ecce ascendimus Hierosolymam*, & consummabuntur omnia, quae scripta sunt per Prophetas de Filio hominis, & caetera vsque dum ait: *Et tertia die resurget*. Sic omnia illo veniente Hierosolymam completa sunt, quia traditus est gentibus, & a Pilato, & militibus eius illusus est, occisus, & die tertia resurrexit. Vnde dicit Apostolus, sicut testimonium Christi, id est, Euangelium confirmatum est in vobis, hoc est, creditum est vobis, & confirmatum in vestris cordibus, quia omnia creditis vera esse, quae ibi continentur. *Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia*, id est, neque in fide, neque in doctrina, neque in diuersitate linguarum, neque in virtute miraculorum. Quaestio oritur in hoc loco, si Corinthij diuites erant facti in omni verbo, & in omni scientia, & si tanta gratia erant repleti ut nihil eis deesset gratiae, sicut in sequentibus dicitur. Quare Apostolus in subsequentibus huius Epistolae locis dicat illos contentiosos esse, & super addat ad verecundiam vestram dico, quae hoc modo soluitur. Sicut in omnibus Ecclesijs duo sunt genera hominum bonorum, malorumque, ita & apud Corinthios tunc repositi erant. Primum ergo Apostolus a laudibus coepit, & gratiarum actione alloquens eos, qui in fide, bonisq; operibus perfecti erant abundantes diuitijs spiritualibus, ut ipsi semper in melius proficerent. Sicque postmodum fortiter coepit redarguere illos, qui in fide errabant, dissensionisque seminabant more peritissimi medici agens, qui vulnus secundum videns, sed aegrum timendum esse conspiciens diu palpat sana membra, subitoque, percutit, morte, etiam arietis, qui primum humiliato capite incedit, sed postmodum fortiter ferit. Primum enim laudauit bonos, & deinde percussit malos verecundiae etenim mentes nisi fuerint palpando reprehensae, ita ut ex alijs rebus audiant, quod in consolationem sumant per increpationem duram protinus ad desperationem cadunt. *Expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi*. Reuelatio est manifestatio. Christus ergo modo absconditus est quodammodo & non apparet, quia non videtur a nobis, nisi mente. Videbitur autem in die iudicii, quando se manifestabit omnibus hominibus tam electis, quam reprobis, sicut scriptura dicit, imò Propheta per scripturam. *Videbit omnis caro salutare Dei*, & tunc dabit electis gloriam, quam eis promisit, & vitam sine fine mansuram. Vnde Apostolus alias. *Mortui enim, inquit, estis peccato, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc, & vos apparebitis cum ipso in gloria*, quia eritis, sicut Angeli Dei in coelo, & quod maius est similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est, qui & confirmabit vos, id est, roborabit in sua fide, & in bonis operibus vsque in finem, id est, vsque ad diem iudicii sine crimine. Non dicit sine peccato, sed sine crimine, id est, sine capitali peccato, quod a regno coelorum separat. Nam nullus est homo super terram, qui faciat bonum, & non peccet, aut in verbo, aut in cogitatione. Vnde Ioannes ait: *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, & veritas in nobis non est*. Quod autem dicit confirmabit vos vsque in finem, hoc exposuit subnectens in die aduentus Domini nostri

V.

VI.

Math. 20. v. 18.

Ibid.

D

VII.

Luc. 3. vers. 6.

Thess. 3. vers. 4.

E

1. Ioan. 3. vers. 2.

1. Ioan. 1. vers. 8.

VIII.

nostri Iesu Christi, quando ipse veniet reddere vnicuique secundum opera sua. Duæ autem sunt vocationes, una est, quæ fit singulis hominibus, quando ab hac vita per mortem corporis transeunt vocati à Domino. Altera erit generalis in die iudicii, quando omnes tam boni, quam mali ad iudicium vocabuntur. Et quos in ista prima vocatione inuenerit Deus omnipotens bene laborantes, illos utique in secunda non vocabit ad hoc, ut damnet cum reprobis, quia audituri sunt: *discedite in ignem æternum*, sed potius ut remuneret cum electis, quibus dicturus est. *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum, quod vobis paratum est à constitutione mundi.*

Matth. 25. v. 41.

IX.

In omnibus enim vera pax apparebit, sicut sequentia manifestabunt. *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi.* Fidelis dicitur Deus, quia verax est, & completor sui sermonis, promisit enim Abraham daturum se illi terram peregrinationis suæ, & quod in semine eius benedicendæ essent omnes gentes, id est, in Christo, compleuit illud, sicut modo cernitur, promisit nobis per filium suum regnum cælorum, apparebit verax utique, quia dabit illud nobis, si permanferimus in fide eius. Societatem, secundum Ambrosium, fraternitatem debemus accipere. Fidelis, inquit Deus Pater, & verax, quoniam dabit vobis omnia bona patriæ cælestis, per quæ Deum Patrem vocati estis in societate, id est, in fraternitatem, filij eius Iesu Christi; Vt simus fratres Iesu Christi, & filij eius non per naturam, sed per adoptionem, per filium suum vocauit nos ad fidem suam, ut sit ipse nobis Pater, & nos sumus fratres Iesu Christi, & filij eius non per naturam, sed per adoptionem. Quicumque enim veraciter in Deum credit, eiusque voluntati obtemperat, ipse utique frater est Domini Iesu Christi non per naturam,

Matth. 12. v. 50.

X.

sed per gratiæ adoptionem. Sicut ipse dicit in Euangelio. *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, & cætera, & ad mulieres post resurrectionem, Ite, inquit, nunciate fratribus meis. Obsecro autem vos fratres, ut id ipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata.* Hactenus laudauit illos, qui manserant veraciter in fide.

A modo vero, & ex hoc loco incipit redarguere illos, qui diuisiones, quæ schismata græcè appellantur, seminabant, dicentes se potius filios hominum, à quibus baptizabantur, sicut sequentia manifestant, quam filios Dei. Quapropter dicit eis Apostolus: Obsecro vos fratres per nomen Domini saluatoris, per quod saluati estis, ut id ipsum dicatis omnes. Subaudi, quia ego dixi superius, quia filij DEI estis, non dicentes vos filios alicuius hominis, sed DEI. *Sitis autem perfecti in eodem sensu, & in eadem scientia*, quod vnum est, id est, in eodem intellectu manere, quem à me accepisti, & dicite vos filios esse DEI, sicut dicebatis, quando à vobis discessi corpore. *Significatum*, id est, reuelatam est mihi ab ijs, qui sunt Chloës, contentiones sunt inter vos.

XI.

G

Chloës locus est, & talis est, ac si diceret ab his, qui sunt Antiochiæ, aut aliquid tale. Ego quidem sum Pauli. Subaudi, Filius vel baptismo baptizatus. Apud Corinthios emerferant hæretici post discessum Apostoli, maxime hi, qui ex circumcisione erant Iudæi credentes, qui quoscunque baptizabant, suas esse credebant filios, baptizantes eos in nomine suo, & illi, qui ab eis baptizabantur gaudebant se appellari filios esse illorum, à quibus baptizati fuerant. Credentes vero, qui erant, fidem, & doctrinam Apostoli credentes & dicebant: Ego sum Christi, quod utique bene dicebant, quia sic est dicendum. Similiter factum est, quodam tempore, quando exsurrexerunt Donatus, & Nouatus, hæretici, qui quoscunque poterant, ab Ecclesia expellebant, iterumque rebaptizabant, & dicebant suos esse illos & illi gaudebant se appellari Donatistas, & Nouatianos. Ergo Apostolus ut comperit talia geri apud Corinthios, scripsit eis ista, quæ hic dicuntur, errorem quidem illorum ostendens, sed nomina auctorum non prodens. Maluit enim in suam, & aliorum fidelium Doctorum personas ista transferre, quam illos prodere, ne deteriores efficerentur. Si enim ita esset, ut illi volebant, ut omnes, à quo baptizabantur, illius essent filii, quasi eius baptismo baptizati, qui essent baptizatores, tot essent baptismata, cum vnum sit baptismum CHRISTI, sicut vnus DEVS vna fides. DEVS etenim IESVS ministerium quidem

quidem tingendi corpora dedit fidelibus suis, gratiam autem baptizandi, id est, peccata dimittendi, nulli tribuit, sed sibi propriè retinuit. Sicut Ioannes dicit de eo turbis, *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto*. Et iterum, Ego, inquit Ioannes, nesciebam eum, id est, nesciebam, quod potestatem baptizandi sibi esset reseruaturus, sed qui misit me baptizare, DEVS Pater videlicet, ipse mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendantem, & manentem super eum, hic est, qui baptizat in Spiritu sancto, in tantum ergo retinuit sibi CHRISTVS potestatem baptizandi, vt sicut dimittuntur ei omnia peccata, qui à sancto, & innocente viro tingitur in aqua, ita & illi, qui à peccatore, & scelerato, tantum vt in nomine sanctæ Trinitatis illud fiat. Meritum enim in te baptizantis, siue agentis, nec prodest, nec obest in hac parte illi, qui baptizantur. *Diuisus est CHRISTVS*. Subaudi, si ita est, vt dicitis non affirmatiue, neque interrogatiue est legendum, sed suspensa voce CHRISTVS ergo quodammodo dicitur diuisus esse, quando honorem, & gloriam eius, quam sibi propriè ipse retinuit, hæretici inter se partiuntur diuidentes eius baptismum, similiter hæretici diuidebant CHRISTVM, quando aliqui dicebant illum verum corpus, non habuisse animam, vt Apollinaristæ, quidam minorem patre, vt Arrius, *Nunquid Paulus pro vobis crucifixus est*. Subaudi, non, & est sensus, in illius nomine debetis baptizari, & illius baptismate debetis credere vos posse saluari, qui pro vobis crucifixus est. *Aut in nomine Pauli baptizati estis?* Se ponit ipse pro omnibus illis, in cuius nomine se dicebant baptizatos esse. Ideoque à se cœpit, ne dicerent illi hæretici, idcirco Paulus talia prohibet, ne aliquis dicat se nostro baptismate baptizatum, & nostrum filium esse, vt ipse sibi vindicet omnem honorem. *Gratias ago DEO meo, quod neminem vestrum baptizauit, nisi Crispum, & Caium*, qui fuerunt primitiæ Achaïæ. Baptizabat quidem Paulus, tamquam minister, non tanquam ipsa potestas, idcirco ipse gratulabatur, quod plurimos illorum non baptizauerat, vt quia error sub hac re cœperat oriri, si ipse plurimos baptizasset, multo magis ex eius nomine augeretur, & dicerent, Ego sum Pauli, *baptizauit & Stephana domum*. Nobilis matrona extitit, cuius familiam baptizauit Apostolus, vtrum vero ipsa baptizauerit, an in infidelitate permanserit, ignoratur.

Non misit me Christus baptizare, sed Euangelizare. Magis electus vt Euangelizaret, quia plus est euangelizare quam baptizare. Omnis enim qui euangelizat, potest & baptizare, sed non omnis, qui baptizat, idoneus est euangelizare, in Episcopo omni vero ordinum dignitas est, caput est enim ceterorum membrorum, & Apostolus, qui Pontifex erat, omnes gradus Ecclesiasticos in se habebat. Ideoque & baptizare, & euangelizare poterat, sed maxime prædicationi insistebat sicut alij Apostoli, discipuli vero eius baptizabant. Sic legimus, quod Petro veniente ad domum Cornelii, postquam cecidit Spiritus sanctus super omnem domum eius, præcepit eos Petrus à suis discipulis baptizari; In primordio enim fidei omnes fideles baptizabant, & non solum viri, sed etiam mulieres, si quando necessitas imminēbat. Sed ne tantum ministerium vilesceret, aut non recte à simplicioribus completeretur, crescente numero fidelium per vniuersas ciuitates, & villas decretum est à sanctis Patribus, vt tantum Episcopi, & Presbyteri baptizent, & si necessitas fuerit, Diaconi. *Non in sapientia verbi*, Subaudi, misit me CHRISTVS euangelizare, *Vt non euacuetur crux CHRISTI*, id est, vt non annihiletur passio crucifixi CHRISTI. Hæretici, & Philosophi prædicabant in sapientia verbi, hoc est, culto, & polito sermone, vt placerent suis auditoribus, & ipsi apparerent docti. Vel etiam in sapientia verbi prædicabant, qui ea, quæ mundus, id est amatores, huius mundi, & Philosophi humanæ sapientiæ stulta putant non prædicabant illi; verbi gratia: Natiuitatem ex Virgine, mortem, resurrectionemque, quæ omnia illi denegabant, dicentes, non posse aliquid gigni, nisi ex commixtione alterius seminis, & DEVM,

Matt. i. vers. 11.

H
xii.

xiv.

I
xvi.

xvii.

K

qui spiritus est non esse hominem factum, neque Filium Dei mori potuisse, sed quomodo voluit, apparuit, & quando voluit, recessit, neque resurrexit, quia non est mortuus. Ista omnia Philosophi, & hæretici, qui per humanam sapientiam illam penetrare non poterant, dicebant mendaciū esse, & annihilabant passionem Christi, sed Apostolus prædicabat simplicibus verbis Christum natū esse de Virgine, mortuum, & resurrexisse, ut auditores eius intelligere possent, quæ loquebatur. Quicumque enim fidem Christi verbis vult exornare, non Dei gloriam, sed propriam quærit, *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, ipsis autem, qui salvi sunt, id est, nobis, virtus Dei est.*

XVIII.

Quid est, quod dicit verbum crucis, crux, quæ in animata, & insensibilis res est quomodo potest loqui verbum? Verbum crucis dixit, id est, Euangelium, & prædicatio crucifixi CHRISTI. In infidelitate manentibus, & intelligentibus virtutem, & sapientiam Dei, stultitia est Filium Dei dicere crucifixum. Credentibus vero, & fidem habentibus, quod passione sint redempti, virtus Dei est ipsa passio, quia per illam merentur saluari. *Scriptum est in Esaia perdam sapientiam sapientium.* Non sapientiam, quam ipse Deus dat, perdit, siue reprobat, sed humanā, quam ipsi homines sibi adinueniunt Deo permittente Dialecticam videlicet, cæterasque artes, qui quas sperant sapientes esse, illam ad nihilum deducit, & stulta esse manifestat. *Vbi sapiens? vbi scriba?* hoc ad Iudæorum sapientes, ad scribas, videlicet & Phariseos pertinet. *Vbi inquisitor, vel conquistor huius sæculi,* hoc ad Philosophos gentium, qui sapientiam conquirebant cum cæteris de occultis, & de abditis rebus, & de naturis creaturarum, & maxime ad Astrologos, qui cursu, & moderatione duodecim signorum solis quoque, ac lune, &

L

XIX.

XX

quinq; planetarum dixerunt omnia, quæ in terris aguntur, neque de hominibus, neque de animantibus. De his ergo dicit Apostolus. Vbi sunt modo sapientes, & scribæ Iudæorum? & vbi sunt Philosophi gentium, & Astrologi? In Ecclesia nullum habent locum *Nonne stultam fecit Deus sapientiam huius mundi?* id est, nunquid non fecit, id est, demonstraui Deus stultitiam esse sapientiam amatorum mundi, & Philosophorum, dum complevit opere, quod illi denegabant? Vtique illi negabant non posse aliquid gigni nisi ex commistione viri, & foeminae. Deus omnipotens ostendit sapientiam illorum non esse veram, dum filium suum constituit nasci ex Virgine. Sic etiam resuscitavit eum à mortuis, licet negarent illi resurrectionē. *Nam quia non cognouit eum mundus,* id est, amatores mudi, & Philosophi *per sapientiā suam mundanā Deum Patrem in Dei sapientia, id est, in Filio, qui est sapientia Dei Patris. Placuit Deo.* Subaudi, Patri *per stultitiā prædicationis,* id est, per prædicationē Euangelij quæ illi stultitiā docebant *saluos facere credētes,* sensus huiusmodi est, qui sapientes huius sæculi confidentes in sapientia humana, noluerunt credere in Christum, qui est sapientia Dei, neque in illo etiam voluerunt cognoscere Deum Patrem, vel quia noluerunt credere vera esse, quæ in sapientia Dei erant, id est, in Euangelio, permisit eos Deus perire in sua incredulitate, & placuit ei per illam prædicationem, quam illi putabant esse stultitiā, saluos facere eos, qui credere voluerunt. *Quoniam Iudæi signa petunt* in hoc, quod credunt Deo omniaabilia esse, quæerunt semper signa, quomodo illud factum sit, de quo sermo agitur. Sic fecit Abraham, quando dixit ad Deum. In quo scire potero, quod daturus es mihi terram hanc in possessionem? Sic Gedeon, & alii plurimi *Grati sapientiam,* subaudi humanam *quarunt,* id est, Philosophiam, quia septem liberales artes apud illos præcipue viguerunt, ideoque pro nihilo ducunt simplicem doctrinam fidelium. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum Iudæis quidem scandalum, & contentionem, gentibus autem stultitiā.* Apostolis prædicantibus mysteria humanitatis filii Dei, videlicet quomodo natus est ex virgine, miracula multa fecit, quomodo Iudæi illum crucifixerunt innocecenter, & quomodo ipse resurgens ascendit ad cælos, scandalizabantur Iudæi, id est, rixabantur, siue contendebant dicentes, nullo modo hoc verum esse, ut Virgo pareret, ut ipsi Filium Dei interfecissent, sed magnum quendā, alicuius discipuli dicunt inuenta esse illa,

XXI.

M

Gen. 15. v. 8.

XXIII.

quæ

quæ in Euangelio eius resurrectionem, & ascensionem referunt, quæ illi omnia denegant vera esse. Dicunt enim inter cætera Christum, quem vos dicitis jam venisse per virginem, nondum venit, quia nobis promissus est, nec nascetur ex Virgine, sed Dauid resurget, ipse erit noster Messias, similiter Philosophis gentium stultum visum est, vt Filius Dei, qui est auctor vitæ, moreretur, & dum ea audiebant prædicare de Christo, quæ ratio mundana, & Philosophorum sapientia penetrare non poterat constricti stultitiam esse illi dicebant. Ipsi enim dicebant Virginem sine semine viri, non posse parere, & resurrectionem negabant. *Ipsis autem vocatis Iudæis*, Subaudi ad fidem Christi, & *Græcis*, id est, gentilibus similiter prædestinatis ad vitam, & credere volentibus *Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam*, subaudi prædicamus esse. Christus, virtus Dei Patris est, quia per illum Deus Pater omnia fecit, ipse est etiam sapientia eius, quæ dicit per Salomonem. *Ego sapientia ex ore altissimi prodiui primogenita.* Et de qua Psalmista ad Deum Patrem, *Omnia in sapientia fecisti*, id est per Filium, ipse enim recte dicitur sapientia, & verbum Patris, quia per illum Deus Pater semetipsum manifestauit hominibus. Verbigratia. Sicut homo per verbum suum manifestat voluntatem suam. Vnde ipse Filius in Euangelio ait: *Pater manifestauit nomen tuum hominibus.* Quia quod stultum est Dei, id est, quod stultum ab hominibus putatur, sapientius est hominibus, id est humanam sapientiam transcendit. Et est sensus: Quod homines stultum putant esse, vt Deus omnipotens Pater Filium suum ad passiones, ad crucem perferendam mitteret in hunc mundum, omnem sapientiam Philosophicam antecedit, & quia penetrari ab ipsis non potest stultum dicunt esse, & nolunt credere. Non quia verè stultum est, sed sapientius omni sapientia mundana. Et quod infirmum est Dei fortius est hominibus, id est, quod illi putant, & dicunt infirmum esse, quod Filius Dei potuisset mori, fortius est hominibus omnibus, & omni fortitudine Gigantum. Quomodo? quia mortem, quam Gigantes euadere non potuerunt infirmitas crucifixi Christi superauit. Quamobrem infirmum Dei, quod illi dicunt esse infirmum, non est infirmum, quia infirmitas Christi magna victoria est, superauit enim diabolum, superauit mortem. Videte, id est, considerate, & in vobis ipsis, probate vocationem vestram, Subaudi, quia vocati estis ad fidem Christi, Quia non multi sapientes, Subaudi, à Deo vocati sunt ad fidem prædicandam Euangelij, & cætera vsque ad id, quod sequitur, *Sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, vt confundat sapientes*, id est, piscatores, pauperes, atque idiotas, quos potentes huius sæculi, & Philosophi stultos deputabant, & quo nihilo ducebant. Et infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia, id est, vt mendaces ostendat, & erubescere faciat Philosophos, & potentes huius sæculi. Apostolos appellat infirma mundi, vel quia stulti videbantur sapientibus huius mundi, & infirmi in sensu, atq; intellectu mundano vel propter infirmitatem filij Dei, quam prædicabant. Videamus quomodo per ista infirma mundi ostendebat mendaces potentes, & fortes huius sæculi, & quomodo faciebant eos erubescere. Prædicantibus Apostolis mysteria humanitatis Filij DEI, dum à Philosophis contraria dicebantur omnia quasi mendacia, præcipiebant Apostoli afferri sibi mortuos duos, vel quinque, vel etiam amplius, & dum eos per inuocationem Filij DEI crucifixi suscitabant, apparebant Philosophi, & potentes mundi mendaces, & illi veraces, Et ignobilia mundi, id est, quæ sine nomine dignitatis erant, Et contemptibilia, id est, despicabilia elegit DEVS Apostolos videlicet, qui despectui habebantur, & ea quæ non sunt, Subaudi, elegit, eosdem scilicet Apostolos nullius dignitatis, vel vtilitatis apud Philosophos, & potentes huius sæculi videbantur esse, vt ea, quæ sunt, destrueret, id est, vt sapientiam illorum euacuet, qui apud se aliquid videbantur esse. Et quare elegerit infirma mundi, & non fortia, manifestat ex parte, dum subdit vt non gloriatur omnis homo in conspectu eius sapientes, & potentes non possunt gloriari, quia non sunt ab eo vocati, propter suam sapientiam, aut diuitias.

N

XXIV.

Eccles. 24. v. 4.

Psalm. 103. v. 24.

Ioan. 17. vers. 4.

XXV.

O

XXVI.

XXVII.

XXVIII.

XXIX.

Q

xxx.

Gal. 3. vers. 22.

xxxi.

Nec habent sapientiam diuinam, aut diuitias spirituales: Apostoli non possunt gloriari, quia quicquid boni habent sine suis meritis à DEO perceperunt, & non possunt gloriari propter sapientiam suam, & diuitias se esse electos. *Ex ipso autem vos estis in CHRISTO IESU* ex ipso DEO Patre estis, quia ab ipso creati estis, vel ex ipso estis in CHRISTO, id est, ex DEO Patre factum est, ut in CHRISTVM crederetis, & firmi sitis in fide IESU CHRISTI. Propositum, dispositio DEI Patris fuit, ut per CHRISTVM, veritatem, & misericordiam eius cognosceremus. *Qui*, Subaudi, IESVS CHRISTVS factus est nobis sapientia à DEO Patre. Non debemus pueriliter intelligere Filium DEI secundum diuinitatem esse factum, sed genitum à DEO Patre ante omnia secula, licet secundum humanitatem factus est in utero Virginali opere Spiritus sancti, sed ita est intelligendum, factus est nobis sapientia, id est, factum est, ut nobis fieret sapientia, & nos faceret sapientes, tale quid in Psalmo habetur, *Factus est mihi DOMINVS in refugium*, quod nihil est aliud, nisi factum est, ut in illo refugium haberemus. Et in Prophetis libris factum est verbum DOMINI ad Iohel, & ad Osee, verbum enim non est factum, sed genitum, dicamus. Et aliter, factus est nobis sapientia à DEO Patre, id est, ille, qui est genitus ante omnia secula, factus est homo, ut nos faceret sapientes, simili modo factus est nobis *Iustitia*, quia nos iustificat. Et *sanctificatio*, quia Sanctos facit, & sanctificat per baptismum, & *redemptio*, quoniam sanguine suo nos redemit. Et hoc quare? *Ut quemadmodum scriptum est*, Subaudi in Hieremia. *Qui gloriatur in Domino, gloriatur in Domino*, & non in se gloriatur, qui omne bonum, quod habet à Deo percepisse fatetur sine suo merito ideoque non querit gloriam propriam, & laudem, sed illius, à quo, quicquid habet, accepit.

CAPVT II.

Ostendit Paulus se Christum & hunc crucifixum magna modestia, verbisq; simplicibus prædicasse Corinthiis, quanquam perfectis loqueretur etiam sapientiam mundo absconditam quæ solo Dei spiritu cognosci potest: animalis enim homo non percipit quæ Dei sunt.

1. Sup. 1. c. 17.

A

2.

3. Act. 13. a. 1.

4.

5. 2. Pet. 1. c. 17.

6.

B

7.

8.

9.

10. 1. Cor. 13. a. 1.

C

E T ego cum venissem ad vos, fratres, veni, non in sublimitate sermonis, aut sapientia, annuncians vobis testimonium Christi. † Non enim iudicaui me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. † Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos: † & sermo meus, & prædicatio mea, non in persuasibilibus humane sapientia verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis: † ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. † Sapientiam autem loquimur inter perfectos: sapientiam vero non huius seculi, neque principum huius seculi, qui destruuntur: † sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinauit Deus ante secula in gloriam nostram, † quam nemo principum huius seculi cognouit: si enim cognouissent, nunquam Dominum gloria crucifixissent. † Sed sicut scriptum est: Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus

Deus q̄s, qui diligunt illum: † nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum: Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. † Quis enim hominum scit, quae sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est? ita & quae Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei. † Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus quae à Deo donata sunt nobis: † quae & loquimur, non in doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. † Animalis autem homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere: quia spiritualiter examinatur. † Spiritualis autem iudicat omnia: & ipse à nemine iudicatur. † Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruat eum? Nos autem sensum Christi habemus.

E T ego cum venissem ad vos fratres, non veni in sublimitate sermonis, id est in facundia eloquentiae mundanae, quia nihil vobis per humanam sapientiam compilato sermone praedicaui, annuncians vobis testimonium Christi. Testimonium Christi est evangelium, quia ibi sunt testimonia incarnationis eius, passionis, mortis, resurrectionis, ascensionisque ad coelos, & adventus ad iudicium. Non enim iudicavi vos me aliquid inter vos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Quod nihil est aliud, nihil aliud vobis praedicaui, nisi Iesum Christum crucifixum. Quaestio oritur in hoc loco, cum in subsequens dicat, Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi, quoniam Christus mortuus propter peccata nostra, & quia resurrexit tertia die loquens de mysteriis humanitatis eius, quare modo dicatur non alia se praedicasse, nisi Iesum Christum Crucifixum, id est passionem eius. Quae hoc modo soluitur. Quia in hoc, quod dicit Christum Iesum crucifixum, comprehendit omnia mysteria pertinentia ad humanitatem eius, Ille enim crucifigitur, qui antea nascitur, ille moritur, qui crucifigitur, ille sepelitur, qui moritur, ille resurgit, qui mortuus fuerat. Ac si diceret aliis verbis. Quia vos idonei non eratis ad capienda alta mysteria divinitatis Christi, licet multa sapientia in me esset, iudicaui, siue statui, & decreui in animo meo ea tantummodo mysteria vobis praedicare, quae ad humanitatem Iesu Christi pertinent, & quae vos penetrare possitis. Et ego in infirmitate subaudi corporis, & timore mentis & tremore multo membrorum fui apud vos o Corinthii. Forsitan Apostolus veniens Corinthum infirmatus est corpore, & timebat nimium, ne Corinthii ab ipsis pseudoapostolis decepti recederent à rectitudine fidei, quam ab ipso perceperant. Vel aliter in infirmitate sensus fuit apud illos, quia quodam modo infirma vehebatur eius sapientia, dum propter infirmitatem auditorum, & tarditatem sensus eorum non manifestabatur plenissime; in timore etiam, & tremore erat timens interfici, ut diximus ab haereticis, & pseudoapostolis. Et praedicatio mea subaudi non fuit in persuasibilibus humana sapientia, id est non in philosophico, & culto sermone praedicaui vobis Christum, ut vos deciperem, & deluderem per obscuritatem verborum, sicut Philosophi faciunt, sed in ostensione spiritus, & virtutis, id est in exhibitione miraculorum, quae per virtutem spiritus sancti operabatur, confirmabam meam praedicationem, quia quicquid docebam, & praedicabam verbis, miraculis roborabam, & ostendebam verum esse, quod Philosophi vestri, & pseudoapostoli non poterant agere. Hoc autem idcirco faciebam, ut fides vestra non sit in sapientia hominum humana tantummodo sapientum, sed in virtute Dei, hoc est in virtute miraculorum proberetur. Sapientiam autem divinam loquimur inter perfectos in fide, & sensu, qui valent eam

VI.

eam capere, perfectos hic appellat Apostolos, aliosque credentes, qui tantum iam profecerant in fide, ut socii essent, & adiutores in officio prædicationis, sicut erat Timotheus, Titus, Sostenes, alique quam plurimi, Et est sensus: Nos quidem habemus sapientiam diuinam, sed vos non potestis eam capere, neque tunc poteratis, quia adhuc paruuli probamini esse in sensu. *Sapientia vero huius sæculi*, id est mundanam sapientiam non loquimur, qua vtuntur amatores huius sæculi, neque sapientiam *Principum huius sæculi* loquimur, id est Philosophorum, qui destruuntur. Quomodo destruuntur Philosophi, & potentes huius sæculi, per mortem corporis rediguntur in puluerem, & destruitur, siue annihilatur, eorum sapientia. Destructus Plato, & Aristoteles per mortem, & eorum sapientia in Ecclesia pro nihilo ducitur, vel etiam tunc destruebantur illi, eorumque sapientia, dum quod illi per humanam sapientiam edocti dicebant, nullo modo posse fieri. Deus omnipotens per Apostolos ostendebat verum esse. Verbi gratia: Negabant illi, quod filius Dei non esset natus ex virgine sine semine viri, eo quod humana natura hoc non admitteret; dum per inuocationem eiusdem filii Dei Apostoli mortuos suscitabant, euacuabatur eorum sapientia, & illi stulti reputabantur. Si ergo Apostoli sapientiam humanam non loquebantur, id est prædicabant, Idem Apostolus exponit, loquimur inquit *Dei sapientiam, quæ abscondita est in mysterio*, id est in obscuritate intelligentiæ. Sapientiam hic duobus modis possumus intelligere, euangelium videlicet Christi, ubi inenarrabilis sapientia latet, vel quod melius est, sapientiam substantialem, quæ est verbum Dei Patris, quæ loquitur per sapientiam. Ego sapientia *ex ore altissimi prodiit primogenita*. Istam ergo sapientiam loquebantur Apostoli, quia ipsa loquebatur per ora eorum, & ipsam prædicabant illi, sed si abscondita erat quomodo loquebantur illam? Philosophis vtique, & potentibus huius sæculi erat abscondita, & illis erat manifesta per se ipsam, vnde sequitur. *Quam sapientiam id est Christum prædestinavit Deus Pater secundum humanitatem ante sæcula in gloriam nostram*, id est ad glorificationem nostram, qui credidimus, ut per illum redempti, & mundati à peccatis glorificari mereamur adhuc. Igitur ante omnia sæcula prædestinavit Deus pater hominem assumendum à verbo, ut esset verus filius, & nos per illum glorificaremur. Vnde Apostolus in epistola ad Romanos ait: *Qui prædestinatus est filius Dei in virtute*. Sequitur. *Quam sapientiam nemo Principum huius sæculi cognouit*. Principes huius sæculi dupliciter intelligendi sunt in hoc loco. Princeps huius sæculi, id est, Octavianus, Tiberius, Herodes, Pilatus, scribæ & Pharisei, sacerdotesque Iudæorum non cognouerunt Christum esse filium Dei, videntes illum hominem esse, videntes eum fatigari, sitire, esurire non putabant esse Deum. Scio, inquit, fratres, quia per ignorantiam hoc fecistis, sicut & Principes vestri. Quid ergo si per ignorantiam serui occiderunt filium Dei, nunquid immunes sunt à peccato? Absit, ut peccatum eis non adscribatur, quia per opera miraculorum poterant cognoscere operatorem. Quoniam nisi filius Dei esset, talia nequaquam facere posset, quæ nemo ante eum alius fecit, vnde ipse dicit: Si non venissem, & locutus eis fuisset, & opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum incredulitatis non haberent. Et quid sequitur? Hanc autem excusationem non habent de peccato suo, & quamuis Deum esse nescirent, tamen, quia rem quam faciebant & iniustam innocentem damnantes, non erant nescii, ideoque rei tenentur. Alio modo Principes huius sæculi possumus intelligere aëreas potestates, Dæmones videlicet per hunc aërē discurrentes, De quibus dicitur in Epistola ad Ephesios. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed aduersus Principes, & Potestates tenebrarum harum contra spiritualia nequitia in celestibus*. Et de quo Principe Dominus ait: *Nunc Princeps mundi eiicietur foras*, & venit Princeps mundi, & in me nihil inuenit. Quamuis enim Marcus Euangelista dicat de Dæmonibus, Sciebant inquit, illum esse Christum, & ipsa Dæmonia sumus, quia tu es filius Dei, tamen non veraciter poterant credere illum esse filium Dei, videntes illum iterum post facta miracula esurire, sitire, fatigari. Sciebant quidem illum esse promissum in lege, sed nesciebant, quod potestatem, quam in hoc mundo

VII.

Ecol. 14. vers. 5.

D

Rom. 1. vers. 4.

VIII.

Atheos. 3. vers. 17.

Ioan. 15. vers. 24.

E.

Ephes. 6. vers. 12.

Ioan. 12. vers. 31.

Et de quo Principe Dominus ait: *Nunc Princeps mundi eiicietur foras*, & venit Princeps mundi, & in me nihil inuenit. Quamuis enim Marcus Euangelista dicat de Dæmonibus, Sciebant inquit, illum esse Christum, & ipsa Dæmonia sumus, quia tu es filius Dei, tamen non veraciter poterant credere illum esse filium Dei, videntes illum iterum post facta miracula esurire, sitire, fatigari. Sciebant quidem illum esse promissum in lege, sed nesciebant, quod potestatem, quam in hoc mundo

mundo

mundo tenebant, per illum essent perdituri. Quapropter subiungit Apostolus de utroque ordine Principum, *senim cognouissent* subaudi principes huius sæculi illum esse filium Dei, *nunquam gloria, Dominum crucifixissent.* Dominus gloriæ verbum Dei Patris, per quod glorificatur Deus pater, quia per illum omnia facit, sed quærendum est studiosissime, si gloria Dei patris, verbum eius est, Quomodo ipse Dominus gloriæ qui spiritus est, potuerit crucifigi. Christus filius Dei ex duabus substantiis consistit, diuina scilicet, & humana in vnitate personæ, Diuinitas ergo verbi, quæ genita est à Deo patre ante omnia sæcula à tempore conceptionis illius hominis, quem assumpsit in vtero virginali, in eodem homine plenissime mansit, & eadem gloria, & potestas, quæ erat in verbo, cœpit habitare in homine, & factus est ipse homo gloria Dei patris, sicut ei Deus pater dicit: Exurge gloria mea de sepulchro, & non solum gloria Dei patris est ipse homo, sed etiam Deus est. Si enim verbum caro factum est, id est si Deus homo factus est, vtique & homo Deus factus est. Et tamen hoc est diligentissime attendendum, quia licet Iudæi, & Principes huius sæculi Deum persequerentur, tamen in forma serui crucifixus est ipse, qui erat Dominus gloriæ, & diuinitas impossibilis mansit. Videamus ex hoc aliquam similitudinem: Rutilante sole, & clara lampade lumen fundente radius, & splendor eius illustrat, & perfundit arborem. Dum ergo ad eandem arborem homines accedant cum securibus incidendam. Nunquid erigendo, & deponendo secures incidunt radium solis, licet arborem incidunt. Sic vtique sicut impassibilis manet radius solis, licet semper videatur feriri super arborem, quam illustrat, ita illa diuinitas, quæ omnia implet impassibilis mansit, quamuis quem replebat in cruce passionem sufferret. Multa possunt ex hoc dici, sed ista pauca dicta sufficiant tenentes firmissime, quia si Dæmones Christum esse filium Dei cognouissent, qui est Dominus gloriæ, & maiestatis, per quem Deus pater glorificatur, nequaquam ad crucifigendum eum Iudæos, ac milites Romanorum compellerent, ipsi enim illum crucifixerunt, qui ad crucifigendum suaserunt, & ipsi Iudæorum Principes, & milites nequaquam illorum suasionibus obedirent, ad hoc vt eum crucifigerent, filium Dei esse veraciter crederent, *sed sicut scriptum est in Esaia, Quod oculus corporis non vidit*, quia non est corpus, neque color, *nec auris corporis audiuit*, quia non est sonus, *nec in cor hominis humana sapientis ascendit*, quia cor, id est intellectus hominis illuc debet ascendere. *Quæ præmia præparauit Deus, iis qui diligunt illum*, id est qui eum non offendunt corde, verbo, & opere. *Nobis* Apostolis, & credentibus in se *reuelauit Deus per spiritum suum*, id est per spiritum sanctum, quod non reuelauit Dæmonibus, neque Philosophis humana sapientibus. *Spiritus enim sanctus*, qui est in nobis, *omnia scrutatur*, id est, omnia secreta inuestigat, non solum secreta cordium, *sed etiam profunda*, subaudi mysteria Dei, & præscientiam illius, quia vnus substantiæ est cum patre, & filio. *Quis enim scit hominum, quæ sunt in corde hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est* subaudi nullus, & est sensus: Sicut quæ sunt hominis, nemo nouit, nisi spiritus hominis, qui in ipso est, *Ita nemo nouit, quæ sunt Dei, nisi spiritus Dei*, & cui idem spiritus sanctus reuelare dignatur. *Nos autem Apostoli, & credentes, non spiritum huius mundi accevimus*, id est spiritum diuinationis, & spiritum phytomium, *sed spiritum sanctum*. Et in doctrina *spiritus loquimur* id est simplici sermone, & sicut spiritus sanctus nos docet interius cum miraculorum virtute *spiritualibus* viris, qui possunt penetrare quæ dicimus *spiritualia* mysteria *comparantes*. Quod tunc fit, quando capacioribus diuina committuntur mysteria. *Animalis homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei*, id est, quid gratiæ crux Christi conferat credentibus. Animalis homo dicitur, qui spiritum Dei non habet, qui licet ratione distet à pecore, ipsa ratione non bene vtitur, quia non putat aliquid esse post mortem, sed ritu animalium conuersatur. Ideoque animalis est, quia secundum hominem sapit. Quapropter animalis dictus est ab anima, carnalis à carne, eo quod totus constet ex anima, & corpore, *stultitia est. n. illi* subau-

F.

IX.

G.

X.

XI.

XII.

XIII.

XIV.

H.

subaudi quod audit de mysteriis Dei, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur, id est discutitur, & diiudicatur, id est dum non potest intelligere, quod audit, nec vult credere, à spiritualibus viris diiudicatur, & condemnatur. Philosophi mundana sapientes, & hæretici apud Corinthios degentes, ut facilius animos auditorum pervertere possent, & à rectitudinis statu delicere, sua praua dogmata honesto sermone polibant. Ideoque dixit parumper superius: non loquimur nos in verbis doctis humanæ sapientiæ, dicebant enim culto sermone, quod humana natura non reciperet, ut Deus incomprehensibilis, & in corporeus homo fieri posset, nec esse credibile, quod virgo hominem sine semine virili conciperet, aut post partum, virgo esse posset, nec posse fieri, ut homo post mortem de puluere terræ resurgeret. Et talia luculentissimo sermone proferebant, & ut credatur stultum esse dicebant, Ideo quia ipsi per humanam sapientiam penetrare non valebant. *Spiritualis autem vir diiudicat omnia*, id est discernit, & probat omnia, quæ audit, videt, & cogitat, quid sit verum, & falsum, quid sit bonum, & malum, & cognoscit vera esse, quæ prædicamus, vel discernit omnia genera hominū carnalium. *Ipsæ autem à nemine indicatur*, id est neque spiritualibus viris suis similibus, neque à Deo damnatur, vel reprehenditur. *Quis enim cognouit sensum Domini, qui instruat eum?* id est quis hominum potest intelligere, & penetrare intellectum, & sapientiam Domini, qui omnia fecit, Qui subaudi homo instruat, & doceat, siue corrigat ipsum Deum, & dicat hoc, & illud non bene fecisti, ita debes corrigere istud, & ita meliora illud: subaudi nullus. Insuper magnificauit, & laudauit sensum Domini, & intellectum eius, atque potentiam si cognouerit ab illo omnia esse facta, dicens eum sapienter cuncta fecisse, *nos autem sensum Christi habemus*, id est intellectum Christi habemus, & sentimus vera de illo per spiritum sanctum illuminati, qui omnia nouit cum patre, & filio. Et est sensus: Ideo quia nemo potest penetrare intellectum, & sapientiam Dei, nisi ipso donante, Idcirco nemo debet dubitare, quin ista vera non sint, quæ dicimus de naturitate, & humanitate Christi, quia nos spiritum sanctum habemus.

xv.

xvi.

CAPVT III.

Corinthiis adhuc carnalibus non potuit Paulus prædicare recondita fidei mysteria: contendebant enim de his qui tantum ministri erant, cum solus Deus possit gratiæ ac virtutum dare incrementa, solusque Christus sit fidei fundamentum: super quod quis bene aut male superædificauerit, patebit in die examinis. Non est violandum Dei templum quod sumus nos, nec in Dei ministris gloriandum.

1.

A

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

Ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tamquam paruulus in Christo. † Ilac vobis potum dedi, non escam: nondum enim poteratis: sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. † Cum enim sit inter vos zelus, & contentio: nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? † Cum enim quis dicat: Ego quidem sum Pauli; alius autem: Ego Apollo: nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? quid vero Paulus? † Ministri eius, cui credidistis, & unicuique sicut Dominus dedit. † Ego plantaui, Apollo rigauit: sed Deus incrementum dedit. † Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat: sed qui incrementum dat, Deus. † Qui autem

autem plantat, & qui rigat, unum sunt. *Vnusquisque autem* Gal. 6. b. 9.
propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. † Dei enim 9.
sumus adiutores: Dei agricultura estis, Dei adificatio estis. † Se- 10.
cundum gratiam Dei, qua dat: est mihi, ut sapiens architectus
fundamentum posui: alius autem superadificat. Vnusquisque autē
videat quomodo superadificet. † Fundamentum enim aliud nemo 11.
 potest ponere, prater id quod positum est, quod est Christus Iesus. † Si C
 quis autem superadificat super fundamentum hoc aurum, argentū, 12.
 lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam, † uniuscuiusq; opus mani- 13.
 festum erit: Dies enim Domini declarabit, quia in igne reuelabitur:
 & uniuscuiusq; opus quale sit, ignis probabit. † Si cuius opus man- 14.
 serit quod superadificauit, mercedem accipiet. † Si cuius opus arse- 15.
 rit, detrimentum patietur ipse autem saluus erit; sic tamen quasi per
 ignem. † Nescitis, quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat. 16
 in vobis? † Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet illum. 17
 Deus. *Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* † Nemo se inf. 6. d. 19.
 seducat: si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo stultus fi- 2. Cor. 6. c. 16.
 at, ut sit sapiens. † Sapientia enim huius mundi stultitia est apud 18
 Deum. Scriptum est enim: *Comprehendam sapientes in astutia eo-* 19
rum. † Et iterum: *Dominus nouit cogitationes sapientium, quo-* 20
niam vana sunt. † Nemo itaque glorietur in hominibus. † Omnia 21
 enim vestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, siue mun- 22
 dus, siue vita, siue mors, siue presentia, siue futura: omnia enim
 vestra sunt: † vos autem Christi: Christus autem Dei. 23

Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, tarditate sensus vestri, non mei præ-
 peditus. Nondum enim poteratis subaudi mysterium diuinitatis Christi cape-
 re. Ne illi dicerent, modo possumus, subdidit, *nec nunc potestis*. In futurum
 tamen, Domino donante, poteritis. Ideoque quia non poteritis capere alta.
Lac vobis, potum dedi, non escam, id est simpliciter doctrinam de humanitate Chri-
 sti, non solidum cibum de diuinitate Christi, & mysterio Trinitatis. *Cum*
sit inter vos zelus, id est inuidia, & contentio de variis baptismatibus, dum di-
 cit vnus. *Ego sum Pauli* baptismo baptizatus, & eius filius sum; *Alius ego A-*
pollo, non ne carnales estis? id est non ne carnaliter sapitis fidelium Apostolo-
 rum nomina pro falsorum ponit ob causam supra memoratam. *Quid igitur*
est Apollo? quid vero Paulus? subaudi nihil comparatione Christi & ipse expo-
 nit, quid sint. *Ministri* inquit, cui credidistis, ideoque non possumus di-
 mittere peccata in baptismo, quod Christus pro me sibi retinuit. Ille igitur
 ministrat, qui rectè prædicat, & unicuique, sicut venit, ministrare, *sicut*
Dominus ministerium dedit, ego plantaui prædicando fidem in vobis, *Apollo*
rigauit, id est baptizauit, & vnxit corpora. *Deus autem incrementum*, id
 est augmentum *dedit* mihi prædicanti, & Apollo vnxit corpora, sed De-
 us peccata dimisit, Deus omnia ex se, & à se habet, nos autem ex illo, &
 ab illo. *Neque qui plantat*, id est prædicat, neque qui baptizat *est aliquid*
 compa-

VIII.

B.

IX.

X.

C

XI.

Heb. II. vers. 6.

Rom. I. vers. 17.

Iacob. 2. vers. 26.

D

XII.

Psal. II. vers. 7.

comparatione Dei, quia non potest neque fidem infundere, neque peccata dimittere, si Deus auxilium non dederit. *Qui plantat, & qui rigat, vnum sunt*, id est, vnius Dei ministri, & serui sunt, & vnius naturæ, quia homo iste, & homo ille in personis quidem duo sunt, sed in natura, & officio vnum. *Vnusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem*, id est, qui prædicat maiorem, & qui baptizat minorem. Similiter intelligitur de omnibus hominibus, quia unusquisque secundum quantitatem laboris accipiet & quantitatem muneris. *Dei enim sumus adiutores*, in græco melius habetur, Dei operariis participes sumus, Deus operatur fidem in prædicatione, & soluit peccata in baptismo huius operis participes, & adiutores, qui prædicant, & baptizantium corpora mergunt. *Dei agricultura estis*, Ager est hic mundus, id est, eius habitatores, quorum corda excolit per prædicatores suos. Nam sicut ager vomere, & ligone excolitur à cultore, ita & vomere prædicationis excoluntur corda auditorum, ut sementem fidei, & prædicationis recipiant, & fructum bonorum operum reddant. *Dei edificatio estis*, quia vos ipse ædificat in sua fide per nostram prædicationem, vel ædificat, ut ipsum in corde retineatis *secundum gratiam*, id est, secundum sapientiam, *quæ data est mihi præ omnibus Apostolis, ut sapiens Architectus fundamentum posui*, Architectus dicitur Princeps in structura domus. Sapiens Architectus est, qui eius, à quo edoctus est, voluntatem, & auctoritatem imitatur, sicut fecit Paulus Christi doctrinam imitando, non aliam prædicans, quam, quæ ab ipso percipiebat, & in mente videbat. Vel sapiens Architectus est, qui super aliud fundamentum non ponit suum, ne sit infirmum, sed super viam terram. Similiter Paulus, ut sapiens Architectus, fundamentum posuit, quia Corinthiis ipse primus prædicavit. Nullus enim ante ipsum fundamentum fidei in illis locauerat. *Alius autem aut bonus ædicator aut malus, vel operator videat, & consideret, quomodo super ædificet*, ut secundum firmitatem fidei, siue fundamenti procedant parietes, id est bona opera. *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus*. Fundamentum appellat mihi in hoc loco fidem Christi Iesu, quæ bene fundamento comparatur, quia sicut in domo fundamentum primum ponitur, ac deinde parietes eriguntur, ita primum fides collocanda est in cordibus auditorum, ac deinde bona opera debent surgendo apparere, & sicut domus sine fundamento si fuerit vel si fundamentum infirmum, & non solidum habuerit non potest consistere, ut non corruat impulsà à ventis & imbribus, ita opera non possunt esse bona, neque à Deo accepta sine fine perfecta, quia *sine fide impossibile est placere Deo*, & sicut Domus firmum fundamentum habens immota permanet, ita quicumque veram, sinceramque fidem habuerit inter aduersa, & prospera huius seculi firmiter permanebit, quia *iustus ex fide vivit*, Sed sicut fundamentum sine structura parietum nihil utilitatis habet, ita quicumque fidem sine operibus habere videtur non ideo perfectus habebitur, quia *fides sine operibus mortua est*, Quia propter exornandam est bonis operibus, ut quod credimus corde, confiteamur ore bona opera sectando studeamus decorare. Fundamentum ergo aliud nemo Philosophorum, nemo pseudoapostolorum, nemo hæreticorum potest ponere, præter id, quod positum est, quod est Christus Iesus. Quia alium Deum nemo potest prædicare, quàm illum, quem nos prædicamus, neque aliam fidem, quàm annunciamus, & quæ cordibus vestris est, id est, fides Christi Iesu. Benè autem dicit Christum Iesum fundamentum esse, quia quicumque fidem eius habent in illorum utique cordibus habitat ipse, ideoque nemo potest aliud fundamentum ponere in cordibus fidelium, quàm fundamentum fidei Christi. Quod si aliam fidem cœperit prædicare, à fidelibus non recipietur, & si aliquis illius doctrinam, & errorē suscepit, iam non erit fundamentum, sed potius destructio Domus, *si quis autem super ædificat super fundamentum hoc*, id est, supra fidem Christi *aurum*, id est, Doctrinam sanctam, & rectum sensum, *argentum*, id est, eloquia diuina, de quibus dicit Psalmista. *Eloquia Domini eloquia casta* argentum igne examinatum, & *lapides pretiosos* in diuerso genere virtutum, quæ sicut lapides boni insolubiles sunt ab igne, ita & illæ

illa æternaliter permanent, nec consumuntur ab igne, diei iudicii, si quis autem ædificat ligna, fœnum, stipulam, id est, prauam Doctrinam, & mala opera *uniuscuiusque opus manifestum erit* in die iudicii. Sicut ergo per aurum, sensum perfectum, per argentum; eloquia incorrupta, per lapides pretiosos, qui ab igne non liquefiunt, virtutes intelleximus, ita per ligna, fœnum, ac stipulam praua Doctrina, & mala operatio accipi potest. Aliter per aurum, & argentum, & lapides pretiosos, possumus intelligere bona opera, virtutesque præclaras, per fœnum vero, ligna, stipulam; leuia peccata, sicut & otiosus sermo, risus inhonestus, & cætera talia, per plumbum vero & ferrum, atque stannum, quæ sancti Doctores addunt, graua, & immaniissima peccata, quæ à regno cœlorum separant. Igitur sicut aurum, & argentum, & lapides pretiosi igne probantur, & tamen non consumuntur, ita in die iudicii, qui habuerit bona opera, & bonam prædicationem, licet per ignem transeat, tamen nullam poenam, neque læsuram sustinebit. Qui vero habuerit leuia peccata transeundo per ignem expiabitur, quia consumetur ibi sicut fœnum, vel stipula, siue ligna comburuntur ab igni, sed mundati, & probati ascendunt ad Dominum, At, qui habuerint graua peccata, quæ à regno cœlorum separant, & quæ Apostolus commemorat alibi iniqui adulterium, fornicationem, homicidium, & cætera talia, sicut ferrum, & plumbum, siue stannum liquefiunt quidem, sed non deficiunt per ignem, ita illi pondere peccatorum grauati remanebunt in igne, & sustinebunt non deficiendo. *Dies enim Domini declarabit*, id est dies iudicii, & vindictæ Domini manifestabit omnia opera hominum, *Quia in igne reuelabitur*, id est cum igne demonstrabitur ipse Dies. Tradunt Doctores, quod quantum spatium aeris occupauit aqua in diluuiio, quæ omnes montes transcendit, & vt Philolophi definiunt vsque ad circulum lunæ peruenit, tantum spatium occupabit ignis in die iudicii, in quo probabuntur electi, sicut aurum, & quorundam leuia peccata consumuntur impiis ibi remanentibus. Dicit etiam beatus Ephrem, quia tantus terror inuadet omnes in die illa & bonos, & malos, dum viderint infernum ardentem, & Dominum Iesum Christum cum maiestate, & gloria venientem ad iudicium, vt nisi iam immortales essent effecti, iterum morerentur, quo timore etiam leuia peccata sanctorum purgabantur, sicut dicitur. Videntes *Angeli purgabantur*, Angeli hic appellantur electi, & *uniuscuiusque opus quale sit*, vtrum bonum, an malum, ignis ille probabit, si cuius opus manserit, quod super fidei fundamentum adificauit mercedem æternæ retributionis accipiet. De illi modo loquitur, qui ædificant super fidei fundamentum, id est bona opera, quæ designantur per aurum, & lapides, siue argentum, quæ manebunt, quæ non consumantur ab igne, sed potius probantur, sicut probatur aurum. Si cuius opus arserit in igne, id est, illius, qui leuia peccata habuerit, quæ velut stipula, consumuntur, *detrimētum patietur*, id est poenas sustinebit, dum cœperint illa probari, & consumi, licet ipse non pereat, sicut sequentia manifestant. Ipse tamen saluauerit, sic tamen quasi per ignem, subaudi transiens, & ab igne purgatus, & expiatus, Nam & in hac vita electi aduersitatibus, & infirmitatibus probantur in modum auri, & argenti, veluti ab igne, sicut tres pueri, & sancti Martyres, nec non etiam, & Beatus Iob. Qui vero leuia peccata attrahunt, purgantur ab illis, qui tribulationibus incenduntur in hoc sæculo vel post mortem in igne purgatorio, vel alia afflictione, orationibusque bonorum hominum expiantur. Tamen quod sine illiciente amore non habuit vtique sine urgente dolore non perdet. Qui ergo plumbum cœaceruant sibi, plerunque in hoc sæculo incipiunt cruciari, & ex parte pati, quæ in futurum plenius passuri sunt. *Nescitis, quia templum Dei estis*, id est, habitatio spiritus sancti, & quod spiritus Dei habitat in vobis? Tempore baptismatis incipit habitare in nobis spiritus sanctus, & templum illius sunt omnes Angeli, & omnes Iusti. Si quis autem templum Dei violauerit, id est, si quis se ipsum corrumpit peccando, vel alios praua Doctrina, sicut pseudoapostoli, vel quemlibet prauo suo exemplo,

XIII.

E.

F.

Iob. 41. vers. 16

XIV.

XV.

G

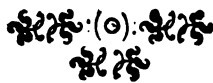
XVI.

XVII.

M

Disper-

- H.**
XVIII. *Disperdet illum Deus de numero fidelium suorum, & coetu electorum, sicut latrō, vel homicida, siue quilibet reus ab omni sententia iudicis, diuiditur, & manibus tortorum in carcerem mittitur. Templum Dei, id est, templum spiritus sancti, Patris & filii sanctum est, quod estis vos* ideoque non debetis illud violare. Fideles alloquitur, in quibus Deus per fidem, & dilectionem habitat. *Nemo se vos seducat, id est nemo falsorum hominum blandiendo decipiat vos. Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, id est stultam deputans temporalem sapientiam deponat illam, ut sit sapiens apud Deum in futurum. Hoc dupliciter potest intelligi, & distingui hoc modo si quis vult veram sapientiam habere, hic distingue in hoc sæculo stultus fiat, id est hoc credat de Christo, quod sapientibus huius sæculi stultum videtur. Aliter si quis creditur sapiens esse in hoc sæculo, & subinferendum stultus fiat ut sit sapiens apud Deum. Qui potuit agere, quod*
- XIX.** *humana sapientia denegabat. Sapientia huius mundi est, qua negatur Deus absque coniuge filium genuisse, sicut scriptum est in Iob in verbis Elipharum. Compre-*
- XXI.** *hendamus sapientes, id est mendaces ostendam sapientes Philosophos videlicet in astutia eorum, cum filium meum ex virgine nasci fecero. Nemo vestrum ò Corinthii gloriatur in hominibus, ut illius nomine se velit appellari, à quo baptizatus est, si-*
- XXII.** *cut Donatistæ à donato, Apollinaristæ & Manichæi, Omnia enim vestra sunt, si vos Dei estis, omnia Dei vestra sunt. Quæ omnia? siue Paulus subaudi minister vester est siue Cephas minister est non Dominus. Forsitan veniens Romam Petrus, per Corinthios transitum fecit. Siue mundus subaudi vester est, quia pro-*
- I.** *pter vos factus est, ut utamini bene his, quæ in mundo habentur, & ut credatis illum per verbum Dei esse factum. Siue vita subaudi præsens, in qua oportet bonum operari, vestra est, si ita viuitis, ut Deo placeatis, vel vestra est in hoc, quia in vestra potestate est utrum pro Dei nomine illam velitis ponere. Siue mors subaudi vestra est, ut si vultis pro Deo moriamini temporaliter, ut viuat*
- XXIII.** *æternaliter, siue præsentia subaudi bona, & commoda vestra sunt, ut pauperibus ea distribuatis, à quibus recipi mereamini, & de cætero viuat, at vestiamini, siue futura gaudia vestra sunt, ut bene conuersantes in hoc sæculo ad ea possiden-*
- da quandoque perueniatis. Omnia enim, quæ dixi, & quæ facta sunt, vestra sunt, id est ad vestram dignitatem, & utilitatem creata sunt. Vos autem Christi subaudi serui esse debetis duobus, vel quia per illum, qui est verbum Dei patris, vel cum perditii essetis per illum redempti estis, Christus autem subaudi Dei filius est, & ab illo habet esse tam secundum humanitatem, quia ante omnia sæcula ab illo est genitus, & ab illo habet originem,*
- & in fine temporum secundum humanitatem ab illo factus est.*

CAPVT

CAPVT IV.

Non temere iudicandum est de Dei ministris: reprehenduntur Corinthii qui de ministris acceptis donis gloriabantur, ac si illa à se haberent, & se extol-
 lentes contemnebant etiam Apostolos, quamquam Paulus illos in Christo
 generat: dicit se breui venturum Corinthum, quò Pseudoapostolos re-
 darguat.

Sic nos existimet homo, ut ministros Christi, & dispen- 2. Cor. 6. 2. 4.
 satores mysteriorum Dei. † Hic iam queritur inter di- 1.
 pensatores: ut fidelis quis inueniatur. † Mihi autem A
 pro minimo est, ut à vobis iudicer, aut ab humano die: 2.
 sed neque me ipsum iudico. † Nihil enim mihi conscius sum: sed nō 3.
 in hoc iustificatus sum, qui autem iudicat me, Dominus est. † Ita- 4.
 que nolite ante tempus iudicare, quoadusq̃ veniat Dominus: qui 5.
 & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia 6.
 cordium & tunc laus erit unicuique à Deo. † Hac autem, fratres, B
 transfiguravi in me & Apollo, propter vos: ut in nobis discatis, ne su-
 pra quam scriptum est, ut unus aduersus alterum infletur pro alio.
 † Quis enim te discernit? Quid autem habes, quod non accepisti?
 Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? † Iam satu-
 rati estis, iam diuites facti estis: sine nobis regnatis: & utinam re-
 gnetis, ut & nos vobiscum regnemus. † Putò enim, quod Deus 7.
 nos Apostolos nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos: quia 8.
 spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus: † Nos 9.
 stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infir- 10.
 mi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles. † Usque in C
 hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis 11.
 cadimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus 12.
 nostris: maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & 1. Act. 20. g. 14.
 sustinemus: † blasphemamur, & obsecramus: tamquam purgamen- 1. Thess. 2. b. 9.
 ta huius mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc. † 2. Thess. 3. b. 3.
 Non ut confundam vos, hac scribo, sed ut filios meos charissimos 13.
 moneo. † Nam si decem millia pedagorum habeatis in Christo, 14.
 sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego 15.
 vos genui. † Rogo ergo vos, imitatores mei estote, sicut & ego Chri- 16.
 sti. † Ideo misi ad vos Timotheum, qui est filius meus charissimus, 17.
 & fidelis in Domino: qui vos commonefaciet vias meas, quae sunt 18.
 in Christo Iesu, sicut ubique in omni Ecclesia doceo. † Tamquam 19.
 non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam. † Veniam autem
 ad vos cito, si Dominus voluerit: & cognoscam non sermonem eo-
 rum,

20. *rum, qui inflati sunt, sed virtutem. † Non enim in sermone est re-*
 21. *gnum Dei, sed in virtute. † Quid vultis? in virga veniam ad vos,*
an in charitate, & spiritu mansuetudinis?

1. A. *Itc nos existimet homo, ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei, Co-*
 rinthi postquam per prædicationem Apostoli venerunt ad fidem, quidam il-
 lorum seducti à pseudoapostolis minus sentiebant de illo quam dignum erat,
 quasi non tantæ dignitatis, & gratiæ esset eo quod à Domino per præsentiam car-
 nis non esset vocatus, qualiter Petrus, aliique Apostoli, qui Dominum sunt se-
 cuti, & eius prædicationem audierunt. Dicebant etiam illum seductorem, &
 falsæ Doctrinæ prædicatorem, honorantes amplius pseudoapostolos seductores
 suos, qui ei blande loquebantur, quàm illum, qui veritatem prædicans eorum
 vitia redarguebat, quod vt Apostolo manifestatum est, inter cætera scripsit etiam
 ista, quæ hic dicuntur, ostendens hoc debere intelligi de se, & sentire, quid Deus
 pater illum ad Apostolatus elegerit dignitatem, inquires, *sic nos me*, & Barna-
 bam, & Sosthenem *existimet homo* Corinthius, vel alius quilibet, *ut ministros Chri-*
sti, ac si diceret aliis verbis. Nolite nos ò Corinthii despiciere, ac spernere, eo quod
 nos à Domino non sumus vocati cum Petro, aliisque Apostolis, quia non alia
 prædicamusego, & Barnabas, quàm quæ illi prædicabant, & qui illos in terra po-
 situs adhuc mortalis vocauit, & docuit, ipse me vtiq; in cœlis regnans, voca-
 uit, atque ad gratiam Apostolatus accersuit & eadem mihi reuelauit de cœlo,
 quæ illos docuit in terra. Nec rogo vt me, & Barnaban similes Christo existi-
 metis, sed vt ministros Christi, qui vobis euangelium eius ministrauimus. Mi-
 nister Christi est, qui præceptum illius seruando imitatur illum, sicut ipse dixit.

Ioan. 12. vers. 26.

Qui mihi ministrat, me sequatur. Ille etiam Christi minister est, qui eius euange-
 lium prædicando aliis ministrat, sicut Paulus, qui & seruabat, vel prædicabat, &
 ministrabat. Christo etiam ministrat, qui bona temporalia pro amore eius pau-
 peribus erogat, quod idem Apostolus attendebat non solum de aliis pauperes
 sustentando, sed de hoc, quod labore manuum acquirebat. Quod autem se-
 quitur. Et dispensatores mysteriorum Dei, & quidam codices habent ministe-
 riorum Dei, melius est dicere mysteriorum. Erit sensus, quasi tantummodo ad
 disponendos, & ordinandos gradus Ecclesiasticos sint vocati, Episcopos videli-
 cet, presbyteros, diaconos, cæterosque ordines, qui & ministeria Ecclesiastica
 appellantur. Cum vero dicimus dispensatores mysteriorum, intelligimus illo: ele-
 ctos ad dispensanda suis auditoribus myteria, & sacramenta vetëris, nouique te-
 stamenti, quamuis & ordines Ecclesiæ, sicut alii Apostoli, ita & ipsi ordinauerint.
 Dispensatores ergo fuerunt, quia sicut qui paterfamilias elegit dispensatorem in
 domo sua, qui conseruis suis secundum suam voluntatem singulis illorum bona
 sua distribuat, quibusdam amplius, quibusdam minus, & quibusdam hora ter-
 tia, quibusdam nona. Sic Christus elegit Paulum, & reliquos, qui myteria
 euangelii sui secundum qualitatem auditorum distribuerent, perfectis videli-
 cet, & qui capacioris sensus, intellectusque erant alta, & profunda myteria
 de diuinitate omnipotentis Dei committerent: simplicioribus vero, quæ cape-
 re possent. Quod vtrunque idem prædicator egregius agebat, sicut ipse dicit.

1. Cor. 2. vers. 5.

1. Cor. 3. vers. 2.

Sapientiam inquires loquimur inter perfectos, & quid dicit iisdem Corinthiis in hac
epistola. Tamquam paruulis in Christo lac vobis, potum dedi, non escam. Istorum
 mysteriorum diuinorum dispensator erat ipse, ideoque se hoc volebat haberi à
 suis auditoribus, quod erat, id est minister Christi, & dispensator sacramentorum
 eius, in quo non verbatantum, sed virtus fulgebat. *Hic iam quaritur inter di-*
spensatores, vt fidelis quis inueniatur. Licet quidam hunc versiculum interrogati-
 uè velint legere, tamen secundum Beatum Augustinum potius est affirmatiuè
 legendum, sicut sequens manifestauit sensus. Hic, id est in præsentī sæculo
 quaritur, & consideratur à Deo vt fidelis dispensator quis inueniatur à

Deo

Deo inter dispensatores alios, sicut ego sum, & Barnabas. Pseudo igitur Apostoli, qui vos decipiunt non sunt fideles dispensatores, quoniam à fide Christi, & doctrina discordant, Nam in hoc non erant fideles dispensatores, quia adulterabant verbum Dei, & defraudabant, Paulus autem fidelis dispensator erat, quia sicut ex Deo coram Deo in Christo loquebatur. Ille etenim fidelis dispensator euangelii est, qui non alia prædicat, quàm quæ in euangelio habentur sine errore videlicet, & mendacio, & qui non quærit suam gloriam, ut ipse laudetur ab Auditoribus suis, sed Dei, ut Deus honorificetur per illos, & qui non pro lucris temporalibus, & ut ventrem suum impleat, prædicationi insistit, sed ut à Deo præmium sui laboris accipiat. Igitur si euangelium per malos non dispensaretur, nequaquam Dominus diceret, quæ dicunt bona facite, & quæ faciunt mala, facere nolite. Rursus si per bonos non dispensaretur, nequaquam Apostolus alibi diceret. *Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.* Multi ergo dispensatores sunt, per quorum ministerium pervenitur ad æternam salutem. Sed quæritur à Deo inter dispensatores in præsentia, ut fidelis quis inveniatur. Videlicet, ut quod prædicat ore, operibus exornet. *Mihi autem pro minimo est, ut à vobis iudicer, aut ab humano die.* Pseudoapostoli, atque Philosophi, & quidam Corinthiorum seducti ab illis diiudicabant siue diridebant Paulum Apostolum eo quod non discreparet à prædicatione Petri, aliorumque Apostolorum simpliciter, & rustice prædicans. Dicentes si Petrus, & Andreas, Iacob, & Ioannes, qui Piscatores fuerunt rusticè prædicabant, & non scholasticè, non est adeo mirum. Quare autem Paulus imitator illorum sit rusticè, & non philosophice siue dialecticè disputans, qui legis Doctor extitit, hoc mirum est. Non est ergo aliud, nisi quia & magus, & seductor est, ut quia non potuit persequendo Christianos perdere, saltem seducendo sua prædicatione falsa decipiat, fingens se socium esse Petri, aliorumque Apostolorum, Aliter enim prædicat exterius, atque aliter agit interius in occulto, sed Apostolus non curans de eorum detractionibus, atque irrisiõibus sciens profecto, quia nihil nocent homini aliena verba, quem propria non maculat conscientia, subaudi intulit, inquiens. Mihi inquit pro minimo est, id est, pro nihilo duco, & non est mihi curæ si iudicer, id est, detrahar, & irridear à vobis, vel damner, qui legibus diuinis debueratis uti, aut ab humano die, id est, ab illis, qui legibus humanis utuntur, & humanis laudibus, & fauoribus delectantur loquentes, & prædicantes philosophicè, ut ab hominibus laudentur, quia neque contra leges diuinas, neque contra humanas aliquid perpetro. Humanas leges, vel Dei comparat, quia illi habentur, & videntur clari, & iucundi, qui in illis edocti sunt, & qui ab hominibus extolluntur. *Sed neque me ipsum iudico,* id est, neque me ipsum reprehendo in aliquo contra leges diuinas, aut humanas egisse, quia nulli vitio subiaceo. Quare? *Nihil enim subaudi mali conscius sum,* id est, nullius criminis malum in me recognosco postquam per grãtiam Christi expiatus sum ab omnibus peccatis originalibus, & actualibus, & est sensus: Si ego me irreprehensibilem esse inuenio, qui melius me ipsum novi, quàm vos, Quomodo potestis iudicare conscientiam meam? quomodo valetis examinare, quo animo, & intentione facio, maxime cum nemo sciat hominum, quæ sunt in homine, nisi spiritus hominis qui in ipso est. Felix conscientia, quæ ita securè de se audeat loqui, & ne videretur Apostolus præsumptiuè, ac superbè talia de se fateri subiunxit: *Sed non in hoc iustificatus sum.* Subaudi apud me, vel apud Deum, ac si diceret aliis verbis. Licet ego in me nihil mali, nihilque reprehensionibus dignum inueniam, & quidam mihi detrahebant, iniuste quidam extollant suis fauoribus, tamen non ideo iustificatus sum apud me, neque iustificatum me credo esse per hoc apud Deum, quia nescio utrum placeant ei, quæ ago, aut qualiter ea accipiat, qui melius cognoscit, quid sit in me quàm ego. Quoniam & si in maximis operibus peccatorum non deliqui, saltem in cogitationibus peccavi. Melius quidem ego me ipsum cognosco, quàm vos, qui me diiudicatis, & detrahitis, & melius, quàm Deus ego. Unde sequitur. *Qui autem iudicat me Dominus est.*

D

1. Cor. ii. vers. 1.

111.

E.

F.

114.

G

M 3

Non

Non ideo bona est conscientia mea, quia laudat me aliquis, neque ideo mala si vos illam diiudicatis. Quid enim damnatis, quod non videtis? Ille debet alium reprehendere, qui aliquid reprehensibile in eo videt, quod eius oculos offendit. Vos autem nolite me iudicare, & detrahere, quasi seductorem, & rusticorum. Aliudque ostentantem exterius, & aliud operantem interius, quia Dominus iudicat me, id est discernit, & probat causam meam, & considerat actus meos, qui nouit non solum de operibus, sed etiam de cogitationibus iudicare. Quantum etenim possunt homines de alio iudicare plus homo utique de se ipso, sed Deus plus de homine, quam homo de se. Tanta profunditas est in homine, ut lateat plerumque hominem, in quo est. Quanta profunditas infirmitatis latebat in Petro, quando quid intus in se ageretur, nesciebat, & se cum Domino moriturum temerè promittebat. Nam hoc illi Christus pronuntiabat.

V. *Itaque subaudi quia nescitis, quid sit in homine, & Dominus est, qui discernit, & iudicat me. Nolite ante tempus iudicare quoadusque veniat Dominus ad iudicium.*

H. De apertis rebus quæ cognosci possunt quo animo fiant permittitur nobis iudicare. Verbi gratia: Sicut est homicidium, adulterium publicum, fornicatio & cætera talia. Cuius auctor criminis non aliter permittitur nobis damnare secundum auctoritatem canonum, & sanctorum patrum, nisi aut confessus aut conuictus etiam sit testibus. De his vero, quæ dubium, & incertum est, quo animo fiant, sicut est de abstinencia, & ieiunio, quando plerique hominum dicunt se non posse abstinere à vino, & à carnibus, & quod non possunt ieiunare, non est iudicare, quia possunt & bono animo, & malo fieri, Sicut & de cogitationibus, & de his quæ in occulto fiunt, quæ licet dicantur, non tamen per approbationem patent, sed debemus Domino iudicium reseruare. Quia, si quis de his vult iudicare, quæ incerta habentur omnipotenti Deo quantum in se est conatur auferre, plerumque tamen in his nostra credulitas fallitur. Pertinet autem ad nos, ne perniciofa opinione fallamur, ut quia non possumus hominum indagare conscientiam de rebus incognitis, iudicium non proferamus, Hoc est ut si ille, vel ille homo utrum sit impudicus nescimus odio habeamus impudicitiam, & pudicitiam diligamus. Tamen præsumptiue sententiam non proferamus neque aliorum criminum narratores simus. Et si illum vel illum iniustum esse, iustumue nescimus, amemus iustitiam, iniusticiam de resutando non tamen iudicio proferendo quoadusque veniat Dominus ad iudicium. *Qui & illuminabit, id est manifestabit, & denudabit, reuelabit abscondita.* Subaudi opera tenebrarum, quæ ad tenebras perpetuas ducunt hominem. Vel abscondita opera tenebrarum dicit, quæ in occulto fiunt à bonis & malis, & non solum opera reuelabit, sed etiam *consilia cordium manifestabit* bonorum & malorum. Cui ergo reuelabit siue manifestabit opera & cogitationes siue consilia cordium? Secundum quod beatus Augustinus dicit, singulis electis manifestabit opera, & cogitationes hominum electorum nec erit quod suis quisque aperiat amicis, & abscondat alienis. Similiter credendum est omnia opera, & consilia reproborum patere ad contumeliam, & verecundiam illorum. Nam modo quamdiu non vides cor meum, & non video cor tuum, nox est. Non enim scimus mortalis corda mortalium. Lux autem per quam manifestabuntur ista omnia ipse Deus est qui est vera lux. Videamus quid subiungat Apostolus, & tunc inquit cum Dominus manifestauerit omnia opera abscondita, & cordium consilia iuxta quod dicit per Prophetam. Ecce ego

I. *venio ad hoc ut opera & cogitationes congregem singulorum. Laus erit unicuique à Deo.* Non omnium hominum laus erit, sed unicuique bona opera, & consilia seu cogitationes habenti, quoniam tunc laudabitur iustus audiens à Domino *Euge bone serue, & fidelis intra in gaudium Domini tui, & Venite benedicti Patris mei percipite Regnum vobis paratum.* Vituperabitur quoque iniustus accipiens sententiam. Mittite eum in tenebras, & *ite maledicti in ignem æternum.* A qua maledictione qui fuerint alieni exclusi felices regnabunt cum Deo. *Hæc autem fratres, id est nomina falsorum Apostolorum*

VI. *trans-*

Isai. 66. vers. 18.

Matt. 25. vers. 21.

Matth. 25. v. 34.

ibid.

transfigurauit, id est, transtuli in me & Apollo propter vos, videlicet ne vos ad inuidiam & detractionē prouocarem ut in nobis discatis, Subaudi, humilitatē ne supra quā scriptum est unus aduersus alterum infletur pro altero. Concatenatio est huiusmodi ut in nobis discatis humilitatē, ne infletur, id est, ne superbiat vnus aduersus alterū pro alio. Supra quā scriptum est, id est, sicut jam supra scriptum est. Quod nō debetis agere videlicet, ne vn⁹ Donatista infletur pro alio, id est, p^o Donato à quo baptizatus est, aduersus alterū Nouatianū, dicens se à sanctiore homine & meliori baptismate esse baptizatum, & iterū Nouatianus contra Donatū pro alio Nouato videlicet à quo est baptizatus dicēs sanctius esse baptismū Nouati quo baptismate est baptizatus ipse, meliore, inquit, baptismate sum baptizatus quā tu, quia melior est Nouatus Donato. *Quis n. te discernis?* Subaudi, fidelē esse ab infideli doctū ab indocto, id est, quis te facit meliorem illo cui donauit, qui tibi donauit, vel quis te fecit meliorem o^o Donatista quam sit Nouatianus, donando sibi virtutes, quas ille non habet, dedit tibi hoc donum Donatus an Deus? utiq; Deus donis suis, & gratia sua hoc facit, dans vni, quod nō habet alius. *Quid autem habes* donorū diuinorū, quod non accepisti? Subaudi à Deo. *Iam saturati estis*, subaudi, diuinis mysteriis. *Iam diuites facti estis* in omni verbo, & doctrina, & abundantia bonorum operum. *Sine nobis regnatis* securi de præmio, ironicos est hoc legendum, & per contrarium quia non erant illi qui seducti fuerant à Pseudoapostolis saturati diuinis mysteriis neque diuites, neque regnabant sine illis. Hoc autem quod sequitur optatiue, atq; affirmatiue est legendum, & aliter proferendum. *Et utinam regnaretis modo ut & nos vobiscū regnaremus.* Illi in præsentī sæculo regnant cū Deo, qui talia opera agunt pro quibus iam securi de præmio æternæ vitæ, & quod cum Deo regnaturi sunt, sicut Apostoli, & sancti martyres. *Puto enim quod Deus nos Apostolos me, & Barnabam Sosthenem, & reliquos qui nobis prædicauimus. Nouissimos ostendit tanquā morti destinatos*, id est, quando misit nos ad prædicandum vobis Euangeliū morti nos destinauit, quoniam vestra incredulitas & ferocitas nos interficiet. Ideo dixit nouissimos, quia post duodecim Apostolorum vocationē, &, post Domini Ascensionem vocati sunt, & electi. *Spektaculum*, id est, ridiculum, siue irrisioni vel pro miraculo facti sumus mundo, *Angelis*, videlicet, id est, malignis spiritib. & malis hominibus, qui gaudent de malis atq; tormentis quæ patimur pro vobis. *Spektaculū* dicitur à spectando, id est, videndo, & cōtemplando quod & beatū dici potest. Erat enim locus in ciuitatibus vbi exercebātur ioca regalia, & vbi decollabantur rei, & plerunque innocentes, ut erant sancti martyres. Ad quem confluebat omnis populus, ad videndum ea quæ ibi agebantur. *Nos stulti propter Christum* sicut vos putatis. Quia non contradicimus mala inferentibus, & malum pro malo non reddimus. *Vos autem prudentes in Christo*, sicut vobis videtur, quia sic vultis esse Christiani, ut prudentiam mundi non omittatis, & magna vultis sentire de Christo, infirma denegantes, *Nos infirmi* quia nostras iniurias non vindicamus. *Vos fortes*, qui viribus propriis resistendum putatis. *Vos nobiles* de nobilitate generis gloriantes. *Nos ignobiles* ut vos putatis. Hæc omnia per contrarium intelligi debent & ironicos proferendum, quoniam quod videtur denegare hoc affirmat, & quod affirmare, hoc denegare. Quasi diceret nos prudentes vos stulti, nos fortes in fide, qui aduersa huiusmodi sustinemus pro Christo. Vos infirmi quia talia, & similia non audetis sustinere. Nos nobiles de genere Patriarcharum descendentes, vos ignobiles, id est, sine nominis dignitate de genere gentiliū idola colētium. *Vsq; in hanc horam*, id est, vsq; ad præsens tempus *esurimus* longam famem, nuditatem, & penuriam Paulus pertulit qui iuuenis vocatus vsque ad senectutem in his perdurauit. Colaphis etiam cædebantur, id est, pugnis quibus omnia genera tormentorum designat. Instabiles erant qui appellabantur de loco in locum, & fugabantur de ciuitate in ciuitatem. *Laboramus manibus nostris.* Laborat Paulus scænofactoriam artem à prima hora vsque ad quintam, & à quinta prædicationi insistebat vsque decimam, quoniam nolebat à Corinthiis aliquid accipere, neque ab aliis auditoribus, ut libere posset eorum vitia redarguere

K

VII.

VIII.

L

IX.

X.

M

XI.

XII.

- N
xii. & corripere. *Maledicimus*, id est, blasphemamur ab infidelibus, quasi Magi malefici, atque sacrilegi, & *benedicimus* prædicando illis Christum. *Blasphemamur* quasi seductores, & *obsecramus*, Subaudi, ut libere audiant doctrinam Domini quam illi detestantur, velut blasphemiam, petimusque ut dent nobis locum credendæ rationis quam manifeste probamus non esse, quales blasphemamur: *facti sumus peripsēma*, id est, despectissimi & vilissimi hominum. *Peripsēma* est proprie lima-
tura & rasura æris aut alicuius metalli, vel purgamentum pomi siue quisquilie
xiii. domus. *Non ut confundam hac scribo*, id est, non verecundari vos taceam, *sed ut filios meos charissimos moneo*, quod agere in exemplum Patris debeatis, vel indico
xiv. vobis qualia perferam, & ut vos similia non dubitetis sustinere pro Christo. *Nam si decem millia, pædagogorum habeatis in Christo*, id est, in doctrina fidei Christi, *sed non multos patres* potestis habere. Pædagogi dicuntur eo quod pedibusgant, id est, ducunt, siue ducant pueros, idem sunt, & pedissequi. Pater prius generat post-
xv. modum verò pædagogo committitur ad nutriendum ut cum multis possit habere pædagogos non tamen nisi vnum Patrem. Sic Paulus per fidem prædicationis genuerat Christo Corinthios, sed post discessum eius acceperunt multos pædagogos, non solum bonos, sed etiam malos pseudo videlicet Apostolos. Quapropter ipse dicit. Licet multos Magistros Doctores habeant tamen non possunt
xvi. habere multos Patres videlicet, nisi illum qui primum eis fidem prædicavit. *Misi ad vos Timotheum*, qui est *fidelis in Domino*, latenter eos percutit, & in laude istius vituperat illos, quasi dicat vos non estis fideles qui vos commonefaciat vias meas. Id est, qui vos commoneat, & annunciet quid agatur circa me & quod prædico,
xvii. opere compleo, & quomodo vivo, & qualiter in omni Ecclesia prædico, quoniam in omnibus æqualiter prædico, *Tanquam non venturus sim ad vos sic inflati sunt quidam*. Quidam Corinthiorum despiciebant Paulum & dicebant superbiendo, cognoscit se Paulus rusticanum esse nostri comparatione, & ideo non venit ad nos, nec nobis curæ est, quoniam habemus nostros Philosophos peccatores nos deputat esse, ideoque dedignatur ad nos venire, nec nobis curæ est, quoniam habemus nostros Apostolos: faciat quod vult. Quapropter subiunxit Apostolus
xix. *Veniam ad vos si Dominus voluerit*, sed modo non dimittam Ephesum ut ad vos veniam quia maius lucrum hic adquire Deo, quam apud vos. Cum autem venero *cognoscam non sermonem eorum*. Subaudi, tantum *qui inflati sunt, sed virtutem*, id est, cum venero non considerabo sermonem illorum pompaticum quomodo superbiunt, sed virtutem, id est, meritum vitæ, & rationem veritatis quomodo credant, vel quas virtutes miraculorum possint operari qui ita inflantur. *Non enim in sermone pompatico atque polito regnum Dei*, id est, non consistit sermo prædicationis & Evangelij quod regnum cælorum appellatur, eo quod suos observatores ad regnum Dei perducatur, *sed in virtute boni operis consistat*, quia in cælo non regnant verba, sed facta, vel in virtute miraculorum consistit, quando quod prædicatur miraculis confirmatur. *Quid vultis?* O Corinthij vultis ut in virga veniam ad vos, id est, in vindicta vitiorum vestrorum, & in severitate correptionis, sicut Moyses in Ægyptum, quod significabatur per virgam, quam ferebat. *An vultis ut in charitate siue dilectione, & Spiritu mansuetudinis?* Veniam, id est, in lenitate mentis, & humilitate atque tranquillitate, Et est sensus, si vultis ut in virga
xvi. veniam, manebitis incorrecti. Sin autem in animo pacifico,
xvii. & lenitate mentis, corrigite vos & emendate agentes poenitentiam.

CAPVT

Corinthios reprehendit, quod in incestu publicè viuentem tolerarent, quem absens tradidit Satanæ, monens vt expurgato vitiorum fermento, puri Pascha celebrent, nec vult eos commisceri Christianis palam criminosis.

Minino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita vt uxorem patris sui aliquis habeat. † Et vos inflati estis: & nō magis luctū habuistis, vt tollatur de medio vestrū qui hoc opus fecit † Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicauī vt præsens, eum, qui sic operatus est, † in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu, † tradere huiusmodi satana in interitum carnis, vt spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi. † Non est bona gloria vestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? † Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus. † Itaque epulemur, non in fermo veteri, neq; in fermento malitiæ & nequitia: sed in azymis sinceritatis & veritatis. † Scripsi vobis in Epistola: Ne commisceamini fornicarijs. † Non utique fornicarijs huius mundi, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mūdo exiisse. † Nunc autē scripsi vobis non commisceri; si is qui frater nominatur est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi nec cibum sumere. † Quid enim mihi de ijs, qui foris sunt, iudicare? Nonne de ijs, qui intus sunt, vos iudicatis? † Nam eos, qui foris sunt, Deus iudicabit. Auferte malum ex vobis ipsis.

Auditur inter vos talis fornicatio qualis nec inter gentes, id est, inter paganos. Ita vt uxorem patris quis habeat, nouercam videlicet suam. Et vos inflati estis, id est, in superbiam eleuati superbitis, & nō magis luctum habuistis pro hoc scelere. Sicut Samuel lugebat super Saul. Et est sensus: Cum debuissetis lugere peccatum illius & à vestro consortio huiusmodi separare, magis in superbiam eleuati, quā intuitu illius scelesti, puratis vōs magni meriti esse & sanctiores illo apparere. Ego autē absens corpore, præsens vero spiritu, subaudi, sācto qui replet omnia. Vt B. Ambrosius dicit: Tanta gratia erat concessa Paulo, vt vbicunq; esset, per Spiritū sanctū cognosceret, quid alibi gereretur ab his, quib. euangelizauerat. Iam iudicauī cū qui sic operatus est vt præsens illum qui uxorem patris accepit, iam iudicauī quasi præsens sim corpore. In nomine Domini nostri Iesu Christi, id est, vice illius, cuius legatione fungor. Congregatis vobis & meo spiritu, id est, Spiritu sancto, cū virtute Domini Iesu, id est, cum sententia Dñi Iesu, quæ in me est. Ecce tres personæ, Spiritus sanctus videlicet, Dñs Iesus, atq; illorū in quo numero omne iudicium & sententia roboratur, iuxta quod Dominus dicit: In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Ab his tribus personis iam iudicatum habebat Apostolus. Tradere huiusmodi hominem satana, id est, diabolo in interitum carnis, siue in afflictionem, vt vexaretur à diabolo in corpore, graui ægitudine: tamen neq; phreneticum ille redderet, vt spiritus, id est, anima illius, salua sit in die iudicij. Dicit beatus Augustinus, quia

1.
A
Leu. 18. b. 12. &
20. b. 11. 2.
2.

3.
Colof. 2. 3. 1.

4.

B

5.

6.

Gal. 5. b. 9.

7.

C

8.

9.

10

11.

D

12

13.

14.

A

15.

16.

17.

Deut. 19. v. 15.

V.

B

1. Timot. 1. v. 20.

quia potestas hæc, & gratia data erat Apostolo, vt peccantes & poenitentiam nolentes agere, posset tradere diabolo ad vexandum in corpore, sicut istum nec non Hermogenum, & Philetum, de quibus ipse dicit, *quos tradidi inquit satana vt discant non blasphemare*, eiciebat enim illum talem ab Ecclesia & ab omnium societate, & sic diabolus per imperium & permissionem illius nimium graui infirmitate vexabat illum, putans se animam illius per talia posse auferre. Sed piissimus prædicator in animam non dabit potestatem, vt illum amentem redderet vel vt extingueret. Non est *bona gloriatio vestra* à Corinthiis, qui gloriamini in peccato illius, putantes vos comparatione eius meliores esse. *Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit*. Fermentum hic duobus modis possumus intelligere. Pravam videlicet doctrinam, & peccatorem hominem, sicut modicum fermentum omnem massam farinae conspersam corrumpit, & ad suum acrorem trahit, ita mala doctrina, vel vnus homo peccator totam congregationem, & Ecclesiam solet corrumpere tuo malo exemplo, & omnes qui possunt eum corripere, & non corripiunt vtique similes ei efficiuntur in poena. Siue enim praua doctrina seu malus & indisciplinatus peccator qui non vult se emendare ab Ecclesia debet expelli, *Scripti vobis in Epistola ne commisceamini fornicarijs*, id est, ne similes illis efficiamini vel nolite interesse eorum societati. Miserat eis Apostolus paruam Epistolam, ne commiscerentur fornicariis talibus, qualiserat ille, qui vxorem Patris habebat. Sed Corinthiis male intellexerunt hoc putantes quod de infidelibus gentilibus diceret, non de fidelibus, ideoque repente ita corrigit eos inquit. *Non vtique fornicarijs huius mundi*, id est, non dixi, vel scripsi de fornicariis huius mundi, Paganis videlicet, sed de illis, qui sunt inter vos. *Alioquin debueratis de hoc mundo exisse*, id est, si Paganis iterum misceremini ad Paganismum transeundo, melius vobis esset per mortem corporis ab hac vita transire, quam illis misceri. Vel aliter alioquin, id est, si in talibus peccatis permanere vultis, melius vobis mori & exire à corpore. Commiscetur fornicario quis aut fornicando, aut etiam illi in aliquo famulatu cibi, & potus, vel colloqui fauendo, vel non increpando. Idcirco aut melius est ab hac vita exire quam in peccatis manere, quia quanto amplius viuunt in illis, tanto amplius maiorem poenam sibi accumulatur. *Si quis frater nominatur*, id est, fidelis dicitur esse, & *est fornicator* cum eiusmodi, id est, cum tali nec cibum sumere. *Quidem mihi de ijs qui foris sunt, iudicare?* id est, quid pertinet ad me iudicare de his, qui foris sunt, de Paganis videlicet qui extra Ecclesiam sunt. *Nonne de ijs qui intus sunt in Ecclesia vos iudicatis?* siue discernitis, id est, vos potestis satis discernere cum quibus debeatis commisceri ex his qui in Ecclesia sunt. *Nam eos qui foris sunt*, id est, Paganos & infideles, *Deus iudicabit*, quoniam qui non credit, iam iudicatus est, *auferre malum à vobis*, id est, illum qui malum opus fecit à vestra societate expellite ne eius miseria alij vitentur. Vel quicquid mali in vobis est auferre à vobis.

CAPVT VI.

Corripit eos quod iudicio contenderent coram iudice ethnico: enumerans quædam peccata, quibus inuoluti regnum Dei non possidebunt: quædam licere dicit quæ non expediant: & varias ob causas ostendit vitandam fornicationem.

1.

A

2.

3.

Vdet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? † An nescitis, quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis, qui de minimis iudicetis? † Nescitis quoniam Angelos iudicabimus?

mus? quāto magis *sacularia*? † *Sacularia* igitur *iudicia*, si habueritis: contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum. † Ad *verecundiam* vestram dico. Sic non est inter vos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter fratrem suum? † Sed frater cum fratre iudicio contendit: & hoc apud infideles? † Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare nō magis fraudem patimini? † Sed vos iniuriā facitis, & fraudatis: & hoc fratribus. † An nescitis quia iniqui regnū Dei non possidebunt? Nolite errare: Neq; fornicarij, neq; idolis seruientes, neq; adulteri, † neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. † Et hac quidam fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis, in nomine Domini nostri Iesu Christi, & in Spiritu Dei nostri. † Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt: Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. † Esca ventri, & venter escis: Deus autem & hunc, & has destruet: corpus autē non fornicationi, sed Domino: & Dominus corpori. † Deus vero & Dominum suscitauit: & nos suscitabit per virtutem suā. † Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. † An nescitis, quoniam qui adheret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim (inquit) duo in carne una. † Qui autem adheret Domino, unus Spiritus est. † Fugite fornicationem. Omne peccatum, quodcumq; fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. † An nescitis, quoniam membra vestra, templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo, & non estis vestri? † Empti enim estis pretio magno. Glorificate & portate Deum in corpore vestro.

Math. 5. f. 39.

Luc. 6. c. 9.

Rom. 12. d. 17.

1. Thess. 4. b. 6.

B

8.

9.

10.

11.

C

12.

13.

14.

15.

16.

Gen. 2. d. 4.

Math. 19. a. 5.

Marc. 10. a. 8.

Ephes. 5. g. 3.

17.

D

18.

19.

Sup. 3. d. 1.

2. Cor. 6. c. 16.

1. Inf. 7. d. 23.

20.

1. Pet. 1. d. 18.

Audet aliquos vestrum à Corinthiis, habens negotium. Quod dicitur quasi negotium, id est, causam, & accusationem aduersus alterum fratrem in fide, apud iniquos, id est, apud Paganos iudicari, id est, iudicium accipere. & non apud sanctos, id est, fideles. Quidam Corinthiorum credentium sed non recte viuētium habentes accusationem & iudicium aduersus fratrem aliquem fidelem, ibāt ad iudices Paganos infideles vt illorū iudicio dānaretur, & diiudicaretur illi cōtra quē causam habebat, lucrans munerib. quatenus falso aut veraciter illum diiudicaret. Qui iudices iniqui appellantur, vel quia alieni erant à Deo, vel etiam quia leges diuinas hominib. concessas frequenter accipientes munera cum adulatione aut spernebant, aut falsa interpretatione auctoritatē illarum legū idolis suis deputabant dicentes. Sic & sic dicit ille Deus meus in lege, quā nobis suis cultorib. tradidit. Quapropter quia Corinthiū hoc faciebant redarguit eos Apostolus, inquit audet

1.

A

- audet aliquis vestrum hoc agere? Omnimodo non debuerat tanta præsumptio esse in vobis, vt aliquos dimittens fideles, causa iudicii iret ad infideles iudicare fratrem suum. *An nescitis quoniam sancti de mundo iudicabunt?* id est, nescitis quoniam sancti amatores huius mundi iudicabunt exemplo fidei suæ, & comparatione melioris facti non potestate, sicut iudices sæculi? *Et si in vobis*, id est, per vos & per vestram comparationem *iudicabitur mundus*, amatores videlicet, mundi: *indigni estis qui de minimis iudicetis*, dat non affirmatiue, sed potius increpatiuæ & interrogatiuæ est legendum. Est autem huiusmodi sensus si comparatione vestri damnabuntur sæculares homines, & mundi amatores, indigni estis, id est, indignos vos iudicatis. Vt de minimis iudiciis vel causis iudicetis de equo videlicet ablato, & aliquo furto, Subaudi non estis digni ea iudicare quæ mundi sunt.
- Nescitis quoniam Angelos iudicabimus?* Malignos videlicet spiritus eodem modo, quo & mundum, *quanto magis secularia?* id est, amatores sæculi, hi quidam auxilio freti obedientiam, & humilitatem seruauerunt, comparatione sui iudicabunt malignos spiritus qui in superbiam ceciderunt. *Secularia igitur iudicia si habueritis*, id est, ad corpus pertinentia siue corporea, vt est de veste furata, vel equo aut aliquid tale *Contemptibiles qui sunt in Ecclesia illos constituite ad iudicandum*. Hoc dupliciter potest intelligi secundum Augustinum, contemptibiles appellat simplices, qui notitiam diuinæ legis neque humanæ habebant, neque prudentiam discernendi in negotiis, & quorum personæ despicabiles habebantur quos illi constituerant iudices. Ideoque illi qui aliquod negotium habebant Christiani, necessitate cogente, quia non habebant iudices vtilis sibi, pergebant ad iudices Paganorum, qui in circuitu suo erant. Et secundum hunc sensum non dicit affirmatiue hoc, sed ironicè præcipit, quod illi agebant, sicut sequentia manifestant, *secularia*, inquit, iudicia si habueritis illos qui non possunt, neque sciunt discernere illa, constituite ad iudicandum. *Ad verecundiam vestram dico*, quia non debueratis ita agere. Quasi diceret, Non imperatiue hoc præcipio, sed ironicè, & denegando. Quia licet vos ita agatis, non debueratis talia agere, sed tales debueratis constituere, qui aliarum causas discernere, & diiudicare scirent, & quorum personæ honorabiles essent, aliquem propter hoc necesse ad iudicem gentium transire? Igitur nolite constituere amplius contemptibiles: secundum Gregorium, contemptibiles possumus intelligere sæculares homines humanarum legum scientiā habentes, in personis quoque honorabiles qui comparatione illorum qui diuinas leges intelligunt, & mysteria sanctæ Trinitatis penetrant contemptibiles sunt & simplices licet & ipsi fideles sint, & est secundum hunc sensum affirmatiue legendum. Quia tales constituendi sunt, qui & in canonibus filii Ecclesiæ appellantur, & tales debuerant illi constituere, vnde & sequitur. *Ad verecundiam vestram dico*, quia etiam me non præcipiente hoc facere debuissetis. Ideoque tales præcipit constitui quia illi qui altario debent deservire, & diuina eloquia meditari, & populis verbum prædicationis exhibere, à sæcularibus negotiis & iudiciis alienos se debent reddere. *Sic non est inter vos*, id est, numquid est inter vos *sapiens quisquam qui possit iudicare fratrem suum?* Sed frater fidelis cum fratre infideli contendit. Subaudi, certe est, & hoc interrogatiuè, atque increpatiuè est legendum. Quem superius appellauit secundum Gregorium contemptibilem siue simplicem in diuinis legibus comparatione Doctorem & Prædicatorem, modo appellat sapientem in humanis legibus quem præcipit constitui. Secundum Augustinum autem quia illi despicabiles constituiebant, dixit iste. Numquid non est sapiens inter vos qui possit constitui vt fratres inter se non contendant? & quod peius est, *hoc etiam apud infideles faciunt*, duplicantque peccatum, & quod in præsentia litigant à quibus blasphematur nomen Christianitatis. *Iam quidem delictum*, id est, offensio, & peccatum est in vobis quod inter vos iudicia habetis, quia accusatio litem, lis discordiam, discordia, odium generat. Ne forte illi dicerent omnino hoc peccatum est si mea requiro. Ideo Apostolus dixit in virtute dico, delictum est in vobis, quia contra præceptum Domini agitis, qui dixit: Si quis aufert quæ tua sunt ne repetas, & qui

qui nobis pacem suam commendauit, *Quare non magis iniuriam accipitis?* id est, quare non magis damnum sustinetis, vt præceptum Domini custodiatis? *Quare non magis fraudem patimini?* quam vos aliis fraudem faciatis vel iniuriam inferatis? Sed nō solum vestra repetitis, sed etiam iniuriam in aliis facitis percutiendo illos, & fraudatis, & hoc subaudi, facitis fratrib. vestris in fide cum quib. pacē habere debueratis. *Iniqui*, id est, peccatoris, *regnum Dei non possidebunt.* Nolite errare, id est, à rectitudine viæ declinare Errabant Corinthii, qui ab vno vitio non credebant hominem separari à regno DEI, nisi omnibus fuisset implicatus. Ideo subiungit commemorando, quæ vitia singula à regno DEI separant, dicens. *Neque fornicarij.* Subaudi, Regnum DEI possidebunt, nisi poenitentiam dignam in hoc sæculo egerint. Secundum quātitatem peccati, & eleemosynis illud redemerint, vel nisi poenitentiam agentem mors illos inuenerit vt post mortem hoc quod deest ex poenitentia in locis purgationis deleatur per orationes, & oblationes sacrificiorū. Dicit etiam beatæ recordationis Gregorius, qui aliter has orationes & oblationes obtinere nō poterunt bonorū operū, nisi illi pro quorū illud in hoc sæculo posit⁹ bona intētiōe promeruit & eleemosynis, vt si tēpus ei esset concessū, illa plangendo alia non cōmitteret. *Omnia mihi licent*, i. omnia genera ciborū licitū est mihi sumere, q̃a omne q̃ intrat in os non inquinat hominē. & vidit Deus cuncta quæ fecit, & erant valde bona, omnia quoq; mūda mundis. Sed nō omnia expediunt, id est, non omnia sunt vtilia, quia quædam sunt venenata, & vsu horrida. Vel non expediunt propter scandalum fratrum, quia melius est non manducare q̃ fratrem scādalizare. *Omnia mihi licet*, subaudi, quæ promissa sunt Apostolis à Dño Iesu, vt qui Euangelium prædicant, de Euangelio sumptus accipiant ab his, quibus prædicāt. Sed ego sub nullius redigar potestate, id est, nullius potestati me subdam. Beatus Apostolus noluit se subdi Corinthiis, aliquod munus ab eis accipiens, vt omnium vitia libere redarguere posset, ne causa ventris vigor Euangelicæ veritatis torpesceret, & ne occasionem Pseudo Apostolis daret expoliando domos, essetq; Euangelium venale. *Esca vestri*, subaudi, modo seruit, & venter seruit escis Deus autem. & hunc, id est, vētrem destruet per mortem, cum cessauerit officium edēdi, & redactus fuerit in puluerem & hanc, id est, destruet, cum homines nasci desierint. *Corpus autem hominis non fornicationi*, subaudi, debet deservire. & Dominus corpori, subaudi, immortalitatem dabit. Deus vero Pater & Dominum suscitauit, & vere ipse filius suscitauit semetipsum, & nos Deus Pater suscitabit cum filio per virtutem suam. *Nescitis quoniā corpora vestra membra sunt Christi?* Generaliter tota Ecclesia corpus Christi, quia ipse est caput & Princeps eius secundū humanitatē, eo quod homo factus est propter nos. Singuli autem electi mēbra eius sunt. Si ergo Dñs Iesus Christus tantummodo animā susciperet, membra eius non essent nisi animæ nostræ. Quia vero & corpus suscepit per quod etiā nobis est caput, quia ex anima & corpore constamus, profecto, & membra illius sunt & corpora nostra. *Tollens mēbra Christi faciam membra meretricis?* Absit, quia mēbra, quæ meretrici adhærent, & copulantur desinunt esse membra Christi. *An nescitis, quoniam, qui adhæret meretrici* in coitu, *unum corpus efficitur*, & per naturā, & per gulam peccati vnū efficiuntur per naturā masculus, & mulier vnum corpus sunt, quia mulier de viro sumpta est per maculā peccati, concubendo simul in ipso amplexu coitus vnum corpus fiunt sicut & ille cum legitime vxori copulatur, vel etiam qui adhæret meretrici vnū corpus efficitur per peccatum. *Erunt*, inquit, *duo in personis in carne vna*, vel quia ex viri corpore facta est mulier, vel etiam simul concubendo vnum corpus efficitur. *Qui adhæret Domino, vnus spiritus est*, Spiritus sanctus per se Deus est, & mens hominis, siue spiritus quæ spiritualiter viuit, & voluntatem Dei adimplet per fidem & dilectionem adhærendo summo spiritui, efficitur cum eo vnus spiritus. *Fugite fornicationem.* Non dixit, pugnate contra fornicationem, sed fugite, cum enim multa sint vitia, contra quæ pugnare debeamus, Verbi gratia sicut contra ebrietatem & gulositatem, abstinēdo animos potione vini & perceptione ciborū similiq; modo contra alia. Contra fornicationem non præcipitur nobis pugnare, sed

N

fugere,

E
viii.

ix.

xii.

Matth. 15. v. 11.

Gen. 1. vers. 31.

F

xiii.

xiv.

xv.

G

xvi.

xvii.

xviii.

H

fugere, quia nullo modo melius vitari potest, debemus n. fugere locū, & declinare perſonas, quibus facile fornicatio ſuggeritur & quærere multitudinē bonorū hominū, quorum reuerentia timeamus fornicationē perpetrare, licet concupiſcentia nobis ſuggerat. *Omne peccatum quodcunq; fecerit homo, extra corpus eſt qui autē fornicatur in corpus ſuum peccat.* Quæſtio oritur in hoc loco cum Dñs dicat; de corde exeunt cogitationes malæ: adulterium, fornicatio, homicidium, furtū, ceteraq; talia. Quare dicat Apoſtolus omnia peccata eſſe extra corpus ſolumq; peccatum fornicationis in corpore cōſiſtere, quæ hoc modo ſoluitur. Quia ad exaggerandū tantū malū, dixit Apoſtolus quoniā comparatione iſtius peccati omnia peccata quaſi extra corpus ſunt. Dum enim facit furtum, homicidiū, aut tale aliquid dum illud agit, aliud poteſt cogitare. Verbi gratia, vult facere furtum, cogitat ſe acturū, pœnitentiam Profert fallum testimoniū, forſitan de pœnitentia quā agere debet, cogitat, dum aut fornicatur, ita omnibus peccatis tota mens abſorbetur in coitu, totumq; animū voluntas corporis, ita facit captiuum, atq; ſeruum ſibi. vt totus ſit homo carneus, nihil valens cogitare præter q̃ delectatio corporis agit. *An neſcitis, quoniam membra veſtra templum ſunt Spiritus ſancti, qui in vobis eſt, à tempore baptiſmatis, quem habetis à Deo, & non eſtis veſtri?* Superius dixit templū Dei, hic Spiritus ſancti, quia in ſubſtantia idem eſt Spiritus ſanctus, quod & Deus, & in quo habitat Spiritus ſanctus, habitat Pater, habitat Filius. Quia ſic ſunt vnus ſubſtantię vnus Deitatis, ita inſeparabiles ſunt. Quodcunq; animus & delectatio trahit nos & ad libidinem vel aliquod vitium, debemus conſiderare, quia non ſumus noſtri, neq; noſtræ poteſtatis, ſed Chriſti ſerui ſumus, cuius volūtati obedire debemus, cuius ſanguine redēpti ſumus, ſicut ſequentia manifeſtant. Pulſatur corpus delectatione, vult anima cōſentire, debet rationabilitas animæ ad ſe redire, ac dicere. Quid cogitas? Quid æſtuaris? Quo viſ ire? non eſt tuæ poteſtatis, ſed Chriſti ſeruus eſ, qui te redemit pretioſiſſimo ſanguine ſuo à diabolica captiuitate. Vt quid viſ iterum captiuari à diabolo, & eius poteſtati ſubdi, qui tibi in primo parente omnem gloriam abſtulit? Dum talia cœperit cogitare, omnipotentis gratia Dei protectus euadet laqueos incenſuæ cogitationis. *Empti eſtis pretio magno.* Non auro, neq; argento, ſed ſanguine Chriſti. Ille qui emitur, ſiue redimitur, captiuus tenebatur, & ſeruus eſt illius à quo redimitur. Sic genus humanū captiuū tenebatur à diabolo ſeruusq; erat diaboli, quoniam accipiendo dulcedinē pomi vetiti, vendidit ſemetipſum illi. Redemptus vero ſanguine Chriſti, illius ſeruus eſt, eiufq; voluntati obtemperare debet. *Glorificate & portate Deum in corpore veſtro* Ille Deū glorificat, q̃ mandata eius ſeruādo alios ad laudem Dei excitat, iuxta quod Dñs ait: *Videāt opera veſtra bona, & glorificent Patrem veſtrum* Deum etiā portat, qui eius notitiam, præceptaq; in mente gerendo, operibufq; implendo ſanctē viuunt & iuſtē ſecundū q̃ Deus præcipiet. *Sancti eſtote, quia & ego ſanctus ſum.* Quicunq; ergo ſanctē viuendo ſanctus eſt, Deum portat in mente ſua, ad cuius imaginem eſt factus in anima.

CAPVT VII.

Corinthios inſtruit de matrimonio, eiufque vſu & indiſſolubili: vinculo innuptis commendans cœlibatum: & quomodo fidelis cum cōiuge infideli ſe habere debeat: quodq; vnufquiſq; in quo vitę ſtatu ad fidem vocatus eſt, permaneat, virginſtatem matrimonio præfert, vxorem mortuo marito liberam dicens, vt cui velit in Domino nubat,

DE quibus autem ſcripſiſtis mihi: Bonum eſt homini mulierē non tangere: † propter fornicationē autē vnusquiſq; ſuam vxorem habeat, & vnaquæque ſuum virum habeat. † Vxori vir debitum reddat: ſimiliter autem & vxor viro. † Mulier ſui corporis poteſtatem non habet, ſed vir. Similiter autē & vir ſui corporis poteſtatem nō habet, ſed mulier. † Nolite fraudare

1.

A

2.

3.

1. Pet. 3. b. 1.

4.

fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi: Et iterum reuertimini in idipsum, ne tentet vos satanas propter incontinentiam vestram. † Hoc autem dico secundum indulgentiā, non secundum imperiū. † Volo enim omnes vos esse sicut me ipsum: sed unusquisque propriū donum habet ex Deo: alius quidē sic, alius vero sic. † Dico autem non nuptis, Et viduis: bonum est illis, si sic permaneant, sicut Et ego. † Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quam vri. † Iis autem qui matrimonio iuncti sunt, precipio non ego, sed Dominus, ' uxorem à viro non discedere: † quod si discefferit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat. † Nam ceteris ego dico; non Dominus. Si quis frater uxorem habet infidelem, Et hac consentit habitare cum illo, non dimittat illam. † Et si qua mulier fidelis habet virū infidelem, Et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum: † sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidem, Et sanctificata est mulier infidelis per virum fidem: alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. † Quod si infidelis discedit, discedat, non enim seruituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi: in pace autem vocauit nos Deus. † Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies? nisi unicuique, sicut diuisit Dominus, unumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet, Et sic in omnibus Ecclesiis doceo. † Circumcisus aliquis vocatus est? Non adducat praputium. In praputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. † Circumcisio nihil est, Et praputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei, † ' Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat. † Seruus vocatus es? non sit tibi cura: sed Et si potes fieri liber, magis utere. † Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi. † ' Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. † Vnusquisque in quo vocatus est, fratres, in hoc permaneat apud Deum. † De Virginibus autem præceptum Domini non habeo: consilium autem do, tanquam misericordiam consecutus à Domino, ut sim fidelis. † Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse. † Alligatus es uxori: noli quarere solutionē. Solutus es ab uxore: noli quarere uxorem. † Si autem acceperis uxorem: non peccasti. Et si nupseris virgo non peccauit. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem vobis parco. † Hoc itaque dico fratres: Tempus breue est: reliquum est, ut Et qui habent uxores, tam-

6.

7.

B

8.

9.

10

* Matth. 5. c. 32.

& 19. b. 9.

Marc. 10. b. 9.

Luc. 16. d. 19.

11.

12

13.

14.

C

15

16.

17.

18.

D

19.

20.

* Ephes. 4. a. 1.

21.

22.

23.

* Sup. 6. d. 20.

1. Pet. 1. d. 18.

24.

E

25.

26.

27:

28.

29.

N 2

quam

30. *quam non habentes sint: † Et qui flent, tamquā non flentes: Et qui gaudent, tamquā non gaudentes: Et qui emunt, tamquam nō possidentes: † Et qui utūtur hoc mundo, tamquam non utantur: prae-
 31. F terit n. figura huius mundi. † Volo autē vos sine solitudine esse. Qui
 32. sine uxore est, sollicitus est quae Domini sunt, quomodo placeat Deo.
 33. † Qui autē cum uxore est, sollicitus est quae sunt mundi, quomodo pla-
 34. ceat uxori, Et diuisus est. † Et mulier innupta, Et virgo, cogitat quae Domini sunt; ut sit sancta corpore Et spiritu. Quae autē nupta est, co-
 35. gitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro. † Porro hoc ad utili-
 36. tatē vestram dico: non ut laqueum vobis inijciam, sed ad id, quod
 G honestum est, Et quod facultatem praebeat sine impedimento Domi-
 37. num obsecrādi. † Si quis autem turpē se videri existimat super vir-
 gine sua, quod sit superadulta, Et ita oportet fieri: quod vult faciat:
 38. non peccat, si nubat. † Nam q̄ statuit in corde suo firmus, non habēs
 necessitatē, potestatem autē habens suae voluntatis, Et hoc iudicauit
 39. in corde suo, seruare virginem suam, bene facit. † Igitur Et qui ma-
 trimonio iungit virginem suam, bene facit, Et qui non iungit melius
 facit. † Mulier alligata est legi quanto tempore vir eius vuit, quod
 Rom. 7. a. 2. si dormierit vir eius, libera est: cui vult nubat: tantum in Domino.
 40. † Beatior autem erit, si sic permanferit, secundum meum consilium:
 puto autem quod Et ego Spiritum Dei habeam.*

- I. **D**E quibus autē scripsisti mihi, subaudi, per vestras literas. Bonū est homini mulierē
 A non tangere, siue nō accipere. Pseudoapostolis dicentib. ad Corinth. non de-
 betis mulierib. adhærere, qui mūdo Deo seruitis, sed qui creditis in Christū,
 vestras vxores debetis dimittere. Scripserunt Apostolo Corinthii sup hac re utrū
 deberent vxorib. adhærere in coitu, nec ne. Quib. Apostolus respondit. Bonū qui.
 111. dē esse ab vxore abstinere, sed melius est accipere, q̄ cum alterius perpetrare adul-
 terium, aut aliquo modo fornicationem. Vxori vir debitum reddat, & vxor viro, id
 112. est, non se subtrahant ab inuicem a coitu. Sed volente viro concubere, det locum
 IV. & licentiā mulieri, reddens ei debitū concubendi illa volente. Mulier sui corporis, id
 est, sui genitalis mēbri potestātē non habeat, vt prohibeat viro coitū, sed in viri pote-
 state est, similiter, & vir sui corporis, id est, sui verendi siue genitalis membri non ha-
 bet potestatem, vt mulieri coitum prohibeat, sed in mulieris potestate est. Sic sunt si-
 bi inuicem debitores, & quod maius est serui, & vna debet esse voluntas in lege
 naturæ. Dies festi diesque purgationis, & ipsa ratio conceptus iuxta legem cessari
 V. temporibus his debere mōstrat. Nolite fraudare inuicē, id est, nolite vos subtrahere
 ab inuicem, ne forte dissensio generet fornicationē nisi forte ex cōsensu, id est, com-
 muni voluntate & consilio, vt vacetis orationi. Omni quidem tempore orandum
 est nobis, orationiq; debemus insistere, sed tunc acceptior est Deo, quādo corpo-
 re & corde profertur. Cum n. quis concessa non rāgit, ostendit se velle accipere q̄
 B precatur. Et iterum reuertimini in idipsum, id est, ad licitum coitum. Consilium dat
 coniugatis, vt post dies orationis ad vsum naturalem reuertātur exponens causam
 quare hoc præcipiat. Ne tentet, inquit, vos satanas, siue diabolus propter inconti-
 113. nentiam vestram. Videlicet vno subtrahente alter fornicetur & satanas locum
 tentandi inueniat. Hoc autē dico secundū indulgentiam non secundū imperium,
 quia

quia non præcipio, sed permitto. *Volo autem omnes homines esse sicut meipsum*, id est, si fieri posset, vellem omnes homines esse virgines, sicut ego sum, & amare virginitatem, sicut ego amo. Sed quia non potest fieri, concedo secundum indulgentiam infirmis, qui nõ possunt se continere: non tamen præcipio perfectis, sicut imperiũ. Quia omnes homines velim me in omnibus imitari, & in integritate corporis manere, quia scio quantũ valet castitas apud Deum. Alius sicut virgo maneat. Alius vero sicut sit cum coniuge. *Melius est nubere quam vri*. Non dixit ideo comparatiuo modo melius est nubere, quam vri, quasi bonum sit vri, ideoque melius nubere, sed consuetudinẽ sequutus est. Solemus enim dicere melius est lucrũ facere quam damnum, melius est vnum oculum habere, quam nullũ, melius est vno pede inniti, & ex altera parte baculo sustentari, quam fractis cruribus repere. Sic melius est nubere, & vxorẽ ducere, quam vri, quod est proprie calore corporis cogere, libidinem explere & quocunque modo nefas perpetrare. *Iis autem qui matrimonio iuncti sunt*, id est, vxor legitime, quæ cõiunctio, matrimoniũ dicitur à matrona eo quod sit mater filiorum, *præcipio non ego ex mea sententia, sed Dominus* in Euangelio, *vxorem à viro non discedere*, excepta causa fornicationis. *Si discesserit*, causa fornicationis maneat innupta aut viro suo reconcilietur. *Nam ceteris ego dico non Dominus*. Loquutus est superius cum innuptis & viduis atque coniugatis fidelibus, modo dicit de ceteris, id est, permixtis fidelibus cum infidelibus. Quare dicit ego, non Dominus: Numquid Dominus loquebatur per eum? utique. Sed ideo dixit se dicere, & non Dñm, quia hoc præceptũ non continetur in Euangelio dictum à Domino, sicut illud superius quod non debeat vir dimittere vxorem suam excepta causa fornicationis. *Si quis frater fidelis habet vxorem infidelem*, siue non credentem, si *consentis vxor, habitare cum illo*, id est, si nomini Christiano non detrahat, *non dimittat eam*. Quia accidere solebat, vt viro credente mulier infidelis persisteret, & plerunque vxore credente vir infidelis maneret. Ideo talia præcipit Apostolus vt nomini Christiano non detraheret, non dimitteret aliquis socium suum. *Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem*. Iam hoc venerat in multis post Domini Ascensionem, vt per mulierem fidelem sanctificatus esset vir infidelis credendo in CHRISTVM illius prædicatione, & bono exemplo, quæ superba facta erat humilis, & subiecta viro. *Et per virum fidelem mulier infidelis*, similiter saluata est quondam. *Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt*. Id est, si ambo infideles essetis, vel ille, qui fidelis factus est, iterum reuertetur ad Paganismum propter illum qui noluit credere, utique filii vos imitarentur. Vel etiam si fidelis dimitteret socium suum infidelem, essentque separati ab inuicem, filii forsitan immundi essent, quia idolis deseruirent Patrẽ infideli, vel matrẽ infideli adorante & immundi essent ex cibis quos comederent, idolis consecratis. Nunc autem dum simul morantur fidelis cum infideli forsitan filii illorum fidelem imitantur & sancti sunt. *Quod si infidelis vir, aut mulier à socio fideli discedit*, nolens credere, *discedat*, id est, liberam habeat potestatem discedendi, tamen fidelis non projiciat illum à se neque recedat à te. *Non est enim seruituti subiectus frater, aut soror in eiusmodi*, in tali facto, id est, si infidelis non vult manere cum fideli, ille qui fidelis est, non est ita subiectus illi, vt debeat illum sequi, neque subiectus est culpæ propter hoc si ille discedit *in pace*, id est, ad concordiam *vocauit nos DEVS*. Idcirco si vult credere infidelis, qui blasphematur nomen DEI, recedat vt pacem possit habere fidelis, nec oportet litigare cum eo qui discedit. *Vnde enim scis mulier, aut vir, si vnus alterum saluum faciet, nisi sicut unicuique viro & mulieri diuisit*, siue disposuit DOMINVS. Subaudi, temporã credendi vt primum credat vir, deinde mulier, aut primum mulier, deinde vir. *Vnumquemque sicut vocauit DOMINVS ad fidem ita ambulet* ita maneat. Id est, si habeas vxorem teneto eam, si non habeas, ducere non compelleris. *Circumcisisus aliquis vocatus est: non adducat præputium*. Quid est, quod loquens Apostolus de vxoribus atque coniugatis, sic subito transiit ad circumcisionem, & præputium,

C

X.

XI.

XII.

XIV.

D

XV.

E

XVI.

XVII.

XVIII.

& quomodo potest, quod præcisum est, iterum redintegrari? Notandum in hoc loco, quia non de circumcissione, id est, expoliatione pellis genitalis membri loquitur, sed circumcisum appellat liberum ab vxore, & præputiatum vxorem habentem. Circumcisus, inquit, vocatus est quis, id est, non habens vxorem, non adducat præputium, id est, non ducat vxorem, vt non sit præputiatus sed alienus à coniugio. *In præputio aliquis vocatus est*, id est, habens vxorem *non circumcidatur*, id est, non relinquat vxorem suam, nisi forte, & illa casta permanere decreuerit. *Circumcisio nihil est*, id est, castitas sine bonis operibus otiosa est, & *præputium nihil est*, id est, coniugium absque opere bono. Si fuerit quis circumcisus, id est, castus siue celibatus, quod est sine vxore conuenitque bonis operibus, nihil ei prodest castitas, si etiam fuerit coniugatus, & habuerit opera bona, coniugium illius nec prodest, nec obest ei, *sed observatio mandatorum Dei* prodest. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est* ad fidem *in ea permaneat*, siue cum vxore, siue sine vxore. *Servus*, Subaudi, vxoris *vocatus es?* cuius voluntati seruire & parere debes, *non sit tibi cura*. Noli diffidere, neque dimittere eam, quia non ideo amittes regnum DEI, licet coniugatus sis, si ita serueris vxori, vt non displiceas creatori. *Sed, & si potes liber fieri*. Subaudi, ab vxore, id est, si tua coniux obierit, aut etiam in castitate manere delegerit, *Magis utere*, Subaudi, libertate ista, vt consentias ei, & aliam noli accipere. *Qui enim in Domino*, id est, vt in DOMINO crederet, *vocatus est servus*, Subaudi, vxori, *libertus est DOMINI*, id est, liberatus est à peccati iugo, & quondam libertatem illam habet à Domino, vt seruiat vxori, ita vt non displiceat creatori. *Similiter qui liber vocatus est*, id est, sine vxore, *servus est CHRISTI*, id est, non debet occupari seruitio terreno & vxorio, sed ex toto debet seruire DOMINO, quia maius seruitium requiritur ei à Domino, quam coniugato. *Pretio empti estis sanguinis CHRISTI*, *Nolite fieri serui hominum*, id est, serui vxoris; illi serui hominum efficiuntur qui propter vxorem deferunt creatori, & displicent, immoderatè seruientes vxori. Iam caro ergo pretio empti sumus, vt nullo alio redimi possemus, nisi sanguine Filii DEI. Quapropter sicut ille, qui emitur, magis seruire debet illi, à quo emitur, vt aliquando vicem reddat emptori, ita & nos omni studio atque instantia seruire debemus CHRISTO, à quo empti sumus. *Vnusquisque frater*, id est, fidelis, *in quo vocatus est* vt crederet *in hoc permaneat*. Videlicet si cum vxore vocatus est, non dimittat illam, si liber ab vxore, se potest continere, vtatur illa libertate.

XXV. *De Virginibus autem præceptum Domini non habeo*. Quia DOMINVS virginitatem laudauit, non tamen præcipit, ne videretur nuptias damnare, sed dixit: *Sunt Eunuchi qui se castrauerunt propter regnum celorum*, atque subintulit, *qui potest capere, capiat*. *Concilium autem do*, quod non displiceat aliis, *Tamquam misericordiam consecutus à DOMINO, ut sim fidelis*, Subaudi, consiliator & idoneus in dandis salutaribus consiliis. Paulus Apostolus consiliator Dei erat, quia Spiritum Dei habebat, sicut ipse dicit alias, *Puto autem, quod & ego Spiritum Dei habeam*. Idcirco dicit gratiam & misericordiam consequutus sum, vt sim fidelis consiliator Dei. Ideoque consilium meum non debeo vobis abscondere. *Existimo ergo hoc bonum esse*, id est, virginitatem seruare *propter instantem necessitatem*. Instante siue præsentem appellat tribulationem, & angustiam, quam sustinent cōiugati, & maximè coniugata, fastidium videlicet in concipiendo, dolorem in parturiendo, quo dolore plerumq; solent mulieres mori, curam multam in alendis, & vestiendis filiis suis, tristitiam de ægrotatione, & morte eorum proximeq; si omnib. filiis fuerint orbatæ de amissione quoq; coniugis. Similiter etiā labores & dolores sustinet vir de amissione filiorum, & morte vxoris. A quibus sunt omnib. illi liberi, qui virginitatem seruant, imitantes illam vitam, quæ post mortem erit. Quapropter subdit Apostolus. *Quoniam bonū est homini sic esse*, id est, in integritate corporis viuere, virginitatemque seruare, vt possit esse liber ab his necessitatibus. Quod vero sequitur *tribulationem carnis habebunt huiusmodi*, Illi tales videlicet qui matrimonio copu-

nio copulantur quod supra appellauit necessitatem instantem, in hoc loco appellauit tribulationem. *Ego autem vobis parco.* Et est sensus suadeo vobis & consilium do, vt castitatem seruetis, volens vos seruare ne in tribulationem carnis incidatis. Aliter. Ego vobis parco, id est dimitto, vel consentio accedere vos ad hanc tribulationem carnis, si non vultis seruare integritatem corporis. *Tempus* subaudi vitæ nostræ *breue est* quia in breui finietur. Ideoque non est populus Dei ita propagandus generatione carnali, sicut hactenus à principio mundi, sed regeneratione iam colligendus. *Reliquum est* hoc remanere vel hoc superest *vt qui habent modo uxores tamquam non habentes sint.* Vxorem namque habet, sed quasi non habet quia hodie videtur illam habere, sed crastina die moritur, & desinit post modum vxorem habere. Ideoq; debet in præsentī sæculo futuram vitam imitari, in qua erunt electi similes Angelis Dei. Aliter: Vxorem habet, sed quasi non habet, quia sic scit debita carnis exsoluere, vt tamen per eam mundo tota mente non cogatur inhærere, Videlicet sic reddens debitum vxori, vt non displiceat creatori. *Et qui sient, tamquam non sientes.* Flet quilibet amissione carorum, & miseriis huius sæculi, sua quoque & aliorum peccata. Sed quasi non flet, quia consolationem habet in spe cœlestis remunerationis, vt impleatur quid Dominus dixit. *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur & qui gaudent tamquam non gaudentes.* Multi sunt qui gaudent de temporalibus commodis, sed quasi non gaudent, quia sic gaudent in temporalibus bonis, vt semper tormenta perpetua considerent, & æternum Dei iudicium timeant. *Et qui emunt tamquam non possidentes.* Emit aliquis prædia terrena, boues, seruos, & ancillas, sed quasi non possidet, dum repente ab hoc sæculo transit per mortem corporis. Aliter, Emunt multi bona temporalia, atq; in vsum suum aliorumq; præparant, quæ in hoc sæculo necessaria sunt, sed quasi non possident, dum sic adhærent terrenis, vt non amittant æterna, & cauta consideratione præuident, quod hæc omnia in proximo relicturi sunt, spemque suam in terrenis & transitoris rebus & possessionibus non ponunt. *Et qui vtuntur hoc mundo tamquam non vtuntur.* Multi vtuntur bonis istius sæculi, sicut Reges, & Principes, sed quasi non vtuntur, dum insperatè Mundum, & concupiscentiam eius relinquunt per mortem corporis, Multi etiam vtuntur his quæ in hoc mundo sunt, sicut boni Reges, & Principes, diuitesq; vt fuit Abraam, Iob, & David propter honorem dignitatis, & principatus, quam obtinent, non possunt his non vti, sed quasi non vtuntur, dum non sunt serui diuitiarum, neque permittunt hæc eadem suæ menti dominari cogitantes cuncta transitoria esse. *Præterit enim figura huius Mundi.* Transibit figura, & species Mundi per ignem, remanebit substantia inno-uata per ignem, & meliorata ad hoc, vt in æternum maneat. Iuxta quod Salomon dicit: *Terra in æternum stat.* Volo vos sine sollicitudine esse id est sine multa & superflua cura, quam habent coniugati. *Qui cum vxore est, diuisus est,* quoniam ex parte seruit coniugi, & ex parte Domino, *Et mulier innupta & Virgo* quid vnum est *cogitat* quomodo sit sancta corpore & spiritu, id est, mente. Ideo addidit mente, siue spiritu, quia multæ sunt, quæ habent integritatem corporis, sed non sunt virgines mente, quoniam si possent, iam nupsissent, *Hoc ad utilitatem vestram dico,* quia sanctum est apud Deum & leue in hoc sæculo in virginitate permanere. *Non ut laqueum vobis iniciam,* id est, non dico ideo ista vt æternam perditionem vobis immittam, *sed ad id quod honestum est* vos, subaudi, prouocans virginitatem seruare honestum est, ergo omne honestum sanctum ideoque virginitas sancta honesta & Deo accepta est *si quis existimat & putat turpem se videri* ab aliis *super virgine sua,* eo quod sit superadulta, id est, eo quod ad nobiles annos peruenit, timet illam fornicari cum aliquo seruorum suorum, nec potest illam seruare virginem, *quod vult faciat,* id est, tradat illam cuicumque vult. *Non peccat virgo si nubat* si dormierit, id est, si mortuus fuerit vir, nubat mulier, cui vult, tantum in Domino, id est, fideli se misceat viro. *Beatior autem eris si sic permanseris* id est, in castitate & in viduitate manserit.

I.
XXIX.

XXX.

Matt. 5. vers. 4.

K.

XXXI.

L
Eccles. 1. vers. 4.
XXXII.
XXXIII.
XXXIV.

XXXV.

XXXVI.

XXXX.

Quaquam idolothytis vesci non sit ex se illicitum, cum idolum nullius sit efficaciae aut potestatis, non sunt tamen illa edenda aut repugnante conscientia: aut cum infirmorum offendiculo: neque ea edere aut non edere hominem efficit meliorem.

1. **A** **E**ius autem, qua idolis sacrificantur, scimus quia omnes
2. scientiam habemus. Scientia inflat, charitas vero aedificat.
3. † Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognovit, quemadmodum oporteat eum scire. † Si quis autem diligit De-
4. um, hic cognitus est ab eo. † De escis autem, qua idolis immolan-
5. tur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est
6. Deus, nisi unus. † Nam etsi sunt qui dicantur dii, siue in caelo si-
7. ue in terra (siquidem sunt dii multi, & domini multi:) † nobis ta-
8. men unus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum: & unus
9. Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. † Sed
10. non in omnibus est scientia. Quidam autem conscientia usque nunc
11. **D** idoli, quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum cum
12. sit infirma, polluitur. † Esca autem nos non commendat Deo. Ne-
13. que enim, si manducauerimus, abundabimus: neque si non man-
14. ducaverimus, deficiemus. † Videte autem, ne forte hac licentia
15. vestra offendiculum fiat infirmis. † Si enim quis viderit eum, qui
16. **D** habet scientiam, in idolo recumbentem: nonne conscientia eius, cum
17. sit infirma, aedificabitur ad manducandum idolothyta? † Et peri-
18. bit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus
19. est? † Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam
20. eorum infirmam, in Christum peccatis. † Quapropter si esca scan-
21. dalizat fratrem meum: non manducabo carnem in aeternum, ne
22. fratrem meum scandalizem.

1. **A** **D** eis autem subaudi cibis & potibus, qua idolis immolantur subaudi scripsi-
2. stis mihi. Inter caetera quae Corinthii Apostolo scripserunt, per Episto-
3. lam etiam super hoc scripserunt, vtrum deberent comedere nec ne, & v-
4. trum essent omnia munda. Quia quidam illorum habentes scientiam cuncta esse
5. à Deo creata, bona, manducabant in templis Idolorum, & scandalizabant sim-
6. pliciores fratres, qui dicebant: Nisi iste qui maioris scientiae est, quam ego, sciret
7. aliquid numinis, & deitatis esse in hoc Idolo, & in carnibus eius consecratis ne-
8. quaquam in Idolio, id est, in templo Idolis consecrato residens, carnes, aliosque
9. cibos & vinum Idolis consecratum sumeret. De hoc multa dicturus est hic Apo-
10. stolus. Scimus quia omnes scientiam habemus, subaudi omnia munda esse per natu-
11. ram. Sed inuocatio Idolorum & consecratio, qua illis consecrantur, fuit ea im-
12. munda scientia subaudi qua credimus omnia munda mundis, & omnia sanctifica-
13. ri per inuocationem nominis Christi inflat, id est in superbiae tumorem mentem
14. eleuat, caritas vero aedificat, id est dilectio fraterna, qua consulimus fratribus sim-
15. pliciori-

plicioribus, quatenus eos in aliquo non scandalizemus Aedificationem habet in qua virtute, id est, caritate etiam alia comprehenduntur: Patientia videlicet, humilitas, cordisque simplicitas, sicut enim vinum non temperatum admixtione alicuius dulcedinis, aut etiam aqua mente alienat. Et sicut omnia mera & pura non ita delectant, sicut mixta, sic scientia diuina vel humana non est utilis, quia mentem in superbiam eleuat, nisi temperata fuerit dilectione proximi, humilitate quoque, patientia, atque simplicitate. Tunc autem scientia magna est, & sibi utilis, si charitate humilietur, cum qua etiam amplius crescit. *Si quis autem se existimat scire aliquid* id est, omnia munda esse, & quod licite fidelibus sint vtenda, *nondum cognouit quemadmodum oportet eum scire*, id est, nondum considerat quia expedit ei à multis licitis abstinere propter scandalum fratris. *Si quis diligit Deum* & causa charitatis scientiam mitigat, *hic cognitus est ab eo*, id est, hic electus est ab eo. *De eis autem qui immolantur scimus quia nihil est Idolum in mundo*, Idos Græcè, Latino vocabulo dicitur species, vel formula inde diminutiue Idolum, id est, formula ex aliquo metallo aut ex lignis siue lapidibus. Ideo ergo Idolum nihil est, quia videtur imaginem hominis habere, non est homo. Videtur imaginem alicuius bestiae habere, non est bestia, videtur, aures, oculos, nares, & ossa habere, sed ideo nihil est, quia non audit, non videt, non olfacit, non loquitur; dicitur homo esse, non est homo, dicitur Deus esse, non est Deus, Ideoque nihil est quia illud quod dicitur esse, nihil est. Ad Oratores quoque cultoresque eius atque cibi, qui illi consecrantur nihil sunt, quia illius cultura, & consecratio facit eos nihil esse. Ex hoc etiam homines Idola colentes nihil sunt, quia omnis creatura, quæ non adhæret ei, qui semper habet esse, nihil sunt, omnes gentes Idola colentes sic sunt, quasi non sint, & quasi nihil & inane reputatae sunt ei. Idola quoque propterea nihil sunt quia facit homo formam habentem caput hominis ex vna parte, caput bouis ex alia, caput leonis ex tertia, caput aquilæ ex quarta, reliquum corpus serpentinum, pedes equinos, quod nihil est, quia Deus aliquam creaturam talem non fecit. *Nam etsi sint*, qui vocantur à Paganis *Dii in Cælo*, vt Saturnus, Iuppiter, Mercurius, aut certe à Christianis Angeli & sancti nuncupatiue, & non substantialiter *sive in terra*, à Paganis vt neptunus Platon, aut certe iusti homines, *si quidem sunt Dii multi* paganis, vel Christianis nuncupatiue vt Moyses, cui dictum est, *Constitui te Deum Pharaonis*, & de quibus dicitur, *ego dixi Diis estis*. Nobis tamen Apostolis aliisque fidelibus *vnus est Deus Pater* substantialiter *ex quo omnia constant*, & à quo originem cuncta sumpserunt, & *nos in illo consistimus*, siue in illum quasi intra illum subsistimus, quia omnis creatura intra illum consistit, & ipse extra omnia & *vnus Dominus Iesus Christus* cum Patre & spiritu sancto, *per quem* Dominum Iesum Christum omnia subaudi facta sunt, & *nos per ipsum* creati sumus, & redempti, *sed non in omnibus est scientia* subaudi ista, vt credant vnum verum Deum solummodo esse, qui Trinitatem habet in personis, & vnitate in substantia, *Quidam autem conscientia infirma Idoli*, quasi *Idolothyrum*, id est, Idolis datum, & consecratum, *manducant & conscientia illorum infirma polluitur*, quoniam dum firmiores in fide vident recumbere in Idolis, & comedere idolothyta, aliquid numinis, & religiosum putant esse in Idolis, & in hoc illorum est conscientia infirma, vel quia putantes omnia esse munda comedunt idolothyta vel quia aliquid numinis credunt in Idolis. *Esca nos* subaudi quam credimus mundam *non commendat Deo*, id est non facit nos acceptabiles Deo, & laudabiles apud illum *neque enim si non manducauerimus* subaudi de sacrificiis Idolorum, *deficiemus* vt alios cibos non habeamus quos possimus manducare. *Neque si manducauerimus* carnes Idolis consecratas, *abundabimus* subaudi vt aliorum ciborum refectionem non queramus, *Videte ne forte hac licentia vestra*, subaudi qua creditis omnia munda mundis, & per inuocationem nominis Christi omnia sanctificari. *Offendiculum fiat infirmis* in fide, vt credant aliquid Deitatis esse in idolo, & comedant propter hoc carnes illi consecratas, *Si quis enim viderit eum, qui habet scientiam*, id est, perfectus est

B.

II.

IV.

C

V.

Exod. 7. vers. 10.

VI.

Psal. 81. vers. 6.

VII.

D.

VIII.

IX.

E.

X.

est in fide, & credit omnia munda in idolo recumbentem, id est recumbendo manducare. Sic autem peccantes in fratres dum comeditis coram illis carnes idolis consecratas recumbentes in idolo. *Si esca scandalizat fratrem meum quemlibet credentem simplicem, & adhuc infirmum in fide, non manducabo carnem idolis consecratam in aeternum ne fratrem meum scandalizem.* Erant quidam apud Corinthios, qui scientiam habentes omnia munda esse, comedeant cibos idolis consecratos, & prouocabant simplices, & infirmos in fide ad similia, qui dicebant nisi isti, qui prudentiam, & scientiam habent, scirent aliquid Deitatis esse in his idolis, nequaquam hoc agerent. Manducabo ergo & ego, ut consecrer per has carnes. Contra aliterant perfectiores, qui licet scirent omnia munda esse à Deo facta, nolebant carnes idolo thytas comedere, qui sciebant illas per inuocationem demoniorum esse immundas, & scandalizarent fratrem suum, prouacarent eum ad comedendum, dicebant ista, quæ Apostolus ex persona illorum loquitur. Ante inquit moriar fame, quàm ut fratrem meum scandalizem manducando carnis idolo thytas, & non solum abstinere ab illis. sed etiam ab omnibus, pro quibus ille potest scandalizari, potest tamen & ex persona Apostoli esse dictum, ut Apostolus ex se talia diceret, prouocans eos ad charitatem.

CAPVT IX.

Non accipiebat Paulus victum à Corinthiis quibus concionabatur, ut omnem amputaret offendiculi occasionem, licet hoc sibi fuisse licitum multis probet argumentis: sed in omnem formam se vertit, quò plures ad Dei cultum adducat: Corinthios exhortando ad imitationem eorum qui in stadio currunt, aut in agone certant, suum quoque ait se domare corpus.

- I.** **A.** *On sum liber? Non sum Apostolus? Non Christum Iesum Dominum nostrum vidi? Nonne opus meum vos estis in Domino? † Et si alius non sum Apostolus, sed tamen vobis sum: nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino, mea defensio apud eos, qui me interrogant, hac est. † Numquid non habemus potestatem manducandi, & bibendi? † Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? † Aut ego solus, & Barnabas, non habemus potestatem hoc operandi? † Quis militat suis stipendiis unquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? † Numquid secundum hominem hac dico? An & lex hac non dicit? † Scriptum est enim in lege Moysi: 'Non alligabis os boui trituranti. Numquid de bobus cura est Deo? † An non propter nos utique hoc dicit? Nam propter nos scripta sunt: quoniam debet in spe, qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi. † Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus? † Si alij potestatis vestra participes sunt, quare non potius nos? sed non vti sumus hac potestate: sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. † Ne-*
scitis
- 9.** *Deut. 25. 4.*
10. *1. Tim. 5. c. 18.*
B
10.
11. *Rom. 15. f. 27.*
12.
13. *Deut. 14. 2. 1.*

scitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, e-
dunt: & qui altari deseruiunt, cum altari participant? † Ita & 14
Dominus ordinauit ijs, qui Euangelium annunciant, de Euan-
gelio viuere. † Ego autem nullo horum usus sum. Non autem scri- 15
psi hac, ut ita fiant in me: bonum est enim mihi magis mori, quam
ut gloriam meam quis euacuet. † Nam si euangelizauero, non est 16
mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: uæ enim mihi est, si
non euangelizauero. † Si enim uolens hoc ago, mercedem habeo: si 17
autem inuitus, dispensatio mihi credita est. † Quæ est ergo merces 18
mea? Ut Euangelium predicans, sine sumptu ponam Euangelium,
ut non abutar potestate mea in Euangelio. † Nam cum liber essem 19
ex omnibus, omnium me seruum feci, ut plures lucrifacerem. † Et 20
factus sum Iudeis tamquam Iudeus, ut Iudeos lucrarer. † Iis qui
sub lege sunt, quasi sub lege essem (cum ipse non essem sub lege) ut
eos, qui sub lege erant, lucrifacerem, ijs qui sine lege erant, tam-
quam sine lege essem (cum sine lege Dei non essem: sed in lege essem
Christi) ut lucrifacerem eos, qui sine lege erant. † Factus sum infir- 21
mus ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut om-
nes facerem saluos. † Omnia autem facio propter Euangelium: ut 22
particeps eius efficiar. † Nescitis quod ij, qui in stadio currunt, om- 23
nes quidem currunt, sed unus accipit brauium? Sic currite, ut cõ-
prehendatis. † Omnis autem, qui in agone contendit, ab omnibus 24
se abstinet: & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant; nos
autem incorruptam. † Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: 25
sic pugno, nõ quasi aërem verberās: † sed castigo corpus meum, & in ser- 26
uitutem redigo: ne forte cū aliis predicauerim, ipse reprobus efficiar. 27

Non sum Liber? Verba irascentis sunt, & quod videtur negare, confirmat, sunt
autem increpatiuæ legenda, Nõ sum Liber? Sum. Vtiq; liber erat Apostolus
secundum carnis profapiã utpote de genere Patriarcharũ descendens, liber quo-
que erat ab omni debito ipsorum, quia nihil ab eis acceperat. Non sum Apostolus? Di-
cebatur à quibusdam Iudæis non credentibus, & insuper Corinthiis seductis à fal-
sis Apostolis, quod Paulus non esset Apostolus, eo quod Christũ non viderit, quos
increpat Apostolus inquires, Numquid non sum Apostolus à Christo missus? Ium
vitiq; quia ipse mihi dixit, longe mittam te ad gentes. Nonne Dominum Iesum vidi? V- Act. 22. v. 21.
vitiq; vidi illũ pergere Damascum, & postea in templo. Nonne opus meũ, id est opera-
tio, & plantatio mea Vos estis in Domino? Estis omnino. Et si aliis subaudi gentibus, & 11.
Iudæis non sum Apostolus, quos in spatio vnus anni, & sex mensium ad fidem Christi
mea prædicatione adduxi. Non solum ergo Corinthiis erat Apostolus, sed penè
omnibus gentibus, sicut ipse dixit, qui operatus est Petro in Apostolatũ circumcissionis,
operatus est & mihi inter gentes. Nam signaculum, id est signũ & indicatiũ Apostolatus mei Psal. 2. v. 8.
vos estis, & vestra credulitas, qui per meam prædicationẽ credidistis in Domino. Mea 111.
defensio apud eos, qui me interrogant, subaudi utrũ sim Apostolus, nec ne, Hæc est, q̃a vos
estis signũ Apostolat⁹ mei, & p hoc defensio est Apostol⁹. Vos. n. estis, defensio mea,
quibus

- quibus euangelium prædicaui. *Numquid non habemus ego, & Barnabas manducandi, & bibendi potestatem* subaudi officio prædicationis, & à vobis accipiendi, quæ necessaria sunt, secundum quod Dominus nobis potestatem dedit, sicut & aliis Apostolis; *Nunquid non habemus ego, & Barnabas potestatem sororem, mulierem* id est, quamlibet fidelem cito *ducendi*, id est, de loco ad locum ducendi, ut ministret nobis, *sicut fratres Domini* faciunt, Iacob, videlicet, & Ioannes Zebedæi filii materteræ Domini, nec non & Iacob Alpei, & Iudas, & Ioseph filii similiter materteræ Domini, nec non etiam & *Cephas*, qui & Petrus, Cephas Hebræum, & Syrum est. Petrus Græcum, & latinum, Simon Græcum. Quidam non intelligentes proprietatem Græcæ linguæ fefellit eos ambiguitas verbi Græci in hoc, quod dicit sororem mulierem quasi vxores habuerint Apostoli, quas secum ducerent, nam Dyne vtrumq; significat & vxorem, & mulierem, Vnde Dyneium appellatur locus, vbi plurimæ resident mulieres, habentes terrenam substantiam, ibant cum Petro, aliisque Apostolis Iudæorum ministrantes ei de substantia sua, quæ necessaria erant. Sicut Maria Magdalænæ, & Martha, aliæque mulieres, quæ secutæ fuerant, Dominum de Galilæa sequebantur illum ministrantes ei. Quod Beatus Paulus, qui gentibus prædicaui, licet potestatem haberet, tamen non ducebat secum mulieres, ne scandalum oriretur apud gentes, quarum Magistri, & qui præpositi, hanc consuetudinem non habebant, *quis miles militat* pro vita regis, pro defensione patriæ *suis stipendiis*, subaudi nullus, tamen ego milito meis stipendiis, labore manuum mearum victum, & vestimentum acquirens. *Quis plantauit vineam*, & fructum eius, id est, racemos eius non edit? Vineæ Apostoli erant Corinthii, quos plantauerat ipse in fide Christi, sed fructum ab eis non suscepit, sumptus videlicet vnde viueret. *Nunquid secundum hominem duo*, id est, numquid secundum humanum intellectum ex proprio sensu ita loquor *non alligabis os boui trituranti*, id est, os prædicatoris alienum à mercede non facies, Recte ergo prædicatores, bubus comparantur. Quia sicut illi vomere exarant terram, ita prædicatores vomere, siue ligone verbi Dei excolunt corda auditorum, ut ferant fructus salutis æternæ. *Nunquid de bubus cura est Deo*, est utique Deo cura de bubus, qui omnium, quæ fecit, curam habet, sicut eis dicitur, *nihil odisti eorum, quæ fecisti*, & non solum de bubus, verum etiam de passeribus cura est illi, sicut in Euangelio ostenditur, vbi dicitur pascere illos, sed non curabit de bubus, ita ut inter præcepta, quæ homini dedit ad salutem sui, præciperet curam bouum habere. Nec enim necesse est per scriptam legem monere hominem quomodo boui suo consulat. *Quoniam debet in spe* subaudi fructus percipiendi, *quærat arare*, Si nos vobis *spiritualia* subaudi bona *seminauimus*, prædicando gratiam videlicet fidei, & Doctrinæ *magnum est si nos vestra carnalia metamus*, id est, ut à vobis accipiamus temporalia, quibus contulimus æterna, non est hoc magnum increpatiue, & interrogatiue legendum est. *Si alii*, id est, pseudoapostoli *potestatis vestra*, hoc est facultatis vestræ, bonorumque temporalium *participes sunt*, & non potius nos subaudi debemus participare bonis vestris, qui sacramenta Euangelii vobis prædicamus. Verum *omnia incommoda sustinemus* ego, & Barnabas, sitim videlicet, famem, nuditatem, omnemque indigentiam, *ne quod offendiculum demus Euangelio Christi*, id est, ne dicatur de nobis quod causa quæstus, & lucri temporalis potius prædicamus Euangelium, quoniam causa salutis animarum, & remunerationis æternæ, habeaturque Euangelium venale. *Nescitis quoniam qui in sacrario* id est, in templo idolorum *operantur*, excoriando victimas, & coquendo, *quæ de sacrario sunt, edunt*, id est, de his viuunt, quæ ibi offeruntur, & quæ pertinent, ad sacrarium. *Qui altari* subaudi Dei in veteris Testamento legis *deserviunt cum altari participantur*. Si quando holocaustum offerebatur in altari domus Domini, totum animal sibi vendicabat altare, si quando vero victimæ, aliæque sacrificia offerebantur, partim cremabantur in altari, partim sumebant in suum vsum seruitores. *Ita & Dominus ordinauit*, id est, disposuit, & potestatem dedit, *ego autem*, licet potestatem haberem de Euangelio viuere *nullo bonum*, quæ superius dixi, *usus sum*, quia nullos sumptus

sumptibus à vobis accepi vt Euangelium non facerem venale, & vos libere possem redarguere, *Non scripsi autem hac, vt ita fiant in me.* Poterant illi dicere, vere ideo Apostolus talia scripsit nobis, vt quod antea non accepit à nobis, modo accipiat, vt demus ei, quæ necessaria sunt. Ad hæc ille. Non ideo inquit ista dico, vt quod hæcenus non feci, nunc facere incipiam, sed vt vos ad charitatem prouocem. *Bonum est mihi magis mori fame, siti, nuditate, quàm vt gloriam meam,* quam spero me recepturum pro mercede prædicationis, *Aliquis emacuet,* siue destruat dando mihi munera. Tunc enim gloria illius euacuaretur si mercedem accipiens in præsentem, non speraret aliam mercedem accipere in futurum, nec redargueret delinquentes. *Nam si Euangelizauero* subaudi solummodo propter hoc, vt propter assiduitatem prædicationis mercedem in præsentem recipiam, & laudem ab hominibus, *non est mihi gloria* subaudi in futuro. *Neceffitas enim* subaudi manducandi, & bibendi *incumbit.* Ideoque prædico, quoniam vnde viuiam, aliunde non habeo. Hæc in quibusdam fiebat, sicut in pseudoapostolis, sed in Paulo non erat, qui neque mercedem, neque laudem ab hominibus in præsentem quærebat, timens audire in die iudicii, recepisti mercedem tuam, si laborasti. *Ve enim mihi est,* id est, indigentia me opprimeret, & penuriam famis sustinebo, *si non Euangelizauero.* Non ex sua persona talia dicit, sed potius ex illorum, qui idcirco prædicabant, vnde viuerent, nisi ex prædicatione, ideoq; fauebant suis auditoribus. *Sic enim volens,* siue sponte hoc ago, id est, si non prædicauero propter sumptus carnales, & si administrauero euangelium sine mercede temporali, *Mercedem habeo* paratam à Christo, remunerationem videlicet æternam, auditurus ab ipso, *intra in gaudium Domini tui.* *Qua est ergo merces mea?* Interrogat semetipsum Apostolus, quæ sit merces prædicationis eius in præsentem, & dicit. Iam inquit volo sponte prædicare euangelium, quæ est merces mea in præsentem, & responderet sibi, aut alicui interroganti, quæ est merces tua? Hæc est merces mea in præsentem, & intentio, vt *Euangelium prædicans* fidelibus, omnibusque audire volentibus *sine sumptu* ponam Euangelium subaudi in cordibus eorum, vt non abutatur, siue non vt *potestate mea in Euangelio,* quam cum aliis Apostolis habeo, id est, ne accipiam aliquid ab auditoribus, quoniam magna mihi merces reseruatur à Christo. *Nam cum liber essem.* Non solum secundum naturam, utpote de genere Patriarcharum descendens, verum etiam *ex omnibus* negotiis hominum nihil ab eis accipiendo, *omnium* subaudi hominum *me seruum feci,* supportando omnes, veluti bonus procurator supportat infirmos, maxime reos o Corinthii per meam patientiam. Feci autem hoc non calliditatis aspectu, sed compatiens affectu, vt *plures lucrifacerem* Christo, & *factus sum Iudæis tamquam Iudæus,* subaudi legis obseruator adhuc rondendo caput in Cenchris, qui est portus Corinthi, offerendo munera in templo Hierosolymis, secundum quod in actibus Apostolorum habetur, quando purificatus ascendit in templum, & circumcidendo Timotheum propter Iudæos, vt *Iudæos lucrarer* Christo, à cultura videlicet legis ad gratiam perducendo euangelii. *Iis, qui sub lege sunt,* id est, Samaritanis, quinque libros legis habentibus veniens ad illos factus sum eis quasi *sub lege essem,* id est, quasi carnaliter legi seruirem. *Cum ipse non essem sub lege* Moyfi animo, sed sub gratia Euangelii, vt eos Christo *lucriferem.* Feci autem hoc non simulandi versutia, sed compatiendi misericordia. *Iis, qui sine lege erant,* id est, gentilibus, factus sum *tanquam sine lege essem.* Constituendo gentiliū philosophis apud Athenas vnum Deum esse, qui cuncta fecerit, & animas immortales esse, & homines ab vno Deo principium sumpsisse. Visus est ei quasi vnus ex ipsis, licet idola non adoraret, paulatimque trahebat eos ad illa, quæ minus credebant suadens, vt in eum crederent, per quem facta sunt omnia, id est, in filium *factus sum infirmus* Iudæis, & gentibus in sensu, qui magna non poterant capere, *infirmus* comparando, & coarquando me illorum pusillitati, vt *infirmos* sensu, & intellectu *lucriferem* talia prædicando, quæ eorum capacitati congruebant, & quæ ipsi capere poterant. *Omnibus* subaudi gentibus Iudæis quæ *omnia* superius dicta *factus sum,* infirmus videlicet infirmis Iudæis, Iudæus, Samaritanis Samaritanus, qui repromissionem de Christo ex-

D

xvi

E

xvii

Math. 23. v. 23.

xviii

xix

P

xx

xxi

xxii

sto ex-

G
XXII.

sto expectabant, gentibus gentilis, *Vt omnes saluos facerem*, prædicando illis verbum fidei. *Omnia autem facio propter euangelium*, id est, propter Christum, cui Euangelium testimonium perhibet, *ut particeps Euangelii efficiar*. Sic videntur hæc verba sonare, & hic loquitur Apostolus, quasi Euangelium rationis sit capax, ac si diceret ut particeps Euangelii efficiar, id est, ut præmia, quæ in Euangelio promittuntur, in regno cælorum consequi merear.

XXIV.

H

Nescitis, quòd ii, qui in stadio currunt omnes quidem currunt, sed vnus accipit brabium. Volens, & desiderans egregius prædicator Corinthios, omnesque fideles prouocare ad cursum bonæ operationis, quatenus fortiter insudando pertingere mereantur ad brauium æternæ vocationis, dat inde comparisonem, cuius exemplo accendantur ad victoriam captandam æternam, inquit. Nescitis, quòd hi, qui in stadio currunt, & cætera. Fuit quodam tempore gigas quidam nomine Hercules apud græcos fortissimus, omnique virtute corporis roboreus. Agilitate quoque, seu velocitate pedum in cursu velocissimus, atque perniciosissimus, qui vno anhelitu cucurrit, atque ita dicamus peruolauit centum viginti quinque passus, sicque substitit vno in loco, quod spatium sui cursus stadium appellauit à stando, & est octaua pars milliarii, inde postmodum inoleuit mos apud Græcos, & consuetudo diuturna, ut ex singulis vrbibus, castellis, oppidis, nec non & villulis iuuenes se præpararent, quatenus adueniente festiuitate Deorum, possent currere ad illud stadium, quod mensurabatur centum viginti quinque passibus, post cuius metam ponebatur aurum, vel argentum, aut equus, siue pallium, vel aliquod præmium, quod brabium græco vocabulo dicebatur, Latine vero palma, victoria appellari potest, vel corona cunctisque adstantibus viris, & mulieribus ad spectaculum illud currebant omnes sed vnus, qui prior præcurrebat, accipiebat brabium cæteris inuanum currentibus, quia nihil vtilitatis præstabat eis sui cursus, nisi risus, & cachinnus populis excitabant, sibi autem magnam verecundiam. Altiori vero intelligentia per stadium, per quod illi currebant debemus intelligere fidem nostram, intra cuius metas currere debemus ab exordio fidei nostræ vsque ad terminum huius vitæ, quouique perueniamus ad brabium repromissum, de quo

Matth. 10. v. 22.

I

Dominus ait; *qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit*. Hoc tamen distat inter illorum cursum, & nostrum, quia ibi omnes, qui ad hoc erant præparati currebant, sed vnus, qui cæteros præcurrebat prior perueniendo ad brabium, accipiebat solus remunerationem suæ victoriæ. In nostro autem cursu omnes, qui benè cucurrerint, præmium sui laboris percipient, nec dolebunt se incassum cucurrisse, cum omnes, qui perseuerauerint, vel perucnerint, remunerationem accipient, ille verò vnus significat numerum electorum, qui comparisone reproborum imminuerit, licet in se sit perfectus, vnde Dominus dicit, *multi vocati, sed pauci electi*. Quasi diceret multi incipiunt currere, sed ante deficiunt, & lassescunt, quàm perueniant ad brauium, pauci; sunt, qui perueniant ad palmam victoriæ, significat etiam ille vnus, vnitatem Ecclesiæ, quæ est corpus Christi. Quicumque etenim vnitati Ecclesiæ fide, bonisque operibus, atque perseuerantia iungantur, illi peruenient ad palmam, de qua vnitatem dicit Dominus, *Nemo ascendit in cælum, nisi qui de cælo descendit filius hominis, qui est in cælo* cum corpore videlicet suo, quod est Ecclesia. Sic currite o fideles in fide recte credendo, & benè viuendo, *ut comprehendatis* palmam perennis remunerationis, sollicitè, ac viriliter vult Apostolus,

Ioan. 3. vers. 13.

K

XXV.

ut curramus, quia magna est promissio, ad quam tendimus. *Omnia autem, qui in agone*, id est, in certamine, & pugna contendis, seu desudat ab omnibus se abstinet, quæ contraria sunt cursui illius. Illi iuuenes, qui ad currendum se præparant, ab omnibus rebus abstinebant, quæ impedire poterant cursum illorum. Nec solum animi à commistione corpus refrenabant, sed etiam laminas plumbeas noctibus ponebant circa lumbos, ne fluxum libidinis per somnium paterentur. Quoniam libido nimium debilitat cor-

tat corpus, & si illi omnes ita se præparabant, cum scirent vnum coronandum, & illi solummodo repromissum brabium, qui prior veniret, licet post illum omnes ad eundem locum peruenissent, quanto magis nobis est obseruandum ab omnibus, quæ cursum nostrum impedire possunt, cum omnibus nobis promissa sit salus æterna? Si quærimus ergo à quibus rebus debemus abstinere, & quæ cursum nostrum impediendo separant, retrahunt à promisso brabio, interrogemus Apostolum, & ipse nobis demonstrabit illo in loco, vbi dicit. *Manifesta autem sunt opera carnis, adulterium videlicet, fornicatio, immunditia, luxuria, ista & his similia contraria sunt nostro cursui, & illi quidem, qui currunt intra stadium, ita ideo currunt, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem ideo currimus intra metas fidei nostræ, ut coronam incorruptam accipiamus.* Quod superius appellauit brabium Græco vocabulo, nunc vocat Latinè coronam corruptam, illorum corona, & remuneratio corruptibilis erat, id est, temporalis, quia cum tempore transiebat, Verbi gratia: Accipiebant aurum, argentum, corruptibile erat, quia de terra sumitur, & in terram reuertitur, accipiebat vestes, vetustate, & tineis consumebantur, accipiebant equum, corrumpebatur per mortem, & consumptus à vermibus in puluerem transiebat. Dabatur eis corona terrenis, & marcescentibus floribus conferta, sed quasi ventus transiebat. Nostra autem corona, & remuneratio incorruptibilis est, quia nulla immutatione corrumpetur, nec erit adornata marcescibilibus floribus nostra corona, sed in modum regalis diadematis æternis gemmis conferta in æternum spiritualiter nobis seruabitur. Iam ergo corona, & remuneratio ipse Deus omnipotens erit, & contemplatio totius Trinitatis, videntes Deum, sicut est, in quo habemus vitam sine fine mansuram, Omnemque beatitudinem, atque satietatem. Quoniam videntes fulgidum erimus fulgidi, videntes beatum, erimus beati, videntes immortalem erimus immortales, felicesque per omnia sæcula. Qua propter debemus currere credendo, sperando, desiderando, corpus castigando, elemosynis insudando, ambulando de virtute in virtutem, donec videatur à nobis Deus Deorum in Sion, nec debemus desperare de præmio promisso, sicut Apostolus non desperabat, cum diceret. *Ego igitur sic curro intra terminos fidei benè viuendo, non quasi in incertum*, quia non dubito de remuneratione certum habens, quod sit mihi promissum. Illi, qui currebant in stadio, in incertum currebant, quia non erant securi de præmio, sed ut nos certi simus de remuneratione exempli causa ponit se Apostolus in medium, quatenus illum imitemur, *Sic pugno, non quasi aërem verberans* eleuando & deponendo gladium, velut stultus miles, qui non positus contra hostem verberabat aërem agitando brachia, & gladium, volens apparere præliator. Paulus ergo pugnabat contra aëreas potestatis de quibus loquitur in epistola ad Ephesios. Pugnabat contra Philosophos & magos, & bestias homines, de quibus dicit in hac eadem epistola. *Si ad bestias pugnauit Ephesi*, pugnabat autem non materiali gladio sed prædicando, miracula faciendo, orando, ieiunando bonis operibus insistendo ille Prædicator verberat aërem qui sine effectu prædicationis prædicat, videlicet verba tantummodo proficiens, non operibus exornans, qui aliud prædicat, atque aliud agit & hoc quod prædicat, miraculis & exemplis non roborat. Apostolus autem aërem non verberabat, quia in vanum verba non proferebat, complens & roborans opere quod prædicabat ore. *Sed castigo corpus meum* subaudi in labore & ærumnis in vigiliis multis in fame, & siti in ieiuniis multis, & cæteris talibus. *Et in seruitutem redigo*, id est, seruum illud mihi facio, ut quod prædico verbis, non destruam operibus, sed potius seruiam verbis & exemplis his, quibus prædico. Castigare corpus: est multis tribulationibus quæ superius enumerauimus affligere, & illa ei dare, quæ ad vitam æternam proficiunt, non ad luxum. Seruituti vero subiicitur, dum non suam perficit, sed voluntatem spiritus, id est, rationabilitatis animæ. Sic debet vnusquisque fidelium agere castigando videlicet corpus suum & seruituti subiiciendo implens illud quod Apostolus alias ait *spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis.* Et cuius rei causa Apostolus corpus suum domabat refrenans

Gal. 5. vers. 19.

M

XXVI.

1. Cor. 15. vers. 32.

N

XXVII.

Gal. 5. vers. 16.

refrenans illud à prauis delectationibus protinus manifestat subdens. *Ne forte*, inquit, *cum aliis predicauerim ipse reprobus efficiar*. Probus dicitur laude dignus, & approbatus. Vnde e contra reprobus laude indignus & non probatus sic dicit Dominus reprobis, *nescio vos*, id est, non approbo ad meam partem pertinere, vel non approbo vos dignos laude esse, timens igitur Apostolus reprobari & indignus laude apparere dicebat ideo castigo corpus meum, & seruituti subiicio, ne forte alii percipiant palmam victoriæ prædicatione mea edocti, & ego ipse alienus existam laude & præmio remunerationis, audiens à Domino; Recepisti mercedem tuam. Ne forte etiam aliis curatis ipse remaneam in vulnere.

CAPUT X.

Commemoratione ingratorum Iudæorum frequenter ob varia peccata à Deo punitorum, hos à similibus absterret: de tentatione humana, & Dei intentionibus auxilio: non solum idololatria fugienda est, sed & mensa eorum qui idolothytis vescuntur: tum quod per hoc videantur aliquid idolis deferre: tum quod scandalo sint infirmioribus.

1. **A.** *Olo enim vos ignorare fratres, quoniam patres nostri*
Exo. 13. 21.
Num. 9. 22. *omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt; †*
 2. *& omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, & in mari:*
 3. *† & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, † & omnes*
Exo. 14. c. 22. *eundem potum spiritualem biberunt: (bibebant autem de spiritua-*
 4. *li, consequente eos, petra: petra autem erat Christus) † sed non in*
Exo. 16. d. 15.
Exo. 17. b. 6.
Num. 20. b. 10. *pluribus eorum bene placitum est Deo: nam prostrati sunt in de-*
 5. *serto. † Hac autem in figura facti sunt nostri, ut non simus concu-*
 6. *piscentes malorum, sicut & illi concupierunt, † neque idololatra*
Num. 26. g. 65. *efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est:*
 7. *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. † Ne-*
Pf. 105. c. 14. *que fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & cecide-*
 8. *runt una die viginti tria millia. † Neque tentemus Christum:*
Exo. 32. b. 6.
Num. 21. b. 5. 6. *sicut quidam eorum tentauerunt, & à serpentibus perierunt. †*
 9. *Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, &*
Num. 21. a. 1.
& 14. a. 1. *perierunt ab exterminatore. † Hac autem omnia in figura contin-*
 10. *gebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos*
 11. *finis seculorum deuenerunt. † Itaque qui se existimat stare, videat*
 12. *ne cadat. † Tentatio vos non apprehendit nisi humana: fidelis au-*
Num. 11. a. 1. &
14. a. 1. *tem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis*
 13. *sed faciet etiam cum tentatione prouentum, ut possitis sustinere. †*
 14. *Propter quod charissimi mihi fugite ab idolorum cultura: † Ut prudenti-*
 15. *bus loquor, vos ipsi iudicate quod dico. † Calix benedictionis, cui benedi-*
 16. *cimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis, quē frā-*
D *gimus, nonne participatio corporis Domini est? † Quoniā unus pa-*
 17. *nis, unū corpus multi sumus omnes qui de uno pane participamus*
 † Vide-

† Videte Israel secundum carnem: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris? † Quid ergo? dico quod idolis immolatum sit aliquid? aut quod idolum, sit aliquid? † Sed quæ immolant Gentes, demoniis immolant, & non Deo. Nolo autem vos socios fieri demoniorum: non potestis calicem Domini bibere, & calicem demoniorum: † non potestis mensa Domini participes esse, & mensa demoniorum. † An amulamur Dominum? Numquid fortiores illo sumus? † Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. † Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. † Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius. † Omne, quod in macello vanit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. † Domini est terra, & plenitudo eius. † Si quis vocat vos infidelium, & vultis ire: omne, quod vobis apponitur, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. † Si quis autem dixerit: Hoc immolatum est idolis: nolite manducare, propter illum qui indicavit, & propter conscientiam: † conscientiam autem dico non tuam, sed alterius: Ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? † Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo, quod gratias ago? † Sive ergo manducatis, sive bibitis sive aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite. † Sine ostensione estote Iudeis, & Gentibus, & Ecclesia Dei: sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quarens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salui fiant.

Nolo enim vos ignorare fratres subaudi mysterium hoc quod vobis ex parte enarrabo quoniam patres nostri Iudæi de quorum progenie originem duco omnes sub nube fuerunt. Quæ præcedebat eos desuper diem, & omnes mare transierunt, quia mortem euaserunt, & omnes in Moyse, id est, per Moysen baptizati sunt in nube, & in mari, id est, à morte sunt liberati. Quantum ad veritatem historiarum pertinet, Iudæi egredientes de Ægypto sub nube fuerunt, quia nubes per diem gradiebatur, sive ferebatur super eos. Altiori autem sensu secundum Ambrosium sub nube fuerunt, quia omnia, quæ gesta sunt, illis in obscuritate & in figura facta sunt. In hoc vero, quia nube tuti sunt ab aduersariis Ægyptiis, quando nubes se interposuit inter illos & Ægyptios & aquæ fuerunt à dextris & sinistris, & postmodum protecti sunt per diem ab ipsa nube à calore solis. Dum autem à morte liberati sunt, baptizati dicuntur fuisse per Moysen in nube quæ erat post ipsos, & in mari, per cuius mediū transierunt sive etiam in hoc dicuntur esse baptizati per Moysen in nube, & in mari quia omnia quæ facta sunt illis, in figura, nobis eueniunt in virtute, Nam sicut illi per Moysen ducem Ægypto liberati sunt, & mortem euaserunt per nubem, & per mare, ita & nos per Christum, & per gratiam spiritus sancti in baptismate à morte originalis peccati & actualis liberamur. Moyses enim Christum significat, nubes: spiritum sanctum, Mare rubrum, per quod illi transendo liberati sunt à morte, baptisma significat, quod rubore sanguinis Christi consecratur, per quod nos à morte æterna liberamur. Et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt. Manna, quæ de celo, id est, de illo aëre eis data est, & aquam quæ de

petra fluxit, dicit spiritualia esse, vel quia spiritualiter intelligenda sunt: significabant enim corpus & sanguinem Domini, quod modo consecratur & percipitur in Ecclesia, vel quia non mundana lege & consuetudine parata sunt, sed per virtutem Dei sine commixtione elementorum; aquæ videlicet, ac farinæ, ad tempus creata est illa esca atque eis data, & aqua similiter non consuetudine mundana, sed virtute spirituali omnipotentis Dei eis profluxit è petra. Idcirco & ille cibus, panis Angelorum dictus est, quia virtute Dei qua Angeli viuunt, & subsistunt, sine labore aliquo ea virtute creatus est ille cibus, & appositus est eis, sine aliquo labore illorum. Hoc etiam significare quia de cœlis venturus erat Christus spiritualis panis, qui spiritualiter nos pasceret. Vnde & manna primum prima feria siue prima sabbati quæ num ob reuerentiam Dominicæ resurrectionis dies Dominica vocatur. Primum venit de cœlo, ad saturitatem populi. *Bibebant autem de spirituali subauditur petra sequente eos eadem petra.* Iudæi & quidam etiam simplicium Doctorum ex hoc loco fabulose disputant, volentes affirmare, quod postquam Moyses percussit virga bis filium, Populus qui bibit, ac iumenta, semper secuta sit eos illa petra, & vbicunque figebant territoria, voluebatur in medio castrorum nullo homine impellente, emittens largissimos riuulos ad satietatem populi, & iumentorum. Dicunt autem tamdiu hoc factum esse per quadraginta annos, vsque dum venirent in terram Madian vbi foderunt puteos, & inuenerunt aquam dulcem satis, abundeque. Quidam etiam somnando fingunt quod tantæ paruitatis fuerit ille lapis, vt Maria soror Moyli ferret illum in pectore suo per illam vastam solitudinem. Sed illi qui talia contingunt, dicant vbi & quando vel quomodo secundum litteram impletum sit, quod secundum septuaginta Interpretes in cantico Moyli habetur, quia suxerunt mel de petra, & oleum de firma petra, & tunc præbendus est assensus, quod sequuta sit eos petra. At cum nusquam in veteri testamento hoc factum reperire poterint, submittant vocem & inclinent aures, vt spiritualiter ista penetrare valeant, quoniam litteram in his sequi non possunt. Nam sicut Doctores tradunt Oreb petra, quam Moyses percussit, mons est lapideus, cuius latus percussit Moyses. Quapropter melius est, vt spiritualiter ista intelligantur, sicut & superiora. Vnde & Apostolus spirituales appellat eandem petram, quia spiritualiter est intelligenda. Significat enim Christum sicut sequentia manifestant. *Petra, inquit, erat Christus.* Non dixit petra significabat Christum, sed tamquam in veritate esset petra. Cum utiq; per substantiam non hoc erat, sed per significationem. Similiter loquens de duobus filiis Abraham, non dixit hæc significant duo testamenta. Christus ergo per significationem propter firmitatem est petra, non per substantiam, & aqua illa, quæ fluebat ex petra significabat doctrinam Christi, & gratiam spiritus sancti, de qua ipse dixit in Euangelio: *Qui sitit veniat ad me & bibat* & cætera, spiritualis quoque, & consequens petra dicitur, quia Christum subsequenter spiritualiter significabat. De qua petra spirituali & consequenti bibebant illi, quia vbicunque deficiebat eis humanum auxilium, aderat Christus, præstans illis suffragium. Cuius potentia qui est verbum Dei Patris liberati sunt de Ægypto & in terram repromissionis introducti ideoq; dicitur consequi eos, quia subueniebat eis. Nec enim petra aquam dedit illis vna vice sed Christus per potentiam suam. Notandum ab Apostolo omnia ista idcirco esse dicta, ne quis sibi in baptismo confidat, aut in esca, & potu spirituali, vt putet sibi Deum parcere, si peccauerit criminaliter, nisi poenitentia digna hoc promeruerit. Quapropter omnibus est laborandum, & vigilandum, quoniam tempus vitæ nostræ breuissimum est *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, quoniam multi propter infidelitatem mortui sunt in eremo non intelligentes beneficium Dei, sexcenta videlicet millia. *Hæc omnia quæ dixim⁹ de nube, mari, Moyse esca, potu, & petra, in figura facta sunt nostri*, i. nostræ veritatis, quibus veritates contigerunt & manent modo, quia in exēplo illorū educi sumus de Ægypto de errore videlicet huius mūdi.

Non simus concupiscentes malorū subauditur ciborū, & vitiōrū. *Sicut & illi*, id est, Israelitæ *concupierunt* carnes & pepones & ea quæ in Ægypto habuerunt, in vñ comedendi. Ista ex superioribus verbis Apostoli pendet, vbi dicit, omnia quæ Iudæis conti-

conrigerunt, in nostra figura præcessisse, sicut & sequētia manifestant & in nostrā salutē scripta esse, vt non simus concupiscentes malorū ciborū viciorūq;. Quæstio est cū Iudæi multitudinē animalium & pecorū secū haberent, quare desiderabāt carnes, & quare nō comedebant carnes animalium. Quæ hoc modo soluitur, quā nō desiderabant illi carnes pecorū, sed carnes auiū concupiebant, quib. soliti fuerant vesci in Ægypto. Nilus n. fluuius in litoribus suis & palustrib⁹ locis multā genera auium habet, & talia, qualia non habentur in circuitu aliorū fluuium. Fugiamus ergo concupiscentiam malam, & pugnemus contra eam in quantum valeamus. Quia vt B. August. dicit, & in nobis quoq; experimento probare possumus, omnia mala per illam fiunt, atq; patrantur. Concupiscentiam autem malam ideo dixi, quia est & concupiscentia bona, de qua dicit Salomon: *Fili concupiscens sapientiam.* Et Psalmista: *Concupiuit anima mea desiderare iustificationes tuas,* concupiscentia mala est, quæ suggerit nobis, vt concupiscamus cibos illicitos, & ultra modū, & vt faciamus homicidiū, furtum, vt perpetremus adulteriū cæteraq; huiusmodi. Ideo Apostolus volens nos sollicitos reddere, donat nobis exēplum illorū Iudæorum, qui per concupiscentiam offenderunt Deum in eremo, & perierunt. *Neg, idololatra efficiamini sicut quidam* illorum. Subaudi, qui vitulum fecerunt ad montem Sinai *quemadmodum scriptum est* in Exodo. Idos, græcè, latine dicitur species, siue forma inde diminutiuè dicitur, Idolum formula ex aliquo metallo, siue ex lapidibus vel lignis, latrā quoque græco vocabulo dicitur seruitus, quæ omnipotēti Deo soli cōpetit. Ex quibus nominib. componitur, & dicitur idololatra, ille, qui honorem & seruitutem, quam omnipotenti Deo soli debet exhibere, idolis impendit, inde & idol ipsa res. *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.* Veterem historiā hic tangit Apostolus. Egressi filii Israel ex Ægypto, dum peruenissent ad Sinā montem, Moyse ascendente in monte ad DEVM, & morante aliquantis diebus, conuenerunt ad Aaron, petentes, vt faceret eis DEOS, qui illos præcederent, dicentes: *Fac Deos, qui præcedant nos, Moysen enim qui eduxit nos de Ægypto, nescimus quid acciderit.* Tunc sicut historia narrat, accipiens Aaron ab eis armillas, & inaures, fecit inde vitulum conflatilem quem colebant Ægyptij. Statimque ædificantes aras ante illum, immolauerunt ei hostias, dicentes isti *sunt Dij tui Israël,* & cætera completoque sacrificio sederunt ad manducandum & bibendum. Ac si postmodum surrexerunt ludere ad diuersa ioca & ad choros, & insuper cœperunt fornicari. Quapropter multitudo illorū interfecta est à fratrib. suis iubente Moyse, & Domino volente. Quod factum ideo replicat Apostolus, vt non se crederent Corinthii immunes esse eorum crimine, qui in idolio epulabantur. Idololatra quoque est omnis avarus, qui nummum quasi Deum colit, timens illum amittere. *Neque fornicemur sicut quidam ex ipsis fornicati sunt.* Subaudi, cum Madianitis, *& ceciderunt una die viginti tria millia.* Hoc in terra Madian factum, & hoc retributum est illis, quando cum Madianitis se copulauerunt, vel commaculauerunt. Adorantes primum idola ante ostia domorum illarum. Nam Baalam ariolus filius Beor cernens animos Iudæorum pronos ad libidinem, & procliuos ad idola colenda, ductus, & captus amore pecuniarum dedit Balac regi Moabitarum, atq; Madianitarum consiliū, vt constitueret puellas iuueneculas, & meretrices in domorum ostiis, compras ornamento meretricio & ante ostia domorum idola, & aras, vt venientes Israelitæ caperentur amore illarum, & coirent cum illis: Ita tamen vt primum adorarent idola, quo facto cognouit ipse iram Dei contra illos excitandam. Vnde factum est, vt viginti tria millia ab igne cœlesti consumerentur, & pene omnes perirent, nisi Phinees zelatus zelo DOMINI, confodisset cuspide virum Hebræum cum Madianitide scorto in locis genitalibus. Cuius rei causa quieuit ira DOMINI à populo. Notandum quoque quia non solum illi dicuntur, & sunt fornicatores qui quocumque modo sit, libidinem suam explent; sed etiam qui per alia vitia à DEO recedunt. De quibus dicit Psalmista: *Perdes omnes qui fornicantur abs te,* id est, qui recedunt à te. *Neque* Psalm. 72. vers. 27.

Psalm. 18. v. 20.

VII.

F

Exod. 32. v. 1.

Ibid.

VIII.

G

IX. *tentemus Christum, sicut quidam illorum tentauerunt.* Subaudi, Moysen, qui Christi figuram gerebat, vel etiam ipsum Christum tentauerunt, qui erat in Moysen, sicut ipse Moyses dicit: *Nos quod sumus? non contra nos est murmur vestrum sed contra Dominum.* Christus enim est verbum Patris, ipse erat in Moysen, & ipse loquebatur per os eius, & quando tentabant Moysen, & quando murmurabant contra illum, contra Deum murmurabant. Sed quid contigit illis. *Perierunt à serpentibus ignitis.* Qui vtrumque faciebant & mordebant, mordendo quoque venenum infundebant. Reducit ergo Apostolus talia ad memoriam, & commonet, ne nos in eadem causa inuenti tradamur diabolo, cuius figuram serpentes habent. *Neque murmuraueritis.* Subaudi, contra Dominum, neque contra Prælatos & Rectores, *sicut quidam eorum murmurauerunt.* Dathan videlicet, & Abiron, sociique eorum contra Moysen & Aaron, & exterminati sunt à Deo vel igne. Dathan enim, & Abiron cum omni domo sua exterminati sunt de super facie terræ à Deo, quia præcipientem Deo viuos deglutiuit eos terra. Fueruntque ante sepulti quam mortui. Quoniam sicut scriptura narrat, viui descenderunt ad infernum, socii vero illorum, qui in ipsa conspiratione similes extiterunt, ab igne cœlesti exterminati sunt. Murmurare autem est plerumque falso ad inuicem de præpositis & Rectoribus queri atque causari, plerumque etiam solet murmur fieri & iusta ex causa, quando Prælati non simpliciter, recteque erga subiectos incedunt. Tamen quocumque modo nascatur, & fiat, malum est, & vix illi, quo excitante provenit, vtrum sit Prælati an subiecti. Dicit enim beatus Augustinus, quia in nulla alia causa ita offenderunt Iudæi Deum in eremo, sicut in murmuratione, quoniam semper murmuratores extiterunt. Quapropter cauendum est omnimodo ab huiusmodi vitio, ne similia nobis eueniant. *Hæc autem omnia superius dicta de serpentibus, & de igne, qui eos deuorauit, in figura contingebant illis.* Videamus quomodo serpentes igniti quibus illi traditi sunt, in figura contingebant illis, vel figura fuerunt & serpens æneus, qui suspensus est à Moysen in ligno, quem qui aspiciebant, sanabantur. Serpentes illi, qui mordendo venenum infundebant, dæmones significant, qui suggerendo nobis venenum mortiferæ delectationis infundunt, quibus etiam tradimur, si serpentem æneum in ligno pendentem non aspicimus, id est, Christum. Serpens æneus qui similitudinem serpentis habebat. Sed tamen venenum non habebat, quem qui aspiciebant temporalem mortem à moribus serpentum euadebant. Christum significat, sicut ipse dixit, *Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in eum non pereat.* Similitudinem ergo serpentis habuit ille serpens, sed veneno caruit, quia Christus similitudinem quidem carnis peccati habuit, sed peccati venenum non habuit. Per hoc quod æneus fuit significat æternitatem Christi, quia æs durable æramentum est, suspensus est in ligno, & Christus in patibulo crucis. Qui illum aspiciebant, sanabantur à moribus, & veneno serpentium, quoniam quicumque Christi passionem cum reuerentia ad memoriam reducant, & aspiciunt illum ad hoc ut mortificent corpora sua cum vitiis & concupiscentiis saluantur à suggestionibus dæmonum, & veneno prauæ delectationis, & insuper à morte æterna. Ille vero ignis, qui deuorauit murmuratores, significat ignem æternum, qui deuorauit omnes, similia agentes. *Scripta sunt autem ad correptionem nostram, ut nos per talia corrigamur, in quos fines sæculorum deuenerunt.* Quia nos jam in fine sæculi sumus positi, in vltima scilicet ætate, non propter illos sunt scripta, ut illos legerent, qui talia agentes talia meruerunt recipere, quia jam olim mortui erant sed pro nostra salute, & vtilitate, ut si timore eorum in Dei seruitio manserimus, gloriam illis promissam accipiemus, terram videlicet repromissionis, quæ significat patriam cœlestem. Si quo minus aut aliter gerimus geminabitur vobis, poena illorum. Quoniam maior notitia legis plus facit hominem reum. *Itaque qui se existimat stare in rectitudine fidei, bonisque operibus & in scientia, qua credit omnia esse munda, videat ne cadat in superbiam aut in scandalum fratris.* Isto in loco tacite ac specialiter percutit eos, qui præsumentes de sua scientia, qua licitum est

omnia

omnia edere, quia omnia munda sunt mundis, recubebant in idolis & edebant carnes idolothyras. Vnde scandalizabantur simpliciores fratres, qui videtes illos talia agere, putabant aliquid numinis & Deitatis esse in idolis atque in cibis illis consecratis. Generaliter autem ad omnes pertinet quod dicitur, qui stat in fide, & in bono opere, videat ne cadat. *Tentatio vos non apprehendat nisi humana*, quæ opere non perficitur. Tentatio humana est, malum cogitare, & in corde tentationes multas perpeti: diabolica vero tentatio est certamen tentationis in opere superari, & malum perficere concupisci mulierem humana tentatio est. Adulterium vero siue fornicatione perpetrare diabolicum est. Sic de cæteris vitiis intelligendū. *Fidelis autem Deus est qui non patietur vos tēari super id, quod potestis* subaudi, sustinere. Fidelis dicitur Deus esse quoniā quicquid p̄misit fidelib. suis opere compleuit. Cōplet quoq; quotidie & cōpleuit. Promisit diligentib. se regna celestia cōplebit illud, quia dabit eis. Ideoq; nō permittit eos tentari super id, quod humana fragilitas potest ferre, *sed faciet eum tentatione etiam propeccatum*, id est, auxilium *ut possit sustinere*, id est, illud faciet prouenire, quod potest humana fragilitas ferre, videlicet aut à tentatione & tribulatione citius liberādo. Sicut legimus factum de beato Abraham quando liberatus est de Vr Chaldæorum. Nec nō de tribus pueris in camino, & Daniele, quando missus est in lacum leonum, & de innumerabili multitudine martyrum, aut etiam interpretatione tolerantia præbēdo, & victoriā sicut præbuit B. Iob, Petro quoq; in cruce, & Andreæ, Laurentio quoq; supra craticulam multisq; aliis martyribus. *Quis .n. hominum posset credere, quod hō mortalis talia posset sustinere, qualia sustinuit Laurētius p̄ adiutoriū Dei?* Quapropter dū tales & huiusmodi nobis tērationes afflictionesq; proueniūt, debemus ista ad memoriā reducere, omnemq; sp̄e nostrā in Deū iactare, vt ipse nobis faciat prouētū venire citius liberando, aut etiam victoriæ tolerantia præbendo. *Vt prudentibus loquor vos ipsi iudicate*, i. discernite, *quod dico*, utrū bonum, & verū dicā, nec ne. *Calix benedictionis cui benedicimus nonne communicatio est?* Idcirco autem primum calicē nominauit, quia de pane postea plus erat disputaturus, calix autem benedictionis dicitur, quia benedicitur à sacerdotib. in altari. Appellatur & ipse calix cōmunicatio, quasi participatio, quia omnes communicāt ex illo, partemq; sumunt ex sanguine Domini, quem continet in se, *Et panis quē frangimus in altari, nonne participatio corporis Domini est?* Vtiq; primum consecratur & benedicitur à sacerdotibus, & Spiritu sancto, & deinde frangitur cum iam licet panis videatur, in veritate corpus est Christi, ex quo pane quicunq; communicant corpus Christi edunt. *Quoniam vnus*, subaudi, *panis* Christi *vnus corpus* Christi *multi sumus*, qui comedimus illum panem, caro quam verbum Dei Patris assumpsit in vtero virginali, in vnitate suæ personæ, & panis qui consecratur in Ecclesia vnum corpus Christi sunt. Sicut enim illa caro corpus Christi est, ita iste panis transit in corpus Christi, sed nec sunt duo corpora, sed vnum corpus, diuinitatis enim plenitudo quæ fuit in illo, replet & istum panem, & ipsa diuinitas verbi, quæ implet cælum & terram, & omnia quæ in eis sunt, ipsa replet corpus Christi, quod à multis Sacerdotibus per vniuersum orbem sanctificatur, & facit vnum corpus CHRISTI esse. Et sicut ille panis, & sanguis in corpus CHRISTI transeunt, ita omnes, qui in Ecclesia digne comedunt illud, vnum corpus CHRISTI sunt. Sicut ipse dicit: *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum in me manet, Ioan. 6. vers. 57. & ego in eo.* Tamen illa caro quam assumpsit, iste panis omnisque Ecclesia non facit tria corpora CHRISTI, sed vnum corpus, & sicut qui corpore & sanguine DOMINI communicant, vnum cum eo corpus efficiunt, sic & qui communicant de idolothytis vnum cum diabolo corpus existunt. *Omnes qui de vno pane*, id est, de vno corpore Christi, & de vno calice siue sanguine *participamus*, id est, partem accipimus, & vnum corpus Christi efficimur. *Videte*, inquit, id est, considerate *Israēl secundū carnem*, id est, qui carnaliter viuit, & carnales hostias adhuc offert. Tunc tēporis quando Apostolus ista loquebatur adhuc erat templum Hierosolymis, in quo offerebat Israēl carnaliter viuens; hostias DEO.

Carnalem

XIII.

L

XV.

XVII.

M

XVII.

XVIII.

N

nen Dei, & vos blasphemamini. *Omnia in gloriam Dei facite*, id est, inuocatione nominis Dei, & cum honestate, vt Deus glorificetur per vos, legimus quodam loco, quod quodam tempore quidam homuncio præ nimia tristitia voluisset se laqueo suspendere, & dixisset, Deus adiuua me, quod verbum semper in vſu habebat: astitit beatus Paulus, inquit, infelix temetipsum illaqueare vis? & præsumis nomen Dei inuocare? Sed quia illum inuocasti, esto liber ab hac tristitia, & morte præſenti, quia omnia tibi prosperè succedent. *Sine offensione*, id est, sine scandalo, & reprehensione, *estote Iudæis* qui idola execrantur, & gentilibus fidelibus etiam & infidelibus, *sicut & ego per omnia*, Subaudi, quæ facio *omnibus placeo*. Cum Apostolus alias dicat. *Si hominibus placerem Christi seruus non essem*. Quærendum est, quare modo hic dicat se omnibus per omnia placere. Ad quod dicendum, quia vbi dixit, *si hominibus* placerem: homines ibi voluit intelligi hæreticos Iudæos incredulos Paganos & persecutores. Hic autem vbi dicit omnibus se placere, Subaudi, bonis & religiosiſ viris. Si hominibus, inquit, infidelibus placerem. Neroni scilicet, hæreticis, Iudæis incredulis & persecutoribus, Christi seruus non essem quia Christum negassem. Tamen licet illis non placeam, omnibus tamē bonis & religiosiſ placeo, *Non querens quod mihi soli vtile est*, quia non accipio à vobis victum & vestimentum, sed alterius. Sicut Christus non quæsiuit sua, quia non est flagellatus pro se, conſputus, passus & mortuus, nec quæsiuit sua, sed nostra; ita Paulus non erat propria salute contentus, quia non quærebat quod sibi soli vtile erat, sed quod aliis, sustinens pro aliorum salute libenter multa aduersa & probra.

Q

XXXI.

XXXII.

Gal. i. vers. 10.

CAPVT XI.

Vir Aperto, mulier autem velato debet orare capite. Corinthios reprehēdit quod ad celebrandam cœnam dominicam inuicem non expectarent, sed inter se dissiderent, referens interim sacramenti Eucharistiæ à Christo institutionem, & scelus ac præpam indignè ad illud accedentium.

Mitatores mei estote, sicut & ego Christi. † Laudo autē vos fratres, quia per omnia mei memores estis: & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis. † Volo autē vos scire, quia omnis viri caput Christus est: caput autē mulieris, vir: caput vero Christi, Deus. † Omnis vir orans aut prophetans velato capite, deturpat caput suum. † Omnis autē mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: unum. n. est ac si decaluetur. † Nam si non velatur mulier, tondeatur. Si vero turpe est mulieri tonderi, aut decaluari, velet caput suum. † Vir quidem nō debet velare caput suum: quoniam imago & gloria Dei est, mulier autē gloria viri est. † Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. † Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. † Ideo debet mulier potestatem habere supra caput propter Angelos. † Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro, in Domino. † Nam sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: omnia autem ex Deo. † Vos ipsi iudicate: decet mulierem non velatam orare Deum? † Nec ipsa natura docet vos, quod vir quidem si comam

1.

2.

A

3.

Ephes. 5. c. 15.

4.

5.

6.

B

7.

8.

9.

Gen. 2. d. 11.

10.

11.

C

12.

13.

14.

15. *mam nutriat, ignominia est illi? + mulier vero si comam nutriat,*
 16. *gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt. + Si quis*
 17. *autem videtur contentiosus esse: nos talem consuetudinem non ha-*
 18. *bemus, neque Ecclesia Dei. + Hoc autem precipio: non laudans,*
 19. *quod non in melius, sed in deterius conuenitis. + Primum quidem*
 20. *conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos,*
 21. *et ex parte credo. + Nam oportet et hareses esse, ut et qui pro-*
 22. *bati sunt manifesti fiant in vobis. + Conuenientibus ergo vobis in*
 23. *unum, iam non est Dominicam cenam manducare. + Vnusquis-*
 24. *que enim suam cenam præsumat ad manducandum. Et alius qui-*
 25. *dem esurit, alius autem ebrius est. + Numquid domos non habetis*
 26. *ad manducandum et bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis,*
 27. *et confunditis eos, qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo*
 28. *vos in hoc? non laudo. + Ego enim accepi à Domino, quod et tra-*
 29. *didi vobis, quoniam Dominus Iesus, in qua nocte tradebatur, ac-*
 30. *cepit panem, et gratias agens, fregit, et dixit: Accipite, et man-*
 31. *ducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite*
 32. *in meam commemorationem. + Similiter et calicem, postquam*
 33. *cenauit, dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sangui-*
 34. *ne, hoc facite quotiescunque bibetis, in meam commemorationem.*
 35. *+ Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, et calicem bi-*
 36. *betis: mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. + Itaque qui-*
 37. *cunque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini*
 38. *indignè: reus erit corporis et sanguinis Domini. + Probet autem*
 39. *seipsum homo: et sic de pane illo edat, et de calice bibat. + Qui e-*
 40. *nim manducat et bibit indignè, iudicium sibi manducat et bibit:*
 41. *non diiudicans corpus Domini. + Ideo inter vos multi infirmi et*
 42. *imbecilles, et dormiunt multi. + Quod si nosmetipsos diiudicare-*
 43. *mus, non utique iudicaremur. + Dum iudicamur autem, à Do-*
 44. *mino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. + Itaque fratres*
 45. *mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate. + Si*
 46. *quis esurit, domi manducet: ut non in iudicium conueniatis. Ca-*
 47. *tera autem, cum venero, disponam.*

1. **I**mitatores mei estote sicut et ego Christi, Id est, sicut ego imitator Christi sum, non
 2. **A** quæres solummodo quod mihi vtile est, sed quod alteri, ita & vos me imitamini,
 3. sicut enim Deus Pater misit Christum, ut Apostoli eius imitatores essent, ita
 4. Christus misit nobis Apostolos, ut eorum imitatores simus. Laudo autem vos fratres
 5. quod per omnia memores estis: ironicos ista dicit, & quod videtur affirmare, increpat,
 6. & denegat. Quasi diceret; non laudo vos, quia non estis mei memores, Neg. teneris
 7. precepta qua tradidi vobis. Volo autem vos scire, quoniam omnis viri caput Christus est:
 8. **Omnis**

Omnis viri caput est Christus, id est, Princeps & origo, quia ab illo, qui est verbum Dei Patris, creatus est, & non solum secundum diuinitatem, sed etiam secundum quod homo est, & carnem nostram assumpsit, caput & princeps est omnis hominis. *Caput autem mulieris*, id est, princeps & initium mulieris, *vir* est, quia de costa eius facta est, & eius potestati subiecta. *Caput vero Christi*, id est, origo & principium illius *Deus* Pater, quia ab illo habet originem & principium, tam secundum diuinitatem quam iuxta humanitatem. *Omnis vir orans* in Ecclesia, *aut prophetans*, id est, docens vel prophetas explanans *velato capite deturpat*, id est, dehonestat *caput suum*, vel orans, id est, orationem dominicam, dicens, prophetans, symbolum Apostolorum recitans, ubi prophetur aduentus Christi ad iudicium. *Si non velatur mulier*, id est, si non vult operire caput suum linteo *tondeatur*. Quare precipit hoc Apostolus? quia mala consuetudo erat tunc temporis quia volebant capillos ligare, & caput cooperire, & ne ipsa profluxio capillorum prouocet homines ad amorem libidinis, ideo precipit velare, & ligare capillos. *Vir non debet velare caput quoniam imago & gloria est Dei*, homo imago Dei est quia sicut ab uno Deo omnia originem sumpserunt, & ab illo facta sunt, ita ab uno homine Adam omne genus humanum profluxit. Gloria quoque Dei est, quia glorificatur Deus per hoc, quod hominem rationabilem fecit. Ideoque non velare caput, ut ostendat non esse se subditum mulieri, sed potestatem habere super eam. *Mulier autem gloria viri est*, quia ex ipso facta est, vel quia subiecta est ei, & in hoc gloriam habet vir. *Non enim vir*, primus Adam *ex muliere est factus, sed mulier ex viro*: *Etenim non est creatus vir*, Adam *propter mulierem*, quia nec dum erat creata mulier, *sed mulier propter virum*, id est, ad auxilium viri. *Ideo*, subaudi, ut recognoscat se mulier sub viri esse potestate *debet habere potestatem* velandi *super caput propter Angelos*, Angelus græce, latine dicitur Nuncius, quo vocabulo vult ostendere Apostolus, Episcopos, Sacerdotes, omnesque ordines altaris qui Angeli debent esse annunciendo populis, quid debeant appetere, & quid vitare. Propter istos Angelos debent mulieres stantes in Ecclesia velata habere capita, ne respiciens aliquis illorum ad populum capiatur ad amorem & pulchritudinem illarum, dicamus & aliter iuxta Augustinum. ex hoc vir non debet velare caput, quoniam imago est Dei, mulier autem debet propter Angelos, virum in hoc loco uno modo debemus intelligere quemlibet Prædicatorem spirituales, & viriliter agentem. Cuius caput est ipsa eius sapientia, quia sicut caput regit membra, ita illa regit mentem. Istud caput, id est, sapientiam non debet velare vir prædicator talis, quia non debet illam celare, & abscondere, sed aliis manifestare docendo, & prædicando, bonisque operibus insistendo debet se imitabilem præbere. Per mulierem autem debemus intelligere quemlibet in Ecclesia muliebriter, & stulte agentem, cuius caput est ipsa eius ignorantia, & stultitia, quam non debet aliis in propatulo manifestare, ne se imitabilem reddat, sed debet illam tegere, & ad Angelos qui & viri appellantur, id est, ad prædicatores referre, ut illorum exhortatione & doctrina saluari possit, vel debet suam insipientiam, & ignorantiam velare propter prædicatores, quia illis se debet humiliare. Aliter homo ex corpore, anima, & mente consistit, quæ & rationalitas animæ dicitur, cum vnum sit anima & mens, diuidamus hic animam, quæ viuificat corpus, & mentem, quæ regit animam, quia fecit differentiam inter bonum & malum, inter virtutes & vitia. Per virum in hoc loco debemus intelligere secundum Augustinum, rationalitatem animæ nostræ, id est, mentem, quæ imago Dei est, quia sicut Deus seit differentiam facere inter bonum & malum, ita & mens pro modulo suo, cuius viri caput, id est mentis, siue rationalitatis quod vnum est, ipsa bona eius intentio est, quam quod non debet: quia non debet illam refrenare à contemplatione Dei, sed quanto amplius de Deo intelligit, tanto amplius debet illam permittere, ut se eleuet ad contemplationem Dei, donec perueniat ad hoc ut, quod modo videt, in spe, & in speculo, quandoque videat in re, contemplans Deum sicuti est. Per mulierem possumus intelligere animam, cuius caput est intentio plerumque intendit terrenis rebus ultra modum. Quod caput, id est, quæ intentionem debemus velare, quia debemus illam refrenare, ne ultra modum in terrenis

IV.

VI.

VII.

B

VIII.

IX.

X.

C

D

P

rebus

rebus se occupet. Anima enim quæ viuificat corpus, plene ea desiderat ultra, quæ necesse sit in quibus delectatur corpus, quod terrena quærit. *Verum tamen neque vir sine muliere.* Subaudi, creatus est in præsentia Dei, *Neque mulier sine viro,* Subaudi, creata est in Domino, id est, per Dñm. *Nā sicut mulier Eua de viro,* id est, de costa Adæ, ita & vir Cain per mulierem extitit. *Omnia autem,* Subaudi, genera hominū ex Deo, Adam videlicet Euz, & Cain, vel omnia, id est, corpora virorum & corpora mulierū. *Vos ipsi iudicate,* id est, vos ipsi discernite, quæ dicturus sū mulieri pro velamine, id est, pro ornamento dati sunt capilli. *Si quis autem videtur contentiosus esse* vt dicat, ego sum Pauli, ego Apollo, nec vult nostris admonitionibus parere, *nos Iudæi credentes,* & Apostoli *salem consuetudinem non habemus,* vt contendamus, quia lex irā, & contentionem prohibet. *Neq̃ Ecclesia Dei,* quæ Euangelium habent. *Hoc autem præcipio,* Subaudi, *non laudans* quod contenditis. *Primum quidē conuenientibus vobis in Ecclesiam,* & in conuētū fidelium in dominicis diebus. *Audio ab his,* qui sūt Cloes, *scissuras,* id est, dissensiones & discordias *esse inter vos.* *Et ex parte credo,* ita esse verum, vt audio. *Nam oportet,* id est, necesse est, *hæreses esse,* vt qui sunt in vobis *probatī* fide, bonisq; operibus, *manifesti fiant,* & appareat etiam, qui sint imperfecti, & duplices, sic dicit Dominus in Euangelio; *Necesse est vt veniant scandala,* id est, non potest aliter esse. Et reuera magnam vtilitatem præstiterunt hæreses sanctæ Ecclesiæ, non per se, sed dum Doctores excitauerunt, qui quasi dormiebant. Nequaquam enim tantam copiam librorum haberet sancta Ecclesia, & tantam cognitionem de Deo, nisi hæreses exortæ essent, à quibus excitatus est Hieronymus, Augustinus, Hilarius, Gregorius, aliique Doctores sancti, qui multa conscripserunt contra hæreticos.

Conuenientibus vobis in unū iam non est dominicam cœnam manducare. Cœna dominica dicta est eo, quod ipso die saluator cum discipulis cœnauerit, complens veteris testamenti Pascha, & mysteriū corporis & sanguinis sui tradens Apostolis. Corinthii, qui & Achaici, vel Achæi venientes ad fidem Christi per prædicationem Apostoli Pauli, à quo inter cætera, quæ Dominus fecit, etiam Sacramentum cœnæ Dominicæ, singulis annis quinta feria ante diē Paschæ conueniebant omnes ad Ecclesiam, ac nobiles quoque & potentes, diuitesque iubebant deferri, aut etiam deferebant singuli panem & vinum, & dabant Sacerdoti vnde consecraret corpus, & sanguinem Domini. Consecratis autem mysteriis à Sacerdote, vnusquisque quod detulerat accipiebat desuper altari, sumebatque tacito cum suis, vt super venientes non inuenirent, quod ederent, & vnde communicarent. Aut etiam deferebant omne, quodcunque attulerat, ad domum suam, vt cū suis illud sumeret. Ob cuius rei causam magnæ dissensiones inter illos erant, quas seminauerant Pseudo Apostoli, ita vt cum vnā benedictione omnium oblationes consecratæ essent, singulas suas accipientes quæ communes debuerant esse maximam verecundiam inferrent his, qui vt assolet, non obtulerant, licet haberent, aut his etiam, qui non habebant, quid afferrent. Hoc autem faciebant multi, postquam aliis cibis crapulati erant istamq; acceptionem Eucharistiæ Dominicæ cœnam vocauit Apostolus vno modo. Aliter soliti quoque erant conuenire eodem die ad Ecclesiam omnes diuites, potentes, & nobiles & præparare sibi in Ecclesia, & in foribus, atq; atriis illius æpulas, & conuiuia, & crapulari, & inebriare, vsque ad vesperam comedentes, & bibentes in conspectu pauperum, & egenorum, qui non habebant vnde similia sibi præpararent, nihilq; accipiebant ab illis diuitibus, sed præstolabantur ieiuni horam cum verecundia, qua placeret illis diuitib. & potentibus benedici corpus Christi à Sacerdotib. vnde comunicarent. Impleti autem illi diuites omnibus cibis, & potibus vsq; ad vomitum, accipiebant ad vltimum Sacramenta corporis & sanguinis Christi, dicentes, sic tradidit Christus discipulis suis, nostris Doctores, & Magistris corpus & sanguinem suum, post aliorū ciborum perceptionē, & sic nos volumus illud sumere. Quod audiens Apostolus scripsit eis inter cætera ista, quæ in præsentī habentur, volēs corripere, inquit; *Conuenientibus vobis in vnum & in Ecclesia iam non est dominicam*

cœnam

cœnam manducare, id est, non est vobis licitum dominicam cœnam taliter manducare, qualiter vos manducatis. Cœnam autem dominicam dupliciter possumus intelligere appellatam ab Apostolo esse, vel perceptionē videlicet Eucharistiæ, de qua sibi singuli vindicabant partes proprias, quas attulerant, aliis non communicantibus, aut etiam eandem Eucharistiam post alios cibos sumentes. Vel alio modo cœnam Domini appellat illas præparationes conuiuiorum, & epularū, quas sine charitate sumebant, non dantes inde pauperibus. Sacramentum igitur corpus Christi à communione, cœna appellatur, quia commune debet esse omnibus fidelibus & iustis. Vno enim pane vniuersitas Ecclesiæ significatur. Per id enim, quod vnum sumus, de vno pane omnes nos sumere oportet. Licet enim à multis partibus differatur ille panis, & à multis Sacerdotibus per vniuersum orbem consecratur, diuinitas tamen, quæ replet omnia, replet & illud, facitque, vt sit vnum corpus Christi, omnesque, qui dignè percipiunt illud, vnum corpus Christi faciunt, non duo, quia ipse dixit. *Qui manducat carnem meam, & bibit sanguinem meum, in me manet, & ego in eo.* Quicunque ergo cœnam Domini vult imitari percipiendo corpus illius, vel etiam in percipiendis aliis cibis, communiter debet ea vtī, quia cœna DOMINI omnibus recumbentibus communis fuit non solum aliis, sed etiam proditori Iudæ. Sed non immerito querit aliquis, quare Saluator noster post cœnam corporis, & sanguinis sui Sacramenta Apostolis tradiderit, vel vnde processerit ista consuetudo vniuersalis Ecclesiæ, vt ieiuni doceantur eadem Sacramenta percipere, cum Apostoli jam cœnati ea perceperint, & Dominus hoc ita non ordinauerit, sicut modo tenetur? cui respondendum est, tunc cœnatos communicasse Apostolos, quia necesse erat Pascha illud typicum antea consummare, & sic ad veri paschæ Sacramenta trāsire. Ideo quoque Dominus per se non constituit ieiunos percipere nos Sacramenta, Eucharistiæ, vt haberent eius Apostoli honorem aliquid ordinandi in sancta Ecclesia, qui post eius ascensionem à Spiritu sancto edocti ordinauerunt in honorem tanti, tamquam terribilis Sacramenti, primo nos ieiunos dominicæ passionis participatione muniri. Primoque spiritualibus epulis interius, exteriusque sacrari, ac deinde terrenis dapibus, & vilibus corpus refici cum gratiarum actione, & cum temperantia atque sobrietate. *Nusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum.* Et hoc simpliciter intelligi potest, vt intelligatur cœna Sacramentum Eucharistiæ, quod illi singuli sibi vindicabant, vel illa præparatio conuiuiorum, quam vtramque illi, vt propria manducabant, non communicantes ex inde pauperibus. Diximus superius breuiter cœnam vocari à communione vescientium, quasi commune conuiuium, communemque escam atque refectionem. Cenon quippe dicunt græci commune, vnde & communicantes dicuntur, quod communiter siue pariter comedant. Apud veteres enim consuetudo erat, hora nona cœnare, non in abscondito, sed in propatulo, ne singularitas luxuriam gigneret. *Et alius quidem vestrum esurit.* Ille videlicet qui paupertate præmente caret pane triticeo & vino, quod deferat ad consecrandum vnde communicetur, vel vnde præparet sibi conuiuium. *Alius autem diues quilibet & potens chrysus est,* & crapulatus tam ex aliis cibis, quam etiam ex Sacramentis corporis, & sanguinis DOMINI. *Numquid domos non habetis?* O Corinthii, ad manducandum & bibendum? communes cibos; *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?* id est, despiciabilem facitis, & pro nihilo ducitis, parantes vobis turpia conuiuia in ea, & confunditis eos, id est, verecundari facitis qui non habent, Subaudi, alimenta, ex quibus consecratur corpus CHRISTI, & sanguis, vel vnde sibi præparent cœnam in ipsa Ecclesia, sicut vos, qui diuitiis abundatis. *Quid dicam vobis?* O Corinthii? id est, quid possum vobis dicere præ nimio dolore? *Laudo vos,* Subaudi, in hoc, quod bene agitis in quibusdam rebus. *In hoc tamen non laudo vos,* quod Ecclesiam DEI despiciabilem facitis, & taliter iam ebrii corpus DOMINI percipitis. *Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis,* id est, mysterium corporis, & sanguinis Domini, quomodo debeat sumere. Sicut

G

Ioan. 6. v. 57.

H

XXI.

XXII.

I

XXIII.

P 2

mibi

XXIV.

mihi reuelauit Dominus, ita tradidi vobis, insuper etiā quod significaret illud Sacramentum sicut in sequentibus dicturus est, quando pergebat Damascenum, & cæcatus est, vel tunc manifestauit ei Dominus hoc inter cætera, vel quando positus in ecstasi mentis dum esset in templo. Ac sic demum tradidit Corinthiis, quando moratus est apud eos anno vno & mensibus sex. *Quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur*, id est, in ipsa nocte qua erat tradendus à Iuda, *Accipis panem, & gratias agens, fregit, & dixit.* Finitis solemnibus veteris Paschæ, quæ in commemorationem antiquæ liberationis Dei populi de Ægypto agebantur, omnibus annis, transiit statim ad nouum Pascha, sicut supra diximus, quod in memoriam suæ passionis, & nostræ redemptionis Ecclesiæ suæ reliquit frequentandum, fregit ipse panem, quem discipulis porrexerat, ut ostenderet corporis sui

Ioan. 10. vers. 18.

fractionem, & passionem suam sponte venturam, sicut ipse antedixerat: *Potestatem habeo ponendi animam meam: Accipite & manducate hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur.* Sicut caro Christi, quam assumpsit in vtero virginali, verum corpus eius est, & pro nostra salute occisum, ita panis, quem Christus tradidit discipulis suis,

K

omnibus prædestinatis ad vitam æternam, & quem quotidie consecrant sacerdotes in Ecclesia cū virtute diuinitatis, quæ illū panem replet, verū corpus est Christi. Nec sunt duo corpora quæ assumpsit, & iste panis, sed vnum corpus Christi, in tantum ut dum ille frangitur, & comeditur, Christus immolatur, & comeditur, & tamen viuus manet. Et sicut ille corpus, quod in cruce deposuit, pro nostra salute, & redemptione est immolatum, ita quotidie ad nostram salutē, & redemptionē iste panis Deo offertur, qui licet panis videatur, corpus est Christi. Dñs enim & redemptor noster consulens nostri fragilitati, quia cognouit nos fragiles esse ad peccandum, tradidit nobis hoc Sacramentum, ut quia ipse iam non potest mori, & nos quotidie peccamus, habeamus, verum sacrificium quo possimus expiari. Ideoque quia vnum corpus faciunt, & pro nostra redemptione offeruntur, dixit, hoc est corpus, quod pro vobis tradetur, & addidit, *hoc facite*, id est, hoc corpus sanctificate in meā commemorationē. In cōmemorationē videlicet passionis meæ, vestraq; redemptionis, quia ego vos redemi sanguine meo. Relinquens Dominus hoc Sacramentum salutiferum omnibus fidelibus, ut illud infingeret cordib. & memoriæ eorū, egit more cuiuscunque hominis, qui appropinquans morti aliquod munus pretiosum dimittit alicui amicorum suorum in memoriam suam, inquit, Accipe hoc munus amice charissime, & tene illud cum omni diligentia penes te in memoriam mei, ut quotiescunque illud videris, recorderis mei. Qui amicus admittens illud munus amici sui charissimi, si eum toto animo dilexit, non potest dolere, & tristari de morte amici quotiescunque munus sibi conspiciat dimissum, similiter nos quotiescunque accedimus ad consecrandum vel percipiendum Sacramentum muneris æterni quod nobis Dñs piissimus in memoriam sui dimisit tenendū cum timore & cōpunctione cordis, omniq; reuerētia debemus accedere, recolentes quanto nos amore dilexit qui pro nobis se ipsum obtulit, ut nos redimeret. *Similiter & calicem*, subaudi, tradidit eis, *postquā cænauit dicens, hic calix nouum testamentum est in meo sanguine*, id est, hic calix quem vobis trado, nouū testamentū significat, ut Fulgent. dicit, vel nouum testamentū confirmat in meo sanguine, siue per meū sanguinem. Calicē noui testamenti, quod cōfirmatum est sanguine hircorum & taurorum, sicut habetur in Exodo, dicente Moyse ad populū, quādo collegit sanguinem hircorū in calice, vel patera, & aspersit eundē populum hic est sanguis testamenti q̄ mandauit ad vos Deus, id est, hic sanguis est testis verborū & promissionū Dei ad vos, & testis verborum vestrorū quod promisistis esse obediētes illi. Similiter nouū testamentum, id est, Euangelium, vbi continentur promissiones nostræ redemptionis & de patria cœlesti, confirmatum est sanguine passionis Christi, & qui quotidie celebratur in Ecclesia. Omne enim testamentum in morte confirmatur testatoris. Quod autem dedit *hoc facite*, siue significate *quotiescunque bibetis in meam commemorationem*, idem sensus est, ut de corpore supra diximus. *Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis,*

XXV.

L

Exod. 26. v. 2.

mortem

XXVI.

mortem Domini annuntiabitis donec veniat Ipse ad iudicium. Duob. modis annunciamus mortē Dñi, iam esse celebratam pro nostra redēptione, vel ipsum mysterium celebrando, vbi iteramus passionē illius, vel etiam prædicando aliis. Quod vtrumq; agere debemus, & sumēdo & prædicando. Hoc quoq; sciendum est, quia caro saluatoris pro salute nostri corporis, sanguis vero pro anima nostra fusus est, quia sedes animæ in sanguine consistit. In cuius memoriā corpus & sanguinē illius sumimus, quoniam ipse, vt totum hominem saluum faceret & redimeret, sanguinem suum fundi permittit. *Itaq; quicumque manducaverit panem, vel biberit calicem Domini indigne*, id est, qui corpus & sanguinem Christi sumpserit indignē, *reuerit corporis & sanguinis Domini*, id est, pœnas æternas inde exsoluet, nisi poenitentia digna hoc expiauerit, aliisque bonis operibus. Indignē dicit, id est, ordinem non obseruato, videlicet qualiter mysterium illud celebrat vel sumunt quod traditum est à sanctis Patribus, vel qui nullam differentiam credit inter illud corpus Christi, & reliquos cibos, vel qui in grauiorib. criminibus cōmaculatus præsumit illud sumere. Qui taliter, vt diximus, illud comedit, & bibit, indignē illud sumit, ideoq; pœnas inde exsoluet. Apostolus igitur exponit, quomodo debeamus illud percipere. *Probet aut̃ seipsum homo, & sic de pane illo edat*, i. de corpore Domini, *& de calice bibat*, id est, de sanguine Domini. Probet se, id est, discutiatur se, examinet se, & probabilem se reddat, vtrum dignus sit nec ne: Ne forte vnde alii sumunt remedium, accipiat ille damnationem, & iudicium indignē illud percipiens, sicut fecit Iudas proditor, nam cum alii Apostoli sumpserint illud terribile Sacramentum ad remedium, & ad salutem suam, ille qui indignus erat tanto mysterio, accepit illud ad damnationem suam, quia quē diabolus antea tenebat per suggestionem & tentationem postea ad damnationem, tenuit ad possidendum plenius vt nihil aliud posset cogitare, aut facere, nisi quod voluntas eius erat. Dicit enim Euangelista: Quia post buccellam statim introiuit in eum satanas, vt malum, quod illo instigante tractauerat, eo concitante perficeret. *Qui enim manducat, & bibit indignē*, sicut iam supra diximus, *iudicium sibi manducat & bibit*, id est, ad damnationem suam illud sumit, *non diiudicans corpus Domini*, id est, non discernens à reliquis cibis. Cum timore & tremore debemus accedere ad illud terribile Sacramentum, vt sciat mens, reuerentiam se debere præstare ei, ad cuius corpus sumendū accedit. *Ideo*, subaudi, quia indignē præsumitis percipere salutiferum sacramentum, idcirco sunt *inter vos* o Corinthii *multi infirmi*, id est, languentes & imbecilles, id est, febricantes & dormiunt multi, non in somno pacis, neque quietis, sed morte damnationis, id est, mortui sunt morte æterna propter hoc peccatum. Volens demonstrare quia, qui corpus Domini indignē percipiunt, iudicium inde sumunt & damnationē, ostēdit quosdam Corinthios vindictam in præsentia præcepisse, qui inconsiderate & irreuerēter illud acceperant, quia febribus & infirmitatib. multis correpti sunt, & quidā etiam mortui, vt illorū exemplo cæteri terrentur: vel dicerent non debere indignē & negligenter corpus Dñi sumi. *Quod si nosmetipsos diiudicemus*, i. discuteremus, & examinaremus vitā nostrā, vtrū digni essemus nec ne, & si nosmetipsi errores nostros corrigeremus, *non utiq; iudicemur*, i. non damnamur à Christo, neq; in hoc sæculo neq; in futuro; *dum iudicamur aut̃ in paucis*, in illis videlicet, qui infirmantur, febricitant in præsentia, & in illis etiam qui moriuntur. *A Domino corripimur* & flagellamur corpore per illos, vt ipso timore perterriti *non damnemur æternaliter cum hoc mundo*, id est, cum infidelibus & amatoribus huius mundi. Nihil enim distat ab infideli, qui irreuerēter, cum sit omnibus peccatis criminalibus cōmaculatus, ad mensam Dñi præsumit accedere, sed potius deterior est illo, & maiori pœna dignus, quia melius est viā veritatis non cognoscere, quam post cognitionem retrorsum abire. *Itaque fratres mei cum conuenitis ad manducandum corpus & sanguinem Christi in Ecclesia, Inuicem expectate* vt multorum simul celebretur, & oēs communiter ex vno pane cōmunicare, quia illa oblatio vnus panis est, & communis debet esse omnibus. *Si quis esurit, domi manducet*, id est, qui impatiens est, nec vult ieiunare cum cæteris, domi tereno

L

XXVII.

XXVIII.

XXIX.

XXX.
M

XXXI.

XXXII.

XXXIII.

XXXIV.

pane vescatur. *¶* Si non in iudicium conueniatis, id est, nec corpus Christi reprehensibiliter percipiatis ad damnationem vestram. *Cetera autem*, Subaudi, quæ restant inordinata, *sum venero disponam.*

CAPVT XII.

Variis dantur varia eiusdem Spiritus sancti charismata, vt in modum humani corporis quisque suo fungatur officio, & mutua se opera omnes indigere cognoscentes, mutuò se foueant: & ita Christus suæ prouidit Ecclesiæ de variis hominum statibus.

1. **D**E spiritualibus autem, nolo vos ignorare fratres. † Scitis
 2. quoniam cū Gētes essetis, ad simulachra muta prout duce-
 3. bamini cunctes. † Ideo notū vobis facio, quod nemo in spi-
 4. ritu Dei loquēs, dicit anathema Iesu. Et nemo potest dicere, Domi-
 5. nus Iesus, nisi in Spiritu sancto. † Diuisiones vero gratiarum sunt,
 6. idem autem spiritus: † Et diuisiones ministrarionum sunt, idem autē
 7. Dominus: † Et diuisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui
 8. operatur omnia in omnibus. † Vnicuique autem datur manife-
 9. statio Spiritus ad vtilitatem. † Alij quidem per Spiritum datur
 10. sermo sapientia: alij autem sermo scientia secundum eundem Spi-
 11. ritum: † alteri fides in eodem Spiritu: alij gratia sanitarum in vno
 12. Spiritu: † alij operatio virtutum, alij prophetia, alij discretio spiri-
 13. tuum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. † Hac
 14. autem omnia operatur vnus atque idem Spiritus, diuidens singu-
 15. lis prout vult. † Sicut enim corpus vnum est, & mēbra habet mul-
 16. ta, omnia autem membra corporis cum sint multa, vnum tamen
 17. corpus sunt: ita & Christus. † Etenim in vno Spiritu omnes nos in
 18. vnum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue Gentiles, siue serui,
 19. siue liberi: & omnes in vno Spiritu potati sumus. † Nam & cor-
 20. pus non est vnum membrum, sed multa. † Si dixerit pes: Quoniam
 21. non sum manus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore?
 22. † Et si dixerit auris: Quoniam non sum oculus, non sum de cor-
 23. pore: num ideo non est de corpore? † Si totum corpus oculus: vbi au-
 24. ditus? Si totum auditus: vbi odoratus? † Nunc autem posuit Deus
 25. membra, vnum quotque eorum in corpore sicut voluit. † Quod si
 26. essent omnia vnum membrum, vbi corpus? † Nunc autem multa
 27. quidem membra, vnum autē corpus. † Non potest autem oculus di-
 28. cere manui: Opera tua non indigeo? aut iterum caput pedibus: Non
 29. estis mihi necessarij. † Sed multo magis, quæ videntur membra cor-
 30. poris infirmiora esse, necessariora sunt: † & quæ putamus ignobi-
 31. liora membra esse corporis, his honorem abundantiorē circum-
 32. damus:

*damus: & quia inhonesta sunt nostra abundantio-
rem honestatem habent. † Honesta autem nostra nullius egent: sed Deus temperauit
corpus, ei, cui deerat, abundantio-
rem tribuendo honorem, † ut
nō sit schisma in corpore, sed id ipsum pro inuicem sollicita sint mem-
bra. † Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia
membra: siue gloriatur unum membrum, congaudent omnia mē-
bra. † Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro. † Et
quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos, se-
cundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias
curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, in-
terpretationes sermonum † Num quid omnes Apostoli? numquid
omnes propheta? numquid omnes Doctores? † numquid omnes
virtutes? numquid omnes gratiam habent curationum? numquid
omnes linguis loquuntur? numquid omnes interpretantur †
Emulamini autem charismata meliora. Et adhuc excellentiorem
viam vobis demonstro.*

DE spiritualibus autem, Subaudi, mysteriis, nolo vos ignorare fratres, id est, nolo
vos ignorantes reddere. *Scitis quoniam cum gentes essetis.* Reducitur ab Apo-
stolo Corinthiis vitæ Pristinæ conuersatio in notitiam, ut ex eius considera-
tione crescāt in nouam conuersationem. Quoniam sicut gentilitate viuentes foete-
bant in mendacio, & errore, quia illa cultura nihil erat, sic iam Christiani effecti di-
uinis præceptis cum feruore animi debebant obsequi. Gentes autem siue gentiles
appellatur, qui ab errore patrum suorum, in quo nascuntur, in religionem melioris
vitæ non commutantur. Vnde & gens quæ sic manet, ut genita est, vocatur, hi sunt
Pagani qui ad diuinum cultum non accedunt. Quos gentem nunc appellat,
non quod tunc temporis Pagani essent, quando ista dicebat: Sed quod ante notitiā
fidei fuerant, hoc est, quod ait cum gentes essetis, & subaudi, iam non estis. Legi-
tur & gens in bono, sicut est, non tantum pro gēte, sed ut filios Dei congregaret in
vnū. *Ad simulachra muta prout ducebamini euntes.* Subaudi, eratis simulachra, quæ à
simulando dicuntur, eo quod simulēt hominem, & non sit homo equus, & non sit
cætera, quæ huiusmodi idcirco appellantur, quia ut Psalmista ait: *Os habent, & non loquuntur, oculos & non vident,* neque enim est spiritus in ore ipsorum. Si quod autem
verbū ab idolis auditur, dæmonū deceptioni, & non simulachrorum insensibilitati
ascribitur. Adhæc oranda tam à dæmonibus, quam etiam ab aruspiciibus & Philoso-
phis desipientibus impellebantur. Et est sensus, sicut, cum gētes essetis, dæmonum
templa sine relictione pro ut ducebamini, frequentabatis, sic modo dum agimi-
ni Spiritu sancto secundum sanam doctrinam nostram ad Ecclesiam Dei accedite
& præceptis salutiferis cum omni humilitate obtemperare contendite. Et quod
dicit pro ut ducebamini, ostēdit eos tantam venerationē exhibuisse simulachris,
ut eorū cultū nequaquā abhorrerent, à quibuscunq; hortaretur, moneretur & du-
ceretur personis, ita & couersi diligentes Deū, & Paulū & Coapostolos eius sper-
nere nō deberēt suæ salutis amatores. *Ideo,* subaudi, quia Deū cognouistis & quia de
spiritualibus mysteriis, nolo vos ignorantes reddere, *Notum vobis facio quod nemo in
Spiritu Dei loquens,* id est, nemo Spiritum sanctum habens, & per Spiritum san-
ctum loquens, qui linguas infantium facit disertas, *Dicit anathema Iesu,* In decretis
Iustiniani Imperatoris, anathema, separatus à Deo vocatur. Legitur & in canonibus
pro maledictione, legitur & pro auersione, sicut ipse Apostolus ait in Epistola ad

- Rom. *Optabam ego anathema esse pro fratribus meis*, id est, optabam pro eis interfici secum dum carnem. Ponitur & pro abominatione: Hic vero pro separatione ponitur. Itaque nullus spiritus Dei afflatus dicit ipsi Iesu, tu es anathema, id est, separatus à Deo Patre, & spiritu sancto, & aliqua parte inferior. Hoc quorundam hæreticorum vesania insaniendo dicere non timuit, idcirco anathemate, id est, separatione à Deo & Ecclesia perculsi sunt. *Et nemo potest dicere: Dominus Iesus nisi in spiritu sancto*, in sacra scriptura dicere, aliquando per simplicem sermonem accipitur ut est. *Non omnis qui dicit mihi Domine intrabit in regnum celorum*. Aliquando vero pro ipsa re & facto, sicut ait Ezech. Rex ad Esaiam non fuit verbum, id est, res in domo mea quod non ostenderim eis. Sic & in hoc loco pro re & facto ponitur. Nemo potest inquit, dicere, id est, corde credere, ore confiteri, & digna opera fidei exercere Iesum diligendo, Dominum asserere nisi spiritus sancti gratia fuerit intrinsecus edoctus. Nam ille dicit Iesum Dominum esse qui credit eum Patri & spiritui sancto coæqualem, & coomnipotentem. Et hanc fidem confitetur seruando præcepta illius quibus vera dilectio comprobatur. Dicamus & hoc ipsum breuiter conclusionem. Nemo potest dicere, nisi per spiritum sanctum fuerit illuminatus. *Diuisiones vero gratiarum sunt* subaudi non meritorum: *idem autem spiritus* subaudi sanctus manet semper vnus in omnibus & indiuisus. Notandum autem quod non ait diuisiones meritorum sunt sed gratiarum quia dona Dei gratis dantur non humanis meritis tribuuntur. Vnde ait ad Romanos. *Quis prior dedit illi*, id est, Deo fidem suam aut aliquid & *retribuetur ei*? Spiritus namque, sanctus in se ipso vnus idemque manet, id est, immensus, indiuisus, & inseparabilis cum Patre & filio, sed dona illius diuisa sunt, quia non omnibus æqualiter conferuntur. Vnde fatendum est, quia cum Deus per diuinitatis potentiam vbique sit, non tamen vbique est per inhabitationis gratiam, & in quibus habitat per gratiam, non æqualiter habitat. Sicut ergo mare immensum est, & aduenientes secundum capacitatem vasorum suorum, & differentiam hauriunt, & non exinanitur mare, neque euacuatur, sic spiritus sanctus cum sit immensus, distribuit ipse iustis gratiam suam secundum quod ipsi videtur. ipse tamen omnipotens in immensitate sua perseuerat & quantum vult, & quomodo vult, cui vult, & quando vult dat, & nihil minus habet, quia extra se nulli erogatur. *Et diuisiones ministrarionum sunt*. Verbi gratia ut in Episcopis Presbyteris Diaconibus cæterisque ordinibus, qui spiritu sancto distribuyente, Ecclesiæ ministri constituuntur. Non per propriam hominis deliberationem, sed per spiritus sancti efficientiam. *Idem autem Dominus*, subaudi indiuisus manet in omnibus. *Et diuisiones operationum sunt idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus*. Quem superius appellauit spiritum, modo vocat Dominum & Deum. Et tunc idem dicendo manifestat, se se loqui de spiritu sancto, sed non separat inde Patrem & filium quia quorum vna est virtus, naturæ & substantia vna, horum vna est operatio indiuisa, qui videlicet Deus operatur omnia bona in omnibus. Quibus verbis tollitur humana arrogantia, cum sine spiritu sancto nec magna nec minima bona operari possit nostra fragilitas. Altius monet Apostolus ut in Trinitate nullos faciendos gradus dum primum ponit spiritum sanctum, secundo Dominum Christum, Tertio Deum Patrem, qui vnus Deus distribuit dona sua, manens in se indiuisus. *Vnicuique autem* subaudi fidelium *datur manifestatio spiritus ad utilitatem*. Et illius videlicet, qui percipit donum spiritus sancti & aliorum. Quia aut ab illo erudiuntur, aut exemplo ipsius in meliorem vitam instruuntur, & in Dei laudem excitantur, sicut Dominus monet, *luceat lux vestra coram hominibus* & cætera. Manifestatio vero spiritus sancti ipsum eius donum intelligitur quod ipsi homini manifestat datum se ei ad utilitatem suam, ut recte credat, sancte viuat, & ut alii ex eo utilitatem percipiant. Siue manifestatio spiritus idcirco dicitur, quia ubicunque per dona sua fuerit, illico per operationem iustitiæ manifestatur. Hinc scriptum est. *Ignem veni mittere in terram, & quid volo nisi ut ardeat*. Alii quidem per spiritum sanctum datur *sermo sapientiæ*. Modo incipit exponere diuisiones gratiarum & ministrarionum quæ per spiritum sanctum dantur, intelligitur sapientia in vitandis malis, & appetendis bonis.

bonis. Scientia vero indisponendis ordinandisque humanis. Etenim fundos siue agros excolere, domum prudenter ædificare familiam competenter ordinare ad scientiam videtur pertinere. Aliter sapientia pertinet ad cognitionem æternarum, quia credimus Deum Trinitatem habere in personis, vnitatem in substantia. Scientia vero humanarum rerum, sicut supra diximus, siue sapientia est secundum Gregorium: quando quis veteris testamenti & noui legit volumina, & intelligit, & ad vtilitatem aliorum exponit, sicut Hieronymus, Augustinus, Hilarius, & ipse Gregorius. Scientia autem quando expositiones illorum leguntur & intelliguntur, & secundum eas vetus testamentum aut nouum traditur. Est etiam sapientia quia abstinere quis à prauo opere, Scientia quando & à praua cogitatione. Itaque siue scientiam humanarum rerum habeamus non ex nobis ipsis, sed ex dantis Spiritus sancti gratia percipimus. Quod vero dicit, *Secundum eundem spiritum*, nihil est aliud nisi dicere: alii datur sermo sapientiæ secundum voluntatem eiusdem Spiritus sancti. *Alteri*, Subaudi, datur *Fides in eodem Spiritu*, id est, per eundem Spiritum. DOMINVS loquitur in Euangelio de persona Patris, hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille, & Apostolus fidem dicit dari per Spiritum sanctum. Vnde datur intelligi, quia quod dat Pater, per Spiritum sanctum dat, dat ipse Spiritus sanctus cum Patre, & Filio, quia vnus est potestatis, & operationis cum illis. Fides ergo, qua credimus in DEVM, & à Patre, & à Filio, & à Spiritu sancto datur, nec est naturaliter in homine, sed à DEO datur, quoniam si esset, omnes haberent fidem. *Alij gratia sanitarum in vno Spiritu*. De gratia sanitarum dicit, quo sanantur infirmi, vel ægri. *Alij operatio virtutum* in eiciendis dæmonibus & patrando aliis miraculis. *Alij Prophecia*, qui à Spiritu sancto repletus futura prædicit, vel Prophetarum libros exponit. *Alij discretio spirituum*, vt nouerit quis loquatur ex Spiritu sancto, vel quis ex spiritu humano, siue maligno, sicut loquebatur puella, *qua magnum præstabat quantum Dominis suis*, de qua Paulus spiritum pythonicum expulit, & sicut loquebantur Magi, & incantatores. *Alij genera linguarum*, id est, varietas sermonum, vt Apostolis & credentibus in exordio fidei. *Alij interpretatio sermonum*. Vt Hieronymo qui diuinas scripturas ex Hebræo in latinum transtulit. *Hac autem omnia* quæ enumerauimus etiam plura operatur vnus atque idem Spiritus. Ad vtilitatem scilicet totius Ecclesiæ in quo intelligitur Pater, & Filius quia in separabilis est eorum operatio, *Diuidens singulis pro vt vult*. Electorū dona sua non tamen ipse diuisus & pro vt vult, quia omnipotens est. *Sicut enim corpus vnum est & multa habet membra*, & cætera vique, *ita & Christus*, Subaudi, cum Ecclesia vnum corpus. His verbis docet non debere inflari quemlibet aduersus alterum. Quia & si non magnum tamen paruum est Ecclesiæ membrum, & sicuti omnia membra, siue sint magna, siue parua, siue honesta, siue inhonesta corpus humanum formant, ita homines diuersi meriti vnā Ecclesiam ædificant, & vnum corpus Christi faciunt. Cum CHRISTO enim qui est caput Ecclesiæ, ipsa Ecclesia intelligitur, quæ est corpus eius. *Etenim in vno spiritu*, Subaudi, sancto, de quo scriptum est, *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni*. Et nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, omnes nos in vnum corpus cum capite nostro Christo, & omnes nos vno spiritu potati sumus. Quasi diceret potionati, vel vnum spiritum potauimus quia tempore baptismatis omnes vnum Spiritum sanctum accepimus. *Nam & corpus non est vnum membrum sed multa*, quia vnum membrum non facit corpus, sed multa insimul neruis conglutinata sic omnes credentes siue sint sublimes vitæ merito, siue parui, vnum corpus efficiunt conglutinante eos virtute Spiritus sancti. *Si dixerit pes, non sum manus: non sum de corpore*, interrogatiue est legendum, & Subaudi, vtique de corpore est, caput corporis sui, id est, Ecclesiæ Christus est. Oculi huius corporis Apostoli sunt intelligendi de quibus dicitur pulchriores sunt oculi eius vino, sed & prædicatores qui sibi atque alijs spiritualia prouident, aures sunt fideles auditores,

E

IX.

X.

Apo. 16. v. 16.

F

XI.

XII.

XIII.

Matth. 3. v. 11.
Ioan. 3. vers. 5.

XIV.

XV.

G

- res. Nares, qui vim discretionis habent inter Odores virtutum, & foetoresque vitiorum. Os, qui diuina eloquia aliis eructant, id est Doctores. Manus, qui operantur, unde alii viuunt. Pedes, qui negotiis secularibus ad vtilitatem cæterorum discunt. Si dixerit talis pes, non sum manus quia non habeo quod tribuam, vel non possum operari unde aliis victum tribuam, propterea non sum de corpore Christi, *num ideo non est de corpore*, Subaudi, vtique est de corpore Christi. Sic intelligendum de aure & oculo, quoniam licet dicat bonus auditor, non sum oculus, id est, prædicator, propterea non sum de corpore Christi, non ideo non erit, sed erit de corpore Christi, id est, membrum erit Ecclesiæ. *Nunc autem posuit Deus membra, vnumquodque eorum in corpore sicut voluit.* Quibus verbis tollit præsumptionem, qua quis donum Dei putat suum meritum. Quisquis enim in Ecclesia est oculus, à Deo & non à se factus est oculus, sic & de cæteris intelligendum membris. Hinc enim ait: *Quid enim habes, quod non acceperis? Quod si essent omnia*, Subaudi, membra *vnum membrum ubi corpus*, Subaudi, esset? quod non vno membro, sed varietate membrorum constat? Et si omnes essent auris, aut oculus, id est, auditores tantum aut prædicatores, quomodo Ecclesia corpus? cum non constaret membrorum varietatibus? *Non potest dicere oculus manui, opera tua non indigeo.* Quoniam prædicator quilibet victu eget, ex labore illorum qui designantur per manus. *Aut caput pedibus, non estis mihi necessarii*, id est, ille qui præest subditis, non potest dicere in temporalis discursu necessariis, cum eorum opera indigeat, non estis mihi necessarii, *sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse*, sicut sunt pedes & manus quæ vilibus quibusque mysteriis deseruiunt *necessaria sunt*, quia pro toto corpore operantur. *Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis his honorem abundantiorum circumdamus.* Ignobilia membra quibus abundantiorum honorem circumdamus, sunt manus, & pedes, quibus ornamenta calceamentorum armillarumque adhibemus. *Et quæ inhonesta sunt nostra abundantiorum honestatem habent.* Inhonesta nostra sicut verenda, & quæ verecundamur videri nuda, his abundantiorum honestatem præbemus diuerforum vestibus colorum. *Honesta autem nostra* id est, oculi, nares, & cætera talia nullius egent ornamenti. *Sed Deus temperauit*, id est, fabricauit corpus tribuendo honorem ei membro cui deerat, Subaudi, honor i. extrinsecus, adhibuit membro honorem per additamentum vestium, & ornamentorum, quæ non habent insitum per naturæ decus. *Vt non sit schisma*, id est, diuisio in corpore, quibusdam membris pulcris, quibus manentibus inhonestis, sed est corpus iam totum honestum, tam natura quam ornamentorum gratia *Sed in id ipsum*, id est, in alterutrum *pro inuicem sollicita sunt membra*, sicut oculus toto corpore videt & pes toto corporali ambulat & cætera. *Vos autem estis corpus Christi & membra de membro.* Sicut de humero procedit cubitus, manus, & digitus, de cõxa tibiæ, pedes, & articuli, sic sunt subditi membro, id est, pendentes ex sibi Prælati. *Primum posuit Deus Apostolos in Ecclesia*, sicut ait idem Apostolus: *Obsecramus* per Iesum Christum, id est vice Christi *reconciliamini Deo* horum vice subrogati sunt Episcopi. Sed Apostoli ex præcepto Domini compellebantur transire de regno in regnum; Episcopi vero suis in Ecclesiis auctoritate canonica residere videntur ob vtilitatem sibi commissorum *Prophetas* qui futura prædicunt sicut Agabus & ipsi Apostoli siue qui Prophetarum dicta edisserunt, *Doctores*, qui paruulos erudiunt, *virtutes* qui dæmones eiiciunt, aliaque miracula patrant *gratias curationum*, qui infirmos sanitati restitunt, *epitulationes* qui verbis, aut factis auxiliantur aliis, *gubernationes*, sicut in Prælati, & Regibus, Episcopis ac Ducibus *genera linguarum* sicut in exordio fidei. *Numquid omnes interpretantur scripturas?* vt Hieronymus: *Emulamini charismata meliora.* Quibus verbis ostendit bona esse superius præmissa, id est, Prophetiam, doctrinam, eiectionem dæmonum & cætera. Sed ista quæ subsequuntur meliora sunt quantum ad vtilitatem electorum attinet, quia per illa superius posita tantum Dei demonstratur potentia, per cuius nominis virtutem & inuocationem fiunt. Per hoc autem, id est, per charitatem, fidem & spem hominis iustitia constat. Gloriabantur Corinthii quasi summum iustitiæ haberent, eo quod quidam illorum

torum Dæmonia eicerent, gratiam curationum infirmis impertirent. Sed ostendit Apostolus meliora docesse, & idcirco perfectos nondum esse, atque ideo hortatur eos dicens, *emulamini charismata meliora*. Nam superius præmissa possunt habere mali cum bonis. Sicut Apostolus Iudas fuit, Caiphas sicut & Balaam cum esset malus, prophetauit, & multi in die iudicii dicturi sunt *Domine nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo multas virtutes fecimus, & Dæmonia eiecimus?* sed audituri sunt, *Amen dico vobis nescio vos. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.* Per quam intelligitur caritas, in quo præcepto vniuersa lex pendet, & Prophetæ. Quæ via nobis efficitur, quia per eam ad patriam coelestem peuenitur. Cuius magnitudinem amodo incipit exponere inquiens.

Math. 7. v. 22.

CAPVT XIII.

Ostendit charitatis necessitatem: ipsius officia, perpetuitatem, ac præcellentiam supra fidem & spem, reliquaque Dei dona.

S I linguis hominum loquar, & Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut as sonans, aut cymbalum tinniens. † Et si habuero prophetiam, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam: & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. † Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest. † Caritas patiens est, benigna est: Caritas non emulamur, non agit perperam non inflatur, † non est ambitiosa, non querit quæ sua sunt, non irritatur non cogitat malum, † non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati: † omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. † Caritas numquam excidit, siue prophetia euacuabitur, siue lingua cessabit siue scientia destruetur. † Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. † Cum autem venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. † Cum essem paruulus, loquebar ut paruulus, sapiebam ut paruulus, cogitabam ut paruulus, Quando autem factus sum vir, euacuavi quæ erant paruuli. † Videmus nunc per speculum in enigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum. † Nunc autem manent, fides, spes, charitas, tria hæc: maior autem horum est charitas.

1.
A.
2.

3.

4.

5.

6.

7.

8.

C

9.

10.

11.

D

12

13.

S I linguis hominum loquar & Angelorum, charitatem autem non habeam inutilis sum. Hæc verba ex superioribus Apostoli verbis pendet, vbi dicit, *emulamini charismata meliora* & cetera. Si linguis hominum loquar, septuaginta scilicet duabus, quæ diuise sunt in ædificatione turris, & si linguis etiam Angelorum loquar, charitatem autem non habeam dilectionem videlicet Dei ac proximi nihil sum. Quod dicit loqui linguis Angelorum, intelligitur ad exaggerandum, quod volebat ostendere potuisse, caritatis scilicet vim. Si quidem Angeli nec linguam, nec palatum, vel dentes habent, utpote spiritus, quibus verba forment. Quando vero apparerent hominibus sumptis corporibus aeris secundum eorum linguam loquuntur, apparent. Nā loqui illorum

1.
A.

Cap. 12. v. 18.

illorum ad Deum nihil est aliud, quam in præsentia esse, & Deum loqui ad illos nihil aliud est, quam præsentia vultus sui, qua fruuntur quid velit, illis manifestare. Et ipsorum vox in laudem conditoris ipsa est admiratio intimæ contemplationis, inter se quoque Angeli loquuntur nobis ineffabiliter, sed eorum ad inuicem collocutio bonæ voluntatis est concordatio. Nec est necesse at ibi sonet verba, vbi in Dei contemplatione omnium Angelorum consors est voluntas bona, inde ergo dicit Apostolus si linguis etiam Angelorum possem nihil mihi prodest sine caritate. Possunt intelligi & per Angelos sedaticissime loquentes, qui liberalibus artibus instructi politis disserunt verbis, quæ norunt. Per homines vero simpliciter loquentes, qui disputet, quod multi quærent, quia ibi omnium ædificatio esse potest. Siue literaliter quod multi ambiunt caritatem non habeat sit *velut æsonans aut cymbalum tinniens*. Quoniam sicut æs sonat aut cymbalum tinnit, nihilque eis prodest quia nullam vtilitatem sibi præstant. Sic est homo, qui loquitur linguis absque caritate, Reuera sicut sonat hæc, & sibi nihil confert, viuit autem, id est, delectatur audientes ita lingua caritate priuata Aes quoque & cymbalum non à se sonant, nisi ab aliquo tangantur aut alicuius rei impulsione commoueantur sic & linguis loquuntur, non à se loquitur, sed potentia spiritus sancti per eum loquitur. Qui vero charitatis præceptum exercet iuuante Deo operantur, *Et si habuero Prophetiam* videlicet futura prædicandi, sicut Balaam, qui prophetauit de Christo. *Orietur stella ex Iacob & exurget homo ex Israel, & nouerim mysteria omnia*, id est, sacramenta veteris & noui testamenti. *Et omnem scientiam*, id est, notitiam tam diuinarum, quam humanarum rerum, *& habuero omnem fidem*, id est, perfectam & integram, quæ à Deo grano synapis comparatur, non propter modicitatem, sed propter feruorem, quia tritum manifestat cuius sit vigoris, sic & fides trita aduersitatibus, ostendit cuius sit fortitudinis. *Ita ut montes, transferam de loco ad locum*, vel dæmones à patientibus eiiciam; *charitatem autem*, id est, dilectionem Dei & proximi *non habuero nihil sum*, id est, nihil vtilitatis mihi præstabit. Intelligitur quod quidam Corinthiorum per inuocationem Dei hoc agebant, & propterea quasi perfectos se putabant sed exhortantur, ad id, quod est præcipuum, id est, charitatem. *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas iuxta præceptum Domini*, dicentis: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Et si tradidero corpus meum ita ut ardeam*. Sicut Laurentius est vtilatus, & hoc non fecero causa dilectionis Dei & proximi. *Nihil mihi prodest*, se ponit Apostolus pro omnibus hominibus. *Caritas patiens est*. Quomodo potest caritas patiens esse, quæ virtus est? Sic videtur loqui quasi de re animam habenti. Nam caritas virtus est, quæ per se non patitur ideoque per se patiens non est. Quapropter caritatem debemus intelligere hominem, caritatem habentem. Itaque qui habet caritatem, patiens est tolerando aduersa, quia per tribulationes nouit peruenire ad gaudia regni. *Benigna vero est*, id est, valde bona, quia non solum reddit malum pro bono, sed insuper bonum pro malo, cibando inimicum, & potando *charitas non emulatur* superius ait *emulamini charismata meliora*, id est, imitamini, studetote, persequimini ibi accipitur in bono, hic autem in malo. Non æmulatur dicit, id est, nulli inuidet, aliena felicitate non torquetur. *Non agit perperam*, id est, non agit aliquid peruersè, quicquid extra rectitudinem sit, quia prauum est. Perperam potest dici aduerbialiter, *non inflatur*, id est, non extollitur, & in superbiam non erigitur. *Non est ambitiosa*. Ambire est desiderare, & omnis qui caritate est plenus, non desiderat, neque cupit potestatem super alios exercere, qui maior cæteris non vult apparere, *Non quarit quæ sua sunt*, id est, quod sibi solummodo vtile est, sed quod aliis. Vel certe quia patiens est non quærit quæ sua sunt, id est, vindictam, quia inimicis talionem non reddit. Quæstio oritur in hoc loco, cum Ioannes dicat *Deus charitas est*, quare Apostolus dicat, caritas non quærit quæ sua sunt. Quæ tripliciter intelligi potest. Aliter intelligenda est caritas secundum Ioannis verba, aliter secundum Pauli, caritas secundum Ioannem ipse Deus intelligitur, qui caritatem infundit in cordibus fidelium iuxta quod Paulus ait, *caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis*.

Secun-

secundum Paulum verò per charitatem intelligitur homo, caritatem habens, qui non querit solummodo, quæ sua sunt, & quod sibi vtile est, sed quod aliis. Vel etiam ipse Deus, qui caritas est, non querit quæ sua sunt, quia veniens in mundum per incarnationis, mysterium, non quæsiuit quæ sua erant, id est, non quæsiuit iustos, sed peccatores, qui sub Diaboli imperio tenebantur. Vnde ipse dicit *non veni vocare iustos, sed peccatores*. Dicamus & tertio modo. Caritas, id est, ipse Deus veniens in mundum, non quæsiuit quæ sua erant. Quid erat suum, vt ab omni creatura adoraretur, & glorificaretur, sicut Deus & creator omnium. Sed ipse non quæsiuit ista, quæ sua erant, & sibi competeabant, quia non quæsiuit honorem, non regnum, non timorem, ab hominibus, sed quæ erant latronum, homicidarum, atq; maleficorum hominum. Spûta videlicet Colaphos, alapas, irrisiones, verbera, crucem, & mortem. Et sicut ipse non quæsiuit, quæ sua erant, ita nos non debemus querere nostra, sed quæ aliorum, *Non irritatur*, id est, etiam si læsa fuerit ad iracundiam, non prouocatur, nec cogitur, ad vindictam, vt malum pro malo reddat. *Non cogitat*, id est, non solum non facit, sed nec cogitat vt alii noceat. *Non gaudet super iniquitate*, sed potius tristatur cum viderit quemlibet per aliquod scelus quere. *Congaudet autem veritati*, id est, operibus Iustitiæ vel etiam illi, qui in veritate, & non fide fidelis est, *Omnia suffert* subaudi aduersa patienter, *Omnia credit* quæ continentur in veteri testamento, & nouo, vel quæ promittuntur, à Deo electis in regno futuro, vera esse credit Idcirco *omnia sperat* quia nisi crederet nõ speraret. Si quidem spes est expectatio futurorum bonorum *Omnia aduersa sustinet: caritas nunquam excidit*, id est, ab homine se habenti numquam labitur, numquam cadit. *Sine prophetia euacuabuntur* Prophetia est, quæ de futuro loquitur. Quod cum venerit, non erit iam necesse, vt propheteretur. Ponatur vnum exemplum pro omnibus, propheteretur Christus ad iudicium venturus, & veniente non erit necesse vt hæc prophetia reciteretur amplius. Sic de cæteris intelligendum *sine lingua cessabunt*. Quoniam sicut ante turrim Babel vna erat lingua Hebræa, sicut quidam Doctores putant, expleto iudicio ipsa remanebit vna. Reuersa in multis linguis varietas est, & vbi varietas est, ibi dissensio, in sanctorum regno nõ erit dissensio, ergo nec linguarum varietas *Sine scientia destruetur*. Præsens scientia, quæ ex parte nunc habetur cum plenitudo scientiæ venerit eo quod sit imperfecta, destruetur, id est, in melius commutabitur. *Ex parte enim cognoscimus* non ex toto, & de Deo, & de beatitudine sanctorum. *Et ex parte prophetamus*. Quia quod ex parte scimus, etiam ex parte prædicamus. *Cum autem venerit quod perfectum est*, id est, quod totum est, & integrum, quando reuelata facie ipsum Deum contemplantur electi, sicuti est, quasi exinanietur, & annihilabitur *quod ex parte est*. Sicut ait *Carissimi filii Dei sumus & nondum apparuit quid erimus, scimus autem quia cum apparuerit similes ei erimus quoniam videbimus eum sicuti est*. Cum essem paruulus loquebar vt paruulus. Comparisonem dat naturalis incrementi, & adhibet exemplum humanum, quo ostendit scientiam, quam habemus in præsentem esse quasi infantiam, & futuram quasi virile robur, quod habebiturum sit perfectam abundantiam. Cū essem inquit paruulus, loquebar vt paruulus balbutiendo, & imperfecta verba promendo. *Sapiebam vt paruulus* leuia scilicet, & inconuenientia. *Cogitabam vt paruulus* de iocis scilicet, & risui habilibus. *Quando autem factus sum vir*, & coepi sapere perfectius, *euacuauit*, id est, contempsit *quæ erant paruuli* quia quæ antea expetebam, abhorrere coepi. In hac ergo vita paruuli sumus ad comparisonem futuræ vitæ, quia sicut vita hæc imperfecta est, ita & scientia. *Videmus nunc per speculum in enigmate tunc autem facie ad faciem*. Ad hoc tendit præmissa comparatio, sicuti quis videt per speculum vultum suum, & inde discedens obliuiscitur qualis fuerit, sic & nos de Deo, & vita futura patum quod perspicimus, & hoc in enigmate, id est, in obscuritate, quia cum simus carnei ea quæ sola spiritualia sunt, ad liquidum capere nequimus. Tunc autem, id est, in futuro facie ad faciem, id est, præsentem præsentem Deum videbimus. *Nunc cognosco ex parte* subaudi Deum. *Tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum* modo à Deo, qui exterius & interius totum me nouit, Et sciendum, quia non semper, sicut, pro æqualitate ponitur. Aliter cognoscimur à Deo, & aliter cognoscimus illum. Quia ille

D.

Math. 9. v. 13.

VI.

VII.

VIII.

E.

IX.

X.

1. Ioan. 3. vers. 2.

XI.

F.

XII.

XIII.

G.

Epheſ. v. 2.

H.

verſ. 1.

K.

ille cognoscit cuncta ut Deus, nos cognoscemus illum ut creatura per eius donum: verum tamen sicut ille nouit nos ex toto, sic & nos ex toto cognoscimus illum. Ille cognoscet nos ut Deum decet, nos cognoscemus illum ut glorificatae creaturae conueniet. *Nunc autem manent fides, spes, caritas*, tria hæc. Hæ tres virtutes modo iunctæ sunt inuicem, & ita in huius vitæ tempora copulantur ut vna sine altera stare non possit. Qui enim credit in Deum, sperat quæ ab illo promittuntur se percepturum, & quomagus sperat, eo magis credit in illum, & ideo habet caritatem qua diligit illum & proximum. Ea enim quæ esse credimus, etiam nobis promissa nos accepturos speramus. His vero delectati amplius in caritate feruimus. Veraciter enim credere non possumus, nisi ea quæ promissa sunt, speemus, nec poterimus sustinere promissa, si desit fidei fidelitas firma, nec aderit fructus spei: vel stabilitas fidei, nisi fuerit perfecta caritas Christi in nobis, quæ & fidem ut præcedat adiuuet, & spem expectatione corroboret. *Maiores autem his subaudi virtutibus fide videlicet ac spe caritas est.* Nec mirum filius Dei caritate, id est, dilectione & non nostris meritis homo factus est, & redemptio mundi, qui *dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.* Per hanc Deus Pater misit eundem filium suum in mundum, hanc spiritus sanctus infundit in cordibus electorum. Fides, namque est, qua Deum Trinitatem habere in personis, & unitatem in substantia credimus. Mysteria quoque incarnationis filii Dei. Spes est expectatio futurorum bonorum quæ nec dum aspeximus nec consecuti in resumus. Caritas qua Deum proximumque diligimus, cum Deum in quo sunt præmia, quæ præstolantur facie ad faciem viderint, nihil remanebit quod de futuris credant, aut ultra sperant, diligenter vero per caritatem datorem bonorum omnium, diligenter & omnem proximum, gaudentes de illis sicut & de ipsis. Ideo ergo caritas maior est fide ac spe quia illis cessantibus ac deficientibus ipsa in presenti sæculo cum ipsis est, & ipsa sola in æternum perseuerabit, ipsa sola perducit nos ad Christum, ipsa sola fruetur gaudio sempiterno & presentissimo vultu omnipotentis Dei. Sermo & tractatio superiorum. Iam qualis & quanta sit Caritas non pedum via sed more Apostolo docente discamus. *Si linguis hominum loquar, & Angelorum & cætera.* Hominum vel Angelorum linguis inanem facundiam quod hominum significatum debemus accipere, quia omnia quæcumque voluerint accurate quidem atque eloquenter annuntiant, Sed quauis ornate copioseque differant tamen si docendi officium vanitate placendi magis quam consulendi caritate suscipiant, non ut alios doceant, sed ut se doctos ostendant, nec profectum, sed plausum à suis auditoribus querant, si totam conscientiam diligentiam transferant, maledictione ad linguam, & studiosius eloquentiam velint curare quam vitam: Si supercilio vanæ loquacitatis elati dicta sua magis cupiant laudari quam fieri, nec sunt de sanctitate operis, sed sermonis elucubratione venustate solliciti. Nunquid non hi tales æramento sonanti aut, tinnienti cymbalo cõparantur, qui in modum tinnientis æamenti vel cymbali præclara quæque, magis appetunt sonare, quam facere: nec erubescunt à se ipsis aliter viuendo, quam prædicant discrepare, qui ut quomodo turpitudinem suam conuersationis obnubilent honesta prædicare non cessant non ut auditores siue eorum prædicationem proficiant sed ut ipsi videantur curare quæ prædicant. Sed videamus quæ his obiecit Apostolus. *Si habueris prophetiam & noueris mysteria omnia & cætera.* Non hoc ita dicit, quasi aliqua bona sine caritate habere aliqui non possint: sed quia nihil prosint habentibus ea, si à caritate defecerint. ipsa autem & hinc necessaria est, ut omnia bona summum bonum caritas habentibus prosint & ibi eis etiam profecto permanebit, cum omnes perseuerantes in se visionem Dei perduxerint. Cæterum prophetia & mysteriorum omnium notitia, vel scientia, nec non & ipsa fides vel cætera talia quæ non perfectioni fidelium, sed fragilitati necessaria iudicantur. In illa perfectione sanctorum quo in caritate radicati tendunt peruenientibus necessaria esse non poterunt. Cum illis incomparabiliter meliora ac perfectiora successerint, quia nec prophetia ibi opus erit, cum ad illud, quod futurum promittebat, impleta produxerint. Nec scientia quæ velut lucerna quædam in huius sæculi nocte fideles illuminat, cum in illius vitæ die perpetuo sol huius effulserit. Nec mysteriorum notitia, aut ipsa

fides

fides necessaria erit, quando ea quæ æquè per mysterium significabantur, & credebantur, ex fide perfectio Christiana peruenerit. Caritas vero hic quidem necessaria est, quæ nos separat à Diabolo, purificat à peccato, reconciliat Deo. Sed ibi perfecta erit, cum perfectos Deo à quo est donata eis, coniunxerit. Adhuc Apostolus laudem diuinæ caritatis amplificans, adiungit inquit. *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas & si tradidero corpus meum, ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Nec immerito. Si enim non quid, sed propter quid faciemus in illa vltima examinatione, quærendum est eleemosynæ, vel traditio corporis in mortem quid proderit nō habentibus caritatē, ipsa ergo habenda est, ipsa sectanda. Sine qua nec eleemosynæ, nec mortificatio, siue occisio corporis, nec illa omnia superius dicta vel alia quæuis bona perducunt aliquos ad salutem, quamque quælibet actio bona, vel passionis si ex fide, quæ per dilectionem operatur, existerint, nobis prodesse nec poterant. Quapropter nihil eis peccatis damnabilis remanere poterit, nec deerit aliquid boni quibus caritas omnis inquinamenti mundatio, & bonorum omnium mater affuerit. Quoniam quidem si *caritas patiens est, benigna est, si non amulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non querit quæ sua sunt.* Sic omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet, eis in quibus fuerit, omnia ista quæ habet impertit. Et quid illis esse potest in hac vitâ perfectius? qui tantis abundant caritate in regnante virtutibus. Proinde quando videmus aliquos patientiæ mole fundatos, in concursum pectus sequentibus malis opponere abundantia sanctæ benignitatis locupletatos, bonum suum velle cum omnibus habere commune, non aliquibus ardentius inuidiæ facibus, eo qui non agere perperam, sed simpliciter cum omnibus, quibus debet puritas exhiberi nullo fastu perniciosæ vanitatis inflari, nihil eorum, quæ sunt aliena crimina cupiditatis ambire, quæ sua sunt præ communionis bono non querere, nulli malum quibuslibet irritatus iniuriis cogitare, non super alicuius iniquitate, sed veritate gaudere. Omnes inquietos vel inquietudines fundata animi tranquillitate sufferre; post hanc vitam diuinitus poenas comminatas credere, non metuendo, promissa præmia sperare gaudento. Reuelationem filiorum Dei desiderare fortiter sustinendo. Quando ergo vidimus ista & his similia bona aliquos posse nouerimus, nō eos magnitudine virtutis suæ posse, quod volunt ardentem, & faciunt, sed beneficio illius caritatis, quæ non est ex nobis, sed *diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis.*

iik

K

I V.

V.

VIK

CAPUT XIV.

Donum linguarum inferius esse dicit dono prophetiæ, imò inutile si desit qui interpretetur: tradit ergo eis normam qua his donis ordinate vtantur: & mulieres in Ecclesiis silere iubet.

SEcetamini charitatem, amulamini spiritualia: magis autem ut prophetetis. † Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo, nemo enim audit. Spiritu autem loquitur mysteria. † Nam qui prophetat hominibus loquitur ad edificationem, & exhortationem, & consolationem. † Qui loquitur lingua, semetipsum adificat: qui autem prophetat, Ecclesiam Dei adificat. † Volo autem omnes vos loqui linguis; magis autem prophetare. Nam maior est qui prophetat, quàm qui loquitur linguis: nisi forte interpretetur, ut Ecclesia adificationem accipiat. † Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens; quid vobis prodero, nisi vobis loquar aut in reuelatione, aut

1:

2:

A:

3:

4:

5:

6:

B:

Q²

in scien-

7. in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? † Tamen quæ sine
 anima sunt vocem dantia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem
 8. sonituum dederint; quomodo scietur id quod canitur, aut quod ci-
 9. tharizatur? † Etenim si incertam vocem det tuba; quis parabit
 C. se ad bellum? † Ita & vos per linguam, nisi manifestum sermonem
 10. dederitis; quomodo scietur id, quod dicitur? eritis enim in aëra lo-
 11. quentes. † Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in hoc mun-
 12. do: & nihil sine voce est. † Si ergo nesciero virtutem vocis, ero ei cui
 13. loquor, barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus. † Sic & vos, quo-
 14. niam amulatores estis spirituum, ad adificationem Ecclesiæ quari-
 15. te, ut abundetis. † Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interprete-
 16. tur. † Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine
 17. fructu est. † Quid ergo est? Orabo spiritu, orabo & mente: psallam
 18. spiritu, psallam & mente. † Caterum si benedixeris spiritu: qui sup-
 19. plet locum idiota, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictio-
 D. nem? quoniam quid dicas, nescit. † nam tu quidem bene gratias a-
 20. gis: sed alter non adificatur. † Gratias ago Deo meo, quod omnium
 21. vestrum lingua loquor. † Sed in Ecclesiā volo quinque verba sensu
 22. meo loqui, ut & alios instruam: quam decem millia verborum in
 23. lingua. † Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed malitia paruuli esto-
 24. te: sensibus autem perfecti estote. † In lege scriptum est: Quoniam
 25. in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic: & nec sic exaudi-
 26. ent me, dicit Dominus. † Itaque lingua in signum sunt non fidelibus
 E. sed infidelibus: prophetia autem non infidelibus, sed fidelibus. † Si er-
 27. go conueniat vniuersa Ecclesiā in unum, & omnes linguis loquan-
 28. tur, intrent autem idiota, aut infideles: nonne dicent quod insanitis?
 29. Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel idiota,
 30. cōuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: † occulta cordis eius
 F. manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit Deum, pronuncian-
 31. s quod vere Deus in vobis sit. † Quid ergo est, fratres? cum con-
 32. uenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, apo-
 33. calypsim habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad
 34. adificationem fiant. † Siue lingua quis loquitur, secundum duos,
 35. aut ut multum tres, & per partes, & unus interpretetur. † Si autem
 36. non fuerit interpretes, taceat in Ecclesiā, sibi autem loquatur, & Deo.
 37. † Propheta autem duo, aut tres dicant, & ceteri diiudicent.
 38. † Quod si alii reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. † Potestis e-
 39. nim omnes per singulos prophetare: ut omnes discant, & omnes ex-
 40. hortentur: † & spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt. † Non
 41. enim est dissensionis Deus, sed pacis: sicut & in omnibus Ecclesiis
 sancto-

sanctorum doceo. † Mulieres in Ecclesiis taceant, non enim per-
mittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut & lex dicit. † Si quid au-
tem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim
mulieri loqui in Ecclesia. † An à vobis verbum Dei processit? aut
in vos solos peruenit? † Si quis videtur propheta esse aut spiritualis,
cognoscat, quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata. † Si quis
autem ignorat, ignorabitur: † Itaque fratres æmulamini prophe-
tare: & loqui linguis nolite prohibere. † Omnia autem honeste, &
secundum ordinem fiant.

34.
Gen. 3. c. 16
35.

36.

37.

38.

39.

40

SEXAMINI caritatem, id est, persequimi. Hoc verbum continuationem rei signi-
 ficat. Sicut & ibi, hospitalitatem sectantes, *Æmulamini spiritualia*, subaudi do-
 na, id est, imitamini, studetote inquirere dona spiritualia quæ per spiritum san-
 ctum dantur. Non ut virtutes operemini, linguis loquendo, dæmones eiciendo.
 Sed *magis æmulamini diligite. Ut Prophetetis*, id est, ut aperte Prophetas cæterosque
 libros veteris & noui testamenti exponatis, hoc quisquis agit Propheta est, quo-
 niam per caritatem, qua consulit cæteris, habet spiritum sanctum, qui locutus est
 in Prophetis. *Qui loquitur lingua* subaudi incognita & peregrina vel in obscuritate
 sermonis. *Non hominibus loquitur* quia non intelligunt, quod ab eo dicitur, *sed Dea*.
 Qui nouit omnes linguas & insuper nouit non prolatam. *Nemo enim audit*, id est,
 nemo astantiū intelligit, quæ ille loquitur. *Spiritus. n.* subaudi sanctus *loquitur myste-*
ria, id est, occulta per illum hominem, in quo habitat, qui peritiam, & noticiam
 ipsius linguæ contulit. Audientes autem qui non norunt illam linguam, latent eā-
 dem mylteria. *Nam qui prophetas*, id est, qui prophetas, aliasq; scripturas apertis
 sermone docet, *hominibus loquitur ad adificationem* intellectus, quia inte. ligunt, quæ
 proferuntur à Doctore, & solutionem quæstionū adducit ad *exhortationem*, quia
 exhortatur alios, ut desiderium habeant explanandi, & possint aliis exponere, &
consolationem adhibere, quia accipiunt in lingua sibi nota, vnde alii extolluntur in
 ignota. *Qui loquitur lingua* subaudi incognita aliis aut in obscuritate sermonis *se-*
metipsum adificat & non alios quia in se tantummodo intelligit, quid loquatur. *Qui*
autem prophetas manifeste loquens, prophetas explanando, *Ecclesiam adificat*, id est
 conuentum fidelium. Ne dicerent Corinthii, inuides nobis Apostole Paule loqui
 linguis subaudi, id est, Apostolus. *Volo autem omnes vos loqui linguis* subaudi variis.
 Sed *magis* volo ut prophetetis, id est, ut dicta sacrarum scripturarum obscura in lu-
 cem producat is aperte explanando. *Nam maior est qui prophetas*, id est, qui aperte
 docet, exponendo prophetas. *Quam qui loquitur linguis nisi forte interpretatur* pla-
 no sermone. Ne hoc quod loquitur in alia lingua ut *Ecclesia adificationem accipiat*
 ex eius interpretatione. Si interpretari potest, ille loquitur linguis, non erit minor
 ille loquitur, explanat prophetas quia & ipse similiter Ecclesiam æ-
 dificat. Hoc enim maius est, quod omnibus prodest. *Nunc autem*
fratres si venero ad vos linguis loquens quid vobis prodero? subaudi si loquutus
 fi. ero lingua vobis incognita. *Nisi vobis loquar aut in reuelatione*, id est, interpreta-
 tione manifestoque sermone, *aut scientia aut prophetia aut Doctrina?* Hæc quatuor
 vnum significant, *Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia, sicut tibia, siue cithara nisi*
distinctionem sonituum dederint, ut secundum acumen aut grauitatē vocis sonitus
 distribuatur instrumentis musicis hoc dicit quia sonitus citharæ, & tibiar, insuauis
 est, nisi distincte sunt personuerit, ita vox prædicatoris siue Doctoris nullam utili-
 tatem præstat neque delectat audientes si non intellexerint quæ loquitur etenim
 si iacerta vocē de tuba quis parauit se ad bellum. Hic fuit mos apud Iudæos ut in
 initio mensium clangerent tubis, & in solennitate tabernaculorum, vnde & fe-
 stinitas tubarum appellatur. Sicut ait psalmista: *Buccinate in neomenia tuba in signi-*

t.
A

III.

III.

III.

IV.

B

V.

VI.

VII.

C

Ps. 150. 6

I. AD CORINTH.

Die solemnitate vestra. Erat etiam mos ut imminente bello tubis buccinarent, & erat in sonitu differentia, quando ad bellum, & quando inuitabant ad diem festum. Si ergo confuse quis audisset tubas personare, ad quid se debuisset præparare, quo modo poterat scire? Si Doctore lingua incognita loquente aut in obscuritate, quo modo auditor poterit intelligere? Ac si diceret si vox tubæ incerta fuerit, utrum solemnitate vox sit, an belli, nemo discernit, *ita & vos* si cœperitis loqui variis linguis, ignorabunt auditores vestram prædicationem. Vester autem sermo intelligi debet, ut possit ad spirituale bellum Christi milites præparare. *Eritis in æra*, id est, inane loquentes. *Tam multa ut puta genera linguarum sunt*, id est, quod genera linguarum sunt *in hoc mundo.* Et nihil sine voce est, id est, si cerit auditori, si lingua ei incognita locuti fueritis, quasi omnes linguas proferatis. Quia sicut qui omnibus ei loqueretur, non prodesset. *Sic & vos* nihil prodestis vna aut duabus linguis loquentes incognitis. In quibus linguis nihil sine voce est. Et tamen illa vox non capitur ab illis qui notitiam linguæ non habent. Ideoque inaniter profertur sermo, quia non intelligitur. *Si ergo nesciero virtutem* siue intellectum vocis audite. *Ero ei cui loquer, barbarus.* & qui loquitur mihi, barbarus, verbi gratia: Ego sum Græcus, tu es Hebræus si tibi loqui cœpero Græce, videbor barbarus. Similiter & te loquente mihi Hebraice, videberis barbarus. Aliter profero symbolum Græce, quia sic reperi scriptum, & sum Latinus, non Græcus, barbarus tibi sum. Iterum si tu Græci sermonis aliquid didicisti, & cœperis similiter loqui, qui primum videbar tibi barbarus, cerno te quasi barbarum mihi. *Sic & vos quoniam amulatores estis spirituum*, id est, quia studium habetis spiritualium donorum *ad edificationem Ecclesiæ* querite ipsa dona spiritus sancti habere, *ut abundetis* fructificantes aliis. *Qui loquitur* subaudi lingua obscura & incognita *oret ut interpretetur*, id est, oret Deum, ut det illi virtutem interpretandi, ut quod loquitur in vna lingua, possit exponere aliis in alia. *Nam si orem lingua* subaudi incognita & in obscuritate sermonis *spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est*, id est, vis animæ meæ, id est, ipsa anima quæ vivificat corpus, profert verbum, intellectus autem animæ meæ sine utilitate aliqua est, quoniam intelligo, quæ dico. Quod per spiritum intelligitur anima, ostendit Evangelista, inquit de Domino. *Inclinato capite emisit spiritum*, id est, animam, Manifestum est ignorare animum nostrum, siue intellectu, si lingua loquatur, quod nescit, sicut assolent Latini homines Græce cantare oblectati sono verborum, nescientes tamen, quid dicant, quæ cantilena sine fructu intelligentiæ est. Quem enim fructum intelligentiæ habere potest, qui ignorat, quæ loquatur? *Quid ergo* subaudi mihi faciendum, vel quid est utile, & necessarium? *Orabo spiritum*, id est, loquar anima, *Orabo, & mente*, id est, loquar intellectu, quia illa sunt dicenda, quæ & proferantur utiliter, & intelligentiæ manifestæ. *Ceteris si benedixeris spiritu*, quis supplet locum idiota? id est, si spiritu sancto illuminatus bene docueris, & bene loquutus fueris, audientibus lingua incognita, quis supplevit, siue quis adimplevit locum illius, qui te audiuit, & non intelligit verba tua? Idion dicitur proprium, inde dicitur idiota, propriam linguam tantummodo sciens, in qua natus, & nutritus est. Si igitur talis astiterit tibi, dum aut ministerium missæ solemniter celebrat, aut sermonem facit, aut etiam benedictionem tribuis *quomodo dicet Amen Super tuam benedictionem, quoniam nescis quid dicas?* id est, cum respondebit verbum confirmatorium, quod dicitur, amen, cum ille tantum linguæ propriæ peritus ignoreret, quid tu barbara illi lingua loquaris? Non aderit alius, qui pro illo sciens, quid tu dicas, respondeat, Amen, id est, verum, quod dixisti, vel fiat, ita, nescit quippe ubi est sermonis clausula, & sensus finiatur, & quid dicas, nescit. *Tu quidem bene gratias agis*, subaudi Deo in lingua tibi nota, *sed alter non edificatur*, qui nescit, quid dicas. Et bene dicerent Corinthii Apostolo, quod ipse non habet, id est, varietatem linguarum, non vult ut nos habeamus subiunxit, *Gratias ago Deo quod omnium vestrum lingua loquor.* Quinque sunt differentię Græcæ linguæ, sicut in Prisciani dictis prudens lector inuenire potest, Omnes has nouerat Apostolus, & plures alias. *In ecclesiæ volo quinque verba meo sensu loqui ut, & alios instruam, Quam decem millia verborum in lingua* subaudi incognita aliis, vel in obscuritate sermonis, Simpliciter accipe, malo

inquit, sic quinq; verba proferre in conuentu fidelium, vt intelligatur ab aliis, quā decē millia sine profectu aliorum. Vtilius dicit paucis verbis in apertione sermonis loqui, quod omnes intelligant quam prolixam orationem habere in obscuro. *Nolite pueri effici sensibus*, Puerilis est sensus, id est, pueriliter agit, qui obscuro & polito sermone propter iactantiam loqui quærit. *Malitia paruuli estote*, id est, alieni sitis à malitia, velut sunt paruuli, *Sensibus autem perfecti estote*, sensu perfectus est, qui sic alterius vtilitatem, sicut suam quærit. *In alijs linguis & labijs alijs loquar populo huic*, vnum significant quod dicit linguis, & labijs, hoc in Esaia libro, quinunc Liæ appellatur ab Apostolo scriptum est. Et hæc Prophetia super nouo testamento prædicta estis in lege Moyfi, peccantes variis modis puniebantur ex præcepto DOMINI. Alia lingua loquitur DEVS in Euangelio, quia non præcipit peccatores occidi, sed ad pœnitentiam hortatur dicens, pœnitentiam agite & reliqua. Ibi commendabat circumcisionem, in Euangelio baptismum, ite baptizate gentes ibi Sabbathum, hic diem Dominicum, & oriū à peccatis: ibi sacrificia pecorum hic corporis & sanguinis sui mysterium. Et nec sic exaudierunt increduli Iudæi Dñm, id est, non obedierūt illi. Vel aliter secundū præcedentem disputationē Apostoli die Pentecostes venit Spiritus sanctus super credentes in Hierusalem, & cœperunt loqui variis linguis, pro vt spiritus sanctus dabat eloquiū illis. Aderant Iudæi ex omni natione quæ sub cœlo est, & qui prædestinati erant, versi in admirationem, crediderunt in Christum, & salui facti sunt. Cæteri vero licet tam mira audirent, noluerunt Christum credere per Apostolos eius linguis loquentes. *Lingua in signum sunt*, id est, in miraculum sunt. *Non fidelibus*, qui sciunt nihil Deo impossibile esse; *sed infidelibus*, qui de Dei potentia dubitant. Verbi gratia, Paulus loquebatur omnibus linguis, non propter se, sed propter incredulos diuersarum gentiū, quos Christus lucrari volebat. Prophetia autem, id est, scripturarū expositiones *non infidelibus*, sunt qui non audierunt scripturas, *sed fidelibus*, qui diligunt eas. *Si ergo conueniat vniuersa Ecclesia in vnum & omnes linguis loquantur*, & singuli sua lingua loquantur. *Intrent autem idiota*, id est, propria lingua contenti, & intrent *infideles*, siue pagani? *Nonne dicent, quod insanitis?* id est, quod in amentiam, & in phrenesim versi estis, & hoc ideo quia omnes loquimini confuse, & quod dicitis non intelligitur. *Si autem omnes prophetent*, vel scripturas legitime explanent. *Intret autem quis infidelis vel idiota*, rustica tantum lingua contentus, *Conuincitur ab omnibus*. Subaudi, infidelis esse, aut idiota *Dijudicatur ab omnibus*, quod nisi pœnitentiam agat damnandus sit: *Occulta cordis eius manifesta fiunt*, id est, cogitationes prauæ, & vitia, quæ illos prædicatores putat latere, dum ipsi disputant contra vitia, manifesta fiunt ab ipso, quia dicit in veritate quia ista omnia cognosco in me esse. Sicut refert beatus Augustinus quodam loco quod aliquando dum faceret sermonem ad populum, Introiuit quidam scelestus homo, statimque se non attendente, sermo suus versus est contra illius vitia. Ille autem considerans se Pontifici à DEO reuelatum, conuersus est, & pœnitens, salutem obtinuit. Sic & in vita sancti Casarii, Arelatensis Episcopi legitur, quod spiritus sanctus ita sermonem eius disponebat, vt omnium conscientias verbis suis percuteret, quasi sibi eos omnes eius auditores indicassent aut præ manibus haberet scriptas. *Et cadens in faciem infidelis vel idiota humilians se*, *Adorabit Deum pronuntians quod vere Deus in vobis sit*, qui etiam suam conscientiam reuelauit vobis, *Vnusquisque Psalmum habet*, de quo debet disputare, *Doctrinam habet*, id est, expositionem librorum *Apocalypsin habet*, id est, reuelationem à DEO sibi in corde manifestatam, per quam valet intelligere diuinas scripturas, *linguam habet*, per quam proferat & interpretetur dicens, sic dicitur iste sermo in illa lingua, & sic resoluitur in vestra. *Sine lingua*, videlicet, *Quis ignora loquitur secundum duos*. Subaudi, fiat illa allocutio aut multum tres, id est, aut quod multum est secundum tres fiat. *Et per partes*, Subaudi, loquantur, non simul, ne videantur esse amentes, si omnes cœperint loqui, vt vnus interpretetur illorum linguam obscuram. Vel etiam ideo præcipit loqui per partes, vt interpres possit interpretari per singulos. Et est sensus. In conuentu

- vnus, aut duo, vel etiam tres loquantur nec ipsi simul, sed per partes, ita vt vnusquisque loquitur, ab interprete manifestari possit astantibus. *Si autem non fuerit interpretes taceat.* Subaudi, Doctor qui habet linguam incognitam, *sibi autem loquatur & Deo orando*, & legendo quia cuncta nota sunt linguarum verba *Propheta*, id est, explanatores *duo aut tres dicant*, Siue loquantur, quia in ore duorum vel trium testium stat omne verbum. *Ceteri vero*, Subaudi, *Prophetae & Doctores siue explanatores Prophetarum diiudicent.* Si quid amplius aut minus loqui necesse sit, & discernent etiam vtrum secundum veritatem fidei, illi doceant. *Quod si alij sedenti reuelatum fuerit à Spiritu sancto*, aliter quam ille dicat, aut aliud, prior qui loquebatur *taceat*, ad horam. Secundum morem Iudæorum loquitur, qui hoc ordine residebant in synagogis suis, videlicet vt Scribæ & Pharisei Doctoresque legis federunt in Cathedris, qui minoris dignitatis erant, in subselliis & scamnis, vulgaris vero populus, & simplices quique in pauimento & super mattas residebant. Indè dicit Apostolus. Si illi fuerit reuelatum qui sedet in cathedra, aliter quam expositor, loquatur, aut aliquo eorum, qui sedent in subselliis, vel in pauimento, taceat qui antea loquebatur. *Potest enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant, & omnes exhortentur.* Sicut Doctores non æquali peritia imbuti sunt, ita vt auditores quadam inæqualitate capacitatis differri probantur. Ideoq; perfecte docti, perfectos auditores in sensu doceant minus docti, minus capaces instruant. Sic singulis possunt prophetare, id est, docere per singulos, vt vnus post vnum loquatur, & sic per ordinem prædicatio ab omnibus expleatur. *Spiritus Prophetarum Prophetis*, subiectus est Spiritus sanctus, qui loquutus est per Esaiam, Hieremiam, & reliquos Prophetas veteris testamenti, per Prophetas quoque noui testamenti, sicut fuerunt Apostoli, & explanatores Prophetarum, qui Prophetæ non immerito appellantur. Illis omnibus Spiritus sanctus subiectus est quodammodo quoniam nō cogit subito in vocē prorumpere, sicut malignus spiritus in energumenos, & arrepticios, sed eorum potestati tribuit quando loquantur, & quando fileant. Verbi gratia, *Propheta*, id est, Prædicator qui libet vult sermonem ad populum facere, veluti Hieronymus alicuius Prophetæ librum exponere, id est, eius spiritus, vt instruat, & loquatur per illum, vt coeperit loqui, non tamen illico vt tetigerit librum, facit eum irrumperē in vocē, velut phreneticum. Et bene idem Spiritus sanctus, qui fuit olim in Prophetis, dicitur esse in explanatoribus eorum, quoniam aliter non voluissent explanare verba Spiritus sancti, neque in lucem producere obscuritatem illorum. Aliter si legerimus plurali numero Spiritus Prophetarum Prophetis subiecti sunt, necesse est, vt intelligamus per spiritus, dona Spiritus sancti, id est, linguas, virtutes, eiectionem dæmonum, sapientium consilium, & reliqua. Hæc autem dona sic sunt electis subdita, vt quando volunt exerceant illa, & quando volunt retineant quasi occulta, his verbis datur intelligi, quod licet multi simul Doctores sunt, qui nouerint per spiritum sanctum quid loqui debeant, non tamen ita ab Spiritu sancto impelluntur, vt vno loquente tacere alii non valeant. *Non enim est dissensionis Deus sed pacis.* Quia Deus pacem & non dissensionem docuit, quando vnus aduersus alterum tremens, illo adhuc loquente loqui tentabat, dissensionem faciebat, & hoc Deo execrabile erat. *Sicut in omnibus Ecclesiis*, sic, Subaudi, & vos doceo, vt vnus vel duo, aut certe tre in conuentu doceant, & per partes vt vnus interpreteretur, & si interpretes defuerit, taceant, *Mulieres in Ecclesiis taceant*, ne seminent errorem, sicut Eva prima mulier fecit, subiectæ esse debent viris, quia mulier de viro sumpta est, non vir de muliere, & quia per eam vir seductus est. *Sicut & lex dicit*, id est, per Genesim inquit, *Sub viri potestate eris.* *An à vobis*, o Corinthii, *verbum Dei processit?* Subaudi, ad alios. Inflabantur Corinthii, quasi exemplo illorum cæteræ gentes in vnitatem credidissent in Christum, & ab illis esset diffamatum. Ideo ait Apostolus, an à vobis verbum, id est, fides Christi, vel eius Euangelium processit ad alias gentes? Inflabantur etiam in hoc quasi, solis illis solus, quæ in Christo est per Patriarchas & Prophetas fuisset promissa. Et hoc est, quod dicit, *aut in vos solos peruenit verbum Dei.*

Si quis

Si quis videtur Propheeta esse, id est, sapiens, doctor & explanator scripturarū, aut spiritalis, id est, qui spiritualia capere possit, cognoscat quia scribo vobis, quia Domini sunt mandata, id est, intelligat, & approbet quia Domini est mandatum. Pseudo Apostoli a seipsis, & a diabolo loquebantur, Apostolus autem & reliqui Dei mandata proferebant. Ideoq; his verbis tangit illos, qui pro lucristemporalib. & desiderijs hominū non diuina sed terrena docebant. Si quis autem ignorat, Subaudi, mandata Domini ignorabitur, id est, si quis repudiat vel non approbat hæc mandata Domini, repudiabitur nec approbabitur a Domino in die iudicii. Itaq; fratres mei in fide amulamini, id est, studetote & diligite prophetare, id est, scripturas interpretari, & aperte exponere, & etiam si quis vult, vel potest linguis loqui nolite prohibere in tantum vt habeat interpretem. Omnia autem hæc fiant in vobis, id est, sine dedecore.

xxxvii.

xxxviii.

xxxix.

xxx.

CAPVT XV.

Christum docet a mortuis resurrexisse, multisque ac demum Paulo qui se minimum dicit Apostolorum apparuisse: ac nostram hic astringit resurrectionem, & ordinem ac modum eius, vnā cum diuersa resuscitatorum gloria, non in anima solum, sed etiam in corpore: Mors autem in resurrectione absorbebitur.

NOTVM autem vobis facio, fratres, Euangelium, quod predicavi vobis, quod & accepistis, in quo & statis, † per quod & saluamini: ratione predicauerim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis. † Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas: † & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas: & quia visus est Cepha, & post hoc undecim: † Deinde visus est plus quam quingentis fratribus simul: ex quibus multi manent vsque adhuc, quidam autem dormierunt: † Deinde visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus: † Nouissime autem omnium tamquam abortiuo, visus est & mihi. † Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam DEI. † Gratia autem DEI sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboravi: non ego autem, sed gratia DEI mecum: † Siue enim ego, siue illi; sic predicamus & sic credidistis. † Si autem Christus predicatur, quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? † Si autem resurrectio mortuorum non est: neq; Christus resurrexit. † Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo predicatio nostra, inanis est fides vestra: † inueni-

1. A
Gal. 1. 11. 12.

11. 1. 12.

4. 1. 12.

10. 20. 1. 12.

5. 1. 12.

6. 1. 12.

7. 1. 12.

8. 1. 12.

9. 1. 12.

10. 1. 12.

11. 1. 12.

12. 1. 12.

13. 1. 12.

14. 1. 12.

15. 1. 12.

16. 1. 12.

17. 1. 12.

18. 1. 12.

19. 1. 12.

20. 1. 12.

21. 1. 12.

22. 1. 12.

15. † inuenimur autem & falsi testes Dei : quoniam testimonium
 C diximus aduersus Deum quod suscitauerit Christum ; quem
 16. non suscitauit, si mortui non resurgunt. † Nam si mortui non re-
 17. surgunt, neque Christus resurrexit. † Quod si Christus non resur-
 18. rexit, vana est fides vestra, adhuc enim estis in peccatis vestris. †
 19. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt. † Si in hac vita tan-
 20. tum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus ho-
 21. minibus. † Nunc autem Christus resurrexit à mortuis primitia
 22. dormientium : † quoniam quidem per hominem mors, & per ho-
 Col. 1. c. 18.
 Apo. 1. b. 5.
 22. minem resurrectio mortuorum. † Et sicut in Adam omnes moriun-
 23. tur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. † Vnusquisq; autem
 23. in suo ordine, primitia Christus, deinde ij, qui sunt Christi, qui in
 24. aduentu eius crediderunt. † Deinde finis ; cum tradiderit regnum
 25. Deo & Patri, cum euacuauerit omnem principatum, & potesta-
 D tem, & virtutem. † Oportet autem illum regnare, donec ponat
 omnes inimicos sub pedibus eius. † Nouissima autem inimica de-
 Pfalm. 109. a. 1.
 Heb. 1. d. 13. &
 10. c. 13.
 26. struetur mors : Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cum autem
 26. dicat : † Omnia subiecta sunt ei, sine dubio prater eum, qui subiecit
 Pfalm. 8. c. 8.
 Heb. 2. b. 1.
 27. ei omnia. † Cum autem subiecta fuerint illi omnia : tunc & ipse
 28. Filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia, ut sit Deus omnia
 29. in omnibus. † Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mor-
 30. tuis, si omnino mortui non resurgunt ? ut quid & baptizantur pro
 31. illis ? † ut quid & nos periclitamur omni hora. † Quotidie morior
 32. per vestram gloriam, fratres, quam habeo in Christo Iesu Domi-
 no nostro. † Si (secundum hominem) ad bestias pugnaui Ephesi,
 33. quid mihi prodest si mortui non resurgunt ? manducemus, & bi-
 34. bamus, cras enim moriemur. † Nolite seduci : Corruptunt mores
 35. bonos colloquia praua. † Euigilate iusti, & nolite peccare : igno-
 rantiam enim Dei quidam habent, ad reuerentiam vobis loquor.
 36. † Sed dicet aliquis : Quomodo resurgunt mortui ? qualiter corpore
 37. venient ? † Insipiens, tu quod seminas, non viuificatur, nisi prius
 38. moriatur. † Et quod seminas, non corpus, quod futurum est, semi-
 39. nas, sed nudum granum, ut puta tritici aut alicuius ceterorum. †
 Deus autem dat illi corpus sicut vult : & unicuique feminum
 40. proprium corpus. † Non omnis caro, eadem caro : sed alia quidem
 41. hominum, alia vero pecorum, alia volucrum, alia autem piscium.
 F † Et corpora cœlestia, & corpora terrestria : sed alia quidem cœle-
 stium gloria, alia autem terrestrium. † Alia claritas solis, alia cla-
 ritas lune, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in
 claritate :

claritate: † sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione. † Seminatur in ignobilitate, surget in gloria: Seminatur in infirmitate, surget in virtute: † Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale. Si est corpus animale, est & spirituale, sicut scriptum est: † Factus est primus homo Adam in animam viuentem, nouissimus Adam in spiritum uiuificantem. † Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale: Deinde quod spirituale. † Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cælo, cælestis. † Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. † Igitur, sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis. † Hoc autem dico fratres: quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt: neque corruptio incorruptelam possidebit. † Ecce mysterium vobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur. † In momento, in ictu oculi, in nouissima tuba: canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti: & nos immutabimur. † Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem: & mortale hoc induere immortalitatem. † Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: Absorpta est mors in victoria. † Vbi est mors victoria tua? ubi est mors stimulus tuus. † Stimulus autem mortis peccatum est: virtus vero peccati lex. † Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum. † Itaque, fratres mei dilecti, stabiles estote, & immobiles: abundantes in opere Domini semper, scientes, quod labor vester non est inanis in Domino.

Notum vobis facio fratres, id est, ad memoriam reduco vobis Euangelium quod predicavi vobis: quod & accepistis, in quo, & statis, per quod saluamini. Fuerat Apostolus apud Corinthios per vnum annum, & sex menses prædicans illis Euangelium, sed post eius discessum introierunt in eos pseudo Apostoli, qui negabant Christum ex virgine natum, passum, à mortuis suscitatum, negabant quoque resurrectionem generaliter futuram. Idcirco compulsum Apostolus recapitulat, illos præses quæ docuerat. Vnde dicit: Notam vobis facio Euangelium quod accepistis siue suscepistis à me, vel acceptum habuistis in quo & statis. In vna quaque plebe fidei duo sunt populi perfecti & imperfecti. Sed hic perfectos in fide alloquitur iterum contra imperfectos subiungit. Quare ratione predicauerim vobis si tenetis nisi frustra credidistis litteratura huius versiculi minus quidē sensus videtur habere, quia puclius sonat in græco. Notandumque interrogatiue atque increpantiue esse legendum. Igitur dicatur ita quod vtilitatis accepistis in hoc quod predicavi vobis, si modo decepti à pseudopostolis aliter sustinetis, nisi quia frustra siue inaniter credidistis in hoc, quod à fide recessistis. Dicit ergo qua ratione siue qua vtilitate predicauerim vobis verbum fidei, si tenetis, suaudi modo aliter, quam tunc audistis, nisi quia si ultra credidistis, hanc me prædicantem addepi estis fidem superfluum, & non veram, non est ita, quia vera vos docui, non falsa veramque fidem & credulitatem. Ergo qua ratione predicavi vobis, nisi quod frustra credidistis? ignoro, frustra credit, qui ab ipsa fide postmodum recedit. Iam in sequen-

42.

43.

44.

45.

Gen. 2. b. 7.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

Osc. 13. d. 14.
Heb. 2. d. 14.

56.

57.

1 Cor. 5. a. 2.

58.

1.

A.

12.

B insequentibus exponit quod prædicauerit. *Tradidi enim vobis inprimis*, id est, in
I II. exordio meæ prædicationis. *Quod & accepi.* Subaudi, à Christo, *Quoniam Chri-*
IIa. 53. v. 7. *stus mortuus est secundum scripturas.* Scripturas veteris testamenti memorat quæ in
I V. futuram Christi passionem cecinerunt. Dicit enim Esaias: *Sicut ovis ad occisionem*
IIa. II. vers. 10. *ducebatur, & sicut agnus non aperiet os suum, & quia sepultus est.* Subaudi, secundum
V. scripturas, *dabit*, inquit Propheta, *impios iudæos pro sepultura, & diuitem pro morte*
sua. Et iterum: *Erit*, inquit, *sepulcrum eius gloriosum.* Mortui enim nulli dubium
VI. est sepultum esse, *Et quia resurrexit tertia die secundum scripturas*, viuificauit nos
C post duos dies, in die tertia suscitauit nos. *Et quia visus est Cepha.* Cephas Syrum
VII. est & Hebræum, Petrus græcum & latinum. Licet certum locum non definiant
VIII. Euangelistæ ubi apparuerit ei, tamen credendum est, quia apparuit ei. *Et post hæc*
undecim, octaua videlicet die resurrectionis suæ, quando cum illis erat Thomas.
Deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul, id est, credentibus. Hoc quoque
X. verum est, licet Euangelistæ non commemorent. *Ex quibus multi manent in cor-*
D *pore usque adhuc.* Subaudi, quos si vultis interrogare, potestis. *Quidam autem dor-*
mierunt, id est, mortui sunt. Quod ideo dicit, quia facilius poterant suscitari à
XI. Christo de somno mortis, quam quis à socio suo de somno lectuli. *Deinde visus est*
Iacobo, qui spononderat in cœna non se manducaturum, aut bibiturum, donec
XII. videret Christum à mortuis suscitatum. *Deinde Apostolis omnibus*, & in monte, ubi
constituerat eos ire, & quando cœlos petiit. *Novissime autem omnium tanquam ab-*
ortiuo visus est & mihi. Abortiuus est, qui sine legitimo tempore nascendi nascitur
extra tempus videlicet congruum, aut antequam debeat nasci, aut post. Iulius
Cæsar fuit abortiuus, qui post legitimum cum Cæsarie natus est, sedo matris vte-
ro. Sic & Apostolus abortiuus quodammodo extitit, quia post tempus natus est
in Christo, quia non ab illo vocatus est, cum esset adhuc in carne, sed cum iam in
dextera Patris esset collocatus: Vel abortiuus, quia sicut de vita abortiui despe-
ratur, sic & de vita Apostoli desperabatur à fidelibus, quando eos persequebatur.
Qui utique perpetuam incurrisset mortem, nisi ei à Christo fuisset subuentum.
Visus est autem ei de cœlo post non paruum tempus ascensionis suæ quando cæ-
catus est in via, dum pergeret Damascum, & postea oranti in templo, *Ego sum mi-*
nimus Apostolorum. Causa humilitatis hæc dicit, sicut & Matthæus qui vocat se pu-
blicanum, vel etiam minimus tempore, & vocatione, quia vltimus est vocatus,
maximus autem labore, dignitate & prædicatione, sicut ipse in sequentibus
manifestat, ubi dicit *abundantius*, siquidem *illis omnibus laboraui.* *Gratia autem Dei*
sum id quod sum, id est, quod credo, quod Apostolus sum, & prædicator Euange-
gratia eius in me vacua non fuit. Per liberum arbitrium
cooperata est gratia Dei, ipsa tamen gratia præuenit illum, ut vellet & subsecuta
est, ut possit implere quod volebat. Et in hoc quia voluntatem suam iunxit, vo-
luntati Dei, ideo dignus est remuneratione. Abundantius autem illis omnibus la-
borauit, quia illi solis Iudæis & singulis prouinciis prædicauerunt. Paulus autem
& Iudæis & gentibus prædicauit, pene vniuersum mundum perambulans aut per
se, aut per Epistolas suas. Vel etiam in hoc plus illis laborauit, quia illi ex prædica-
tione victum secundum Euangelium accipiebant Paulus non est usus hac pote-
state, sed labore manuum suarum viuebat, vel plus laborauit, quia illis Iudæis, qui
habebant scripturas, quibus vitia damnabantur, & virtutes erigebantur, prædi-
cauerunt, & factis miraculis facile doctrina suscipiebatur illorum, quia illi cogni-
tionem Dei habebant: Paulus vero gentibus, vitia, virtutesque miscentibus. Illi
Iudæis Prophetiam de Christo habentibus, cui concordabant quæ de Christo
Prophetiæ habent. *Non autem ego*, Subaudi, solus laboraui, *sed gratia Dei mecum*
in miraculis & auditoribus corda eorum tangendo, & illustrando ad credendum,
& mihi verbum prædicationis ministrando. *Sine enim ego, siue illi*, subaudi Apo-
XI. *stoli alii: sicut predicamus*, Subaudi, sicut supra commemorauimus quod Christus mor-
E *tuus, surrexit, cœlos ascendit. Inuenimur autem & falsi testes Dei*, id est, pro Deo te-
XV. *stimonium ferentes inuenimur falsi, quoniam testimonium diximus aduersus Deum*
quod

quod suscitaueris Christum quem non suscitauit. Subaudi, *si mortui non resurgunt.* In his locis syllogismis Dialecticis utitur Apostolus, & videtur denegare, quod confirmat. Non sunt enim falsi testes Apostoli, quia & Christus resurrexit, & mortui resurgent. Et si ita est, ut quidam vestrum dicunt, *ad hoc estis in peccatis vestris.* Quia in fide baptizati mortis Christi & resurrectionis fuistis. Ut remissionem acciperetis peccatorum. Ergo non credentes Christum non resurrexisse, in peccatis suis manebant, quia baptismus non prodest nisi in fide Christi. *Ergo & qui dormierunt in Christo*, id est, credentes ex vobis in Christum qui iam mortui sunt, *perierunt.* Subaudi, si ita est ut vos putatis denegando talia dicit loquens dialectice. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus*, Subaudi, & non in alia, quæ erit post resurrectionem, *Miserabiliores* siue *miseriores sumus omnibus hominibus infidelibus*, quia illi hac vita fruuntur, luxuriantur, crapulantur, inebriantur, laxantur etiam cum male fecerint. Nos econtra qui in Christo credimus, ieiunamus, vigilamus, ab vxoribus abstinemus, ab illicitis cauemus, multa aduersa, & incommoda sustinemus pro Christo. Sed sancti in hac vita sperant in Christo, credentes se ab ipso mundatos à peccatis suis, & in aliam sperant resurrectionem, beatitudinemque perennem, & sic firmiter in hac spe quasi iam totum illud possideant in re. *Nunc autem*, id est, in hac ætate in qua sumus, *Christus resurrexit à mortuis primitiæ dormientium.* Primitiæ dormientium dicit Christum, quia ipse quidem caput omnium electorum, ipse primus propria virtute, & ad hoc ut iam non moriatur, resurrexit à mortuis. *Quoniam quidem per vnum hominem Adam mors animæ & corporis venit, & per vnum hominem, Christum, resurrectio mortuorum bonorum, malorumque, Vnusquisque in suo ordine.* Ne dicerent illi, & forsitan dicebāt, quare iusti, qui ante Christum mortui sunt, ante eum non resurrexerunt. Quia per cuius virtutem quidam illorum surrexerunt, & omnes homines resurrecturi sunt, primitiæ debuit esse dormientium, id est, primus debuit resurgere, sicut & fecit. Deinde omnes in suo ordine, Subaudi, aut iam surrexerunt aut resurrecturi sunt post Christum videlicet qui resurrexit primus. *Deinde & qui sunt Christi in aduentum eius.* Quidam codices habent sunt Christi *qui in aduentu eius crediderunt.* Sed falso scriptum est. Deinde, inquit, qui sunt Christi in aduentum eius, cum venerit ad iudicium. Christi sunt qui in eum credunt, & crediderunt ante aduentum eius. *Deinde finis*, Subaudi, mundi erit, finis namque mundi resurrectio erit. *Cum tradideris regnum Deo & Patri.* Deus Pater omnia tradidit Filio, sicut ipse ait: *Omnia tradita sunt mihi à Patre meo.* Et Paulus dicit, quod tunc sit finis mundi venturus, cum regnum tradiderit Filius Patri suo, qui est Deus. Sed quia illud regnum sic Filio à Patre, & Patri à Filio traditur, ut communiter ab utroque possideatur. Dicendum breuiter quod Pater homini Filio à verbo suscepto, omnia tradiderit, ut sicut in Filio diuinitas & humanitas vna est persona sic sit vna & possessio. Illi enim homini tunc cuncta tradidit, quando ab vni-genito suo suscipi voluit. Idem Filius in fine, regnum Deo & Patri tradit, cum electos suos quos suo sanguine adquisiuit ad contemplationem cognitionemque Dei Patris perduxerit, ostendenseis regnantem Deum Patrem cum se ipso & Spiritu sancto, & tunc aperte scient, quomodo Deus Pater cum suo vnigenito & Spiritu sancto regnet sine fine immensus est omnipotens, & quomodo Trinitas est in personis, & vnitas in substantia diuinitatis. Vel certe tradet Filius regnum Deo Patri omnes videlicet electos, quia ipse videbitur in forma hominis in iudicio damnatisque iusta sententia reprobis. Omnes secum electos paterno vultui exhibebit, ut qui hominem iudicem viderunt, mundana conscientia, diuinitatem Patris, & Filii, ac Spiritus sancti contemplantur. *Cum euacuauerit omnem Principatum.* Subaudi, tunc erit finis. Principantur in diuinis Spiritibus Archangeli, Angelis, sicut ipso nomine declaratur, & reliqua pandunt ordinem nomina. Principantur & homines hominibus. Sed tunc princeps erit Deus Trinitas, quia cessauit omnis creaturæ potestas in Angelis, & hominibus, Cessabit timor, regnabit integra charitas. Nec iam erit inter præsidentes, & sub-

XVI.

XIX.

XX.
F

XXI.

XXII.

XXIV.

Matth. II. v. 17.

G

- ditos vlla dissentiō. Ac propterea bonorum spirituum & iustorum hominū prin-
 ceptus vnus erit Deus, impleto quod scriptum est, & *regnabit Dominus solus in die illa.*
- XXV. Vnde & sequitur : *Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus*
 eius. Donec, aliquando ponitur pro vt, sicut in Psalmo, vbi dicitur : *Isa oculi nostri*
ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri, id est, vt misereatur nostri. Pon-
 nitur etiam donec, pro, &, vt in Euangelio de MARIA & Ioseph dicitur, non
 cognoscebat eam donec peperit, id est, peperit filium suum primogenitum.
- H Ponitur pro semper & continuatione temporis, vt isto in loco. Et est sensus. O-
 portet autem filium regnare donec ponat Deus Pater omnes inimicos sub pedi-
 bus eius. Quod est dicere filius semper regnabit, quia Deus Pater semper subii-
 cet inimicos sub pedibus eius. Si per caput Christi diuinitas eius intelligitur, sicut
 Apostolus ait : Caput Christi Deus, per pedes non incongrue accipitur huma-
 nitatis eius humilitas quæ velut pedes visa est obiecta. Sed ei duobus modis inimi-
 ci, siue infideles subiiciuntur, videlicet dum aut conuersi inspirante Deo credunt
 in Christum humanitus passum, mortuum, ab inferis per resurrectionis gloriam
 elapsum, aut etiam in sua duritia perdurantes iudicem eum sentient. Saltem, in
 die iudicii bonorum malorumque à quo iusto iudicio damnari se conspicient
- XXVI. in pœnis suppliciorū. *Novissima aut inimica destruetur mors.* Quia postquam resur-
 rexerunt omnes in ipsa resurrectione, destruetur mors inimica, post cuius destru-
 ctionem nullā inimicitiam præsentis vitæ patietur humanum genus. Vbi erit vi-
 ta æterna nullum obtinebit mors. *Omnia autem subiecit Deus Pater sub pedibus eius,*
 id est, sub pedibus Filii. Omnia, subaudi, quæ fuerunt, & erunt inimica, & ami-
 ca terrena, & spiritualia, siue cœlestia subiiciet potestati illius. *Cum autem dicat,*
 Subaudi. Psalmista David, *Omnia subiecta sunt ei sine dubio præter eum qui subiecit ei*
omnia, quia non Pater Filio, sed Filius debet esse subditus Patri secundum quod
 homo est. Nam secundum diuinitatem vnius potentia, vnius Deitatis est cum
 Patre, sicut vniuseffentia cum illo.
- XXVII. *Cum autem illi subiecta fuerint omnia*, id est, Filio, *tunc & ipse Filius subiectus*
erit illi, id est, Deo Patri, *qui sibi subiecit omnia.* Sunt quidem modo cuncta sub-
 iecta Filio, sed multi non attendunt ad hoc, neque considerant, quod sub
 eius potestate sunt pressi quadam ignorantia. In die vero iudicii nullus hoc
 ignorabit. Tunc & ipse Filius subiectus erit Deo Patri. Caput videlicet cum
 corpore suo, quod est Ecclesia. Vnde dicit alibi. *Si ergo vos Christi, ergo Abra-*
ha semen estis, vnus Christus estis, *vt sis Deus omnia in omnibus*, id est, in omni-
 bus electis erit Deus omnia, quia erit facietas illorum, & lætitia gaudium, &
 exultatio, & vita, sicut ipse Propheta dicit : Ero illis Deus, id est, ero vnde fa-
 tientur, vnde lætentur, quia ita ditabuntur præsentia Dei, & implebuntur o-
 mnes electi omnibus bonis, omnibusque virtutibus, vt in ipso omnia bona
 possideant singuli; Erit enim Deus tunc in vno quoque. Patientia, sicut fuit
 in Iob. Obedientia, vt in Abraham. Mansuetudo, vt in Moyse. Virginitas, vt
 in Daniel. Sapientia, vt in Salomone, & reliqua dona, quæ modo diuisa sunt
 electis, tunc possidebunt omnia singuli. *Alioquin*, id est, si mortui non re-
 surgent. *Quid facient qui baptizabantur pro mortuis?* Erant apud Corin-
 thios quidam, qui non credebant resurrectionem, & erant alii, qui crede-
 bant illos resurrecturos, qui baptizati moriebantur, illos autem qui sine
 baptismo moriebantur, credebant autem non resurgere, aut male resurge-
 re. Si quis istorum propinquus sine baptismi gratia migrasset è mundo, vi-
 tius aliquis in nomine illius baptizabatur putantes, quod mortuo viui ba-
 ptismum prodesset. Quod factum commemorat Apostolus, non vt appro-
 bet, quod huiusmodi baptismus aliquid prodesset mortuo, sed vt eius ex-
 emplo non credentibus resurrectionem suadeat; Et ostendat quia si illi re-
 surrectionem non crederent, nequaquam viuos pro mortuis baptizarent. Et
 est sensus. O Corinthii, si resurrectio præcessit in Christo, & in quibusdam, qui
 resurre-

resurrexerunt cum illo, nec futura est generaliter in omnibus, quid est hoc, quod apud vos viui baptizantur pro mortuis? quod faciebant, vt diximus, ob duas causas, vel quia putabant non resurrekturos, nisi baptizatos, vel quia credebant non esse foeliciter post resurrectionē victuros, nisi baptizatos sicuti veritas se habet. *Vt quid & nos periclitamur?* id est, pericula patimur omni hora in fame, & siti, & reliquis angustiiis? *Quotidie morior per vestram gloriam fratres.* Iurat Apostolus vt magis credatur ab auditoribus suis, & dicit: Iuro ego per vestram gloriam fratres non quam vos habituri estis, sed per eam quam ego pro labore quo laboraui in vobis habiturus sum. Et si quotidie moriebatur quomodo viuebat, quotidie, inquit, morior, id est, periculum mortis sustineo. Si autem dixerimus quotidie morior pro vestra gloria, sicut quidam codices habent, dicendū est, quia propterea ipse pericula mortis sustinebat, vt illi in regno æternæ beatitudinis glorificarentur. Et est sensus ad superiora respiciens. Etiam in vos perficere non vultis, ego tamen mercedem laboris habeo. Vnde, & dicit per illam gloriam iuro *quā habeo in Christo Iesu*. Securus & fixus in spe talia loquebatur, quasi iam habens, quod in futuro adepturus erat. *Si (secundum hominem) ad bestias pugnauit E; besti*, id est, secundum quod homo pugnare potest, vel quantum homo ferre potest. *Quid mihi prodest si mortui non resurgunt?* Bestias in hoc loco appellat homines bestiali more viucentes, qui seditionem popularem aduersus eum prouocauerunt apud Ephesum propter Dianæ Idolum, cuius culturam prædicabat Apostolus destruendam. Omnis labor sanctorum ad hoc tendit, vt resurrectionis gloriam mereantur percipere. *Manducemus & bibamus cras enim moriemur.* Hæc vox desperatorum Iudæorū fuit, imminente captiuitate sub Sennachereb, & Nabuchodonosor, & hoc est testimoniū ab Esaia probatum. Positi enim in articulo mortis aiebant, manducemus & bibamus, quia cras moriemur. Quod Apostolus refert ad illos, qui de resurrectione dubitabant. Et si ita est, inquit, vt vos putatis, videlicet si resurrectio futura non est, manducemus modo, & bibamus, quia cras moriemur, & postmodum nihil mali patiemur. Et reuera si resurrectio mortuorum non esset manducandum & bibendum esset. *Nolite seduci*, id est, nolite decipi à pseudo Apostolis, qui negant resurrectionem, atque à diabolo, qui vult vos decipere: *corrumpunt mores bonos colloquia mala.* His verbis ostendit Apostolus confabulationes malorum hominum, & lasciuiuentium euertere posse bonum propositum: assiduitas enim prauī colloquii vitiat mentem, ac per hoc cauendum est à talibus, quia vitam bonam & honestam atque verecundos mores corrumpunt, & deprauant colloquia mala, quoniam deprauatio bonorum, allocutio est malorum.

xxx.
xxxj.

L

xxxij.

xxxiii.

M:
xxxiv.

Ioan. 5. vers. 28;

xxxv.

xxxvi.

xxxvij.

Euigilate iuste & nolite peccare. Quidam codices habent, euigilate iusti, quasi illos præcepit euigilate, quia iusti sunt. Sed falso scriptum est, quia qui iusti sunt, non indigent admoneri, vt euigilent à somno infidelitatis, à torpore erroris. Aduerbialiter enim dixit, euigilate iuste, qui estis in somno erroris, & infidelitatis, non credentes resurrectionem, & nolite peccare, vt iuste in bonis operibus conuersantes possitis ad gloriam resurgere. *Ignorantiam enim Dei quidam habent*, id est, quidam vestrum ignorantiam habent verborum Dei quibus dicitur in Euangelio: *Veniet hora quando omnes qui in monumento sunt au-* Ioan. 5. vers. 28;
dient vocem Filij Dei & procedent. *Ad reuerentiam*, id est, ad vtilitatem vestram loquor vobis, vt Deum timeatis, & timendo ametis. Cassiodorus dicit, quod reuerentia est timor mixtus amori. *Sed dicit aliquis.* Subaudi, vestrum, dubitans de resurrectione. *Quomodo resurgunt mortui?* cum quali corpore venient. Subaudi ad iudicium, *insipiens tu quod seminas in terra, non viuificatur nisi prius moriatur.* Physica ratione vtitur exemplo de grano alicuius seminis, quod moritur in terra, quando seminatur, quia lacteum efficitur. Quod postea potentia omnipotentis Dei viuificatur & producit multa grana ex se. Quibus verbis ostendere vult mortua corpora rursus reparare ad vitam *Et granum quod seminas, non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum.* Vbi manifestatur

N
Iob. 19. vers. 26.
& 27.

XXXIX.

XL.

XLI.

XLII.
Ioan. 14. v. 2.

O
XLIII.

XLIV.

XLV.
P

quoniam Deus qui sua potentia purum granum, & nudum ab aristis, & culmo resuscitat, in radices, culmum, stipulas, spicas, grana & aristas ipsa quoque non nuda, sed immortalitate & incorruptione vestita sua virtute resuscitabit corpora, propriis spiritibus animata, & sicut non aliud sed granum quod seminatur de terra, pullulat, sic non in alieno, sed in proprio resurget unusquisque hominum, sicuti Iob ait: *In carne mea videbo Deum quem visurus sum ego ipse, & non alius. Non omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum*, id est, omnis caro non est una, & similis caro, omnis quidem caro quatuor elementorum admixtione formatur. Sed ex origine diuersa capiunt loca, ut volucres aërem, homines terram, pisces aquæ fluentia. Ergo sicut unumquodque animal proprium habet corpus, nec habere potest alterius: Ita unusquisque homo suum non alterius resumet corpus in die iudicii. Et quemadmodum ex una diuersa impensa est caro animantium, ita vnus carnis hominis diuersæ erunt dignitates in die iudicii, vel in resurrectione, ut talis unusquisque appareat, qualis fuerit meriti. *Et corpora cælestia sunt, & corpora terrestria.* Corpora cælestia sunt volatilium, terrestria hominum, & animalium, terram incolentium. Vel corpora cælestia, sol, luna, stellæ, quæ corporea sunt, utpote ignea natura, & videntur. *Alia cælestium gloria*, id est, dignitas, vel claritas, *Alia terrestrium* in suo statu. *Stella differt à stella*, pulchritudine, magnitudine, velocitate. *Alia claritas solis, alia luna, & cætera.* Sicut sol, & luna, ac stellæ cum sint vnus naturæ diuersæ tamen claritatis, sunt, ita & omnes homines cum sint vnus, tamen dissimiles erunt in gloria, sicut ipse manifestat subdens. *Sic erit & resurrectio mortuorum*, quoniam *multa sunt mansiones in domo Patris*, & pro diuersitate meritorum, erit retributio cælestium præmiorum. Non quo alibi iste, alibi ille sit remunerandus, sed sicut sol & luna, ac stellæ omnes differentes à se claritate in vno fiunt cælo, ita differentes electi meritis vno coronabuntur in regno. *Seminatur*, id est, sepelitur corpus *in corruptione*, quia corrumpitur à vermibus, & scatet, atque putrescit. *Surget in corruptione*, quia postmodum nulla labe, vel corruptione corrumpetur. *Seminatur in ignobilitate*, id est, sepelitur in ignominia. *Surget in gloria*, id est, in incorruptione, & impossibilitate. Ignobilis dicitur quasi sine nomine, at mortuus non est sine nomine, quia iam non est homo, sed cadaver, quod à cadendo dicitur, vel ignobilis est sine dignitatis nomine. Quid enim ignobilius carne mortua? vel quid iterum gloriosius in creaturis, Surgente ea, & incorruptelam percipiente? *Seminatur in infirmitate*, quia se non potest mouere, quoniam immobile redditum est. *Surget in virtute*, Subaudi, Dei, vel in virtute, qua ultra non possit mori, quia viuet virtute æternitatis Angelicæ. *Seminatur corpus animale*, quod animam habuit. *Surget corpus spirituale*, sicut animale corpus non est anima, sed corpus, ita & spirituale corpus, non spiritum debemus putare, sed corpus. Nam electorum corpora, ut ait Gregorius Papa, in illa resurrectione erunt palpabilia per veritatem naturæ, sicut Dominicum corpus fuit post resurrectionem, quia veram carnem habebat, sed subtilia erunt per effectum diuinæ potentia. Non erunt spiritus ut palpari & videri non possint, sed in hoc erunt spiritualia, quia sicut spiritus, id est, anima nostra non potest mori, non indiget cibo & potu, ita & illa immortalia erunt, nec indigebunt cibo & potu. Ideoque dicit, *seminatur corpus*, id est, sepelitur, quia velut granum viriditate resurrectionis donatur. Sicut corpus animale, id est, in hac vita est & spirituale; id est, erit spirituale in alia vita, quod non poterit mori, sicut iam est in Christo, & ita erit spirituale corpus, ut supra diximus. *Factus est primus homo Adam in animam viuentem*, hoc scriptum est in Genesi. Quod vero sequitur *nouissimus in spiritum viuificantem*, hoc Apostolus addidit de suo. Adam factus est in animam viuentem, id est, animalis factus est, & corpus eius animatum est, ita ut peccaret sicut, & fecit mori potuisset, ideoque mortalis exitit. Nouissimus Adam, id est, Christus in spiritum viuificantem fuit, quoniam spiritus quem inclinato capite emisit, in resurrectione corpus eius viuificauit

uiuificauit. Ergo animale corpus in Adam, id est, mortale, in Christo vero spirituale, quod per resurrectionem est glorificatum. Sed intuentum est, quare Christus aut nouissimus Adam, aut secundus dicatur, cum multi inter Adam, de quo non est ambiguum, qui primus sit, & inter Christum, fuerit, ad quod dicendum. Quia videlicet in Adam, qui peccator omnes peccatores genuit, comprehenduntur omnes peccatores, vsque ad Christum, Christus autem sine peccato suos fideles in baptismo absq; peccato fecit esse, quod chyrographū mortis penitus tollit. Itaque sed Deus vel nouissimus Adam rectè dicitur non ordine, sed facti immutatione, quoniam donec ad Christum per fidei baptismum transeas, ad primum Adam pertines. Deinceps vero secundum Adam qui præuaricationes primi remittit. Nam & tu primus & Adam, vsquequo baptizeris, secundus cum baptizaris. *Et nō prius quod spirituale est, sed quod animale est, deinde quod spirituale est*, Quoniam prius est homo mortalis, postmodum verò efficietur immortalis *Primus homo Adam de terra terrenus, secundus homo Christus de cælo cælestis*. Vnde ait ipse, *Nemo ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit, filius hominis, qui est in cælo*. Non ipse homo per se de cælo descendit, sed in diuinitate, cum qua vna est persona. Cælestis autem ideo vocatur, quia cælestis fuit eius incarnatio, natiuitas eius, resurrectio, & cætera talia quæ ipse patrauit positus in mundo per præsentiam carnis. Doctrina quoque eius & miracula cælestia fuerunt. *Qualis terrenus Adam, talis & terreni homines*, id est, mortales, & peccatores, *Et qualis cælestis Adam*, id est, Christus, *tales & cælestes*, qui ad Christum pertinent, immortales videlicet, & sine peccato, & hoc sunt modo in spe in resurrectione aut erunt in re. *Sicut portauimus imaginem terreni hominis*, id est, peccatum & mortalitatem, *Portemus & imaginem cælestis*, in spe, & fide, in nouitate vitæ ambulantes, & spem resurrectionis habentes, *Caro & sanguis regnum Dei non possidere possunt*, in scripturis caro aliquando accipitur secundum naturam, vt *hoc nuncos ex ossibus meis, & caro de carne mea*. Aliquando secundum corruptionem, & mortalitatem, siue fragilitatem, vt ibi recordatus est quia caro sunt, id est, fragiles & miseri. Aliquando secundum culpam & præuaricationē, in hoc vero loco accipitur tam secundum corruptionem, quā secundum culpam. Sicut Deus tentatelectos secundum illud tētat vos Dominus Deus vester & sicut dicitur, Deus neminem tentat, ita potest dici, caro possidebit regnum Dei, & non possidebit caro regnum Dei per corruptionem & mortalitatem, quia immortales erunt & incorruptibiles, vel etiam caro & sanguis per culpā non possidebit, quia ibi nulla erit culpa & præuaricatio, itaq; caro, id est, mortalitas & sanguis, id est, corruptio, vel homo carnalibus desideriis deditus regnum Dei non possidebit, & tamen caro & sanguis regnum Dei non possidebunt in glorificata veritate naturæ. *Neq; corruptio incorruptelam*, siue incorruptionem possidebit, id est, resurrectionem non possidebit, corruptio aliqua, quia non erit iam in resurrectione ad vitam mortalitas, & corruptio. *Ecce mysterium vobis dico*, id est, secretum & occultum, quod lateat infideles, vel quod hactenus latuit vos. Nam mysterium græcum est, quod latine dicitur secretum, vel occultum. *Omnes quidē resurgemus*, id est, boni & mali. *Sed non omnes immutabimur*. Subaudi, in gloriam, id est, non glorificabimur omnes: illi enim glorificabuntur, qui velut sol fulgebunt in regno Patris sui. *In momento*. Momentum est minimum atq; angustissimum tempus vocatum à motu siderum & stellarum, per quod significatur breuissimum temporis spatium. Est enim extremitas horæ in breuib; interuallis, cum aliquid sibi cedit, atq; succedit *in ictu oculi*, Ictus oculi est quod palpebra icit, id est, percutit oculū, vel quod melius Augustinus vult, ne tanta mora fiat in iudicio. Ictus oculi intelligitur, quod solis splendore subducto vt vix cogitari possit, feritur oculus. *In nouissima tuba*, id est, in voce Angelica. Quoniam Dominus in iussu Dei Patris, & in tuba, id est, in præconiis Angelorum descendet de cælo. Non est enim intelligendum, quod tubam corporalem accipiat Angelus, vel ipse iudex vocem emittat humanam, sed vox Angelorum tuba appellatur propter magnitudinem. Vnde dicitur in Psalmo: *Ascendit Deus in iubilo, & Dominus in voce tubæ*. Psal. 46. vers. 2.

XLVI.

XLVII.

Ioan. 3. v. 13.

Q

XLVIII.

XLIX.

L

Gen. 2. v. 23.

R

LI.

LII.

R 3

Tuba

Ad Cor. I. v. 11.

March. 6. v. 2.

S

LIII.

LII.

LV.

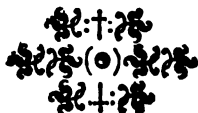
LVI.

T

LVII.

LVIII.

Tuba intelligitur vox Angelorum, quæ insonuit, dicens: *Hic Iesus, qui assumptus est à vobis in cælum, sic venies.* Vel in tuba dicit, in manifestatione iuxta illud. *Cum facis elemosynam noli tuba canere ante te*, id est, noli facere in manifestatione, *Canet enim*, Subaudi, Angelus, *tuba*, siue tuba, id est, insonabit vox Angelica. *Et mortui resurgens incorrupti*, id est, integri corporis sine diminutione membrorum, & immortales. *Et nos fideles immutabimur*, Subaudi, in melius ad gloriam, quia æternæ vitæ immortalitate glorificabimur. *Oportet enim corruptibile hoc*, Subaudi, corpus, *induere incorruptionem*, id est, quia resurrectio in veritate est futura, oportet ut corruptio tollatur, & incorruptio detur, *Cum autem mortale hoc indueris immortalitatem*, quasi tangendo, & digito demonstrando corpus suum, hoc dicebat Apostolus. Hoc mortale dicit, quoniam non aliud quam quod deposuero recipiam corpus. *Tunc fiet sermo qui scriptus est in Osee*, Subaudi, secundum septuaginta. *Absorpta est mors in victoria*, id est, in gloria & virtute resurrectionis, sicut paruissima gutta aquæ in ignem validum proiecta ita absorbetur, ut ultra non videatur, sic mors absorbebitur, & deglutietur in victoria & virtute resurrectionis, ut ultra non sentiat. Nam consumptio mortis gloria erit resurrectionis, *Vbi est mors victoria tua?* vox sanctorum resuscitatorum insultantium morti. Vbi est, inquit, illa victoria ò mors, qua genus humanum tibi subiecisti? quia etiam filio Dei homini factò dominari voluisti? Et est sensus: Ne glories ultra, quoniam iam nos resurreximus qui tuam amaritudinem quandoque sensimus. Et quid tibi profuit ò mors maligna, quod gloriabaris, ecce qui per te transierunt regnabunt in vita æterna felices cum Christo qui te superauit. *Vbi est mors stimulus tuus?* Sic videntur hæc verba sonare, quasi de morte stimulus procedat. Sed quia iste stimulus peccatum est, datur intelligi, quod mors de stimulo, id est, peccato processit. Nam primus homo nisi peccasset, mori utique non posset, peccauit, & ideo mortem animæ, & corporis incurrit. Nec vero dicitur, morti ò mors, vbi est peccatum, pro quo mundo dominabaris, sed vbi est stimulus tuus, vnde aperiens quid stimulum appellauerit, subdit, *Stimulus autem mortis*, id est, qui mortem facit, *peccatum est.* Et rectè peccatum stimulus appellatur, quoniam velut stimulus carnem, sic peccatum pungit, & vulnerat animam & corpus. *Virtus vero*, id est fortitudo peccati *lex*, Subaudi, est quia quodammodo vires ministrat peccato lex, accendendo hominem ad peccatum, dum prohibet peccatum. Naturale namque est humanæ fragilitati, ut omne quod plus prohibetur, ardentius concupiscatur, vel virtus peccati est lex, quia pro lege quantumcunque sit vnumquodque peccatum cognoscitur. Qui enim sine lege peccat, videtur ei, quasi in punie peccet. Cum autem ad legem pertransierit, si ultra peccauerit, quanta virtus peccati, id est, quanta magnitudo peccati sit, agnoscit. *Deo autem gratias qui dedit nobis victoriam.* Subaudi mortis in spe, *per Dominum nostrum Iesum Christum.* Laudat Apostolus Deum Patrem ex persona sanctorum, à quo victoriam mortis & resurrectionis donum iam habent in spe. *Itaque fratres mei in fide dilecti*, id est, valde admirabiles, *stabiles*, siue firmi *estote & immobiles.* Ne moueamini à rectitudine fidei deceptione corruptorum. *Abundantes siue crescentes in opere Domini semper*, id est, in præceptis iustitiæ omni tempore proficite.

CAPVT

CAPVT XVI.

Vbi de colligenda pro Christianis qui Ierosolymis agebant eleemofyna hortatus esset, commendat eis Timotheum ac Stephanæ familiam: deinde salutationes subiungit.

DE collectis autem, quæ sunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatia, ita & vos facite. † Per unam sabbati unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod ei bene placuerit: ut non, cum venero, tunc collecta fiant. † Cum autem presens fuero: quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Ierusalem. † Quod si dignum fuerit, ut & ego eam, mecum ibunt. † Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo. † Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo: ut vos me deducatis quocunque iero. † Nolo .n. vos modo in transitu videre, spero enim me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit. † Permanebo autem Ephesi usq; ad Pentecosten. † Ostium enim mihi apertum est magnum, & euident: & aduersarij multi. † Si autem venerit Timotheus, videte, ut sine timore sit apud vos: opus enim Domini operatur, sicut & ego. † Ne quis ergo illum spernat: deducite autem illum in pace, ut veniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. † De apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam multum rogavi eum, ut veniret ad vos cum fratribus: & utiq; non fuit voluntas, ut nunc veniret: veniet autem, cum ei vacuum fuerit. † Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini, † omnia vestra in charitate fiant. † Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniã sunt primitiæ Achaia, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos: † ut & vos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti, & laboranti, † Gaudeo autem in presentia Stephanæ, & Fortunati, & Achaici: quoniam id, quod vobis deerat, ipsi suppleuerunt: † refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum. Cognoscite ergo, qui huiusmodi sunt. † Salutant vos Ecclesia Asia. salutant vos in Domino multum, Aquila & Priscilla, cum domestica sua Ecclesia: apud quos & hospitor. † Salutant vos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto. † salutatio, mea manu Pauli. † Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maran Atha. † Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum. † Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu, Amen.

- I. **D** *E. collectis autem, qua sunt in sanctos*, Paulus & reliqui Apostoli apud eos, quos docebant curam sanctorum gerebant, qui erant Hierosolymis & suis substantiis expoliati ab incredulis fuerunt, propter quod reliquerant traditiones patrum, & crediderant in crucifixum. Ideoque praeceperant Apostoli ut diebus Dominicis in vnum confluentes unusquisque, quod sibi videretur, daret ad opus illorum, & colligebantur sumptus per singulas ecclesias, ut postmodum collecti mitterentur eis. *Sicut ordinant ecclesias Galatia*, id est, apud Galatas *ita & vos facite. Per unam sabbati unusquisque vestrum apud se reponat* reponens quod ei bene placuerit, *ut non cum venero tunc collecta fiant*. Vnam sabbati appellat diem Dominicum qui apud Iudaeos vna sabbati, vel vna sabbatorum vel prima sabbati vocabatur, qui nunc ob reuerentiam Dominicae resurrectionis, Dominicus appellatur. In quo praecepit omnem plebem conuenire ad ecclesiam & congregare illos singulos, pro ut voluerint ad opus illorum, qui erant Hierosolymis, & hoc apud se vnumquemque reponere, quasi in thesauro, ut veniente Apostolo haberent omnia praeparata, quae volebant mittere. Quoniam quod paulatim colligitur nec graue est, & inuenitur multum. Ideo autem praecepit ad ecclesiam hoc deferre, quod volebat unusquisque, dare ut dum ille diceret, hoc volo mittere sanctis, qui sunt Hierosolymis de mea portione, alii istius bono exhortarentur ad eadem faciendam.
- II. Et tamen ne malis ministris deperirent, praecepit ut secum referrent & tuto in loco reponerent, quoadusque ipse veniret. *Cum autem praesens fuero quos probaueritis*, id est, quos idoneos iudicaueritis, vel laudabiles ostenderitis. Et est isto in loco media distinctio hoc postea subinferendum. *Hos mittam* per Epistolas subaudi meas atque vestras laudatorias de vestra bona voluntate vel commendatorias quibus eos apud fideles in Hierusalem commendabo ut suscipiantur cum pace. *Quod si dignum fuerit ut ego eam*, id est, si magna fuerit pecunia, ut ego possim cum honore illam ferre, qui sum Apostolus, & Episcopus, *mecum ibunt*. Nolo vos in transitu videre, quoniam multa erant corrigenda in illis, quae in transitu non poterant corrigi, ideo hoc dicit. *Permanebo autem Ephesi usque ad pentecostem*. Non de pentecosto Iudaeorum dicit, ut putatur, sed Christianorum, quando spiritus sanctus venit super multitudinem credentium. *Quoniam enim mihi apertum est magnum & euident*, id est, multa corda hominum parata sunt ad credendum, & manifesta sunt iam, quia de illorum fide non dubitatur. *Et aduersarii sunt multi*, subaudi qui mihi aduersantur, pro suis propinquis, & amicis, quos Christo coniunxi. *Si venerit ad vos, Timotheus*, qui hanc epistolam vobis portabit. *Videte ut sine timore sit apud vos*. Forsitan fuerat iam apud illos cum timore, quia pseudoapostoli excitabant persecutionem paganorum contra fideles. *Opus Domini operatur sicut & ego*, id est, Doctrinam, & miraculorum virtutem ad salutem animarum vestrarum. *Ne quis ergo illum spernat*, quia forsitan iam illum spreuerant. *De Apollo autem fratre notum vobis facio*, fratres hic Episcopus Corinthiorum a Paulo fuerat ordinatus, sicut illi coeperunt dicere, *ego sum Pauli, ego Apollo, ego vero Cepha*. Cum non potuisset eos sedare, relictis illis abiit Ephesum ad Apostolum Paulum. Quem cum postea rogasset Apostolus, sicut hic dicitur, ut rediret Corinthum, noluit quia incorrectos eos adhuc sciebat. *Veniet inquit, cum ei vacuum fuerit*, id est, cum vos emendatos audiet. *Vigilate*, vigilat qui ad aspectum veri luminis mentis oculos apertos tenet, *Vigilat*, quia seruat operando quod credit, *Stete in fide*. Nec succumbatis decepti ab infidelibus, ut possitis audire cum Moyse *tu vero hic stas mecum*. *Viriliter agite*, Non molliter, neque muliebriter, sed firmiter pugnate contra Diaboli tentamenta. *Confortamini* subaudi in Domino, non in vestris meritis, neque in vestra virtute. *Omnia vestra in caritate fiant*, id est, in dilectione Dei & proximi, non duplici animo, neque causa inanis gloriae. *Notis domum Stephana, & fortunati*. Stephana nobilis quaedam erat matrona, cuius familia facta erat Ecclesia, similiter & domus fortunati, *quoniam sunt primitia Achaia*. Quoniam primi crediderunt & omnibus Achaëis, & ordinauerunt se, ut ministrarent sanctis, qui sunt Hierosolymis. Obsecro autem *& vos subditi sitis eiusmodi*, id est, imitatores sitis, ministrantes sanctis, *Et omni cooperanti* subaudi sitis subditi,

subditi, siue imitatores. *Gaudeo autem in praesentia Stephana & fortunati & Achaici.* datur intelligi quod hi tres, Stephana videlicet, & fortunatus nec non & Achaicus expleto ministerio suo apud sanctos Hierosolymis venerunt ad Paulum, antequam redissent Corinthum. Nam Corinthij erant genere, in quorum praesentia laetatus est Apostolus, *quoniam id quod vobis deerat ipsi suppleuerunt* vbi datur intelligi quod ministrauerunt Apostolo ex sua substantia, quod alij Corinthij, quibus haec scribebantur, non egerant: vnde ait quod vobis deerat ipsi suppleuerunt, videlicet ministrando mihi. *Refecerunt enim & meum spiritum* vtique fame, siti, & laboribus fatigatum, & *vestrum* qui laetati estis, audientes quod mihi ministrarent vice omniu vestrum. *Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt*, id est diligite, & notate, atque imitamini tales viros, vel cognoscite, id est, subditi estote illis cum humilitate, qui talia agunt. *Salutant vos ecclesia Asia omnes*, id est, salutem vobis optant, quasi diceret, has ecclesias imitari debetis, quae mihi & sanctis in Hierusalem ministrant de suis substantijs. *Salutant vos fratres omnes.* Hic tangit omnes adiutores suos, *salutate inuicem in osculo sancto*, id est, casto & vero. *Salutatio mea manu Pauli.* Alius hanc epistolam scripserat, sicut & alias sed ipse Apostolus propria manu in fine hoc addit: *Si quis non amat Dominum Iesum, sit anathema*, graeco sermone dicitur perditus vel condemnatus, id est, alienus, & separatus à Deo, & sub infert, *Maran Atha*, quod magis est Syrum quam Hebraeum tamen ex confinio vtrarumque linguarum aliquid Hebraeum sonet, interpretatur autem Dominus noster venit. Vt sit sensus, Anathema, id est, perditio eis in aduentu Domini, qui eum non amant, & venisse aut venturum esse non credunt. *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum*, id est, fides, remissio peccatorum, & cuncta Dei dona, quae gratis dantur fidelibus. *Caritas mea cum omnibus vobis*, id est, ea dilectione qua vos diligo, diligite vos inuicem, & ea caritate, qua Deum diligo, diligatis eam. *Amen.* Fiat, quod opto, vel vera sunt omnia superius commemorata. Explicit Epistola ad Corinthios Prima.

xviii

xix

xx

E.

xxi

xxii

xxiii

Incipit Epistola secunda ad Corinthios.

Apostolo recedente à Corinthiis, eum audisset eos seductos à pseudoapostolis, discordias quoque habere, scripsit eis priorem Epistolam, in qua fortiter illos redarguit, qui dissensiones inter fratres seminabant, & eos, qui cum illo societatem habebant, qui uxorem Patris acceperat, quem praecipit eijci à consortio hominum, tradens illum Satanæ ad cruciandum, in qua tradidit eis mysterium corporis, & sanguinis Domini, & quomodo deberent viri, & mulieres in ecclesia stare. De resurrectione quoque instituit illos, & de multis aliis rebus. Postquam vero cognouit eos poenitentiam egisse de suis erroribus, illum quoque à suo consortio exclusisse, qui incestum patrauerat, uxorem Patris accipiens, scripserit à Troade hanc Epistolam laudatoriam, & consolatoriam, in qua dicit eos misericordiam inuenisse, & reuocat illum miserrimum, quem tradiderat Satanæ, reconcilians illum Ecclesiae, hortaturq; eos meliora,

EPI-

EPISTOLA B. PAVLI APO. STOLI AD CORINTHIOS SECVNDA.

C A P V T I.

Ostendit Apostolus ex quantis in Asia ortis aduersitatibus eripuerit eum Dominus, ut & ipse alios consolaretur: deinde manifestans cordis sui ac doctrinae sinceritatem, ostendit quod licet iuxta id quod proposuerat, ad eos non uenerit, nulla ipsius id actum est leuitate, asserens firmam esse suae praedicationis ueritatem.

1. A. **P**aulus Apostolus Iesu Christi per uoluntatem Dei,
 2. **E**t Timotheus frater Ecclesiae Dei, quae est Corinthi,
 3. cum omnibus sanctis, qui sunt in uniuersa Achaia.
 4. † Gratia uobis **E**t pax à Deo Patre nostro, **E**t Domino Iesu Christo. † Benedictus Deus **E**t Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater misericordiarum, **E**t Deus totius consolationis, † qui consolatur nos in omni tribulatione nostra: ut possimus **E**t ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, quae exhortamur **E**t ipsi à Deo. † Quoniam sicut abundant passionibus Christi in nobis: ita **E**t per Christum abundat consolatio nostra. † Siue autem tribulamur pro uestra exhortatione **E**t salute, siue consolamur pro uestra consolatione, siue exhortamur pro uestra exhortatione **E**t salute, quae operatur tolerantiam earundem passionum, quas **E**t nos patimur: † ut spes nostra firma sit pro uobis: scientes quod sicut socij passionum estis, sic eritis **E**t consolationis. † Non enim volumus ignorare uos fratres de tribulatione nostra, quae facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra uirtutem, ita ut taderet nos etiam uiuere. † Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis sed in Deo, qui suscitatur mortuos: † qui de tantis periculis nos eripuit, **E**t eruit: in quem speramus, quoniam **E**t adhuc eripiet, † **E**t adiuuantibus **E**t uobis in oratione pro nobis: ut ex multorum personis, eius quae in nobis est donationis, per multos gratiae agantur pro nobis. † Nam gloria nostra haec est testimonium conscientiae nostrae, quod in simplicitate cordis **E**t sinceritate Dei, **E**t non in sapientia carnali, sed in gratia Dei, conuersati sumus in hoc mundo:
5.
6. B.
7.
8.
9.
10.
11.
12. C.

mundo: abundantius autem ad vos. † Non enim alia scribimus vobis, quam qua legistis, & cognouistis. Spero autem, quod usque in finem cognoscetis, † sicut & cognouistis nos ex parte, quod gloria vestra sumus, sicut & vos nostra, in die Domini nostri Iesu Christi. † Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis: † & per vos transire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudaam. † Cum ergo hoc voluissem, numquid leuitate usus sum? Aut qua cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me EST & NON? † Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo EST & NON. † Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis per nos pradicatus est, per me, & Siluanum, & Timotheum non fuit EST & NON, sed EST in illo fuit. † Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo EST: ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram. † Qui autem confirmant nos vobiscum in Christo, & qui unxit nos Deus: † qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris. † Ego autem testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis, non veni ultra Corinthum: non quia dominamur fidei vestra, sed adiutores sumus gaudii vestri: nam fide stat.

P*aulus Iesu Christi ex hac satis iam in superioribus dictum est, per voluntatem Dei Patris & totius Trinitatis. Quoniam sicut vna substantia Trinitas est, & indiuisa maiestas, ita inseparabilis voluntas. Et Timotheus frater, in fide socius, in prædicatione, non tamen æqualis in dignitate, Ecclesia Dei que est Corinthi, Forsitan non habebant adhuc prælatum Episcopum, omni Ecclesiæ dirigit. Benedictus Deus subaudi Pater creator omnium rerum, qui est Pater Domini Iesu Christi tam secundum diuinitatem, quam secundum humanitatem. Aliter benedictus Deus, filius, qui erat in principio verbum apud Patrem. Qui est Pater Domini Iesu Christi, id est, hominis à se assumpti totius enim Trinitatis opere creatus est ille homo. Tamen considerandum, quia non diuidimus personam, sed distinguimus substantias. A benedictionibus & laudibus inchoauit Apostolus more Patriarcharum, sanctorumque. Patrum quod ubi inuenitur ea, quæ sequuntur, prospere succedunt. Pater misericordiarum subaudi sit benedictus, qui secundum multitudinem errorum & criminum vestrorum, largitus est vobis poenitentiam agentibus, multiplicet misericordias indulgendo vobis commissa scelera. Et Deus totius, id est, omnis consolationis subaudi sit benedictus. Recte Deus totius consolationis appellatur, quia quicumque consolari merentur ab illo, & per illum consolantur. Ut possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt, id est, ideo consolatur nos Apostolus, liberando de afflictionibus persecutorum, ut nos iterum nostro verbo & exemplo consolemur illos, qui in omni pressura & angustia sunt. Et quomodo? per exhortationem, qua exhortamur, id est, docemur, liberando & ipsi à Deo exhortatio species est Doctrinæ. Verbi gratia, Dum aut verbo simplici, aut exemplo suo vel aliorum consolatur aliquem ne desperet de salute, sed sit securus de venia. Nolumus vos ignorare de tribulatione nostra qua facta est in Asia. Si diuidimus mundum per tres partes, inueniemus medietatem totius mundi esse Asiam. Aliam vero medietatem tenere inter Europam & Africam. Si vero quadripartitam illam diuiserimus, erunt partes eius Europa & Africa,*

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

L.

A.

111.

B.

vitta

Africa. Asia maior, & Asia minor, in qua multas tribulationes pertulit Apostolus, dicta est autem generaliter omnis Asia maior & minor à muliere quadam, quæ totius regni orientis imperium tenuit, quod à suo nomine vocauit Asiam, ab indico enim mari vsque ad Britanicum omnes illæ insulæ Asianæ vocantur. Vtergo Corinthii, qui persecutionem sustinebant ab infidelibus ne deficerent, dat eis Apostolus semetipsum in exemplum, dicens: Nolo ut ignoretis tribulationes, quas nos sustinemus in Asia, & nostro exemplo roboremur. Quid enim mirum si Discipuli verberantur, cum magistri decollentur, crucifigantur, & lapidentur.

Quoniam supra modum grauati sumus supra virtutem. Cum idem Apostolus in Epistola prima dicat, *fidelis Deus qui non patietur vos tentari super id quod potestis.* Quæ-

1. Cor. 10. v. 13.

rendum est quare hic dicat supra modum se esse grauatum. Ad quod dicendum, quia licet supra modum sint grauati, id est, ultra humanum modum, & ultra quam humana fragilitas sua virtute sufferre potest, Non tamen ultra virtutem diuinam, quæ eis tollerantiam sustinendi, & virtutem sperandi tribuit, Ita inquit sumus

C.

grauati, *ut taderet nos etiam vivere.* Tædium est anxietas animi, aliquando & pro grauatione ponitur, aliquando pro odio, ut hic. In tantum inquit sumus grauati pressuris, ut odio haberemus vitam præsentem, & vellemus potius mori, quam

IX.

viuere. *Sed ipsi in nobis ipsis responsum mortis habuimus, ut non simus fidentes in nobis sed in Christo qui suscitatur mortuos.* Quomodo potest mors loqui, & responsum dare:

nos inquit ipsi habuimus in nobis ipsis responsum mortis, id est, ipsa mors, & tribulatio, atq; angustia dicebat nobis in corde, dum cruciaremur. Nolite in vobis fidere, sed in Deo, quoniam non potestis vestra virtute, aut aliorum hominû vincere hos cruciatus. Ponite in Deo fiduciam & spem vestram, & ipse qui suscitatur mortuos, poterit utique vos eruire. Sic enim videbatur illis, quasi de morte

XI.

ad vitam reuocarentur. *Adiuuantibus vobis in oratione pro nobis* subaudi eripiet nos de angustis huius mundi. *Ut ex multarum personis facierum eius qua in nobis est donationis per multos gratia agantur pro nobis.* Ecce confusa sententia. Imperitus enim fuit Apostolus sermone, sicut ipse de seipso dicit, sed non scientia, istius versiculi ista est constructio, Ideo per vestras orationes liberabit & eruet à pressuris

persequutorum, ut ex multis personis facierum, id est, hominum agantur Deo gratiæ pro nobis per multos homines eius donationis, quæ donatio in nobis est. Sensus autem iste est: Idcirco Deus nos liberabit per vestras orationes, ut cum

D.

nos liberati fuerimus, referantur ei gratiæ à multis hominibus, quibus profuimus, & profumus atq; prodesse possumus, quo vos exaudirent pro nobis, liberando nos, quod eorum dicit multarum facierum, hoc est quod dicit ex personis, dona-

XII.

tionis autem eius dicit gratiam, qua illi liberati sunt. *Nam gloria nostra*, id est, honor, & magnificentia nostra *hæc est*, quæ? *Testimonium conscientia nostra*, quia conscientia nostra, id est, mens nostra perhibet nobis testimoniû, quod recte credimus, sanctæ viuimus, & quod in simplicitate cordis, & sinceritate Dei, id est, in ve-

ritate, & non duplici animo, neque in sapientia carnali conuersati sumus in hoc, sæculo, *sed in gratia Dei*, id est, in sapientia quæ gratis à Deo nobis data est. Pseudoapostoli conuersabantur duplici corde, quia aliter docebant, atq; aliter vivebant

vel quia potius pro lucris temporalibus prædicationi insisterant quam pro amore Dei, & salute aliorum. Philosophi quoque prædicabant in carnali sapientia, id est, Philosophicæ & fucato sermone, volentes apparere sapientes, vel in hoc, quia Christum negabant passum, mortuum atq; à mortuis resurrexisse. *Abundantius autem vos in simplicitate conuersatus sum.* Quia cum ab aliis Ecclesiis aliquid ac-

XIII.

cepissem à vobis nihil accepi, ne occasionem falsis Apostolis darem accipiendi munera, & ut vos liberius reprehendere possem. *Non alia scribimus vobis modo quam qua legistis* in priori Epistola, & cognouistis in vita mea, atque prædicatione.

XIV.

Vsque in finem vitæ vestræ vel die iudicii cognoscetis quæ scripsimus, & quæ prædicauimus vobis. *Sicut & cognouistis nos ex parte non per omnia*, quia non omnia potuimus vobis manifestare, quæ intelligebamus de Deo, quia adhuc par-

E.

uuli eratis sensu. *Gloria vestra sumus*, quia vos gloriari potestis, quod sanctos &

veri-

Veridicos prædicatores habetis. *Et vos nostra gloria eritis in die Domini*, id est, in die iudicii, quando coronam æternæ remunerationis pro vobis recipiemus *velui prius venire ad vos* quando priorem Epistolam vobis direxi, *ut secundam gratiam haberetis*. Habuistis ynam gratiam, quando primum ad vos veni, dum citò venistis ad fidem, & debui iterum venire, ut vos castigarem, & corripirem, & vosmetipsos emendantes vos ipsi haberetis secundam gratiam. Sed ideo non veni, quia timui, si venirem quod non possem vos ita corripere per meam præsentiam, ne forte impatientes essetis, sicut verbis per Epistolam lenius mouendo. *Cum ergo hoc voluisssem*, id est, ad vos venire voluisssem, Dum non veni *numquid leuitate usus sum?* leuitate dicitur uti, qui quod promittit verbis, non explet operibus. Et Apostolus tunc leuitate usus esset, si promitteret se venire, & promissum non expleret. Sed dum non promisit, quamuis vellet, non tamen usus est leuitate. *Aut quæ cogito, secundum carnem cogito*, id est carnaliter & humanæ. Non secundum carnem cogitat, qui pro amicitiis & honoribus Principum, & pro lucris temporalibus, quæ sperat accipere à diuitibus, & principibus, quod promisit alicui implere differt, non seruans suum promissum, *ut sit apud me est & non*, id est, ut promittam me venire, & non veniam, & videar veritatem loqui, & mentiar? minime: *fidelis autem Deus*, id est, verax Deus quia quicquid promittit, opere implet, & ipse, qui est verax, ipse cognoscit. *Quia qui sermo meus qui fuit apud vos* quando vobis prædicauimus, vel qui fit modo de meo aduentu ad vos, *non est in illo* subaudi sermone *est & non*, id est, veritas, & mendacium aut mutabilitas aliqua, ut verum videret loqui, & non esset verum. Sed est in illo sermone est, hoc est veritas ibi est, quia in veritate locutus sum, quasi diceret, Idcirco ad vestra mendacia non moueor, quia leuitatis vitio non succumbo, *Dei enim filius* subaudi est *Iesus Christus qui in vobis prædicatus est per me & Siluanum & Timotheum*. Siluanus ipse est sylvas, & syleas, sicut Lucius ipse est Lucas. Quare ergo ponitur Siluanus ante Timotheum? quia antea electus est ad fidem, & coniunctus ad prædicationis officium Paulo Apostolo, quam Timotheus. Ideo inquit, quia Iesus Christus filius Dei est, *non fuit in illo*, id est, in Christo *est & non*, id est, mutabilitas aliqua, aut veritas cum mendacio. *Sed est in illo fuit* sicut ipse fuit, sicut ipse dixit, *ego sum veritas*. *Quot quot enim promissiones Dei Patris sunt*, factæ per Prophetas de Natiuitate Christi, passionem, morte, resurrectione atq; ascensione eius. De salute quoque gentium *in illo est*, id est in Christo sunt impletæ veraciter, qui semper esse habet, & adimpleta est veritas illarum promissionum. Vnde ipse dicit pendens in crucē, *consummātū est*, id est, completa sunt omnia quæ de me prædicta erant. *Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram*, ideo quia in Christo adimpletæ sunt veraciter promissiones per ipsum, id est, Christum. Amen, id est, veritas Deo Patri tribuenda est ad gloriam nostram, qui sumus eius Apostoli, & ministri. Quomodo ad ipsorum gloriam tribuenda est veritas per Christum Deo Patri? quia quod Christus in se compleuit, ipse prædicauit, & Apostolis tradidit, & Apostolis prædicantibus Deus Pater miracula faciendo ostendebat verum esse, quod ipse promiserat & quod illi prædicabant & in hoc gloria illorum erat. *Qui autem confirmat nos Iudæos vobiscum in Christo*, id est, in fide Christi & coniungit in vno lapide angulari duos populos, *Et qui vniuit nos* gratia spiritus sancti, id est, qui dedit nobis remissionem peccatorum, per gratiam spiritus sancti *Deus* subaudi est verus. In veteri testamento sacerdotes, & Reges vngentur oleo. In nouo autem omnes fideles vnguntur non tantum oleo visibili quantum inuisibili gratia, videlicet spiritus sancti in baptismo, & per manus impositionem, fiuntq; reges animarum, & sacerdotes populorum, ut sanctificent eos iuxta, quod Petrus dicit. *Vos gens electam regale sacerdotium*. *Qui & signauit nos*, id est, quia designauit sibi dando signum suum nobis, Dum enim dixit Christus, *sicut misit me Pater & ego mitto vos*, signum suum in eis posuit, *Et dedit pignus spiritus in cordibus nostris*. Pignus est propriè, quod propter rem creditam datur, ut dum illa reddita fuerit, istud recipiatur. Sed hic Aposto-

xv.

xvii.

xviii.

F

xix.

Ioan. 14. vers. 6.

xx.

Ioan. 19. vers. 30.

G.

xxi.

1. Pet. 2. v. 9.

Ioan. 20. v. 22.

XXII.

lus pignus pro arra posuit, quæ ideo datur, ut certus sit de promisso, quod minus deest, compleatur. Nos ergo arram siue pignus accepimus, gratiam videlicet spiritus sancti baptismo, ut securitatem, & certitudinem de promissione æternæ patriæ habeamus. *Testem Deum inuoco in animam meam*, id est, si mentiar, illum inuoco contra animam meam. *Quod parcens vobis non veni ultra Corinthum*, id est, ne vobis oneri essem, & vos contristarem meo aduentu, peperi vobis, ne venirem ultra Corinthum, id est, postquam à vobis recessi, *Non quasi dominamur fidei vestra* sicut Imperatores, quia vnus fidei sumus, iam nos & vos. *Sed adiutores sumus gaudii vestri*. Sic debent prælati agere, quos vident concordare sibi bona conuersatione, non debent se illis præferre, sed cœquare. Quos autem à via rectitudinis vident deuiare, in illos debent auctoritatem & potentiam suæ præposituræ ostendere. Quod utrunq; Petrus ostendit in Cornelio, & in Anania humilians se erga Cornelium, & solo verbo Ananiam cum vxore perdens,

CAPVT II.

Ostendit quòd ad ipsos non venerit ne maioris esset causa tristitiæ, exhortans ut fornicarium illum recipiant in gratiam: simul indicans quòd magno quidem labore, magno tamen etiam fructu prædicauerit, licet, prædicationis suæ fragrantia quibusdam mortis occasio fuerit.

Statui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos. † Si enim ego contristo vos: & quis est, qui me latificet, nisi qui contristatur ex me? † Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non cum venero, tristitiam super tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere: confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium, omnium vestrum est. † Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas: non ut contristemini: sed ut sciatis, quam charitatem habeam abundantius in vobis. † Si quis autem contristauit, non me contristauit: sed ex parte, ut non onerem omnes vos. † Sufficit illi, qui eiusmodi est, obiurgatio hac, quæ fit à pluribus: † ita ut e contrario magis donetis, & consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeat, qui eiusmodi est. † Propter quod obsecro vos, ut confirmetis in illum charitatem. † Ideo enim & scripsi, ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis. † Cui autem aliquid donastis, & ego: nam & ego quod donavi, si quid donavi, propter vos in persona Christi, † ut non circumueniamur à satana: non enim ignoramus cogitationes eius. † Cum venissem autem Troadem propter Euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in Domino, † non habui requiem spiritui meo, eo quod non inuenerim Titum fratrem meum, sed valesaciens eis, profectus sum in Macedoniam. † Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: † quia

† quia Christi bonus odor sumus Deo, in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt: † aliis quidem odor mortis in mortem; aliis autem odor vite in vitam. Et ad hac quis tam idoneus? † Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei, sed ex sinceritate; sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur.

Stergo contrista vos, quis est, qui me lætificet nisi qui contristatur ex me? id est, si ego contristo aliquem vestrum fortiter redarguendo, quis est qui me lætificet, nisi ille, qui contristatur per meam admonitionem de reatu suo promouendo ad poenitentiam, dum enim ille contristatur de peccato suo, & agit poenitentiam, tunc me lætificat. Sic vnusquisque Prædicator, & Prælatus quo amplius videt contristari subiectos de reatu suo, & lugere poenitentiam agendo, eo amplius lætificatur de salute illorum. Ne tristitiam super tristitiam habeant. Modo quippe audiens vos variis erroribus implicatos, tristitiam habeo. Sed si venero ad vos & incorruptos vos inuenero, tunc habeo tristitiam super tristitiam. Ideoque admono vt vos corrigatis. Nam ex multa tribulatione, & angustia cordis quod vnum est scripsi vobis priorem Epistolam per multas lacrymas, id est, pene quod syllabam dictabam, vel scribebam quasi tot lacrymas fundebam. Audiens Apostolus quosdam Corinthiorum ad pristina vitia rediisse & fornicationem, & poenitentiam non egisse, insuper quendam illorum accepisse vxorem Patris, nimiam tristitiam habuit, & multum deflebat eos. Vnde & priorem Epistolam eis misit, in qua redarguit eos fortiter, & præcepit illum, qui incestum patrauerat, à consortio omnium excludere. Cuius verbis illi obedientes fuerunt, egeruntq; poenitentiam, & illum à se sequestrauerunt. Quod vt Apostolus agnouit, valde lætatus est. Reducit tamen eis ad memoriam qualiter eos deflebat, & alloquitur illos adhuc inquit, Non vt contristemini subaudi hæc modo scribo, qui poenitentiam habuistis, sed vt sciatis quam caritatem habeam abundantius in vobis subaudi postquam audiui vos poenitentiam egisse. Si quis autem contristauit subaudi me, siue illè, qui vxorem Patris accepit, seu illi, qui ad vitia pristina redierunt. Non me contristauit subaudi solum, sed ex parte subaudi contristauit vos, qui condoluistis super illorum reatibus, & qui mihi estis peruniti in caritate. Sequitur, Vt non onerem omnes vos, onerare est onus, & pondus aliquod imponere. Sensus iste est, Non reprehendi ideo delinquentes, neque excommunicauit in priori Epistola, vt vos onerarem mea correptione, qui perfecte conuersamini. Neque etiam ideo recito talia, vt vos onerem modo ex communicando, & redarguendo, sed vt illi corrigerent, qui à via rectitudinis deuiauerant. Sufficit illi subaudi fornicatori, qui eiusmodi est, videlicet qui vxorem Patris accepit, Obiurgatio hac, id est, correptio, & redargutio, quæ fit à pluribus, id est, sufficit illi ad poenitentiam correptio, & obiurgatio generalis, & quod à consortio omnium vestrum exclusus. Nam priori Epistola præcepit illum eiici à societate fidelium inquit. Expurgate vetus fermentum, id est, illum peccatorem, qui vxorem Patris accepit, expellite eiicite à vestro consortio, & ne in desperationem laberetur si semper exclusus esset à suauitate fidelium, reconciliat illum hoc modo, cognoscens illum purgatum. Diabolo etenim suggerente peccauit, & eo flagellante purgatus est, quando traditus est potestati illius. Ita vt à contrario magis d. netis, id est, tunc sufficiet ei obiurgatio, quæ facta est illi ab omnibus nobis, si contrario indulgeatis ei, quod deliquit & consolemini eum ne forte subaudi exclusus à vobis. Abundantiori tristitia absorbeat qui eiusmodi est, id est, ne forte in desperationem cadens suffocet se laqueo, vel tradat se voluptatibus huius sæculi, dicens, intra se, Iam quia societate fidelium in præsentī & in futuro exclusus, inseram me omnibus delectationibus, & voluptatibus, indulgere ei, & consolamini eum, ne desperet de venia, & salute. Propter quod ne absorbeat anima tristitia, & labatur in desperationem obsecro vos o Corinthii vt confirmetis illū

caritatem recipiendo illum in vestram societatem, & communionem; *Ideo enim scripsi vobis subaudi, ista de receptione illius fratris, ut cognoscam experimentum vestrum*, id est, ut probemus, *an in omnibus obedientes sitis*, quæ vobis præcepero. Iam superius obedientes sitis, quæ vobis præcepero. Iam superius obedientes illi fuerant, quando illum à suo collegio expulerunt, & quando præcepit, ut viri non velato capite starent in Ecclesia, mulieres velato. Et volebat adhuc probare obedientiam illorum in hoc, ut reuocarent eiectionem. *Cui autem aliquid donastis & ego.* Paulo Apostolo manente apud eos, cuidam peccanti dimiserunt quod deliquerat, & ipse Apostolus, ne videretur se ab illorum vnione seiungere, indulgit etiam ipse illi. Vnde dicit modo, cui autem donastis siue indulgistis quando apud vos eram, & ego similiter donauit, id est, indulgit, confuetudo est dicendi, donauit mihi peccatum, id est, indulgit. Volens ergo Apostolus prouocare illos ad reconciliationem eiectionis, & ut ei dimitteret, vult ostendere, ut sicut ipse indulgit peccanti, quando illi dimiserunt, sic & illi indulgeant, dum ipse indulget. Quapropter subdit, *Nam & ego quod donavi siue indulgi illi, si quid donavi propter vos* qui volebatis dimittere, indulgi, & ego *in persona Christi*, hoc est, vice Christi, qui nobis Apostolis dedit potestatem ligandi, & soluendi, non leuiter dabat indulgentiam Apostolus delinquentibus, nisi illi quem videbat à Christo esse solutum. Cuius poenitentia accepta erat Deo, *ut non circumueniamur*, id est, decipiamur à Satana: Ideo, inquit, præcipio vobis, ut indulgeatis fratri peccanti, sicut & ego indulgeo, ne decipiamur à Satana, qui desiderans generare discordias, Plerumque dum vnus vult misericordiam exhibere fratri peccanti, dimittendo ei, quod quid, & reconciliare conuentui fidelium, alius Diabolo suadente non vult indulgere, permanens in duritia sui cordis, vnde solent oriri discordiæ, & rixæ inter illos, qui dissident, & discordant in iudicio, *Non enim ignoramus cogitationes eius*, id est, astutias, dolos, & fraudes, Diaboli non ignoramus, sed scimus. *Cum venissem autem Troadem*, Troas Ciuitas est Græcorum, quæ Troia olim vocata est, & ponitur improprie, Phrygia enim est Prouincia Græcorum, Troia regio in ipsa Phrygia, Ciuitas vero illium appellata est, sicut in Virgilio habetur, ceciditq; superbum Ilium. Plerumq; ponitur nomen regionis pro ciuitate, & appellatur Troia *propter Euangelium Christi*, id est, ad prædicandum Euangelium Christi. *Et ostium mihi apertum esset in Domino*, id est, multa corda hominum parata per Deum ad credendum. *Non habuit requiem spiritui meo*, id est, in animo meo. *Eo quod non inuenerim Titum fratrem meum sed ualefaciens eis*, id est, salutans eos *profectus sum in Macedoniam* prouinciam aliam Græcorum. Dicit beatus Hieronymus quia non inuenit fistulam suam Apostolus, id est, Titum, interpretem suum, ideo recessit. Sed quæstio est in hoc loco, si Apostolus omnium gentium linguis poterat loqui, sicut ipse dicit in priori Epistola *gratias ago Deo, quod omnium vestrum lingua loquor*, quare recessit à Troade, licet Titus deesset, maxime cum multa corda essent parata inibi ad credendum. Quæ hoc modo soluitur. Quia dum venisset Troadem, licet multa corda inuenisset parata ad credendum, inuenit tamen multos aduersarios, & contradictores, philosophos videlicet, magos, & alios plurimos. Nec poterat ipse solus vtrumq; agere, & philosophis resistere, & volentibus credere, verbum salutis prædicare. Si autem Titum inuenisset ibi, sicuti sperabat, ipse vtiue resisteret aduersariis, & Titus prædicaret simplicioribus, qui desiderabant credere, Apparuit quoque ei in eodem loco vir Macedo dicens *transiens in Macedoniam adiua nos*, quia Doctoribus Angelis bonorum eiusdem gentis præpositus fuisse creditur. Deo autem subaudi Patri *gratias* referimus, *qui semper triumphat nos*, id est, qui semper nos facit triumphare, & victoriâ habere *in Christo Iesu*, id est, per Christum Iesum, infidelitatem destruendo, & fidem in cordibus credentium plantando, de infidelibus efficiens fideles, & odorem *notitia sua manifestat per nos in omni loco* tam Iudæis, quam gentibus. Odorem in hoc loco appellat cognitionem sanctæ Trinitatis. Aromata igitur, & vnguenta cum alibi sint, alibi odorem reddunt, sic Apostolis prædicantibus fidem sanctæ Trinitatis, & notitiam diuinitatis omnipotentis Dei, cum ipsa diuinitas non videtur.

videretur, utpote quæ inuisibilis est, dum per prædicationem Apostolorum recipiebant fidem, eius odorem quodammodo & cognitionē diuinitatis illius percipiebant. *Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui pereunt in iis qui salui fiunt*, legimus in Genesi quod Noë offerente sacrificium post diluuii cessationem, odoratus est Dominus odorem suauitatis in tantum ut benediceret illi, & filius eius. Non debemus ergo pueriliter intelligere, quod Dominus qui spiritus est, nitore, & fumo carnalium delectetur, sed intentionem illius boni viri. Sanctum appellat scriptura odorem suauitatis, quia delectatus est Deus. Similiter in hoc loco intelligendum studium, & bonam voluntatem, intentionemque odorem appellatū. Christi inquit bonus odor sumus Deo, id est, in Christum credentes, & à Christo edocti, prædicando mysterium incarnationis eius, passionis, resurrectionis, ascensionis, mysterium quoque sanctæ Trinitatis, bonus odor sumus illius, quia bonam formam eius, ac totius Trinitatis gloriam prædicamus, Deo subaudi Patri placentes, talia faciendo. Et notandum quid subiungat. In his inquit, qui salui fiunt nostra prædicatione, & in his qui pereunt, bonus odor sumus Christi, Deo Patri placentes, quia sicut placet Deo nostrum bonum studium, quod impendimus his, qui saluantur, sic placet etiam illud, quod impendimus his, qui pereunt. Quoniā nostra voluntas talis est, ut omnes possemus saluare, ideoque delectatur odore nostræ intentionis siue ergo in his, qui saluantur, siue in his, qui pereunt. Bonus odor Christi erant Apostoli, Deo Patri placentes, quia sinceriter, & sine adulatione prædicabant, *Aliis quidem sumus odor mortis in mortem* illis scilicet quibus prædicamus, sed contemnunt credere, *Aliis autem odor vitæ in vitam* illis scilicet, qui audiunt, & credunt. Cum vna esset prædicatio Apostolorum; quam impendebant omnibus, & volentibus, quibusdam erat ipsa prædicatio gustus, & odor mortis ad mortem æternam, potius quam ad præsentem quam habemus communiter cum animalibus, & pecoribus, quia æternaliter inde damnabantur, quod nolabant obedire verbis Euangelii, quibusdam erat odor & gustus vitæ ad vitam æternam percipiendam, qui per illum saluantur. Sicut enim credentes per illam salui fiebant, ita increduli damnabantur, quia inexcusabiles erant. *Et adhuc* subaudi discernenda *quis tantum idoneus* & aptus prædicator est ut possit discernere qui sint eius prædicatione saluandi & qui damnandi? Nullus, ideoque omnibus impendendus est sermo prædicationis. *Non enim scimus* nos Apostoli *sicut plurimi adulterantes verbum Dei*. Hic percutit pseudoapostolos; sicut enim adulter non causam oris filiorum adulterat alterius uxorem, sed causam suam libidinis explendæ. Ita falsi Apostoli adulterabant verbum Dei, quia non ideo prædicabant, ut filios spirituales Deo adquirerent, quia falso prædicabant, neque pro remuneratione Patriæ cœlestis, sed pro lucris temporalibus, & fauoribus humanis. In hoc etiam adulterabant verbum Dei, quia non recte neque veraciter illud docebant, dicentes Christum non esse mortuum, neque à mortuis surrexisse. Apostoli autem non adulterabant, quia spirituales Deo filios adquirere desiderabant, & non pro lucris temporalibus, sed pro præmio æternæ beatitudinis prædicationi insistentes, neque pro fauore & laude humana rectissime prædicantes, sicut idem Apostolus subdit *sed ex sinceritate* inquit prædicamus, id est, ex puritate & veritate, & *sicut ex Deo*, id est, ex spiritu sancto accepimus, ita prædicamus, qui vnius substantiæ existens cum Patre & filio, vnus est Deus, *Coram Deo*, subaudi loquimur, id est, sicut prædicamus, quasi in præsentia Dei, semper simus positi, & ipse sit noster adiutor;

Reuera enim ipse vbiq; præsens adest *in Christo Iesu loquimur*, id est, ad honorem & gloriam CHRISTI.

IESU.

xv.

G.

xvi.

xvii.
H

II. AD CORINTH.

CAPVT III.

Non eget Apostolus hominum commendatione, cum fructus suæ prædicationis eum commendet: multò enim maiori in honore esse debent ministri noui Testamenti ac spiritus, quàm veteris Testamenti ac literæ: & quòd iudæi velamen adhuc habebant super cor suum in lectione scripturarum, quod fide in Christum aufertur.

1. **A.** **I**ncipimus iterum nosmetipsos commendare? aut
 2. numquid egemus (sicut quidam) commendatitiis e-
 3. pistolis ad vos, aut ex vobis? † Epistola nostra vos e-
 4. stis, scripta in cordibus nostris, quæ scitur & legitur ab
 5. omnibus hominibus: † manifestati quod epistola estis Christi, mi-
 6. nistrata à nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei viui:
 7. non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. † Fiduciam
 8. autem talem habemus per Christum ad Deum: non quod sufficien-
 9. tes simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis: sed sufficientia
 10. nostra ex Deo est: † qui & idoneos nos fecit ministros noui testa-
 11. menti; non litera, sed Spiritu: litera enim occidit. Spiritus autem
 12. viuificat. † Quod si ministratio mortis, literis deformata in lapidi-
 13. bus, fuit in gloria: ita ut non possent intendere filij Israel in faciem
 14. Moysi, propter gloriam vultus eius, quæ euacuatur: † quomodo
 15. non magis ministratio Spiritus erit in gloria? † Nam si ministra-
 16. tio damnationis gloria est: multo magis abundat ministerium ius-
 17. titiæ in gloria. † Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac
 18. parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod euacuatur per
 gloriam est: multo magis quod manet, in gloria est: † Habentes igitur
 talem spem, multa fiducia utimur: † & non sicut Moyses po-
 nebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filij Israel
 in faciem eius, quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Us-
 que in hodiernum enim diem id ipsum velamen in lectione veteris
 testamenti manet non reuelatum, (quoniam in Christo euacuatur)
 † sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses velamen po-
 situm est super cor eorum. † Cum autem conuersus fuerit ad Domi-
 num, aufertur velamen. † Dominus autem Spiritus est: Vbi au-
 tem Spiritus Domini, ibi libertas. Non vero omnes reuelata facie
 gloriam Domini speculantes in eandem imaginem trans-
 formamur à claritate in claritatem,
 tamquam à Domini Spi-
 ritu.

Incipimus

Incipimus iterum nosmetipsos commendare, id est, laudare numquid non se, & alios non laudauit paulo superius? Fecit vtrique & superius, & iterum isto in loco atq; insequentibus. Sed cum Sapientia dicat per Salomonem, *Laudes re alienus & non os tuum*, quare se laudabat Apostolus? Nimirum idcirco vt Corinthios ab amore pseudo Apostolorum retraheret ad suum amorem, aliorumq; veridicum Apostolorum, *Aus nūquid egenui commendatitij Epistolis*, id est, laudatitiis siue laudatiuis, quæ ab aliis gentibus & Ecclesiis, ad vos, mittantur, aut ex vobis ad alias, quæ nobis testimonium laudis & sanctitatis perhibeant? *Sicut quidam*, Subaudi, faciunt pseudo videlicet Apostoli, & Iudæi, qui accipiunt, & Scribis, & Phariseis pontificibusque Iudæorum Epistolas laudatitias, vt pro sanctis & religiosi prædicatoribus habeantur. Non indigemus vestra laude, neque Epistolis laudatiuis, quæ nobis testimonium laudis perhibeant. Exponit ergo causam, quare non indigebat, inquit, *Epistola vestra vos estis scripta in cordibus nostris*. Epistola signum est salutis, quia salutem mittentis continet, & de illius salute loquitur, cui mittitur. Epistola, inquit, nostra vos estis ò Corinthii scripta in cordibus nostris, quia de vestra salute die, noctuque meditamur, & cogitamus, & ipsa bona intentio nostri cordis perhibet nobis testimonium laudis. *Quæ Epistola scitur & legitur ab omnibus hominibus*, id est, ab omnibus scitur, & legitur non oculis corporeis, sed mente intelligitur illa Epistola, id est, quod de vestra salute semper cogitamus. *Manifestati quod Epistola estis Christi*, ex superioribus pendet, Vos qui estis Epistola nostra scripta in cordibus nostris, vos estis manifestati aliis, quod nostra prædicatione ad fidem venistis, quoniam Epistola estis Christi, *Ministrata à nobis & scripta, non atramento, sed Spiritu Dei viui*, illud quod atramento scribitur, obliterari, siue deleri potest, Fides autem quæ à sancto Spiritu scribitur, qui semper viuit, quia æternorum est, sicut ille Spiritus æternorum est, ita illa fides æterna est. Manifestati, inquit, estis quod nostra prædicatione credidistis, quoniam Epistola estis Christi, id est, fidem illius habetis, à quo dicimini Christiani. Quæ fides à nobis est ministrata, quia fides ex auditu est, & à Spiritu sancto est scripta in cordibus vestris, quia alii datur fides in eodem Spiritu. *Non est scripta illa fides in tabulis lapideis*, sicut lex Moysei, *sed in tabulis cordis carnalibus*. Præuidens omnipotens Deus duritiam cordis Iudæorum, eandem legem, quam eis dabat in lapide scripsit, vt per lapidem, duritiam cordis illorum designaret. Per tabulas ergo lapideas debemus intelligere dura corda hominum, & sensibilia, in quibus non scribitur fides Christi, quia nulla prædicatione nullis terroribus emolliri possunt. Per hoc vero quod dicit, *sed in tabulis cordis carnalibus*, debemus intelligere cor molle & sensibile quod sentit, flectitur ad mollitiem, intelligit quod dicitur. Recipit & continet in quibus scribitur Epistola Christi, id est, fides à Spiritu sancto.

Fiduciam talem habemus per Christum ad Deum. In hac lectione Apostolus differentiam, & distantiam facit inter Moysen legislatorem & Christum datorem Euangelii inter legem & Euangelium inter Doctorem legis & Doctorem Euangelii & ostendit, quia quanta distantia est inter legem, & Euangelium, inter Doctores legis, & Euangelium. Demonstrat quoque, quia nihil sumus nisi Domini misericordia & gratia negamur fiduciam, inquit, id est, audaciam, & fidem talem habemus per CHRISTVM DOMINVM nostrum, cuius passionem redempti & reconciliati sumus ad DEVM, id est, apud Patrem, qualem ego dicturus & sciturus sum insequentibus. *Non quod sufficientes sumus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est*. Hic destruit omnem confidentiam liberi arbitrii, per quod multi putant se bonum aliquod agere sine Dei gratia, & idcirco ista omnia ait, vt ostendat nihil boni sua virtute & prudentia cogitare aut facere. Dicit ergo, non habemus talem fiduciam vel audaciam quod sumus efficientes, id est, quod possimus cogitare à nobis aliquid boni de vestra salute, vel nostra, quasi ex nobis aliquid boni vobis futurum sit sine gratia Dei, sed sufficientia nostra & abundantia ex Deo est, qui dat velle, & posse, id est, non

Psalm. 58. v. 11. &
Psalm. 22. v. 6.
VI.

E

March. 4. v. 17.

Gal. 3. v. 2.

F

VII.

VIII.

G

solum non valemus bonum aliquod perficere sine Dei misericordia, & gratia præcedente & subsequente, sed nec cogitare, Dei enim gratia nos præuenit, ut velimus, & ipsa nos subsequitur, ut possimus. Vnde exorabat Psalmista, dicens: *Misericordia eius præueniet me, & misericordia subsequetur me.* Si enim non valemus cogitare, quomodo poterimus perficere. *Qui Deus fecit nos idoneos*, id est, aptos & congruos *ministros noui testamenti, non littera, sed spiritu*, id est, non perficit nos ministros in littera legis, ut prædicaremus circumcisionem carnaliter obseruandam, aut Sabbathi otium, aut neomeniarum, vel sacrificiorum ritum celebrandum: sed in spirituali intelligentia Euangelii, quod spiritualiter est intelligendum. Et cuius obseruatio Spiritum sanctum tribuit tempore baptismatis. Quod autem dicit idoneos ministros, se aliosque Apostolos fuisse. Idoneus minister est proprie congruus, & utilis, atque illi rei aptus, de qua sermo agitur: *Littera occidit, spiritus autem uiuificat.* Duobus modis intelligendum est, littera legis Moisaica occidit hominem corporaliter, iubendo, & non viuendo. Dum enim dicit lex, non occides, non adulterium facies, qui occiderit, vel qui adulterium, aut tale aliquid perpetrauerit, reus erit iudicio, id est, occidetur, id est, igni cremabitur lapidibus obruetur, in patibulo suspendetur, & non uiuat, quomodo impleatur, procul dubio ipsa occidit hominem, quæ indicium dat, ut occidatur, licet ipsa non sit causa mortis eius. Spiritus autem uiuificat, id est, Euangelium, quod spiritualiter intelligitur, & quod Spiritum sanctum præstat, non solum non occidit hominem in præsentia, sed in super uiuificat, id est, vitam æternam præstat. Nusquam enim Euangelium iubet hominem occidi, sed prouocat post culpam ad poenitentiam, promittens vitam æternam, *Pœnitentiam*, inquit, *agite, appropinquauit regnum celorum.* Aliter ante Domini aduentum erant quædam opera legis, quæ a leuioribus peccatis mundabant suos obseruatores. Verbi gratia. Sicut circumcisio, quæ originale peccatum tollebat, quamuis aditum Patriæ cœlestis non referret, & sicut erant multa alia, pro quibus offerebantur holocausta, & de quibus dicebatur, si quis hoc fecerit, vel illud, offerat arietem, aut aliquid tale & munda bitur. Post Domini autem aduentum in quo completa sunt in veritate omnia illa figuratiua, & umbratica, quicumque voluerit eandem legem seruare carnaliter, morietur in anima, quia anima, quæ peccauerit morietur. Vnde & idem Apostolus in Epistola ad Galatas ait: *Vere dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*, & scimus quia quibus Christus non prodest, mortui sunt in anima, qui vero spiritualiter voluerit eandem legem implere, circumcidendo se spiritualiter in baptismo, ubi est vera expoliatio vitiorum, obseruando Sabbathum, quiescendo a prauo opere, & omnipotenti Deo spirituales hostias offerendo, & ipsum quoque mortificando cum vitiis, & concupiscentiis, ille viuit, & viuet in æterna vita. Inde dicit Apostolus, littera occidit in anima modo, id est, litteralis intelligentia legis. Spiritus autem uiuificat, id est, spiritualis intelligentia vitam æternam præstat. *Quod si ministratio mortis*, id est, lex, quæ ministra erat mortis sicut modo diximus, *deformata*, vel descripta *litteris in lapidibus fuit*, Subaudi, *in gloria & claritate vultus, ita ut non possent intendere filij Israel in faciem propter gloriam eius quæ gloria vel claritas, euacuatur.* Quomodo non magis ministratio spiritus, id est, doctrina & prædicatio spiritualis Euangelii, *eris in gloria* suis ministratoribus & obseruatoribus, Isto in loco vult ostendere, quæ distantia sit inter legem & Euangelium, & Moysen, & Doctores Euangelii, sicut iam supradiximus. Legimus in Exodo, quod Moysè descendente de monte, facies eius erat cornuta ex consortio sermonis Domini, id est, radios quosdam emittebat splendoris, sicut sol, in tantum ut non possent intendere filij Israel in faciem eius, sed quando egrediebatur ad populum, ponebat velamen super faciem suam. Sed fortasse querit aliquis, quare illi gloriam & claritatem hominis mortalis non poterant intendere? cui respondendum est, quia Moyses sanctus, & iustus erat. Ideoque corruscabat, suumque splendorem ipse poterat ferre, illi autem qui peccatores & increduli erant, non fuerunt digni contemplari splendorem illius. Sensus igitur iste est, Si Moyses

tantam

tantam claritatem habuit in vultu, quando legem dedit populo, quæ ministra erat mortis, quia mortem minabatur, quanto maiorem gloriam habebunt ministri Euangelii, qui vitam æternam, & iustitiam ministrant, quod vitam æternam præstat? Multo maiorem gloriam & claritatem habebunt, qui eandem claritatem habebunt, quam ostendit Dominus in monte tribus discipulis, quando visi sunt cum eo Moyses, & Helias in maiestate, & claritate. Videbunt enim oculis corporeis gloriam, claritatemque clarificatæ humanitatis Filii Dei, ut beatus Leo dicit, ipsique eandem gloriam habebunt. Gloriam vero diuinitatis, & totius Trinitatis mente contemplabuntur, solummodo quia Deus Spiritus est, Spiritus debet videri. Dicit enim beatus Leo in expositione illius Euangelii, illam claritatem, & gloriam non fuisse diuinitatis filii Dei gloriam, sed humanitatis. Alioquin quomodo esset verum, quod dixit ad Moysen, *Non videbis me homo & viuet*, Exod. 33. v. 12 quando ille dixit, ostende mihi teipsum, id est, inuisibilitatem tuam: Altiori igitur intellectu Moyses, qui ponebat velamen super faciem suam, ne intenderent in eum filii Israel, significat ipsam legem, sicut in Euangelio Dominus testatur dixisse Abraham ad diuitem, habent Moysen, id est, legem. Velamen illud significat intelligentiam litteralem, & historicum sensum quo umbratur ipsa lex, infidelitas quoque, & ignorantia cordis Iudæorum. Velamen ergo quod ponebat super faciem suam Moyses, non sinebat illos cernere gloriam vultus eius, quia infidelitas, ignorantia, & peccatum eorum litteralis quoque intelligentia & historicus sensus non permittebat illos penetrare & intelligere gloriam spiritualis intelligentiæ quæ latebat in lege. Quod vero dicit gloriam Moyse euacuata, ideo dicit, quantum ad litteram pertinet, quia Moyse mortuo facies eius, quæ ante splendoris radios emittebat, in pallorem versa est. Altiori autem sensu & sublimiori secundum Augustinum, gloria legis quæ videbatur esse in festiuitatibus, & operibus, euacuata est adueniente Christo, quem illa significabant. Vel etiam pars spiritualis intelligentiæ, quæ à quibusdam intelligebatur, sicut à Moyse, Iosue, Samuel, Dauid, cæterisque talibus adueniente Christo, in quo completa est, & à quo manifestata est Apostolis, ex toto statim ut venit plenitudo euacuatum est illud quod ex parte erat, non ut cessaret penitus, & periret ipsa intelligentia spiritualis, sed ut in melius proficeret, atque augmentum caperet. Verbi gratia. Sicut euacuatur infantia, & pueritia, adueniente adolescentia & adueniente iuuentute euacuatur adolescentia Dei in melius proficit. In Euangelio autem non fit ita, quia Euangelium ex toto spiritualiter intelligitur, nec euacuatur, quia æternum est. Si ergo illi, qui legem operibus impleuerunt, & ex parte legem intellexerunt, quæ euacuata est, tantam gloriam habuerunt in præsentī sæculo, ut terram repromissionis acciperent victoresq; postmodum suorum hostium existerent, quanto ampliorem obtinebunt isti qui spiritualiter legem, & Euangelium intelligunt, obseruant, prædicant, & docent, quod nunquam euacuatur. *Nam si ministratio damnationis gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria.* Repetitio est superiorum: multo sermone. Nam si ministratio damnationis gloria est, id est, si lex quæ ministra erat damnationis, & mortis, tantam gloriam præstat Moyse, suo ministratori, & cæteris suis obseruatoribus, multo magis abundat ministerium iustitiæ, id est, Euangelium, quod iustificat homines, abundat in gloria æterna. Euangelium ergo ministerium iustitiæ est, quia per illud ministratur nobis iustitia, salus, & vita æterna tempore baptismatis, Sicut Dominus dicit Apostolis, *Ite docete omnes gentes*, Marc. vii. f. 13 id est, ministrare illis Euangelium, *Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit*, salute æterna, quia mundabitur ab omnibus peccatis, & efficitur iustus. Gloria denique Euangelii, quæ datur ministratoribus eius, & obseruatoribus, maior est gloria legis, quæ splenduit in facie Moyse, quia fuit temporalis & ut quocunque ferri potuit, & videri ab aliis. Ista autem æterna erit, nec potuit ferri ab Apostolis, quando à DOMINO ostensa est in monte, qua statim lapsi sunt in terram velut mortui. Quapropter laborandum est omnibus, ut obseruatores

H

IX.
I

obseruatores simus Euangelii, quatenus ad illam gloriam digni simus pertingere, quam promittit. *Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam*, in hac parte dicit, in Moyse, vel quod narratur in hac parte libri Exodi, de splendore vultus illius, excellentem gloriam appellat, qua Dominus glorificatus est in monte & qua glorificandi sunt omnes electi. Et est sensus illud, quod splenduit in facie Moyfi, non est glorificatum, id est, non fuit gloria vera, quia euacuari potuit per mortem illius, nec fuit gloriosum comparatione istius gloriæ, quæ æternaliter apparebit, & multo amplior erit. In hoc enim quod nulli profuit gloria vultus eius, quasi non fuit gloria, quia non habuit gloriæ fructum. Aliter quod dicit, in hac parte, quasi in istam partem, id est, quod claruit & splenduit in Moyse, non est glorificatum in hac parte, id est, quantum ad istam partem gloriæ Euangelii pertinet, non est gloriosum propter istam gloriam maiorem.

Si enim quod euacuatur per gloriam est, multo magis quod manet in gloria est, id est, si lex, quæ euacuari poterit, in gloria fuit, Moyfi suisque obseruatoribus, multo magis Euangelium, quod manet in æternum, in gloria, est ministratoribus & cultoribus. Quantum enim distat inter imaginem, & veritatem, tantum distat inter gloriam vultus Moyfi, & gloriam Christi, cui similes erunt electi in gloria.

Habentes igitur talem spem videndi, percipiendi gloriam, non talem, qualis fuit in vultu Moyfi, sed eam, quam viderunt tres Apostoli in monte, reuelante Domino, Multa fiducia utimur, in prædicatione securi de præmio, *Et sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent eum*, Subaudi, non ponet Christus in Euangelio legis, quod euacuatur, quod velamen euacuatur, id est, non ponit Christus velamen intelligentiæ litteralis in Euangelio, & obscuritatem, ut non possint fideles gloriam spiritualis intelligentiæ penetrare, sicut Moyses ponebat, ne in gloriâ vultus eius intenderent. Quod velamen, significat obscuritatem, & obumbrationem legis, quod euacuatur, quando Christus reuelatur & spiritualiter eadem lex intelligitur. Vel non ita occultauit Christus gloriam suam electis, sicut Moyses occultabat, ponendo velamen super faciem suam. Quod velamen euacuatur pro eo, quod euacuatum est, quando Moyses mortuus est, *Sed obtusi sunt sensus eorum*, id est, licet velamen legis euacuatum sit à Christo in Euangelio, non sit velamen, tamen non ideo penetrant Iudæi gloriam spiritualis intelligentiæ, quæ in lege latet, quia obtusi & reuerberati sunt sensus eorum infidelitatis perfidia, & ignorantia, qui nolunt credere in Christum, sed semper litteram sequi volunt.

Vsq; in hodiernum enim diem, id ipsum velamen, id est, ipsa obscuritas, & ignorantia, *in lectione veteris testamenti manet*. Subaudi, apud Iudæos incredulos, *non reuelatum*, Subaudi, ab illis quia infidelitas & peccata reuerberant sensum eorum, nec valent per se penetrare illam (*Quoniam in Christo euacuatur*) id est, per fidem Christi auferetur velamen ignorantiae, nam per eorum scientiam non reuelabitur in illis, nisi credant. *Sed usque in hodiernum diem cum legitur à Iudæis incredulis Moyses*, id est, lex, quæ per Moysen data est, *Velamen positum super cor eorum*, id est, ignorantia, & cæcitas intelligentiæ est in cordibus Iudæorum, ne valeant penetrare spirituales intelligentiam legis, quæ obscura illis & occulta erit, quousque in Christum credendo denudetur eis à Christo, *Cum autem conuersus fueris ad Deum*, Subaudi, ille populus, ut credat in Christum, *auferetur velamen*, id est, obscuritas de lege per Christum, & per gratiam Spiritus sancti, qui tempore baptismatis incipit nostri habitator esse. *Dominus autem spiritus est, ubi spiritus Domini, ibi libertas*. Nemo, qui fidem sanctæ Trinitatis habet, dubitat Spiritum sanctum Dominum esse, qui tertia persona est Trinitatis; tamen non sunt tres Domini, sed vnus Dominus, & scitur ab omnibus fidelibus, Spiritu sancto dictante legem, & Euangelium esse conscriptum, ideoque Spiritus sanctus Dominus est legis, & Euangelii, nec est illi aliquid occultum in lege & Euangelio, ipso quoque Spiritu sancto operante per fidem Dominicæ passionis, liberamur in anima ab omnibus peccatis. De qua libertate Dominus dicit in Euangelio, *Si vos filius liberaueris vere liberi eritis*. Per ipsum etiam datur fidelibus facultas intelligendi diuinas scripturas.

Spiritus

ritus ergo sanctus Dominus est scripturæ, legis, & Euangelii, ideoque nihil latet. Cum ex his, quæ ibi continentur, neq; velamen alicuius obscuritatis, & dubietatis opponitur ei, sed magis ipse reuelat, quæ ibi latet, sicut sequentia manifestat. Vbi autem Spiritus Domini est, ibi est libertas animæ, & facultas intelligendi vetus testamentum, & nouum, id est, quæcunque repleuerit spiritus per fidem Domini Iesu Christi, ille habet libertatem animæ, & facultatem discutere obscuritates legis, & gratiam Euangelii penetrare. *Nos vero omnes* Apostoli & Iudæi credentes omnes, qui libertatem animæ, & facultatem diuinæ legis consecuti sumus, *reuelata facie cordis*, id est, manifestat intellectu mentis per fidem Christi, & intelligentiam scripturarum *gloriam Domini*, quam ostendit tribus discipulis, & quam percepturi sunt, omnes electi sumus nos contemplantes, id est, in speculo mentis per fidem & spem cernentes. Inter speculam & speculum hoc interest, quia specula est turris in ciuitatib. & locus vnde speculatur à longe, ex qua parte superueniant hostes: speculum vero est, vbi contemplari solent homines imagines vultusq; suos & aliorum, de quo hic dicitur. Speculum ergo nostrum mēs nostra est. Quia sicut in speculo contemplatur imago & vmbra, ita nos in præsenti mente videmus & contemplamur illam gloriam, quam percepturi sumus in re, *in eandē imaginem trāsformamur à claritate in claritatē*. In græco habetur, vt B. August. dicit à forma in formā transducimur. Homo, sicut in Genesi habetur, ad imaginem Dei factus est sanctus, iustus, immortalis & incorruptibilis, quam imaginē & formam peccando amisit, & cecidit in formam mortalitatis, corruptionis, & iniustitiæ. Ab ista ergo imagine & forma trāsformamur, & transducimur, iam in spe & fide in eandem ipsam imaginem & formam quam perdidimus à forma videlicet creationis ad formam iustificationis, à forma mortalitatis & corruptionis ad formam immortalitatis, à forma filiationis, quia filii Dei modo sumus in spe ad formam cōtemplationis & visionis, à forma obscura ad formam lucidam, de qua Ioannes ait: *Filij Dei sumus in spe, & nōdum apparuit quid erimus*, ab ista obscura forma trāsducemur ad formam lucidā quando similes Deo erimus, *quoniam videbimus eum sicuti est*, à claritate quoq; spei transformamur ad claritatem speciei, & à claritate fidei ad claritatem rei. Vt quod modo tenemus in spe, & credimus nos adepturos, quandoq; possideamus in re, & bene cum dixisset transformamur ad claritatem spei, in claritatem speciei, & rei addidit, *Tanquam à Domini Spiritu*, vt ostenderet talem gloriam dariq; sublimitatem congruam dantis. Moyse enim gloria, & claritas nec tanta fuit, quanta Christi in monte, nec perennis. Tantum enim Deus concessit fidelibus suis, vt spiritum suum det eis pignus illius gloriæ, quam promisit. Sic enim qui pignus, vel arram accipit, securus de præmio quod remanet, & promissione, ita fideles, qui tempore baptismatis Spiritum sanctum pro pignore & arra accipiunt, securi sunt de promissionibus patriæ cœlestis, quia ab illo transformantur in spe ad gloriam.

XVII:

N

Ioan. 3. v. 2.
O

CAPVT IV.

Quod sincera Apostolorum prædicatione verbum Dei omnibus manifestatum est, præterquam iis, quorum mentes excæcatæ sunt: quod multa aduersa patiantur Apostoli, nunquam tamen succumbant: momentanea autem tribulatio parit magnam æternamque gloriam.

In Deo habentes administrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus, non deficimus, † sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neq; adulterantes verbum Dei, sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram Deo. † Quod si etiam opertum est Euangelium nostrum

I:

A

2.

3.

illo nobis datur, ita prædicamus in præsentia illius, quæ cognoscimus nobis adesse præsentē. Poterat aliquis dicere, quomodo prædicatis in manifestatione, cum oēs non intelligāt, quæ dicitis, neq; credant, ad hoc subiunxit Apostolus. *Quod si operatum est Euangelium nostrum*, id est, si clausum & obscurum est, ut non intelligatur *is qui pereunt* quasi diceret in his qui pereunt in infidelitate illius, *operatum*, quia inspiratum eis à Spiritu sancto, neq; volunt credere, volentibus autem credere manifestum est. Audiebant si quidem omnes prædicationem Apostolorum. Sed illis, qui volebant credere, manifestabatur, illis vero qui in infidelitate permanebant, occultabatur: *In quibus Deus huius sæculi excacauit mentes infidelium*. Quidam hæreticorum ut Marcion, ut aliique pseudo Apostoli, hunc versum male distinguentes, dicebant Deum huius sæculi esse appellatum in hoc loco diabolum, de quo dicitur: *Omnes Dii gentium demonia*, licet enim Dii appellentur, non sunt Dii. Itaque est ergo distinguendum, ut primum dicatur, in quibus, id est, in illis, qui pereunt, Deus verus, & deinde inferatur excacauit mentes infidelium huius sæculi, cum non illuminauit, sicut indurauit cor Pharaonis, cum non emolliuit, *ut nõ fulgeat illuminatio Euangelij*, in illis, id est, fides & doctrina Euangelij *gloria Christi*. Quod Euangelium gloria Christi est, quia ibi narratur natiuitas eius, diuina, & humana virtus miraculorum, passio, resurrectio, ascensio ad cœlos, aduentus ad iudicium, *qui Christus vna imago est Dei Patris*, id est, similis ei in omnibus secundum diuinitatē. *Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum*, id est, non quærimus nostram laudem, non lucra temporalia, sed gloriam & honorem Christi prædicamus, & quærimus, & ut ab illo remuneremur. Ille enim se ipsum prædicat, qui cultu sermone loquitur, & veritatem Euangelij quærit fucare, ut prædicetur ipse sapiens, & laudetur, & qui potius pro lucris temporalibus prædicationi inssistit, quam pro vita æterna.

Quoniam Deus qui dixit, Subaudi, in principio creaturarum, *de tenebris lucem splendescere* dicens, cum adhuc tenebræ essent *super faciem abyssi, fiat lux, & facta est lux*, ipse enim *illuxit in cordibus nostris*, lumen fidei, & doctrinæ, qui tenebræ antea eramus. *Ad illuminationem scientia claritatis Dei in nobis in facie Christi Iesu*. Ordo est Deus qui dixit, fiat lux, cum adhuc tenebræ essent, & facta est lux, infudit in cordibus nostris lumen fidei, & doctrinæ in facie Christi, id est, in præsentia & præscientia Christi ad illuminationem, & demonstrationem scientiæ diuinitatis suæ. Per præsentiam ergo Christi, manifesta est cognitio Dei Patris, atque totius Trinitatis, sicut ipse dixit Christus: *Pater manifestauit nomen tuum hominibus*. Non illud quod Deus diceris, sed quod Pater vocaris. *Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus*, thesaurus dicitur theca, & repositio auri; thesaurum autem appellat Apostolus isto in loco Sacramentum cognitionis sanctæ Trinitatis, & mysterium incarnationis Filii Dei. Quia sicut thesaurus in occulto & secreto loco ponitur, ita istud mysterium in cordibus illorum erat conditum. Vasa fictilia vocat corpora fragilia quæ ex limo terræ facta sunt & variis passionibus & infirmitatibus subiacent fami, siti, nuditati; cæterisque talibus. *Ut sublimitas sit virtutis Dei*, in omnibus & non ex nobis, id est, ut altitudo virtutis annuntietur per nos, & appareat, quia non est ex nobis, neque illa sapientia, neque virtus miraculorum, sed ex Deo per nos tamen ministratur. Ac si diceret aliis verbis. Thesaurum gratiæ spiritualis, quod prædicamus, & quod signa miraculorum facimus in corpore fragili baiulamus, per quod etiam frequenter dum alias sanamus, ipsi infirmamur. Subiacentes fami, siti, & nuditati, ut quod facimus, non nostra virtute vel nostris meritis, sed sublimitas potentia Dei esse intelligatur. *In omnibus locis, & modis tribulationem diuersam patimur, sed non angustiamur*, id est, licet tribulationes & angustias sustineamus, tamen non ita constringimur, siue angustiamur, ut cedamus loco à prædicatione, & cessemus nostro proposito. *Aporiamur*, id est, conuiciamur, & impropria sustinemus, vel quod melius est, quasi pauperes abiicimur, *Sed non desistimus*, id est, non

T

derelin-

III

B

IV

Psal. 95. v. 5

V

VI

Gen. 1. v. 3.

C

Ioan. 17. vers. 6.

VII

VIII

D

derelinquimur à Deo, sed positi in paupertate & inopia adest nobis pastor Deus. Aporos græco vocabulo latine dicitur pauper, inde aporiare proprie quasi pauperem abicere. *Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes*, siue portantes, id est, semper sumus mortificantes membra vestra cum vitiis, & concupiscentiis, *ut & vita Iesu*, quia ipse modo viuit immortalis, *In corporibus nostris manifestetur*, post generalem resurrectionem. Aliter. Christus, sicut pascitur & vestitur in suis, sicut dicit electis quamdiu his ministris meis fecistis, mihi fecistis, ita occiditur, & mortificatur atque flagellatur? & persequitur in suis, Nonne in Stephano, qui persequabatur, & lapidabatur, quando dixit: *Saul, quid me persequeris*: Sic dixit etiam Petro. Venio Romam iterum crucifigi in te. Semper, inquit, mortificationem Iesu in corpore nostro sumus circumferentes, id est, semper mortificatur Iesus in nobis, & occiditur ut sic ipse modo in nobis occiditur, & nos pro ipso, ita etiam ipse viuat in nobis, & nos viuamus in illo, & sicut ipse iam non moritur, sed semper viuit, ita & nos post resurrectionem viuamus immortales, & incorruptibiles. *Semper enim nos qui viuimus in presenti sæculo fide*, bonisque operibus, *In mortem tradimur propter Iesum*, id est, pericula mortis sustinemus propter nostram & fidem CHRISTI, quam prædicamus. *Ut & vita Iesu*, qua ipse iam viuit *manifestetur in carne nostra mortali*. Ut vita qua Christus surrexit à mortuis, & quomodo viuit, huic nostræ carni mortali præstetur immortalitas videlicet, & incorruptio, ut post resurrectionem promissam non timeamus mori. *Ergo mors in nobis operatur*. Subaudi, quod suum est, quia semper mortificat nos per multas tribulationes, & angustias. *Vita autem*, id est, fides, qua iustus viuit *in nobis operatur*, quod suum est, quia trahit ad vitam æternam. Et est sensus: Propter vitam æternam, quam vobis prædicamus, & fidem, quam vobis ministramus, morimur & interficimur quotidie, pericula sustinendo. *Habentes autem nos Apostoli ceterique credentes. Eundem Spiritum fidei*, Subaudi, quam habuerunt Patres veteris testamenti, quia quod illi prædixerunt de Christo, implendum, nos credimus iam adimpletum. Similiter de salute gentium, *Scientes quoniam Deus Pater qui Iesum suscitauit & nos cum Iesu suscitabit* in die iudicii, id est, per virtutem Iesu *constituet vobiscum* in gloria æterna. *Omnia enim*, Subaudi, aduersa huius sæculi, *propter vos*, sustinemus ò gentiles, quia vobis fidem & vitam æternam prædicamus. *Ut gratia abundans per multos gratiarum actione abundet in gloriam Dei*. Gratiā abundantem appellat magnam sapientiam diuinā, quæ gratis illis data est. Ordo est iste, ideo aduersa huius sæculi propter vos sustinemus, ut magna sapientia diuina, quæ nobis gratis data est, abundet per multos credentes in gloriam & laudem Dei cum gratiarum actione videlicet, ut plurimi credentes per nostram doctrinam, gratias, & laudes referant Deo. Quidam codices habent ut sapientia diuina abundet per multas gratiarum actiones in laudem Dei, quod non discrepat à sensu. *Propter quod*, Subaudi, ut sapientia diuina abundet in multos credentes in laudem Dei, *non desicimus inter pericula mortis à fide, sed licet is qui foris est noster homo, corrumpatur tamen is qui intus est renouatur de die in diem*. Homo exterior appellatur corpus, interior vero anima. Licet autem ex duabus substantiis, & naturis constet homo: tamen non sunt duo homines anima & corpus, sed vnus homo, homo qui foris est, corpus videlicet, quanto amplius corrumpitur tormentis, & tribulationibus. Eo amplius renouatur interior, id est, purgatio existit anima. *Idenim quod in presenti est momentaneum & leue tribulationis nostra supramodum in sublimitate æternæ gloria pondus operatur in nobis*. Momentum est breuissimum spatium temporis dictum à celerrimo siderum motu. Sensus est ordo verborum est iste: omne tormentum tribulationis nostræ, quod in presenti est momentaneum, siue breuissimum est & leue ad tolerandum, operatur in nobis æternum pondus gloriæ, id est, magnitudinem gloriæ in sublimitate patris cœlestis supramodum, & supra omnem mensuram, quia non potest comprehendere quantitas illius gloriæ neque mensurari tempore

tempore, quia sine termino & sine erit æternaliter permanens. *Non contemplantibus nobis, quæ videntur, sed quæ non videntur*, id est, considerantibus nobis, & attendentibus honores, diuitias, & lucra temporalia, quæ videntur, & nobis promittuntur ab amatoribus huius sæculi, sed gaudia Patriæ cœlestis, quæ non videntur in præsentibus oculis corporeis, illa consideramus. Poterat aliquis dicere quare non consideratis ista temporalia? Adhæc Apostolus subdit: *Quæ videntur temporalia, & transitoria sunt, quæ autem non videntur, nisi per fidem, æterna sunt*. Ideoque illa prius ponimus, & ista complectimur, quæ mansura sunt.

XVII.

CAPVT V.

Ex certa spe futuræ gloriæ desiderant Apostoli absolui à corpore, cū aliter illa frui non possint: semper autem cupientes Christo omnium iusto iudici placere, dant suis discipulis occasionem de ipsis gloriandi coram aduersariis & legatione pro Christo fungentes, ne ipsum quidem Christum, quem prædicant, & cuius morte reconciliatus est Deo mundus; iam secundum carnem nouerunt.

Simus enim, quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod adificationem ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis. † Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram, quæ de cœlo est superindui cupientes: † si tamen vestiti, non nudi inueniamur. † Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati: eo quod nolumus expoliari, sed superuestiri; ut absorbeatur quod mortale est à vita. † Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus, qui dedit nobis pignus spiritus. † Audentes igitur semper scientes quoniam dū sumus in corpore, peregrinamur à Domino, † (per fidem enim ambulamus, & non per speciem) † audemus autem, & bonam voluntatem habemus, magis peregrinari à corpore & præsentem esse ad Dominum. † Et ideo contendimus, siue absentes, siue præsentem, placere illi. † Omnes enim nos manifestari oportet ante Tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum. † Scientes ergo timorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientijs vestris manifestos nos esse. † Non iterum commendamus nos vobis: sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis: ut habeatis ad eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. † Siue enim mente excedimus, Deo: siue sobrii sumus, vobis. † Caritas enim Christi urget nos: astimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt: † & pro omnibus mortuus est Christus: ut, & qui viuunt, iam non sibi uiuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. † Itaque

T 2

nos ex

i.

A

2.

Apo. 16. c. 13.

3.

4.

5.

6.

E.

7.

8.

9.

10.

Rom. 14. b. 10.

11.

C

12.

13.

14.

15.

16.

D

17. *nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Et si cognouimus secundum carnem Christum: sed nunc iam non nouimus. † Si qua ergo in Christo noua creatura, vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua. † Omnia autem ex Deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum: & dedit nobis ministerium reconciliationis: † quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis verbum reconciliationis. † Pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo. Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso.*

1. **A** *Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra habitationis, id est, si corpus nostrum terrenum, mortale & corruptibile, in quo anima nostra habitat, dissoluitur per aegritudinem, per tribulationes maximas, & per mortem redigatur in puluerem, quod adificationem habemus ex Deo, siue à Deo, domum non manufactam æternam in caelis. Quod dicit adificationem, hoc appellat domum, non manufactam corpus videlicet immortale, quod non fiet manu, id est, complexione maris & foeminae, sicuti istud, sed virtute omnipotentis Dei reparabitur, ut sit immortale, & æternum, & sit in caelo semper, & est ordo, atque sensus. Si mortale hoc corpus ubi modo habitat anima, dissolutum fuerit per mortem, scimus & certissimus, quod à Deo habemus in caelis adificationem æternam, & domum non manufactam, corpus videlicet immortale virtute Dei reparatum. Nam & in hoc, Subaudi, corpore mortali positi, ingemiscimus, id est, cum gemitu postulamus absolui ab hoc corpore mortali, cupientes superindui habitationem nostram quae de caelo est, id est, immortale corpus cupientes recipere, quod ideo de caelo dicitur esse, quia coeleste erit & in caelis habitabit. Superindui autem, id est, super animam; Sicut modo isto mortali est anima vestita. Si tamen vestiti, Subaudi, Christo, & non nudi inueniamur ab illo. Et est sensus: tunc recipiemus corpus immortale ad gloriam, & tunc erit coeleste, si in die mortis nostrae, vel in die iudicii fuerimus vestiti Christo, ut ipse sit nobiscum, & non fuerimus inuenti nudi ab illo, & ab eius protectione alieni, omnes enim electi Christo vestiti, quia ipse est eorum protectio, sicut Apostolus dicit: Quotquot in Christo baptizati estis Christum induistis, id est, Christum habetis protectorem. Nam & qui sumus in tabernaculo isto, id est, in corpore mortali. Quasi viatores in papilionibus ingemiscimus, id est, dolemus grauati fame, siti, nuditate, aliisque periculis. Eo quod volumus expoliari ab hoc corpore mortali; Sed volumus superuestiri immortalitate, non interueniente morte. Ut absorbeat quod mortale est à vita, id est, ut illud quod in nobis est mortale, & corruptibile, deglutiat ab immortalitate, & vita mansura. Sicut consumitur paruissima gutta aquae, aut ignis, proiecta in maximum incendium, ac si diceret: Ideo ingemiscimus in hoc corpore mortali, quod grauatur diuersis angustiis, quia si posset fieri, nollemus mori, sed vellemus, ut ipsa mors in nobis deficeret, & reciperemus in presenti seculo immortalitatem, & vnquam non moreremur. Sed nullo modo fiet illud in presenti seculo. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, id est, qui perficiet immortales in alia vita, Deus est omnipotens, qui dedit nobis in se credentibus pignus Spiritus sancti, id est, gaudium dedit nobis, tempore baptismatis, gratiam Spiritus sancti, ut securi simus de promissa gloria hereditatis, si enim tantum est pignus, quanta erit hereditas, & completio promissionis, Audentes igitur semper, id est, audaciam habemus, & ausi sumus dicere habere*

nos

nos pignus Spiritus sancti & sumus, *scientes quoniam dum sumus in corpore peregrinamur à Domino*, id est, longe sumus à Domino. Cum idem Apostolus dicat alibi, confirmans sententiam cuiusdam gentilis, quoniam in ipso, id est, in Deo viuimus, mouemur, & sumus, & cum Deus ubique sit, & etiam omnis locus in ipso sit, unde & ubique præsens est, quare dicit modo longe nos esse à Domino? nimirum ideo talia dicit, quia proprius locus omnipotentis Dei cœlum dicitur, ibique semper videtur ab Angelis sanctis, & hominibus iustis. Et quia hic positi ubi non videtur ipse, neque gloria æternæ beatitudinis, longe dicimur ab illo esse, & peregrinari ab illa gloria (*Per fidem enim ambulamus, & non per speciem*), id est, per fidem, & spem tendimus ad patriam coelestem, & non per speciem, neque per rem, quia nondum videmus quæ visuri sumus. *Audemus autem, subaudi dicere, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore & præsentes esse ad Deum*, in anima, subaudi, quam præsentes esse in corpore, & absentes esse anima à Deo, id est, magis desideraremus, iam esse in præsencia Dei, alieni à corpore isto mortali, quam esse in hoc corpore mortali, ubi manentes sumus longe à Dei contemplatione. *Et ideo*, qui hanc voluntatem habemus, *contendimus*, & laboramus placere illi *sive absentes*, simus manentes in corpore mortali, *sive præsentes* in anima, quia qui hic positus placet Deo; illic non displicebit Deo ei. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi*. Tribunal sedes excelsa est, iudicum, & præsidium; qui dantes iudicia populis in excelsa loco resident, ut possint videre nocentes & innocentes, & ut ipsi etiam videri possint ab omnibus. Pro magnitudine ergo potestatis, & iudicis magnitudo tribunalis, & iudicii æstimanda est. Quia illa potestas æterna ita apparebit excelsius inter cœlum & terram, ut ab omnibus possit videri bonis scilicet, ac reprobis, ut videant in quem pupugerunt, *Ut referat*, id est, reporter, siue recipiat *unusquisque propria corporis*, Subaudi, merita, *pro ut gessit siue bonum, siue malum*. Cum multa & maxima peccata gerantur solo animo, Sicut est odium, inuidia, superbia, & illud quod, *dixit insipiens in corde suo non est Deus*. Quare de his dicit solummodo hominem iudicandum, quæ corpore operatus est, videlicet de homicidio, adulterio, & cæteris talibus. Quod ergo dicit ut recipiat propria merita corporis, sic est intelligendum, ut recipiat propria merita, quæ gessit eo tempore, quo in corpore fuit, ut per corpus intelligamus corporis tempus. Ex hoc quoque loco proposuit beato Augustino quæstionem Paulinus Nolanus Episcopus: Quid prodesse homini mortuo orationes, & elemosynæ; quæ post mortem illius à parentibus, & amicis pro remedio animæ implentur, si homo tantummodo propria merita est recepturus, quæ ex tempore gessit, quo in corpore fuit? Cui respondit beatus Augustinus, nullo modo prodesse ea, quæ post mortem fiunt à parentibus illi, qui iam mortuus est, nisi in hac vita positus bona voluntate, & intentione; atque inchoatione hoc promeruit, ut illa accepta sint Deo, quæ post eius exitum celebrantur à parentibus. Huic etiam sententiæ concordans beatus Gregorius dicit, sciendum quia saltem de minimis nihil quisque purificationis post mortem obtinebit, nisi in hac vita positus hoc promereatur, ut illic veniam possit consequi. Tria autem sunt, quæ profunt post mortem, ut beatus Augustinus dicit in libro enchiridio, ieiunia videlicet, elemosynæ, & orationes. Quæ tamen pro valde bonis & gratiarum actiones sunt, pro non valde malis qui in purificatione aliqua sunt positi, propitiationes sunt, sunt & purificationes pro valde malis æternaliter damnatis, & si nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescunque viuorum consolationes sunt. Quibus autem ista profunt, aut ad hoc profunt ut fiat illis plena remissio, aut tolerabilior fiat ipsa damnatio. Mitissima sane omnium poena erit, qui præter peccatū, quod originale traxerunt, insuper nullum addiderunt; & in cæteris qui addiderunt, unusquisque tanto ibi tolerabiliorem habebit damnationem, quanto hic minorem gessit iniquitatem. *Scientes ergo timorem Domini*, non quo ipse timet, sed timendus est, & quo terrebuntur omnes in die iudicii. *Hominibus suademus*, declinare à malo, & facere bonum, ut possint euadere Dei vindictam, *Deo autem manifesti sumus*. Nunc reuertitur ad ea, unde spiritus locutus est, scilicet quod falsi

C
VII.

VIII.

IX.

X.

Psal. 13. vers. 2.

D

E
XI.

T 3

Apostoli

Apostoli diiudicabant veros, & dicebant Paulum & Barrabam seductores, volentes ei præferre non solum Petrum, aliosque Apostolos, sed etiam seipso. Ac si diceret beatus Paulus illis, qui nos detrahunt incogniti sumus, quia nesciunt quales sumus, Deo autem manifesti sumus. *Spero autem & in conscientijs vestris* d Corinthii, *manifestos nos esse*, id est, ipsæ conscientiæ vestræ testimonium nobis perhibent, quia recte credimus, sanctè viuimus, & benè prædicamus. *Non iterum nos commendamus vobis*, id est, non laudamus nos iterum vobis, quasi aliquid utilitatis in ea laude habeamus, *Sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis, ut habeatis adeos qui in facie gloriantur, & non in corde*, id est, ut habeatis, unde gloriari possitis ad falsos Apostolos, habere vos bonos, & veraces prædicatores, in facie gloriabantur pseudo Apostoli, siue in præsentia multorum & non in corde laudabant se esse apud alios, quod non erant. Electi enim in corde gloriantur, & non in facie, quia cognoscentes se placere Deo, gaudent in animo tamen, non requirunt laudari in præsentia, ne forte bonum, quod habent per vanam gloriam amittant. *Siue enim mente excedimus*, id est, si contra nostram mentem agimus, aliter prædicando, atque aliter viuendo, vel si superbè nos laudamus, Deo, Subaudi, relinquendi sumus, & seruandi, & non ab aliquo vestrum iudicandi. *Siue sobrii sumus*, id est, si habemus sanam doctrinam, vel si sobriè viuimus, & temperatè prædicamus, vobis, Subaudi, profusum. *Charitas enim Christi urget nos*, id est, charitas Christi, qua vos diligimus, compellit nos talia dicere, scilicet ut nos laudemus vobis, volentes vos reuocare ab amore pseudo Apostolorum ad amorem Christi, & nostrum, *astimantes hoc* & certum tenentes, *quoniam si vnus*, id est, Christus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui, qui eius aduentum præcesserunt, & secuti sunt, & pro omnibus mortuus est Christus. Omne genus humanum propter peccatum originale, quod trahit ex Adam, & in corpore, & in anima mortuum est, quia dictum est Adæ, *in quacunque die comederis ex eo, morte morieris*. Mortuus est illo die quo comedit in anima, & factus est in corpore mortalis, quia postmodum mortuus est. Sicut ergo nullus homo extra Adæ progeniem, ita nullus extra peccatum, & mortes illius, præter vnum Christum. Venit ergo Christus sine peccato nascens, sine peccato conuersans in mundo, innocenter mortuus est pro omnibus prædestinatis ad vitam. Et, ut Prosper dicit, & Ioannes Chrysostomus, aliiq; Doctores, licet omnes non credant, & etiam omnes credentes non saluentur: ille fecit quod suum erat, pro omnibus moriens. Verbi gratia: Sicut medicus quilibet componens potionem contra omnes infirmitates, veniat in ciuitatem quandam, & dicat omnibus, quicumque ex hac potione biberit, saluus erit, à quacunque infirmitate, tenetur, qui bibit sanatur. Et si omnes nolentes bibere, non sanantur, ille omnibus illis attulit potionem, & fecit quod ad te pertinebat. Ideo autem mortuus est Christus pro omnibus, *ut & qui viuunt in fide, iam non sibi viuunt, sed ei qui pro omnibus mortuus est, & resurrexit*, ille viuit in Christo, qui non querit suam utilitatem solummodo, sed aliorum, & qui pro fratribus non dubitat mori, sicut CHRISTVS non quæsiuit sua, sed nostra, quia pro omnibus mortuus est. Et est sensus: Quia Christus innocenter pro omnibus mortuus est, & ego aliique Apostoli non debemus cessare fratribus impendere hoc, quod ab illo accepimus, & etiam si necessitas fuerit, animas pro illorum salute ponere. *Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem*. Perfectos Corinthiorum alloquitur. Sed numquid illi, quando ista loquebatur, non erant in carne? erant vtique, sed ita est intelligendum: Ex hoc, id est, ex quo vocati estis ad fidem, neminem vestrum perfectorum nouimus secundum spem carnalium, & temporalium rerum viuere, sed in spe cœlestium præmiorum, & cognouimus Christum secundum carnem, subaudi, mortale fuisse, & corruptibilem, sed nunc iam non nouimus, subaudi, illum mortalem, & corruptibilem. Et est sensus: Ideo non estis positi in spe rerum carnalium, & temporalium, quia in spe & fide, iam estis immortales & incorruptibiles securi de præmio. *Si qua ergo nona creatura est*, id est, nouus populus per fidem, per aquam regenerationis *vetera transferunt illis*, id est, lex veteris

lex veteris testamenti in sacrificiis, circumcissione, sabbati otio, ceterisque talibus. *Ecce facta sunt noua* in Euangelio, circumcissio videlicet spiritalis, quæ fit in baptismo, ubi est vera expoliatio peccatorum. Similiter de cæteris intelligendum, vel vetera transierunt infidelitas, peccatum & cætera, quæ ad veterem hominem Adam pertinent, & facta sunt noua, fides videlicet, iustitia, obedientia, caritas, ceteræque virtutes ad nouum hominem Christum pertinentes. Aliter. Si qua noua creatura est, id est, nouus populus, vetera transierunt iam in spe, mortalitas videlicet, & corruptio, & facta sunt noua similiter in spe immortalitas, & incorruptio. Vel ysus est præterito pro futuro, pro eo quod est vetera transibunt, & fient noua, iuxta quod Ioannes dicit, erunt omnia noua. *Omnia autem* subaudi genera inno- xviii.
uationis *ex Deo* Patre nobis procedunt, *qui reconciliauit nos sibi per Christum*, id est, Apocal.
per passionem Christi, & *dedit nobis* Apostolis *ministerium reconciliationis*, illi re- I.
conciliantur qui ante inimici erant. Et nos inimici eramus Deo Patri, non per na-
turam, quam ipse fecit sanctam & bonam, sed per vitium, quod nos addidimus. Ab-
lato ergo quod nos addidimus, per sanguinem Christi reformatâ est natura, ut
fuerat creata, & reconciliati sumus Deo Patri. Christus procurans nobis recon-
ciliationem per suam passionem rediit ad Deum Patrem vnde venerat. Sed ne im-
perfectum remaneret, quod nobis procurauerat, ministerium reconciliationis
dedit suis Apostolis, ut ipsi nobis annuntiarent redemptos esse sanguine Christi, Ioan. 20. vers. 21.
& sua prædicatione reconciliarent nos. Sic enim ipse dixit. *Sicut misit me Pater, &* xi.
ego mitto vos, Ite docete omnes gentes. *Quoniam Deus Pater erat in Christo mundum*
reconcilians sibi per illum, Deus pater in filio erat, & filius in Patre, sicut idem filius Ioan. 10. vers. 30.
ait: *ego & pater unum sumus, & ego in Patre, & Pater in me est*. Aliter ergo erat in Chri-
sto, atque aliter fuit in Prophetis, & Apostolis, per quos loquebatur. In illis erat
per gratiam, in Christo erat per vnitatem substantiæ suæ, quia vnum sunt: Mun-
dum reconciliauit sibi per Christum, id est, omnes prædestinatos ad vitam æter-
nam. *Non reputans illis*, id est, credentibus peccata ipsorum postquam ad fidem ve-
nerunt, quia non attendit quales antea fuerunt, sed quales futuri erant. *Et posuit in*
nobis verbum reconciliationis, id est, Doctrina Euangelii. *Pro Christo legatione fungi-*
mur tamquam Deo exhortante per nos subaudi homines ad credendum *obsecramus pro*
Christo reconciliamini Deo, id est, vice Christi reconciliamini Deo Patri per fidem,
& iustitiam, auferentes à vobis omne peccatum, quod à Deo vos separat: Eum, id
est, Christum qui non nouerat peccatum Deus Pater pro nobis peccatum fecit, id
est, hostiam pro peccato. Sic enim appellatur hostia pro peccato, maxime in se-
ptuaginta interpretibus qui soliti sunt dicere, ponet manum suam super caput
peccati, id est, super caput hostiæ pro peccato. Sed quæstio oritur in hoc loco,
quomodo iudicat Deus, & vindicat in homine peccatum si ipse peccatum non
nouit? Quæ ita soluitur, quia nouit per sapientiam peccatum malum esse, sed non
nouit per experientiam, ut aliquando peccaret. Verbi gratia sic dicimus. Ioannes
Euangelista quando scripsit suum Euangelium, non nouit mentiri, id est, nouit
mendacium per sapientiam, sed non nouit per voluntatem ut vellet mentiri, id
est, nouit mendacium per sapientiam, sed non nouit per voluntatem ut vellet
mentiri; neque per experientiam quando illud scripsit. Ideo fecit Deus Pater ho-
stiam pro peccato, Christum, *ut nos efficeremur iustitia Dei in ipso*, id est, per Chri-
stum, vel in ipso, id est, in corpore Christi, coniuncti. *Adiuuantes au-*
tem vos nostra prædicatione & exem-
plo.

CAPVT VI.

Exhortatur ne acceptam negligent gratiam, ostendens quantum laborauerit ut probatum se Dei ministrum exhiberet, & admonens ut à conuictu & confortio infidelium separentur.

1. **A**diuuantes autem exhortamur, ne in vacuum gratiam
 2. Dei recipiatis. † Ait enim: "Tempore accepto exaudiui
 A. te, & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus accepta-
 3. bile, ecce nunc dies salutis. † "nemini dantes ullam offensionem, ut
 4. non vituperetur ministerium nostrum: † sed in omnibus exhibea-
 5. mus nosmetipsos" sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribu-
 6. lationibus, in necessitatibus, in angustiis, † in plagis, in carceribus,
 7. in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis, † in castitate,
 8. in scientia, in longanimitate, in suauitate, in Spiritu sancto, in cha-
 9. ritate non ficta, † in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma iu-
 10. stitiæ à dextris, & à sinistris; † per gloriam & ignobilitatem: per
 C. infamiam, & bonam famam: ut seductores, & veraces, sicut qui
 11. ignoti, & cogniti: † quasi morientes, & ecce viuimus: ut castiga-
 12. ti, & non mortificati: † quasi tristes, semper autem gaudentes: si-
 13. cut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil habentes,
 14. & omnia possidentes. † Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor
 15. nostrum dilatatum est. † Non angustiamini in nobis: angustiami-
 16. ni autem in visceribus vestris: † eandem autem habentes remunera-
 17. tionem, tanquam filiis dico, dilatamini & vos. † Nolite iugum du-
 18. cere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquita-
 D. te? Aut quæ societas luci ad tenebras? † Quæ autem conuentio Chri-
 1. Cor. 3. d. 17. sti ad Belial? Aut quæ pars fidelium cum infideli? † Quis autem con-
 & 6. d. 19. sensus templo Deicum idolis? "Vos enim estis templum Dei viui,
 2. Leuit. 26. b. 12. sicut dicit Deus: "Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo in-
 17. ter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. † Propter
 18. quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & im-
 1. Cor. 3. l. a. 9. mundum ne tetigeritis: † & ego recipiam vos: " & ero vobis in pa-
 trem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.

1. **H**ortamur vos, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis, exhortatio species est Do-
 A.ctrinæ, dum quilibet verbo, aut exemplo consolationem præstat alicui.
 Verbi gratia, videt aliquis nostrum fratrem suum in mœrore, & tristitia po-
 situm propter amissionem filiarum, & vxoris, & propter damnum temporalium
 rerum, dum ei reducit ad memoriam, & in exemplum, qualia & quanta sustinuit
 Iob patienter, & quomodo postmodum meruit propter patientiam suam omnia
 recipere in duplum, ista talis consolatio, & admonitio exhortatio est dicenda. Vi-
 det

det etiam aliquem contristari & dolere propter amissum lumen oculorum, dum ei reducit ad memoriam beatum Tobiam, & consolationem ei ex hoc aliquam præstat, exhortatio est. Dum videt etiam alium dolore nimio constringi propter peccata sua, & pene in desperationem lapsus si ei verbo aut exemplo consolatio- nem præbet ne desperet de venia, aut salute, dansei in exemplum Mariam mer- tricem, cui Dominus omnia peccata dimisit, & latronem, qui in cruce ad vnam vocem audire meruit: *hodie mecum eris in paradiso*, exhortatio bona, & consolatio est. Dicamus & aliter, sicut posito aliquo in certamine singulari cum Monacho, dum ei dicit aliquis ex circumstantibus, pugna fortiter, noli dubitare, noli defi- cere, victoriam obtinebis, exhortationem ei præbet, & audaciam. Sicque posu- tum in certamine bonæ operationis contra Diabolum, & vitia carnis admonet, ne deficiat, neque cesset à cœpto opere: exhortationem bonam præbet, Vnde di- cit Apostolus modo alloquens Corinthios, & in illis omnes fideles. Hortamur vos nostra prædicatione, nostro exemplo, omnibusq; modis, ne in vacuum siue inane & inutiliter gratiam Dei recipiatis. Omnia bona quæ generi humano dan- tur, gratia Dei dicitur, quia gratis ei conceditur, gratia quippe Dei est, habere fidem, spem, caritatem, sapientiam diuinam, vel humanam, & bona tempora- lia. Istam ergo Dei gratiam in vacuum recipit, qui veniens ad fidem, & remissio- nem peccatorum in baptismo percipiens, Dei præceptis in obediens existit, non adhibendo studium, ut possit Dei præcepta ipso adiuuante implere, quo- niam *fides sine operibus mortua & inanis est*, In vacuum quoque bona temporalia gratis à Deo percipit, qui illa hilari mente pauperibus pro Dei amore erogare non itudet. Ut ergo longius non protrahamus sermonem, dicamus vnum ex multis, quomodo gratia Dei in vacuum recipiatur. Dominus dicit in Euangelio Discipu- lis: ite docete omnes gentes fidem sanctæ Trinitatis, baptizantes eos, & docentes seruate omnia quæcumque mandavi vobis. Quicumque ad fidem venit, & non seruat quæ in lege, & Euangelio continentur, in vacuum gratiam Dei recipit. *At enim tempore accepto exaudiuit te & in die salutis adiunxit te*. Hoc Esaias Propheta pro- tulit ex persona Dei Patris, loquentis ad filium, tempus acceptum Deo Patri, & dies salutis humani generis tempus fuit passionis Christi, in quo Deus Pater de- creuit, disposuit, & prædestinavit per passionem filii sui saluare, ac redimere genus humanum. Isto tempore accepto Deus exaudiuit Pater filiū, quia quicquid ora- uit filius pro salute generis humani, totum impetrauit. Legimus enim in Euangelio Ioannis, quod appropinquans passioni, orauit dicens. *Pater quos didisti mihi, vol. ut ubi ego sum, & ipsi sint mecum, ut videant claritatem meam*. Si quis vero de Apostolis hoc tantummodo dictum assenerat, attendat quod ipse alias dicat: *Non pro eis autē rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me*, exaudiuit quoq; il- lum de sua resurrectione, quando orauit dicens. *Pater clarifica filiū tuū*, & venit vox de coelo inclamans, & clarificaui, sicut tempore baptismatis & in monte corā Dis- cipulis, & clarificabo tertia die te, à mortuis suscitando & non solum pro aliis ex- auditus est sed etiam pro ipsis suis persecutoribus, pro quibus orauit pendens in cruce *Pater dimitte illis quia nesciunt quid faciunt*. Multa enim millia post eius ascen- sionem ex his prædicationem Apostolorum crediderunt. Adiuuit quoq; illum in die salutis generis humani, quia tertia die deuicto mortis imperio eū à mortuis re- uocauit. Sicut retulimus ista ad caput omnium electorum, id est, ad Christū refe- ramus ea ad membra, ipsius tempus acceptū quo exaudiri possumus, & dies in qua salutē nobis æternā procurare possumus ab exordio dominicæ prædicationis est, & maxime ab eius resurrectione vsq; ad diē iudicii. Quo tempore per bona opera possumus acceptabiles esse Deo Patri, & placere illi, atq; exaudiri ab illo. De quo tēpore etiam Apostolus subdit. *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*, tempus acceptabile ad pœnitentiam agendam vita præsens est vsque ad diem iudicii, quæ appellatur & dies salutis, in qua nobis salutem æternam possu- mus promereri, quoniam apta est ad operandum, de qua Dominus dicit *Ambulate dum lucem habetis*, huic diei succedet nox, tenebræ scilicet æternæ damnationis, in qua

Luc. 23. 43

B.

Iacob. 2. vers. 26.

II.

C.

Ioan. 17. v. 24.
ibid. vers. 26.

Ioan. 17. v. 2.

Luc. 13. v. 34.

D.

Ioan. 12. v. 35.

Gal. 6. vers. 10. in qua nemo poterit operari, sicut Dominus dicit, *venit nō* in qua nemo poterit operari. Et idem Apostolus *dum tempus habemus operemur* quod bonum est. Modo enim possunt ad indulgentiam proficere peccatores, modo valemus obtinere veniam, quia secundum quod Propheta dicit, in inferno nemo confitebitur Domino, ad veniam: Erit enim ibi poenitentia, sed sera & tarda. *Nemini dantes vllam offensionem*, offensio proprie est scandalum, ruina, vel impactio pedis, sed in hoc loco pro occasione maxime ponitur. Scimus, inquit, nemini dantes vllam offensionem, id est, occasionem peccandi, aut in verbo aut in prauæ operationis exemplo, vel neminem scandalizemus in aliquo sermone, vel facto, *ut non vituperetur ministerium nostrum*. Ex persona loquitur Apostolus omnium prædicatorum, iungens se cum Corinthiis. Ministerium prædicationis vituperatur atque contemnitur si quod prædicant verbis, agendum, destruunt operibus. Aliud videlicet prædicantes in publico, & aliud agentes in occulto. Bona dicentes in propatulo, peruersa, & ad loquendum turpia in conclauī operantes. *Sed in omnibus subaudi nostris actibus, & verbis, Exhibeamus & præparemus nos sicut Dei ministros*. Dei minister est, qui Deo militat, & Deo seruit verbo Doctrinæ & fructu bonæ operationis. Quicumque enim Dei minister vult esse, Deo debet in omnibus ministrare, ut in omnibus, quæ agit, cognoscatur veri Dei esse cultor. Verbi gratia ut doceat inscium, pascat esurientem, potet sitientem, vestiāt nudum, calefaciat algentem, colligat vagantem, visitet infirmum, sepeliat mortuum. Et in his omnibus laudem non querat humanam, sed Dei gratiam. Non hominibus placere sed Dei præceptis obedire. Hæc quicumque fecerit, Deo ministrabit & merebitur, ab illo audire cū electis, *quamdū fecistis vni ex his minimis meis mihi fecistis. In multa patientia*. Patientia est non deficere inter aduersa huius sæculi, quam habuerunt sancti Martyres. Non in parua inquit nēque in modica patientia, sed in multa exhibeamus nos sicut Dei ministros. Patientia quoque est patienter ferre delinquentes, sicut beatus Apostolus sustinebat Corinthios, qui postquam ad fidem venerunt, ad vitia pristina sunt reuersi, quos aliquando blande aliquando improbe corripuit, quousq; eos reuocauit ad fidem. *In tribulationibus* subaudi simus in multa patientia, & exhibeamus nos sicut Dei ministros. In tribulationibus dicit, id est, in fame, siti, nuditate, aliisque afflictionibus. *In necessitatibus*, necessitas dicitur eo, quod in nece sit posita, id est, in periculo mortis, vbi præcipit Apostolus patientiam seruare, *in angustis*. Omnis indigentia, & inopia, angustia vocatur, *in plagis, in carceribus* sæpe plagis virgarum, & gladiatorū cæsus est Apostolus. Sæpe etiam in carceribus retrusus est pro Christi nomine, vbi non cessauit donum Dei prædicare, contempta sua salute, admonet autem cum multa patientia, si necessitas fuerit talia pati pro amore Christi, & salute fratrum, qualia ipse sustinuit vsque ad decollationem, *in seditionibus* simus, in multa patientia. Seditiones proprie ad ciues pertinent, & sunt tumultus, & conturbationes, siue contentiones. *In laboribus* Paulus Apostolus non solum laborabat in prædicatione, sed etiam labore manuum desudabat vnde sibi victum, & vestimentum adquirebat. In labore scilicet scenofactoriæ artis, ne grauis esset suis auditoribus, si ab eis aliquid perciperet, certus, hoc sibi proficere apud Deum. *In vigiliis* subaudi simus dediti, ipse non solum die non cessabat à labore, nec requiescebat, sed etiam tantum erat sollicitus circa officium sibi delegatum, ut nec nocte cessaret aut à prædicatione, aut alio opere. Vnde legimus in actibus Apostolorum, quia vsque ad mediam noctem suum sermonem protraxit, quando Eutychus, qui interpretatur amens, de tertio cenaculo cecidit, eo quod negligens esset in studio audiendi verbum Dei. *In ieiuniis* simus patientes, aliquando voluntarie, aliquando inuitus ieiunabat, & ne ventris causa inclinaretur, Deo gratias agebat, Sicut enim medicina Archiatri, id est, medicina necessaria est vulneribus, ita animæ nostræ necessaria sunt ieiunia. *In castitate* mentis, & corporis. Castitas corporis est, immaculate & impollute custodire ab omni libidinis delectatione. Castitas mentis integritas est fidei, quia illa vera castitas, quæ nec mente polluitur. Vel etiam in castitate dicit, id est, in sinceritate, & integritate

gritate verbi Dei sumus dediti, vt non adulteremus verbum Dei: non quærentes gloriam propriam, sed Dei, non pro lucris temporalibus prædicationi insistentes, sed pro remuneratione æterna, non prædicantes alia in publico, & alia clanculum agentes, & sacram scripturam non interpretantes peruerse, *in scientia veteris testamenti*, & noui sumus occupati, non in simulatione, neque in humana sapientia quæ inflat hominem sine caritate, *In longanimitate*, longanimitas est longa animi perseverantia, & patientia, in aduersis huius sæculi. *In suauitate*, vt nulli non solum factis sed etiam nec verbis nostris amaritudinem generemus *in spiritu sancto*, id est, tales nos exhibeamus, vt templum simus spiritus sancti, *in caritate non ficta*. Caritas ficta est, quando quis videns fratrem suum peccare, non corripit eum causa adulationis, ficta vero Caritas est, quando videns quis fratrem suum in necessitate positum, derelinquit eum quem antea profitebatur toto nisu mentis diligere, firma autem caritas est, si diligimus proximum vt nosmetipsos & cui tempore prosperitatis adhærere videbamur, si tempore persecutionis illum non derelinquimus, de hac caritate dicit Ioannes Apostolus. *Carissimi non diligamus verbo solummodo & lingua, sed opere & veritate, in verbo veritatis* sumus occupati, id est, Doctrina Euangelii, vel in verbo veritatis, vt veritatem loquamur cum proximis nostris. *In virtute Dei* ponamus spem nostram, non in nostra audacia, aut in aliquius hominis potentia, quia *maledictus homo qui confidit in homine* vel in virtute dicit, id est, non nostris meritis deputemus, si quid boni agimus, sed virtuti Dei qua adiuuante omnia bona implere valeamus. *Per arma iustitia à dextris & à sinistris*, id est, per arma virtutum incedamus in prosperis, & in aduersis. Arma ergo, id est, custodia virtutum à dextris habet, cuius animum prospera huius sæculi non eleuant in superbiam, neque emolliunt. A sinistris quoque arma habet, quem aduersa non deiiciunt, neque frangunt. Paulus igitur à dextris & à sinistris arma portabat, atque securus in medio incedebat, cum talia diceret, quia & in prosperis erat humilis, & in aduersis fortissimus, semper ergo adesse debet mentibus nostris in aduersitate fiducia, & spe certa & in prosperitate timor, ne aut aduersa in desperationem nos pertrahant. Sicut Cain & Iudam proditorem, aut prospera animum in tumore superbiæ extollant, & in sui fiducia decipiant, sicut Nabuchodonosor quando dixit, *nonne hæc Babylon, quam adificauis, Per gloriam & ignobilitatem?* sicut nobilis dicitur nemine à vilis, ita ignobilis sine dignitatis nomine. Sancti Apostoli apud fideles gloriosi habebantur, & laudabantur ab illis veraces esse, sancti, & iusti, apud infideles vero ignobiles, & sine aliqua laude, inde dicit Apostolus per gloriam fidelium & ignobilitatem infidelium, vel inter illos à quibus gloriosi dicimur, & inter illos à quibus ignobiles, incedamus patienter, sicut Dei ministri. Vt neque fauore & laude fidelium eleuemur, neque detractiōe infidelium deiiciamur. Aliter per gloriam sapientiæ diuinæ, & gloriam virtutum siue miraculorum, & ignobilitatem flagellorum, despectionum & carorum patienter incedamus, *Per infamiam, & bonam famam*. Infamia est mala fama, bona vero fama bona est opinio, & laus. Et quod superius dixit, per gloriam & ignobilitatem, hoc repetiuit explanando, inquit, per infamiam & bonam famam patienter incedamus. Habentes custodiam virtutum à dextris & à sinistris, plus credentes nobis ipsis de nobis, quod scimus, quam aliorum verbis, *vt seductores & veraces*, Modo exponit superiora. Ab infidelibus dicebantur esse seductores, magi, & malefici, à fidelibus vero propter sanam Doctrinam, & virtutem miraculorum non solum veraces, & iusti, sed etiam Dii habebantur sicut legimus in actibus Apostolorum quando ei & Barnabæ coronas detulerunt, dicentes: Dii sunt in effigie hominum latentes. Et quid mirum si Apostoli seductores appellati sunt, cum ipse magister & Dominus omnium, seductor sit appellatus, dicentibus Iudæis post mortem eius ad Pilatum: *Domine recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc vivens post tres dies resurgam*. Vt seductores apud infideles, & veraces apud credentes

Ioan. 3. vers. 18.

VII.

H

Ier. 17. v. 3.

Dan. 4. v. 17.

VIII.

I.

Matt. 19. v. 28.

Inceda-

K. Incedamus patienter protecti vndique armis virtutum. *Sicut qui ignoti incredulis & cogniti credentibus*, id est, inter illos qui non cognoscunt conuersationem nostram, nec valent penetrare Doctrinam nostram, & inter illos à quibus cognoscimur esse veri cultores Dei, incedamus patientissime, muniti armis iustitiæ. *Quasi morientes & ecce vivimus*. Quasi moriebantur sancti Apostoli, & martyres, cum per multa tormenta passi cruciamenta pene vsque ad mortem affligebant. Sed dum ira essent in periculo mortis constituti, & in desperatione vitæ per flagella, verbera & lapidationes, subito virtute Dei roborati constabant, & quasi ex mortuis vitam recipiebant. Sic legimus de beato Paulo, quia cum in hystria tam diu esset flagellatus, & lapidibus obrutus, per plateas quoque quasi mortuus relinqueretur, nocte eadem transcurrente diluculo, coepit in urbem verbum Dei publice prædicare. Illi etiam qui decollabantur, quasi moriebantur, dum ab hoc sæculo transiebant, sed illa mors temporalis erat, cui succedebat vita perpetua. *Vt castigati verberibus, & verbis & non mortificati*. Quando flagellabantur sancti Apostoli & Martyres, castigabant quidem illos Deus, ne se extollerent propter maximam gratiam sibi concessam, sed non permittebat eos mortificari vsque ad tempus, quo ei placebat. Castigationem quippe in hoc loco pro flagellatione possumus intelligere. Sic legimus Pilatum dixisse de Domino, *emendatum inquit illum dimittam, quasi tristes semper autem gaudentes* Apostoli, & sancti Martyres, dum lacrymabantur inter flagella, & cruciatus terribiles, tristes videbantur esse in vultu, sed gaudebant in corde secum de spe coelestium præmiorum, scientes quia *non sunt condignæ passionibus huius sæculi ad futuram gloriam* quæ reuelanda erat in illis, & quoniam tristitia illorum vertenda erat in gaudium æternum. Electi quicquid persecutionis, & tribulationis sustinent, quasi est illis, id est, tamquam non sit. Quia si cæduntur virgis, si exoriantur, vti etiam si occiduntur, omnia quasi sunt, quia transitiua sunt, & temporalia: veniet autem verum illorum, id est, gaudium æternum, & vita sine fine mansura. Sicut enim ille, qui semper somniat, ex pergefactus solet dicere, quasi videbam homines equitare, quasi videbam ante me multas epulas appositas, atque totum dicit quasi quia non ibi veritas. Sed sicut vmbra transierunt, ita in omnibus quæ sancti in hoc sæculo patiuntur, quasi est, quia transitium est, videbantur enim inter supplicia mori, videbantur tristari secundam fragilitatem, sed quasi erat ibi, quia mente gaudebant, & si moriebantur ad tempus, subito transibat illorum mors in vitam æternam. Reprobi autem, qui totam spem suam in terrenis rebus, ac transitoriis ponunt, nec tendunt ad æterna gaudia, sed in prosperitate, felicitateque huius sæculi lætantur. Videtur illis quod verum, quia transitium & temporale est, & cum ab hac vita transierint, nihil inuenient ex his, quæ hic quasi vera visa sunt illis. Iuxta quod Psalmista dicit *dormierunt somnum suum, & nihil inuenerunt, omnes viri diuitiarum in manibus suis*. Transiuit ergo istorum quasi verum sed non erat verum, & veniet illorum verum, vix, id est, æternum supplicium. *Sicut egentes sumus multos autem locupletantes*. Quasi egentes videbantur diuitiis istius sæculi, sed abundabant diuitiis spiritualibus in prædicatione, & miraculis, ex quibus locupletabant alios, vel reuera egentes videbantur substantia temporali, sed multos locupletes reddebant, sicut sanctos qui erant in Hierosolymis, qui pro Christo omnia sua reliquerant, vel à Iudæis expoliati fuerant, eo quod in mortuum hominem credidissent. Quos alloquitur in Epistola ad Hebræos, *rapinam inquit bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*, Et de quibus Esaias. *Qui recessit ab iniquitate malo prada parauit*, istos ergo dirabant, & locupletabant Apostoli, quia ex omnibus locis, vbicunque prædicabant, ministrabant eis, quæ necessaria erant. Vnde idem Apostolus in Epistola ad Romanos *Nunc inquit proficiscar Hierusalem ministrare sanctis. Tamquam nihil habentes, & omnia possidentes*. Tamquam nihil habentes erant, & nihil proprium habebant, omnia autem possidebant, quia erant illis omnia communia. Sic debent & Monachi esse, tamquam nihil habentes proprium, & omnia possidentes communiter. Vel tamquam nihil habebant, quia non habebant prædia non aurum, non argentum,

non

non seruos, aut ancillas, & tamen omnia possidebant ista in possessoribus eorum, quos sibi per prædicationis arma, & virtutem miraculorum subiugauerant: in possessoribus etenim omnia possidebant possessorum. Sicut enim quidam Dux Romanorum, Tarquinius nomine respondit legatis cuiusdam gentis, aurum nolentibus dare pro pace ac libertate, respondit, Romanos potius velle aurum habentibus imperare, quam aurum habere, aut possidere, ita sancti Apostoli magis desiderabant possessores diuitiarum per fidem, & doctrinam Christi possidere, quam aliquid proprium habere. Possumus etiam dicere, quia in hoc sæculo Apostoli quasi nihil habentes erant, sed in capite suo Christo omnia possidebant, iuxta quod idem Apostolus in Epistola ad Romanos dicit de Deo Patre. *Qui etiam* Rom. 8. v. 32
filium suum pro omnibus nobis tradidit quomodo etiam cum illo omnia nobis non donauit? Simus ergo & nos tamquam nihil habentes in hoc sæculo, non ponendo spem in rebus temporalibus. Hic quidam sensus deest. Nam sicut sapientia dicit, qui fidelis est, totus mundus diuitiarum est, quia non appetit ea, quæ in mundo sunt, cognoscens procul dubio, quia Mundus transibit & concupiscentia eius & in hoc quod non appetit, nec querit habere, nisi quod habet quasi omnia possider: nemo enim plus habet, quam qui nullo indiget, & tamen cum diuites multa habeant, multis indigent, quia plus desiderant habere quam habeant. Ille autem nullo indiget, qui præter necessaria victus, vestimenti & calceamenti non requirit, contentus his quæ habet. In his ergo omnibus imitemur sanctos Apostolos, Doctores, & Patronos nostros, sicut filii boni imitatur bonos Patres. Ut inter aduersa & prospera patienter incedamus, exhibentes nos sicut Dei ministros. Quoniam si participes fuerimus illorum æternorum præmiorum. *Os nostrum patet ad vos Corinthii, cor nostrum dilatatum est*, id est, voluntas mentis nostræ & intentio cordis. Prædicatio quoque oris nostri patet, & aperta est iam ad prædicandum, & prompta ad vos docendum. Illius os patet, & apertum est ad prædicandum, cuius voluntas est perfecta: prædicatio sancta, conuersatio bona, cuius vero voluntas est tortuosa, conuersatio ac vita praua, licet aliquid intelligentiæ videatur habere, deficiunt ei verba cum sensu. Ideoque non patet os illius ad prædicandum, quia timet malos redarguere, quod cognoscit ab aliis intelligi. *Non angustiamini in nobis angustiamini autem in visceribus vestris*. Et est sensus ò Corinthii, sensum angustum habetis, & strictum, ut non possitis recipere latitudinem mysteriorum diuinorum, nolite nobis hoc reputare, quoniam non consistit hoc in nobis, qui vobis ministrare debemus, sed intellectus vester, & voluntas constringitur in visceribus, id est, in interioribus cordis, eandem autem habentes remunerationem paratam, subaudi, quam & nos, qui eandem fidem habetis, dilatamini & vos, id est, extendite sensum, & intellectum vestrum, ne præ angustia sensus non possitis penetrare, & recipere mysteria diuina. *Nolite iugum ducere cum infidelibus*, in iugo duo animalia coniunguntur, & coæquantur. Iugum vero hic debemus intelligere, iugum Diaboli, & potestatem, quam habet super infideles, ac si diceret: Nolite suscipere iugum Diaboli, neque æquari infidelibus, aut coniungi, ne similes illis efficiamini, *Qua enim participatio iustitie ad iniquitatem*, id est, quæ societas iusto homini iustitiam habenti cum iniusto & pagano? nulla, *Qua societas luci*, id est, fidei cum tenebris, id est, infidei, nulla ista est lux & istæ sunt tenebræ, de quibus idem Apostolus ait, *fuiſtis aliquando tenebræ*, id est, infideles *nunc autem lux in Domino*, quæ autem conuentio Christi ad Belial? Belial interpretatur absque iugo, significat Diabolum, qui iugum omnipotentis Dei de collo suo excussit. Dicitur & in libro Samuelis, quia dixerunt viri Belial, id est, absque iugo Dei, quæ conuentio, siue quæ societas Christi ad Diabolum? nulla. *Qui autem consensus templo Dei cum idolis?* id est, quem consensum debent habere fideles, qui templum Dei sunt, cum idololatriis, qui sunt templa demonum? nullum. In hoc loco percutit eos, qui recumbentes in idolis, concedebant carnes idolothyras qui debuerant esse fideles & templum Dei, *Vos enim estis templum Dei viui*, non ideorum, qui non viuunt. Deus viuus dicitur ad distinctionem illorum deorum, qui non viuunt, licet dicantur

N

XI

O.
XI I.

XII.

XIV.

Ephes. 5. v. 8.
XV.P.
XVI.

Joan. 1. vers. 14.
XVII.

XVIII.

Matt. 19. v. 21.

cantur illi. Sic Deus dicit per Hieremiam: *inhabitabo in illis per fidem & dilectionem & gratiam meam, & inambulabo inter illos* Deus filius, qui ista locutus est de credentibus electis, inter homines ambulavit sicut dicitur: quoniam super terram visus est, & cum hominibus conuersatus est, & ipse habitauit in nobis sicut Ioannes dicit, *Verbum caro factum est & habitauit in nobis, Et ero illorum Deus & ipsi erunt mihi populus* peculiaris, sicut olim Israel, *propter quod exite de medio eorum* hoc Esaias Propheta dixit, longe ante captiuitatem Babylonicam, quod Apostolus ad Corinthios retulit. Dicit ergo Propheta ex persona Dei, alloquens Iudaeos, de captiuitate redeuntes post septuaginta annos, propter quod quia populus meus estis, exite de medio Chaldaeorum, *& separamini ab eis, & immundum ne tetigeritis*, id est, Idolum, quo nihil est immundius, ne adoraueritis, *& ego recipiam vos* in terram repromissionis. Referamus & hoc ad Corinthios, & videamus quomodo poterant illi, qui crediderant relinquere uxores, & liberos suos, omnemque substantiam, quia adhuc imperiti erant, nec poterant implere, quod Dominus dicit. *Si vis perfectus esse vende omnia qua habes & caetera.* Non ergo hoc praecipit Apostolus, ut corpore recederent ex toto ab eis, qui increduli adhuc erant in medio eorum, sed potius ut mente separarent se ab illis. Exite inquit, de medio Paganorum, vel si non potestis corpore, saltem mente, & separamini ab eis voluntate, & immundum hominem nolite tangere. Immundum hominem tangit, qui peccatorem imitatur, & si hoc feceritis inquit Apostolus, *recipiam vos* in omnem familiaritatem, & Deus recipiet vos in aeternam beatitudinem.

C A P V T VII.

Ostendit Apostolus quanto amore Corinthios prosequatur, & quantum de correcta ipsorum vita in magnis suis tribulationibus gaudium acceperit, quantumque bonum pepererit tristitia, quam ex sua acceperant epistola.

i.
A.
2.

3.

4.

B.

6.

7.

8.

3.

2.

C.

HAs ergo habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei. † Capite nos. Neminem laesimus, neminem corrupimus, neminem circumuenimus. † Non ad condemnationem vestram dico, praediximus enim quod in cordibus nostris estis, ad commoriendum, & ad conuiuendum. † Multa mihi fiducia est apud vos, multa mihi gloriatio pro vobis, repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. † Nam & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus: foris pugna, intus timores. † Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in aduentu Titi. † Non solum autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione, qua consolatus in vobis, referens nobis vestrum desiderium, vestrum fletum, vestram emulationem pro me, ita ut magis gauderem. † Quoniam etsi contristavi vos in epistola, non me poenitet: etsi poeniteret, videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit; † nunc gaudeo: non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam. Contristati enim estis secundum Deum, ut in

ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. † Quia enim secundū Deum tristitia est pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur. † Ecce enim hoc ipsum, secundum Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem: sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed emulationem, sed vindictam in omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio. † Igitur, etsi scripsi vobis, non propter eum qui fecit iniuriam, nec propter eum qui passus est: sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro vobis † coram Deo: consolati sumus. In consolatione autem nostra abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi, quia resectus est spiritus eius ab omnibus vobis. † Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum; non sum confusus: sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus, ita Et gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est, † Et viscera eius abundantius in vobis sunt: reminiscens omnium vestrum obedientiam, quomodo cum timore Et tremore excepistis illum. † Gaudeo quod in omnibus confido in vobis.

HAs igitur habentes promissiones Carissimi quas supra diximus, quod sumus filii Dei & ipse Pater noster mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus. Non dixit simpliciter mundemus nos ab inquinamento, sed ab omni, carnis. Inquinamentum est fornicatio, adulterium, homicidium, & cætera vitia, quæ corpore perficiuntur. Spiritus vero, id est, mentis inquinamentum est ira, invidia, superbia, mala voluntas & cætera mala quæ in animo cogitantur, *perficientes sanctificationem in timore Dei* sanctificationem in timore, id est, per timorem Dei perficit, qui ab omni inquinamento carnis & spiritus mundat semetipsum. *Capite nos*, id est, intelligite, quæ dicimus, vel capaces estote sermonis nostri, vel imitamini nos. *Neminem vestrum læsumus* verbo aut exemplo, siue neminem vestrum expoliamus nostra adulatione, *Neminem corrumpimus* prauo sensu, aut exemplo, *neminem circumuenimus* in negotio, vt euacuaremus sacculos vestros, quasi diceret, quod nos non fecimus, fecerunt pseudoapostoli. Ideoque non recte agitis, præponentes illos nobis, *non ad condemnationem vestram dico*, id est, non ad vituperationem vestram me laudo, aliosque Apostolos, sed ad correctionem vel non vobis abiicio, talia dicendo, sed vt vos corrigatis admoneo. Prædiximus in priorī Epistola. *quod in cordibus nostris esset*, siue in voluntate nostra *ad commoriendum* in præsentī vita & *ad conuiuendum* in futura gloria, id est, tanto amorē, & desiderio erga vos ducimur, vt si fieri posset, martyrium in hoc sæculo per multa supplicia pro Christi nomine sustineretis nobiscum, vt coronam & præmium martyrii nobiscum reciperetis. *Multa mihi fiducia est apud vos* subaudi ideo talia loquor, sperans vos mihi obedientes esse, *superabundo gaudio in omni tribulatione nostra*, id est, audiens correctionem vestram, & bonam conuersationem, ita sum gaudio repletus, vt licet in carcere, & vinculis tenerer constrictus, nihil doloris sentirem. *Nam cum venissem in Macedoniam nullam requiem habuit caro nostra*, sed quod caro non habuit, spiritus habuit. qui delectatur inter aduersa. Macedonia regio est Achaïæ in quam cum venisset Paulus, & Silas, & cœpissent prædicare, ac miracula facere, puella quædam habens spiritum pythonicum, quæ non modicum quæstum præstabat dominis suis diuinando, incedendo per plateas, clamabat dicens, O ciues viri isti serui Dei excelsi sunt. Cuius misertus Paulus fugauit malignum spiritum ab

ea. *Videntes autē quia exiuit spes quasi illorū concitauerunt seditionē non modicā in Paulū & Silā in tantū vt cum diu flagellati essent, mitterentur in ima carceris. Inde subiungit non habuit inquiens requiē caro nostra sed omnem tribulationem passus sumus, foris subaudi erant pugna, intus timores, pugnae erant foris in corpore, dum sustinebant verbera & flagella, intus timores in animo, timentes ne passione eorum scandalizati hi qui crediderant, à fide recederent. Aliter foris, id est, extra carcerem in publico erant pugnae credentes, quia inpugnabantur ab infidelibus, intus in carcere erant timores, vbi erant Apostoli vincti, quia timebant interfici à persecutoribus. Referens nobis vestrum desiderium quod desiderabatis vos emendare, vel quod desideratis nos videre. Vestrum fletum, quo defletis illos, qui à fide recesserunt, vestram amulationem pro me, id est, vestrum amorem erga me quo succensi fortiter defendere voluistis prædicationem meam veram esse, & falsos Apostolos à vobis repulistis, ita vt magis gauderem subaudi de vestra correctione, quam tristarer de vinculis meis, N n quia contristati estis subaudi accipientes Epistolam ideo gaudeo, contristati enim estis secundum Deum, qui Deum per poenitentiam sibi placari desiderat, vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis, id est, in nullo quæ vobis imperamus, damnum habeatis quia si contristamur vos per Epistolam, multum prodest vobis. Quæ enim secundum Deum tristitia est, id est, quæ Deo placere desiderat, poenitentiam operatur in salutem stabilem, id est, in vitam æternā, seculi autem tristitia, id est, quæ pro amissione rerū temporalium est, vel pro aliquo dolore temporalis rei, mortem operatur subaudi æternam, id est, damnationem animæ. Plerumque etiam mortem corporis, quod in multis expertum habetur. Ecce enim hoc ipsum, id est, ipsa tristitia secundum contristari vos quantam sollicitudinē, id est, quantam curam operatur ne denuo in peccata similia cadatis, vbi enim sollicitudo est, non est somnolentia, securitas, vel inertia, Sed defensionem subaudi operatur, vt vos possitis defendere ab infestatione dæmonum. Sed indignationem, quia indignatur homo sibi metipso, dum peccat, qui bonam curam habet, indignatur etiam contra peccantes, vel aliorum indignationes patienter sustinet, Sed timorem Dei operatur sed desiderium patriæ cœlestis, sed amulationem, id est, amorem Dei, studium bonum, & imitationem bonorum hominum, sed vindictam in se ipso, quia se ipsum causa delicti affligit. Dicit beatus Augustinus, quia ista coniunctio causalis, sed, in hoc loco plenum sensum non reddat, tamen apud Græcos optime resonat. In omnibus quæ vobis præcepi exhibuistis & præparastis vos in contaminatos esse negotio, id est, impollutos esse à meo præcepto, quia obedistis mihi. Tunc enim discipulus impollutum se reddit à præcepto Magistrī, quando obedit iussioni illius. Si vero inobediens extiterit in aliquo, & si ab omnibus aliis impollutus existat, tamen ex inobedientia maculatur. Aliter, in hoc probastis vos immunes esse à culpa aliorum, qui errorem illorum fortiter corripuistis contaminatus enim, auctoritatem non habet in alios vindicare. Igitur etsi scripsi vobis priorem epistolam, non propter eum scripsi solummodo, qui fecit iniuriam omnibus vobis, accipiendo uxorem Patris, vel propter illos, qui fraudē fecerunt fratribus, vsquequo subdit, ideo consolati sumus, subaudi, de vestra emendatione, & obedientia, atque receptione Titi. Viscera eius, id est, Titi abundantius in vobis sunt. Quidquid intra corium continetur, viscus appellari potest, filii quoque viscera dicuntur, ponuntur etiam pro nimia dilectionis affectu, sicut in hoc loco Viscera eius, id est, nimia dilectio eius, & affectus charitatis erga vos amplius abundauit, Gaudeo, quod in omnibus confido in vobis subaudi quia obedientes eritis mihi.*

CAPVT VIII.

Hortatur eos ad ad eleemosynam pauperibus qui Ierosolymis agebant prompto animo tribuendam, tum Macedonum commendatione, tum Christi exemplo admonens ut quod iam dudum facere proposuerant, id nunc pro cuiusque facultate præstent : & ministros collaudat quos ad eam mittit colligendam, gaudens quod Titus humanè fuerit ab eis acceptus.

Notum autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis, Macedonia: † quod in multo experimento tribulationis, abundantia gaudij ipsorum fuit; & altissima paupertas eorum, abundauit in diuitias simplicitatis eorum: † quia secundum virtutem testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarij fuerunt, † cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam, & communicationem ministerij, quod sit in Sanctos: † Et non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei, † ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cœpit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam. † Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine, insuper & charitate vestra in nos, ut & in hac gratia abundetis. † Non quasi imperans dico: sed per aliorum sollicitudinem, etiam vestra charitatis ingenij bonum comprobans. † Scitis enim gratiã Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset diues, ut illius inopia vos diuites essetis. † Et consilium in hoc do: hoc enim vobis utile est, qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore: † nunc vero & facto perficite: ut quemadmodum promptus est animus voluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. † Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet. † Non enim ut alij, sit remissio, vobis autem tribulatio sed ex aequalitate. † In presenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat: ut & illorum abundantia vestra inopia sit supplementum, ut fiat aequalitas sicut scriptum est: † Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit. † Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi, † quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos. † Misimus etiam cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias: † non solum autem, sed & ordinatus est ab Ecclesijs comes peregrinationis nostre, in hanc gratiam, quæ ministratur à nobis ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram: † deuitantes hoc, ne-

21. *quis nos vituperet in hac plenitudine, qua ministratur à nobis. †*
 22. *Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram*
hominibus. † Misimus autem cum illis & fratrem nostrum quem
probauimus in multis saepe sollicitum esse: nunc autem multo solici-
 24. *torem, confidentia multa in vos, † siue pro Tito, qui est socius meus,*
& in vos adiutor, siue fratres nostri, Apostoli Ecclesiarum, gloria
Christi. † Ostersionem ergo quæ est charitatis vestra, & nostra glo-
ria pro vobis, in illos ostendite in faciem Ecclesiarum.

- I. **N**otam fecimus vobis gratiam Dei, id est, fidem ceteraque talia, quæ gratis dan-
 A. tur fidelibus, quæ gratia data est Ecclesie Macedonia quod in multo experimen-
 21. to tribulationis subaudi nostræ & lux abundantia gaudii ipsorum fuit & altis-
 sima, siue profundissima paupertas eorum abundantis & excreuit in diuitias simplici-
 tatis eorum. Beatus Apostolus cognoscens Corinthios auaros esse, & tenacissimos,
 proponit eis in exemplum caritatem, & bonam voluntatem Macedonum, quam
 habuerunt erga sanctos, qui erant Hierosolymis. Cum enim nimium essent pau-
 peres illi Macedones, antequam venirent ad fidem, credendo in Christum ex-
 creuit illorum paupertas in multas diuitias, quia ex eadem paupertate, quam ha-
 bebant, statim vt crediderunt, sanctis mittere necessaria qui erant Hierosolymis,
 & hoc simpliciter, id est, bona voluntate, & intentione fecerunt. De eleemosyna
 ergo, & donatione, quam volebat Apostolus vt Corinthii mitterent illis, qui e-
 rant Hierosolymis, multa locuturus est in sequentibus. *Quia secundum virtutem*
 111. *testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarii fuerunt.* Ordo perturbatus &
 præposterus, testimonium illis reddo, Macedonibus videlicet, qui supra virtu-
 tem suam voluntarii fuerunt, id est, plus voluerunt dare, quam potuissent, & se-
 111. cundum virtutem possibilitatis suæ dederunt, *Cum multa exhortatione obsecrantes*
 nos subaudi vt acciperent ab eis gratiam, id est, donationem, quam illis gratis da-
 V. bant & communicationem ministerii quod sit in sanctis, qui sunt in Hierosolymis, &
 non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt, id est, non fecerunt, sicut timuimus,
 quando nos primum posuerunt in carcere. Sperare enim hic posuit pro timere,
 sicut & in Virgilio habetur. Nunc ego si potui tantum sperare dolorem, pro eo
 B. quod est timere. Primum dederunt se Domino veniendo ad fidem, & corrigendo
 VI. errores suos, deinde nobis subdendo se nostro magisterio. Ita subaudi dederunt se
 ex toto Domino & nobis subditi fuerunt vt rogaremus Titum, quando illum ad
 vos misimus, vt perficiat in vobis gratiam istam largitatis, & eleemosynæ, vt sponte
 mittatis fratribus, qui sunt Hierosolymis bona temporalia, sicut isti gratis & spon-
 VII. te mittunt. *Non quasi imperans dico subaudi talia per aliorum sollicitudinem etiam ve-*
 stra caritatis ingenium bonum comprobans, id est, vt per istorum egentiam approbare
 IX. possum bonum ingenium vestræ caritatis. Vt si isti tanta miserunt, qui pauperes
 sunt, vos plura mittatis. Scitis autem gratiam Domini Iesu Christi quam nobis contu-
 lit. Omnia bona quæ humano generi data sunt, gratia Dei est. *Quoniam enim dives*
 esset secundum diuinitatem possidens omnia cum Patre, propter vos & omnes cre-
 dentes egenus factus est & pauper in tantum, vt non haberet, quod habent vulpes.
 VI. *Vt illius inopia vos diuites effectis in cælo, & factus est homo, vt nos faceret Deos, iux-*
 ta quod per psalmistam dicit. *Ego dixi dii estis. Et consilium in hoc do subaudi vt eius*
 paupertatem imitemini, hoc enim vobis utile est subaudi facere, quod dico, qui non
 solum facere sed & velle cepistis ab anno priore siue ab anno præterito. Erant aliqui apud
 illos, qui voluntatē quidē habuerūt aliquid mittere fratribus, in Hierosolymā, sed
 nihil inde fecerunt, erant & alii qui aliquid inde fecerunt, sed ad effectū nō perdu-
 xerūt. Quos omnes modo hortatur dicēs, hoc vobis vtile est facere q velle cepistis
 G. & qui ex parte facere. Nunc vero & facto proficite, i. opere adimplote. Si enim voluntas
 XI. prompta.

prompta, & parata est ad dandum secundum id, accepta est, quod habet, Subaudi, & dar
Non secundum quod non habet, quia non valet illud dare, quod non habet, licet
 velit hoc quidem apud homines. Cæterum apud Deum ipsa voluntas bona
 remuneratur. *Nomenim*, Subaudi, ideo talia præcipio, *ut alijs sit remissio*, id est, ab-
 undantia & refrigerium, *sed ex æqualitate*, Subaudi, hoc debet facere. Verbi
 gratia: Qui habet centum solidos, quinquaginta secum retineat, & quinquaginta
 mittat his, qui sunt Hierosolymis, vel ex æqualitate, aut aliquid mittat
 illis, & aliquid retineat ad suos, suorumque vsus. Hilarem siquidem beneuo-
 lentiam decet, quæ sic suam temperet largitatem, ut de illa & refectio paupe-
 rum gaudeat, & domestica sufficientia non labore. Notandum ut hic distin-
 ctio sit, ubi dicit, *sed ex æqualitate*. *In presenti tempore*, id est, in hac vita *ve-*
stra abundantia illorum inopiam suppleat, *ut & illorum abundantia*, quæ spiri-
 tualis est in ieiuniis, orationibus, *vestra inopia sit supplementum*, id est, ut quod mi-
 nus habetis in spiritualibus rebus, in ipsis habeatis, & quod illi non habent in tem-
 poralibus, vos eis ministretis, *ut fiat æqualitas inter vos*, & illos, dantes vos illis,
 quod non habent, & ipsi vobis, quod non habetis. Vos illis temporalia & ipsi
 vobis æterna, *qui multum*, Subaudi, *collegit non abundauit*, & *qui modicum col-*
legit non minorauit. Hoc secundum litteram dictum est de manna. Nam cum
 præcepisset Dominus per singula capita plenum Gomer colligi, quæ est men-
 sura, tres sextarios continens, quidam collegerunt plus, quidam minus, sed
 cum præparasset sibi cibos in mortario cum pistillo, & ille qui plus collegerat
 & qui minus vnam mensuram, postmodum repperunt plenum scilicet Go-
 mer. Spiritualiter autem hoc vult ostendere, quia si sunt duo homines, vnus diues
 alter pauper, licet diues plura distribuat pauperibus, quam pauper, non ta-
 men superat illius eleemosyna pauperis largitatem, sed plerumque donum par-
 uum pauperis magis est acceptum Deo, quam diuitis magnum, quia pauper
 ex victu suo tribuit, diues ex his, quibus superabundat. Quod comprobauit
 Dominus in Euangelio, quando videns multa mitti in Gazophylacium à di-
 uitibus, & duo à vidua minuta, quod est quadrans, id est, quarta pars denarii,
 dixit. *Vidua hac plus omnibus illis misit*, quia illi multa retinuerunt, illa vero totum
 victum suum misit, nihil retinens. Cor namque & non substantiam pensat Deus,
 nec perpendit quantâ in eius munere, sed ex quanto amore proferatur. *Quoniam*
exhortationem quidem suscepit, Subaudi, à me, quam vobis ministravit. *Misimus*
cum illo, id est, cum Tito fratrem, cuius laus in Euangelio est per omnes Ecclesias,
 Lucas, qui & Lucius tacito nomine hic intelligitur, qui iam Euangelium con-
 scriptum habebat, mirifice, quod legebatur per omnes Ecclesias, & insit-
 per actus Apostolorum. Pro quo labore ab omnibus fidelibus laudem habe-
 bat. *Non solum autem laudatur per omnes Ecclesias*, *sed & ordinatus est comes*,
ac socius nostra peregrinationis. *Deiuitantes*, & cauentes hoc, *ne quis nos vituperet*,
 & reprehendat in hac plenitudine, Subaudi, doctrinæ & miraculorum, *quæ mi-*
nistratur à nobis. Videlicet, ne quis possit dicere, bene quidem prædicat Pau-
 lus, Barnabas, Timotheus, socique eorum, & multa miracula per virtutem
 Domini perficit, sed in hoc non bene agit, quia non habet curam sanctorum
 pauperum, qui sunt Hierosolymis, sicut alii Apostoli habent, & sicut illi præ-
 ceptum est, & Barnabæ ab Apostolis, quando ad gentes missi sunt. Vnde idem
 Apostolus alias dicit: constituerunt inquit Apostoli, ut nos ego & Barna-
 bas in gentes operam docemus prædicandi, tantum ut pauperum essemus me-
 mores.

xiii.

xiv.

xv.

D

xvii.

xviii.

xix.

E

xx.

xxi.

F

Prouidemus bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Apostolus
 Paulus, alique bona coram Deo prouidebant, quia in omnibus quæ agē-
 bant, Deo placere quærebant. Prouidebant & coram Corinthiis, quia tales
 fratres ad eos dirigeabant ad recipiendas donationes, quæ mittendæ erant
 sanctis Hierosolymam, qui sua pro Christo similiter reliquerunt, nec erant
 cupidi diuitiarum, aut amatores terrenarum rerum, ne forte occasionem

inuenirent Corinthii dicendi. Nos multa misimus, sed illi, quos ad nos direxit, furati sunt ea, cum debuissent illa augere. Aliter coram Deo, ut diximus prouidet bona, qui Deo placere desiderat; & coram hominibus, qui sine querela incedit, ne sit nimis iustus, sed apud homines in vita sua irreprehensibilis habeatur. *Misimus cum illis, cum Tito, scilicet & luca fratrem nostrum, Subaudi, Apollo, qui vobiscum iam diu moratus est, quem probauimus sollicitum esse.* Subaudi, pro nobis postquam à vobis recessit, propter quorundam malam conuersationem, & duritiam morum. *Nunc autem multo sollicitiorem.* Subaudi, probauimus illum esse pro vobis, quia audiuit vos esse correctos, & emendatos. Isto in loco est distinguendum, & postea ad alia transeundum. *Confidentia, Subaudi, mihi est, multa in vos, siue pro Tito, qui est socius meus in prædicatione, & in vos adiutor docendo, sicut & ego. Siue fratres nostri Apostoli, Subaudi, adiutores vestri mihi retulerunt correctionem vestram, & conuersationem sanctam in illos, id est, in Titum, Lucam, & Apollo. Ostendite charitatem vestram in faciem Ecclesiarum, id est, in præsentia fidelium.*

CAPVT IX.

Prosequitur hortando ad eleemosynam promptè & abundanter tribuendam: admonens ne ex hoc inopiam metuant, sed diuinæ fidant prouidentiae: varioque recenset illis eleemosynæ fructus.

Nunc de ministerio, quod sit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis. † Scio enim promptum animum vestrum: pro quo de vobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaia parata est ab anno præterito, & vestra amulatio prouocauit plurimos. † Nisi autem fratres: ut ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte, ut (quemadmodum dixi) parati sitis: † ne cum venerint Macedones mecum & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos (ut non dicamus vos) in hac substantia. † Necessarium ergo existimaui rogare fratres, ut præueniant ad vos, & præparent repromissam benedictionem hanc paratam esse, sic quasi benedictionem, non tamquam auaritiam. Hoc autem dico: Qui parce seminat: parce & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. † Vnusquisque prout destinauit in corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate: † hilarem enim datorem diligit Deus. † Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: ut in omnibus semper omnem sufficientiā habentes, abundetis in omne opus bonum, † sicut scriptum est: † Dispersit, dedit pauperibus: iustitia eius manet in sæculum sæculi. † Qui autem administrat semen seminanti: & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ: † ut in omnibus locupletati abundetis in omnem simplicitatem, qua operatur per nos gratiarum actionem

XXII.

XXIII.

1.

2.
A

3.

4.

B

5.

6.

7.

Eccl. 35 b. 11.

8.

C

9.

Psalm. 112. b. 9.

10.

11.

D

actionem Deo. † Quoniam ministerium huius officij, non solū sup-
plet ea qua defunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum
actiones in Domino, † per probationem ministerij huius, glorifica-
tes Deum in obedientia confessionis vestrae in Euangelium Christi,
Et simplicitate communicationis in illos, Et † in omnes, Et in ipsorum
obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gra-
tiam Dei in vobis. † Gratias Deo super inenarrabili dono eius.

A *Abundanti*, id est, ex superfluo mihi est scribere vobis. *Quoniam Achaia*, id est, pars Achaiae videlicet, qui extra Corinthium metropolim ciuitatem habi-
tant. *Vt non dicamus vos in hac substantia*, defectus dictionis; vel sententiae in
hoc loco est non modicus, & huiusmodi, vt non dicamus vos in hac substantia;
Subaudi, carnali & temporali minus fecisse, qui in omnibus perfecti estis bona
voluntate florentes. *Necessarium ergo existimaui rogare fratres Titum* videlicet, &
Sylam, & Apollo, *vt praeueniant*, Subaudi, nos ad vos. Sic, Subaudi, date illam do-
nationem, quasi benedictionem, id est, beneuolentiam, & ex charitate non quasi
auaritia, id est, non auarè, sed sponte date. *Qui parce seminat, parce & metet*. Parcere
aliquando pro dimittere ponitur, vt illud Virgilii, parce cytharea metu, vel dimit-
te metū. Aliquando pro seruare, vt ibi, hinc canere incipiam, quanta experientia
sit parcis apibus, parcae enim dicuntur apes, quasi seruatrices, eo quod seruant sua
mella. In hoc autem loco per hoc quod dixit, aduerbialiter parce. voluit significa-
re auarum hominem, cui extorquetur cū violentia, vt aliquid largiatur. Ergo qui
parce seminat parce & metet, id est, qui parum tribuit, parum accipiet mercedis,
sicut & ad litteram ille, qui parū seminat, parum colligit. *Et qui seminat in benedictio-
nibus*, i. qui largitur eleemosynam pauperi cum beneuolentia, bonaq; temporalia
distribuit, & sinceritate mentis, vt neq; laudem humanam exinde requirat, neq;
illum, cui aliquid tribuit, velit per hoc sibi subditum facere, *de benedictionibus &
metet*. Hoc de bona voluntate mentis accipiet mercedem aeternae beatitudinis il-
le in benedictione seminat, qui bona voluntate sub spe aeternae remunerationis
hoc agit. *Vnusquisque pro vt destinauit corde suo, non ex tristitia, aut ex necessitate*, id
est, quantum disposuit in animo suo dare Deo, & pauperibus, tantum tribuat;
quia melius est non promittere corde, aut verbo, quam promissum non adim-
plere. Docet autem Apostolus laeto animo eandem eleemosynam vel votum per-
ficere, quia ex omnibus his, qui inferunt aliquid, hunc elegit Deus, cui tribuitur
qui de uoto corde hoc operatur. Vnde hoc praecipit: Non ex tristitia, inquit, a-
nimo hoc faciat aliquis vestrum, aut ex necessitate, id est, coactus, atque inuitus
& non spontaneo desiderio. Ex tristitia hoc adimplet, & ex necessitate, qui non
sperat se mercedem accipere, sed propter praesentem pudorem, & verecundiam
hoc agit inuitus, ne aliis, id est, egentibus, ipse auarus, & turpis videatur, ideoq; ex
hoc non fruatur mercede aeterna. Dicit enim beatus Augustinus, quia si panem
dederis tristis, & panem, & meritum perdis. Quoniam in praesenti amittis, quod
tribuis, & in futuro mercede carebis. Laeto vero animo eleemosynam erogat pau-
peri, qui certus est de remuneratione aeternorum praemiorū, quam dedit ei Deus,
apud quem thesaurizat. *Hilarem enim datorem diligit Deus*, hilarem decet esse, qui
Domino speratur, & ille placet Deo, qui quod tribuit, postmodum non dolet,
quasi amissum, sed duplicato quasi gaudet. *Potens est n. Deus oēm gratiam abundare
facere in vobis, vt in omnib. semper omnem sufficientiā & abundantiam habentes abundetis
in omne opus bonū*. Nolite, inquit, diffidere, neq; desperare de remuneratione si hila-
ri animo eleemosynam impenditis quia potens est oēm gratiā abundare facere in
vobis, scilicet vt in praesenti abundetis, fide, spe, charitate, scientia diuina, omniq;
substantia temporali, & insuper in futuro aeternam foelicitatē tribuere: hoc enim
erit

12.

13.

14.

15.

I.

A

V.

VI.

B

VII.

VIII.

C

IX.

LUC. 16. v. 9.

MATTH. 6. v. 19.

X.

D

LUC. 14. v. 15.

PSAL. 16. v. 15.

XL

LUC. 16. v. 9.

XIV.

erit abundare in omni opere bono. Si tibi retinent quod sufficit, ad suam suarumque explendam necessitatem, & cætera in vsum sanctorum vel pauperum impendant, *sicut scriptum est*, Vbi est hoc scriptum? in Psalmo centesimo vndecimo, de quolibet iusto eleemosynis dedito, & curam pauperum agenti. *Dispersit dedit pauperibus iustitia eius manet in æternum*. Iustitiam hic appellat largitatem substantiæ temporalis, vel mercedem eiusdem substantiæ distributæ, quæ largitas bene iustitia appellatur, quia iustum est, vt sicut terra omnibus hominibus communiter à Deo data est ad possidendum, & sicut calor solis, & humor pluuiarum omnibus communiter tribuitur à Deo, ita etiam quæ in terra Dei dono nascuntur, communiter dispensent, & communiter vtantur. Et hæc iustitia, vt quia Deus illud gratis dat, retribuat ex eo & homo, cui deest. Notandumque, quod Deus de vtero sancto, quia disperfit, & diuisit substantiam sibi à Deo datam, ac dedit pauperibus, qui non haberent quod ei redderent in præsentī, & diuitibus huius sæculi, à quibus sperarent eadem iterum aut plura recipere, & quoniam vsus præcepto Domini dicentis, *facite vobis amicos pauperes de mammona iniquitatis*. Idcirco iustitia eius, id est, merces largitatis eius & retributio ipsius iustitiæ manet in æternum, quia ibi posuit diuitias suas, & ibi thesaurizauit, *vbi fures non effodiunt nec furantur*. *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit & augebit incrementa* vel augmenta frugum iustitiæ vestre. Hoc dupliciter intelligi potest, & iuxta litteram, & iuxta spiritualem intelligentiam, Omnipotens Deus qui administrat homini semen ad seminandum, si eleemosynæ fuerit deditus, ipse præparabit ei panem ad manducandum ex semine, & multiplicabit femina eius in terra, vt qui seminat quinque modios, colligat quinquaginta. Quid decem, vt colligat centum, & multiplicabit augmenta frugum iustitiæ vestre, id est, substantiæ vestre, qui bene iustitia appellatur. Aliter: Deus qui administrat homini semen seminanti, id est, substantiam temporalem, vnde eleemosynam possit erogare, ipse vtique parabit ei in futuro panem ad manducandum, æternam scilicet facietatem, quæ erit visio præsentissima vultus omnipotentis Dei. De quo pane dicit Dominus in Euangelio: *Beatus qui manducabit panem in regno Dei*. Et Psalmista de eadem facietate: *Satiabor*, inquit, dum manifestabitur *gloria tua*. Et non solum ibi parabit æternam facietatem, sed hic multiplicabit substantiam eius, sicut supra diximus, vt habeat vnde valeat eleemosynam largiorem impendere, pro quo augebitur illi augmentum, id est, merces & retributio iustitiæ eius. Ergo quia omnia bona, quæ habemus, Dei sunt, & semina & nascentia, & Dei nutu crescunt, pullulant, & multiplicantur ad vsus hominum, & ipse præcipit de his communicari eis, qui indigent. Debemus dare ista temporalia, vt mereamur accipere æterna, sicut plurimi sanctorum fecerunt, inter quos partem beatæ remunerationis beatissimus martyr Christi Laudentius obtinet, qui verus dispensator temporalium diuitiarum existens, meruit possidere cœlestes & æternas, atque inmarcescibiles. *Vt in omnibus locupletari, & diuites effecti, abundetis in omnem simplicitatem*, quæ simplicitas operatur Deo gratiarum actionem per nos, qui eius prædicatores sumus. Ea intentione, & simplicitate debet homo eleemosynam impendere, vt non quærat illum, sibi subiectum facere, cui tribuit, neq; laudem ab hominibus quærere, *Glorificantes Deum in obedientia confessionis vestre*. Obedientia confessionem præparat homini, quando quia licet homo taceat, cui imperatur in hoc quod obedit, opus eius ostendit, & confitetur illum esse obedientem. In Euangelium quoq; *Christi glorificate Deum quia Euangelium hoc præcipit, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, & in simplicitate cordis vestri*. Subaudi, glorificate Deum, de qua simplicitate paulo supra diximus, & *in ipsorum obsecratione pro vobis*, quibus eleemosynam præstitertis, glorificate Deum, quia illi obsecrant, & laudabunt Deum pro vobis.

Incipit suam aperire potestatem, & exantlatos pro Christo labores propter pseud-
apostolos, qui ipsum deprimentes & abiectum prædicantes, fructum præ-
dicationis eius impediabant.

P S E autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudi-
nem & modestiam Christi, qui in facie quidem humi-
lis sum inter vos, absens autem confido in vobis. † Ro-
go autem vos ne præsens audeam, per eam confiden-
tiam qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos tam-
quam secundum carnem ambulemus. † In carne enim ambulan-
tes, non secundum carnem militamus. † Nam arma militia nostra
non carnalia sunt, sed potētia Deo ad destructionem munitio-
num, consilia destruentes, † & omnem altitudinem extollentem se aduer-
sus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intelle-
ctum, in obsequium Christi. † in promptu habentes vlcisci omnem
inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. † Qua secun-
dum faciem sunt, videte. Si quis confidit sibi Christi se esse, hōc cogi-
tet iterum apud se: quia sicut ipse Christi est, ita & nos. † Nam, &
si amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit
nobis Dominus in adificationem, & non in destructionem vestram
non erubescam. † Vt autem non existimer tamquam terrere vos per
Epistolas: † quoniam quidem Epistola, inquiunt, graues sunt &
fortes: præsentia autem corporis, infirma, & sermo contemptibilis:
† hoc cogitet qui eiusmodi est, quia quales sumus verbo per Episto-
las absentes, tales & præsentem in facto. † Non enim audemus inse-
rere, aut comparare nos quibusdam, qui se ipsos commendant: sed
ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos no-
bis. † Nos autem non in immensum gloriabimur, sed secundum
mensuram regula, qua mensus est nobis Deus, mensuram pertin-
gendi usq; ad vos. † Non enim quasi non pertingentes ad vos, super
extendimus nos: usq; ad vos enim peruenimus in Euangelio Chri-
sti, † non in immensum gloriantes in alienis laboribus: spem au-
tem habentes crescentis fidei vestra, in vobis magnificari secundum
regulam nostram in abundantiam, † etiam in illa, qua ultra vos
sunt, euangelizare, nō in aliena regula in ijs qua preparata sunt glo-
riari. † Qui autem gloriatur, in Domino gloriatur. † Non
enim qui se ipsum commendat, ille probatus est: sed
quem Deus commendat.

1.

A

2.

3.

4.

B

5.

6.

7.

8.

9.

10.

C

11.

12.

13.

Ephes. 4. b. &

D

14.

15.

16.

17.

Jerem. 9. g. 15.

1. Cor. 1. d. 34.

18.

Rogo

- II. **R** O G O autem, Subaudi, ut corripiatis, *ut ne praesens audeam*, Subaudi, vos re-
 B darguere, *per eam confidentiam*, id est, auctoritatem, qua existimor audent in
 quosdam, Subaudi, qui peccauerunt. *Quia arbitrandum nos tanquam secundum*
 III. *carne[m] ambulemus*, id est, tanquam carnaliter viuamus, & carnalia praecepta de-
 mus. *In carne enim ambulantes*, id est, in corpore vitam ducentes, *Non secundum*
carne[m] militamus, id est, non carnaliter viuimus, sed spiritualiter. Spiritualiter enim
 IV. viuit, & militat, qui facit, & placet Deo. Carnaliter autem viuit, & secundum carne[m]
 militat, qui desideriis carnis obtemperat. *Nam arma militiae nostra*, quib. militamus
 contra Philosophos, & contra daemones, *non sunt carnalia*, sicut est lorica, galea, mu-
 cro, hasta, clypeus, & caetera talia, *sed potentia Dei*. Quidam codices habent potentia
 Dei; quidam, potentia Deo, quod utrumque accipi potest hoc modo, arma nostra
 non sunt arma carnalia, vel ut singulariter dicamus, non est gladius noster carna-
 lis, sed potentia Dei ipse est gladius noster, quia per virtutem & potentiam illius
 superamus daemones & malignos homines. Aliter: arma nostra non sunt carnalia,
 id est, infirma & corruptibilia, atque flexibilia, sed potentia Dei, sunt nostra ar-
 ma, id est, possibilia sunt, & fortia ad pugnandum per Dominum. Arma ergo A-
 postolorum, quibus militabant contra Philosophos, verbum praedicationis erat,
 de quo alibi dicitur, & gladium spiritus, quod est verbum Dei, virtus quoque mi-
 raculorum gladius erat illorum. Contra daemones vero oratione, ieiuniis & vigi-
 liis pugnabant *ad destructionem munitionum*, Subaudi, daemum & Philosopho-
 B rum, & sumus nos his parati, *destruentes consilia* Philosophorum, & consilia dae-
 V. monum, quibus inspirabant in cordibus persecutorum persecutionem contra
 nos excitari, & destruentes *omnem altitudinem*, id est, omnem superbiam, *extol-*
lentem se aduersus scientiam Dei, & sumus nos redigentes in captiuitatem omnem intel-
 lectum hominum in obsequium Christi, id est, in culturam, & religionem eius. Ista
 captiuitas in bonam partem est accipienda. Diabolus ergo per suasionem captiua-
 uit primum hominem, quando illum sibi subdidit, & postea omne genus eius
 in tantum, ut idola eis suaderet adorare pro Deo vero, sed ipsam captiuitatem hu-
 mani generis, quam diabolus captiuaerat ad mortem, Apostoli per arma praed-
 icationis & virtute miraculorum captiuaabant ad Christum, & ad vitam aeter-
 nam. Nam sicut quilibet Imperator terrenus armat milites suos, & per illos sub-
 iungat sibi regna, & regiones, & prouincias, ita Christus armauit milites suos Apo-
 stolos, spiritualibus armis, & per illos subdit sibi poene omnes gentes, & sumus nos
 VI. *habentes in promptu*, id est, infesta voluntate vlscisci omnem inobedientiam. *Cum*
impleta fuerit vestra obedientia, hoc ita est distinguendum, & postea quod sequitur
 inferendum, & potest dupliciter intelligi, id est, hanc voluntatem habemus, ut
 C vlsciscatur vestra inobedientia quam hactenus habuistis per obedientiam bonam
 tunc enim vindicatur, & vlsciscitur inobedientia, quando ei superponitur obe-
 dientia. Aliter: hanc voluntatem habemus, inquit, ut cum vos impleueritis vestram
 obedientiam qui perfectiores, & bonae voluntatis estis, nobis quoque in omnibus
 obeditis, tunc vlsciscatur illorum inobedientia per nos, qui designati sunt vobis
 VII. cum aliquid mittere sanctis, qui sunt Hierosolymis, ut essent participes vestro-
 rum munerum. *Qua secundum faciem sunt videte*, id est, quae in praesentia dicuntur
 IX. a nobis in superioribus, & inferioribus vos intelligite, & perpendite. *Vi autem non*
 X. *existimer*, subaudi, a vobis, *tanquam terrere vos volens per Epistolas istas*. *Quoniam*
 quidem, inquit, Epistolae graues sunt in correptione, & fortes in obseruatione. *pra-*
esentia autem, id est, forma illius in praesentia posita *infirma*, siue despecta est, & *sen-*
mo illius contemptibilis, siue despicibilis. Ex persona quorundam loquitur, qui ta-
 XIV. lia dicebant de illo, & ideo dicit, quoniam quidem illi inquirunt, *non enim quasi non*
 habentes potestatem pertingendi ad vos in praedicatione *super extendimus nos pra-*
 dicando usque ad vos, *Usque ad vos enim peruenimus praedicando in Euangelio*. Ha-
 bemus etiam *spem* in abundantia fidei vestra etiam in illa, Subaudi, loca, *Euangeliz-*
 XVI. *are*, quae ultra vos sunt, non tamen habemus spem, neque voluntatem *gloriarum in*
aliena regula, id est, in iis, qui per alterius praedicationem crediderunt, & regulam
 suae

que rectitudinem fidei perceperunt. Neque in his locis qua preparata sunt ab aliis volumus gloriari, ne super alienum fundamentum edificare videamur. Ista sententia licet tota sit in latino sermone confusa, & concatenata, ac multa desint in subauditionibus, tamen apud grecos plenior & manifestior habetur in sensu, verum est quoque, quod ipse dixit: Si imperitus sum sermone, sed non scientia. Qui gloriatur in Domino gloriatur. Beatus Apostolus sciens omnia bona nos à Deo habere, quaecumque habere possumus, siue in natura, quia ab illo facti sumus, siue instituto, siue in omni conuersatione sancta in fide, in spe, in charitate, in bonis moribus, in iustitia, in timore Dei, totaque esse ex illius donis, sine aliquo merito, abstulit gloriam humanam, & superbiam, qua se dicunt multi à se, suisque meritis habere, quod habent, & dici: Qui gloriatur in fide, in praedicatione, in virtute miraculorum, aut in aliquo bono, quod habet, non in se gloriatur, sed in Domino, id est, ad gloriam Dei totum referat, & illius gratiae reputet, à quo accepit illud, ut ergo essemus, Dei misericordia est, ergo si omnino nihil eramus, antequam essemus, nihil promeruimus apud Deum, ut essemus, & non fecit nos ipse, ut boni essemus, dedit nobis, ut simus, & potuit illud dare, ut boni simus. Si ipse dedit ut simus, & alius dedit ut boni simus, melior est ille, qui mihi dedit, ut bonus sim, quam ille qui mihi dedit ut sim. Porro quia nemo in misericordia largior, à quo accepimus ut essemus, ab illo accepimus, ut bonum essemus. Quapropter omnes debemus cum Psalmista dicere: Deus meus misericordia mea. Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed quem Deus commendat. Commendatio plerumque pro laude ponitur, sicut in isto loco & alibi, ubi dicit idem Apostolus: Ego debui à vobis commendari, id est, laudari. Et commendamus nos vobis, id est, nos laudamus nos apud vos; probatus autem idem est, & probus, & laudabilis siue laude dignus. Non, inquit Apostolus, qui seipsum commendat, & laudat apud homines, ille probatus, sua laude dignus est, quia vanam gloriam patitur, sed quem Deus commendat, id est, laudabilem reddit, ille laude est dignus.

2. Cor. II. v. 8.

XVII.

D

Psalmi. 58. v. 18.

2. Cor. 12. v. 11.

CAPVT XI.

Propter Pseudapostolos peruerentes Pauli praedicationem metuens Corinthiis; ostendit quare nihil subsidij ab eis acceperit: deinde ut ostendat plus fidei sibi tribuendum esse, quam illis: sua recenset encomia: & primum aduersa quae perpeffus est, praedicando Christi fidem, & labores ac solitudines.

Vtinam sustineretis modicum quid insipientiae meae, sed & supportate me. † Emulor enim vos Dei emulatione. Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo. † Timeo autem, ne, sicut serpens Heuam seduxit astutia sua: ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate, quae est in Christo. † Nam si is qui venit, alium Christum praedicat, quem non praedicauimus; aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis; aut aliud Euangelium, quod non recepistis: recte pateremini. † Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis Apostolis. † Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia: in omnibus autem manifestati sumus vobis. † Aut nunquid peccatum feci, me ipsum humilians, ut vos exaltemini? quoniam gratias Euangelium Dei euangelizandi vobis? † Alias Ecclesias expoliaui, accipiens stipendium ad ministerium vestrum:

1.

2.

A

3.

4.

5.

6.

B

7.

8.

X

vestrum:

9. vestrum. † Et cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui :
 C nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui venerunt à Ma-
 10. cedonia: & in omnibus sine onere me vobis seruauī, & seruabo. †
 Est veritas Christi in me, quoniam hac gloriatio non infringetur in
 11. me in regionibus Achaia. † Quare? Quia non diligo vos? Deus
 12. scit. † Quod autem facio, faciam: ut amputem occasionem eorum,
 qui volunt occasionem, ut in quo gloriantur, inueniantur sicut &
 13. nos. † Nam eiusmodi Pseudoapostoli, sunt operarij subdoli, transfi-
 14. gurantes se in Apostolos Christi. † Et non mirum: ipse enim sata-
 15. nas transfigurat se in Angelum lucis. † Non est ergo magnum, si
 ministri eius transfigurentur velut ministri iustitiae: quorum finis
 16. erit secundum opera ipsorum. † Iterum dico, (ne quis me putet insi-
 17. pientem esse, alioquin velut insipientem accipite me, ut ego modicū
 18. quid glorier) † quod loquor, non loquor secundum Deum, sed quasi
 in insipientia, in hac substantia gloriae. † Quoniam multi gloriantur
 19. secundum carnem: & ego gloriabor. † Libenter enim suffertis insi-
 20. pientes: cum sitis ipsi sapientes. † Sustinetis enim si quis vos in ser-
 21. uitutem redigit, si quis deuorat, si quis accipit, si quis extollitur, si
 quis in faciem vos cedit. † Secundum ignobilitatem dico, quasi nos
 infirmi fuerimus in hac parte. In quo quis audet. (insipientia dico)
 22. audeo & ego: † Hebraei sunt, & ego: Israelita sunt, & ego: Semen
 23. Abrahae sunt, & ego: † Ministri Christi sunt, (ut minus sapiens
 E dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in
 24. plagis supra modum, in mortibus frequenter. † A Iudaeis quinquies
 Deut. 25. a. 3. 25. 'quadragenas, una minus, accepi. † 'Ter virgis casus sum,' semel
 25. 'lapidatus sum,' ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris
 26. fui, † in itineribus saepe, periculis fluminum, periculis latronum, pe-
 27. riculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, pericu-
 28. lis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: † In
 labore & arumna, in vigilijs multis, in fame & siti, in ieiunijs mul-
 29. tis, in frigore & nuditate: † prater illa quae extrinsecus sunt, instan-
 30. tia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. † Quis infir-
 F matur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non uror?
 31. † Si gloriari oportet: quae infirmitatis meae sunt, gloriabor. † Deus
 32. & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in saecula,
 32. scit quod non mentior. † 'Damaschi prepositus gentis Areta regis,
 33. custodiebat ciuitatem Damascenorum, ut me comprehenderet:
 † & per fenestram in porta dimissus sum per murum,
 & sic effugi manus eius.

Vtinā sustineretis modicum quid insipientia mea, venientibus pseudo-Apostolis ad Corinthios, post discessum Apostoli, & dicentibus, Apostolū non esse à Deo missum, quia non fuerat à Christo vocatus ante eius ascensionē, nec non ab illo edoctus, insuper & contraria prædicare prædicationi aliorū Apostolorū, quos magnos Apostolos vocabāt, auerterūt plurimos ab amore Apostoli, quos ad amorem suū traxerunt, dicentes se missos à magnis Apostolis, à Petro, Andrea, Iacobo, cæterisq; aliis Apostolis, ergo volens eos iterū ab amore eorum separare, & suum reuocare, qui fidem Christi primus in illorū cordibus infixerat, laudabat se, coactus verbis, sed non corde, neq; sensu, quia sciebat nihil se proficere propter laudem humanā, nisi tantū, vt illi ab eius prædicatione nō recederēt, & quia apud homines stultum & insipientia est, vt aliquis se laudet, maxime cū Salomō dicat: *Laudet te alienus, & non os tuum extraneus & non labia tua.* Volens ipse laudare se ob causam supradictā, ne daret aliis occasionem laudandi, dixit; Vtinā sustineretis patienter o Corinthii modicū quid insipientiæ meæ, i. modicā insipientiā meam; q̄ me laudo. Sed & *sopportate me*, i. sustinete insipientiam meā in hac parte laudis, quasi diceret, si vultis patienter sustinere verba mea, dicā & si non vultis, utiq; nō ideo omitto dicere, quod in animo deliberatū habeo, & hoc quare? *Emulor enim vos Dei emulatione*, æmulari est inuidere, imitari, amare, & studium habere. Sed & in hoc loco pro amare ponitur: æmulor vos æmulatione, id est, amo vos Dei amore. *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo.* Paulus Apostolus desponsauit Corinthios non sibi, sed Christo per prædicationem suam, & per fidem, sicut Moyses desponsauit in Ægypto plebem Israeliticam non sibi, sed Deo, vnde præceptum est ei, vt tolleret calciamenta de pedibus suis. Signum ergo desponsionis est anulus, quo desponsauit, siue despondet Apostolus Corinthios Christo: fides fecit Domini Saluatoris, quam ministravit eis. Vnde dicit, despondi enim vos uni viro Christo, exhibere vos volens virginem castam illi, integritatem fidei seruantes. Virginitas enim ista potius est mentis integritas, quam corporis. Si ergo attendimus virginitatem corporis, multo plures sunt in Ecclesiā virgines mentē, quam corpore. Et multæ sunt ex his, quæ integritatē corporis adhuc habent, quæ mente & desiderio iam nupserūt. Quapropter melius est vniuersalem Ecclesiā quæ constat ex vtroq; sexu, & ex vtroq; virginem castam esse appellatam, quæ & sponsa est Christi, de quo Ioannes ait: *Qui habet sponsam sponsus est.* Quicumq; ergo in Ecclesia integritatem fidei habet, quam bonis operibus exornat, virgo casta est & si non corpore, tamen mente. Ideoq; sponsa est Christi. *Qui vero virginitatem vtramq; Deo propitiante castē, inuiolatēque seruauerit, sicut plurimi sanctorum fecerunt ex vtroq; sexu, illi utiq; palmam obtinebūt, quam nemo coniugatorum possidebit, & si sexus fœmineus, qui tantū est fragilis, & proclius, obseruat; quāto magis illi qui à virtute, viri nuncupantur.* *Timeo autem ne sicut serpens Hēnam seduxit astutia sua*, id est, ne sicut diabolus indutus serpente seduxit mulierem suā calliditate, & per mulierem decepit virum, ita modo *corrumpantur sensus vestri* per pseudo Apostolos qui sunt ministri diaboli, & excidant.

Prou. 27. vers. 2;

II.

B

Ioan. 3. vers. 29.

III.

XIX.

Libenter suffertis insipientes cum sitis ipsi sapientes. Apostolo transeunte à Corinthiis ad alias nationes, qui hic appellantur insipientes, quia & circumcisionem volebant obseruare, & Sabbathi otium, cæteraque præcepta carnalia legis, & Euangelii gratiam tenere, in hoc quoque insipientes vocantur, quia non pro mercede æterna, neque pro salute auditorum prædicationi insistebant, sed pro lucris temporalibus, vt illos expoliare possent, & pro laude humana, dicentes Apostolum non esse verum prædicatorem, eo quod à Domino per præsentiam carnis non fuerat vocatus, & alia dicebant, volentes eos ab amore Apostoli ad suum amorē retrahere, quod & fecerunt, plurimos simplicium, quos Apostolus ironicos alloquitur, dicens: libenter suffertis insipientes, cū sitis ipsi sapientes, quanquā etenim quidam hunc versiculum ita exponant, vt sit sensus quasi eos veraciter appellat sapientes. Miror cum sitis sapientes, sustineatis libenter insipientes. Beatus Augustinus taliter exponit, destruens hunc sensum & ironicos intelligens eos appella-

tos esse sapientes. Cum sitis, inquit, ô Corinthii, insipientes, putantes vos esse sapientes, non est mirum si patiens pseudo Apostolos *Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit.* Iudæi qui venerant à Iudæa, qui vtrumq; volebant agere, & iudaizare, & Euangelium obseruare, volebant credentes in seruitutem redigere legis, vt obseruarent Sabbathi otium, & irent Hierosolymā offerre legales hostias, & maxime vt circumcisionē obseruarent, dicentes: nullo modo eos posse saluari, sine circumcisione. Præcipue cum hoc non solū legis sit præceptum, sed longe ante legem familiari allocutione dixerit Deus ad Abraham: *Masculus cuius caro circumcisa non fuerit peribit anima eius de populo suo.* In hanc ergo seruitutem legis, & impedimentum carnis volebant Iudæi Corinthios redigere, quibus ipse dicit: *Sustinetis enim, id est, patienter suffertis, si quis vos in seruitutem legis vult redigere. Si quis deuorat,* Subaudi, substantiam vestram, patienter sustinetis. Pseudo Apostoli suis adulationibus, & laudibus expoliabant illos, quos decipiebant & in conuiujs plurimis, diripiebant eorum bona, erantq; illi contenti deuorari res suas à suis deceptoribus. *Si quis accipit.* Ac si dicat: Si quis rapit vestra bona à vobis, & accipit sibi, Vnde & aues rapacissimæ, quæ latino vocabulo accipitres vocantur, græce ἀπαι, id est, raptores appellantur, eo quod sibi accipiant, & alijs rapiant, atque hoc modo accipere est aliquid dolo capere. *Si quis extollitur.* Subaudi, in superbiam, extollentia est superbia, hos, inquit, Apostolus patienter sustinetis, qui se extollunt de scientia legis, & in superbiam eriguntur de utilitate generis. Quod autem sequitur. *Si quis in faciem vos cedit.* Hic est distinguendum, & postea subinferendum secundum ignobilitatem dico, & ibi similiter distinguendum. Nam licet per se singulæ sententiæ sub distinctione proferantur, tamen cum dixit, si quis in faciem vos cedit, exposuit, quid esset in faciem cedere, cum subiunxit. *Secundum ignobilitatem dico.* In faciem etenim cedere est impropere alicui ignobilitatem generis. Sicut Iudæi improperebant Corinthiis, ignobiles esse genere, quorum Patres semper idololatæ fuerunt, dæmones, & lapides semper pro Deo venerantes, se autem præferebant, iactantes, quod de genere Patriarcharum originem ducerent, de quorum stirpe Christus secundum carnem natus esset; Magna siquidem stultitia est, & ignobilitas, aliquem per regenerationem aquæ Spiritus sancti Filium Dei effectum, iactare aliquid de nobilitate generis; Maxime cum Dominus dicat, omnes nos fratres esse. Quamuis autem hunc versiculum ita exponant, quasi ad Apostolum pertineat, vt sit sensus, ignobilem rem ago, quod aliquid de nobilitate generis me extollo: non conuenit iste sensus, quia nondum peruenit ad illum locum, vbi dicturus est de genere Patriarcharum esse, sed eo modo intelligendum est, vt diximus, & ne forte aliquis putaret, quod pugnis, aut aliquo modo in faciem corporis diceret eos cædi, ideo taliter locutus est. Si quis inquam in faciem, id est, præsentia cedit impropere aliquid de ignobilitate generis, patienter sustinetis, & præfatis illos nobis. Secundum autem ignobilitatem generis, dico vos in faciem, siue in præsentia cædi non pugnis. *Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.* Subaudi, generis. Sic præferuntur nobis illi, & pro nihilo ducimur à vobis, de se loquens Apostolus, & sui causa sub introducit personam Barnabæ socii sui, qui ex eodem genere Iudaico erat, ita ergo se præferebāt falsi Apostoli ex Iudæis Apostolo Paulo, & Barnabæ, quasi nobiliori genere orti essent, quam illi, & quasi de dispari genere nati essent illi duo, ita despiciebant eos. Inde dicit Apostolus quasi nos infirmi, & ignobiles sumus in nobilitate generis, sic se præferunt nobis, & ita etiam à vobis præferuntur nobis. Sed reuera illi sunt potius infirmi in hac parte generis, qua se gloriantur, quia dicentes se filios esse Abraham secundum carnem, non sunt veraciter filii Abraham per fidem, quoniam non sunt imitatores eius. Nos autem sumus firmi & nobiles, quia existentes filii Abraham secundum carnem, sumus per imitationem fidei, & operationis. Et iste versiculus per se est præferendus, & distinguendus. *In quo,* Subaudi, negotio, *quis aude,* Subaudi, gloriari (in insipientia dico) *Audeo & ego gloriari.* Ac si diceret alijs verbis, *Audene*

audent illi gloriari in nobilitate generis, licet insipienter dicam, audeo & ego gloriari de nobilitate generis. Ideo autem ait in insipientia dico, quia stultum videtur quantum ad homines pertinet, & in insipientia, vt aliquis sibi metipsum testimonium laudis ex aliquo perhibeat. Apostolus tamen non erat insipiens, quia non sponte hoc agebat, sed coactus neque pro laude humana, sed vt Corinthios sua laude ad amorem suum retraheret ab amore pseudo Apostolorum, vel in insipientia dicit se gaudere, gloriari de nobilitate generis, vt illorum gloriam euacuet, qui se iactabant, quod filii essent Abraham, quia insipienter agebant. Inprudenter etiam se pronunciat, & insipienter agere, in hoc, quod se laudat, ne illi prudentes viderentur in hac parte, aut nobiles, qui se extollebant de nobilitate generis. *Hebraei sunt illi, & ego Hebræus*, Hebræi dicuntur ab Eber, Patriarcha suo, inde dicit Apostolus, gloriantur illi de nobilitate carnis, quod sunt Hebræi, & ego similiter Hebræus sum. *Israelita sunt illi de genere Iacob Patriarchæ*, qui & Israel est appellatus, & ego vero Israelita sum, qui Deum mente contemplor. *Semen Abrahe sunt amici Dei, & ego similiter*. *Ministri Christi sunt illi*, & ego similiter. Minister Christi dicitur, quisquis Euangelium prædicat (vt minus sapiens dico) *plus ego*, Subaudi, sum minister Christi, quam illi, quia & ego plus omnibus laboro, & quicquid prædico opere exorno. Illi vero licet in quibusdam rebus videantur prædicare, tamen non sunt veri ministri Christi, quoniam quod prædicant ore, destruunt operibus. In hoc autem appellat se minus sapientem esse, quam debebat, quia se laudabat dicens, plus se esse ministrum Christi, quam illos. Eteo modo, quo se dixit supra, in insipientia agere, eo minus nuncupare. *In laboribus plurimis*, Subaudi, desiderio Christi, & est sensus: in hoc apparet plus me esse ministrum Christi, quam illos, qui licet illi, qui mihi se præferunt, in aliquo laborauerint, tamen plus ego laboraui: quia plurimis laboribus die, noctuque defervio. Tradunt sancti Doctores, quod Apostolus è mane vel à pullorum cantu, vsque ad quintam horam labori manuum insistebat, vnde victum acquireret, & exinde vsque decimam horam publice disputabat. Plerumque tamen & in noctem pertrahebat sermonem, sicut tunc fecit, quando Eutychus somno grauatus cecidit per fenestram de solario. *In carceribus abundantius*, Subaudi, fui inclusus quam illi. Et est sensus, & si illi fuerunt in carcere, quos vos extollitis o Corinthii, ego plus quam illi. *In plagis supra modum*, Subaudi afflicus sum, sæpe plagatus est Apostolus à Iudæis & gentibus, & virgis cæsus, & si illi, inquit, plagati sunt, ego amplius. Quæstio est in hoc loco, cum Apostolus alibi dicat: *Fidelis Deus qui non patitur vobis tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam prouentum, ut possitis sustinere*. Quare hic dicat supra modum in plagis esse afflictum. Quæ, ita soluitur, quia multa sustinuit ipse supra modum humanum & supra virtutem humanæ fragilitatis, sed non supra virtutem diuinam. Ideoque potuit ea sustinere, & superare, quia virtus omnipotentis administrabat ei fortitudinem sufferendi. *In moribus frequenter*, Subaudi, fui positus, & si sæpe fuit in moribus, quomodo vivebat? In moribus dixit pro eo, quod est in periculis mortis, & in desperatione vitæ. *A Iudæis quinquies quadragenas*, Subaudi plagas, *una minus accepi*. Præceptum erat in Deuteronomio, vt quem delinquentem iudices verberabant, tam modum vindictæ temperarent, vt plagarum numerus quadragenarium numerum minime transcenderet, ne fæde coram eis fratre eorū laceratus iaceret. Quod ergo per quinque yces factus est, hic summam tangit Apostolus. Nam quinquies flagellatus, à Iudæis accepit plagas triginta nouem secundum legem Moyse, quasi transgressor eiusdem legis. Refert autem B. Beda, librum datum esse Roma per Chuldonium orientalium Anglorum antistitem, in quo erant omnes labores, passiones, & pœnæ Apostoli depictæ per loca oportuna, inter quæ omnia erat depictus Apostolus, quæ fœde nudatus iaceret in terra, & superastabat ei tortor, quadrifidum habens flagellum in manu. Sed vnâ ex fidibus in manu sua retentam, tres reliquas ad feriendum habebat extensas. Si enim quaternis fidibus percuteret, decies quadraginta plagas faceret: Si vero

xxii.

xxiii.
G

1. Cor. 10. v. 13.

H

xxiv.

I

XXV.

K

ternis tredecies feriret, triginta nouem ictus impleret. Vel si nouies feriret quater nis fidibus, & decima vice ternis, vnde quadraginta plagas daret. *Ter virgibus caesus sum*, hoc à gentibus passus est. Hæc autem in actibus Apostolorum non omnia reperiuntur, quæ nec eius Epistolis omnia continentur, quæ in eadem historia habentur. Inuenimus tamen ibi, quia cum venisset in partes Macedoniæ, & esset in ciuitate Colonia, iussus est virgis cædi, & alia vice iussit eum tribunus gentilium introduci in castra, & flagellari, ac torqueri flagris. *Semel lapidatus sum*, lapidatus est in lystris ciuitate Macedoniæ pro puella, de qua eiecit spiritum diuinationis, quæ magnum quæstum præstabat Dominis suis. *Ter naufragium feci*, Naufragium dicitur nauis fracta, & quod dicit ter naufragium feci, sic videntur verba sonare, quasi ipse fecisset illud naufragium. Sensus est: ter naufragium feci, id est, ter naufragium pertuli. Qui ergo sæpissime nauigio vehabatur per mare, non est mirum, si totiens naufragium passus est. *Nocte & die in profundo maris fui*. Licet quidam dicant, beatum Apostolum non esse in mare demersum, ibique in profundo aquarum negent nocte, ac die mansisse. Tenenda est certa sanctorum Patrum traditio, quia in veritate casu prolapsus est in profundum maris, vbi circum septus fluctibus die simul, & nocte. Post Deo gubernante liber ad terram rediit.

L
XXVI.

Numquid ergo ipse, qui in exitu filiorum Israel de terra Ægypti mare diuisit in diuisiones, & postea Iordanem, & torrentem. Annon, qui etiam seruauit Ionam in ventre ceti, & Petro mare calcabile præbuit, non potuit etiam militem suum, egregiumque prædicatorem Paulum in profundo maris seruare, vt neque à circumpositis præfocari aquis, neque à beluis marinis deuorari potuerit? Potens vtique potuit ideoque fuit. Denique non est amplius mirandum, Petrum super vndas maris non infusus vestigiis ambulasse, quam Paulum nocte ac die in profundum maris illæsum custoditum esse. Mysticè per Paulum, qui nocte ac die in profundo maris fuit, & tamen Domino se protegente ad terras libere peruenit, intelliguntur illi iusti, qui de profunditate periculorum & perturbationum sæculi à Domino educuntur quotidie, sed plenius in die iudicii liberabuntur, atque ad litus æternæ soliditatis perducuntur, quia positi inter fluctus huius sæculi non dubitauerunt in fide de Dei misericordia. Petrus vero, qui primum non infusus vestigiis incescit, sed postmodum dubitans, cæcidit inter fluctus, sicque postea à Domino eleuatus, & ad terram est perductus, significat semetipsum, qui dubitauit quando negauit, sed à Domino est releuatus ad fidem, & significat omnes martyres, omnesque iustos, qui in primordio sui fortiter incedunt, pro nihilo deputantes sæuitiam persecutorum, sed postea ingruente tempestate grauissimæ persecutionis dubitant in aliquo, sed Domini gratia protecti subleuantur, ne penitus cadant in desperationem, & vincantur à procellis, atque ad terram electorum perducantur. *In itineribus sæpe periculum fluminum*, Subaudi, interfui. Iterum conuertit se ad alia pericula memoranda, se vexatum secundum carnem pro CHRISTO in terra, & mari, & multa plura se sustinuisse, quam pseudo Apostoli. Solent tempore hyemis & pluuiarum transgredi flumina alueos suos, & nimium intollerabile præbere iter viantibus. Quia ergo Apostolus hyemali tempore solitus erat transire de loco ad locum, pede sæpe incurrebat fluminum pericula. *Periculis latronum*, sæpe interfui, pseudo Apostoli, & Iudæi increduli immittebant ei latrones, vt quia ipsi neque poterant, neque audebant eum publicè interficere, ab illorum ministris interficeretur. *Periculis ex genere*, sæpe sustinuit ipse pericula à Iudæis, fratribus suis secundum carnem, qui dolebant, quod derelicta lege ad Euangelium se conuerteret. Vnde legimus, quia Princeps sacerdotum Ananias præcepit assistantibus sibi percutere os eius, & longum est enarrare quotiens hoc factum est. *Periculis in gentibus*. A Philosophis gentium, & principibus multa incommoda passus est propter mysterium Incarnationis Filii DEI, passionis.

passionis, resurrectionis, Ascensionisque ad coelos, & propter vnitis Dei culturā, quam prædicabat. *Periculis in Civitate* sæpe interfuit, quod longum est enarrare. *Periculis in solitudine*, Periculum in solitudine sustinuit à Iudæis, quando factis insidiis voluerunt eum occidere in via, vel etiam periculis in solitudine interfuit, quia Diabolus inuidens, & non solum per homines ministros suos eum persequeretur, sed etiam bestias ferocissimas contra eum excitabant, ne auderet de loco ad locum transire. *Periculis in mari*, Non solum quando ter naufragium pertulit, & quando lapsus est in mare, vbi fuit inter medios fluctus die ac nocte illæsus, permansit, verum etiam sæpissime in mari pericula sustinuit. Vnde quadam vice impegerunt, nauim ad litus, quæ prora fixa manebat immobilis, puppis vero soluebatur à vi maris, & quando milites volebant omnes custodias occidere, nequis posset natatu peruenire ad litus, sed Centurio hoc prohibuit propter Apostolum, volens eum seruare. *Periculis in falsis fratribus*. Sæpe interfui, falsi fratres hi sunt, de quibus dicit Apostolus in Epistola ad Galathas quia *sub introierunt falsi fratres explorare libertatem nostram*. Hi enim partim Christiani erant, partim Iudæi, in neutro tamen perfecti, qui Zelo legis & circumcisionis Apostolo inuidentes, insidias ei prætendebant. *In labore & ærumna*, ærumna, est miseria, & molestia. Potest esse labor sine ærumna, id est, sine miseria, & molestia atque sine aliquo tædio, & ideo addidit & ærumna, vt laborem Apostoli ostenderet esse non sine molestia, & afflictione: solent namque homines laborare in hortis, in viridariis cum delectatione causa exercendi. Sicut legimus de Protoplasto, quia posuit eum Deus in Paradiso, vt operaretur & custodiret illud, ille enim labor sine aliqua molestia erat. *In vigiliis multis*. Aliquando sponte, & voluntarie vigilabat: aliquando non sponte, sed ex necessitate, quia positus in pressura, & angustia necesse erat vt vigilaret, Dei implorans auxilium. Sicut quando positus in carcere cum Sylla hymnos Deo cantabat, quando custos carceris videns splendorem in carcere, & ostium apertum volebat se interficere, putans omnes victos fugisse. Sed Apostolus hoc prohibuit. *In fame & siti*. Persequeretur à Iudæis de loco ad locum, & ideo famem læpissime patiebatur per inopiam, & sitim. *In ieiuniis multis*. Multa fuerunt eius ieiunia, quæ sustinuit aliquando volens, aliquando nolens. *In frigore & nuditate*. Maximum frigus, & maximam penuriam propter nuditatem tunc sustinuit, dum duceretur nauigio Romam, eo quod appellasset Cæsarem, quando exeuntes à mari venerunt in Insulam Melitanam, vbi congregasset sarmentorum multitudinem, vt se calefaceret, vipera à calore ignis procedens inuasit manum eius. *Præter illa quæ extrinsecus sunt*, id est, præter illa pericula, quæ in corpore sustineo, *instantia mea*, id est, perseverantia mea est. *Sollicitudo quotidiana omnium Ecclesiarum*, quia longum erat enarrare omnia pericula, & omnes angustias, & tribulationes, quas expertus fuerat, conclusit dicens. Præter illa, quæ extrinsecus in corpore sustineo, perseverantia mea est semper sollicitudinem habere de omnibus ecclesiis, quibus prædicaui, timebat enim ne forte quibus prædicauerat, à falsis Apostolis deciperentur. Vel etiam propter minimas tribulationes, quasi videbant & audiebant Apostolum pati, deficerent à fide, *Quis infirmatur & ego non infirmor*, propter nimiam dilectionem in tantum compatiebatur infirmis, vt etiam ipse videretur infirmari illorum infirmitate, suam reputans more medici, & procuratoris, infirma agens, qui videns ægrum tristari, & dolere, participes sunt eius doloris & mœroris. *Quis scandalizatur & ego non vror?* Quantum ad hunc locum pertinet, scandalizari est carnis pati desiderium, & contristari, atq; affligi calore corporis, & ardore vitiorum accendi, vri similiter est calore libidinis, totiusque corporis calore, vel ardore æstuari. Scandalizatur ergo aliquis, quando non sponte illectus pulchritudine mulieris, aut propriæ carnis calore prouocatur ad libidinem perpetrandam, sed dum inuitus, & inpremeditatus hoc agit, scandalizatur sibi, & irascitur atq; contristatur. Hanc necessitatem humanæ naturæ considerans Apostolus, qui nimium fragilis est, dicit se vri, vt consulat talibus, compatiens infirmitati eorum. Nec contemnit huiusmodi talia

M.

xxvii

N.

xxviii

xxix

O.

sustinentes, sed commonet in humilitate sermonis dicens se similia pati. Vt si ille, qui tantam gratiam consecutus erat, adhuc desideria carnis patiebatur, & magister gentium erat, non desperarent illi qui infirmioris gratiæ adhuc erant, si talia paterentur, sed spe promissi præmii repugnarent stimulis carnis, sicut ipse repugnabat, ne quis eorum qui hæc ab illo audiebant, desiderii carnis victi, in desperationem laberentur. Plus enim est vti quam scandalizari, ac si diceret patitur aliquis, & affligitur à desiderio, & nimio ardore concupiscentiæ & ego non solum affligor, sed etiam quod maius est, vror, & quodammodo incendor. Nimiam enim concupiscentiam carnis patitur, quando dicebat. *Infelix ego homo, id est, miser ego quis me liberabit de corpore mortis huius?* & illud, *video aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ & captiuum me ducentem*, id est, captiuare volentem in lege peccati quæ est in membris meis. Nos igitur si volumus coronari cum Apostolo Paulo, certemus viriliter, sicut ipse certauit, quatenus omnia oblectamenta vincamus, quia non potest coronari, nisi qui legitime certauerit. *Si gloriari oportet quæ infirmitatis meæ sunt* subaudi in his gloriabor. Oportebat illum utique gloriari, & enumerare suas passionibus, non pro se, vt ille aliquid cresceret apud Deum, sed pro illorum salute quos volebat ab amore fallorum Apostolorum ad suum reuocare, & vt se etiam aliis in exemplum præberet & imitabilem. Infirmitatis autem nomine comprehenduntur omnia incommoda & persecutiones atque passionibus quas pro Christo libenti animo pertulit. Et est sensus, si gloriari volunt hi qui vos seducunt & retrahunt ab amore meo, mihi detrahendo in his gloriantur, in quibus ego glorior, licet inuitus & prouocatus. Manifestum est autem non posse illos gloriari in infirmitatibus, & passionibus, quas pro Christi amore, pro mercede æterna, & pro salute fratrum sustinuerint; attamen gloriantur de nobilitate generis, quod filii sunt Abraham, de qua ego nolo gloriari, quamquam ex eodem genere originem ducam. Querunt non nulli, cum Deus per Salamonem dixerit *laudet te alienum & non os tuum*, quia iusti atque perfecti viri aliquando bona, & virtutes narrant, quas diuinitus perceperunt, Verbi gratia: Sicut beatus Iob, qui dixit: *Pes fui claudo & Pater orphanorum, causamque quam nesciebam diligentissime inuestigabam* ceteraque huiusmodi, & Dauid *si reddidi retribuensibus mihi mala*, id est, non reddidi Apostolus quoque isto loco multipliciter. Quibus respondendum est, quod perfecti dum virtutes proprias prædicant, & se apud homines laudant, non idcirco faciunt, vt ipsi apud homines sua ostensione aliquid proficiant, exemplo suo ad vitam trahant, in hoc quoque omnipotentis Dei imitatores sunt, qui laudes suas hominibus loquitur, quatenus ab omnibus cognoscitur. Nam Deus qui nos prohibet per scripturam, dicens *laudet te alienum & non os tuum*, ipse per scripturas laudes suas loquitur, dicens ad Moysen: *Ego Deus omnipotens & nomen meum Adonai non indicaui eis*. Et per Esaiam: *Anse me non est formatus Deus & post me non erit*. Quare ergo facit quod prohibet ipse? nimirum si virtutes suas, & mirabilia ipse taceret, nequaquam eum ullus cognosceret. Si nullus eum cognosceret, si nullus amaret, nullus ad vitam rediret. Vnde per Psalmistam de eo dicitur, *Virtutem operum suorum annuntiabis populo suo vt det illis hæreditatem gentium*, Virtutes ergo suas annuntiat, non vt laudibus suis ipse proficiat, aut indigeat, sed dum suam nobis magnitudinem narrat, nostram ad se impericiam subleuat, iusti itaque cum virtutes suas prædicant, reprehensibiles non sunt, quia dum vitam suam querunt, de quibus tamen sciendum est, quia numquam bona sua deregunt, nisi eos aut proximorum vtilitas, aut certe nimia necessitas cogat, sicut nunc Apostolum coëgit. Vnde ipse dixit si gloriari oportet, & reuera oportebat.

XXXI. Ergo si gloriandum est Christiano, in humilitate est gloriandum. *Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi scit quia non mentior*. Dicturus rem penè incredibilem, quod Iudæi increduli contra eum Principes gentium concitassent, regnaque terræ contra eum insurrexerint, nihilque ei nocuerint, Deum testem inuocat, vt facilius credatur. Ideoque talia commemorat, vt ostendat quanta distantia est inter veros Apostolos, qui tanta pro Dei amore sustinebant, quærentes salutem auditorem,

Rom. 7. v. 24.
ibid. vers. 23.

P.

XXX.

Prouer. 27. v. 2.

Iob 29. v. 15.
Psalm. 7. v. 5.

Q.

Prouer. 27. v. 2.
Exod. 5. v. 3.
Isai. 43. vers. 10.

Psalm. 110. v. 6.

rum, & pseudoapostolos, qui auditores suos expoliabant, non quærentes salutem illorum. *Damasci præpositus gentis Areta regis custodiebat ciuitatem Damascenorum ut me comprehenderet.* Damascus ciuitas est metropolis Syriæ, quam ædificauit Damascus, Eliezer seruus Abrahamæ, & interpretatur Damascus sanguinem bibens, quod bene conuenit illi loco, quia ibi effusus est sanguis Abel. Illa autem quæ hic dicuntur de Apostolo, in exordio fidei eius facta sunt, quando cæcatus à Domino in itinere perductus est Damascum, *ubi mansit tribus diebus non videns, neque manducans.* Postea vero baptizatus & accepto pane confortatus introiuit statim in Synagogam Iudæorum, & cœpit publice prædicare nomen Domini Iesu, quod videntes Iudæi succensi sunt zelo, & quærebant occasionem quomodo eum perderent. Sed dum per se minime hoc auderent agere, adierunt Præpositum Ciuitatis super hac re, quatenus auxilio & permissu valerent illum occidere, qui volens placere Iudæis, & strenuus in officio sibi credito apparere, præcepit custodire vndique Ciuitatem, ne vilo modo viuus effugere potuisset. Sed Dei auxilio procurante effugit eo modo, quo sequentia manifestant. *Et per fenestram, inquit, in sporta dimissus sum per murum, & sic effugi manus eius.* Sporta vas est ex luncis & palmarum foliis contextum, in quo deorsum cum funibus dimissus est per murum à fratribus fidelibus. Quæstio est in hoc loco, quare Apostolus Damasco fugerit, qui dicebat, *Ego non solum alligari in Hierusalem sed & mori pro nomine Domini Iesu paratus sum,* quæ hoc modo soluenda est, quia non ideo fugit, ut martyrium horreret suscipere, sed maluit campum certaminis quærare, & latitudinem gentium petere, quam intra claustra Ciuitatis teneri, & occidi, ubi per pauci erant credentes, qui eius martyrio corroborarentur, & informarentur, ut similia pati non dubitarent, quod postea ipse impleuit, dum martyrium sustinendo plurimos ad hoc informauit. Impleuit ergo præceptum Domini, dicentis, *Cum vos persecuti fuerint in Ciuitate ista, fugite in aliam* & reseruauit, pariter exemplum martyrii, & vtilitatem suæ prædicationis, quam postea impleuit. Huius exemplo ergo erudimur aduersariorum pugnam & constanter appetere, & prudenter aliquando declinare.

XXXII.

R.

Acto. 9. v. 9.

XX XII.

Acton. 21. v. 13.

Mart. 10. v. 23.

CAPVT XII.

Narrat factas sibi ante annos 14. diuinas visiones, & de dato sibi carnis stimulo, ostendens quod eum compulerint ut se laudaret quum ab illis potius debuisset commendari propter accepta ab ipso beneficia, pro quorum salute adhuc immolari paratus est: sed metuit ne ad eos veniens inueniat aliquos dissensionibus aliisque vitiis adhuc inuolutos,

I gloriari oportet (non expedit quidem:) veniam autem ad visiones & reuelationes Domini. † Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim, (sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit) raptum huiusmodi usque ad tertium cælum. † Et scio huiusmodi hominem, (sive in corpore, sive extra corpus, nescio, Deus scit) † quoniam raptus est in Paradisum: & audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui. † Pro huiusmodi gloriabor: pro me autem nihil gloriabor nisi in infirmitatibus meis. † Nam, & si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam: parco autem ne quis me existimet supra id quod videt in me,

1.

A.

2.

3.

4.

B.

5.

6.

aut

7. *aut aliquid audit ex me.* † *Et ne magnitudo reuelationum extollat*
 C. *me, datus est mihi stimulus carnis mea angelus satana, qui me co-*
 8. *laphizet.* † *Propter quod ter Dominum rogavi ut discederet à me.*
 9. † *dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea: nā virtus in infirmitate per-*
 10. *ficatur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabi-*
 11. *tet in me virtus Christi.* † *Propter quod placeo mihi in infirmitati-*
 12. *bus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in an-*
 13. *gustibus pro Christo: Cum enim infirmior, tunc potens sum.* † *Factus*
 14. *sum insipiens, vos me coëgistis. Ego enim à vobis debui commen-*
 15. *dari: nihil enim minus fui ab ijs, qui sunt supra modum Apostoli:*
 D. *tametsi nihil sum:* † *signa tamen Apostolatus mei facta sunt super*
 16. *vos, in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus.* †
 17. *Quid est enim, quod minus habuistis praeter ceteris Ecclesiis, nisi quod*
 18. *ego ipse non grauavi vos? Donate mihi hanc iniuriam.* † *Ecce,*
 E. *tertio hoc paratus sum venire ad vos: & non ero grauis vobis. Non*
 19. *enim quaro qua vestra sunt, sed vos. Nec enim debent filij pa-*
 20. *rentibus thesaurizare, sed parentes filiis.* † *Ego autem libentissimè*
 G. *impendam, & superimpendam ipse pro animabus vestris: licet plus*
 21. *vos diligens, minus diligar.* † *Sed esto: ego vos non grauavi: sed*
 cum essem astutus, dolo vos cepi. † *Numquid per aliquem eorum,*
 18. *quos misi ad vos, circumueni vos? Rogavi Titum, & misi cum*
 19. *illo fratrem. Numquid Titus vos circumuenit? nonne eodem spi-*
 20. *ritu ambulauimus? nonne iisdem vestigijs?* † *Olim putatis quod*
 21. *excusemus nos apud vos? Coram Deo in Christo loquimur: omnia*
 22. *autem charissimi propter aedificationem vestram.* † *Timeo enim, ne*
 23. *forte cum venero, non quales volo, inueniam vos: & ego inueniar*
 24. *à vobis, qualem non vultis: ne forte contentiones, emulationes, a-*
 25. *nimositates, dissensiones, detractiones, susurrations, inflationes,*
 26. *seditiones sint inter vos:* † *ne iterum cum venero, humiliet me*
 27. *Deus apud vos; & lugeam multos ex ijs qui ante peccauerunt, &*
 28. *non egerunt penitentiam super immunditia, & fornicatione, &*
 29. *impudicitia, quam gesserunt.*

A. **S**i gloriari oportet (non expedit quidem.) Si gloriari me oportet propter salutem a-
 liorum, & necessitatem supradictam, qua compellor, in hoc possum gloria-
 ri, quia euasi manus persequentium, tamen non expedit, id est, non est mihi
 necesse, vt glorier, quia non elegi superbiam, & iactantiam, sed humilitatem. Ve-
 niam autem ad visiones & reuelationes Domini, subaudi de quibus potero gloriari.
 Visiones ac reuelationes Domini dicit, quod vnum est, quas ei ostendit Domi-
 nus. Nunc in sequentibus dicturus est, quo sit eleuatus, vt per hoc possimus intel-
 ligere, quanta & qualia ostensa & dicta sunt. Ne sicut pseudoapostolis atque incre-
 dulis videbatur, minor ceteris Apostolis in gratia crederetur, quamuis nouissimus

mus

mus sit vocatus, & Dominum præsentem in carne non viderit. *Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim siue in corpore siue extra corpus nescio Deus scit, raptum huiusmodi hominem vsque ad tertium cælum* Mos, & vsitata consuetudo est scriptorum, qui nobis sacras litteras ministrant, vt quando ab aliquo eorum narratur historia, cum ad se ipsum venerit, sic de se tamquam de alio loquatur. Sic fecit Moyses, qui dixit. *Erat autem Moyses vir mitissimus super omnem terram*, & Iob, *vir erat in terra Huius nomine Iob*. Sic beatus Matthæus cum in textu narrationis suæ venisset ad se ipsum, *Vidit inquit publicanum nomine leui*. Non dixit vidit me, sed sic seruit ordini narrationis suæ tamquam rerum gestarum scriptor, non tamquam sui ipsius prædicator, inusitatus, tamen beatus non in historia, vbi rerum gestarum suscipitur explicanda narratio, sed in Epistola hoc fecit sicut in isto loco apparet, vbi loquitur de se causa humilitatis, quasi de alio, inquiring, scio hominem in Christo manentem ante annos quatuordecim raptum vsque ad tertium cælum. Ex quo Apostolus raptus est ad tertium cælum, vsque ad illud tempus, quo ista conscripsit quatuordecim anni completi sunt, vnde aliquando apparet quia magna necessitas compulit illum patefacere, quod per tot annos in intimo cordis arcano celauerat. Igitur de his verbis Apostoli diuersa sentiunt. Quorum opiniones huic loco per longum est inferere, & ad præsens narrare nisi tantummodo pauca ex pluribus: Iulianus Dominus vir sanæ prudentiæ primum cælum dicit isto in loco appellatum esse æreum, in quo & aues cœli vocantur. Secundum Sidereum, vbi continentur duodecim signa cæteraque astra præter septem planetas, quod & firmamentum appellatur, Tertium intelligit spirituale, siue mentale, vbi Angeli & animæ sanctorum in contemplatione Dei sunt positæ contemplantes super se Deum omnipotentē, qui vniuersæ creaturæ præsidet. Ita tamen præsidet vt præsidendo omnia sustineat, sustinendo circumdet, circumdando impleat, secundum illius intellectum ad istud tertium cælum mentale raptus est Apostolus, & in hoc quidem bene sensit, sed secundum Augustinum adhuc necesse est ad altiora conscendere, & profundiora scrutari, qui in elucidandis quæstionibus omnes doctores post Apostolos præcellit. Quia ergo Apostolus non humanas, neq; Angelicas visiones dicit se enarrare, altius ista inquirenda sunt. Tria igitur genera esse visionum manifestum est. Est visio corporalis, quæ corporeis oculis fit, qua videmus cælum, & terram atq; omnia visibilia, & corporea. Et est visio spiritualis, qua ea, quæ videmus, vel audimus in præsen-
 tiæ memoriæ recondimus, & ea quæ audiui-
 mus vel vidimus in præterito modo quasi præsentia cernimus. Et cum alii, vbi sint à nobis posita ea, quæ vidimus corporaliter, nunc absentes quasi præsentia cernimus. Verbi gratia sum modo per præsentiam corporis Romæ, & cerno ita Carthaginem, quam dudum vidi, quasi in præsentia mea sit posita, cum longe cum ab illa remotus. Quæ duo genera visionum communia sunt nobis cum pecoribus, & aui-
 bus, quæ vident per corpus, & eorum quæ vident imaginaliter spiritus informantur. Vnde & pecora præsepia recognoscunt, & aues ad nidos suos reuolant. Nisi enim partem spiritualis visionis, id est, memoriæ haberent, quæ constat solummodo in anima, nequaquam recedentes aues à nidis recordarentur illorum, neque animalia recognoscerent præsepia. Est & tertia visio intellectualis, quæ nihil est aliud, nisi rationalitas, & excellentia animæ, per quā ea corporaliter videmus, & imaginaliter in memoria retinemus, intellectu discernimus intellectu igitur discernimus quod illud sit corpus, illud similitudo corporis, & plerumq; quod significet hanc intellectualem visionē, nullatenus pecora, aut volatilia habent, quia nec se ipsa intelligunt, nec illa quæ oculis cernunt. Postremo corporalis visio, sine spiritali esse nō potest, quæ in anima solummodo, spiritalis vero sine corporali esse potest. Vnde absentes homines recordamur, & in tenebris ea quæ videmus imaginaliter cernimus, in super & somnia intellectualis nepe, nec corporali indiget nec spiritali intellectu, namq; nec corp⁹ videm⁹, nec imaginē corporis. Per hūc quippe videtur iustitia, caritas, ipse De⁹, ipsa mens

ft:

Num. 12. v. 3.
Iob 1. v. 1.
Luc. 5. v. 21.

B.

C:

D:

mens hominis, quæ nullum corpus habet, nullam soliditatem corporis, Quapropter ista visio intellectualis transcendit, & præcellit illas duas præmissas, corporalem scilicet, ac spiritualem, Quod probare possumus ex volumine Danielis Prophetæ, vbi legimus quia cum Baltasar epularetur, & potaret opipare siue splendide in vasistæpli, Domini, quæ asportauerat Nabuchodonosor auus eius de Hierusalem, vidit articulos manus scribentis in pariete aulae Regiæ, vidit corporali visione, continuoque per corporis sensum imago rei corporaliter factæ spiritui eius impressa est. Atque dum ad alia se verteret, licet corporaliter illa non cerneret, spirituali visione & memoria videbat. Videbat in spiritu, id est, in anima & non intelligebat, quid significaret, quia non pleniter habebat intellectualem visionem, licet aliquid inde haberet. Vnde apparet quia in omnibus hominibus viget, intelligebat signum esse, quod videbat, id habens ex mentis officio, id est, ex intellectuali visione, & quia requirebat, quod significaret, etiam ipsam inquisitionem vtiq; mentis intellectus aiebat. Quo non comperto Daniel accessit & quia intellectualem visionem habebat spiritu Prophetico, mente illustrata, perturbato Regi, quod illo signo protenderetur, aperuit. Ipse potius Propheta per hoc genus, quod mentis est proprium potuit intelligere, ac dicere quid significaret, quam ille, qui & signum factum corporaliter viderat, & eius imaginem in spiritu cogitando cernebat, nec aliquid intellectu nosse poterat nisi signum esse & quid significaret inquirere. Tres igitur cœli non absurde possunt intelligi tria genera visionum, de quibus hactenus locuti sumus, ita tamen vt per primam visionem intelligamus, quicquid infra ambitum siderei cœli continetur pariter cum ipso, quod & firmamentum appellatur. Per secundum cœlum spirituales, vbi Angelica natura, & animæ sanctorum in contemplatione Dei sunt positæ. Tertium vero cœlum intelligitur iam intellectualis visio, & rationalis, qua intelligendo conspiciuntur caritas, pax, gaudium, longanimitas, bonitas, benignitas, fides, modestia, continentia ceteraque huiusmodi, quibus propinquatur Deo, & quia ipse Deus videtur ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ad quam, id est, intellectualem visionem, quæ designatur per tertium cœlum, raptus & eleuatus est Apostolus. Vbi, id est, in intellectuali visione non solum ea, quæ in spirituali cœlo sunt, intelligendo vidit, sed etiam ipsam Dei substantiam, verbumq; Deum, per quod facta sunt omnia in charitate spiritus sancti, non per corpus, non per similitudinem corporis, sed sicut est ipsa veritas contemplatus, est in hac vita videlicet, quomodo Deus omnipotens, Trinitas sit in personis, & vnitas in substantia sicut videndus est ab omnibus sanctis post generalem resurrectionem. Quæstio vero non modica isto in loco oritur, quomodo ipsa Dei substantia à quibusdam in hac vita positis videri potuerit propter illum, quod dictum est ad Moysen: Nemo potest faciem meam, id est, inuisibilitatem meam videre, & viuere. Et propter illud Deum nemo hominum vidit vnquam in mortali vita ex toto positus: Quæ ita soluitur, quia potest humana mens, id est, intellectus & rationalitas animæ diuini ius rapi ex hac vita ad Angelicam vitam, antequam per istam communem mortem carne soluatur, sicut credendum est de beato Apostolo, vbi ad ea facta est ab huius vitæ sensibus quædam intensionis auersio, & tam euident, tamque manifesta sit eadem visio intellectualis, vt siue in corpore siue extra corpus fuerit, id est, vtrum sicut solet in vehementiore ecstasi vel excessu ab hac vita mens in illam vitam fuerit alienata, manente corporis vinculo, anima, videlicet in corpore an omnino talis resolutio facta fuerit, qualis in plena morte contingit; anima recedente, ipse se nescire profiteatur. Quapropter nec nobis est querendum, ne contra illud agamus, quod dicitur: Altiora ne quisieris, ita sit vt & illud verum sit, quod dicitur: Nemo potest faciem meam videre & viuere, quia necesse est ab hac vita abstrahi mentem siue intellectum, quando in illius ineffabilitatem visionis assumitur, & non sit incredibile quibusdam sanctis nondum ita ex toto defunctis, vt sepelienda cadauera remanerent, etiam istam excellentiam visionis fuisse concessam, Abbreviatio superiorum. Tres cœli significant tria genera visionum, quarum

quarum prima est corporalis, qua videmus cœlum, & terram, cœteraque corporea, & visibilia: secunda spiritualis quæ fit in anima, sine intellectu, cū imagines eorum, quæ videmus memoriæ recondimus & in tenebris ea quæ videmus imaginiter cernimus, insuper & somnia & ædificia, & homines, quos dudum vidimus sicut spirituali visione videmus in anima, quasi præsentes sint nobis. Istæ duæ visiones communes sunt nobis cum pecoribus, & volatilibus, quæ & corpore vident, & loca propria recognoscunt, sicut pecora agnoscunt præsepia sua, & aues ad nidos suos redeunt, quia recordantur illorum. Est & tertia visio intellectualis, quam nullatenus habent pecora, & volatilia, nisi Angeli, & homines ratione vtentes. Unde intellectus idem est & ratio, tamen in omnibus hominibus agit æqualiter; intellecta autem siue discernimus, quod illud corpus, illud similitudo corporis, & per hanc visionem videtur iustitia, caritas, ipse Deus. Ad istam ergo tertiam visionem intellectualem, quæ designatur per tertium cœlum, & quæ transcendit sua excellentia duas præmissas, ita raptus, & eleuatus est diuinitus Apostolus, vt tertiū non per corpus, non per similitudinem corporis, sed sicut est ipsa veritas, cerneret, & sicut videndus est post hanc vitā ab omnibus electis. Quæ visio tam euident tamq̃ manifesta fuit, vt ipse Apostolus se profiteatur nescire, vtrum quando in tertium cœlum in corpore cum corpus viuere dicitur, siue ṽgilantis, siue dormientis, siue in ecstasi à sensibus corporis alienata, an omnino de corpore exierit, vt mortuum corpus iaceret, donec peracta illa demonstratione membris mortuis anima redderetur, & nō quasi dormiens euigilaret, aut ecstasi alienatus denuo rediret in sensus, sed mortuus omnino reuiuisceret, *Et scio huiusmodi hominem siue in corpore siue extra corpus nescio Deus scit. Quoniam raptus est in paradysum & audiuit arcana verba quæ non licet homini loqui.* Bis raptum se dicit Apostolus, primum ad tertium cœlū, postea in paradysum. Non in illum paradysum terrenum, vbi quondam fuit Protoplastus subaudi Adam, sed in cœlestem. Nam Paradysus int̃pretatur hortus deliciarum, & significat beatitudinem electorum, cœlestem scilicet requiem, ad quā raptum se dicit Apostolus eo modo, quo & ad tertium cœlum. Audiuit arcana verba, id est, occulta, secreta, atque ineffabilia, quæ non licet homini loqui, inter ipsos spirituales viros cœlestem vitam ducentes sunt aliis capaciōres, atque meliores, in tantum vt ad ea peruenerint, quæ non licet eis aliis loqui, de talibus erat Apostolus, qui audiuit in paradiso paradysorum ineffabilia verba, quæ non licet homini loqui, id est, aut ille qui audiuit non potest ea aliis narrare propter ineffabilitatem illorum, aut non permittitur ei, aut si tantæ dignitatis est, vt permittatur ei loqui, & possit aliis narrare, illis qui audiunt non licet ea loqui, quia non valent ea capere ob magnitudinem mysteriorum, *Pro huiusmodi subaudi visionibus Dei manifestissimis gloriabor lætabor, gaudebo, & exultabo, pro me autem, id est, pro mea extollentia, & laude vel pro meis meritis, Nihil gloriabor, quia gratia Dei sum id quod sū nisi in infirmitatibus meis.* Infirmitatis nomine comprehendit omnia incommoda, & passionēs, quas sustinebat pro Christi nomine. in quibus ipse gloriabatur. *Nam etsi voluero gloriari subaudi propter meritum, quod habeo apud Deū, Non ero insipiens illud narrando: quare? Veritatem enim dicam,* hoc dicit quasi meritum suum profiteatur, quod habet apud Deum, non erit imprudens, quia veritatem loquitur, ergo si quis pro vtilitate & ædificatione aliorum bonum sibi diuinitus concessum cum humilitate narrat, non agit insipienter, quia veritatem loquitur. Qui vero bonum quod habet propter iactantiam aliis prædicat, deputans illud suis meritis, vel quod non habet, dicit se habere, insipiens & nimium est imprudens, quia mendacium loquitur. *Parco autem, id est, dimitto narrare gloriā meam, & meritum atque gratiam, Ne quis me existimet supra id quod vidit me aut audis ex me.* Nolebat Apostolus narrare gratiam sibi largitam, quia nolebat maior apparere, & sanctior quam erat: Inde dicit, idcirco nolo gloriari, & dimitto omnem gratiam mihi concessam, ne quis putet me meliorem, sanctioremque esse super id, quod videt in mea conuersatione, aut supra id quod audit ex me ab aliis. *Es ne magnitudo reuelationum extollat me subaudi in superbiam, datus est mihi à Do-*

Y

mino

G.

iir.
iv.

v.

I:
vi:

vii:

mino *stimulus carnis meae Angelus Satana, qui me colaphizet*. Quidam enim dicunt Apostolum dolore capitis laborare, quidam à Diabolo de ardore libidinis tentari, & affligi, quod verius est. Ne ergo in superbiæ tumorem extolleretur, permixtus est tentari à Diabolo de ardore libidinis, quem appellat stimulum carnis. Vt enim dicunt Doctores, stimulus proprie timoris & libidinis est, ipsumque stimulum carnis, à quo pungebatur, vocat Angelum Satanae, id est, nuncium Diaboli, quia à Diabolo mittebatur, illa talis stimulatio concupiscentiæ, & quandocunque Apostolus patiebatur illam stimulationem, sciebat illam à Diabolo sibi immitti. Sed Dominus qui mittebat eum colaphizari, id est, affligi, & tribulari à tentatione Diaboli, ne in superbiam erigeretur cognoscendo suam fragilitatem, ipse vtrique custodiebat eum, ne in vitium libidinis caderet. Vnde apparet quia per venenum fugabat venenum libidinis, & venenum, tentatio carnis fugabat ab illo venenum superbiæ. Dedit namque ei Dominus Antidotum Thiriaceum quod de serpente conficitur, qui vocatur tiriaceus, à quo & tiriaceum appellatur, & fugat venenum aliud à quo tentabatur de libidine, ab illo sanabatur de vitio superbiæ. Quia à Domino acceperat contra venenum superbiæ Antidotum thiriaceum, quod gustatum, venenum pellit, erudire quippe volens Dominus electos suos, & custodire in humilitate virtutum, permittit eos sæpe tentari, sicut egregium prædicatorem à Diabolo permisit tentari. Ne magnitudine revelationum excolli potuisset, ipsamque tentationem sic disponit, ut qui elati perire poterant, in humilitatis gradu consistentes à perditione & præcipitatione seruentur, quapropter si quis tentationem aliquam sustinet, non debet desperare, neque deficere, sed cum Dei adiutorio certare, ut vincat. *Propter quod subaudi impedimentum libidinis ter Dominum rogaui ut discederet à me stimulus carnis, siue Angelus Satanae.* Quem potest isto in loco cum Dominus dicat per Prophetam de quolibet electo. Ad huc te clamante dicam *ecce adsum* & in Euangelio omnia *quacunque petieris in nomine meo* fient vobis, quare eximius Apostolorum orans liberari à tentatione Diaboli, & stimulatione carnis non sit exauditus. Sed sciendum est, quia ideo non exauditus, quia non petebat in nomine Iesu, id est, quod ad salutem suam pertinebat. Nesciebat enim petere per se, quid utile sibi erat. Sic ipse alias dicit. *Nam quid oremus sicut oportet nescimus* si ergo esset exauditus, ut ab illo recederet tentatio diaboli, concupiscentiaque carnis, poterat euenire, ut cito in superbiam extolleretur, & ne nimium contristaretur. Audiamus quid ei Dominus dixerit siue per Angelum seu in corde, aut alia revelatione *Sufficit tibi gratia mea*, gratia ista in loco intelligitur, quicquid donorum gratis datum est Apostolo Paulo, videlicet quod de cælo vocatus est, quod fidem accepit ut crederet, quod remissionem omnium peccatorum in baptismo percepit, quod ad gratiam Apostolatus, & prædicationem gentium electus est, quod sapientiam præ omnibus Apostolis à Domino percepit, & quod ad visiones, & reuelationes Domini ad tertium cælum raptus est, nec non quod verba ineffabilia audiuit in paradiso, de ista gratia dixit ei Dominus, *sufficit tibi gratia mea*, ideo noli orare pro stimulo carnis, ne forte in superbiam labaris. *Nam virtus in infirmitate perficitur*, virtus, id est, perfectio virtutum in infirmitate carnis, & labore, atque tentatione perficitur, si ipsa infirmitas patienter sustinetur, & contra tentationem concupiscentiæ viriliter pugnatur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis ut inhabitet in me virtus Christi. Postquam cognouit prodesse sibi quod nocere putabat responsum accepit à Domino quo perfectio vitæ omniumque virtutum in infirmitate perficitur libenter se dicit gloriari, id est, gaudere & lætari in suis infirmitatibus, id est, in suis passionibus quas pro Christo sustinebat ut in eo dignaretur habitare virtus, & gratia donorum omnium, siue perfectio Christi. Ergo quia aliter perfectionem virtutū habere non possumus nisi tentamenta & oblectamenta carnis, patienter sustineamus, pugnando tamen contra vitia certemus cum Apostolo, *ut in nobis habitet virtus & gratia donorum Christi* pariterque cum illo coronemur in cælesti regno, *propter quod subaudi*: Ut inhabitet in me virtus Christi. *Placeo mihi in infirmitatibus meis non in prosperitate & diuitiis huius sæculi in contumeliis*, id est, in flagellationibus, & oppro-

& opprobriis, non in honoribus sæculi. *In necessitatibus*, non in epulis, vel otio. *In persecutionibus* non in salutationibus, *in angustis* non in iactantia elationis & hoc pro Christo patior non pro aliquo crimine, *Cum enim infirmor* subaudi in corpore *tunc potens sum* subaudi in anima. Vnde atteritur, affligitur & infirmatur, inde anima roboratur & crescit. *Factus sum insipiens* subaudi mea merita & virtutes proprias narrando. Sed tamen vos me coëgistis ad hoc, quos ab amore falforum Apostolorum ad nostram volui reducere. Insipientem se dicit, sed utiq; non est insipiens, quia vera locutus est, & licet pro salute aliorum coactus suas virtutes narraret, tamen de humilitatis gradu non cecidit. *Ego enim debui à vobis commendari*, id est, laudari, *nihil enim minus feci in predicatione* in virtute miraculorum *ab his qui supra modum Apostoli*, id est, à Petro, Iacobo, aliisque præcessoribus meis, qui à meis detractoribus dicuntur supra modum meum esse magni Apostoli. *Tam etsi nihil sum*, id est, & quamuis sim nihil comparatione illorum, *signa tamen Apostolatus mei*, id est, miracula facta super vos siue in vobis, quia mortuos vestros suscitauit, & in firmos curauit. *Quid minus habuistis præceteris Ecclesiis nisi quod non grauaui vos*, nihil accipiens à vobis? *Donate*, id est, indulgite mihi hanc iniuriam. Si iniuria dicenda est, ironicos loquitur. Re enim vera iniuria non erat, sed consideratio. *Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos*. Quæri potest, cum non legamus illum venisse ad eos, nisi tantummodo vna vice, quando moratus est apud eos anno vno & dimidio. Neque postea quam ab eis discessit sicut ipse in priori epistola dicit, quia testor Deum non veni Corinthium postquam à vobis recessi parcens vobis, id est ne vobis oneri essem: Quare modo dicat se tertio venire: sciendum est, quia per præsentiam carnis vna vice tantummodo venit quando eis prædicauit. Secundò per priorem Epistolam venit, non per semetipsum. Tertio per istam Epistolam dicit se venire. Quasi enim in Epistolis suis veniebat ipse. *Non ero grauis vobis*, id est, nihil accipiam à vobis. *Non quero vestra sed vos*, id est, vestram salutem. *Ego libentissime impendam*, subaudi vobis omnia, quæ mea sunt in prædicatione, in miraculis, & super impendar, id est, morti me tradam pro animabus vestris, *licet vos plus diligens*, minus diligar subaudi à vobis. *Sed esto. ego vos non grauauit*, Esto aduerbium est, proprie concedentis & ponitur pro etsi; illo autem in loco hunc obtrinet & sensum, sed esto, id est, si minus diligor à vobis, ego tamen vos non grauauit in aliquo. *Sed cum essem astutus dolo vos capi*. Increpatiuæ atque interrogatiuæ est legendum: Cum essem, inquit, callidus & ingeniosus, dolo, & fraude vos cœpi ad fidem Christi? Non, sed per prædicationem veram & virtutem miraculorum adduxi vos ad fidem cooperante Christo *Olim putatis quod excusemus nos apud vos?* subaudi non facimus, quia non est necesse. Hoc dupliciter intelligi potest. Numquid à præterito tempore dubitatis de nobis, arbitantes nos ideo talia loqui, quasi non simpliciter agamus erga vos, & idcirco nos excusemus, non loquimur ideo talia, vt nos excusemus, quia simpliciter incedimus. Aliter olim peccatis quod excusamus nos apud vos. Et est sensus à præterito tempore cognoscitis conuersationem nostram, & prædicationem, & ideo non indigemus, vt nos excusemus. *Coram Deo Patre in Christo loquimur*, id est, honorem Christi, quærentes, testificat illis ad satisfaciendum quia vera dicit, Testis est mihi Deus Pater & Christus cuius honorem quero quia simpliciter incedo erga vos. *Omnia autem* subaudi incommoda sustinemus propter vos, ne iterum cum venero humiliet me Deus apud vos, id est, affligat in ieiuniis, & fletibus propter vestram incorrectionem Apostolus non habebat peccata propria, quæ defleret, & ideo aliorum deflebat.

xi.

xii.

xiii.

N.

xiv.

xv.

O.

xvi.

xix.

CAPVT XIII.

Comminatur iis qui peccauerunt, quò ad pœnitentiam prouocet, nè ad ipsos veniens cogatur seuerè eos castigare data sibi à Christo potestate, cuius virtutem meritò deberent in seip[s]is agnoscere: additque generalem exhortationem, & salutationes.

Deut. 19. b. 19.
Matt. 18. b. 16.
Iean. 8. c. 17.
Heb. 10. e. 23.

Ecce tertio hoc venio ad vos: In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. † Pradixi, & pradico, ut præsens, & nunc absens, ijs qui ante peccauerunt, & ceteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. † An experimentum queritis eius, qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis: † Nam etsi crucifixus est ex infirmitate: sed viuit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi sumus in illo: sed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis. † Vosmetipsos tentate sicut in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus in vobis est? nisi forte reprobi estis. † Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. † Oramus autem Deum ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est, faciatis: nos autem ut reprobi simus. † Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro veritate. † Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis. Hoc & oramus vestram consummationem. † Ideo hac absens scribo, ut non præsens durius agam, secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in adificationem, & non in destructionem. † De cetero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum. † Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. † Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis Amen.

Ecce tertio venio ad vos Primum per semetipsum, deinde duabus vicibus per Epistolas meas. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Tres testes comparat suis tribus aduentibus, sicut in lege, aut tribus testibus defendebat se aliquis, aut tribus testibus conuincebatur, aut isti aut tertio aduentu illius correcti & emendati, laudati sunt, aut si incorrecti manserunt acrius reprehensi ab Apostolo vindictam perceperunt, An experimentum queritis eius qui in me loquitur Christus qui non infirmatur sed potens est in vobis? Ac si diceret: Numquid queritis probationem Christi, qui in me loquitur, vtrum valeat peccata vestra punire per me, qui in vobis non est impotens in miraculis, & virtutibus faciendis? vti que potest. Nam etsi crucifixus est Christus ex infirmitate carnis, sed viuit ex virtute Dei, id est, in diuinitate sua manet impassibilis. Nam & nos Apostoli infirmi sumus in illo, id est, tribulationes, & angustias sustinemus propter illum, sed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis, id est, propter vos, quibus prædicamus. Viuimus iam cum illo in spe per virtutem Dei, quæ est in nobis vel propter vos speramus vitam habere cum Christo, Oramus autem non ut nos probati appareamus, sed ut vos

vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobissimos. Probus siue probatus apparet Iudex, quando inuenit quod puniat in subiectis, per quod ostendat potestatem suam, tunc vero videtur reprobus quando non inueniet quod vindicet, vbi suam ostendat auctoritatem, & probe iudicium: Ac si diceret non oramus vt in vobis aliquid inueniamus ad puniendum, sed vos quod bonum est facientes, nos reprobi inueniamur, in hac parte, non inuenientes vbi ostendamus nostram potestatem, *Non possumus aliquid aduersus veritatem sed pro veritate*, id est, non possumus nostram potestatem ostendere contra hominem veritatem habentem, sed pro veritate deceremus, *gaudemus* quando nos *infirmi sumus* non corpore sed potestate quia tunc est Iudex quasi infirmus dum suam potestatem non potest ostendere & tunc sunt subiecti potentes quando non timent Iudicem. *Gratia Domini nostri Iesu Christi & caritas Dei Patris & communicatio*, id est, societas & coniunctio *Spiritus sancti cum omnibus vobis* subaudi sit, *Amen*, fiat vt dicimus.

Explicit secunda Epistola ad Corinthios. Incipit Epistola ad Thessalonicenses. Macedonia Prouincia est Græcorum, in qua est Ciuitas Metropolis Thessalonica, quæ postquam à Paulo Apostolo fidem percepit, licet multa pericula sustinuisset à suis ciuibus non credentibus, & à pseudoapostolis voluisse seduci, nullomodo tamen à veritate recesserunt. Hos collaudat Apostolus, scribens eis ab Athenis per Timotheum.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIMA.

CAPVT I.

Thessalonicenses commendat, aetis Deo gratias quod susceptam semel fidem seruauerint Pauli, imò ipsius Domini imitatores effecti, ac forma reliquis credentibus: palam ostendentes, quem apud ipsos fructum Pauli prædicatio habuerit.

P*Aulus, & Siluanus, & Timotheus, Ecclesia Thessalonicensium, in Deo Patre, & Domino Iesu Christo. † Gratia vobis, & pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, † memores operis fidei vestrae, & laboris, & charitatis, & sustententia spei Domini nostri Iesu Christi, ante Deum & Patrem nostrum: † scientes fratres, dilecti à Deo, electionem vestram: † quia Euangelium nostrum non fuit ad vos sermone tantum, sed & in virtute, & in Spiritu sancto, & in plenitudine multa, sicut scitis, quales fuerimus in vobis propter vos. † Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti: † ita ut facti sitis forma omnibus credentibus*

CAPVT XIII.

Comminatur iis qui peccauerunt, quò ad pœnitentiam prouocet, nē ad ipsos
veniens cogatur seuerè eos castigare data sibi à Christo potestate, cuius
virtutem meritò deberent in seipsis agnoscere: additque generalem ex-
hortationem, & salutationes.

Deut. 19. b. 13.
Matt. 18. b. 16.
Iean. 8. c. 17.
Heb. 10. e. 23.

Ecce tertiò hoc venio ad vos: In ore duorum vel trium
testium stabit omne verbum. † Pradixi, & pradico, ut
presens, & nunc absens, ijs qui ante peccauerunt, &
ceteris omnibus, quoniam si venero iterum, non parcam. † An
experimentum quaritis eius, qui in me loquitur Christus, qui in
vobis non infirmatur, sed potens est in vobis: † Nam etsi crucifixus
est ex infirmitate: sed viuit ex virtute Dei. Nam & nos infirmi su-
mus in illo: sed viuemus cum eo ex virtute Dei in vobis. † Vos meti-
psos tentate scitis in fide: ipsi vos probate. An non cognoscitis vos
metipsos, quia Christus Iesus in vobis est? nisi forte reprobi estis. †
Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. † Ora-
mus autem Deum ut nihil mali faciatis, non ut nos probati appa-
reamus, sed ut vos quod bonum est, faciatis: nos autem ut reprobi
simus. † Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro
veritate. † Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, vos autem
potentes estis. Hoc & oramus vestram consummationem. † Ideo hac
absens scribo, ut non presens durius agam, secundum potestatem,
quam Dominus dedit mihi in adificationem, & non in destructio-
nem. † De cetero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, i-
dem sapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobis-
cū. † Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant vos omnes sancti. †
Gratia Domini nostri Iesu Christi, & charitas Dei, & communi-
catio sancti Spiritus sit cum omnibus vobis Amen.

Ecce tertio venio ad vos Primum per semetipsum, deinde duabus vicibus per E-
pistolas meas. In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum. Tres testes
comparat suis tribus aduentibus, sicut in lege, aut tribus testibus defendebat
se aliquis, aut tribus testibus conuincebatur, aut isti aut tertio aduentu illius cor-
recti & emendati, laudati sunt, aut si incorrecti manserunt acius reprehensi ab
Apostolo vindictam perceperunt, An experimentum quaritis eius qui in me loquitur
Christus qui non infirmatur sed potens est in vobis? Ac si diceret: Numquid quaritis
probationem Christi, qui in me loquitur, vtrum valeat peccata vestra punire per
me, qui in vobis non est impotens in miraculis, & virtutibus faciendis? utique po-
test. Nam etsi crucifixus est Christus ex infirmitate carnis, sed viuit ex virtute Dei,
id est, in diuinitate sua manet impassibilis. Nam & nos Apostoli infirmi sumus in
illo, id est, tribulationes, & angustias sustinemus propter illum, sed viuemus cum eo
ex virtute Dei in vobis, id est, propter vos, quibus predicamus. Viuimus iam cum
illo in spe per virtutem Dei, quæ est in nobis vel propter vos speramus vitam
habere cum Christo, Oramus autem non ut nos probati appareamus, sed ut
vos

vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobis simus. Probus siue probatus apparet Iudex, quando inuenit quod puniat in subiectis, per quod ostendat potestatem suam, tunc vero videtur reprobus quando non inueniet quod vindicet, vbi suam ostendat auctoritatem, & proberi iudicium: Ac si diceret non oramus vt in vobis aliquid inueniamus ad puniendum, sed vos quod bonum est facientes, nos reprobi inueniamur, in hac parte, non inuenientes vbi ostendamus nostram potestatem, Non possumus aliquid aduersus veritatem sed pro veritate, id est, non possumus nostram potestatem ostendere contra hominem veritatem habentem, sed pro veritate decertemus, gaudemus quando nos infirmi sumus non corpore sed potestate quia tunc est Iudex quasi infirmus dum suam potestatem non potest ostendere & tunc sunt subiecti potentes quando non timent Iudicem. Gratia Domini nostri Iesu Christi & caritas Dei Patris & communicatio, id est, societas & coniunctio Spiritus sancti cum omnibus vobis subaudi sit, Amen, fiat vt dicimus.

Explicit secunda Epistola ad Corinthios. Incipit Epistola ad Thessalonicenses. Macedonia Prouincia est Græcorum, in qua est Ciuitas Metropolis Thessalonica, quæ postquam à Paulo Apostolo fidem percepit, licet multa pericula sustinuisset à suis ciuibus non credentibus, & à pseudoapostolis voluisse seduci, nullomodo tamen à veritate recesserunt. Hos collaudat Apostolus, scribens eis ab Athenis per Timotheum.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICEN- SES PRIMA.

CAPVT I.

Thessalonicenses commendat, actis Deo gratias quod susceptam semel fidem seruauerint Pauli, imò ipsius Domini imitatores effecti, ac forma reliquis credentibus: palam ostendentes, quem apud ipsos fructum Pauli prædicatio habuerit.

Paulus, & Siluanus, & Timotheus, Ecclesia Thessalonicensium, in Deo Patre, & Domino Iesu Christo. † Gratia vobis, & pax. Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, † memores operis fidei vestra, & laboris, & charitatis, & sustentia spei Domini nostri Iesu Christi, ante Deum & Patrem nostrum: † scientes fratres, dilecti à Deo, electionem vestram: † quia Euangelium nostrum non fuit ad vos sermone tantum, sed & in virtute, & in Spiritu sancto, & in plenitudine multa, sicut scitis, quales fuerimus in vobis propter vos. † Et vos imitatores nostri facti estis, & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti: † ita vt facti sitis forma omnibus credentibus

I. AD THESSALONIC.

3. *dentibus in Macedonia, & in Achaia. † A vobis enim diffama-*
D. *tus est sermo Domini, non solum in Macedonia, & in Achaia,*
sed & in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum, profecta est ita
9. *ut non sit nobis necesse quidquam loqui. † Ipsi enim de nobis an-*
nunciant, qualem introitum habuerimus ad vos: & quomodo
10. *conuersi estis ad Deum à simulachris, seruire Deo viuo, & vero,*
† & expectare Filium eius de cælis (quem suscitauit ex mortuis)
Iesum, qui eripuit nos ab ira ventura.

1. **P** *Aulus & Siluanus & Timotheus Ecclesia Thessalonicensium, Nomen suum, so-*
A. *ciorumque suorum ponit in exordio Epistolæ ob causas in aliis Epistolis me-*
moratis, generaliter omni Ecclesiæ scribit, quia forsitan tunc temporis non
1. Reg. 2. v. 14. *habebant Episcopum sibi ordinatum, licet apud Iudæos nomen Synagogæ Ec-*
clesiæ habeatur in vsu. Sicut legitur in libro, quia benedixit Salamon omni Ecclesiæ
Israel. Tamen Apostoli maluerunt in suis Epistolis nomen Ecclesiæ inserere, quam
Synagogæ propter interpretationem nominum. Ecclesia namque interpretatur
conuocatio, quæ non potest fieri nisi ex rationabili creatura: Synagoga autem in-
terpretatur congregatio, potest consistere ex irrationabili & inanimata, sicut con-
gregatur grex ouium, & congregantur lapides, & ut ipsi ostenderent gentiles
11. *credentes amplius esse rationabiles, quam Iudæos infideles, qui hoc nomine Ec-*
111. *clesiæ vtuntur. Gratias agimus Deo, id est, laudes referimus illi semper pro omnibus vo-*
bis non solum pro Thessalonicensibus, sed pro omnibus, qui prædicationem eo-
rum receperant. Memores operis fidei vestra. Duo coniungit opus, & fidem quæ
perfectum hominem reddunt, fides namque bonis adornata placet Deo. Quæ
Psal. 68. v. 7. *vero sine operibus est, mortua & inanis est, Et memores sustinentia spei Domini no-*
stri. Sustinentia est expectatio, vnde dicimus in psalmo, Etenim quise expectant, id
est, qui te sustinent non confundentur sustinentiam spei Domini nostri appellat ex-
pectationem futurorum bonorum, quæ per Dominum datur, & expectatio ad-
12. *uentus Domini ad iudicium. Ante Deum, id est, coram Deo Patre, quia in præ-*
14. *sentia & in conspectu Dei Patris iudicabit filius mundum. Scientes, autem subaudi*
15. *sumus electionem vestram, quia à Deo estis electi ante constitutionem Mundi. Quia*
in Euangelium nostrum non fuit in sermone siue in verbo tantum, sed in virtute & in
spiritu sancto, id est, in virtute miraculorum, quæ per spiritum sanctum operati su-
mus, & in plenitudine multa Doctrinæ, & bonorum operum. Scitis quales fuerimus,
16. *id est, humiles propter vos. Potuissemus Deo lucrari, & facti estis imitatores nostri &*
Domini quia qualia sustinuit Dominus & nos à propinquis nostris Iudæis, talia &
vos sustinuistis patienter, excipientes verbum fidei & Doctrinæ in tribulatione multa
cum gaudio spiritus sancti. Quia spiritus sanctus, qui erat in vobis, faciebat vos gau-
17. *dere inter tormenta persecutionum, ita facti istis forma exemplum fidei, & Do-*
18. *ctrinæ omnibus credentibus in Achaia & Macedonia duabus prouinciis. A vobis e-*
nim diffamatus est sermo Domini, Diffamatio maxime pro vituperatione ponitur, &
in contrariam partem. Sed Apostolus non curans de proprietate verborum, cum
debuisset dicere, à vobis manifestatus & diuulgatus est sermo Dei, dixit, diffamatus.
Non est necesse quicquam loqui subaudi vobis, quia
vos estis Prædicatores effecti in omni loco
subaudi vobis vicino.

CAPVT II.

Ostendit quàm syncerum se exhibuerit in prædicando ipsis Euangelio, gratias Deo agens, quod susceptum Dei verbum sedulo seruauerint, passi multa à contribulibus, sicut Ecclesie Iudæe à Iudæis qui vna cum Christo etiam pios omnes persequuntur, declarat etiam quàm ardentem gerat erga ipsos affectum.

N AM si scitis fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit: † sed ante passi, & contumelijs affecti (sicut scitis) in Philippis, fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Euangelium Dei in multa solitudine. † Exhortatio enim nostra non de errore, neque de immunditia, neque in dolo, † sed sicut probati sumus à Deo, ut crederetur nobis Euangelium: ita loquimur, non quasi hominibus placentes, sed Deo, qui probat corda nostra. † Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritia: Deus testis est: † nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab alijs. † Cum possemus vobis oneri esse, ut Christi Apostoli: sed facti sumus paruuli in medio vestrum, tamquam si nutrix foueat filios suos. † Ita desiderantes vos cupide, volebamus tradere vobis non solum Euangelium Dei, sed etiam animas nostras: quoniam charissimi nobis facti estis. † Memores enim estis fratres laboris nostri, & fatigationis: nocte ac die operantes, ne quem vestrum grauaremus, predicamus in vobis Euangelium Dei. † Vos testes estis, & Deus, quam sancte, & iuste, & sine querela, vobis, qui credidistis, fuimus: † sicut scitis, qualiter unumquemque vestrum (sicut pater filios suos) † deprecantes vos & consolantes, testificati sumus, ut ambularetis digne Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam. † Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione: quoniam cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis. † Vos egim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudea in Christo Iesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis: † qui & Dominum occiderunt Iesum, & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur; † Prohibentes nos Gentibus loqui ut salua fiant, ut impleant peccata sua semper: peruenit enim ira Dei super illos usque in finem. † Nos

autem

1.
2.
A
Act. 16. d. 19.

9.
1. Ag. 20. g. 14.
1. Cor. 4. c. 12.
2. Thes. 3. b. 2.

10.
C
11.
12.

13.

14.

15.
D

16.

18. autem fratres desolati à vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde,
abundantius festinauimus faciem vestram videre cum multo de-
siderio: † quoniam volumus venire ad vos: ego quidem Paulus;
19. & semel, & iterum, sed impediuit nos satanas. † Quia est enim no-
stra spes, aut gaudium, aut corona gloria? Nonne vos ante Do-
minum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius? † Vos enim
20. estis gloria nostra & gaudium.

III.

A

Exhortatio nostra, id est, doctrina, Non fuit de errore, id est, de mendacio, neque
immundicia, quia non fuimus luxuriati, neque in dolo, id est, fraude, astutia,

hypocrisi, simulatione, vt vosexpoliaremus. Ita loquimur non quasi homini-
bus, Subaudi, malis, placentes ille quærit hominibus placere, qui adulatur & fauet
aliorum peccatis, sed Apostoli non fauebant alicui, sed publicè increpabant,
Neq. in occasione auaritie prædicauimus, vt propter cupiditatem prædicaremus vo-
bis. Tamquam si nutrix foueat filios suos, Subaudi, & non alienos ita vt diligimus
vos. Solent muliere, luxuriosæ, diuites, & incontinentes committere paruulos
suos aliis mulieribus ad nutriendum, quæ licet pabulum eis ministrent, tamen
non eo affectu diligunt illos, vt proprios, sed vt mercedem temporalem accipiât.
Pseudo ergo Apostoli non affectu materno diligebant eos, sed vt lucra tempora-
lia ab eis reciperent. Apostolus autem Paulus sociiq. eius non sicut nutrix aliena
diligebant illos, sed vt mater vnicum filium fouet affectu materno, ita ipse dilige-
bat eos, quia ipse primus genuit eos in fide Christi. Memores estis fratres laboris no-

IX.

stri & fatigationis. Laborat Apostolus in prædicatione, & opere manuum eo mo-
do, quod sæpe diximus, & quare laborabat Apostolus? vt non esset otiosus. Om-

XIII.

B

nis enim otiosus in desideriis est, & vt ipse desideria praua vitare posset, labori ma-
nuum insistebat. Cum accepissetis verbum auditus Dei, accepistis illud non vt verbum
hominum. Verbum prædicationis quod Apostolus loquebatur, à Deo audierat, &
sic perceperunt illud Thessalonicenses, quasi ab ipso Christo audirent per præ-

XIV.

sentiam. Quia eadem passi estis à contribulibus vestris quæ & ipsi à Iudæis, contribules
dicuntur, quia ex vna tribu sunt. Crescente igitur fide Domini in Iudæa, persecu-

XVI.

tionem sustinebant credentes ab incredulis, Rabenitæ videlicet à Rabenitis;
Gadditæ à Gadditis. Similiter ex omnibus tribubus, ita & Thessalonicens cre-
dentes à non credentibus suis tribulibus, id est, suis ciuibus, vicinis persequaban-
tur. Vt impleant, Subaudi, ipsi Iudæi peccata sua, expleto tempore quadragésimi
anni, quod Dominus dedit Iudæis ad poenitentiam post passionem suam, illis no-
lentibus credere, completa sunt peccata eorum, de qua completionem dixit eis

Matth. 23. v. 32.

Domini: implete mensuram patrum vestrorum. Quando autem Apostolus ista lo-
quebatur, adhuc stabat Hierusalem & templum. Ideoque nec dum erant com-
pleta peccata eorum, quæ completa sunt aduenientibus Romanis. Vnde & se-
quitur: Peruenit enim ira Dei, id est, vindicta Dei, super illos usque in finem. Vindi-
ctam Dei appellat aduentum Romanorum, quando perditæ sunt fame, pestilen-
tia, gladio, captiuitate. Quæ vindicta manebit super illos usque in finem sæculi,
quia semper erunt captiui. Vel si dixerimus, præuenit vel ante venit illos ira Dei,
sicut quidam codices habent, erit sensus, præuenit eos vindicta Dei in hoc sæcu-
lo, permanebit usque in finem. Quæ idcirco dicitur, præuenire illos, quia vindi-
ctam futuri iudicii, in qua illi æternaliter damnabantur, præuenit ista tem-

XVII.

poralis. Desolati à vobis ore, id est, sermone, colloctione familiaris,

& aspectu, id est, præsentia corporis, sed non corde

id est, affectu dilectionis.

✠:✠

CAPVI

CAPVT III.

Metuens ne propter suas afflictiones à fide mouerentur, misit ad eum Timotheum, qui ipsos roboraret: illo autem reuerso gratias Deo agit, quod in fide ac dilectione firmi permanserint: ostendens quantum cupiat illos inuifere, vt suppleat quod deest fidei ipsorum.

Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis, solis: † Et misimus Timotheum fratrem nostrum, Et ministrum Dei in Euangelio Christi, ad confirmandos vos, Et exhortandos pro fide vestra: † vt nemo moueatur in tribulationibus istis: ipse enim scitis, quod in hoc positi sumus. † Nam Et cum apud vos essemus, pradicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut Et factum est, Et scitis. † Propterea Et ego amplius non sustinens, misi ad cognoscendam fidem vestram: Ne forte tentauerit vos is qui tentat, Et inanis fiat labor noster. † Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis Et annunciante nobis fidem, Et charitatem vestram, Et quia memoriam nostri habetis bonam semper, desiderantes nos videre, sicut Et nos quoque vos: † ideo consolati sumus fratres in vobis, in omni necessitate Et tribulatione nostra, per fidem vestram, † quoniam nunc viuimus, si vos statis in Domino. † Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis, in omni gaudio, quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum, † nocte ac die abundantius orantes, vt videamus faciem vestram, Et compleamus ea, qua desunt fidei vestrae. † Ipse autem Deus Pater noster, Et Dominus noster Iesus Christus, dirigat vitam nostram ad vos. † Vos autem Dominus multiplicet, Et abundare faciat charitatem vestram in inuicem, Et in omnes, quemadmodum Et nos in vobis: † ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate, ante Deum Et Patrem nostrum, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius, Amen.

Placuit nobis solis, Subaudi, mihi & Sylæ remanere Athenis, Et misimus ad vos Timotheum, ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus, Subaudi, à Deo, vt persecutiones & tribulationes istius sæculi patienter sufferamus, quatenus per ista temporalia perueniamus ad gaudia æterna.

CAPVT

CAPVT IV.

Hortatur vt tradita sibi præcepta obseruent, abstinentes à fornicatione, ac se mutuo diligentes, manibusque operantes, quo nullius quicquam desiderare cogantur, docet modum nostræ resurrectionis ne inordinata tristitia se crucient propter eos qui moriuntur.

1. **A** **D**E cætero ergo, fratres, rogamus vos & obsecra-
mus in Domino Iesu, vt quemadmodum accepi-
stis à nobis, quomodo oporteat vos ambulare, &
placere Deo, sic & ambuletis, vt abundetis magis.
2. † Scitis enim, quæ præcepta dederim vobis per Do-
minum Iesum. † ^{1. Rom. 12. a. 2.} ^{2. Ephes. 5. d. 17.} Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra:
3. vt abstineatis vos à fornicatione, † vt sciat unusquisque vestrum
4. vas suum possidere in sanctificatione, & honore; † non in passione
5. desiderij, sicut & gentes, quæ ignorant Deum: † & ne quis super-
6. grediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum: quoniam
B vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, &
7. testificati sumus. † Non enim vocauit nos Deus in immunditiam,
8. sed in sanctificationem. † Itaque qui hæc spernit, non hominem sper-
nit, sed Deum: qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis.
9. † De charitate autem fraternitatis non necesse habemus scribere
vobis: ^{1. Ioan. 13. d. 34.} ^{2. & 15. b. 17.} ipsi enim vos à Deo didicistis, vt diligatis inuicem. † Et
^{1. Ioan. 2. b. 10. &} ^{2. 4. d. 13.} enim illud facitis in omnes fratres in vniuersa Macedonia: Roga-
mus autem vos fratres vt abundetis magis. † Et operam detis, vt
10. quieti sitis, & vt vestrum negotium agatis, & operemini manibus
11. vestris, sicut præcepimus vobis: & vt honeste ambuletis ad eos,
C 12. qui foris sunt: & nullius aliquid desideretis. † Nolumus autem vos
ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicut &
13. cæteri, qui spem non habent. † Sic enim credimus, quod Iesus mor-
^{1. Cor. 15. d. 23.} tuus est, & resurrexit: ita & Deus eos, qui dormierunt per Iesum
14. adducet cum eo. † Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia
nos, qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini, non
15. præueniemus eos qui dormierunt. † Quoniam ipse Dominus in ius-
D 16. su, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo: &
mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. † Deinde nos qui vi-
uimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus
obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino
17. erimus. † Itaque consolamini inuicem
in verbis istis.

Rogamus

Rogamus vos & obsecramus in Domino. Postquam laudauit Apostolus Thessalonicenses de perseverantia fidei, quā tenuerunt, non recipientes falsos Apostolos, coepit eos exhortari, ut semper in melius proficerent, bonisq; operibus exornarent, inquit, rogamus & obsecramus, hanc habet Apostolus consuetudinem, ut verba sua duplicet vnum sensum habētia, sicut in hoc loco. Quod enim rogare in hoc loco, hoc est & obsecrare, & quod dixit in Domino Iesu, tale est, ac si diceret, per Dominum IESUM, tale quid inuenitur in Epistola ad Hebræos; *Locutus est nobis in filio*, id est, per filium, *ut quemadmodum accepistis à nobis* Heb. 1. v. 2 audiendo, & intelligendo à me & Syluano. *Quomodo oporteat vos ambulare*, id est, viuere, & cursum huius vitæ in bonis operibus exornando, sicut & ambulatis, viuitis, & conuersamini modo, *Ut abundetis magis*, scilicet ut magis ac magis crescatis in fide, & bonis operibus. Ille enim placet Deo, qui fidem rectam, quam habet executione virtutum decorat, & ille bene abundat in sanctis operibus, & in studio virtutum. *Scitis autem quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum*, id est, Domino IESU, per me loquente. Quæ fuerunt illa præcepta, quæ dedit eis? Præcepta fidei fuerunt, & conuersationis Christianæ, in quibus exhortatus est eos seruire Deo viuo, & vero, & expectare filium eius de coelis ad iudicium, quem suscitauit Deus Pater, IESUM dico, qui eripuit nos per passionem suam ab ira ventura. *Hæc est enim voluntas Dei sanctificatio vestra*, id est, hæc est voluntas Dei, ut sanctificetis vos eo modo, quo sequentia manifestant, videlicet, *Ut abstineatis vos à fornicatione*. Fornicatio isto in loco tripliciter potest intelligi, fornicari est per culturam idolorum à Deo recedere, & idola pro Deo vero colere. De qua fornicatione dicit Psalmista: *Perdes omnes qui fornicantur abs te*. Et illud: *Fornicatus est Israel* cum gentibus, id est, idola coluit, & est alio modo fornicatio, quando homo amorem terrenarum rerum, filiorum videlicet, possessionum, diuitiarum præponit amorī omnipotentis Dei, & recedere à Deo pertalia, qui vir animæ est. Tertio est fornicatio corporalis, qua quis coit cum meretricibus, vel quocumque modo libidinem suam explet. *Ut sciat unusquisque vestrum suum vas*, id est, corpus suum, & corpus vxoris suæ *possidere in sanctificatione*, id est, in castitate, & honore. Tunc honorat quis corpus suum, & corpus vxoris suæ, quando abstinet à coitu, quia corpus castum seruando eius, oratio castior & acceptior est Deo; *Non in passione desiderij*. Passio desiderij est, quando homo velut equus, & mulus, qui sunt sine intellectu, præceps fertur ad libidinem, nec frenat ardorem libidinis respectu, & timore omnipotentis Dei. *Sicut gentes, quæ ignorant Deum*, gentes quæ Deum ignorant fornicatrices sunt, & nimium libidini deditæ, vtpote non habentes cognitionem Dei. Sicut sunt Mauri, Vandali, & maximè Saraceni in tantum, ut plurimi illorum sexaginta, & eo amplius vxores habeant. Et est sensus: Cauete & obseruate ne nimium, & immoderate libidini seruientes, efficiamini similes gentibus, qui Deum castitati samatorem ignorant, & cum eis damnemini, & multo amplius. Quia *seruus* Luc. 12. v. 47 *quis scit voluntatem Domini sui, & non facit, vapulabit multis*, & melius est viam veritatis nō agnoscere, quam postea retrorsum abire. *Et ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum*. Beatus Apostolus sociique eius prædabant, atque suadebant suis auditoribus diebus festis, & diebus ieiuniorum abstinere ex consensu ab omni coitu, quod & multi faciebant, obediētes præceptis & monitionibus eius. Et ne quis forte aliquis post deuotam continentiam instigante diabolo prouocaretur ad coitum illis diebus, quibus habebantur deuoti. Ait Apostolus, & ne quis vestrum supergrediatur, id est, neq; circumuentione violentiam inferat aliquis patri suo, violenti votum seruare, prouocando eum ad coitum. Sed ex consensu abstineant, sicut deuouerunt. Quia melius est non vouere quam votum non adimplere. Cum n. omni tempore oratio mūda placeat Deo tunc est acceptior, & gratiosior apud Deū, quando mundo corde & corpore funditur, diebus scilicet ieiuniorum. Vnde Dñs ait per Prophetam. *Egrediatur sponsus* Isa. 2. v. 14 *de cubili suo & sponsa de thalamo suo*. Sponsum & sponsam in hoc loco conjugatos debemus intelligere, dicit B. Hieronymus, quia frustra assumitur poenitentia in voce

I L

I I L

B

Psal. 72. v. 27.

Num. 25. v. 1.

I V.

V.

VI.
C

D

VII.

Leu. 12. v. 44.

E

VIII.

XII.

F

XIII.

in voce & habitu, nisi etiam abstinence à delectatione carnis & coitus. Potest & de omni negotio, & mercimonio intelligi, vt nemo debeat fraudem facere tratri, neque circumuenire illum. *Quoniam vindex est Dominus de omnibus*, Non solum de fornicatione, & publica turpitudine, sed etiam de transgressione omnis propositi boni: Verbi gratia; Sicut de illis qui faciunt votum, vt ex consensu abstineant à coitu tempore ieiunii, & postmodum non adimplent promissum, *Sicut praediximus vobis*, Subaudi, praesentes, & *testificati sumus*, ita erit Dominus vindex de omnibus. *Non enim vocauit Deus ad fidem suam, ad gratiam, & ad Patriam coelestem in immunditiam*, vt immunditiae seruiamus, *sed in sanctificationem*, vt sancti viuamus, sancti simus, imitantes eum, qui dixit: *Sancti esote, quia sanctus sum*, & ego. Immunditiae nomine intelligitur omnis incontinentia, & quocumque modo aliquis semetipsum polluat. Sanctificatio autem ita constat in orationibus, in ieiuniis, in elemosynis, in hospitalitate, in charitate, caeterisque virtutibus. Beatus Apostolus more sanctorum Patrum volebat sanctificare Thessalonicenses. Sic legimus, quod Moyses legislator daturus legem, sanctificauit populum, id est, monuit, vt sancti viuentes, & mundi manentes digni essent audire vocem Domini, & percipere eius praecepta, dicens, sanctificamini, leuate vestimenta, abstinete ab vxoribus vestris. Si ergo Deus illos vocauit in sanctificatione, quanto magis nos, quos redemit sanguine suo, & mundauit per baptismi gratiam, in sanctificatione vocauit, quatenus digne possimus accedere ad Sacramentum corporis, & sanguinis eius? Similiter beatus Iob mittebat per singulos dies ad filios suos, qui forsitan vxorati extra domum eius habitabant, & sanctificabat eos sancte viuere, quatenus illorum sacrificia & vota accepta essent. Samuel quoque cum venisset ungere Dauid in regnum, vocauit Isai & filios eius ad sacrificium, & sanctificauit eos, id est, monuit vt tales se praearent, quatenus digni essent tanto honore, quorum in regnum à Deo frater erat electus. Sic quotidie nos sanctificant Apostoli, & sancti Doctores suis dictis, admonendo, vt sanctae viuamus quatenus digni simus non solum Christiani vocari, sed & filii Dei, vt Deus omnipotens, dignetur in nobis habitare. *Itaque qui hac*, Subaudi, verba spernit, despicit, & contemnit, *non hominem spernit*, id est, me non despicit, *sed Deum*, cuius verba recito, & qui loquitur per os meum.

Nolumus ignorare vos de dormientibus, vt non contristemini, sicut & ceteri qui spem non habent, Philosophi & gentiles non credentes resurrectionem, multos ex hoc decipiebant, negantes resurrectionem, & faciebant contristari, & dolere de morte propinquorum, & non solum infideles, sed etiam multos fidelium apud Macedones, Thessalonicenses contristabant de morte parentum, non credentes eos resurrecturos. Pagani ergo & infideles merito contristabantur de morte suorum quia per temporalem mortem non perueniebant ad vitam aeternam. Quapropter volens eos Apostolus certificare de resurrectione, & consolari super morte propinquorum, ait: Nolo vos ignorantes reddere de dormientibus, quia resurrecturi sunt, vt non contristemini super morte eorum, sicut infideles, qui non habent spem resurgendi. *Si enim credimus quod Iesus mortuus est, & resurrexit, ita & Pater eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo*. Miram rem agit Apostolus, Christum qui iam viuit, & resurgens à mortuis iam non moritur, dicit fuisse mortuum, & electos mortuos appellat dormientes, Christum ergo appellat mortuum, & resurrexisse, nos quoque speremus resurrecturos per virtutem diuinitatis eius. Electos vocat dormientes, quoniam nemo hominum tam facile potest socium suum excitare à somno, quam facile omnes suscitabantur à somno mortis. Quod autem dicit: quia Deus Pater eos, qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo, id est, cum Iesu ad iudicium, tale est, ac si diceret, qui dormierunt in Iesu, illi nempe venient cum Christo in gloria ad iudicium, & postea in fide passionis eius, & qui signo crucis sunt muniti atque Sacramento corporis, & sanguinis eius die mortis muniti, credentes suam salutem ibi contineri. Dicit beatus Augustinus, merito pro illis post mortem offerri sacrificia Deo, & corpus Domini consecrari, qui positi in

positi in sæculo deuotissime illud perceperunt. *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*, id est, in sensu Domini, quia Deus omnipotens loquitur per os nostrum. *Quia nos qui viuimus qui residui sumus in aduentum Domini non praueniemus eos qui dormierunt in Christo.* Modo supradicto sic videntur hæc verba Apostoli sonare, quod Apostolus suo tempore demonstraerat diem iudicii venturum. Vnde & Thessalonicenses legentes hanc Epistolam, putauerunt tempore Apostoli diem iudicii venturum. Quapropter alloquitur & exhortatur eos in secunda Epistola, inquit: *Nolite terreri per Epistolam quasi instet dies Domini.* Considerandum ergo quod ex persona electorum loquitur, qui viui in corpore inueniendi sunt in aduentu Domini, qui residui dicuntur esse Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, omniumque sanctorum, qui eos præcesserunt per spatia temporum, & præcedunt modo atque præcedent vsque ad diem iudicii ad requiem animarum qui post illos relictæ erunt. Tam velox ergo erit, & celerrima resurrectio electorum, ut illi qui in corpore viui inuenti fuerint, & super terram, non poterunt præuenire eos eundo obuiam Domino in aera, qui in puluere tetra iacebunt. *Quoniam ipse Dominus Iesus in iussu*, id est, in iussione Dei Patris descendet de cælo, & *in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cælo, & mortui qui in Christo sunt mortui resurgent primi.* Eo modo quo supra diximus, idcirco dicit in iussu, quia iubente & disponente Deo Patre veniet Filius ad iudicium. Per vnum Archangelum debemus iuxta Augustinum intelligere omnes virtutes Angelicas, quia Angeli personabunt vocibus eo veniente. Per tubam autem intelligitur vno modo magna vox Angelorum, & sonus, de quibus Marcus ait: *Miser Filius hominis Angelos suos cum tuba & voce magna.* Quod per tubam intelligatur, vox Angelorum, ostendit Psalmista, loquens de Domini ascensione: *Ascendit Deus in iubilatione, Dominus in voce tuba.* Sicut enim tubam, ibi appellat vocem Angelorum, dicentium: *Viri Galilas quid admiramini, aspicientes in cælum, & cætera.* Ita in hoc loco vocem Angelorum tubæ comparat, dicentium: *Ecce sponsus venit, exite obuiam illi* & exurgite de sepulchris vestris, occurrite ad iudicium redemptori vestro. Ista vox, qua omnes resuscitabuntur, bene potest appellari tuba. Alio modo tuba pro manifestatione ponitur, ut in Euangelio ait Dominus: *Cum facis elemosynam noli tuba canere ante te*, id est, noli manifeste facere, ne laude is ab hominibus, sicut hypocrita. In tuba ergo Dei descendet Dominus de cælo, id est, manifeste veniet ad iudicandum, ut ab omnibus possit videri. Secundum illud; *Videbit omnis caro salutare Dei.* Licet ergo quidam pueriliter intellexerint, quod dictum est in Iohel Propheta, *Iudicium Domini veniet in valle Iosaphat*, quasi in illa valle iudicaturus sit omnes gentes. Non est ita intelligendum, quoniam non pro loco, sed pro interpretatione illud nomen posuit ibi Propheta. Iosaphat interpretatur vallis iudicii, & Domini aduentus, & iudicium in valle erit reprobis, quia electis eleuatis ad superna cum Domino illi remanebunt in imis, & inferioribus inferni partibus. Dicamus & tertio modo secundum beatum Ambrosium, hoc quod dicit, in tuba Dei descendet de cælo. Legimus quod Moyses legislator Domino præcipiente fecerit tubas argenteas, & postea Salomon in templo Domini, quibus concrepabant in solemnitatibus & in præliis. Sicut factum est quando muri Iericho corruerunt, & postea à Gedeone, de solemnitatibus dicit Psalmista: *Buccinate in neomenia tuba.* Recte ergo Dominus in tuba, dicitur venire ad iudicium, quia ipse ad hoc veniet, quasi in prælium, ut debellet aduersarios suos Iudæos, & Phariseos futurus Christus, victoriamumat ex eis, dicens illis: *Ite in ignem æternum*, & ad hoc etiam, ut remuneret electos suos introducendo illos ad solemnitatē æternæ gloriæ & felicitatis. Deinde nos qui viuimus qui relinquitur simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Domino in aera, & sic semper cum Domino erimus. Ex persona illorum loquitur, sicut & superius, qui viui inueniendi sunt, qui dicunt, simul rapiemur cum illis, Subaudi, qui nos præcesserunt ad requiem animarum. Sed tunc pariter adueniemus obuiam Domino. Hoc verbum quod est rapere, pro velocitate sæpe ponitur. Et in hoc nimiam velocitatem resurrectionis, & diei iudicii designat,

XIV.
G

2 Thessal. 2. v. 2.

XV.

Matth. 24. v. 31.

Psalm. 46. v. 6.

A 2 Cor. 1.

Matth. 25. y. 6.

H

Matth. 6. v. 2.

Luc. 3. v. 6.

Psalm. 8. vers. 4.

Matth.

XVI.

I

Z

signat,

signat, de qua supra iam diximus. Nam sicut Deus in momento cuncta fecit, ita in momento cuncta indicabit. Cum dicit rapiemur ab Angelis cum illis, qui nos præcesserunt obuiam Domino in aëra, ostendit quia non descendet Deus ad terras, sed in altitudine istius aëris sedebit ad iudicandum. Et cum addit, sic, id est, cum corpore, & anima immortales effecti erimus semper cum Domino, non debemus putare quod in aëra cum Domino simus regnaturi, quia finito iudicio reuertetur cum omnibus electis ad beatitudinem æternam, de qua descendit ad iudicium, si electi qui viui reperti fuerint, rapiuntur in aëra obuiam Domino ab Angelis, quærendum est quomodo complebitur, quod dictum est à Deo primo homini Adæ, & in ipso omni semini eius, *terra es & in terram ibis*. Quæ hoc modo soluitur secundum beatum Augustinum. Homo de terra factus est corpore, & antequam spiraret Dominus in faciem eius, spiraculum vitæ, id est, antequam daret illi animā, illud corp⁹ terra erat, & electi qui viui reperti fuerint in ipso raptu, dum Angelicis manibus portabuntur, subito morientur, subitoque resurgent, & dum anima in ipso raptu exierit à corpore, remanebit corpus terra. Sed tamen breuissimum spatium tenebit ipsa mors, in tantum ut nec cogitari nec perpendi possit. *Itaque consolamini inuicem*, ò Thessalonicenses de resurrectione *in verbis istis*, & nolite dolere super mortem parentum.

CAPVT V.

Diem iudicii dicit insperatum adfuturum, qui tamen ipsos non potest incautos opprimere, cum semper ad illum se præparent, ad quod illos etiam hortatur: monet quoque de obedientia erga suos præfectos, & quomodo erga inuicem & erga Deum se habere debeant: erat pro ipsis, utque pro se orent, precatur.

DE temporibus autem, & momentis, fratres non indigetis, ut scribamus vobis. † Ipsi enim diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in nocte, ita veniet. † Cum enim dixerint pax, & securitas, tunc repentinus eis superueniet interitus, sicut dolor in utero habenti, & non effugient. † Vos autem fratres non estis in tenebris, ut vos dies illa tamquam fur comprehendat: † omnes enim vos filii lucis estis, & filii diei: non sumus noctis, neque tenebrarum. † Igitur non dormiamus sicut & ceteri, sed vigilemus & sobrii simus. † Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt. † Nos autem qui diei sumus, sobrii sumus, induiti lorica[m] fidei, & charitatis, & galeam spem salutis: † quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum, † qui mortuus est pro nobis: ut siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum illo viuamus. † Propter quod consolamini inuicem, & edificate alterutrū, sicut & facitis. † Rogamus autem vos fratres, ut noueritis eos, qui laborant inter vos, & præsent vobis in Domino, & monent vos, † ut habeatis illos abundantius in charitate propter opus illorum: pacē habete cū eis. † Rogamus autē vos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. † Videte, ne quis

1.
A.
2. Pet. 3. c. d.
Apo. 1. a. 3. &
16. c. 15.

2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9. Isa. 59. c. 1.
Ephes. 6. c. 17.

B.
9.
10.
11.
12.
C

13.
14.
15.
1. Thes. 17. c. 13.
& 1. Thes. d. 22.

*ne quis malum pro malo alicui reddat: sed semper quod bonum est
sectamini in inuicem, & in omnes. † Semper gaudete. † Sine inter-
missione orate, † In omnibus gratias agite: hac est enim voluntas
Dei in Christo Iesu, in omnibus vobis. † Spiritum nolite extinguere.
† Prophetias nolite spernere. Omnia autem probate, quod bonum est
tenete. † Ab omni specie mala abstinete vos. † Ipse autem Deus pa-
cis sanctificet vos per omnia: ut integer spiritus vester, & anima,
& corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi serue-
tur. † Fidelis est, qui vocauit vos: qui etiam faciet. † Fratres ora-
te pro nobis. † Salutate fratres omnes in osculo sancto. † Adiuro vos
per Dominum, ut legatur epistola hac omnibus sanctis fratribus. †
Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum, Amen.*

Rom. 12. d. 17.

1. Pet. 3. b. 9

Ecclef. 28. c. 22

16.

17.

Luc. 18. a. 1.

Coloss. 4. a. 2.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

D.

24.

1. Cor. 1. b. 9.

25.

26.

27.

28.

1.

A

11.

DE temporibus autem subaudi diei iudicii, & momentis vtrum æstate an hyeme,
vere, an autumnus veniet, vel qua hora diei aut noctis. *Non indigetis ut scri-
bamus vobis. Quare? ipse enim diligenter scitis quia dies Domini sicut fur ita in nocte ve-
niet*, id est, sicut fur subito & insperate in tempesta nocte venit dormiente Domi-
no domus, ita insperate veniet dies iudicii & Domini aduentus. Dominus requi-
situs post resurrectionem de die illa, de regno scilicet electorum ab Apostolis, di-
centibus Domino *fin tempore restitues regnum Israel*, ait *non est vestrum scire tempo-
ra vel momenta*, & ante passionem suam de eadem die ait *de die* inquit *illa nemo
scit, neque Angeli qui sunt in celo neque filius*, nisi Pater solus. Ergo si Pater nouit, v-
tique & filius nouit, qui vnius substantiæ est cum eo. Sed idcirco dicitur filius i-
gnorare, quia discipulos ignorantes reliquit. *Cum enim dixerint subaudi reprobi
pax & securitas tunc repentinus illis superueniet interitus*, id est, subitanea perditio
diei iudicii, *sicut dolor est in utero habenti subaudi partum, & non effugient*. Sicut
mulier prægnans imminente tribulatione, & persecutione non valet effugere
persequentium insidias, ita & illi non poterunt effugere, de quibus ait Dominus.
Pa prægnantibus & nascentibus in illis diebus. Sicut in verbis Danielis Prophetæ in-
uenimus regnante Antichristo, & ministris eius tribus annis, & dimidio, & in-
terfectis ab illo Helia & Enoch, sicut in Apocalypsi habetur, quo tempore erit
persecutio talis, qualis non fuit antea, nec postea subsequetur, interficietur ipse
Antichristus, & maxima pars membrorum eius à Michael, ut beatus Gregorius
dicit, & sic beatus Paulus dicit Dominus Iesus *interficiet eum spiritu oris sui*, id est,
verbo, suo, & virtute sua quod vtrumque verum potest esse. Quia si Michael il-
lum interfecit, non sua sed Dei virtus erit, & iussio. Post mortem autem eius re-
manebunt quadraginta quinque dies, in quibus multa erit pax, ut in illis electi
qui aliquid titubauerunt in persecutione, poenitentiam agant, & saluentur. Mi-
nistri autem Antichristi qui remanserint post mortem eius, gaudebunt per illos
quadraginta quinque dies, ducentes vxores, & conuiuia celebrantes, & ioca di-
uersi generis exercentes, ac dicentes: Licet Princeps noster sit mortuus, modo
nos habebimus pacem, & securitatem, & cum talia dixerint subito veniet eis su-
bitaneus interitus. *Vos autem non estis in tenebris infidelitatis, Qui enim dormiunt, no-
cte dormiunt*, & quiescunt in peccatis, *Nocte dormiunt*, id est, in peccatis & vitiis
quiescunt, & iacent, *Induti loriceam fidei & caritatis & galeam spem salutis*, id est, ha-
beamus fidem in Deum, caritatem in Deum & proximum, spem & expectatio-
nem futurorum bonorum in capite, quia de cœlis veniet nobis salus. Et his armis
muniti securi & liberi erimus in aduentu Domini. *Non posuit nos Deus in iram*, id est
non ideo posuit nos Deus in fide sua in Ecclesia, & cognitione sua ut in nobis suam
vindictam exercent. *Sed in acquisitionem salutis* posuit nos, ut salutem nobis inue-

Acto. 1. vers. 6.

111.

Matt. 24. v. 19.

B.

2. Thess. 1. v. 8.

14.

111.

12.

C.

niremus per fidem Iesu Christi. *Et siue vigilemus*, id est, viuamus in hoc seculo; *siue dormiamus*, id est, moriamur, in corpore *simul cum illo*, id est, cum Christo *uiuamus* in anima, & in spe resurrectionis, *propter quod*, id est, propter illa, quæ superius diximus de resurrectione, *Consolamini vos inuicem Rogamus vos ut noueritis*, id est, diligatis, honoretis, & necessaria eis ministretis, *qui laborant inter vos* in prædicatione & doctrina.

XI.
XII.

XIV.

D.

Rogamus vos corripite inquietos, consolamini pusillanimes. Apud Thessalonicenses erant quidam vagi, & ut ita dicamus, gyrouagi, otiose viuentes, & non laborantes manibus suis, unde viuerent, neque orationibus, aut psalmo diis vacantes, sed circuabant domos aliorum, atque peragrabant de loco ad locum, quærentes unde viuere possent, cuius rei causa multos inquietabant, uel etiam inquietos vocat superbos, qui causa superbiæ alios inquietabant: iterum erant alii pusillanimes, & timidi, qui bonum timebant iudicare, ne forte non possent illud effectum producere. Vel si indicabant, non libere illud agebant sed verecundabantur ex hoc in præsentia aliorum, ipsique pusillanimes erant, quia aduersa huius sæculi patienter ferre non valebant, citoque scandalizabantur in verbo, & facto aliorum. Inquietos ergo, id est, vagabundos, otiosos, & instabiles, id est, superbos, qui alios molestabant, præcipit Apostolus corripere Prælati, & Magistris, quatenus desisterent ab otiositate, quæ est inimica animæ, & deponerent superbiam, radicem omnium vitiorum. Pusillanimes autem præcipit consolari blanditijs uel per exhortationem & consolationem præpositorum roborarentur in omnibus bonis. Sequitur *Suscipite*, id est, in officium caritatis *infirmos* in fide non corpore. *Patientes estote ad omnes.* Modo admonet Prælatos, ut subiectorum improbitatem & impatientiam patienter ferant, dum aliquæ contra eos murmurant. Solent enim inquieti, & immodesti seu impatientes, quando corripiuntur à Prælati, insurgere contra eos, & impatienter ferre illorum correptionem, nolentes ab eis corripiri, sed suam voluntatem implere. Quorum animositate debent Prælati ad tempus sustinere, & iterum tempore opportuno & congruo cum aliorum auxilio emendare. *Videte*, id est, cauete *ne quis vestrum malum pro malo alicui reddas.* Hoc vult ostendere isto in loco Apostolus, ut non solum malum pro bono non debemus reddere, sed nec malum pro malo. Quatuor autem modis redditur aut bonum pro bono, aut malum pro malo, aut pro malo bonum, aut pro bono malum. Bonum pro malo redditur, sicut Redemptor noster nobis, qui mortui & perdit eramus, atque propter peccata Deo alieni, quando per passionem suam & per baptismi gratiam nos redemit. Bonum pro bono, sicut in die iudicii dabit electis, dicens eis: quia esuriui & dedistis mihi manducare percipite regnum vobis paratum. Malum pro bono redditur sicut Iudas & Iudæi Domino reddiderunt. Unde ipse dixit eis per Zachariam. *Si bonum est in oculis vestris afferse mercedem.* Et est sensus infirmos vestros curauimus, leprosos mundaui, mortuos suscitaui, esurientes paui date mihi ex hoc mercedem, si dignum, & bonum est, & *appenderunt mercedem meam triginta argenteas.* Malum pro malo reddet Dominus reprobis in die iudicii, dicens eis. Quia esuriui & non dedistis mihi manducare, ite in ignem æternum. Quapropter non debemus vindictam expetere, ut reddamus malum pro malo, qui non possumus hoc tranquilla mente agere, sed debemus illi reseruare, qui semper idem & æqualis manet, & qui dixit, *mihi vindictam reseruare & ego retribuam illis* supplicia, vobis autem præmia. Malum si quidem pro malo reddere non est bonum. Malum vero pro bono valde nimiumque est malum. *Sed semper quod bonum est sectamini*, id est, imitamini & perficite *in uicem* siue alterutrum & *in omnes*, hoc est non solum in non credentes, quia fratres sumus omnes secundum carnem.

XV.

E.

Zach. II. v. 13.

Rom. 12. vers. 19

F.

XVI.

XVII.

Semper gaudete, non in diuitiis caducis, & temporalibus honoribus, sed in Domino gaudete, & bonis operibus & quia filii Dei estis. *Siue intermissione orate.* Quis hominum mortalium potest semper orationi insistere? aut ergo totum tempus pro parte posuit Apostolus, ut dicat illum semper orare, quia cano-

nica;

nicashoras obseruat secundum morem , & consuetudinem sanctorum Patrum,
 aut etiam illum , qui semper bene cogitat , & Deo placere desiderat. Quam diu e-
 nim quis bene cogitat , & bonum desiderat , semper orat. Nam quicquid boni
 iustus agit , ad orationem est referendum , & numquam desinet orare , nisi desinat
 iustus esse , *in omnibus gratias agite* , id est , in fide , spe , caritate , cæterisque bonis o-
 peribus , & in prosperis , & in aduersis semper gratias , & laudes agite Deo. Quia
 neque prospera nisi eo donante , neque aduersa nisi eo permittente eueniunt. *Hæc*
est enim voluntas Dei in omnibus vobis in Christo Iesu , id est , Christum , à quo omnia
 bona nobis dantur , & sine quo nihil boni agere valemus. Sicut ipse dixit , sine me
 nihil potestis facere. *Hæc est inquit* , voluntas Dei vt malum pro malo , non red-
 datis , bonum semper secetmini , sine intermissione oretis , vt gaudeatis in Domino
 & in omnibus gratias ei referatis. *Spiritum nolite extinguere* , Dicamus hoc secun-
 dum Ambrosii sensum , spiritum nolite extinguere , id est , si aliquem ad horam
 spiritus sanctus repleuit sua gratia , vt possit interpretari diuinas scripturas , & diui-
 na mysteria loqui , nolite eum prohibere , quin loquatur , & doceat , quia Deus ,
 qui os Asinæ aperuit , reuelat sæpe iuniori , quod melius est. Aliter secundum
 Augustinum , spiritus sanctus qui vnus substantiæ est cum Patre & filio in sua na-
 tura , non potest extingui , sed per vitium nostrum extinguimus illum nobis , dum à
 nobis excludimus peccando , spiritus inquit sanctus disciplinæ effugiet fictum.
 Dum ergo tradimus corpus nostrum libidini , & coniungimus illud meretrici ,
 quod tempore baptismi , & manus impositionis factum est templum spiritus san-
 cti , excludimus illum à nobis , & fugamus , & quantum in nobis est , vt Augusti-
 nus dicit , extinctores eius sumus , sed ne hoc agamus ait Apostolus spiritum san-
 ctum , qui in vobis coepit habitare tempore baptismatis , nolite fugare à vobis , ne-
 que extinguatis illum vobis peccando , & tradendo corpus vestrum diuersis tur-
 pitudinibus , quod templum eius debet esse. *Prophetias nolite spernere* , id est , si ali-
 quis valet explanare dicta Prophetarum , sicut Hieronymus , cæterique Doctores ,
 & ad ædificationem auditorum loqui , & prædicare , nolite illum despiciere , neque
 contemnere , sed humiliter attendite , quæ docet , *Omnia autem probare quod bo-
 num est tenere* , hoc est attendite omnia , quæ ille loquitur , & probate vtrum dicta
 illius & verba conueniant dictis Euangelii , dictis Prophetarum , & dictis Aposto-
 lorum. Quod si probaueritis non discrepare à sensu sanctorum patrum verba il-
 lius , quod bonum est tenere corde , & opere perficite. *Ab omni specie mala abstine-
 te vos* , id est , ab omni re mala , & cogitatione praua , & opere peruerso abstinete
 vos. *Ipse autem Deus pacis* , id est , Dominus Iesus qui pacem reliquit discipulis suis ,
 & in illis omnibus nobis , dicens , *pacem relinquo vobis*. Et qui etiam nos pacificauit
 & reconciliauit Deo Patri per passionem suam. *Ipse sanctificet vos per omnia* , id est ,
 sanctos faciat in omnibus , quæ cogitatis , & opere perficitis. *Vt integer spiritus ves-
 ter & anima & corpus in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur*. Quod dicit vt
 integer spiritus vester , & anima , & corpus seruetur , dupliciter possumus intelli-
 gere. Homo constat ex corpore , anima , & spiritu : tamen non sunt in eo tres sub-
 stantiæ sicut Didimus contendit , nec est tertius in substantia hominis spiritus , sed
 spiritus ipse est anima. Vnde dicit in Euangelio *inclinato capite emisit spiritum* , & id-
 circo appellatur anima spiritus , eo quod spiritualis natura est , id quod spiret in
 homine. Anima vero dicta est eo , quod viuificandum & ad viuendum animet
 corpus , ipsa etiam rationabilitas , & excellentia animæ , qua sapimus , & discerni-
 mus ab aliis creaturis spiritus appellari solet , sicut ostenditur ibi. *Benedicite spiritus*
& anima iustorum Domino , Tamen spiritus & anima vnum est. Vnde apparet quia
 corpore incedimus , anima viuimus , spiritu intelligimus , & sapimus , de quo spi-
 ritu siue rationabilitate loquitur hic Apostolus , quæ rationabilitas etiam mens
 appellatur. Orat ergo Apostolus , vt spiritus , id est , rationabilitas nostra integra ,
 & incorrupta atque inuiolata permaneat , & anima & corpus similiter incorru-
 ptum , & immaculatum maneat vsque in diem mortis nostræ , id est , in diem iu-
 dicii , sicut ab omnibus sordibus peccatorum mundati sumus tempore baptisma-
 tis.

xviii.

xi
G.

x x.

xxi.

H.
xxi f.
xxiit.

Ioan.

Ioan. 19. v. 36

I.
Dan. 3. v. 66

tis. Quia ergo potest corpus mundum esse, & anima, ac spiritus inquinari per
 malum cogitatum, & desiderium, ideo totum in homine dicit mundum esse de-
 bere. *1 Cor. 14. v. 32.* Aliter spiritus sanctus sæpe ponitur pro gratia, & donis suis, sicut in Epi-
 stola prima ad Corinthios *spiritus* inquit *Prophetarum prophetis subiectus* est, id est,
 dona spiritus sancti, quia non cogunt hominem loqui sicut arrepticium, & dæmo-
 niacum. Sic in isto loco potest intelligi pro gratia sua, quæ nobis tempore baptis-
 matis datur, quia mundamur ab omnibus inquinamentis vitiolorum. Quam orat
 Apostolus vt integra & incorrupta atque immaculata maneat in nobis, ne n ostro
 vitio & immunditia corrumpatur, aut minuatur, vel fugetur à nobis. Si enim
 mala vita & cogitatio incedit, non est iam integra ipsa gratia, quia deserit homi-
 nem obnoxium peccatis. Nam ea agit homo, quæ odit spiritus sanctus, recedit ab
 eo eius gratia, ex toto aut minuitur illi, qui peccat. Deus inquit pacis sanctifi-
 cet vos per omnia, id est, totum hominem, vt gratia spiritus sancti, quam perce-
 pistis tempore baptismatis, non recedat à vobis, sed integra maneat vobis, & ani-
 ma incorrupta sit, corpusque immaculatum, & totus homo mundatus integer
 seruetur sine querela. Non dicit sine peccato, quia non est homo qui faciat bo-
 num & non peccet & *in multis offendimus omnes. Si dixerimus quia peccatum non ha-*
bemus veritas in nobis non est. Fidelis est, id est, verax est in promissionibus suis, *Qui*
vocauit vos ad fidem, & gratiam suam qui etiam faciet subaudi quod promissit: fide-
 lem dicit Deum in promissionibus suis, vt securi de præmio recte conuerterentur.
 Explicit Epistola prima ad Thessalonicenses Incipit secunda.

Jacob. 3. v. 2.
1. Ioa. 1 v. 8.
 XXI V.

Thessalonicenses accipientes priorem Epistolam, cum peruenissent legendo ad
 illum locum vbi loquitur Apostolus ex persona electorum, qui in die iu-
 dicii inueniendi sunt viui, inquit, *deinde nos, qui viuimus, qui relinquimur*
simul rapiemur cum illis obuiam Domino in aera, conturbati sunt, & conterriti
 nimium, putantes Apostolum ita esse locutum, quasi suo tempore, & il-
 lorum venturus esset Dominus ad iudicium, & timebant illi mitti cum
 diabolo in carcerem æterni supplicii, eo quod tarde venientes ad fidem
 imperfecti essent. Quapropter Apostolus vt comperit illos super hoc tri-
 stari, scripsit eis istam secundam Epistolam, in qua significauit eis nondum
 imminere diem iudicii suo tempore. Et ostendit eis, quod antea de-
 struendum esset regnum Romanorum, tamen occulte & obscure. Ne-
 que enim audebat aperte scribere de abolitione regni Romani, ne forte
 contra credentes persecutionem excitaret, denuntiat etiam aduentum
 Antichristi, & interfectionem eius.

1. Thess. 4. v. 16.

EPI.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICEN- SES SECVNDA.

CAPVT I.

Gratias Deo agit pro fide ac tolerantia Thessalonicensium in persecutionibus; propter quas dicit illos gloriam, aduersarios verò ultionem in die iudicii recepturos: orans ut digni habeantur vocatione Dei.

PAULUS, & SILVANUS & TIMOTHEUS, Ecclesia Thessalonicensium, in Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. † Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino nostro Iesu Christo. † Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra, & abundat charitas uniuscuiusque vestrum in inuicem: † ita ut & nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra, & fide, & in omnibus persecutionibus vestris, & tribulationibus, quas sustinetis † in exemplum iusti iudicii Dei, ut digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini. † sit amen iustum est apud Deum, retribuere tribulationem ijs qui vos tribulant: † & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in reuelatione Domini Iesu de cælo cum Angelis virtutis eius, † in flamma ignis dantis vindictam ijs, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi, † qui pœnas dabunt in interitu aternas à facie Domini, & à gloria virtutis eius: † cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt: quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo. † In quo etiam oramus semper pro vobis: ut dignetur vos vocatione sua Deus noster, & impleat omnem voluntatem bonitatis, & opus fidei in virtute, † ut clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in illo, secundum gratiam Dei nostri, & Domini nostri Iesu Christi.

1.
A.
2.
3.
4.
B.
5.
6.
7.
C
8.
9.
10.
11.
12.

I. **P**aulus & Silvanus idem initium, idemque sensus, quæ in priori exposuimus,
 A. *super crescit fides vestra, fides augmento eget.* Vnde Apostoli dicunt Domino:
 III. *Auge nobis fidem, & quidam alius: Credo Domine adiuvare incredulitatem meam,*
 Marc. 9. vers. 24. *gloriamur in tribulationibus quas sustinetis in exemplum iusti iudicii Dei,* sicut ex ver-
 IV. bis Prosperi, aliorumque Doctorum colligere possumus, nihil agitur in hoc mun-
 V. do, nisi aut Deo faciente, aut ipso permittente. Sicut ergo martyres aliique fide-
 les Deo permittente multa pericula, & aduersa in hoc sæculo ad exemplum iusti
 iudicii Dei patiebantur, quoniam in ipsis ostendebatur, quasi illi, qui dilecti Dei
 erant, talia patiebantur, multo ampliora & grauiora reprobi & inimici illius in die
 iusti iudicii Dei suscipient. Iustum Dei iudicium dicit, quia tunc *iudicabit Deus*
 orbem terra in aequitate. Si tamen iustum est apud Deum retribuere malis mala & bonis
 bona. Si tamen coniunctio causalis in hoc loco, non pro dubitatione ponitur, sed
 pro affirmatione, quasi diceret. Quoniam iustum est à Deo ita agere in reuelatio-
 ne, id est, in manifestatione Domini Iesu de cælo veniente ad iudicium, Cum
 Matt. 25. v. 31. Angelis virtutis eius, sicut ipse dixit, *Cum veneris filius hominis & omnes Angelicum*
 eo & in reuelatione Domini Iesu dantis vindictam reprobis *in flamma ignis is, qui*
 non *noverunt Deum*, id est, paganis, & qui non obediunt Euangelio, hæreticis vide-
 licet, & falsis Christianis, atque iudæis bene in flamma ignis dicit daturum Domi-
 num vindictam reprobis, quia ignis præcedet eum, tantum spatium aëris occu-
 pans, quantum occupavit aqua in diluvio, quia ardebit terra, & crassitudinem
 aëris, & purgabit electos. Reprobi autem audientes à Domino ite *in ignem æternum*
 inuoluentur ab illo igne, & trahentur ad supplicia inferni, *Qui reprobi, dabunt*
 I X. *pœnas æternas in interitum.* Dabunt pœnas non aliis, sed sibi dabunt, & inferent qui
 mala fecerunt, pro quibus talia recipient. Dare etiam ponitur aliquando pro susti-
 nere. Sicut in Virgilio, & pro purpureo dat se illa capillo, id est, sustinet pœnas. Ita
 X. & hic dabunt pœnas, id est, sustinebunt. *Cum veneris glorificari in sanctis suis*, id est,
 clarus apparet, eis, & blandus, reprobis autem terribilis, & sæuus. *Quia creditum*
 est *testimonium nostrum super vos in die illo*, id est, quia receptum & creditum est E-
 uangelium, & prædicatione nostra in vobis, & à vobis in die illo, id est, propter il-
 lum diem, vt Euangelium perhibeat vobis testimonium credulitatis in die illo, &
 recipiatis mercedem æternam in quo subaudi negotio oramus, vel hoc adoramus
 semper pro vobis.

CAPVT II.

De die Domini monet ne credant seductoribus, ostendens venturum prius filium
 perditionis, qui varia edet prodigia fallacia, quibus reprobi seducuntur:
 de electione & fide Thessalonicensium gratias agit, monens vt seruent ac-
 ceptas ab iplo traditiones, & pro eorum consolatione ac confirmatione o-
 rat.

I. **R**ogamus autem vos fratres, per aduentum Domini no-
 A. stri Iesu Christi, & nostra congregationis in ipsum: † vt
 2. non cito moueamini à vestro sensu, neq, terreamini, neq,
 3. per spiritum, neq, per sermonem, neque per epistolam tamquam
 Ephes. 5. 6. per nos missam, quasi instet dies Domini. † Nequis vos seducat
 4. vilo modo: quoniam nisi venerit discessio primum, & reuelatus
 B. fuerit homo peccati, filius perditionis, † qui aduersatur, & extolli-
 5. tur supra omne quod dicitur Deus. aut quod colitur, ita vt in tem-
 plo Dei sedeat ostendens se tamquam sit Deus. † Non retinetis quod
 cum

cum adhuc essem apud vos, hac dicebam vobis? † Et nunc quid destineat scitis, ut reueletur in suo tempore. † Nam mysterium iam operatur iniquitatis: tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. † Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, Et destruet illustratione aduentus sui: cuius est aduentus; secundum operationem satana in omni virtute Et signis, Et prodigijs mendacibus, Et in omni seductione iniquitatis ijs qui pereunt: eo quod charitatem veritatis non receperunt ut salui fierent: Ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, † ut iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. † Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti à Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus, Et in fide veritatis: † in qua Et vocauit vos per Euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. † Itaque fratres state. Et tenete traditiones, quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram, † Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, Et Deus Et Pater noster, qui dilexit nos, Et dedit consolationem æternam, Et spem bonam in gratia, † exhortetur corda vestra, Et confirmet in omni opere Et sermone bono.

Rogamus vos fratres per aduentum Domini Iesu Christi Et nostræ congregationis in ipsum. Duos Domini aduentus legimus, primum in humilitate, secundum in potentia, quando veniet ad iudicium, de quo hic ratio agitur. Congregationem suam appellat multitudinem electorum, vel quæ cum eo veniet, vel quæ ei obuiabit ad iudicium, in ipsum dicit, quasi in ipso, quia & in Christo sunt omnes electi, utpote membra adherentes illi. Rogamus vos fratres per aduentum Domini Iesu ad iudicium, & per aduentum nostræ Congregationis, id est, omnium sanctorum, qui in ipso consistunt, *Ut non citò moueamini*, id est, non citò turbemini, *Neque terreamini quasi inisset dies Domini. Neque per spiritum*, id est, si aliquis se dixerit admonitum à spiritu sancto, quod dies iudicii immineat, nolite illi credere, neque terreamini eius verbis. *Neque per sermonem*, id est, per tractatum si aliquis explanator & tractator Prophetarum & prævideat diem iudicii imminere, & Christum venire ad iudicium, nolite ideo terreri. *Neque per Epistolam tamquam per nos missam.* Si aliquis pseudoapostolus hoc finxerit, nolite ei credere. *Quoniam nisi veneris discessio primum*, ut discedant omnia regna à regno, & imperio Romanorum, *Et reuelatus siue manifestatus fueris homo peccati*, Antichristus videlicet, qui licet homo sit, fons tamen erit omnium peccatorum, *Et filius perditionis*, id est, filius Diaboli, non per naturam, sed per imitationem quia ideo appellatur perditio, & ipse perdidit humanum genus. *Qui aduersatur*, id est, contrarius Christo, omnibusque membris eius, *Et extollitur*, siue erigitur in superbiam *supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur.* Non est vnum, quod ait, quod dicitur, aut quod colitur. Extollet se Antichristus supra omnem, quod dicitur Deus, id est, supra omnes Deos gentium, Hercule videlicet, Apollinē, Iouē, qui falso dicuntur Dii, & super oēs electos, qui nuncupatiue dicuntur Dii. Et Moyses, cui dicitur ecce cōstitui te Deū Pharaonis, & in lege Dii ne detrahas, i. sacerdotibus & ego dixi Dii estis.

Igitur

L
A

11.

111.

1 v.

B.

Exod. 7. v. 1.
Psalm. 136.

Gen. 49. v. 17.

C.
v.
vi.

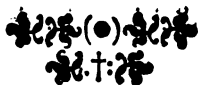
vii.

D

viii.

Igitur super omnes istos extollet se Antichristus, & maiorem dicet se omnibus illis, & non solum super illos, sed etiam quod maius est, super omne quod colitur, id est, super sanctam Trinitatem quæ solummodo colenda, & adoranda est ab omni creatura, ita se extollet, ut in templo Dei sedeat, ostendens se tamquam sit Deus. Hoc dupliciter potest intelligi: Nascetur Antichristus in Babylone de tribu Dan, iuxta quod ait. *Fiat Dan coluber in via cerasse in semita.* Et cum venerit Hierosolymam, circumcidet se, dicens Iudæis: Ego sum Christus vobis promissus. Tunc confluent ad eum omnes Iudæi, & reedificabunt templum, quod est destructum à Romanis, sedebitque ibi, dicens se esse Deum, vel etiam in templo Dei, id est, in ecclesia sedebit, ostendens se tamquam sit Deus. Nam sicut in Christo omnis plenitudo diuinitatis requieuit, ita in illo homine, qui Antichristus appellatur, eo quod sit contrarius Christo, plenitudo malitiæ & omnis iniquitatis habitabit, quia in ipso erit caput omnium malorum diabolus, qui est rex super omnes filios superbiæ. His verbis demonstravit Apostolus Thessalonicensibus non prius venturum Dominum ad iudicium, quam regni Romani destructio fieret, quod iam nos impletum videmus, & Antichristum apparere in mundo, qui interficiet Christi Martyres. *Non retinetis quodcum essem adhuc apud vos hac dicebam vobis?* de aduentu Antichristi, & die iudicii? *& nunc quid detineat scitis ut reueletur suo tempore.* Dicit scitis, quid detineat, & non demonstrat quid. Quod nihil melius ibi intelligitur voluit significare, quam destructionem regni Romanorum, de qua obscure locutus est, ne forte aliquis Romanorum legeret hanc Epistolam, & excitaret contra se, aliosque Christianos persecutionem illorum, qui se putabant semper regnatos in toto mundo. Vos scitis inquit, quid detineat illum Antichristum, & quid moretur illum, quia nec dum est destructum regnum Romanorum, nec recesserunt omnes gentes ab illis, ut reueletur, siue manifestetur ipse Antichristus suo tempore, id est, congruo tempore, & à Deo disposito scilicet postquam omnia regna discesserint à Romano imperio. *Nam mysterium iniquitatis iam operatur.* Mysterium græcè latino vocabulo dicitur aliquid occultum, & secretum. Mysterium ergo iniquitatis appellat interfectionem sanctorum, Martyrum persecutionem, quam inferebant Nero, & principes eius fidelibus Christi. Quæ ideo appellatur mysterium, quia quod diabolus operaturus est manifeste per Antichristum, interficiendo sanctos martyres, Heliam & Enoch, aliosque plurimos, hoc operabatur iam occulte per membra sua Neronem, ac principes eius, interficiens per illos Principes martyrum Apostolos, istud mysterium iniquitatis ceptum est à Nerone, qui occulte instigante Patre suo diabolo zelo Idolorum interfecit sanctos Martyres, & peruenit usque ad Diocletianum, & Iulianum Apostatam, qui plurimos sanctorum peremerunt. Sicut ergo Christus qui est caput omnium electorum, longe ante suum aduentum occulte & per mysterium præfiguratus est, sicut in morte Abel, & immolatione Isaac & in Dauid rege, qui Eoliā interfecit, qui diabolus significat, quem Christus in sua morte, & passione debellauit, ita diabolus qui in Antichristo erit, in membris suis, malis scilicet regibus præfiguratus est occulte, & per mysterium. *Tantum ut qui tenet nunc teneat donec de medio fiat,* id est, hoc solummodo restat, ut Nero, qui nunc tenet imperium totius orbis, tam diu teneat illud, donec de medio mundi tollatur potestas Romanorum. In Nerone comprehendit omnes Imperatores Romanorum, qui post illum imperii sceptrā tenuerunt, ideo dicit donec de medio tollatur, quia vndique ex omnibus confluebant Romam, & quasi in medio. Mundi erat, habens in circuitu suo omnes gentes, vel quicquid infra initium & fines continetur, medium potest dici, *Et tunc subaudi cum ablata fuerit potestas à Romano imperio, reuelabitur ille iniquus,* siue manifestabitur Antichristus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. Siue Dominus Iesus interfecerit illum potentia iussionis suæ, siue Michael interfecerit illum, virtute Domini Iesu occidetur, non virtute Michaelis. Occidetur autem, sicut Doctores tradunt, in monte oliueti, in papilione & solio suo, illo in loco, contra quem Dominus ascendit ad cælos.

cœlos. Quod vero dicit Apostolus tunc reuelabitur ille iniquus, postquam destructum fuerit imperium, vel regnum Romanorum, non est ita intelligendum, quod statim dixerit illum venturum, sed primum illud destruendum, ac deinde Antichristum venturum tempore à Deo disposito, & illustratione siue claritate aduentus sui destruet Dominus Iesus eum, id est, Antichristum, cuius est aduentus secundum operationem Satana. Hoc ad ipsum diem iudicii pertinet, quando destruetur ipse Antichristus cum omnibus membris suis audientes à Domino, ite in ignem æternum. Norandumque quia non statim veniet Dominus ad iudicium, vbi fuerit Antichristus interfectus, sed sicut ex libro Danielis intelligimus post mortem illius conceduntur electis ad poenitentiam dies quadraginta quinque. Quantulumcumque vero spatium temporis sit vsque quo Dominus veniet, penitus ignoratur. Quod dicit cuius aduentus erit secundum operationem Satanae intelligendum est, quia quicquid operabitur Diabolo instigante, & cooperante implebit, qui ex toto illum possidebit. Tamen non amittet sensum, vt ignorantes se dicat Deum, neque vexabitur à Diabolo sicut phrenetici, quia si ita esset, nequaquam peccatum haberet, quicquid ageret, sicut illi non habent, qui phrenesin patiuntur, qui nesciunt quid agant. In omni virtute signis & prodigiis mendacibus subaudi erit aduentus Antichristi. Signa & prodigia pro vno accipiuntur. In signis ergo & prodigiis mendacibus operabitur, quia videbitur mortuos suscitare, & alia multa signa facere, sed mendacia erunt, & à veritate aliena, quia per magicam artem, & phantasmiam deludet homines, sicut & Simon magus delusit illum, qui eum occidere putans, arietem decollauit pro eo. Vel etiam in signis & prodigiis mendacibus erit aduentus eius, quia per signa, & prodigia falsa quæ videbitur operari, tradet homines ad mendacium colendum, id est, ad semetipsum, qui est mendax, & pater mendacii, & omni seductione siue deceptione iniquitatis erit is, qui percutit, id est, ludæis, & paganis, eo quod caritatem veritatis non receperunt, vt salui fierent, id est, spiritum Christi, qui dixit. Ego sum veritas per quem spiritum sanctum infunditur dilectio Dei & proximi in cordibus vestris. ideo quia Christum, neque spiritum sanctum voluerunt recipere, mittet illis Deus operationem erroris, id est, permittet ad eos venire Antichristum, operatorem mendacii. Plus est quod dixi, operationem quam operatorem, quia ipsum remittet eis, id est, ipsum mendacium & Patrem omnis malitiæ & iniquitatis. Vt credant mendacio, id est, Diabolo, vt indicentur siue damnentur omnes qui non crediderunt veritati Christo, sed consenserunt iniquitati, Diabolo. Quod elegeris nos Apostolos primitias in salutem omnium gentium. Apostoli primitiæ fuerunt, quia primi crediderunt, in acquisitionem gloria Domini Iesu, id est, vt vos acquisiti ad fidem nostram prædicatione augmentum faciatis corpori Christi, & glorificetur per vos, atq; laudetur iuxta illud: Videant opera vestra bona & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. Deus Pater qui in tantum dilexit nos vt filium suum pro nobis daret, & dedit consolationem æternam promittendo nobis regnum cœlorum, Et spem bonam expectationem scilicet futurorum bonorum, In gratia sua non in merito nostro exhortetur, id est, doceat corda vestra.

CAPVT III.

Cupit vt pro se precentur, confidens quòd seruaturi sint ipsius præcepta. monet-
que vt subtrahant se à Christianis nolentibus seruare quæ ipse instituerat,
nec manibus laborare, quod tamen ipsemet Paulus apud eos fecerat: ca-
uet tamen ne tales vt inimicos existiment, sed vt fratres corripiant.

Ephes. 6. c. 18.
Col. 4. a. 3.

L

A.

2.

3.

4.

DE cetero fratres orate pro nobis, vt sermo Dei cur-
rat, & clarificetur, sicut & apud vos: † & vt li-
beremur ab importunis, & malis hominibus: non
enim omnium est fides. † Fidelis autem Deus est,
qui confirmabit vos, & custodiet à malo. † Confidi-
mus autem de vobis, in Domino, quoniam quæ præcipimus, & fa-
citis, & facietis. † Dominus autem dirigat corda vestra in chari-
tate Dei, & patientia Christi. † Denunciamus autem vobis fratres
in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni
fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem, quã
acceperunt à nobis. † Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imi-
tari nos: quoniam non inquieti fuimus inter vos: † neque gratis
panem manducauimus ab aliquo, sed in labore, & in fatigatione,
nocte & die operantes, ne quem vestrũ grauaremus. † Non quasi
non habuerimus potestatem, sed vt nosmetipsos formam daremus
vobis ad imitandum nos. † Nam & cum essemus apud vos, hoc de-
nunciabamus vobis: quoniam si quis non vult operari, nec man-
ducat. † Audiuius enim inter vos quosdam ambulare inquietè:
nihil operantes, sed curiose agentes. † Iis autem, qui eiusmodi sunt,
denunciamus, & obsecramus in Domino Iesu Christo, vt cum si-
lento operantes, suum panem manducent. † vos autem fratres no-
lite deficere benefacientes. † Quod si quis non obedit verbo nostro,
per epistolam hunc notate & ne commisceamini cum illo, vt con-
fundatur: † & nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt
fratrem. † Ipse autem Dominus pacis, det vobis pacem sempiternã
in omni loco. Dominus sit cum omnibus vobis. † Salutatio, mea ma-
nu Pauli: quod est signum in omni epistola, ita scribo. † Gratia
Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.

Ad. 10. g. 34.
1. Cor. 4. c. 12.
1. Thess. 2. b. 9.

9.

10.

11.

12.

Gal. 6. c. 9.

13.

14.

D

15.

16.

17.

18

I.

A

II.

V.

DE cetero orate pro nobis vt sermo Domini currat ab ore nostro ad aures vestras, &
ab auribus ad cor sicque vertatur in operationem, Vt liberemur ab importunis
qui non stant in portu quietis. Dominus autem dirigat corda vestra, id est, si
quid turpitudinis in vobis habetur, auferat, & faciat vos per rectitudinem vitæ
ambulare, & rectos gressus figere in bono opere. In caritate Dei, & proximi, & pa-
tientia Christi, vt patientes sitis inter aduersa huius sæculi, sicut Christus patienter
pertulit opprobria, irrisiones, flagella, & crucem. Veleuam sicut quidam codi-
ces ha-

ces habent, in expectationem Christi, vt expectetis Christi aduentum ad iudici-
um. *Gratis panem non manducamus*, id est, sine labore, *si quis non obedit verbo sub-*
audi nostro aut vestro vt non sit otiosus, *Per Epistolam* subaudi vestram *hunc notate*
nobis, & nos aspere increpabimus illum *salusatio mea manu Pauli quod est signum in*
omni Epistola In fine omnium Epistolarum Hebraicis litteris, & Græco sermone
nomen suum scribebat, & illud quod sequitur ne ab aliquo pseudoapostolorum
potuisset corrumpi, ita scribo, quomodo? *Gratia Domini Iesu Christi cum omnibus*
vobis. Explicit secunda Epistola ad Thessalonicenses. Incipit Epistola prima ad
Timotheum.

VIII.

XV.

XVII.

XVIII.

Timotheus filius fuit mulieris Viduæ, Patre gentili Græco procreatus, quem
mater dum vellet circumcidere secundum præceptum legis, Pater prohi-
buit, qui erat incircumcissus, vtpote gentilis, traditus autem litteris erudi-
tus est tam diuinis scripturis, quam liberalibus artibus sociatusque beato
Paulo factus est ei comes in prædicatione, & postea ab illo ordinatus &
constitutus Episcopus, cui Apostolus direxit hanc Epistolam, instruens
eum de ordinatione Episcopatus, & Diaconi omnisque Ecclesiasticæ dis-
ciplinæ & ordinis & quomodo deberet docere populum.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM

PRIMA.

CAPVT I.

Præceptum reuocat quod Timotheo tradiderat, de retrahendis quibusdam à
peruersa doctrina, & tradenda sana: lex ob iniustos posita est. Deo gratias
agit, quodeum ab ecclesiæ persecutione ad Apostolatam vocauerit:
qui misericordiam consecutus est, vt ostendatur Dei longanimitas ad
peccatorum informationem: Timotheum monet vt strenuum agat mi-
litem.

*Aulus Apostolus Iesu Christi secundum imperium
Dei Saluatoris nostri, & Christi Iesu spei nostra: †
Timotheo dilecto filio in fide. Gratia, misericor-
tia, & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino
nostro. † Sicut rogauite, vt remaneres Ephesi, cum
irem in Macedoniam, vt denunciare quibusdam, ne aliter doce-
rent, † neque intenderent fabulis, & genealogiis interminatis: qua
questiones præstant magis, quam edificationem Dei, quæ est in fide.
† Finis autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bo-
nâ, & fide non ficta. † A quibus quidam aberrantes, conuersi sunt
in vaniloquium, † volentes esse legis doctores, non intelligentes ne-
que quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. † Scimus autem,
quia bona est lex, si quis ea legitime utatur: † sciens hoc quia lex
iusto non est posita, sed iniustis, & non subditis, impiis, & peccatori-
bus, sceleratis, & cõtaminatis, parricidis, & matricidis, homicidis,
† fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis, mendacibus,*

I.

A

Rom. 16. 2.

2.

3.

4.
B

5.

6.

7.

8.

Rom. 7. 12.

9.

10.

Aa

& periu-

11. **C** *Et per iuris, Et si quid aliud sana doctrina aduersatur, et quae est se-*
 12. *cundum Euangelium gloria beati Dei, quod creditum est mihi. et Gra-*
 13. *tias ago ei, qui me confortauit, Christo Iesu Domino nostro, quia fi-*
 14. *delē me existimauit, ponens in ministerio: et quia prius blasphemus*
 15. *fui, et persecutor, et contumeliosus: sed misericordiam Dei consecutus*
 16. *sum, quia ignorans feci incredulitate. et Superabundauit autē gra-*
 17. *tia Domini nostri, cum fide, et dilectione, quae est in Christo Iesu. et*
 18. *Fidelis sermo, et omni acceptione dignus: quod Christus Iesus ve-*
 19. *nit in hunc mundum peccatores saluos facere, quorum primus ego*
 20. *sum. et Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primò osten-*
 21. *deret Christus Iesus omnem patientiam, ad informationem eorum,*
 22. *qui credituri sunt illi, in vitam aeternam. et Regi autem saeculorum*
 23. *immortali, inuisibili, soli Deo, honor et gloria in saecula saeculorum,*
 24. *Amen. et Hoc praeceptum commendo tibi fili Timothee, secundum*
 25. *precedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam, et*
 26. *habens fidem, et bonam conscientiam, quam quidam repellentes,*
 27. *circa fidem naufragauerunt. et ex quibus est Hymeneus et Alexan-*
 28. *der: quos tradidi Satanae, ut discant non blasphemare.*

29. **P** *Aulus Apostolus Christi Iesu secundum imperium Dei, id est, secundum iussione[m]*
 30. *& voluntatem Dei Patris, Saluatoris nostri, & secundum iussione[m] Iesu Christi*
 31. *spei nostra[e]. Salutem refert ad Deum Patrem, & spem nostram ad Christum, quia*
 32. *Deus Pater dedit nobis salutem per filium suum, quem dignatus est mittere nobis*
 33. *& per spiritum sanctum quem nobis tribuit tempore baptismatis, & tempore manuum*
 34. *impositionis. Per Christum autem habemus spem, id est, expectationem futurorum*
 35. *bonorum, quia sicut ille resurrexit a mortuis, & ascendit ad coelos, ita nos speramus*
 36. *resurrectionem nobis profuturam per ipsum, & ad gloriam aeternae beatitudinis ascen-*
 37. *suros. Timothee dilecto filio in spiritu in doctrina in fide non carne, gratia qua gratis di-*
 38. *mittuntur peccata, et misericordia et pax qua reconciliamur Deo Patri, misericor-*
 39. *diā medium interposuit, ut ostenderet, quia gratia, & pax per misericordiam Dei no-*
 40. *bis confertur, non per meritum nostrum, sicut rogauit, ut remaneres Ephe[si], quae est*
 41. *Metropolis Asiae, cum irem in Macedonia[m] prouinciam Graecorum et denuntiaries quibus-*
 42. *dam, id est, Iudaizantibus, & non recte credentibus, ne aliter docerent subaudi quam*
 43. *nos docemus Neque enim intenderent fabulis et genealogiis interminatis, id est, genera-*
 44. *tionibus, quae terminum non habent. Quae fabulae & genealogiae quaestiones praestant ma-*
 45. *gis, quam adificationem Dei, quae est in fide, de Iudaeis loquitur, qui praeter eptaticum &*
 46. *Prophetas aliasque scripturas habent quasdam traditiones non scriptas, sed memoriae*
 47. *commendatas ex traditione patrum, quas Apostolus fabulas, i. fictiones appellat, &*
 48. *excogitationes, quae nullam utilitatem habent in se, nisi contentiones generant, &*
 49. *quaestiones. Ex quibus pauca de pluribus dicamus. Traditio illorum est, in exordio*
 50. *duas mulieres esse factas, etiam & alteram ex qua dicunt multos filios esse natos quod*
 51. *nusquam sacra scriptura narrat, tales etiam erant illi, de quibus dicit Dominus, Ve vo-*
 52. *bis Pharisei et scribae qui super ponitis traditiones vestras mandatis Dei dicentes*
 53. *Patri vrbani, i. donum, vel munus quodcumque ex me tibi proderit, & multa his similia, simi-*
 54. *liter de genealogiis proponentes quaestionem quot annis vixerit Mathusalem, Noe,*
 55. *Eber, ceterique Patres, & quid fecerint, & quomodo, vel quando, vnde proponunt*
 56. *quaestio-*

quæstionem, si Salomon duodecimo anno ætatis suæ vnctus est in Regem, & quadagesimo similiter anno suscepit regnum, quomodo Salomon duodenus potuerit filium procreare? Quæ traditiones & genealogiæ nullam ædificationem Dei præstant, quæ est in fide, id est, quæ ad fidem pertinet: ædificatio Dei est, quando quis ea loquitur, quæ aliquid vtilitatis habent, per quæ præparat & ædificat Deo templum in cordibus auditorum. Sed figmenta Iudæorum quæ memoriter recitant, nullius vtilitatis sunt. Dicit B. Hieron. quid mihi prodest scire quot annis vixerit Mathusalé, Noe, Sæ, aliiq; Patres? nihil sic intelligendum est de functionibus illorum, à quibus Apostolus præcipit eis per Timotheum vt desistant, *Finis enim præcepti est caritas*, finis est terminus, finis est consummatio, qua cõsumitur vbi, vt vltra non sit quod erat. Vnde dicimus, finis est cibus, finis etiã est cõpletio, perfectio, & consummatio qua consummatur tela, vnde dicimus finita tela, id est, texendo perfecta est, & consummata. Sic finis præcepti siue præceptorum perfectio, & ampliatio est caritas, totam enim magnitudinẽ & latitudinẽ diuinorum eloquiorum secura possidet caritas, qua diligimus Deum, & proximum. Omnis igitur præcepti finis, siue cõpletio caritas est, id est, ad caritatẽ refertur, omne præceptum quia qui Deum diligit non peccat, & qui proximum amat, vt seipsum, non delinquit, quia non adulterat vxorem eius, quoniã suã non vult adulterari: non occidit aliũ, quia non vult occidi, sic de cæteris intelligendum præceptis, & ipsa caritas *de corde puro* debet esse non de ficto, & *conscientia bona & fide non ficta* conscientia sæpe ponitur pro spe, sicut in hoc loco caritas: ergo de spe bona debet procedere, quia ideo debet Deum & proximum diligere, vt æterna præmia speret se exinde recepturum. De fide etiam nõ ficta, vt quod credit & intelligit, opere perficiat. Nam fides ficta est, quæ confitetur ore, sed nõ tenetur corde; neq; exhortatur operibus. Quã multi habent de quibus dicitur, confitetur se nosse Deum, factis autem negant. Fides vero vera est, quæ tenetur corde, proficitur ore, perficitur opere, à quibus subaudi virtutibus, id est, à caritate, spe bona; & fide non ficta *aberrantes quidam Iudæorum, conuersi sunt in vaniloquiũ*, loquentes ea, quæ vana sunt, nullamq; vtilitatem in se habent, *volentes esse legis Doctores, nõ intelligentes* sicut intelligenda sunt, *neq; qua loquuntur, neque de quibus affirmant*, Iudæi si quando de petra & falsa opinatione sua, & de fabulis de traditionibus suis variis reprehendi & conuinci cõeperint, ad defendendum, id est, quod leuissima temeritate & excoitatione nec non & appetitissima falsitate dixerunt eosdem libros sanctos, vnde ea probent, proferre conantur, vel etiam memoriter quæ ad testimonium valere arbitrantur, multa inde verba pronuntiant, nõ intelligentes sicut intelligenda sunt, neq; quæ loquuntur, neq; testimonia quæ proferant, de quibus volunt affirmare suã falsitatem, ponentes incongrua exempla. *Scimus autem quia bona est lex si quis ea legitime utatur* ille vtitur legitime lege, qui intelligit, quare sit data, videlicet ad reparandam & roborandam naturalem legẽ, quam genus humanum iam conculcatã habeat, & qui intelligit quamdiu obseruari debuit, in figura scilicet vsq; ad Christi aduentum, & qui ea, quæ in lege præcipiuntur carnaliter, & in figura post Domini aduentum spiritualiter intelligi, & iam non in figura sed in veritate, adimplet videlicet, vt circumcidat se, id est, expoliet per baptismum, & per poenitentiam ab omnibus peccatis, & celebret sabbatum spiritualiter, qui ostendendo à prauo opere & præcepta moralia teneat qualiter vtitur lege, bona est illi lex. *Sciens hoc quia iusto non est lex posita*, id est, iustificato per fidem & gratiam baptismatis, & legem volenti implere, non est lex posita, id est, imposita, vt super illum sit, in illo est enim potius, & cum ipsa quam sub illa, quia amicus legis est. Vnde si omnes essent iusti, nequaquam esset lex data. *Sed iniustus & peccatoribus* data est lex vt illi eius timore desinant peccare. *Plagiariis* subaudi posita est lex Plagiarii sunt seductores, qui homines seducendo furantur, & vendunt. *Fidelis sermo & omni acceptio- ne dignus, quod Christus Iesus venit peccatores saluos facere, quorum primus ego sum.* In Græco habetur humanus sermo, id est, iucundus, gratus, & acceptus. Quid enim iucundius, quid gratius, quam audire, quia Christus Iesus venit peccatores saluos facere? Si ergo humanus est, numquid est & diuinus? est utiq; Quia nisi esset di-

Ioan. 1. v. 14.

Marc. 2. v. 17.

Matt. 18. v. 12.

R.

XVI.

XVII.

G.

Dan. 7. v. 13.

XVIII.

tinus, nequaquam potuisset peccatores saluos facere. Sed humanum illum dixi alio modo, quia *verbum caro factum est & habitauit in nobis*, vel fidelis sermo est, id est, verus & dignus est, vt ab omnibus acceptus habeatur, quia Christus Iesus venit peccatores saluos facere, sicut ipse dixit. *non veni vocare iustos sed peccatores ad penitentiam & venit filius hominis saluare quod perierat*, sed querendum est, quare dicat Apostolus, quorum primus ego sum. Numquid ante eum nō fuit peccator Cain? numquid ante eum non fuerunt peccatores Sodomitæ & Iudæi? qui Dominum crucifixerunt? Vel numquid illum primū venit vocare, & saluare? Numquid ante eum non est vocatus & saluatus Petrus? aliiq; Apostoli, multiq; credentes? sunt vtiq; Notandum quia sicut dicitur primus in bono inter alios, ita etiam primus inter alios in malo, & ponitur aliquando pro ordine & dignitate. Sed in hoc loco Apostolus humilitatis primū se dixit, quasi priorē aliis, aut pessimū omniū. Sic enim soliti sumus dicere, Verbi gratia transit Rex, aut quælibet potestas per quendam locū, & inuenit turbā latronū, & dicit quis est primus in vobis, adducite illū, id est, quis est primus ad malum, cuius auctoritate alii latrociniū exerceant? sic etiā dum inuenit aliquis artifices laborantes, dicit. Quis est hic primus? nō interrogat quis prior sit ætate, sed quis prior sit arte. Sicut ille prior est in arte, ita latro primus iniquitate. Et beatus Apostolus hoc modo dicit de se causā humilitatis, quorū primus ego sum, id est, illorū peccatorum, quos venit Christus saluare, Ego sum pessimus. Re enim vera multum erat imbutus iniquitate, qui Christū iam in cœlo sedentem persequabatur in terra membra sua. *Sed ideo misericordiam consecutus sum vt in me primum ostenderet Christus Iesus omnem patientiam ad informationem*, siue ad exemplū eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam. Quare sit misericordiam consecutus, exponit causā Christus, inquit, daturus veniam conuersis ad se peccatoribus, extendit caritatem suam vsq; ad inimicos suos. Me primo elegit acriorem inimicum, quem cum sanaret, nemo in cæteris desperaret. Egit Dominus more peritissimi Medici, qui veniens ad illum locum, vbi antea ignotus erat, & vbi plurimi sunt infirmi, quemcumq; grauiori infirmitate laborantem & in desperatione positum inuenit, illum assumit primum ad curandum, vt in illo ostendat periciam suæ artis, & vt alii infirmi videntes illum sanum, qui grauiori morbo grauatur, non desperent de salute. Sed vnusquisq; illo in loco dicat proximo suo, vade ad illum medicum, securus esto, sanabit te. Sic Dominus Iesus Christus verus Medicus ostendit in beato Paulo Apostolo gratiam suæ Medicinæ, id est, misericordiam suæ pietatis, sanando illum à languore infidelitatis, & morbo vitiorum, vt in illo ostenderet quia si illius misertus est, qui eius fuit persecutor in sanctis martyribus, vtique & aliis miserebitur, *Regi autem sæculorum immortalis inuisibili soli Deo honor & gloria in sæcula sæculorum*. Quidam Regem sæculorum in hoc loco intelligunt Deum Patrem, pro eo quod ait Apostolus inuisibili, dicentes ideo illum appellatum esse ab Apostolo inuisibilē, quod eius persona in veteri testamento per aliquā subiectam creaturā, & similitudinē non fuerit ostensa, sed filii. Sicut ostēsa est Esaiæ, qui vidit illū in habitu regnantis sedere. Et Danieli, qui dixit: *Aspiciebā in visu noctis & ecce filius hominis venit & data est ei potestas*. Quos B. August. reprehendit, affirmans regē sæculorū inuisibilem sanctā Trinitatem appellatam esse, Patrem videlicet, & filiū, ac spiritum sanctū, quæ Trinitas personarū vnitatem deitatis facit, quæ est vnus Deus & sicut est Pater inuisibilis, & spiritus sanctus inuisibilis, ita filius inuisibilis, quia Deus spiritus est. Illi ergo qui dicunt personā Patris nō esse ostensam in veteri testamēto, attendant quid dicat Daniel: *Aspiciebā iniquiens & ecce antiquus dierū sedit*. Quapropter Rex sæculorū sancta Trinitas est, quæ est vnus & verus Deus, immortalis, i. immutabilis, in sua substantia. Pater igitur, filius, & spiritus sanctus vn⁹ De⁹ Rex est sæculorū præteritorum & futurorū. Homo vero assumptus à verbo ex eo tēpore Rex est futurorū, ex quo assumptus est à verbo nā præteritorū sæculorū nō fuit Rex ille homo, qā nō erat. Soli Deo, i. S. Trinitati honor, laus, iubilatio & gloria in omnia sæcula sæculorū sit. Hoc est pceptū superius dictū, qā Christus Iesus venit peccatores saluos facere, vel hoc etiā pceptū commendo tibi q̄ dicturus sum fili Timothee secundā præcedēs in te Prophetias, vt milites in illis bonā militiā. Prophetias præcedentes

cedentes appellat intelligentiam Prophetarum, quam habuit Timotheus, antequam ordinatus esset Episcopus. Commendo, inquit, tibi hoc præceptum secundum intelligentiam Prophetarum, quæ præcessit in te, antequam Episcopus ordinareris à me, vt milites, id est, certes in illis Prophetiis bonam militiam, id est, pugnam, docendo te & alios, & quod prædicat ore, perficiendo opere. Nam militia dicitur pugna, & miles pugnator, *habens fidem* subaudi rectam & bonam conscientiam, id est, bonam spem, quæ intelligitur per conscientiam, sicut paulo superius diximus, ille ergo habet bonam spem, qui talia opera agit, pro quibus sperat se præmia æterna percepturum. *Quam quidam circa fidem naufragauerunt*, naufragium dicitur naus fracta, & sicut ille nudatur substantia sua, quam habebat in nauis, qui naufragium patitur, & ipse insuper perit, ita qui repellunt fidem, nudantur à veritate fidei, & pereunt insuper æterna perditione. Circa fidem naufragauerunt, id est, nudi, & alieni à veritate fidei remanserunt, vel etiam perierunt. *Ex quibus*, id est, qui à veritate fidei recesserunt, *est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satana vt discant non blasphemare.* Alexander quidam fuit faber ærarius, veniens ad fidem Christi, sed postea reuersus est ad apostasiam, suam, qui postea erat apud Athenas, faciens ædes Dianæ, quando commouit totam ciuitatem contra Apostolum. Vnde ipse dicit in epistola secunda ad Timotheum. *Alexander Casarius multa mala mihi ostendit.* Multi ergo fuerunt qui à fide recesserunt, ex quibus sunt Simon magus, & Hymenæus, atque Alexander, quos duos tradidit Apostolus Diabolo ad vexandum, & puniendum, quo suadente à fide recesserunt, & instigante nomen omnipotentis blasphemabant, ne alii auderent similiter facere. Nam tantæ potestatis erat Apostolus tantamque gratiam habebat, vt recedentes à fide, solo verbo traderet eos Diabolo.

H.
XIX

2. Tim. 4. v. 14.

CAPVT II.

Vult pro regibus & magistratibus fieri orationes ac gratiarum actiones, vnumque dicit esse Deum, & vnum mediatorem: quomodo orare debeant vir ac mulier, & quomodo hæc ornari debeat, cuius non est docere, sed in silentio discere.

O Bsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes gratiarum actiones, pro omnibus hominibus: † pro regibus, & omnibus qui in sublimitate sunt, vt quietam & tranquillam vitam agamus, in omni pietate, & castitate. † hoc enim bonum est, & acceptum coram Salvatore nostro Deo. † qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. † Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum homo Christus Iesus: † qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis: † in quo positus sum ego prädicator & Apostolus (veritatem dico, non mentior) doctor Gentium in fide, & veritate. † Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. † Similiter & mulieres in habitu ornato cum verecundia & sobrietate ornantes se, & non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa: † sed quod decet mulieres, promittentes pietatem per opera bona. † Mulier in silentio discat cum omni subiectione.

1.
A.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

C.

8.

9.
1. Pet. 3. a. 3.

10.

11.

Aa 3

† Doce-

12. † *Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in virum;*
 13. *sed esse in silentio. † Adam enim primus formatus est, deinde Heua:*
 14. *† & Adam non est seductus, mulier autem seducta in prauarica-*
 1. Cor. 14. f. 34.
 Gen. 1. d. 27.
 Gen. 3. b. 6.
 15. *tione fuit. † Saluabitur autem per filiorum generationem, si per-*
manserit in fide, & dilectione, & sanctificatione cum sobrietate.

L
 A. 11. **O** *bscuro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, gratiarum actiones pro*
omnibus hominibus, pro Regibus & omnibus qui in sublimitate sunt. Beatus Apo-
 stolus dirigens hæc verba Timotheo, in illo tradidit omnibus Episcopis, &
 Presbyteris, omniq; ecclesiæ formā, quomodo deberent missarum solemnias cele-
 brare, & pro omnibus hominibus orare. Quam formā, id est, exemplū omnis ec-
 clesiæ modo retinet, nā obsecrationes sunt, quicquid præcedit in missarum solem-
 niis vsq; ad illū locum, vbi incipit sacerdos cōsecrare mysteria corporis, & sangui-
 nis Domini, inquit. Te igitur clementissime Pater petimus. Orationes sunt quas
 fundit sacerdos in consecratione Eucharistiæ vsq; ad fractionē corporis Domini,
 videlicet quando particulā quandam ponit sacerdos in calicē. Postulationes sunt
 benedictiones Episcopales, quas dicit Episcopus super populum, inuocans nomen
 Domini super illū, quod tractum est ex veteri testamento: per Moysen namq; di-
 xit Dominus sacerdotibus, *inuocabunt nomen meum super filios Israel & ego benedicam*
eis, gratiarum actiones, sunt laudes quas communicato populo refert sacerdos
 Deo Patri, qui dignatus est mysteria corporis, & sanguinis filii sui dare ad salutem,
 & redemptionem. Ne forte diceret aliquis non debemus orare pro regibus infi-
 delibus, & iudicibus, ac ducibus, quia pagani sunt, præcepit Apostolus pro om-
 nibus hominibus orare, eodem spiritu sancto afflatus, quo & Hieremias Propheta
 qui misit Epistolam Iudæis, qui erant in Babylone, vt orarent pro vita regis Nabu-
 chodonosor, filiorumq; eius, & pro pace ciuitatis, ad quam ducti erant captiui, in-
 quiens: Ideo debetis orare pro eis quia in pace eorum erit pax vestra similiter &
 Ierm. 29. v. 7.
 Apostolus reddit causam quare talia præcipiat, *Vt tranquillam & quietam*, id est, pa-
 cificam *vitam agamus in omni pietate & castitate*. Pietas est cultus, & religio omni-
 potentis Dei. Ideo ergo orandum est seruis Dei pro vita Regis, & pace regni, vt i-
 pși liberius possint dediti esse in cultu, & religione Dei. Quia plerumq; dum ho-
 stes fugāt seruos Dei à propriis sedibus, & discurrunt bella & seditiones per regna,
 vt non possint in cultura Dei esse intenti per omnia, sicut tempore pacis. Pietas et-
 iam est misericordia, quam debemus impendere pauperibus, & indigentibus. Si
 ergo deprædamur ab hostibus, non possumus opus misericordiæ exercere, quia
 non valet impendere alteri, qui non habet, vnde semetipsum sustentet, sed vt ha-
 beamus, vnde elemosynam tribuamus, orandum est pro vita Regis, ac principū,
 & pro pace Regni, & vt agamus vitam nostram, id est, ducamus in omni castitate
 corporis tempore pacis, vtrumq; & cum nimia difficultate seruari potest castitas.
 Quando vero deprædatur regnum à prædonibus, & hostibus, nequaquam potest
 seruari, quia Domini qui deprædati sunt, captiuos, explent voluntatem, & imūn-
 ditiam suā cum eis, vt libet, nec valent resistere. Quapropter orandū est pro salute,
 & vita fidelīū Regū, & Principum vt longo tempore conseruati pacem habeat re-
 gnum, & magis ac magis proficiant in melius Pro infidelibus quoq; orandum est,
 vt resipiscant ab infidelitate, & transeant ad fidem. *Hoc enim bonum est coram Salua-*
 111.
 114.
 Psalm. 113. v. 7.
 C. *tore nostro Deo subaudi vt pro omnibus hominibus oremus. Qui vult omnes homines*
saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. Cum psalmista dicat, *omnia quaecumque*
voluit Dominus fecit, & Apostolus. Qui vult omnes homines saluos fieri. Quæren-
 dum est, quare non omnes homines saluentur, ad quod dicendum est, quia ve-
 rum est, quod psalmista dicit, *quia ipse dixit & facta sunt.* Similiter omnes homi-
 nes vult saluare, qui saluantur, & qui per eius misericordiam quærunt saluari: to-
 rum enim pro parte posuit Apostolus, sicut & in Euangelio, vbi dicit Dominus:
 Psal. 32. v. 9.
 Ioan. 11. v. 32.
si exaltatus fuero à terra omnia traham ad me. Non enim omnes homines traxit
 aut

aut trahit ad se, sed omnia subaudi electa, & ex omni sexu & conditione à Regibus usque ad mendicum, à perfectis ætate usque ad puerum, vel infantem, qui vnius dici. Nemo tamen potest saluari, nisi de quo Dominus vult, quia ipse cui vult miseretur. Si enim homines in sua perditione mansissent, rectum eius iudicium esset, sed ut eius misericordia & potentia ostenderetur, quia ipse potens est, omnes homines saluare in illis, qui pereunt, ostendit suum rectum iudicium, & in his qui saluantur suam misericordiam: præuenit enim nos eius gratia, ut velimus, debet nostra voluntas illius voluntati concordari, & tunc ipse dabit posse. Atque ex hoc quod eius voluntati iungimus nostram, digni simus remuneratione: tamē totum illius gratiæ est tribuendum, quicquid boni agimus. Qui vult inquit omnes homines saluos fieri, subaudi qui saluantur, & ad cognitionem sanctæ Trinitatis venire, quæ est summa & substantialis veritas. *Vnus enim Deus Pater, & filius, ac spiritus sanctus, vnus & mediator Dei & hominum homo Christus Iesus.* Dominus Iesus in vna persona verus Deus, & verus homo est, si solummodo Deus esset, non poterat esse mediator noster, quia ipse in natura diuinitatis vnius substantiæ est cum patre. Econtra si solummodo homo purus, nequaquam esset mediator noster inter nos & Deum Patrem, quia peccator esset, & similis nobis omnibus. Accepit ergo humanitatem vestram, quia Deus erat & per hoc quia sine peccato conceptus, natus, & conuersatus est, Deus verus, & homo existens, innocenter pro nobis mortuus, factus est mediator noster, quia nemo est Deus & homo, nisi ipse solus. Nam mediator non potest esse nisi inter duas partes. Est autem mediator malus, qui generat discordias inter duos, bonus verò mediator, generat & procurat pacem sicut Dominus Iesus inter nos & Deum Patrem. *qui dedit redemptionem pro omnibus* subaudi electis, quæ redemptionem? *semetipsum.* Qui dedit etiā *testimonium* subaudi resurrectionis vestræ & ascensionis ad beatitudinem æternam temporibus suis, id est, tempore, quo resurrexit, ascendit ad coelos, testimoniū resurrectionis dedit quia sicut ipse qui mortuus est, tertia die resurrexit, atque postmodum ad coelos ascendit, ita nos credimus resurgere in die iudicii, atque ad gaudia regni cœlestis transire, sicut ipse promisit, *in quo* testimonio, i. in spe resurrectionis *positus sum ego predicator* ut illam annuntiē, *Volo ergo viros orare in omni loco* si Apostolus vult, Deus vult, qui habitat in eo, quia vas electionis est illi, ne forte putarent aliqui non esse orandum, nisi tantummodo in Ecclesia, ait Apostolus. Volo omnes homines orare in omni loco, in agris, in siluis, in domibus, in itinere, tamē non præcipit orare in turpibus locis, sicut est sterquiliniū, neque in publicis locis, in foro videlicet, aut in plateis, nisi causa itineris, ut in itinere sit positus, ne reprehendatur ille talis cum Phariseis, quibus Dominus ait, *Væ vobis pharisei hypocritæ qui oratis in angulis platearum leuantes ad coelos puras manus* ab homicidio, à rapina, à furto, à periurio *sine ira & disceptatione*, id est, discordia. *Similiter volo & mulieres orare in habitu ornato*, Non ornato, auro, vel gemis, aut margaritis, sed ornatu dicit, i. congruo sibi, quia nullus est plus congruus quā candidus, sicut est Syndon, *sed quod decet mulieres* subaudi illud indumentum habeant, *promittentes pietatem per bona opera*, id est, ostendentes religionem, & cultum Dei se tenere per bona opera. *Mulier in silentio discat* subaudi, quod ignorat *cum omni subiectione* non in ecclesia, neque cum superbia sed in domo, *docere autē mulieri non permitto*, in suo sexu permittitur mulieri docere in domo sua, & pueris etiā, in ecclesia autē prohibetur. Et hoc quare? Quia subiecta debet esse viro. Quoniam de corpore eius facta est, vel etiam idcirco non permittitur ei docere, quia fragilior est sexu, quam vir, & cauendum, ne sicut per serpentem seducta mortem attulit mundo, ita etiā facile ad errorem pertrahat. *Adam non est seductus* subaudi in *præuaricatione* suis prima, id est, præuaricationis poenæ subiicit. *Saluabitur autem* subaudi mulier *per filiorum generationem si permanferit* eadem mulier *in fide perfecta & dilectione* Dei & proximi. *Et sanctificatione* ut præter virum proprium alterum non cognoscat *cum sobrietate* siue cum temperantia. Saluabitur mulier per filiorum generationem, id est, per bona opera, si habuerit caritatem, misericordiam, hospitalitatem, ceteraque talia. Quæ beatus Gregorius intelligi vult per filios. Aliter. Numquid

D.

v.

vi.

vii.

viii.

E.

Matth. 6. v. 5.

ix.

x.

xi.

xii.

xiv.

xv.

saluabitur mulier amplius si permanferit in castitate? Vtique, sed si genuerit filios & eos in fide & religione omnipotentis Dei educauerit, atq; ad perfectionem bonæ vitæ perduxerit, si quid deliquit, saluabitur pro labore quem in illis impendere studuit.

CAPVT III.

Docet Timotheum quales esse debeant episcopi, diaconi ac mulieres: vt sciat quomodo conuersari debeat in ecclesia quæ est columna veritatis, simulque commendat dominicæ incarnationis sacramentum.

Tit. 1. b. 7:

1.

A.

2.

3.

4.

5.

B

6.

7.

8.

C.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

D

16.

Idelis sermo: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. † Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, vnius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, † non vinolentum, non percussorem, sed modestum; non litigiosum, non cupidum, sed † sua domui bene prapositum, filios habentem subditos cum omni castitate. † Si quis autem domus sue præesse nesciret quomodo Ecclesia Dei diligentiam habebit? † Non neophytum: ne in superbiam elatus, in iudicium incidat diaboli. † Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt, vt non in opprobrium incidat, & in laqueum Diaboli. † Diaconos similiter pudicos non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes: † habentes mysterium fidei in conscientia pura. † Et hi autem probentur primum: & sic ministrent, nullum crimen habentes. † Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. † Diaconi sint vnius uxoris viri: qui filiis suis bene præ sint, & suis domibus. † Qui enim bene ministrauerint gradum bonum sibi acquirent, & multam fiduciam in fide, quæ est in Christo Iesu. † Hec tibi scribo, sperans me ad te venire cito. † si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viui, columna & firmamentum veritatis. † Et manifeste magnum est pietatis sacramentum quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est Gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

I.

A.

Fidelis sermo, id est, verax, siue subsequens, siue præcedens, vel humanus sermo, vt in Græco habetur, id est, iucundus, gratus, & acceptus, Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Opus, non dignitatem, laborem, non honorem. Ideo debet aliquis Episcopatum desiderare, vt aliis doctrinam verbi Dei annuntiet, vt bonum exemplum ostendat, & si necessitas fuerit, vt primum ad palmam Martyrii currat Oportet Episcopum irreprehensibilem esse, id est, sine crimine, & capitali peccato. Non dixit sine peccato, quia non est homo super terram, qui faciat

II.

faciat bonum, & non peccet. *Ornatum* moribus & virtutibus atque doctrina. Non auro redimitis vestibus, aut castorinis *Pudicum*, id est, castum ab omni immunditia: *Hospitalem*. Laicus aut quilibet Eucharisticus si duos auctores pauperes hospitio colligat hospitalitatis officium implet: Episcopus vero si omnes non receperit, inhospitalis reputabitur. *Non percussorem*, vt non sit pugil, sicut iudices istius sæculi, vel si percussus fuerit, non reddat vicem, vel etiam suo prauo exemplo, aut Doctrina peruersa non percutiat animam subiectorum. *Non cupidum*. Morbo cupiditatis penè omnes laborant. *Vnius uxoris virum*, id est, antequam ordinetur, vnā uxorem debet habere vt non sit bigamus aut trigamus, postea verò penitus debet, *sua domus bene prepositum*, id est, suæ familiæ antequam ordinetur. *Non neophytum*, id est, nouellum conuersum, id est, nouiter venientem ad fidem, vel nouiter deferentem militiam sæcularem. *Ne in superbiam elatus in iudicium incidat Diaboli*, id est, in damnationem, in quam Diabolus incidit propter superbiam, & dicat quia indigebat Ecclesia mea sapientia, vel meo auxilio me ad fidem adduxit, & super se constituit. *Oportet etiam illum & testimonium bonum habere ab iis qui foris sunt*, id est, ab hæreticis, & paganis qui extra Ecclesiam sunt debet habere bonum testimonium, sicut de beato Basilio legimus. *Similiter Diaconos* subaudi oportet esse *pudicos*, quare tacuit de presbyteris? quia in ordine Episcopali comprehenduntur presbyteri. Omnis enim Episcopus presbyter est, tamen non omnis presbyter Episcopus, *non turpe lucrum sectantes*, Turpe lucrum est per vsuras, & quasdam inuentiones lucra temporalia cumulare, *Habentes mysterium fidei in conscientia bona*. Mysterium dicitur res occulta, & mysterium fidei appellat hic ipsam fidem, qua credimus in Deum, quæ occulta est, quia non videtur nisi in corde. Conscientiam bonam dicit, spem bonam, vt per bona opera sperent percipere præmia æterna, habentes mysterium fidei, id est, fidem perfectam in spe bona. *Similiter mulieres* oportet esse *pudicas*, Quidam voluerunt hic intelligere Diaconissas, sed non est illud, vt beatus Augustinus dicit. *Scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei vniuersa & firmamentum veritatis*. Ecclesia columna & firmamentum veritatis appellatur, quod vnum est propter firmitatem fidei, & quia Doctrina cœlesti, & miraculis diuinis firmata est. *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum quod manifestum est in carne, iustificatum est in spiritu*, sacramentum dicitur res occulta, idem est & mysterium aliquod. Sacramentum autem isto in loco appellat Apostolus verbum Dei Patris, quod in natura diuinitatis, in quæquale est Patri, inuisibile manet. Sacramentum vero pietatis dicit, id est, religionis, & veræ culturæ, quia illi soli competit religio sancta & illi conuenit venerari istud magnum sacramentum pietatis manifeste est, id est, manifestum est in Ecclesia cordibus fidelium, quod filius Dei est, & hoc est quod subiungit. Quod manifestum est in carne, id est, istud sacramentum, quod in natura diuinitatis non poterat videri, visibile factum per carnem, & per Doctrinam cœlestem, & miracula diuina. Vnde dicitur in Euangelio, *hoc fecit initium signorum Iesus, & manifestauit gloriam suam iustificatum est in spiritu*, istud sacramentum, id est, iustum apparuit esse per plenitudinem diuinitatis, quæ erat in illo, & quæ custodiuit eum à peccato. *Apparuit Angelis*, id est, Apostolis & prædicatoribus per carnem, & miracula, *predicatum est gentibus* ab Apostolis quando profecti prædicauerunt, vbiq; *creditum est in mundo*, id est, ab habitatoribus mundi creditum est, quod ipse esset verbum Dei, *assumptum est in gloria paternæ maiestatis*. Ordo præpositus est, apparuit enim Apostolis, ac deinde assumptum ad dextram patris, & sic postmodum prædicatum est ab Apostolis, & creditum est à gentibus.

III.

IV.

VI.
B

VII.

VIII.

XV.

XVI.
C.

Ioan. 1. 11.

I. TIMOTH.

CAPVT IV.

Prædicat quosdam falsam tradituros doctrinam, potissimum de nuptiis ac cibis: discipulum autem monet ut spreta vana doctrina, exerceat se ad pietatem, quæ corporali exercitationi præfertur: & quanquam sit adolescens, præbeat se reliquis exemplum.

2. Tim. 3. 1. 1.
1. Pet. 3. 2. 3.
Iud. 4. 12.

1.
A
2.
3.
B.
4.
5.
6.
7.
2. Tim. 2. d. 23.
Tit. 3. c. 9.

C

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

D

15.

16.

Spiritus autem manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis demoniorum, † in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, † prohibentium nubere, abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & ijs qui cognouerunt veritatem. † Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: † sanctificatur enim per verbum Dei & orationem. † Hac proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, enutritus verbis fidei, & bona doctrina, quam assecutus es. † Ineptas autem & inanes fabulas deuita: exerce autem te ipsum ad pietatem. † Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est: pietas autem ad omnia utilis est, promissionem habens vite, qua nunc est, & futura. † Fidelis sermo, & omni acceptione dignus. † In hoc enim laboramus, & maledicimur, quia speramus in Deum viuum, qui est Saluator omnium hominum, maximè fidelium. † Precipe hac, & doce. † Nemo adolescentiam tuam contemnat: sed exemplum esto fidelium, in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. † Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrina. † Noli negligere gratiam, qua in te est, qua data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyteri. † Hac meditare, in his esto: ut profectus tuus manifestus sit omnibus. † Attende tibi, & doctrina: insta in illis. Hoc enim faciens, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.

1.

A

11.

111.

Spiritus autem sanctus manifeste dicit subaudi per me. Tale est ac si diceret, hæc dicit spiritus sanctus per me, quia in nouissimis temporibus, id est, in hac nouissima ætate, in qua modo sumus, discedent quidam à fide attendentes spiritibus erroris, id est, dæmonibus in errorem illos trahentibus idem est quod subdit, & attendentes Doctrinis demoniorum hypocrisi loquentium mendacium, id est, in simulatione veritatis, dæmones enim loquuntur per opera hæreticorum simulate, quasi vera sit eorum prædicatio, Et cauteriatam habentium suam conscientiam, cauterere, vel cauterium est ferramentum medici, à quo corrumpitur, & vritur cutis, & caro hominis. Et sicut cauterio corrumpitur cutis, & caro, ita illorum mens, qui à fide recedunt, corrupta est praua doctrina, & peruerso opere, & hoc est quod dicit Apostolus, corruptam habentem mentem prohibentium nubere, id est, nuptias celebrare, dicentes nuptias à Diabolo esse inuentas, non recolentes neque intelligentes

gentes quod dixit Deus primis hominibus, *Crescite & multiplicamini*, & propter hoc relinquet homo Patrem & Matrem & adhærebit uxori suæ. In his locis notauit Apostolus per spiritum sanctum hæreticos, qui post eius discessum fuerunt, Marcion videlicet, Ebion, Ederintum, Manen, cæterosq; peruersi dogmatis Doctores. *Ineptas autem*, id est, non aptas, & non congruas fidei, *Et aniles fabulas denique*. Aniles fabulas appellat deliramenta, quæ solent anus, & vetulæ mulierculæ excogitare, & narrare iuenculis, *exerce, te ipsum ad pietatem*, id est, extendē te ad cultū, & religionem omnipotentis Dei, & ad misericordiam. *Nam corporalis exercitatio ad modicum*, id est, ad aliquid utilis est. Verum est quia exercitatio corporalis, quæ fit in aliquo opere, leuamen præparat corpori. Aliter corporalis exercitatio, quæ fit in ieiunio, in vigiliis, in abstinentia, in refrenatione corporis parum prodest illi qui habet vnde facit eleemosynam pauperi, & retinet illam. *Pietas autem*, id est, misericordiae opus *ad omnia utilis est promissionem habens vitæ præsentis, quæ nunc est & futura* etiam vitæ. Quia qui eleemosynam impendere pauperi curat, ac in præsentem ministrat, ei Deus temporalia subsidia, & in futuro vitam æternam, & hoc est quod dicit promissionem habens præsentis vitæ, & futuræ, qui est Saluator omnium maximè fidelium, sicut omnipotens Deus creator est omnium creaturarum, ita etiam Saluator, quia ipse saluat illam in hoc sæculo, & in futuro. *Nemo adolescentiam tuam contemnat*. Adolescentia & iuuentus pro vno accipiuntur, & Timotheus iuuenis iam erat. Ideo dicit, talem te præbeto, vt ætatem tuam nemo possit spernere, es iuuenis ætate, sis senex mente, & moribus. *Noli negligere gratiam quæ in te est quæ data est tibi per Prophetiam cum impositione manuum presbyteri*, Gratiam appellat hic fidem, & sapientiam, atq; remissionem peccatorum & gratiam Episcopatus, Prophetia data est illi, quia Prophetiæ spiritu reuelante cognouit beatus Paulus vel Timotheum dignum esse Episcopali honore.

CAPVT V.

Docet quomodo seniores, anus, ac iuenculas gubernare debeat, rursus seniores ac iuniores viduas: & de conditionibus in eligenda vidua requisitis: presbyteri probè suo fungentes munere dupliciter honorentur: nec facile aduersus presbyterum accusationem suscipiat, sed peccantes publicè arguat: hæc mandata seruet: nemini citò manus imponens: modico vino vtatur & de variis hominum peccatis.

Seniores ne increpaueris, sed obsecra vt patrem; iuuenes, vt fratres. † annos, vt matres; iuenculas, vt sorores, in omni castitate. † Viduas honora, quæ verè viduæ sunt. † Si quæ autem vidua filios aut nepotes habet: discat primum domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus: hoc enim acceptum est coram Deo. † Quæ autem verè vidua est, & desolata, speret in Deum, & instet obsecrationibus & orationibus nocte ac die. † Nam quæ in deliciis est, viuens mortua est. † Et hoc præcipe, vt irreprehensibiles sint. † Si quis autem suorum, & maximè domesticorum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior. † Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri uxor, † in operibus bonis testimonium habens, si filios educauit si hospitio recepit, si sanctorum pedes

pedes lauit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne
 11. opus bonum subsecuta est. † Adolescentiores autem viduas deu-
 12. ta. Cum enim luxuriata fuerint in Christo, nubere volunt: ha-
 13. bentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. †
 14. simul autem & otiosa discunt circuire domos: non solum otiosa, sed
 C & verbosa, & curiosa, loquentes qua non oportet. † Volo ergo iu-
 niores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occa-
 15. sionem dare aduersario maledicti gratia. † Iam enim quadam
 16. conuersa sunt retro satanam. † Si quis fidelis habet viduas, sub-
 ministrat illis, & non grauetur Ecclesia, ut iis, qua verè vidua
 17. sunt sufficiat. † Qui bene praesunt presbyteri, duplici honore di-
 18. gni habeantur: maxime qui laborant in verbo & doctrina. † Di-
 , Deut. 25 a. 4. cit enim Scriptura: Non alligabis os boui trituranti. Et: Di-
 1. Cor. 9. a. 9. gnus est operarius mercede sua. † Aduersus presbyterum accusa-
 , Matt. 18. a. 10. tionem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus, † Peccan-
 Luc. 10. a. 7. tes coram omnibus argue, ut & ceteri timorem habeant. † Te-
 19. stor coram Deo & Christo Iesu, & electis Angelis, ut hac custodias
 D sine prauidicio, nihil faciens in alteram partem declinando. † Ma-
 20. nus cito nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alie-
 21. nis. Te ipsum castum custodi. † Noli adhuc aquam bibere,
 22. sed modico vino utere propter stomachum tuum, & frequentes
 23. tuas infirmitates. † Quorundam hominum peccata manifesta
 24. sunt, praecedentia ad iudicium: quosdam autem & subsequun-
 25. tur. † Similiter & facta bona manifesta sunt: & qua aliter se ha-
 bent, abscondi non possunt.

I. A. S Eniorem non increpaueris quia solent senes durè accipere, quando increpantur
 111. à Iunioribus. Sed dicit beatus Gregorius, quia licet Apostolus dicat senio-
 rem non increpaueris, senior tamen itultus vehemente: est increpandus. Vi-
 1. duas honora qua vere vidua sunt, id est, talem, quæ septuaginta annorum est, & fuit
 1. vnus viri vxor, & desolata est à filiis, & filiabus, omnique substantia. Honor au-
 1. tem hic pro dono, & muneribus accipitur. Nam vidua qua in deliciis est, viuens
 1. mortua est. Mortua est in anima apud Deum, licet apud homines videatur viue-
 1. re. Si quis fidelis, vel si qua vidua suorum filiorum, & maxime domesticorum qui in
 1. domo eius sunt, curam non habet ut illos doceat recte viuere & conuersari fidem ne-
 1. ganis per mala opera, & est infidelis deterior, quia melius est viam veritatis non co-
 1. gnoscere quam postea deuiare. Vidua eligitur subaudi ad sustentandum de sub-
 1. stantia ecclesiae non minus sexaginta annorum, id est, sexagenaria. Cum enim lux-
 1. uriata fuerint illa adolescentiores vidua nubere volunt in Christo, id est, in fide Christi,
 1. & fidelem Christianum accipere in maritum. Solent multæ mulieres mortuis vi-
 1. ris suis promittere Deo viduitatem, castitatem, & accipere velamen super caput
 1. postea vero miscent se seruis suis, & aliis fornicatoribus, atque ad vltimum in
 1. Christo vult nubere, id est, aliquem Christianum accipere, dicens quia non pos-
 1. sum me continere, nubam alicui Christiano fideli, istam talem iuenculam præ-
 1. cipit Apostolus vitare. Habentes damnationem quia primam fidem & promissionem
 1. quam

quam Deo promiserunt permanere in viduitate *irritam fecerunt*, accipientes postea maritum, *volo nullam occasionem dare aduersario*, id est, volo vt occasionem non dent Diabolo *gratia* siue causa *maledicti*, vt maledicantur & blasphementur ab aliis. *Si quis fidelis mulier habet viduas filias aut neptas subaudi ministrat illis* quæ necessaria sunt, *qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habentur*. Duplicem honorem præcipit exhiberi presbytero in salutationibus videlicet, vt humiliet se illi subiecti, & in exhibendis donis, subsidiisque temporalibus, *sine praiudicio nihil facias, in aliam partem declinando*, id est, nihil facias nisi, prius tuo iudicio, & discretionem examines, & discernas vtrum faciendum sit, nec ne. *Manus cito nemini imposueris* donec probes vitam illius, & fidem, vtrum rectam fidem teneat, atque Doctrinam illius, vt possit populum docere, sine his tribus nullus est ordinandus Episcopus, aut presbyter, id est, sine fide Catholica, conuersatione bona, & Doctrina sana. *Neque communicaueris peccatis alienis*. Peccatis alienis communicat Episcopus, id est, particeps est peccatorum alicuius, quando cognoscit aliquem veraciter criminofum esse, vel audiuit malam famam illius, & ordinat illum Episcopum, aut presbyterum. Si vero ignorat peccata illius, nec audit illius malam famam, nequid & illum confessum, aut conuictum testibus, licet peccator sit, qui ordinatur, non est Episcopus particeps peccatorum eius. *Noli adhuc aquam bibere sed modico vino utere propter stomachum tuum & frequentes tuas infirmitates*, solent homines qui cum vino nutriti sunt, infirmari quando abstinere à vino, quia quasi natura est illis vinum bibere. Similiter de ceteris rebus, cum quibus homo nutritus est, & quæ in vsu habuit, sed quando abstinet ab his, debilitatur corpus, & non valet ita explere officium, & in Dei seruitio deditus esse. Quapropter ne Timotheus nimium abstinendo, animo infirmaretur amplius, & non posset amplius postmodum diuino operi insistere, præcepit ei Apostolus modico vino uti. Quoniam si vinum cum temperantia, & sobrietate quis biberit, leuamen præstat corpori, Sed quid est quod Patrem Publii dysenteria laborantem solo verbo sanauit, Apostolus, & Discipulum suum Timotheum non sanauit, nisi tantummodo medicinam quodammodo ostendit, per quam posset aliquid corpus alleuare. Pater Publii qui infidelis erat, necesse habebat vt per sanitatem corporis sibi præstitam perueniret ad sanitatem animæ. Timotheus vero qui fidelis erat non indigebat sanari per miracula, quia fidelissimus erat.

CAPVT VI.

Serui dominis suis obsequantur, siue fidelibus siue infidelibus, fugiendi sunt qui his relictis vana docent: quantum mali inducat avaritia, qua deuotata hortatur Timotheum ad virtutes amplectandas, seruata fide quam in baptismo confessus est; vtque in finem vsque seruet hæc mandata: diuites autem reprimat à superbia, inducens ad eleemosynas.

Quicumque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur, † Qui autem fideles habent dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti; qui beneficij participes sunt. Hac doce, & exhortare. † Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei, qua secundum pietatem est, doctrina: superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones & pugnas verborum: ex quibus oriuntur inuidia, contentiones, blasphemiae, suspensiones male, † conflictationes hominum

mente

mente corruptorum, & qui veritate priuati sunt, existimantium
 6. quastum esse pietatem. † Est autem quastus magnus, pietas cum
 7. sufficiencia. † Nihil enim intulimus in hunc mundum: haud dubi-
 8. um, quod nec auferre quid possimus. † Habentes autem alimenta,
 9. & quibus tegamur, his contenti sumus. † Nam qui volunt diuites
 10. fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli, & desideria
 11. multa inutilia & nocua, qua mergunt homines in interitum &
 C. perditionem. † Radix enim omnium malorum est cupiditas: quam
 12. quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus
 13. multis. † Tu autem o homo Dei hac fuge: sectare verò iustitiã, pie-
 tatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem, † Certa
 bonum certamen fidei, apprehende vitam aeternam, in qua voca-
 tus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus. † Pra-
 cipio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Christo Iesu, qui testi-
 monium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem: † ut ser-
 ues mandatum sine macula, irreprehensibile, usque in aduentum
 14. Domini nostri Iesu Christi: † quem suis temporibus ostendet beatus
 15. & solus potens, Rex Regum, & Dominus dominantium, qui solus
 16. habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem: quem
 nullus hominum vidit, sed nec videre potest: cui honor, & imperi-
 um sempiternum, Amen. † Diuitibus huius saculi precipe non sub-
 lime sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in Deo viuo,
 (qui praestat nobis omnia abundè ad fruendum) † bene agere, diui-
 tes fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, † thesau-
 17. rizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant ve-
 ram vitam. † O Thimothee, depositum custodi deuotans profanas
 18. vocum nouitates, & oppositiones falsi nominis scientia, † quam
 19. quidam promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum.
 20. Amen.

II. **S**iquis aliter docet subaudi quam nos praedicans, non debere seruos fideles ser-
 A uire Dominis infidelibus, & non acquiescis sanis siue veris sermonibus Domini no-
 stri Iesu Christi & ei etiam Doctrina non acquiescit qua secundum pietatem, id est,
 secundum religionem est, deuita in hoc loco Iudaeos notat, qui dicebant non de-
 bere seruum in seruitio teneri, nisi sex annis secundum legis praecceptum, sed dicit
 beatus Augustinus, quia illud spiritualiter est intelligendum, magnumque my-
 14. sterium in se continet, quod illi carnaliter obseruabant. Et dicit omni tempore, quo
 15. vixerit seruus, debere Dominis suis seruire, nisi ab eis libertatem promeruit. Super-
 bus ille talis qui taliter docet nihil boni sciens sed languens in animo circa quaestiones &
 16. pugnas verborum quod vnum est, ex quibus quaestionibus oriuntur blasphemiae qui
 17. blasphemat sacram scripturam per malam interpretationem. Suspiciones male ad
 18. inuicem, quia vnus suspicatur alium non recte intelligere, Conflitationes hominum
 19. mente corruptorum, qui confligendo inter se de quaestionibus, corrumpunt mentes
 20. hominum & illi tales à veritate priuati sunt, id est, longe separati sunt, existiman-
 tium

uium quæstum esse siue lucrum temporale *pietatem* siue prædicationem, id est, qui ideo prædicant, vt lucrum temporale possint accipere ab auditoribus. *Est autem* VL
quæstus magnus pietas cum sufficientia, ac si diceret, vis scire o Timothee quid sit lucrum magnum, siue quæstus, Pietas, id est, fides, & cognitio sanctæ Trinitatis. Est IX.
lucrum magnū cum sufficientia quando homo non desiderat plus habere, quam necesse est ad corporis necessitatē implendam. *Nam qui volunt diuites fieri*, incidunt X.
in tentationes diuerſas quia die noctuq; cogitant quomodo possint ditari, & incidunt etiā *in laqueum*, id est, in damnationem *Diaboli Radix* siue initium *omniū malorum* B.
est cupiditas, id est, amor pecuniarū, & honoris quæ & auaritia nominatur, quia omnia mala de illa procedunt. Videamus quomodo verbi gratia volo adulterium perpetrare, occido virum mulieris, & hoc cupiditas agit, volo abundare diuitiis, aufero equum alicuius, & expolio alios & in hoc cupiditas est. Similiter de cæteris vitiis intelligendum. Sed quæstio est in hoc loco, quare dicat Apostolus radix omniū malorū est cupiditas siue auaritia, cum sapientia dicat *initium* siue radix peccati Ecd. 10. v. 15.
omnis superbia est. Quomodo ergo erit vtrumq; & auaritia radix peccati, & superbia initium peccati. Vtrumq; verum est, quia ista duo ita fiunt coniuncta, vt vnū sine altero nequaquā sit. Auaritia etenim non solū diuitiarum est, sed & altitudinis, & dignitatis omnis, namq; superbus ideo se extollit, vt maior appareat aliis, & auarus ideo congregat diuitias, vt altior, & potentior sit aliis in dignitate, & præcellat eos in multitudine diuitiarū. *Quam subaudi cupiditatē siue auaritiā quidam appetentes* XII.
vel ultra modū quærentes, apprehende vitam æternam in qua vocatus es, id est, apprehende vitā æternam recte docendo, & bene viuendo, ad quam percipiendam vocatus es, & *confessus bonam confessionem coram multis testibus*. Addamus hic aliquid ad sensum explendum, & propter bonam confessionem quā confessus es, coram multis testibus, apprehendere vitam æternam. Timotheus quando baptizatus est, tantæ ætatis erat, vt interrogatus vtrū crederet, ipse proprio ore confiteretur se credere. *Præcipio tibi coram Deo Patre qui viuificat omnia* subaudi quæ viuificantur, C.
& *corā Christo Iesu qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem*. XIII.
Quod fuit illud testimoniū, siue illa confessio, quod vnum est istud Pilato interrogante, vtrum ipse esset Rex Iudæorū, ait *tu dicis*, Ecce testimonium. Similiter quando dixit, *Ego testimonium perhibeo veritati*, & quid præcipio tibi? *vt serues mandatum* tibi à me commissum siue comendatū *sine macula irreprehensibile usq; in aduentum Domini Iesu Christi*, id est, vsq; ab illo voceris per mortem corporis, vel vsq; ad diem iudicii seruet vnusquisq; fidelium hoc mandatum. quod supra tibi commendauī. XIV.
Quem subaudi aduentum Domini nostri Iesu Christi *suis temporibus*, id est, congruis, & dispositis *ostendit beatus & solus potens Rex regum & Dominus dominantium*. XV.
Beatum & solum potentem Regemque regū, ac Dominum dominantīū debemus hic intelligere sanctam Trinitatem, Patrem videlicet, filium, ac spiritum sanctum, vnum Deum omnipotentem, qui aduentum hominis assumpti à verbo ostendit congruis temporibus. *Qui solus habet immortalitatē*, id est, immutabilitatem, Angeli & animæ hominū immortales sunt, sed comparatione omnipotentis Dei cuius immutabilitas neq; initium neq; finem habet, isti immortales non sunt, quia eorum immortalitas ex tempore coepit esse, vel vt amplius dicamus, in hoc quod mutari potuerunt & Angeli, & animæ quasi immortales non fuerunt. XVI.
Quando enim Angelus peccauit, in superbiam se erigens, cuius rei causa mutatus est de bono in malū, quasi in mortē cecidit, q̃a mutari potuit. Similiter homo quando peccato mutatus est de bono in malū, in mortem corporis & animæ cecidit ideoq; solus omnipotens Deus immortalis manet semper, & *lucem habitat inaccessibilem* D.
Deus omnipotens lux est substantialis, quæ illuminat omnē hominem, sed inaccessibleis est, quare dicit psalmista, *accedite ad eum & illuminamini*, in hoc ergo inaccessibleis, quia nemo potest accedere ad eam, nisi à Deo attrahatur. Qui vero à Deo attrahitur, ille est accessibilis. *Quem vidit nullus hominum* subaudi corporeis XVII.
oculis, *sed nec videre potest* sicuti est, corporeis oculis. Videtur tamen ex parte mentis intuitu, *diuitibus huius sæculi præcipe non sublimē sapere*, id est, non superbire neque in superbiam erigi, *neque sperare in incerto diuitiarum*. Diuitiæ istius sæculi incertæ sunt, quia transitiuæ sunt quoniam plerumque amittit illas homo

XVIII.

XIX.

E.

Matt. 6 v. 20.

ibid. v. 21.

XX.

XXI.

ante mortem ex toto autem in ipsa morte Ideoque nemo debet spem suam in illis ponere, sed in Deo qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum, id est, quia omnia bona nobis administrat, quæ possumus ita disponere in præsentia ut in futuro fruamur remuneratione eorum, præcipe illis etiam bene agere. Videlicet ut bene agant, *communicare*, id est, mortales se recogitare, & socios esse aliis hominibus in fragilitate. *Es thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum* faciendo amicos de mamona iniquitatis iuxta quod Dominus ait: *Thesaurizare vobis thesauros in celo & ubi est thesaurus tuus ibi est & cor tuum*, O Timothee depositum siue commendatum custodi, id est, gratiam fidei, & sapientiæ Doctrinam, quam tibi commendavi, *deitans* siue *declinans profanas*, id est, religiosas *novitates vocum*, sunt enim novitates vocum non profanæ, sed religiosæ, sicut legimus quod in Antiochia primum Christiani appellati sunt, & sicut sancti Patres in synodo novum quoddam nomen adinuerunt homousion, id est, unius substantiæ quod in tota serie diuinarum scripturarum antea non est inuentum. Istæ tales novitates vocum non sunt contra religionem, sed religiosæ, quia ad religionem pertinent. E contra sunt novitates vocum profanæ quas inuenerunt hæretici, a quibus præcipit declinare Apostolus Timotheum, & deuita etiam *opposiciones*, id est, quæstiones *scientiæ falsi nominis*, id est, quæstiones Iudæorum, quas solent opponere, quæ videntur quæstiones esse scientiæ, sed falso scientiæ nomen habent, quia non est ibi scientia, declinare studeto. *Quam scientiam falsi nominis quidam promittentes*, id est, ostendentes tamquam vera scientia sit, *circa fidem exciderunt*, id est, à veritate fidei alieni perierunt. *Gratia Dei tecum subaudi sit Amen*, id est, fiat quod oro, vel verum est, quod hætenus dixi. Explicit Epistola prima ad Timotheum.

Incipit eiusdem secunda.

Secundam Epistolam Timotheo scribit ab vrbe de carcere, de exhortatione Martyrii, & quid futurum sit temporibus nouissimis, deq; sua passione, & ut perseveret in officio rectæ prædicationis, & sancta operatione.

EPISTO-

EPÍSTOLA BEATI PAVLI

APOSTOLI AD TIMOTHEVM

SECVND A.

CAPVT I.

Gratias Deo agit ob fidem Timothei, quam intrepida prædicatione iubet exeri. Christus mortem destruxit, & Paulum in Gentium doctorem elegit, feruans ei debitum ipsius laboribus præmium, dicit quòd omnes Asiani ipsum reliquerint, laudans Onesiphori familiam quòd inde multa receperit obsequia.

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, secundum promissionem vitæ, quæ est in Christo Iesu: † Timotheo charissimo filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro. † Gratias ago Deo, cui seruo à progenitoribus in conscientia pura quæ sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die † desiderans te videre, memor lacrymarum tuarum, ut gaudio implear, † recordationem accipiens eius fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunice, certus sum autem quòd & in te †. Propter quam causam admoneo te, ut resuscites gratiam Dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum. †. Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris; sed virtutis, & delectionis, & sobrietatis. † Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri, neque me vincitum eius: sed collabora Euangelio secundum virtutem Dei: † qui nos liberauit, & vocauit vocatione sua sancta non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum, & gratiam, quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia. † Manifestata est autem nunc per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminauit autem vitam & incorruptionem per Euangelium: † in quo positus sum ego prædicator, & Apostolus, & magister gentium. † Ob quam causam etiam hac patior, sed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum seruare in illum diem. † Formam habeo sanorum verborum, quæ à me audisti in fide & in dilectione in Christo Iesu. † Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis

1.
A.
2.

3.

4.

5.

B.

6.

7.

Rom. 8. 15.

8.

9.

C.

1 Tim. 3. 6.

10.

11.

1 Tim. 2. 2.

12.

D.

13.

14.

15. nobis. † Scis hoc, quòd auersifunt à me omnes, qui in Asia sunt,
 16. ex quibus est Phigellus, & Hermogenes. † Det misericordiam Do-
 17. minus Onesiphori domui: quia sæpè me refrigerauit, & catenam
 18. meam non erubuit: † sed cùm Romam venisset, sollicitè me quasuit,
 & inuenit. † Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino
 in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.

I. **P**aulus Apostolus cuius Apostolus? Christi Iesu per voluntatem Dei Patris secun-
 A. dum promissionem vitæ quæ est in Christo Iesu. Deus omnipotens Pater ad hoc vo-
 luit eligi per filium suum Paulum Apostolum, vt per illum annuntiaret pro-
 missionem vitæ æternæ in Christo Iesu, id est, quæ datur per fidem Christi Iesu. Ec-
 lectis, vita enim æterna per Christum datur, quia in illo consistit, sicut ipse dicit,
 Ioan. 14. verif. 6. *Ego sum via, veritas & vita & hæc est vita æterna vt cognoscant te & quem misisti Iesum*
 Ioan. 17. v. 2. *Christum vnum & verum Deum Timotheo Carissimo filio* in Græco habetur germa-
 II. nissimo fratri, gratias ago Deo meo cui seruiò à progenitoribus sicut à Patribus meis in
 III. conscientia pura, id est, in mente pura ab omni fñctione & simulatione, Quod sine
 intermissione habeam tui memoriã, quidam codices habent qua sine intermissione.
 sed melius est dicere, quod legimus in Genesi, quod Abraam reuertente à cede
 quatuor regum accurrerit ei Melchisedech sacerdos Dei summi, & obtulerit ei
 panem & vinum: Cui Abraham dedit decimas ex omnibus prædis hostium, & di-
 cit ei Apostolus in Epistola ad Hebræos, quod leui qui decimas accepit à fratri-
 bus suis, ipse decimatus est impio auo Abraham: Adhuc enim in lumbis erat Abra-
 hæ quando decimas dedit Melchisedech sacerdoti. Vnde considerandum est,
 quia sicut leui impio auo suo decimatus est, ita Apostolus in Abraham, Isaac, &
 Iacob aliisque Patribus, Deo seruiuit & hoc est quod dicit gratias ago Deo meo
 cui seruiò à progenitoribus meis. Hoc autem ideo vt ostendat eandem fidem ha-
 buisse veteres Patres, qui Domini aduentum præcesserunt, quam habebat ipse,
 alique Apostoli, & ab aliis patribus descendit ad Apostolos, & ab illis ad nos, si-
 cut & à nobis discendet ad illos, qui futuri sunt, refert autem gratias Deo modo,
 quo donante semper erat memor sui discipuli Timothei, nec poterat illius obli-
 uisci, veletiam in hoc referebat ei gratias, quia seruiebat illi à progenitoribus su-
 is. *Desiderans te videre* vt gaudio implear de tuo aduentu, *memor lacrymarum tua-*
 IV. *rum* quas fudisti à me recedendo, quando Apostolus ista scribebat, Timotheus ce-
 rat ultra Mare, & ipse iacebat in carcere constrictus catenis, & cippis, ideoque
 tantum desiderabat illum, vt in illo haberet aliquam consolationem. Nam quan-
 V. do ab illo discessit Timotheus, amarissimas profudit lacrymas, *Recordationem ac-*
ciens, siue habense eius fidei, *qua est in te non ficta*, Quia bonis operibus illa exornas,
qua fides habitauit in aui tua Loide & matre Eunice genealogiam Timotheo ad me-
 moriam reducit Apostolus, vt ostenderet amorem suum, quem habebat non so-
 lum erga illum, sed etiam erga parentes eius, quorum memoriam habebat. *Certus*
 VI. *sum autem quod & in te subaudi habitat eadem fides.* Propter quam causam quia fi-
 dem veram habes, *Admoneo te vt resuscites gratiam Dei qua est in te per impositionem*
manuum mearum. Quia Timotheus mansuetissimus erat, & nimis patientiæ, hor-
 tatur illum Apostolus quatenus fortiter consistat in prædicationis officio, & for-
 titer arguat negligentes, inquires admoneo te vt euigilare facias in te gratiam
 Dei, vt sine timore prædices & corripas peccantes, gratiam autem appellat fidẽ,
 VII. Doctrinam, & operationem, quæ omnia gratis dantur, *Non enim dedisti nobis Deum*
spiritum timoris sed virtutis. Duo sunt timores, vnus malus, alter bonus, malus ti-
 mor est, qui à Diabolo immittitur, quem habuit Petrus, quando Dominum ne-
 gavit, & de quo dicit Dominus: *Nolite timere eos qui occidunt corpus*, bonus autem
 C. timor à Deo datur, quem dicit Esaias super Dominum requieuisse. *Et requiescit*
 Matt. 10. v. 12. *super eum* inquires *spiritus timoris Domini* & de quo Dominus in Euangelio: *timete*
 Matt. 10. v. 11. *eum quia potest & animam & corpus perdere.* De malo ergo timore, per quem recedit
 quis

quis à fide dicit hic Apostolus. Non dedit nobis Deus spiritum timoris, vt timeamus persecutores huius sæculi, & cessemus propter hoc à prædicatione, sed spiritum virtutis, id est, fortitudinis, vt constanter annuntiemus verbum fidei, & dilectionis vt diligamus Deum, & proximum, & sobrie & temperate agamus, *Nolite itaque erubescere testimonium Domini nostri*, erant quidam illo tempore, qui erubescabant dicere, Christum esse hominem verum, & mortuum, & passum. Quidam etiam negabant illum natum esse de virgine, & resurrexisse à mortuis. Quapropter alloquitur Timotheum, inquit, noli verecundari testimonium præbere Christo, quod natus est de virgine, quod mortuus, & quod resurrexit atque ascendit ad cœlos, vbi sedet, nunc in gloria paterna, sed neq; me vincit eius erubescas, aut despicias, quia non causa furti, aut homicidii teneor astrictus vinculis, sed pro veritate, *sed collabora Euangelio*, laboro ego, collabora tu mecum, *secundum virtutem Dei qui nos liberavit à morte & vocavit vocatione sua sancta*. Hinc iungit se omnibus Apostolis, qui à Domino sunt vocati. Nam sicut Petrus, Andreas, Iacobus, & Ioannes à Domino vocati sunt, quibus dixit *venite post me faciam vos piscatores hominum*, ita Apostolus Paulus vocatus est de cœlo dicente Domino, *Saule Saule quid me persequeris*, ita ergo vocatio sancta fuit, quia per illam sanctificati sunt. *Non secundum opera nostra*, id est, merita nostra vocavit nos, *sed secundum propositum suum*, id est, secundum quod ipse definiuit, & quod prædestinavit vocavit nos, & secundum gratiam qua data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia, tempora secularia debemus hic intelligere tempora, & sæcula, quæ ex eo esse cœperunt, quo mundus factus est, & dies & nox, Nam ante non erant sæcula neq; tempora, quousq; venerit vicissitudo diei, & noctis & mutabilitas temporis, sed quasi ævum erat. Igitur ante omnia tempora & sæcula data est Apostolis gratia in prædestinatione Dei, quod Apostoli Christi essent futuri, & omnes etiam electi à Deo destinati sunt in Christo ante initium mundi, sicut in Epistola ad Ephesios dicitur, *qui prædestinavit nos in ipso* id est, in Christo ante constitutionem de qua prædestinatione dicit Dominus in Euangelio: *Clarifica me tu Pater apud te ipsum claritate quã habui prius quam mundus*, Manifestata est autem subaudi eadẽ gratia nunc in vltima ætate per illuminationem saluatoris nostri Iesu Christi, id est, per Doctrinam & miracula illius, qui lux est, & qui illuminat omnem hominem, ostensa & manifestata est illi gratia in mundo, quæ est prædestinata ante exordium mundi, *qui destruxit quidem mortem* resurgendo à mortuis, & electos suos de monte reuocando, *illuminavit autem vitam & incorruptionem per Euangelium*, id est, vitam æternam, & incorruptionem atque immortalitatem, quã habet in se, ex quo resurrexit à mortuis, quia resurgens à mortuis iam non moritur, ostendit & manifestavit siue illuminavit per prædicationem Euangelii. Quoniam sicut ille vivit, ita speramus nos resurgere, & vivere sine fine feliciter cum illo; *in quo subaudi Euangelio positus & constitutus sum ego prædicator*, ob quã causam, subaudi quia ego constitutus sum prædicator Euangelii. Et etiam hac patior, sed non confundor, id est, non erubesco. Quid pariebatur Apostolus prædicationes, flagella, carceres, vincula, cippum, famem, & sitim ceteraq; talia incommoda. Scio enim cui credidi, id est, Christo, ideoq; non confundor in tormento & certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem, depositum posuit pro commendatum, & quid habebat Apostolus commendatum Christo? salutem suam habebat apud illum commissam inde dicit certus sum inquit, quia potens Christus cui credidi servare salutem meam in illum diem, id est, in die iudicii, quam salutem in spe & fide illius collocaui. *Formam habet*, id est, exemplum sanorum verborum qua audisti à me sana verba sunt siue sana Doctrina, quando hoc, quod prædicatur, operibus impletur, *bonum depositum custodi per spiritum sanctum qui habitat in nobis*, id est, Doctrinam, & operationem, quam tibi commendaui, custodi per virtutem spiritus sancti, qui est in nobis. Vel depositum quod accepisti per spiritum sanctum custodi, *scis quia aversi sunt à me*, id est, recesserunt à me omnes qui in Asia sunt, si Apostolus in tantum prædicavit in Asia, donec omnes Asiam crederent, sicut in actibus Apostolorum Lucas dicit, quare hic narrat Apostolus omnes à se recessisse, & ibi ergo &

VIII.

IX.

Mar. i. v. 17.
Act. 9. v. 4.
D.

Ephes. i. v. 5.
Ioan. 17. v. 2.
X.

XI.
XII.

XIII.
XIV.

XV.

- F. hic totum pro parte positum est, crediderunt ergo omnes Asiani, electi, & prædestinati, recesserunt reprobi, & non prædestinati. *Ex quibus est Phigellus & Hermogenes*, & alter Philetus & tamen utique Apostata Phigellus & Hermogenes socii fuerunt, de quibus hic dicitur, & Philetus similiter & Hymenæus, de quibus in subsequentibus sermo habebitur. Phigellus ergo & Hermogenes adhaeserunt non simpliciter beato Apostolo, ut explorarent eius prædicationem, & reprehenderent eum, sed eum hoc non potuissent, recesserunt ab illo, quia non erant rectæ fidei.
- XVI. *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui*, id est, familiæ illius, iste Onesiphorus Asianus fidelis erat effectus per prædicationem Apostoli. Qui cum sui causa venisset Romam ad Imperatorem, ut peteret quia nobilissimus erat, magnæque dignitatis, requisivit ubi esset Apostolus, & cum reperisset illum esse in carcere, non est dedignatus venire ad illum, sed consolatus est illum, & præbuit ei quæ necessaria erant, inde dicit Apostolus *sepe me refrigeravit* sub colloquio, & consolatione *& catenam meam non erubuit*: dei illi Deus Pater inuenire misericordiam in die illa à Domino subaudi filio, id est, in die Aduentus filii Dei ad iudicium, dei illi Deus Pater misericordiam inuenire, tale est hoc, quale & illud quod legitur in genesi, pluit Dominus filius à Deo Patre *quanta Ephesi mihi stravit*, id est, Onesiphorus, non solum mihi & tibi verum etiam aliis fidelibus, *tu melius nostri* subaudi quam aliis.
- XVII.

CAPVT II.

Hortatur Timotheum ad alios sincere docendum & patiendum pro Christo, facta mentione futuri præmii ac resurrectionis Christi: utque contentiones & prophana vaniloquia deuiter, stultasque legis quæstiones: de magna domo varia habente vasa, & quas virtutes seruus Dei sectari debeat.

1. **T** Vergo fili mi confortare in gratia, quæ est in Christo Iesu: †
2. **quæ** audisti à me per multos testes, hac cōmenda fidelibus hominibus, qui idonei erūt & alios docere, †
3. **Labora** sicut bonus miles Christi Iesu. †
4. **Nemo** militans Deo implicat se negotiis secularib. ut ei placeat, cui se probauit. †
5. **Nam** & qui certat in agone, non coronatur nisi legitime certauerit. †
6. **Laborantem agricolam** oportet primum de fructibus percipere, †
7. **Intellige** quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum. †
8. **Memor esto** Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine David, secundum Euāgelium meum, †
9. **in quo** laboro usque ad vincula, quasi malè operans: sed verbum Dei non est alligatum, †
10. **Ideo** omnia sustineo propter electos, ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu cum gloria cælesti. †
11. **Fidelis sermo**: Nam si commortui sumus, & conuiuemus: †
12. **si sustinebimus** & conregnabimus: si negauerimus, & ille negabit nos. †
13. **si non credimus**, ille fidelis permanet, negare seipsum non potest. †
14. **Hac commune** testificans coram Domino. Noli contendere verbis: ad nihil enim utile est, nisi ad subuersionem audientium. †
15. **Sollicitè** cura te ipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractatè verbum veritatis. †
16. **Profana autem**, & vaniloquia deuiter: multum enim proficiunt ad impietatem.

*impietatem: † Et sermo eorum ut cancer serpit: ex quibus est Hy-
menæus, & Philetus, † qui à veritate exciderunt, dicentes resur-
rectionem esse iam factam, & subuerterunt quorundam fidem. †
Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc cogno-
uit Dominus qui sunt eius; & discedat ab iniquitate, omnis qui no-
minat nomen Domini. † In magna autē domo non solum sunt vasa
aurea, & argentea, sed & lignea, & fictilia: & quadam quidem
in honorem, quadam autem in contumeliam. † Si quis ergo emun-
dauit se ab istis, erit vas in honore sanctificatum, & utile Do-
mino, ad omne opus bonum paratum. † Iuuenilia autem desideria
fuge, sectare verò iustitiam, fidē, spē, charitatem, & pacem cum iis
qui inuocant Dominum de corde puro. † Stultas autē, & sine dis-
ciplina questionēs deuota: sciens quia generant lites. † Seruum au-
tem Domini non oportet litigare: sed mansuetum esse ad omnes,
docibilem, patientem † cum modestia corripiētem eos, qui resi-
stunt veritati, nequando Deus det illis pœnitentiam ad cognoscen-
dam veritatem, † & resipiscant à diaboli laqueis, à quo captiui te-
nentur ad ipsius voluntatem.*

17.

C.

18.

19.

20.

21.

D.

22.

23.

1. Tim. I. b. 7.

Tit. 3. c. 9.

24.

25.

26.

T*V*ero fili mi confortare in gratia Dei, vel in sapientia quæ est in Christo Iesu, &
quam audisti à me per multos testes, siue quam audisti coram multis testibus,
hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt alios docere, illis debet com-
mitti prædicatio diuina, qui apti sunt illi officio in omni conuersatione sua videli-
cet, ut quod prædicant ore, confirment operibus.

I.

A

II.

IV.

*Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, Quia nemo potest duobus
Dominis seruire Deo & sæculo, secularia negotia sunt per vsuras, & adulationes
temporalia lucra acquirere, sicut faciunt illi, qui regibus, & Comitibus ideo ser-
uiunt, ut ab eis temporalia beneficia accipiant. A talibus debent se custodire E-
piscopi, qui ut canones dicunt, prædicationi debent semper insistere, & orationi-
bus. Et non solum Episcopi sed omnis ordo Ecclesiasticus debet se, in quantum
valet ab his immunem reddere Ideoque debet, qui Deo militat ab his se remoue-
re. Vsplaceat Deo cui se probauit, id est, cui se deuouit tempore baptismatis, labo-
rantem Agricolam oportet primum de fructibus sui laboris percipere. Quantum ad lit-
teram pertinet, dignum est, ut agricola & vititor primos fructus sui laboris degu-
stet. Altiori autem sensu ager est hic mundus, vel Ecclesia Agricolæ, & vititores
prædicatores, qui ligone verbi Dei excolunt corda auditorum, qui debent fru-
ctus sui laboris, id est, victum & vestimentum accipere ab auditoribus suis. Quo-
niam dignus est operarius mercede sua, & primum debent illi suam necessitatem
implere ex his, quæ accipiunt, & sic postmodum alijs quæ super sunt, ministrare
fortasse quærit aliquis quare Apostolus, qui labore manuum suarum viuebat, ta-
lia præceperat Timotheo, videlicet ut acciperet ab auditoribus suis ea quæ neces-
saria sibi erant. Cui respondendum est, Timotheum bonæ voluntatis, atque in-
tentionis fuisse, & quia ipse sciebat beatum Apostolum labore manuum suarum
viuere, nihilque accipere à subiectis, volebat imitari magistrum, sed non valebat
operari grauatus infirmitate stomachi. Quapropter scripsit ei Apostolus quate-
nus acciperet à subiectis subsidia, consulens infirmitati illius. Vnde & subdit in-
tellige quæ dico subaudi quia ad te pertinent, dabis enim tibi Dominus in omnibus intel-
lectum non solum in his, sed etiam in omnibus. Memor esto Dominum Iesum resur-
rexisse*

VI.

B.

VII.

VIII.

rexisset à mortuis ex semine David, id est, de progenie David *secundum Euangelium meum*, id est, secundum prædicationem meam, non propter Timotheum ista scribebat Apostolus, ut ipse ignoraret, sed propter hæreticos, quos vidit futuros, qui dicturi erant, Christum non resurrexisse à mortuis neque natum de Virgine. Si enim de virgine natus non est, utique nec de semine, id est, de progenie David descendit, sed veritate roboratum illum de semine mulieris esse natum sine semine viri, & tamen virgo mansit. *In quo Euangelio labore usque ad vincula quasi male operans*, id est, quasi latro, & homicidia, *sed verbum Dei non est alligatum* quia semper prædico positus in vinculis, *ideo subaudi quia verbum non est alligatum*, *Omnia incommoda sustineo propter electos*, id est, propter illos, qui electi, & prædestinati sunt *ut salutem consequantur*, *Nam si commortui sumus & convivemus*, id est, si morimur peccatis in baptisinate, sicut Christus mortuus est carne sine peccato, vivemus utique cum illo in æterna vita, si in bonis operibus permanferimus, & insuper iam vivimus in spe. *Si sustinebimus subaudi tribulationes & passiones pro Christo in hoc sæculo*, sicut ipse sustinuit pro nobis, *& conregnabimus cum illo in æterna beatitudine si negaverimus subaudi illum coram hominibus, & ille negabit nos*, sicut ipse dixit, *qui negaverit me coram hominibus negabo eum coram Patre meo si non credimus* subaudi illum filium Dei esse, & verum Deum, *ille fidelis manet*, id est, verus Deus, manet, sicut Deus omnipotens non eget nostra laude, sic etiam si adhæremus illi, non crescit neque si recesserimus decrescit, quia semper idem manet, *negare se ipsum non potest*, id est, negare se ipsum non vult, quod non sit Deus, ut beatus Augustinus dicit, nec enim dicit Deum ut semetipsum neget, *Hac commune testificans coram Deo*, id est, testem Deum inuocans. *Noli verbis contendere subaudi neque cum gentibus, neque cum Iudæis ad nihil utile est contendere nisi ad subversionem* siue ad deceptionem audientium. Sæpe dum contendunt homines de questionibus scripturarum, maxime illi, qui sapientes videntur esse, decipiunt corda auditorum, simplicium, quia plerumque talia proferunt, quæ contra salutem sunt, & contra veritatem, non curantes nisi tantummodo ut vincant. At tamen si aliquid disputandum est de scripturis diuinis, inter sapientes potius collatio habenda cum ratione quam contentio cum furore. *Sollicite*, id est, studiose *curate ipsum probabilem*, id est, probatum & laudabilem exhibere Deo operarium *inconfusibilem* siue irreprehensibilem *recte tractantem* & cum veritate exponentem *Verbum veritatis*. *Profana autem*, id est, irreligiosa & veritati contraria & *vaniloquia*, quæ nullam utilitatem habent, *denita & fuge, multum enim proficiunt ad impietatem*, id est, multum prævalent ad irreligiositatem *vaniloquia*, & *sermo eorum*, id est, hæreticorum sermo, *Ut cancer serpis* sicut morbus, qui appellatur cancer, quando nascitur in membro hominis, totum membrum occupat, & plerumque totum corpus mortificat, quia magis ac magis serpit, id est, crescit, carnemque comedit, ita sermo hæreticorum vitale animæ comedit, id est, fidem, & mortificat ipsam animam suo errore. Et sicut cancer serpit, id est, crescit de membro in membrum, ita errore crescit de vno transeundo in plurimos *ex quibus hæreticis inaniloquia habentibus & Hymenæus & Philetus, qui à veritate fidei exciderunt* siue exciderunt, *dicentes resurrectionem iam factam*, Dux resurrectiones à Domino sunt prolatae, & à nobis creditæ: Prima est quæ fit in anima, & in fide, quando homo qui mortuus est infidelitate, inobedientia, iniustitia, omnibusque peccatis venit ad baptismum, & per fidem qua credidit in Deum Patrem omnipotentem, & per gratiam baptismatis resurgit ad fidem, & obedientiam. De qua resurrectione dicit Dominus: *venis hora quando omnes qui in monumentis sunt audiunt vocem filii Dei & procedent*, de illa resurrectione quæ fit in anima, & in fide loquitur hic Apostolus quam Hymenæus & Philetus dicebant iam esse, & numquid verum non dicebant? Verum utique. Neque propter hoc reprehenduntur ab Apostolo, sed propter ea, quia istam solummodo confitebantur, alteram quæ erit in corpore, denegantes, omnes enim scitæ quæ suum errorem hominibus inferere præsumperunt, non negaverunt istam mentium resurrectionem, ut beatus Augustinus dicit, sed corporum,

Matt. 10. v. 33.

XIII.

XIV.

XV.

D.

XVI.

XVII.

XVIII.

Ioan. 5. v. 28.

E.

rum, ne diceretur eis, si non resurgit anima quare mihi talia loqueris? Quid in me facere vis, si non facis exteriorē meliorem, quare mihi loqueris? multi tamen carnis resurrectionem negauerunt sicut Hymenæus, & Philetus, qui à fide & societate beati Apostoli recedētes seminabant errorem huiusmodi. Quicumq; baptizatus est iam resurrexit in anima, non est necesse vt timeat aliquis quia non erit resurrectio corporum *sed firmum fundamentum Dei stat habens signaculum hoc* quasi diceret aliquis, & quis poterit resistere eis, Phileto videlicet & Hymenæo? deo subiecit statim, firmum autem fundamentum Dei stat, firmum fundamentum Dei appellat fidem firmam, qua credimus Deum omnipotentem sicuti credendus est, & qua credimus resurrectionem animarum in præsentī, & corporum in futuro istud fundamentum stat in cordibus fidelium, habens hoc signaculum subaudi, id est, sequitur. *Cognouit Dominus quis eius sunt* ista est impressio sigilli, quia nouit, id est, eligit Dominus illos qui ad eius hæreditatem pertinent, & hoc est signaculum fidei, quia aliis recedentibus à fide illi qui electi sunt in illo modo possunt seduci. Nam cognoscere Dei eligere est, & si ita est, id est, si Dominus eligit illos, qui sunt eius, *discedat ab iniquitate*, id est, ab iniquis hominibus vel si non valet corpore, saltem mente vel etiam ab omni iniquitate, & errore recedat *omnis electus qui nominat nomen Domini* sicut nominandum est, corde videlicet, ore, & opere *in magna autem domo non solum sunt vasa aurea & argentea sed & lignea & fictilia*, quantum ad litteram attinet, in magna domo regis, aut alicuius hominis magnæ potestatis sunt vasa aurea, & argentea *in honorem*, in quibus ipse comedit & potat, sunt lignea, & fictilia *in contumeliam* in quibus coquuntur carnes, & deferuntur aliquid. Altiori autem sensu ista magna domus sancta Ecclesia est, quæ tantæ magnitudinis est, vt ab oriente vsque in occidentem à meridie vsque ad septentrionem protendatur, in qua sunt vasa aurea, & argentea electi sunt, lignea & fictilia reprobi, per aurum intelliguntur illi, qui spirituales sensum habent, per argentum minoris dignitatis, qui habent eloquium, & sermonem, isti sunt in honorem quia ad honorem patriæ coelestis subleuabuntur, lignea & fictilia sunt reprobi, qui demerguntur in supplicium damnationis. *Si quis ergo emendauerit se ab istis* subaudi hæreticis, & erroribus, erit vas in honorem, *Inuenilia autem desideria*, id est, adulterium, immunditiam, luxuriam, furtum, rapinam, venationem, vagabunditatem, omnemque lasciuiam deuota & fuge, *sectare*, id est, amplectere *iustitiam* vt recte viuas. Ac si diceret in locum iuuenilium desideriorum inferre istas virtutes. *Stultas autem questionēs Iudæorum & hæreticorum atque gentilium & sine disciplina*, id est, sine aliqua vtilitate deuota, quia generant lites, lis vero generat odium, *seruum autem Domini oportet docibilem esse*, quantum ad proprietatem verborum pertinet hoc distat inter docibilem, & docibilem, quia docibilis est qui alios potest docere, docibilis qui facile possit doceri vnde dicitur erunt omnes docibiles Deo, id est, facile docebuntur à Deo sed Apostolus non curans de proprietate verborum videtur in hoc loco docibilem posuisse pro docibilem, quia Episcopus docibilis debet esse, id est, alios debet docere *cum modestia corripientem eos qui resistunt veritati* ne forte det illis Deus poenitentiam subaudi de pristinis erroribus & peccatis ad cognoscendam veritatem. Hic sermo qui dicit ne forte vel sicut quidam codices habent ne quando det illis poenitentiam, pro si forte ponebatur antiquitus. Sed modo inusitatum habetur, corripientem inquit eos cum modestia, si forte det illis poenitentiam, *Et respiciant à Diaboli laqueis*, id est, vt recedant ab erroribus Diaboli quibus illaqueati tenentur & incipiant iterum sapere veritatem, nam respicere est quasi resapere, *à quo*, id est, à Diabolo *captiui tenentur ad ipsius Diaboli voluntatem peragendam.*

xix.

F.

xx.

xxi.

xxii.

G.

xxiii.]

xxiv.

xxv.

xxvi.

II. TIMOTH.

CAPVT III.

Prædicat homines futuros variis inuolutos peccatis, qui mulierculas seducentes veritati resistent: Timotheum autem hortatur ut suo exemplo virtutes amplectatur, ac tolerantiam in persecutionibus: & de sacrarum literarum utilitate.

1 Tim. 4. 2. 2.

1.

2.

A.

3.

4.

5.

6.

B.

7.

8.

Exo. 7. 11.

9.

10.

C.

11.

12.

13.

14.

D.

15.

2. Pet. 1. d. 20.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

37.

38.

39.

40.

41.

42.

Hoc autem scito, quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa: † erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, † sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, † proditores, proterui, tumidi, & voluptatum amatores magis quam Dei: † habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes. Et hos deuota: † ex his enim sunt, qui penetrant domos, & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis, quæ ducuntur variis desideriis: † semper discennes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes. † Quemadmodum autem Iannes, & Mambres resistunt Moysi: ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobæ circa fidem, † sed ultra non proficient: insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit. † Tu autem affecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, † persecutiones, passionem: qualia mihi facta sunt Antiochia, Iconii, & Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus. † Et omnes, qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur. † Mali autem homines, & seductores, proficient in peius; errantes, & in errorem mittentes. † Tu verò permane in iis, quæ didicisti, & credita sunt tibi: sciens à quo didiceris. † & quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem, quæ est in Christo Iesu. † Omnis scriptura diuinitus inspirata, utilis ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia: † ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.

1.

A.

II.

Ioan. 21. v. 15.

In nouissimis diebus, id est, in vltima ætate, Erunt homines seipsos amantes subaudi non Deum, seipsum amat qui sibi metipsum placet, qui desideria, & voluntates proprias implet, non Dei. Nec potest dicere eum Petro veraciter, tu scis qui amo te, Nam ille Deum amat, qui non quærit voluntatem suam, sed Dei, Paulus Apostolus Propheta erat, ideoque prophetauit, quæ modo fiunt in Ecclesia, & quæ adhuc futura sunt, qui enim hoc animo pascunt oues Christi, ut suas volunt esse non Christi, se conuincuntur amare, non Christum, & erunt cupidi, id est, amatores pecuniarum, elati volentes aliis Dominari, supergloriantes de honoribus, quos à subiectis accipiunt, blasphemi Deum blasphemantes per hæreses, Parentibus non obedientes, id est, Patribus spiritualibus vel etiam Patri, & Matri, ingrati beneficiis Dei vel malum pro bono reddentes scelesti patrem & matrem non honorantes.

Modum

Modum peccati transcendentis, vel interficientes animas suas, & alienas *sine affectione*, id est, dilectione compatientes infirmis, *Criminatores*, id est, detractores, formam sanctorum maculare conantes *incontinentes*, cupiditates pessimas non refrenantes immites, id est, sæuiles generantes *sine benignitate*, id est, sine beneuolentia, nescientes neque volentes subuenire aliis *Proditores*, id est, facta bonorum hominum quæ occultanda sunt, inimicis indicantes, & manifestantes, quia non est homo qui faciat bonum & non peccet, *Paterni*, id est, procaces, verecundiam humanam inuerecundia exagitatione perturbantes *voluptatum amatores magis quam Dei*. Spiritualibus gaudiis lætitiis speratas temporales anteponentes, & desideria carnis perficientes, hæc omnia vitia ex illa radice pullulant, cum sint homines se ipsos amantes, *habentes quidem speciem pietatis*, id est, exemplum religionis. *Virtutem autem eius abnegantes*, virtus religionis siue pietatis est finis siue completio præcepti, id est, caritas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, id est, caritas cum fide & spe cum executione bonorum operum. *Ex his enim subaudi hæreticis sunt qui penetrant domos & captiuas ducunt mulierculas oneratas peccatis*. Præuidit spiritu sancto repletus Apostolus Manichæos hæreticos futuros, & alios, & loquitur de futuro, quasi de præsentis Manichei autem ingrediebantur in domos mulierum, & decipiebant eas, & hoc maxime apud Persidem, inde dicit Apostolus erunt inquit quidam, qui penetrabunt domos, & ducunt mulierculas captiuas à sensu rectæ fidei ad prauum sensum oneratas peccatis. *Quæ ducuntur variis desideriis atque erroribus semper discentes & numquam ad scientiam veritatis peruenientes semper discunt, & numquam ad scientiam veritatis perueniunt, qui studium videntur habere, sed non perueniunt ad hoc vt discernant inter veritatem, & mendacium inter bonum & malum. Quemadmodum Iannes & Mambres resisterunt Moyse ita & hi resistunt veritati*, Animosititas hæreticorum semper inquieta est quos magorum Pharaonis habere conatus demonstrat Apostolus, Iannes & Mambres duo fratres fuerunt magi, quorum nomina Apostolus non inuenit in diuinis libris, sed in apocryphis, id est, in occultis, qui ab omnibus non sunt legendi, quia inter vera multa continent falsa, isti ergo duo Magi resisterunt Moyse, quando & virgas suas conuerterunt in dracones, sicut Moyse suam, & aquam in sanguinem, sed cum peruentum esset ad tertium signum, id est, ad scyniphes, ibi defecerunt, dicentes, *Digitus Dei est hic* sublato enim signo à terra sublata est, & eorum magica magnificentia, & bene etiam à tertio signo sunt superati, quia virtute spiritus sancti, qui tertia persona est Trinitatis illorum maleficia sunt victa. *Homines dico erunt corrupti mente reprobi circa fidem*, id est, non reprobi, sed ultra non poterunt subaudi resistere, si adhibita fuerit veritas, sic factum est statim vt hæretici verò in Concilium verorum Doctorum venerunt, & cum illis ceperunt habere narrationem, ultra non potuerunt superare suis erroribus alios, sicut Heluidius superatus est à beato Hieronymo & alii hæretici ab aliis veris Doctoribus, *Tu autem assecutus es meam Doctrinam & instructionem* quod id ipsum est, institutio autem dicitur quasi intus statuo, & assecutus es etiam *propositum* meum bene viuendi. *Omnes qui volunt pie*, id est, religiose ac iuste *viuere in Christo, persecutionem patiuntur* aut à Diabolo, aut à malis hominibus, vel etiam à suis ipsis membris. *Omnis scriptura diuinitus inspirata*, id est, à Deo data *utilis est ad docendum alios, ad arguendum negligentes, ad corripiendum in malicia volentes permanere.*

III.

IV.

V.

B.

VI.

VII.

VIII.

C.

Exod. 9. v. 19.

X.

XII.

XVII.

CAPVT IV.

Timotheum per Christum iudicem obtestatur, ut aduersus falsos doctores, & eos qui tales sibi coaceruant, constanter prædicet, tolerando quæcunque infligentur aduersa: prædicitque suam passionem & futurum præmium: aduocans Timotheum, eo quod à multis desertus sit, & ab Alexandro multa passus. In prima sui defensione ab omnibus desertus fuit, sed à Domino liberatus.

Testificor coram Deo, & Iesu Christo, qui iudicaturus est uiuos & mortuos, per aduentum ipsius, & regnum eius: † prædica uerbum, in sta opportune, importune: argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina. † Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus: † & à ueritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur. † Tu uero uigila, in omnibus labora, opus fac Euangelista, ministerium tuum imple. Sobrius esto. † Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meæ instat. † Bonum certamen certavi, cursum consummaui, fidem seruauui. † In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex: non solum autem mihi sed & iis qui diligunt aduentum eius. Festina ad me uenire citò. † Demas enim me reliquit, diligens hoc sæculum, & abiit Thessalonicam: † Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam. † Lucas est mecum solus: Marcum assume, & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerium. † Tychicum autem misi Ephesum. † Penulam, quam reliqui Troade apud Carpum, ueniens affer tecum, & libros, maxime autem membranas. † Alexander ararius multa mala mihi ostendit: reddet illi Dominus secundum opera eius: † quem & tu deuota: ualde enim restitit uerbis nostris. † In prima mea defensione nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur. † Dominus autem mihi assistit, & confortauit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes Gentes: & liberatus sum de ore Leonis. † Liberauit me Dominus ab omni opere malo: & saluum faciet in regnum suum cæleste, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. † Saluta Priscam, & Aquilam, & Onesiphori domum. † Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. † Festina ante hyemem uenire. Salutant te Eubulus, & Pudens & Linus, & Claudia & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia uobiscum. Amen.

P*Radica verbum* Euangelii *instat* in admonitione *oportune* volentibus & in porta quietis consistentibus *importune* nolentibus, *Atque* peccantes *obscra* bene laborantes vt in melius proficiant, *Increpa* illos qui nolunt corrigere se *in omni patientia, & Doctrina*. Quid est quoddam Titum scribens præcipit illi inquiens increpa cum omni imperio & ad Timotheum similiter Epistolam dirigens dicit increpa cum omni patientia nisi quod Medicus erat amborum, nam Titus nimis erat patientiæ, ideoque præcipit ei & instigauit ad hoc, vt increparet cum omni imperio, ne forte propter suam mansuetudinem non corripere delinquentes, Timotheus autem quia acrioris animi erat, necesse habebat admoneri vt cum omni patientia increparet delinquentes, ne forte vltra modum dure increpans in desperatione aliquem pusillanimum poneret. *Sed sua desideria coaceruabunt sibi magistros*, id est, veritatis magistros contemnentes congregabunt sibi magistros qui illa loquantur quæ ipsi desiderant & ad voluptatem ipsarum pertinent, *Prurientes auribus*: prurire est scalpere, illi pruriunt auribus, qui semper habent aures intentas ad hoc, vt aliquid noui audiant. *Opus fac euangelista* opus euangelistæ est docere & facere, sicut legimus de Christo, quæ cœpit Iesus facere & docere, qui ergo bonum aliquid annuntiat sed ipse ipsum opus non implet quod docet Euangelista quidem appellari potest, sed opus Euangelistæ non facit. *Ministerium tuum imple* Ministerium illius erat alios docere, vt eo recedente à corpore remaneret aliquis qui in eius loco subrogari potuisset. Et est sensus, tempus meæ passionis iam imminet in proximo est, & tuus recessus. Sicut ergo ego te docui, vt remaneret post me qui ministerium meum impleret, sic & tu instrue alios, qui tibi succedant, & quasi ei diceret Timotheus, quare præcepisti vt ministerium meum impleam, subiunxit inquiens, *Ego enim iam delibor & tempus meæ resolutionis instat*, siue imminet, libare dicimus degustare, & fundere vel immolare: inde componitur delibo, delibas, & delibor delibaris. Hic autem pro sacificatione & immolatione ponitur, ac si diceret ego enim iam delibor sacerdos Petri & Pauli extitit Nero, sed eius immolatione reputata ad gratiam, mors autem illorum gratissimum sacrificium fuit Deo. *Bonum certamen certavi*, id est, bene pugnavi *cursum consummaui* sicut ille, qui in stadio currebat, perueniens ad locum destinatum, brabium sibi promissum accipiebat sicut beatus Apostolus inter metas fidei currens, peruenit ad coronam sui laboris. Vnde ipse dicit *fidem seruavi in reliquo* siue de reliquo vel de cetero *reposita est mihi* & reservata apud Deum *corona iustitiæ quam reddet mihi Dominus in illa die*, id est, in die iudicii *iustus Index* sic loquitur de die iudicii absolute, quasi de re omnibus nota. Re enim vera omnibus certa & nota debet esse illa dies, & ab omnibus est expectanda. *Non solum autem mihi* subaudi coronam reddet, *sed & iis qui diligunt aduentum eius*. Illi diligunt aduentum eius, qui securi de præmio sperant se remunerari ab illo, sicut Rex quilibet aut Imperator aliquem suorum Principum coronam tribuebat antiquitus victoriam reportant. De hostibus, ita Dominus suis victoribus & militibus præmia æterna & brabia sine fine mansura donabit, *Demas me reliquit diligens hoc sæculum* magis quam Deum & abiit Thessalonicam iste adhæsit beato Apostolo per multum tempus, sed cum tempus persecutionis aduenisset, recessit ab illo, factusque est Apostata, *Crescens in Galatiam*, Iste extitit fidelis, & causa prædicationis abiit ad alias nationes, Apostolo volente. Similiter & Titus. *Marcum assume & adduc tecum est mihi utilis in ministerio* prædicationis. Iste est Marcus Euangelista, qui & cum Petro & cum Paulo multo tempore mansit, aliquando morans apud Petrum, aliquando apud Paulum: *penulam quam reliqui Troade apud Carpum veniens affer & libros* quos ibi dimisi, *Maxime autem membranas* defer vbi scribam meas Epistolas. Penula vestis erat consularis qua induebantur consules Romani, quando ingrediebantur in curiam, sed fortasse quærit aliquis vnde acciderat hoc genus vestimenti beato Apostolo? Cui respondendum est Romanos ante Domini aduentum hunc habuisse morem, siue consuetudinem, quando Monarchiam totius mundi sibi

II.
A.

III.

B.

VI.

VII.

VIII.

C.

IX.

XII.

acquirebant, ut quæcumque gens eis cum pace & coronis occurrisset, darent eis libertatem in tantum, ut fratres illorum dicerentur, ciuesque Romani appellarentur, dabantque eis potestatem ædificandi curiam, habere consules, sicut & ipsi habebant. Pater igitur beati Pauli de Ciscali oppido terræ repromissionis ubi natus translatus in Tarsum Ciliciæ quodam tempore venientibus Romanis per Ciliciam accurrit eis ipse cum aliis Tarsensibus, utpote quia nobilis inter illos habebatur, excepitque cum pace. Tunc Romani dederunt eis libertatem supradictam, ut potestatem ædificandi curiam, vestesque induere consulares, ut penulati intrarent in curiam more Romanorum. Ibique Pater beati Pauli penulam accipere meruit causa dignitatis, post cuius mortem Apostolus ad memoriam eius recordationis hanc vestem sibi retinuit. *Alexander ararius multa mala ostendit*, Iste est Alexander de quo supra iam diximus, qui reuersus est ad apostasiam suam, & quia aurifex erat, fabricabat ædes Dianæ apud Athenas, Vnde & ipse commouit ciuitatem, contra Apostolum, resistens fortiter prædicationi eius, *reddet illi Dominus secundum opera eius*. Nō ait reddat opatiuo modo, sed reddet indicatiuo, quod verbum prænuntiantis est, non imprecantis. Sic dixit & de illa hypocrisis Iudæorum, cui euersionem imminere cernebat percutiet te Deus paries dealbate Prophetæ namque solent maxime figura imprecantis futura prædicare sicut figura præteriti temporis ea quæ ventura erant sæpe ceciderunt, *In prima mea defensione nemo mihi affuit*, defensionem in hoc loco appellat persecutionem, atque pressuram, quam sustinuit, quando in primordio suæ fidei missus est cum Barnaba à spiritu sancto ad prædicandum. Quam persecutionem beneuocat defensionem, quia tribulatio temporalis defendet electos in die iudicii à pœnis inferni, *Omnes me dereliquerunt non illis imputetur*. Non orat pro Alexandro qui inuidia fraternitatem oppugnando peccauerat, sed pro his orat, qui non abruperant amorem sed timori succubuerunt, ut eis ignoscatur. Quapropter multum interest cum post agnitionem Dei quisque oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gratiam qua reconciliatus est Deo, inuidentiæ facibus agitur, *Dominus autem mihi assistit ut audiant omnes gentes* verbum prædicationis de ore meo, & *liberatus sum de ore leonis*, id est, de insidiis Diaboli, de quo dicit Petrus: *aduersarius vester Diabolus tamquam leo regiens quarit quem deuoret*, vel etiam leonem appellat Neronem, de cuius manibus liberauit eum Dominus, quando venit Romam, adductus ab his, qui præerant Iudææ ab hoc, quia Cæsarem appellauit, Nam cum venisset Romam, duobus annis mansit in vna custodia, & in suo conducto, & postea etiam transiit ad alias nationes, quæ erant in circuitu Romæ. Nam quando ista scribebat in libera custodia erat, & quia statim adductus est, non est interfectus, idcirco dicit se liberatum. *Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo*, Dominus Iesus Deus & homo est, ideo erat Apostolus, ut verbum Dei Patris, Dominus videlicet Iesus sit cum spiritu illius, & si fuerit cum spiritu, erit & cum corpore *gratia vobiscum*, id est, remissio peccatorum, & *reconciliatio Dei Patris*, omniaque dona quæ diuinitus gratis largiuntur, sit vobiscum, *Amen*, id est, fiat vel vere sint quæ hæcenus scripsi. Explicit Epistola ad Timotheum secunda. Incipit Epistola ad Galatas.

Primo quærendum est in exordio huius Epistolæ, vnde sint Galatæ appellati. Rex Bithyniæ quæ est Prouincia Græciæ, habens bellum contra hostes suos, misit ad gallas habitantes circa mare, promittens ut si venirent in auxilium eius, ut peracto bello & potita victoria regnum diuideret cum eis. Qui cum venissent, & victoria potiti essent, regnum cum eis diuisit, ut promiserat, appellatique sunt primo Gallogræci hoc est Galli mixti Græcis, parsque regni, quam ipsi tenuerant, appellata est Gallogræcia, id est, Galli commorantes in Græcia, Postea autem ut sapientioribus videtur, appellati sunt Galatæ à candore corporis. Nam Græcè lac galaetion dicitur, vnde & candida Zona coeli quæ Latine lacteus circulus appellatur, Græcè Galaxis nuncupatur, ut Marcianus asseuerat

sunt

sunt ergo ipsi strenuissimi bellatores, sed stulti, & facile à proposito mentis recedentes. Vnde cum accepissent verbum prædicationis ab Apostolo, & Apostolus ab eis ad alios transiret, seducti sunt à falsis Apostolis, & à Iudæis, qui volebant eos sectari circumcisionem, & sacrificia legalia dicentes licet baptizati sitis, & in Christum credatis, tamen aliter non potestis saluari per passionem Christi, nisi circumcidamini, & legalia sacrificia offeratis. Quod audiens Apostolus scripsit eis ab Epheso hanc Epistolam.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CAPVT I.

Reprehendit Galatas Apostolus quod abduci se permiserint à veritate quam ab ipso acceperant: quum sola hæc tenenda sit, eamque non ab homine, sed per Christi reuelationem ipsi didicerit: & tanta solertia postea illam docuerit, quanta ipsum ante impugnabat: addens quomodo ipsum Deus ad Euangelizandum segregauerit.

Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem, qui suscitauit eum à mortuis: & † qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesie Galatia. † Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo, † qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de presenti saculo nequam, secundum voluntatem Dei, & Patris nostri, † cui est gloria in sacula seculorum: Amen. † Miror quod sic tam cito transferimini, ab eo qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangelium: † quod non est aliud, nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi. † Sed licet nos, aut Angelus de cælo Euangelizet vobis praterquam quod Euangelizauimus vobis, anathema sit. † Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: Si quis vobis Euangelizauerit prater id quod accepistis anathema sit. † Modo enim hominibus suadeo, an Deo? An quero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. † Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem: † neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. † Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo: quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, & expugnabam illam, † & proficiebam in Iudaismo supra multos contaneos meos in gene-

1.
A.

2.

3.

4.

5.

6.

B.

7.

8.

9.

10.

11.

1. Cor. 15. 2. 11.

12.

Eph. 3. 2. 11.

C.

13.

14.

re meo, abundantius amulator existens paternarum mearum traditionum. † Cum autem placuit ei, qui me segregauit ex utero matris meae, & vocauit per gratiam suam, ut reuelaret Filium suum in me, ut euangelizarem illum in Gentibus: continuo non acquieui carni & sanguini, † neque, veni Ierosolymam ad antecessores meos Apostolos: sed abi in Arabiam: & iterum reuersus sum Damascum: † deinde post annos tres veni Ierosolymam videre Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim: † alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini. † Qua autem scribo vobis; ecce coram Deo, quia non mentior. † Deinde veni in partes Syria, & Cylicia. † Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudae, quae erant in Christo: † tantum autem auditum habebant: Quoniam qui persequabatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat: † & in me clarificabant Deum.

A **P**aulus quia nomen suum in omnibus Epistolis praeponebat in titulo, auctoritatis causa id egit sicut Reges, & Principes huius saeculi solent agere. *Apostolus* nomen dignitatis est, Graecum est licet quidam dicant Hebraeum illud esse, Apostolorum autem genera quatuor sunt, primum est quod neq; ab hominibus, est neq; per hominem, sed à Deo tantummodo, de quorum numero fuerunt Moyses Esaias Hieremias, aliique Prophetæ quamplurimi, licet omnes & Apostoli etiam quamuis ab homine Christo essent missi, tamen ipse homo erat verus Deus. Secundum quod à Deo quidem est, sed per hominem, de quorum numero fuit Iosue, qui Deo volente missus est per Moysen, & alii multi, qui electionem populi pro vitæ meritis Deo volente eliguntur. Tertium quod ab homine tantummodo & non à Deo, cum fauore hominum aliquis eligitur, non pro bona conuersatione, vel qui pretio subrogatur in sacerdotium, de quibus dicit beatus Ambrosius, O Episcopo certe nisi centum solidos dedisses, hodie Episcopus non esses. De quibus dicitur etiam in libro regum, quia temporibus Heroboam quicumq; implebat manum suam muneribus, fiebat sacerdos idolorum. Ideoq; isti tales inter eos sunt reputandi, de quibus Dominus per Prophetam dicit, ipsi veniebant non mittebam eos, & per ipsam veritas dicit, *Omnes quot quot venerunt fures fuerunt & latrones*. Quartum genus est quod neque à Deo neque per hominem fit, sed à semetipso, ut sunt pseudo Prophetæ & pseudo apostoli, qui dicunt. Hæc dicit Dominus cum Dominus non miserit. Sciendum etiam quia inter ipsos Prophetas sunt quidam tantæ dignitatis, ut & Prophetæ & Apostoli sint, ut Moyses Esaias Ioannes baptista & Apostoli, quidam vero solummodo Prophetæ sunt. Et quia erant apud Galatas quidam Iudæi, qui dicebant beatum Paulum non esse verum Apostolum Christi, neq; Doctorem veritatis, eo quod à Christo non fuerat vocatus, & doctus, sicut alii Apostoli, idcirco Apostolus volens Galatas confirmare in Doctrina sua, & se verum Apostolum esse, & prædicatorem Christi, dixit se non ab homine mortali in terris esse Doctum & constitutum, sed ab omnipotente Deo de cœlis. Non quod negemus Christum verum hominem, sed iam immortalem effectum. Qui ergo docuit Petrum per præsentiam suam in terris adhuc mortalis, sed ipse docuit Paulum iam immortalis de cœlo, & ideo dicit *non ab hominibus* subaudi cōstitutus ut Matthias qui forte ab Apostolis est electus. *Neq; per hominem* subaudi iam mortalem, sed per Iesum Christum, & Deum Patrem. Ideo quia vna est operatio Patris, & filii, ut ostenderet vnius esse dignitatis, illas duas personas præposuit personam filii Dei, Patris personæ. Pariterque Arrianorum errorem destruit, qui dicunt filium creaturam esse. Ideoque minorem Patri,

Ioan. 10. v. 8.

Patri, quia *suscitauit eum à mortuis*. Deus Pater tertia die suscitauit filium suum à mortuis, & ipse filius potestati verbi, à quo assumptus est, se ipse suscitauit. *Et qui mecum sunt omnes fratres*, id est, omnes condiscipuli, & credentes, eadem sentientes de circumcisione. Quid est quod in aliis Epistolis quorundam discipulorum suorum nomina posuit, & hic non specialiter quemlibet, sed generaliter omnes comprehendit, ideo hoc egit, vt maioris auctoritatis esset eius Epistola, velut demonstraret omnes condolere de idolorum seductione & quod omnes æqualiter sentirent de circumcisione, quod non deberent circumcidi, neque sacrificia legalia offerre. Quid est etiam quod in hac Epistola Episcoporum presbyterorum, vel Diaconorum mentionem non facit, sicut in aliis? quia nec dum habebant Episcopos ordinatos, neque alios Doctores, ideoque facilius seduci potuerunt, Et pax qua reconciliamur Deo pro peccatis nostris, tradens se morti, *ut eriperet nos de presenti saculo nequam*. Sæculum dicitur à sequendo, quia semper se sequitur, & in se reuoluitur. Sæculum ergo non potest esse nequam, neque malum quia semper seruat ordinem suum, & cursum secundum dispositionem Dei, alternantibus diebus, ac noctibus. Sed sicuti dicitur mala domus, non quod mala sit per se, sed malos habitatores habet, ita sæculum vel tempus dicitur esse malum, eo quod pessimos & malos homines habet in se. Addidit *secundum voluntatem Dei Patris*, quia voluntas Dei fuit Patris, vt filius per suam passionem genus humanum repararet. *Miror quod sic tam cito*, mirari se dicit Apostolus, quare tam cito potuerint solis verbis à veritate Euangelii seduci, & à libertate in seruitutem redigi & quod ab Euangelio, quod eis tradidit, potuerunt mutari, & transferri in aliud Euangelium, id est, in aliam Doctrinam. *Quod non est aliud* subaudi Euangelium præter illud, quod vobis prædicaui. Euangelium autem dicitur bona annuntiatio, & si aliqua Doctrina est, quam Dominus aut per se, aut per aliquem non dederit, iam nec Euangelium dici potest, sed error. Amen. Amen Hebræum est, & est confirmatio Epistolæ, sonat enim vere siue fideliter, & fiat *transferimini* transducimini vel seducimini, *Ab eo*, id est, à Deo Patre *vocauit in gratiam*, id est, in remissione peccatorum quam nobis Deus Pater gratis dedit, siue per passionem filii sui, siue per baptismum. *In aliud Euangelium* aliud Euangelium non est nisi Christi traditio, ergo Iudæorum & Doctrina qua dicebant deberent circumcisionem seruare, & cætera, quæ lex præcipit in mysteriis, error est postquam Christus venit, *nisi sunt*, id est, sed sunt: *conturbant*, id est, commouent à rectitudine fidei & *volunt conuertere*, volunt quidem mutare Euangelium Christi à spiritualibus ad carnalia. Sed non valent, quia firmissimum & verum est, Euangelium enim si mutatum fuerit, non erit iam Euangelium, & licet aliqui possint mutari à rectitudine Euangelii semper immutabile Euangelium manet. *Sed licet nos deest*, aut, subaudi ego & Apostoli Christi Petrus, & alii *Angelus de celo* Michael, aut Gabriel *præterquam*, id est, præter hoc Euangelium *Anathema sit*. Anathema varias habet significationes, aliquando ponitur pro occasione, vt idem Apostolus alibi dicit, *Optabam ego Anathema fieri pro fratribus*, id est, cupiebam interfici, & occidi corporaliter pro eis. Aliquando pro maledictione, vt in canonicis habetur. Si quis hoc vel illud fecerit Anathema, id est, maledictus sit. Aliquando pro separatione, vt hic, *sicut prædixi* subaudi præsens ita modo absens. Vel sic prædixi paulo superius in præcedenti versiculo *ita nunc dico* præter quod accepistis subaudi à me, *modo enim hominibus suadeo an Deo?* Sensus talis est, suadeo id est, hortor modo homines credere in Christum, & perseverare in fide eius. An suadeo Deo aliquid noui facere, cui omnia patent præsentia, præterita, & futura? hominibus suadebat in Deum credere, Deo vero non suadebat, vt aliquid noui faceret, tunc suaderet Apostolus Deo aliquid noui facere si circumcisionem ipse primum destrueret. Sed quia Christus legem implendo, euacuauit illam, ideo non suadebat Apostolus Deo, sed quæ ostendit ipse debere seruare, illa docebat *si adhuc hominibus placerem*, id est, si placere Iudæis, à quibus ortus supermanendo in

II.

C.
III.

VI.

VII.

D.

VIII.

Rom. 3. v. 3.

X.
E.

iudaismo, vel hominibus malis, ut sunt hæretici, *Christi, servus non esset*, hoc debet unusquisque prædicator attendere, ut Christum & prædicationem eius quærat placere auditoribus suis, non seipsum. Si vero utrunque potest fieri, ut & Deus diligatur, & ipse, bonum est illud. Quod si Christus non placet eis, nec ipse placabilem se debet præbere illis. *Euangelizatum*, prædicatum, & prolatum *non est secundum hominem*, id est, secundum traditionem scribarum, & pharisæorum.

Paulus, v. 11.

XII. Euangelium quod secundum hominem dicitur esse, non est Euangelium. *Omnis enim homo mendax*, & quicquid veritatis inuenitur in homine, non est ab homine, sed à Deo per hominem. *Neque enim ego ab homine accepi illud*, id est, ab aliquo Apostolorum, & si accepi à Domino Iesu Christo de cælo, iam immortalis erat. Inter accipere, & discere Euangelium hoc interest, quod accipit Euangelium, cui primum insinuat, & fidem eius accipit. Discit vero quia ea, quæ in illo per ænigmata & parabolas à Domino prolata sunt, Deo reuelante, vel homine docente penetrare valet. *Sed per reuelationem Iesu Christi*, id est, manifestationem didici Euangelium. De qua reuelatione dicit? Tradunt Doctores plenitudinem Evangelicæ Doctrinæ per illud triduum spiritu sancto reuelante didicisse, quando mansit Damasci tribus diebus non videns lucem solis, neque diei, sed neque manducans neque bibens, vel etiam tunc accepit, quando sicut ipse dicit, quodam die cum esset in templo, in ecclasi positus est, *Audistis conuersationem meam* quomodo vivebam sine querela in lege, ut mihi videbatur, quando adherebam Iudæis, & circumcisionem seruabam, & sabbatum, & cætera quæ lex præcipit præter Christum non cognoscebam, *supramodum*, id est, plus omnibus Iudæis Ecclesiam, id est, credentes in Christum & expugnabam, id est, valde pugnabam contra eam *proficiebam in iudaismo supra multos coetaneos meos*, id est, super omnes coetaneos, & qui meæ ætatis erant, proficiebam ego in Doctrina legis secundum traditionem pharisæorum, de quorum genere ortus eram, & nullus poterat coæquare mihi in studio lectionis atque quæstionum. Sed neque in persecutione Christianorum ita poterant crescere pro statu synagogæ in genere meo, id est, in genere pharisæorum abundantius *amplius amulator imitator* & studiosus ad tuendam synagogam *meorum traditionum*, id est, pharisæorum, *Cum autem placuit ei qui me segregauit ex utero matris meæ*, id est, qui me fecit nasci ex utero materno, vel qui me in præscientia sua segregauit, & separauit ex utero matris meæ ad prædicationem Euangelii sui, vel ex utero matris, hoc est, ex consortio synagogæ me abstraxit, & *vocauit* per misericordiam suam ad Euangelium suum prædicandum *in me*, id est, per me gentibus, *Vt Euangelizare illum in gentibus, continuo*, id est, cum placuisset Deo Patri ut reuelaret filium suum per me gentibus *non acquiesci carni & sanguini*, id est, non consensi in Iudaismo manere, nec carni & sanguini, id est, scribis & pharisæis de quibus ortus sum, licet aliqui Apostoli velint intelligi, quod falsum est, beatus Hieronymus ita hunc versum diuidit secundum sensum, Petrus aliique Apostoli postquam à Domino vocati sunt, non statim præfecti sunt prædicare, sed neque post resurrectionem eius, usque quo spiritum sanctum acceperunt, ideoque quasi multam moram fecerunt. Paulus vero statim ut baptizatus est sine aliqua mora ingressus est synagogam Iudæorum cœpitque publice prædicare. Potest tamen & ad sequentia iungi, quod dicit continuo, sed melius ita ut diximus, *ut reuelaret filium suum in me*, id est, per me. Aliter verbum Dei Patris, id est, filius cum Patre & spiritu sancto cælum, & terram continet, & omnia implet sicut per Prophetam dicit *cælum & terram ego impleo*, ergo si cælum & terram implet, deest locus, quem non impleat per plenitudinem potentie suæ. Ac per hoc, quod ubique per potentiam diuinitatis & omnia loca implet, erat etiam & in Paulo, licet à Paulo non sciretur. Quando ergo fidem filii sui dedit ei, tunc utique filium suum illi manifestauit, & ipse filius ubi erat ibi se ipsum hic reuelauit, sicut verbi gratia in utero virginis Mariæ ubi erat, ibi carnem assumpsit. *Neque ueni Hierosolymam*, quæstio est, quare dicat se non uenisse Hierosolymam, nisi post sex annos, cum in actibus Apostolorum legatur, quia postquam baptizatus est, & cœpisset

F.

XIII.

XIV.

XV. G.

H

cepiſſet prædicare in ſynagogis Iudæorum, inſurrexerunt contra eum Iudæi, ob quorum perſecutionem venit Hieruſalem. Quæ quæſtio ita ſoluenda eſt. Nō veni inquit Hieruſolymam ad Apoſtolos gratia viſitandi eos, neque cauſa diſcendi ſicut hic habetur, ſed cauſa euadendæ perſecutionis veni Hieruſolymam, ſicut ad aliam quamlibet ciuitatem irem ſi in meo itinere eſſet, verbi gratia in Samariam, aut in Bethlehem, de qua via dicit Lucas in actibus Apoſtolorum *ad antecēſſores meos Apoſtolos* ſubaudi cauſa diſcendi, neque cauſa viſitandi iſta vice, ſed *abiit in Arabiam* de Hieruſalem ſubaudi fugerat. Dicit beatus Hieronymus. Quid mihi prodeſt, ſi audio Paulum iſſe Arabiam, & reuerſum eſſe Damascum ſi nescio quid ibi fecerit? Forſitan enim prohibitus eſt à ſancto ſpiritu ibi verbū Dei loqui, ſicut & in Aſia, ideoque non dicit ſcriptura quid ibi fecerit, ſed ſi perpendimus interpretationem nominum, itus & reditus illius aliquid vtilitatis nobis innuere potuerit. Quod enim per Arabiam intelligamus, vetus teſtamentum, ipſe Apoſtolus oſtendit, alibi loquens, de Agar, & Sara: hæc inquit ſunt duo teſtamenta, & Syna mons eſt in Arabia, Damascus vero qui interpretatur ſanguinem bibens, vel effundens, quia interfectus eſt Abel à Cain vbi poſtea ædificauit ſeruus Abraham illam ciuitatem, vocans eam à nomine ſuo Damascum, ſignificat nouum teſtamentum, vbi continetur paſſio Chriſti. Abiit ergo Apoſtolus in Arabiam, quia ſcrutatus eſt legem, & Prophetas, & inuenit ibi Chriſtum promiſſum, non tamen datum. Reuerſus Damascum quia tranſiit ad Euangelium, vbi inuenit Chriſtum iam paſſum, & credidit in eum diebus quindecim, quindenarius numerus pertinet ad nouum, & vetus teſtamentum propter ſeptenarium & octonarium numerum, ſeptenarius namque numerus refertur ad vetus propter ſabbatum, Octonarius ad nouum propter Dominicam reſurrectionem, quæ octaua die celebrata eſt. Et quia Apoſtolus Doctrina veteris, & noui teſtamenti repletus erat, ideo non indiguit amplius manere cum Petro, niſi quindecim diebus, & iterum reuerſus ſum Damascum, & cetera uſque, *manſi, apud eum diebus quindecim*. Abiit in Arabiam, & de Arabia Damascum eſt reuerſus, & expleto triennio inter Arabiam, & Damascum, venit Hieruſolymam. Altera vice videre Petrum, non cauſa diſcendi, ſed cauſa commendandæ caritatis & vt humilitatis formam præberet aliis, dum honorem præſtitit priori Apoſtolo, & ex hoc appareret eum non cauſa diſcendi veniſſe, quia in tam paucis diebus non poterat doceri, & quia poterat etiam aliquis dicere, & quid ſi non didicit à Petro, didicit ab aliis. Huic obiectioni Apoſtolus ſubiunxit, *Alium Apoſtolorum vidi neminem, niſi Iacobum fratrem Domini*, filium ſcilicet Mariæ Cleophæ mater terræ Domini, quem genuit de Alpheo. *Ecce coram Domino quia non mentior*, id eſt, digna ſunt in conſpectu Domini Dei, quia vera ſunt. *Deinde veni in partes Syria* ſubaudi Prouinciæ & *Cilicia* ſubaudi Patriæ, vbi eſt & Tarſus ciuitas Pauli, venit Apoſtolus in Syriam, quæ interpretatur eleuata, vt illam humiliaret ad Chriſtum. Venit in Ciciliam, quæ interpretatur aſſumptio lamentabilis, vt illam aſſumeret ad fidem Chriſti, & eam doceret habitum poenitentia, & lamenti, *Erã autem ignotus facie eccleſiis Iudææ & cetera*. Ignotus quidem erat facie, ſed nomine & fama erat notus. Iam enim per decem, & ſeptem annos Euangelium prædicabat. Non ideo dicit pluraliter eccleſiis, quia Iudæi & gentes mixti eſſent, ſed tanta multitudo Iudæorum credentium, vt plures eccleſias facerent. *Quoniam qui perſequabatur nos* ſubaudi credentes in Chriſtum, *Aliquando* ſubaudi quando erat in Iudaismo, *quam aliquando expugnabat, & in me clariſicabans Deum*, iuxta illud, *videant opera veſtra bona*, & qui de perſecutore fecerat Prædicatorem.

I

K.
XIX.
XX.
XXI.

XXII.

XXIII.

Math. 5. v. 16.

C A P V T II.

Paulus Euangelii veritatem liberè semper docuit inter Gentes, approbantibus id primis Apostolis, & nihil ad illud addentibus, sed Paulum in socium recipientibus, qui etiam palàm reprehendit Cephā, ostendens quòd non ex legis operibus quisquam iustificetur, sed per fidem in Christum.

D E inde post annos quatuordecim, iterum ascendi Ierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. † ascendi autem secundum reuelationem: & contuli cum illis Euangelium, quod prädico in Gentibus, seorsum autem iis, qui videbantur aliquid esse: ne forte in vacuum currerem, aut cucurrissem. † Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi: † sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerent. † Quibus neque ad horam cessimus subiectione, ut veritas Euangelii permaneat apud vos: † ab ijs autem, qui videbantur esse aliquid, (quales aliquando fuerint, nihil mea interst: Deus personam hominis non accipit) mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. † Sed econtra cum vidissent quod creditum est mihi Euangelium praputii, sicut & Petro circumcisionis: († qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes) † & cum cognouissent gratiam quæ data est mihi, Iacobus, & Cephas, & Ioannes, qui videbantur columna esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis: ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem: † tantum ut Pauperum memores essemus: quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere: † Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. † Prius enim quam venirent quidam à Iacobo, cum Gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahabat & segregabat se, timens eos qui ex circumcisione erant. † Et simulationi eius consenserunt ceteri Iudei, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. † Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Euangelii, dixi Cephe coram omnibus: Si tu, cum Iudaus sis, gentiliter viuis, & non Iudaicè: quomodo Gentes cogis Iudaizare? † Nos natura Iudei, & non ex gentibus peccatores. † Scientes autè quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi: & nos in Christo Iesu credimus, ut iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis: propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. † Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, numquid

numquid Christus peccati minister est? Absit.† Si enim qua destruxi, iterum hac adifico: prauaricatorem me constituo.† Ego enim per legem, legi mortuus sum, ut Deo uiuam: Christo confixus sum cruci.† Viuo autem iam non ego: uiuit uero in me Christus. Quod autem nunc uiuo in carne: in fide uiuo filii Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me. Non abiicio gratiam Dei. Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

D*Einde post annos quatuordecim ascendi Hierosolymam, iuncti quatuor anni superiores cum his quatuordecim fiunt decem & septem, ex quo colliguntur septimus decimus annus erat prædicationis eius, quando tertia uice uenit Hierosolymam, sed quæ causa extitit illum uelle uenire Hierusalem, seditio erat inter Iudæos credentes, & gentiles: Dicebant enim Iudæi, estis baptizati, & creditis in Christum, non potestis saluari aliter, nisi circumcidamini, & legem obseruetis. Ideo ut hanc seditionem compesceret, reuelante spiritu sancto, uenit Hierusalem cum Barnaba. Barnabas erat Iudæus & circumciscus, Titus gentilis, & incircumciscus. Ideo ergo cum istis duobus ascendit, ut si Apostoli, aliiq; Iudæi dicerent illum non recte prædicare in gentibus, istorum testimonio tueretur, Dum dicerent illi, uere sicut uos prædicatis ita & Magister noster, & sic sentit in omni fide, sicut & uos. Ideo ergo dicit & contuli cum illis Euangelium ne uideretur ab illis aliquid accepisse. Nam inter conferre, & docere, ac discere hoc interest, quia conferat coequalis, docent, & discunt & inferiores, & superiores. Contuli cum illis, id est, cum Petro, Ioanne, & Iacobo, seorsum autem iis, quia uos esse, id est, Petro, & aliis Apostolis locutus sum non in conuentu Iudaici populi, sed separatim. Quare seorsum? quia multa sciebat ille, quæ generalis multitudo non poterat capere, uel seorsum ne, dum prohiberet penitus circumcisionem, persecutionem Iudæorum contra se excitaret, videbantur aliquid esse inquit à semetipsis. Videbantur enim Doctrinam habere à se, & uirtutes, neq; nil boni à se habebant, neq; suis meritis, ideoq; licet uiderentur populo aliquid esse, nihil erant, ne forte in uacuum currem aut cucurrissem, licet durum uideatur, tamen beatus Hieronymus hunc uersum interrogatiue dicit esse legendum, quia huiusmodi est sensus. Numquid ideo contuli cum illis seorsum, quod timerem ab illis reprehendi, quasi mea Doctrina non esset uera, & illorum roboratione indigeret, aut quasi inaniter currem prædicando de loco ad locum, non, sed potius ut illi à me alta & profunda mysteria audirent, quod minus capaces non poterant capere, & possent dicere Galatis nolite credere Paulo, quia mendacium prædicat, aliud enim apud nos, aliter apud uos docet, apud uos docet circumcisionem non obseruandam, apud nos circumcidit Titum. Vnde Apostolus nolens eos confirmare in fide, & à circumcisione recedere, dixit si Titus esset mecum, non est compulsus ab Apostolis circumcidi neq; minis, & terroribus ac multitudine Iudæorum, quare uos seducimini solummodo uerbis? Sed neq; Titus qui mecum erat cum esset gentilis compulsus est circumcidi, Cum uenisset Apostolus Hierusalem, Iudæi curiositatis causa submiserunt uiros in secreto loco, uel de quibus non poterat suspicio esse, qui considerarent, utrum Apostolus timore illorum perterritus, circumcideret Titum, introierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, libertas maxima est in Christo Iesu, id est, in fide Euangelii, quia per fidem Domini Saluatoris liberi efficimur in baptismo non solum à peccatis, sed etiam à seruitute legis. Neq; ad horam cessimus, id est, non consensimus ei, neque ad tempus, ut nos seruituti legis subiiceremur, ut fides Euangelii, quam uobis prædicauimus maneat semper in uobis & uos non circumcidatis, Ab iis autem qui uidebantur, ab his, id est, à Petro & Iacobo & Ioanne, qui uidebantur aliquid esse à semetipsis, sicut supradiximus quales aliquando fuerint, antequam per aduentum spiritus sancti corroborarentur non pertinet ad me, ut dicam, sed hoc solummodo dicam, Nihil mea interest, hoc est nulla distantia inter me, & illos est, & hoc dico quia Deus non est personarum acceptor.*

Fuit

18.

19.

20.

21.

I.
A

B.

III.

IV.

V.

VI.

C.

VII.

D.
VIII.

Prouer. 9. v. 1.

E.

1. Tim. 3. v. 15.
Apoc. 3. v. 15.

1. Reg. 16. v. 4.

X.

XI.

XII.

Fuit Paulus Christianorum persecutor, Petrus negauit postquam ab illo Doctus est, Ioannes, & Iacobus tempore passionis relicto eo fugerunt cum aliis Apostolis. *Qui videbantur aliquid esse*, id est, Petrus, Ioannes, & Iacobus *nihil mihi contulerunt sed econtra subaudi ego contuli illis*, vel aliter, cum putassent aliqui, quod reprehensores mei essent, non solum fuerunt reprehensores, sed etiam laudatores, & fautores extiterunt meæ prædicationi. Ita ut diuidunt & distinguunt Augustinus & Hieronymus hunc versiculum, cum tali sub auditione. *Cum vidissent quod creditum est mihi Euangelium præputii, sicut Petro circumcisionis, dextras dederunt mihi & Barnabæ & societatis* cum vidissent subaudi à subsequenter Iacobus & Ioannes, qui viderunt quod datum, id est, concessum est mihi Euangelium præputii, id est, gentium, sicut Petro creditum est Euangelium circumcisionis, hoc est Iudæorum, & cum cognouissent gratiam quæ data est mihi dextras dederunt societatis mihi & Barnabæ cetera per parenthesis dicta sunt, sicut Petro circumcisionis, hæc habet consuetudinem Apostolus, ut circumcisionem Iudæos, & gentiles præputium appellet. *Qui enim operatus est Petro in Apostolatum* circumcisionis, & est sensus, Qui Petrum Magistrum, & Principem fecit esse omnium Iudæorum credentium, me etiam in prædicationis officio præposuit omnibus gentibus, dicit beatus Augustinus quodam loco, beato Apostolo maio em sapientiam præ omnibus Apostolis concessam esse. Et hoc ideo, ut quia ipse omnibus gentibus, & philosophis prædicaturus esset, omnibus gentibus, & philosophis eius prædicatio sufficere posset. Sed dicit aliquis isto in loco, num quid ergo Petrus Magister Iudæorum? si videret aliquem gentilem velle conuerti ad fidem, suscipiebat eum, nisi circumcideretur? aut Paulus Magister gentium aliquem Iudæum circumcissum? utique Petrus suscipiebat gentilem, non cogens eum circumcidi, ut Cornelium, & Paulus non respuebat propter circumcisionem, sed tantummodo legales obseruationes docebat eum non esse obseruandas carnaliter. *Qui videbantur columnæ esse*, dicit beatus Augustinus, columnæ videbantur illi esse, sed non erant. Sed videamus quæ sunt solidissimæ columnæ, Salomon dicit *sapientia*, quæ est verbum Dei Patris, *edificauit sibi domum*, corpus videlicet in utero virginali, *excidit columnas septem* hoc est septem Ecclesias, ad quas scribit Ioannes in Apocalypsi sua. Quæ septem ecclesiæ vel columnæ faciunt vnā ecclesiam, & vnā columnam, de qua dicit Apostolus Timotheo, *Vt scias*, inquit, *quomodo oporteat te conuersari in domo Dei quæ est columna & firmamentum*. Si ergo isti columnæ erant, quid est, quod Dominus dicit, *qui vicerit, faciam illum columnam in templo meo*. Ut ergo Apostolus dicit, & beatus Augustinus assentit, columnæ à semetipsis non erant, licet viderentur à simplicibus à se esse, quod non erant; & columnæ erant à Domino solidatæ sine suis meritis, quia fundatores ecclesiarum erant, & sustentatores, dexteræ dederunt mihi: quod dicit dexteræ societatis dederunt mihi & Barnabæ, nihil est aliud nisi in suam societatem, & familiaritatem receperunt nos. Tractandum est autem hoc à negotiatoribus, qui causa negotiationis venientes ad exteræ regiones, in primis ut ibi aduenerit, ad eos præfectus loci, & homines inibi habitantes accedunt, & interrogant illum, qui præstaliis. *Pacificus ne est ingressus tuus?* & ille *pacificus*, tunc mutuo dant sibi dexteræ manus, & alternatim osculantur eas. Ac deinceps cum pace negotium suum explent, libere incedentes, & cum securitate in medio illorum. Sic & illi cum Apostolo pacem fecerunt, ut ille, & Barnabas in gentes prædicarent, ipsi autem in Iudæos. *Tantum subaudi præceperunt nobis ut pauperum illorum memores essemus*, qui pro Christo sua reliquerant, vel qui spoliati fuerant à Iudæis, ut Nicodemus, & alii. *Quod eam ipse sollicitus fuit hoc ipsum* faciens, mittens eis quæ necessaria erant à gentibus fidelibus, munuscula accipiens *in faciem*, id est, in præsentiam, *Reprehensibilis erat*, id est reprehensione dignus erat. Quidam subaudi Iudæorum ab Iacobo, id est, ab Hierosolymis, ubi erat Iacobus ubi erat constitutus Episcopus credentibus ab Apostolis, *timens eos, qui ex circumcisione erant*, hoc timens ab illis reprehendi, *sed cum vidisset quod non recte ambularent*, non recte ambulabant, & segregabant se à genti-

gentibus, quasi immundis, eo quod non essent circumcisi, dixi *Cepha coram omnibus*. Ideo publicè eum redarguit, quia ipse publicè peccauerat, & eius correptione ceteri roborarentur in fide, publica enim culpa publica eget & castigatione coram omnibus, vt in canonibus præcipitur. *Quomodo gentes cogis Iudaizare?* Non cogebat eas circumcidi verbis, sed operibus per hoc, quod se ab illis segregabat, poterant enim gentiles dicere: Si essemus saluati, & mundati per baptismum, nequaquam nos, quasi immundos reputaret. Melius est ergo vt circumcidamur. *Si tu cum Iudeus sis* Iudæuserat Petrus natura, & gentiliter viuebat, non adorans idola, sed non credens saluari posse per circumcisionem, sed per baptismum, sicut & gentiles saluabantur non per circumcisionem, sed per baptismum. *Nos natura Iudæi & non ex gentibus*, quæ à Iudæis peccatores appellant? Et est sensus, O Petre si nos, qui Iudæi naturaliter sumus, & quibus data est lex, non possumus iustificari per legem, quare cogis gentes Iudaizare? non verbo, sed opere, vt credant se saluari non posse per baptismum sine circumcisione? Nos scimus quia non iustificatur homo per obseruantiam legalium mandatorum, *Ex operibus legis* dicit, id est, per oblationem sacrificiorum Carnalium, per circumcisionem, per obseruantiam mandatorum non iustificabitur omnis homo, id est, nullus iustificabitur. *Quod si quærentes iustificari vos* qui Iudæi natura sumus, iustificari in fide Christi in baptismo inueni sumus peccatores, dum venimus ad baptismum? *Numquid Christus* fecit nos peccatores, vt peccata haberemus, vt esset in nobis, quod mundaret? *Abfit*. Sed quia lex non poterat nos iustificare, ideo venit Christus, vt credentes in eum iustificemur. *Si enim quæ destruxi hac iterum reedifico prauaricatorem me constituam*, id est, si circumcisionem quam prædicaui dimittendam, iterum prædico obseruandam esse, transgressorem me facio tam legis Moysæ quam Euangelii. Quia si circumcisio poterat iustificare, in hoc, quod illam destruxi transgressor extiti. Et si postquam veni ad Euangelium, iterum redeo ad carnalem legem similiter prauaricator extiti. Et notandum quia contra Petrum ista loquebatur, qui gentes cogebat circumcidere non verbo, sed opere, subtrahendo se ab illis, cum & ipse circumcisionem prædicaauerat non obseruandam. *Ego enim per legem* subaudi Euangelii *mortuus sum legi Moyse*, id est, nihil illi debeo, quia non sum subiectus ei, vel per legem spiritualiter intellectam mortuus sum legi carnali, quia carnaliter illam non obseruo, vt Deo viuam per fidem, & iusticiam, *Christo confixus sum cruci*, id est, con crucifixus sum in Cruce Christi, quia mea peccata in cruce illius affixa sunt, id est, deleta, & mortificata *uiuo autem iam non ego*, viuebat quidem substantialiter, sed non viuebat in illo malitia, sed iustitia. Extinctus enim & mortuus erat in illo sauius persecutor, & viuebat in illo piissimus prædicator. *Viuo siue regnat in me Christus* per fidem, & per omnes virtutes. *Non abiicio gratiam Dei*, id est, non repello fidem Christi, Euangelium, & remissionem peccatorum, quæ omnia nobis gratis data sunt. *Si enim per legem iusticia*, id est,

si lex poterat iustificare, *Christus sine causa est mortuus*
& eius passio nec profuit nec
obfuit.

Sicut Abraham, ita & posteris, non ex legis operibus, sed ex fide in Christum datus est Spiritus sanctus: subditi autem legi, quum nemo præstet legem, maledicti sunt: sed hanc maledictionem Christus in se suscipiens, nos ab ea liberauit: promissiones verò factæ Abraham per fidem complentur, licet interim lex tanquam pædagogus data fuerit, quæ non poterat iustificare.

- A.** **Q**uasi Galata, quis vos fascinauit non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus præscriptus est, in vobis crucifixus? † Hoc solum à vobis volo discere: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? † Sic stultis estis, ut cum spiritu cæperitis, nunc carne consummemini? † Tanta passi estis sine causa: si tamen sine causa. † Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei? † Sicut scriptum est: "Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam." † Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abraham. † Providens autem Scriptura, quia ex fide iustificat Gentes Deus, prænuñciauit Abraham: "Quia benedicentur in te omnes Gentes." † Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham. † Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt Scriptum est enim: "Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in Libro legis, ut faciat ea." † Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est: "quia iustus ex fide venit." † Lex autem non est ex fide, sed "Qui fecerit ea, viuet in illis." † Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum: quia scriptum est: "Maledictus omnis qui pendet in ligno: † ut in Gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Iesu, ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem." † Fratres (secundum hominem dico) "tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit, aut superordinat." † Abraham dicta sunt promissiones, & semini eius, non dicit: Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno: Et semini tuo qui est Christus. † Hoc autem dico, testamentum confirmatum à Deo: quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem. † Nam si ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Abraham autem per repromissionem donauit Deus. † Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est, donec veniret semen, cui promiserat, ordinata per angelos in manu Mediatoris. † Mediator autem unus non est. Deus autem unus est. † Lex ergo aduersus promissa Dei? Absit. Si enim data esset lex, qua

qua posset viuificare, vere ex lege esset iustitia. † Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. † Prius autem quam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem qua reuelanda erat. † Itaque lex pedagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur. † At ubi venit fides, iam non sumus sub pedagogo. † Omnes enim filii Dei estis per fidem, qua est in Christo Iesu. † Quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. † Non est Iudaeus, neque Graecus: non est seruus, neque liber: non est masculus, neque femina. Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu. † Si autem vos Christi: ergo semen Abrahae estis, secundum promissionem heredes.

O Insuper Galata, Vnaquaeque gens suam proprietatem in conuersatione & moribus habet, unde Galatis proprium est, ut licet feroces sint, sint etiam stolidi siue stulti, facileque transferri possunt de vna re ad aliam. Quis vos fascinauit, id est quis vobis nocuit, vel quis vos decepit. Fascinari dicuntur pueri, & parua animalia, pullique auum virus hominum, & incantatione. Ante quorum oculos Christus Iesus proscriptus est in vobis crucifixus, ante illorum oculos erat Christus crucifixus proscriptus, quia illi non solum quatuor libros Euangelii habebant, ubi passio Christi continetur completa, sed etiam libros veteris testamenti Graeco sermone secundum septuaginta interpretationem habebant, in quibus pronuntiabatur, & praedicabatur passio Christi, in quibus quasi ante oculos ipsorum erat Christus crucifixus, sic stulti estis, ut cum spiritu ceperitis, nunc carne commemini: id est, cum spiritualiter ceperitis conuersari, vel cum per spiritum sanctum ceperitis loqui variis linguis, nunc in carnali conuersatione deficiatis, postponentur omnia spiritualia, & transeuntes ad carnales obseruationes, id est, circumcisionem carnis, & ad legalia sacrificia. Aliter. In primordio fidei omnes credentes accipiebant spiritum sanctum, sicut & modo, & insuper accipiebant diuersitatem linguarum, per quod ostendebatur eos habere spiritum sanctum: Quod nullo exemplo melius probari potest, quam illo, quod in actibus Apostolorum dicitur, quia cum dixisset Paulus quibusdam baptizatis qui baptizati erant in Ioannis baptismo, si spiritum acceperitis credentes, responderunt, sed neque si spiritus sanctus est in nobis, audiuius, quia non possumus omnibus linguis loqui, & cum baptizasset eos in nomine Iesu, ceperunt loqui variis linguis. Et isti Galatae non acceperunt spiritum sanctum, & diuersitatem linguarum ex operibus legis, sed quia crediderunt in Christum, audientes ab Apostolo fidem Domini praedicari. Ex auditu autem fidei dicit, quia audit homo quid credere debeat, & interrogatur ad fontem, quomodo credat, & sic baptizatur: tanta passi estis sine causa? Multa passi mala fuerant illi à Iudaeis, & à persecutoribus pro fide Christi, & quia volebant circumcisionem seruare, si tamen sine causa, affirmatiua coniunctio est, id est, certe sine causa, si iterum ad carnalia desideria, & circumcisionem patimini. Tribuit vobis spiritum subaudi sanctum, & operatur virtutes subaudi miraculorum, & linguarum, ex operibus legis subaudi facit hoc an ex auditu fidei? subaudi non propter obseruantiam legis hoc praestitit vobis, sed propter fidem iustificati placemus Deo: igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham, id est, qui fidem Abraham habent, benedictionem consequentur. Quicumque enim ex operibus legis sunt sub maledicto sunt, id est, qui per legem putant se iustificari, sub maledicto sunt legis, quia non possunt omnia implere, quae ibi continentur. Vnde Petrus Iudaeis dicit, cur inquietis tentatis imponere iugum quod neque vos neque Pa-

22.
Rom. 1. 16.
D.
23.
24.
25.
26.
27.
Rom. 6. 2. 3.
28.

29.

I.
A.

III.

B.

IV.

V.

IX.

X.

Apost. 14. v. 10.

XII.

tres nostri portare potuimus? Sub quo ergo maledicto sunt? sub illo: maledictus omnis qui non permanserit in omnibus qua scripta sunt in libro legis ut faciat ea & cætera. Lex autem non est ex fide, fides est ea credere, & sperare quæ non videntur, lex ergo non complebatur fide, sed opere: Euangelium autem magis completur in fide, quam in operibus, quia sola fide saluat, quicumque ergo faciebat ea præcepta, quæ lex præcipiebat, viuebat in illis, quia protelabatur, ei præsens vita usque ad statutum finem à Deo. Qui vero transgressor erat legis, iubebatur interfici dicente lege, qui hoc vel illud fecerit, occidatur. Christus nos redemit de maledicto legis, de quo maledicto? de illo quod dictum est ad Adam, In quacumque die comederis ex eo, morte morieris, de hoc maledicto, id est, de morte redemit nos reuocando ad vitam, quia morte sua simpla, duplam nostram destruxit, & quomodo? Factus pro nobis maledictus? Non est ipse factus maledictus, sicut beatus Ambrosius dicit, ut peccatum haberet, sed factus est maledictus, id est, hostia pro maledictis, & peccatoribus, pro nobis videlicet, qui sub maledicto primi hominis, & sub morte tenebamur, Vel ut beatus Augustinus dicit, factus est maledictus, id est, factus est mortalis, sicut & nos, licet sine peccato esset, quia scriptum est maledictus omnis qui pendet in ligno. Cuticius hoc modo exponit hunc versiculum, maledictus omnis nocens, qui culpa sua, & peccato suo pendet in ligno, ut Aman. Qui vero innocens est, si iniuste suspensus fuerit, non ideo erit maledictus. Quid ergo si Mardocheus innocenter suspensus esset in ligno, quod ei Aman parauerat, numquid ideo maledictus esset? minime, ita & Christus, licet maledictum illud sustineret, id est, passionem, & cruciatum, & peccata nostra assumeret, tamen non ideo fuit maledictus, neque peccator, quia sic accepit ipse nostra peccata, ut non haberet, sed ut deleret. Vele-

XIII.
Gen. 2. v. 17.

C.

tiam quantum Iudæis videbatur, maledictus erat, id est, peccator. Fratres secundum hominem dico, id est, secundum humanam consuetudinem, & secundum humanam legem, tamen hominis confirmatum testamentum. Testamentum dicitur à testibus, quorum nomina inibi scribuntur, & à quibus confirmatur illud testamentum, vel carta, siue scriptum, quod Pater facit de suis rebus, filiis suis, quid unusquisque post mortem eius possideat, de hæreditate paterna. Quod testamentum nemo despicit, ut aliter illud comprehendat, & diuidat neque ordinat aliter, nisi ut Pater viuens ordinauit. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, non dicit singulari numero Abrahæ dicta est promissio & semini eius, sed quia multæ promissiones ad eum factæ sunt, tam ex terra repromissionis, quam etiâ de Domino Iesu Christo, ideo pluraliter dixit Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, videamus, & consideremus, quæ sunt illæ promissiones, si forte inueniamus aliquid de nobis gentilibus, ei promissum. Prima promissio facta est ad eum, quando eum vocauit Dominus, promittens ut si egrederetur de terra sua futurus esset in gentem magnam, & dicens, Egredere de terra tua & de cognatione tua & vade in terram quam monstrauero tibi & faciam te in gentem magnam. Deinde dixit ei benedicens benedicam tibi & multiplicans & cætera, Et rursus in semine tuo benedicentur omnes gentes & Patrem multarum gentium posui te. Quod autem subiungitur, & semini eius subaudi dictæ sunt promissiones, quamuis Apostolus specialiter semen Abrahæ Christum intelligat, possumus tamen simplici modo semen illius accipere Isaac filium eius, & Iacob nepotem, ad quos etiam repromissiones legimus factas. Nam legitur in Genesi, quod dormiente Iacob quodam loco apparuit ei Deus, dicens, terram in qua dormis tibi dabo, & semini tuo. Dicamus modò & secundum Apostolum Abrahæ, inquit, dictæ sunt promissiones & semini eius, id est, in Christo. Quæ sunt illæ promissiones? quæ dictæ sunt Christo vel in Christo? quod in illo benedicendæ essent omnes gentes, iuxta quod iam diximus, in semine, inquit, tuo benedicentur omnes gentes. Semen ergo Abrahæ Christus est, quia Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Iacob, Iacob autem genuit Iudam, de cuius tribu & progenie assumpsit Dominus carnem in utero virginali beatæ Mariæ, & processit velut sponsus de thalamo suo. Sed quæri potest, quare omnes gentes dicantur benedici in Christo, cum adhuc omnes gentes non credant in eum, & nulli dubium non est alium non mereri bene dici, nisi qui fidem eius acceperunt. Quod

XV.

XVI.
D.

duobus

Matt. 1. v. 2.

Psalm. 118. v. 6.
E.

duobus modis potest solui. Potest enim Synecdochicos accipi, hoc est à toto pars, quia licet omnes non credant, tamen ex omnibus gentibus fidem eius habent, vel omnes qui benedictionem merentur, in Christo benedicuntur. Subnequit ergo Apostolus, & dicit, non dicit subaudi Abrahæ dictæ sunt promissiones, & feminibus eius, sed singulari numero dicit, semini vel non dixit scriptura in feminibus tuis benedicendæ sunt gentes, sed in semine tuo ut de Christo intelligamus dictum. Quodam loco dicit beatus Hieronymus quia omnes scripturas veteris & noui testamenti sensu, & memoria peragrans nusquam potuit inuenire semina plurali numero posita, si de propagatione filiorum res agitur. Si vero ad sementem fructuum pertinet, inuenitur plurale positum, ut in Genesi habetur. Præcepit inquit Ioseph Ægyptiis ut acciperent semina & seminarent ne forte terra redigeretur in nihilum. *Hoc autem testamentum*, id est, illud promissum, quod factum est ad Abraham, *dico ego confirmatum à Deo*. Hunc versiculum vario modo in suis scriptis distinguunt Doctores. Quidam enim faciunt perfectam distinctionem, ubi dicitur à Deo, quidam vero mediam. Quod utrumque potest conuenire. Testamentum hic appellat promissionem, quæ facta est ad Abrahā, quod in semine eius, hoc est in Christo benedicendæ essent omnes gentes. Quomodo istud testamentum vel ista promissio confirmata? Natus est Christus ex virgine de semine Abrahæ prædicauit, fecit mirabilia, redemit genus humanum sua passione, misit discipulos suos prædicare, & baptizare, & completum est, quod dixit Abrahæ, quando Apostoli profecti prædicauerunt, ubique ipso cooperante, in tantum ut in omnem terram sonus eorum procederet, & in fines orbis terræ fama nominis eius diuulgaretur, Tunc in semine Abrahæ, id est, in Christo benedicte sunt omnes gentes eo modo, quo superius diximus, & promissio eius adimpleta est. *Lex quæ post quadringentos, & triginta annos facta est*, id est, data in monte Syna, *non facit initium* subaudi testamentum *ad euacuandam*, vel ad destruendam *promissionem* Abrahæ, irrita res est inanis, & vacua. Verbi gratia sicut solent esse folliculi grani frumenti aut ciceris, siue alicuius leguminis, vel seminis: lex ergo quæ data est filiis Israel post factam promissionem ad Abraham, non fuit vacuum & inane illud testamentum, ut illa promissio euacuaretur. De hoc numero quadringentorum & triginta annorum vario modo Doctores disputant per longas ambages, & circuitiones, illum colligentes. Sed nos omnia illa succinctè perstringentes compendioso utamur exitu, computantes ipsos annos, à vocatione Abrahæ de terra Chaldeorum usque ad ingressum Iacob in Ægyptum computantur anni ducenti quindecim. Iterum ab ingressu Iacob in terram Ægypti usque ad exitum filiorum Israel ex ea computantur similiter anni ducenti quindecim, qui simul iuncti complent numerum quadringentorum & triginta annorum, iam quia diximus de numero quadringentorum & triginta annorum, post quos data est lex, ex quo repromissio facta est ad Abraham, dicendum est etiam, quomodo illud intelligendum sit, quod loquitur Deus in Genesi ad Abraham, *scito prænoscens quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua & affligent eos*, Gen. 15. v. 13. maleque tractabunt *annis quadringentis*, Non enim possumus inuenire, quomodo per quadringentos annos sint afflicti, maleque tractati. Narrat namque scriptura, quia post mortem Ioseph surrexit, *Rex in Ægypto, qui ignorabat Ioseph*, & coepit affligere filios Israel. Sed sciendum est, quia quod dicit, peregrinum erit semen tuum in terra non sua, ad omne tēpus post quadraginta annorum est conferendū, quia Abraham, & Isaac, atque Iacob in terra non sua peregrini & aduenæ fuerunt, & filii eorum post eos longo tempore. Quod autem subiungit, seruituti eos subiicient, maleque tractabunt annis quadringentis, ad extremam partem, & ad vltimum quadraginta annorum est referendum, in quo illi afflicti sunt, à morte videlicet Ioseph, usque ad egressionem illorum de Ægyptiaca seruitute. *Nam si ex lege hæreditas iam non ex promissione*, hoc est, si per legem data esset Abrahæ hæreditas terræ repromissionis, quam possedit in filiis suis, vel hæreditas totius mundi, quam possidet in Christo, qui de semine eius natus est, iam non esset repromissio illa da-

XVII.
F.

G.

Gen. 15. v. 13.

Deut. 1. v. 8.

XVIII.

H
XIX.

tio sed lex, hæreditatem enim totius mundi Abraham in Christo possidet: *Abraham autem* non per legem *donatus* Deus hæreditatem totius mundi, sed quod maius est *per repromissionem*, siue per repromissionem donatum est semen, quod est Christus, in quo omnes benedicuntur gentes. *Quid igitur lex?* beatus Augustinus exponens hanc Epistolam ad Galatas primum ita distinxit. Quid igitur? sed postea relegens, ea quæ dictauerat correxit suum errorem in libro retractationum, atque ita præcipit distingui. Quid igitur lex? id est, ut quid venit lex? aut quid profuit? vel quare data est? si Abraham hæreditas per repromissionem data est? Ad hæc respondit sibi ipsi Apostolus, inquit, *Propter transgressiones positæ est*, quoadusque *veniret semen*, id est, Christus, cui Christo, vel semini, *Promiserat* subaudi quod in eo benedicuntur omnes gentes. Transgredi est ultra ire, & varicari, ideo ergo data est lex post repromissionem, ut homines compelleret, & prohiberet à peccatis, qui proni erant ad transgredienda præcepta omnipotentis Dei, & naturalem legem. Statim enim ut egressus est populus de ergastulo Ægyptiorum, antequam transisset mare, murmurauit, atque dum peruenissent ad montem Syna, postquam acceperunt Christi præcepta, fecerunt caput bouis, quem adorabant Ægyptii, & inclinati sunt ante illud. Pro talibus ergo & huiusmodi transgressoribus data est lex, ut talia prohiberet, dum minatur mortem illis, *Ordinata per Angelos* hoc est disposita, & descripta, atque dictata ipsa lex per Angelum. Per subiectum si quidem creaturam loquebatur Deus ad Moysen, hoc est per Angelum, sicut Stephanus in actibus dicit Apostolorum Iudæis: hic est Moyses, qui fuit in Ecclesia in solitudine, cum Angelo, locutus est ei in monte Syna *in manu mediatoris*, id est in potestate verbi Dei, hoc est filii Dei, qui postea assumendo carnem nobis mediator factus est. Nisi enim hominem assumeret, mediator nobis alio modo esse non poterat, sed assumens carnem nostræ fragilitatis, nobis mediator factus est, assistens nunc vultui Dei pro nobis, & per illum nostras preces dirigimus ad Deum Patrem. Quidam voluerunt interpretari in hoc loco mediatorem Moysen, Propter hoc quod ipse dixit, *Ego sequester & medicus fui inter. Deum & vos in tempore illo.* Sed melius est secundum beatum Augustinum ut modo superiori intelligamus, referentes illud ad Christum, cuius dispositione ipsa lex data est per Angelorum ministerium. Sicut enim eius potestate prædicta sunt oracula Prophetarum, qui dicebant verbum Domini, quod factum est ad Iohel, aut ad Etaiam, ita eius dispositione conscripta est lex *Mediator* subaudi *unius* partis non potest esse, sed inter duas aut inter plures, ut ipse sit medius, *Deus autem unus est.* Hoc ideo addidit Apostolus, ne quis putaret Christum ideo ab unitate diuinæ naturæ penitus esse diuisum, quia mediatoris suscepit officium, licet enim ipse nobis mediator sit per humanitatem, tamen non est abruptus à natura diuinæ paternitatis sed ipse qui est verus Deus, & verus homo in vna persona, ipse semper æqualis manet Patri in natura, & potestate diuinitatis, *lex ergo aduersus promissam Dei?* id est, numquid ergo lex contraria est promissioni omnipotentis Dei, quæ facta est ad Abraham de Christo, quod in semine eius benedicendæ essent omnes gentes? *Absit* nō fiat istud, ut aliquis credat legem contrariam esse huic promissioni, ut illam euacuet. *Si enim data esset lex qua posset viuificari* id est, iustificare. Anima quamdiu non peccat, viuit Deo, cum vero criminalibus peccatis se implicat, moritur iuxta, illud *anima que peccauerit ipsa morietur* lex illa Moysaica non poterat hominem ab hac morte suscitare, quia ostendebat peccata, non tamen tollebat, impossibile si quidem erat sanguine hircorum auferri peccata. Quod si posset hominem viuificare, & ianuas regni aperire, *vere ex lege esset iustitia*, hoc est, in lege putaretur iustificatio, & mundatio peccatorum, & per legem putaretur esse exclusa promissio. Si enim lex posset nos mundare, & iustificare quid esset necesse venire Christum? sed quia illa hoc nō valuit, ideo aduentus Christi nobis necessarius fuit. *Sed conclusit scriptura legis omnia genera hominum & omnes Iudæos sub peccato*, id est, ostendit, quod nullus esset, qui ea posset implere. Dicebat enim lex, non occides, non adulterabis, non facies hoc vel illud, quia si feceris morte animæ morieris, prædicebat ista cauenda,

sed

Deut. 5. v. v.

XX

XXI.

K.
Leuit. 4. v. 2.

XXII.

sed si comitterentur nō tollebat, & dū aliquis illa perpetrabat ostēdebat illū lex esse peccatōrē. Si ergo ostendebat peccata, & nō tollebat, nūquid erat auctor sceleris, & culpæ peccantiū? Minime. Verbi gratia, sic erat ipsa lex, sicut quidā Rex, vel quālibet maiestas terrena, quæ statuit, & proponit legem, & edictum, vt si quis hoc vel illud fecerit, aut in carcerem traderetur, aut capite truncabatur. Transgreditur aliquis illud edictum, & ponitur in carcerem, numquid Rex auctor est culpæ illius, quia præceptum statuit. Non, sed ipse qui commisit, auctor est suæ culpæ, quod si inde liberatur, gratia & pietas est Regis, ita & lex ostendebat peccata, & prohibeat, sed tamen non tollebat, *vt promissio ex fide Iesu Christi*, quæ facta est ad Abraham *daretur credentibus* vt in nomine eius benedicerentur omnes gentes, & in fide ipsius iustificarentur, essetque gratia, & indulgentia ipsius, vt quos lex non poterat saluare, ipse redimeret, & qui per legis opera non eramus digni iustificari, ac viuificari, per eius fidem obtineremus.

CAPVT IV.

Ante Christum natum, Iudæi in modum hæredis adhuc paruuli, sub lege continebantur, tanquam sub tutore: conatur autem eos à legis seruitute reuocare, quum fide acceperint filiorum adoptionem, commemorans quanto feruore ipsum ac prædicationem ipsius antea acceperant: & simul ad hoc typum adferens de duob. Abraham filiis, duo testamenta designantibus: per quod docet legis æmulatores à Christi hæreditate eiiciendos.

Dico autem: Quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit Dominus omnium: † sed sub tutoribus & auctoribus est, vsque ad præfinitum tempus à patre: † ita & nos cum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus seruientes. † At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, † vt eos, qui sub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum reciperemus. † Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum filii sui in corda vestra, clamantem: Abba, Pater. † Itaque iam non est seruus, sed filius. Quod si filius: & hæres per Deum. † Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non sunt dii seruiebatis. † Nunc autem cum cognoueritis Deum, immo cogniti sitis à Deo: quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire vultis? † Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos. † Timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis. † Estote sicut ego, quia & ego, sicut vos: fratres obsecro vos: Nihil me lesistis. † Scitis autem quia per infirmitatem carnis Euangelizavi vobis iampridem: & tentationem vestram in carne mea † non spreuistis, neque respuistis: sed sicut Angelum Dei excepistis me, sicut Christum Iesum. † Vbi est ergo beatitudo vestra? Testimonium enim prohibeo vobis quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. † Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis? † Æmulantur vos non

1.
A.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
B.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.

- C. bene: sed excludere vos volunt, ut illos emulemini. † Bonum autem
 18. emulamini in bono semper: & non tantum cum præsens sum
 19. apud vos. † Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur
 20. Christus in vobis. † Vellem autem esse apud vos modo, & mutare
 21. vocem meam: quoniam confundor in vobis. † Dicite mihi qui sub
 22. lege vultis esse, legem non legistis? † Scriptum est enim: Quoniam A-
 Gen. 16 d. 15. Gen. 21. a. 2. braham duos filios habuit: 'unum de ancilla,' & unum de libera. †
 23. Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera,
 24. per repromissionem: † quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt
 D. duo testamenta. Vnum quidem in monte Sina in seruitutem gene-
 25. rans: quæ est Agar: † Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus
 26. est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filiis suis. † Illa autem
 27. quæ sursum est Ierusalem, libera est; quæ est mater nostra. † Scri-
 Isa. 54. a. 1. ptum est enim: 'Latere sterilis, quæ non parit: erumpe, & clama,
 28. quæ non parturis: quia multi filii deserte, magis quam eius quæ ha-
 Rom. 9. b. 8. bet virum. †' Nos autem fratres, secundum Isaac promissionis filii
 29. sumus. † Sed quomodo tunc is, qui secundum carnem natus fuerat,
 30. persequabatur eum, qui secundum spiritum: ita & nunc. † Sed
 Gen. 21. a. 16. quid dicit Scriptura? 'Et ecce ancillam, & filium eius: non enim ha-
 31. res erit filius ancillæ cum filio liberæ. † Itaque, fratres, non sumus
 ancillæ filii, sed liberæ: qua libertate Christus nos liberavit.

- I. A. **Q**uanto tempore hæres paruulus est, secundum consuetudinem humanæ legis
 loquitur hic Apostolus. Solent enim Patres morituri filios suos paruulos,
 quos hæredes relinquunt, committere sub tutoribus, & auctoribus vsque
 ad illud tempus, quo ipsi possunt res proprias regere. Hoc est secundum legem
 Romanam vsque ad vigesimum quintum annum, ipsi etiam tutores cum consilio
 Scabiniorum in generali mallo debent eligi, quamdiu autem sub illorum tutela
 est paruulus. Nihil distat à seruo, licet sit Dominus seruorum, & filius Regis, aut co-
 mitis, siue alicuius Principis, quia flagellatur seruus, flagellatur & ille, plerumque
 etiam flagellatur à seruo. Tutores sunt defensores rerum, causidici, & aduocati.
 Quod autem dicitur hic actoribus, quidam Doctores dicunt melius esse aucto-
 res, quam actores isto in loco, quia actor ipse est & tutor siue aduocatus. Auctor
 vero est patronus, nutritor, qui more paterno nutrit illum, & ad tutorem perti-
 net defendere, & disponere res pueri, victumque & vestimentum ministrare, ad
 auctorem vero disciplina & honestas morum & conuersationis. Similiter Iudæi
 quamdiu fuerunt paruuli sensu, sub tutoribus actoribusq; fuerunt, vsquequo ve-
 nit dispositum tempus à Deo Patre quando misit eis filium suum. Tutores vero
 illorum fuerunt Reges & Principes, vt Dauid, & Zorobabel, qui hæreditatem
 eorum defendebant. Auctores vero sacerdotes, & Prophetæ, qui eos erudiebant;
 III. secundum legem, & cogeabant etiam à Dei cultura non recedere, si aliquis adora-
 re vellet Idola. Ita & nos cum essemus paruuli sub Elementis mundi, Elementa dicun-
 tur, quasi eleuamenta, eo quod ex illis omnia corporalia, & visibilia eleuata sunt.
 B. Quod vero dicitur hic sub elementis mundi, eramus seruientes quantum ad Iudæos
 pertinet, dupliciter potest intelligi, ad primum intellectum elementum vocan-
 tur lex, & Prophetia. Quia sicut quatuor elementa initium, & fundamentum
 sunt

suat omnium rerum corporalium, ita & lex & Prophetia fundamentum sunt omnium diuinorum eloquiorum, sicut etiam in Epistola ad Hebræos elementa appellat legem, sub lege ergo & Prophetia erant seruientes. Aliter sub elementis etiam seruiebant, quia sub obseruatione solis & lunæ degebant, celebrantes neomenias, aliasque festiuitates. Notandum quia non dixit, elementis seruiebamus, sed sub elementis, id est, sub obseruatione legis, & Prophetiæ vel sub temporum obseruatione cursum, & ætatem lunæ attendentes. Nam sol & luna elementa sunt. Gentiles autem erant seruientes Elementis. *At ubi venit plenitudo temporis*, id est, præfinitum tempus à Deo Patre, finiente quinta ætate, & inchoante sexta, *Misit Deus filium suum factum ex muliere*, id est, ex semine mulieris, ope spiritus sancti creatum. Quidam volunt dicere natum, sed melius est factum ex muliere, propter hæreticos qui dicunt quia ut ingressus est in virginem, statim exiit, *factum sub lege*, factus est sub lege, quia octauo die est circumcisus, quadraginta dies sunt pro eo legalia munera oblata. Et hoc ideo ut demonstraret legem esse sanctam, iustam, & bonam vel ut eos redimeret, *Ut eos qui sub lege erant*, id est, subiecti erant legi peccatores, non valentes per eam mundari, adoptionem, id est, electionem filiorum subaudi Dei, quam perdidimus in Adam. *Quoniam autem estis filii Dei*, adoptati non naturales, *Misit Deus spiritum filii sui*, spiritus sanctus communis est Patris & filii & quando mittitur à Patre, mittitur & à filio, *Clamantem*, id est, clamare nos facientē *Abba Pater* subaudi miserere mei. Abba Hebræum est & Syrum Pater Græcum & Latinum *Itaque subaudi quia spiritum Christi habetis, non est seruus* subaudi peccati, *sed filius* subaudi Dei, *quod si filius* subaudi Dei & *hæres* subaudi vitæ æternæ, id est, non suo merito, sed gratia Dei, per quem est redemptus. *Estote sicut ego quia & ego sicut vos*. Erant Galatæ infideles, & peccatores, alienati à Deo, fuit quondam & Apostolus, quando persequabatur Ecclesiam Dei sed iam per Domini gratiam fidelis erat, & iustificatus. *State vos perfecti*, in fide sicut ego sum modo, & nolite desperare de venia, quia & ego quondam fui infidelis, & peccator sicut vos estis modo, & eo amplius *obsecro vos fratres* subaudi ut patienter me audiat, *nihil me læsistis* subaudi quando primum vobis Euangelium prædicaui, & sicut tunc nihil me læsistis, sed patienter audistis, ita & nunc nolite me lædere, sed cum patientia audite, quæ dicturus sum. *Testimoniū enim perhibeo, vobis quia si fieri posset* subaudi sine vestro dispendio *oculos vestros eruissetis & dedissetis mihi*, id est, si fieri posset, ut ego oculis corporis possem maiora de Deo cognoscere, & arcana mysteriorum lumine corporis amplius penetrare, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi. Tanta charitate erga me seruientes eratis, & tantum desiderabatis audire verbū Dei per me. *Filioli mei quos iterū parturio donec formetur Christus in vobis*: parturire est parere velle, beatus Apostolus iam pepererat Galatas in fide per Euangelium, sicut ipse dixit, *per Euangelium ego vos genui*. Sed illi recesserunt à fide, & secuti sunt pseudoapostolos, dolensq; de eorum miseria, & volens eos reuocare ad fidem Christi, parturiebat illos, id est, parere volebat iterum verbo & exemplo. Vnde & dicit Filioli mei quos iterum parere volo mea prædicatione in fide Christi, sicut iam dudum vos parturiui, quando ad fidem vos adduxi, donec formetur Christi fides in vobis. Tunc enim Christus in nobis formatus est, quando à vobis ita creditur sicuti debet credi.

Scriptum est quoniam Abraham duos filios habuit. Non sine causa ad memoriā Apostolus reducit factum Abrahæ: Iudæi namque in hoc maxime gloriabantur, quia filii Abrahæ erant secundum carnem, Vnde cum Dominus dixisset eis in Euangelio: *Si vos filius liberauerit vere liberi eritis*, Responderunt illi: *nos filii Abrahæ sumus, & nemini seruiimus umquam*, ergo Apostolus volens Galatas sollicitos reddere, & ne potuissent seduci à Iudæis, qui circumcisionem docebant, obseruare, sacrificia legalia offerre dicentes, non potestis saluari per passionem Christi, ut baptismum, nisi circumcidamini, & sacrificia legalia offeratis. Ostendit eis quoniam Abraham non per obseruationem legis meruit iustificari, sed propter fidem sincerissimam, operationemque probatissimam, *sed qui de Ancilla*, id est,

IV.

V.

VI.

C.
VII.

XII.

XV.

XIX.

D

XXII.

Ioan. 8. v. 36.
ibid. v. 33.

XXII.

Ismahel

E.

Ismahel de Agar *secundū carnē natus est*, hoc est secundū humanæ consuetudinis vsum. Dicit beatus Augustinus quia consuetudo humanæ naturæ est, vt teneræ iunctus iuenculæ in coitu filios procreet, contra senex & vetula copulati naturale est vt desistant parere. Si vero iuuenis cum veterana mixtus fuerit, dicit etiā illos posse propagare filios, licet illud rarissime in vsu habeatur. Secundum hunc modum & naturalem consuetudinem, quam primam diximus, vt senex iunctus iuenculæ, possit generare, dicit Apostolus Ismahelem natum esse. *Qui autem de libera*, id est, Isaac de Sara *per repromissionem* subaudi Dei natus est, quæ facta est ad Abraham non secundum consuetudinem humanam. Sed quæstio oritur ista in loco, quare Apostolus Isaac solummodo per repromissionem dicat natum esse, cum legamus etiam de Ismahele promissionem factam esse. Nam legimus in libro

Gen. 16. v. 8 &
seq.

Geneseos, quia cum esset Agar in deserto Sur, apparuit ei Angelus Domini inquit. *Agar Ancilla Sarai unde venis? aut quo vadis? Quæ respondit à facie Sarai Domina mea ego fugio*; cui Angelus: *revertere inquit & humiliare sub manus illius & rursus multiplicans inquit multiplicabo semen tuum, ecce paries filium & vocabis nomen eius Ismahele*, hic eris *ferus homo, manus eius contra omnes & manus omnium contra eum*. Ad

Gen. 18. v. 10.

F.

quod dicendum est quia quando ista promissio facta est Ismahele, iam erat conceptus. Promissio vero quæ de Isaac facta est, antequam conciperetur, data est Abraham, sicut ex verbis Angeli possumus probare, dicentis ad Abraham. *Secundum hoc tempus veniam & eris Sara filius*. Vnde apparet Isaac non secundum naturam humanæ consuetudinis esse natum, sed per repromissionem ex longæuo Patre,

XXIV.

& vetula Matre, & quod est maius, sterili, Deo operante natus est. *Quæ sunt per allegoriam dicta*, id est, ea, quæ superius dicta sunt de Agar, & Sara Ismahele quoque & Isaac spiritualiter sunt dicta, & spirituali indigent expositione. Hanc habet consuetudinem beatus Paulus vt spiritualement intelligentiam allegoriam appellet, Allegoria autem proprie ad Grammaticos pertinet. Est enim tropus, quicquid aliud significatur, quam dicitur, & quæ hic dicta sunt, allegoricè intelligenda sunt vt sequentia produnt. *Hæc inquit sunt duo testamenta*, id est, illa, quæ supra commemorata sunt, significant duo testamenta. Nam quantum ad sensum litteræ pertinet, Agar & Sara duæ mulieres fuerunt, & Ismahele & Isaac duo homines. Quantum autem ad spiritualement intellectum attinet, Agar Ancilla, quæ filium genuit in seruitute, significabat legem, quæ genuit, vel habuit iudaicum populum, sub seruitutis iugo, in quo ergo fuit iudaicus populus seruus? In hoc utique quia cogebatur seruire legi, circumcisionem seruare, legalia sacrificia offerre, & cetera innumerabilia custodire, quæ impunè non poterat transgredi. Non solum enim corporalis vindicta in transgressorem vindicabatur, sed etiam maledictioni subiiciebatur, quæ in ipsa lege continetur. *Maledictus*, inquit, *omnis qui non permanserit in his omnibus*. Et dum huiuscemodi mandatis constringebatur, quasi quodammodo seruus erat. Sara autem libera, quæ filium liberum genuit, significat gratiam noui testamenti, quæ genuit populum Christianum liberum in baptismo, non solum ab originalibus, & actualibus peccatis, sed etiam ab omni seruitutis legis, qui hæreditatem Christi, hoc est patrem Christi hæreditabit. Habuit autem & Abraham alios filios de Cetura, quam Hebræi Agar dicunt esse, sed tamen illi non fuerunt digni in hæreditatem paternam admitti, Similiter in sancta Ecclesia sunt multi, qui renascuntur in baptismo, & qui filii videntur esse Abraham per fidem, sed quia non habent opera Abraham sequendo varios errores diuersaque schismata, & variis criminibus se implicando non merebuntur cum electis hæreditate patris coelestis frui, de istis talibus dicit Ioannes Euangelista, *de nobis externum sed non erant ex nobis*. Hæc inquit sunt duo testamenta. Testamentum dicitur a Testatoribus, Testamentum vero verus habuit testatores Angelos, Moysen, aliosque Prophetas: testamentum autem nouum habuit vnum verissimum Dominum, Iesum Christum, & Apostolos, quorum ministerio per quadrifidum orbem diuulgatum est. *Vnum* subaudi testamentum datum est *in monte Synai generam* subaudi plebem iudaicam in seruitute, *quæ est Agar*, hoc est quæ significatur per Agarem

G.

lex

lex per Doctores Synagogæ generabat populum in seruitute sibi: *Syna enim mons est in Arabia Prouincia qui coniunctus*, id est, conterminus est terræ quæ nunc est Ierusalem, hoc est conterminus est terræ repromissionis, in qua est Hierusalem, & seruit ipsa Hierusalem cum filiis suis, id est, sacerdotes & Doctores legis, qui in Hierusalem maxime habitabant, quæ erat Ciuitas regalis, & metropolis, seruiebant cum subiectis suis Deo omnipotenti sub seruitute legali. Arabia Prouincia est multas gentes, & regiones in se continens, Ammonitas videlicet, Moabitas, Philistæos, Idumæos, & alias quamplures. In qua prouincia est Syna mons tantæ longitudinis, ac magnitudinis, vt centerminus sit terræ repromissionis, sicut sunt verbi gratia montes, qui cingunt Italiam, & diuidunt ab aliis regnis. Et omnia quæ superius præmisit Apostolus, ideo tenuit vt ad hoc perueniret, quod modo dicit de Syna monte, qui est vicinus terræ Iudæorum, & ostenderet Iudæos non solum per legem, quam acceperunt seruos esse, sed etiam ex vicinitate locorū. Et quia mens illis adhærebat, in qua legem seruitutis acceperunt, *illa autem quæ sursum est Hierusalem*, Hierusalem quæ interpretatur visio pacis, significat sanctam Ecclesiam, Deū mente videntem, quæ constat ex Angelis, & hominibus, quæ partim iam regnat cum Christo, partim autem adhuc peregrinatur à Deo in terris. Sed de illa quæ iam cum Christo regnat in Angelis, & hominibus iustis, partim in corpore, partim in anima, non est dubium quin sursum sit in cœlesti beatitudine, de ista autem quæ adhuc peregrinatur, interius quærendum est, quomodo sursum sit in beatitudine æterna, in hoc ergo sursum dicitur esse, quia licet corpore inhabitet terram, mente tamen inhabitat cœlum, dicens, cum Apostolo, *nostra autem conuersatio in cælis est*, & semper cœlestia opera agit, id est, illa per quod ad cœleste regnū possit pertingere. *Quæ etiam bene mater nostra* dicitur, Apostoli & Martyres sanctique prædicatores qui nos præcesserunt, ipsi nos genuerunt in fide Christi suæ Doctrina, & suis scriptis, atque exemplis, de qua generatione dicit Apostolus Corinthiis, *per Euangelium ego vos genui, scriptum est enim latere sterilis & cætera*. Hoc testimonium in Esaia nobilissimo Prophetarum habetur quod dupliciter potest intelligi. Dicit ergo Ecclesiæ de gentibus, quæ diu & longo tempore sterilis mansit, à bono opere, & Deo filios non generauit, hoc est à destructione turris Babel, quæ nunc Babylon vocatur vsq; ad aduentum Christi: ibi enim diuisum est labiū vniuersæ terræ & tantummodo cognitio in sola domo Heber remansit. Dicatur ergo latere, id est, gaude, & exulta o Ecclesia de gentibus, quæ antea sterilis eras, & quæ Deo filios non pariebas, erumpe in gaudium, & exclama præ nimia iucunditate, quæ non pariebas, quia plures filii à Deo accepti tibi erunt quam Synagoga, quæ quondam habuit Deum omnipotentem, virum protectore sui, vel quomodo gloriatur, & putat se habere Deum virum, cū illum amissum habeat, postquam dixit, *non habemus Regem nisi Casarem*. Dicamus & altius iuxta beatum Augustinū, referens ista ad Ecclesiam, quæ iam regnat cum Christo in cœlis, quæ sterilis appellatur, non à bono opere & laude Creatoris sui, sed à carnali propagatione, propter peccatum enim venit mors, quæ nihil est aliud, nisi dissolutio elementorū, & propter mortem venit successio filiorum. In præsentī siquidē vita necesse est procreentur filii carnales, qui Patribus mortuis vel morituris succedant in hereditatē, in illa autē beatitudine vbi nemo moritur, non est necesse vt fiat successio filiorum per propagationem carnis. Quapropter appellatur sterilis, & dicitur ei congaudendo voce Prophetica, latere o Ecclesia sterilis à carnali procreatione & quæ nō parit filios carnales cū dolore, & nimia anxietate, quia plures filii desertæ quondam gentilitatis venient tibi, quā ex Synagoga, quæ olim habuit Deū omnipotentē virū, vel quæ modo gloriatur se habere: omnibus enim patet plures ex gentibus transire ad gloriā sempiternā, quā ex Iudæis. Similiter in præsentī Ecclesia plures habet filios fideles ex gentilitate, quā de Synagoga, per omnes enim pene Ciuitates, & Regiones, vicos quoq; & villulas gentiles clamant se credere in Christū, Iudæorū autē aut raro aut nullus inuenitur, qui Christū se confiteatur credere. *Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filii sumus*, iungit se Apostolus Galatis credentibus, & dixit: Nos autem fratres, id est, ego & vos secundum legem promissionis filii sumus

XXV.

H.

XXVI.

Philip. 3. v. 20.

1. Cor. 4. v. 19.

XXVII.

I.

Ioan. 19. v. 19.

K.

XXVIII.

sumus, hoc est sicut repromissio facta est ad Abraham super hoc, quod nasciturus esset ei filius dicente Domino ad eum, *in semine tuo benedicentur omnes gentes*, & sicut Isaac secundum promissionem natus est, ita & nos filii sumus promissionis.

XXIX. *Sed quomodo tunc, qui secundum carnem natus fuerat*, alloquitur Apostolus Galatas ut se custodiant à Iudæis ne possint ab eis seduci. O Galatæ caute & declinate à Iudæis, quoniam sicut Ismahel, qui secundum humanæ consuetudinis usum natus erat eodem modo, quo superius diximus, persequabatur tunc Isaac, qui secundum spirituales repromissionem datus fuerat Abraham, ita persequitur nunc iudaicus populus, qui designatur per Ismahelem natum de Ancilla populum Christianum, vos & alios, qui designantur per Isaac natum de libera, ut ad seruitutem illos legis inclinent. De ludo puerorum Isaac & Ismahel Iudæi varia differunt. Quidam enim quia nolebant quodam genere ludi prouocare ad saltum, tenens perticam in manu, ubi optabat eum ita debilitare, ut indignus fieret honore primogeniti, & hæreditate paterna. Quidam etiam dicunt, quia volebat ei suadere, quibusdam turpitudinibus misceri, pro quo notabilis & despectui haberetur apud Patrem, & Matrem, & ut diximus, indignior fieret honore primogeniti. Sciebat enim se nullo modo posse pertingere ad hæreditatem paternam, aut dignitatem primogeniti, utpote qui ex Ancilla erat, licet primogenitus foret, nisi illum vituperabilem redderet, aut in corpore aut in leuitate mentis, ut Patri & Matri pro nihilo duceretur. Sed quicquid illud fuerit, plane apparet illum ludum non simplicem fuisse, pro qua Mater indignata præcepit pariter Matrem cum filio à domo, & à consortio filii liberæ eiici, beatus etiam Apostolus Doctus ad pedes Malihelis legis Doctoris, omnique scientia legis, & Prophetarum quæ tunc temporis penetrare poterat, intellexit similiter illum ludum non simplicem esse, quam appellauit persecutionem: Volebat enim eum leuem, & scurrilem facere, ut diximus, & eius honore, ac dignitate sublimari. *Sed quid dicit scriptura? Ecce Ancillam & filium eius*, quantum ad litteram, pertinet, ob huiusmodi causam, quam diximus præcepit eam Mater eiici, quantum vero ad spirituales intelligentiam attinet, quamdiu Iudæi Ancillæ filii volunt esse, & filium liberæ persequi, hoc est quamdiu legi volunt esse subiecti in circumcisione, & sacrificiis legalibus, non credentes se per passionem Christi posse saluari, & quamdiu nos volunt persequi, qui iam sumus effecti liberi, ab hæreditate Ecclesiæ repellendi sunt. *Non enim hæres erit filius Ancilla cum filio libera*, hoc est filius peccati & malæ concupiscentiæ, qui potest intelligi per Ancillam vel filius carnalis legis, qui legem carnaliter obseruare nititur, non erit hæres in hæreditate patriæ cœlestis, cum filiis liberis, qui liberi efficiuntur in baptismo non solum ab originalibus peccatis, sed etiam ab omni seruitute legis. *Itaque fratres non sumus Ancilla filii sed libera*, id est, non sumus iam filii legis, quæ suos obseruatores seruos facit, sed filii nouæ gratiæ, & filii Euangelii per baptismum & per Doctrinam sancti spiritus, quam accepimus tam in baptismo quam in impositione manuum Episcoporum, & per communionem corporis & sanguinis Domini cui participamus & illa libertate sumus liberati, qua Christus nos liberauit per passionem suam & per baptismi gratiam: Omnis enim qui fidem Abraham habet, & imitator existit operum Abraham, utique filius Abraham est non per naturam, sed per imitationem, sicut alius Apostolus dicit. *Si ergo vos Christi, ergo Abraham semen estis*. Qui vero fidem, quam habet, bonis operibus non exornat, nimirum non reputabitur inter filios Abraham, neque accipiet hæreditatem cœlestem cum illis. Quapropter laborandum est omnibus nobis, ut fidem quam habemus, executione bonorum operum studeamus decorare, veri imitatores illius effecti. *Dico autem.*

CAPUT V.

Qui legis operibus iustificari cupit, expers est fructus Christi, in quo nec prodest circumcisio nec præputium, sed fides viva: hortatur ergo ut caueant à seductoribus, studeantque mutua dilectioni: caro autem semper repugnans spiritui trahit ad carnis opera, quæ separant à regno cælorum: spiritus vero adfert fructus quibus illud consequimur, etiam si legis opera non præstemus.

Sate, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. † Ecce
 ego Paulus dico vobis: quoniam si circumcidamini, Chri-
 stus vobis nihil proderit. † Testificor autem rursus omni
 homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersa legis facien-
 da. † Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini: à gratia ex-
 cidistis. † Nos enim spiritu ex fide, spem iustitiæ expectamus. † Nam
 in Christo Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium:
 sed fides, qua per charitatem operatur. † Currebatis bene: quis vos
 impediuit veritati non obedire? † Persuasio hac non est ex eo, qui vo-
 cat vos. † Modicum fermentum totam massam corrumpit. † Ego
 confido in vobis in Domino; quod nihil aliud sapietis: qui autem
 conturbat vos, portabit iudicium, quicumque est ille. † Ego autem;
 fratres, si circumcisionem adhuc prædico: quid adhuc persecutionem
 patior? Ergo euacuatum est scandalum crucis. † Utinam & abscin-
 dantur qui vos conturbant. † Vos enim in libertatem vocati estis
 fratres: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per
 charitatem Spiritus seruite inuicem. † Omnis enim lex in vno ser-
 mone impletur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. † Quod si
 inuicem mordetis, & comeditis: videte ne ab inuicem consuma-
 mini. † Dico autem: Spiritu ambulate, & desideria carnis non per-
 ficietis. † Caro enim concupiscit aduersus spiritum: spiritus autem
 aduersus carnem: hac enim sibi inuicem aduersantur: ut non qua-
 cumque vultis, illa faciat. † Quod si spiritu ducimini, non estis
 sub lege. † Manifesta sunt autem opera carnis: quæ sunt fornicatio,
 immuditia, impudicitia, luxuria, † idolorum seruitus, veneficia,
 inimicitia, contentiones, emulationes, ira, rixæ, dissensiones, secta, † in-
 uidia, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ
 prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui tali agunt, regnum Dei
 non consequentur. † Fructus autem Spiritus est: charitas gaudium,
 pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, † mansuetudo,
 fides, modestia, continentia, castitas. Aduersus huiusmodi non est
 lex. † Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vi-

E c

rit

25. *tiis & concupiscentiis. † Si spiritu viuimus, spiritu & ambulemus.*
 26. *† Non efficiamur inanis gloria cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.*

A
 XVI. *Spiritu ambulate & desideria carnis non perficietis*, de hac lectione diuersi Doctores non æqualiter sentiunt, dicentes quidam de spiritu hominis locutum esse hic Apostolum, sicut Cassianus vir prudentissimus in collationibus patrum, quidam de spiritu sancto, ut beatus Augustinus. Quod utrumque non incongrue, neque contra rectitudinem fidei accipi potest. Dicamus igitur iuxta Cassianum. Spiritu ambulare, id est, spiritu ducente viuere. Quid ergo spiritus hominis? Principalitas animæ quæ est rationabilitas mentis appellatur, per quam possumus cognoscere quid debeamus appetere, & quid vitare. Si inquit, spiritu vixeritis, hoc est si iuxta rationabilitatem & intellectum mentis vixeritis desideria carnis, id est desideria Carnalis hominis & concupiscentiæ male ac desideria delectationis prauæ non perficietis. Quæ sint desideria carnis, in subsequentibus manifestabitur, dicamus & aliter, sequentes sensum beati Augustini. Notum habetur apud eruditos, spiritu sancto dictante, atque reuelante, qui vnius substantiæ est cum Patre & filio, scripturas sacras conscriptas esse, & omnia diuina eloquia, & præcepta, quæ in lege & Prophetis atque Euangelii gratia continentur, ab illo data esse, idcirco dicit Apostolus, spiritu ambulate, id est, sicut spiritus sanctus docet, ac præcipit in diuinis scripturis, ita viuere, & conuersamini, ambulantes est crescentes de virtute in virtutem, de fide ad spem, de spe ad caritatem, de caritate ad operationem perfectam. Quod si hoc feceris desideria carnis concupiscentiæ non perficietis. Quid est, quod dicit *caro concupiscit aduersus spiritum spiritus autem aduersus carnem*. Numquid caro poterit aliquid concupiscere, si defuerit spiritus? non: quod probari potest ex corporibus mortuis, postquam enim spiritum exhalauerint, non solum concupiscere non valent, sed etiam aliquod membrorum per se mouere non possunt: Carnem ergo appellat carnalem hominem, qui carnalia tantum, & temporalia quærit, vel carnalem quoque consuetudinem, & delectationem, licet enim caro non valeat per se aliquid implere, si defuerit spiritus, tamen quam diu à spiritu viuificatur, semper contraire videtur spiritui, id est, rationabilitati mentis. Quapropter dicit Apostolus *caro concupiscit*, & cætera, quomodo concupiscit caro aduersus spiritum? Videamus, caro desiderat repleti cibis, inebriari, luxuriare in omni delectatione manere, quærens semper quod suum est, ecce quomodo concupiscit caro aduersus spiritum: è contra spiritus concupiscit aduersus carnem, quia ille delectatur ieiuniis, abstinentia, castitate, & his quæ carni contraria sunt. Sed sequendus est semper spiritus, quia ille quærit per quod anima viuat Deo. Similiter possumus & de spiritu sancto dicere, dum enim carnalis delectatio desiderat transgredi præcepta Dei, aduersus spiritum sanctum concupiscit, & dum spiritus sanctus prohibet in lege, & Prophetis, atque in Euangelio, quæ caro desiderat, aduersus illam concupiscit, vnde subiunxit Apostolus *hæc* inquit, id est, *caro & spiritus sibi inuicem aduersantur*, & cætera, sic sibi inuicem contraria sunt caro & spiritus, ut quod vult caro, non consentiat spiritus, & quod vult spiritus, non consentiat caro, quia carnem delectat seruire vitis, spiritum autem virtutibus. *Quod si spiritu ducimini*, id est, si rationabiliter viuitis, & conuersamini *non estis* subiecti legi & non est vobis necessaria, lex, quia lex non est iustis sed impiis & peccatoribus, Vel aliter si spiritu ducimini, id est, si spiritu sancto gubernamini, & si secundum quod spiritus sanctus docet, viuitis, in scripturis factis, non estis subditi legi, sed alieni estis ab ea, nihil ei debentes. *Manifesta autem sunt opera carnis* omnibus credentibus in Christum, maximeque illis, qui spirituales vitam sectantur, & in tantum nota sunt illis, ut etiam ab illis se alienos reddant, scientes quia morrem generant: *fornicatio* dicitur à fornicibus, hoc est à locis theatralibus, & lupanaribus, quæ fornicibus, id est, arcubus sunt constructa, quæ & arenaria nunc appellantur, in quibus

bus erant meretrices, cum quibus cōmiscebantur spurcissimi quique, fornicari autem est cum puellis liberis, cum viduis, nondum Deo sacratis, & cum masculis, atque pecudibus coire *immunditia luxuria* omnis incontinentia ad libidinem pertinens, immunditia est impudicitia, atque luxuria potest appellari quocumque modo fiat, luxuria vero est noxius humor superabundans. *Idolorum seruitus*, hoc est idololatria, quæ tunc temporiserat pene in omnibus gentibus: possumus & per hoc, quod dicit Idolorum seruitus, altiori sensu auariciam intelligere, Vnde in Epistola ad Colossenses, beneficia sunt maleficia, hoc est maleficæ artes, per quas coguntur sæpe miseri, amare & amari. Vnde dicuntur *veneficia*, quasi veneno infectæ: *inimicitia*, fiunt malæ voluntates, contentiones, sæpe ex superbia, procedunt, quia volunt quidam contendere de quæstionibus diuinarum scripturarum, & etiam humanarum, ut dum illi victores existunt, glorificentur. Aemulatio est inuidia de qua legitur, quod æmulantes hoc est inuidentes Ioseph fratres sui vendiderunt illum. Ira est grauis commotio animi, & hoc distat inter iratum, & iracundum, quia iratus pro tempore est, iracundus vero facile irascitur, & semper pronus est ad irascendum, rixæ vel lites & contentiones, quæ plerumque sine causa exurgunt, dissensio est discordia quæ solet oriri inter maritum, & uxorem, inter fratres quoque atque contubernales, vel commilitones, sectæ sunt diuisiones, id est, sunt & hæreses, dicuntur autem vel à sectando, id est, diuidendo eo quod diuidant à se commune aliorum sicut hæretici faciebant, qui ab Ecclesiæ unitate se segregabant, de quibus dicit beatus Ioannes *de nobis exierunt sed non erant ex nobis*, vel etiam à se quando dicuntur sectæ sicut hæreses ab eligendo, eo quod ex multis erroribus vnum eligant, & illum sequantur, *inuidia*, Inuidia in geminam scinditur passionem. Cum autem is qui in honore est positus, videns alium ad ea tendere, inuidet & ne ad eum possit peruenire honorem, aut cum aliquis alterius felicitàte torquetur, videns illum superiorem se. Ebrietas Briam genere masculino dicimus calicem aptum potioni, à quo dicitur ebrietas, quæ est nimia potio vini, Comestatio dicitur mensæ collatio, siue mensæ alternatio, sunt enim conuiuia, quæ celebrantur alternatim & præparantur à sociis per dies, & per vices. Sunt alia quæ ex communione præparantur, quando vnus affert panem, alius vinum, alius aliud. Quæ idcirco appellantur comestationes, hoc est mensæ collationes, quia sicut omnes propriis cibis vtuntur, & communes, tales etiam pro libitu suo vnusquisque quicquid scurrilitatis & otiositatis ei placet, loquitur ideoque vocantur turpia conuiuia, & his similia subaudi peccata, opera sunt carnis, quæ opera prædico vobis sicut prædixi. Vbi prædixit? Vbi dixit, *non regnet peccatum in vestro mortali corpore. quoniam qui talia subaudi opera agunt regnum Dei non consequentur*, non dixit qui talia egerunt, sed qui talia agunt, id est, qui in talibus permanent vsque ad diem mortis suæ, vitam æternam non possidebunt. Sic & Dominus dicit in die iudicii reprobis, *Discedite à me qui operamini iniquitatem*, non qui operati estis, sed qui in peccatis vitam finistis. *fructus autem spiritus est caritas*: Caritas Græcum est, & interpretatur in Latinam linguam dilectio, dilectio autem dicitur eo, quod duos liget, Deum & hominem vel duos proximos. Quæ merito in numero virtutum primatum tenet, quia ipsa ligat cæteras virtutes. Est autem caritas amor, & dilectio, qua diligitur Deus, & proximus, & inimicus etiam propter Deum. *Gaudium* est exhilaratio cordis, & hoc distat inter gaudium, & læticiam, quia gaudium est nimia exultatio cordis, & corporis, læticia vero est mediocriter, & fit solummodo in corde *pax* est quies & tranquillitas, siue lenitas mentis, à qua Salomon nomen sumpsit, id est, pacificus, eo quod in diebus eius quies data esset illis à præliis. *Longanimitas* est perseverantia in bono opere, & tolerantia inter aduersa, vnusquisque enim fidelis longanimis debet esse, ut perueniat ad præmium promissum, iuxta quod Dominus ait, *qui perseverauerit*, & cætera, bonitas bona voluntas, *benignitas* est voluntas promptissima moribus, & dulci alloquio temperata, inuitans non solum beneuolos ad se diligendos, sed insuper illos, qui contrarii videbantur esse. Vnde dicitur benignus, quasi valde, nimisque bonus. *Fides* est qua credimus

xx.

D.

1. Ioan. 2. v. 19.

xxi.
E.

Rom. 5. v. 11.

Matt. 7. v. 23.
xxii.

F

G.

XIV.

XXV.

Rom. I. v. 17.

H

XXVI.

Ioan.

credimus Deum Patrem omnipotentem Trinitatem habere in personis, unitatem in substantia, & quæ speramus, & credimus ea, quæ nec dum videmus, illarum enim rerum quas videmus neque fides, neque spes, sed illorum quæ necdum visæ sunt nobis, Verbi gratia, credimus Dominum Iesum pro nostra salute passum esse, resurrexisse à mortuis, & ascendisse ad cælos, venturum ad iudicium, reddere unicuique secundum quod meretur, fides est & credulitas, quæ speramus ea quæ cernimus oculis corporeis. *Modestia* est mansuetudo, lenitas mentis quæ læsa non facile irascitur, *Continentia* est abstinencia, quæ se prohibet homo à coitu, & mulier vidua similiter & ab omnibus illecebris. *Castitas* est propriè virginum. Vnde dicitur castus quasi castratus, & hoc est inter continentiam, & castitatem, quia continentia potest esse coniugatorum, viduarum, & viduorum, atque virginum, castitas vero propriè virginum est, *aduersus huiusmodi non est lex*, id est, huiusmodi hominibus talia operantibus non est lex contraria, neque est illis necessaria, etenim alieni sunt ab ea. Quare non est illis lex necessaria, aut contraria dicit illa, non adulterabis, non occides, illi non solum hoc faciunt, sed etiam castitatem seruant virginitatis, & non solum ab homicidio se abstinent, sed insuper inimicos suos diligunt. *Qui autem sunt Christi*, hoc est qui pertinent ad sortem Christi, vitia & concupiscentias malas in carne sua mortificauerunt, quot enim peccata à nobis expellimus, tot nobis occidemus, & carnem crucifigimus & mortificamus, quando delectationi prauæ, & voluntati peruersæ non consentimus. *Si spiritu viuimus spiritum & ambulemus*, hic de spiritu sancto loquitur, si inquit viuimus spiritu, hoc est si per spiritum sanctum vitam habemus, per quam viuimus Deo spiritualiter debemus conuersari, & viuere, ambulantes de virtute in virtutem, virtutes sectando, vitia respuendo, vita animæ fides est, quæ credimus Deum omnipotentem, & sicut corpus viuit anima, ita anima viuit fide, iuxta quod per Prophetam Dominus dicit, *iustus autem meus ex fide viuit*, quod si subtraxerit se, non placebit animæ meæ. Quæ fides per spiritum sanctum nobis tribuitur, qui est vnus substantiæ cum Deo Patre, & filio & non sola fides ab illo nobis datur, sed quicquid boni habemus ab illo, nobis administratur, *Non efficiamur cupidi inanis gloriæ*, quæ est inanis gloriæ? laus humana, fauor terrenus de quo dicit Apostolus si gloriam ab hominibus quæro, gloriæ meæ nihil est, quæ recte inanis dicitur, quia vacua est ab omni vtilitate, est tamen gloriæ utilis, de qua Dominus dicit, *qui me glorificauerit glorificabo eum*. Qui sunt ergo cupidi & appetitores inanis gloriæ, qui pro hoc quod agunt, non quærunt Deo placere, neque mercedem æterni muneris ab eo recipere, sed gloriam, & laudem temporalem, de quibus Dominus dicit, omnia opera sua faciunt, vt glorificentur ab hominibus, isti tales audient in die iudicii, recepistis mercedem vestram. Quia sunt multi, qui non solum pro bono quærunt laudari, sed etiam pro malo, & non solum ab aliis, sed insuper ipsi se extollunt, & gloriantur de virtutibus, perfecta autem & plena gloriæ est, vt homo pro bono quod agit omnipotenti Deo desideret placere, inde & ab illo mercedem expectet, & gaudeat in corde, quod placet creatori suo, & ita agat bonum, quod operatur, vt opus sit in publico, & intentio in occulto. Qui hoc facit ille non est cupidus inanis gloriæ, sed plenæ, *Inuicem promouentes*, vos ad iracundiam, ad litas, ad contentiones, *inuicem inuidentes* vobis. Erant apud Galatas quidam seducti à pseudoapostolis, & Iudæis, contententes de genealogiis, & quæstionibus legis, ex quibus quidam dicebant, melior circumcisio quam baptismus. E contra alii, melior est baptismus quam circumcisio, item alii dicebant, meliorem esse allegoriam quam historiam, quia allegoria, id est, spiritualis intelligentia viuificat, littera occidit. E contra alii dicebant melior est historia, vbi veritas continetur, quam allegoria vana, & vmbatica.

CAPVT VL

CAPVT VI.

Cum humilitate iuuandus est proximus, nec aliorum laudes curandæ: semperque bene operandum est, vt tempore suo metamus vitam æternam. Rursum monet, vt caueant à seductoribus, qui cum legem suadeant, ipsi illam non obseruant: Paulus autem in solo Christo crucifixo gloriatur, ad quem nec circumcisio nec præputium quicquam faciunt.

Ratres, & si praoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis huiusmodi instruite in spiritu lenitatis, considerans te ipsum, ne & tu teneris. † Alter Alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. † Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit ipse se seducit. † Opus autem suum probet unusquisque, & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero. † unusquisque enim onus suum portabit. † Communicet autem, is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. † Nolite errare: Deus non irridetur. † Quæ enim seminauerit homo, hac & metet, Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem: qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam. † Bonum autem facientes, non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes. † Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei. † Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu. † Quicumque enim volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum vt crucis Christi persecutionem non patiantur. † Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, vt in carne vestra glorientur. † Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. † In Christo enim Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura. † Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei. † De cetero nemo mihi molestus sit, ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto. † Gratia Domini nostri Iesu Christi, cum Spiritu vestro, fratres Amen.

Fratres & si praoccupatus fueris homo, præoccupare est præuenire. Vnde in psalmo cantatur, *praoccupemus*, id est, perueniamus faciem eius in confessione peccatorum nostrorum, præoccupatur ergo homo in peccato, quando subito & insperatè peccat, quod antea non fuerat præmeditatus, quando vero ante præmeditatur, quomodo perpetret homicidium, adulterium, aut aliquid tale, non est præoccupatio, sed præmeditatio, & perpetratio sceleris. Et aliter reprehendendus est ille, qui insperatè peccat, quod antea præmeditatus non fuerat, id est, præuenitur à peccato, & aliter ille, qui diu illud præmeditatur, ille enim corripiendus est cum lenitate mentis, ne labatur in desperationem, iste verò acriori indiget

castigatione & bene addidit homo, quia fragilis est & caducus, etoque labens ad culpam, & maxime illi, qui simplicitatem habent sine astutia. *Vos qui spirituales estis*, qui spiritualem vitam ducitis, & solidati estis in fide, & Doctrina, illos qui præoccupantur & simpliciores sunt, *instruite* & corripite leni affectu mentis, & cum suauitate, promittentes ei veniam, ne forte in lapsum desperationis ruat, considerans te ipsum, quia homo fragilis naturæ es, sicut & ille, ideoque potes tentari & præueniri à peccato, sicut & ille, dum consideraues te posse tentari, & in peccatum ruere, sicuti velles corripì, si talia ageres, & castigari, ita cum lenitate mentis corripes, & admone illum. *Alter alterius onera portate.* Sunt onera alicuius ponderis, & sunt onera peccatorum, de quibus dicit psalmista. *Quoniam iniquitates meae super gressa sunt caput meum, sicut onus grane & cætera*, de quo onere hic dicitur. Et est sensus sicut vis patienter portari, & sustineri, si peccas, & cum moderatione corripì, porta similiter patienter fratrem tuum si peccauerit, potest intelligi & aliter secundum sensum onera portate, hoc est qui abundas diuitiis, bonisque temporalibus, sustenta fratrem pauperem, Verbi gratia, habeo sororem pauperimam, cuius paupertas onus meum est, præbendo ei victum, vestimentum, & calciamentum, sustentando, onus meum habeo vxorem, quia non possum esse continens, sed egestate nimia premor. Tu qui Deo donante continens es & bonis temporalibus abundas porta onus meum, vide comparisonem ceruorum in Epistola ad Colossenses, quam beatus Augustinus ex hoc donat, & si in animalibus ratione non videntibus illud fit, quanto magis in hominibus debet fieri. Si inquit hoc feceritis *adimplebitur legem Christi* hoc est præceptum Christi, quod ipse dedit discipulis, dicens, *hoc est præceptum meum ut diligatis vos inuicem & mandatum nouum do vobis, ut diligatis inuicem.* Nam si quis existimat se aliquid esse cum sit nihil, hoc est qui confidens in suis virtutibus & meritis dedignatur onus fratris portare castigando cum suauitate, & admonitione dulci, Cum sit ipse nihil apud Deum, quia eius opera Deo non placent, *ipse se seducit* & decipit. Ideo autem dicitur nihil esse, quia non adhæret illi, qui substantialiter habet esse, & qui nostræ fragilitati condolens pro nobis humiliari dignatus est, cum Dominus esset, omnis enim creatura, quæ non adhæret illi, qui semper habet esse, nihil est, *Opus autem suum probet unusquisque*, hoc est consideret quid boni habeat factum, & sit in corde suo gaudeat eo quod placeat creatori suo & non quærat alterius laudem. *Unusquisque enim onus suum portabit* contraria videntur hæc verba superioribus, ubi dixit. *Alter alterius onera vestra portate.* Sed sciendum quia in illa pertinent ad tempus præsentis vitæ, ista vero ad diem mortis, vel generaliter ad diem iudicii. Et est sensus, qualia fecerit vnus quisque, talia recipiet si bona fecerit, bona recipiet, si mala damnationem æternam percipiet. Et notandum, quia onus in hoc loco in bonâ, & malam partem potest accipi, quia & ad electos & ad reprobos pertinet, onus sanctorum erit magnitudo gloriæ, onus reproborum ineffabilis miseria, & cruciatus. *Communicet his*, id est, discipulis vel quilibet auditor qui instruitur & docetur verbo Doctrinæ communicet vel administret ei Magistro, & Prædicatori in omnibus bonis qui se instruit, & docet Auditores & discipulos admonet, vt Doctores suis, à quibus accipient verbum vitæ & fidei, impendere studeant bona temporalia, hoc est victum, & vestimentum, quia dignus est operarius mercede sua. Et Dominus ordinauit de Euangelio viuere, qui Euangelium annuntiant, possumus & per verbum intelligere deuotionis fructum & rem boni operis, & studii vt illud Moyfi, quomodo palam factum est verbum istud, vt referamus hoc ad Discipulum. *Communicet*, id est, placabilem se præbeat studio, & fructu deuotionis discipulus, qui catechizatur, Magistro qui se instruit bonis, & docibilem & obedientem in omnibus bonis, quæ Deo non displicent. Poterat aliquis discipulorum dicere, non habeo quid impendam Magistro, quia ager meus hoc anno nimia siccitate aruit, vinea mea grandine consumpta est, oues pestilentia corruptæ sunt, siue sanguine tumefcente mortuæ sunt. Sed vt Apostolus omnem occasionem excluderet, dixit, *Nolite errare, Deus non irridetur*, hoc est nolite mentiri, quia homo potest menda-

II.
Psal. 37. v. 4.
B.

Ioan. 17. v. 12.
III.

17.
C.
V.

D

VII.

mendacium suscipere, Deus vero non potest, & Deus qui omnia secreta cordium penetrat, non potest falli. Dicis auditor quicumq; es, nō posse te sumptus ministrare magistro tuo, premente nimia egestate, noli te decipere, quasi fallere posses Deū sed vnde tu viuis, inde sustenta Magistrum. Quia si nō habes ex præsenti anno fruges, habes ex præterito, potes etiā impetrare mutuo à vicinis de futuro. *Quæ enim seminauerit homo hæc & metet*, hoc est qualia fecerit, talia recipiet. Duos agros habemus, corpus & spiritum, si seminamus in carne, id est, si carnalia opera egerimus, & carnalia desideria secuti fuerimus, de ipsa carne metemus corruptionem, hoc est damnationē accipiemus, & trademur in die iudicii pœnis inferni, vbi corrumperemur à vermibus, & igne perpetuo, si vero seminauerimus in spiritu, hoc est spiritualia opera adimpleuerimus de præceptis sancti spiritus obedientes fuerimus, de spiritu, id est, de spiritualibus operibus spiritu sancto donante vitam æternā accipiemus. *Bonum autem facientes non deficiamus*, id est, à bono opère quod inchoauimus, non cessemus, sed in eo perseueremus, vt salutem consequi mereamur, quam Dominus promisit, inquit: *Qui perseuerauerit vsq; in finem hic saluus erit: tempore enim suo*, id est, tempore congruo & oportuno, *metemus*, hoc est mercedem nostri laboris accipiemus *non deficientes* à percipienda mercede operis. Modo tempus est seminandi, hoc est bonum operandi, in die autem iudicii, vel in die mortis nostræ erit tempus messisionis, & collectionis, illa collectio numquam deficiet, quia illa vita sine termino manet, annisq; voluentibus illa semper iuuenescit, & pollet, *Ergo dum tēpus habemus operemur bonū ad omnes*, tēpus seminandi & operādi virtutes, præsens vita est, quia post istam nō erit tempus & spatiū pœnitentiæ, atq; salutis, de hoc tēpore dicit Apostolus alibi, *ecce nunc tempus acceptabile*, in isto tempore debemus operari bonum ad omnes homines, ad fratres, ad hæreticos, ad paganos tam in elemosynæ officio, quā in Doctrina verbi, omnibus enim hominibus misericordia impendenda est, & Doctrina fidei, imitando Patrem nostrū, *qui solem suum oriri facit super bonos & malos. Maxime autem ad domesticos fidei* oportet bonū operari: domestici dicuntur à domo, qui in vna domo nutriuntur, & cōuersantur ad omnes quidem bonū debemus operari, hoc est ad hæreticos ad paganos; Sed maxime ad illos, qui in vna domo, id est, in vnitae Ecclesiæ nobiscū sunt, & qui eandem fidem habent, & præcipue ad illos, qui viā rectitudinis nobis ostendunt, verbo, & exemplo, *videte qualibus litteris scripsi vobis mea manu* in fine omniū epistolarum suarum Apostolus nomen suū Hebraicis litteris scribebat, ne à pseudoapostolis & eius dicta corrumperentur, in hac vero Epistola, sicut tradunt Doctores, ab hoc loco vsq; in finē propria manu scripsit, vt eos ad fidē Christi plenius traheret, dū viderent eius amorē erga se. *Quicumq; enim placere volunt in carne* illi qui volunt placere in carnali circumcissione scribis, & Phariseis suis Magistris, illi cogebant circumcidere gentiles. Et hoc ideo *vt persecutionem crucis Christi non patrantur*. Nā Octavianus & Caius, aliq; Imperatores decreuerant, vt vbicunq; essent Iudæi suis legibus vterentur. Et Iudæi qui & legē & Euangeliū volebant tenere, idcirco se circumcidebant, ne propter nomen Christi persequerentur, dicentes se Iudæos esse & circumcisos, & legē custodiunt. Ideo nō custodiebant, quia erant homicidæ adulteri, inuidi, cupidi, aliisq; vitiis pleni, *vt in carne vestra gloriantur*, gloriabantur dicentes tot gentiles coëgi ad circumcissionē heri, tot hodie. *Mihi autē absit gloriari*. Nolo gloriari in diuitiis huiusmodi & dignitatibus. Sed *in cruce Christi*, id est, in passione illius, quæ in cruce est celebrata, gloriabor, vbi est mea redemptio, & saluatio eius. *Per quē subaudi crucē*, id est, vel Christum dicit beatus Hieron. quia crux masculini generis est apud Græcos & interpres huius Epistolæ eundē articulū, & eiusdem generis transtulit in Latinū, quē inuenit in Græco, potest & referri ad Christū hoc modo, per quē Christum, id est, propter Christū vel pro amore passionis eius mortuus est *mihi mundus & ego mundo*, quia nec quæro nec diligo ea, quæ sunt in mundo, nec mundus, vel amatores huius mūdi quærit, vel diligit me. Verbi gratia sicut sunt duo mortui, ex quibus nullus tangit, vel diligit alterū, *in Christo Iesu neq; circumcisio aliquid valet*, i. vtrū sit circumcisos an incircumcisos nec prodest nec obest in

IX.
E.

Matt. 10. v. 22.

X.

2. Cor. 6. v. 2.

Matt. 5. v. 45.

F.

XI.

XII.

XIII.
G.

XV.

XVII.

fide Christi, tantum ut per illam circumcisionem non credat se posse saluari. Si vero hoc credit, certe obest, *super Israel Dei*, non *super Israel carnalem*, sed *super omnes gentes*, veros Israelitas, qui Deum mente vident. *Nemo mihi molestus sit*, id est, nemo mihi quaestiones moueat de circumcisione, & sacrificiis legalibus, quia multum tractavi saepe de his vobiscum; *Stigmata* sunt notae seruilium poenarum, quibus solent serui fugitivi notari comprehensi à Dominis suis, & beatus Apostolus *stigmata* siue notas ferebat, quae pro Christo sustinuerat, quia adhuc plagae virgarum, & lacerationum in corpore eius apparebant, quomodo fuerat catenis astrictus, & per plateas tractus. Explicit Epistola ad Galatas. Incipit Epistola ad Ephesios.

Ephesus ciuitas est Asiae, & Graeciae cuius habitatores Ephesii vocantur, à nomine suae ciuitatis quam incolunt. Hi accepto verbo veritatis ab Apostolo, perstiterunt in fide nec receperunt falsos Apostolos, sicut Galatae, & alii, ad hos ergo cum venisset Apostolus, mansit cum eis anno vno, & mensibus sex instanter praedicans verbum Euangelii, & confortans in fide credentes. Erant autem mixti in eadem ciuitate Magi, & philosophi Iudaei, & gentiles contra quos Apostolus viriliter pugnavit pro veritate Euangelii, quasi ad bestias. Sicut alibi, dicit *si ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest si mortui non resurgunt?* ipsas ergo appellauit bestias propter sauitiam, & propter bestiales mores. Ephesos interpretatur voluntas mea in ea, & ubi quondam ira omnipotentis Dei fuerat propter idololatriam, atque maleficia ibi per praedicationem Apostoli voluntas omnipotentis Dei requieuit, sed & hoc sciendum quia hanc Epistolam de Roma positus in carcere per Tychicum Diaconem misit eis, & est pene omnibus Epistolis difficilior, quia sicut cor in medio ventris, ita ista in medio corpore Epistolarum consistit.

1. Cor. 15. 32.

EPISTO-

EPISTOLA BEATI PAVLI

APOSTOLI AD EPHE- SIOS.

CAPVT I.

Deum benedicit Apostolus, qui prædestinatos plurimis, iisq; maximis per Christum filium affecit beneficiis: agitq; Deo gratias ob fidem ac dilectionem Ephesiorum erga proximos, orans vt perfectam adipiscantur sapientiam: ostendens etiam Christi à mortuis suscitati exaltationem, qui constitutus est caput super omnem ecclesiam.

Aulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, omnibus, sanctis, qui sunt Ephesi & fidelibus in Christo Iesu. † Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo. † Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione Spirituali in cœlestibus in Christo. † sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate. † Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum, per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum voluntatis sue. † in laudem gloria gratia sua, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. † In quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum, secundum diuitias gratia eius, † qua superabundauit in nobis in omni sapientia & prudentia: † vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis sue, secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo, † in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, qua in cœlis, & qua in terra sunt, in ipso. † In quo etiam & nos forte vocati sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis sue: † vt simus in laudem gloria eius nos, qui ante sperauimus in Christo: † In quo & vos, cum audissetis verbum veritatis, (Euangelium salutis vestrae) in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto, † qui est pignus hereditatis nostre, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloria ipsius. † Propterea & ego audiens fidem vestram, qua est in Domino Iesu, & dilectionem in omnes sanctos, † non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis:

1.
A.
2.
3.
4. Cor. 1. 2. 4.
5. Pet. 1. 2. 3.

4.
5.
B.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
D.
14.
15.
16.

† vt

17. † *ut Deus, Domini nostri Iesu Christi pater gloria, det vobis spiri-*
 18. *tum sapientia & reuelationis, in agnitione eius. † illuminatos ocu-*
 19. *los cordis vestri, ut sciatis quæ spes vocationis eius, & quæ diuitia*
 1. Inf. 1. b. 7. *gloria hereditatis eius in sanctis. † & quæ sit supereminens magni-*
 20. *tudo virtutis eius in nos, qui credimus secundum operationem po-*
 21. *tentia virtutis eius, † quam operatus est in Christo, suscitans illum*
à mortuis, & constituens ad dextram suam in cælestibus † supra
omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominatio-
 22. *nem, & omne nomen, quod nominatur non solum in hoc saculo, sed*
 2. Pal. 2. c. 2. *etiam in futuro, † Et omnia subiecit sub pedibus eius: & ipsam de-*
 23. *dit caput supra omnem Ecclesiam. † quæ est corpus ipsius, & pleni-*
rudo eius qui omnia in omnibus adimplet.

- I. A. **P**aulus multi quærent, quare Apostolus, qui ante Saul vocabatur, quam ad
 fidem veniret, postea Paulus sit appellatus, ex qua quæstione diuersa est au-
 thoritas patrum: beatus Hieronymus dicit, quia à primo spolio, quod abstul-
 lit Diabolo, & attulit Ecclesiæ Paulus sit appellatus, à Paulo scilicet viro pruden-
 te, quem Christo acquisiuit dicit beatus Augustinus quia humilitatis causa appel-
 lauit se Paulum, quasi modicum. Nam paululum siue Paulum modicū dicimus,
 ut in Virgilio habetur de Achæmeride fugiente Polyphemum aspectu conuer-
 titus hæsit. Paulum enim pro Paululum posuit, sic & ipse alibi dicit Apostolus, mi-
 hi minimo omnium data est gratia, Et ego sum minimus Apostolorum. Quidam et-
 iam dicunt illum fuisse Dinomium, & Claudius, quia auctoritate Patrum non ro-
 boratur. Auctoritatis autem causa nomen suum in omnibus Epistolis suis posuit,
 præter in Epistola ad Hebræos; veluti solent reges facere, hoc modo. Nere Impe-
 rator, Senecæ suo salutem. *Apostolus*, hoc nomen Græcum est, licet quidam dicant
 Hebræum, & interpretatur missus, & recte semetipsum Apostolum nominat,
 quia à Domino missus est, dicente ipso ad eum, ecce ego mittam te longe in regio-
 nes & gentes hoc etiam nomen Apostolatus dignitatis causa posuit, ut maioris
 honoris essent eius Epistolæ apud auditores. Apostolorum autem genera sunt
 quatuor, primum est quod neque ab hominibus est, neque per hominem, sed à
 Deo tantummodo. De quorum numero fuerunt Moyses, & Esaias, aliiq; quam
 plurimi Prophetæ & Apostoli. Qui quamuis ab homine Christo essent missi, ta-
 men ipse homo erat & verus Deus. Moyse dictum est *mittam te ad Pharaonem* Et
 Esaiæ: *Quem mittam & quis ibis nobis & ille ecce ego, mitte me & Dominus vade inquit*
ad populum istum. Secundum, quod à Deo est, sed per hominem, de quorum nume-
 ro fuit Iosue, qui Deo præcipiente per Moysen missus est, alique quamplurimi,
 qui electi vocibus populi pro vitæ meritis Deo volente electi sunt, quia voluntas
 populi voluntas Dei est. Tertium quod ab homine tantummodo &, non à Deo,
 cum fauore hominum aliquis eligitur non pro bona conuersatione, neque causa
 religionis, vel qui pretio subrogatur in sacerdotii dignitatem, de quorum numero
 vni dicit beatus Ambrosius, Episcopo vere nisi centum solidos dedisses, hodie E-
 piscopus non esses, de istorum etiam numero erant illi, de quibus dicitur in libro
 regum qui temporibus Ieroboam implebant manus suas, & fiebant sacerdotes I-
 dolorū. Quartum genus est quod neque à Deo neque per hominem, sed à semet-
 ipso fit, ut sunt pseudoprophetæ, & pseudoapostoli, qui dicunt: hæc dicit Domi-
 nus, cum Dominus non miserit eos. Sciendum etiam quia inter istos omnes sunt
 quidam tantæ dignitatis, ut Prophetæ & Apostoli sint, ut Moyses Hieremias, E-
 saias, Ioannes Baptista, de quo dicitur, *Ecce mitto Angelum meum ante faciem tuam.*

Ex

ex quibus fuerunt Apostoli, qui prœmia electorum, & m̃la reprobortũ suis prœdixerunt auditoribus. Quidã vero solummodo Prophetæ officio funguntur. *Iesu Christi.* Iesus nomen est hominis assumpti à verbo, sicut ad Mariam Angelus ait: vocabis, inquit, nomen eius Iesum. Christus nomen est dignitatis, à chrismate enim, id est, ab vnctione dicitur Christus. Nam sicut apud Romanos diadema, & purpura Reges facit, ita antiquo tempore apud Iudæos vnctio chrismatis Reges, & sacerdotes faciebat, & per illam vnctionem visibilem merebantur accipere gratiam spiritus sancti. Verbi gratia sicut in baptismo modo accipiunt credentes spiritus sancti donum. Christus vero non est vnctus oleo visibili, sed plenitudine spiritus sancti, repletus, de quo dicit psalmista: *unxit te Deus, Deus tuus oleo latiss.* Paulus ergo Apostolus est Iesu Christi, quia ab illo est electus, & ab illo est missus: *per voluntatem Dei* subaudi patris, ideo autem dicit *per voluntatem Dei Patris*, quia vna est voluntas Patris, & filii, atq; spiritus sancti, sicut vna substantia, & inseparabilis diuinitas. *sanctis omnibus qui sunt Ephesi & fidelibus in Christo Iesu.* Duplíciter potest diuidi omnis salutatio Epistolarum istarum, potest enim media distinctio in hoc loco esse, vbi dicit, in Christo Iesu, vt quidam simplicium dicunt, & postea sub inferri, gratia vobis, sed melius & congruentius est perfectam distinctionem ibi ponere cum subauditione, salutem dicit ac deinde alium verbum incipere *gratia vobis & pax.* Quia quod dicit omnibus sanctis, qui sunt Ephesi, salutem optat, tertia persona est, quare quærit omnis salutatio, & quod subnectit, gratia vobis, iam secunda persona est, ad quam debet conuerti sermo post salutationis verba. Quare autem cum omnibus sanctis & fidelibus, quia non omnes fideles sunt sancti. Sunt enim Catechumeni fideles quia credunt in verum Deum, sed quia non sunt baptizati, non sunt sancti, Ideoque addidit in Christo Iesu, quia sunt multi, qui sunt fideles, sed non in Christo Iesu, sicut sunt serui, qui non ideo fideles sunt Dominis suis, vt gratiam Iesu Christi inueniant, sed gratiam Dominorum suorum, & quia timent flagellari ab illis, illis ergo Apostolus optat salutem qui sanctificati sunt in baptismo, & fideles sunt in Christo Iesu, hoc est fidem habent Christi Iesu & fidem quam habent bonis operibus exornant gratia vobis subaudi, id est, fides salus & remissio peccatorum, quæ nobis gratis data est in baptismo, & pax qua reconciliati sumus Deo per passionem filii, eius à Deo Patre & Domino Iesu Christo. Quidam volunt dicere, gratia vobis à Deo Patre, qui gratis misit nobis filium suum, & pax à Deo Iesu Christo, per cuius passionem pacificati sumus Deo, & Angelis, sed vtrumque possumus referre ad vtramque personam, vt dicamus hoc modo Gratia vobis & pax à Deo Patre, & gratia & pax à Domino Iesu Christo. Videtur tamen quibusdam personam spiritus sancti prættermisisse Apostolum. Sed subtiliter inspicientibus patebit nihilominus totius Trinitatis mentionem fecisse in eo enim quod dixit gratia vobis comprehendit personam spiritus sancti, quia gratia hoc est remissionem peccatorum per donum sancti spiritus accipimus siue vbi vna persona Trinitatis ponitur, ibi tota Trinitas intelligitur; quia sicut inseparabilis est substantia diuinitatis, ita inseparabilis est virtus operationis. *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi,* hoc dupliciter potest intelligi. Benedictus, inquit, Deus creator omnium rerum, qui est Pater Domini nostri Iesu Christi, & qui illum genuit ante omnia sæcula in natura diuinitatis, vel aliter: Benedictus Deus filius, qui erat in principio verbum, & qui est Pater Domini nostri Iesu Christi, hoc est hominis à se assumpti, homo siquidem assumptus à verbo totius Trinitatis operatione formatus est in vtero virginali, & hoc attendendũ est, quia à laudibus & benedictionibus inchoauit Apostolus, sicut soliti sunt agere. Sancti Patres, & benedixit Deum, à quo omnia quæ benedici merentur, benedicuntur. *Qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in celestibus in Christo.* Cum dixit in omni benedictione, quid necesse fuit addere spiritali? vel in celestibus, siue in Christo? Quia est benedictio temporalis, & terrena. Benedictio temporalis est turma filiorum, & famulorum, & Ancillarum,

Psal. 44. v. 8.

II.

D

E.

III.

Gen. 9. v. 2. cillarum, benedictio terrena est abundare copiis diuitiarum, exuberantia frugū, quæ etiam benedictio vsque ad animalia peruenit. Sic legitur in Genesi, quod benedixit Deus omni creaturæ dicens, *crescite & multiplicamini & replete terram* benedictio vero spiritualis, & æterna est fides, spes, caritas cæteræque virtutes. In Iac. 1. v. 17. coelestibus vero subiunxit, quasi de coelestibus, *quia omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est*, Addit etiam in Christo, quasi per Christum, quia quicquid boni habemus, non nostris meritis, sed per illum, & ab illo habemus. F. Sed quæstio oritur, quare dixerit in omni benedictione spirituali, cum nullus hominum possit habere in præsentī sæculo omnes benedictiones, id est, omnes virtutes, siue omnia dona spiritus sancti, vsquequo illud impleatur, quod idem Apostolus alibi ait. *Cum tradiderit regnum Deo Patri, tunc erit Deus omnia in omnibus*. Nam 1. Cor. 15. v. 24. in præsentī sæculo dona spiritus sancti singulis diuiduntur, non tamen omnia singulis dantur. Quia *alii datur per spiritum sermo sapientia alii sermo scientia & cætera* vsque dum subiungitur, *hæc omnia operatur vnus atque idem spiritus diuidens singulis prout vult*, quæ quæstio tripliciter soluitur, vel quod vnusquisque in semetipso non habet in generalitate, habet caritatem fraternitatis, hoc faciente. Verbi gratia. Quia vnus habet caritatem, alius castitatem alius abstinentiam alius mansuetudinem, alius sapientiam; vel quia in omni benedictione quam habemus, ab illo benedicimur, vel tertio modo potest esse præteritum tempus pro futuro, vt sit sensus: qui benedicet nos post generalem resurrectionem in omni benedictione spirituali, sequitur *sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in caritate*, ex superioribus ista pendent, sicut inquit, benedixit nos, sicut eligit hoc est prædestinauit & præordinauit in ipso, id est, in Christo. G. Omnipotens ergo Pater ante omnem creaturam, spiritualement videlicet atque corporalem prædestinauit omnes in Christo credentes, vt ipse sit caput omnium in se credentium, & omnes credentes sint eius membra. Et hoc ideo vt essemus sancti, & immaculati in conspectu Dei Patris, in caritate & dilectione, quæ diligitur Deus, & proximus, vel etiam in caritate, quæ ipse dilexit nos, in ipsa nos prædestinauit, qui in tantum nos dilexit, vt vnigenitum filium suum pro nobis daret, sicut Ioannes dicit, *sic dilexit Deus mundum vt vnigenitum suum pro mundo* daret, hoc autem distat inter immaculatum, & sanctum quia immaculatus est puer, vel aliquis hominum, quando ab omnibus maculis peccatorum mundatur in baptismo. Sanctus vero efficitur labore, & studio tradendo corpus variis tormentis pro Christi nomine, sicut sancti Martyres fecerunt, siue mortificando se cum vitiis & concupiscentiis. Non autem ideo nos elegit, vt sancti & immaculati essemus, quia nondum eramus conditi, sed idcirco nos præordinauit, in sua dispositione quia futurum erat, quod in Christum crederemus. V. *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum secundum propositum voluntatis suæ*, prædestinare est præordinare, & præfinire, quando illud quod facturi sumus, longe ante præfinimus in corde, quando & quomodo illud opere impleamus. Adoptio autem siue optio dicitur electio, vnde dicimus, optimum, hoc est valde electum. Sic ergo Deus Pater præfiniuit & statuit in voluntate, & dispositione sua, vt nos in dilectionem eius filiorum reciperemur per Iesum Christum in ipsum, hoc est in ipsum Iesum Christum credentes, filii Dei efficeremur per gratiam, qui non eramus per naturam, secundum propositum voluntatis suæ, id est, secundum quod disposuit in voluntate sua in laudem gloriæ gratiæ suæ, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. H. Duo dicit, gloria, & gratia: gloria ergo referenda est ad redemptionem nostram, quæ nos redemit: gratia autem ad remissionem peccatorum, quæ nobis gratis dedit in baptismo per fidem passionis suæ, & per gratiam sancti spiritus. Elegit itaque nos in dilectionem filiorum per Iesum Christum in laudem gloriæ suæ & in laudem gratiæ suæ, vt ipse laudetur, & glorificetur ab omni creatura rationabili, in qua subaudi gratia gratificauit nos, hoc est gratis redemit & dedit remissionem peccatorum, & sic postmodum gratos, & acceptos nos fecit sibi, & hoc per passionem dilecti filii sui, dicit beatus Hieronymus, quia in Græco sermone non habetur filio suo, nisi tantummodo absolute dilecto, vt ostendatur dilectus

lectus esse omni creature rationabili, ita autem venit à gratia gratificare, sicut à iustitia iustificare, *in quo*, id est, in Christo vel per Christum *habemus* omnes *redemptionem* siue liberationem de morte ad vitam *per sanguinem* passionis eius & *remissionem peccatorum* in baptismo per fidem passionis illius. Sicut Ioannes dicit. *Qui dilexit nos* inquiens & *lauit nos à peccatis in sanguine suo*, hoc est per sanguinem passionis suæ & per fidem *secundum diuinitas gratia eius* subaudi habemus nos redemptionem, & remissionem peccatorum. *Quæ* subaudi gratia *superabundauit*, id est, supercreuit *in nobis in omni sapientia & prudentia*, diuinitas gratiæ eius sunt misericordia, & pietas. Quæ in tantum creuit in nobis, vt non solum redimeret & remissionem peccatorum nobis daret, sed etiam mysteria cognitionis suæ nobis reuelaret, quæ in nouo, & veteri testamento continentur. In omni sapientia diuina & humana, visibilium & inuisibilium rerum, & omni prudentia visibilium, mortaliumque rerum. Nam sapientia est, vt quidam dicunt, cognitio diuinarum, humanarumque rerum, visibilium, & inuisibilium, mortalium & immortalium. Prudentia vero tantum visibilium, & humanarum, atque transitoriarum, vel aliter sapientia est cognitio sanctæ Trinitatis, prudentia vero visibilium rerum, elementorum cognitio, vt cognoscat homo mundum à Deo esse factum, quando ei placuit, & quomodo ei visum est, vt cursus etiam siderum cognoscat, quantum humanæ fragilitati permittitur, ordinemque temporum, & quomodo facta sunt ista, & ad quem finem tendant *ut notum faceret nobis* Deus Pater *sacramentum voluntatis suæ secundum beneplacitum eius quod proposuit in eo*, id est, in Christo: sacramentum est res secreta, idem est & mysterium hoc est aliquid occultum, quod fuit istud sacramentum, quod manifestauit nobis Deus Pater? mysterium Natiuitatis Christi, passionis, atque resurrectionis eius, nostræque redemptionis. Voluntas enim Dei Patris fuit, quam proposuit siue disposuit, vel decreuit in Christo, siue per Christum implere, vt nos per aduentum filii sui redimeremur. Hoc ergo sacramentum voluntatis suæ manifestauit nobis Deus Pater per incarnationem filii sui secundum quod ei bene complacuit, & secundum quod ipse in eo decreuit, & quando hoc factum sit manifestat, dicens, *In dispensationem*, id est, in dispositionem vel ordinationem *plenitudinis temporum* præfinit ipse Deus Pater *instaurare omnia in Christo* siue per Christum *quæ in cælis & quæ in terra sunt in ipso*, id est, in Christo, siue per Christum dicit beatus Hieronymus, quia prænimio amore, quo Apostolus Christum diligebat, sæpe extraordinarie nominis eius mentionem ponebat, & sicut ipse Apostolus de se ipso dicit, imperitus fuit sermone, sed non scientia. Restaurare est ad instar prioris status aliquam rem, quæ lapsa fuerat, reuocare, restaurauit ergo Deus Pater, per filium suum, omnia quæ in cælo & quæ in terra sunt, quando Angelicam naturam, & humanam reparauit. Ea quæ in cælo sunt reparauit, quando Angelorum numerum qui quondam imminutus fuerat, ex lapsu Angeli per reparationem generis humani compleuit, & eis lætitiā reddidit, quam amiserunt peccante homine. Ea quæ in terra sunt reparauit, quando genus humanum, quod in mortem ruerat peccando, ipse sua passione redimendo, de morte reuocando ad vitam. Aliter per cælum possumus intelligere Iudæos, qui cælestia mandata acceperant, per terram vero gentiles qui solummodo terrena cogitabant, atque quærebant, & pro Deo Idola colebant, reparauit ergo Deus Pater per passionem filii sui omnia, quæ in cælo & quæ in terra sunt quando hoc quod perit in Iudæis in infidelitate manentibus ex multitudine gentium venientium ad fidem compleuit, & hoc in dispositionem plenitudinis temporum, fecit, id est, in ea ætate sæculi, qua ipse decreuerat, & statuerat. De hac plenitudine temporum. Dicit alibi idem Apostolus *postquam uenit plenitudo temporis*, id est, sexta ætas, *misi Deus filium suum*, & quod hic dicit pluraliter & alibi singulariter temporis vnum idemque est, *in qua*, id est, in Christo siue per Christum *forte* siue electione *vocati sumus* subaudi ad vitam æternam *predestinati*, siue præordinati *secundum propositum eius*, id est, secundum dispositionem Dei

VII.

Apoc. I. 7.

L.

IX.

K.

X.

L.

Gal. 4. v. 4.

XL.

- XII.** Patris, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suae, hoc est secundum quod ipse vult & ordinat. Ideoque sumus praedestinati ad vitam aeternam, *ut sumus in laudem gloriae eius subaudi nos Iudaei qui ante speravimus in Christo*, hoc est, ut laudetur, & glorificetur ipse ab omnibus. Et laudetur non solum ex salute gentium, sed etiam ex nostra, cum fuerimus iustificati per baptismum, & per fidem passionis eius, qui non poteramus iustificari per legem, quae neminem ad perfectum adduxit, sciendum quia ipse nostra laude non eget, sed nos egemus, ut illum laudando perueniamus ad gratiam illius, Verbi gratia sicut sol non eget nostro aspectu, ut nos claritatem eius videamus, & splendorem, sed nos indigemus illius calore, & illuminatione ut ab illo illuminemur, & calefiamus.
- XIII.** *In quo id est, in Christo siue per Christum & vos subaudi Ephesii, cum audissetis verbum veritatis*, hoc est *Evangelium salutis vestrae* subaudi recepistis fidem eius, *in quo*, id est, in quo Christo & credentes signati, hoc est signati vel assignati estis Deo *spiritu promissionis sancto*, id est, per spiritum sanctum, qui promissus est à Domino Apostolis, & à quo nos habemus, promissionem vitae aeternae in baptismo. Assignati ergo sumus Deo per spiritum sanctum, quem percepimus in baptismo, quia signaculum similitudinis Dei, quod perdidimus peccante primo parente nostro, illud recepimus in baptismo. Hoc est innocentiam & sanctitatem animae, in qua homo factus est ad imaginem & similitudinem Dei. Non enim corpore fuit illa similitudo, & imago, sed in anima. Habemus siquidem innocentiam animae receptam purgati ab omni labe peccati, & immortalitatem in corpore iam tenemus in spe.
- XIV.** *Qui subaudi spiritus sanctus est pignus hereditatis nostrae in redemptionem acquisitionis*. Dicit beatus Hieronymus in explanatione huius Epistolae, quia melius est dicere, qui est arrha hereditatis nostrae quam pignus, quia ita habetur in Graeco. Interpres enim qui hanc transtulit Epistolam de Graeco sermone in Latinum, non intelligens proprietatem verbi, pro arrha transtulit pignus, aliud siquidem est pignus, aliud arrha, pignus est vadium siue vadimonium, quod ideo datur, ut recipiatur, & solent hoc dare homines, quorum pecora inveniuntur in aliorum segetibus, aut vineis, aut cui aliquid damnum committunt. Arrha autem est, quam solent negotiatores dare illis, à quibus emunt aliquid. Quae ideo datur, ut non recipiatur, sed ut quod deest pretio compleatur. Vnde dicitur arrha à re complenda, pro qua datur, ipse ergo spiritus sanctus credentibus est arrha, quia ab illo operationem miraculorum accipiunt, aliasque virtutes, spem videlicet, fidem, & caritatem, interpretationem sermonum, ceteraque huiusmodi, & si in praesentiantum gloriam habemus ab illo cum adhuc arrham teneamus, non aliud, quid putandum est quantae dignitatis erimus, cum nobis complebitur in aeterna felicitate, quod minus deest in qua sine fine praesentia Dei fruituri sumus. Et notandum quia in redemptionem acquisitionis nostrae & in laudem gloriae Christi habemus nos arrham spiritus sancti, quia per illum acquirimus Deo redempti sanguine Christi, & baptizati in fide ipsius, ut ipse Deus omnipotens laudetur, & glorificetur. Propterea subaudi quia vos arrham spiritus sancti habetis, acquisiti estis Deo, & ego audiens fidem vestram quae est in Domino Iesu, id est, quam habetis in omnibus sanctis, hoc est in omnes sanctificatos in baptismo.
- XVI.** *Non cesso gratias agens pro vobis* subaudi Deo *memoriam vestri faciens in orationibus meis* subaudi primum pro me, deinde pro vobis, *Ut Deus Domini nostri Iesu Christi*, id est, Deus Pater, qui est homini assumpto à verbo & *Pater gloria*, id est, Pater verbi, *Det vobis spiritum sapientiae & revelationis siue manifestationis in agnitionem eius*, hoc est in cognitionem Dei Patris. Quare dicit non cesso pro vobis gratias referre Deo? Numquid semper poterat insistere laudibus, & orationibus? Non, sed propter maximam assiduitatem talia dixit. Ideo autem diximus Deum Patrem Deum esse hominis assumpti à verbo, quia in veritate habetur, sicut ipse filius ex patre humanitatis loquitur in passione, *Deus Deus meus quare me dereliquisti*. Et resurgens à mortuis dixit Mariae *ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum Deum meum & Deum vestrum*.
- XVII.** *Pater*

Pater autem gloriæ eius, id est, Pater verbi quia ipse filius gloria illius appellatur, dicente Patre ad eum *exurge gloria mea exurge & psalterium*, id est, chorus omnium virtutum, per illum enim glorificatus est Deus Pater, *illuminatos oculos cordis vestri* subdet vobis, *ut sciatis quæ sit spes vocationis eius* subaudi à subsequenter in sanctis hoc est, ut habeatis spem percipiendi vitam æternam. Sequitur *& omnia subiecit sub pedibus eius*. Quæ omnia? Omnia scilicet genera hominum, & omnia quæ in coelo, & quæ in terra continentur. Quæstio oritur in hoc, cum Psalmista dicat omnia subiecta esse potestati filii Dei, sicut in hoc loco dicitur, quare idem Apostolus in Epistola ad Hebræos dicat, necdum tamen omnia subiecta videmus ei. Quæ quæstio hoc modo soluitur, quia duæ sunt subiectiones, voluntaria, siue spontanea, & coactiua, siue potestatiua, de voluntaria igitur subiectione dicit Apostolus ad Hebræos necdum esse subiecta ei omnia per fidem, & voluntatem, quia necdum omnes gentes credunt in eum, de coactiua vero siue potestatiua subiectione dicit psalmista, omnia subiecta esse ei, quia per potentiam velint nolint Iudæi, atq; pagani & dæmones subiecti sunt ei. Quia dæmones per inuocationem nominis eius fugantur ab obsessis corporibus, & pagani illo permittente aliorum regna & terras inuadunt. *Et ipsum*, id est, Christum *dedit Deus Pater caput* hoc est Principem *supra omnem Ecclesiam quæ est corpus ipsius* subaudi & quæ constat ex Angelis & hominibus iustis. Christus ergo caput siue Princeps est Ecclesiæ, quia sicut à capite reguntur membra, & à spiritu viuificatur corpus, ita à Christo reguntur omnes electi, & viuificantur. Et sicut corpus constat ex ossibus, & carnibus, & fortibus, atque infirmis membris, & tamen omnia à spiritu viuificantur, ita Ecclesia continet in se fortes in fide, in bono opere. Peccatores quoque qui sunt infirmi in fide, & in virtutibus, quos tamen omnes viuificat Christus qui est caput illorum dum eos ad fidem vocat. *Plenitudo eius qui omnia in omnibus adimpletur*. Subauditiones huiusmodi hic sunt necessariae. Quæ ecclesia quæ est corporis Christi plenitudo eius subaudi est, id est, plenitudo corporis Christi qui per omnia genera hominum in omnibus generibus hominum adimpletur, hoc est augetur & augmentatur, dum enim quotidie ex singulis gentibus ad fidem Christi per baptismum concurrunt, quotidie corpus illius augetur. Verbi gratia sicut de quolibet Rege dicitur, quia dum ad eum exercitus & populi diuersarum gentium confluunt, augetur, & adimpletur.

CAPVT II.

Peccatis antea mortui, per Christum viuificati sunt, non suis operibus, sed gratis per fidem. Ostendit Gentes quæ prius alienæ erant à Dei promissionibus, iam per Christum & fidem, quæ Dei donum est, factas esse sanctorum conciuēs, itemquæ habere fundamentum cum Patriarchis ac Prophetis.

ET vos, cum essetis mortui delictis & peccatis vestris, † in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentia, † in quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij iræ, sicut & ceteri: † Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos. † & cum essemus mortui peccatis conuiuificauit nos in Christo, (cuius gratia estis saluati) † & conresuscitauit: & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu. † ut ostenderet in sæculis superuenientibus

Ff 2

abundan-

O.
Psal. 56. v. 9.
XVIII.
XXII.
XXIII.

I.
A.
2.
3.
4.
5.
6.
7.

abundantes diuitias gratia sua in bonitate super nos in Christo Iesu
 † Gratia enim estis saluati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei enim
 donum est, † non ex operibus, ut quis glorietur. † Ipsius enim
 sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae prae-
 parauit Deus ut in illis ambulemus. † Propter quod memores estote,
 quod aliquando vos Gentes in carne, qui dicimini praeputium, ab
 ea quae dicitur circumcisio in carne, manu facta: † quia eratis illo
 in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israel, & hospites
 testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc
 mundo. † Nunc autem in Christo Iesu, vos, qui aliquando eratis
 longe, facti estis prope in sanguine Christi. † Ipse enim est pax nostra,
 qui fecit utraque unum, & medium parietem maceria soluens, i-
 nimicitias in carne sua: † legem mandatorum decretis euacuans,
 ut duos condat in semetipso in unum nouum hominem, faciens pa-
 cem, † & reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interfi-
 ciens inimicitias in semetipso. † Et veniens Euangelizauit pacem
 vobis, qui longe fuistis, & pacem iis, qui prope. † Quoniam per ip-
 sum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem. † Ergo iam
 non estis hospites, & aduena: sed estis ciues sanctorum, & domestici
 Dei: † superedificati super fundamentum Apostolorum, & Pro-
 phetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu: † in quo omnis
 adificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino: † in
 quo & vos coedificamini in habitaculum Dei in Spiritu.

ET vos subaudi Ephesicum essetis mortui delictis & peccatis vestris in quibus al-
 quando ambulastis secundum saeculum mundi huius, id est, secundum saecularia de-
 sideria amatorum huius mundi, secundum Principem potestatis aeris huius, hoc
 est secundum voluntatem Diaboli, qui in caligine huius aeris reseruatur, crucian-
 dus, spiritus, id est, Diabolus quem superius appellauit Principem, qui nunc operatur
 in filios diffidentia, hoc est in paganis & haereticis, atq; Iudaeis, qui fidem rectam &
 perfectam non habent. Hoc distat inter delictum, & peccatum, quia delictum per-
 petramus quando ea praetermittimus, quae nobis à Deo praecipuntur implere, ut
 est diliges proximum tuum sicut te ipsum, & quando illud non diligimus, vel non honora-
 mus parentes, tunc delinquimus. Vnde dicitur delictum, quasi derelictum: pecca-
 tum est quando illud perficitur, à quo Deus praecipit se asseruare. Verbi gratia sicut
 est, non occides, non adulterabis & cetera. Vel aliter delictum est in cogitatione
 peccatum in operatione, Iudaei ergo & gentiles mortui erant delictis, & peccatis, quia
 anima quae peccauerit ipsa morietur non per substantiam sed peccato propter quod
 recedit Deus ab homine, qui est vita animae. Nam sicut moritur corpus receden-
 te anima, ita moritur anima recedente Deo. Quod autem dicit, in quibus subau-
 di delictis & peccatis aliquando ambulastis, blandendi causa hoc dixit, & tale est,
 quale & illud fuistis aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino. Sequitur, in quibus
 subaudi delictis & peccatis & nos omnes subaudi Iudaei aliquando conuersati sumus in
 desideriis carnis nostrae, id est, carnalibus concupiscentiis, & terrenis voluptatibus
 facientes

facientem voluntatem carnis & cogitationum hoc est, quod cogitabamus, corde, implebamus opere, adulterium videlicet, fornicationem, furtum & cætera. *Et eramus natura filii iræ* siue filii vindictæ. *Sicut & ceteri subaudi homines.* Non debemus putare quod natura humana à Deo mala sit creata, & condita, quia bona, sancta, & immortalis facta est. Sed vitio suo corrupta, & deprauata est, ad imaginem enim & similitudinem Dei factus est homo in anima, non in corpore. Sed peccando perdidit imaginem, quam habebat in sanctitate, & in innocentia & in similitudinem, quam habebat in immortalitate, ipse autem homo non genuit filium ad illam similitudinem, qua ipse factus est, sed ad imaginem & similitudinem suam, quam ipse iam habebat, hoc est peccatorem, & mortalem, sicut ipse erat. Dum ergo peccatores & mortales nati sumus ex primis parentibus, qui similes nobis iam erant effecti, quasi natura siue naturaliter eramus filii vindictæ, quia propter præuocationem mandatorum Dei quæ præuocati sumus, in parentibus nostris vindictam merebamur recipere. *Deus autem qui diues est*, hoc est abundans & multiplex subaudi non solum in potentia, & virtute, sed in misericordia. *Propter nimiam siue propter maximam caritatem & dilectionem suam, qua nos dilexit cum essemus mortui peccatis*, eo modo, quo superius diximus, *conuiuificauit*, id est, simul viuificauit nos Christo in baptismo per fidem passionis filii sui, ut sicut Christus resurgens à mortuis iam non moritur, ita & nos sine peccato viuentes iam non moriamur in peccato, sed viuamus virtutibus. *Cuius gratia saluati estis*, Ephesii, non vestris meritis, *Et conresuscitauit & consedere fecit in cælestibus in Christo*, id est, per Christum Iesum, hoc dupliciter potest intelligi, conresuscitauit, id est, simul resuscitauit cum Christo in baptismo, quando verbi gratia de scindimus in fontem, & mortui sumus ibi peccato, sicut Christus mortuus est in cruce, & depositus in sepulcrum, & resurreximus de morte ad vitam, de immunditia ad innocentiam, præcedentes de fonte purificati & mundati ab omnibus peccatis, sicut Christus resurrexit de sepulcro, & consedemus iam in cælestibus per fidem, & spem, iuxta quod Dominus Apostolis promisit, dicens, *Vos, inquit, sedebitis super sedes duodecim*. Nam quando Apostolus ista loquebatur, in carcere erat positus & tamen cum fiducia talia dicebat. Possumus & aliter intelligere, accipientes præteritum tempus pro futuro hoc modo. Conresuscitabit nos Deus Pater per potentiam verbi sui in die iudicii, & consedere faciet in cælestibus per Christum Iesum. Ineffabilis est ista dilectio, qua Deus Pater non solum pro iustis, sed etiam pro peccatoribus & quod maius est rebellibus dignatus est mittere filium suum, ut ostenderet pro eo ut ostendat in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratia sua super nos, qui in eum credimus in bonitate seu in pietate in Christo Iesu, hoc est per Christum. Sæcula dicuntur eo, quod sequantur, & in se reuoluantur. Ideo autem dicit in seculis superuenientibus, siue futuris, quia multa sæcula & multa tempora erunt post diem iudicii, atque innumerabilia licet continuata dies sit. Non enim sol occasum patietur, iuxta illud. Non occidet tibi vltra sol tuus: istæ sunt ergo diuitiæ quas ostendit super nos, quas oculus non vidit nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Hoc est gaudia in æterna vita sine fine mansura. Quæ tunc ostendentur nobis per Christum in seculis venturis, quia in præsentī seculo non possunt videri: *gratia enim* subaudi Dei estis saluati de morte ad vitam *per fidem* in baptismo, non vestris meritis, & hoc subaudi, quod saluati estis, & fidem habetis non est ex vobis, Dei enim donum est ut salui sitis, & fidem habeatis. Vnde Dominus dicit, *hoc est opus Dei ut credatis in eum*. Si opus Dei est, non ex nobis, à nobis, siquidem neque fidem, neque salutem habemus, neque aliquid boni, quia Deus est, qui operatur in nobis, & velle & perficere. Quia ergo solent plerique dicere, propter bona opera mea merui veni ad fidem, ideo subiunxit Apostolus non ex operibus, subaudi, accepistis fidem ut nequis gloriatur sed per gratiam Dei prius præcedit fides, ac deinde subsequitur operatio. Solent etiam illi, qui ex operibus suis gloriantur, Cornelium Centurionem in exemplum trahere, dicentes: quia propter bona opera quæ habebat, meruit accipere fidem, instructus à Petro. Quibus

IY.

V.

C.
VI.

Matt. 19. v. 28.

VII.
D.

VIII.

Ioan. 6. v. 29.

IX.
E.

respondendum est, quod Cornelius, centurio erat Iudæorum, habens cognitionem & notitiam vnius Dei, à quo se sperabat, & credebatur pro suis bonis operibus remuneratum iri, & quia aliquid fidei habebat iam perceptum, quod exornabat bonis operibus, meruit instrui à Petro de cognitione totius Trinitatis, & baptizari baptismo sacramenti, sine quo nemo potest mundari à peccatis, *ipsum enim sumus factura* hoc est ipso Christo operante effecti sumus boni, & facti innocentes, *creati* siue renouati *in bonis operibus in Christo Iesu*, id est, per Christum Iesum siue per fidem Christi Iesu. *Quæ bona opera præparauit Deus ut in illis ambulemus* proficiendo de virtute in virtutem. Non de illa factura hic loquitur, qua in principio facti sumus, ut essemus, sed de illa, qua cum mali essemus boni effecti sumus ipso operante. *Propter quod* subaudi quia renouati estis in bonis operibus *memores estote* siue mementote *quia aliquando*, id est, antequam veniretis vos ad fidem, *gentes eratis in carne*, hoc est in carnali conuersatione. *Qui dicebamini præputium ab ea*, subaudi gente *qua dicitur à vobis circumcisio in carne manu facta*, Iudæi propter circumcisionem à gentilibus appellabantur circumcisio, & gentes quia incircumcisæ erant, appellabantur à Iudæis præputium, quasi peccatores, & alieni à Deo. Bene autem circumcisio in carne dicitur esse, & manu facta, quia in vno solummodo corporis membro illa circumcisio fiebat manuum operatione. Nostra vero circumcisio non fit in expoliatione vnius membri, solummodo, sed in toto corpore spiritualiter, & in omnibus corporis sensibus, quoniam circumcidimus in nobis vitia, & delectationes carnis, & concupiscentias prauas, expoliantes nos omnibus peccatis delectationum, atque operationum, sequitur. *Qui eratis illo tempore antequam crederetis sine Christo*, hoc est sine fide Christi, vel sine promissione de Christo, *alienati à conuersatione Israel*, id est, extranei, & alieni à conuersatione Iudæorum, quia non seruabatis circumcisionem, neque sabbatum, neque legalia offerebatis sacrificia, & *hospites testamentorum* subaudi eratis. Hospes dicitur quasi ostii, eo quod quando suscipiebatur in domum, ponebat Dominus domus, qui suscipiebat, pedem super ostium, & datis dextris iurabat, quod pacificus esset ingressus. Gentiles ergo transeuntes ad Iudaismum, quamuis circumciderentur, & legalia sacrificia offerrent, tamen non ideo reputabantur ut ciues, sed profelyti appellabantur, & aduenæ, & quasi hospites habebantur. Ideoque dicit Apostolus, quia hospites, id est, aduenæ, & profelyti erant testamentorum Dei, non habentes spem vitæ æternæ, vel illius promissionis, quæ facta est ad Abraham, quod in semine eius, id est, in Christo benedicentur omnes gentes. *Quamuis enim illa promissio facta esset de eis tamē illi non habebant spem*, quod possent peruenire in societatem Iudæorum, quia non habebant legem, & Prophetas, in quibus ipsa promissio contineretur, *ut sine Deo vero*, subaudi erant in hoc mundo, licet enim multos Deos colerent gentiles, tamen sine Deo vero erant, non habentes cognitionem eius, quia & illi quos colebant non erant Dii sed dæmones & opera manuum hominum. *Nunc autem in Christo Iesu*, id est, per Christum Iesum siue in fide Christi Iesu *vos gentiles, qui eratis aliquando longe* subaudi à Deo non loco, sed merito *facti estis prope* non loco sed merito *in sanguine Christi*, hoc est in fide passionis Christi *ipse Christus est pax*, id est, reconciliatio nostra, qui nos reconciliauit Deo Patri per sanguinem passionis suæ; & *qui vtrāq;* subaudi genera hominum Iudæorum scilicet, ac gentium *fecit vnum* subaudi ouile, & vnum corpus in vnitatem Ecclesiæ & fidei, sicut ipse promisit in Euangelio, & *fit* inquit *vnum ouile & vnus Pastor*, Et *soluens*, id est, destruens & euacuans in carne sua, id est, in passione sua *medium parietem maceria* hoc est inimicitias subaudi quæ erant inter duos populos, *legem mandatorum decretis euacuans*, id est, in præceptis & statutis Euangelii euacuans legem, *ut duos* subaudi populos *condat* siue ædificet *in semetipso*, id est, in vnitatem fidei suæ. Medium parietem appellat in hoc loco præcepta legalia, circumcisionem scilicet, obseruationem sabbatorum, festiuitatem neomeniarum, & sacrificiorum, quæ diuidebant duos populos Iudæos & gentiles, veluti paries diuidit ac separat duos homines, siue duas res. Et quod dixit parietem hoc exposuit cum dixit, inimicitias, & legem mandatorum. Quia propter legem & obseruan-

Ioan. 10. v. 16.

seruantiam eius erant inimicitie, & contentiones inter illos duos populos, quoniam Iudæi deputabant gentiles quasi immundas. Sed illum parietem siue inimicitiam vel legem mandatorum destruxit ipse in passione sua quando pro omnibus est immolatus, sic vocans gentiles ad fidem, & redimens veluti Iudæos, & insuper in decretis Evangelii euacuauit legem in mysteriis, quia non præcipit neque Iudæo neque gentili offerre sacrificium, & circumcidi, postquam ipse passus est, qui præfigurabatur in illis sacrificiis *in unum nouum hominem*, id est, in se ipso *faciens pacem*. Quomodo factus est ipse nouus homo? in hoc quod natus est ex virgine sine semine virili, & conuersatus est in mundo sine peccato, quod nemo nec antea nec postea fecit, & *reconciliet Deo Patri ambos populos per crucem*, hoc est per passionem crucis suæ *in uno corpore*, id est, in vna ecclesia, in vna fide, in vna societate, vel in vno corpore, ut omnes ex Iudæis & gentilibus credentes vnum corpus eius sint *interficiens* destruens vel euacuans *inimicitiam in semetipso*, quam inimicitiam destruxit illam quæ erat inter Iudæos & gentiles propter circumcisionem, & sacrificia legalia tunc in semetipso euacuauit, quando passionem sustinendo, quæ erant in mysteriis impleuit in veritate, & postmodum non præcepit ea obseruare; *Et veniens in mundum per incarnationis mysterium Euangelizans per Angelos & per Apostolos pacem vobis gentilibus qui longe fuistis à Deo, non loco, sed merito, & pacem istis*, id est, Iudæis *qui erant prope* per cognitionem eius, quam habebant, *quia per ipsum Christum habemus ambo populi accessum ad Patrem in uno spiritu* subaudi consistentes, vel renati per Christum accedimus ad Deum Patrem, quia ipse est mediator noster, per hoc quod homo & Deus est, & per illum nostras preces ad Deum Patrem dirigimus, & per illum introducimur in conspectu illius. Sicut ipse dixit. *Ioan. 14. v. 6. Nemo venit ad Patrem nisi per me.*

Ergo iam non estis hospites & aduena siue profelyti, vel alieni à consortio Iudæorum vos gentiles, sicut quondam fuistis eo modo, quo superius paululum diximus. *Sed estis ciues sanctorum Patriarcharum, & Prophetarum aliorumque iustorum & domestici Dei.* Ciues dicuntur ab vna ciuitate, à communione. Domestici à domo, qui in vna domo conuersantur. Ergo gentiles socii, & ciues sunt sanctorum, & domestici Dei, quia ad vnam Ciuitatem Hierusalem cœlestem tendunt in vna domo, quæ est Ecclesia Dei commorantur, *super adificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum.* Fundamentum Apostolorum, & Prophetarum omniumque fidelium Christus est, quia in fide illius sunt fundati, & stabiliti, sicut ipse dixit, *Super hanc petram*, id est, *super me adificabo Ecclesiam meam* quæ constat ex Angelis & hominibus iustis. Omnis enim qui fidem Christi habet, super ipsum est fundatus *ipso summo angulari lapide Christo Iesu.* Quomodo est Christus & fundamentum, & summus lapis? Per hoc quod ab illo incipitur fides, & in ipso, & ab illo perficitur, atque cōplectitur ipsa fides. Ideoque sunt omnes electi in ipso fundati, ipse enim dixit pro eo quod est in ipso: angularis enim dicitur, quia sicut lapis angularis duos parietes iungit, ita Christus duos populos in vnitæte fidei suæ coniungendo continet, *in quo Christo omnis adificatio Ecclesiæ, constructa & ædificata crescit in templum sanctum in Domino*, Dum quotidie ex omnibus gentibus ad fidem Christi veniunt fideles crescit ipsa ecclesia quæ est templum Christi, sicut idem Apostolus alibi dicit, *Templum Dei sanctum est, quod estis vos.* Licet enim Deus omnipotens per diuinitatis potentiam vbique sit, tamen aliter habitat in electis, aliter in reprobis, *in quo Christo*, id est, in cuius fide & *vos coadificamini in habitaculum Dei* ut sitis templum Dei viui, crescendo de virtute in virtutem. Et hoc agit *in spiritu sancto*, id est, per gratiam spiritus sancti.

XVI.

I
XVII.

XVIII.

Ioan. 14. v. 6.

XIX.

XX.

Matt. 16. v. 18.

XXI.

1. Cor. 1. v. 17.

XXII.

Paulus docuit hoc mysterium, Prophetis & Apostolis reuelatum, quòd Gentes essent per Christum participes promissionum DEI: quem orat ut spiritu corroborentur, & in charitate radicati, ad plenum in diuinis mysteriis edoceantur.

1. **H**uius rei gratia, ego Paulus uinctus Christi Iesu, pro vo-
 2. bis Gentibus, † sitamen audistis dispensationem gratia
 3. Dei, qua data est mihi in uobis: † quoniam secundum re-
 4. uelationem notum mihi factum est sacramentum, sicut supra scri-
 5. psi in breui: † prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in
 6. mysterio Christi: † quod aliis generationibus non est agnitum filiis ho-
 7. minum, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis
 8. in Spiritu. † Gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparti-
 9. cipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium: † Cuius fa-
 10. ctus sum minister, secundum donum gratia Dei, qua data est mi-
 11. hi secundum operationem uirtutis eius. † Mihi omnium sancto-
 12. rum minimo data est gratia hac. In Gentibus Euangelizare inue-
 13. stigabiles diuitias Christi, † & illuminare omnes, qua sit dispen-
 14. satio sacramenti absconditi à seculis in Deo, qui omnia creauit. †
 15. ut innotescat principatibus & potestatibus in cœlestibus per Eccle-
 16. siam, multiformis sapientia Dei, † secundum præfinitionem secu-
 17. lorum, quam fecit in Christo Iesu Domino nostro: † In quo habemus
 18. fiduciam, & accessum in confidentia per fidem eius. † Propter quod
 19. peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis: qua est gloria
 20. uestra. † Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini no-
 21. stri Iesu Christi, † ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra no-
 minatur, † ut det uobis secundum diuitias gloriae suae, uirtute cor-
 roborari per Spiritum eius in interiorem hominem, † Christum ha-
 bitare per fidem in cordibus uestris: in charitate radicati, & fun-
 dati, † ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, qua sit lati-
 tudo, & longitudo & sublimitas, & profundum: † scire etiam super-
 eminentem scientia charitatem Christi, ut impleamini in omnem
 plenitudinem Dei. † Ei autem, qui potens est omnia facere superabun-
 danter quam petimus, aut intelligimus secundum uirtutem, qua
 operatur in nobis: † Ipsi gloria in Ecclesia, & in Christo Iesu,
 in omnes generationes secula seculorum.

Amen.

Hinc *rei gratia*, id est, propterea quia vos ciues estis sanctorum, & super Christum estis fundati. *Ego Paulus victus sum Christi Iesu pro vobis gentibus.* Vinc-tus dicit, catenis sum alstrictus pro fide Christi, & pro vobis gentibus, quibus prædico verbum salutis, vel victus amore Christi pro vobis gentibus teneor in carcere. Et est sensus si voluissem permanere in Iudaismo, & a prædicatione nominis Christi quiescere, possem esse diues, & magister synagogarum appellari. Sed quia Christum prædico, pro vobis nunc adstrictus teneor catenis in magna egestate positus. *Si tamen audistis dispensationem* siue administrationem *gratie Dei qua data est mihi in vobis*, id est, in vestram vtilitatem. Si tamen isto in loco potius est affirmatiua coniunctio, quam dubitatiua. Et nihil est aliud nisi dicere, certe audistis officium prædicationis meæ quod datum est mihi per gratiam Dei ad vestram vtilitatem. *Quoniam secundum reuelationem Dei notum mihi factum est sacramentum* siue ministerium, *sicut supra* in hac Epistola *scripsi vobis in breui*, prout potestis intelligere prudentiam meam in mysterio Christi, legentes mea dicta. Idcirco hæc Epistola omnibus Epistolis pæne difficilior habetur, quia obtinet in se magna & occulta mysteria, breuique sermone comprehensa est, de quo sacramento siue mysterio dicat quod ei per reuelationem Dei manifestatum est paulo, in sequentibus panditur, hoc est quod gentes in societatem Iudæorum essent venturæ sine aliqua differentia in gratia. Vnde & sequitur, *Quod subaudi sacramentum seu mysterium mihi reuelatum est*, numquid non est reuelatū Patriarchis & Prophetis? utique illis enim solummodo est reuelatum in spiritu, hoc est per spiritum sanctum, qui filii Dei erant per adoptionem, sicut & Paulus, non illis, qui filii sæculi, id est, amatores huius mundi erant, Vel aliter aliis generationibus filiis hominum, id est, Patriarchis, & Prophetis, atq; aliis hominibus non est ad liquidum ita manifestatum mysterium fidei gentium, sicut Apostolis, & Prophetis noui testamenti, ut fuit Agabus, quorum prædicatione ad fidem venerunt. Quod potest probari, & hoc quod Dominus ait: *Apostolis, Multi Reges & Prophetæ voluerunt videre quæ nos videtis & non viderunt*, Maiori enim sapientia fuerunt Apostoli, quam Patriarchæ, quia quod illi viderunt à longo in spiritu, isti & mente & corporeis oculis. Siquidem Iudæi nullo modo poterant credere gentes venturæ esse in societatem suam, sed dicebant illis, qui proselyti fiebant, vitam æternam quidem percipietis, sed non tantæ dignitatis in gloria eritis quantæ nos: quid ergo manifestatum est Apostolis *esse gentes coheredes Iudæis in patria cœlesti & in gloria æterna & concorporales*, id est, simul corpus Christi esse vel in vno corpore ecclesiæ sociari & participes promissionis eius in Christo, id est, confortes esse promissionis Dei Patris quod in semine Abraham benedicerentur omnes gentes. *Omnium sanctorum minimo data est gratia hac Euangelizare* siue prædicare *in gentibus inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes.* Quare dicit modo mihi minimo omnium sanctorum Apostolorum data est gratia? Cum alibi dicat *plus omnibus illis laboravi*, 1. Cor. 4. v. 12. Vtrumq; verum est, & vnum referendum est ad laborem, quod dicit plus omnibus illis laboravi, aliud ad tempus vocationis suæ. Plus enim omnibus Apostolis laborauit, quia cum cæteris in locis sibi distributis prædicarent, ille non solum Iudæis, sed etiam omnibus gentibus, quibus constitutus est Magister, & prædicator: minimo autem quod dicit, tale est ac si diceret, nouissimo, & ultimo. Nouissimus enim omnium Apostolorum ipse vocatus est ad gratiam Euangelii, quia illi à Domino ante passionem, hic vero post eius ascensionem de cœlo vocatus est. Euangelizare est bona annuntiare, quia Euangelium est bonum nuntium, euangelizat ergo non solum, qui Euangelium prædicat, Christi ore prolatum, sed qui bona annuntiat, & gaudia patriæ cœlestis promittit, quæ in lege, Prophetis, Psalmis dictisque sanctorum Patrum continentur. Quæ sunt istæ diuitiæ Christi inuestigabiles, quas misus est Apostolus Euangelizare in gentibus? Nimirum illæ, de quibus idem Apostolus alibi dicit, *quia oculus non vidit nec auris audiuit nec in cor hominis ascendit quæ præparauit Deus* diligētibus se, hoc est gaudia Patriæ cœlestis, vita sine fine māsura. Qd ergo hic dicit diuitias, in subsequētibz appellat sacramentū, ideoq; per diuitias

I.
A.

II.

III.

IV.
B.

Luc. 10. v. 23.

V.

VII.

IX.

C.

1. Cor. 4. v. 12.

1. Cor. 2. v. 10.

non

- non incongrue mysterium incarnationis, & passionis Christi possumus intelligere, redemptionem quoque generis humani, & fidem gentium, & quod nulla distantia esset inter Iudæos, & gentiles in gratia Dei. Quæ omnia idcirco sacramentum recte appellantur, quia ante Christi aduentum occulta, & secreta fuerunt. Sed si inuestigabiles sunt ipsæ diuitiæ, quomodo Apostolus missus est eas Euangelizare? Nam inuestigabilis res est quæ non potest vestigari, & comprehendi. Quod dupliciter potest solui, inuestigabiles siquidem ante Domini aduentum fuerunt, quia nullus potuit eas ad liquidum cognoscere. Sed quia antea erant inuestigabiles, Domino veniente vestigabiles, & comprehensibiles factæ sunt. Vel aliter in sua natura inuestigabiles sunt, sed per gratiam & reuelationem spiritus, hominibus fidelibus vestigabiles sunt, Verbi gratia: statua, quam Nabuchodonosor vidit, inuestigabilis in sua natura fuit, quando Nabuchodonosor non potuit intelligere, quid præfigurabat, sed per reuelationem sancti spiritus Danieli vestigabilis, & comprehensibilis fuit, qui interpretator eius extitit. Data est etiam gratia Apostolo illuminare per fidem omnes, qui voluissent credere, quia sicuti ille, qui infidelis & incredulus est, in tenebris moratur, ita qui fidelis & credulus existit, in luce quiescit, & non solum illuminare, sed Euangelizare *quæ sit dispensatio*, id est, distributio vel ministratio sacramenti absconditi in Deo, qui omnia creauit. Idem appellat modo sacramentum quod superius diuitias, mysterium scilicet incarnationis filii Dei, fidem, & salutem gentium, & gaudia vitæ æternæ quod *à seculis siue ab initio absconditum fuit in Deo vero, qui omnia creauit*. Notandum quia non dicit, Deo fuit absconditum, sed in Deo usquequo ipse per semetipsum manifestare dignatus est. Vnde & appellatur sacramentum, quod est res secreta, atque occulta, antequam ad publicum deducatur. Sequitur, *ut innotescat*, hoc est manifestetur & nota fiat *multiformis sapientia Dei Principibus & Potestatibus in cœlestibus per ecclesiam*. Multiformis sapientia Dei dicitur, quasi multiplex, multas species, & formas habens. Videamus quomodo sit multiformis filius Dei natus de Virgine sine semine virili, vagiebat in præsepio, ut infans, sed ab Angelis glorificabatur de cœlo, ab Herode quærebatur interfici ut homo, sed à Magis stella ducēte quærebatur adorari ut Deus, mortuus est ut homo, resurrexit per potentiam deitatis, resurgens à mortuis apparuit discipulis in habitu hominis, sed spiritum sanctum dedit eis ut Deus. Ecce qualiter multiformis est sapientia Dei, ut ergo ista multiplex sapientia Dei manifestaretur Principibus & Potestatibus in cœlestibus, quas beatus Hieronymus Angelicas virtutes vult intelligi, cœlo residentes, filius Dei veniens in mundum reuelauit eam Apostolis suis, & per Ecclesiam, hoc est in Ecclesia prædicantibus Apostolis manifestauit Angelicis virtutibus. Dicit namque beatus Hieronymus, quod quædam Angelicæ dignitates fuerunt, quæ mysteria superius memorata ad purum non intellexerunt, donec completa est passio Christi, & Apostoli per omnes gentes cœpissent prædicatione sua gentiles trahere ad fidem: quod probari potest per hoc, quod Angeli admirando dixerunt illo ascendente ad cœlos propria virtute, *Quis est iste, qui venit de adam*, hoc est de cruento & sanguinolento mundo, & in psalmo. *Quis est iste rex gloria*, illis enim qui maioris dignitatis sunt, & per quorum ministerium illa annuntiata sunt, cognita fuerunt, utpote Consiliariis, & nuntiis. Illis vero qui minoris potestatis sunt, potest esse ut ex parte incognita essent, & hoc manifestat *secundum præfinitionem* vel præordinationem siue prædestinationem *saeculorum* quod vnum est. *Quam definitionem fecit*, siue impleuit in Christo Iesu, id est, per Christum Iesum, sicut ergo Deus Pater præordinauit ante omnia sæcula, sic compleuit & manifestauit multiformem sapientiam suam per Christum. *In quo Christo habemus fiduciam*, id est, fidem & accessum ad Deum Patrem *in confidentia per fidem eius* hoc est per fiduciam quam habemus in ipso, qui est mediator noster. *Propter quod iubaui quia fidem in Christo habetis & accessum ad Deum Patrem per ipsum, ne deficiatis peto in tribulationibus meis pro vobis*, id est, ne recedatis à fide Christi, dum me videri tribulati pro vobis, *quæ tribulatio est gloria vestra*. Pro illis ergo Apostolus tribulabatur, quia dum illis prædicabat verbum, comprehendebatur à peccatoribus. Sed eius

tribulatio

tribulatio gloria illorum erat, qui confortabantur in fide, & per passionem suam acquirebant gloriam æternam, *huius rei gratia*, id est, propterea ne vos recedatis à fide Christi *flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi*, sicut sunt exteriores oculi corporis, & exteriora genua, cæteraque membra, ita etiam dicuntur esse & interiora. Vnde hic Apostolus non loquitur de exterioribus genibus, sed de interioribus. Per genua ergo debemus intelligere tantummodo submissum, & humilium sensum mentis. *Flecto*, inquit *genua*, id est, submitto, & humilio sensum cordis mei orando Deum pro vobis. Quodq; sequitur *ad Patrem Domini Iesu Christi* in Græco sermone non habetur, nisi tantummodo Patrem, ut absolute intelligatur creator esse omnium rerum. Quod vero in Latinis codicibus additum est Domini Iesu Christi, bene conuenit, quia illi est proprie & naturaliter Pater, nobis autem adoptiue. Sequitur *ex quo Deo Patre omnis Paternitas in cælo & in terra nominatur*, sicuti in præsentī sæculo habemus, quos appellamus Patres, & sunt à quibus appellamur Patres, ita & in illo collegio sanctorum spirituum sunt, qui alios diligunt, vocare Patres, sicut Prælatos. Verbi gratia Angeli diligunt Archangelos appellare Patres, sic de cæteris virtutibus intelligendum, ideoq; dicit ex quo omnis Paternitas in cælo & in terra nominatur, quia & Angeli in cælo, & homines in terra ab illo exordium sumpserunt, & ab illo, qui est Pater omnium rerum, acceperunt, ut Patres alios vocarent, *ut det vobis secundum diuitias gloriae suae virtutem corroborari per spiritum eius in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris*. Idcirco inquit, *flecto genua mea ad Patrem Domini nostri*, ut ipse det vobis virtutem secundum largitatem gloriae suae & secundum abundantiam gloriae suae, ut sitis corroborati in fide, & possit Christus habitare per fidem in interiore homine, hoc est in cordibus vestris. Licet enim Deus omnipotens per potentiam diuinitatis suae ubiq; sit, tamen in illis specialiter dicitur habitare, qui fide eius habent. *In caritate radicati & fundati ut possitis comprehendere in vobis metipsis cum omnibus sanctis quæ sit latitudo longitudo sublimitas & profundum*, Ex superioribus ista pendent, ideo etiã submitto sensum cordis mei ad Deum, ut sitis in caritate radicati, sicuti arbor plantata radicibus firmatur in terra, ut humorem habeat, & à vento facile ne eradicetur. Et non solum radicati sed fundati in ipsa caritate, quasi super solidissimam petram, ut possitis intelligere quæ sit latitudo caritatis, latitudo caritatis est qua diligitur Deus, & non solum amicus, sed etiã inimicus. De quo mandato dicit psalmista *latum mandatum tuum nimis*, longitudo caritatis est perseverantia in bonis operibus, longanimitas etiam siue longitudo caritatis est ab initio fidei vsq; ad finem spei, id est, vsq; perueniamus ad illud ut quomodo tenemus in spe tunc possideamus in re, patienter pro Dei amore aduersa sæculi huius tolerare. Sublimitas siue altitudo caritatis est, ut pro omnibus nostris bonis operibus, tam pro latitudine caritatis, quam pro patientia, longanimitate, & perseverantia in bonis operibus sublimitatē Patriæ cœlestis queramus, sperantes nos à Deo remunerandos. Profundum autem siue occultum caritatis est, ut omnia bona, quæ habemus de occulto Dei dono, & inspiratione nobis venire credamus. Hæc omnia in cruce Christi possunt comprehendere. *Scire etiam supereminentem scientiam caritatem Christi*. Det vobis etiam scire, & intelligere caritatem Christi supereminentē scientiæ humanæ, hoc est ut det vobis scientiã quatenus possitis intelligere quanta sit caritas Christi, qui pro nobis mortuus est. Quæ caritas transcendit, & excedit omnem scientiam humanam, & non solum humanam, sed etiam diuinam, quæ hominibus largitur, & quomodo possumus illam scire, si supereminentem scientiæ quæ hominibus tribuitur hoc debemus scire, quia ignoramus illam. Quis enim hominum mortaliū valet comprehendere, quanta caritas fuit in Deo Patre, qui pro nobis vnicum filium suum non solum incarnari, sed etiam mori permisit? Sequitur, *Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*, idcirco inquit exoro scire vos caritatem Christi, ut impleamini virtutibus, & mereamini annumerari in numero fidelium, ex quibus quotidie corpus Christi impletur. Plenitudo enim cor-

poris

xiv.

xv.

H

xvi.
xvii.

xviii.

I
psal. vi. 7. 95.

xix.

K

xx.

xxi.

Mat. 9. v. 16.

Ioan. 14. v. 10.

poris Christi est Ecclesia, quæ quotidie ex omnibus gentibus impletur. Si autem qui potens est omnia facere, superabundavit quam petimus, aut intelligimus secundum virtutem quæ operatur in nobis: ipsi gloria in ecclesia & in Christo Iesu in omnes generationes sæculi sæculorum, Ei autem, id est, Deo Patri, qui potest omnia facere quæ nobis sunt necessaria superabundanter, quam petimus, id est, qui potest omnia nobis tribuere plus quam nos petere sciamus, aut petere præsumamus, & hoc secundum virtutem diuinitatis, potentia quæ virtus diuinitatis operatur in nobis miracula, fidem, virtutem, & Doctrinam sit gloria in ecclesia, & in Christo Iesu. In Ecclesia est gloria Dei Patris, quia multitudo fidelium glorificat, & laudat Deum Patrem in omnibus quæ agit. Per illam etiam glorificatur, iuxta quod Dominus dicit, *Videant opera vestra bona & glorificent Patrem vestrum*. In Christo quoque Iesu est gloria Dei Patris, quia omnia quæ ipse filius operatus est, ad laudem, & gloriam eius, retulit dicens, *Pater in me manens ipse facit opera*: in omnes ergo generationes sit Deo Patri gloria, id est, in præsentem, & futuras vel in generationes gentium, & generationes Iudæorum, & in omnia futura sæcula.

CAPVT IV.

Ad unitatem Spiritus hortatur, ostendens Christum diuersa diuersis dedisse charismata, & ad sui corporis ædificationem varios in Ecclesia instituisse ordines ad finem vsque mundi: monet igitur vt exuto veteri homine nouum induant, vtriusque partes explicans: rursumque monet vt in hoc corpore manentes, separentur ab iis qui mente excæcati sequuntur efficienæ carnis desideria, & novos induant mores damnatis prioribus.

O Bsecro itaque vos ego vinctus in Domino, * vt digne ambuletis vocatione, qua vocati estis, † cum omni humilitate, & mansuetudine, cum patientia, supportantes inuicem in charitate, † solliciti seruare unitatem Spiritus in vinculo pacis. † Vnum corpus, & vnus Spiritus, sicut vocati estis in vna spe vocationis vestra. † Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma. † Vnus Deus & Pater omnium, qui est super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis. † Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. † Propter quod dicit: * Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem: dedit dona hominibus. † Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primū in inferiores partes terra? † Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos, vt impleret omnia. † Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Euangelistas, alios autem pastores, & doctores, † ad consummationem sanctorum in opus ministerii, in adificationem corporis Christi: † donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: † vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrina in nequitia hominum, in astutia ad circumventionem erroris. † Veritatem autem facientes in charitate, crescamus

camus in illo per omnia, qui est caput Christus: † ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensurā vniuscuiusq; membri, augmentum corporis facit in adificationem sui in charitate. † Hoc igitur dico, & testificor in Domino, ut iam non ambuletis, sicut & Gentes ambulant in vanitate sensus sui. † tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei, per ignorantiam qua est in illis, propter cecitatem cordis ipsorum. † qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitia, in operationem immunditia omnis, in auaritiam. † Vos autem non ita didicistis Christum, † si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis sicut est veritas in Iesu † deponere vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. † renouamini autem spiritu mentis vestra, † & induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis. † Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo: quoniam sumus inuicem membra. † Irrascimini, & nolite peccare: sol non occidat super iracundiam vestram. † Nolite locum dare diabolo: † qui furabatur, iam non fureretur: magis autem laboret; operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti. † Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat: sed si quis bonus ad adificationem fidei, ut det gratiam audientibus. † Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei: in quo signati estis in diem redemptionis. † Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia. † Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & Deus in Christo donauit vobis.

Obsacro itaque vos ego vinctus in Domino ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis. Obsacro, id est, deprecor vos ego vinctus in Domino, ut digne & sancte viuatis illa vocatione, qua vocati estis in baptismo celesti vocati, ut sancti essetis & immaculati, sancte & immaculate conuersamini, ambulantes de virtute in virtutem. Quod autem dicit ego vinctus in Domino, duplici modo intelligi potest, vel vinctus catenis, & positus in carcere in Domino, id est, pro Domino, siue pro amore Domini, vel vinctus, id est, astrictus amore dilectionis erga vos propter Dominum. Cum omni humilitate & mansuetudine subaudi ambulate & conuersamini digne, cum patientia supportantes vos inuicem in caritate, humilis dicitur humi a celis. Mansuetudo est lenitas, & tranquillitas animi, ambulate inquit & conuersamini cum omni humilitate, & mansuetudine mentis, supportantes vos inuicem in caritate, id est, in dilectione Dei, & proximi, iuxta illud alter alterius onera portare, imitantes naturam ceruorum. Verbi gratia, qui diues est opibus huius sæculi, supportet illum, qui pauper est substantia præfanti, & diues spiritualibus virtutibus, ut econtra ille, qui sanctus est sua sanctitate susten-

III.

re sustentet illum, vel etiam simpliciter, qui sanctus est sustentet suis precibus peccatorem, vel qui diues est, sustentet sua eleemosyna pauperem, *soliciti*, id est, studiosi cauti & attentissimi semper sitis *seruare unitatem spiritus* ut vnum sapiatis de Christo, ut vnam fidem habeatis, & non sint in vobis schismata, atque hæreses, & hoc agite *in vinculo pacis*, id est, in dilectione Dei & dilectione proximi, siue in concordia paternitatis, dilectio etenim vinculum recte appellatur, quia duos ligat, & coniungit, Deum videlicet, & hominem, vel duos proximos. *Vnum corpus* subaudi Christi estis vos, & *vnus spiritus* subaudi sanctus habitat in vobis; *sicut vocati estis in vna spe* vocationis vestra, subaudi sic viuite sancti vocati estis in baptismo secundum illud, *sancti estote quia & ego sanctus sum*, ideoque sancte viuere debetis, bene autem dicit in vna spe vocati estis, quia omnes fideles vnam spem habent perueniendi ad Patriam coelestem, *Vnus est Dominus* omnium creaturarum, *vna fides*, debet esse in omnibus credentibus, *vnus baptisma* est, licet alii maiorem alii minorem fidem habebant, qui maiora & minora de Deo intelligunt, tamen hoc dicitur vna fides, quia vnum Deum credunt Trinitatem habere in personis, unitatem in substantia, & *in omnibus nobis* subaudi spiritus sanctus, qui in cordibus fidelium diffusus est & omnibus creaturis iuxta illud *spiritus Domini repleuit orbem terrarum*.

I V.

B

Leuit. ii. v. 44

V.

V I.

Sep. i. v. 7.

V I I.

Ioan. 4. v. 10.

C.

Sep. i. v. 7.

V I I I.

D

Ioan. 12. v. 31.

Ioan. 10. v. 23.

Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. loquitur hoc loco Apostolus ex persona sua, aliorumque Apostolorum, vel omnium credentium. Vnicuique nostrum Apostolorum, omniumque credentium data est gratia, id est, fides, remissio peccatorum, redemptio, & quicquid boni habemus, gratia autem dicitur gratis data, & hæc omnia gratuito munere omnipotentis Dei largita sunt nobis secundum mensuram donationis Christi, donationem vel donum Patris & filii debemus intelligere in hoc loco spiritum sanctum, de quo Dominus in Euangelio dicit mulieri Samaritanæ. *Si scires donum Dei*, id est, spiritum sanctum, & cætera. Cum vero dicit data est gratia secundum mensuram doni, siue donationis Christi, sic videntur hæc verba sonare, quasi spiritus sanctus mensuram habeat, & mensurabilis sit. Sed quomodo potest mensurabilis esse, de quo dicitur *spiritus Domini repleuit orbem terrarum*? Notandum autem, quia sicut Deus Pater imensurabilis est, qui dicit, *calum & terram ego impleo* & filius imensurabilis est, qui est sapientia Dei Patris, qui attingit à fine usque ad finem, ita spiritus sanctus imensurabilis est. Quia sicut sunt tres istæ personæ vnius substantiæ, vnius deitatis, vnius potentia, ita omnia quæ Pater, & filius implent, implet & spiritus sanctus, quia inseparabiles sunt istæ personæ. Ideoque hanc mensuram donationis ad nostram capacitatem referre debemus, quia iuxta quod nos capere valemus ex donis spiritus sancti, datur nobis mensura. Verbi gratia mare immensurabile est in longitudine, profunditate, latitudine sui, & multitudine aquarum, & sicut incolæ venientes ad illud, aquam secundum mensuram vasculorum suorum vnusquisque deportat alius plus alius minus, & tamen mare immensurabile manet, ita & nos secundum mensuram nostræ capacitatis ex donis spiritus sancti accipimus, & ipse in sua natura imensurabilis manet. *propter quod dicit* subaudi psalmista, id est, propterea quia vnicuique data est, gratia secundum mensuram donationis Christi, alii maiori alii minori, *ascendens Christus in altum captiuam duxit captiuitatem dedit dona hominibus*. Quidam Doctor hoc modo hunc versiculum explanat, quod à veritate non discrepat, & appellat Diabolum, captiuitatem, qui genus humanum de Paradiso captiuauit, ascendens Christus in altum, id est, in crucem, iuxta quod ipse dixit, *Cum exaltaueritis filium hominis*, Captiuitatem, id est, Diabolum duxit captiuum, & captiuauit illum, auferendo ab illo potestatem quam tenebat in hoc mundo. Iuxta illud *nunc Princeps huius mundi eiicietur foras* sed quid fecit postmodum tertia die resurgens, dedit dona spiritus sancti Discipulis, insufflans & dicens *accipite spiritum sanctum*: Aliter ascendens Christus in altum, id est, in cælum quadagesimo die, resurrectionis suæ captiuam duxit captiuitatem, quando naturam humanam quæ de paradiso fuerat à Diabolo captiuata, ipse iterum captiuauit de potestate Diaboli, illam abstrahendo, & ad cælestia ducendo ac postmodum decimo die ascensionis suæ dedit

dona

dona spiritus sancti Apostolis. Quæri autem potest, cum superius dixerit singula-
 ri numero data est gratia secundum mensuram donationis, siue doni Christi,
 quare modo dicat plurali numero, dedit dona hominibus. Ad quod dicendum,
 quia licet spiritus sanctus singulari numero donum vel donatio appelletur, tamen
 secundum qualitatem meritorum tribuuntur dona eiusdem spiritus sancti. Vnde
 Apostolus alibi alii inquit *dantur per spiritum sermo sapientia alii sermo scientia &*
cætera usque dum subiungit hac omnia operantur unus atque idem spiritus dividens
singulis prout vult, quod autem ascendit, quid est nisi quia & descendit primum in in-
feriores partes terræ interrogat Apostolus semetipsum, & dicit, quid est, quod dixi,
 ascendit: quomodo potest Deus ascendere, qui ubique est. Certe nihil est aliud,
 nisi quia & descendit in inferiores partes terræ ad infernum, ac deinde ascendit in
 cælum. Ergo non secundum diuinitatem, quæ omnia implet, ascendit ipse, ne-
 que descendit, sed secundum humanitatem, in anima quidem sola descendit ad
 infernum, & cum corpore & anima ascendit super omnes cælos. Notandumque,
 quia per hoc, quod dicit descendit in inferiores partes terræ, ostendit infernum
 infra terram esse. Vnde dicitur infernus quod sit inferior terræ, vel infra terram.
Qui descendit subaudi ad inferiores partes terræ, *ipse est & qui ascendit super omnes*
cælos, id est, Christus *ut impleret omnia* subaudi oracula legis, & Prophetarum,
 quæ de se erant scripta, vel omnia, id est, quasdam dispensationes, quas ipse cum
 patre disposuerat, & quas ipse solus cum illo sciebat, vel etiam impleret omnia
 cœlestia, & terrestria, de sua cognitione, & reuelatione diuinitatis suæ, quæ om-
 nia ante illius aduentum quasi vacua grant ad comparisonem illam, quam post-
 modum de eius diuinitate cognouerunt, cœlestia impleta sunt, quia erant quæ-
 dam Angelicæ potestates, quæ mysteria diuinitatis Christi, passionis, & resurre-
 ctionis, ascensionisque ad coslos ad liquidum non cognouerunt, quousque imple-
 ta sunt. Vnde admirando dicunt in psalmo, *quis est iste rex gloriæ* & terrestria quoque
 impleuit, quia hominibus, qui Deum ignorabant, suam cognitionem dedit, sua-
 que gratia illos impleuit. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos* vt duodecim
 fuerunt, & septuaginta duo. *Quosdam Prophetas* vt Agabus, & alii Antiocheni
 septem, quatuorque filii Philippi *alios vero Euangelistas*, vt fuit Marcus, & Lu-
 cas, Ioannes quoque & Matthæus, qui & Apostoli fuerunt *alios autem pastores &*
Doctores ad consummationem, id est, perfectionem *sanctorum*, vt illi qui prædesti-
 nati sunt, ad gloriam æternam illorum prædicatione, & exemplis perficerentur,
 fuerunt in primordio fidei Euangelistæ, Prophetæ, pastores quoque, & Docto-
 res, sunt modo in Ecclesia. Quicumque bona annuntiat Euangelista est.
 Quicumque gaudia electorum, pœnasque reproborum suis auditoribus prænun-
 tiat Propheta est, de nomine vero pastorum, & Doctorum interrogatus beatus
 Augustinus à Paulino, respondit vnum esse pastorem, & Doctorem. Pastor enim
 non potest esse nisi habeat Doctrinam, qua pascat gregem sibi commissum. Quod
 si caruerit Doctrina, licet nomen habeat pastoris, caret tamen officio. Pastores
 autem & Doctores ecclesiæ quod vnum est, sunt Episcopi, Presbyteri, alique
 Doctores, & ministri ecclesiæ, qui tamdiu constituti sunt *in opus ministerii & in*
edificationem corporis Christi donec occurramus omnes in unitatem fidei & agnitionis filii
Dei. Ideo constituti sunt Pastores, & Doctores, vt corpus Christi ædificent,
 quod est Ecclesia, quæ quotidie ædificatur ex numero credentium, venientium
 ad fidem, & ædificabitur donec occurramus omnes Christo in resurrectione
 in unitatem fidei, & cognitionem filii Dei, id est, quousque vnâ fidem ha-
 beamus post resurrectionem, & omnes æqualiter Deum cognoscamus. In præ-
 senti siquidem sæculo sicut est diuersitas scientiæ, ita est diuersa fides, quia alius
 plus, alius minus de Deo intelligit, & secundum quod intelligit & cognoscit, de di-
 uinitate omnipotentis Dei, habet & fidem. Post resurrectionem autem iam non
 erit diuersitas fidei, quia sicut omnes æqualiter Deum videbunt, ita æqualem fidem
 habebunt. Erit enim Deus omnia in omnibus *in virum perfectum in mensuram as-
 æquæ plenitudinis Christi.* Ex superioribus ista pendent, ipse inquit dedit pastores,

qui ædificent corpus illius donec occurramus omnes post resurrectionem generalem in virum perfectum. Quidam hoc modo istud intelligunt, quod in generali resurrectione omnes in eodem ætate resurgent, in qua Christus resurrexit. Cuiusque ætatis mortui fuerint. Et nomen virorum comprehenduntur & mulieres, quod dicit in virum perfectum. Sed licet contra fidem non sit hoc, tamen melius est ut aliter intelligatur. Virum perfectum appellat Christum cum omni corpore suo, quod non erit perfectum, quousque omnes, electi compleantur: completo autem numero electorum occurreremus omnes in virum perfectum, id est, omnes electi occurrerent capiti suo Christo, ut iam postmodum unus sit vir Christus, & Ecclesia perfectus, & integer, & immensuram ætatis plenitudinis Christi. Sicuti homo per ætates singulas crescit, donec perfectus sit vir, sic quotidie crescit Christus usque ad diem iudicii, non in se, sed in nobis, qui sumus corpus eius, completa autem mensura ætatis id est, perfecto & integrato numero electorum, ex quibus plenitudo corporis Christi impletur, obuiabimus ei, *ut iam*, id est, post resurrectionem in qua erit Christus perfectus *non sumus paruuli* subaudi sensu *fluctuantes* huc illucque vagantes, nunc ad istud vitium, nunc ad illud cadentes & *circumferamur omni vento Doctrinae*. Quantum ad præsentem sapientiam pertinet, beatus Apostolus non erat paruulus sensu, quia sapientior erat cunctis mortalibus. Quantum vero ad illam perfectionem sapientiæ attinet, quam habituri sunt sancti post resurrectionem, paruulus erat sensu, & imperfectus intellectu. Quod vero dicit, neque circumferamur omni vento Doctrinae: ventum Doctrinae appellat dialecticam, & sapientiam mundanam, quæ nullius utilitatis est, à qua circumferimur, & pulsamur, quia plerumque seducimur per illam, putantes ea esse vera, quæ sunt falsa, isti Ephesii dialectici erant, per quam seducebant simplices, facientes illos ea putare vera, quæ erant falsa suis fictionibus, & astutiis. Vnde & sequitur *in nequitia*, id est, in malitia hominum & *in astutia* illorum circumferimur *ad circumventionem & seductionem erroris*. Dicit beatus Hieronymus. Quid prodest iugiter dialecticæ arti insistere, & silvas arborum componere, id est, diuersa carmina, ubi nulla veritas est, sed seductio & error hominum? In præsentem quidem sæculo potest illud esse, sed post resurrectionem cessabit.

I

XXIII.

XXIV.

XXII.

Renouamini spiritu mentis vestrae & induite nouum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Hæc verba Apostoli ex superioribus pendent. Nam alloquitur Ephesios, inquiens. *Deponite vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem. qui corrumpitur secundum desideria erroris*, ac deinde subdit *renouamini spiritu mentis vestrae*, pristina conuersatio est peccatum, & in peccatis manere. Vetus autem homo conuersatio veteris hominis Adæ. Quicumque enim in peccato manet, conuersationem veteris hominis habet. Qui homo, id est, conuersatio illa corrumpitur, & deprauatur secundum desideria errorum, & vitiorum, *renouamini* inquit *spiritu mentis vestrae*, spiritum & mentem pro vno debemus accipere secundum beatum Augustinum, id est, pro rationabilitate mentis. Duæ sunt autem renouationes, vna est subitanea, ac momentanea, quæ fit in baptismo, in qua renouamur ab omnibus peccatis originalibus, & actualibus. Altera quæ fit per spatium temporis, & per assiduitatem lectionis, & per orationem bonorum operum, de qua hic dicitur. Dum enim anima fidelis ea quotidie per studium lectionis de Deo intelligit, quæ antea ignorabat & dum proficit quotidie de virtute in virtutem, quotidie innouatur. Tale est ergo ac si diceret, estis renouati in baptismo, renouamini quotidie per studium lectionis, & de Deo intelligendo, quæ antea vos latebant, & crescendo de virtute in virtutem. *Et induite nouum hominem*. Nouum hominem appellat noui hominis conuersationem, vel ipsum Dominum Iesum. Videamus quomodo sit ipse nouus homo, & secundum Deum creatus, conceptus est in utero virginali, opere spiritus sancti ex semine mulieris sine semine viri. Natus est de de virgine, & hoc nouum fuit, fecit miracula, quæ nemo alius fecit. Conuersatus est sine peccato in hoc mundo, est verus Deus, & verus homo resurrexit à mortuis, & hæc omnia noua fuerunt, & sunt secundum Deum, creatus est *in iustitia* quia

K.

quia iustus est in *sanctitate*, & *veritate*, quia iustus & verus est. Et non solum iustus, sanctus, & verus, sed in super ipsa iustitia, ipsa sanctitas, & veritas. Quod ergo dicit induite nouum hominem tale est, ac si diceret, induite Dominum Iesum Christum, id est, conuersionem noui hominis, & omnes virtutes, quas intelligitis in Christo esse. Quicumque enim assumit iustitiam, sanctitatem, veritatem, sapientiam, caritatem, omnesque virtutes, quas in Christo cognoscit esse, Christum utique induit. *Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Quia omne mendacium à Diabolo est qui est mendax & Pater mendacii, quicumque filii veritatis sunt, debent deponere, & abicere mendacium, dolo sitatem, & duplicitatem, & loqui veritatem, de animo puro cū omni homine, non solum cū Christiano, verum etiam cū pagano, & hæretico quia omnes sunt nostri proximi, & quare debemus veritatem loqui cū proximo. Quoniam sumus inuicem membra, & Christus caput, membra illius sunt electi, & sicut membra corporis nostri sunt sibi inuicem necessaria, & sibi inuicem ministrant, ita membra Christi debent sibi inuicem ministrare, quæ sunt necessaria. Verbi gratia oculus est necessarius manui, & pedi manus & pedes oculo. Ideoque ministrat oculus manui, & pedi lumen, manus autem absterget illi & lauat à foribus, sic in sancta ecclesia. Prædicator quilibet qui est oculus, debet ministrare lumen scientiæ, & prædicationis aliis. Qui sunt manus & pedes, id est, qui sunt e-leemosynarii, & qui currunt ad sepeliendum mortuum, & qui actiue vitæ sunt dediti, è contra illi debent de sua substantia sustentare oculum, id est, prædicatorem, præbentes ei cibum & potum, & ministrantes cætera, quæ necessaria sunt illi, hoc faciendo erunt sibi inuicem membra. Sequitur *irascimini & nolite peccare.* Dupl-citer possumus hoc intelligere, si quando peccatis & à via rectitudinis Diabolo suadente receditis, irascimini vobis metipsis, & indignamini, ne amplius talia faciatis castigando corpus vestrum vigiliis, & ieiuniis. Aliter & si inquit irascimini nolite perficere: permittit quidem Apostolus irasci, quod humanum est, sed prohibet vindictam expetere, quod iam non est humanum. *Quia & a viri iustitiam Dei* iacob 2. v. 20. *non operatur sol non occidat super iracundiam vestram*, similiter & hoc duplici modo potest intelligi, dicamus simpliciter, sol non occidat super iracundiam vestram, id est, si commoti fueritis ad tempus, aduersus proximum, ante solis occasum reconciliamini, & recedat ira à vobis. Aliter sol appellatur Christus in scripturis sa-
Malach. 4. v. 2. *eris, ut ibi, vobis timentibus nomen meum orietur sol iustitia.* Qui sol plerumque pro-
ierem. 15. v. 9. pter iram, quæ vindictam expectat, & propter discordiam occidit nobis, id est, recedit à nobis, sicut occidit falsis Prophetis, de quibus dicitur, *Exiit eis sol cum adhuc media esset dies* sol non occidat super iracundiam vestram, id est, caute ne propter iram vestram, & propter vestrum peccatum recedat sol iustitiæ Christus à vobis. *Nolite locum dare Diabolo*, id est, nolite vindictam expetere, neque irasci vi-
xxvii. tra modum, ne recedat sol à vobis Christus, & adueniat Diabolus princeps tene-
M brarum. Quandocumque enim peccamus locum damus Diabolo in nobis, *Qui*
xxviii. *furabatur bona aliorum iam non furetur* vel qui furabantur verba, & Doctrinam Euangelii per hæreticam prauitatem, sicut Prophetæ falsi, de quibus dicitur quia furabantur sibi verba dicentes. Hæc dicit Dominus cum Dominus non miserit
ierem. 23. v. 30. eos iam, non furetur sed recedat ab errore suo, *magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est vt habeat unde tribuat necessitatem patienti*, ille qui antea furaba-
xxx. tur, non solum debet à furto cessare, sed debet operari manibus suis, vt habeat unde sustentet alios, inopiam patientes. *Nolite contristare spiritum sanctum Dei in quo signati*, id est, sigillati & assignati estis Deo in die redemptionis. Hoc est nolite per mala opera spiritum sanctum fugare à vobis qui habitator esse cœpit vestri in die redemptionis, id est, in die baptismatis, sicut enim contristatur homo, quando de propria domo expellitur, quam ipse sibi ædificauit, vt quiete inhabitaret ibi, sic spiritus sanctus contristari dicitur, quando de homine, quem sibi mundauit in baptismo per praua opera, eiicitur. Aliter: Nolite contristare spiritum sanctum Dei, id est, spirituales viros in quibus spiritus sanctus habitat nolite contristare per
 vestra

vestra mala opera, siquidem spirituales viri, si quando vident alios peccare, & a via rectitudinis deuiare, contristantur de illorum miseria, & condolent de illis ut potest de se.

C A P V T V.

Hortatur ut Christum imitentur, longè separati ab omni vicio ac scelerato, & redimentes tempus, assumant spiritualia, quæ tradit, exercitia: vxores vult subditas esse viris, viros autem diligere vxores, sicut Christus dilexit Ecclesiam.

1.

2.

A.

1. Ian. 13. d. 14.

& 15. b. 12.

1. Ioan. 4. d. 13.

3.

1. Col. 3. a. 5.

4.

5.

B.

6.

1. Matt. 24. a. 4.

Marc. 13. a. 5.

7.

Luc. 21. b. 8.

8.

1. Thess. 2. a. 3.

9.

10.

C.

11.

12.

13.

14.

D.

15.

1. Col. 4. a. 5.

16.

17.

1. Rom. 12. a. 3.

1. Thess. 4. a. 9.

18.

19.

20.

21.

22.

1. Gen. 3. c. 16.

Col. 3. c. 18.

23.

E.

1. 1. Pet. 3. a. 1.

1. Cor. 11. a. 3.

24.

1. Col. 3. c. 19.

Stote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi: † Et ambulate in dilectione, sicut Et Christus dilexit nos, Et tradidit semetipsum pro nobis oblationem Et hostiam Deo in odorem suauitatis. † Fornicatio autem, Et omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos; † aut turpitudine, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio. † Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hereditatem in regno Christi Et Dei. † Nemo vos seducat in anibus verbis: propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentia. † Nolite ergo effici participes eorum. † Eratis enim aliquando tenebra, nunc autem lux in Domino. Ut filij lucis ambulate: † fructus enim lucis est in omni bonitate, Et iustitia, Et veritate: † probantes quid sit beneplacitum Deo: † Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. † Quæ enim in occulto sunt ab ipsis turpe est Et dicere. † Omnia autem, quæ arguuntur, a lumine manifestantur: omne enim, quod manifestatur, lumen est. † Propter quod dicit: Surge qui dormis, Et exurge a mortuis, Et illuminabit te Christus. † Videte itaq, fratres quomodo caute ambuletis: nō quasi insipientes, † sed ut sapientes: redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. † Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. † Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto, † loquentes vobismetipsis in psalmis, Et hymnis, Et canticis spiritualibus, cantantes Et psallentes in cordibus vestris Domino, † gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo Et Patri. † Subiecti inuicem in timore Christi. † Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino: † quoniam vir caput est mulieris: sicut Christus caput est Ecclesiæ: Ipse saluator corporis eius. † Sed sicut Ecclesiæ subiecta est Christo, ita Et mulieres viris suis in omnibus. † Viri diligite vxores vestras, sicut

sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, †
 ut illam sanctificaret, mundans lauacro aqua in verbo vita, †
 ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem macu-
 lam, aut rugam, aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta & im-
 maculata. † Ita & viri debent diligere uxores suas ut corpora sua.
 Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. † Nemo enim unquam
 carnem suam odio habuit: sed nutrit, & fouet eam, sicut & Chri-
 stus Ecclesiam: † quia membra sumus corporis eius, de carne eius &
 de ossibus eius. † Propter hoc relinquet homo patrem, & matrem
 suam, & adhaerebit uxori suae: & erunt duo in carne una. † Sa-
 cramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ec-
 clesia. † Verumtamen & vos singuli, unusquisque uxorem suam fi-
 cut seipsum diligit: uxor autem timeat virum suum.

26.

27.

F.

28.

29.

30.

31.

Gen. 2. d. 24.

Matt. 19. a. 5.

32.

Marc. 10. a. 7.

1. Cor. 6. d. 16.

33.

Estote imitatores Dei sicut filii Carissimi. Hortatur Apostolus Ephesios, ut sint imitatores Dei sicut filii charissimi, imitari autem est sequi, imitatio autem est quædam imaginatio, Verbi gratia quando discipulus conatur imitari magistrum in aliquo opere, quomodo ergo possumus imitari Deum omnipotentem, videamus, est ille sapiens, prudens, misericors, iustus, & verus, simus & nos secundum modulum nostræ capacitatis sapientes, prudentes, simus iusti & veraces, simus & misericordes, diligentes amicos in Deum & inimicos propter Deum, sicut inquit filius carissimus imitatur bonum Patrem in omni conuersatione morum, & lenitate mentis, atque honestate vitæ, ita & vos imitamini Patrem vestrum Deum omnipotentem, secundum quod ipse vobis adiutorium bonæ voluntatis, & operationis præstiterit. Patrem autem dico non per naturam, sed per adoptionem. Sequitur. *Et ambulate*, id est, viuite, conuersamini & crescite in dilectione Dei & dilectione proximi, *sicut & Christus dilexit nos & tradidit se metipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis*. Magna & inenarrabilis dilectio, ut vnicus filius Dei semetipsum pro nobis traderet morti, Dominus pro seruis, creator pro creatura, sicut ergo ille pro nobis animam posuit, ita & nos si necessitas fuerit, pro eius nomine animas ponere debemus, & non solum pro nomine eius, sed etiam pro patribus nostris propter amorem nominis eius. Quod vero dicit Apostolus qui se tradidit in odorem suauitatis, licet legamus in Genesi, quod odoratus est Dominus odorem suauitatis in sacrificio, quod ei obtulit Noe, egressus de Arca, non debemus putare, quod omnipotens Deus, qui spiritus est, fumo, & odore carniū de eternis, sed odorem suauitatis debemus intelligere intentionem bonæ voluntatis, & affectum mentis quibus Deus delectatur. Ita & in hoc loco Apostolus intentionem mentis, & effectum sincerissimæ dilectionis, qua filius Dei nos dilexit. Odorem suauitatis appellat, quia multum in his delectatus est Deus Pater, & quasi multa aromata in conspectu eius effruberunt, ipse denique fuit oblatio, & hostia, ipse sacrificium, sacerdos, & sacrificator, quia semetipsum obtulit Deo Patri in altari crucis, pro nobis *fornicatio autem & omnis immunditia aut auaritia nec nominetur in vobis sicut decet sanctos*. Fornicatio dicitur à fornicibus, hoc est à locis lupanariis, & theatralibus, quæ fornicibus, id est, arcibus sunt constructa, quæ & arenaria nunc appellantur, in quibus erant meretrices, cum quibus commiscebantur spurcissimi, quique Fornicari autem est cū puel-
 lis liberis, cū viduis, nec dū sacratīs Deo, & cū masculis, atque pecudibus coire, im-
 munditia. Omnis incontīnētia ad libidinē pertinens, quocumque modo fiat im-
 unditia, & impudicitia, atque luxuria potest appellari. Auaritia in hoc loco dupliciter potest

I.
A.

II.

B.

III.

1. Cor. 7. v. 5.

2. Cor. 15. v. 33.

C.

17.

D.

V.

2. Tim. 6. v. 20.

E.

V I.

1. Iai. 66. v. 24.

intelligi, potest. siquidem pro amore pecuniarum accipi, potest & pro adulterio. Quod alibi ab Apostolo negotiū appellatur, vbi dicit viris & vxoribus *nolite fraudare inuicem neque circumueniat aliquis in negotio*, id est, in adulterio fratrem suum, præcepit autem Apostolus, vt ista quæ diximus, non solū sint in nobis sed nec nominentur, quia si fuerint, nominabuntur: si vero nominata sapius fuerint, nisi pro ædificatione facilius inclinabitur animus ad ea: *Corrumpunt enim mores bonæ colloquia mala* estote autem sicut decet sanctos. Quid decet sanctos? honestatem morum seruare & conuersationis, virtutes appetere, vitia cauere, *Aut turpitudine*, turpitudine est, quando animus & motus carnis nostræ inflāntur ad libidinem, sed plerumque propter timorem Dei, & timorem poenarum refrenantur, *aut stultiloquium*, stultiloquium est otiosus sermo, & nullius vtilitatis, quando relictis proficuis & virilibus rebus, de inanibus & inutilibus tractatur, *aut scurrilitas qua ad rem non pertinet sed magis gratiarum actio*, scurrilitas est iocularitas, quæ risum solet mouere, hoc autem distat inter stultiloquium, & scurrilitatem, quia stultiloquium nullius vtilitatis est, nihilque in se sapiens habet, scurrilitas vero plerumque ab ore sapientium procedit, & constat quadam vrbāitate, vt illud Virgilii, qui Bauium non odit amet tua carmina Meui? atquæ idem iungat vulpes, & mulgeat hircos. Cæteraq; talia, quæ nil mali in se habent, nisi tantummodo, quæ otiosa sunt, & ad rem perfectam non pertinent, sed magis subaudi gratiarum actio, id est, ideo proferuntur scurrilitates, vt gratiosus sit apud auditores prolator. Ideoq; præcipit Apostolus ea cauere, quia de omnibus verbis otiosis reddituri sunt homines rationem. Potest & aliter intelligi, quod dicit; sed magis gratiarum actio: Non solum, inquit, non sint in vobis ista quæ diximus, sed nec nominentur. Sed sit in vobis gratiarum actio, vt gratias Deo referatis in omnibus, quæ agitis, & quæ habetis, vel sitis vos gratiosi, & accepti Deo, & hominibus. *Hoc autem scitote intelligentes quod omnis fornicator aut immundus aut auarus (quod est Idolorum seruitus) non habet hereditatem in regno Christi & Dei*. Superius iam diximus de his vitiis. Nunc videamus quare dicat auaritiā esse simulacrorum seruitutem, in hoc ergo dicitur auaritiā esse simulacrorum seruitus, quia sicuti ille seruit Diabolo, qui omnipotentis Dei culturam, & religionem, quæ illi soli conuenit, & singulare nomen, vt solus Deus vocetur, quantum in se est, illi offert, & dæmonibus impendit, ita & ille seruit Diabolo, qui dona omnipotentis Dei communia, quæ omnibus hominibus communiter data sunt, in proprios sibi vsus male vsurpat. Aliter recte etiam auaritia idololatriæ comparatur, quia dum metallis auri, & argenti, de quibus simulacra fiunt, homines immoderate seruiunt, & denarios constituunt, in quibus sunt imagines Imperatorum, aurum, & argentum, pro Deo venerantur, quia serui sunt diuitiarum. Vel tertio modo auaritiā idololatriæ ideo comparauit, vt nil illis scelestius demonstraret, *radix omnium malorum est auaritia* & notandū, quia loquens de turpitudine, stultiloquio, & scurrilitate non subiunxit, quod talia facientes non sint possessuri regnū Christi, & Dei, sicut de fornicatione, immunditia, & auaritia. Quo facto ostendit quidē ille esse peccatum, ista vero maius, quod à regno Dei separant, regnū autem Christi, & Dei Patris dixit, quia sicut est substantia Patris, & filii, & spiritus sancti, ita vna est potestas, vna & æternitas vnum regnū. *Nemo vos seducat in inanibus verbis*: inania verba loquuntur, id est, quæ nullius vtilitatis sunt, qui dicunt apud inferos aliam poenā non sustineri nisi conscientia propria torqueri, nō attendentes, quod dicit Esaias in fine sui voluminis de reprobis, *vermis eorum non morietur & ignis non extinguetur*: erit enim ibi poena intrinsecus à conscientia propria, qua torquebuntur grauiter, erit & extrinsecus à vermibus, & ignibus, à quibus cruciabuntur grauissime: inania etiam verba loquuntur & seductoria, qui dicunt: qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, licet mala opera agat, quod omnino mendacissimum est. Propter hoc enim, id est, *propter fornicationē immunditiam & auaritiā venit ira Dei in filios diffidentia* siue diaboli, id est, in illos, qui perierunt in diluuiō, & postmodum in Sodomis, aliisq; ciuitatibus, illi quidē qui in diluuiō perierunt, propterea, quia contra præceptū Dei plures vxores acceperunt, & car-

& carnes comederunt, leuiori quodammodo poena perierunt quam Sodomitæ qui igne succensi sunt, quia non solum plures vxores acceperunt, sed insuper contra naturalem vsum fornicabantur. Diabolus autem diffidentiae appellatur, quia homines diffidere & in desperationem cadere facit. *Nolite ergo effici participes eorū*, id est, nolite illorum opera imitari, quia si fueritis socii in opere, eritis & in poena, *Eratis enim aliquādo tenebrae nunc autē lux in Domino*, id est, eratis peccatores, & ignorantes Deū, antequam ad fidē veniretis, & filii diaboli, principis tenebrarū, modo estis iustificati per fidē, per baptismū, & filii Dei per adoptionē, qui dixit *Ego sū lux mundi* quapropter *ut filii lucis ambulate* hoc est ut filii Dei viuite, & conuertamini sanctē, & imaculatē, ambulantes de virtute in virtutem. Quanta distantia est inter lucem, & tenebras, tanta distantia est inter lumen fidei, & cognitionis Dei, bonorumq; operū, & inter tenebras infidelitatis, & ignorantiae atq; peccati: *fructus enim lucis est*, i. operatio bonae conuersationis, & fidei est *in omni bonitate & iustitia & veritate*, ut qui fidē habet, lumenq; cognitionis Dei viuere opera bona sectetur, iuste viuat, veraq; loquatur ad proximum attendens quod subdit Apostolus, *probantes quid sit beneplacitum Deo*, sicuti trapezita, id est, Monetarius probat metalla pondere, puritate, & tinnitu, ita debemus nos nostra opera probare. Debemus illa probare pondere, considerantes quanta, & quam magna sint: puritate, vtrum puro & simplici animo, bonaq; intentione fiant: tinnitu, vtrum bonam famam de se reddant. *Omnia* subaudi opera, quæ arguuntur, id est, quæ reprehenduntur à bonis, & sanctis hominibus, in malis *à lumine*, id est, ab illis, qui filii lucis sunt, *manifestantur* non esse bona. Quamdiu enim mala opera non reprehenduntur à bonis, videntur esse bona malis. Cum vero boni cœperint ea reprehendere, ostenduntur non esse bona: *Omne enim quod manifestatur lumen est*, id est, omne malum opus, quod manifestatur per confessionem, siue per poenitentiam lumen est, id est, lumen incipit iā esse quia bonum est, ut peccata per confessionē, & poenitentiam manifestentur. Propter quod dicit, quis est, qui dicit hoc? Dicit beatus Hieronymus quia neq; in veteri testamento, neq; in Euangelio iste versiculus inueniri potest, nisi tantummodo isto in loco, nisi ab hoc loco exempli causa sit alibi positus à Doctoribus. Sed dū dīcāret Apostolus hanc Epistolam, subito spiritus per eum locutus est, hoc, sicut & alia multa. Ideoq; ait *propter quod*, id est, quia omne quod manifestatur per confessionem, iam incipit lumen esse, dicit spiritus sanctus subaudi per me, *surge qui dormis & exurge a mortuis & illuminabis te Christus* dormire dicitur & mortuus esse, qui in peccato iacet quia animā, quæ peccauerit, ipsa morietur. Surge, inquit, de vitiis ad virtutes qui dormis modo in peccatis, & exurge à mortuis ad vitam, de peccato ad bona opera, & præbebit tibi Christus lumen fidei, & cognitionis suæ, lumenque bonæ operationis.

Videte quomodo caute ambuletis non quasi insipientes, sed ut sapientes. Alloquitur Apostolus Ephesios, & in illis omnes homines, hortaturq; ut cautē & consideratē viuant, sicut sapientes, & non sicut insipientes. Fratres autē illos vocat in fide, in societate dilectionis: quia vnum Patrem Deum omnipotentem omnes habemus, non per naturam sed per adoptionem: Videte fratres, id est, considerate quomodo cautē & obseruatē ambuletis, viuatis, conuersemi in medio nationis prauæ & peruersæ: non quasi insipientes, id est, infideles qui non habent sapientiam veram Christum in se habitantem, *sed ut sapientes*, id est, fideles, qui sapientiam substantialem in vos habetis. Quanta enim distantia est inter tenebras, & lumen, inter fidelem & infidelem, tanta distantia est inter insipientem & sapientem: quia lumen & sapientia non potest esse in eo, nisi fidem omnipotentis Dei habeat, *redimentes tempus quoniam dies mali sunt.* Quomodo est tempus malum, quod secundum dispositionem Dei semper voluitur mensibus, diebus, & noctibus, horis, momentisque currentibus: Sicut ergo dicitur mala esse domus, quæ malos habitatores habet, ita dicuntur mali dies, in quibus mala fiunt à malis hominibus. Quid est quod dicit *redimentes tempus*, id est, vestrum, illud facite. Verbi gratia.

Alii

VII.
VIII.

Ioan. 2. v. 12.

F.
IX.G.
XIV.

XV.

H.

XVII.

Alii vendunt illud mala operando, ad malum suum, vos redimite illud vobis talia opera faciendo, pro quibus remunerationem capiat. Quicumque enim hoc facit quod sibi utile est sibi redimit tempus & acquirit quia suum illud facit & in suam salutem occupat. *Propterea subaudi quia dies mali sunt nolite fieri imprudentes sed intelligentes quæ sit voluntas Dei*, Prudens homo dicitur, quasi porro videns, quia longe considerans, quem finem sua opera habitura sint, & qui scit, quid debeat appetere, & quid vitare, & qui considerat etiam, quæ placeant, aut quæ displiceant Deo. E contra ille, qui inconsiderate, & improvide omnia agit, & qui non considerat ad quem finem opera sua deducat, & quid placeat voluntati Dei, appellatur imprudens & stultus. Vnde dicit Apostolus propterea inquires quia dies mali sunt in quibus multa mala sunt, nolite fieri imprudentes, siue inconsiderati, sed estote intelligentes, quæ sit voluntas Dei, id est, quid placeat Deo, & in quibus operibus voluntas Dei impleatur.

XVIII.

L

Et nolite inebriari vino in quo est luxuria sed implemini subaudi spiritu sancto, per luxuriam debemus intelligere omnia vitia, quæ per ebrietatem solent euenire, quia ut quidam Doctor dicit, ebrietas nullum vitium excusat. Sed hoc notandum est, quia sicut illi qui replentur vino, replentur inuerecundia, impatientia, luxuria, impudicitia, superbia, cæterisq; vitiis, ita illi, qui replentur spiritu sancto, replentur castitate, humilitate, mansuetudine, cæterisq; virtutibus, *loquentes vobis metipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus*.

XIX.

Nobismetipsis loquimur, quando alternatim canimus, psalmos, psalmi dicuntur à psallendo, qui in psalterio inveniuntur, Hymnus Græcè, Latino eloquio sonat laus Dei, Hymnus autem si componitur, & non cantatur, non est Hymnus, si componitur & cantatur, sed non in laudem Dei, non est Hymnus, si verò Componitur, & cantatur in laudem Dei, tunc est Hymnus. Hymnos autem Latinos Ambrosius, & Hilarius clarissimi viri composuerunt, præcipue bene autem cum dixit canticis subiunxit spiritualibus, quia sunt cantica, quæ non sunt spiritualia, neq; in laudem Dei cantantur, sicut sunt cantica sæcularium hominum. Cantica autem spiritualia sunt quæ composuerunt Prophetæ spiritu sancto afflati, & repleti, ut sunt cantica Moyse, canticum Annæ, canticum Debboræ, canticum Eliaze, canticum Ezechia, cæterorumq; Prophetarum. Hoc verò distat inter canticum & psalmum, quia canticum ore solummodo profertur, & decantatur, Psalmus autem addito quodam instrumento musicæ artis, id est, psalterio, Cantantes, & psallentes in cordibus vestris, quia multi sunt, qui cantant ore, quorum mens non concordat voci, & qui magis attendunt sonoritatem vocis, ut auditoribus placeant, quam considerent mente, quid dicant illi verò cantant in corde, quorum mens concordat voci, iuxta illud beati Benedicti: sic stemus ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostræ, *gratias agentes Deo semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & Patri*. Pro omnibus beneficiis nobis à Deo gratis datis, vel pro omnibus prosperis, & aduersis debemus semper gratias referre Deo, & Patri, qui omni creaturæ est Deus Pater, id est, creator, & factor. Et quomodo? in nomine Domini nostri Iesu Christi dicentes, gratias tibi referimus Domine sancte Pater, qui nos per filium tuum fecisti, & redemisti, & viam cœlestis Patriæ aperuisti, & ideo in nomine Domini nostri Iesu Christi, gratias referre debemus Deo Patri, quia per illum qui mediator noster est, preces & sacrificia nostra offerimus, & transmittimus ad Deum Patrem, dicentes. Suscipe Deus preces populi tui, per Dominum nostrum Iesum Christum. *subiecti in timore Christi*, sicut auditores, & subiecti, suis Prælati subditi sunt causa obedientiæ sic debent etiam Prælati humiliare se erga subiectos, in quantum vident illos æquales sibi in virtutibus, & vitæ meritis. In quantum autem viderint eos erigi in superbiam contra se, & vitia lectari debent officium suæ præposituræ ostendere, & fortiter redarguere & increpare. Quod probari potest ex factis Apostoli Petri, qui cum vidisset Cornelium centurionem cum omni domo sua humiliter se velle adorare, è contra ille humiliavit se illi dicens, *Surge, nam & ego homo sum*. Vbi autem vidit Ananiam & Saphyram à via rectitudinis recedere, & vitiis subiacere, potentiam sui officii, & præposituræ ostendit solo

XX.

K.

Act. 10. v. 26.

ut solo verbo illos interficiens, sed ista omnia *in timore Christi* sunt agenda, id est, pro amore Dei, non causa adulationis, neque causa patrocinationis, quod quidā faciunt ut possint inuenire gratiam Prælati, & liberius, ut eos delectent, operantur. *Viri diligite uxores vestras sicut & Christus dilexit Ecclesiam & se ipsum tradidit pro ea ut illam sanctificaret*, sicut Christus dilexit sponsam suam Ecclesiam in tantum, ut se ipsum traderet pro ea, ut eam sanctificaret, id est, sanctam faceret per fidem suam, per baptismi sacramentum per remissionem peccatorum ita & vir debet diligere uxorem suam, & castam custodire, ut sit sancta, & si necessitas euenit, debet pro illa animam suam ponere. Sequitur ergo, de ecclesia, *mundans eam lauacro aqua*, id est, lauacro baptismatis *in verbo vite*, id est, in sanctificatione nominis sui, per quam sanctificationem accipit homo vitam æternam, post abrenuntiationem enim Diaboli sanctificat illum sacerdos, dicens, baptizo te in nomine Patris, & filii, & spiritus sancti, & quare hoc fecit Christus? Quare mundauit eam, & quare mundat quotidie in lauacro baptismi per inuocationem sui nominis? *Ut exhiberes ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam peccati aut rugam duplicitatis in mente aut aliquid huiusmodi*, id est, aliquid vitii, *sed ut sit sancta & immaculata*. In præsentī quidem sæculo vno modo potest dici esse Ecclesia gloriosa, videlicet quia Reges & Principes huius sæculi habet subiectos, & continet in se diuersos ordines, & gradus. Tamen sine macula peccati & ruga non potest, quia multi sunt in ea poenitentes, & *si dixerimus quia peccatum non habemus nos ipsos seducimus & veritas in nobis non est*. Non est enim homo super terram qui faciat bonum, & non peccet. Quapropter melius est, ut referamus hæc verba ad generalem resurrectionem, quando erit gloriosa, quia fulgebit sicut sol in regno Patris sui, & erit sine macula peccati, & sine ruga duplicitatis, qui incorruptibilis erit in corpore, & incommutabilis in anima. Per hoc etiam quod dicit sine macula, & ruga, ostendit ecclesiam vestimentum esse Christi iuxta quod ei Deus Pater dicit per Prophetam. viuo ego dicit Dominus quia omnibus his velut vestimentum vestieris, vestimentum enim quoddam solet habere maculas, & quasdam notas ex aliqua tinctione, & solet esse rugatum, id est, plicatum, & duplicatum per loca. Et est aliud vestimentum quod neque maculam, neque rugam habet, ut est linteum bene extensum, post resurrectionem siquidem erit Ecclesia sine macula, & ruga, quia erit sine peccato, & extensa in contemplationem omnipotentis Dei sicut linteum. *Nemo carnem suam odio habuit sed nutrit & fouet eam sicut & Christus ecclesiam*. Hoc dupliciter intelligi potest, & est sensus, sicut carnem suam nemo odio habet, sic etiam suam uxorem non debet odio habere, quia de corpore eius est facta: Aliter carnem posuit hic pro uxore, quæ est ex viri corpore sumpta. Nemo inquit carnē suā odio habuit, id est, nemo uxorem suā odio habere debet sed debet illam nutrire, & fouere, sicut Christus tam corporaliter, quam spiritualiter fouet & nutrit Ecclesiam, *membra sumus corporis eius*, sicut generaliter omnis Ecclesia corpus est Christi, ita singuli electorū mēbra sunt corporis eius, id est, mēbra ecclesiæ, non illius corporis mēbra sumus, quod ipse assumpsit in vtero virginali, sed mēbra ecclesiæ, quæ est corp⁹ ei⁹. Aliud est enim in Ecclesiā oculus, sicut qlibet prædicator, alius aures, ut bonus auditor, alius manus qui est eleemosynarius, alius pes, qui curam infirmorū & mortuorū gerit *de carne corporis eius de ossibus eius sumus* nos duplici intelligentia accipi potest, de carne, & de ossibus eius sumus, quia sicut nos constamus ex carne & ossibus, ita & ille verum corpus habet ex carne, & ossibus. Vel aliter in ecclesia sunt fontes in fide, in opere, in prædicatione, qui designantur per ossa, ut fuerunt Apostoli, Martyres, & modo sunt Episcopi, & Prælati, & sunt infirmi, qui designantur per carnem, & qui indigent sustentari à fortibus, sicuti caro ab ossibus, qui fortes infirmi sicuti membra eius Dominus, ita etiam recte ossa & caro illius appellantur, *Propter hoc*, id est, propter hanc dilectionem, quam debet habere vir cum uxore *relinquet homo Patrem & Matrem suam & adhaerebit uxori suæ & erunt duo in carne una*. Quantum ad litteram pertinet, ita fit, relinquit homo Patrem & Matrem, & coniungit se suæ uxori, & sunt duo in carne

L

xxv.

xxvi.

xxvii.

i. Ioan. i. v. 8.

M

xxix.

xxx.

xxxi.

O.

in carne vna, id est, de vna carne, vel etiā in illa coniunctione concubitus, quando simul miscentur, in carne vna sunt. Spiritualiter autem potest referri ad Christum, & ad Ecclesiam, qui propter dilectionem Ecclesiae reliquit Deum Patrem per hoc quod non in forma diuinitatis, quae aequalis est Patri, apparuit, sed semetipsum exinaniuit & adhæsit uxori suae sanctae Ecclesiae per dilectionem, & per carnem, quam assumpsit, & sunt modo duo Christus & Ecclesia in carne vna, quia de vna carne sunt, & Christus est verus homo per se, verum corpus habens, & Ecclesia similiter. Hoc autem primus vates Adam de Christo & Ecclesia prophetauit, *sacramentum hoc* subaudi quod dixi modo, *magnum est*, sunt sacramenta maiora sunt & minora. Vt ergo ostenderet Apostolus tam secundum litteram, quam secundum spirituales intelligentiam hæc debere intelligi, ideo subiunxit sacramentum siue mysterium hoc ego quod dixi, propter hoc relinquet homo Patrem & Matrem & cætera, magnum est, quia pertinet ad Christum & Ecclesiam vnde etiam subdit, *Ego autem dico in Christo & in Ecclesia* subaudi illud esse completum.

XXXII.

CAPUT VI.

Filii parentibus, seruique dominis obediant: rursusq; parentes erga filios, & Domini erga seruos sui memores sint officii: monet Dei armaturam, cuius partes explicat, induendam, ad resistendum spiritualibus inimicis, petens etiam ut pro se orent.

1.
2.
A
Col. 3. d. 10.

3.
4.
Exod. 20. c. 4.
Deut. 5. c. 16.
Eccl. 3. b. 9.
Matt. 15. a. 4.
Marc. 7. b. 10.

5.
Col. 3. d. 22.

6.
7.
8.
Tit. 2. c. 6.
1. Pet. 2. c. 18.

9.
Deut. 10. d. 17.
2. Par. 19. c. 7.
Iob 34. b. 19.

10.
Sap. 6. b. 8.

11.
12.
Eccl. 35. b. 16.
Rom. 2. b. 11.
Col. 3. d. 15.

13.
C.
Acto. 10. c. 34.
1. Pet. 1. c. 17.

14.
15.
16.

Eilij, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim iustum est. † Honora patrem tuum, & matrem tuā, quod est mandatum primum in promissione: † ut bene sit tibi, & sis longæuus super terram. † Et vos patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros: sed educate illos in disciplina & correptione Domini. † Serui obedite dominis carnalibus cum timore, & tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo: † non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed ut serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, † cum bona voluntate seruientes, sicut Domino, & non hominibus: † scientes quoniam unusquisque, quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino, siue seruus, siue liber. † Et vos Domini eadem facite illis, remittentes minas: scientes quia & illorum, & vester Dominus est in cælis: & personarum acceptio non est apud eum. † De cætero fratres, confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. † Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli. † quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitia, in cælestibus. † Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. † State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induiti lorica iustitia, † & calceati pedes in præparatione Euangelii pacis: † in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela

tela nequissimi ignea extinguere: † & galeam salutis assumite: † 17.
 gladium spiritus, (quod est verbum Dei) † per omnem orationem. 112. 19. d.
 & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu: & in ipso - vi- 18.
 gilantes in omni instantia, & obsecratione pro omnibus sanctis: D.
 & † pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fidu- 1. Theff. 5.
 cia, notum facere mysterium Euangelij: † pro quo legitime fungor b. 8.
 in catena, ita vt in ipso audeam, prout oportet me, loqui. † Vt au- 19.
 tem & vos sciatis qua circa me sunt, quid agam: omnia vobis no- Col. 4. 2. 2.
 ta faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister in Do- 20.
 mino. † quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscatis qua circa nos 1. Theff.
 sunt, & consoletur corda vestra. † Pax fratribus, & charitas cum 3. art. 7.
 fide, à Deo Patre, & Domino Iesu Christo. † Et gratia cum omni- 21.
 bus, qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorru- 22.
 ptione. Amen. 23.
 24.

DE cætero fratres confortamini in Domino & in potentia virtutis eius. Post spe-
 cialia præcepta quibus admonuit Apostolus viros, & mulieres, Patres & fi-
 lios, dominos & seruos, subiunxit ista generalia, non solum ad Ephesios, qui-
 bus mittebat hanc Epistolam, sed ad omnem sexum, & ad omnem conditionem,
 & dixit de cætero, id est, deinceps, & præter illa, quæ superius diximus, fratres mei in
 fide, & dilectione, & qui vnum Patrem Deum omnipotentem habemus, confort-
 amini in Domino, in fide illius, & in potentia virtutis eius. Nolite confidere in ve-
 stra fortitudine, neque in meritis vestris, neque in potentia Principum huius sæcu-
 li, sed in Domino, & in potentia virtutis eius confortamini. *Induite armaturam Dei*
vt possitis stare aduersus insidias diaboli in hoc nomine quod est armatura, compre-
 henduntur omnia vasa bellica, lorica, videlicet, galea, scutum, lancea, tela, cætera-
 que instrumenta armorum. Spiritualiter autem quid debemus intelligere per ar-
 maturam Dei? Dominum Iesum Christum, cuius protectione defenduntur om-
 nes electi, & quem induuntur, iuxta quod idem Apostolus alias dicit. *Quotquot in*
Christo baptizati estis, Christum induistis tunc enim induunt electi Christum, quando
 virtutes quæ in Christo sunt, per adiutorium illius assumunt. Quod ergo dicit in-
 duite armaturam Dei, tale est ac si diceret, induite Dominum Iesum Christum, id
 est, omnes virtutes, quas scitis in illo esse, in vobis assumite verbi gratia, est ille iu-
 stus, verus, patiens, castus, mansuetus, appellatur agnus & leo & vitulus. Induite vos
 iustitiam, veritatem, patientiam, charitatem, castitatem, mansuetudinem, estote
 agnus, id est, mites, leo, fortes in fide, in bono opere, & contra diabolum, estote &
 vitulus mortificantes vosmetipsos cum vitijs, & concupiscentijs, vt possitis stare
 aduersus insidias diaboli, multis modis insidiatur nobis diabolus, denique insidia-
 tur nobis per malas suggestiones, insidiatur per vitia carnis nostræ, & incensua ma-
 larum delectationum, insidiatur per ministros suos, per hæreticos, videlicet & fal-
 sos fratres, atque paganos, sed contra has omnes debemus nos viriliter pugnare, ne
 possimus superari. Poterat aliquis dicere o Apostole, quare præcipis nos omnem
 armaturam Dei induere? Ad hæc ille subiunxit. *Quia non est nobis iniqua collucta-*
tio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus Principes & Potestates, aduersus mundi re-
tores tenebrarum harum contra spiritualia nequitia in cælestibus. Carnem & sangui-
 nem appellat in hoc loco Apostolus homines, qui constant ex carne, & sanguine,
 à quibus plerumque suadente diabolo impugnamur, & dicit; *Quia non est nobis*
colluctatio, id est, pugna aduersus illos solummodo, sed aduersus dæmones, qui

xi.
A.

xi.

Gal. 3. p. 27

B.

xii.

Hh

princi-

- principantur malis hominibus, & potestatem exercendo super illos, regunt illos potius ad malum, quam ad bonum, ipsique appellantur spiritualia subaudi dæmonia nequitiz, hoc est malitiz qui morantur in hoc aere. Cælum denique appellatur aer in scripturis sacris, vnde & aues cæli dicuntur. Qui vt Philosophi dixerunt, & vt doctores etiam nostri opinantur, ita plenus est dæmonibus, & malignis spiritibus, sicuti radius solis minutissimis puluisculis: contra hos ergo pugnandum est nobis potius, quam contra homines, constantes ex carne & sanguine, quia quicquid mali contra homines machinantur, ab illis ei suggeritur, & si superauerimus illos, qui sunt Principes malitiz, & quorum instinctu vitia carnis nostræ contra nos sæuiunt, tunc facile superare poterimus omnes ministros illius, verbi gratia, sicut superato Principe, exercitus facile fugatur; Quod probari potest ex libro Iudith, quo narrante discimus, quia Holoferne Principe militiz interempto multitudo exercituum in fugam versa, & à Iudæis facillime est superata. Sed querendum est, quomodo pugnare possimus contra dæmones, qui Spiritus sunt. Nam omnibus patet, contra spiritum armis materialibus non posse pugnare. Quapropter, quia spiritus sunt; & inuisibiles, necesse est vt arma spiritualia assumantur, virtutes videlicet supra memoratæ & decertemus eo modo, quo legimus Iacob luctatum esse cum Angelo orando, ieiunando, vigilando, cæterisque bonis operibus insistendo. Vt sic ut ille meruit ab Angelo Sancto benedici, cum quo luctabatur, orando ita & nos superato diabolo à Domino benedici mereamur. Cæterum queri potest, vbi acceperit Apostolus, vt dæmones & malignos Spiritus principes, & potestates ac rectores tenebrarum harum appellaret, id est, hominum infidelium, Deum ignorantium, & peccatorum. De quorum numero fuerant illi quondam, quibus dicebat *fuisistis aliquando tenebra*, id est, infideles, DEVM ignorantes & peccatores, ad quod dicendum, quia ex libro Danielis illud accepit, vbi legitur, Princeps Græcorum & Princeps Persarum. Ex libro quoque Ezechielis, vbi dicitur ad Principem Tyri, *tu signaculum similitudinis in Paradiso Dei fuisti*, & cætera quæ ibi dicuntur de hoc & de Principibus aliarum gentium Ægyptiorum, videlicet Assyriorum, Idumæorum. Nam Principes illi dæmones intelliguntur illis gentibus præpositi, sicut enim vnusquisque fidelium habet sibi bonum Angelum delegatum ad custodiam suam, ita & Pagani habent malos, qui eis principantur permissione DEI, & sicut Michael præpositus est genti Iudæorum, de quo dicitur, *& nemo est mihi adiutor nisi Michael princeps vester*, ita habent & gentes in infidelitate manentes malos principes. Dicamus & altius Apostolus repletus est gratia DEI, cognouit per Spiritum Sanctum, quia sicut boni Reges Israelitarum significabant DOMINVM IESVM CHRISTVM, & Principes, qui sunt in Ecclesia, verbi gratia. Qualis fuit Dauid, qui interpretatur manu fortis, siue desiderabilis, alijque quamplurimi, & sicut populus Israel significabat populum credentium, qui sunt Israelitæ, ita mali Reges & Principes cum suis gentibus, qui contra populum Dei pugnant, vt fuerunt Reges Israelitarum & Idumæorum, atque Philistinorum, significabant dæmones, qui principantur paganis, & hæreticis, qui Ecclesiam Dei semper impugnant.
- XIII. Propterea subaudi, quia colluctatio est vobis aduersus principes, & potestates accipite armaturam Dei illam, de qua supradiximus, id est, omnes virtutes, vt possitis resistere in die malo & in omnibus perfecti stare, id est, in omnibus prosperis, & aduersis perseuerare, firmi & in fide, bonisque operibus. Diem malum appellat præsens tempus, non quod per se sit malum, sed quia multa mala in eo fiant, vel etiam diem malum dicit diem iudicij, in quo omnes mali damnabuntur. State ergo succincti lumbos vestros in veritate. Lumbos succingimus cum luxuriam refrenamus. State, inquit, in fide, in bono opere, & restringite lumbos à luxuria, vbi maxime viget, & in veritate, hoc facite non in mendacio, neque per hypocrisim, neque vt laudem hominum capiat, vel in veritate dicit, quasi pro amore nominis CHRISTI, qui est veritas. Induite loriceam

ritam iustitiæ, recte iustitia lorice comparatur, quia sicut lorica multis circulis contextitur, ita iustitia multis virtutibus constat. Aliter iustitia etenim bene lorica potest comparari, quia sicut lorica pectus munit, ventrem stringit, femora protegit, ita iustitia superfluas cogitationes, quæ in pectore versare solent repellit, ingluvie ventris restringit, luxuriam quoque comprimit, & calciait pedes, subaudi sint vobis *in præparationem Euangelij pacis*. Et est sensus sicuti ille qui calciatos habet pedes, serpentes spernit, spinas, omnemque asperitatem viz pro nihilo ducit, ita & vos diabolum serpentem antiquum, spinas quoque, id est, pugnationes passionum omnemque asperitatem huius vitæ contemnite & liberi ad prædicationem Euangelij incedite. Aliter per calciamenta quæ ex mortuis animantibus fiunt, debemus intelligere dicta, & exempla sanctorum patrum, vel præcedentium, Calciatos ergo pedes habemus cum dictis & exemplis præcedentium, patrum muniti, securi ad prædicandum Euangelium pacis accedimus. Euangelium autem pacis dicitur, quia ibi continetur pax quam Christus Apostolis commendauit, & in Apostolis omnibus fidelibus. Vel etiam quia per obseruantiam Euangelij meremur reconciliari Deo, *in omnibus*, subaudi prælijs, & certaminibus, *sumentes scutum fidei in quo positis omnia tela nequissimi ignea exstingueret*. Quicquid missile est, vel iacitur telum potest appellari, proprie tamen illud quod in longum protenditur, vt lancea. Nam Telon dicunt Græci longum, vnde mustela dicitur mus longus. Sicut ergo scutum se tenentem protegit, & tela repellit, ita fides hominem munit, & à diaboli iaculis & infestationibus defendit: illa tamen quæ fuerit bonis operibus adornata, tela autem diaboli ignea appellat suggestionem prauam, qua nos incendit ad mala opera agenda, & quæ extinguuntur per virtutem fidei. *Et galeam salutis assumite*. Galea in capite ponitur, omnesque corporis sensus munit, & protegit, visum videlicet in oculis, auditum in auribus, gustum in ore, olfactum in naribus, tactum in toto capite. Quid debemus ergo intelligere per galeam, quæ vt diximus omnes sensus corporis protegit? Dominum Iesum Christum, & protectionem illius, per caput vero mentem, quia sicut capite reguntur membra, ita cogitationes mente disponuntur: Ponamus igitur galeam in capite, id est, protectionem Christi recondamus in secreto mentis nostræ, habentes in illo fiduciam, non in nobis ipsis, & ipse tuebitur omnes sensus nostros, ne à diabolo hoste antiquo possint vulnerari. *Et gladium spiritus quod est verbum Dei* subaudi assumite Gladius spiritus sancti intelligitur verbum Dei, vt Apostolus ait, id est, doctrina & scientia diuinarum scripturarum, quæ per Spiritum sanctum nobis tribuitur. Idcirco autem gladius appellatur, quia sicuti gladio fugantur hostes, ita per cognitionem diuinarum scripturarum possumus fugare omnes infidias, & omnia machinamenta diaboli, appetendo illa quæ scriptura sacra docet, & vitando quæ prohibet, & non solum dæmones per eius cognitionem & adiutorium Dei possumus superare, sed etiam auctoritate illius hæreticos conuincere, & errorem illorum destruere. *Gratia*, id est, fides & remissio peccatorum sit vobis *in incorruptione*, id est, in integritate, *cum omnibus qui diligunt Dominum Iesum Christum*, vel aliter, *gratia*, id est, fides & remissio peccatorum societas æterna sit vobis *cum omnibus*, sanctis in incorruptione, hoc est in resurrectione generali, vbi accipient omnes electi incorruptionem & immortalitatem & incommutabilitatem in anima, fulgentes sicut sol in regno Patris, cum quo felices in sæcula sæculorum manebunt. Explicit Epistola ad Ephesios. Incipit Epistola ad Philippenfes.

F.
xvi.

xvii.

G.

xxiv.

Philippenfes sunt Mæcedones, id est, Græci. Græcia enim à diuersis Regibus diuersa nomina sortita est, vocatur enim Macedonia à Macedone Rege, & Emathia ab Ematho, Iesalia à Iesale, generaliter omnis terra Græcorum Græcia vocatur à Græco Rege vt seruius dicit. Philippenfes postquam acceperunt verbum prædicationis ab Apostolo, firmissimi in fide fuerunt, nec receperunt falsos Apostolos, sicut in argumento ostenditur.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

C A P V T I.

Ex magno affectu quem habet erga Philippenses, manifestat eis quod pressuræ suæ in maiorem t uangelij fructum cesserint: quam uilitatem si non spectaret, omnino dissolui cuperet & esse cum Christo: eosque adhortatur ut digne ad Christi Euangelium conuerfentur, dicens quod pro ipso iam afflictiones sustinuerint.

1. **P**AVLVS & Timotheus, serui Iesu Christi, omnibus
A. sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum Epi-
2. scopis, & diaconibus. † Gratia uobis & pax à Deo
3. Patre nostro, & Domino Iesu Christo. † Gratias a-
4. go Deo meo in omni memoria uestri, † semper in cun-
5. ctis orationibus meis pro omnibus uobis, cum gaudio depreca-
6. tionem faciens, † super communicatione uestra in Euangelio
Christi à prima die usque nunc. † Confidens hoc ipsum, quia qui
cæpit in uobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Je-
7. su. † Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus uobis: eo quod
B. habeam uos in corde, & in uinculis meis, & in defensione, &
confirmatione Euangelij, socios gaudij mei omnes uos esse.
8. † Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiam omnes uos in
9. uisceribus Iesu Christi. † Et hoc oro ut charitas uestra magis ac
10. magis abundet in scientia, & in omni sensu: † ut probetis potio-
11. ra, ut sitis sinceri, & sine offensa in diem Christi, † repleti fructu iu-
stitiæ per Iesum Christum, in gloriam & laudem Dei. † Scire au-
12. tem uos uolo fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum
13. uenerunt Euangelij: † ita ut uincula mea manifesta fierent in
14. Christo in omni pratorio, & in ceteris omnibus, † & plures è fratri-
bus in Domino confidentes uinculis meis, abundantius auderent
15. sine timore uerbum Dei loqui. † Quidam quidem & propter in-
C. uidiā & contentionem, quidam autem & propter bonam uolun-
16. tatem Christum pradicant, † quidam ex charitate scientes quo-
17. niam in defensionem Euangelij positus sum. † Quidam autem ex
contentione Christum annunciant non sincere, existimantes pres-
suram

suram se suscitare vinculis meis. † Quid enim Dum omnimodo, 18
sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuncietur, &
in hoc gaudeo, sed & gaudebo. † Scio enim quia hoc mihi proue- 19
niet ad salutem, per vestram orationem, & subministratio-
nem Spiritus Iesu Christi, † secundum expectationem & spem 20
meam, quia in nullo confundar: sed in omni fiducia sicut semper,
& nunc magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, si-
ue per mortem. † Mihi enim vivere Christus est, & mori lucrum, 21
Quod † si vivere in carne, hic mihi fructus operis est, & quid eli- 22
gam ignoro. † Coarctor autem è duobus: desiderium habens dis- 23
solui, & esse cum Christo, multo magis melius: † permanere au- D
tem in carne, necessarium propter vos. † Et hoc confidens scio quia 24
manebo, & permanebo omnibus vobis, ad profectum vestrum, & 25
gaudium fidei: † ut gratulatio vestra abundet in Christo Iesu in 26
me, per meum aduentum iterum ad vos. † Tantum digne Eu- 27
angelio Christi conuersamini: ut sive cum venero, & videro Eph. 4. a. f
vos, sive absens audiam de vobis, quia statis in uno spiritu un- Col. 1. b. 10
animes, collaborantes fidei Euangelij: † & in nullo terreamini ab 1. Thess. 2.
aduersariis: quæ illis est causa perditionis, vobis autem salutis, & c. 12.
hoc à Deo: † quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in 28
eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini: † idem certamen 29
habentes, quale & vidiſtis in me, & nunc audistis de me. 30

P*aulus. Quare posuit nomen suum in primordio Epistolæ? Vt maioris aucto-*
ritatis esset Epistola: sic namque soliti sunt agere Reges, & Principes. Qua-
re non seruauit nomen suum ponendo nomen Apostolatus sui in Epistola
hac, sicut in omnibus alijs præter in illa ad Romanos, in qua ideo prætermisit,
ne utilitas lectionis differretur. Philippenses ergo ut diximus, postquam per
illum crediderunt, non dubitauerunt, quin ipse esset Apostolus, & Magister
gentium. Ideoque fuit necesse, ut eis scribens, Apostolum se nominaret. Co-
rinthij vero seducti à falsis Apostolis, recesserunt à fide, & dubitauerunt non es-
se illum Apostolum à Deo electum, & missum, dicentes verè Paulus non vidit
Christum in carne, eius doctrinā non est vera ad quos necesse duxit se Aposto-
lum nominare, inquit Paulus Apostolus non ab hominibus neque per hominem,
sed per IESVM CHRISTVM & Deum Patrem. Sciendum etiam Beato Paulo
reuelatum esse per visum, quod Philippensibus verbum Dei deberet prædicare.
Nam apparuit ei sicut in actibus Apostolorum habetur, vir Macedo, deprecans eum Act. 16. v. 9
dicens transiens in Macedoniam adiuna nos, quia Angelus fuisse creditur illi genti
præpositus à Deo, & Timotheus. Quare interponebat nomina discipulorum in
Epistolis suis? ut maioris auctoritatis essent, secundum, quod Dominus dixit in Deut. 17. v. 6.
ore duorum vel trium testium stet omne verbum, ne aliquis diceret, quia vnus
mendacio ista excogitata sunt, vel etiam complebat ipse Apostolus, quod do-
cebat dicens; Si cui reuelatum fuerit sedenti aliquid prior taceat. Nam quando
dictabat Epistolas, omnes discipuli eius aderant, & alicui illorum alia reuelata 1. Cor. 14.
essent, quæ ipse non dicebat, aut aliter quam dicebat, quia idem Spiritus San- v. 10.

- B. Etus erat in Discipulis, qui & in Magistro, sicuti ab illo dicebatur ita ponebat ille in ordinem non inuidens bonus Magister suis Discipulis, est insuper nomen illius in exordio cum suo, quia partem ibi habebat. *Ut seruus*, sicuti gloriabitur aliquis consulum, seruus se esse Imperatoris, & ut eius Epistola firmior esset, dicebat Andromachus seruus Octauiani, ita & Apostolus *omnibus Sanctis*, id est, omnibus sanctificatis in baptismo & in ea sanctitate manentibus. *Qui sunt Philippis cum Episcopis*, id est, cum Presbyteris, quia vna Ciuitas non potest habere plures Episcopos. Philippis autem Ciuitas est Græciæ quam ædificauit Philippus Pater adoptiuus Alexandri, vocans eam à nomine suo Philippis, & *Diaconibus*, id est, salus & remissio peccatorum *gratias ago Deo in omni memoria vestri*, id est, memor vestri & fidei vestræ in qua solide permanetis, gratias reddo Deo, vel memor vestri semper in meis orationibus, gratias ago illi, qui semper vos confirmat in fide cum gaudio subaudi spirituali, *deprecationem faciens*, subaudi non cum mœrore, pro his qui in fide perseverant, & fidem quam tenent, bonis operibus exornant, non est necesse cum mœrore orare, sed gratias Deo reddere, pro his vero qui labuntur, cum gemitu & mœrore est orandum *super communicatione vestra*, id est, de communione, quam habetis nobiscum, vel quia recepistis Euangelium & participastis fidei eius, vel etiam de communione, & participatione, qua nobis participastis in prædicatione, quia prædicatis iam sicut & nos; *A prima die*, id est, à primordio fidei, *quia qui cepit in vobis opus bonum*, id est, Christus, qui dedit in vobis initium fidei, & bonæ conuersationis, dabit & perseverantiam usque in diem mortis vestræ, id est, usque ad diem iudicii per successionem; *Sicut est mihi iustum*, id est, mihi iustum est, hoc intelligere de vobis, quia permanebitis in fide Christi, & ideo debeo gaudere *hoc sentire*, id est, intelligere, *eo quod habeam vos in corde*, & *in vinculis*, subaudi vestri reminiscor, *in defensione & confirmatione Euangelij*. Quomodo defendebat, & confirmabat Euangelium? multis modis, videlicet, recte credendo, iuste viuendo, bene docendo defendebat, & confirmabat sanctam esse doctrinam Euangelij, vel dum ei dicebat Nero, nega Christum, & abijce doctrinam istam, erisque florens magno honore in palatio meo. Et ille magis eligebat ab illo flagellari, & in vinculis astringi, quam ei assentire, tunc defendebat Euangelium. Quia videntes alij hoc dicebant vere, nisi esset doctrina ista vera, & nisi esset Christus verus filius DEI, nequaquam Paulus talia pro eius nomine sustineret. *Socios gaudij mei*, id est, remunerationis æternæ vitæ, *omnes vos esse*, subaudi volo, & quia poterat aliquis dicere, vere Paulus circumitor mundi, verbosus est, neque diligit nos, ut dicit. Ad hæc ille: *Testis enim est mihi Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi*: viscera dicuntur filij & viscus dicitur, quicquid intracorum est.
- D. Ideo duobus modis intelligitur. Cupio inquit, omnes vos filios esse Dei, vel cupio ut ipse sit templum nostrum, & vos communicantes corpori & sanguini illius, maneat in illo, & *hoc oro ut charitas vestra magis ac magis abundet*, id est, sicut fides habet initium, habet incrementum, & perfectionem, ita & charitas: Oro inquit, ut non solum ad Deum, & proximum, sed & ad inimicos extendatur *in scientia* subaudi legis, & *omni sensu*, doctrina Euangelij, *ut probatis*, id est, intelligatis maiora de Deo, *Sinceri*, id est, perfecti in fide, & in omni bonitate, Sincera res: materia est integra, solida, & firma, quæ nullius rei veritate maculatur, ita debet & fides esse solida *sine offensa*, id est, sine offensione *in diem Christi*, vel mortis nostræ, vel die iudicii, *repleti fructu iustitie*, subaudi & sitis repleti omnibus virtutibus, de quibus dicit Apostolus, *fructus autem est spiritus gaudium pax in gloriam & laudem Dei*, ut glorificetur Deus in nobis; & laudetur Dominus Iesus, per quem omnia bona habemus. *Scire autem vos fratres volo, quia quæ circa me sunt magis ad profectum venerunt Euangelij*: Sciens Beatus Apostolus Philippenes contristari de suis tribulationibus, & condolere suis infirmitatibus, ne illi deficerent in fide, audientes eum talia pati, scribebat eis dicens,

scio quidem vos compati afflictionibus meis, sed innotescere vobis volo, quia quæ circa me sunt, vincula videlicet, carcer, & ipsius magis ad profectum, id est, ad vtilitatem, & argumentum sunt Euangelij, quam ad contrarietatem. *Ita vt vincula mea in Christo*, id est, quæ non pro aliquo crimine sustineo, sed propter Christum, *manifesta fient in omni pratorio & in cæteris subaudi omnibus* locis. Prætor dicitur à præeundo, & quasi præceptor, quia præcepta dat populo. Prætorium autem dicitur quasi præceptorium eo quod ibi prætores, siue præceptores, & præfecti sedeant ad discutienda quædam, & præcepta danda. Veniente ergo beato Apostolo Romam victo pro CHRISTI nomine, cum esset retrusus in carcerem in domo Imperatoris, & cœpisset docere, infirmos curare, multaue miracula patrare, multi crediderunt per eum, in tantum, vt sicut Beatus Hieronymus dicit, quodam loco, domum persecutoris Neronis Ecclesiam faceret Redemptoris, tunc manifestum est in omni prætorio, id est, Imperatori, omnibusque consulibus, & Principibus, & in omnibus locis propter Christum illum talia sustinere, *Vt plures è fratribus*, id est, ex credentibus *in Domino*, id est, per Dominum, *confidentes vinculis meis*, id est, exemplo vinculorum meorum confortati, cum vidissent multi ex credentibus talia pati Beatum Apostolum, omni formidine mortis repulsa exemplo vinculorum eius confortati, atque imitati cœperunt audacius sine timore verbum Dei prædicare. *Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem, quidam autem & propter bonam voluntatem*. Hi quatuor modi qui sequuntur, in duas species sicuti doctoribus videtur, diuidi possunt. Prima videlicet, species & vltima pro vna computata, dux vero mediæ similiter pro vna, sed tempus per singulas stilum trahere. Quod dicit primum, quidam quidem propter inuidiam, & contentionem subaudi Christum annuntiant, vnum est. Erant quidam ex Iudæis credentibus, atque gentilibus, qui inuidentes beato Apostolo, quod ipse dicebatur. Solus Magister gentium, & prædicator, dicebant nunquid Paulus solus diceretur Magister gentium? Nos doctrinam habemus, prædicabimus sicut & ille, vt appellemur Magistri gentium, & hoc agebant, quia volebant contendere cum illo. Secunda species est. *Quidam propter bonam voluntatem*, id est, bona intentione cupientes saluare alios, sicut & illi saluati erant. Tertia species est. *Quidam ex charitate*, subaudi qua diligebant Deum, cupiebant alios saluare, vel ex charitate qua diligebant Apostolum, volentes ei adiutorium in prædicatione præbere. Quarta species est. *Quidam ex contentione non sincere*. Sincera res est solida, & firma. Et erant quidam qui prædicabant non sincere, id est, non pura conscientia, quia propter comoda præsentis vitæ, & propter lucra temporalia prædicationi insisterant, & vt à subiectis cibum, & vestimentum acciperent dicentes, Dominus ordinauit, qui Euangelium annuntiant, de Euangelio viuere, & propter contentionem hoc faciebant, vt excitarent contra eum persecutores, qui ei maiorem tribulationem inferrent, & dicerent, non solum Paulus à prædicatione non cessat positus in carcere, sed etiam discipulos suos per orbem totum mittit prædicare. Occidatur ergo, & dum ille occisus esset, liberius possent illi expoliari suos auditores. Scientes quod in defensione, id est, in ea defensione, quo paulo superius diximus non sincere, id est, non pura intentione. *Existimantes pressuram*, id est, persecutionem maiorem. *Quidenim?* id est, quare contristor inde? aut quare moueor in tristitia, *siue per occasionem*, id est, per inuidiam & non sincere, *siue per veritatem*, id est, per bonam voluntatem & ex charitate: *& in hoc gaudeo*, id est, quia Christi nomen per bonam voluntatem, & ex charitate prædicatur. *Sed & gaudebo*, subaudi propter hoc, quia illis non inuideo, proueniant mihi ad salutem, id est, ad vitam æternam, quæ sustineo pro Christi nomine, vel quia illis mala non opto, qui mihi inuident, & mihi tribulationem excitant, *& subministrationem spiritus Iesu Christi*, id est, auxilium subministrante, & præbente mihi Christo, & spiritu sancto *secundum expectationem & spem meam*. Expectatio & spes idem est, quia spes est expectatio futuro-

D.
XIII.

XIV.

XV.
E.

XVI.

XVII.

F.

XVIII.

XX.

- rum bonorum, & Beatus Apostolus certus erat, quia mercedem erat accepturus æternæ remunerationis, propter hoc quod sustinebat pro Christo, & de hoc etiam expectabat mercedem, quia suis invidis persecutoribus bona optabat. *Quia in nullo confundar*, id est, in nullo horum, quæ illi agunt, ut mihi persecutionem maiorum ingerant, vel quæ sustinet iam positus in vinculis, erubescam. *Sed in omni fiducia*, id est, in omni fide mea, *sive per vitam, sive per mortem*, per vitam meam glorificabitur, quia prædicabo nomen eius, & magnalia eius, per mortem etiam meam glorificabitur, quia dum usque ad mortem pro eius nomine tormenta sustinero, omnes qui audierint dicent, Magnus est iste Deus pro cuius nomine serui eius non timēt mori, sive per mortem, *mihi enim vivere Christus est*, id est, si vixero Christus est mihi vita, vel si vixero per prædicationem meam corpus eius augebo *mori lucrum*, id est, si sub pœnis mortuus fuero, lucrum est mihi, & magis ac magis prædicabitur, vel lucrum est mihi mori, quia si mortuus fuero, maximum lucrum percepturus sum, id est, vitam æternam *vivere in carne hic mihi fructus est operis*, quia quo amplius vixero, mercedem meam augebo. *Et quid eligam ignoreo*, id est, ignoreo utrum mortem appetam, an adhuc in carne manere optem. Est autem sic distinguendum, & quid eligam ignoreo. *Cum Christo esse multo magis, melius*, cum dicit multo magis melius esse dissolui, & cum Christo esse, & subdit *permanere in carne necessarium* ostendit, quid magis eligat & bonum quidem esse manere hic, sed melius & optimum regnare cum Christo, & hac confidens scio, quia *manebo & permanebo*, id est, confido & credo quia manebo quandiu Domino placuerit, & permanebo, id est, usque ad perfectionem, & corroboracionem fidei vestræ mouebo, *omnibus vobis ad profectum vestrum*, id est, ad utilitatem & gaudium fidei, id est, ut & ego, & vos gaudeamus de vestra fide, *ut gratulatio vestra*, id est, gaudium vestrum, *abundet in Christo Iesu, ita me per meum aduentum, iterum ad vos gratulari est* congaudere, & gratias referre, & est sensus, ut vos inquit gaudeatis de meo aduentu, & gratias referatis Deo, qui vobis me incolumem reddidit, liberatum à vinculis
- XXVII. *tantum*, id est, tantummodo *digne in Euangelio Christi conuersamini*, id est, viuite & perseuerate digne in Euangelio Christi conuersari, secundum quod in Euangelio docet credere, docere secundum eius præcepta vivere, & quæ promittit sperare, & ex mandatis eius omnia agere, *ut siue cum venero*, videre vos subaudi gaudeam de vestra fide, *quia statis*, perseueratis, solidi estis *in uno spiritu*, in vna voluntate. Vnde
- Ad. 4. v. 32 in actibus Apostolorum Lucas dicit, *multitudinis*, inquit, *credentium erat cor unum & anima*, id est, vna voluntas & vna fides *unanimes*, idem est, quod & in vno spiritu. *Collaborantes*, simul laborantes in fide, *Euangelij bene viuendo, recte credendo, & docendo. In nullo terreamini* subaudi facto vel negotio. Terreamini dicit, id est, patieatis minas, & errores hæreticorum, paganorum, falsorum Christianorum, quia afflictio, qua vos tribulant, ad damnationem est illis, & vobis ad præmia æternæ retributionis.
- I. *Quæ subaudi afflictio & tribulatio vestra illis est ad damnationem, & hæc à Deo subaudi fiet, ut illis ad damnationem, & vobis ad salutem. Vel aliter. Hoc, inquit, à Deo subaudi concessum est vobis, ut pro eius nomine talia patiando perseuerare possitis, & palmam martyrij obtineatis. Quia vobis donatum est pro Christo*, id est, per Christum, vel quia in Christum credidistis, concessum est vobis & datum *ut non solum* in eius fide permaneatis, sed etiam pro eius nomine passionem sustinendo perseuerantiam habeatis, palmamque martyrij obtineatis. Quod non cedit nisi amatoribus suis, quos ipse amare se facit. *Sed ut etiam pro illo patiamini*, id est, pro illo patiando perseuerantiam habeatis, & postea palmam obtineatis. *Idem certamen habentes*, id est, Agonem contra hæreticos, paganos, falsosque Christianos, si necessitas fuerit sustinete. Qualem sustinui apud vos, quando verberatus sum pro muliere Pythonissa, à qua Spiritum malignitatis exclusi, quæ magnum quæstum præstabat dominis suis.
- Et nunc audistis de me subaudi quæ sustineo, Romæ positus.*

Ad mutuam dilectionem & concordiam, animique modestiam miro affectu eos hortatur, exemplo Christi, in cuius nomine omne genu nunc flectitur, utque suam in timore operentur salutem; congratulatur tum illis quod inter malos sancte uiuant, tum sibi quod tales habeat discipulos. Timotheum laudat à sincera Euangelij prædicatione & obedientia, similiter & Epaphroditum, quem ad eos mittit postquam ab ægritudine conualuit.

SI qua ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera miserationis: † implete gaudium meum, ut idem sapiatis, & eadem charitatem habentes, unanimes, id ipsum sentientes, † nihil per contentionem, neq; per inanem gloriam: sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes, † non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum. † Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Iesu: † qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: † sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus ut homo. † Humiliauit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. † Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen: ut in † nomine Iesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium, & infernorum: † & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris. † Itaque charissimi mei, (sicut semper obedistis) non ut in præsentia mei tantum, sed multo magis nunc in absentia mea, cum metu & tremore vestram salutem operamini, † Deus est enim, qui operatur in vobis & velle, & perficere, pro bona voluntate. † Omnia autem facite sine murmurationibus & hesitationibus: † ut sitis sine querela, & simplices filij Dei, sine reprehensione, in medio nationis prauæ & peruersæ: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vite continentes ad gloriam meam in die Christi, quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi. † Sed & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ, gaudeo, & congratulor omnibus vobis. † Id ipsum autem & vos gaudete, & congratulamini mihi. † Spero autem in Domino Iesu. † Timotheum me cito mittere ad vos: ut & ego bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt. † Neminem enim habeo tam unanimum, qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit. † Omnes enim quæ sua sunt querunt, non quæ sunt Iesu Christi. † Experimentum autem eius cognoscite, quia sicut patri filius, mecum seruiuit in Euangelio. † Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro

23 *qua circa me sunt.* † *Confido autem in Domino, quoniam* **E** *ipse*
 24 *veniam ad vos cito.* † *Necessarium autem existimaui, Epaphrodi-*
 25 *tum fratrem, & cooperatorem & commilitonem meum, vestrum*
 D *autem Apostolum, & ministrum necessitatis meae, mittere ad vos,*
 26 *quoniam* † *quidem omnes vos desiderabat: & mæstus erat, pro-*
 27 *pterea quod audieratis illum infirmatum.* † *Nam & infirmatus*
est usque ad mortem: sed Deus misertus est eius; non solum autem
eius, verum etiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem.
 28 *Festinantius* † *ergo misi illum, ut viso eo iterum gaudeatis, & ego*
 29 *sine tristitia sim.* † *Excipite itaque illum cum omni gaudio in Do-*
 30 *mino. & eiusmodi cum honore habetote.* † *Quoniam propter opus*
Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut im-
pleret id, quod ex vobis deerat erga meum obsequium.

II. **I** *mplete gaudium meum ut idem sapiatis, id est, sapiatis, subaudi quod nos sapimus in*
 A. *fide, in opere, in doctrina, vel vnam voluntatem habeatis, eandem charitatem*
subaudi habentes unanimes, id est, vnius voluntatis. Id ipsum sentientes, id est,
sapientes, quod nos sapimus, vel quod intelligitis de fide Sanctæ Trinitatis,
 III. *qui sapientiores estis, facite ut vestro studio, & prædicatione minus capaces id-*
ipsum sapiant. Nihil per contentionem, omnem prohibet hic contentionem,
& voluntariam & necessariam. Contentiosi erant apud Philippenses, qui con-
tendebant de quæstionibus legis, & genealogijs, & hoc ideo, ut dum alios
superabant, ipsi gloriosi apparerent. Neque per inanem gloriam, id est, vanam,
sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitantes. Omnes homines debemus nos
meliores, & superiores existimare, & si videmus aliquem aliquo vitio manci-
patum esse, & tamen aliqua virtute pollere propter vnam virtutem, quam ha-
 IV. *bet, debemus illum nobis præferre. Et si non videmus in illo aliquam virtutem*
potest, tamen habere aliquod bonum, quod nos lateat. Non qua sua sunt sin-
guli considerantes. Nemo solummodo sua commoda, & suam utilitatem de-
 V. *bet quærere, sed aliorum, utilitas enim multorum multis prodest, vnius vero*
tantum vni prodest, sed ea qua aliorum, id est, quæ ad multorum utilitatem per-
tinet. Hoc enim sentite in vobis, hoc est intelligite & sapite & complete in vobis,
quod intelligitis, in Christo esse Iesu completum. Quod est in Christo Iesu, id est, sic-
 VI. *ut Christus non quæsiuit sua, sed nostra, ita nos non solum nostra quæramus, sed*
 B. *aliorum. Qui cum in forma Dei esset, id est, in æqualitate paternæ Deitatis, con-*
substantialis, & cœqualis illi in omnibus, Non rapinam arbitratus est esse se æqualem
Deo. Rapina est, quando quilibet homo alienam rem per violentiā sibi usurpat, quæ
 VII. *illi non competit, & Dominus Iesus rapinam faceret, quādo dixit se Patri esse æqua-*
lem, dicendo: Ego & Pater vnum sumus, nisi in veritate esset filius Dei, æqualis illi in
omnibus, præcursor vero illius, quādo dixit non sum Christus interrogatus à scri-
bis, & Phariseis, & populo, si dixisset ego sum Christus rapinam faceret. Simōn autē
magus rapinam fecit, quādo eum esset filius diaboli, dixit ego filius Dei sum, ego
paracletus, ego omnia Dei. Sed semetipsum exinanivit, id est, humiliavit, & quasi con-
traxit, & minora vit, exinanitio est quādo res magna, & incomprehensibilis in parua
formula comprehenditur, verbi gratia, si quilibet artifex totius mundi machinam,
& quæ in mundo habentur, homines, bestias, volucres, montes, arbores, ciui-
tates, flumina, pisces in paruissima formula ad comparationem magnitudinis
mundi voluerit comprehendere in pictura, vel cera, illud est exinanitio, ita
de Ciuitate, vel templo, aut aliqua re intelligendum. Similiter verbum
 Dei

Dei Patris, quod ubique est per inuisibilitatem diuinitatis suæ, quando in parua forma hominis dignatus est apparere visibilis, quasi semetipsum exinan- uit, & humiliavit, atque ut ita dicam, quodammodo contraxit. Est enim supra omnia; extra omnia, & infra omnia, & quicquid est intra ipsum, verbi gratia, sicut Beatus Augustinus dicit, dans similitudinem ex spongia, & mari, comparans spongiam mundo positam in medio maris & mare compa- rans diuinitati, sicut, inquit, spongia posita in medio marium, & flumi- num, vndique habet aquam supra, infra, vndique & per medias latebras pe- netratur ab aqua, ita mundus comparatione Diuinitatis, quasi nihil est, & ita circumdat & penetrat diuinitas, omnia, sicut mare spongiam, *formam ser- ui accipiens*, id est, in veritate hominum suscipiens, *in similitudinem hominum factus*, hic similitudo pro ipsa veritate ponitur, id est, verus homo factus, quia verbum caro factum est, id est, Deus homo factus est, & *habitu inuentus ut ho- mo*, id est, ab habendo hominem inuentus est verus esse homo, habitus ergo dicitur quicquid nobis accidit, ut habeatur. Ideoque multis modis habitum di- cimus, est habitus accidens nobis, qui mutat illum, cui accidit, sed non mu- tatur, sicut est sapientia, quæ mutat hominem, quem de stulto & stolido facit sapientem, sed ipsa non mutatur, est habitus secundo modo qui mutat homi- nem & mutatur, sicut est cibus, qui de exilitate, atque languore mutat nos in robur, & valetudinem & tamen ipse mutatur comestus à nobis, est habitus ter- tio modo, qui nec mutat nec mutatur, sicuti annulus positus in digito, qui mo- dus rarissime inuenitur. Quartus modus cum ea quæ accidunt, nec mutant, nec mutantur, sed tamen aliam speciem & formam accipiunt, sicuti vestis, quæ aliam speciem habet complicata, & non induta, quam induta. Qui modus congruit huic comparationi, nam sicut vestis cum induitur, adhæret quidem corpori, sed non mutatur à sua natura, ut semper vestis non permaneat. Licet aliam speciem & maiorem honorem assumat, quam antea habuisset, ita verbum Dei Patris as- sumendo hominem non est mutatum in homine, neque ipse homo assumptus à verbo mutatus est in verbum, licet aliam speciem assumplisset, in hoc quia ma- ioris honoris, & dignitatis extitit, quam aliquis hominum. *Humiliauit semeti- ipsum factus obediens usque ad mortem* factus est obediens Deo Patri, cuius voluntas fuit, ut redimeret genus humanum, & non solum Patri, sed etiam Matri, ut in Euangelio habetur, quia *venit Nazareth & erat subditis illis: mortem autem crucis*. Ideo crucifixerunt eum, quia omnibus mortibus sæuior est mors crucis, pro- pter longum cruciatum. Si enim gladio transuerberasset eum, cito finiretur, vel sic placuit ei, ut quia per lignum peccauit homo per lignum redimeretur. Pro- pter quod subaudi tormentum vel propterea, quia obediens fuit Patri *Deus Pater ex- altauit illum* hominem assumptum à verbo tertia die à mortuis suscitando, & qua- dragesimo die ad cœlos subleuando, vel super omnia constituendo. *Et donauit illi nomen quod est super omne nomen*, quod nomen dedit illi? ut filius Dei vocaretur, & esset, qui filius hominis erat secundum quod die baptismatis intonuit vox paterna inquit, *hic est filius meus dilectus*. Similiter in monte, vel etiam nomen dedit illi, quod est super omne nomen, ut Iesus vocaretur, id est, saluator. Licet enim lega- mus homines in Genesi, & Angelos in libro Beati Iob filios Dei appellatos esse, tamen nullus illorum appellatus est saluator, neque filius Dei proprie, sed ab- usiue, quia nemo illorum potuit genus humanum saluare, nisi ille solus, *ut in nomine IESU*, id est, inuocatione nominis Iesu *omne genua flectatur*, id est, omnia genera hominum subiecta sint ei, *Cœlestium*, id est, Angelicæ potestates, *Terrestrium*, id est, hominum, & omnium creaturarum, & *infernorum*, id est, dæmones, & animæ, quæ in inferno habentur. Aliter omnia cœlestia terrestria & omnia sub terris quæ in inferis esse dicuntur, eius iudicio & nutu & imperio seruiunt, & *omnis lingua*, id est, omnis homo *confiteatur*, quia Dominus IESVS CHRISTVS in gloria est Dei Patris, in æqualitate potestatis, & Deitatis, na- tura. Itaque charissimi in fide, in dilectione, sicut semper obedistis, subaudi Deo, & mihi

C.

D.

VIII.

Luc. 2. v. 32.

IX.

Mat. 3. v. 17.

E.

X.

XI.

XII.

non

- non ut in presentia mei tantum*, id est, sicut semper obedientes fuistis in presentia mea, cum apud vos essem, *multo magis nunc* obedite verbis nostris *in absentia*: multi enim qui in presentia obedientes sunt, sed in absentia inobedientes existunt, sicut serui, qui ad oculum seruiunt *cum metu* subaudi cordis & *tremore* subaudi corporis *vestram salutem operamini*, id est, vitam æternam vobis præparate. *Deus est enim qui in vobis operatur*, ne videretur Deum à nostra salute excludere, & quod sine Dei auxilio saluari possemus, subiunxit Deus est enim qui operatur: omne ergo bonum quod habemus, tam bona voluntas, quam bona operatio non à nobis, sed à Deo est. Sed quaestio est si ipse dat & voluntatem & possibilitatem, qua mercede nos digni sumus: præuenit siquidem nos diuina gratia, & misericordia, & nos debemus obedire voluntati illius, dat postmodum possibilitatem, debemus & nos obtemperando obsecundare, & dum iungimus voluntatem nostram, & obsequium voluntati, & possibilitati illius, laudandus est ille, quia præuenit, & quia possibilitatē præstat atque perseverantiam, & nos digni sumus mercede æterna & *velle*, id est, bonam voluntatem, & *perficere bona voluntate*, id est, ut semper quod bonum est, velimus, *omnia autem facite*, sed bona *sine murmurationibus* & quæ Euangelium præcipit sine murmurationibus, id est, ne dicatis grauiam nimium sunt, quæ præcipit Deus, & *hesitationibus*, id est, dubitationibus, id est, ne dubitetis in fide, neque de his, quæ Euangelium promittit *ut sitis sine querela*, id est, sine reprehensione, & *simplices filij Dei* sicut Deus simplex est, ita filij eius puro & simplici corde debent incedere *sine reprehensione*, id est, sine crimine *in medio nationis prauæ*, & *peruersæ inter quos lucetis*, quādo Apostolus Paulus ista scribebat Philippensibus, nec dum adhuc renati erant omnes neque fideles, sed multi erant infideles & hæretici, falsique Christiani, inter quos omnes optabat Apostolus ita illos, qui fideles erant, viuere, ut sicut Sol fugat tenebras, & luna cæteraque sidera illuminant noctem, ita illi lucendo fide opere & doctrina, tenebras erroris, & nebulas infidelitatis suo exemplo, & doctrina, de cordibus infidelium fugarent. *Sicut luminaria Sol, luna, & cætera astra in mundo, vel in hac vita*. *Verbum vite continentes*, id est, fidem rectam, quam viuit iustus, vel illius verbi memoriam, de quo dicitur *in principio erat verbum*. *Ad gloriam meam in die Christi*, quia vobis præmium erit, si ita vixeritis, & mihi gloria in die iudicii, qui verbum vite vobis ministraui. *Quia non inuacuum cucurri*, subaudi de loco ad locum prædicando, *neque in vacuum laboravi*, corpore, lingua, instantia, & hoc ad gloriam meam, *sed & simmolor*, id est, interficior à Nerone. Nero ipse fuit Sacerdos Petri & Pauli, quia ipse mactauit eos: mactauit quidem, sed non obtulit, quia ipsi seipso obtulerunt, *supra sacrificium*, quia vos obtuli sacrificium Deo, & *obsequium fidei vestre*, & supra cultum & religionem fidei, quam vos docui. Beatus Paulus, qui Philippenes ab infidelitate liberauit, & in baptismo à peccatis purgando sanctificauit, ipse utique obtulit eos, & ipsi sacrificium eius fuerunt, obsequium etiam appellat cultum, & religionem, ut alibi *rationabile sit obsequium vestrum*, & est sensus, & si inquit interficior à Nerone, non sentio pœnas, neque pertimesco mortem, congaudens omnibus vobis. Propterea, quia vos sacrificium obtuli Deo, & quia vos docui religionem fidei. *Ipsam autem & vos gaudete*, id est, sicut ego gaudeo de vestra fide, ita vos congaudete de meo præmio, quod percepturus sum pro vobis. *Spero autem in Domino Iesu Christo, Timotheum*, Timotheus discipulus erat Apostoli omni fide, & doctrina, atque operibus bonis adornatus, ac per hoc Apostolo admodum carus, in tantum ut vnanimis illi dicatur esse, id est, vnius voluntatis, habebat tamen & alios eodem affectu diligens, ut erat Titus, Lucas, Clemens, & alij, sed quando hanc Epistolam misit illis, non habebat secum de perfectionibus, nisi istum: Omnes enim erant causa prædicationis dispersi diuersa per loca: ideo dicit neminem habere se in presenti tam vnanimem, vel poterat esse, ut Timotheus plus omnibus discipulis eius Philippenes diligeret, *cito*, id est, in proximo *mittere ad vos*, ut ego bono animo sim, id est, tranquillo & securo animo sim, *cognitis quæ circa vos sunt*, id est, cum cognouero per illum, quæ circa vos aguntur, tam in fide quam in conuersatione *Neminem enim habeo*, subaudi modo apud me, *qui sincere*, id est, pura & firma, *affectione*

Etione pro vobis sollicitus sit, ea voluntas, quæ erat in Apostolo erga Philippenſes, erat & in Timotheo, id est, dicit neminem habeo tam vnanimem, id est, qui eandem mentem gerat erga vos, & pro vobis ita sollicitus sit, ideoque illis mittendus est, qui & mihi charissimus & curam de vobis maximam; *Omnes enim qua sua sunt*, subaudi commoda *querunt non qua sunt Iesu Christi*. Mado ostendit, quare alij, qui cum illo erant non erant ei ita coniuncti, sicuti iste. Omnes enim sua commoda querunt, aut quietem, nolentes tribulari pro aliorum salute, nisi vt ab eis lucra temporalia reciperent, non curantes de remuneratione æterna. *Experimentum*, id est, probamentum, *eius cognoscite*, quoniam *sicut Patri filius mecum seruauit*, in Euangelio, non mihi inquit, seruiuit, sed mecum seruit Christo in prædicatione Euangelij, seruiuit tamen & beato Apostolo. *Hunc igitur spero me mittere ad vos mox vt videro, qua circa me sunt*. Positus Apostolus in vinculis dubitabat, vtrum decollandus esset à Nerone, an dimittendus liber de carcere, ideo dixit cum cognouero inquires, quid mihi eueniet si de carcere incolumis exiero, mittam eum ad vos. *Confido autem in Domino quoniam & ipse veniam ad vos cito*. Sciendum tamen, quia postmodum ipse non venit ad eos. *Necessarium autem existimaui Epaphroditum, & cætera, vsque mittere ad vos, quia illum non possum mittere quousque cognoscam, quæ circa me sunt: puto necessarium esse vobis mittere Epaphroditum*. qui & Epafias appellatur alio in loco, sicuti Lucas & Lucius. Apostolus enim non curat de proprietate nominum *cooperatorem*, id est, simul laboratorem in prædicatione & locum, siue commilitem in castris Dei pro fide, *vestrum autem Apostolum*, vel quia ad vos à me mittitur, vel quem vos de vestris elegistis in Apostolum, mittendum illum ad me *& ministrum necessitatis meæ, & desiderij*, quia mihi posito in carcere ministrat, quæ necessaria sunt, & insuper prædicationi insistit. Apostolum autem illum vocat, quia ab illo missus est: Omnis enim qui mittitur, Apostolus vocatur, *propterea, quod audieratis illum infirmatum: nam & infirmatus est, vsque ad mortem*, iste Epaphroditus infirmatus est valde, quod cum audissent Philippenſes, nimium compassi sunt eius infirmitati, pro sanitate recuperante iterum tristabatur de illorum mœstitia, & desiderabat lætificare sua præsentia, nam infirmatus est vsque ad mortem, *sed Deus misertus est eius*, subaudi quia reuocauit eum de faucibus mortis ad vitam, *non solum autem eius, subaudi misertus est, verum etiam & mei*, subaudi misertus est. *Quare? ne tristitia, subaudi mortis eius super tristitiam, subaudi infirmitatis eius haberem*. Beatus Apostolus dolebat de infirmitate Epaphroditi, sed si illi ab hac luce migrasset super tristitiam infirmitatis haberet tristitiam mortis eius, vel quia ipse vinculis astrictus tenebatur, si contigisset Epaphroditum mori, qui ei necessaria procurabat, super tristitiâ vinculo- rum haberet tristitiam de morte illius, *vt viso eo iterum gaudeatis*. Gaudium Apostoli gaudium erat Philippenſium, sicut tristitia eius tristitia illorum. Similiter tristitia Philippenſium mœror erat Apostoli, & lætitia illorum lætitia illius, sicut ipse dixerat: *Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus, & ego sine tristitia sim*, subaudi cū cognouero vos lætificatos illius præsentia, & cum per illum agnouero quæ circa vos aguntur. *Excipite itaque illum cum gaudio & eiusmodi cum honore habebote*, id est, non solum illum, qui vester Apostolus est, cum gaudio spiritali suscipite, sed omnes qui eandem habent & bonis operibus insunt, sicut ille. *Quoniam propter opus Christi vsque ad mortem accessit*, id est, propter charitatem, & prædicationē Euangelij accessit subaudi prædicando, & mihi ministrando contra iussa principum, *tradens animam suam*, subaudi periculo mortis, *vt impleret id, quod ex vobis deerat erga meum obsequium*. Philippenſes qui ab Apostolo verbum prædicationis audierant, per quod saluati sunt, si facultas eis affuisset, & longitudo terrarum non obstitisset, ipsi debuerant ei omnia subsidia temporalia præbere, & ministrare. Quod ergo illi implere nequiverunt solus Epaphroditus vice illorum contra præceptum Imperatoris adhæsit illi in carcere, & procurauit victum, & vestimentum, insuper & socius fuit prædicationi. In hoc ergo tradidit animam suam periculo mortis, quia contra præceptum Imperatoris accessit ad illum, vt diximus

XXI.

XXIII.
I.

XIV.

XXV.

XXVI.

XXVII.

K.

XXVIII

Tim. II. v.

XXIX.

XXX.

& in hoc quod ei ministravit, implevit, quod ex illis deerat. Quia quod illi debebant agere, ipse fecit, sicut Apostolus declarat, ut impleret quod ex vobis deerat, id est, quod vos non potestis implere, impediēte longitudine temporum ille pro vobis implevit.

CAPUT III.

Nemo in legalibus gloriari potest, alioqui Paulo id maxime conueniret: qui tamen omnia hæc detrimentum arbitratus est, quo Dei iustitiam ex fide in Christo adipisceretur, semper proficiens ut tandem perfectionem consequeretur: quapropter Philippenſes hortatur ut ipsum, & non discipulos, crucis Christi inimicos imitentur.

1. **D** Ecatero fratres mei gaudete in Domino. Eadem vo-
 2. bis scribere, mihi quidem non pigrum, vobis autem
 3. necessarium. † Videte canes, videte malos operarios,
 4. videte concisionē. † Nos enim sumus circumcisio, qui
 5. spiritu seruiamus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne
 6. fiduciam habentes: † quanquam ego habeam confidentiam & in
 7. carne. Si quis alius videtur confidere in carne, ego magis, † circum-
 8. cissus octauo die ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebraeus ex He-
 9. brais, secundum legem Phariseus, † secundum emulationem perse-
 10. quens Ecclesiam Dei, secundum iustitiam, quæ in lege est, conuersa-
 11. tus sine querela. † Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum
 12. propter Christum detrimenta. † Veruntamen existimo omnia detri-
 13. mentum esse, propter eminentem sciētiam Iesu Christi Domini mei:
 14. propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora, ut
 15. Christum lucrifaciam, † & inueniar in illo, non habens meam iu-
 16. stitiam, quæ ex lege est, sed illam, quæ ex fide est Christi Iesu: quæ ex
 17. Deo est iustitia, in fide, † ad cognoscendum illum, & virtutem resur-
 18. rectionis eius, & societatem passionum illius: configuratus morti
 19. eius: † si quomodo occurrā ad resurrectionem, quæ est ex mortuis.
 20. † non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem, si
 21. quomodo comprehendam in quo & comprehensus sum à Christo
 22. Iesu. † Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem,
 23. quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea vero quæ sunt priora
 24. extendens me ipsum, † ad destinatum, persequor, ad brauium
 25. supernæ vocationis Dei in Christo Iesu. † Quicumque ergo perfecti
 26. sumus, hoc sentiamus: & si quid aliter sapitis, & hoc vobis Deus
 27. reuelabit. † Veruntamen ad quod peruenimus, ut idē sapiamus, &
 28. in eadē permaneamus regula. † Imitatores mei estote fratres, & ob-
 29. seruate eos qui ita ambulant, sicut habetis formā nostram. † Multi
 30. enim

enim ambulant, quos saepe dicebam vobis (nunc autem *et* flens dico) inimicos crucis Christi: † quorum finis interitus: quorum Deus venter est: *et* gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt. † Nostra autem conuersatio in cœlis est: unde etiam Saluatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum, † qui reformabit corpus humilitatis nostrae configuratum corpori claritatis suae, secundum operationem qua etiam possit subicere sibi omnia.

DE cætero, id est, deinceps & propter illa superius dicta fratres mei in fide gaude-
te in Domino, non in rebus temporalibus, & terrenis, atque caducis. Eadem
vobis, id est, ea quæ docui præfens, quia vobis est necessarium, me non pudet scri-
bere, sed videte ne vobis pigrum sit ea legere, & implere. Videte canes, id est, cauete,
& declinate, canes appellat Iudæos, & malos operarios, eosdemque appellat concisionem,
id est, circumcisionem, quia consuetudo eius est Iudæos appellare circumcisi-
onem, & gentiles præputium; Ideo ergo appellat eos canes, quia sicut canis pri-
mum latrat, ac deinde mordet, ita illi loquendo oblatrabant, & sedendo aspere
mordebant. Mali operarij erant, quia mala suadebant eis operari; Dicentes non
potestis saluari per baptismum, nisi circumcidamini, sicut lex præcipit, quia scri-
ptum est masculus cuius caro circumcisa non fuerit peribit anima illa de populo, quia pa-
ter meum irritum fecit. Nos enim sumus circumcisi, nos, id est, omnes recte creden-
tes sumus spiritualiter circumcisi, quia spiritu Deo seruimus, id est, spiritualiter & non
carnaliter, vel etiam qui mente Deo seruimus, sicut in Euangelio habetur, spiritus
est Deus & eos qui adorant eum in spiritu, id est, in mente, oportet adorare & gloriamur
in Christo Iesu, id est, in fide Iesu Christi & non in carne fiduciam habentes, id est, in car-
nali circumcissione, quia nos habemus omnes sensus corporis circumcisos, quan-
quam ego habeam confidentiam in carne, id est, habere possim in carnali circumcissi-
one, si aliqua ibi esset fiducia. Si quis autem alius subaudi vestrum gentiliū videtur
confidere in carne, id est, in carnali circumcissione ego magis subaudi qui sum Iudæus
circumciscus octaua die. Poterat aliquis dicere Apostolo, O Paule vere non es circum-
ciscus, neque vis circumcidi, ideo talia præcipis. Ad hæc ille non ideo inquit præci-
pio non circumcidi, quasi ego non sim circumciscus, & possim gloriari in ea, & con-
fidere plusquam aliquis vestrum gentiliū, si esset in ea aliqua fiducia, & iustitia
postquam Christus venit, sed quia non est tibi aliqua gloriatio nolo ut circumcida-
mini à Iudæis ex genere Israel, subaudi natus de tribu Benjamin, quod nemo vestrum est,
Hebræus ex Hebræis, subaudi natus secundum legem Phariseus, id est, Doctor legis Mosaicæ
secundum emulationem persequens Ecclesiam Dei. Fui, inquit, doctor legis, & propter
studium & amorem Synagogæ, quam volebam statuere, persequabar Ecclesiā Dei
æmulus dicitur inuidus, & imitator, & studiosus. Sed in hoc loco pro studio ponitur.
Beatus ergo Apostolus studiosus & æmulator fuit in lege, volens Synagogam sta-
tuere, & Ecclesiam Christi destruere, persequendo sanctos secundum illam iustitiam
qua in lege est, si aliqua iustitia modo in lege est conuersatus sum, id est, vixi sine crimi-
ne & sine reprehensione, ut mihi visum est, & alijs, quia circumciscus sum octaua die,
& quadragésima die pro me legalia munera sunt oblata, & festiuitates & sabbata
obseruaui, & cætera quæ lex præcipit, sed quæ mihi fuerunt lucra hoc est, quæ
putabam, quod mihi præstaret magnum quæstum, & præmium hæc omnia intel-
lexi mihi futura ad damnum si ea carnaliter obseruarem propter Christum, id est,
postquam in Christum credidi, vel propter fidem illius, quam teneo, & credo om-
nia illa ad damnum & dispendium esse illorum, qui ea obseruauerint, & hoc pro-
pter Euangelium Christi secundum cuius doctrinam debemus viuere. Quod su-
pereminet atque transcendit sua dignitate & veritate omnem scripturam diuino-

- VIII. rum eloquiorum, *utrum tamen existimo omnia*, subaudi legalia praecepta, *detrimen-*
tum esse, id est, ad damnum esse suis obseruatoribus, *propter eminentem scientiam*, id
 est, propter Euangelium, *propter quem*, id est, propter Christum, vel propter fidem
 eius, *omnia*, quae lex praecipit carnaliter obseruare, quasi damnum duxi & pro nihilo
- IX. deputo, ut Christum mihi lucrer & adquiram & *inueniar in illo*, id est, in fide eius
 perfectus. *Non habens meam iustitiam quae ex lege est, sed illam quae ex fide est Iesu Christi.*
 Iustitia quae in lege erat, iustitia hominis dicebatur, quia manibus operabatur, vi-
 delicet, in circumcisione, in oblatione munerum, istam iustitiam respuebat Apo-
 stolus, & nolebat eam amplius habere, sed potius desiderabat inueniri in iusti-
 tia fidei, & Euangelij quae non est hominis iustitia, sed Dei. Quia spiritualiter
- X. in baptismate fit, & in mente *quae ex Deo est iustitia*, subaudi illam dico, *in fide ad co-*
cognoscendum illum, quia per fidem quae bonis operibus adornatur cognoscitur
 Deus, & *virtutem resurrectionis eius*, subaudi cognoscendam, quae est virtus resur-
 rectionis? ut sicut Christus mortuus est, & resurrexit, & iam non moritur, ita & nos
 moriamur in fonte baptismatis, peccato, & resurgamus ad vitam, & semper in no-
 uitate vitae ambulemus, & haec virtus per fidem cognoscitur, & per fidem etiam
- D. peruenitur ad *societatem passionum Christi*, quia nisi fidem haberemus, nequaquam
 passionem eius imitaremur. Debemus autem imitari illam ponendo animas no-
 stras pro illo, si necessitas fuerit, vel etiam in nobis ipsis debemus mortificare vi-
 tia & peccata. *Configuratus sum morti eius*, id est, imitator mortis eius & passionis il-
 lius, *si quomodo*, id est, si aliquo modo, *occurram ad resurrectionem*, subaudi electorum
 ista resurrectio non erit omnium resurgentium, sed tantummodo electorum, quia
 licet omnes in momento resurgant iusti & impij in die iudicij, soli tamen iusti oc-
 current Domino in aera, deportati ab Angelis, sicut alibi idem Apostolus di-
- cit, *rapiemur obuiam Christo in aera*: impij vero manebunt in terra quousque per-
 cipiant illam terribilem sententiam Iudicis. *Ite maledicti in ignem aeternum. Quae*
est, id est, quae futura est, *ex mortuis*, in die iudicij, *non quod iam acceperim*, id est,
 non ideo talia dico de resurrectione, quod iam perfectionem acceperim, quia
 non sum adhuc perfectus, *aut etiam perfectus sum*. Quantum, ad sapientiam
 illam pertinet, quae mortalibus hominibus datur, beatus Apostolus sapientissi-
 mus hominum erat, qui tunc temporis in carne morabantur; Quantum vero
 ad illam perfectionem pertinet quam percepturi sunt sancti post generalem re-
 surrectionem, imperfectissimus erat, quia nunc videmus in aenigmate tunc au-
 tem videbimus Deum sicuti est. *Sequor autem*, id est, imitabor Christum. *Si*
comprehendam, subaudi perfectionem *in quo & comprehensus sum*, ab ipso in re-
 demptione passionis eius in quo & comprehensus sum. Omnes electi praedesti-
 nati ad vitam aeternam in passione Domini sunt comprehensi, quia per illam sunt
 redempti, non solum qui post resurrectionem eius saluandi erant, & purgandi
 per baptismum, sed etiam omnes iusti qui praecesserunt eius aduentum. Sed
 dicit aliquis si ergo comprehensus sum in eius passione, id est, redemptus,
 & in baptismate purgatus, quare non habeo modo in praesenti perfectionem fi-
 dei, sapientiae, atque iustitiae? ad quod respondendum est, quia baptismi renoua-
 tionem polluisti male viuendo, non poteris illam perfectionem habere, quousque
 iterum mundatus per poenitentiam venias ad illum, qui te in baptismo mun-
 dauit.
- XIII. *Fratres ego me non arbitror comprehendisse*, subaudi perfectionem, quia in
 praesenti saeculo non possumus esse perfecti. *Vnum autem*, subaudi verbum di-
 cam, quae *quidem* retro sunt *obliuiscens*, quae sunt illa, quae retro sunt; Omnia
 temporalia & transitoria, praedia, diuitiae, & commoda praesentis vitae, quae ideo
 dicuntur esse retro, quia cum ab hac vita transierimus per mortem carnis omnia,
 post nos relinquamus.
- Quae sunt priora extendens me*, quae sunt priora? praemia, & gaudia pa-
 triae coelestis, quae nobis futura sunt & sine fine mansura. Aliter Beatus Apo-
 stolus omnia bona, quae in hoc saeculo habebat perfecta ad comparatio-

nem eternorum pro nihilo deputabat, & sic quotidie vivebat, quasi semper incipiens, ideoque dixit, obliuiscor præteritorum, desiderans semper ad alia tendere, *ad destinatum persequor*, id est, promissum tendo *ad brauium*, id est, ad coronam, *superuæ*, remunerationis, *in Christo Iesu*, id est, per Christum Iesum. *Quicumque ergo perfecti subaudi sumus* ad comparationem aliorum *hoc sentiamus*, subaudi, quia non sumus perfecti. Quicumque perfecti sumus, id est, perfecti arbitramur esse ad comparationem infidelium, & minus intelligentium, hoc sapiamus, qui non sumus perfecti ad comparationem illam, quam percepturi sumus in die iudicii. *Et si quid aliud sentitis, vel sapitis*, de hoc, quod dicimus, & hoc non est ex vobis, sed Deus illud vobis manifestauit. Beatus Beda loquens quodam loco de dictis Apostoli, ubi ait, *unusquisque in suo sensu abundet, & si quid aliud sapitis, & hoc vobis Deus reuelauit*. Quid ergo si hæreticus est, debet in suo sensu abundare? minime, non de hæretico loquitur, sed de Christiano. Vnusquisque, inquit, fidelis in suo sensu abundet, id est, quod credit, opere impleat, studeatque abundare virtutibus, & si quid aliud sapit, quod contra fidem sit, propter bona opera, quæ habet, reuelauit illi Deus, ut illud corrigat, sicut fecit Cypriano Carthagenensi Episcopo, qui vnā immersionem tantummodo dabat baptizandis, ignoranter illud agens, sed quia bonis operibus inseruiebat, & hoc quod intelligebat, opere implebat, meruit reuelationem percipere à Domino, ut ternam immersionem daret baptizaturis. *Ad quod peruenimus*, id est, in fide ad quam peruenimus, ego Domino docente, & vos me prædicante in ea maneamus de virtute in virtutem ambulantes, *ut idem sapiamus*, subaudi de Christo, vnā fidem habeamus & permaneamus regula, id est, rectitudine fidei.

Imitatores mei estote fratres. Imitatio est cuiuscunque rei quædam imaginatio, & imitari est sequi, & est sensus si Christum non potestis imitari, & sequi saltem me imitamini Discipulum eius in fide, in opere, & in doctrina, ut sicut ego credo, optor, doceo, ita & vos credatis, operemini, doceatis, & obseruate eos. Hoc verbum quod est obseruate varias obtinet significationes, aliquando significat declinare, & cauere, ut ibi *obseruate eos qui dissensiones, & offendentula faciunt*, id est, declinate ab eis, aliquando infidias moliri, ut ibi & ipsi obseruabant, id est, infidias tendebant. Aliquando imitari ut hic obseruate, id est, imitari tales, qui formam doctrinæ nostræ habent, qui ita credunt, viuunt, & docent, qui ita ambulant, id est, qui ita viuunt, sicut ego formam nostram, id est, formam doctrinæ nostræ, *multi enim ambulant*, id est, non recte viuunt, sicut pseudo Apostoli. *Quos sæpe dicebam vobis*, id est, quos sæpe prædicabam vobis cauendos esse, cum apud vos essem præsens. *Nunc autem & flens dico*, imitanda est charitas Apostoli, qui etiam inimicos crucis Christi deflebat, sicut Samuel inimicum suum Saul, & sicut idem Apostolus Corinthios alibi qui post fornicationem non egerunt poenitentiam *inimicos crucis Christi*. Flens dico ut declinetis ab illis, *quorum finis*, id est, mors præsentis vitæ *intens* est illis, id est, perditio æterna, quia ut ab hac vita transierint tradentur poenis sempiternis, *inimicos crucis Christi* appellat Iudeos, & alios infideles, qui dicebant non posse hominem saluari per fidem Dominicæ passionis, sine circumcisione. *Quorum Deus venter est*, id est, declinate ab illis quorum venter est Deus illorum, hoc est qui ideo prædicant, ut ventrem suum possint implere, & gloria in confusione ipsorum, id est, inuerecundo, & pudendo membro genitali, quia gloriantur se circumcisos esse, *qui terrena sapiunt*, id est, qui legem non spiritualiter, sed terrene intelligunt, vel qui carnalem circumcisionem in se, & in alijs obseruare volunt. *Nostra autem conuersatio in cælis est*. Iungit se ceteris sanctis, qui terram corpore, mente vero inhabitant cælum. *Vnde*, id est, de cælis *Saluatorem expectamus* subaudi venturum ad iudicium, *qui reformabit*, id est, resuscitabit corpus humilitatis nostræ. Corpus nostrum, corpus humilitatis est, quod post mortem in puluerem, & vermes humiliari potest. Illud corpus primum formauit in utero materno, sed iterum formabit illud per gloriam resurrectionis. *Configuratum* assimilatum corpori claritatis suæ, id est, in gloria & in immortalitate, quia illam claritatem habebunt sanctorum corpora post diem iudicii, quam habuit corpus Christi clarificatum in monte, quia similes Angelis erant. Et quia poterat aliquis

xiv.

xv.
F.ad Rom:
14. v. l.

xvi.

xvii:
G.

xviii.

xix.

H.

xx.

xxi.

dicere, quomodo poterit corpora nostra reformare, quæ à vermibus erunt corrupta, & in puluerem redacta. Ad hæc Beatus Paulus: *Secundum* illam inquit potestatem, qua semetipsum tertia die resuscitauit: & quia sibi potuit omnia subijcere corpora nostra etiam in die iudicii reformabit ad claritatem suam *secundum operationem, qua possit*, id est, potest vel potuit.

CAPUT IV.

Ad perseverantiam & spirituale gaudium, modestiam, preces & gratiarum actiones eos componit, pacem Dei ipsi exoptans: utq; mordicus teneant quæcunque Dei sunt: laudans ipsos, quod per Epaphroditum necessaria ad ipsum miserint.

1. **T**aque fratres mei charissimi, & desideratissimi, gau-
 A. dium meum, & corona mea: sic state in Domino, cha-
 2. rissimi. † Euodiā rogo, & Syntychem deprecor, id ipsū
 3. sapere in Domino. † Etiam rogo & te germane cōpar,
 adiuvā illas, quæ mecum laboraverunt in Euangelio cum Clemen-
 te, & ceteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vite.
 4. † Gaudete in Domino semper: iterum dico gaudete. † Modestia ve-
 5. stra nota sit omnibus hominibus: Dominus prope est. † Nihil solici-
 6. ti sitis: sed in omni oratione, & obsecratione, cum gratiarū actio-
 7. ne, petitiones vestre innotescant apud Deum. † Et pax Dei, quæ ex-
 B. uperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias ve-
 8. stras in Christo Iesu. † De cetero fratres: quæcunq; sunt vera, quæ-
 cunq; pudica, quæcunq; iusta, quæcunq; sancta, quæcunq; amabi-
 lia, quæcunque bonæ famæ: si qua virtus, si qua laus discipline, hæc
 cogitate. † Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in
 9. me, hæc agite: & Deus pacis erit vobiscum. † Gavisus sum autem,
 10. in Domino vehementer, quoniā tandem aliquando resloruistis pro
 11. me sentire: sicut & sentiebatis: occupati autem eratis. Non qua-
 si propter penuriam dico: ego enim didici, in quibus sum, sufficiens
 12. esse. † Scio & humiliari, scio & abundare (ubiq; & in omnibus in-
 stitutus sum) & satiari, & esurire & abundare, & penuriam pa-
 13. ti. † omnia possum in eo, qui me confortat. † Veruntamē bene fecistis
 14. communicantes tribulationi meæ. † Scitis autem & vos Philippen-
 15. ses, quod in principio Euangelij, quando profectus sum à Macedo-
 D. nia nulla mihi Ecclesia communicavit in ratione dati & accepti
 16. nisi vos soli: † quia & Thessalonicam semel & bis in usum mihi
 17. misistis. † Non quia quero datum, sed requiro fructum abundan-
 18. tem in ratione vestra. † Habeo autem omnia, & abundo: repletus
 sum, acceptis ab Epaphrodito, quæ misistis odorem suavitatis,
 hostiam

hostiam acceptam, placentem Deo. † Deus autem meus impleat Rom. 12. 21.
omne desiderium vestrum, secundum diuitias suas, in gloria in 19
Christo Iesu. † Deo autem & patri nostro gloria in secula seculo- 20
rum: Amen. † Salutate omnem sanctum in Christo Iesu † Sa- 21
lutant vos, qui mecum sunt, fratres, Salutant vos omnes sancti, 22
maxime autem qui de Caesaris domo sunt. † Gratia Domini nostri 23
Iesu Christi cum spiritu vestro. Amen.

Itaque fratres mei, in fide *charissimi* in dilectione & *desideratissimi*, in opere vel a-
 spectu *gaudium meum*, subaudi in presenti, & *corona mea*, subaudi in futuro gaudeo
 in presenti de vobis, & coronabor in futuro, quia vos Deo adquisiui *sic state*, id est,
 sic perseuerate in fide, in opere, in doctrina sicut à me audistis, & vidistis. *Id ipsum sa-*
pere in Domino, subaudi, quod nos sapimus, ego aliq; fideles, qui ita credunt perfecte
 & sapiunt, sicut ego. *Euchodia & Syntyche*, sapientes & religiosæ erant mulieres apud
 Philippenſes; quæ prædicabant, & docebant domibus in suo sexu paruulos etiam &
 paruulas, non tñ in Ecclesia, quia idē Apostolus hoc iubet, vt mulieres in Ecclesia ta-
 ceant. *Et te Germane* *compar*. Germanus comes erat illius in fide, vel in officio prædica-
 tionis, & tñ diues. Ideoq; præcipit, vt ipse qui abundabat operib; si necesse esset præ-
 beret auxiliū in victu, & vestimento illis mulieribus, vel ē vt in prædicatione adiuua-
 ret illas, compar comes in fide, & officio *adiuuas illas*, subaudi supra memoratas, *quæ*
meum laborauerunt, subaudi docentes in isto sexu cū *clemente*. Clemens Philosophus
 fuit, sed postea Discipulus Apostolorū, Petri & Pauli factus, præfuit Ecclesiæ Roma-
 næ præsul, & pro Christi nomine in mare est præcipitatus, & *ceteris adiutoribus meis*.
 Ne Philippenſes dure acciperent, q; omnia illorū nomina in hac Epistola non cōti-
 nerentur, ideo subiunxit & ceteris adiutorib; meis, *quoq; nomina sunt in libro vitæ*. Et
 est sen. Philippenſes nolite grauitate ferre, quod oēs vos in Epistola mea non no-
 minaui, qm̄ & in mea Epistola non estis scripti, in libro tamē vitæ continemini, quia
 mei adiutores estis. Iste est & liber vitæ de quo Dñs dicit, *Gaudete quod nomina vestra*
scripta sunt in cælis, id est, in memoria omnipotentis Dei. *Gaudete in Domino semper.* Luc. 10. 7.
 Vos qui nō gaudetis in temporalibus negotijs, & terrenis, caducis, transitorijsq; re-
 bus, gaudete in Domino fide, ore, & opere, & mente, & corpore, *modestia vestra*, id
 est, mansuetudo & humilitas vestra *nota sit omnibus hominibus*, fidelibus & infideli-
 bus, hæreticis falsisq; fratribus, fidelibus nota sit vt vestro exemplo, corroborentur
 in omni bonitate, imitatores vestri facti, & vos mercedē recipiatis: infidelibus nota
 sit, vt videntes vestram religionē, & bonā conuersationem non possint infamare fi-
 dem nostram, & nomen Domini Saluatoris. Sed potius nostro exemplo reuocētur
 ab errore. *Dominus prope est* omnib; qui recte credūt, iuste viuūt, bene docent, & cor-
 iunmaculatū habent, vel prope est Dominus, vt vos ab hac vita abstrahat per mortē
 carnis, vel prope est, vt veniat ad iudiciū. *Nihil solliciti estis*, de mundanis, terrenisq;
 rebus. Sollicitudo est superflua cura, sed iusti non debēt superfluā curam assumere
 de rebus trāsitorijs, sed in Dño omnem spem habere, iuxta quod psalmista ait *iacta*
in Dño curam tuā & ipse te enutriet, sed in omni oratione. Oratio est pro præteritis ex-
 cessibus, & delictis, & *obsecratione*, obsecratio est pro adipiscendis futuris cū *gratia-*
rū actione, gratiarū actio est pro collatis beneficijs. Ideo debemus omnipotēti Deo
 gratias referre p beneficijs collatis, vt cū de præceptis nō inuenimur ingrati, de pci-
 piendis nō iudicemur indigni, *petitiones vestra innotescāt apud Deū*. Nolite inq; super-
 fluā curā assumere pro temporalibus rebus, sed petitiones vestra innotescant apud
 Deū. i. notæ fiant Deo per ministeriū Angelorum. Si ergo omnipotens Deus omnia
 nō solū præterita & præsentia, sed ē futura cognoscit, & non solum opera sed ē co-
 gitationes discernit, & totus ubiq; est, quod necesse est, vt per ministeriū Angelorū
 renuntientur ei, quæ agimus: non ergo ideo illi nuntiant, quod illum aliquid lateat, 3. Reg. 6. 8.
 iuxta, quod Salomon dicit *tu solus nosti cor filiorum hominum*, sed vt officium & 39.

- ministerium suum adimpleant, quia nuntij sunt, & *pax Dei quæ exsuperat omnem sensum*, exsuperat, id est, transcendit omnem sensum, & Angelorum & hominum, nõ tamen Dei; de quâ pace loquitur: quâ reconciliati sumus Deo per passionem filij Dei. Ante aduentum siquidem Domini longe eramus à Deo, & discordes eramus tam Deo, quàm Angelis, sed per passionem filij Dei reconciliati sumus Deo; ista reconciliationis necesse est vt semper nos custodiat; exsuperat autem omnem sensum præter sensum Dei, quia nemo Angelorum, nemo hominum potest ministrare mysterium passionis filij Dei, & reconciliationis nostræ, & quanta fuerit charitas in illo qui cum esset Deus, pro nobis homo fieri dignatus est, *custodiat corda vestra & intelligentias vestras*, cor & intellectum pro vno accipiendum in Christo Iesu, per Christum Iesum, vel in fide Iesu Christi.
- VIII. *De cætero fratres.* Præter illa superius memorata, *quacumque sunt vera quacumque pudica, quacumque iusta, quacumque sancta, quacumque amabilia*, id est, omnia quæ in Euangelio habentur *cogitate* & cogitando operè implete, quia illa sunt vera omnia, vera sunt pudica & casta, quia ab omni mendacio sunt inuiolata, & incorrupta, illa sunt iusta & sancta, quæ sanctitatem & iusticiam docent, & nos iustos & sanctos faciunt, amabilia, id est, quæ Deus amat, & sancti, & quæ nos Deo amabiles reddunt, *quacumque bona fama*, id est, quæ bonam famam nos faciunt habere, omnia ista cogitate & perficite, *si qua virtus*, subaudi fidei, operationis, doctrinæ, & vnde Deus laudari potest illam Deo applicatè, non vestris meritis, & audistis subaudi per litteras nostras vel à me ipso & vidistis in opère. *Et Deus pacis erit vobiscum.* Hoc est Deus, qui est Pater pacis, id est, Domini Iesu Christi, qui est pax nostra, sicut Apostolus ait, *ipse est pax nostra, qui fecit utraque vnum.* Gauius sum autem in Domino vehementer quoniam tandem aliquando, in principio prædicationis Apostoli, quando Philippenses crediderunt, maximam humanitatem præbuerunt ei ministrante sibi læto animo quæ necessaria erant, sed cum cœpissent persecutionem pati à suis ciuibz infidelibus, & tribulari à persecutoribus, cessauerunt à ministracionibus, neque enim poterant in seditione, & persecutione positi officium charitatis ita implere, sicut tempore pacis. Iterum verò cum reddita esset illis tranquillitas Domino suffragante, reuersi sunt ad pristinam conuersationem, cœperuntq; ministrare Apostolo, alijsque sanctis, quæ necessaria erant. Quapropter congaudet Apostolus illorum bonitati, & dicit, gauius sum inquiring valde, quoniam tandem, id est, ad vltimum aut vix aliquando *refloruistis*, id est, florem virtutum protulistis reuersi ad priorem conuersationem, & consuetudinem, *refloruistis*, id est, florem bonæ operationis protulistis eundem affectum dilectionis erga me exhibere, sicut antea exhibebatis. *Occupati autem eratis*, subaudi in persecutione ciuium. Excusat eos modo, dicens indulgeo vobis si id tempus illud dimisistis, quia detenti eratis persecutione inimicorum, *nam quasi propter penuriam*, id est, indigentiam, *ego enim didici in quibus sum sufficiens esse*, id est, ego scio in quibus possum sufficientiam habere, quia scio indigentiam patienter ferre, & abundantiam cum temperantia disponere. Multi sunt qui positi in paupertate, & egestate nesciunt ea patienter ferre, & sunt multi qui positi in abundantia nesciunt temperantiam habere, sed comedunt & bibunt ultra modum, & vtuntur his quibus abundant intemperate, à quorum numero erat Apostolus alienus. *Scio humiliari*, id est, penuriam humiliter sustinere, *scio & abundare*, & in abundantia temperans esse, ne corumpar ab ea, *in omnibus constitutus sum*, id est, in omnibus doctus sum, & *satiari*, id est, abundare, & *esurire*, id est, penuriam pati, *omnia possum in eo, qui me confortat*, ne videretur sibi tribuere, quod suis viribus potuisset in penuria patiens esse, & in abundantia temperans, ait, omnia autem ista in eo possum implere, qui me confortat, id est, in Christo, qui mihi possibilitatem tribuit. *Verum tamen benefecistis communicantes tribulationi meæ*, id est, quatinus ego nullo indigeam, benefecistis vos, charitatis officium in me adimplentes, compatiendo passionibus meis, & mittendo mihi quæ erant necessaria, *scitis autem*, & cætera vsque *profectus sum à Macedonia.* Macedonia Prouincia est Græcorum dicta à Macedone Rege, Thessalonica Ciuitas est, vel regio à Thessalo rege dicta, in hoc

hoc ergo quod laudat Philipenses, qui ei necessaria miserunt, vituperat alios, qui ei nullum obsequium præbuerunt. *In ratione dati & accepti* quicquid accipitur, vel datur ratio inde potest esse, ratio dati est, quia sicut dator, quid dat, aut quantum dat, & cui dat, vtrum aurum, an vestimentum dat, vel etiam libram auri, aut equum, ratio accepti est, quia scit ille, qui accipit metallum aliquod, aut vestimentum, & scit quantum accipit, & à quo accipit. Et est sensus ex omnibus de quibus potest esse ratio dati & accepti non ministrauerunt mihi, quia ipsi nihil dederunt, & ego nihil accepi. *Non quia quaro datum*, subaudi tantummodo, *sed requiro fructum*, id est, beneuolentiam & benignitatem animi *in ratione vestra*, id est, ad vtilitatem vestram. Quidam codices habent abundantem in oratione vestra, oratio Apostoli, oratio Philipensium erat, quia pro illis orat, & quando quilibet orat pro aliquo, si vita illius munda fuerit, pro quo oratur, subleuat orationem deprecantis, vt antea exaudiatur, impedit orationem illius qui pro ipso orat. Vnde Dominus dicit Hieremix. *Noli orare pro populo, hoc quia non exaudiam te.* Ergo Beati Pauli oratio, quam pro illis fundebat, bona vita illorum subleuabatur. Vnde dicit, non requiro tantummodo datum, sed requiro beneuolentiam, & benignitatem abundantem in oratione vestra, id est, vt vestra voluntate subleuetur oratio, quam pro vobis fundo. *Habeo autem omnia & abundo.* Ille omnia habet, qui nullo indiget, qui præter necessaria nihil requirit. *Repletus sum*, inquit, subaudi omni abundantia *acceptus ab Epaphroditis*, subaudi muneribus, *Qua subaudi munera misistis*, mihi miserant illi Philipenses aut aurum, aut argentum, & vestimenta per Epaphroditum, in quibus ipse multum gratulatus est, non tam pro sua, quam pro aliorum necessitate *in odorem suauitatis*, odor suauitatis est. Apud Deum intentio bona, & voluntas promptissima offerentis, de qua legimus in Genesi quia odoratus est Dominus odorem suauitatis, quando Noe obtulit sacrificium Deo egressus ab Arca: non enim est putandum, quod Deus omnipotens sacrificio victimarum, & fumo carniū atque nidore pinguedinis delectetur, sed intentione bona & voluntate promptissima offerentis: Si enim fumo & nidore carniū delectaretur, nequaquam diceret per Prophetam sacrificia vestra odiuit anima mea. *Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum*, tale desiderium habebant Philipenses, vt socij & participes mererentur fieri remunerationis Beati Apostoli, & est sensus, concedat præstetque Deus meus, vt sicut estis participes passionis meæ, & condoletis tribulationibus meis, ita sitis participes præmiorum meorum, & congaudeatis lætitiæ meæ. Et qualiter fiet istud *secundum diuitias suas in gloria æterna*. Quæ sunt illæ diuitiæ? quas oculus non vidit, nec in cor hominis ascenderunt, id est, gaudia semper æterna & præmia sine fine mansura, & hoc *in Christo Iesu*, hoc est per Iesum Christum *Deo autem & Patri nostro*, id est, sanctæ Trinitati, quæ vnus Deus est, *in secula seculorum*, subaudi maneat & omnia futura sæcula. *Salutate omnem sanctum*, id est, omnem sanctificatum in baptismo, vel qui sine crimine & grauiori peccato florent, *maxime autem qui de Cæsaris domo sunt*. Quare addidit maxime autem qui de Cæsaris domo sunt, vt illos Philipenses acueret, & instigaret ad fidem seruandam, & bonis operibus laborandum, quasi diceret O Philipenses attendite, si illi qui apparitores Imperatoris sunt, & ei semper assistere debent in palatio, illius veniunt ad fidem, pro nihilo deputantes iram Imperatoris, & viriliter in fide & doctrina laborant, quanto magis vos debetis feruenti animo fidem seruare, bonisque operibus insistere, qui longi ab aula remoti, regali, non estis aula, neque terremini iussu malignorum principum. Nam manente Apostolo in carcere in domo Imperatoris, multi ex domo Cæsaris veniebant ad eum, & docti ab illo baptizabantur, in tantum, vt sicut iam diximus, domum persecutoris faceret Ecclesiam redemptoris. *Gratia Domini*, id est, fides, vel salus, & redemptio, atque remissio peccatorum maneat, *cum spiritu vestro*, id est, in corde vestro & mente, quia si manserit in mente manebit, & in corpore.

Expli.

Explicit Epistola ad Philipenses. Incipit Prologos in Epistolam ad Colossenses.

Colossensibus scribit Apostolus hanc Epistolam, Colossenses autem sunt Asiani, quibus non ipse Apostolus prædicauit, sed eius Discipuli, Archippus, & Epafias, Archippus vero in eis misterium cœperat, Epafias autem ab eis oriundus ab Apostolo instructus, doctrinam Archippi confirmauerat, Archippo ergo prædicante, & prædicatur: eius Epafias confirmante, gratiam Christi didicerat, superuenerunt autem pseudo Apostoli, qui eos euertere nitebantur, carnales obseruantias prædicantes, & Philosophicis disputationibus eorum simplicitatem irretire conantes, ijs igitur, superuenientibus, & prædicantibus, carnales obseruantias, in dubium illis venerat, quibus potius credendum esset, vnde Paulus cuius auctoritas celebris erat, quasi medius indicat, quæ pars potius sit tenenda scribens eis ab Epheso, describens autem Christum, & eius beneficia ostendens, quando sufficiens est ad omnia, carnalia vero prorsus improbat, vt deinceps fidem Christi sincere teneant, instruit etiam eos, naturaliter confirmans, quicquid illi scilicet, Archippus, & Epafias, docuerat, in fine Archippum commonet, fore sollicitum suscepti ministerij.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

C A P V T I.

Audita fide charitate ac spe Colossensium, orat pro ipsis Apostolus, quo in scientia Dei bonisque operibus perficiantur, Christum Dei imaginem dicit, per quem omnia creata sunt, & qui caput est Ecclesiæ, quo omnia pacificata sunt: hortatur ergo, vt immobiles in fide permaneant, seque dicit effectum Christi ministrum, ad prædicandum mysterium, à sæculis absconditum, & nunc manifestarum

PAULVS Apostolus, Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater: † eis, qui sunt Colossis, sanctis, & fidelibus fratribus in Christo Iesu. † Gratia vobis, & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo: Gratias agimus Deo, & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes: † audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem, quam habetis in sanctos omnes, † propter spem, quæ reposita est vobis in cœlis: quam audistis in verbo veritatis Euangelij: † quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit, sicut in vobis, ex ea die, qua audistis, & cognouistis gratiam Dei in veritate, † sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu, † qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram in spiritu. † Ideo & nos, ex qua die audiuiamus,

non

non cessamus pro vobis orantes, & postulantes, ut impleamini
 agnitione voluntatis eius, in omni sapientia & intellectu spiritua-
 li: † ut ambuletis digne Deo per omnia placentes: in omni opere
 bono fructificantes, & crescentes in scientia Dei: † in omni virtute
 confortati secundum potentiam claritatis eius, in omni poten-
 tia & longanimitate cum gaudio, † gratias agentes Deo Patri,
 qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine: † qui
 eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum fi-
 lij dilectionis sue; † in quo habemus redemptionem per sangui-
 nem eius, remissionem peccatorum: † qui est imago Dei inui-
 sibilis, primogenitus omnis creatura: † quoniam in ipso condita
 sunt vniuersa in cœlis, & in terra, visibilia & inuisibilia siue
 throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates: omnia
 per ipsum, & in ipso creata sunt: † & ipse est ante omnes, & om-
 nia in ipso constant. † Et ipse est caput corporis Ecclesie, qui est
 principium, primogenitus ex mortuis: ut sit in omnibus ipse pri-
 matum tenens: † quia in ipso complacuit omnem plenitudinem
 inhabitare: † & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans
 per sanguinem crucis eius, siue qua in terris, siue qua in cœlis sunt.
 † Et vos cum essetis aliquando alienati, & inimici sensu in operi-
 bus malis: † nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per
 mortem, exhibere vos sanctos, & immaculatos, & irreprehen-
 sibilis coram ipso: † si tamen permanetis in fide fundati, & sta-
 biles & immobiles à spe Euangelij, quod audistis, quod predica-
 tum est in vniuersa creatura, qua sub cœlo est, cuius factus sum
 ego Paulus minister. † Qui nunc gaudeo in passionibus pro vo-
 bis, & adimpleo ea, qua defunt passionū Christi, in carne mea, pro
 corpore eius, quod est Ecclesia: † cuius factus sum ego minister se-
 cundum dispensationem Dei qua data est mihi in vos, ut im-
 plem verbum Dei: † mysterium, quod absconditum fuit à sacu-
 lis, & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius,
 † quibus voluit Deus notas facere diuitias gloriae sacramenti hu-
 ius in Gentibus, quod est Christus, in vobis spes gloriae, † quem nos
 annunciamus, corripientes omnem hominem, & docentes om-
 nem hominem, in omni sapientia, ut exhibeamus omnem homi-
 nem perfectum in Christo Iesu, † in quo & laboro, certando secun-
 dum operationem eius quam operatur in me in virtute.

Pau-

- I. **P**aulus cognito omnibus nomine vitur *Apostolus Iesu Christi*, nota omnibus dignitate recte hic Apostolum se nominat, quia etiam his Apostolus erat, quibus per discipulos suos prædicauerat, ecce auctoritas dicendorum. Apostolus dico, non per iram, *sed per voluntatem Dei*, qui non pseudo sunt, & *Timotheus frater*, qui est vir auctoritatis, hæc scripsit, *is qui sunt Colossis fratribus sanctis fidelibus*, id est, maioribus & minoribus, & qui ipsi fideles & sancti sint in Christo Iesu, id est, per gratiam Christi, non vi legis, *gratia sit vobis*, id est, remissio peccatorum. Et pax mentis reconciliatio ad Deum, à Deo Patre nostro, *gratias agimus Deo & Patri*, qui enim Deus, & Pater est, & potest, & vult, *Domini nostri Iesu Christi*, per quem nobis omnia præstantur, *semper orantes pro nobis*, ut crescatis in melius, ecce hic ostendit, unde gratias agit, & est ordo gratias agimus, *audientes fidem vestram*, esse in Christo Iesu, quem creditis ipsum Deum & hominem esse, & *dilectionem quam habetis*, non utiq; otiosam, sed operis exhibitionem prouenientis ex ea ostensam, *in omnes sanctos*, & hoc non per humana laudem, vel pro terreno, emolumento, *sed per spem*, id est, rem speratam, quatenus modo non apparet, *sed reposita est nobis in cælis*, ab æterno reddenda, & quasi quæreretur, quomodo igitur res tam latens speratur, subdit *quam ut certam habetis in verbo audistis*, quod utiq; tenendum est, quia est verbum veritatis, & *Euangelij*, id est, & plene verum est, & adhuc nuncium quod Euangelium, non vos primi habuistis, sed per alios, *peruenit ad vos*, nec soli habetis, *sicut per me*, & alios venit in vniuersum mundum, & adhuc est manens in vniuerso mundo, & cum sit in mundo, Euangelium *fructificat*, ibi, id est, homines sanctificare facit per bona opera, & *crescit*, id est, crescere facit argumento scientiæ, & ministerio fidelium, *sicut & est in vobis*, & ideo nil debetis superaddere, *ex ea die*, qua primum per Archippum *audistis*, credenda, & *cognouistis*, quid scilicet, *gratia Dei in veritate*, *sicut præterea, didicistis*, veritatem esse, prædicaturum Archippum, *ab Epaphrasia Charissimo conseruo nostro*, qui nobiscum prædicator est, *qui est fidelis Minister Christi Iesu*, id est, à Christo electus, ut qui Christo ministrat, vel Christo offert bonorum operum nostrorum sacrificia, & hoc non pro vestris rebus, sed *pro nobis*, scilicet, pro nostra salute, quia salutem nostram desiderans cepit annunciare Archippum, *qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram*, habitam ad Deum, & ad proximum fundatam esse in spiritu non in carne, quia pro spiritualibus, non pro carnalibus diligitis, *Ideo & nos ex quo die audiuiamus*, hoc de vobis. *Non cessamus pro vobis orantes & postulantes*, quin pro meritis quæ pro vobis exhibemus, *ut impleamini voluntatis eius agnitione*, id est, plene cognoscatis quid Deus velit, & quid non, & hoc per partes exequi, scilicet, impleamini, id est, *omni sapientia*, rerum, quæ sunt actiue vitæ, & *intellectu spirituali*, id est, in cogitatione spiritualium rerum, quæ sunt vitæ contemplatiue, & magnum est utique, plene scire, quid Deus velit in omnibus rebus actiue & contemplatiue vitæ. *Ut præterea ambuletis*, bene operando *digne Deo*; id est, ita ut debeat Deum, vel ita ut sitis digni eo præmio, *per omnia*, negotia actiue vitæ & contemplatiue, *placentes Deo*. *Ut in omni opere bono fructificantes*, in maius, & plane vitæ paruitatem *crescentes in scientia Dei*, & est in agnitione Deitatis, incrementum, operum eorum, cum scientia fieri vult, ut ignorent fidei suæ spem, quam credunt, tunc enim firmi, & stabiles erunt, si aduertant, quæ pro fide promissa sunt, *in omni virtute ideo confortati*, scilicet, à Deo in castitate & in cæteris, *secundum potentiam claritatis eius*, id est, secundum, quod ille bene potest vos confortare, qui est claritas patris, id est, filius, vel secundum, *quod vobis claram cognitionem dedit: in omni patientia*, contra aduersa habita, & in *longanimitate*, tunc laboris, & hoc non existentia, vel ex necessitate, *cum gaudio*, hic incipit ostendere, quod lex non prodest sed nocet, & charitas ad omnia sufficit bona, quæ possunt sciri ex eo, quia ipse, & alij Apostoli, qui legalibus fuerant *et dimissis ad Christum confugerant*. *Gratias agentes Deo, & Patri*, qui solus potest recreare, quia Deus & vult, quia Pater, qui etiam vos gentiles, sicut nos Iudæos fecit dignos in partem sortis sanctorum, & in participationem hæreditatis quæ sortis datur sanctis, id est, diuina voluntate, voluntas enim Dei, in humano genere fors est, apud quem non est iniquitas, sed omnia facit per iustitiam, & si occultam, per quam hæreditas

reditas æterna, datur quibus vult, vnde ipse hæreditas, fors dicitur quæ non meritis, sed electione diuina datur sanctis S. Patriarchis, & præfectis, & ideo per gratiam, non per legem quærenda est, per gratiam enim dignatus aduocare gentes, & inducere in promissionem Iudæorum, & hoc non in lege, sed *in lumine*, id est, per eum, qui est lumen de lumine, cuius gratia illuminamur, quod lex non potuit vnquam præstare, vel *dignos nos fecit*, sumendo, nos *in lumine*, id est, in clara cognitione, à qua deuiens cadat in tenebras, qui ita nos dignos fecit, quod in Baptismo *eripuit nos*, similiter & nos, *de potestate tenebrarum*, id est, ignorantie, & peccatorum dæmonum, qui dominabantur nobis, diabolus enim & Angeli eius, captiua uerunt prædestinatos ad hanc gloriam, à Redemptore autem nostro foras missi, qui dominati solebant infidelibus intrinsecus, fideles oppugnat extrinsecus, sed non expugnant & *transtulit*, nos de mundo, *in regnum filij*, id est, vt essemus filij Dei, de quo ipse dicit, regnum meum non est de hoc mundo, non ait, non est hic, sed non est hinc, quia peregrini quidem in mundo, sed non est de mundo, regno enim suo dicit de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, erant de mundo, qui ad mundi principem pertinebant, vel ita *eripuit nos de potestate tenebrarum*, id est, de inferno, in quo tenebantur à Diabolo, tam ex proprio, quam ex debito Adæ, & *transtulit* nos *in regnum filij*, quando attollens nos de imo Tarrarij induxit in cælum cū vero filio suo, iam enim credentes, qui fixa mente deuoti sunt, exeuntes de sæculo, duce dextræ patris Angelo inducuntur in cælum, *filij*, dico, *dilectionis suæ*, quem scilicet, diligit ita eum, & per nos diligit, sine eo erimus odiosi. Attende diligenter, quod dicit filij charitatis suæ, si charitas, qua Pater diligit filium, & filius diligit Patrem, ineffabiliter communionem demonstratam eorum, quod conuenientius, quam vt ille proprie dicatur charitas, qui spiritus est, communis amborum, alioquin si in illa Trinitate solus spiritus est charitas profectus, & filius non huius Patriæ, sed etiam Spiritus Sancti, filius inuenitur. Non enim dixit, filij sui, quod si diceret verissime diceret, sed ait filij charitatis suæ, filius ergo est etiam Spiritus Sancti, si non est in illa Trinitate charitas Dei, nisi Spiritus Sanctus, quod cum sit absurdissimum restat, vt non solum ibi sit caritas spiritus sancti, sed propter illa de quibus satis differui, proprie sic vocetur, quod vero dictum est, filius charitatis suæ, nihil aliud intelligatur, quam filij sui dilecti, quam filij substantiæ suæ; charitas enim Patris, eius natura, atque substantia est, vt sæpe diximus, & ideo filius charitatis, eius nullus est alius, quam qui de substantia eius est genitus. *In quo filio nos Iudæi habemus redemptionem*, aliter non iremus in cælum, redemptio est destructa potestate diaboli facultas libertatis, quæ nobis est data fuso illius sanguine, qui nullum habuit peccatum, vt quia diabolus illos merito tenebat, quos peccati reos, cognitione mortis constrinxit, hos per eum, merito dimitteret, quem nullius peccati reum in merito pœna mortis effecit, ac iustitiæ victus, hoc vinculo victus est fortis, & ideo non est opus alijs hostijs, quia per eum habemus *remissionem peccatorum*, quotidie si peccamus, & non est opus alijs, & bene hæc per eum sunt, quia ipse est, *qui est imago Dei patris*, id est, plane similis Patri, & de Patre, imago igitur Patris est, quia de ipso est, & nihil distat ab ipso, non ita est homo imago Dei, homo enim imago est Dei, imitando Deum, & non qualis imago est filius: aliter, est enim imago Dei in filio, aliter in homine, sicut aliter est imago Regis, in nummo aliter in filio, nos sumus nummi in quibus imago Dei est, Christus est filius qui hoc est quod Pater, nulla imago Dei coli debet nisi illa, quæ hoc est, quod ille, nec illa pro illo, sed cum illo, imago dico *inuisibilis*, id est, incomprehensibilis, nec cœpit cū creatura, imo ipse est *primogenitus omnis creaturæ*, id est ipse solus, & ante omnē creaturam est genitus alia sunt creata, quia ante omnia ipse genitus, hic ostenditur coæternus Patri, & vere genitus est ante omnē creaturam, *quoniam in ipso*, id est, per ipsum *condita sunt vniuersa*, ecce hic ostenditur, omnipotens Patri, ita in nullo filius est minor Patre vniuersa dico, quæ sunt *in cælis*, & *terra visibilia*, vt Sol, & Luna, & *inuisibilia*, vt Angeli, & animæ, *sive troni*, siue dominationes, siue principatus, *sive potestates*, etiam hæc altissima per eum facta sunt, *omnia*, prorsus *per ipsum creata sunt*, quatuor elementa, vnde omnia, & *in ipso*

XIII.

XIV.

XV.

XVI.

ipso sunt, id est, ipso auctore viuunt, vel ita *per ipsum omnia creata sunt*, & omnia in ipso sunt, id est, cum non extendunt, quia immensus est, & extra substantiam eius esse non possunt, & ipse non modo aeternitate, & potentia, sed etiam dignitate est ante omnes, nullus est ei æqualis etiam secundum quod homo est, & sicut omnia creauit, ita & in ipso constant omnia, qui omnibus, secundum diuinitatem infusus, omnia sustinet, & regit, & cum talis sit ipse secundum hominis naturam *est caput corporis* sui, scilicet *Ecclesia*, quæ vnita est Christo, gratia, & natura, vt capiti, bene ergo dicitur caput corporis, id est, Ecclesiæ, quia ita se habet ad Ecclesiam, sicut caput ad corpus, prouidet enim Ecclesiæ, & regit eam, & in ipso sunt omnes spirituales sensus Ecclesiæ, vt in capite omnes sensus corporis, sic enim anima totum corpus nostrum animat, & viuificat, sed in capite omnibus sensibus sentit, ideoq; capiti, cuncta subiecta sunt ad operandum illud autem supra locatum est ad consulendum, quia ipsius animæ quæ consulit corpori, quodammodo caput cedit, gerit personam, ibi enim oēs sensus apparet, sic vniuerso populo omnium sanctorum tãquam vni corpori caput est homo Christus, quos omnes ab Abel, vsq; ad vltimum iustum sapientia Dei illuminat, quæ plenius fuit in Christo aliter enim ceteri homines sapientes sunt, aliter homo Christus, qui ipsius sapientiæ, per quam fiunt sapientes quicunq; homines nō solum beneficium habet, sed etiam personam gerit, veritate ipsius, & gratia plenus, & idcirco omniū, qui de plenitudine eius accipiunt caput est, ex quo apparet, quod sapientia Dei, id est, verbum, non sic assumpsit, illum hominem vt ceteros, sed multo excellentius, multisq; sublimius, quomodo ipsum solum assumi oportuit, in quo sapientia hominibus appareret sicut etiam visibiliter dicebat ostendi, de ceteris, aut sapientibus recte dici potest, quod habeant in se verbum Dei, per quod facta sunt omnia, sed de nullo illorum recte dici potest, verbum caro factum est, homo ergo excellentius assumptus, quasi personam sapientiæ Dei gerit, vt caput in quo sunt omnes sensus, personam animæ, quæ totum corpus viuificat, sed cum Ecclesia ab Abel cœperit, quomodo homo Christus caput est eorum, qui tunc fuerant, quia ipse est, qui est proprium Ecclesiæ secundum diuinitatem, id est, fundatur Ecclesiæ, quia oēs iusti, qui ab Abel vsq; ad vltimum iustum generantur virtute diuinitatis, & misericordiæ suæ dono illuminauit, secundum humanitatem etiã potest dici principium Ecclesiæ, quia super fidē humanitatis eius fundata est, & bene ipse est caput & principium, id est, rector, & fundator, quia ipse *est primogenitus ex mortuis*, primus mortuorum, ad immortalitatem resurgens, sicut enim natus est ante omnia de Deo, vt omnia crearet, sic iterum de Virgine natus homo primus surrexit, vt quæ creauerat restauraret, vt semper sit primus & princeps, vnde subdit, *vt per hoc sit ipse in omnibus*, tam prioribus, quam sequentibus eruens, *primatum*, id est, dominiū, quia potest alios suscitare, *quia complacuit*, Trinitati *omnem plenitudinem habitare in ipso*, & per eū reconciliari omnia, id est, placuit Trinitati, quod in ipso omnis plenitudo sciētiae ac virtutum, nō modo esset, sed habitaret, & reconciliaret Deo omnia, id est, Iudæos, & gentes, attende quod plenitudo recte dicitur in ipso esse, & manere, quia potest per se, vt nihil acceptū sit, quod per eū non possit præstari, vnde ait sicut Pater habet vitam in se sic dedit, & filio, vitam habere in semetipso, sicut enim Pater suscitatur mortuos, & viuificat, sic & filius, quos vult viuificat, & sic ostēditur perfectus Deus esse omnia dico tendentia in ipsum qui est lumen verum, & æternum, id est, æterna veritas, & ipse est *pacificans*, id est, pacificauit nos gratis, non per aliam Hostiam, sed *per sanguinem crucis eius*, id est, per mortem huius, quæ est turpior mors, *sive quæ in cælis, sive quæ in terris sunt*, i. cœlestia, & terrestria, quia patet homini introitus in cœlum, vel quæ in cælis sunt, id est, sanctos, qui iā sunt in cœlo, & quæ in terris, id est, sanctos, qui adhuc in ista vita sunt, & vt specialiter loquar, & vos o Colossenses pacificauit, & reconciliauit Deo, cum, id est, quamuis, *essetis aliquando alienati*, à Deo, id est, cum Deo non habitantes, & inimici contradicendo & hoc sensu, quia putabatis bene agere, vel secundum aliam literam potest legi, quod, id est, valet, *cum essetis alienati*, & inimici sensus, id est, concilij eius, quia non receperunt, quæ per Moysen mandauit.

XXII. Deus, deuoti idolis suis, vos dico degentes actu, *in operibus malis, nunc autem*, id est, n

est, in hoc tempore gratia non in alio, *reconciliauit*, nos remissione peccatorum, *in corpore* carnis, id est, fragilitatis eius, id est, in corpore suo passibili, & mortali, & hoc *per mortem exhibere vos*, id est, ad hoc vt tandem exhibeat, id est, repræsentet vos *sanctos* virtutibus, & *immaculatos* à peccatis, & vsque à Deo, quod *irreprehensibiles*, quia tunc nihil mali erit in eis, *coram ipso*, quia omnia videt, vel irreprehensibiles *coram ipso*, quia tunc ei præsentēs eritis videntes eum sicuti est facie ad faciem, de quo diffidendum non est, si enim mortalis, & mortuus potuit recōciliare iam immortalis potest omnia facere hic monet vt in fide Christi, & spe perseuerent, ideo enim tot & tanta dixerat de Christo, vt ponant spem, in eo solo in quo omnia bona sunt non alicui elementorum, vel Angelorum se putent subiiciendos, hic enim solus colendus est, & adhuc non extimandus est quisq; tamen hac cōditione, *si permanetis in fide fundati*, id est, firmi, non fluctuantes, & *stabiles*, vt per vos non recedatis, & *immobiles*, alio impellente, à *spe Euangelij*, id est, si estis stabiles in spe præmij, & ab ea immobiles, quod promittitur in Euangelio, si hæc fecerint exhibebit eos Deo, aliter vero nō prodest eis Christus, quod Euangelium debetis tenere, quia audistis, id est, intellexistis, & petus est reueri, melius enim est viā veritatis, non agnoscere, quam post agnitam retro ire, *quod Euangelium prædicatum est*, & manet, *in vniuersa creatura, quæ sub cælo est*, id est, in vniuersis hominibus, qui sunt noua creatura, quotquot sunt vbicunque. Cuius Euangelij prædicandi, *Ego Paulus factus minister*, & ita potestis scire, quod verum est, qui tunc Ephesi positus in carcere pro Euangelio, *gaudeo in passionibus*, quia inde credentes proficiunt, quas sustinet *pro vobis* confirmandis in veritate Euangelij, & *adimpleo ea*, passionum Christi, *quæ desunt passionibus Christi*, suas passiones dicit esse Christi, quia nostræ passiones, qui sumus Christi, membra Christi sunt, quasi enim vnus homo vna persona est, caput cum corpore, saluator cum saluandis, si ergo in membris Christi es, quicquid pateris ab eis, qui non sunt membra Christi de erat passionibus Christi, additur quia deerat mensura implens non superfundens tantum pateris, quantum ex passionibus tuis inferendum erat vniuersæ passioni Christi, qui passus in capite nostro, & patitur in membris suis, ad rationē hanc quasi rem publicam nostram, quisque pro modulo suo exsoluit, quod debet, & pro posse virium nostrarum, quasi canonē passionum inferimus paritoria plenaria passionum omnium non erit, nisi cum seculum erit finitum, & hoc non in meis, sed *in carne mea*, vel desunt non in carne ipsius Christi, sed in carne mea, & hæc patior, *pro corpore eius*, multiplicando, quod est Ecclesia, non de alio corpore dico, *cuius corporis*, ego Paulus *factus sum Minister*, vt ei ministrem spiritualia, *secundum dispensationem Dei, quæ data est mihi in vobis*, id est, ad hoc factus sum minister, vt ei Deum dispensem actu, per gratiam Apostolatus mihi crediti à Deo in vobis, tantum est enim, quod à meis discipulis prædicatum est vobis, quantum si à me ipso Ministeriū Euangelij inter gentes à Deo per Christum factum se esse dicit ad quid autem ostendit scilicet, vt Ministerium à Deo cœptum per idoneum seruū impleatur, quia *ignotum à sæculis* fuit, scilicet, ministerium natiuitatis ex Deo, & natiuitatis ex Maria, & Saluationis gentium totius operis Christi, vnde subdit, vt impletum, & impletum ostendam verbum, id est, dispositionem, vel ordinationem, quod Deus præordinauit de vobis gentibus, vos scilicet, per Christi incarnationem saluari. Hoc dicit ne videatur salus non esse gentibus promissa, quod verbum est.

XXIII.

XXIV.

XXV.

XXVI.

XXVII.

Mysterium quod absconditum fuit à sæculis & generationibus, mysterium incarnationis, passionisq; filij Dei, ac redemptionis generis humani absconditū fuit ab initio mundi sapientibus huius sæculi. Patriarchis autem & Prophetis, alijsq; quamplurimis iustis patefactum est. *Quod est Christus, in vobis spes gloriæ*. Christus est spes gloriæ electorum, quia quicumque firmiter in eum credunt, sperant se accepturos, vitam æternam, & gloriam quam ipse promisit *corripientes omnem hominem*, omnem hominem hic debemus intelligere Iudæum, & gentilem, Dominū, & seruū, diuitem & pauperem, omnemq; sexum & omnem conditionē, quibus præceptum est Apostolis prædicare, sed quod dicit corripientem omnem hominem, pertinet ad superbos & ingratos. Et quod dicit mentes pertinet ad humiles, & subiectos, *in*

omni sapientia, id est, in fide sanctæ Trinitatis, in qua est omnis sapientia perfectum in Christo Iesu, hoc est in fide Iesu Christi, secundum quod in præsentī sæculo potest quilibet electus perfectus esse: in præsentī enim sæculo nemo potest esse perfectus ad comparationem perfectę comparationis æternæ perfectionis. Vnde idem Apostolus alibi, quotquot inquit perfecti sumus hoc sapimus subaudi quia non sumus perfecti, quod enim modo videmus in ænigmate, & tenemus in spe, tunc possidebimus in re, quoniam videbimus eum sicuti est, in quo & laboro certando, duo dicunt laborem, & certamen, ex quibus vnum refertur ad prædicationem, alterum ad conflictum hostium, laboro inquit in prædicatione, certando contra hostes Christi, & hoc non mea virtute, neque meis viribus, sed secundum quod ipse mihi opere tribuit.

CAPUT II.

Hortatur ut caveant ne ullis aut persuasionibus aut imposturis philosophorum, seu legem inducere volentium seducantur à Christi fide: per quem à peccatis, à potestate diaboli, & ab aduerso ipsis chirographo liberati sunt, ut nunc legalia decreta nullo in pretio sint habenda.

1. **A.** **V**olo enim vos scire, qualem sollicitudinem habeam pro
 2. vobis, & pro ijs, qui sunt Laodicia, & quicumq; nō vi-
 3. derunt faciem meam in carne: † ut consolentur corda
 4. ipsorū instructi in charitate, & in omnes diuitias plen-
 5. itudinis intellectus, in agnitionē mysterij Dei Patris & Christi Ie-
 6. su: † in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.
 7. † Hoc autem dico, ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum.
 8. † Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum: gaudēs,
 9. & videns ordinem vestrum, & firmamentum eius, quæ in Christo
 10. est, fidei vestra. † Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum,
 11. in ipso ambulate, † radicati, & superedificati in ipso, & confir-
 12. mati fide, sicut & didicistis, abundantes in illo in gratiarum a-
 13. ctione. † Videte ne quis vos decipiat per philosophiam, & inanem
 14. fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa
 15. mundi, & non secundum Christum: † quia in ipso inhabitabat
 16. omnis plenitudo diuinitatis corporaliter: † & estis in illo repleti qui
 17. est caput omnis principatus, & potestatis: † in quo & circum-
 18. cisi estis circumcisione non manu facta in expoliatione corporis
 19. carnis, sed in circumcisione Christi: † consepulti ei in baptismo, in
 20. quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum
 21. à mortuis. † Et vos, cū mortui essetis in delictis, & preputio carnis
 22. vestra, conuincit cum illo, donans vobis omnia delicta: † delens
 23. quod aduersus nos erat chirographū decreti, quod erat contrarium
 24. nobis, & ipsū tulit de medio, affigēs illud cruci: † & expolians princi-
 25. patus,

patus, & potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso. † Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomenia aut sabbatorum: † qua sunt umbra futurorum: corpus autem Christi. † Nemo vos seducat, volens in humilitate, & religione angelorum, qua non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis sue, † & non tenens caput, ex quo totum corpus, per nexus & coniunctiones subministratum & constructum crescit in augmentum Dei. † Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi: quid adhuc tanquam viuentes in mundo decernitis? † Ne tetigeritis, neque gustaueritis, & contractaueritis: † qua sunt omnia in interitum ipso usu, secundum precepta & doctrinas hominum: † qua sunt rationem quidam habentia sapientia in superstitione, & humilitate, & non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis.

16.

17.

18.

Matt. 24

a. 4.

D.

19.

20.

21.

22.

23.

Volo enim vos scire o Colossenses qualem sollicitudinem habeam pro vobis, sollicitudo maxima est cura. Beatus ergo Apostolus eandem sollicitudinem & studium gerebat de illis, qui docebantur ab eius discipulis, & ad quos ipse mittebat Epistolas, licet ipse corpore eos non vidisset, quam habebat ex his, quos ipse proprio ore docebat. Ideo autem talia loquebatur blandiendo, ut illorum animos mulceret, & reciperent eius Epistolam, & pro his qui sunt Laodicia, Laodicia Ciuitas est Græcorum instructi, id est, firmati & edocti in charitate, id est, in dilectione Dei & proximi. In agnitione mysterij Dei, id est, in cognitione sanctæ Trinitatis, & fide Domini Saluatoris credentes eum pro salute nostra venisse in carnem, in quo sunt omnes thesauri sapientia & scientia. Sapientia refertur ad humanam rem, scientia ad diuinam, & in Christo Iesu est. Sapientia qualiter temporalia & humana dispenset, & quomodo diuina ordinet, vel sapientia in humanis, & diuinis, scientia similiter absconditi, quia non omnibus patent. Ante Domini aduentum nomen Dei Patris incognitum fuit, cunctis retro generationibus, non illud nomen, quod Deus dicitur, sed quo Pater vocatur, sicut ipse filius ait: Pater manifestauit nomen tuum. Hoc autem dico, subaudi ut sitis firmati charitate, ut nemo vos decipiat in subtilitate sermonum, id est, in tenuitate sermonum, & calliditate vel in syllogismis. Quidam codices habent sublimitatem, quod id ipsum est, hoc est in altitudine. Nam & si corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum gaudens, de fide vestra, & videns ordinem vestrum, id est, reuelante spiritu sancto, qui in me est, cognosco omnia, quæ circa vos aguntur in fide, bonisque operibus, quasi præsens sim corpore. Dicit namq; Beatus Hieronymus quodam loco tantam gratiam ei esse datam, ut cuncta cognosceret, quæ circa illos agebantur, quos vel ipse vel discipuli eius docuerant, & firmamentum eius, firmamentum fidei Christi appellat firmam perfectamq; fidem, quæ bonis operibus ornatur, Sicut ergo accepistis, id est, acceptum habuistis in ipso, id est, in fide illius, ambulate radicati, quod dicit radicati, & edificati in Christo & confirmati in fide eius, vnum est hoc est, ut fidem quam habetis bonis operibus exornetis, sicut & didicistis, subaudi à Discipulis nostris, abundantes, id est, in fide illius, in gratiarum actione, id est, semper reddentes illi gratiarum actionem ex omnibus, quæ habetis. Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam, id est, humanam sapientiam, & inanem fallaciā, per quam falluntur homines. Præuidebat Beatus Apostolus, qui erant Philosophi gentium, in super & Iudæorum qui volebant Colossenses per subtilitatem humanæ sapientiæ à fide separare. Dicebant enim, quia nihil est corporeum, quod possit gi-

A.

I.

III.

IV.

V.

B.

VI.

VII.

VIII.

- gnere per se aliquod corpus sine commixtione alterius rei corporeæ, verbi gratia, sicuti homo masculus non potest gignere sine commixtione corporalis rei, quæ est fœmina, ita fœmina non potest gignere sine commixtione viri. Et hoc dicebāt attendentes ad naturam elementorū, non ad potentiam Deitatis, quæ naturam elementorum potest mutare naturam autem dixi, id est, ordinem, nam natura est vt omnis creatura creatori obtemperet, sic etiam dicebant. Quia si Beata Maria virgo concepit, & virgo peperit, tamen post partum virgo fuit, ideoq; illos alloquitur ne ab his deciperentur. *Quia in ipso*, id est, in Christo, *inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*. Non dicit ideo corporaliter, quod ipsa diuinitas sit corpus, licet quædam substantia sit viua, sed corporaliter posuit pro eo, quod est veraciter, substantialiter, pleniter. Aliter enim habitat in singulis electorum, aliter in Christo, quia illis datur spiritus ad mensuram, in illo autem pleniter habitat. Habitauit enim in Salomone per sapientiam, in Daniel per castitatem, in Prophetis per sanctitatem, in Moyse per mansuetudinem. In Christo vero per omnem virtutem & innocentiam. Aliter, *corporaliter*, id est, sicut in templo suo, quia habitatio diuinitatis totius corporis Christi fuit, plus enim habitauit in illo, quam in templo Iudæorum. *Et estis in illo*, id est, in Christo, *repleti*, vel per illum estis repleti fide, *qui est caput*, id est, principium & initium, quia ipse tenet principatum super omnia cœlestia, & terrestria, *omnis principatus & potestatis*. Potestates autem sunt, per quas sancti eiiciunt dæmones de obsessis corporibus. Principatus qui principantur alijs ordinibus, *in quo*, id est, in Christo *circumcisi estis*, id est, mundati ab omnibus peccatis in baptismo Christi, *non circumcissione*, qua ipse circumcissus est, die octauo secundum morem Iudæorum, illa petra fiebat & ista mundatio per Christum qui est petra, *consepulti*, id est, simul sepulti *ei in baptismo in quo*, id est, in Christo, *& resurrexistis* à peccato & vitijs per fidem, quomodo sumus consepulti ei? Verbi gratia, mortuus est ille in cruce, depositus est in sepulchro, de sepulchro viuus surrexit, & iam non moritur, similiter & nos quando interrogante sacerdote iuxta fontē stantes ab renuntiamus diabolo, & omnibus pompis eius, quasi tunc morimur. Cum vero in fontem descendimus, quasi tunc cum Christo in sepulchro sepelimur, & cū de fonte eximus, mundari, tunc quasi resurgimus. Sed cauendum est, vt sicut Christus iam non moritur, ita nos non moriamur in peccato *per fidem operationis Dei*, virtus diuinitatis, quæ tertia die Christum suscitauit, ipsa operatur in nobis fidem. *Et cum vos essetis mortui in delictis & praputio carnis vestre*, delicta, & præputium pro vno, id est, pro carnalibus peccatis, vel delicta ad transgressionem naturalis legis, vel scriptæ & præputia ad transgressionem post peccata peracta *donans*, id est, indulgens, *delens*, *quod aduersus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis*. Chirographum dicitur manus scriptio. Nam chira manus, graphia scriptura. Decretum autem vocat legem, & statutum, quod Deus præcepit Adæ, dicens, *ex omni ligno paradisi comede, & cætera vsque morte morieris*. Peccatum ergo, quod i rimus parens noster commisit, in quo omnes peccauimus, mortalesq; effecti sumus. Appellat modo Chirographum decreti, quia in memoria omnipotentis Dei est scriptum vsque dum filius Dei veniret, qui illud deleteret, vnde dicitur à Deo in Psalmis *nonne hac condita sunt apud me & signata in thesauris meis?* Per manum enim intelligitur operatio, & quando extendit manum, vt contingeret lignum vetitum, quasi tunc scripsit Chirographum decreti, id est, manus scriptionem, quod contra Dei decretum ageret, quod Chirographum aduersus nos erat, quia omnes trahebat ad mortem, & nemo poterat iustificari, quoad vsque per Dominum deletum est quomodo ergo deleuit illud, innocenter, & sine peccato, viuendo in mundo, vel in cruce innocenter moriens pro peccatoribus, *ipsumque subaudi Chirographum vel peccatum tulit de medio affigens illud cruci*, quia sicut diximus, tunc crucifixit illud, id est, occidit in semetipso, quando sine peccato vixit, vel quando innocens pro peccatoribus mortuus est alia translatio habet *expolians se carne exemplum principatus & potestates*. Expoliauit se carne moriendo in cruce, & exemplauit, id est, exemplum dedit innocenter viuendo, quomodo triumphemus de principatibus,

bus, ac potestatibus tenebrarum & ipsum tulit de medio subaudi nostrum, quia factus mediator noster, abstulit peccata, quæ quasi in medio erant, quando nos separabant à Deo, expolians principatus, id est, dæmonū potestates expoliavit animabus hominum mortuorum, & potestatem de hoc mundo auferendo, & potestates *traxit*, id est, superavit cum fiducia *palam triumphans illos in semetipso*, quia aperte vixit innocenter & palam est crucifixus, triumphans, deuincēs, superans in semetipso iisdem modis quibus diximus. *Nemo vos ergo iudicet*, id est, nullius iudicium attendatis in hac parte, ut abstineatis ab his, quæ Deus mandauit, *non quod intrat, in os coinquinat hominem*, in cibo aut potu, *aut in parte diei festi*, dicentes alios esse dies festos, alios communes, quia Christiani semper festiuos dies ducunt, & sabbata obseruant, quiescendo à vitijs, & transcundo de vitijs ad virtutes. *Quæ sunt umbra futurorum*, subaudi omnia superius dicta de cibo, & potu, quæ in lege habentur, umbra sunt illarum rerum, quæ in Christo, & in Ecclesia completa sunt, & complentur. *Corpus autem Christi*, id est, veritas, & corpus illarum umbrarum Christus est & Ecclesia: erant enim Iudæi qui volebant simul obseruare & legem, & Euangelium, & ipsi suadebāt Colossensibus similia agere, hoc est in circumcisione, in celebratione festiuitatum legalium: dicebant enim, estis baptizati, debetis circumcidi, communicastis iam corpori & sanguini Domini, debetis sacrificia legalia offerre, comedere debetis, quæ lex præcipit, & abstinere ab his, quæ prohibet, & si ceciderimus in potum, non debemus bibere, sed ut ab illis non seducerentur scribebat eis Apostolus talia, quia in Domini aduentu omnia mundata, & cessauit lex in mysterijs. *Nemo vos seducat*, id est, separet à fide, *volens subaudi vos, in humilitate*, sensus decipere humilis dicitur, quasi humo accliuus, volens decipere vos in humilitate, id est, humili sensu, & humili doctrina, quæ utilitatem non habet, sicut est in differentia ciborum, & obseruatione, & *religione Angelorum*, id est, in cultura Angelorum. Erant Philosophi gentium, & aliqui Iudæorum, qui dicebant, sicut sunt quatuor elementa, ita sunt quatuor Angeli, qui præfunt singulis elementis. Hi ergo dicebant ad illos, qui crediderant, volentes apparere religiosi, qui ex quatuor elementis constatis, debetis Angelis illis, qui præfunt elementis culturam aliquam, & sacrificia offerre. Sed quia nihil erat, quod dicebant subiunxit Apostolus *quæ non vidit*, subaudi docens *ambulans frustra inflatus sensu carnis suæ*, id est, de suo errore & mendacio ambulans, inflatus, ex hoc enim quod videbatur aliquid scire, superbiebat in mente, præferens humilitatem in vultu, vel sicut alia editio habet, quæ non vidit inculcans, id est, replens frustra, licet enim illam religionem falsam vidissent à quibusdam celebrari, tamen ipsos Angelos non viderunt, neque ea quæ docebant. *Et non tenens caput*, id est, non adhærens capiti Christo, qui est caput omnium sanctorum, *ex quo* subaudi capite Christo *totum corpus ministratum*, id est, multitudo Angelorum, sanctorum, & multitudo fidelium hominum, augmentatur & construitur *per nexus*, id est, copulationes & connexiones & per coniunctiones *crescit*, quæ scire augetur *in augmentum Dei*, sicut ergo corpus construitur ex multis membris, multisque compaginationibus, ita ex multis gentibus multisque prouincijs, ac multis generibus hominum augmentatur, & crescit, quando quotidie numerus fidelium crescit. *Si mortui estis cum Christo*, subaudi tempore baptismatis, *ab elementis huius mundi*, id est, erroribus, pompisque, *quid adhuc tanquam viuentes*, subaudi mundo, *imundo decernitis*, id est, cur discretionem facitis inter cibos? Aliter si mortui estis ab elementis huius mundi, elementa mundi sunt omnia corporalia, & visibilia atque transitoria, quando vero gentiles Deum ignorauerunt, elementis mundi serue-runt, quia ea adorabant, & illis vivebant, venientes autem ad fidem, mortui sunt elementis huius mundi, id est, erroribus, & superstitionibus, siue vanis culturis, abrenuntiantes diabolo, & omnibus pompis eius, omnibusque operibus eius. Possumus autem & elementa mundi intelligere legem, quæ præcipiebat discretionem facere inter pecus, & pecus, & cibos alios. Sed postquā Dominus dixit, *non quod intrat in os coinquinat hominem*, & statim omnis illa discretio cessauit. Vnde dicit Apostolus tam Iudæis, quam gentibus. Si inquit mortui estis cū Christo ab elementis, id

XVI.

F.

Matt. 15. v.

II.

XVII.

XVIII.

G.

XIX.

XX.

H.

Matt. 15. v.

II.

XXI.

I.

est, erroribus pompisque atque vanis religionibus tempore baptismatis, quid adhuc discretionem facitis ciborum cum Deus omnia munda esse dixerit. *Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contraxeritis*, nec vox illorum qui dicebant ne tetigeritis, neque contraxeritis mortuum, neque scabellum, ubi sedit mulier menstruata, quia immundi eritis, neque gustaueritis carnem suillam, aut leporinam, quia immunda est, & cætera talia. *Quæ omnia* subaudi, siue quæ lex concedit, seu à quibus prohibet, *sunt in interitum ipso usu*, id est, ipsa consuetudine edendi in interitum vadunt, & in stercus rediguntur omnia, statim ut comesta fuerint. *Quæ sunt quidem rationem habentia sapientia*, subaudi mundanæ, *secundum præcepta & doctrinas hominum*, id est, secundum traditiones scribarum, & Phariseorum, & secundum illos, qui causa infirmitatis nolunt ea comedere, dicentes nolo comedere carnem suis, quia Melancholicus sum, neque anguillam, sed ista sapientia non est secundum Deum, quia non pertinet ad religionem, *in superstitione & humilitate*, subaudi quæ sunt etiam in superstitione, id est, in vana religione, & superfluo timore, hoc est enim superstitio, subaudi sensus, superfluous enim timor est, & vana religio atque humilis sensus ea nolle comedere, & dicere immunda, quæ Deus sanctificauit, nisi causa abstinentiæ aliquis ab his se obseruet, sicut & à vino, quæ sunt etiam *non ad parcendum corpori*, id est, non ad conseruandam sanitatem corporis, quia dum non vult ea comedere quæ habet, & appetit quæ non habet, dicens nolo comedere hoc, quia immundum est, si haberem carnem arietinam, illam comederem, infirmatur, & debilitatur qui escis talibus debet sustentari. *Quæ sunt etiam non in honore aliquo*, sed *ad saturitatem carnis*, id est, nullum honorem maiorem præstat aries corpori, quam lepus præstaret si eum comederet tantummodo ut venter repleatur.

CAPVT III.

In moribus eos informat, ut exuto veteri homine cum actibus suis, quos hic explicat, nouum induant: in quo non est distinctio nationis aut conditionis; assumentque virtutes ac varijs modis Deum laudent, cuncta ad ipsum referentes. Docet deinde quomodo se habere debeant vxores & mariti, filij, & patres, serui, ac Domini.

1. A. **H**gitur, si consurrexistis cum Christo quæ sursum sunt
 2. **quærite**, ubi Christus est in dextra Dei sedens: † quæ
 3. **sursum sunt sapite**, non quæ super terram. † Mortui
 4. **enim estis**, & **vita vestra est abscondita cum Christo**
 5. **in Deo**. † Cum Christus apparuerit, vita vestra, tunc & vos
 6. **apparebitis cum ipso in gloria**. † Mortificate ergo membra ve-
 7. **stra**, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidi-
 8. **nem**, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulacro-
 9. **rum seruitus**: † propter quæ venit ira Dei super filios incredulita-
 10. **tis**: † in quibus & vos ambulastis aliquando, cum viueretis in il-
 11. **lis**. † Nunc autem deponite & vos omnia: iram, indignatio-
 12. **nem**, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro.
 B. † Nolite mentiri inuicem, expoliantes vos, veterem hominem
 cum actibus suis, † & induentes nouum eum, qui renouatur in
 agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum: † Ubi
 non

Ephes. 5.
2. j.Rom. 6.
2. 4.
Eph. 4. c. 2.
Heb. 12. a. 1

non est Gentilis, & Iudeus, circumcisio, & preputium Barbarus, & Scytha, servus, & liber: sed omnia & in omnibus Christus. ^{1. Pet. 2. 2. & 4. a. 2.}
† Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti, & dilecti, viscera misericordiae, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam. ^{12. Eph. 6. b.}
† supportantes inuicem, & donantes vobismetipsis, si quis adversus aliquem habet querelam: sicut & Dominus donavit vobis, ita & vos. ⁸
† Super omnia autem haec, charitatem habete, quod est vinculum perfectionis: & pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in uno corpore: & grati estote. ^{13. C.}
† Verbum Christi habitet in vobis abundanter, in omni sapientia, docentes, & commonentes vosmetipsos, psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo. ^{14. 15. 16.}
† Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi, gratias agentes Deo & Patri per ipsum. ^{17. 2. Cor. 10. g. 31.}
† Mulieres subdite estote viris, sicut oportet, in Domino. ^{18. 19. Eph. 5. c.}
† Viri diligite Uxores vestras: & nolite amari esse ad illas. ^{20. 21. 1. Pet. 3. a. r.}
† Filij obedite parentibus per omnia: hoc enim placitum est in Domino. ^{20. Eph. 6. a. r. 21.}
† Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant. ^{21. Eph. 6. a.}
† Servi obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servienses, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Deum. ^{22. Tit. 2. c. 9. 1. Pet. 2. c. 18.}
† Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, & non hominibus: ^{23. 24. Rom. 1. b.}
† scientes quod a Domino accipietis retributionem hereditatis. Domino Christo servite. qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit: & non est personarum acceptio apud Deum. ^{25.}

Igitur si confurrexisti cum Christo, id est, de morte ad vitam tempore baptismatis, sicut iam supradictum est, ^{I. A.}
qua sursum sunt querite, id est, gaudia patrie coelestis, ^{II.}
Vbi Christus est in dextra Dei sedens. Christus sursum est habitans in plenitudine paternae maiestatis, & vbi est illuc debemus anhelare nos, & *qua sursum sunt sapite*, id est, perpendite, & intelligite & in his animum ponite, non in his *quae super terram*, sunt transitoria, ^{III.}
mortui enim estis: mortui sumus peccato tempore baptismatis, sicut paulo supradiximus, & *vita vestra*, id est, beatitudo *abscondita est cum Christo in Deo*: Vita enim nostra & beatitudo Christus est, sicut ipse dixit, *haec est vita aeterna ut cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum*. ^{Io. 17. v. 9.}
Ideoque vbi est ille, ibi est vita, & beatitudo nostra, abscondita, non ut nobis denagetur, vel occultetur, sed ut potius conservetur nobis ad salutem. ^{IX.}
Cum Christum apparueris vitam vestram, subaudi in iudicio gloriosus & fulgidus tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria, gloriosi & fulgidi sicut ipse promissit.

Mortificate ergo membra vestra, id est, malum usum membrorum. In Epistola ad Corinthios multitudinem peccatorum appellat Apostolus corpus, dicens ita, ^{V.}
destruatur corpus peccati, sicut enim multa membra faciunt unum corpus, ita multo peccata

peccata faciunt vnum corpus, id est, vnam summam, & hic iste est sensus, mortifica-
te membra vestra, id est, malos vsus membrorum, & malam consuetudinem pec-
candi per efficientem, id est, quod efficitur ostendens, neque præcipit vt mortifice-
mus gladio materiali corpus nostrum, & membra nostra, cum desistimus peccato,
B. & quot peccata in nobis mortificamus, quasi tot membra occidimus. *Quæ sunt su-
per terram*, id est, quamdiu estis in hoc mundo *fornicationem*, fornicari est cum puel-
lis, liberis, aut cum iumento aut aliquid tale, adulterare vero, alterius thorum viola-
re, id est, cum vxore alterius, aut cum Deo sacrata, quæ Dei vxor est, *libidinem*, o-
mnis incontinentia libido appellatur, *concupiscentiam malam*, ideo dicit concupi-
scentiam malam, quia est & concupiscentia bona, de qua dicitur: *Fili concupiscens*
Eccl. i. v. 33. *sapientiam serua mandata*, & cupio, *dissolui & esse cum Christo*, concupiscentia vero
Phil. i. v. 23. mala est appetere mala, & avaritiam, *quæ est simulacrorum seruitus*. Quomodo est
avaritia simulacrorum seruitus? Ideo, quia sicut ille seruit diabolo, qui omnipoten-
tis Dei culturam, & religionem, quæ illi soli conuenit, & singulare nomen, vt Deus
C. vocetur, quantum in se est illi offert, & dæmonibus impendit, ita & ille seruit diabo-
lo, qui dona omnipotentis Dei communia, quæ omnibus hominibus communiter
data sunt, in proprios sibi vsus vsurpat. Recte etiam avaritiam idololatriæ comparatur,
quia dum metallis auri, & argenti, de quibus simulacra fiunt, homines immoderate
seruiunt, aurum pro Deo venerantur, quia serui sunt diuitiarum, vel tertio
modo avaritiam idololatriæ comparauit, vt nihil illa scelestius demonstraret, radix
enim malorum est avaritia. Ideoq; monet illam omni ratione fugiendam, *propter*,
VI. quæ facinora, id est, propter libidinem, & avaritiam, cæteraque superius dicta, *venit*
ira Dei, super illos qui perierunt in diluuiio, & in Sodoma, alijsque Ciuitatibus & *su-*
per filios incredulitatis, id est, super illa sexcenta millia, quæ in deserto mortua sunt,
VII. incredulitatem cordis habentes, *in quibus subaudi peccatis*, & *vos ambulastis ali-*
quando, id est, *cum viueretis*, peccato ante fidem, & essetis mortui Deo. Sed nunc
VIII. iam non ambulatis in illis, *nunc autem deponite vos omnia*, subaudi superius dicta, vel
Iacob 21 v. ea quæ sequuntur, *iram*, quia *ira viri iustitiam Dei non operatur indignationem*, id est,
20. nolite indignari minoribus, si reprehendimini ab illis, *malitiam*, malitia est mala vo-
luntas, *blasphemiam*, id est, derisionem in Deum & proximum, *turpem sermonem*, id
est, otiosum verbum vel ioculare *de ore vestro* subaudi deponite. *Nolite mentiri inui-*
IX. *cem* omne mendacium à diabolo est, quia ipse mendax est, & Pater eius, ideoque fi-
lij veritatis veritatem debent loqui cum proximis, *expoliantes vos veterem hominem*.
D. Veterem hominem appellat hic veteris hominis conuersationem, & vitam, quæ est
conuersatio veteris hominis, infidelitas, inobedientia, concupiscentia mala, rapina,
adulterium, homicidium, & cætera talia, quousque ergo in baptisinate regenera-
tionis renouetur, semper in vetustate erit, qui originalibus & actualibus peccatis te-
netur obnoxius, sed debet baptizari, & induere nouum hominem, id est, nouam
mentem, & noui hominis conuersationem; Quæ est conuersatio noui hominis?
virtutes sectari, & omnia bona in se habere, & ne putaremus quod hominem exte-
riorem præciperet renouari ad alicuius rei similitudinem, subiunxit, *eum hominem*
X. *præcipio inquit renouari*, *qui renouatur in agnitionem Dei secundum imaginem eius*
qui creauit eum, id est, hominem interiorem, quæ est anima, & mens, quæ ad imagi-
nem Dei facta est, sancta iusta rationalis & immortalis homo autem exterior, id
est, corpus non est ad imaginem Dei factum, quia Deus spiritus est. Duæ autem re-
nouationes sunt, vna est momentanea, quæ fit in baptisinate, altera quæ fit quotidie
quando per studium legendi scripturas sacras ea studet de Deo intelligere, quæ an-
tea ignorabat, ex quo quotidie mens renouatur, potest etiam tertia renouatio post
XI. lapsum per poenitentiam intelligi *in agnitionem*, id est, ad cognitionem *secundum*
imaginem eius, qui creauit eum, quia homo ad imaginem Dei factus est, *vbi non est*
gentilis & Iudeus, vbi, id est, in mente hominis, vbi est imago Dei, non præiudicat a-
pud Deum sexus, vel conditio, aut genus, vel prouincia, id est, nulla distantia est
hominum apud Deum, quia in anima non est sexus, nisi tantummodo sola bona
E. conuersatio cum fide recta requiritur. *Barbarus & Scythæ*, plus est nobis Scythæ alie-
nus,

nus, quā barbarus, barbarus siquidem potest nobis esse quilibet, cuius linguā ignoramus, Scythia autē dicitur à Scythia Prouincia, quæ est remota sub septentrione, frigoribus rigens, moribus barbara, sed *omnia & in omnibus Christus*. Ideo non est vlla differentia, quia omnia; Sed genera hominum fidelium Christum habēt caput, & in omnibus illis est Christus, *Sancti & dilecti* vnum est, *viscera misericordiae*, id est, misericordem voluntatē, viscera dicūtur filij: Viscus etiam singulariter significat promptissimam & bonā voluntatem, *benignitatem*, id est, magnam bonitatem, *modestiam*, id est, mansuetudinē, *patientiam*, subaudi in tolerādis aduersis. *Supportantes inuicē*, supportare nos præcipit Apostolus inuicem secundum illud. *Alter alterius onera portate*, verbi gratia, ille qui cōtinens est, & est sine vxore, & filijs, & abundet diuitijs, bonisq; temporalibus, debet illū, qui incontinens est, & habet vxorem, & filios sustentare, si necessitas fuerit, sic de cæteris necessitatibus intelligendū, imitādo ceruos, qui trāscentes per aliquod fretum ad insulā, aut vltra fluuium, sustentantur, & supportātur ad inuicē ponens sequēs mentū super clunes prioris, & lassato qui prior incedebat dat locum vt transeant, ipse ponat iterum mentum super clunes vltimi, & *donātes*, id est, indulgentes, *si quis aduersus aliquem habet querelam*, id est, verā causationem, verbi gratia, abstulit mihi aliquis meum equum, dum recordor, quod Dominus dixit, si quis abstulerit quæ sua sunt, ne repetas, debeo ei dimittere, sic de omni re, & commissio. *Sicut Dominus donauit vobis ita & vos*. Sicut Christus qui cū non haberet, quod ei dimitteretur, dimisit nobis omnia peccata in baptismo, ita nos dimittamus proximo in nos peccanti, qui habemus quod nobis dimittatur & à Deo, & à proximo. *Super omnia autem hæc*, superius dicta *charitatem habete*, quod est *vinculū perfectionis*. Vinculū perfectionis est charitas, quia per illā omnia bona ligantur ne pereant, si homo pro dilectione Dei, & proximi omnia agit, vnde dicitur dilectio, quod duos homines liget, vel hominē & Deum, *in qua* subaudi, pace, id est, charitate *in vno corpore*, vt vnū corpus Christi sitis, & *gratias estote*, id est, grātiosi estote, & accepti tā Deo, quā hominibus, & *verbum Christi*, id est, Euangelica doctrina *habitet in vobis*, id est, in corde ore & opere vestro, & *pax Christi exultet in cordibus vestris*, id est, sicut in Christo exultauit Spiritus sanctus qui sine peccato fuit, & pacē habuit ab omni asperitate peccati, ita et vos in quantum humana fragilitas potest seruare, sine peccati macula manentes, habeatis in vobis Spiritum Sanctum, exultantē, & vobis concordantem. Vel pax, id est, dilectio & cōcordia fraternitatis maneat in vobis, quæ Christo veniente in mundū annuntiata est. In omni sapientia in omni doctrina Euangelij, & in fide Sanctæ Trinitatis *docentes, & cōmonentes vosmetipsos*, vos qui sapientiores estis, docete alios, & cōmonete atq; hortamini vos inuicē *in psalmis*, subiūxit Dauidicis, *hymnis trium Puerorū & sanctorum*, *Canticis* subaudi Moyfi aliorumq; Prophetarū. *In gratia cantantes*, id est, semper reddite Deo gratias, ita vt quod ore canitis corde intelligatis, & mens cōcordet voci, *omne quodcūq; facitis in verbo*, id est, in doctrina aut in opere, subaudi aliquo *omnia in nomine Domini Iesu Christi*, in omnibus semper dicite, *Deus in adiutorium meum intende*, & semper nomen Domini inuocate, *gratias agētes Deo & Patri per ipsum*, id est, per Christum, quia ipse est mediator noster, & in fide illius saluamur. *Mulieres subditæ estote viris sicut oportet in Domino*. Mulier propter culpā subdita est viro, sicut oportet in Domino, sicut præcepit Dominus in Genesi: *Sub viri potestate eris & ipse dominabitur tui*. In primordio siquidem fidei erant mulieres, quæ se causa religionis abstinebant à confortio maritorum, quas modo alloquitur Apostolus specialiter, ne propterea quia à coitu virorum abstinebant, resisterent viris, & rebellarent. Sicut enim sancta Ecclesia subiecta est sponso, & viro suo, ita debet esse vnaquæque mulier. Erant etiam multi viri, qui similiter se abstinebant à coitu, vel qui cum alijs mulieribus coibant, & verberabant vxores suas, ne illæ similiter cum alijs agerent, vel ne aliquid auderent murmurare contra eos, quos similiter alloquitur, *virī diligite vxores*, vestras, & *nolite amari esse ad illas*, id est, & si abstinetis ad tempus à coitu causa religionis, vel quia cum alijs concubitis, nolite eas propterea ad amaritudinem prouocare; Sed quæstio hic oritur, quare Apostolus vxorem diligendam prædicat, cum Dominus dicat, *qui vxorem non odit, nō potest esse*

XII.

XIII.

Gal. 6. v. 2.

F.

XIV.

XV.

XVI.

G.

XVII.

Psal. 69. v. 2.

XVIII.

Gen. 3. v. 14.

XIX.

H.

Luc. 14. v. 20.

mens 20.

- meus Discipulus. Quæ hoc modo soluitur, ut in quantum nobis Pater, & Mater, frater, atque vxor per cognitionem carnis proximi sunt, diligamus eos, & in quantum nobis aduersarios in via Dei cognoscimus esse, odiendo malum illorum, & fugiendo, nesciamus. Filij obedite parentibus, id est, Patri & Matr per omnia, subaudi, quæ Domini voluntati placent, si autem præceperint vobis homicidium, furtum, rapinam, aut aliquid tale perpetrare, nolite illis obedire in talibus. Similiter in his, quæ Deo placent debent serui obedire Dominis, in alijs vero minime. Hoc enim placitum est, subaudi ut obediatis eis, Patres nolite ad iracundiam pronocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant, id est, ut ex asperati à vobis fiant iracundi, id est, leues ad irascendum, sed vestro exemplo discant esse patientes. Serui obedite per omnia, subaudi quæ Deo non displicent, serui non sunt per naturam, sed per culpam, & propter peccatum, sicut Chanaan filius Cham, propter peccatum enim venit captiuitas, per captiuitatem seruitus, unde illi qui seruabantur ab hostibus, ad seruiendum, dicti sunt serui, & mancipia, quasi manu capta, quia manibus capiebantur. Non ad oculum seruientes. Ille qui ad oculum seruit aliud in secreto agit, & in præsentia Domini seruitium explet, quolibet modo, absente autem illo non curat de utilitate illius, sed in simplicitate cordis, id est, non duplici animo neque mala voluntate, sed quod exterius agitis, de corde procedat, quodcumque facitis ex animo operamini, id est, ex bona voluntate, sicut Domino & non hominibus, seruus qui pro Dei amore Domino carnali seruit, sperans se inde à Deo mercedem recepturum, illud seruitium non homini, sed Deo impendit. Ideoque licet ab illo mercedem non recipiat præsentem, non debet se à seruitio subtrahere, retributionem, æternæ hereditatis, id est, æternam retributionem, Domino Christo seruare, licet hominibus seruitium temporale exhibeatis, tamen pro amore Domini nostri Iesu Christi illud implete. Qui enim iniuriam facit, id est, si Dominus iniuste affligit seruum, & non reddit ei dignam mercedem, damnationem inde suscipiet, & si seruus fuerit furtiuus, & de seruitio Domini se in aliquo subtraxerit, similiter inde damnabitur, & non est personarum acceptio apud Deum, ne serui deficerent, dicentes nos qui serui sumus, non merebimur peruenire ad gloriam sanctorum, dicit Apostolus, non est personarum acceptio apud Deum, id est, si Dominus male egerit, & seruus bene, Dominus damnabitur, seruus glorificabitur.*

CAPVT IV.

Pro se cupit ipsos precari, & caute ac discrete cum infidelibus conuersari: mittique qui manifestent eis quæ apud ipsum agantur, & variorum salutationes adscribit, cupiens ut hæc & similiter Laodicensium epistola apud vtramque legatur Ecclesiam.

- I.
A. **D**omini, quod iustum est & æquum, seruis præstate:
2. scientes, quod & vos Dominum habetis in cælo.
Luc. 18. a. 1. † = Orationi instate, vigilantes in ea in gratiarum
3. actione: † orantes simul & pro nobis, ut Deus aperi-
1. Theff. 5. d. 17. riat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi (pro-
Eph. 6. c. 18. pter quod etiam vinctus sum) † ut manifestem illud ita ut oportet
2. Theff. 3. a. 1. me loqui. † = In sapientia ambulate ad eos, qui foris sunt; tem-
4. pus redimentes. † Sermo vester semper in gratia sale sit conditus,
Eph. 5. d. 15. ut sciatis, quomodo oporteat vos unicuique respondere. † Qua-
5. circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus fra-
6. ter, &
7.

ter, & fidelis minister, & conseruus in Domino: † quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat, quæ circa vos sunt, & consoletur corda vestra, † cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui ex vobis est. Omnia, quæ hic aguntur, nota facient vobis. † Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite illum: † & Iesus, qui dicitur Iustus: qui sunt ex circumcisione: hi soli sunt adiutores mei in regno Dei, qui mihi fuerunt solatio. † Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, seruus Christi Iesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus, ut stetis perfecti, & pleni in omni voluntate Dei. † Testimonium enim illi perhibeo, quod habet multum laborem pro vobis, & pro ijs, qui sunt Laodicia, & qui Hierapoli: † Salutat vos Lucas medicus charissimus, & Demas. † Salutate fratres, qui sunt Laodicia, & Nympham, & quæ in domo eius est, Ecclesiam. † Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc, facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur: & eam, quæ Laodicensium est, vos legatis. † Et dicite Archippo: Vide ministerium, quod accepisti in Domino, ut illud impleas. † Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia vobiscum, Amen.

Domini quod iustum est & æquum seruis præstate, id est, nolite eos tenere vt seruos sed estote eis vt Patres quia inde appellati sunt patres familias, quidam, quod omnes in domo sua æquali amore diligebant vt filios, ita & seruos, orationi instate vigilantes, ille vigilat in oratione, & in gratijs Deo reddendis, qui non cum torpore, neq; cum desidia illud implet, sed cum hilaritate. Si enim ab homine non potest impetrari hoc, quod petitur, si cum desidia illud agitur, quâto magis à Deo. *Orantes simul & pro nobis*, subaudi, qui vobis verbû vitæ administrauimus, vt Deus aperiat nobis ostium verbi, id est, vt corda & sensum auditorum nostrorum aperiat, vt ea quæ loquimur, & quæ ab ore nostro emittimus ad corda, & sensum illorum possint intrare, & intelligant quæ docemus, tale quid legimus in actibus Apostolorum de muliere nomine Lidia purpuraria Ciuitatis, cuius Dominus aperuit cor, vt intelligeret ea, quæ à Paulo dicebantur. Aliter vt aperiat nobis ostium sermonis, id est, sensum & intelligentiam diuinorum eloquiorum, vt prompti simus ad loquendum mysteria incarnationis Christi, & diuinitatis. Propter, quod subaudi, Euangelium ita vt oportet me loqui, id est, vt sciam cui & quid & quando, vel quantum debeam loqui. *In sapientia ambulate ad eos*, id est, in fide Trinitatis, vbi est omnis sapientia, & in bonâ conuersatione, ibi viuite, & conuersamini ad eos qui foris sunt, id est, ad paganos, hæreticos falsos Christianos, vt non possint nos reprehendere, redimentes tempus, id est, vestrum facientes, & vobis bene loquendo, & recte viuendo lucrantes, tempus enim sibi redimit, qui suam vtilitatem in illo operatur. *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*, id est, vt semper gratiam & vtilitatem præstet auditoribus, & gratiofus sit omnibus, & sicut Sal condimentum præstat omnibus cibus, ita & ille cunctorum mentes condiat, vt sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere, id est, quomodo hæretico, quomodo Christiano, vt si vos interrogauerit hæreticus, quomodo creditis, respondeatis vos credere in Deum Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, & his

- tribus Trinitatē habere in personis, vnitatem in substantia, & Dominum Iesum verum Deum, & verum hominem esse similiter & Christiano est respondendum, *quæ circa me sunt*, videlicet, vincula, & carceres *omnia nota faciet Tychicus*. Iste prædicator erit Colossensium. *Charissimus frater*, subaudi in fide, quia vnius fidei sumus *minister* subaudi in Euangelij prædicatione, & *conseruus* in labore, quia simul laboramus in prædicatione, & *consoletur corda vestra*, subaudi suo aduentu, & meo exemplo, vt nō deficiatis in fide, sed potius consolidemini, vt si necessitas fuerit, talia sustinere possitis, qualia & ego modo sustineo. *Cum Onesimo charissimo*. Hic ostenditur Philemonē Dominum Onesimi, Colossensem fuisse, & ipsum Onesimū, *nota vobis facient*, subaudi Tychicus & Onesimus. *Salutat vos Aristarchus*. Aristarchus Discipulus erat B. Pauli, & comes in prædicatione, *concaptiuus meus*, id est, qui in vinculis tenetur, sicut & ego pro Christi nomine. *Et Marcus*, iste est Marcus, pro quo dissensio facta est inter Paulum, & Barnabam, sicut in actibus Apostolorum habetur, qui recessit à Beato Paulo de quodam conflictu, quem habuit cum persecutoribus, & vt quidam dicunt, ipse scripsit Euangelium. Quia licet fuisset cum B. Paulo, fuit & cum B. Petro, *Consobrinus Barnabæ*, consobrini dicuntur, quasi consororini, qui de singulis sororibus nascuntur, ideo dixit consobrinum illum esse Barnabæ, vt maioris honoris haberetur apud illos propter Barnabam, & nisi dixisset, suscipite illum nequaquam auderent accipere illum, quia iam audierāt illum ab illo discessisse, sed licet ad tempus discessisset, emendatus, & correctus iterum sociatus est illi. *De quo* subaudi Marco, *accepistis mandata*, id est, rescriptum, quia iam redijt ad nos. *Hi soli sunt*, subaudi superius memorati, *qui sunt ex circumcisione*, id est, ex iudæis *ipsi sunt adiutores mei in regno Dei*, hoc est in prædicatione Euangelij, quod obseruatores suos perducit ad regnum Dei, & *steris perfecti*, subaudi in fide & pleni subaudi bonis operibus, *qui sunt Laodicia*, quæ est Ciuitas Græciæ Hierapoli. Ciuitas Græciæ. *Salutat vos Lucas medicus*. Iste est Lucas, qui Euangelium, & actus Apostolorum scripsit, qui fuit genere Syrus, & *Demas*, hic ad tempus discessit ab illo, sed emendatus redijt. *Salutate fratres qui sunt Laodicia*. Salutare est salutem optare & *Nympham*, Nympha nobilis erat quædam matrona, in cuius domo multitudo erat fidelium, & *cum lecta fuerit Epistola facite vt in Laodicensium Ecclesia legatur*. Epistolam istam quam Colossensibus direxit, ideo præcepit legi, in Ecclesia Laodicensium quia generalia præcepta in se continet. Epistolam etiam Laodicensium ideo præcepit Colossensibus legi, quia licet per parua sit, & in canone non habeatur, aliquid tamen vtilitatis habet. *Dicite Archippo*, Archippus Episcopus erat illorum, *vide ministerium*, id est, custodi & intellige, subaudi Episcopatus *Salutatio mea manu Pauli*, subaudi in hac Epistola est, consuetudo erat B. Pauli Apostoli, vt in fine omnium Epistolarum nomen suum Hebræis literis scriberet, ne à falsis fratribus eadem suscepta Epistola corrumperetur, sicut enim in quadam Epistola dicit. *Salutatio manu Pauli*, quod est signum in omni Epistola mea, *memores estote vinculorum meorum*, id est, accipite meo exemplo, vt sicut ego non timeo pro Christi nomine vincula, & carceres sustinere, ita nec vos timeatis, si necessitas euenerit. *Gratia Domini Iesu Christi cum omnibus vobis, Amen.*

Gratia dicitur gratis data, & gratia est qua saluamur, & qua accipimus remissionem peccatorum in baptismo, & est sensus, gratia Filij Dei, & salus ac remissio peccatorum maneat semper vobiscum. Amen.

Explicit Epistola ad Colossenses. Incipit Epistola ad Philemonem.

Beato Apostolo, prædicatione Euangelica intonante, in Asia, credidit inter cæteros, vir quidam Nobilis nomine Philemon, diuina gratia Illustratus, vt Baptizatus in sacro ac viuifico fonte, Apostolo digrediente, ab illis partibus, non est prosequutus Philemon, sed pertransijt in propriā regionē, ministrans fidelibus, de suis facultatibus, diues enim erat, abundans multis opibus, habebat tamen seruum nomine Onesimum, adhuc infidelem, qui fugiens eum furatus est, bona illius, & quia Dominus illius magnæ pietatis erat, atque nobilitatis timens comprehendi ab illo, multisq; tormentis Affici

vt pote;

utpote, cui non paruum dispendium intulerat, transijt mare & à Græcia venit Romam, ibique reperieris Apostolum retrusum in carcere pro fide Christi, accessit ad eum, quare agnoscebat ab illo, sicque ab Apostolo instructus credidit, & Baptizatus ministrabat illi, & quia Apostolus prædicabat seruos debere esse subiectos, dominis suis, indignum duxit seruum alterius, sine voluntate domini sui, secum retinere, quapropter remisit illum ad Dominum suum, scribens ei familiares has, de carcere per eundem seruum, quarum susciperet illum, cum affectu dilectionis non inferens pœnas pro bonis ab illo sublati, cuius Epistolæ principium istud est.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

CAPVT I.

Philemoni, cuius charitatem ac fidem collaudat, Onesimum seruum ipsius remittit, quem illi commendat, & eius culpam in se recipit: indicans se cupere ipsum habere, ut sibi ministret in Euangelij prædicatione.

P*Aulus uinctus Christi Iesu, & Timotheus frater,
Philemoni dilecto, & adiutori nostro, † & Appia
sorori charissima, & Archippo commilitoni nostro,
& Ecclesia qua in domo tua est. † Gratia vobis &
pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.*

† Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, † audiens charitatem tuam & fidem, quam habes in Domino Iesu, & in omnes sanctos: † ut communicatio fidei tue euident fiat, in agnitione omnis operis boni, quod est in vobis in Christo Iesu. † Gaudium enim magnum habui, & consolationem in charitate tua: quia viscera sanctorum requieuerunt per te, frater. † Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet: † propter charitatem magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex, nunc autem & uinctus Iesu Christi: † Obsecro te pro meo filio, quem genui in uinculis, Onesimo, † qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi utilis, † quem remisit tibi. Tu autem illum, ut mea viscera, suscipe: † quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in uinculis Euangelij: † sine consilio autem tuo nihil volui facere, uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. † Forsitan enim ideo discessit ad horam à te, ut

1.
A.
2.
3.
4.
5.
6.
B.
7.
8.
9.
10.
C.
11.
12.
13.
14.
15.

Ll 2 .

aeternum

16. *aternum illum reciperes: † iam non seruum, sed pro seruo*
 D. *charissimum fratrem, maxime mihi: quanto autem magis ti-*
 17. *bi, & in carne, & in Domino? † Si ergo habes me socium, sus-*
 18. *cipe illum sicut me: † Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc*
 19. *mihi imputa. † Ego Paulus scripsi mea manu: ego reddam, ut*
 20. *non dicam tibi, quod & te ipsum mihi debes: † ita frater. Ego*
 21. *te fruar in Domino: Refice viscera mea in Domino. † Confi-*
 22. *dens in obedientia tua scripsi tibi: sciens quoniam & super id, quod*
 23. *dico, facies. † Simul autem & para mihi hospitium, nam spero*
 24. *per orationes vestras donari me vobis. † Salutat te Epaphras*
 25. *concaptiuus meus in Christo Iesu, † Marcus, Aristarchus,*
Demas, & Lucas, adiutores mei. † Gratia Domini nostri Iesu
Christi cum spiritu vestro. Amen.

- I. **P**aulus *vinctus Christi Iesu*, de nomine Apostoli sæpius disputatum est, nunc quare in exordio huius Epistolæ vinctum Christi Iesu se dicat, & nomen Apostolatus reticeat, quod in alijs solute ponere consuevit, plus ergo videtur, dicere vocans se, vinctum Christi Iesu, quam Apostolum, quoniam multi fuerunt, qui dixerunt se Apostolos Christi, dum prædicarent, qui noluerunt esse vincti, Christi Iesu, refugientes, tormentum passionis, non tamen omnis vinctus, Christi Iesu, vinctus dici potest, quoniam multi sunt, qui latrocinio aut sacrilegio, aut aliqua culpa promerentur, vincti in carcerem, vinculaque astringi, qui vero pro veritate fidei vinculantur, dubium non est, quin vincti Christi Iesu existant, sicut Paulus alijque Apostoli, qui gloriabantur vincti Christi appellari, *digni enim habiti erant pro nomine Iesu consummeliam pati*, dicit ergo se vinctum Iesu Christi, ut nullo modo, auderet in expletum dimittere neque denegaret, quod miles tanti Regis, rogabat *Timotheus frater*, Timotheus coepiscopus eius erat, ab illo ordinatus, ideoque frater in fide, ponit autem cum nomine suo, nomen coepiscopi sui, ut maioris auctoritatis esset eius Epistola, potest, & aliter intelligi, quandoque Apostolus Epistolas suas dictabat, erant Discipuli eius, in circuitu eius, confedentes, & si alicui aliquid, reuelatum esset, ita ponebat in corpore Ecclesiæ utpote sua verba recogitans, quia Dominus homini sæpe reuelat, quod melius est, quapropter, quia particeps erat illi, Epistolæ ponebat nomen eius, ut suum *Philemoni Dilecto & Adiutori nostro, & Appie sorori charissima*. In Græco non habet Dilectus, sed diligibile, nam dilectus potest dici, qui diligitur, & non diligit, neque est dignus dilectione, diligibile autem qui & diligitur, & diligit, dignus est dilectione, quod isti Philemoni satis congruit, ipse enim dignus erat dilectione ab Apostolo diligens & ipse Apostolum, Adiutorem eum vocat, quia opere prædicationis collaborabat illius administratione facultatum suarum, subueniebat fidelibus, Appia quam vocat sororem charissimam, religiosa femina creditur fuisse, quam causa dignitatis sororem appellat in fide, non quod re vera soror eius extiterat carne, fuit autem aut coniux Philemonis, aut etiam soror natura. Inseritur nomen illius medium inter duos viros Apostolicos, inter cooperatorem, ut Pauli Philemonem, & Commilitonem eius Archippum, ut tali ex utroque latere fulta, comitatu, non videatur ordinem sexus habere, sed meriti: cum Paulo, & Timotheo contra aduersarios pro Christi nomine, aliquando dimicasse, & victor extitisse quapropter nunc commilito illorum nuncupatur, quod in eodem certamine belloque victor extiterat, sive
- II

fit, siue quod adhuc commilitaret, illius in predicatione assidue, *Et Ecclesia quæ est in domo tua*, Philemone adueniente credidit vxor illius & liberi, & maxima pars familie eius, quibus omnibus Apostolus verba salutaria dirigit, & quia plures Ecclesie nomine designauit illos, Ecclesia siquidem Latino vocabulo dicitur, conuocatio fidelium, vt ergo certius putaretur non ad Archippi, sed ad Philemonis referendum esse personam, aperte fecit dicens, *quæ in domo tua sunt Philemoni*. *Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino Iesu Christo*, sub- III.
audi, in omnibus pene Epistolis æquale principium ponit, gratiam citis & pacem optans quibus scribit, Gratia autem & fides, remissio peccatorum, quam gratis consequimini, in Baptismate, Pax vero qua reconciliamini Deo Patri, & Angelis, potest quidem ita intelligi, vt ad Deum Patrem referatur, quod dicit, *gratia vobis à DEO PATRE nostro*, & *Pax à DOMINO IESU CHRISTO*, quia per sanguinem passionis suæ, factus est nobis, & reconciliatio, sed quia vna est Patris, filijque natura, melius est vt simul ad vtrumque referamus & gratiam, & Pacem, sicut in alijs Epistolis, me minimus plenius exposuisse, persona Spiritus Sancti, in donis suis intelligitur, vel vbi vna persona Trinitatis auditur, ibi tota Trinitas intelligitur. *Gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis*, hætenus Paulus, & Timotheus, Philemoni, Appie & Archippo, pariter scripserunt, tamen in sequentibus approbatur, Apostolum tantummodo ad Philemonem scribere, & vnum cum vno sermocinari, Hunc etiam morem in alijs Epistolis eius, inuenire possumus, vt cum plures in præfatione ponantur, postea qui totum corpus Ecclesie vnus disputans inducatur. Quod autem ait, *gratias ago Deo meo, semper memoriam tui faciens, in orationibus meis*, ita est accipiendum, vt semper gratias ageret Deo, pro illorum salute quos Domino acquisierat, semperque memoriam eorum agebat in orationibus quatenus, in fide recta bonisque operibus perseverantes essent.

Hæc mirum si illis, qui alios hortatur dicens, *in omnibus gratias agite, siue in:rmessione orate*, ipse etiam hoc opere, primum exhibuit, & nota qui cum dixisset gratias ago Deo, statim subiunxit, meo quoniam cum omnipotens Deus, omnium, communiter Deus sit, qui per fidem, & vitæ meritum, eum veneranter excolunt utpote Abraham, Isaac, & de quibus dicebat Moyse, *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, per fidem vt rectam, vitæque meritum, & quia Beatus Apostolus fidem constantissimam habebat, per quam sciebat Deum sibi placibilem fore, vitæque meritum quod non ignorabat illum delectari, cum fiducia dicit *gratias ago Deo meo*, id est, laudes refero illi, & gratiarum actiones pro salute sua, *audiens charitatem, & fidem, quam habes in Domino Iesu, & in omnes Sanctos*. Philemoni qui tanta laude dignus erat, apud Apostolum, haud dubium quin, charitatem haberet erga Deum & proximum, fidem quoque habebat in Domino Iesu, credendo in eum, & in omnes Sanctos, imitator fidei illorum existendo, ille enim fidem & charitatem habet in Deum, & in omnes sanctos, qui ipsam charitatem, & fidem, in operationem vertit, sequitur *vt communicatio fidei tue*, subaudis, quæ communicas, & participas fidei Apostolicæ, *euidens fiat in agnitione omnis boni in Christo Iesu*, potest ergo ex superioribus ita coniungi, gratias ago Deo meo audiens charitatem, & fidem, quam habes in Dominum Iesum, & in omnes sanctos semperque memoriam tui facio, in orationibus meis, vt participatio fidei tuæ, qua participas fidei Apostolicæ, euidens, manifesta fiat, omne bonum in se habere, communicatio siquidem hic, pro participatum fidei Apostolicæ accipitur, cui illi participabat quanquam, & ad communicationem possit referri, qua participant fidelibus de facultatibus suis, *gaudium enim magnum habui, & consolationem, in charitate tua, quia viscera sanctorum requieuerunt per te frater*. In Carcere erat Beatus Apostolus, ibi famam Philemonis audiebat, quod maximum præstaret Sanctis in tribulatione positis solatium, vnde & plenius inculcat, quare dixe- VII.
rit

- rit gratias ago Deo meo, memoriam tuam faci ens, in orationibus meis, dignum siquidem erat, gratias agere Deo pro charitate illius, qui internum cordis affectum, & profundos animi Sanctorum recessus, suscipiendo refrigerauerat, viscera siquidem, aliquando ponuntur pro filiis, aliquando vero pro interno & immenso dilectionis affectu, hic autem pro utroque accipi possunt, viscera inquit, sanctorum requieuerunt per te, id est, filij sanctorum in tribulatione & egestate positi refrigerium acceperunt, in consolatione tua, & subministratione qua eis ministrasti, siue interni sensus, & magni affectus sanctorum requieuerunt per te, magnum enim refrigerium habent, in tribulatione & egestate positi, dum aliquem reperiunt consolantem, quod aperte innuitur, implese iste Philemon.
- VIII. *Propter quod subaudis, quod interni affectus requieuerunt per te, multam fiduciam habens in Christo Iesu, impetrandi tibi quod ad rem pertinet, hoc est, ad utilitatem tuam, propter charitatem tuam magis obsecro, cum sis talis ut Paulus senex, nunc autem, & vinctus Christi Iesu.* Idcirco totiens repetit se vinctum Christi Iesu esse, ut illum in fide perfectissimum redderet, nec desperaret, si ei, aliqua contrarietas prorumperet, siue etiam ut qui illi aliter subuenire non poterat, positus in tribulatione, saltem quod obsecrabat pro seruo, facilius impetraret, poterat autem illi imperare, sicut ipse manifestat, utpote Apostolus subiecto, praefertim cuius studio ad fidem venerat, sed quia maximam charitatem haberat, erga omnes Sanctos, maluit obsecrare quam imperare, nec enim erat necesse, ut ex auctoritate Apostolica ei imperaret, in hoc autem quatenus dicit, cum sis talis ut Paulus senex, ostendit eum coetuum sibi, ac per hoc quasi honorabilis
- X. *alloquitur illum quasi iunior aetate. Obsecrote, pro meo filio, quem genui in vinculis Onesimo, volens impetrare quod postulabat, iam non pro seruo Philemonis, sed pro suo filio precatur, ut dum audit filium ab Apostolo vocari. Magis diligit illum ut fratrem, quam tormentis afficiat pro fuga, & furto ut seruum; Genuerat autem illum in vinculis positus, non carne, sed praedicatione, sicut & Corinthios quibus dicebat, per Euangelium ego vos genui, in vinculis enim tenebatur quando ad illum venit Onesimus, quod tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem, & mihi, & tibi utilis; Inutilis extitit Onesimus Domino suo Philemoni, quando non solum de seruitio illius fuga, se subtraxit, sed insuper bona illius furatus est, tibi, inquit, soli inutilis non ceteris, nunc contrario, utilitatis compensatione, qua & ipsi Domino & Paulo utilis est, ceterisque per Paulum plus charitatis meretur, quam odij ante meruerat. Domino suo, in hoc erat utilis, quia seruebat Apostolo pro Domino suo quod utique Dominus debuerat agere si praesens esset, Apostolo in hoc erat utilis, quia illum in carcere, vinculis detento ministrabat, & insuper in spiritu, aliis quibus deferens literas Apostoli, huc, illucque. Tu autem illum ut mea viscera suscipe, viscera sicut iam diximus, significant internum cordis affectum, & plenam ex animo voluntatem, cum totum quidquid in nobis est, suscipitur erogante, aliquando tamen intelliguntur & filij, suscipe, inquit, illum mea viscera, hoc est ut filium meum charissimum, vel in illo suscipe, internum affectum dilectionis meae, quem ego volueram mecum retinere, ut pro te ministraret mihi, in vinculis Euangelij.*
- XII. *suscipe, viscera sicut iam diximus, significant internum cordis affectum, & plenam ex animo voluntatem, cum totum quidquid in nobis est, suscipitur erogante, aliquando tamen intelliguntur & filij, suscipe, inquit, illum mea viscera, hoc est ut filium meum charissimum, vel in illo suscipe, internum affectum dilectionis meae, quem ego volueram mecum retinere, ut pro te ministraret mihi, in vinculis Euangelij.*
- XIII. *suscipe, viscera sicut iam diximus, significant internum cordis affectum, & plenam ex animo voluntatem, cum totum quidquid in nobis est, suscipitur erogante, aliquando tamen intelliguntur & filij, suscipe, inquit, illum mea viscera, hoc est ut filium meum charissimum, vel in illo suscipe, internum affectum dilectionis meae, quem ego volueram mecum retinere, ut pro te ministraret mihi, in vinculis Euangelij.*
- XIV. *suscipe, viscera sicut iam diximus, significant internum cordis affectum, & plenam ex animo voluntatem, cum totum quidquid in nobis est, suscipitur erogante, aliquando tamen intelliguntur & filij, suscipe, inquit, illum mea viscera, hoc est ut filium meum charissimum, vel in illo suscipe, internum affectum dilectionis meae, quem ego volueram mecum retinere, ut pro te ministraret mihi, in vinculis Euangelij.*

Idcirco vinculum suum, & filium vinculorum & Euangelij in vinculis constituti, totiens replicat, ut Philemon prudenter & dispensatori tantum, in praefatione laudat non auderet negare, ne suis laudibus videretur indignus: Ut pro te, inquit, mihi ministraret, quoniam si fieri posset tu debueras mihi in vinculis posito ministrare, *sine consilio autem tuo, nihil facere volui*, hoc est nolui cum, sine tuo consensu retinere *ut ne, velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.* Poterat quidem Apostolus sine voluntate Philemonis Onesimum sibi in Ministerium reseruare, sed si hoc sine voluntate illius fecisset, bonum quidem erateius, sed nisi voluntarium ostenderetur, non esset ex toto bonum, nihil quippe perfectum bonum est, nisi quod vltaneum est, ex quo

quo Apostoli considerata prudentia, qui idcirco fugitiuum seruum remisit ad Dominum, vt possit Domino suo prodesse, dum ab eo fuerit remissus, qui prodesse non poterat, si teneretur Domino ignorante, nec volente. Quo loco nonnulli quærent, quare omnipotens DEVS non creauerat Adam, ita vt non posset peccare, quibus respondendum est. Quia si talem fecisset eum, vt non posset peccare, bonum illius non esset perfectum, quod præmium mereretur, sed necessarium, neque liberum etiam arbitrium haberet, creauit enim hominem, ad imaginem & similitudinem suam, vt sicut ipse voluntate est bonus, non necessitate, *forſitan ideo diſceſſit ad horam à te, vt æternum illum reciperes, iam non ſicut ſeruum, ſed plus ſeruo chariſſimum fratrem*, pulchre aduerbium dubitatum addens forſitan ſententiam temperauit, occulta quippe Dei Iudicia & temerarium eſt quaſi de certo pronunciare, quod dubium eſt, caute ergo & timide & non fixo gradu locutus eſt, ne videretur omnibus ſeruis occasionem Diſcipuli ferre, quod autem dixit ad horam pro tempore poſuit, omne enim tempus huius vitæ ad comparationem æternitatis, aut nihil eſt, aut breuiſſima hora, *ut æternam*, inquit, *illum reciperes*, nullus Dominus æternum poteſt habere, quoniam vterque illorum & conditio vtriuſque morte finitur, Onesimus vero qui per fidem Chriſti æternus factus eſt, æterno Philemoni, quia & ipſe in Chriſtum crediderat Spiritu libertatis accepto, iam non ſeruus, ſed frater in fide cœpit eſſe, de ſeruo frater Chariſſimus, & frater æternus. Vnde & Apoſtolus dicit, vt æternum illum ſuſciperes, hoc eſt æternaliter cum Chriſto regnaturum, & non ſicut ſeruum, ſed plus ſeruo, id eſt, magis quod ſeruum, Chariſſimum, videlicet, fratrem plus enim pertinent fratres ad nos in affectu charitatis, quam ſeruus. Habent & quidam codices, vt pro ſeruo chariſſimum fratrem recipere, quod vtrumque accipi poteſt, quoniam quando fugit ſeruus erat, adhuc infidelis exiſtens, quando reuerſus eſt, iam frater erat fidelis effectus, & vt Philemon non illum in vice fratris teneret. Addidit *maxime mihi*, ſubaudiſ chariſſimus frater eſt. *Quanto autem magis ibi & in carne, & in ſpiritu*, & eſt ſenſus, ſi mihi chariſſimus eſt, quanto magis tibi, & in carne, & in ſpiritu debet eſſe carus. Mihi quidem ſpiritu eſt coniunctus propter vnitatem fidei, ſibi & fide ſine ſpiritu, & carne, quia ad ſe pertinet; fide enim eſt frater tuus, carne autem, & conditione ſeruus tuus. Quapropter magis à te debet diligī; ſiquidem quando erat ei ſubiectus in carne, non erat ei iunctus in Domino. Nunc autem *& in carne, & in Domino*. De quo colligitur ſeruum qui crediderit in Chriſto duplici Domino ſuo lege conſtringi, vt ei & carnis neceſſitate iungatur ad tempus, & in æternum ſpiritu copuletur. *Si ergo habes me ſocium*, in fide. *Suſcipe illum ſicut me*, quaſi diceret, ſi me vis habere ſocium, habeto & Onesimum, quem ego, & conſortem & ſocium habeo; Quem ſi nolueris habere, vt fratrem, & ſocium, attende quia & me habere non poteris; *Si autem nocuit aliquid aut debet hoc mihi impuſa*; Ego Paulus ſcripſi, mea manu ego reddam, ego in quantum qui alias Epistoſas meas non ſcribo, ſed dicto, cauſa amoris tui, & vt obtinere poſſim quod poſtulo ſcripſi iſtam. *Ego reddam quod Onesimus rapuit*. Huius ſponſionis Epistoſa iſta teſtis eſt, quam non ſolito more dictaui, ſed mea manu ſcripſi iſtam. Vnde poterat reddere, quod Onesimus abſtulerat. Siquidem in carcere tenebatur. Quod ergo diuitijs temporalibus pro Chriſti amore carebat. Securus erat poſſe ei recompenſare, ex dono cœleſtium diuitiarum. Ego, inquit, *reddam*, tibi obtentu meorum precum theſauros indeficientes; Noli morulas facere, indulgendo Onesimo, ſecurus eſto de præmio. *Et non dicam tibi quod & te ipſum mihi debes*. Si hoc inquit, feceris quod peto. Tunc non dicam tibi quod & te, & omnia tua mihi debes, & in poteſtate mea debetis conſiſtere. Propter ſermonem enim Chriſti quem tibi Euangelizaui, & qui Chriſtianum filiumq; Dei, te effeci, te ipſum mihi des, & ſic meus es, non ſolum Onesimus, ſed etiam omnia tua mea ſunt, & ad me pertinebant. Poteſtatem, inquit, vti eo, vt meo, ſed voluntati tuæ relinquo, vt mercedem habeas ignoſcendo. *Ita frater*, ſubaudi fac vt poſtulo, *ego te fruor in Domino*, frui eſt cum delectatione vti, & poſſidere,

XV.

XVI.

XVII.

XVIII.

XIX.

XX.

- xx. vnde dicitur in lege, si non feceris quæ tibi præcepta sunt, generabis filios, & fratres il-
lis cum delectatione non videbis illos, quoniam captiui ducetur coram te. Ego, inquit,
fruar te in Domino, hoc est delectabor in delectatione tua. *Resce viscera mea in Do-*
mino, id est, filium meum Onesimum, vel in seruum amorem, & affectum dilectio-
xxi. *nismæ. Confidens in obedientia tua scripsi tibi; sciens quoniam & super id quod dico*
facies; qui præsumit de illo quem rogatus est, ipsa quodammodo præsumptio-
xxii. *ne præiudicat ne ei negare liceat quod rogatur. Similiter autem, & mihi para hospitium*
spero enim per orationes vestras donari me vobis. Idcirco præcipit sibi hospitium pa-
rari, aut audiens eum, ad se venturum Philemon, & dum eum expectat facilis fa-
ciat, quod rogatus est, & quia vbiunque Apostolus erat multitudo ad eum con-
fluebat, necesse erat, vt magnam domum haberet, quæ remota esset à circo theatro,
xxiii. & à spectaculo; vbi lasciuia discurrentes turpia quæque sectabantur, *Salutat te*
Epaphias concaptiuus meus in Christo Iesu. Iste Epaphias prædicator Euangelij existens
adhærebat Beato Apostolo, & fortassis cum illo fuerat captiuatus de Hierosoly-
mis Romam, vel certe tunc, cum illo tenebatur in carcere. *Marius* ipse est de
xxiv. quo alibi dicit *Demas* ipse me de reliquit. *Lucas*, ipse est scriptor Euangelij Actusque
Apostolorum, de quo & in alio loco dicit, *mihi cum illo fratrem, cuius laus est in Euange-*
lio, & sicut Apostoli de piscatoribus piscium, facti sunt piscatores hominum, ita hic
de medico corporum, in medicum conuersus est animarum, quotiescunque enim
dicta illius leguntur medicinam parant intelligentibus; Stultus qui non intelligit
xxv. despicit quod non potest adipisci. *Gratia Domini nostri Iesu Christi, cum spiritu vestro.*
Amen.

Gratia hic accipitur fides, remissio peccatorum, & donum Spiritus Sancti,
quæ orat Apostolus esse cum Spiritu illorum, quibus ista scribebat, per Spiritum
autem siue animam, seu ipsam rationabilitatem gratia diuina fruat, totum homi-
nem replet, faciens eum spirituales, vt adhæreat Domino, mente, & corpore,
& impleatur illud quod scriptum est. *Qui adhæret Domino unus spiritus est.*

Transiens Apostolus à Creta Insula, ad alias nationes, & Ciuitatum incolas reliquit
Titum Discipulum suum Crete vice sua, vt nuper ad fidem venientes habe-
rent Protectorem, ne forte Iudeorum garrulitate, aut hæreticorum lartatu,
à statu recte fidei subuerterentur, sed illos sollicitiores redderet, præsertim
cum castigatio, seu oratio magnorum studiosiores efficiat Discipulos; Com-
monefacit eum, & instruit ad plene de constructione Presbyterij, & de spiri-
tualis conuersatione, & hæreticis vitandis qui Iudaicis fabulis credunt, scri-
bens, ex Anicopoli Ciuitate.

EPISTOLA BEATI PAVLI APOSTOLI AD TITVM. CAPVT I.

Factam salutatione mentione spei vitæ æternæ quæ iam manifestata est, ostendit
quales debeat ordinare presbyteros ac Episcopos; & de quibusdam qui ob va-
ria vitia dure sunt increpandi: mundis omnia munda: quidam facti Deum
negant.

i.
A.

*Paulus seruus Dei, Apostolus aut Iesu Christi secundum
fidem electorum Dei, & agnitionem veritatis, quæ secun-
dum pietatem est † in spem vitæ æternæ, quæ promissit qui*
non

*non mentitur, Deus, ante tempora secularia: † manifestauit
 autem temporibus verbum suum in predicatione, qua credita est
 mihi secundum praeceptum Saluatoris nostri Dei: † Tito dilecto fi-
 lio secundum communem fidem, gratia, & pax à Deo Patre, &
 Christo Iesu Salvatore nostro. † Huius rei gratia reliqui te Creta,
 ut ea qua desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros,
 sicut & ego disposui tibi. † Si quis sine crimine est, unius uxoris
 vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuria, aut non subdi-
 tos. † Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispen-
 satores: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non
 percussorem, non turpis lucri cupidum: † sed hospitalem, beni-
 gnum, sobrium, iustum, sanctum, continentem, † amplectentem
 eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem: ut potens sit
 exhortari in doctrina sana, & eos, qui contradicunt, arguere. † Sunt
 enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores: maxi-
 me qui de circumcisione sunt: † quos oportet redargui: qui uni-
 uersas domos subuertunt, docentes qua non oportet, turpis lu-
 cri gratia. † Dixit quidam ex illis, proprius ipsorum propheta:
 Cretenses semper mendaces, mala bestia, ventres pigri. † Testi-
 monium hoc verum est. Quam ob causam increpa illos dure, ut
 sani sint in fide, † non intendentes Iudaicis fabulis, & manda-
 tis hominum, auersantium se à veritate. † Omnia munda
 mundis: coinquinatis autem, & infidelibus nihil est mundum,
 sed inquinata sunt eorum & mens & conscientia. Confitentur se
 nosse Deum, factis autem negant: cum sint abominati, & incredi-
 biles, & ad omne opus bonum reprobi.*

Paulus seruus Dei, cum Dominus ac Redemptor noster dixerit Apostolis, iam
 non dicā vos seruos, sed Amicos, quæri potest, quare egregius prædicator, & Ma-
 gister gentium se postmodum seruum vocauit. Sed si bene perpenderit
 duo esse genera seruitutis, sicut & homini proculdubio, luce clarius patebit, quia
 non extitit cōtrarius verbis dominicis siquidem seruitus timoris est, qua timet ser-
 uus dominum suum & Ancilla Dominam suam, timentes flagellari ab eis, seruitus
 autem amoris quem timet bonus filius patrem suum metuens, animum eius of-
 fendere in aliquo, atque hæreditate priuari. De seruitute autem illa quæ pertinet
 ad pœnalem timorem, dixit Apostolus, quia iam non dicam, vos seruos timo-
 ris, sed Amoris. De illa vero quæ pertinet ad amorem filiorum. Loquitur ali-
 bi dicens, cum feceritis omnia qua praecepta sunt vobis, dicite serui inutiles, su-
 mus, quod debuimus, facere fecimus. Et Psalmista Timor, inquit, Castus
 permanet in seculum seculi. Hunc namque timorem habent, & Sancti Ange-
 li, quem perfecti habuerunt Apostoli, per aduentum Spiritus Sancti, per
 quem diffusa est charitas in cordibus nostris eorum summopere habere debemus.
 Quæri etiam potest, quid sit quod in Epistola ad Romanos seruum Iesu Christi
 se dixerit, hic autem seruum Dei Patris, nam cum dicit Paulus seruus Dei no-
 mine,

mine, Dei Patris, persona Dei Patris accipitur ad quod dicendum, quia ut demonstraret in tribus personis vnā essentiam, vnā Deitatem, vnāque potentiam esse aperte, ibi seruum se dixit Iesu Christi, & hic seruum Dei Patri, quoniam sicut inseparabiliter illę tres personę, regnant, & dominantur omni creaturę, ita inseparabiliter omnem seruum, sibi deuotum possidere. Ac per hoc quicumque, seruus est Patris, & Spiritus Sancti, *Apostolus autem Iesu Christi*, sicut seruitus Apostoli, indifferenter ad totam Trinitatem refertur, ita quoque Apostolatus eius, in commune ad totam Trinitatem est referendus. Tota enim Trinitas elegit illum ad prædicationis gratiam, dicens ad Apostolos, *segregate mihi Paulum, & Barnabam in opus quo assumpsi eos*. At vero considerate discreuit seruitutem ab Apostolatu, quoniam non omnis qui seruus statim Apostolus, sed quicumque Apostolus utique & seruus. *secundum fidem electorum Dei*. Electos hic accipere debemus illos de quibus dicit Dominus *non vos me elegistis, sed ego elegi vos*, de quibus idem egregie prædicatur *qui elegit nos in Christo ante mundi constitutionem* eorum, qui non tantum vocati, sed insuper electi sunt ad gloriam sempiternam, secundum quorum electorum fidem, Paulus Christi Iesu Apostolus est, quia rectitudine fidei, quam ipsi Apostoli tenuerunt, missus est ipse gentibus prædicare, & Agnitionem veritatis quam secundum pietatem est. Ex superioribus hoc modo, *Apostolus Christi Iesu secundum fidem electorum Dei, & secundum Agnitionem veritatis*, quoniam veritas secundum pietatem est, veritas est Christus qui dixit *ego sum via, veritas, & vita*, secundum cuius cognitionem Paulus Apostolus, officium impleuit, imo secundum agnitionem veritatis, quoniam veritas secundum pietatem est, in hoc enim secundum agnitionem veritatis extitit, quia agnouit omnipotentem Deum, Trinitatem habere in personis, & vnitatem in substantia Deitatis difficilis locus & habet agnitionem veritatis, bene septam secundum pietatem hoc cultum & religionem dicitur constare, quoniam ea docet, vel ea quę amando amplectitur, quę ad religionem Dei pertinent, est namque veritas carens pietate, sicut in liberalibus artibus, Grammatica enim atque Dialectica, veritatem recte loquendi habet & inter vera, ac falsa syllogismorum. Argumentationem diiudicat, sed agnitionem pietatis in se minime habent, dum religione veri Dei, & salute animę non disputant, Geometria quoque & Arithmetica, sicut litterę & Musica, quoniam numerorum stabilitate consistunt, agnitionem veritatis quidem in se habent, sed non est illa scientia, pietatis agnitio, ut ergo Apostolus ostenderet se illius veritatis agnitionem habere, quę secundum pietatem est. Idcirco, ita proinde ista protulit, sequitur *in spe vite æternę*, fides electorū & agnitio veritatis, quam secundum pietatem est, in spem vitę æternę, posita est, quia quicumque fidem rectam habet, atque agnitionem omnipotentis Dei quam pie & religiose viuendo exornat, utique spem æternę remunerationis, possidet, neque enim aliquis valet habere fidem, & agnitionem veritatis, si defuit spes certa, *quam promissit qui non mentitur Deus ante tempora sæcularia*, certum est omnibus fidelibus, quia omnis homo mendax solus autem Deus verax est, qui potest cuncta implere quę promissit, ipse ergo qui non mentitur, quia summa veritas est ipse promissit fidelibus suis vitam æternam ante tempora sæcularia, sæcularia dicitur à sequendo quod in se reuoluantur varrone teste, sæcula autem computantur ex eo quod materies in formis per species discreta est ex quo dixit Deus, *fiat lux factęque est lux*, ex eo enim cępit varietas temporis, & vicissitudo horarum pariterque dierum in semet reuolui, antea vero, ut Doctores dicunt, non erat, sed æuum quod solummodo esse æuum habebat, nam inter tempus & æuum hoc distat, quod æuum stabile est, tempus vero mutabile, sed si hominibus promissit vitam æternam, quod omnium dubium non est quomodo promissit illis qui nec dum erant creati ante tempora æterna, nisi quia in eius æternitate in præsentia & prædestinatione iam fixum erat, quod congruo tempore futurum erat, quamuis igitur humana Diuinis ex toto non sunt comparanda dicam aliquid sub exemplo, ut lucidius comprehendatur, quod dicitur quilibet hominum cupidus filij, multo antequam habeat illum procurat domos familiam, possessionem prædiorum, disponens in animo suo, omnia illa dare filio, nec dum-

modo

modo nato, ita & omnipotens Deus in præscientia & prædestinatione sua promissit fidelibus atque electis suis, ante omnia tempora vitam æternam dandam, sequitur manifestauit autem temporibus suis verbum suum in predicatione, quæ credita est mihi, secundum præceptum Saluatoris Nostri Dei, verbum Dei Patris filius est, de quo Ioannes in principio, inquit, erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum, istud verbum, quod in natura Deitatis inuisibile erat, manifestauit Deus, Pater per humanam naturam, in qua homo factus inuisibilis mundo apparuit temporibus suis, id est, congruis, & ab illo dispositis, de quibus idem Apostolus alias dicit, postquam inquit venit plenitudo temporis misit Deus filium suum, quod vita ergo æterna quam promissit Pater, electis ante omnia sæcula verbum illius est, quod de ipso dixit, ego sum via, veritas, & vita, & qui filium promeretur habere qui est vita, habet utique Patrem cum Sancto Spiritu, quoniam tota Trinitas vna vita æterna est. Sicut ipse Dominus ait, hæc est vita æterna, ut cognoscant te, & quem misisti Iesum Christum, cum Spiritu sancto, vnum & verum Deum esse, vitam ergo æternam quam promissit ante omnia sæcula, id est, verbum suum, manifestauit Deus Pater temporibus eo modo quo dictum habetur, manifestauit quoque nobis qui non vidimus illum Patrem in predicatione, siue per doctrinam Pauli Apostoli, quæ credita est, & demandata est ei, secundum præceptum Saluatoris nostri Dei, qui dixit Apostolis segregate mihi Paulum, & Barnabam in opus quo assumpsi eos, saluator autem Deus, non alius intelligitur quam Filius, ipse enim cum Patre, & Spiritu Sancto, vnus verus Saluator & Deus est. Titus dilecto filio suo, filium suum eum vocat doctrina, exemplo, eruditione atque disciplina, non tamen natura, eodem modo Titus filius eius erat, quo & Corinthij quibus ipse dicebat, per Euangelium ego vos genui, nam ipse ad fidem Christi eum adduxerat secundum communem fidem, non secundum omnium credentium fidem, Titus filius erat, quoniam non omnium fides est perfecta, sed secundum communem fidem, dicit hoc est secundum suam & illius quorum fides perfecta erat, gratia & pax à Deo Patre nostro, & Christo Iesu Salvatore nostro.

III.

Ioan. I. v. l.

Explicit Epistola ad Titum. Incipit Epistola ad Hebræos.

In primordijs huius Epistolæ dicendum est, quæ causa extiterit, cur Apostolus Paulus morem suum in hac Epistola non seruauerit, videlicet, ut vel vocabulum nominis sui, vel ordinis describeret dignitatem. Hæc igitur causa extitit, quod nomine suo non titulauit, quia Iudæis scribebat, suis fratribus, quibus odiosus erat eo, quod circumcisionem, & Sabbatum, & sacrificia, cæteraque quæ lex præcipit obseruanda, ipse doceret nõ debere carnaliter obseruari post Domini passionem, nam illi qui crediderunt Iudæi, contendebant vtrumq; tenere, baptizari, scilicet, secundum gratiam Euangelij, & circumcidi, Sabbatū quoq; obseruare secundum legis præceptum. Quapropter si posuisset nomen suum Apostolus in exordio huius Epistolæ, poterat euenire, ut huius æmuli nomē illius in prima fronte legētes dedignarentur recipere eam, sicq; vtilitas lectionis differretur. Nomen autē Apostolatus idcirco non posuit qm ipse Apostolus gentium constitutus, si nomine Apostolatus sui prætitularet Epistolam ad eos directā, vocās se Apostolū, videretur illis fortasse, quod se vellet præferre Apostolo Petro, qui Princeps illorum erat à Domino ordinatus, sicut idem egregius prædicator alio in loco dicit. Qui operatus est Petro, inquit in Apostolatum Gal. 2. v. 8. circumcisionis operatus est & mihi inter gentes. Fortassis etiam dicerent, quid est quod Paulus doctor gentium præfert se Apostolis nostris, Petro & Iacobo, scribat suis gentilibus, non indigemus ut scribat nobis, habemus enim Apostolos nobis à Domino constitutos, qui nos abunde possunt docere, quo facto ostendit se non ignorare illorum superbiam, pariterque suam exhibuit humilitatem. Simili modo etiam & Ioannes Apostolus causa humilitatis eiusdemque rationis nomen suum in Epistola sua prætermisit, vel certe dicunt, quidam, quod propterea, quia Christum erat in hac Epistola nominaturus

Aposto-

Apostolus, dicens habemus Pontificem & Apostolum confessionis nostræ Iesum iustum noluerit nomen Apostolatus sui in primordio huius Epistolæ ponere, non enim congruum duxit ubi Christum dicturus erat, Apostolum, inibi etiam se Apostolum nominare, maximeq; in titulo, ne cui libet videretur se præferre Christo, sed maluit tacito nomine de figuris legis eos instruere, & ad veritatem, quæ Christus est perducere; hanc autem quidam dicunt esse Barnabæ quidam, Lucæ quidam Clementis dicentes: Quoniam si Pauli esset, ipse utique more solito, sicut in alijs, ita etiam in ista nomen suum præponeret, sed si Pauli non erit, quia eius nomine non est titulata, ergo nec Barnabæ, nec Lucæ, neque Clementis, aut alicuius erit, eo quod nullius nomine titulatur, cui ergo horum ascribenda est, utique egregio prædicatori, quippe quæ ex lucido sensu, & genere locutionis comprobatur illius esse quāquam subtiliori atque apertiori stylo comprehensā sit omnibus eius Epistolis, nam fertur Apostolus hanc Hebræis missam Hebræo sermone conscripsisse, in qua ipse peritissimus extitit, cum reliquas Græco sermone scripserit. Post discessum vero Apostoli, Lucas Euangelista Græco sermone eam comprehendit, ex quo postmodum translata est in Latinam linguam, sicut & reliquæ.

EPISTOLA BEATI PAULI APOSTOLI AD HEBRÆOS.

CAPVT I.

Tantum veteri testamento per Angelos dato nouum per Christum datum præfertur, quantum Christus Angelis dignior est, quos origine, dominio, potentia, & honore antecellit.

1. **M**ultifariam, multisque modis olim Deus loquens
 2. patribus in Prophetis: nouissime, † diebus istis lo-
 3. cutus est nobis in filio, quem constituit heredem uni-
 4. uersorum, per quem fecit & sæcula. † = qui cum sit
 5. splendor gloriæ & figura substantiæ eius, portansque
 6. omnia verbo virtutis suæ, purificationem peccatorum faciens, sedet
 7. ad dexteram maiestatis in excelsis: † tanto melior Angelis effe-
 8. ctus, quanto differentius præ illis nomen hereditauit. † Cui enim
 9. dixit aliquando Angelorum: = Filius meus es tu, ego hodie genui
 10. te? Et rursum: = Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi
 11. in filium? † Et cum iterum introducit primogenitum in orbem
 12. terra, dicit: = Et adorent eum omnes Angeli Dei. † Et ad An-
 13. gelos quidem dicit: = Qui facit Angelos suos spiritus, & mi-
 14. stros suos flammam ignis. † Ad filium autem: = Thronus tuus
 15. Deus, in sæculum sæculi: virga æquitatis, virga regni tui. † Dile-
 16. xisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus,
 17. Deus

Deus tuus, oleo exultationis præ participib. tuis. † Et: Tu in prin-
cipio Domine terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt
cæli. † Ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes ut vesti-
mentum veterascent: † & velut amictum mutabis eos, & muta-
buntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient. † Ad quem
autem Angelorum dixit aliquando: = Sede à dextris meis, quoad-
usque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum; † Nonne o-
mnès sunt administratorij spiritus, in ministerium missi propter eos
qui hereditatem capient salutis.

Ps. 101.
10.
11.
D.
12.
13.
Ps. 109. a. d.
1. Col. 15.
d. 25.
14.

Multifariam multisq; modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis nouissime diebus istis locutus est nobis in filio. Omnis intentio B. Apostoli in hac Epistola est, ut Iudæos cognatos suos, qui & Hebræi ab Heber appellantur, in quo assumpti sunt à lege Moyfi, transire faciat ad gratiam Euangelij, ab obseruatione carnali ad spiritualem, simulque eminentiam gratiæ, quæ per filium data est fidelibus, discernit à legalibus vmbis, quæ Angelicis ministracionibus exhibitæ fuerunt. Vnde & primum ponit Prophetas diuersis modis, varijsq; locutionibus Patribus fuisse locutos, dicens, multifariam, id est, multis locutionibus multisque modis, hoc est, multis qualitatibus olim in præterito, videlicet, tempore loquens Deus Pater, per Prophetas Patribus nostris. Deinde, ut ostenderet quanta differentia esset gratiæ inter illos Patres illorum, subiunxit, nouissime diebus istis vltimæ ætatis locutus est nobis per filium, dicendo autem locutus est in Prophetis, & in filio tantundem valet, quasi diceret per Prophetas, & per filium, quia in præpositio pro alia præpositione accipitur, sicut in multis locis Epistolæ inuenitur his præpositionibus indifferenter uti. Consideremus ergo quomodo multis locutionibus, multisq; qualitatibus locutus sit Deus Pater Patribus veteris testamenti, multis locutionibus, multisque qualitatibus locutus eis est, quia non semper vniformiter secreta sua eis reuelauit: Aliquando enim aperte, & per Angelum locutus est eis, ut Abraham, cui dixit, *secundum hoc tempus veniam eritque Sara filius*, Moyfi quoq; præcepta legalia dando non occides, non adulterabis, cæteraq; huiusmodi, Loth quoque de Sodomis eum educendo, alijsque quam pluribus aliquando vero obscure & per ignem, ut Moyfi cui dixit, *ego sum, qui sum. Hac dices filiis Israel, qui est misit me ad vos*. Aliquando in habitu militis ut Iosue. Aliquando in corde ut Dauid, qui dicebat *audiam quid loquatur in me Dominus Deus*, cæterisque Prophetis aliquando per somnium sicut Daniel quod genus Prophetiæ est, nouissime autem, id est, sine temporum locutus est nobis Apostolis suis, cæterisque credentibus per filium suum, & est sensus Patribus nostris, utpote seruis locutus est olim per seruos Angelos, & per conseruos illorum Prophetas, nouissime autem diebus istis vltimæ ætatis locutus est nobis Apostolis omnibus, alijsq; fidelibus per filium, ut pote filijs. Nam quanta distantia est inter gratiam Euangelij, quæ per filium data est, & legem quæ per seruum administrata est, tanta differentia est inter ministros, & auditores legis, qui serui ad seruos missi sunt, & inter promissionem, & gratiam, quæ per filium data est filijs, ac postmodum per filios administrata. Sequitur. *Quem constituit heredem vniuersorum*. Hæres dicitur ab hæro, id est, Domino, eo quod libera potestate in hereditate paterna dominetur, constituit ergo Deus Pater filium suum heredem vniuersorū, hoc est totius mundi, seu omnium creaturarum, non tamen secundum diuinitatem, quia coæternus est Patri, & coequalis illi in omnipotentia Deitatis, & in qua æternaliter ipse possidet omnia cū Patre, sed potius secundum humanitatem à verbo assumpta constitutus est ille Dominus, & hæres super omnem creaturam, sicut illi Deus Pater promisit, dicens. *Postula à me & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ, & ipse filius*

1.
A.
II.

Ge. 12. v. 2.

B.
Exo. 3. v. 14
ib. v. 15.

Ps. 84. v. 9.

Ps. 110. a.
C.

M m

lius

- Mat. 28. v. 18.** lius resurgens à mortuis, sic loquitur ex persona humanitatis, *data est, inquit, tibi omnis potestas in celo & in terra.* Non ergo diuidimus personas, sed distinguimus naturas. Vnde animaduertendum est solerti indagine, Apostolum in Epistola nunc de substantia humanitatis, loqui, nunc vero de substantia Deitatis. Nam quod dixit constitutum illum esse à Deo Patre hæredem omnium creaturarum, ad humanitatem illius retulit. Volens autem discretionem facere inter diuinitatis eius naturam, & humanitatis, & ostendere, quid proprie pertinet ad vnā quamque naturam, subintulit dicens; *Per quem fecit & sæcula.* Sæcula dicuntur à sequendo, eo quod sequantur in semetipso, redeundo ac reuertendo, hinc autem per sæcula debemus intelligere omnia, quæ facta sunt in tempore, vt ergo ostenderet Apostolus eundem nouissimis diebus venisse in mundum ac temporaliter hæreditatem præcepisse, qui ante omnia sæcula erat cum Patre, dixit per quem fecit Deus Pater omnia, quæ in tempore facta sunt, nam quod Euangelista Ioannes dicit. *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil,* hoc Apostolus signauit, dicendo per quem fecit & sæcula, referens hoc ad diuinitatem eius, deinde vero quibus gradibus assensionem eleganter vtens peruenit ad id quod omnibus his maius est, & insonuit dicens. *Qui est splendor gloria & figura substantia eius.* Deus Pater lux est, sicut idem Apostolus ait, loquens de filio, *qui habitat, inquit, lucem inaccessibilem,* & filius lux, & Spiritus Sanctus lux, ita Pater splendor, & Filius splendor, & Spiritus Sanctus splendor. Sed quomodo lux nascatur ex Luce, & splendor procedat ex splendore non crescente numero impossibile est definire. Idcirco autem appellatur filius splendor Patris, quia sicut in igne tria sunt inseparabilia, ignis videlicet, calor, & splendor, & tamen splendore nobis ostenditur ignis, & calor, licet humana non sint comparanda diuinis, ita natura Patris, & filij ac Spiritus Sancti inseparabiliter coniuncta & vnita est, & per verbum suum quasi per splendorem dignatus est semetipsum ostendere, & insuper mysterium Sanctæ Trinitatis dicente ipso filio. *Ego & Pater vnum sumus,* & ite baptizate omnes gentes, *in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Mirabili igitur modo Apostolus vnā substantiam Deitatis Patris & filij ostendit, vt duas personas aperiret, in gloria & splendore, per splendorem quippe vnitatem declarauit essentia cum Deo Patre, in nomine autem gloriæ personam Dei Patris expressit, in splendore autem personam filij, & sicut est filius splendor de splendore, sicut lux de luce, Deus de Deo, lumen de lumine, principium de principio, sequitur. Et figura substantia eius, quantum ad homines pertinet, aliud est figura, aliud substantia, quia dum pingitur imago, & figura alicuius hominis in pariete, non est illud figura, quod est substantia. Apostolus autem figuram in hoc loco pro ipsa substantia, & pro æqualitate essentia posuit, & quod hic dixit, figuram, alias dixit formam inquit. *Qui cum in forma Dei esset non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens.* Forma enim illic, & figura hic vnā declarant æqualitatem essentia. Christus ergo splendor Patris est & figura substantia eius, quia per illum Pater manifestatus est, sicut ipse dicit Pater *manifestaui nomen tuum hominibus,* & æqualis est illi in substantia Deitatis Sequitur *portansque omnia verbo virtutis sue,* dicendo portans, scilicet continentem voluit exprimere, posuitque portans pro eo, quod est gubernans, & regens: verbum igitur Dei Patris omnia, quæ fecit verbo virtutis sue poterat hoc est potentia virtutis sue omnia gubernat, & regit non enim minus est gubernare mundum, quam creasse, nam in creando ex nihilo substantia rerum producta sunt, in gubernando vero, ea quæ facta sunt, ne ad nihilum redeant, continentur.
- F.** Ergo dum hæc omnia reguntur, & ad inuicem sibi repugnantia coaptantur, magnum & admirabile virtutis Dei indicium declaratur, post tanta diuinæ maiestatis in filio claritatem ad humilia incarnationis eius descendit, pariterque discernit naturam diuinitatis, atque humanitatis, dicens, *purgationem peccatorum faciens,* nam quod dixit portans omnia gubernatione sua, & regimine virtutis sue ad diuinitatem retulit, quod vero subdidit purgationem peccatorum faciens, ad humanitatem illius proprie pertinet, quomodo fecit purgationem peccatorum?

per

per redemptionem vtrique passionis suæ, & per aquam baptismatis, iuxta quod Ioannes in Epistola sua dicit, *lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis*. Considerandus est ordo verborum. Primum siquidem perhibuit, purgationem peccatorum Dominum sua passione nobis procurasse, ac deinde dixit, illum sedere ad dexteram maiestatis in excelsis. Nam Christus primum nos redemit sanguine passionis suæ, & sic postmodum altitudinem cœlorum penetrauit, vbi nunc ad dexteram, Patris sedet, sedere autem illius pro habitare, & esse ponitur isto in loco, sicut & dexteram pro honore, & dignitate summa, nam non est putandum, quod omnipotens Pater, qui Spiritus est in-circumscriptus, omnia replens dexteram, aut sinistram habeat, sicut haberemus, aut quod ita sedeat in dextera illius filius eius, sicut solent filij regum sedere iuxta Patrem appposito sibi solio. Sed sicut diximus dextera pro gloria, & dignitatis honore accipitur. Siquidem & Pater à dextris esse scribitur Christi, vt in Psalmo habetur, *Dominus à dextris tuis confregit in die ira sua reges*. Ambo ergo à dextris sunt, quia nihil est in diuinitate sinistrum, quia vnum est iam cum Deo in gloria homo assumptus à verbo, & quadragesimo die exaltatus ad cœlestia. Quid est ergo, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis, nisi vt dicatur, habitat in plenitudine æternæ maiestatis, & cum dixit in excelsis, ostendit illum hominem super omnem creaturam Angelicam humanam exaltatum esse. Vnde & sequitur: *Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditauit*. Apo. 1. 7. 6 G. Ps. 109. 1. 5. IV.

Factum hic vel effectum, pro sumptum debemus accipere, tanquam diceret, tanto melius atque honorabilius præ Angelis à Deo Patre susceptus est in gloria maiestatis, quanto præ illis differentius, atque excellentius nomen filiationis hereditauit. Nam quanta distantia inter nomen filij, & serui, tanto ille maioris dignitatis est, præ Angelis. Quoniam ille creator secundum diuinitatem, illi creatura, ipse quoque homo in hac est maior omnibus Angelis, omnique creatura, quia potestas, quæ erat in verbo, ante omnia sæcula requieuit in illo homine assumpto à verbo, ex tempore acceptionis. Quapropter illi sunt ministri, & famuli, sicut in eius tentatione, & passione, in resurrectione quoque atque ascensione declaratum est, ille autem filius proprius, & hæres existit, quod & Apostolus nobis innuit, dum subiungit. *Cui enim dixit Angelorum filius meus es tu ego hodie genui te*? subaudi nulli Angelorum, hoc dictum est, hoc de verbo Dei intelligendum est, quod cœternum & consubstantialia est Patri, non de qualibet creatura. Licet legamus in libro Iob Angelos appellatos esse filios Dei. In Genesi quoque filios Seth, quod vtrique quando fit, abusiue fit, quando ergo dixit ei, filius meus es tu tempore baptismatis, & in monte, quando intonuit vox paterna cœlitis dicens. *Hic est filius meus charissimus*, & in hoc, quod dicit filius, meus es tu, manifestat ex ipsa sua essentia, illum esse genitum, notandumque, quia non dixit ante omnia sæcula genui te, vel in præterito tempore, sed hodie, inquit, genui te, quod aduerbium est præsentis temporis in Deo enim nec præterita transeunt, nec futura succedunt, sed omnia tempora simul ei iuncta sunt, quia omnia præsentia habet. Et est sensus, sicut ego semper æternus sum, neque initium, neque finem habens, ita te semper habeo filium cœternum mihi, tale est & illud, quod alibi dicit. *Ante luciferum genui te*, id est, ante Angelicam creaturam, & ante omnia sæcula, & rursum ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Vides ne quoniam discernit geminam naturam in Christo, nam quod dixit Paulo superius, hodie genui te, ad diuinitatis retulit naturam. At vero, quod subiungit, ego ero illi in Patrem, ad humanitatis refert essentiam, sine aliqua dubitatione, vnde & congrue verbo futuri temporis vsus est dicens, ero, quoniam quando DEVS Pater dixit ad Dauid, *cum dormieris, cum Patribus tuis suscitabo semen tuum, quod egratur de lumbis tuis, & firmabo thronum eius super thronum tuum, ipse eris mihi filius, & ego ero illi Pater*. Futurum erat adhuc, vt verbum Dei Patris assumeret V. H. Ps. 109. 1. 3. 2. Reg. 7. 14. 12. 1

- meret hominem in vtero virginali, in vnitatem personæ suæ, qui filius Dei in veritate esset, non adoptiuus, sed proprius. Hæc autem sententia & ad superiora potest respicere, vt ita legatur sub interrogatione. Rursum cui Angelorum dixit, ego ero illi in patrem, & subaudi nulli, vel certe absolute, & affirmatiue, hoc modo, rursum de illo dicit Deus Pater ego ero illi in Patrem, & cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ dicit & adorent eum omnes Angeli Dei. Omnis vnigenitus potest dici primogenitus, eo quod primus aperiat vuluam matris, non tamē omnis primogenitus, vnigenitus, qui habet alios fratres subsequentes. Dominus autem Iesus tam secundum diuinitatem, quam secundum humanitatem & vnigenitus & primogenitus dici potest vnigenitus est secundū diuinitatem, quia in natura diuinitatis non habet fratres subsequentes, secundum humanitatem quoq; vnigenitus est B. Mariæ, quæ post illum alios non genuit, sicut calumniatur Heluidius dente viperino. Primogenitus est secundum diuinitatis essentiam, sicut per Salomonem testatur, dicens ego sapientia ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam. Secundū humanitatem quoque primogenitus est in multis fratribus adoptiuus. De quibus ipse dicit Mariæ. Vade autem ad fratres meos & dic eis. Quod autem dicit Apostolus, cū iterum Deus Pater filium suum primogenitum misit in mundum, sic videntur, hæc verba sonare, quasi iam altera vice introductus esset, sed quomodo hoc sit intelligendum, Euangelista Ioannes ex parte manifestat dicens: in mundo erat & mundus per eum factus est, sed mundus eum non cognouit. Verbum ergo Dei Patris, per quod omnia facta sunt, vnius essentia existens cum Patre, & Spiritu sancto, vbique est, & omnia implet, quia cingendo implet omnia, implendo cingit gubernando præsidet, præsidendo gubernat, & quia in mundo erat, vbi carnem assumpsit, & tam in accessibile erat nostris aspectibus, quia non videbatur, ipsam assumptionem carnis appellat alterum introitum dum enim qui inuisibilis erat humanis aspectibus, assumpta carne visibilem se præbuit, quasi iterum introductus est. Notandumq; quia quod Apostolus introitum nominat, hoc in Euangelio ipsa veritas eiectionem vocat, dicens.

- Exiui à Patre & veni in mundum:* merito ergo exitum vocat incarnationis suæ assumptionem, manifestationemq; quia nos foris eramus à Deo expulsi extra aulam Paradisi, & palatium Regis æterni positi in carcere huius mundi, & in exilio religati, verbi gratia, sicut excluduntur ab aula Regia rei, eius offensam incurrentes, & destinantur in exilium, atque in carcere clauduntur, sed sicut bonorum mediator volens eis veniam impetrare, non primum eos introducit in aulam Regis, sed ipse foras egreditur, vbique cum eis, miscet sermocinandi negotium, sicq; correctos, & castigatos introducit eos in cōspectum Regis. Hoc modo Dominus Iesus exhibuit. Nam egressus est ad nos à conspectu Paternæ maiestatis, carnem assumendo, visibilemq; præbendo, & collocutus est nobiscum præcepta Regis æterni, sicque nos suis prædicationibus, & miraculis correctos, & castigatos, atque sua fide confirmatos, suaque passione à peccatis emundatos introduxit nos in aulam, & in conspectū paternæ maiestatis, quando ascendendo ad cœlos patefecit, nobis aditum regni cœlestis, dicendo autem introduxit eum in orbem terræ, hoc significat, cum ei committit orbem terræ & cum manifestat illum Dominum esse totius mundi, tūc enim possedit orbem cum ab vniuersis est agnitus Dominus totius orbis. Hæc autē non de substantia verbi, sed de essentia hominis accipe dictum, quodque sequitur & adorent eum omnes Angeli Dei, tale est ac si diceret, omnes Angeli mei, & illius, quia per illum sunt facti. Tunc ergo adorauerunt eum, quando natiuitatem illius annuntiauerunt, & quando illo esuriēte accesserunt, & ministrauerunt ei, siue quando sepulchrum eius custodierunt, quotidie quoque adorant eum, quia iussioni illius obtemperant, sed nunquid solis Angelis præcepit Deus Pater adorare illum? non, quin potius omni creaturæ, & ad Angelos quidem dicit. Qui facit Angelos suos spiritus & ministros suos flammam ignis. Quod dicit & Angelos, quidem dicit Deus Pater, vel scriptura diuina, tale est ac si diceret, de Angelis, ad, ponens, pro, de, Non enim seruat Apostolus ordinem, siue sensum præpositionum.

tionum. Et est sensus, ipse quem præcipiuntur Angeli adorare de ipsis suis spiritibus, quotiescumq; vult facit Angelos. Ministros autem suos facit flammam ignis, quia in conspectu illius assistunt in amore suo incendentes, & inflammantes reddit, iuxta quod alibi dicitur, *in quem desiderant Angeli prospicere*. Nam quod dixit qui facit Angelos suos spiritus, præpostero ordine protulit: debuerat enim dicere, qui facit suos Spiritus Angelos. Sciendum autem quia quod Angelus nomen est officij naturæ, qui semper quidem sunt spiritus, sed nequaquam semper vocantur Angeli, nisi quando mittuntur: Angelus enim Græco vocabulo, Latine dicitur nuntius. Si quæris nomen naturæ, spiritus est, si officium Angelus, ex eo quod subsistit spiritus est, ex eo quod mittitur Angelus. Verbi gratia, sicut homo nomen est naturæ, miles autem nomen est officij, dicatur & alio modo Angeli, & ministri omnipotentis Dei sunt Sacerdotes, & Prælati Ecclesiæ, iuxta quod Malachias dicit, *Labia Sacerdotis custodiēt scientiam & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est*. Sacerdotes ergo Ecclesiæ Spiritus sunt, quando gaudia patriæ cœlestis suis auditoribus annuntiant, dicentes, *pœnitentiam agite appropinquabit enim regnum cœlorum & fulgebunt iusti sicut Sol & erunt sicut Angeli Dei in cœlo*. Flamma vero ignis sunt, quando terrorem ignis gehennæ suis auditoribus minantur, dicentes, *omnis arbor non faciens fructum bonum excidetur, & in ignem mittetur. Ad filium autem, tubaudi dicit Psalmista. Thronus tuus Deus in sæculum sæculi & virga æquitatis virga regni tui*. Intuere quomodo & cum quanta claritate discernat creaturam Angelicam à filio, qui cuncta creauit, Thronus Græce, Latine dicitur sedes regia, sicut & soliū per Thronum aut vno modo possumus intelligere regnum, per scriptum autem quod est virga aurea, potestas intelligitur regni; dicit ergo psalmista loquens ad filium Dei ô Deus regnum tuum, & potestas imperij tui in sæculum sæculi manebit, tale quid & Gabriel dicit ad Mariam *ipse regnabit in domo iacob in æternum & regni eius non erit finis*. Istud est regnum de quo turbæ acclamabant *benedictum quod venit in regnum Patris nostri David*. Et de quo ipse Dominus Pilato, *regnum meū non est de hoc mundo*, aliter Thronus siue sedes iudicantium solet esse, vnde & in lege humana præcipitur, non detur iudicium nisi sedendo. Quapropter non incongrue per sedem possumus intelligere iudicium, quod procedit à sede, istud est iudicium, de quo ipse filius, dicit: *Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio*. Et de quo Psalmista ad Deum Patrem. *Deus iudicium tuum regi da*, id est, Christo: Thronus ergo Dei in sæculum sæculi manebit, quia iudicium nouissimum, quod dabit electis, dicens eis, *venite percipite regnum vobis paratum*, & reprobis *ite in ignem æternum*, æterna discretionē stabit inter utroq; eo testante in Euangelio & dicente tunc ibunt hi in supplicium æternū: iusti autem in vitam æternam quodq; sequitur virga æquitatis, virga regni tui per virgam æquitatis intelligitur rectitudo sententiæ, & iudicij, illius, siue potestas regni iusta, quæ virga regit iustos in iustitia, & percutit impios iuste, & recte sine aliqua personarum acceptione, sanctos gubernans, & iudicans. *Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem*. Ista virga recta est, vt diligatur iustitia, & odio habeatur iniquitas: Nemo enim potest perfecte diligere iustitiam, nisi odio habuerit iniquitatem, iniquitas autem quæ & anomia nominatur, intelligitur quicquid contra legem diuinam fit, veritatis etenim amor odium est falsitatis, & quia Dominus dilexit iustitiam, quia non peccauit, & odio habuit iniquitatē, quid præmij meruit percipere, exponit dicens: *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis*. Psalmista alloquitur filiū Dei, & dicit, ô Deus vnxit te Deus Pater oleo exultationis, propterea, quia odio habuisti iniquitatem, & dilexisti iustitiam. Non est ergo intelligendum, quod filius Dei secundum naturam diuinitatis, in qua æqualis est Patri, possit Deum habere, quia ipse cum Patre & Spiritu Sancto verus est Deus. Secundum autem quod homo est, Deum Patrem habet Deum, quia ab illo est factus, ideoque dicit Psalmista *Vnxit te Deus, Deus tuus, vnctus est Christus non oleo visibili, sed plenitudine Spiritus Sancti, qui die baptismatis in specie columbæ super eum requieuit, nec ex tempore baptismatis solummodo plenitudo Spiritus Sancti in eo mansit, sed potius ex tempore conceptionis, iuxta quod Esaias loquitur requiescet super eum Spiritus Domini*

Spiritus sapientia & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientia & pietatis, repleuitque eum Spiritus timoris Domini, oleo autem exultationis, seu lætitiæ dicit illum vnctum, quia Christus nunquam peccauit, nunquam tristitiam habuit ex recordatione peccati. Quid est enim oleo lætitiæ vngi nisi peccati maculam non habere? Sanctorum etenim conscientia tunc magis ac magis hilarescit, atque in lætitiā prorumpit, quando nulla peccati grauioris recordatione mordetur. Spiritus siquidem Sanctus, qui requieuit in Christo, custodiuit illum, vt sine peccato conciperetur, sine peccato nasceretur, & sine peccati macula ab hoc mundo transiret,

1. Pet. 2. v.

32.

Pl. 44. v. 8.

quid est quod dicit Psalmista, *vnxit te Deus, Deus tuus*, præ participibus tuis, qui sunt ergo participes? in veteri quidem testamento fuerunt Patriarchæ participes Christi, in hac vnctione, quia cum non essent oleo visibili vncti, sed dono Spiritus sancti repleti, appellantur Christi, id est, vncti, iuxta quod in Psalmo legitur, dicente Domino de Abraham, Isaac, & Iacob, ad Abimelech, & ad cæteros Reges Palæstinorum:

Pl. 104. v. 15.

Nolite tangere Christos meos, fuerunt quoque Reges, Sacerdotes, & Prophetæ participes illius, quia ad illos specialiter vnctio pertinebat, per quam donum Spiritus Sancti verebantur accipere.

P.

Nam legimus Saulem vnctum à Samuele, & David, Salomon quoque vnctus est. In Gion, Sacerdotes vngebantur, sicut vnctus est Aaron à Moyse, dicente sibi Domino vnges Aaron & filios eius mihi in Sacerdotes iure perpetuo Prophetæ nihilominus vngebantur, sicut vnctus est, Helisæus ab Helia cui dixit Dominus, *unges Helisæum Prophetam pro te*. Isti tres ordines Dominum præsignabant

3. Reg. 19.

v. 16.

qui est verus Rex, Sacerdos, atque Prophetæ, in nouo autem testamento participes illius sunt Apostoli Martyres, Confessores omnesque qui gratia baptismatis abluti donum Spiritus Sancti consequuntur & à Christo Christiani dicuntur, Christus ergo participibus suis vnctus est oleo lætitiæ, quia omnes ad mensuram accipiunt Spiritum Sanctum: Ipse autem non accipiet ad mensuram, sed plenitudinem, secundum illud: non enim ad mensuram dat Deus Pater spiritum Filio suo, sed in ipso habitat

Pl. 101. v. 26.

X.

omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. *Et tu in principio Domine Deus terram fundasti & opera manuum tuarum sunt cæli*, post humanitatem filij Dei excellentem conuertit se iterum ad æternitatem diuinitatis eius, dicens, tu inquit Domine in principio creaturarum terram fundasti, vbi fundauit terram? Si recte perpendimus, videbimus, quia nutu, & dispositione diuina subsistit fundata super nihili, nisi in semet ipsa, & quod dicit *opera manuum tuarum sunt cæli*, non est putandum, quod verbum Dei Patris, quod incorporeum est, manibus operatur, quia non habet lineamenta corporis sicut nos habemus opera ergo manuum eius virtutem iussionis eius debemus accipere, quoniam verbo & potentia iussionis suæ quæcumque vult operatur, iuxta quod Psalmista dicit: *Ipse dixit & facta sunt mandauit & creata sunt*: Virtute igitur verbi Dei cælum & terra subsistunt, quia virtute iussionis eius omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil, sed cum Moyses in principio Geneseos cælum dicat primum factum, ac deinde terram, sic dicens: in principio fecit Deus cælum & terram.

Pl. 148. v. 5.

Q.

Quæstio oritur, quare Psalmista ponit terram, ac deinde cælum; Quasi terra ante fuerit facta, quam cælum. Quæ ita soluitur, quod ille præposuit cælum terræ, iste supposuit, idcirco factum est vt ostenderentur simul illa duo esse facta, sed quod diuina maiestas simul fecit, vna vox simul nequiuisset proferre: quapropter necesse erat

XI.

vnus ante alterum dicere, *ipsi peribunt tu autem permanebis*, politus est hic pluralis numerus pro singulari, sicut multis alijs in locis diuinæ scripturæ non enim de firmamento hoc intelligendum est vbi sidera continentur: neque de cælo æthereo per quod cursus septem planetarum aguntur, sed de isto cælo aereo, à quo & aues cæli dicuntur, potius accipiendum est. In die iudicij ergo peribit istud cælum aerium, vnde anhelitum attrahimus & remittimus, non vt penitus desinat esse à sua natura, sed mutabitur ab hac specie in meliorem, & ab hac densitate in sublimitatem, & claritatem ætheris, vbi Apostolus alio in loco dicit, *præterit figura huius mundi*. Sed figura præterit, remanebit substantia. Nam quantum spatium occupauit aqua tēpore diluuij, ita vt altior esset quindecim cubitis super oēs montes sub omni cælo, & vt quidā dicunt

1. Cor. 7.

3. 31.

dicunt pertingens vsq; ad circulum lunæ, tantū spatium tenebit ignis in die iudicij comitans Domini aduentum, iuxta quod Psalmista dicit *ignis ante ipsum prædet, &* qui cōsumet omnia nubila omnemq; densitatē istius aeris eritq; cœlum nouum, & terra noua de hac immutatione & Dñs in Euangelio loquitur dicens: *Cœlū & terra transibunt*, transibunt quidem ab hac figura, & specie in melius per innouationē, & permanebunt in substantia propria, & oēs ut *vestimentum veterascent*, vestimentum hic debemus accipere corpus humanū quod consumitur longēuitate tēporis & dolore infirmitatis, ac redigitur in puluerē, sicut ergo corpus humanū veterascent quidem & in puluerē redigitur, sed in die iudicij, per resurrectionē innouabitur ita istud cœlum aercū præ nimia longēuitate quodāmodo iā veterascent, sed in die iudicij per inflammationē ignis innouabitur. *Et velut amictū mutabis eos & mutabūtur.* Amict^o dicitur ab amiciēdo vel circūdando: bene ergo cœlū amictui comparatur quo circundamur, quoniā sicut amictus humanū corpus hinc inde cingit ita cœlū ex omni parte cingit terrā æqua lancelibratū vnde & pelli animātis alio in loco comparatur dicente Psalmista *extendens cœlū sicut pellem*, mutabis, inquit, cœlum sicut amictum. Ac si diceret, sicut amictus facile plicabitur, si fuerit extēlus, rursusq; plicatus leuiter extenditur, & si fuerit sordibus coinquinatus, facile potest mūdari, ita cœlum à te facile est extensum, atq; compositum, sicq; facilitate incomprehensibili in die iudicij mutabitur ab hac figura, & specie in meliorē & vt ostenderet iam deinde facta Dñi sub æternitate mansura addidit, & mutabūtur, quasi diceret, postq̃ mutati fuerint, in ea nouitate permanebunt, nunquā adhuc corruptibile redituri. *Tu aut idem ipse es & anni tui non deficient*, ecce differētiā inter creaturā temporaliter factam & creatorem in sua æternitate æqualiter manentē in omnipotentē etenim Deum non cadit præteritū vel futurū, neq; aliqua mutabilitas; Sed omnia sunt ei præsentia, semperq; immutabilis. Vnde Psalmista æternitatem & immutabilitatē verbi Dei subtili cōsideratione perpendens, substantiuo verbo præsentis tēporis vsus est, loquens de illo, cœlū, inquit, & terra mutabuntur, tu aut idem ipse es modo, qui eras ante omnia sæcula, & anni tui, id est, æternitas tua nō deficient: imple ergo qui semper habet esse, dicit de semetipso ad Moysen, *ego sum*, qui sum hæc dices filijs Israel qui est misit me ad vos. Quapropter omnis creatura rationalis, quæ per se mutabilis est, ac tēporalis, summo opere elaborare debet, quatenus eis possit coniungi, & adhærere, qui semper idē manet, ad quem aut Angelorum dixit aliquando *sede à dextris meis quousq; ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Postquam maiestātē diuinae æternitatis ostēdit in filio esse iterū conuertit B. Apostolus sermonē ad glorificationē eius humilitatis, dicens ad quem Angelorū dixit aliquñ *sede à dextris meis* subaudi ad nullū nulli enim Archangelorū nulli Dominationū aut virtutum, siue Principatū hanc gloriam concessit Deus Pater vt ei diceret *sede à dextris meis* hoc est habita & quiesce mecū in plenitudine meæ maiestatis victoria aut filio & totius mundi per incarnationis suæ dispensationē triumphatori post resurrectionis gloriam 40. die dicit ei laborasti in passione laborasti in redēptione generis humani quiesce mecū in gloria quoadusq; ponā inimicos tuos vt sint scabellum pedū tuorum quoadusq; vel donec non significāt finē alicuius tēporis isto in loco, sed pro infinito & sempiterno positū est quasi diceret alijs verbis tu semp habita in plenitudine maiestatis meæ, q̃a ego semper subijciā æternitati tuæ inimicos tuos Iudæos aliosq; incredulos, pedes etenim Dñi stabilitatē æternitatis eius designant vbi ille tanq̃ in vestigijs firmis virtute omnipotentia suæ cōsistit possum^o & per pedes nō incongrue mysteriū incarnationis eius accipere his aut pedibus æternitatis videl. illius seu fidei ac potētia incarnationis eius duob^o modis quotidie subijciūtur inimici illius, dū videl. vitiorū atq; infidelitatis contrarietate derelicta spōte se subdunt illi ad salutē vt sub illo tueātur vel certe dū nolentes in eū credere coacti subijciūtur illi & calcātut dñio potestatis eius. Sequitur *nonne oēs sunt administratores spiritus in ministeriū missi pp eos qui hereditatē capiūt salutis.* Si oēs spirit^o cœlestiū virtutū mittuntur ad salutē credentiū, quid est, q̃ Daniel dicit, 1000. 1000. ministrabāt ei, & decies 100. 1000. ei assiscebant, quō .n. oēs mittuntur, si decies 100. 1000. ei assisūt, intelligendū est ergo q̃ oīpotens Deus qui spiritus est incircūscript^o

Ps. 96. v. 3.

Mar. 13. v. 31.

R.

XII.

P. 103.

Ps. 101. v. 28.

Exo. 3. v. 14

S.

XIII.

Ps. 109. v. 3.

T.

XIV.

omnia implet, & vbiq; totus est. Quapropter Angelicus Spiritus qui circumscriptus est, quocunq; mittatur intra Deum currit; Deumq; semper præsentem habet, ideoque ipsi qui mittuntur, ipsi etiam & assistunt ei vel certe idcirco omnes mitti dicuntur, quia sicut dydimus Græcus in libro de Spiritu Sancto ait, ex omnibus ordinibus cœlestium dignitatum mittuntur. Sicut Michaellem & Gabrielem Archangelos legimus missos in volumine Danielis, Raphaelem quoque ad Tobiam vnus etiam de Seraphin legitur missus ad Esaiam quando calculo tetigit labia eius, & sicut frequenter Angeli leguntur ad Sanctos missi generaliter autem sicut Doctores dicunt vniciuique fidelium ab ortu natiuitatis, vel potius à tempore baptismatis à Deo Angelus mittitur ad sui custodiam & qui suadeat ei bona agere, vnde Apostolus hic dicit missus sum inquit, in ministerium Salutis propter eos qui hæreditatem patris cœlestis sunt percepturi in hoc ergo sicut diximus omnes mittuntur, quia ex omnibus ordinibus mittuntur eiusdem dignitatis sunt, qui mittuntur cuius & qui assistunt, vel certe, quia omnes eiusdem voluntatis sunt, & dum illi, qui semper assistunt consentiunt cum eis, qui quodammodo in illis omnes veniunt omnesq; mittuntur & est sensus, quid mirum si vnico filio Dei ministerium suum exhibunt Angeli cum etiam nostræ salutis ministros eos constet affectos, quapropter nemini illorum dixit sedere à dextris meis.

CAPVT 11.

Quum Angelicorum præceptorum transgressio dignā acceperit vltionem, multo magis ea sequetur transgressores præceptorum Christi: qui per susceptam humanitatem & crucem minoratus est ab Angelis, & ex eo factus author salutis in ipsum credentium.

1. **P**ropterea abundantius oportet obseruare nos ea quæ
 A. audiuiimus, ne forte pereffluamus. † Si enim, qui
 2. per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, &
 omnis prauaricatio & inobedientia accepit iustam,
 3. mercedis retributionem: † quomodo nos effugiemus, si tantam
 neglexerimus salutem? quæ cum initium accepisset enarrari per
 4. Dominum, ab eis, qui audierunt, in nos confirmata est, † = conte-
 5. stante Deo signis & portentis, & variis virtutibus & Spiritus
 6. Sancti distributionibus secundum suam voluntatem. † Non
 enim Angelis subiecit Deus orbem terra futurum, de quo lo-
 quimur. † Testatus est autem in quodam loco quis, dicens:
 7. Quid est homo quod memores eius, aut filius hominis quoniam
 visitas cum? † Minuisti eum paulo minus ab Angelis; glo-
 ria & honore coronasti eum: & constituisti eum super opera
 8. manuum tuarum. † = Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo
 enim quod omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei.
 9. Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei. † = Eum au-
 tem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum, pro-
 pter passionem mortis, gloria & honore coronatum: ut gratia
 Dei,

Mat. 16. d.
20.

5.
B.

6.

Ps. 2. 5.

7.

8.

Mat. 28.

d. 18.

1. Cor. 15.

d. 26.

Phil. 2. b.

8.

9.

C.

Dei, pro omnibus gustaret mortem. † Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare. † Qui enim sanctificat & qui sanctificantur, ex uno omnes. Propter quam causam non confunditur fratres eos, vocare, dicens. † Nunciabo nomen tuum fratribus meis; in medio Ecclesie laudabo te. † Et iterum: = Ego ero fidens in eum. Et iterum: = Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Deus. † Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, ut per mortem destrueret eum, qui habebat mortis imperium, id est, diabolum: † & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti. † Nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. † Vnde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis pontifex ad Deum, ut reprobaret delicta populi. † In eo enim, in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis, qui tentantur, auxiliari.

12.

Pf. 21. c. 32

Pf. 17. a. 3.

I. Sa. 2. d. 18

Ose. 13. a.

14.

I. Cor. 15.

8. 54.

13.

D.

14.

15.

16.

17.

18.

18.

Propterea abundantius obseruare nos oportet ea, quæ audiuius ne forte effluamus. Propterea, inquit, quia filius Dei excellentior est omnibus Angelis, qui nobis Euangelium suum dedit, vel certe, quia Angeli nobis ministrant, qui Deo semper renūntiant opera nostra, licet ipse ubiq; sit, abundantius atq; plenius oportet nos obseruare ea, quæ audiuius à Christo in Euangelio, & Apostolis eius, quam in lege solebamus, quæ per seruū data est, & quare abundantius, ne forte effluamus, id est, ne forte peream, & à salute excidamus, ne forte euanescamus, transeūtes in perditionem more fluminis currentis in mare, dū sensus nostri per inania quæq; discurrunt: iungit aut personam suam illis, more suo agens, & quare dixerit abundantius, reddit causam, dū sequentib. verbis explicat dicens: Si enim qui per Angelos dictus est sermo factus est firmus & omnis prauaricatio & in obedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Sermo legis & Prophetarū per Angelos dictus est ad Patres nostros, quia per subiectam creaturam locutus est Moyse, & Prophetis, iuxta quod B. Stephanus in concione sua manifestat, dicens de Moyse. Hic est Moyses, qui fuit cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Syna. Factusq; est firmus, id est, verus idē sermo per Angelū dictus, quoniam sicut ibi predictū est, ita omnia euenerūt siue bona, siue mala, omnisq; prauaricatio, siue transgressio legis, atq; inobedientia contra illū sermonem patrata accepit iustam mercedis retributionem, iudiciū, scilicet, æternæ damnationis, sicut illis contigit, qui murmurando inobedientes extiterunt, notandū autem, quia cū merces in bonam partem maxime accipiatur, hic pro malo posuit Apostolus, more solito, non curans de proprietatibus verborū: sed indifferenter vnū pro altero ponens, sicut hic mercedē in malo & alibi captiuitatē in bono vbi dicit, in captiuitatē redigite omnem sensum ad obediendū Christo facit ergo Apostolus comparisonem à sermone legis, qui per Euangelium dictus est ad gratiam Euangelij per filiū datam, & dicit. Si enim sermo legis per Angelos dictus factus est verus in omnib. quæ promisit bonis, vel quæ minatus est malis, quanto magis erit firmus sermo Euangelij datus per filiū? & si illi, qui inobedientes extiterūt legi, damnationem æterni iudicij, nō potuerūt effugere, quō nos effugiemus vindictam Dei, si tantam neglexerimus salutem? fidem, scil. Euangelij,

I.

A.

II.

III.

B.

gelij, vitamq; æternam tam magnam, vtpote per filiū nobis annūtiatam, atq; promissam, subaudi nullo mō, his verbis manifestat Apostolus non fuisse tantā salutem in lege, quanta est in Euangelio: Lex. n. promittebat terrā, dicens, si volueritis, & audieritis bona terrę comedetis, & Euangelium promittit cœlum dicens, *pœnitentiā agite appropinquauit regnū cœlorū*, illa præstabat vindictā de terrenis hostib⁹, istud præstat de spiritualib⁹; illa promittebat longæuā vitā temporalem, Euangelium cōcedit vitā, sine fine mansurā. *Qua* subaudi talis *cum accepisset initiū enarrari per Dominū ab eis qui audierunt in nobis confirmata est*. Salus ergo quæ in Euangelio continetur, à Deo accepit initiū enarrandi, quia ipse primū annuntiavit eam per semetipsum dicens, *pœnitentiā agite appropinquauit regnū cœlorū*, & qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, deinde vero cōfirmata est, hoc est credita est ab eis, qui audierunt eam, ab Apostolis, videl. qui cum Dño fuerunt, & successoribus eorū, vel confirmata est, vel certe confirmata est. i. consolidata est, & perfecta in nobis ab eis, qui ab ipso Dño eā perceperūt, quia salus quæ per S. spir. in nobis data est, permanet in æternū causa humilitatis suā iungit personam cum eis, dicens, in nobis confirmata est ab eis, qui audierūt. Ad hæc poterat aliquis dicere, quō confirmata est ab eis? cui ille. *Contestante Deo signis & portentis & variis virtutibus, & Spiritus S. distributionibus secundum suam voluntatē*. Confirmata est, inquit, nobis eadē salus ab eis, qui audierunt contestante Deo. i. simul testimoniū præbente eorū doctrina & prædicatione, non voce, sed virtute, & exhibitione miraculorū, & varietate linguarū, quia vt dicebat aliquis Apostolorū mortuo, vel infirmo, surge esto viu⁹, aut sanus, statim surgebat incolumis, signa aut, prodigia, & virtutes pro vno hic accipiūtur. Quod vero subiūgit, S. spir. distributionibus, affluentiam significat gratiarū, quam non habuerunt Patres veteris testamenti, quæ fuit data postq̃ glorificatus est Iesus teste Euāgelista, quia ait, *nondū enim erat Spiritus datus; quia Iesus nondū fuerat glorificatus*. Istæ sunt distributiones seu diuisiones, quas Apostol⁹ alio in loco cōmemorat dicēs, *alijs datur per Spiritū sermo sapientiæ, alijs sermo scientiæ, & cætera*, quæ in sequentib. enumerat vsq; dū subiūgit, *hæc operatur vnus atq; idē Spiritus diuidēs singulis pro vt vult*. Vnde & hic dicit secundū suam voluntatē diuinæ. n. voluntati, atq; consilio cuncta contribuit, ne quis in suis meritis cōsideret, ipse. n. S. spir. nouit quid cuiq; profit, vel qd cuiq; sit commodū: *Non enim Angelis subiecit Deus orbē terræ futurū de quo loquimur*. Ad ea quæ superius dixit Deum Patrē dixisse filio. *Sede à dextris, donec ponā inimicos tuos scabellum pedū tuorū*, sed filio suo tradidit illū cui ipse dixit in Psalmo, *postula à me & dabo tibi, gentes hæreditatē tuā*. Vnde & ipse filius cōgratulans sibi traditū orbem crediturū, dicit. *Ego aut constitutus sum Rex ab eo*, i. à Deo Patre. Testatus est aut in quodā loco, quidam dicens, q. nomina Prophetarum reticet in hac Epistola, quorū testimoniū poscit, non causa inuidiæ, aut abscondētis affectu hoc agit, sed honorantis voto, & ostendētis intuitu Hebræos multā habere scientiā diuinarū scripturarum, quibus ista scribebat, in tantū vt nec opus haberet nomen ponere dicentis: Hoc ergo testimoniū ex psalterio Dauidico sumptū est, qui taliter loquitur ad Deū Patrē: *quid est homo*, suppressit & cū despectu pronuntiandū est istud, quid est homo subaudi fragilis, mortalis, caducus & sequax Adæ, qui in veteri pctō generali grauitate est deuict⁹, *quod memor es eius?* subaudi tua est gratia non illius meritum: Hominis memor est Dominus, qm̃ ei peccata dimittit gratuita misericordia, & misericordiæ suæ dona largitur, sequitur, *aut filius hominis*, subaudi quid est, hoc quidā Doctores referunt ad Christū, qui in Euāgelio sapissime filiū hominis. i. filium Mariæ se vocat: Ac propterea sub interrogatione sursum erigenda est vox, & est sensus, quid promeruit ille homo assumptus à verbo, vt fili⁹ Dei fieret? Quod sequitur, *quoniam visitas eū*, ad genus refert, de quo paulo superius sub nomine hominis dictū est. Quid est homo, & est sensus, qm̃ visitas genus humanū per filiū tuū, & perpetua largiris beneficia, non est meritū illius, sed tua gratia. Ideoq; subsistit, quia à te visitatur. Visitatio ad Medicum & ad ægrotum pertinet, nam visitationis officiū dicitur, quis medicus implere qm̃ ad infirmū ingreditur & genus humanū, q. infirmum & languidū erat Deus Pater tunc visitauit, qm̃ misit filium suum, qui verbum caro factum est, & habitauit in nobis. De qua visitatione dicit etiam

Zacha.

Zacharias Pater Beati Ioannis *visitauit nos oriens ex alto*. Quidam Doctores, quod dicit, quid est homo, quod memores eius, aut filius hominis quid est, quod visitas eum, totum refert ad genus humanum. Hoc vero, quod sequitur, refert concorditer ad Christum, *minuisti eum paulominus ab Angelis*, per mortem corporis & opprobria passionis minorem fecit Deus Pater filium suum Angelis, qui secundum diuinitatem æqualis ei erat in omnipotentia, quia Angeli immortales & impassibiles existunt minoratus est autem non necessitate, sed spontanea pietate, sicut idem Apostolus alias ait, *qui cum in forma Dei esset semetipsum exinanivit formam serui accipiens factusq; est obediens Patri usq; ad mortem, mortem autem crucis*. Ex ea parte, qua mori potuit creator Angelorum, minor factus est Angelis. Bene autem dixit Paulominus, quia & si mortale corpus assumpsit, peccati tamen maculam non habuit. *Gloria & honore coronasti eum*, psalmista loquitur ad Deum Patrem de humilitate & exaltatione filij dicens minuisti, inquit, filium tuum paulo minus ab Angelis, dum eum mortalem creasti. Sed quia tibi ille obediens extitit usq; ad mortem, gloria & honore coronasti eum, tale est & illud quod Apostolus dicit alio in loco. *Propter quod & Deus exaltauit illum & dedit illi nomen quod est super omne nomen ut in nomine Iesu omne genuflectatur cælestium terrestrium & infernorum*. Gloria ergo coronauit eum Deus Pater in resurrectione, honore autem in ascensione, quando 40. die resurrectionis suæ exaltauit illum super omnem creaturam. Aliter gloria coronatus est in multitudine credentium, videlicet cum post resurrectionis triumphum credulitatem totius mundi in hoc, quod homo est, accepit honore autem in confessione æternæ maiestatis, hoc est in eo quod in plenitudine paternæ gloriæ habitat, & *constituisti eum super opera manuum tuarum*, per hoc quod homo factus est, constitutus est à Deo Patre super opera iussionis eius, supra cælestia, videlicet, terrestria, & inferna qui secundum diuinitatis potentiam sicut cum Deo Patre omnia creauerat: ita cum illo omnia possidebat, dicendo enim constituisti eum super opera manuum tuarum, omnis creatura monstratur subiecta esse illi. Quia sicut potestate verbi omnia creata sunt, ita ille homo assumptus à verbo, cum verbo possidet cuncta; *Omnia subiecisti sub pedibus eius*, idem æternitati illius & potestati ut omnis creatura illum adoraret, & hoc est quod ipse post resurrectionis gloriam apparens discipulis dixit eis, *data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra, in eo enim quod omnia subiecit nihil dimisit non subiectum ei*, in eo. i. in hoc dono vel facto, quod ei omnia subiecit nec cælestia videtur excepisse, nec terrestria, ut diceret præter Angelicam creaturam, sed ita conclusit dicens, omnia subiecit ei. *Nunc autem nec dum videmus omnia ei subiecta*. Quid est quod B. Apostolus loquitur: nam cum dixisset omnia subiecta Christo statim subintulit dicens nunc autem nondum videmus omnia subiecta ei: Si, omnia sunt subiecta ei, quomodo non sunt subiecta: intelligendum est ergo hoc modo, ut superius, ubi dixit, nihil dimisit non subiectum ei, intelligamus vniuersalem subiectionem & voluntariam. scilicet per fidem, & necessariam, qua cogitur omnis creatura subiecta esse suo creatori. Hic vero, ubi dixit, *nec dum videmus omnia subiecta ei*, tantummodo de voluntaria subiectione accipere debemus, quæ per fidem constat, quæ in eum credere volunt, quia. n. tunc temporis, quando Apostolus ista loquebatur, Euangelica prædicatio nec dum per totum mundum diuulgata erat, nec dumque omnes prædestinati ad vitam credebant, recte dixit nunc non sunt ei omnia subiecta & non solum tunc, sed et adhuc omnes prædestinati non credunt eum autem qui modico quam Angeli minoratus est videmus Iesum pro passionem mortis gloria & honore coronatum, hic aperte manifestat, quod gloria & honor Christi crux eius fuit pro qua modicum minoratus est ab Angelis, moriendo pro nostra salute. Unde & Apostolus alibi cum dixisset, *factus est obediens Patri usq; ad mortem, mortem autem crucis*, statim subsecutus est dicens, *propter quod & Deus exaltauit illum & dedit illi nomen, quod est super omne nomen*, & cætera. Sic etiam ipse Dominus prouocabat eam dicens ut glorificetur filius hominis. Si ille qui Dominus est, ea quæ pro seruis passus est gloriam vocat multo magis tu homo, quæ pro Domino pateris tibi ad gloriam pertinere sempiternam dubitare non debes eum, inquit, i. Iesum videmus coronatum non oculis corporeis, sed oculis mentis dum sedet in plenitudine paternæ maiestatis. *Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*, gratia Dei Patris appellatur, filius eo quod nobis à Deo

Patre

VII.

Philip. 2. v.
7. & 8.

F.

ibid. v. 9.

VIII.

Mat. 28. v.
18.

G.

IX.

Philip. 2. v.
8. & 9.

H.

- Patre gratis sit datus & quod gratis pro nobis mortem sustinuit non enim debet nobis nostro merito, ut filius Dei pro nobis gustaret mortem, sed ineffabilis gratia hoc fecit, quod autem dicit pro omnibus illum gustasse mortem, quidam Doctores ita absolute intelligunt, ut dicatur pro omnibus, pro quibus gustauit, id est, pro electis ad vitam æternam prædestinatis. At vero quidam ita generaliter accipiunt, ut dicatur pro omnibus fidelibus, atq; infidelibus mortem gustasse dicentes ipse quidem pro omnibus mortuus est, licet omnes non saluentur. Et quid si omnes non credunt? Ille tamen quod suum erat fecit. Vnde B. Prosper hanc ponit similitudinē est quilibet Medicorum peritissimus, qui veniens in ciuitatem populosam, ubi multi infirmi habentur temperat potionem. Contra omnia genera infirmitatum & cōuocat omnes dicens venite omnes populi, qui varijs infirmitatibus laboratis & bibite ex hac potionem quam causa salutis vestræ præparauit. Spondeo vobis cū obtestatione, quod si quis biberit ex ea medelam statim consequi merebitur. Qui credunt verbis illius accedunt, bibunt, & sanantur, qui vero renuunt bibere non sanantur, sed in sua infirmitate contabescunt. Quantum ergo ad Medici deuotionem pertinet pro omnium illorum salute potionem temperauit, licet alijs non profit nisi his qui ex ea biberunt, ita & Christus, quantum in se fuit pro omnibus mortuus est quāquam non possit eius passionis solummodo his, qui in eam credere volunt, simulq; notandum, quia non dixit Apostolus subiucit morti, sed proprie gustauit mortem per quod velocitatem resurrectionis voluit ostendere breui etenim tempore morte teneri potuit, ut ea de vita confestim victor resurgeret; *delebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat auctorem salutis eorum consummari per passionem.* Decebat, inquit, eum auctorem, scilicet, salutis eorum per passionem consummari, id est, perficere omnium salutem per passionem Christi, qui est auctor salutis omnium credentium & qui ante passionem suam multos filios adoptiuos adduxerat in gloriam fidei, spei & charitatis, qui certam spem habebant gaudia patriæ cœlestis & hereditatem æterni regni se posse percipere. Vel certe per passionem decebat eum perficere omnia, quæ de illo prædicta erant vnde ipse dixit pendens in cruce. *Consummatum est*, propter, quem omnia, id est, per mortem eius restaurata sunt omnia cœlestia terrestria homo, scilicet, redemptus & numerus Angelorum redintegratus. Per quem omnia subaudi facta sunt iuxta quod Ioannes dicit, *omnia per ipsum facta sunt*, vides quantum est in medio nostrum nobisq; coniunctus ipse filius & nos filij ille proprius nos adoptiuus, sed ille saluat & nos saluamur, vides quomodo nos coniungit & discernit. nam cum dicit multos filios adduxit in gloriam hic coniunxit, cum vero addit auctorem salutis eorum hic discernit. *Qui enim sanctificat & qui sanctificantur ex vno omnes.* Quis est qui sanctificat? Christus per fidem passionis suæ & per donum baptismatis, qui sunt, qui sanctificantur? Omnes credentes qui sanctificantur fide passionis Christi & gratia baptismatis, sed qui sanctificat Christus & nos qui sanctificamur ex vno Deo Patre sumus, quia ab illo omnia originem acceperunt vnus est enim Deus per quem & à quo omnia, sed aliter ille, aliter nos ille, quasi proprius filius potest sanctificare: nos vero quasi adoptiuus ab illo sanctificamur. Attamen vnum habemus Patrem in cœlis. Illi proprium nos adoptiuum, *propter quam causam*, subaudi, quia & ipse & nos ex vno Deo Patre sumus licet discrete *non confunditur fratres vocare eos*, qui sunt filij adoptiuus, *dicens nuntiabo nomen tuum fratribus meis*, cum dicit non erubescit fratres eos vocare ostendit non esse eandem fraternitatem nostræ humanitatis, sed misericordia eius multa & humilitas maxima, qui nos fratres eligit sibi hoc quoq; prophetico affirmat testimonio ne quasi nouum putaretur & non multum ante prædictum. Ait enim *nuntiabo nomen tuum fratribus meis*, post sacrā passionem & venerandam resurrectionem promittit se gloriam diuinitatis paternæ & nomen etiam eius quo Pater dicebatur toto orbe vulgandum. Nuntiabo dicit, id est, narrari faciam à prædicatoribus meis mihi, ut credatis, nam resurgens à mortuis dicit mulieribus *ite nuntiate fratribus meis*, & ad Mariam *vade ad fratres meos & dic eis*, fratres autem dicuntur, & qui diligunt, & qui diliguntur adiecit vero *in medio Ecclesie laudabo te*. In medio Eccle-

Ecclesiæ, hoc est in cœtu fidelium laudauit Deum Patrem filius, quando Apostolis reuerſis de prædicatione dixit. *Confiteor tibi Domine Pater cœli & terræ*, id est, laudo & glorifico te, *quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis*. Ipse quoque quotidie in medio Ecclesiæ laudat Deum Patrem, dum fideles quoque eius passione redempti, eiusque baptismo abluti indefessas laudes Leo Patri referunt corde ore opere, his enim tribus modis laudandus est Deus. *Et iterum ego ero confidens in eum*, hoc est, in Deum Patrem vox filij Dei, de Deo Patre ex parte humanitatis loquentis, nam homo susceptus à verbo totam confidentiam suam in Deum Patrem positam habebat. Vnde dicebat Pater clarifica filium tuum & pro fidelibus suis supplicans agebat. *Pater volo ut ubi ego sum, & illi sint mecum*, quos etiam exhortans, ut confidentiam haberent dixit, *confidite ego vici mundum, & iterum ecce, ego & pueri mei, quos dedit mihi Deus Dominus*, hæc duo testimonia sumpta sunt ex oraculo Esaïæ Prophetæ loquentis in persona filij Dei. Isti autem sunt pueri Sancti, videlicet, Apostoli, quibus Dominus ait, *pueri numquid pulmentarium habetis*, qui bene pueri vocantur, propter innocentiam, atque humilitatem de quibus ipsa veritas dicit. *Sinite paruulos venire ad me, talium est enim regnum cœlorum. Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem*, hoc de Apostolis omnibusque fidelibus, dictum est, qui per hoc fratres fuerunt Domini, quia verum corpus & sanguinem habuit, sicut & illi habuerunt. Quo loco confunditur. Manes cum suis, qui ausus est dicere Dominum verum corpus non habuisse cum Apostolus dicat, quia assumendo carnem particeps extitit illorum. Sicut enim illi pueri & nos carne, & sanguine constamus, sicut & Christus participauit carni & sanguini homo factus. Et sicut communicauit Christus nostræ substantiæ per assumptionem hominis, sic & nos participes eius sumus per assumptionem corporis & sanguinis eius. Quare autem communicauerit Christus carni & sanguini in sequentibus manifestat cum subdit. *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxierant seruituti*. Ad mirabile quidem hic demonstrat Apostolus ostendens diabolum per hoc deuictum à Christo, per quod potestatem in mundo tenebat, arma quæ fuerunt illi quondam fortia aduersum mundum, hoc est mors, per eam illum Christus percussit. Sicut Dauid abstracto gladio Goliæ in eo caput illius amputauit in quo quondam victor ille solebat fieri. Quia ergo diabolus per mortem hominis in mundo principatum præsumserat per mortem Christi temporalem vinci debebat. Quapropter participauit Christus carni & sanguini, ut mori potuisset ad tempus. Sicque dum mortuus est, qui peccatum nõ fecerat destruxit diabolum, qui peccatum attulerat, per quod mors in orbem venerat. Siue etiam in hoc destruxit diabolum & mortem, quia semper mortuus peccato, dum non peccauit destructio autem diaboli imperio liberauit electos suos, qui timore mortis per totam vitam suam qua uiuebant, in hoc mundo obnoxij, id est, debiti & astricti erant seruitute mortis & diaboli.

In hoc enim timebant mortem, quia serui erant morti, dum omnes morti subiacebant, *nusquam enim Angelos apprehendit, sed semen Abrahe apprehendit*. Quod superius dixerat pueros communicasse carni & sanguini, & quia Christus participauerit eis, ex sequitur amplius hunc sensum, volens ostendere, vnde participaret eis, & dicit nusquam, id est, nullo loco, neque in cœlo, neque in terra, Angelicam creaturam assumpsit, sed corpus humanum de semine Abrahe assumpsit. Quibus verbis faciet, illis blandiendo, quod de semine illorum assumpserit. Quia ergo homo redimendus erat morte filij Dei non Angelus, idcirco non Angelicam naturam assumpsit, quæ mortem non potest pati, sed humanam in qua mori potuisset, nec est Angelis tanta dignitas collocata, ut in vna persona eorum naturæ filius Dei coniungeretur, quam dignitatem & honorem, humanæ naturæ, diuina gratia contribuit, ut Deus, & homo vna esset persona. Et quare dixit apprehendit, quod pertinet ad fugientem, quia nos quasi recedentes à se, & longe fugientes, insecutus apprehendit. *Vnde debuit per omnia similari fratribus*, pro hac, inquit, ratione,

tione, quia non assumpsit Angelicam naturam, sed humanam de semine Abraham & debuit fratribus per omnia assimilari, quid est per omnia, id est, educatus creuit esuriit, passus est, ac mortuus per omnia ita similis esset fratribus, qui huiusmodi conditione subiecti sunt & connexi. Sed fortasse quaerit aliquis, quare homo sit reparatus potius, quam diabolus lapsus, cui respondendum hominem non tantum deliquisse, quantum diabolus, ille enim diabolo suadente peccauit, diabolus vero nullo suadente superbiendo corruit homo, quoque, quia corpus habebat manducare indigebat, diabolus vero, quia spiritus est totus in excusabilis est, fuit & tertia causa, videlicet, quia homo necdum venerat ad locum, ubi æternaliter cum Deo regnaturus erat, sed in Paradyso terreno morabatur, de quo transferendus erat in cælum completo numero electorum, diabolus autem in cælo iam erat collocatus. *Vt misericors fieret & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.* Misericors dicitur à misericorde videlicet, qui miseriam sustinet & cognouit per experimentum misereri, itaque non fuit alia causa illum per omnia fratribus similari, nisi ut misericordiam nobis præstaret, nos redimendo, ut fieret fidelis verusque & potens Pontifex ad Deum Patrem interpellando pro nobis, nostrisque propitiaret peccatis. Hæc enim huius mirandæ dispensationis causa fuit, vidit quippe humanum genus humo intentum peccatorum vinculis ligatum & misertus est eius, sicut fidelis pontifex reconcilians nos Deo Patri & reconciliando purgans, ministerium etenim Sacerdotis, atque Pontificis est fidelem esse, ut possit eos quorum Sacerdos est liberare à peccatis. Pontifex quoque dicitur, eo quod pontem, id est, viam præbeat suis sequacibus suo bono exemplo, ita & Dominus pontem fecit nobis, id est, bonam viam ostendit, dum diceret. *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.* Pontem etiam nobis fecit, quoniam aperuit nobis ianuam patriæ cœlestis, ubi modo consistit interpellans Deum Patrem pro nobis in eo enim in quo passus est & tentatus potens est eis, qui tentatur auxiliari, in eo, inquit, id est, in homine in quo ipse tentatus est à diabolo, sed non superatus & passus à ministris illius, potens est victos liberare tentatosque adiuuare ne vincantur. Quia tentationes nostras & passionem non solum sicut Deus cognoscit, sed etiam sicut homo experimento probauit ac propterea non solum per hoc quod Deus potest nobis misereri, sed insuper per hoc quod homo est quoniam eiusdem potestatis est homo assumptus à verbo cuius erat, & eidem verbum.

Mat. 11. v.
29.

C A P V T III.

Longe excellentior est Christus, utpote filius quam Moyse, qui famulus fidelis erat in domo Dei, curandum igitur, ut huic in omnibus obtemperemus, ne in modum incredulorum ludæorum ab eius requie repellamur.

1.
A.
2.
Num. 21.
b. 7.

3.

4.

5.

B.

Vnde fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & pontificem confessionis nostræ Iesum: † qui fidelis est ei, qui fecit illum, sicut & Moyse in omni domo eius. † Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domus, qui fabricauit illam. † Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui aut omnia creauit, Deus est. † Et Moyse quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant:

† Chri-

† *Christus vero tanquam filius in domo sua : quia domus sumus* 6.
nos, si fiduciam, & gloriam spei usque ad finem, firmam
retineamus. † Quapropter sicut dicit Spiritus Sanctus : - Hodie 7.
si vocem eius audieritis, † nolite obdurare corda vestra, sicut in ^{Ps. 94. b. 8.} 8.
exacerbatione, secundum diem tentationis in deserto, † ubi 9.
tentauerunt me partes vestri; probauerunt, & viderunt opera
mea † quadraginta annis : Propter quod infensus fui generatio- 10.
ni huic & dixi : Semper errant corde. Ipsi autem non cogno- C.
uerunt vias meas, † sicut iuravi in ira mea : Si introibunt in re- 11.
quiem meam. † Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum 12.
cor malum incredulitatis, discedendi a Deo viuo : † sed adhor- 13.
tamini vosmetipsos per singulos dies, donec Hodie cognomina- 14.
tur, ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati. † Partici- D.
pes enim Christi effecti sumus : si tamen initium substantia eius 15.
usque ad finem firmum retineamus. † Dum dicitur. Hodie
si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quem-
admodum in illa exacerbatione. † Quidam enim audientes ex- 16.
acerbauerunt, sed non vniuersi qui profecti sunt ex Aegypto per
Moysem. † Quibus autem infensus est quadraginta annis ? 17.
Nonne illis, qui peccauerunt, - quorum cadauera prostrata ^{Nu. 14. 6.} 17.
sunt in deserto ? † Quibus autem iurauit non introire in re- 18.
quiem ipsius, nisi illis, qui increduli fuerunt ? † Et videmus, 19.
quia non potuerunt introire propter incredulitatem.

Vnde fratres Sancti vocationis celestis participes considerate. Apostolum & Ponti-
 ficem confessionis nostrae Iesum, qui fidelis est ei qui fecit illum sicut & Moyses in o-
 mni domo eius. Fratres eos vocat tam carne quam spiritu, quia ex eodem
 genere erant eandemque fidem habebant: sanctos, quia sanctificati fuerant fide
 passionis Christi & aqua baptismatis. Qui participes erant celestis vocationis hoc
 est patriæ celestis ad quam Dominus omnes vocauit dicens. *Venite ad me omnes qui*
laborati & onerati estis & ego reficiam vos. Considerate, inquit, Apostolum & Ponti-
 ficem fidei nostræ Iesum. Apostolus Græce, Latine dicitur missus & Dominus Iesus
 Apostolus noster, quia gratis à Deo Patre nobis missus est, sicut ipse testatur dicens
non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel & sicut misit me Pater & ego mitto vos. Mat. 11. v. 28.
 Vnde & idem egregius Prædicator alio in loco dicit misit Deus filium suum tactum
 ex muliere Pontifex autem confessionis nostræ est, quia confessionem fidei nostræ
 prætendit ante Deum Patrem. Qui fidelis est ei, id est, Deo Patri qui fecit illum iux-
 ta, quod alibi dicitur. *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.* Notandum
 autem de humanitatis essentia hoc dictum in qua ipse fidelis fuit Deo Patri obediens
 usque ad mortem nonne fidelis erat Deo Patri quando omnia quæ agebat non suæ
 gloriæ reputabat, sed Patri dicens. *Pater in me manens ipse facit opera.* Sicut & Moy-
 ses, inquit, fidelis erat, vel fuit in omni domo eius: domus Dei hic populum Dei de-
 bebamus intelligere plebem, scilicet, Israeliticam cui Moyses præpositus est à Deo de
 qua domo dicit Esaias *Vinea Domini exercituum Sabaoth domus Israel,* & iterum hor-
 tando

- tando domus Iacob *venite & ambulemus in lumine Domini*, in qua domo Moyſes fidelis, id eſt, deuotus & bonæ voluntatis defendens ea quæ Dei erant ſibi que non ſurſans gloriam Dei, *amplioris enim gloriæ iſte præ Moyſe dignus habitus eſt, quanto ampliore honorem habet domus Dominus qui fabricauit illam*, hoc in loco aut erit Hypallage in ſenſu, vt ſatis neceſſaria ſub auditio ſupponatur, hoc modo tanto maioris gloriæ Chriſtus præ Moyſe dignus inuentus eſt, quanto maior etiam honorem habet ſubaudi Dominus domorum, qui fabricauit eandem domum, ſiue tanto maioris gloriæ Chriſtus præ Moyſe inuentus eſt, quanto maiorem honorem habet fabricator à domo, quam ipſe fabricauit redditiq; cauſam, quare maioris gloriæ ſit fabricator domus, quam domus, ab eo fabricata *omnis namq; domus fabricatur ab aliquo, qui autem omnia creauit*, ſubaudi Deus eſt, hic factorem à factura diſcernit & triuſque domorum auctorem Deum eſſe intelligi volens & populi, videlicet. *Et Moyſes quidem fidelis erat*, hoc eſt deuotus & bonæ voluntatis *in domo eius tanquam famulus in testimoniū eorum*, ſubaudi verborum, *quæ dicenda erant* Chriſtus autem *tanquam filius in domo ſua*, habitat ordinans & diſponens illam quanta differentia eſt inter famulum, quem Pater familias præponit domui ſuæ & filium, quem derelinquit haredem tanta diſtantia eſt inter Moyſen & Chriſtum Moyſes enim fidelis & deuotus famulus fuit in domo Dei omnipotentis, hoc eſt, in plebe Iſraelitica in testimoniū eorum verborum, quæ per illum dicenda erant ad populum, iterumq; populi ad Deum Chriſtus vero libere ordinat domum ſuam, *quæ domus ſumus nos, ſi fiduciam & gloriā ſpei vſq; ad finem firmam retineamus*. Hortatur iterum Apoſtolus Hebræos fortiter ſtare in fide & perſeuerare in bono opere, iungens ſe more ſolito illis domus, inquit, Dei ſumus, fiduciam, id eſt, fidem rectam & gloriā ſpei noſtræ firmā retinuerimus vſque ad finem mortis noſtræ, vel vſque ad diem iudicii gloria ſpei noſtræ eſt, quia gloriamur nos in ſpei iam eſſe filios Dei & quæ modo tenemus in ſpe credimus nos poſſeſſuros in re bona etiam quæ nobis promiſſa ſunt, in hac poenali vita habere nequaquam poſſumus quamobrem habentes fidem rectam ſpem certam expectemus patienter præmia nobis à Domino promiſſa. Sequitur. *Quapropter ſicut dicit Spiritus ſanctus: Hodie ſi vocem eius audieritis nolite obdurare corda veſtra, & cætera vſque ſi intrabunt in requiem meam*. De ſpe Paulo ſuperius locutus fuerat B. Apoſtolus, quod oporteat ſperare ea quæ futura ſunt & dar in testimoniū propheticum ſub comparatione quomodo illi perierunt, qui deſperauerunt de potentia omnipotentis Dei & quid promeruerunt pauci, qui ſub ſpe certa promiſſis Dei crediderunt. Quia ergo obſcure locutus eſt Apoſtolus, neceſſe eſt replicari hiftoriam veteris teſtamenti, vt manifeſtior fiat ratio educus populus Iſraeliticus de Ægyptiaca ſeruitute in ſignis & mirabilibus Domini cum multam viam deſerti perambulaffent paſti à Domino manna à qua de petra potati cuiusque protectione tutati conſilium inierunt omnes mittere de ſingulis tribubus principes ſpeculatores, qui deberent ſpeculari, atque conſiderare terram à Domino ſibi promiſſam. Qui pergentes luſtrauerunt terram reuerſiq; ſunt poſt ſpatium quadraginta dierū ad multitudinem nuntiantes terram fertiliffimam magnorumq; fructuum procreatricem, ſed habere vrbes muratas viroſq; inexpugnabiles eſſe in ea, vt pote de ſtirpe Enachim, hoc eſt, gigantum Iſraelitæ vero ingrati, & inſenſati quos oportebat recordari tantorum Dei beneficiorum, quomodo eos clauſos in medio tanta exercitus multitudinem Ægyptiorum veripuerit de periculis etiam flumium fonte de petra ſine defectu donauerit manna tribuerit atque innumerabilia beneficia eis contulerit, nec Deo crediderunt deſperantes de eius potentia, nec horum aliquid rememorati ſunt, ſed timore deſperabili perterriti murmurando dixerunt. Vinam non introducat nos Dominus in terram illam reuertamur in Ægyptum Deus igitur iratus, quod tantorum obliui fuiſſent beneficiorum ac mirabilium eius iurauit, quod non eſſet intratura generatio illa in requiem & patriam olim patribus promiſſam, ſicque illa ſexcenta millia, quæ egreſſa ſunt, de Ægypto perierunt, præter duos tantummodo Caleph, videlicet, filiū Iephone & Ioſue, filium Nunqui ſeditionem populi compeſcere, niſi ſunt creduli promiſſionibus Domini. *Nonnumquam autem*

tres requies ab Apostolo in hac Epistola commemorari vnā Sabbati, qua requieuit Deus ab operibus suis secundā in Palestina, in quam ingressi Israelitæ requietati erāt à miseria & laboribus multis tertiā quoq; quæ vera est requies regnum, videl. cœlorū ad quā quos peruenire cōtigerit plenissime requiescent à laboribus & ærumnis huius sæculi, de qua hic Apostolus cum prophetando spiritualiter loquitur dicens. Quapropter subaudi, quia domus Dei sumus si fidē rectā & gloriam spei firmam retinuerim⁹ nolite obdurare corda vestra, ne similia patiamini, qualia progenitores vestri passi sunt priuati requie promissa, hortatur Apostolus Hebræos, his verbis vt non essent infideles & increduli, vt perderent requiē æternam sibi à Domino promissam, sicut perdiderūt Patres eorum requiē temporalem, nolite, inquit, obdurare corda vestra, sicut subaudi obdurauerunt Patres nostri in exacerbatione, id est, amaricatione, qm̄ me ad amaritudinem prouocauerunt secundum diem tentationis eorū in deserto, vbi tentauerunt me Patres vestri multis modis dicentes nunq̄ poterit Deus parare mensam in deserto? Et nunquid poterit nos in terrā Patribus promissam introducere? Quod aut̄ dicit hodie non loquitur iam Psalmista ad illos, qui mortui sunt in deserto murmurādo contra Dominū & increduli existendo, sed potius ad illos, qui dominicæ prædicationis tempore fuerūt Apostolorum, quæ & vsq; ad finem sæculi futuri sunt hodie, inquit, id est, in die noui testamenti, vel omni tempore, quamdiu dicetur hodie nolite obdurare corda vestra hodie namq; pro sempiterno ponitur, donec mundus & vita præsens manet. Sequitur, *probauerunt & viderunt opera mea*, quadraginta annis, q̄ dicit probauerūt opera & mirabilia mea nō est ita intelligendū, vt dicatur probauerunt. i. elegerunt causā gratiarum actionum, sed potius probatio hic ad curiositatē est referenda & tentationem probauerūt, inquit, opera mea hoc est curiositatis causā exquisierūt tentantes vtrū non omnipotēs essem, sed quid factum est, viderunt illā per quadraginta annos & permanserūt ingrati potest q̄ dicit quadraginta annis & ad sequentia coniungi quadagesimus aut̄ numerus mysticus in diuina scriptura habetur quadraginta diebus Dñs in deserto ieiunauit vt triumpharet de illo per quē illi quadraginta annis murmurauerūt in Eremito contra Dñm consummataq; tota gloria victoriæ in passione & resurrectione quadraginta diebus fuit cū Discipulis antequam cœlorum altitudinem penetraret primis ergo quadraginta diebus tentationē huius peregrinationis ostendit posterioribus quadraginta diebus consolationem qua consolaturi sunt in Patria corpus enim eius. i. Ecclesia necesse est, vt tentationes patiatur in præsentī sæculo, vt postmodum peruenire possit ad gaudia patriæ tñ & in præsentī non deest ille cōsolator, qui dixit ecce ego vobiscū sum omnibus diebus vsq; ad consummationē sæculi. Sequitur, pp̄ quod subaudi, q̄a tentauerunt me, causāq; curiositatis quadraginta annis opera mea probauerunt offensūs fui generationi huic plus est dici offensum, siue infensum, q̄ iratum. Quoniā, qui irascitur facile potest ab ira remoueri, qui vero infensus, siue offensus fuerit, aut vix, aut nullo modo potest placari ita omnipotens Deus offensus, id est, valde & implacabiliter iratus fuit illis sexcentis millibus quæ perierunt in deserto & dixit ad Moysen & Aaron, vel etiam ad Iosue, semper errant corde. Multis modis castigauit eos omnipotens Deus, sed illi semper corde errauerunt à via veritatis & rectitudine deuiantes. Quicumque enim Dei voluntatem non secundat errat à rectitudine iustitiæ, ipsi vero non cognouerunt vias meas, non cognouerūt dicit, hoc est non approbauerunt, nec elegerunt actiones meas, & præcepta mea, vel non cognouerūt, quia noluerunt ad hoc cognoscere, vt tenerent & obseruarent illa sicut iuravi in ira mea, si introibunt in requiam meam, si aliqn̄ ponitur pro affirmatione, aliqn̄ pro dubitatione, aliqn̄ pro negatione, vt in præsentī loco p̄ nō, & in psalmo dicente Propheta, *si reddisti retribuētibus mihi mala*. i. non reddidi ordo verborum est non introibunt in requiē meā, sicut iuravi in ira mea hoc est in vindicta mea ira. n. Dei vindicta illius est loqui Deū magnū est iurare vero nimis metuendū cum enim oīs sermo pro iuramento accipi debeat, qm̄ semper verus est, dicitur aliqn̄ iurare ad exagerandam vim rei & vt terrorem incutiat auditoribus, sic dicitur & irasci more humano cū semper ipse idem maneat, quatenus dum audiuiimus illū iratum

- H. metuamus ~~perire~~, quod autem dicit non intrabunt in requiem meam, hic sicut supradictū est geminam requiem debemus intelligere vnam, scilicet, terræ re-
 missionis promissam Abrahæ quam illi perdidērunt propter infidelitatem suam al-
 tera vero vitam æternam, de qua Apostolus spiritualiter loquitur in quam non in-
 trabunt Iudæi in infidelitate manentes. *Videte fratres ne forte sit in aliquo vestrum cor*
 XII. *malum incredulitatis discedendi à Deo viuo.* Hortatur iterum eos Apostolus blandiē-
 do vocans eos fratres & dans consilium, quomodo intrare possint in requiem verā
 fratres mei carne, fratres etiam fide, videte, id est, cauete, summaq; diligentia atten-
 dite, ne forte sit in aliquo vestrum voluntas, non bona & cor malum incredulitatis
 XIII. discedendi à Deo viuo, sicut fuit in illis, qui errauerunt in deserto adorando, idola
 & pereatis; sicut illi perierunt, *sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec hodie*
cognominatur, ut non obduretur, quis ex vobis fallacia peccati. Quia illis Iudæis scribe-
 bat, qui iam crediderant & inter quos tales erant, qui alios in fide, spe, bonisq; ope-
 ribus exhortari poterat, ideo talia loquitur exhortamini inquit, vos inuicem &
 corrigite vosmetipsos per singulos dies donec hodie cognominatur, id est, omni
 K. tempore præsentis vitæ, in quo est spatium pœnitendi, si quisquam peccauerit non
 desperet de venia, quamdiu viuit, nec obduretur aliquis vestrum fallacia peccati, id
 est, desperationem decipiente peccato infidelitatis, quasi per pœnitentiam nō pos-
 sit promereri indulgentiam. Ille enim, qui satis perfecte non credit, solet plerumq;
 XIV. in desperationem ruere redditq; causam quare nemo debeat desperare de venia
 dicens: *Participes enim Christi effecti sumus.* Quid est participes Christi effecti sumus?
 Christo participamus & coniungimur, vtpote vnum cum illo existentes, siquidem
 in hoc participamus illi, quia ipse caput nostrum & nos membra illius cohæredes
 & corporales illi secundum spirituales hominem, qui creatus est in ipso in eo etiā
 participamus illi, quia corpus & sanguinem eius sumim⁹ ad redemptionem nostri.
 XV. Quapropter non est desperandum, *si tamen initium substantiæ eius, vsq; ad finem fir-*
miter retineamus dum dicitur, hodie si vocem eius audieritis nolite obdurare, corda vestra
 contra Deum per infidelitatem, *quemadmodum in illa exacerbatione,* subaudi obdu-
 rauerunt Patres vestri corda sua initium substantiæ, dicit fidem Christi per quam
 subsistimus & renati sumus, quia ipse est fundamentum omnium virtutum & bene
 substantiam eam vocat, quia sicut corpus anima subsistit & viuificatur ita anima fi-
 de subsistit in Deo & viuit, ac sine fide, quasi nihil est, vnde dicit per Prophetam, *in-*
 Heb. 10. v. *stus autem meus ex fide viuit,* & idem egregius prædicator, *sine fide impossibile est placere*
 38. *Deo,* substantia autem Christi appellatur fides, vel quia ab eo datur, vel certe, quia i-
 Heb. 11. v. 6 ipse per eam habitat in cordibus fidelium, iuxta quod idem Apostolus, alias dicit o-
 ptando in interiori homine habitare Christum per fidem in cordibus vestris. Tunc
 ergo veraciter Christi participes sumus si fidem eius, vsque ad finem mortis nostræ,
 vel vsq; ad diem iudicii firmam retinuerimus omni, videlicet, tempore, quamdiu
 dicitur nobis per Prophetam hodie si vocem meam audieritis nolite obdurare
 L. corda vestra. *Quidam enim audientes exacerbauerunt, sed non uniuersi omnes, qui profe-*
 XVI. *cti sunt ex Ægypto per Moysen.* Illius historiæ tacite mentionem facit quando reuer-
 sis exploratoribus dixerunt murmurando, vtinam non introducat nos Dominus,
 in terram illam. Iosue autem & Caleph glorificauerunt Deum dicentes ad omnem
 multitudinem potens est Dominus introducere nos in terram illam. Quidam ergo
 audientes verbum Dei de promissione & sermonem exploratorum ad amaritudi-
 nem prouocauerunt eum ob incredulitatis & desperationis malū sexcenta, videli-
 cet, millia quorum corpora prostrata sunt in deserto, sed tamē non exacerbauerūt
 cum omnes qui profecti sunt, ex Ægypto, quoniam Iosue & Caleph ex tanta multi-
 tudine glorificauerunt illū, vnde & meruerunt terrā repromissionis non solum in-
 trare, vel possidere, sed etiam alijs per sortem diuidere. Quare autē Apostolus profe-
 quatur sensus est audierunt illi omnes verbum Dei de promissione terræ repromis-
 sionis, sicut & nos audiuius de Patria cœlesti, sed quid profuit illis sermo auditus,
 nolite ergo putare, quod ex auditu tantum prædicationis introitus sit in requiē Dei,
 XVII. nisi adhibita fuerit fides de corde puro. *Quibus autem insensus est quadraginta annis?*

neque illis qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto. Quibus autem iurauit non introire in requiem suam, nisi illis qui increduli fuerunt? id est, illis qui dubitauerunt, quod non potuisset eos Dominus ducere in terra repromissionis. Et videmus, id est, intelligimus, quoniam non potuerunt introire, in requiem ipsius illa sexcenta millia, propter incredulitatem.

CAPVT IV.

Quandoquidem Iudei ob incredulitatem non introierunt in promissam requiem, & reliquum est, ut alij ingrediantur. curandum est ne eum frustremur, sed credentes, in ipsam admittamur. De viuo & efficaci Dei verbo quod omnia conspicit, deque eius infirmitate, ut nostris compateretur infirmitatibus.

Ineamus ergo, ne forte relictæ pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex vobis deesse. † Etenim & nobis nunciatum est, quemadmodum & illis: sed non profuit illis sermo auditus, non admixtas fidei ex iis quæ audierunt. † Ingrediemur enim in requiem, qui credidimus: quemadmodum dixit: Sicut iuravi in ira mea. Si introibunt in requiem meam: & quidem operibus ab institutione mundi perfectis. † Dixit enim in quodam loco de die septima sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis. † Et in isto rursum: Si introibunt in requiem meam. † Quoniam ergo superest introire quosdam in illam, & ij, quibus prioribus annunciatum est, non introierunt propter incredulitatem: † iterum terminat diem quendam, Hodie, in David dicendo, post tantum temporis, sicut supra dictum est: Hodie, si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. † Nam si eis Iesus requiem prestisset, nunquam de alia loqueretur, posthac, die. † Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei. † Qui enim ingressus est in requiem eius: etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus. † Festinemus ergo ingredi in illam requiem: ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum. † Viuus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens usque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis. † Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius, ad quem nobis sermo. † Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit cælos, Iesum filium Dei: teneamus confessionem. † Non

enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. † Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratia: ut misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.

I.
A.

Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiē eius ipsius existimetur aliquis ex vobis deesse. Timeamus, inquit, perditionē illorum iustumq; Dei iudicium, qui reddit vnicuiq; secundum opera sua, ne forte relicta & neglecta pollicitatione fidei, quam Deo dedimus in baptismo introeundi in requiē patriæ cœlestis reuertamur iterum ad opera infidelitatis, quæ abdicauimus coram multis

Mat. II. v.
29.

testibus potest & de illa pollicitatione intelligi quā Dominus promisit nobis dicens. *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris, & ipse nobis illam requiem promisit & nos spondimus nos intraturos in eam tempore baptismatis.* Quamobrem laborate ne existimetur aliquis ex vobis deesse ab illo regno, hoc est, ne aliquis vestrum minus dignus inueniatur introeundi in requiē Dei. Loquitur adhuc hic Apostolus more viatorum proficiscentium de vna regione ad aliam quibus solet dicere his, qui omnibus præest videte, ne quis vestrum in itinere maneat, ut simul omnes peruenire possimus quo tendimus, sed & si cuius iumentum præ lassitudine defecerit subleuate inuicē eius sarcinas, ne forte ab hoc in via remaneat electi enim in præsentī sæculo, quasi in via sunt tendentes ad patriā sed ne quis remaneat, qui non possit peruenire ad patriam cœlestem simplices quique & infirmi subleuandi sunt ope & auxilio fortiorum iuxta illud. *Alter alterius onera portate, etenim nobis nuntiatum est quemadmodum & illis.* More solito iungit se

Gal. 6. v. 2.

II

Iudæis, qui tunc temporis erant & dicit etenim omnibus nobis Iudæis nuntiatum est, ut intremus in patriæ requiem cœlestis quemadmodum & illis, qui egressi sunt ex Ægypto annuntiatum est, ut intraret in requiem terræ repromissionis. Nobis tamen per filium illis autem per famulum. *Sed non profuit illis sermo auditus non admistus fidei ex ijs, quæ audierunt, illa sexcenta millia per Moysen de requie terræ repromissionis Palæstinæ non profuit: illis quia non fuit admixtus & coniunctus fidei, siue contemperatus fide ex his promissionibus, quæ audierunt, tunc enim prodesset eius sermo auditus, si credidissent, quoniam tunc esset contemperatus fide.* Quia verò non crediderunt, non fuit coniunctus fide ideoque nihil eis profuit, quod audierunt, quoniam in eam intrare non meruerunt. Post hæc verba exhortationis subiungit Apostolus dicens: *Ingreдемur enim in requiem, qui credidimus quemadmodum dixit, sicut iuravi in ira mea, si introibunt in requiem meam.* Isto in loco ad cōtemplationem sensus necesse est adijcere aliquid ingrediamur, inquit, in requiem patriæ cœlestis à Deo nobis promissam, subaudi ne forte dicatur nobis si increduli fuerimus, quemadmodum dixit illis, qui non introierunt, *si introibunt, id est, non introibunt in requiem meam, quibus verbis hortatur omnis intrare in requiem Domini ne forte dicatur ob infidelitatem, quod illis dictum est: nam sicut certum est, quod increduli non introibunt, sic certum fixumq; habetur, q̄ creduli introibunt.*

B.

III.

& quidē operib⁹ ab institutione mundi perfectis, id est, ornatu mundi perfecto. *Dixit quodam loco de die septima, sic & requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis.* In Genesi dixit Deus per Moysen istud his verbis festinat Apostolus ostendere aliā esse requiem ad quam vocati sumus, quam fuerit illa in Palæstina, ad quam Iudæi vocati sunt, nec dicit nos intraturos in illam, quæ fuit in Palæstina, sed ostēdit illos intrasse propter duritiam cordis sui, nec in Palæstinam, nec in requiem cœlestem, dicit ergo de prima requie sic. Requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis requieuit quidem à conditione nouarum creaturarum, sed non requieuit à gubernatione eorum, quæ fecerat & ut quotidie ex ipsis etiam non producat. Vnde veritas in Euangelio Iudæis dicit, *Pater meus usque modo operatur & ego operor.* Non enim plus fuit Deo mundum ex nihilo creare, quam factum gubernare præmissa ergo

IV.
C.

prima

Io. 5. v. 17.

prima requie septimi diei, in qua requieuit Deus subiunxit secundam, quæ promissa est populo Dei dicens de illa quidam, quodam loco ita dixit Deus per Moysen & in isto, subaudi loco, *rursum* dicit, *si introibunt in requiem meam*, si vero coniunctio, sicut iam supradictum est, pro affirmatione, pro dubitatione, & pro abnegatione accipi potest superius namque; pro negotiatione duobus in locis posita est, ubi ait, iurasse Deum propter incredulitatem illorum, si introibunt in requiem meam, id est, non introibunt; hic vero pro affirmatione potest accipi, sub alio sensu, secundum, quod Iohannes Chrysostomus alijque Doctores exposuunt. Quasi diceret, si introibunt in requiem meam, subaudi bene habebunt; & hac de requie, quæ fuit in Palestina accipe, unde protinus addit quoniam, ergo superest quosdam introire in eam, & hi quibus prioribus annuntiaturum est non introierunt propter incredulitatem, quia pauci intrauerunt in eam requiem, quæ fuit in Palestina, id est, duo tantum Caleph & Iosue ex omnibus illis qui de Aegypto exierunt, ideo dicit, *quoniam superest*, vel restat, *quosdam introire*, in requiem terræ repromissionis & hi, id est, sexcenta millia. *Quibus prioribus annuntiaturum est non introierunt*, in eam, sed cadauera eorum prostrata sunt in deserto. *Iterum terminat diem quendam*, hodie, in Dauid dicendo, post tantum temporis, sicut supradictum est, hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Ordo verborum est post tantum temporis, quod illi murmurauerunt, & mortui sunt in deserto, terminat, hoc statuit & definit Spiritus sanctus. *Iterum quendam diem*, sicut iam supradictum est, ubi Apostolus ex persona Prophetæ, loquitur hodie, si vocem eius audieritis, & cætera. Quasi diceret, alijs verbis, o Iudæi concius mei, nolite putare, quod istud, quod Dauid dixit, hodie si vocem eius audieritis nolite obdurare corda vestra, ad illud tempus pertineat, quo illi murmurauerunt in deserto, vel quod causa salutis illorum dixerit, quia iam mortui erant, quoniam ad aliud tempus pertinet, videlicet, ad tempus noui testamenti, a die enim murmurationis eorum, in deserto multum tempus est, usque ad Dauid, & usque ad nos quibus Dauid, ista loquitur. Simulque considerandum, diem pro tempore dominici aduentus nouique testamenti accipiendum, & quod dicit in Dauid, tale est, quasi per Dauid mutauit præpositionem more solito, potest & ita intelligi, quod dicit terminat quendam diem hoc est terminum & finem imponit Spiritus Sanctus præteriti temporis, quod fuit a die murmurationis eorum, & dat initium alteri tempori, dicendo per Dauid hodie, sequitur. *Nam si eis Iesus filius Naue* ductor populi israelitici, *præstiterit requiem*, subaudi veram, *nunquam de alia requie loqueretur* Dauid post hodie, id est, deinceps postquam illa adepti essent, hic ostendit tertiam quandam requiem, de qua Dauid dixit, hodie & cætera. Non illam significans ad quam Iesus filius Naue populum introduxit, sed aliam quandam multo excellentiorem, ad quam non typicus Iesus, sed verus introducit quotidie eos, qui sunt eius, si enim Iesus filius Naue veram præstitisset requiem populo cuius ductor extitit nequaquam de alia requie loqueretur Dauid postea. Certum est ergo, quia futurum est quosdam accipere requiem, quæ per illam significata est, quæ fuit in Palestina itaque subaudi, quia Iesus filius Naue non præstitit veram requiem populo, cui præerat relinquitur, id est, reseruat in futurum Sabbatismus populo Dei veram requiem patriæ cælestis, sabbatismum dicebat, requies ergo cælestis Sabbati populo Dei credenti veraciter reseruatur in futurum vita, scilicet æterna, quæ præcellit Sabbathum legis, quoniam in illo quiescebant tantum corpora, in ista autem animæ populi Dei. Unde & sequitur, *Qui enim ingressus est in requiem eius*, tempus, videlicet, noui testamenti dicendo per Dauid hodie, hoc est, in requiem Dei omnipotentis, qui est in vita æterna, etiam ipse requieuit ab operibus suis terrenis, omnibusque laboribus, sicut à suis Deus, requieuit die septima. Requies Dei perfectio operum illius intelligenda est, videlicet, dum sexto die finita primordiali rerum creatione in septimo cessauit à creatione nouarum naturarum, per illam vero requiem Dei, quæ non est æterna, studiose prouocat nos ut ad requiem æternæ beatitudinis illam, quam sabbatismum appellat, totis nisibus anhelemus. Quisquis ergo istud Dei Sabbathum intraverit, requiescit perpetuo ab omni labore & opere, sicut Deus requiescit à creatione nouarum rerum.

Festinemus ergo ingredi in illam requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.

Heb. xi. v. 6 *emplum.* Magna quidem res, & salutaris est fides, quoniam sine hac non est saluari possibile alicui, *sicut scriptum est, sine fide impossibile est placere Deo.* Quisquis Deo
 Iac. i. v. 26. non placet, non saluatur, sed ad salutem non sufficit sola fides, necessarium est enim operari per dilectionem fidei, & conuersari digne Deo, quia *fides sine operibus mortua est*, considerat proinde Apostolus fidelitatem perpetuæ vitæ, hortatur dicēs, festinemus fide recta, operatione sancta introire in illam requiem patriæ cœlestis nobis promissam, ne aliquis vestrum incidat in id ipsum exemplum incredulitatis, & desperationis, in quod illi ceciderunt. Festinemus, inquit, quoniam non sufficit sola fides, sed debet addi & vita fide condigna, sufficienter enim exemplum parentum vestrorum docemur, ne in id ipsum incidentes, in quod illi ceciderunt, talia
 G. patiamur, qualia illi passi sunt. *Viuis est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti*, Apostolo dicente, & hortante, festinemus ingredi in patriam cœlestē fide & operatione, ne aliquis vestrum incidat in id ipsum infidelitatis exemplum, in quod illi ceciderunt, & eueniant vobis talia, qualia illis euenerunt, qui prostrati sunt in deserto. Poterant illi Iudæi respondere, nequaquam nobis talia euenient, quia non habemus Prophetas, & Iudices per quorum ora nobis loquatur Dominus, sicut illi habuerunt, ideoq; quicquid egerimus excusabiles erimus, ad hæc Apostolus, volens ostendere eundem nos habere Iudicem, quem illi habuerunt, qui illos propter incredulitatem damnauit, dixit non est ita, viuis est enim sermo Dei, & efficax sermo Dei Patris, & verbum, filius est, qui potentialiter interfecit illa sexcenta millia in deserto ob suam infidelitatem, & quia ei noluerunt credere, hic est sermo qui nunquam moritur, sed semper idem manet iuxta quod Psalmista, dicit. *Tu autem idem ipse es & anni tui non deficient*, hic est sermo qui de se ipso dicit. *Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in aeternum*, si enim illi istum sermonem Dei seruassent recte viuendo, & bene viuendo, viuerent & temporali & æterna vita, terramque & promissionis intrarent. Similiter & nos si seruauerimus sermonem eius, viuemus, requiemq; cœlestem intrabimus, iste sermo Dei Patris, qui semper uiuit, cum Patre & per quem omnia Pater iudicat, efficax est, hoc est ad operandum facilis, quia sine labore operatur. *Ipse enim dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt*, penetrabilior quoq; est omni gladio ancipiti hoc est ex vtraq; parte acuto, quia gladius materialis vtraque parte acutus, membra potest diuidere à corpore & penetrare secreta carnis adeo ut animam corporis faciat exire, ipsūq; corpus in mortem redigat. Sed tamen ipsam non potest diuidere minutatim, neq; secreta eius penetrare, vnde Dominus dixit. *Nolite timere eos qui occidunt corpus animam autem non possunt occidere.* Sequitur pertingens idem sermo Dei, usq; ad diuisionem animæ; ac Spiritus compagum quoque, & medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis, anima viuimus, spiritu rationabiliter intelligimus, vita nobis carnalis cum bestiis communis est, ratio spiritualis cum Angelis, & sunt quædam peccata quæ pertinent specialius ad corpus, quam ad Spiritum, ad corpus ut est odium, dolositas, inuidia, cæteraque huiusmodi, quæ sine actu corporis non constant & quia corpus anima viuificatur, non incongrue per animam possumus intelligere peccata corporalia, per Spiritum vero peccata spiritualia, quæ in secreto mentis versantur, iterum per compages debemus intelligere cogitationes, quæ sibi inuicem compaginantur, & coniunguntur dum vna alteram subsequitur, per medullas vero subtiles intentiones. Et hoc est, quod subiungit discretor cogitationum, & intentionum, cordis cogitationes referens ad compages, intentiones ad medullas, ita autem iungendus est iste versiculus, viuis sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad diuisionem compagum, diuisionemq; medullarum, & discretor cogitationum, & intentionum cordis. Sermo ergo Dei Patris in tantum est efficax, ut penetrabilior omni gladio ancipiti, ut discernat inter opera carnis, & opera Spiritus, inter carnalia peccata, & spiritualia, & inter cogitationes bonas malasue, potest enim cogitatio, utcumq; bona esse, & intentio mala, verbi gratia, ut sub comparatione loquamur. Est quædam vidua, cuius possessio hæreditaria à fortiori inuaditur, accedens autem ad Iudicem, legisque Doctorem depre-

deprecatur, quatenus suscipiat eius causam, sitque ei in auxilium, qualiter obtinere possit hæreditatem sibi abstractam, promittens ei aut centum solidos, aut etiam nõ modicam partē eiusdem hæreditatis, qui videns ingrediens Ecclesiā Dei prostermit se in faciem, orans & dicens, Deus æterne, qui omnia iuste iudicas, & qui dixisti, iudicate pupillo, defendite viduam, præbe mihi auxilium hodie, quatenus causam huius viduæ obtinere possim, hæc dicens cogitatio quidem & verba bona sunt, sed intentio nequaquam, quoniam nisi vidua aliquid promississet, quod ille speraret se accepturum, nequaquam causam illius suscepisset. Hanc subtilitatem cogitationū, & intentionum cordis discernit, & iudicat sermo Dei, considerans quo animo, vel quo desiderio quisque seruiat in corde. Tamque penetrabilis est eius intuitus, ut omnia nostra, quæ agimus, vel cogitamus, certius ab illo, quam à nobis ipsis cognoscuntur. Illum ergo habemus in testimonium actuum nostrorum, cogitationumq; vel intentionum nostrarum, quem iudicem habituri sumus. Timeamus eius præsentiam, cuius scientiam nullatenus effugere valeamus. Vnde sequitur, *non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius*, neq; Angelica creatura, neq; humana inuisibilis est in conspectu eius, *omnia autem nuda*, id est, manifesta, & *aperta sunt oculis eius*, hoc est præsentia illius. Quomodo ergo potest illi aliqua res incognita esse, à quo omnia facta sunt? Nec mirum si totus, vbique totam suam agnoscat creaturam. Hic maxime terruit Apostolus Iudæos dicens, omnia nuda, & aperta esse oculis eius, *ad quem nobis sermo*. Quid est, ad quem nobis sermo est, ad quem filium, nisi quia ipsi reddituri sumus rationem actuum nostrorum, simulque cogitationum, & intentionum. *Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetrauit celos Iesum filium Dei, teneamus confessionem*, id est, fidem nominis eius. Paulus in superioribus de diuinitate filij Dei differens dixit omnia nuda, & aperta oculis eius, nunc autem quia de carne loquitur, de Pontificatu disputat illius, qui semetipsum obrulit in ara cuius causa nostræ salutis, ipse enim Pontifex, siue Sacerdos, ipse & sacrificium. Pontifex namque dicitur eo, quod pontem & viam præbeat populo, & ipse Dominus viam rectitudinis nobis exhibuit, per quam ambulare debeamus, dicens. *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde*, & pontem ad patriam cœlestem perueniendi præstitit sanguine passionis suæ cū aqua baptismatis, vel quia ipse primus cœlos penetrauit: ergo Moyses ductor populi, cui promissa est requies transitoria, non intrauit in requiē, populo sibi credito promissam. Vnde & magnū Pontificem eum appellat, qui habet æternum sacerdotium, semper viuens ad interpellandum pro nobis, sic enim dixit de illo Angelus ad Mariā, *hic erit magnus & filius altissimi vocabitur*. Ostendens etiā illum esse filiū Dei, dixit Iesum filium Dei, & nusquam de Moyse dicere voluit, sed potius eum famulū eius dixit. Sequitur, *non habemus Pontificem, qui non possit compati*, siue condolere, *infirmatibus nostris*, hoc est dicere, nõ ignorat, quæ nostra sunt, venit enim per viā humanæ cōditionis per omnia, sine peccato. Quæ app non solum per hoc, quod Deus est, & omnia nouit, cognoscit infirmitatē fragilitatis nostræ, & potest misereri, verū etiam per hoc, quod homo est, nostri particeps factus in fragilitate carnis abiq; peccato, & cognoscit & indulgere valet. Multi Pontifices ignorāt eos, qui in tribulatione sunt constituti, neq; quæ sit tribulatio in quolibet sciunt, impossibile quippe est afflictiones afflictorū, ei qui experimentū non habuit afflictionis, & sensibilibiter omnia non sustinuit. Pontifex aut noster competenter omnia sustinuit, quæ fuerūt illata humanæ miseriæ post peccatū hominis, & tunc in interiora velaminis primi ad thronū paternæ maiestatis ascendit. Vnde & sequitur: *Tentatum aut, subaudi habemus Pontificē per omnia tentamenta. Pro similitudine*, subaudi carnis, peccati absq; peccato, tentatus quidē est Christus multis modis per omnia tentamēta, sed nõ est superatus in tentationibus, quin potius probat⁹ victor gloriosus extitit, tentamenta autē quibus tentatus est, hæc fuerunt, esuries, sitis, tentatio diaboli, persecutio plurimorū, spūta, accusationes, calumnię, repulsio à propria gente, ad vltimū crucifixio. Tentatus est siquidē his modis pro similitudine carnis absq; peccato, sed cū in veritate Christus veram carnem habuisset, quare dicit pro similitudine carnis illum esse tentatum, in hoc enim, quia homo factus est, verā carnē habuit, in hoc vero, quia carnē peccati non habuit, sed absq; pccō similitudine nostræ carnis habuit,

K.

XIII.

XIV.
L.Mat. II. V.
29.

Luc. I. V. 32.

XV.

M.

N.
xvi.

1. Cor. 6. v.
4.

habuit, quæ est caro peccati, nam peccatum non habuit, nec dolus inuentus est in ore eius. Quod si peccatum habere potuisset, haberet utique iam non similitudinem carnis peccati, sed in veritate carnem peccati, caro enim nostra, caro peccati est. Quia cum peccato concipimur, cum peccato nascimur, illius autem caro non fuit, caro peccati, sed munditiæ, & castitatis, atque innocentiae, quia sine peccato conceptus est, sine peccato natus est, sine peccato ab hoc mundo transiit. Quapropter non est tentatus in carne peccati, ut peccatum faceret, sed in similitudine carnis peccati, ut absque peccato maneret ad eam, ergo cum fiducia ad thronum gratiae, ut misericordiam consequamur, & gratiam inueniamus in auxilio opportuno, qui Pontificem habemus, qui scit compati infirmitatibus nostris, per hoc, quod similia sustinuit, & potest adiuuare, per hoc quod Deus est, qui iam penetrauit propria virtute coelorum altitudinem. Hortatur Apostolus accedere nos ad thronum eius, cum fiducia & dicit: *Adeamus* mente & contemplatione per fidem quoque bonis operibus exornatam, *ad thronum gratiae*, hoc est, ad fidem filij Dei, qui nobis datus est à Deo Patre, & qui sedens in plenitudine paternæ maiestatis gratis potest nobis dimittere peccata nostra, gratia namque Dei filius illius appellatur nobis gratis datus, iuxta quod idem Apostolus in hac ipsa Epistola manifestat, dicens, gratia Dei pro omnibus gustauit mortem, & quare debeamus accedere ad thronum eius, fide & deuotione subsequitur, inquiens, *& misericordiam consequamur*, id est, remissionem peccatorum, *& gratiam*, donorum Spiritus Sancti, siue indulgentiam, *inueniamus in auxilio opportuno*, id est, in presenti sæculo, nunc enim opportunum est tempus auxilij, & misericordiae illius, de quo Apostolus alias dicit, *ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*, & de quo Propheta, *tempore*, inquit, *accepto exaudiuit te*, cui enim in presenti sæculo misericordiam suam præstitit, dimittendo ei peccata, & gratia donorum spiritualium replet, illum utique in futuro regno secum regnare permittit, & quia Pontifex noster est, sedens in throno gloriæ paternæ, omnia tribuet, quæ nobis ad salutem venire certissimum est, unde & sequitur.

C A P V T V.

Christus debito ordine factus noster Pontifex, precesque patri offerens, exauditus est: & discens ex iis quæ passus est obedientiam, factus est obtemperantibus causa salutis æternæ: sed reconditorum de ipso mysteriorum capaces non erant ij ad quos hic scribebat Apostolus.

1. A. *mnis namque Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis, quæ sunt ad Deum, ut offerat dona, & sacrificia pro peccatis: † qui condolere possit iis, qui ignorant, & errant: quoniam & ipse circumdatus est infirmitate: † & propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis. † = Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam Aaron. † Sic & Christus non semetipsum clarificauit, ut pontifex fieret: sed qui locutus est ad eum: = Filius meus es tu, ego hodie genui te. † Quemadmodum & in alio loco dicit. = Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. † Qui in diebus carnis*
2.
3.
4. B.
5. Exo. 28.
6. 1. Par. 26.
7. c. 18.
8. Pf. 2. b. 7.
9. Pf. 109. b.
10. 4.
11. 7.

sua, preces supplicationesque ad eum, qui possit illum saluum, facere à morte, cum clamore valido & lachrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia. † Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam: & consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ, † appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchisedech. † De quo nobis grandis sermo, & in interpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. † Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus: rursum indigetis, ut vos doceamini, quæ sint elementa exordij sermonum Dei: & facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibo. † Omnis enim, qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ: paruulus enim est. † Perfectorum autem est solidus cibus; eorum, qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

Omnis namq; Pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur, in iis quæ ad Deum pertinent, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis qui possit condolare his qui ignorant, & errant: Quoniam & ipse circumdatus est infirmitate: & propterea debet quemadmodum & pro populo, ita etiam & pro semetipso offerre pro peccatis. In his verbis quædam ponit Apostolus communia Christo, & sacerdotibus legis, quædam vero ad altiora pertinentia, proprie ad Christum, & iterum quædam humiliora pertinentia solummodo ad sacerdotes legis veteris, nam quod ait omnis Pontifex ex hominibus assumptus sicut Aaron, & Christus pro hominibus constituitur in his officijs, quæ ad Deum pertinent, orando pro illorû salute, hoc commune est Christo & illis sacerdotibus, Pontificis enim officiû est inter Deum stare, & Populû, Deumq; deprecari pro populi delictis, hoc est: Christus per hoc, quod homo & Deus est, fecit seipsum offerens pro peccatis nostris semper viuens ad interpellandû Deum Patrẽ pro nobis, semel quidem ex hominibus assumptus, semper pro omnib; interpellat. Iterum, quod dicit, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis ex parte commune est, & ex parte minime atq; dissimile, nam in hoc quia Christus sacrificium obtulit pro populi delictis, quod & illi agebant, quædam communio est, sed in hoc quod nõ obtulit, sicut illi pro suis delictis offerebant, iam non est communio, in hoc quoq; dissimilitudo extitit, quia illi irrationabilia offerebant sacrificia, boues, scilicet, arietes hircos & cætera talia. Christus vero rationale animal pro totius mundi salute hoc est seipsum, qui est agnus immaculatus. Iuxta quod Ioannes dicit. *Ecce Agnus Dei* Io. i. v. 29. *ecce qui tollit peccata mundi,* reliqua quæ sequuntur, iam non sunt communia, etenim quod dicit, qui possit condolare, his qui ignorant, & errant hoc est, qui ignoranter peccant & errant, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate carnis, in qua tentari potuit per omnia pro similitudine carnis peccati, absque peccato hic iam excellentia est pertinens ad Christum de qua paulo superius plenius differuimus: per hoc enim quod similia passus est, potest compati, & per hoc quod Deus est in vtraque substantia potens est misereri, quod vero adiunxit & propterea debet quemadmodum & pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis, hoc ad Sacerdotes legales, siue nostri temporis magis pertinet, quam ad Christum, qui peccatum non fecit, potest & illud quod dixit, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate, referre ad Sacerdotes legis, siue nostros, ita ut infirmitas accipiatur pro peccato, & quasi ipsi circumdati sunt infirmitate carnis, hoc est peccato, indigent, ut pro populo, ita & pro se offerre.

Oo

His

- His verbis ostendere voluit Apostolus, quid sit ille Pontifex, & demonstrare quæ pertineant ad Pontificem, & quod sit eius ministerium, & quæ sint signa pontificatus, videlicet, ut offerat dona, & sacrificia pro peccatis, sciens condolare his, qui ignoranter errant, ac deinde disputare aggressus est, quomodo quis ad Sacerdotium accedere debeat, dicens; *Nec quisquam sumit sibi honorem sacerdotij, sed qui vocatur à Deo tanquam Aaron*, subaudi vocatus est signo florentis virgæ, siue signo in dijs illorum, qui eius Pontificatui invidentes dignitatem sacerdotij affectando inuadere moliebantur. His enim duobus signis ostensis demonstratus est Sacerdos à Deo electus. Confundit autem, hac percutit B. Apostolus Sacerdotes cupidos honoris, & sacerdotij avidos, qui sponte se immittunt, & ingerunt ad ministerium sacerdotale non vocatione Dei, vel voluntate, sed potius interuentu munerum, quia non pro salute populi, sed pro ambitione sæculi hoc agunt. *Sic & Christus non semetipsum clarificauit ut Pontifex fieret, sed ille qui locutus est ad eum filius meus es tu, ego hodie genui te*. Glorifico, honorifico, clarifico: tria quidem sunt verba, sed vnum sensum habentia, quod Græce vno verbo concluditur, dicendo doxachim, vnde interpretatum varietate, aliter atq; aliter in Latino positum habetur. Nam quod in Euangelio Euangelista dicit Dominum dixisse, *si ego glorifico meipsum gloria mea nihil est*, hic Apostolus clarificationem nominauit. Christus ergo semetipsum non clarificauit, siue non glorificauit, ut à semetipso Pontifex fieret, pontificatusq; honorē haberet, quia non erat à semetipso, & hoc est quod ipse Dominus ait, in Euangelio non veni à me ipso, sed ille me misit, & iterum ego gloriam meam non quero, est Pater meus, qui glorificat me. Sicut ergo à semetipso non venit, qui à seipso non erat, suamq; gloriam non quærebat, ita semetipsum non glorificauit, ut Pontificatus honorem à seipso haberet, sed à Patre clarificatus est, qui locutus est ad eū die baptismatis, dicens. *Hic est filius meus dilectus*. Quæ clarificatio multo ante per Prophetam spiritu sancto inspirante prædicta est, loquente in persona filij Dei, & dicente, Dominus dixit ad me, *filius meus es tu ego hodie genui te*, & quia omnipotenti Deo omnia futura, quasi iam præterita, aut præsentia sunt, quod eis post baptismum dicturus erat, quasi iam dictum habebat. Quapropter præterito tempore vsus est, inquit, Dominus dixit ad me: nomine autem Domini Deum Patrem intelligite, & ut in Christo vnā personam esse credamus, adiecit. Ego hodie genui te, hoc est dicere, ego semper & æternaliter manens semper te habeo filium coæternum mihi, hodie namque aduerbium est præsentis temporis, quod proprie Deo competit. Sequitur.
- VI. *Quemadmodum & in alio loco dicit, tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, ex superiori versiculo ista pendent, vbi dicit Apostolus, quia Christus non semetipsum clarificauit, ut pontifex fieret, sed Deus Pater, qui locutus est ei, filius meus es tu, ipse clarificauit eum, quemadmodum & in alio loco Psalmi dicit, ipse ad filium, tu es Sacerdos in æternum & cætera. Considerandum autē, Christum non esse sacerdotem secundum id, quod genitus est à Deo Patre ante omnia sæcula coæternus gignenti, & consubstantialis, verus Deus manens apud Patrē, sed secundum hoc, quod natus est ex vtero virginali in fine temporū, homo factus non propter victimam, quam pro nobis obtulit, à nobis acceptam carnē, videl. & sanguinem suum, sed quare secundum ordinem Melchisedech, & non secundū ordinem Aaron dicatur existere Sacerdos, diuersæ causæ existūt. Et prima quidē est, quia Melchisedech secundū legalia mandata non fuit Sacerdos, sed secundū cuiusdā singularis sacerdotij dignitatem, panē offerens Deo & vinum, non brutorū animalium sanguinem, in cuius ordine Sacerdotij Christus factus est Sacerdos, non temporalis, sed æternus, nec offerens victimas legales, sed instar illius panem & vinū, carnem videlicet, ac sanguinem suū, de quibus ipse dixit, *caro*, inquit, *mea vere est cibus & sanguis meus vere est potus*, ista quoq; duo munera, panem videl. & vinū cōmisit Ecclesiæ suæ in memoriā sui offerenda, vñ patet sacrificiū pecudum perisse, q, fuit ordinis Aaron & illud manere potius, q, fuit ordinis Melchisedech, q, & Christ⁹ illud corroborauit & Ecclesiā tenere docuit. Secūda causa est, quia Melchisedech, Rex, & Sacerdos fuit vnctusq; fuit non oleo visibili, sicut Sacerdotes legis, sed oleo Spir. sancti. Et Christus hac

Io. 6. v. 56.

hac gemina dignitate insignitus manet. Nam quod regiam dignitatem possideat, ipse manifestat, dum dicit. *Ego autem constitutus sum, rex ab eo*, id est, à Deo Patre, & post resurrectionem suam, quod dicit: *data est*, inquit, *mihi omnis potestas, in cælo & in terra*, psalmista quoque dicit ad Deum Patrem, *Deus iudicium tuum regi da*, quod vero Sacerdos existat satis patet, quoniam se ipsum obtulit in ara crucis pro nobis, & nunc interpellat Deum Patrem pro nostra salute, quod etiam vnctus sit non oleo visibili, sed plenitudine Spiritus sancti, psalmista nobis innuit, dicens, ad ipsum ò Deus, *unxit te Deus, Deus tuus oleo latitiae præ consortibus tuis*, hoc est plenitudine Spiritus sancti. Tertia quoque causa est, quare secundum ordinem Melchisedech, & non secundum ordinem Aaron, Christus dicatur sacerdos, videlicet, quia sicut de Melchisedech semel legitur in diuina scriptura, & de eius sacerdotio, ita Christus semel semetipsum obtulit immolandum pro nobis. Sequitur. *Qui in diebus carnis sue preces, supplicationesque ad eum, qui possit illum saluum facere à morte, cum clamore valido, & lachrymis offerens*, ad eum, id est, ad Deum Patrem, dies carnis Domini nostri dies sunt, in quibus carnem assumpsit, in quibus tentatus est, & passus, & in quibus mortale corpus inhabitauit. Omnia autem, quæ ipse egit in carne, preces, supplicationesque fuerunt pro peccatis humani generis. Sacra vero sanguinis eius fuit clamor fuit validus, in quo exauditus est à Deo Patre pro sua reuerentia, hoc est voluntaria obedientia, & perfectissima charitate. Non ne cum lachrymis preces fundebat, dicens. *Tristis est anima mea, usque ad mortem. Et pater transfer calicem istum à me*, & qui voluntarie fuit obediens Patri usque ad mortem, exaudiuit illum Deus Pater, tertia die eum suscitando. Iuxta quod psalmista dicit, *non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, dicitur autem fuisse preces, supplicationesque non timore mortis, quam sponte suscipiebat, sed potius causa nostræ salutis. Voluntatem Paternæ dispensationis præposuit voluntati carnis suæ, ut veram ostenderet in seipso naturam humanitatis nostræ. Notandum autem, quia reuerentia secundum sententiam Cassiodori, duplici modo accipitur, aliquando pro amore, aliquando pro timore, hic vero pro summa ponitur charitate, qua filius Dei nos dilexit, & pro summa obedientia, qua fuit obediens Patri usque ad mortem, & quidem cum esset filius, didicit ex eis, quæ passus est, obedientiam & consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, appellatus à Deo Pontifex iuxta ordinem Melchisedech. *Cum esset*, inquit, *filius Dei, in veritate, didicit obedientiam ex his, opproprijs, & tormentis, quæ passus est*, hoc est voluntariam exhibuit Patri obedientiam, expertus illam ex parte humanitatis, hanc obedientiam, quam hic didicisse filium Dei dicit Apostolus, hoc est voluntarie suscepisse, alio in loco ostendit, ubi ait, *cum in forma Dei esset semetipsum exinaniuit formam serui accipiens factusque est obediens Patri, usque ad mortem*: in eo vero quod ait, & consummatus, id est, perfectus in sacerdotio, omniq; obedientia factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ, quantum lucrum sit ostendit eius passio, eiusque obedientia, qui omnibus credentibus sufficit ad vitam æternam. Sequitur. *De quo item non de Melchisedech, sed de Christo grandis nobis sermo, & interpretabilis addendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum*. Illa difficultas interpretandi sermones, quem de filio Dei incarnato constituit, non fuit in eius ignorantia, cui reuelata sunt mysteria à sæculis abscondita, sed potius in illorum tarditate, qui imbecilles, id est, infirmi fide & fragiles sensu ad intelligenda profunda mysteria, qui etiam pro tempore magistri debuerant esse. Vnde & ipse reddit causam dicens, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum, ac deinde subiungit, *etenim cum deberetis magistri esse propter tempus*, subaudi, quo pœnæ ab initio leges habuistis & Prophetas, *rursum indigetis, ut vos doceamini*, à me, alijsque Apostolis, *quæ sint elementa exordij, sermonum Dei, & facti estis, quibus lacte opus sit, non solido cibo*, ad eos loquitur, qui diu morantes in lege, exercitatum sensum debuerant habere aduentus Christi, per dicta legis, & Prophetarum, per gratiam quoque, quæ per eum credentibus allata est. Qui certe cum debuissent magistri esse gentium propter tempus esse præteritum, in quo omnia superius memorata habuerunt, rursum indigebant, ut docerentur ab illo, ceteris-

terisq; Apostolis, quę sunt elementa exordij sermonũ Dei. Elementa dicuntur, quasi elimenta, eo quod ex ipsis cętera originem sumant initia, videlicet, & fundamenta creaturarum. A quibusdam etiam dicuntur elimenta per i quasi fabricamenta ab eo, quod est elimo elimas, quasi ex eis fabricata sunt omnia, hic autem elementa, siue elimenta duobus modis possumus intelligere, scilicet, vel ipsos characteres, & pronuntiationes literarum, à quibus exordium sumunt sermones, vel certe ipsa initia, & fundamenta fidei, quasi diceret hoc indigetis, vt doceamini, quę sint elementa literarum, vel initia fidei, cum deberetis profunditatem mysteriorum intelligendo scrutari, & perfecti esse in fide, facti estis, inquit, quasi infantes, quibus lacte os us sit, id est, simplici & rudi doctrina, non solido cibo, id est, perfecta doctrina, profundisq; mysterijs. Beatus enim Apostolus hanc habet consuetudinē, vt simplicem doctrinam lactis nomine designet, perfectam autem solidum cibum appellat. Vnde dicit Corinthijs minus perfectis, *lac vobis potum dedi nō escam*, quia nec dum potestis capere, lac ergo simplicis doctrinę est incarnatio filij Dei, passio, mors resurrectio illius, ascensio in cęlos, solidus vero cibus perfecti sermonis est mysterium Trinitatis, quomodo filius cœternus sit Patri, spiritus sanctus procedat ab vtroque, & quomodo tres sint in personis, & vnus in substantia Deitatis, sed qui non potest intelligere, quod Euangelista ait. *Verbum caro factum est, & habitauit in nobis*, quomodo poterit ad altitudinem eius peruenire, vbi ait. *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum & Deus erat verbum*. Sequitur. *Omnis enim, qui lactis est particeps*, id est, simplicis tantum doctrinę, *expers est sermonis iustitię*, quia nondum potest penetrare arcana mysteriorum, nescit ita vt expedit discretionem facere inter bonum & malū, redditq; causam. Quare, *paruulus*, inquit est, subaudi sensu & intellectu. *Perfectorum autem hominum est solidus cibus*, id est, qui perfectos habent sensus illis est alta & obscura mysteria de diuinitate omnipotentis Dei. Vnde & sequitur *eorum*, dico esse solidum cibum, *qui pro consuetudine lectionis, exercitatos habent sensus*, hoc est studijs literarum extensos *ad discretionem*, subaudi *mali & boni*, nec non ad discretionem veritatis, & hæreticę prauitatis, sicut paruulus inter cibum & cibum discernere nescit, & sæpe in noxijs sumendis cibis periclitatur, si non prohibetur à seniore, ita indoctus quisque, qui discretionem doctrinarum nescit, facile decipitur, atque in via erroris periclitatur. Quapropter dicit, quia omnis qui particeps est lactis, expers est sermonis iustitię, quod enim in lacte & solido cibo, hoc in indocto & sapiente differt, sicut lac paruulis congruit, & solidus cibus ætate perfectis, ita indoctis humilis sermo, & sapientibus arcanum mysterium nosse conuenit. Qui exercitatos habent sensus studio lectionis, ex vsu siquidem lectionis frequenti diuinatione diuinarum scripturarum efficiuntur sensus nostri exercitati, & extensi ad maiora intelligenda. Vnde Psalmista Beatum dicit virum esse, *qui in lege meditabitur die ac nocte*.

CAPVT VI.

Non intendit de primis fidei initijs tractare, quandoquidem rebaptizari nequeunt, qui post susceptum baptismum rursus in peccata relabuntur, imo timenda illis est æterna maledictio: consolando autem Hebræos hortatur vt Abraham longanimitatem imitantes, reddant se participes eorum, quæ iureiurando promissit illi Deus.

1.
A.
2.

Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur, non rursus iacentes fundamentū pœnitentię ab operibus mortuis, & fidei ad Deum, † baptismatū doctrinę, impositionis quoq; manuum,

manuum, ac resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.
 † Et hoc faciemus, si quidem permiserit Deus. † Impossi-
 bile est enim, eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt et-
 iam donum cœleste, & participes facti sunt Spiritus sancti,
 † gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque
 sæculi venturi, † & prolapsi sunt; rursus renouari ad pœniten-
 tiam, rursus crucifigentes sibi metipsis filium Dei, & osten-
 tui habentes. † Terra enim sæpe venientem super se bibens im-
 brem, & generans herbam opportunam illis, à quibus colitur
 accipit benedictionem à Deo. † Proferens autem spinas ac tri-
 bulos, reprobata est, & maledictio proxima: cuius consum-
 matio in combustionem. † Confidimus autem de vobis dile-
 ctissimi meliora, & viciniora saluti: tamen si ita loquimur.
 † Non enim iniustus Deus, ut obliuiscatur operis vestri, &
 dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis
 sanctis, & ministratis. † Cupimus autem unumquemque
 vestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei vs-
 que in finem: † ut non segne efficiamini, verum imitatores
 eorum, qui fide & patientia hereditabunt promissiones. † Abra-
 hæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per
 quem iuraret, maiorem, iurauit per semetipsum, † dicens:
 Nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplica-
 bo te. † Et sic longanimiter ferens, adeptus est repromissionem.
 † Homines enim per maiorem sui iurant: & omnis con-
 trouersia eorum finis ad confirmationem, est iuramentum.
 † In quo abundantius volens Deus ostendere pollicitationis ha-
 redibus immobilitatem consilij sui interposuit iusiurandum: † ut
 per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum,
 fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam
 propositam spem: † quam sicut anchoram habemus anima tu-
 tam ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis:
 † ubi præcursor pro nobis introiuit Iesus, secundum ordinem Mel-
 chisedech pontifex factus in æternum.

Quapropter intermittentes inchoationis Christi, sermonem ad perfectiora fera-
 mur. Quapropter, quia exercitatos sensus decet nos habere in lege Domi-
 ni, intermittentes sermonem inchoationis Christi, ad profunda & alta my-
 steria diuinitatis eius ducamur. Sermonem inchoationis Christi vocat initium fi-
 dei, instructionem videlicet, de Natiuitate Christi humana, de passione, de resurre-
 ctione, atque ascensione eius, & gratia baptismatis. Sicut enim eum, qui literis im-
 buen-

- buendus est, elementa literarum oportet primum audire, sic & Christianus primo omnium de his debet instrui, & postmodum ad mysteria diuinitatis venire, *non rursus iacentes fundamentum poenitentiae ab operibus vel erroribus mortuis, & fidei*; subaudi fundamentum non rursus iacentes *ad Deum*. Fundamentum poenitentiae vocat, unde primum instrui debet, qui baptizandus est, si tamen ad aetatem intelligibilem peruenit, hoc est, ut credat Dominum Iesum Christum genitum ex Deo Patre ante omnia saecula, natum de virgine in fine temporum, pro salute generis humani sine semine viri, passum, mortuum resurrexisse tertia die ascendisse ad coelos, venturum ad iudicium, ut reddat unicuique secundum opera sua, resurrectionem corporum, incommutabilitatem animarum, bonos in gloria malos in poena manere, omnipotentem Deum Trinitatem habere in personis, unitatem in substantia, postquam omnia ista confessus fuerit, se credere, debet confiteri peccata sua, sicque iniungenda est ei poenitentia autem, aut quadraginta, aut viginti aut iam septem dierum, sicut in passionibus Sanctorum legimus ac debet deinde baptizari, abrenuntians diabolo, & omnibus pompis eius, omnibusque operibus eius, baptizatus vero debet plenius instrui de diuinitate, ut credat Patrem ingenum, filium unigenitum, Spiritum sanctum, nec genitum, nec ingenum, sed ab utroque procedentem, regulam quoque viuendi secundum doctrinam Evangelicam, atque Apostolicam, quae debet agere bona, & quae vitare mala. Quia ergo Iudaei quibus Apostolus ista scribebat, iam baptizati erant, iamque fundamentum superius descriptum praeeperant, hortatur illos ad ista maiora tendere, & opus non esse, ut iterum illud fundamentum poenitentiae requirerent, fundamentum poenitentiae id vocat, quia sicut dictum est, baptizando prius poenitentia iniungebatur. Vnde in actibus Apostolorum B. Petrus dicit Iudaeis ad fidem concurreribus, *poenitentiam*, inquit, *agite & baptizetur unusquisque vestrum*. Fundamentum quoque fidei ad Deum dicitur, quia fides per quam accedimus ad Deum, fundamentum est omnium virtutum, non debet, inquit esse necesse, ut iterum iaciamus fundamentum, poenitentiae ab operibus mortuis & fundamentum fidei, per quam acceditur ad Deum, quod in vobis factum est, antequam ad baptismi gratiam venissetis, poenitentiam ab operibus agere, est ipsa opera mala per poenitentiam delere, quae animam mortificabant. Opera namque mortis sunt peccata, nam sicut anima viuificatur fide aliisque virtutibus ita infidelitate moritur & peccatis. Sequitur non rursus iacentes fundamentum *baptismatum doctrina* fundamentum baptismatum doctrinae est institutio, & doctrina baptismatis, videlicet, quae contineat in se baptismus, & quod conferat ad fidem accedentibus, sed quod dicit plurali numero baptismatum fundamentum pro varietate accipientium posuit, non quod plura baptismata debeant intelligi, sed vnum, quia sicut vnus est Deus, & vna fides, ita & vnum baptisma, *impositiones quoque manuum*. Fundamentum non debemus rursus iacere, impositionem manuum appellat confirmationem, per quam plenissime creditur accipi donum Spiritus sancti, quod post baptismum ad confirmationem unitatis in Ecclesia a Pontificibus fieri solet. His igitur in Ecclesia perceptis, fides resurrectionis & iudicii habenda est. Vnde subiungit Apostolus, *ac resurrectionis mortuorum & iudicii aeterni*, fundamentum non debemus rursus iacere, ut iterum instruamini fide generalis resurrectionis, & iudicii aeterni, quod dabitur iustis, pariterque iniustis, quasi iam non sitis de istis instructi. Notandumque ad omnia semper subaudiendum esse non rursus. *Et hoc faciemus siquidem permiserit Deus*, hoc est & ad maiora vos docemus. & de his omnibus quae numerauimus plenissime docebimus, ut non sit iterum necesse ex toto & a capite ponere fundamentum. Ne vero vllatenus, quis secundum, vel tertium aestimaret post peccata fieri baptismum, mox subintulit dicens, *impossibile est enim eos qui semel illuminati sunt*, subaudi spiritus sancti in baptismo fidei, *gustauerunt etiam donum caeleste*, hoc est remissionem peccatorum petceperunt in baptismo, siue communi cauerunt corpori, & sanguini Domini post baptismum, *& participati sunt Spiritus sancti*, in distributione, scilicet, donorum, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, id est, doctrinam, Evangelicam intellexerunt, virtutesque seculi venturi, hoc est glorificationem resurrectionis, vitamque futuram *& praelapsi sunt*, a fide Christi negando illum, aut etiam ad criminalia peccata *renouari iterum ad poenitentiam*

D.

VI.

penitentiam, hoc est nouos fieri per penitentiam, subaudi à superioribus. Impossibile est, inquit, iterum renouari posse eos per penitentiam, & per baptismum, quia omnia postquam superius memorata perceperunt, prolapsi sunt ad immunditiam criminalium peccatorum, aut etiam ad infidelitatem, non dixit difficile est, sed impossibile, quod enim difficile est, ut cumque potest agi, impossibile vero est quod nullo modo fieri potest. Quid ergo? exclusa est penitentia post baptismum & veniam delictorum? absit. Duo siquidem sunt genera penitentiae, vnum quidem ante baptismum, quod & præparatio baptismi potest appellari, de quo superius diximus, quia iniungitur illis, qui instruuntur, antequam ad baptismum perueniant, quam Beatus Apostolus excludit dicens, non posse iterum renouari per penitentiam, quatenus penitentia facta iterum baptizetur. Alterum autem genus penitentiae est, per quod baptismum delentur peccata, quod Beatus Apostolus minime excludit, terret ergo omnes, ut timeant post baptismi gratiam grauioribus peccatis se implicare, quia non potest fieri, secunda vice renouatio per lauacrum baptismatis. Nam sicut Christus semel mortuus est, & semel resurgens, iam non moritur, ita semel gratia baptismatis agenda est, nec potest iterari nisi dubium fuerit, utrum nam quis captus ab hostibus sit baptizatus, renouari autem dixit nouum fieri, nouum autem facere hominem sacri baptismatis est, de quo Propheta dicit.

Renouabisur & sicut aquila iuuentus tua, impossibile est inquam iterum renouari posse aliquem per penitentiam expleta, quia ea, quæ supra memorata sunt, perceperunt, virtutes sæculi venturi gustauerunt, quod dicit gustauerunt virtutes sæculi venturi, tale est ac si diceret, si cognouerunt quod in resurrectione venturi sunt electi, sicut Angeli Dei in cælo, & quod *iusti fulgebunt, sicut Sol in regno Patris sui*, nullo modo possunt iterum ita renouari per penitentiam & baptismum iteratum, si peccauerint criminale peccatum, sicut in primo baptismo noui effecti sunt. Errant enim, qui volebant baptismum iterare, dicentes, quicquid peccauero non est mihi curæ, quoniam præcipiam me baptizare rursus, & renouabor totus sicut prius, quod Apostolus ex toto denegat, nullo modo posse fieri, & quia virtus baptismatis in cruce & sepultura Christi maxime constat, proinde subiunxit, *rursum crucifigentes sibi metipsos filium Dei, & ostentui habentes*, tamen ideo denegatur penitentiae, quia licet non renouentur in baptismo iterum indulgentiam tamen valebunt accipere per confessionem peccatorum, per humilitatem, per patientiam, per elemosynam si habetur facultas, & si dimiserint fratribus in se peccantibus, hoc est, qui iterum baptizari volunt, quantum in se est, Christum quoque iterum crucifigere volunt, & derisioni habere, hoc est enim illum ostentui habere. Sed non potest fieri, quoniam si Christus semel mortuus est carne in cruce, ita & nos semel mori possumus in baptismo pro peccato.

Terra enim sæpe superuenientem bibens imbrem & generans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo. Hoc paradi-gmate Iudæos arguit, qui sæpe biberunt imbrem cœlestis doctrinæ, sed nunquam germina fidei bonorumque operum protulerunt. Ponit autem primum comparisonem de bona terra, ac deinde & mala. *Terra*, inquit, *bibens imbrem*, id est, sancta & bonæ voluntatis anima accipiens gratiam Spiritus Sancti, imbremque diuinorum eloquiorum, & generans herbam opportunam, hoc est virtutes bonas, fidemque perfectam proferens suis prædicatoribus à quibus excolitur, siue sibi metipsi accipit benedictionem vitæ æternæ, vel abundantiam virtutum, ut ferat fructus trigésimos sexagésimos paritque centésimos, nihil enim opportunius fide perfecta in filium Dei, cum vita optima. Proferens ergo Apostolus de anima florenti in virtutibus, hoc est exemplum Deique benedictione digna mox subiungit aliud paradigma de illa, quæ suam negligit salutem, dum frequenter imbrem cœlestis doctrinæ posset suscipere, *proferens autem spinas, & tribulos reprobata est & maledictioni proxima*, per spinas & tribulos punctiones peccatorum possumus intelligere, quibus pungitur anima. De quibus Dominus Ade dixit, *terra tua spinas ac tri-*

E.

P. 102. v. 3.

F.

VII.

VIII.

G.

bulos germinabit tibi, id est, caro tua punctiones peccatorum, & aculeos vitiorum proferet tibi, siue spinas ac tribulos, curas superfluas, sollicitudinesq; istius sæculi debemus accipere, de quibus Dominus dicit in Euangelio, curæ istius sæculi & sollicitudines diuitiarum suffocant verbum, ita vt infructuosum reddatur. Anima igitur proferens punctiorem peccatorum, iurisq; sæculi & sollicitudinibus diuitiarum occupata reproba est, hoc est laude indigna & maledictioni proxima. Notandumque, quia non dixit maledicta est, sed maledictioni proxima. Quamdiu enim referuatur ad pœnitentiam, quasi non est maledicta, sin vero pœnitentiam noluerit agere, iam maledicta erit. Vnde sequitur, *cuius consummatione*, id est, finis illius animæ in prauo opere, & perseverantia in malo vsque ad exitum vitæ *in combustionem*, subaudi ignis æterni *erit*. Quasi diceret, non diu, quamdiu spatium pœnitendi habet, maledictioni est proxima, sed si permanferit in iniquitate sua combustioni æterni supplicij subiacebit. Hæc enim combustio non erit nisi his, qui vsque in finem permanferint in peccatis suis. Quia in quacunque die fuerit conuersus peccator; vita viuet, & non morietur. Postquam sufficienter increpauit eos, terruit ac percussit, blandiendo iterum alloquitur eos, ne desperatos redderet, sed tamen neque in omnibus adulatur, neque in omnibus percutit. Dicit ergo. *Confidimus autem de vobis dilectissimi, meliora & viciniora saluti tametsi ita loquimur*. Quia non habuit, vnde eos ad præsens laudaret, laudat eos de spe futurorum, quam habebat de illis. Quasi diceret non dicimus, hoc veluti putantes vos spinis plenos, sed timentes ne tales efficiamini, melius est enim vos verbis terreri, quam vt rebus doleatis, optimaq; opera de vobis confidimus, vestraq; salutis proficua, quamuis & ita loquamur, nam quod superius diximus de reproba terra, & combustioni proxima non de vobis hoc diximus, quia meliora de vobis credimus, reduxit quoq; eis præterita bona opera illorum in memoriam, quatenus ex præterito posset adducere ad bona quæque; Ideoq; subiunxit, *Non enim iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis vestri & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis Sanctis, & ministratis*. Ecce quomodo recreauit animos eorum, & confortauit, præterita bona opera ad mentem reuocans. Quia in omnipotentem Deum obliuio non cadit, ideo non obliuiscitur operum, & laborum fidelium suorum. Et in hoc est iustus, quia remunerat electos suos pro se laborantes, si enim obliuisceretur operum illorum, nec eos remuneraret, vtcumque iniustus putaretur, quod omnino nefas est dicere. Vnde Apostolus dicit, non inquit, iniustus est Deus, vt obliuiscatur operis, laborisque vestri, & dilectionis, quam ostendistis pro amore nominis eius in inuicem, & in omnes qui ministrastis sanctis, & ad huc secundum vestrum posse ministratis. De illis Sanctis dicit, qui venientes ad fidem Christi expoliati sunt ab alijs Iudæis, quos laudat in hac Epistola, dicens, *rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*, & de quibus Esaias longe ante prædixerat, *& qui recessit*, inquiens, *a malo*, Iudæorum prædapatuit, istis talibus expoliatis, hi qui non fuerunt expoliati, prout poterant ministrabant. Quale vero, quantumue desiderium habet, de salute eorum sequentibus verbis ex parte exprimit, dicens. Cupimus autem vnumquemq; vestrum eandem ostendere sollicitudinem, subaudi, quam retro habuistis ad expletionem spei vsq; ad finem vitæ nostræ, siue de die iudicij, vt non segnes efficiamini, hoc est desides, & pigri in bono opere, & in mandatis Dei perficiendis, desideramus, inquit, vos non tantum circa verba, sed etiam in virtutibus conuersari. Non quasi vestra propria culpantes, sed & de futuris solliciti sitis, admonentes. Hoc est tales, fuistis primum tales, cupimus & modo esse, & in futurum, & non dixi volo, quod est auctoritatis doctrinæ, sed quod erat paternæ dilectionis, hoc est cupimus vnumquemque vestrum eandem erga fratres semper ostendere maximam curam, quam olim habuit ad completionem spei in æternam resurrectionem, expletio enim spei est adeptio rerum, quas nos consecuturos speramus. Verum imitatores, subaudi cupimus esse, qui fide & patientia hæreditabunt promissiones. Hortatur iterum eos, vt fide non ficta, & patientia perfecta expectent promissiones Dei, & hæreditatem quam sanctis suis promisit, quod dupliciter accipi potest, scilicet, vt referatur ad Patriarchas, & san-

Heb. 10. v.

34-

Ila. 59. v. 15.

cto;

ctos veteris testamenti, qui multas promissiones acceperunt de Christo, & de hære-
 ditate terræ repromissionis. Qui fidem habentes perfectam qua crediderunt Deum
 implere posse, quæ promisit, & patientiam solidissimam, quia non in se, sed in filiis
 suis promissiones expectauerunt implendas, meruerunt amici Dei esse, & in filiis
 suis easdem promissiones hæreditare, potest & ad Apostolos referri, aliosq; sanctos,
 qui per fidem & patientiam meruerunt consequi & hæreditare promissiones æternæ
 benedictionis à Domino sibi & omnibus fidelibus promissas *Abraham namq; promit-*
tens Deus quoniam neminē habuit maiorem, per quem iuraret, iurauit per semetipsum, di-
cens, nisi benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te, ut firmiter corrobora-
ret ea quæ superius dixerat, de sanctis quod hæreditauerunt promissiones Dei fide
& patientia, idcirco utitur exemplis, sed mira sapientia eius: aliquando laudibus
extollendo blanditur eis, aliquando terroribus terret, nam in superioribus terret
eos ne infideles essent, & minus creduli promissionibus Dei. Nunc autem exemplis
hortatur ad pœnitentiam, & fidem ut indubitanter credant non solum Deo di-
cente, verum etiam iurante per semetipsum. Si promittente Deo iniquum est non
credere, quam impium est Deo iurante fidem non accommodare, iurauit autem
Deus Pater Abrahamæ per semetipsum, quia neminem habuit maiorem, per quem iu-
raret, dicens nisi benedicens benedicam te & cætera, repetitio verbi cōfirmatio est
rei, nisi, in hoc loco affirmatiue ponitur pro certe, siue pro qua, & est sensus, certe
semper benedicam te in filiis tuis, semperque multiplicabo te. Et sic longanimiter se-
rens adeptus est repromissiones, hoc est diu per patientiam credendo sustinens conse-
cutus est promissiones in filiis suis de terra repromissionis, quam eis promisit di-
cens terram hanc tibi dabo & filiis tuis, & insuper promissionem de Christo, de
quo ait in semine tuo benedicentur omnes gentes. Sequitur. Homines enim per ma-
iores sui iurant, & omnes controuersia eorum finis ad confirmationem iuramentum.
 Quasi diceret si hominibus in futurum creditur, de quibus per Prophetam dicitur.
Oranis homo mendax, quanto magis Dei iuramento credi debet, qui est veritas, & nec
falli, nec mentiri potest; & cui insuper sine iuramento credi oportet, homines, in-
quit, per maiorem sui iurant, hoc est per Deum, qui eorum est creator. Iuramentū
quoq; est finis omnis contentionis eorū ad confirmationem, quia per iuramentum
credendus est, nec debet postmodū querela fieri iuramento cōpleto, sed finis con-
tentionis debet esse iuramentum sub confirmatione, in quo subaudi iuramento, vel
præerea, quia confirmatio rei iuramentū est, volens Deus ostendere abundantius im-
mobilitatē consilij sui hæreditibus pollicitationis, id est, patribus siue promissionis hæredi-
bus interposuit iusiurandum, ut per duas res immobiles quibus impossibile est mentiri, Deū
fortissimum solatium habeamus, id est, firmiter illis credamus, qui confugimus, credendo,
ad tenendam propositam spem, hoc est, ad accipiendam promissionem remunera-
tionem, duas res immobiles hic debemus accipere promissionem Dei de Christo,
quia dixit in semine tuo benedicentur omnes gentes, & iusiurandum illius, quod dixit per
semetipsum iuravi tibi promissio enim illius immobilis est, quia non potuit mutari
& iuramentum illius veridicū. Quidam etiam vnam rem immobilē intelligi volunt
promissiones, & iuramentū illius, alterum aut completionem illius rei. Propositam
vero spē dicit veritatē rerum gestarum, promissionem, videl. patriæ cœlestis, ad quā
percipiendam confugimus per fidem. Quam spem sicut anchoram habemus anima
tutam ac firmam, sicut anchora iactata à naui non permittit eam circumferri, neque
periclitari, licet venti commoueant eam, sed iactata firmiter tenet nauim inter pro-
cellas, & fluctus, ita fides spe futurorum bonorum roborata firmat mentem no-
stram inter prospera huius sæculi, & aduersa, & introducit nos in speciem rerum
quam modo fide & spe tenemus. Ideoque addidit Apostolus dicens & incedentem
usq; ad interiora velaminis, interiora velaminis vocat secreta regni cœlorū. Spes au-
tem interiora velaminis penetrat, dum per mentis contemplationem futura bona
conspicit, dum cœlestia præmia absque vlla dubitatione credit, sibi prouenire; spe-
rat, imat, operibusq; ostendit, quod credidit, & quod sperat, si hanc spē non habue-
ri nus utriusque submergemur non tantum in spiritualibus, verum etiam in carnalibus
 sicut

XIII.
 K.
 XIV.

XV.

XVI.

Ps. v. 2.

L.

XVII.
 XVIII.

XIX.

M.

PL. 54. v. 23 sicut submergitur navis non habens iactatam anchoram, sed si Prophetæ voci ob-
audierimus dicenti, *iacta super Dominum curam tuam & ipse te enutriet*, tunc nostra
XX. spes fixa in interiora velaminis nulla infidelitate mergi poterit Sequitur. *Vbi præcur-
sor pro nobis introiit Iesus.* Pontifex factus & constitutus à Deo Patre in æternum,
secundum ordinem Melchisedech, ut firmiorē spem nobis adderet, ideo hoc de Chri-
sto subiunxit. Præcurfor autem dicitur à præeundo & præcurrendo, & est alicuius
præcurfor Ioannes Christi. Considerandum autē & non dixit simpliciter introiit, Ie-
sus in interiora velaminis, sed cum additamento dicēs: vbi præcurfor pro nobis in-
troiit, veluti absq; dubio nos oporteat, prosequi præcurforem nostrum, præcurso-
rem vero & consequentem in eadem via esse convenit Christus. itaq; resurgens à
mortuis præcurrit, nos ad altitudinem cœlorum, factusq; est nobis præcurfor ape-
riendo nobis cœlum, & gaudia Patriæ cœlestis, reddendo, si ergo volumus subsequi
præcurforem nostrum, debemus sicut ambulavit, nos ambulare. Hoc autem ad na-
turam humanitatis filij Dei refertur, in qua semetipsum obtulit Deo Patri in ara
crucis sacrificium salutis nostræ. Quare Christus secundum ordinem Melchise-
dech dicatur existere, sacerdos satis aperte, ut reor paulo superius ostensum est, sed
quod dicit introisse illum in interiora velaminis more Pontificum Iudæorum, lo-
quitur, qui semel in anno ingrediebantur intra velum in sancta sanctorum oraturi
pro populo, & Christus secreta regni cœlorum penetrans orat assidue, pro salute fi-
delium suorum.

CAPUT VII.

Quum Melchisedech sacerdotium, ex decimarum acceptione & benedictione
Leuiticum excelleret, Christi sacerdotium necessitate quadam secundum
ordinem Melchisedech in perpetuum institutum, ac iuramento firmatum,
præcellit Leuiticum, & ipsum vna cum lege euacuat.

- I. A. **H**ic enim Melchisedech, rex Salem, sacerdos Dei
Gen. 14. d. summi, qui obuiavit Abraham regresso à cade re-
18. gum, & benedixit ei: † cui & decimas omnium
2. diuisit Abraham: primum quidem qui interpre-
tatur rex iustitiæ: deinde autem & rex Salem,
3. quod est, rex pacis, † sine patre, sine matre, sine genealo-
gia, neque initium dierum, neque finem vite habens, assimi-
4. latus autem filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. † In-
tuemini autem quantus sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis
5. Abraham patriarcha. † Et quidem de filiis Leui sacerdotium
Deut. 18. accipientes, = mandatum habent decimas sumere à populo se-
6. cundum legem, id est, à fratribus suis quanquam & ipsi exie-
7. rint de lumbis Abraham. † Cuius autem generatio non annume-
8. ratur in eis decimas sumpsit ab Abraham, & hunc, qui ha-
9. bebat repromissiones, benedixit. † Sine ulla autem contradi-
ctione, quod minus est, à meliore benedicatur. † Et hic
quidem, decimas morientes homines accipiunt: ibi autem conte-
statur, quia viuit. † Et (ut ita dictum sit) per Abraham,
& Le-

Et Levi, qui decimas accepit, decimatus est: † adhuc enim in
 lumbis patris erat quando obuiavit ei Melchisedech. † Si ergo
 consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub
 ipso legem accepit) quid adhuc necessarium fuit, secundum ordi-
 nem Melchisedech alium surgere sacerdotem, Et non secundum
 ordinem Aaron dici? † Translato enim sacerdotio, necesse est, ut
 Et legis translatio fiat. † In quo enim hæc dicuntur, de alia tri-
 bu est, de qua nullus altari præsto fuit. † Manifestum est enim
 quod ex Iuda ortus sit Dominus noster: in qua tribu nihil de sacer-
 dotibus Moyses locutus est. † Et amplius adhuc manifestum est;
 si secundum similitudinem Melchisedech exurgat alius sacerdos,
 † qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secun-
 dum virtutem vite insolubilis. † Contestatur enim: = Quoniam
 tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. †
 † Reprobatio quidem sit præcedentis mandati propter infirmita-
 tem eius, Et inutilitatem: † nihil enim ad perfectum adduxit lex:
 introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum.
 † Et quantum est non sine iureiurando (alii quidem sine iureiu-
 rando sacerdotes facti sunt; † hic autem cum iureiurando, per
 eum qui dixit ad illum: = Furavit Dominus, Et non pœnitebit eū:
 tu es sacerdos in æternum) † in tantum melioris testamenti sponsor
 factus est Iesus. † Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, id-
 circo quod morte prohiberentur permanere: † hic autem eo quod
 maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. † Vnde Et
 saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum
 semper viuens ad interpellandum pro nobis. † Talis enim decebat
 ut nobis esset pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à
 peccatoribus, Et excelsior cælis factus: † qui non habet necessita-
 tem quotidie, quemadmodum sacerdotes, = prius pro suis delictis
 hostias offerre, deinde pro populis: hoc enim fecit semel, seipsum offe-
 rendo. † Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem ha-
 bentes: sermo autem iurisiurandi: qui post legem est, Filium in æter-
 num perfectum.

Hic enim Melchisedech rex salem Sacerdos Dei summi, subaudi fuit, quia obuiavit A-
 brahæ regresso à cade Regum, & benedixit ei: cui decimas omnium diuisit Abrahâ.
 Tradunt Hebræi Melchisedech ipsum esse primogenitum Noe filium, qui eo
 tempore quo natus est Abraham, habuerit annos duecentos nonaginta duos, eo tẽ-
 pore quo mortuus est Abrahâ, habuerit quingentos sexaginta quinque; & ita super vi-
 xerit Abraham 35. quibus expletis facti sunt omnes dies vitæ illius 593. anni. Nec esse
 mirum si Abraham obuiam processit eique panem & vinum obtulerit, quod abne-
 poti suo iure Paternitatis debebat, & benedixit ei, decimasque prædæ atque victoriæ
 ab eo

- ab eo acceperit, sicut sacerdos excelsi & summi Dei, non falsorum deorum & idolorum. Qui fuit et Rex Salem. Salem autem sicut B. Hieronymus dicit, non est putanda Hierusalem, ut Iosephus historiographus, nostrorumque plurimi arbitrantur, sed iuxta oppidum est Scythopolim, quod usque hodie appellatur Salem, siue Salim, de quo teste Beato Hieronymo in Euangelio legitur, erat inquit, *Ioannes baptizans in Ennon iuxta Salem*, quia aquarum multarum erant ibi. Idcirco autem fit ista diuersitas nominum, quia Hebræi multis in locis per consonantes solum modo scribunt subtractis vocalibus, atque ita secundum arbitrium legentis pronuntiatur, non uno semper eodemque modo, ostenditur autem in eodem oppido palatium Melchisedech ex magnitudine ruinarum, ostendens veteris operis excellentiam. Ad quam Ciuitatem, siue oppidum legitur etiam Iacob descendisse, quæ fuit in terra Chanaan regionis sicheem. Considerandum quoque est, quod Abraham de cæde hostium reuertens, quos persecutus est usque Dan, non in via reuersionis habuit Hierusalem, sed potius Salem oppidum supra minorum. *Primum quidem interpretatur Rex iustitiae, deinde autem Rex pacis, quod est Rex pacis, sine Patre, sine Matre, sine Genealogia, neque initium dierum, neque finem uitæ habens*, sæpius B. Apostolus Melchisedech in typo Domini Saluatoris introducit; Quamuis enim omnes poenæ Sancti & Patriarchæ, atque Prophetæ prioris temporis in aliqua re figuram Christi expresserint, hic tamen Melchisedech specialius, qui non fuit de genere Iudæorum in typum præcessit Sacerdotij filij Dei, de quo dicit Deus Pater in Psalmo 109. *Tues*
- B.** *Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*, ordinem autem eius multis modis interpretari possumus, sicut iam supradictum est, scilicet, quod solus Rex fuerit, & Sacerdos & ante circumcisionem functus Sacerdotio. Ut non gentes à Iudæis, sed Iudæi à gentilibus Sacerdotium acceperint. Neque vnctas oleo visibili, ut Moisaica præcepta instituunt, sed oleo exultationis, fideique puritate, neque carnis, & sanguinis victimas immolauerit, sed pane, & vino simplici, puroque sacrificium Christi dedicauerit Sacerdotium; Sed primum ut Apostolus dicit in hoc assimilatur filio Dei, quia interpretatur Rex iustitiæ Melchion enim, siue Melchi Regem sonat, Sedechi vero iustitia siue iustus, & quis est verus Rex iustitiæ, nisi Christus, qui dicit in Psalmo. *Ego autem constitutus sum Rex ab eo*, ipse enim iuste & recte regit, & gubernat electos suos iustitiæ amatores effectos, deinde autem assimilatur filio Dei, per hoc quod dicitur Rex pacis, quod pertinet ad Christum Salem quippe interpretatur pax, Christus igitur nos iustificat, qui est Rex iustitiæ, & ipse pacificat omnia, quæ in cælis, & quæ in terris sunt, qui nascendo & moriendo resurgendo, atque ascendendo pacem intulit mundo, qui secundum diuinitatem, & sine fine, & sine initio Rex est, ex æterno Pater æternus, quamuis ex temporali matre temporalis esset, sicut enim istius Melchisedech, non legimus initium, vel finem in scriptura sacra, sic non nouimus filij Dei initium vel finem, qui non habet aliquid horum in natura Deitatis, & in hoc est similitudo, quod nec illius, nec istius initium legitur, vel finis illius quidem, quia non est scriptum, istius autem, quia omnino non est. Neque enim sub quo natus est Melchisedech legitur, neque quando mortuus est narratur, sed subito introducitur, sicut & Helias, neque omnino credendum est, quod Melchisedech, sine Patre, aut sine Matre esset, cum Christus quoque secundum utramque naturam & Patrem habuerit, & Matrem, sed propterea, hoc dicitur de illo, quia subito introducitur in diuinam scripturam, sicut diximus, & Genealogia illius non commemoratur, de quo & dicitur, quod & assimilatur filio Dei in his omnibus, superius dictis manet Sacerdos in æternum non in se, sed in Christo. Nam Melchisedech mortuus est, sed figura eius æternaliter in Christo manet, similitudo autem hic non pro æqualitate ponitur, sed pro figura: *Intuemini autem quantus sit hic cui decimas dedit de præcipuis Abraham Patriarcha*. Conuertit sermonem suum ad eos, qui gloriantur se filios esse Abraham, & nobilitatem generis ab illo ducere se iactant. Vnde in Euangelio Domino cum præponere conabantur, dum dicerent, *numquid tu maior es Patre nostro Abraham*. Ut ergo illorum superbiam confunderet Apostolus, dixit intuemini, & attendite diligenter quantus fuerit Melchisedech Sacerdos
- C.** *Dei*
- D.**
- III.**
- IV.**

Dei summi, cui decimas dedit Abrahā Patriarcha depræcipuis, id est, de melioribus spolijs. Quibus verbis vult ostendere maioris dignitatis, & honoris fuisse Melchisedech, quam Abraham; ac per hoc maius & sanctius fore Sacerdotium Christi, quam Iudæorum, quasi diceret, quem vos excellentiorem omnibus hominibus æstimatis hic decimas obtulit Melchisedech, qui in figura Christi præcessit, & quidem de filiis Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à patribus suis, quamquam & ipsi de lumbis exierint Abrahæ: tanta inquit, est excellentia sacerdotii, ut etiam ipsi, qui eundem habuerant progenitorē, ac ab vno Patre descenderant, propter excellentiæ meritum quo meliores erant fratribus suis, utpote Aaron qui inter viuos ac mortuos stans iram Dei placauit, sacerdotii dignitatem merentur adipisci, ac propterea nisi maioris dignitatis esset Melchisedech quam Abraham, alienigenæ decimas dedisset, sicut Aaron maior fuit quam fratres illius aliquarum tribuum: dicit ergo & quidem de filiis Leui accipientes sacerdotium sicut accepit Aaron, filii eius mandatum & præceptum habent secundum legem sumere decimas à populo quasi meliores illis, & hoc à patribus suis cum vnum eundemq; habuissent progenitorem, iuxta quod Apostolus manifestat dicens, quamquam & ipsi fratres Leui de lumbis exierint Abrahæ, *Cuius autem generatio*, id est Melchisedech, *non annumeratur in eis*, id est in filiis Leui, *decimas sumpsit Abraham, & hunc*, hoc est Abraham, *qui habebat repromissiones*, de filio Dei, *benedixit illi Melchisedech*. Hic ostendit incircumcisum sacerdotem sacerdote circumciso multo esse sublimiorem. Quomodo ergo hoc ostendit utique quia ipse Leui ex quo sacerdotale genus ortum est, decimatus est à Melchisedech in lumbis progenitoris sui, iamq; erat Abraham circumcisus, iamq; promissiones de Christo perceperat, quod in semine eius benedicerentur omnes gentes, quando benedictus est à Melchisedech sacerdote incircumciso, dans ei decimas totius prædæ: benedicēs autem eum Melchisedech, dixit: *Benedictus Abraham Deo, quo protegente hostes in manu tua sunt*. Et alia quæ sequuntur in eodem loco, *sine ulla autem contradictione, quod minus est à meliore benedicatur*. Quasi diceret omnibus luce clarius videtur, quod minor à maiore benedicatur. Vnde Abraham quasi minor à Melchisedech tanquam à meliore benedicatur, vel benedictionem percipit. Proinde maior est ac melior typus Christi, quam illius qui promissiones de Christo habebat: *Et hic quidem morientes homines decimas accipiunt, ibi autem contestatur, quia viuit*. Hic, inquit, hoc est in in præsentī sæculo vel in templo quod adhuc stabat morientes homines filii Leui, qui mortales ac moribundi sunt, decimas accipiunt, ibi autem, id est, in alia vita idē in loco, vbi dicitur de Christo, tu es sacerdos in æternum, contestatur Deus cum iuramento quia viuit Christus. Vnde dicit Psalmista: *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech*. Et (ut ita dictum sit) *per Abraham & Leui qui decimas accepit*, adhuc in filiis suis vel accipit hætenus à patribus suis *decimatus est à Melchisedech*, adhuc enim in lumbis, hoc est, in propagatione seminis Patris erat Leui quando obuiāuit ei Melchisedech. Quomodo dicit Leui decimatum esse à Melchisedech, cum necdum natus esset? præsertim cum & filius fuerit naturalis Iacob? utique non in se est decimatus sed in Abraham, de cuius progenie descendit quando Abraham decimas obtulit Melchisedech, in illo omnes filii eius dederunt. Quapropter dicit Apostolus quia Leui qui decimas in filiis suis à patribus suis decimatus est per Abraham siue in Abraham, quibus verbis declaratur, quia nisi sacerdotium Melchisedech, qui in figura Christi sacerdotii præcessit, maioris dignitatis non esset nequaquam Abraham, omnesque filii eius ab illo decimati essent, dum enim sacerdotium à sacerdotio decimabatur, maioris dignitatis vnum altero ostenditur. Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat, populus enim sub ipso legem accepit. Quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedech alium exurgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron? translato enim sacerdotio necesse est ut & legis translatio fiat. Hic incipit iam plenius differentias noui testamenti ostendere, dicens: *Si consummatio*, id est, perfectio vitæ atque iustificationis, *per sacerdotium Leuiticum erat, quod necesse fuit alium*

exurgere sacerdotem secundum ordinem Melchisedech? nam quia Aaron primum post legem datam sacerdotem fuisse de tribu Leui nullum dubium est, ideo sacerdotiū quo functus est, Leuiticum nominauit sacerdotium, vel certe quia ipse: cui in filiis functus illo sacerdotio est. Nam nepotes illius susceperunt illud. Moyses scilicet & Aaron cum reliquis patribus suis ex eadem tribu, Nam Leui genuit Laaz, Laaz vero Amram Amram autem Moysen & Aaron, ideo dicit populum sub illo sacerdotio legem accepisse, quia Moyses & Aaron principes erant illis temporibus in populo, quia ipsam legem administrauerunt de tribu sacerdotali existentes. Ergo sacerdotio Leuitico multo melior est ordo sacerdotii Melchisedech, quia typum gerebant sacerdotis nostri, nequaquam enim dixisset secundum ordinem Melchisedech, si illud sacerdotium Aaron melius esset, sub quo populus Iudæorum legem accepit, si autem sacerdotium legis translatus est ad Christum secundum ordinem Melchisedech, necesse est ut & legis translatio fiat, hoc est à lege Moysei necesse est transire ad legem Euangelii. Neque enim potest sine lege sacerdos & sine testamento esse & sine præceptis, summis viribus laborabat Apostolus ut à lege Euangelii, à carnalibus ad spiritualia. *In quo enim hac dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit. Manifestum est enim quod ex Iuda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est.* In quo enim ait hæc dicuntur, id est, de quo hæc dicunt, quod esset sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, Dominum significans saluatorem de alia tribu est quam de sacerdotali, de illa videlicet de qua nullus altari præsto fuit, hoc est de tribu Iuda. Non autem ordine tantummodo neque testamento vel præceptis mutatum est sacerdotium, sed etiam tribu & quomodo translatus est sacerdotium de tribu in tribum, de sacerdotali videlicet ad regale ut eadem ipsa sit & sacerdotalis & regalis in Christo qui est Rex & sacerdos intueri mysterium. Primum fuit regale sacerdotium in Melchisedech secundum consequentiam huius sermonis, secundum autem fuit sacerdotium solummodo sacerdotale in Aaron, tertium iterum fuit regale sacerdotium in Christo, sicut & primo. Vnde & Ecclesia modo regale sacerdotium habet dicente *Nos genus sanctum regale sacerdotium*, tribus ergo Iuda ex quo Dominus ortus est per Mariam virginem cum semper regia esset & nunquam sacerdotalis, in Christo fuit utrumque & regalis & sacerdotalis, translato ex toto sacerdotio à tribu Leui, quæ antea sacerdotalis erat. *Et amplius adhuc manifestum est, si secundum ordinem Melchisedech exurgeret alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitæ insolubilis. Contestatur enim Deus pater loquens ad filium quoniam tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Defectus isto in loco habetur, satis necessarius. Quapropter dicatur ita & amplius ad hoc manifestum est, subaudi destructum esse sacerdotium legis per hoc quod Christus non secundum ordinem Aaron dicitur sacerdos in æternum, sed secundum ordinem Melchisedech, quare per hoc quia de tribu Leui non fuit, quod enim dicit si secundum ordinem Melchisedech exurgeret alius sacerdos, non dubitativè loquitur sed affirmativè, quasi diceret amplius adhuc per hoc demonstratur distinctum esse sacerdotium legis, quia secundum ordinem Melchisedech surrexit Christus alius sacerdos, qui non secundum carnalis mandati legem factus est sacerdos sicut Aaron: Legem carnalis mandati vocat, quia ex maxima parte carnalis erat, carnalia præcipiens in circumcisione, in mundatione corporis, in hostiis, oblationibus carnalibus, in discretionem ciborum, dierum ac temporum dicens mane extra castra, laua corpus tuum, aufer hoc vel illud, abstine ab his cibis, observa ista tempora cæteraque his similia quæ omnia morte finienda erant, Christi autem sacerdotium spirituale & secundum virtutem vitæ insolubilis, id est, secundum potentiam vitæ indeficientis, quæ nullo mortis interuentu solui poterat, habet enim CHRISTVS in se vitam insolubilem quia quamvis ad tempus mortuus esset carne, tamen æternum diuinitate viuit, & insuper humanitate postquam victor à mortuis resurrexisset. Vnde Deus pater contestatur iurando quia viuit, dicens per

Psalmi.

Psalmistam. Tu es Sacerdos in æternum reprobatio quidem sit precedentis mandati, hoc XVIII.
est legis Moyſi, propter infirmitatem eius, & inutilitatem. Infirmitatem in hoc habe-
 bat lex, quia operantes non valebat iuuare inutilitatem vero, quia nemini regnum
 cœlorum valebat aperire, vnde sequitur. *Nihil enim ad perfectum adduxit lex.* Quid XIX.
 enim? nihil enim profuit lex, profuit quidem aliquid corpora mundando, peccata K.
 leuia relaxando, sed nihil adhuc profuit, vt perfectos facere potuisset seruientes in
 ea quoniam grauiora peccata non tollebat, nec ianuam Patriæ cœlestis alicui ape-
 riebatur. Quapropter reprobata est, vt gratia daretur locus, in qua perfectio constet
 utilis quidem fuit fidem habentibus in Christum, non illis qui totam spem suam in
 eius carnalibus obseruationibus ponebāt. *Introductio vero melioris spei,* subaudi mo-
 do est in gratia, in qua spem proximamus ad Deum, habuit quidem lex spem, sed non ta-
 lem, qualem gratia præstitit sperabant enim bene placentes, legemq; custodientes
 possidere terram, iuxta illud si volueritis bona terræ comedetis, nihilq; ærumno-
 sum pati prospere viuere. Sicut dictum est, qui fecerit ea viuet. Hic autē speramus,
 quia plangentes & Euangelica præcepta custodientes non terrā possidebimus, sed
 cœlum. Insuper etiam, quod cœlo multo melius est speramus proximum Deo con-
 sistere ad ipsum Paternum solium peruenire, & ministrare ei cū Angelis, iuxta quod
 Saluator in Euangelio ait, *fulgebunt iusti, sicut Sol in regno Patris sui,* eruntq; sicut An- Mat. 13. v.
 geli Dei in cœlo. Hoc vero Sacerdotium per quod hanc gloriam possessuri sumus, 43.
 non est sine iureiurando, vt firmam Dei promissionem credamus, vnde Apostolus
 subdit, *& quantum est,* subaudi firmum istud Sacerdotium Christi, de quo loquimur, XX.
 vtq; multum, quia *non sine iurando,* firmatum est. *Alij quidem sine iureiurando Sa-*
cerdotes facti sunt, vt Aaron filijq; eius, quibus Deus non iurauit, quod essent Sacer-
 dotes in æternum secundum ordinem legis. *Hic autem,* id est, Christus, *cum iurei-* XXI.
rando, Sacerdos factus est, hoc est, *per eum Patrem, qui dixit ad illum iurauit Dominus.* L.
& non penitebit eum, id est, non mutabit iuramentum suum, quoniam *tu es Sacerdos*
in æternum, secundum ordinem Melchisedech, *in tantum melioris testamenti sponsor,* XXII.
siue promissor factus est Iesus, subaudi in quantum cum iureiurando Dei Patris suum
 Sacerdotium tenet. In quantum sacerdotium Christi, quod iuramento Dei est fan-
 citum sua dignitate præcellit Sacerdotium Veteris legis, in tantum præcellit etiam
 gratia Euangelij legem Moyſi & alij quidem.

Plures facti sunt Sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere. Hic autem, XXIII.
 id est, Iesus cui Pater dixit, cum iureiurando, *tu es Sacerdos in æternum, eo quod ma-* XXIV.
neat in æternum sempiternum habet Sacerdotium. Duas ponit hic differentias B. Apo-
 stolus, quia Sacerdos noster non habet finem, sicut Sacerdotes legis, & quia cum
 iureiurando suum Sacerdotium possessurus est. Quia enim Sacerdotes legis mor-
 tales erant, plures facti sunt Sacerdotes in ipsa lege, sicut Aaron & filij eius, idcirco
 quod morte præſenti prohiberentur permanere in Sacerdotio, mortuis enim Pa-
 tribus succedebant filij in locum ipsorum. Iesus autem solus, quia non mortalis est
 sempiternum habet sacerdotium; nec vllum habere poterit subsequente, eo quod
 ipse maneat in æternum. Sequitur. *Vnde & saluare in perpetuum potest, accedentes per* XXV.
semetipsum ad Deum semper viuēs ad interpellandum pro nobis. Vnde, inquit, quia Chri-
 stus in æternum manet & sempiternum habet Sacerdotium, semper interpellat
 pro nobis, semperq; potest saluare. Quod verò quidam Codices habent, accedens M.
 per semetipsum ad Deum, quidam vero plurali numero accedentes vtrumq; reci-
 pi potest: Christus ergo Pontifex noster non per alium Pontificem maiorem ipse
 accedit ad Deum Patrem, sed per semetipsum, ideoq; potest saluare in se credentes,
 potest & ita intelligi, quod dicit saluare in perpetuum potest accedētes per semet-
 ipsum, nos qui puri homines sumus per illum accedimus ad Deum Patrem, qui me-
 diator assistens vultui Dei pro nobis dirigentes per illum preces nostras ad Patrem.
 Vnde Sacerdotes Ecclesiæ altari assistentes dicunt, suscipe Deus preces populi tui
 per Dominum nostrum Iesum Christum filium tuum, & quia semper viuēs, semper
 interpellat pro nobis. Alij verò Pontifices, quia semper non erant, semper non in-
 terpellabant, interpellat autem pro nobis per hoc, quod humanā naturā assumpsit

- quā assidere ostendit vultui Dei pro nobis, & miseratur, secundū vtrūq; substantiam. *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, Sanctus, innocēs, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cælis factus.* Non eramus digni, nec promerebamur talē habere Pontificē, sed necesse erat nobis, ut talē haberemus Pontificē, qui esset Sanctus in interiori homine, innocens manibus impolluto corpore, segregatus à peccatoribus, id est, ab omni peccato immunis, & cōuersione peccatorū separatus: in hoc enim fuit separatus à peccatoribus, quia alij homines cum peccato concipiuntur, & nascuntur, atq; ab hoc sæculo cum peccato transeunt. Hic autē sine peccato cōceptus, sine peccato est natus, & sine peccato ab hoc mūdo trāsiuit. Quoniam peccatū non fecit, nec dolus inuentus est in ore eius, factus est autē excelsior cælis, qñ quadagesimo die admirandæ suæ resurrectionis super oēs cælos, & super oēs ordines cœlestium spirituum eleuatus est ad cōfessum paternæ maiestatis, ubi sedet nunc in plenitudine honoris & gloriæ. Potest & ita intelligi, quod dicit talis nobis decebat, ut esset Pontifex, quasi diceret, Iudæi velut serui timoris legis Deo seruientes, legales Pontifices habuerunt sibi conseruos, mortalesq; ac peccatores, pro semetipsis similiter indigebāt offerre, nos autem quibus dictum est, *iam non dicā, vos seruos sed amicos meos*, quia filij Dei sumus, seruendo illi amore filiatoris, decet ut habeamus Pontificē immortalē, segregatum à peccatoribus. Sequitur. *Qui non habet quotidie necessitatem quemadmodū Sacerdotes legis prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo, hoc enim fecit semel se offerendo,* Dñs noster Iesus Christus. Quid fecit? utiq; obtulit sacrificium nō pro suis delictis, sed pro nostris, & semel hoc fecit nō amplius, quia semel mortuus est pro peccatis nostris, iā non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Magnitudinē Christi sacrificij hic ostendit, quod semel oblatū tantum præualuit, quātum oīa sacrificia legalia nō valuerunt. Vnum enim fuit, & semel oblatum & sufficit in sempiternum ad tollenda oīa peccata credētium. Pontifices autē Iudæorum peccatores erāt, & ideo necesse habebant pro suis delictis hostias offerre, & idcirco sacrificia illa hominē iustificare non poterant, quia inconueniētia erant, ut pro homine rationali, irrationale animal offerretur. Quærebatur Pōtifex sine peccato, & hostia rationalis, nec inueniebatur, inuētus est vnus sine peccato, Deus & homo, & obtulit seipsum rationale sacrificiū pro salute hominis rationalis. *Lex enim homines constituit Sacerdotes, infirmitas ē habentes*, dicit enim Dñs ad Moysen in lege, vnges Aaron & filios eius mihi in Sacerdotes, sed quia illi infirmitatē, hoc est, peccata habebant, quibus infirmabatur eorū anima, necesse habebāt, ut pro populi, ita ēt pro suis delictis hostias offerre. Iste autē tam potens est, ut non indigeret pro se offerre, sed in super semel oblato suæ carnis sacrificio omnium saluti sufficeret. *Sermo autē iuri iurandi, qui post legē est, filiū in aeternum perfectū*, subaudi ostendit, siue perfectum constituit Sacerdotē. Non infirmitate grauatum, sicut lex constituit suos post legem. Factus est sermo Dei Patris ad Dauid de Christo cum iureiurādo, ubi dicitur, *iurauit Dominus & nō penitebit cū tu es Sacerdos in aeternū secundū ordinem Melchisedech.* Ponit hic Apostol⁹ filij nomē ad distinctionē seruorum, qui fuerunt in lege, quia serui infirmi fuerant, siue q̃a mortales erant, filium vero perfectum ostendit, quia semper viuit, & semper sine peccato est.

Pl. 109. V.
6.

C A P V T V I I I.

Excellentius est Christi sacerdotium Leuitico, cum ipse in dextera Patris sedeat in cælis, & maiorum sacramentorum minister fuerit, quam sacerdotes veteris legis: ostendit etiam noui Testamenti necessitatem ex imperfectione veteris, & ex promissione Dei per Ieremiam.

1.
A.
2.

Apitulum autē super ea, quæ dicuntur: Talē habemus Pōtificē, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis, & sanctorum minister, & tabernaculi veri, q̃ fixit Domi-

1745

nus & non homo. † Omnis enim pontifex ad offerendum mune-
 ra, & hostias constituitur: unde necesse est, & hunc habere
 aliquid, quod offerat: † si ergo esset super terram, nec esset
 sacerdos: cum essent, qui offerent secundum legem munera, † qui
 exemplari & umbra deseruiunt cœlestium. Sicut responsum est
 Moysi, cum consummaret tabernaculum: = Vide (inquit) o-
 mnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte.
 † Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & me-
 lioris testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus
 sancitum est. † Nam si illud prius culpa vacasset: non utique
 secundi locus inquireretur. † Vituperans enim eos, dicit: = Ec-
 ce dies venient, dicit Dominus: & consummabo super domum
 Israhel, & super domum Iuda, Testamentum nouum, † non
 secundum testamentum, quod feci patribus eorum, in die
 qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Æ-
 gypti: quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, &
 ego neglexi eos, dicit Dominus. † Quia hoc est testamentum,
 quod disponam domui Israhel, post dies illos, dicit Dominus:
 Dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum super
 scribam eas: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in popu-
 lum: † & non docebit unusquisque proximum suum, &
 unusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum:
 quoniam omnes scient me à minore usque ad maiorem eorum:
 quia propitius iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum
 iam non memorabor. † Dicendo autem nouum, veterauit
 prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.

Capitulum autem super ea, quæ dicuntur, hoc est repetitio super ea, quæ dicun-
 tur de Christo. Quo dicto significat aliquid summum & magnum, & quasi
 recapitulatione præcedentis disputationis ad rem ipsam deducit auditorem.
 Talem habemus Pontificem, subaudi qualem superius diximus, Sanctum videlicet, in-
 nocentem, impollutum, segregatum à peccatoribus, & qualem adhuc dicturi su-
 mus in consequentibus. Qui confedit in dextera, sedis magnitudinis in cœlis San-
 ctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Dominus & non homo, sedem
 magnitudinis in cœlis debemus accipite plenitudinem Paternæ maiestatis, in qua
 filius Dei sedet, qui etiam designatur per dexteram. Nec est pueriliter accipien-
 dum, quod Deus Pater dexteram aut sinistram habeat, qui spiritus est omnia im-
 plens, ut ita sedeat filius in dextera illius, sicut solet sedere filius iuxta Patrem suum
 Regem, sed sicut diximus plenitudinem maiestatis, summamque gloriam bea-
 titudinis, & prosperitatis per dexteram debemus intelligere, in qua filius sedet,
 sedere autem filij pro habitare ponitur. Pontifex ergo noster, qui confedit in sum-
 ma gloria paternæ maiestatis in cœlis, sanctorum minister est, quod duobus modis
 accipi potest, veniens quippe Dominus in mundum per incarnationis exhibitio-
 nem

- nem ministravit Sanctis Apostolis alijsq; fidelibus etiam qui adhuc futuri sunt, panem refectionis verbi spiritualis, & potum doctrinæ Evangelicæ dicens. *Si quis sitis veniat ad me & bibat, & venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos.* Ministrat etiam illis documentum fidei, & gratiam baptismatis, & insuper quod maius fuit, sacramentum redemptionis per passionem suam, & cognitionem ministeriorum in lege, & Prophetis, ac postea sua ascensione ministravit nobis aditum patriæ cœlestis. Ecce quomodo & quid ministravit electis suis, apparens in mundo, dicatur & aliter Sanctorum minister erit in futurum, quando semetipsum ministravit illis, & cognoscant eum cum Patre & Spiritu sancto, sicut est, scilicet, cum dederit regnum suum Deo & Patri. Vnde in Evangelio de se sub persona Patris familiae loquens dicit. Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministravit illis. Transire enim dicitur, quia electos suos de iudicio ad regnum transire faciet, vel à contemplatione humanitatis ad cognitionem diuinitatis suæ, ministrabit illis cum se & Patrem, cum Spiritu sancto eis manifestavit. Nam cibus & vita illorum visio sanctæ Trinitatis erit, sicut ipse dicit ad Patrem. *Hæc est vita æterna ut cognoscant te*, cum Spiritu sancto, & *Iesum Christum*, per quem misisti, vnum & verum Deum, Tabernaculi quoque veri minister est, quod constituit, siue composuit Deus & non homo, id est, cœli, quod nobis ipse administrat, ut claritate siderum illius illustremur, tabernaculum etenim quod Beselehel composuit in deserto, siue quod Salamon fecit in terra repromissionis, non fuit verum, quia carie & vetustate consumptum est, nec semper durare potuit. Ideoq; tabernaculum verum cœlum vocat, quoniam in æternum stabit, nullaq; vetustate consumetur, potest & altiori sensu intelligi, ut tabernaculum verum accipiantur animæ sanctorum, quibus ipse filius Dei gaudia patriæ cœlestis administrat, & in quibus ipse habitare dignatur, iuxta quod Propheta dicit, inhabitabo in illis, & inambulabo, & Apostolus in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus nostris, & templum Sancti Dei, quod estis vos. *Omnis enim Pontifex ad offerenda munera constituitur. Vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat*, non potest esse Sacerdos, nisi habeat quod offerat. Pontifices enim veteris Sacerdotij, secundum præceptum legis munera & hostias pro suis vel populi offerebant delictis, Christus vero cum in sempiterna diuinitatis suæ natura non haberet quod offerret, sumpsit ex nobis, quod pro nobis offerret, id est, carnem humanam, seipsum videlicet, quem obtulit in ara crucis. Quid ergo tam aptum immolationi quam caro rationalis pro rationali & quid tam mundum pro mundandis, quam carnem sine vlla contagione offerre, & quoniam quatuor in omni sacrificio consideranda sunt, videlicet, cui offeratur, à quo offeratur, quid offeratur, pro quibus offeratur. Hæc etiam possumus hic reperire satis eleganter, quia enim nulli sacrificium debetur nisi soli Deo vero, Pontifex noster mundam hostiam pro nobis Deo Patri obtulit, id est existens sacerdos & sacrificium, offert etiam sacrificium Deo Patri acceptum per Ecclesiam suam, dum enim nos offerimus Sacramenta corporis eius, ipse offert, *si ergo esset super terram*, subaudi Sacerdotes terrei secundum ordinem Aaron, necesse esset Sacerdos subaudi secundum ordinem Melchisedech, *cum essent*, sacerdotes Leuitici generis, *qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari & umbra deseruiunt cœlestium, sicut responsum est Moysi, cum consummaret*, ac perfecisset, *tabernaculum*, oraculi si esset terrenus Pontifex super terram sicut Aaron, vel aliquis secundum eius ordinem immortalis, & sine peccato, qui suis sacrificijs potuisset mundare genus humanum, perfectumq; reddere, non esset vtriusq; Sacerdos secundum ordinem Melchisedech in æternum, quia satis essent, qui offerrent legalia munera, sed quia Aaron & filij eius mortales erant, & peccatores. Quapropter non poterat genus humanum perfectum reddere, ideo venit Christus sine peccato, qui in æternum suum sacerdotium teneret, suoq; sacrificio genus humanum perfectissime mundaret. Non talis qualis illi fuerunt qui exemplari & umbræ deseruiunt cœlestium, exemplar est figura & similitudo, per quod alia res ostenditur, sicut imago expressa in pariete, exemplar & figura est veri hominis, Sacerdotes igitur Iudæorum exemplari, id est, figuræ & umbræ cœlestium ministeriorum deseruiebant, quia omnia illa similitudines

tudines & figure erant istorū, quæ in Ecclesia modo in veritate aguntur, cœlestia autē
 mysteria dicit spiritualia, quæ obseruatores suos in veritate ad cœlestia ducunt. Non
 ne cœleste altare fides nostra, in quo offerimus quotidie orationes nostras Deo, *vide*
inquit, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte. Quoniā auditus
 noster minus aptus esse videtur ad disciplinam percipiendā, quam visus, non enim
 ita animo commendamus, quæ audimus, quomodo illa quæ ipso visu percepimus.
 Ideo non solū auditu verum et visu demonstratū est Moysi à Dño in monte taber-
 naculum, quod erat facturus cooperante Beselehel. Vnde dicit ei, vide vt omnia fa-
 cias secundū illam similitudinē, quæ tibi in monte ostensa est, q̄ aut dicit intelligen-
 dum est tam de tabernaculi cōstructione, vasorumq; eius, quam de sacrificijs, & ho-
 stijs, quæ illi oblaturi erant *Nunc autem melius est sortitus ministeriū, sacerdotij, videl.*
dignitatem, quanto & melioris testamenti mediator est, quod in melioribus re promissioni-
bus sanctū est, hoc est, firmatū, statutum, & corroboratum. Vides, inquit, quantū me-
 lior ista celebratio, illa quæ tunc temporis agebatur, siquidē illa ad exemplar, & figu-
 ram est, ista veritas sicut in Euāgelio dicitur, lex per Moysen data est, gratia & veritas
 per Iesum Christū facta est. Nunc, hoc est in hac nouissima mundi ætate tanto meli⁹
 ministeriū sortitus est sacerdotij Christus, q̄ fuisset illud legale, quāto & melioris te-
 stamēti dator & mediator est Christus, & tanto melioribus promissionib⁹ confirma-
 tū est istud, testamentum, etenim vetus terrena, ac temporalia promittebat dicēs, si
 volueritis, & audieritis bona terræ comedetis, & obserua quæ præcipio tibi, vt sis lon-
 guus super terrā, cæteraq; his similia promittens temporalia, atq; terrena, nouū ve-
 ro q̄ per Christū datū est, promittit ac tribuit cœlestia & æterna, vitamq; perfectā per
 gratiam baptismatis, & fidē Dominicæ passionis, remissionem, videl. omnium pec-
 catorum, & qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit, & quia erunt electi, sicut
 Angeli Dei in cœlo, & insuper quod maius est, quod dicitur in Euangelio Ioannis,
quotquot, inquit, receperunt eū dedit eis potestatem filios Dei fieri. Ecce quō melioris te-
 stamēti mediator & dator est Christus, & quomodo melioribus promissionib⁹ cō-
 firmatum est. In hoc quoq; melius sacerdotiū sortitus est, quia illud fuit temporale, *F.*
 istud æternū. Illud non poterat hominē iustificare, nec regnū cœlorum suis audito-
 ribus referare, istud vero & perfectē iustificat hominem, statimq; ei regnum cœlorū
 aperit, mediator autē testamenti appellatur Dominus, quia sicut Moyses medius fuit
 inter Deum & populum, verba Dei Patris ad populum referens, iterumq; populi ad
 Deum, ita & Christus verba Dei Patris nobis retulit, iterumq; nostra refert ad illum,
 transiensq; Apostolus à sacerdote & sacrificio tunc demum & testamenti differen-
 tiam facit, dicens. *Nam si illud prius, subaudi testamentū, culpa vacasset, non itaq; secu-*
di, testamēti, locus inquireretur, hoc est, si illud testamentū legis peccata potest offer-
 re, vt obseruatores sui inculpabiles essent, non secundi testamēti locus relinquere-
 tur, sed quia illud non fuit perfectū, illo sublato inuētus est locus aptus secundi testa-
 mēti, sicut *vituperans eos. i.* non approbans dignos laude, *dicis per Prophetā, ecce dies*
venient, dicit Dominus & consummabo super domū Israel, & super domū Iuda testamentū
nouū non secundū testamentum, q̄ feci cum Patribus eorū in die qua apprehendi manū eorū
vt educerē illos de terra Egypti, quoniā ipsi non permanserunt in testamento meo & ego ne-
glexi eos dicit Dominus Deus, ecce dies noui testamēti, & vltimē sæculi ætatis veniet di-
 cit Dñs, & consummabo. i. perficiam super domū Israel, & super domum Iuda testa-
 mentū nouū. Quantum ad literā pertinet, per domū Israel decem trib⁹ intelligūtur
 quæ separauerūt se à domo Dauid tēporibus Hieroboā, per domum autē Iuda de tri-
 bu Iuda Benjamin cū tribu sacerdotali, quæ adhæserunt domui Dauid, altiori autem
 intellectu per vtramq; domum debem⁹ intelligere oēs tam ex Iudæis, quā ex genti-
 bus credentes, qui Deum recte confitendo, q̄ interpretatur Iudas, veri Israelitæ sunt
 hoc est Deum mente videntes, quibus Dominus perfecit, atq; cōpleuit testamētum
 nouum, gratiam sc. Euangelij, testamentum autē nouum dicitur ad differentiā ve-
 teris, vt vero alti⁹ dicamus, vetus testamētum, vetus ob hoc dicitur, eo quod hominē
 in vetustate peccati impositum nouum reddere non valebat, at vero nouum testa-
 mentum dictum est, eo quod veterē hominem, id est, peccato veteris hominis Adæ

- commaculatum nouum efficiat in baptismo per fidem dominicæ passionis, quod non est simile testamento veteri, quod fecit cum Patribus eorum, quia illud terrena promittebat, ac temporalia, & præcipiebat carnalia, istud vero æterna, cœlestia promittit præcipiens spiritualia. Quod vero dicit in die qua apprehendi manum illorum, ut educerem eos de terra Ægypti magnam familiaritatem suam omnipotens Deus ostendit, quam exhibuit illi populo more enim mulierum loquitur sermo diuinus, quæ solet paruulorum manus apprehendere, & plerumque ad se cōducere plerumque etiam huc illucque sustentando illos ne labantur, utpote firmos gressus adhuc non habentes, sic omnipotens Deus cum ille populus puerilis ac paruulus esset, quia neque gressus bonæ operationis habebat, neque fortitudinem, qua se posset exsoluere de iugo opprimentium, tetendit manum suam, magnum videlicet, auxilium pietatis suæ & extraxit eum de fornace ferrea, trahens eum ad cognitionem suam, & amplexus gratissimos, simulque deducens per deserti vastitatem introduxit in terram omnibus meliorem. Sed quia non permanferunt in testamento eius, id est, non obseruauerunt, quod præcepit in testamento suo, neglexit eos, hoc est dimisit eos ire secundum desideria cordis sui, iuxta quod Psalmista dicit. Notandum autem, quia cum dixisset sermo diuinus, perficiam testamentum nouum non secundum illud quod pepigit cum patribus eorum, ne forte Iudæi possent oblatrando dicere illud testamentum destruendum esse, de quo dixit Deus Abraham, in semine tuo benedicentur omnes gentes, discrete manifestauit, de quo loqueretur, cum subintulit dicens in die qua apprehendi manum illorum, ut educerem eos de terra Ægypti, de lege enim hoc dixit, quam quinquagesimæ die egressionis illorum de terra Ægypti datam esse constat in monte Synai in qua non permanferunt Patres eorum, sed fecerunt vitulum in Oreb, & adorauerunt illum. Nam illud quod pepigit cum Abraham, in Christo completum est, in quo benedicentur omnes gentes, *quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israel, omnibus scilicet, credentibus, post dies illos dicit Dominus, dando leges meas in mentem eorum, & in cordibus eorum super scribam eas & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum, & non docebit unusquisque fratrem suum, dicens cognosce Dominum, quoniam omnes scient me à maiore usque ad minorem, eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccata eorum non memorabor.*
- H.** Amplius magna distantia inter legem & legem, inter scripturam, & scripturam, inter doctores legis, doctoresque Euangelij, inter literam & gratiam spiritualis intelligentiæ. Nam litera legis scripta est in tabulis lapideis, gratia autem spiritualis intelligentiæ data est fidelibus per Spiritum sanctum in corde, per quem Spiritus charitas Dei diffusa est in cordibus fidelium, hoc est autem, quod dicit, dabo leges meas in mente eorum, & in cordibus eorum scribam eas, specialiter ad Sanctos Apostolos pertinet, qui gratiam noui testamenti non habuerunt scriptam in tabulis lapideis, neque in membranis, sed in mente, & cordibus suis diuinitus habuerunt exaratam, primum quidem ante dominicam passionem, quando sicut Matthæus narrat ascendit in montem, ibique cum eis illum prolixum sermonem habuit, ubi institutio totius perfectæ vitæ continetur, secundum vero post resurrectionem suam, quando sicut Lucas testatur aperuit eis sensum, ut intelligerent omnia, quæ de eo scripta erant in lege Moyse & Prophetis, & Psalmis de ipso, deinde vero decimo die ascensionis suæ discunt, quicquid mortalibus de Deo sciendum erat. Quomodo possent Euangelistæ tanta miracula & verba cœlestia post eius ascensionem scribere, nisi ea in cordium tabulis diuinitus exornata haberent, præcipue Beatus Ioannes, qui sexagesimo quinto anno post dominicam ascensionem Euangelium scripsit; quomodo posset tantam diuinitatem illius proferre, quæ ipse Dominus eis protulit maxime ea nocte, qua comprehensus est. Nos autem partem in cordibus, plenius autem in membranis scriptum habemus ab illis nobis relictum, ut in his meditando exerceamur, quod autem subiungit non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens cognosce Dominum, non est ad præsens tempus referendum, ubi inuicem docemur. Sed
- K.** sicut dicit B. Augustinus, dum loqueretur Propheta Hieremias, de primo Domini aduen-

aduentu, subito conuertit oculum mentis ad secundum, post quem nemo docebit proximum suum, vt cognoscat Dominum, quoniam omnes electi positi in eius cōtentione videbunt, & cognoscent illum, sicuti est. Nam in præsenti, sicut diximus docemur inuicem, postea peccatorum illorum non erit memor, quoniam omnes expoliati ab omni fece mortalitatis, & corruptionis corporis, & mutabilitate atque peccato, resurrectionis gloria donati fulgebunt, sicut Angeli Dei in cœlo, *dicendo autem nouum veterauit prius.* Sumens Apostolus fiduciam & auctoritatem ex dictis Prophetis, vbi dicitur consummabo testamentum nouum super domum Israel, ostendit illum iam liquidius esse finiendum, dicendo, inquit, Deus per Prophetam, consummabo testamentum nouum, veterauit prius, hoc est in vetustatem redigit, siue vetustum ostendit illud, quod erat prius. Vnde & subiungit, *quod autem antiquatur, & senescit prope interitum est.* Quasi diceret, quia sermo diuinus per hoc, quod dixit testamentum nouum futurum, ostendit vetustum esse, prius datur intelligi, Quasi antiquatur, & vetustum est, prius testamentum, in proximo est, vt intereat, finemque accipiat. Hoc verbum intelligendum est, non de præceptis vitæ, ac morum, in quibus lex manens concordans cum Euangelio, sed de mandatis sacrificiorum carnalium, in quibus adueniente Christo, quem præfigurabant, finem acceptura, erat lex.

XIII.

CAPVT IX.

Ex his quæ in veteri erant testamento & imperfectione illarum hostiarum, ostendit noui perfectionem, in quo Christus Pontifex & hostia, semel oblata emundat conscientiam à peccatis: quem ad testamenti sui confirmationem mori fuit necesse.

Habuit quidem & prius, iustificationes cultura, & Sanctum seculare. † = Tabernaculum enim factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta. † Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum: † aureum habens = thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, & virga Aaron, quæ fronderat, & tabula testamenti, † superque eam erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium: de quibus non est modo dicendum per singula. † His vero ita compositis: in priori quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: † in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua & populi ignorantia: † hoc significante Spiritu sancto, nondum propalata esse sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum, † quæ parabola est temporis instantis: iuxta quam munera, & hostia offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem solummodo

1.

A.

2.

Exo. 26. 2.

1 & 26. 28.

3.

4.

Num. 16.

Leu. 16.

3. Reg. 8.

b. 9.

2. Par. 5. b.

10.

5.

6.

B.

7.

Exo. 6.

b. 10.

Leu. 16. 2. 2.

8.

9.

C.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

23.

24.

25.

26.

27.

28.

29.

30.

31.

32.

33.

34.

35.

36.

37.

38.

39.

40.

41.

42.

43.

44.

45.

46.

47.

48.

49.

50.

51.

52.

53.

54.

55.

56.

57.

58.

59.

60.

61.

62.

63.

64.

65.

66.

67.

68.

69.

70.

71.

72.

73.

74.

75.

76.

77.

78.

79.

80.

81.

82.

83.

84.

85.

86.

87.

88.

89.

90.

91.

92.

93.

94.

95.

96.

97.

98.

99.

100.

101.

102.

103.

104.

105.

106.

107.

108.

109.

110.

111.

112.

113.

114.

115.

116.

117.

118.

119.

120.

121.

122.

123.

124.

125.

126.

127.

128.

129.

130.

131.

132.

133.

134.

135.

136.

137.

138.

139.

140.

141.

142.

143.

144.

145.

146.

147.

148.

149.

150.

151.

152.

153.

154.

155.

156.

157.

158.

159.

160.

161.

162.

163.

164.

165.

166.

167.

168.

169.

170.

171.

172.

173.

174.

175.

176.

177.

178.

179.

180.

181.

182.

183.

184.

185.

186.

187.

188.

189.

190.

191.

192.

193.

194.

195.

196.

197.

198.

199.

200.

201.

202.

203.

204.

205.

206.

207.

208.

209.

210.

211.

212.

213.

214.

215.

216.

217.

218.

219.

220.

221.

222.

223.

224.

225.

226.

227.

228.

229.

230.

231.

232.

233.

234.

235.

236.

237.

238.

239.

240.

241.

242.

243.

244.

245.

246.

247.

248.

249.

250.

251.

252.

253.

254.

255.

256.

257.

258.

259.

260.

261.

262.

263.

264.

265.

266.

267.

268.

269.

270.

271.

272.

273.

274.

275.

276.

277.

278.

279.

280.

281.

282.

283.

284.

285.

286.

287.

288.

289.

290.

291.

292.

293.

294.

295.

296.

297.

298.

299.

300.

301.

302.

303.

304.

305.

306.

307.

308.

309.

310.

311.

312.

10. modo in cibis, & in potibus, † & variis baptismatibus, &
 11. institutis carnis usque ad tempus correctionis impositis. † Christus
 autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius &
 12. perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius
 creationis: † neque per sanguinem hircorum aut vitulorum,
 13. sed per proprium sanguinem, introiit semel in Sancta, aeterna
 D. redemptione inuenta. † = Si enim sanguis hircorum & tauro-
 rum, & cinis vitulae aspersus, inquinatos sanctificat ad emun-
 14. dationem carnis: † = quanto magis sanguis Christi, qui per Spi-
 ritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emun-
 15. dabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum
 Deo viventi? † Et ideo novi Testamenti mediator est; = ut
 16. morte intercedente, in redemptionem earum praevaricationum,
 quae erant sub priori testamento, repromissionem accipiant, qui
 17. vocati sunt aeterna hereditatis. † Vbi enim testamentum est,
 mors necesse est intercedat testatoris. † Testamentum enim in
 18. mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit,
 qui testatus est. † Vnde nec primum quidem sine sanguine dedi-
 19. catum est. † Lecto enim omni mandato legis à Moysè uniuerso
 populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum, cum aqua
 & lana coccinea, & hyssopo; ipsum quoque librum, & omnem
 20. populum aspersit, † dicens, hic sanguis testamenti, quod man-
 21. dauit ad vos Deus. † Etiam tabernaculum & omnia vasa mi-
 22. nisterij sanguine similiter aspersit. † Et omnia pene in sanguine
 F. secundum legem mundantur: & sine sanguinis effusione non fit
 23. remissio. † Necesse est ergo exemplaria quidem coelestium his
 mundari: ipsa autem coelestia melioribus hostiis quam istis.
 24. † Non enim in manufacta Sancta Iesus introiit, exemplaria
 verorum: sed in ipsum caelum, ut appareat nunc vultui Dei
 25. pro nobis: † Neque ut saepe offerat semetipsum, quemadmo-
 dum Pontifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alie-
 26. no: † alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi:
 G. nunc autem semel in consummatione saeculorum, ad destitutio-
 nem peccati, per hostiam suam apparuit. † Et quemadmodum
 27. statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium:
 28. † sic & Christus semel oblatu-
 Rom. 5. b. est ad multorum exhaurienda
 1. Pet. 3. c. peccata: secundo sine peccato apparebit expectantibus se, in
 salutem.

Habuit

Habuit quidē & prius iustificationes cultura, & Sanctū ſeculare, prius inquit testamentum habuit iustificationes cultura, quia per diuinum cultum iustificabantur homines à leuioribus peccatis, habuit & Sanctum ſeculare, in quo ſæculi homines, id est, gentiles ad Iudaismum tranſeuntes recipiebat, patebat enim non ſolum iudæis, ſed etiam talibus gentilibus. Sanctum ergo ſeculare locum vocat attriorum, vbi gentiles ſtabant ad orandum poſt Iudæos.

*Tabernaculum enim factum eſt primum in quo erant candelabra & menſa. Quæ, ſubaudi menſa vel propoſitio panum dicitur, quæ ſancta dicitur, non de illo tabernaculo diſputaturus eſt hic Apoſtolus, quod Moyſes fecit in eremo, vbi tantummodo vnū candelabrum fuit, ſed de templo, quod poſtea Salomon ædificauit in Hieruſalem, vbi fuerunt plura alia candelabra, vnde quod dicit primum non eſt referendum ad tempus, ſed potius ad locum: diuidit enim illud templum Salomonis beatus Apoſtolus in duo tabernacula, & primum quidem tabernaculum appellat illam partem templi, vbi erant candelabra, & menſa ſupra quam ponebantur duodecim panes calidi, ſex hinc & ſex inde, & ſuper panes duæ patenæ aureæ, plenæ thure, vna hinc & altera inde, erantque ibi ſabbato uſq; ad ſabbatum, erat etiam ibi altare aureum, vbi offerebatur incenſum tymiamatis mane & veſpere, cum qua parte templi comprehendit altare holocauſtorum, quod erat ſub dio ante fores templi Domini, in quod tabernaculum licite ingrediebantur ſacerdotes, & reliqui miniſtri quotidie: ſecundum autem tabernaculum vult intelligi Sancta ſanctorum, illam videlicet partem templi, quæ diuidebatur pariete viginti cubitorum, & velo, quod pendeat ante parietem, vbi intrinſecus erat arca Moyſi, continens in ſe tabulas legis, urnā auream, in qua erat manna, virgam quoque Aaron, quæ fronduerat, ipla autem arca plano ſchemate erat facta, ideoque ſuper illum erat tabula aurea, quæ appellabatur propitiatorium, eo quod inde loqueretur Dominus Moyſi, & ſacerdotibus, & ſuper ipſam aream erant duo Cherubim, obumbrabant tabulas propitiatorii, verſiſque vultibus reſpiciebant in propitiatorium, in iſtud ſecundum tabernaculum, hoc eſt, in Sancta Sanctorum nemo ingredi audebat, niſi ſolus Pontifex ſemel in anno, accepto ſanguine in vaſculo ingrediebatur intus oraturus pro populo, ſeptima decima videlicet die ſeptimi menſis à feſtiuitate Paſchali, quæ dies quidem appellabatur propitiationis, in craſtinum autem ſequebatur feſtiuitas tabernaculorum. Spiritualiter autem illud primum tabernaculum, vbi ſacerdotes licite ingrediebantur ſtatim præſentis Eccleſiæ ſignificat, vbi ſunt plura candelabra, ſancti videlicet prædicatores, quæ ſibi & aliis lucent verbo, exemplis, vel etiam vbi dona ſunt ſpiritus ſancti, quibus fidelium corda illuminantur, qui per fidem in Eccleſia conſiſtunt, eſt & menſa diuinia, videlicet Scriptura, de qua Pſalmiſta (Pſalm. 12. v. 5.) dicit, *Paraſti in conſpectu meo menſam*, eſt & propoſitio panum in menſa, intellectus videlicet ſacræ Scripturæ, quo cibo reficiuntur animæ fidelium, poſſumus & panem intelligere corpus & ſanguinem Domini, quod in Eccleſia conſecratur, poſt velamentum autem ſecundum tabernaculum, ſubaudi eſt, quod dicitur Sancta ſanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam teſtamenti circumtextam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna & virga Aaron, quæ fronduerat & tabula teſtamenti. De his ſingulis quomodo & qualiter eſſent ordinata ſecundum literam paulo ſuperius elucidatum eſt. Quapropter ſpiritualia myſteria videamus. Velum, poſt quod erat tabernaculum, quod appellabatur Sancta ſanctorum, cauſa ſuæ dignitatis, ſicut & Canticum Canticorum ſignificat cœlos, poſt quod Deus in interiora patriæ cœleſtis eleuato velo ingrediebatur Pontifex cum ſanguine in Sancta ſanctorum oraturus pro populo, vt Dominus Pontifex noſter cum ſanguine paſſionis ſuæ eandem paſſionem peractam reſerato cœlo Sancta ſanctorum penetrauit, vbi affidue Deum Patrem exorat pro nobis, in Sanctis ſanctorum erat thuribulum, quia Chriſtus in ſecretis patriæ cœleſtis conſtitit, per quem orationes noſtras ad Deum Patrem dirigimus. Arca teſtamenti circumtexta ex omni parte auro, caro eſt Domini Saluatoris, qui auctor eſt vtriuſque teſtamenti, & qui interius plenus diuinitate, & exteriorius*

I.
A.

II.

B.

III.
IV.

C.

- exteriorius refulgebat virtute miraculorū, verborumq; cœlestium, in auro enim solet claritas sermonis designari, sicut Sapientia dicit, concupisce sapientiam sicut aurū. Vrna aurea habens manna Christus est, in quo manna diuinitatis est, qui dixit, *Ego sum panis viuus, qui de cœlo descendi.* Virga Aaron quæ fronduerat, sacerdotii dignitas, quæ semper floret in Christo, siue potentia imperialis est. Duæ tabulæ testamēti in arca, duo sunt testamenta consistentia in Christo. Sequitur: *superque camerant,* id est, super arcam duo Cherubin, tegentia arcam, quæ interpretantur plenitudo scientiæ, duo sunt testamenta, in quibus plenitudo est scientiæ quæ tegunt Christum, qui est propitiatio pro peccatis nostris, quia in diuina scriptura latet, *de quibus,* subaudi omnibus quid mysterii in se habeant, *non est modo dicendum per singula,* tortassis ideo reticuit, quia multis sermonibus opus habebant, siue quia necdum erant capaces ad omnia capere: *His vero ita compositis,* & ordinatis quæ diximus esse tam in primo tabernaculo. quam in secundo, hoc est, in Sanctis Sanctorū, *in priori quidem tabernaculo,* hoc est in illa parte templi, vbi altare incensi erat, & ante cuius iam fores erat altare holocaustorum, *semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes.* Non est ita intelligendum, quod in templo supra altare incensi hostias offerrent, aut ibi perficerent sacrificia victimarum, sed potius sacrificiorum officia possumus accipere incensum, quod ad offerendum semper ingrediebantur sacerdotes mane & vespere, siue consummato & perfecto ante templum & in altari holocaustorum semper ingrediebantur in templum cum incenso. Potest & tertio modo intelligi, vt sicut superius diximus cum templo etiam altare holocaustorum cōprehenderit, ac per hoc à parte totum voluerit comprehendere, vtrumq; tamen pro vero accipi potest. *In secundo autem semel in anno solus Pontifex non sine sanguine* ingrediebatur, significat interiora patriæ cœlestis, ille vero Pōtifex significat Christum, qui semel ingressus est sancta sanctorum intra velum completa passione sua, vt assistat nunc vultui Dei, pro nobis orans, non pro suis sed pro nostris delictis, nisi forte dicatur orare pro suis, propter communionem quam habet cum corpore suo quod est Ecclesia. Vnde dicit in passione: *Deus Deus meus quare me dereliquisti?* longe à salute mea verba delictorum meorum; Quæ sunt enim verba delictorum, nisi corporis eius, quod nos sumus, ipse enim peccatum non fecit, nec dolus inuentus in ore eius, *hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatam esse,* Sancta Sanctorum viā, id est, hoc significante Spiritu sancto ad Moysen nondum venisse Christum, qui semel cum sanguine passionis suæ ingrederetur cœlorum secreta, quasi diceret aliis verbis, ideo solus Pontifex cum sanguine intrabat semel in Sancta Sanctorum, vt discamus quia cœleste regnum inaccessible erat adhuc mortalibus, quoadusq; veniret Christus qui expleta passione aperiret nobis ianuam patriæ cœlestis referato velo, id est, cœlo; nondū. n. erat manifesta Sanctorum via ingrediendi in patriam cœlestem, siue non manifestata via intelligentiæ, quia ignorabant homines, quid significarent illa mysteria, nec putemus illuc nos non posse ingredi, quo Pontifex noster prior ingressus est, ipse namque dicit ad Patrem, *Pater volo vt vbi ego sum & isti sint mecum,* & alibi, *vt vbi ego sum illic & minister meus erit,* & quia adhuc templum stabat, quando Apostolus ista loquebatur, & munera legalia quamuis sine causā ibi offerebantur, ideo subiungit dicens: *adhuc priore tabernaculo habēte statum, quæ,* subaudi res, *parabola est,* hoc est, figura & similitudo *temporis in stātis,* siue præsētis quod enim agebatur in templo tunc temporis, figura erat & similitudo istius temporis, quæ etiam in Ecclesia comprobatur. Sequitur, *iuxta quam,* subauditur parabolam vel similitudinem, *munera & hostia offeruntur,* adhuc ibi à sacerdotibus, *quæ munera vel hostiæ non possunt perfectum facere seruientem iuxta conscientiam,* dicitur, conscientia dicitur cordis scientia, per quam intelligitur mens hominis, illa inquit munera legalia non poterant perfectum reddere seruientem in lege perfectione mentis, quia non valebant mentem iustificare, dum non tollebant grauiora peccata. Neminem enim ad perfectum adduxit lex, sed in quibus ex maxima parte mundatio legis constabat, subsequenter ostendit inquires: *solummodo in cibis & in potibus, & variis baptisimatibus, & iustitiis carnis,* subaudi videbatur perfectum facere seruientem

tem atque ad tempus correctionis, id est, immeliorationis & emendationis impositis iustitiis carnis. Hæ iustitiæ carnales in differentia ciborum & potuum ac variorum baptismatum siue lauationum vsque ad tempus dominici aduentus imposita fuerunt sicut & reliqua, quæ in figura agebantur, Domino autem adueniente correctæ sunt, hoc est emendatæ ac in melius mutatæ. Nam per munda animalia quæ lex percepit vt edantur, significantur munda opera, per immunda vero animalia immunda opera intelliguntur à quibus abstinendum est, per potus vero mundos doctrinam Ecclesiasticorum virorum per immundos vero doctrinam hæreticorū, nihilominus debemus accipere, de baptismatibus vero Iudæorum plenius in Euangelio Marci legitur, vbi vituperabant Pharisei Dominum & discipulos eius non lotis manibus manducare, omnes enim lauaciones eorum nomine baptismi designat. Aliquando autem manus solummodo lauant, aliquando pedes, aliquando totum corpus, quando aut aliquid immundum contingunt, aut etiam si ad mortuum accedunt, sed frustra manus totumq; corpus, dum non contemnunt fonte Saluatoris ablui. Nam cum Propheta dicit, *lauamini, mundi estote. Et: mundamini qui fertis* Isai. 1. v. 16. *vasa Domini*, illi solummodo carnaliter intelligebant cū potius de lauacione baptismi Isai. 6. v. 11. itis Christi, & mundicia operum dictum sit. Ista omnia imposita erant vsque ad tempus correctionis, hoc est, vsque ad tempus dominici aduentus, postea vero immutati sunt à Christo in melius, quia dum carnaliter obseruabatur munditia corporis adimplebantur, dum vero spiritualiter, cœperunt obseruari, munditiam animæ pariter cœperunt operari.

Fratres *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorū per amplius, & perfectius* G. XI. *tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis.* Pontifex Iudæorum qui semel in anno cum sanguine introibat intra velum in Sancta sanctorum oraturus pro populo, Christum significabat, sicut iam multis in locis declaratum est, qui cum sanguine passionis suæ referato cœlo ingressus est secreta patriæ cœlestis, vbi nunc assistit vultui Dei patris, orans pro nobis. Pontifex autem futurorum bonorum duobus modis appellatur, futura enim bona quæ ipse nobis administravit, fuerunt verba cœlestia, passio illius, resurrectio, baptismus, remissio peccatorū, perfectaq; iustificatio, quæ idcirco futura bona appellantur, vel quia mysteriis pfigurata sunt, vel etiā quia prædicta sunt in diuinis oraculis, altiori autē intellectu futura bona possumus accipere gaudia patriæ cœlestis quæ nobis per Christū ministrata sunt, vnde & Pontifex appellatur eo quod pōtem, id est, viā iustitiæ, viamque ad patriam cœlestem ostendendi nobis exhibuerit, alia translatio habet, Christus adueniens Pontifex futurorum bonorum nisi enim aduenisset nequaquam hæc futura bona nobis administraret, neq; assisteret vultui Dei patris pro nobis. Notandumq; quia nō dixit simpliciter Apostolus illum assistere, sed per tabernaculum, vsus etiam cōparatio gradu, dicens amplius & perfectius, tabernaculum autē pro quo assistit Deo Patri humanitas illius est, quoniam nisi homo fieret, nequaquam Deo patri assistere posset, tabernaculum ergo corporis dominici amplius est tabernaculo Moyse, tabernaculo quoq; Salomonis, quia illa manibus carnalium hominum sunt facta, hoc vero intra vterum virginis sine semine viri totius Trinitatis opere effigiatum est siue in hac amplius & maius illis tabernaculis quia diuinitatis verbis; quæ tota nō potest cōprehēdi in tabernaculo manufacto in illo homine plenissime requiescit perfecti⁹ siue sanctius in hoc est illis tabernaculis, quia cum neutrum illorum sibi ministrātes sanctificare, perfectosq; facere posset istud vnum tabernaculum ad se accedentes & à peccatis mundare & perfectos facere potest, quod dixit nō manufactum exposuit ipse dicens, id est, non huius creationis cuius nos sumus, quia non fuit virili semine concreatus iste lapis, quem vidit Daniel abscissum de monte sine manibus, hoc est, de populo Iudæorum natum sine semine viri, & coitu masculi. *Neque per sanguinem* XII. *hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta æterna redemptione inuenta.* Non cum sanguine legalium animalium, à quo perfecta iustificatio non poterit dari, sed cum sanguine passionis suæ introiuit in patriam cœlestem, quo sanguine omnes sunt redempti, perfecti⁹q; iustificati, non tēporali sed æterna

- LUC. I. V. 68** redemptione, de hac redemptione dicitur per Zachar. patrē Ioannis, *visitauit nos & fecit redemptionem plebis suae*, redemptio autē ad captiuos pertinet, & nos captiui eramus captiuati à diabolo in primo parente nostro *si enim sanguis hircorū & taurorum & cinis vituli aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum S. semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruendum Deo uiuenti*? si sanguis animalium irrationabilium poterat carnem, & sicut tunc temporis videbatur, sanctificabatur si quis immundus aspersus fuisset illo sanguine, multo magis sanguis Christi poterit mundare animā, & plenissime iustificare. Sed ne quis putaret plenam iustificationē & emundationem prouenire asperzione illius sanguinis legalis, subintulit Apostolus carnis emundationem secundum legē per illum dare, quasi diceret, sanctificatur quidem caro & emundatur propter legis præceptum, sed tamen nō expiatur anima, addidit quoq; differentiae causam per quam demonstrauit illum sanguinem animalium non esse immaculatum, dicens de Christo: *Qui per Spiritum S. obtulit immaculatū Deo. Spiritus S. qui repleuit illum hominem in utero virginali, custodiuit eum ut absque peccato ab hoc mundo transiret, essetq; immaculatum sacrificium in odorem suauitatis Deo Patri, emundabit cōscientiam nostram ab operib⁹ mortuis, opera nostra sunt peccata, quæ animā occidunt, sicut enim anima uiuit uirtutib⁹ q̄ opera uitæ appellātur, ita moritur uitiis, & peccatis simulq; trahitur ad mortē æternæ perditionis & benedixit ab operibus mortuis, si quis enim in lege tangebatur mortuum, polluebatur, tamen alperione sanguinis postea mundabatur. Similiter qui imitatus fuerit opus mortuæ animæ inquinatur, tamen per fidē dominicæ passionis mundatur. Qui enim tetigerit picem inquinabitur ab ea, hoc est, si per poenitentiam & gratiam baptismatis qui fuerit ablutus ab operibus mortuis si eadem iterum attigerit contaminabitur. Sequitur: *ad seruendum Deo uiuenti*, hic aptissime ostendit quia opera mortua habentes non possunt seruire uero & uiuo Deo, quia illa mortua sunt & falsa, si enim qui mortuum aut aliquid immundum tangebatur, nō oportebat eum intrare in templum, quanto magis qui mortua opera habens non poterit intrare in cœlum, & ideo noui testamenti mediator est ut morte intercedente, siue interueniente in redemptione earundem prauaricationum, quæ erant sub priori testamento, repromissionem accipiat, qui vocati sunt æterna hereditatis, ubi enim testamētū, mors necesse est intercedat seu interueniat, testatoris testamentum enim in mortuis confirmatū est alioquin, id est, aliter nondum ualeat firmum esse testamentum, dum uiuit ille, qui testatus est leges humanas hic uidetur Apostolus tangere, quæ solent testamentum, q̄ alter alteri facit de hæreditate sua firmum facere, quousque testator ipsius testamēti morte interueniente discesserit, mortuo uero illo testatore, qui testamentum fecit, omnino iam firmum manet, in hunc modum testamentum uitæ æternæ quod à Christo accepimus non aliter nobis firmum manere poterat, nisi ipse morte sua illud roborasset, tantum enim erat peccatum nostrum, ut aliter non potuissemus redimi & saluari nisi vnigenitus Dei filius pro nobis moreretur, & quia ad illud consequendum quod ipse promiserat indigni eramus, ipse nobis morte sua mediator factus est, ut per suam mortem indebitam illā quæ nobis debebatur, auferret, & quia fortassis poterant multi minus perfecti dubitare de promissionibus Domini, maxime ex eo quod mortuus est, quasi infirmus. B. Apostolus ponit exempla ex communi consuetudine legum humanarum, ostendens quia non uiuentibus testatoribus sed morientibus firmatur testamentum, fortitudinemq; accipiunt, quamdiu enim uiuit testator potest mutare sententiam suam, & alios atq; alios hæredes adducere in hæreditatem suam. Quapropter volēs Apostolus firmum esse testamētū, quod Christus nobis dimisit, dicit ideo inquiēs Christus noui testamenti mediator est, ut morte sua interueniente in redemptionem illarum prauaricationum quæ non poterāt auferri & deleri, in priori testamento: deletæ sunt autem per eius passionem, ut repromissionē æterna hereditatis accipiant illi qui vocati sunt æterna uocatione, nā non loquitur hic de generali uocatione, de qua Dñs ait, *multi uocati sunt, sed pauci electi*, sed de illa de qua idem egregius Prædicator ait, loquens de electis, *Quos præsciuit, hos & prædestina-**

Matt. 20.

v. 16.

Rom. 8. v.

29. & 30.

stinant, &c. Titulum autē æternæ hereditatis ex parte in præfenti sæculo iam possidemus nobis à Domino datum, Euangelium videlicet illius quod obseruatores suos æternaliter cum Deo facit viuere gratiam spiritus sancti, remissionem peccatorum, cognitionem suam, & pacem quam nobis reliquit pergens ad passionem, pacem inquit relinquo vobis. Istum quod hereditatis titulum quasi arham in præfenti habemus, sed perfectius nobis supplebitur, cum erit Deus omnia in omnibus, cum tradiderit Christus regnum Deo & Patri cum fuerimus producti ad gaudia Patriæ cœlestis in qua futuri sunt electi sicut Angeli Dei in cœlo videntes Deum sicuti est, & hæc erit perfecta hereditas electorum quam Christus in morte sua confirmauit. *Vnde hoc est quia testamentum sine sanguine dedicatum est, id est confirmatum & consecratum, Lecto enim omni mandato, legis à Moyse vniuerso populo accipiens, sanguinem vitulorum & hircorum cum qua & lana coccinea, & hyssopo ipsum quoque librum & omnem populum aspersit dicens omnia ista in figura agebantur nam titulus ille qui plerumque hostias sacerdotis Christum significat qui verus sacerdos existens, vitulum hoc est semetipsum obtulit Deo Patri in ara crucis, iste est vitulus quā Deus Pater mactauit pro reuersione filii prodigi, hircus quoque qui pro peccato offerebatur, eundem Christum significat, qui pro peccatoribus oblati sunt iuxta quod idem Apostolus alias ait eum qui non nouerat peccatum, Deus Pater pro nobis peccatum fecit hoc est hostiam pro peccato. Quod enim vetus testamentum sanguine respersum est ad confirmationem similiter, & populus typice significabatur sanguine amoris Christi nouum testamentum confirmandum, aqua autem qua populus aspergebatur, aqua est baptismatis, qua fideles perfunduntur lana coccinea caritatem Christi qua pro nobis passus est, de qua alibi dicitur, sic Deus dilexit mundum, ut unigenitum suum daret, pro mundo. Hyssopus herba humilis est & in petris nascens, per quam humilitas designatur, & fortitudo qua interiora nostra purgantur: nam huius herbe genere pulmonum vitia purgari solent: potest & per hyssopum pœnitentia accipi, quæ fortiter peracta interiora vitia mentis purgat. Hic sanguis testamenti quod mandauit ad vos Deus, quasi diceret hæc est confirmatio huius testamenti quod mandauit ad vos Deus, iste sanguis præfigurabat illum sanguinem, qui de latere Christi in cruce manauit, hoc sanguine Christus & nos aspergit & testamentum suum confirmauit, sicut ipse dixit, hic est sanguis noui testamenti, &c. etiam tabernaculum & omnia vasa mysterii sanguine similiter aspersit tabernaculum. Illi intelligendi sunt de quibus per Prophetam Deus loquitur, inhabitabo in illis & inambulabo, & de quibus Apostolus I. Cor. 3. v. 17. dicit. Vota vero diuersa fidelis sunt in Ecclesia diuersa officia habentes. Quidam enim sunt vasa prædicationis, sicut Paulus de quo Dominus ad Ananiam ait, vas electionis mihi est iste. Quidam vero diuersos gradus ac varia officia habent, quæ idem egregius prædicator cōmemorat dicens alii datur per spiritum sermo sapientie, alii sermo scientie, alii Prophetia, alii gratia curationum, & alii atque alii diuersa bona habent, quæ singulis, illorum dimidit spiritus sanctus, pro ut vult, tabernaculum vero & omnia vasa illius sanguine asperguntur, quia vniuersalis Ecclesia cum omnibus sibi ministrantibus sanguine passionis Christi mundatur. Sequitur & omnia pene in sanguine mundantur secundum legem, & sine sanguinis effusione non fit remissio. Quare dixit pene in sanguine mundare omnia secundum legem? Quoniam in illis non erat perfecta mundatio, neque perfecta remissio: corpora enim quantum ad legem pertinet, mundabantur aspersione siue effusione sanguinis animalium, letitiaque peccata relaxabantur, sed in hoc quia maiora crimina non tollebat, non erat perfecta mundatio, perfecta autem mundatio & remissio sanguine Christi consistit, qui pro nobis effusus est in remissionem peccatorum, sine eius sanguinis effusione nemo redimitur, necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his sacrificiis & aspersibus mundari ipsa autem cœlestia melioribus hostiis mundantur, quam istis, sacrificia legalia exemplaria id est figuram & similitudinem vocat. Ista autem quæ modo in Ecclesia in veritate celebrantur, cœlestia appellat, id est spiritualia, quoniam spiritualia sunt & spiritualia agenda siue cœlestia, eo quod illos qui in veritate ea celebrant, ad cœlestia perducant, exemplaria inquit cœlestium mysteriorum, ac*

M.

XVIIII.

XIX.

Ioan. 3. v. 16.

XX.

Matt. 26. v. 28.

XXI.

N.

Cor. 3. v. 17

A& 9. v. 15.

XXII.

XXIII.

O.

rerumq; in lege agebantur in figuram istorum quæ modo in Ecclesia complentur, necesse erat mundari talibus sacrificiis typicis, & asperisionibus figuratiuis, quæ ad-monebant vera, ipsa autem cælestia vel spiritalia quæ in veritate modo in Ecclesia celebrantur melioribus hostiis mundantur, quam istis legalibus sanguine videlicet passionis Christi. Nam quia quærebantur vera sacrificia quibus perfecte potuissent homines mundari, nec inueniebantur necesse fuit tam diu manere illa quousq; vera aduenirent. *Non enim in manufacta sancta Iesus introiit exemplaria verorum, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis*, non introiit inquit Iesus in manu facta sancta, sub audi quæ sunt exemplaria verorum, manufacta sancta appellat sancta sanctorum, quæ primum manibus Beselehel facta sunt in eremo ac postea simili-ter manibus operatorum in templo Salomonis, in quæ non introiit Iesus sed in ip-sum cælum quod non est manibus hominum factum, sed iussione & voluntate Dei verbi extensum, igitur illa fuerunt exemplaria, & figure verorum, quia ista san-cta vera sanctorum prefigurabantur, quæ Christus semel intrauit, introire autem di-cimus Iesum secundum id quod homo est. Nam secundum id quod Deus est ubi-que est, & omnia implet nec in manufacta hominum introiit sed in ipsum cælum iussione Dei creatum, nec hanc solam differentiam ostendit, sed etiam Pontificem proximum factorē, ut appareat vultui Dei pro nobis hoc est se ipsum exhibeat præ-sentia paternæ, nobisq; illum propitium reddat. Recte Ioannes dicit, *Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum, &c. neq; ut sape offerat semetipsum quemadmodum* **XXV.** *Pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno, alioquin oportebat eum fre-* **XXVI.** *quenter pati ab origine mundi.* Non est Christus ad hoc ingressus in sancta sanctorum ut sape semetipsum offerat, quem admodum Pontifex Iudæorum ingrediebatur in sancta per singulos annos, neq; cum sanguine alieno, sed cum suo, quoniam ipse qui est sacerdos, & sacrificiū semel seipsum obtulit in ara crucis. At vero resurgens iam non moritur, mors ei ultra non dominabitur, nec est necesse ut amplius moria-tur quoniam ad salutem omnium credentiū satis sufficit vna passio eius. Alioquin hoc est si aliter esset, ut semel passus non prodesset omnibus, sepius oportebat eum crucifigi ab origine mundi, hoc est quot fuerunt electi, & quot futuri sunt pro sin-gulis mori illum oporteret, si eos redimere vellet, sed noluit nisi tantum semel mori quia vna morte illius redemptio facta est. *Nunc autem semel in consumatione*, hoc est in fine *saeculorū* in nouissima ætate *ad destructionē peccati p hostiā suā apparuit*, hoc est p corpus suūq; fecit hostiā p peccato semel inquit in fine saeculorū ad hoc apparuit, ut p hostiā suā destrueret peccatū, merito tunc apparuit, quando multa erāt pecca-ta, ut ostenderet deuitias gratiæ suæ, si n. in principio fieret, fortassis nullus crederet & hoc semel in cōsumatione peccatorū per ppiū sanguinē, nō p alienū. *Et quē ad-* **XXVII.** *modū statutū est hominibus semel mori post hoc iudiciū, sic & Christus semel oblatus ad mul-* **XXVIII.** *torū exhaurienda peccata secundo sine peccato apparebit expectantibus se in salutē*, sicut hominibus statutum ac decretū est, ut nō possint mori nisi semel, postea autē acci-piunt iudicium, hoc est p vt vnusquisq; gessit in corpore, seu bonū seu malum, sic & Christ⁹ semel oblat⁹ est à semetipso ad multorū tollēda peccata, nec potest ampli⁹ mori, sed nec indigemus. Notādum autē ad tollēda multorū peccata illum esse oblatum & nō omnium quia nō omnes credituri sunt tale quid & ipse Dñs Apосто-lis *hic est sanguis me⁹ &c.* Quod autē sequitur, secundo sine peccato apparebit exspe-ctantib⁹ se in salutē, tale est ac si diceret, primum quidē apparuit ille per hostiā suam hoc est corp⁹ mortale, q; fuit hostia p peccato, secundo autē apparebit sine hostia p peccato quia nō erit iā hostia p peccato, sicut pri⁹ fuit, nō enim poterit deinceps mori, sicut .n. vnusquisq; nostrum post mortem recipit iuxta opera sua, ita Christus deuicta morte & adepto regno secundo apparebit expectantib⁹ se in salutem, ut ius-te vindicet suos qui iniuste passus est ab alienis, melior est hæc apparitio expectan-tibus se in salutem, quam communis visio, de qua dicitur, videbit eum omnis ocul⁹ & qui eum pupugerunt hoc est ergo secundo apparere, sine peccato, iam nō videri in similitudine carnis peccati, sed nec aliorum peccata portatē *in corpore suo super lignum*, sicut in corpore suo super lignū sicut in primo aduentu fecit. Nec interue-nire amplius pro peccatis, sed vindictam exercere in peccantes. **Cap.**

XXIV.

P.

1. Ioan. 2.
v. 1.

XXV.

XXVI.

Q.

XXVII.

XXVIII.

Mart. 14. v.
23.

CAPVT X.

Propter imperfectionem hostiarum veteris testamenti necessarium tuit nouum induci, cuius vnica hostia auferrentur vniuersa peccata: cui nisi fide, spe, charitate ac bonis operibus adhæserimus, acerbius puniemur, quam veteris testamenti transgressores: laudat interim Hebræos, quod & multa passi sint, & patientibus astiterint.

V Mbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum; per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indefinenter, nunquam potest accedere perfectos facere: † alioquin cessassent offerri: id eo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati: † sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit. † impossibile enim est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. † Ideo ingrediens mundum dicit: = Hostiam, & oblationem noluiſti: corpus autē aptaſti mihi: † holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. † Tunc dixi: Ecce venio: in capite libri scriptum est de me: Vt faciam, Deus, voluntatem tuam. † Superius dicens: Quia hostias, & oblationes, & holocaustomata pro peccato noluiſti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur † tunc dixi: Ecce venio ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum ut sequens statuatur. † In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel. † Et omnis quidem sacerdos preſto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: † hic autem vnā pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, † de cetero expectans = donec ponantur inimici eius scabellū pedū eius. † Vñ enim oblatione, consummauit in sempiternū sanctificatos. † Contestatur autem nos & spiritus sanctus. Postquam enim dixit: † Hoc autē testamentū, quod testabor ad illos, post dies illos dicit Dominus. Dādo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: † & peccatorum, & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius. † Vbi autem horum remissio: iam non est oblatio pro peccato. † Habentes itaque fratres fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, † quā iniitauit nobis viam nouam, & viuētem per velamen, id est, carnē suam, † & sacerdotem magnum super domum Dei: † accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda, † teneamus spei nostræ confessionem

I.
A.

II.

III.

IV.
Psal. 39. b.
7.
Ibidem.

V.

B.

VI.

VII.

VIII.

IX.

X.

C.

XI.

XII.

XIII.
Psal. 109.
a. 2.
1. Cor. 15.
d. 25.

XIV.

XV.

XVI.
Ier. 31. f. 32
Sup. 8. c. 8.

XVII.

D.

XVIII.

XIX.

XX.

XXI.

XXII.

XXIII.

E. *nem indeclinabilem, (fidelis enim est qui repromisit) † Et conside-*
 24. *remus inuicem in prouocationem charitatis, & bonorum operum:*
 25. *† non deserentes collectionem nostram, sicut consuetudinis est qui-*
 26. *busdam, sed consolantes, & tanto magis quanto uideritis appro-*
 Sup. 6. a. 4. *pinqnantem diem. † = Voluntarie enim peccantibus nobis post ac-*
 27. *ceptam notitiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia.*
 28. *† terribilis autem quadam expectatio iudicii, & ignis emulatio,*
 Deut. 17. *qua consumptura est aduersarios. † Irritam quis faciens legē Moy-*
 b. 6. *si, sine ulla miseratione = duobus vel trib. testibus morietur: † quā-*
 29. *to magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculca-*
 F. *uerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctifica-*
 Matt. 18. *tus est, & spiritui gratia contumeliam fecerit? † Scimus enim qui*
 b. 16. *dixit: = Mihi vindicta, & ego retribuam. Et iterum: Quia iudica-*
 Ioa 8. c. 57. *bit Dominus populum suum. † Horrendum est incidere in manus*
 30. *Dei uiuentis. † Rememoramini autem pristinos dies, in quibus il-*
 31. *luminati, magnum certamen sustinuistis passionum: † & in altero*
 32. *quidem, opprobrijs & tribulationibus spectaculum facti: in altero*
 33. *autem, socj taliter conuersantiū effecti. † Nam & uinctis compas-*
 34. *si estis, & rapinam bonorum uestrorum cum gaudio suscepistis, co-*
 35. *gnoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam. † No-*
 G. *lite itaq; amittere confidentiam uestram, quæ magnam habet re-*
 36. *munerationem. † Patientia enim uobis necessaria est: ut vo-*
 37. *luntatem Dei facientes reportetis promissionem. † = Adhuc e-*
 Heb. 2. a. 3. *nim modicum aliquantulum, qui venturus est ueniet, & non*
 Rom. 1. b. *tardabit. † = Iustus autem meus ex fide uiuit: quod si subtra-*
 38. *xerit se, non placebit anima mea. † Nos autem non sumus sub-*
 Gal. 3. b. 12 *tractionis filij in perditionem, sed fidei in acquisitionem ani-*
 39. *ma.*

I. A. **V**mbra enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostijs quas offerunt indefinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere. Ordo verborum est habens lex umbram futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, nunquam potest accedentes ad se perfectos facere eisdem ipsis hostijs, quas offert indefinenter per singulos annos. Futura bona duobus modis intelligenda sunt uidelicet vel sacramenta, quæ in ueritate in Christo & in Ecclesia completa sunt, quæ futura erant, ut euenirent, vel etiam gaudia patriæ cœlestis. Vmbra autem vocet figuram & similitudinem, imaginē autem pro ueritate ponit. Multifariam autem Sacramēta Christi & Ecclesiæ per figurā ostendebat, donec veniret ipsa ueritas Christus, qui interiorē eiusdem figuræ sensum data gratia Spiritus S. Ecclesiæ suæ patefaceret, simulq; moriendo in cruce omnia illa sacramenta reuelauit, nunquam autem potuit accedentes ad se perfecte munda-re eisdem ipsis hostijs, quas semper offerebant ipsi sacerdotes per singulos annos easdem ipsas hostias irrationabiles offerebant omnibus annis arietes uidelicet, bo-
ues,

ues, hircos, turtures, & colūbas. Sequitur: *alioquin cessassent offerre, ideo quod nullā haberent ultra conscientiam peccati, cultores illius semel mundati: sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.* Alioquin hoc est si ab omnib. essent liberati peccatis, cessassent offerri illæ hostiæ, eo quod nullam haberent ultra conscientiam, id est, memoriam, & recordationem peccatorum illorum, à quibus cultores illius semel mundati essent. Sed quia hoc non potuit fieri, & nunquam potuerunt maiora & criminalia peccata illis sacrificiis mundari, fit per singulos annos commemoratio peccatorum in ipsis hostiis. Verbi gratia, si obtulisset quis præsentī anno hostiā pro peccato, aut adulterii, aut sacrilegii, aut parricidii, necesse erat vt omnibus annis id ageret, quoniam non poterat perfecte expiari ab illo piaculo, proinde accusatio peccatorum fuit, quod fiebat non solutio, accusatio infirmitatis, non virtutis ostensio, in eo enim quod offerebantur, redargutio peccatorum erat in eo, quod offerebantur, redargutio infirmitatis eiusdem sacrificii, propter infirmitatem quā non poterant perfecte mundare, vt & memoria & redargutio peccatorum fieret. Quid ergo dicendum est? nunquid & sacerdotes nostri quotidie idem non agunt, dum offerunt assidue sacrificium, offerunt quidem, sed ad recordationem facientes mortis eius, & quia nos quotidie peccamus, & quotidie indigemus mundari, quia ille non potest iam mori, dedit nobis hoc Sacramentum corporis & sanguinis sui, vt sicut passio illius redemptio, & ablutio fuit mundi ita etiam ista ablutio, redemptio, & mundatio fit omnibus in vera fide offerentibus, bonamq; intentionem habentibus, in hoc enim differt ab illo veteri sacrificio sapius repetito istud nostrum, quod similiter repetitur, quia istud est veritas, illud figura, istud perfectum reddit hominem, illud minime. Et istud non causa infirmitatis suæ repetitur, quod non possit perfectam salutem conferre, sed incommemorationem passionis Christi, sicut ipse dixit, *hoc facite*, inquit, *in meam commemorationem*, & vna est hæc hostia, non multæ sicut illæ erant. Quomodo vna est, & non multæ, cum & à multis diuersis in locis diuersisq; temporibus offeratur? Attentissime ergo animaduertendum est, quia Diuinitas verbi Dei, quæ vna est & omnia replet, & tota vbique est, ipsa facit vt non sint plura sacrificia, sed vnum sacrificium, licet à multis offeratur, & sit vnum corpus Christi cum illo, quod suscepit in vtero virginali, non multa corpora, nec dum quid est aliud magnum, aliud minus, aliud hodie, aliud cras offeremus, sed semper ad ipsum æquam magnitudinem habens, proinde vnum est sacrificium Christi non diuersa, sicut illorum erāt. Nam si aliter esset quoniam multis in locis offertur, multi essent Christi. Vnus ergo Christus vbique est & hic plenus existens & illic plenus, vnum corpus vbique habens, & sicut qui vbique offertur, vnum corpus est, nō multa corpora, ita etiam vnum sacrificium: sequitur, *impossibile enim est sanguine taurorum & hircorum auferri propter peccata.* Quæ ratio esse poterit, vt rationabilis homo sanguine irrationabilis animalis mundaretur. Quapropter ea si leuiora peccata per illa sacrificia purgabantur, corpusq; mundabatur, quantum ad legem pertinet, tamen impossibile erat criminalia, & grauiora peccata illis sacrificiis mundari: vnde neminem ad perfectum duxit lex. *Ideo ingrediens in mundum dicit, hostiam, & oblationem nolui, corpus autem aptasti mihi, holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi, ecce venio: in capite libri scriptū est de me, vt faciā Deus voluntatem tuam.* Anterioris hostiæ ostendunt inutiles esse ad integram perfectamq; mundationem, & formam magis fuisse, nec esse acceptabiles Deo, quoniam ab initio non placuerunt ei. Non est enim putandum quod omnipotens Deus nidore carnium, & concrematione animalium vnquam delectatus fuerit, licet legatur odoratus esse odorem suauitatis, sed fide & desiderio offerentis Vnde per Hieremiam dicit, *holocaustomata vestra non sunt mihi accepta, & victima vestra non placuerunt mihi.* Et per Esaiam, *ne offeratis*, inquit, *ultra sacrificium frustra mihi incensum, abominatio est mihi, qui maculat bouem, quasi qui excerebret carnē.* Sed quæstio hinc quoq; potest oriri nō modica, quare imperauit vt offerri debuissent, si illi nō placuerunt, nec voluntatis illius fuit? quæ gemina solutione potest solui, considerās omnipotens Deus aui mos ludæorū pronos ad idola colēda, & ritū

II.
III.

B.

C:

IV.

V.

VI.

VII.

D.

Ier. 6. v. 20.
Esai. 1. v. 13

1. Cor. 7.
v. 7.
1. Tim. 5.
v. 14.

gentium imitandum, imperauit eis multa & grauiora sacrificia offerre; ne otiosi sine sacrificiis sedentes in cultum Iudæorum alienorum dum vidissent alios offerre, inciderent, maluitque sibi offerri à se creata quam idolis, dæmonisque potentis, imposuitque illis in seruitutem non iustificationem, quia non est eius voluntas talia offerri, tali modo & egregius prædicator utpote creaturam creatorem sequens suis in dictis peregit dicens, *volo omnes homines esse sicut meipsum*, id est, castos, continentisque. Et iterum, *volo*, inquit, *iuuenes nubere, filios procreare, propter fornicationem, & adulterium*. Ecce duas voluntates constituit, sed tamen non sunt eius ambæ, primum dicens, volo omnes homines esse in continentia, sicut meipsum, voluntatem suam expressit, secundo vero volo iuuenes nubere, indulgentiæ causa taliter locutus propter fragilitatem carnis, similiter non erat voluntas omnipotentis Dei

E.

talia sacrificia offerri, sed propter infirmitatem illorum præcepit. Vnde superius dixit, quia non solum non voluit, sed nec desiderauit, potest & ita resolui, ut quia futurum erat verum sacrificium per Christum in Ecclesia, præcepit typica & figuratiua sacrificia præcedere, & reuera ita necesse erat, ut sicut verbis prænuntiabatur, ita etiam & mysteriis præsignaretur, quatenus à figura citius transiret ad veritatem, sed quia illi non placuerunt illa sacrificia, aduenit iterum, de qua Apostolus ait, ideo, quia impossibile erat sanguine hircorum auferri peccata, & quia non placebant Deo talia sacrificia, ingrediens mundum non dubium, qui in Christo dicit, ingressio autem ista nihil est aliud nisi remissio eius, apparitio videlicet humanitatis, quando enim qui vbique præsens erat, sed tamen inuisibilis, factus postea homo visibilis, mundo apparuit, quodammodo ubi erat illuc ingressus, est, & quid dicit Deo Patri? hostiam, & oblationem noluit, corpus autem aptasti, siue perfecisti mihi, ut illud tibi offeram sacrificium acceptum, holocaustomata pro peccato non tibi placuerunt, tunc dixi, ecce venio per incarnationis mysterium, ut meo sacrificio redimam genus humanum, holocaustum dicebatur sacrificium, quod totum crematur in altari, quali totum incensum, nam holo dicitur totum, caustum vero incensum, sicut holouitreum totum vitreum, sed si holocaustomata pro peccatis ei non placebāt, quæri potest quomodo mundabantur, ad quod respondendum est, quia fide & poenitentia digna mundabantur, sicut mundatus est Dauid à peccato adulterii, atque homicidii. Perfecta autem mundatio in Christi aduentu data est, *in capite libri scriptum est de me, ut faciam Deus voluntatem tuam*, de huius libri capite diuerse à doctoribus disputatur. Quidam enim intelligunt hic initium Genesis, ubi scriptum est, *in principio*, id est, in filio fecerit Deus cælum & terram. Quidam primum Psalmum quem quidam referunt ad Christum, quidam ad quemlibet electum, in quo dicitur, *in lege Domini voluntas eius*, sed quia in his nihil de morte Christi præfiguratur, de qua Apostolus sermonem per totum hunc locum habet, melius videtur intelligi de initio libri Leuitici dictum, qui liber cum totus de sacrificiis & hostiis contineatur, primum sacrificium de vitulo, præcepit offerri dicens, *si quis ex vobis hostiam offert Domino de pecoribus, masculum immaculatum offerat*, hoc est, vitulum de bubis, siue armento. Vitulus iste de bubis assumptus atque in sacrificium oblatus Christus est de genere Patriarcharum ortus, ac pro salute generis humani immolatus. Sicut ergo Christus ad Patrem, quia sacrificia irrationabilium animalium tibi non placēt, eo quod perfecte hominem mundare non possunt, ecce venio in mundum per incarnationis mysterium, in capite etenim libri Leuitici scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam, id est, moriar pro salute generis humani, voluntas enim Dei Patris fuit, ut filius sua passione genus humanum redimeret, unde ipse filius appropinquans passioni dicit: *sed ut cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mādātum dedit mihi Pater, sic facio, surgite eamus ad passionē, superius dicēs, quia hostias & oblationes, & holocaustomata pro peccato noluit, nec placita sunt tibi, quæ secundū legē offeruntur, tunc dixi, ecce venio, ut faciam voluntatem tuam, auferet primum, subaudi testamentum, dū eius oblationes respuit, ut sequens testamentum statuatur, id est, stare & permanere faciat, in qua voluntate Dei patris quam filius adimpleuit, sanctificati sumus in baptismo per oblationem corporis Iesu Christi, in semel, quod dicit in semel, tale est, ac si diceret,*

F.

in lege Domini voluntas eius, sed quia in his nihil de morte Christi præfiguratur, de qua Apostolus sermonem per totum hunc locum habet, melius videtur intelligi de initio libri Leuitici dictum, qui liber cum totus de sacrificiis & hostiis contineatur, primum sacrificium de vitulo, præcepit offerri dicens, *si quis ex vobis hostiam offert Domino de pecoribus, masculum immaculatum offerat*, hoc est, vitulum de bubis, siue armento. Vitulus iste de bubis assumptus atque in sacrificium oblatus Christus est de genere Patriarcharum ortus, ac pro salute generis humani immolatus. Sicut ergo Christus ad Patrem, quia sacrificia irrationabilium animalium tibi non placēt, eo quod perfecte hominem mundare non possunt, ecce venio in mundum per incarnationis mysterium, in capite etenim libri Leuitici scriptum est de me, ut faciam voluntatem tuam, id est, moriar pro salute generis humani, voluntas enim Dei Patris fuit, ut filius sua passione genus humanum redimeret, unde ipse filius appropinquans passioni dicit: *sed ut cognoscat mundus, quia diligo Patrem, & sicut mādātum dedit mihi Pater, sic facio, surgite eamus ad passionē, superius dicēs, quia hostias & oblationes, & holocaustomata pro peccato noluit, nec placita sunt tibi, quæ secundū legē offeruntur, tunc dixi, ecce venio, ut faciam voluntatem tuam, auferet primum, subaudi testamentum, dū eius oblationes respuit, ut sequens testamentum statuatur, id est, stare & permanere faciat, in qua voluntate Dei patris quam filius adimpleuit, sanctificati sumus in baptismo per oblationem corporis Iesu Christi, in semel, quod dicit in semel, tale est, ac si diceret,*

VIII.

IX.

X.

ceret, sanctificati sumus in baptismo p passionē, q̄ Christus celebrauit semel & omnis quidē sacerdos legis p̄sto est altari quotidie, ministrās, & easdē saepe offerēs hostias quę numq̄ possūt auferre peccata sua audi criminalia, atq; capitalia. His aut̄ haud dubiū, quia Christ⁹ vnā p peccato offerēs hostiā, in sempiternū sedet ad dexterā Dei, de cetero expectās, donec ponatur inimici ei⁹ scabellū pedū ei⁹, ministrare siue offerre, signū est ministrationis, p q̄ intelligitur humilitas Christi, at vero sedere signū est iudicātis, & dominātis, & vt ei ministretur, p q̄ ostēditur exaltatio, & gloria filii Dei, q̄ humilis qui dē apparuit, nunc aut̄ exaltatus sup omnē creaturā, habitat in plenitudine paternæ maiestatis, expectās & cōsiderās tēp⁹ de reliquo quando iudicet orbē terræ, & cuius rei causa fiat ista dilatio, exponit dicēs. Vt ponatur inimici ei⁹ scabellū pedū ei⁹, inimici ei⁹ sunt iudæi hæretici, & falsi Christiani, omnesq; infideles qui subiiciēdi sunt potestati illi⁹, hic & necessaria subiectio potest intelligi q̄ptineat ad re, p̄bos in nequitia pmanentes, & volūtaria quę ptineat ad electos, q̄ deferētes viā neq; spōte subdūt se Christo p fidē illi, sacerdotes Iudæorū multas quotidie offerēdo hostias nō potuerunt auferre peccata, Christ⁹ aut̄ semel semetipsum offerēs abstulit peccata mūdi, & sedet nunc in gloria Dei Patris, vna. n. oblatione cōsumauit in sempiternū sanctificatos, i. semel se offerēs pfectos fecit sanctificatos in sempiternū. Contestatur aut̄ & nos Spir. S. Postq̄ n. dixit. Hoc aut̄ testamētū, q̄ testabor ad illos post dies illos, dicit Domin⁹, dādo leges meas in cordib⁹ eorū, & in mētibus eorū sup scribā eas & peccatorū & iniquitatū eorū nō recordabor amplius. Cōtestatur, inquit, nos & Sp. S. id est testimonio suo verba nostra cōfirmat, nō solū p psalmistā, sed etiā p Prophetā quia illæ hostiæ iā non sunt offerēdæ, in sequētib⁹ verbis defect⁹ est sentētiæ satis necessari⁹. Quapropter dicatur ita: postquā .n. dicit omnipotens Deus p Prophetā Hieremiā, hoc aut̄ est testamētū q̄ testabor ad illos post dies dicit Dñs, dando leges meas in cordib⁹ eorum, & in mētibus eorū, sup scribā eas sub audi statim subintulit & peccatorum eorū nō memorabor ampli⁹, ostēdens iam nō fore deinceps necessarias hostias figuratiuas, q̄ etiā Apostol⁹ manifestauit, dum subdit, vbi aut̄ horū peccatorum remissio, iā non est necessaria oblatio p peccato. Nā postq̄ hoc testamētū adimpletū est, q̄ De⁹ p Prophetā pmittebat, statim illę hostiæ finē acceperūt, q̄a veniēte veritate vmbra discessit, notādū ergo q̄a ibi recordatio peccatorū vera est, q̄ in baptismo p fidē dominicæ passionis dimittūtur, iā nō est necessaria oblatio, legis p peccato habētes, itaq; fratres fiduciā in introitu sanctorū, in sanguine Christi, q̄ initiauit nobis fidē nouā, & viā per velamē, i. carnē suā, & sacerdotē magnū sup domū Dei. Haftenus ostēdit Pōtiffices & hostiarū, tabernaculi quoq; & testamēti, atq; re, pmissionis distātiā multāq; differentiā, nūc imitādo hortatur accedēs ad ea, q̄ p Christū in nobis veritatē aduenerūt, dās auctoritatē de magno Pontifice: propterea ait plus habemus fiduciā p sanguinē Christi mūdari, q̄ illi qui carnaliter hostias offerebāt, q̄a hostia nostra vera est & rationalis, in tantū .n. maiore fiduciā habem⁹, in ingressu celorū p sanguinē Christi, inquātū magis coheredes pfecti sum⁹. Null⁹ aut̄ ad dona Sp. S. puenire voluit, nisi p fidē, siue fiduciā, i. p viā nouā, & viuētē, q̄ initiauit nobis Christus. i. initium vtēdi dedit, viā vero nouā dicit fidem nouā, q̄ per Christum data est siue exemplum humanitatis, per quod ipse perrexit humilians semetipsum vsq; ad mortem, possumus & nouam viam accipere aditum patriæ cœlestis nobis p Christum reſeratum qui idcirco noua via appellatur, quoniam nulli antea gressibilis fuit, dicendo autem nouam conatur ostendere cuncta maiora nos habere, siquidem nunc aperta est nobis via fidei per quam plenissimam iustificationem accipimus, & apertæ sunt nobis Portæ cœli, quod nemini antea concedebatur, viuētem quoq; eam appellauit, hoc est, semper manentem, seu semp patentem, quoniam & fides recta æternaliter manebit, & porta cœli semp patebit, initiauit autē hāc viā nobis Christ⁹. i. dedicauit, & cōfirmavit seu initium vtēdi dedit p velamen, i. p carnem suā, quæ primo secauit illam viam ascendendi ad patriam cœlestem, & ipsa primo initium nobis dedit vtēdi. Caro aut̄ dominica non incōgrue nomine velaminis designatur q̄a sicut velū celabat arcā & ea q̄ vltra illud erant ita intra illa diuinitas verbi Dei latebat, & sicut p velamen perueniebat ad interiora, ita per humanitatem peruenitur ad diuinitatis cognitionē sacerdos autem magnus super domum Dei Christus intelligitur, qui est à Deo Pa-

XI.

XII.

G.

XIII.

XIV.

XV.

XVI.

XVII.

H.

XVIII.

XIX.

XX.

XXI.

I.

PLA. v. c. tre constitutus super Ecclesiam, iuxta quod ipse dicit, *ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius*, sequitur *accedamus cum vero corde in plenitudine fidei aspersi corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem*. Ex superioribus ista pendent, ubi dicit Apostolus, habentes itaque fratres fiduciam ingressu eorum sanctorum per sanguinem Christi, accedamus ad eum cum vero corde, quid esset in vero corde accedere ad Christum, exposuit subiungens in plenitudine fidei, ut credamus resurrectionem generalem futuram, quasi diceret iam quia fiduciam habemus ingredi in patriam coelestem, non debemus hæsitare, quod quorundam sit resurrectio, quorundam vero non, sed vera fide debemus credere omnes homines resurrecturos quosdam ad gloriam, quosdam autem ad poenam. Nam si quis de hac hæsitat, non habet veram plenamque fidem potest & aliter intelligi, plena fides est, quæ excipitur corde, confitetur ore operibus bonis exornatur, hac fide accedendum est ad Deum, quicumque volunt introitus Patriæ coelestis referare, necesse est etiam, ut sint aspersi corde à conscientia mala, id est mundati per corda siue munda corda habentes à peccatis, & voluntate mala, simulque ostendit quia non fide sola, sed etiam vita cum virtutibus quaeritur, quoniam fides sine operibus mortua est, Iudæi corpora mundabant, non conscientiam & abluti, inquit, per corpus siue ablutum corpus habentes aqua munda, hoc est aqua baptismi, idcirco autem dicit corpus aqua baptismi abluendum, quia dum corpus abluitur aqua, Spiritui sancto sacrificatur anima, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem *fidelis enim est, quia repromisit*, confessionem spei indeclinabiliter tenemus, si non desperamus de Patria coelesti, & de omnibus quæ nobis promittit Dominus, vel si firmiter ea observamus, quæ professi sumus in baptismo, sicut enim fidelis & verus remunerator est Christus in promissionibus suis, ita fidelis vult nos esse in promissis nostris, quo vivimus tempore baptismatis, diabolo videlicet contradicere, Christoque servire, *consideremus inuicem prouocationem caritatis, & bonorum operum*, hoc est consideremus diligenter inter nos, & quæcunque viderimus maiorem caritatem habere, operibusque melioribus intentum prouocemur, illius exemplo quatenus cum summo opere imitemur ut in eum intendamus ut diligamus, & diligamur ex dilectione quippe bona opera procedunt, quapropter magnum est dilectio. Nihilque est bonum quod non per caritatem fiat quia plenitudo legis caritas non deferentes collectionem nostram, i. congregationem fidelium, *sicut est consuetudo in quibusdam, sed consolantes* sub audi vos inuicem, in hoc. n. loco non solum admonuit, sed etiam culpauit, & terruit unitatem caritatis scindentes, erant. n. multi, qui cõtur habant congregationem fidelium quasi non posset inter illos habitare causa suæ sanctitatis & defererent collectiones eorum, habitantes soli, ut Deo liberi videretur vacare, uti talis typo superbia distenti despiciebant reliquos & dirumpebant caritatem, quos Apostolus utrumque & admonet & terret, hortans non deferere societatem fidelium, ut ubi duo, vel tres congregati sunt, in nomine saluatoris, ipse est in medio eorum, quanto magis ubi plures fuerint, maior erit gratia eius in illis sequitur *& tanto magis* sub audi sectamini caritatem, vosque inuicem consolamini, *quanto videritis appropinquare diem iudicii*, in quo singulorum merita examinabuntur, sed etiam extremum diem vite nostræ dicit n. alio loco. *Nihil solliciti sitis, Dominus. n. prope est, voluntarie. n. peccatis nobis post acceptam notitiam veritatis*, id est, post notitiam veræ fidei gratiaque baptismatis, *iam non relinquitur pro peccatis hostia* sponte peccantibus nobis, & de libertate postquam accepimus agnitionem veræ fidei, & postquam mundati sumus in baptismo, non reseruat ultra nobis hostia pro peccato, quæ nobis offeratur, sicut in vetere lege donatum est hostias sæpius offerre pro peccato, neque Christus, qui est hostia nostra, iterum immolandum est pro peccatis nostris, hoc n. semel factum est, & secundo opus non est, sed magis opus post acceptam gratiam permanere in fide recta, & mundatio bonorum operum mundatio est in baptismo liber & à criminalibus omnibusque peccatis, factus es filius Dei, si ad primum vomitum reuersus fueris grauissimum te expectat iudicium, sicut sequentia manifestant, nisi per dignam poenitentiam renouatus fueris, his autem verbis non poenitentiam excludit neque propitiationem quæ fit pro poenitentia neque repellit & delicit per desperationem delinquentem, sed secundum excludit lauacrum baptismi. Non. n. ita est inimicus salutis nostræ ut diceret non est ultra poenitentia, neque

peccatorum remissio, sed hostia, inquit, ultra nō est, hoc est, crux ultra non est secūda, ut iterum Christus crucifigatur, iterumq; nos baptizemur. Nā sicut Christus semel mortuus est & iam non moritur, ita nos semel baptizati instar mortis eius & sepulturæ, sicut Apost. alias dicit, consepulti cū illo per baptismum in morte iam non possumus rebaptizari. *Terribilis autem quadam est expectatio iudicij, & ignis emulatio,* XXVII.
quæ consumptura est aduersarios, æmulatio aut aliquando pro imitatione ponitur, aliquando pro inuidētia, hic autē pro consumptione, & vindicta ponitur, & accipitur,
 terret ergo Apostolus oēs ut metuant post baptismi lauacrum ad vitia relabi, quia nōn possunt rebaptizari, terret etiā, ut si peccauerint, pœnitentiam studeant agere dignam, quoniā quicunq; pœnitentiæ medicamentum neglexerit, vindicta & consummatio ignis æterni deuorabit eum. Quapropter vnusquisq; ad pœnitentiā, dū tempus est, medicamentum confugiat, ne igni tradatur æterno. *Irritam quis faciens* N. XXVIII.
legē Moyſi sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus XXIX.
subaudi conuictus, moritur,
quanto magis putatis deteriora mereri, qui filiū Dei conculcauerit, & sanguinem testamēti
pollutū duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratia contumeliā fecerit, Lex Moyſi dicitur vel quia per Moyſen populo data est, vel quia Moyſi data est à Domino, sicut & nos, soliti sumus dicere in oratione dominica ad Deū, *Panem nostrum quotidiana* Matt. 6. v. 11.
da nobis hodie, non q; noster antea fuerit, sed cū ab illo datur, noster efficitur, incutit autē terrorem Christianis, sumens comparisonem à lege Moyſi, q̄ si quis transgressus fuisset, irritam eā & inanem faciens, duobus vel tribus testibus conuictus est, sine vlla miseratione & veniā à iudicibus diiudicatur, confestim occidebatur, dicit ergo si ille iniquus qui legem, quæ p̄ seruum data est, transgressus fuerat, sine vlla miseratione occidebatur, quanto magis maiora supplicia sustinebit, qui filiū Dei conculcauerit? Vtique quanto maior est Moyſe, & gratia Euangelii per filiū data, q̄ lex per seruum administrata, tanta maiora & deteriora merebitur supplicia, qui Christū conculcauerit, sed quō possumus illum conculcare, qui in dextera Dei patris sedet, eleuatus super oēs cœlos, dum enim peccata illius pro nihilo ducimus, dedignātes ea implere, tunc vtiq; eū conculcamus, sicut enim ea q̄ conculcamus pro nihilo ducimus, & nullius honoris, sic & qui libere peccāt absq; timore, & absq; pœnitētia Christum conculcant siue contemnunt atq; despiciunt eū quem iudicem futurū minime formidant. Vel certe Christum cōculcat quicunq; corpus illius indigne p̄ceperit, siue ut tertio modo dicamus, Christū conculcat, qui male viuēdo de tabernaculo cordis sui eū expellit, qui dixit inhab. tabo in illis, & inambulabo, sanguinē quoq; testamentum pollutū ducit, siue in Græco habetur commune siue immundum, qui sanguinē passionis Christi pro nihilo ducit, quo testamentū nouum confirmatum est, & quo etiam ipse sanctificatus est tēpore baptismatis alio nihilomin⁹ modo sanguinem testamenti pollutū ducere, est ministerium sanguinis Christi indigne p̄cipere, nullamq; differentiā inter illum ac reliquos potus facere, cū illo sanctificatus sit tempore baptismatis, & possit etiā quotidie sanctificari, si digne perciperent eū, de talibus dicit Apostolus *qui manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit non diiudicans corpus & sanguinē Domini* à reliquis cibis & potibus, spiritui quoq; gratiæ, id est, Spiritui S. cōtumeliā facit, qui de tabernaculo cordis sui male viuendo illum eiicit vel qui non credit, q; per illum in Ecclesia sit remissio peccatorum, vel certe qui blasphematur illū opera eius denegando, & diabolo tribuēdo. Vnde Dñs dicit: *Qui blasphemauerit in Spiritū S. non remittetur ei neq; in hoc seculo, neq; in futuro.* Qui idcirco spiritus gratiæ vocatur, vel q̄a per illū gratis nobis dimittuntur peccata, vel certe q̄a illo distribuyente diuiduntur gratiæ donorū spiritualiū fidelib⁹, quare Apost. cōmemorat dicēs, *& alii quidē per spiritū datur sermo sapientia, &c. vsq; dum concludit dicēs, hac omnia operatur vnus atq; idem spiritus, diuidēs singulis prout vult.* Scimus enim qui dixit, *mibi vindictam, & ego reddā,* loquitur omnipotens Deus per Prophetam, *mibi iniuriam & contumeliā facienti vindictam reddam, & retribuam eis iuxta quod merentur.* Et iterum: *quia iudicauit Dominus populum suum,* de inimicis hoc dictum est ego retribuam eis qui male faciunt, non de his, qui male patiuntur, de his videlicet qui negligenter viuunt, & per pœnitentiam se pur-

N.

XXVIII.

XXIX.

Matt. 6. v. 11.

O.

1. Cor. 11. v. 29.

XXX.

P.

se purgare nolunt, sed cum malefaciant, secure ad mensam Dominicam accedunt, populum autem quem Dominus iudicare dicitur, dupliciter possumus intelligere, & ad electū scilicet populum referre, & ad reprobū, iudicabit enim Dominus populum suum, hoc est, separabit plebem suam, & discernet bonos à malis, fideles ab infidelibus, quod si ad reprobos relatum fuerit, iudicare pro damnare accipiendum erit, populus autem appellatur non per gratiam, sed per procreationem, *horrendum est*

XXXI. *incidere in manus Dei viuentis*, incidit in manus Domini, qui iudicium hominis contremiscet, iudicium Dei pauci pendens, incidit quoque in manus, id est, in potestatem, & iudicium omnipotentis Dei, quisquis post peccatum contemnit poenitentiam agere. Quicumque ergo peccator est, si non poenituerit de peccatis suis, incidet in horrendum, & valde extimendum iudicium omnipotentis Dei, qui reddet unicuique secundum opera sua.

XXII. *Rememoramini autem pristinos dies, quibus illuminati, magnum certamen sustinistis passionum*, optimi medicorum cum vulnus secauerint, & per incisionem augmentum doloris fecerint, solatium & remedium illi loco adhibent, vbi dolor est, & perturbatam refouent animam, postquam autem recreauerint illum, alterā iam non adiiciunt sectionem, quin etiam illa quæ facta sunt medicaminibus mitioribus, & valentibus amplitudinem mitigare dolorem confouent, sic & Apostolus isto in loco more illorum egit, postquam enim concussit animas eorum, & conpunerit mentiones gehennæ, affirmans omnimodis perituros, qui gratiæ iniuriam faciunt, aliquo modo & hoc ex lege Moyſi, aliisq; testimoniis edocens ac dicens: Me-

Q. tuendum esse incidere in manus Dei viuentis, protinus ne multo timore in desperationem ruerent, consolatur eos per laudum blandimenta, & hortationes reducēs eis ad memotiam præterita illorum bona opera, rememoramini, inquit, dies pristinos in quibus illuminati per fidem, & confortati per gratiam diuinā, magnum certamen sustinistis, ac si diceret Quando introducti estis in fidem, quando in initio fidei eratis tantam fortitudinem demonstrastis, vt magnum certamen passionum sustineretis pro Christi nomine à contribulibus vestris, Iudæi enim credentes quidam expoliati sunt à non credentibus, quidam vero non: illi vero qui non fuerant expoliati, subministrabant aliis de facultatibus suis. Quapropter cum appropinquassent infideles, multa mala intulere vtrisque, vnde non dicit Apostolus simpliciter certamen sustinuisse eos, sed addidit magnum, nec dixit tentationes sed passiones

XXXIII. *& in altero quidem facto vel opere opprobrijs, & tribulationibus spectaculum facientis in altero autem socij taliter conuersantium effecti*, ex parte, inquit, opprobrijs, id est, contumelijs & irrisionibus seu tribulationibus spectaculum facti estis, hoc est, publice & in conspectu multorum irrisi, ex parte autem altera effecti estis socii in passione, taliter conuersantium Apostolorum videlicet & eorum, qui sunt expoliati proprijs facultatibus, & verberibus afflicti, atque in carcerem trusi, duobus modis ostendit eos bene laborasse, scilicet vel quia & publice contumelijs & tribulationibus sunt diuersis afflicti, quod genus humanum grauius sustinet in conspectu plurimorum aliquid inhonestum, aut verbis aut factis pati, seu etiam qui positis in carceribus compatiebantur, victumque & vestimentum prout poterant ministrabāt. Vnde facti erant eorum socii, quoniam mercedem & retributionem, quam percipiet prædicator veritatis pro Christi nomine positus in carcere, aliisque tormentis afflicti, eandem recepturus est ille, qui ei subsidium præbet, ne deficiat in tribulationibus, sicut ipsa veritas promittit dicens, *qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ*

Matt. 10.
v. 41.

mercedem Prophetæ recipiet. Notandumque quia non dixit simpliciter tribulationibus afflicti, sed etiam augmentum fecit dicens, spectaculum facti estis. Cum enim qui secure exprobat, contristatur quidem sed multo amplius publice & in conspectu multorum, genus enim humanum sicut valde delectatur laude publica, ita scilicet captiuetur opprobrijs, siue aperte illatis quod illi eam exhibuerint, quæ numerantur apertius iam ostendit, dum sequitur: *Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis*, mirabiliter laudat eos in fide, quoniā si fidem non haberent, meliora se recepturos pro hac substantia subtracta, non cum

XXXIV.

gau-

gaudio suscepissent rapinam eius, quamdiu enim permissum est eis, compassi sunt aliis expoliatis, atque in carcere positos expoliati vero cum gaudio susceperunt rapinam & damnant credentes se meliora recepturos vnde & subdit *cognoscetes vos habere meliorem & manentem substantiam*, quasi diceret videntes diuitias spirituales vobis pro istis temporalibus futuras sustinuitis cum gaudio rapinam bonorum temporalium. Hoc autem totum fuit Apostolicum opus, & dignum fortibus animab⁹, vt flagellis gauderet, sicut in actibus dicitur, *euntes autem à conspectu concilii, ibunt gaudentes, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumelias pati*, & vt demonstraret istam temporalem substantiam non esse permanensuram semper, ideo dixit illos meliorem habere substantiam & manentem pro vt diceret formam, & substantialē atq; perpetuam, quæ perire non possit, sicut ista terrena perit. *Nolite itaq; amittere confidentiam vestram, quæ magnam haberet remunerationem*, id est nolite deficere in tribulationibus, quia magna est remuneratio, apparet autem quia in magna confidentia erant ad Deum, quam ne amitterent, instantissime eos, hortatur, facilius enim integra conseruantur, quam amissa recuperantur, quapropter quod terretur, & formidinem habet, necesse est vt fortitudinem habeat. Nihil inquit vobis necessariū est, nisi vt stetis firmiter in fide vestra, & permaneatis in fortitudine vestra, quæ magnam habet remunerationem apud Deum, *patientia enim vobis necessaria est, vt voluntatem Dei facientes reportetis promissionem* o quanta magnitudo hortationis & consolationis, veluti si quis athletæ & certatori hoc diceret qui cunctos superasset, nullumq; relictum haberet qui sibi decertare posset, verbi gratia dum diceret ille iā quia omnes superavi, nullusq; est qui mecum decertet, da mihi coronam, poterat illi quilibet dicere, sustine parum perusq; dum veniat arbiter, dum etiam Rex qui tibi brabiū referat, p victoria. Quod si ille athleta impatiēter ferret, nō tollerans sitim atq; æstuationes, aut date quod mereor, aut recedam diceret illi patienter sustine hanc morulam, in proximo est, vt veniat Imperator, qui tibi reddet præmium, isto modo & Apostolus hortatur eos ne deficerent in laboribus, sed patienter expectarent Domini aduentum, patientia inquit vobis necessaria est, hoc est vno opus habetis, videlicet vt perseueretis in agone, donec recipiatis coronam condignam labori vestro, non enim qui cepit coronabitur, sed qui perseuerauerit in certamine vsq; in finem, hic saluus erit, *in patientia* inquit Dominus *possidebis animas vestras*, & reportetis dixit promissiones, id est, accipiatis gloriā sempiternæ beatitudinis, *adhuc enim modicum aliquantulum qui venturus est veniet & non tardabit*, haud dubiū quin Christum significet consolatur eos tamquam parum sit temporis vsq; dum veniat, non modica enim consolatio est laboris cito sperare iudicem, & remuneratorem, conscientiam certaminis, remuneraturum. *Iustus autē meus ex fide viuit, quod si subtraxerit, se non placebit anima mea*, hoc propheticum testimonium intulit Apostolus ad exhortationem fidei in acquisitionem animæ, sicut vita corporis anima ita vita animæ fides est, quæ videlicet concipitur corde, confitetur ore, exornantur opere, quoniam *fides sine operibus mortua est*, à qua fide si quis se subtraherit non placebit voluntati Dei, non est enim putandum quod Deus Patet, aut spiritus sanctus, aut filius etiam in natura diuinitatis habet animam, sed more humano loquens scriptura diuina nobis consulendo, voluntatem illius animæ vocabulo exprimit. Considerandum autem quia sicut displicebit qui hæsitauerit ita placebit Deo qui crediderit viuens in fide sua recta, laborastis, inquit, in certamine expectantes beatam spem nolite hic quærere quæ speratis, quia virtus ex fide viuit. *Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem, sed fidei in acquisitionem anima*. Non sumus, inquit, ego & vos filii illorum paganorum, atque gentilium qui se subtrahunt à vita fide & luce sempiterna ad perditionem animarum suarum, sed sumus filii Patriarcharum qui deprobatī sunt & in fide perfecti fuerunt vt acquirerent suas animas ad salutem & insuper aliorum, suo exemplo.

AA. 5. v. 41.

S.

XXV.

XXXVI.

Luc 21. v.

19. XXXVII.

XXXVIII
T.Iacob. 2. v.
26.

XXXIX.

Rr

CAP.

CAPVT XI.

Fidem magnifice commendat ex actis patrum, à mundi exordio vsque ad Dauid ac Prophetas: & in vniuersum quanta patrarint ac passi sint per fidem: nec tamen plenam adhuc acceperunt retributionem.

1. **A.** **F**ides sperandarum substantia rerum, argu-
 2. **B.** **E**ntum non apparentium. † In hac enim testimo-
 3. **C.** **N**ium consecuti sunt senes. † Fide intelligimus apta-
 4. **D.** **T**a esse sacula verbo Dei; ut ex inuisibilibus visibilia
 5. **E.** **F**ierent. † Fidei plurimam hostiam Abel, quam Cain, obtulit
 6. **F.** **D**eo, = per quam testimonium consecutus est esse iustus, testimo-
 7. **G.** **N**ium perhibente muneribus eius Deo; & per illam defunctus ad-
 8. **H.** **H**uc loquitur. † Fide Henoch translatus est ne videret mortem,
 9. **I.** **E**t non inueniebatur, quia transtulit illum Deus: ante transla-
 10. **K.** **T**ionem enim testimonium habuit placuisse Deo. † Sine fide au-
 11. **L.** **T**em impossibile est placere Deo. Credere enim oportet accedentem
 12. **M.** **A**d Deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit. † Fide
 13. **N.** **N**oe, resposso arcepto de iis, quæ adhuc non videbantur, metuens
 14. **O.** **A**ptauit arcam in salutem domus sue, perquam damnauit mun-
 15. **P.** **D**um: & iustitie, quæ per fidem est, haeres est institutus. † Fide
 16. **Q.** **Q**uis vocatur Abraham obediuit in locum exire, quem acceptu-
 17. **R.** **R**us erat in hereditatem: & exiit, nesciens quo iret. † Fide de-
 18. **S.** **T**emoratus est in Terra repromissionis, tam quam in aliena, in ca-
 19. **T.** **S**culis habitando, cum Isaac, & Iacob coharedibus repromissionis
 20. **U.** **E**iisdem. † Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem:
 21. **V.** **C**uius artifex & conditor Deus. † Fide & ipsa Sara sterilis
 22. **W.** **V**irtutem in conceptionem seminis accepit, etiam præter tempus
 23. **X.** **E**tatis: quoniam fidelem credidit esse eum, qui repromiserat: †
 24. **Y.** **P**ropter quod & ab uno orti sunt (& hoc emortuo) tanquam
 25. **Z.** **S**idera cœli in multitudinem, & sicut arena, quæ est ad oram
 26. **A.** **M**aris, innumerabilis. † Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti,
 27. **B.** **N**on acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes, & sa-
 28. **C.** **L**utantes, & confitentes quia peregrini & hospites sunt super ter-
 29. **D.** **R**am. † Qui enim hac dicunt, significant se patriam inquirere.
 30. **E.** **E**t siquidem ipsius meminissent de qua exierunt, habebant v-
 31. **F.** **T**ique tempus reuertendi: † nunc autem meliorem appetunt, id
 32. **G.** **E**st cœlestem. Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum:
 33. **H.** **P**arauit enim illis ciuitatem. † Fide obtulit Abraham Isaac,
 34. **I.** **C**um

cum tentaretur, & unigenitum offerebat, qui susceperat repromis-
 siones; † ad quem dictum est: = Quia in Isaac vocabitur tibi semen: 18.
 † arbitrans quia & à mortuis suscitare potes est Deus: unde eum & 12.
 in parabolam accepit. † = Fide & de futuris benedixit Isaac, Iacob Ro. 9. b. 7.
 & Esau. † = Fide Iacob, moriens singulos filiorum Ioseph benedi- 19.
 xit: = & adorauit fastigium virgæ eius. † Fide Ioseph, moriens, 20.
 de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mā- Gen. 27.
 dauit. † = Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus à pa- d. 27. g. 36.
 rentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, = & non ti- 21.
 muerunt regis edictum. † = Fide Moyses grandis factus negauit se Gen. 41.
 esse filium filie Pharaonis, † magis eligens affligi cum populo Dei, c. 15.
 quam temporalis peccati habere iucunditatem, † maiores diuitias Gen. 47.
 æstimans thesauro Ægyptiorum, improprium Christi: aspiciebat g. 31.
 enim in remunerationem. † Fide reliquit Ægyptum, non veritus 22.
 animositatem regis: inuisibilem enim tamquam videns sustinuit. Gen. 38.
 † = Fide celebrauit Pascha, & sanguinis effusionem: ne qui va- d. 24.
 stabat primitiua, tangeret eos. † = Fide transierunt Mare rubrū 23.
 tamquam per aridam terram: quod experti Ægyptij, deuora- E.
 ti sunt. † = Fide muri Iericho corruerunt, circuitu dierum septem. Exod. 2.
 † Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, = excipiens ex- a. 2.
 ploratores cum pace. † Et quid adhuc dicam? Describet enim 24.
 me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, Iephthæ, Da- Exod. 18.
 uid, Samuel, & Prophetis: † qui per fidem vicerunt regna, ope- b. 11.
 ratī sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora 27.
 leonum, † extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, Exod. 12.
 conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra ver- d. 21.
 terunt exterorum: † acceperunt mulieres de resurrectione mor- 28.
 tuos suos. Alii autem distenti sunt, non suscipientes redem- Exod. 14.
 ptionem, ut meliorem inuenirent resurrectionem. † Alii vero c. 12.
 ludibria & verba experti, insuper & vincula & carceres: † la- 29.
 pidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occasione gladii mortui Ios. 6. d.
 sunt: circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, an- 30.
 gustati, afflicti: † quibus dignus non erat mundus: in solitu- F.
 dinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cavernis terra. 30.
 † Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromis- 31.
 sionem, † Deo pro nobis melius aliquid prouidente, ut non sine 32.
 nobis consummarentur. 33.
 34.
 35.
 36.
 37.
 38.
 39.
 40.

- A. **E** *St autem fides sperandarum substantia rerum argumentum*, videlicet rerum, *non apparentium* fides est ea credere quæ non videntur, & dum ea credimus in veritate aut fuisse aut esse, aut futura esse quæ non videmus ipsa fides facit ea subsistere in corde nostro, quasi oculis corporeis, in rebus autem quæ videntur neque credulitas dici potest neque incredulitas, sed potius agnitio dicenda est. At vero fides est ita animum firmum esse de his quæ non videntur, sicut de his quæ iam videntur, & dum hoc fit fides facit eam subsistere in nobis credendo. Verbi gratia ut ex multis saltem paucis utamur exemplis, resurrectio generalis nec dum facta est, & cū nec dum sit in substantia spes facit eam subsistere in anima nostra, quasi præ oculis illam habeamus hoc est quod dixit substantiam esse fidem illarum rerum, quæ sperantur nec dumq; videntur, & si argumentum est eadem fides rerum quæ nec dum apparent, quid est quod eam iam nolunt videre arguere, dicebant antiqui ostendere à quo venit argumentum quasi ostensio & præmonstratio futurarum rerum, & illarum quæ non videntur, est autem proprie argumentum ratio, quæ rei dubiæ fidem facit, profecto ergo liquet, quia fides illarum rerum argumentum est, quæ apparere non possunt. Quæ enim apparent iam non fidem habent, sicut superius diximus, sed agnitionem, dum ergo vidit Thomas dum palpauit cur ei dicitur quia vidisti me credidisti, sed aliud vidit aliud credidit à mortali enim homine diuinitas videri non potuit, hominem quippe vidit & Deum confessus est, dicens *Dominus meus est & Deus meus*, videndo ergo credidit, quia considerando verū hominē Deū, quem videre non poterat, exclamauit, *in hac enim fide testimonium iustitia consecutus sunt senes*, senes hic debemus intelligere Patres veteris testamenti, Patriarchas & Prophetas aliosque iustos, qui in fide crediderunt, Deumque eius promissionibus testimonium laudis atque iustitiæ promeruerunt. Vnde Abraham quia credidit Deo reputatum est ei ad iustitiam & amicus Dei appellatus est, hæc autem fides ita est accipienda, ut credatur in corde confiteatur ore, exornetur operibus, ille enim vere credit, qui exercet operando quod credit, quo contra de his qui fidem nomine tenus retinent. Paulus dicit, *confitentur se nosse Deum, factis autem negant fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex inuisibilibus visibilia fierent*, quidam enim hebræorum debiles adhuc erant & à fide quidem initium sumpserant, ex passionibus tribulationum pusillanimes efficiebantur, minusq; patientur mala sibi irrogata ferebant, hortatus est Apostolus primo ex se ipsis dicens, rememoramini pristinos dies, deinde scriptura diuina dicente quia iustus ex fide viuit deinde vero ex rationibus ostendens fidem esse substantiam rerum non apparentium, nunc autem ex primo genitoribus incipit loqui mirabiliter eos ponens in exemplum, quia sicut illi omnes per fidem saluati sunt ita & omnes per fidem saluamur. Cum enim inuenit anima in eisdem passionibus socium, requieuit, ac respirat hac in fide, hac & in tribulatione qualicumque solet accidere, valde enim est fragile genus humanum, nimiumq; hæsitans in cogitatione, quapropter necessaria est consolatio ex præcedentium fide, & potentia. Apostolus ergo ex Patribus quidam eos hortatur, sed primo ex communi initio dicens, manifestum est, inquit, quia non extantibus quæ sunt, Deus efficit, sed ex inuisibilibus visibilia non existentibus existentia ratiocinādo ergo hoc inuenire non possumus quomodo fecerit ex nihilo omnia, vel ex inuisibilibus visibilia, quia non eramus quando facta sunt. Vnde ergo certum habetur utiq; manifestū est, quod fidei res est ista credere, fide quippe credim⁹ aptata, id est, perfecta seu facta sæcula, quia non ex visibilibus, sed inuisibilibus facta sunt, quæ videntur, inuisibilia autem hic possumus intelligere informem materiam, de qua dicitur in exordio Genesis, *in principio inquit fecit Deus cælum & terram*, in cœli aut nomine non det intelligendum istud cælum corporale quod appellatur firmamētum, sed Angelica natura, cœliq; spiritualis, per terram vero intelligitur informis materia, de qua post modum facta sunt omnia corporalia quæ tunc quodammodo inuisibilia erant, quando tenebræ erant super faciem abyssi ex inuisibili autem materia facta sunt visibilia, quando per species & formas diuisa & discreta sunt omnia, potest alio modo intelligi quod dicit *ex inuisibilibus visibilia sunt* inuisibiliter mundus antequam

Gen. 1. 1.

tequam formaretur, in Dei sapientia erat, qui tamen per expletionem operis visibilis factus est humanis obtutibus, quod autem dicit sæcula perfecta esse verbo Dei per sæcula debemus intelligere omnia quæ facta sunt in tempore, siue sæculo verbo Dei Patris, iuxta quod Ioannes dicit, *omnia per ipsum facta sunt*. Sæcula vero vt Ouidius Nafon dicit dicuntur à sequendo eo quod sequantur, atque reuoluantur teste Varrone, sæcula autem ex eo dici possunt, ex quo varietas cepit esse temporis. *Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obrulit per quam testimonium consecutus est, esse iustum testimonium perhibente muneribus eius Deo, & per illum defunctus adhuc loquitur.* Primum ponit eum qui mala passus est, & hoc à fratre proprium illorum ponens exemplum, etenim eadem passi fuerant illi à contribulibus suis. Quapropter hortatur eos vt sicut ille iniuste occisus est à fratre, & non recusauit persecutionem, ita vt illi non recusarent si iniuste paterentur à contribulibus fratribusque suis, plurimam quippe, id est, maiorem hostiam Abel obrulit Deo, quam Cain, non quod illa hostia in rebus carnalibus, maior extitisset, sed quicquid melius habuit Abel per fidem Deo beneuolo animo protulit & exinde & sua multiplicata fuerunt & intelligimus ipsum per hoc placuisse Deo, fide namque hoc fecit, quia credidit hæc quæ bona voluntate offerebat, Deo placere, seque remunerandum ab eo, testimoniū quoque Deo perhibente muneribus eius, siue quod ignis descendit de cælo, vt in Theodotione legitur, qui inflammauit super Abel, & super munera eius, seu per illam sententiam, qua à Deo in Euangelio laudatus est, comprobatus est esse iustus sic enim dicit Dominus in Euangelio, *Amen dico vobis, requireretur omnis sanguis iustorum, qui effusus est super terram, à sanguine Abeliusti vsque ad sanguinem Zacharia filii Barochia*, per illam etiam hostiam ad huc loquitur iam defunctus, vt dicitur sanguis Abel clamat ad me de terra, siue adhuc loquitur, hoc est interemit quidem eū corpore, sed eius gloriam non potuit interimere, cum eo dum enim gloria illius in toto mundo prædicatur dum eius laus in ore hominum versatur, dum eum omnes admirantur quotidie, adhuc licet defunctus loquitur, qui enim alios suo exemplo admonet, vt iusti sint, quomodo non loquitur, *fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Deus*. Enoch per fidem, placuit Deo quæ fuit bonis operib⁹ exornata, credens per se omnino per illā placere Deo. Quapropter translatus in paradysum terrenum, vnde quondam Adam eiectus fuerat, videlicet ne experiretur mortem temporalem, donec tempus à Deo constitutum percurrat, quo habitu vero vel quo statu consistat modo in paradiso, non est nostrum inquirere, hoc tamen credendum est, quia sine aliqua molestia ita nisi homo p̄mus peccasset, completo omni numero electorum, à paradiso tereno, transferretur ad paradysum cœlestē, vt autem transferretur causa fuerit, per quod placuerat Deo, sed vt placeret Deo causa fuit eius fides, nisi enim crederet quod redditurus esset ei Deus mercedem, quomodo placeret ei? *ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo, dicente scriptura, quia ambulauit Enoch cum Deo ob-* Gen. 5. v. 24
temperans voluntati ei⁹ sine fide enim impossibile est placere Deo, credebatur enim Enoch quia si quis crediderit esse Deum, & ad eum accesserit, retributionem haberet, quia ergo fides fundamentum est omnium virtutum, ideo *sine fide impossibile est placere Deo, credere enim oportet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit* quicumque ad Deum accedit credēdo, credere oportet illum, quia Deus est, hoc est semper habet esse iuxta quod ipse dixit ad Moysen *Ego sum qui sum & qui est misit me ad vos*, credere etiam debet quia in credentibus se per bona opera iuxta quod psalmista dicit *querite Dominum & confirmamini*, æternus vt verus remunerator sit. *fide Noe respo⁹ accepto de his, quæ ad huc nō videbātur*, hoc est, de imbribus, metuens aptauit arcam in salutem domus sue per quam sub audi fidem *damnauit mundum* comparatione scilicet melioris fidei, & facti, *& iustitia quæ per fidem est, habes est institutus* Fide credidit Deo quod inducturus esset aquas super terram, dicente sibi illo, *finis venit vniuersæ carnis corā me, & inducā aquas super eos fac tibi Arcā de lignis leuigatis, & cetera quæ sequuntur*, ideoq; saluatus est eum omni domo sua, hoc est familia sua, perfectum autem operis aut rationis experimento nihil in cau-

Ioan. 1. v. 9

IV.

D.

V.

E.

Gen. 5. v.

VI.

Psalm. 104.

v. 4.

VII.

F.

- sa perfecit, nubebant inquit alii, ut Dominus ait in Euangelio, & aer serenus erat, signa quoque nulla apparebāt diluuij, verumtamen ille timuit, atque per fidem de his quæ adhuc non videbantur, metuens construxit Arcam in salutem familiæ suæ, per quam fidem damnauit mundum comparatione fidei suæ, quam mundus habere noluit, ostendit enim eos dignos hoc supplicio, qui neque per centum annorum spatium illius Arcæ constructione corrigi noluerunt: per fidem quoque non per legem hæres iustitiæ est institutus, dum ipse solus fidem patrum tenuit, & ab illo ceteri discedebant, hæres autem regni cælorum vel hæres mundi dicitur, quia de suo semine fuit reparatio mundi, & ex hoc apparuit iustus, quia credidit Deo. *Fide, qui vocatur Abraham, obediunt in locum exire quem accepturus erat in hereditatem, & exiit nesciens quo iret*, quasi diceret & ipse Abraham placuit Deo per fidem, statim enim ei ut dixit Dominus, exi de terra tua, & vade in terram, quam monstrauero tibi, daboque illam tibi, & semini tuo, credidit Deo & exiit in locum in quem præceperat ei nesciens, quo abiret, ignotus enim ei erat locus, & habitatio illius terræ, & in quātum ambulauit, per fidem ambulauit, siue nesciens quo iret quoniam quem imitaretur non habebat, *fide demoratus est in terra repromissionis, tanquam in aliena in casulis habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus repromissionis eiusdem*, casula diminutiuum est à casa, id est domo, hic autem pro tentorijs tabulisque positum est, in quibus Abraham cum Isaac & Iacob habitauit more viatorum & peregrinatorum docens eos fidem Dei ut pote cohæredibus promissionis suæ, etenim promissio quæ facta est ad Abraham, facta ad Isaac & Iacob, omnesque simul cohæredes sunt in promissionibus Abrahæ, Abrahæ namque dictum est, in te benedicentur omnes gentes terræ, & in Isaac vocabitur tibi semen: ad Isaac autem compleas inquit Deus iuramentum quod disponit Abrahæ Patri tuo, multiplico semen tuum sicut stellas cœli, daboque posteris tuis vniuersas regiones has, ad Iacob quoque dixit ego Deus omnipotens crescere, & multiplicare gentes faciam ex te, daboque tibi terram quam dedi Abraham & Isaac, ecce quemodo omnes cohæredes sunt in promissionibus Abrahæ. Notandum autem quia fides Abrahæ duplicatur pro magnitudine fidei, vnde & caput fidei dicitur. Nam sicut fide exiit de terra sua, nesciens quo iret, sic fide mansit, & demonstratus est in terra sua, quasi in aliena, vidit filium ibi peregrinum habitantem, vidit nepotem, vidit seipsum in aliena terra peregrinantem, & nihil turbabatur. Quamquā enim ad ipsum dictum esset, quam tibi dabo & semini tuo, non per semen tibi, sed tibi & semini tuo, tamen neque ipse neque Isaac neque Iacob potiti sunt hac promissione, sed successio illorum, & quia quando obediuit exiens de terra sua, nō vocabatur Abraham, sed Abram, ideoque considerate dixit Apostolus fide qui vocatur nunc Abraham, tunc autem vocabatur Abram, moratus est in terra repromissionis, quasi in aliena, primum quidem vocatus est Ram deinde Abram, deinde vero Abraham. *Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus* ciuitas superna fundamenta habere dicitur propter stabilitatem firmitatemque sui in qua qui semel locum inuenerit, numquam poterit exhereditari, neque euelli, ideo, inquit, illi fide morati sunt in terra repromissionis, quasi in aliena, quia repromissiones in terra factę sunt, non attendebant, sed futuram quietem quærebant, ostenderunt enim seipsum maioribus esse dignos, idcirco non permisit eos accipere ista, quia maiora dare volebat. *Fide & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit etiam præter tempus ætatis, quoniam fidelem credidit enim esse, qui repromiserat.* Quæstio hic oritur, quare dicat fide accepisse Sara virtutem concipiendi, cum ab Angelo reprehensa sit cum riserit causa infidelitatis. Risus enim ille etiam si gaudij fuit plenæ fidei non fuit, risus autē Abrahæ & gaudij & plenæ fidei fuit, quæ ita soluitur quia etsi primum dubitauit, post modum tamen verbis Angeli solidata est in fide, & euacuata dubitationis causa introducta est fides, virtutem in cōceptione seminis accepit, quia iam mortificata erat ætate & sterilis. Duplex enim erat præclusio vna temporis, senuerat quippe iam alia vero ex natura sterilis enim erat, sed ad suscipiendum & retinendum semen accepit virtutem, mulieres namque ex duabus præ-

præcipue rebus steriles esse solent, siue quia in vulua virtutem caloris non habent, qua excoquant semen, quod & in senectute euenit, cum deficiunt muliebria, siue quando vulua concluditur etiam in iuuentute, vt non perueniat semen ad loca conceptionis, contradidit Deus virtutem, hoc est contra sterilitatem & senectutem, ad locum etenim conceptionis satis peruenit semen, & postquam peruenit, dedit partus soliditatem mulieri, factumque est, vt fidei soliditate vteri in solida confortarentur, & omnia possibilia fierent credenti. Prout dicitur, *quod & ab vno orti sunt*, (*& hoc emortuo tamquam sydera cæli in multitudine, & sicut arenam, quæ est ad oram maris innumerabilis*, propter hoc inquit, qui autem quæ veram fidem habuit, Abraham videlicet & Sara, ab vno corpore Abraham & Saræ orti sunt innumera- biles populi, his verbis voluit ostendere, quia non solum genuit Sara verum etiam & plures quam aliqua fecundarum mulierum. Vnum autem corpus dicit habere illos duos, propter hoc quod in Genesi dicitur, *quia erunt duo in carne vna*, Ger. 2. v. addidit quoque ad huc & hæc inquiring corpore emortuo nati sunt non vita mortua, sed semine. Senex enim homo semen quidem tantum fundere potest, sed tamen soliditate seminis caret, vt filios procreare possit, nisi forte de adolescentula vt alii ferunt, sicut sidera inquit cæli, vel arena maris hyperbolicos dictum est per sidera autem cæli boni intelligendi sunt ex vtroque populo filij Abraham per fidem at vero p arenam maris reprobi accipiuntur, ex Iudaico populo filij Abraham p carnem qui terrena semper quærentes pondere peccatorum grauantur. Et si hominibus stellæ cæli siue arena maris, vel etiam illi, qui designati sunt per hoc innumera- biles sunt, Deo autem cui nomina patent, innumera- biles existunt, *juxta fidem*, id est cum fide *defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes, & saluantes, & confitentes, quia peregrini & hospites sunt super terram, qui enim hæc dicunt*, sub audi quia peregrini & hospites sunt, super terram *significant se patriam inquirere & si quidem ipsius* sub audi terræ meminissent, de qua exierunt adhuc vt vel- lent, reuerti habebant, *utique tempus reuertendi. Hunc autem dum volunt reuer- ti ad eam, de qua exierunt, sed morantur in aliena quasi peregrini meliorem appe- tunt, id est, cælestem*. Duo quædam hic dignum est quærere, cum enim supra dixisset translatus esse Enoch & non inueniebatur ne videret mortem hic dicit quia secundum fidem mortui sunt omnes isti, & cum dixisset, non accepisse eos repromissionem, sed à longe aspexisse. Superius dixit de Abel, quia testimonium consequutus est, quod esset iustus, & de Enoch, qui translatus est. De Noe quoque saluatus est de condemnatione mundi, de Abraham etiam Isaac, & Iacob, nulli du- bium, quia promissiones plurimas tam de Christo, quam de terra repromissionis ac- ciperent quæ duo huiusmodi solutione egent, quod primum dixit, omnes isti mor- tui sunt cum fide, ita est intelligendum, quod omnes illi mortui sunt præter solum Enoch, quem nouimus esse translatus. Quod vero subintulit nō accepisse eos re- promissiones, manifestum est, quia in quibusdam rebus acceperunt, in quibusdā mi- nime, neq; plenitudinem accepit, si quidem Enoch ne videret mortē, accepit Noe vt saluaretur, acceperunt & alii plurimi, sed hæc quædam erant illis libamina, quæ- dam erant & primæ degustationes futurorum non plenitudo promissionum. Deus enim non solum quæ futura sunt, nobis lagitur, sed etiam quæ huius vitæ sunt necessaria, præstat, sicut discipulis suis dicebat. *Primum querite regnum Dei, & iustitiam eius & hæc omnia temporalia in quantum vobis expediunt adiciuntur vobis*, in hoc enim quia in præsentī sæculo ex parte laudem iustitiæ promerue- runt, nec cum impiis perierunt, locupletesque fuerunt bonis temporalibus, licet peregrini essent, vtpote legitur de Abraham, quod erat diues in argento, & auro, aliquas degustationes pmissionū perceperunt. In hoc vero, quia plenam pmissionem patriæ cælestis nō sunt cōsecuti, quasi nō perceperunt pmissiones, de lōge tamē aspi- ciebat pmissiones, quæ veniens Christus p̄dicauit dicēs. Quoniā si qs dimiserit do- mū, aut fratres, aut sorores, aut patrē, aut matrē propter me, centuplū accipiet & vitam æ- ternam possidebit, istam promissionem non sunt consecuti illi ante Domini aduen- tum, licet omnia sua reliquissent, sicut & Apostoli siue etiam promissiones de

Domini-

XII.

K.

XIII.

XIV.

XV.

XVI.

XVII.

L.

Matt. 19. v. 29.

LUC. 10. v.
24.

M.
Psal. 38. v.
13.

N.

Domini aduentu non sunt consecuti, quoniam licet ei promissus esset tamen non viderunt eum præsentem in mundo, salutabant quoque easdem promissiones, id est, optabant & desiderabant sicut Dominus ait in Euangelio *Muli Reges & Prophetæ voluerunt videre quæ vos videsis, & non viderunt, & audire quæ auditis & non audierunt*, ex metaphora nauigantium dixit, salutantes, qui à longe prospicientes desideratas ciuitates, antequam ingrediantur, eas salutationes præueniunt, easque sibi familiæ efficiunt, aspiciebant autem in fide istas promissiones, salutabant desiderio & confitebantur sermone, quod peregrini essent. Iuxta prout psalmista dicit, *Quoniam peregrinus sum apud te, sicut omnes Patres mei*, peregrinus à peregre, id est, longe proficiscendo dictus est, peragrarè enim perambulare dicimus. Nam qui in tabernaculis habitabant, qui sepulcra pecuniis emebant certum est quoniam peregrini erant in tantum, ut etiam ubi suos sepelirent non habebant, quapropter prima virtus est, peregrinum esse mundi huius, & hospitem, nihilque commune habere cum Regibus huius sæculi, sed remoueri ab eis, sicut peregrinus. Ideo non confunditur, id est, non erubescit *Deus vocari Deus illorum parauit enim illis ciuitatem*, ideo inquit, quia illi Deo crediderunt nihilque de terrenis sibi præsumpserunt ad hoc & in illis spem suam ponerent, idcirco non erubescit omnipotens Deus vocari Deus illorum sic enim ipse dicit. *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, per fidem videlicet, vitæque meritum, sicut enim glorificatur quando benignorum & optimorum hominum Deus vocatur, & colentium virtutem, sic è contrario confunditur, & erubescit in actis nefandorum, si inuocatur ab illis, unde per Prophetam dicit, per vos nomen meum blasphematur inter gentes, illi autem ita erant claræ virtutibus, ita confidentia pleni, ut non confunderentur, sed potius glorificarentur cum illorum vocaretur Deus, Deus autem generaliter Deus cœli & Deus terræ, si quidem & Deus gentium, & non solum gentium, sed etiam totius mundi, eo quod ipse condidit omnia, sanctorum vero illorum non sic dicitur Deus solummodo per creationem, sed sicut amicus dicitur & nunc Dominus Deus Christianorum parauit, inquit, illis ciuitatem Hierusalem scilicet cœlestem, ideoque non dedit illis in præsentem sæculo hereditatem, vel etiam ideo non erubescit vocari Deus illorum, & secum prædestinauit illos regnare in cœlesti ciuitate, *fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & vnigenitum offerebat*, qui susceperat repromissiones ad quem dictum est quia in Isaac vocabitur tibi semen, arbitrans quia & mortuos suscitare potens est Deus. Quid est quod beatus Iacobus in Epistola sua mentionem Abraham facit? laudat eum summopere ex operibus suis, beatus vero Apostolus non opera illius sed fidem attentissime commendat recte ergo beatus Iacobus ex operibus eum laudat, quem sciebat etiam fide perfectum, quoniam in illis scribebat qui fidem quidem videbantur habere, sed eandem fidem bonis operibus exornabant, at vere beatus Paulus qui illis scribebat qui opera bona legis videbantur habere, sed fidem perfectam non habebant, iure fidem Abraham attentius commemorat, quatenus studerent eum imitari, vel certe ut ostenderent filii Abraham, volunt esse necesse est, ut fidem & opera habeant, merito vnus ex fide alter nihilominus laudauit eum ex operibus, fide inquit, obtulit Abraham Isaac cum tentaretur licet non haberet filium liberum nisi illum, & in illo percepisset promissiones, quæ multarum gentium esset futuræ, tamē non fuit ideo inobediens Deo, & quamquā contraria iterum audiret, dicente sibi Deo, offer Isaac filium tuum mihi, à quo iam audierat, quia in Isaac vocabitur tibi semen, non hæsitauit de promissionibus credens quod à mortuis posset illum suscitare Deus, & ex eo multitudinem populorum multiplicare. Quapropter ideo filium mox offerre voluit, quia à Deo hunc continuo resuscitandum esse credebatur. Sed ne posset quisquam dicere, qui habebat alterum filium, ex quo sperabat repromissionem implendam, propterea confidens obtulit istum. Dicit Apostolus etiam vnigenitum offerat ipse Abraham, qui repromissiones de illo percepserat. Quare ergo tētauit illum Deus, numquid non ignorabat fortē esse illum virum in fide, & probabilē sciebat utique, tētauit autē eum non ipse cognosceret, sed ut aliis demonstraret, & manifestā eius fortitudinē faceret sicut ipse ostēdit dicēs. *Nunc cognoui quod*

quod timeas Dominum, id est, aliis cognoscere feci quod timeas Dominū. *Vnde & in parabola eum accepit*, parabola Græco vocabulo latine dicitur similitudo siue figura accepit eum in parabola de morte à Deo qui dicit ei ne extendas manum tuam super puerum quia ariete occiso iste saluatus est occisus est Isaac quantum ad voluntatem pertinet Patris deinde redonauit illum Deus Patriarche in parabola, id est, in figura & similitudine passionis Christi in similitudinem enim erant omnia quæ agebantur, tunc in Abraham quæ pro nobis verus Abraham Deus videlicet Pater creator omnium gentium in filios Dei agere disposuerat Abraham si quidem figuram Dei Patris gestabat Isaac vero figuram Christi Abraham portabat, vt scriptura dicit ignem & gladium quia Deus Pater gladium passionis portauit quod ammodo quando eum occidi permittit vnde dicit filius in Psalmo ad eum *quia quem tu percussisti*, hoc est percuti permisti *persecuti sunt* & Deus Pater per Zachariam *percutiam pastorem*, id est, percuti permittam ignis quoque quem ferebat calor & feruor summe dilectionis illius est qua nos diligit de qua dicitur, *sicut Deus dilexit mundum, ut unigenitum suum daret* pro mundo. Nam sicut Abraham vnicum & dilectum filium Deo victimam obtulit ita Deus Pater vnicum filium pro nobis omnibus tradit Isaac autem ipse sibi ligna gestabat quibus erat imponendus, quia & Christus portabat in humeris lignum crucis in quo erat crucifigendus Aries significat carnem Christi Isaac oblatus est non est interfectus, sed Aries tantum quia Christus in passione oblatus est, sed diuinitas illius impassibilis mansit *fide & de futuris benedixit Isaac Iacob & Esau* fide futuris benedixit eis quia iuxta quod eis imprecatuſ est ita postea omnia illius credidit euenire & quæ futura illis erant ea benedicendo optauit potest & aliter intelligi de futuris mysteriis benedixit eis quia Iacob figuram Christi siue populi Christiani gestabat. Esau vero iudaici *fide Iacob moriens singulos filiorum Ioseph benedixit & adorauit fastigium virgæ eius* legimus in Genesi quod audiens Ioseph ægrotare Patrem suum venit ad eum & obtulit duos filios suos Ephraim & Manassen ad benedicendum qui fidem habens omnia illis venire iuxta quod eis exorabat benedixit eos idcirco autem dicitur singulos eorum benedixisse quia super vtrumque propriam benedictionem fudit posuitque minorem ante maiorem quoniam præuidebat postea futuris, quod sequitur & adorauit *fastigium virgæ eius*, id est, virgæ Ioseph dupliciter intelligi potest spiritu si quidem Prophetico afflatus Iacob cognouit designari per illam virgam Ioseph regnum Christi per fastigium vero, id est, summitatē virgæ potentiam & honorem regni Christi de qua Psalmista dicit *virga recta est virga regni tui*, ergo non virgam adorauit pro Deo secundum ritum gentilium qui Idola colebant, sed in virga Christum cuius regnum & potentiam præuidebat figurari in illa quantum vero ad litteram pertinet fortassis secundum consuetudinem illius temporis adorauit virgam Ioseph quem videbat Dominum esse totius terræ Ægypti ea scilicet ratione qua Ester legitur adorasse virgam Assueri. *Fide Ioseph moriens de profectione filiorum Israel memoratus est & de ossibus suis mandauit*. De profectione filiorum Israel locutus est credens omnia vera esse quæ promiserat Patribus eorum præcipue quod dixerat ad Abraham *scito prænoscens quia peregrinum erit semē tuum in terra aliena malig, tractabunt illis annis quadrigētis. Verum tamen genti cui seruiert iudicabo eos dicit Dominus & post hac reuertentur in terram Patrum suorum*. Nequequam ergo de suis ossibus mandaret Ioseph nisi plena fide speraret reditum eorum in terram repromissionis dicit enim eis *visitans visitabit vos Dominus post dies multos efferte ossa mea hinc vobiscum* & non solum tribus Ioseph ossa Patris sui deportauerunt secum per desertum in terram repromissionis sed etiam reliquæ tribus omnium Patriarcharum ossa secum detulerunt sepelieruntque eam in Syche quæ euenit in possessionibus tribui Ioseph. Nam Abraham & Isaac & Iacob in spelunca duplici arbe quā Abrahā emerat à filiis Seth sepulti sunt cum Sara & Rebecca & Lia vbi & Adam cum Eua sepultus quiescebat fortassis vero quærir aliquis quæ causa extiterit vt omnes illi sancti Patres in terra repromissionis maluerint sepeliri quam alio loco cui respondendum est non curam agendo sepulcrorū hoc aiebant sed

Psal.
Zachar.

xx.

xxi.
O.

xxii.

sed potius quia per spiritum sanctum prouidebant Dominū in ea terra genus humanum redempturum ubi resurrecturum summoque desiderio ibique conspeliari optabant quatenus eo resurgente pariterq; cum eo resurgerent. Nos autem non debemus pusillanimes fieri ubi cunque sepeliatur cum plurimorum martyrum nesciamus ubi corpora eorum gloriosa iacent humata, *fide Moyses natus occultatus est mensibus tribus a parentibus suis eo quod vidissent elegantem & non timuerunt Regis edictum.* Non sua fide occultatus est Moyses quia adhuc fieri non poterat, sed fide parentum suorum Patris scilicet & Matris qui fidem habentes quod omnipotens Deus posset eum liberare & custodire custodierunt eum tribus mensibus. Deinde vero cum non potuissent eum celare propter vagitus ipsius posuerunt eum in fiscellam scirpeam posueruntq; in carectum fluminis edictū huiusmodi Regis erat ut omnes pueri in flumen iactarentur, sed quid est quod dicit non timuisse eos Regis edictū si non timuerunt quare custodierunt in hoc ergo timuerunt quia non sunt ausi retinere eum, in hoc vero quasi non timuerunt quia non proiecerunt illum in apertum fluuium, sed in fiscella posuerunt eum sicq; eum miserunt carecto fluminis habentes spem atq; fiduciam quod omnipotens Deus custodiret illū quapropter ac si non timuissent ita reputatur illis, unde ergo isti sperauerunt saluare puerum nisi per fidem viderunt inquit elegantem infantem si quidem ab ortu natiuitatis magna fuit illi in fusa gratia venustatis. Non natura hoc operante quod natus est honestus infantulus, sed gratiæ diuino dono, qui etiam barbaram illam mulierem Ægyptiam videlicet filiam Pharaonis ad hoc excitauit, ut amaret eum ut sumeret ut nutrirer *fide Moyses grandis factus negauit se esse filium filia Pharaonis: magis eligens affligi cum populo Dei quam temporalis peccati habere iucunditatem maiores diuitias aestimans thesauro Ægyptiorum improprium Christi aspiciebat enim in remunerationem* tamquam si diceret ad eos quibus hæc scribebat nullus vestrum dimisit aulam regiam amplam & claram neque tales thesauros neque cum posset filius regis contempnit esse sicut Moyses fecit qui non solum contempsit, sed etiam abnegauit celo quippe præposito noluit admirari Ægyptiam regni pulcritudinem magis eligens cum populo Dei affligi quam peccati habere iucunditatem peccatum namque deputauit si maneret in aula Regis lætitia temporali fruēs suosque fratres in tribulatione relinqueret non affligi inquam cum aliis peccatum esse peccauit si igitur ille non affligi acriter cum aliquo peccatum esse putauit quantum cumulum peccati habituri sunt qui congregationes fidelium deferunt, vos inquit, pro vobis ipsis patimini. Ille autem non solum pro se solummodo suspiciens in remunerationem, sed etiam pro aliis hoc elegit ut maiorem mercedem reciperet vltraque se proiecit in tanta pericula cum ei liceret & pie viuere & secularibus bonis perfrui maiores inquit, diuitias aestimans thesauro Ægyptiorum improprium Christi, improprium Christi dicit, quia pro Christo sustinuit Moyses improprium qui vnus essentis secundum diuinitatem cum Patre est siue improprium Christi dicit hoc est, quale Christus sustinuit à suis propinquis sic enim Christus improprium sustinuit à suis quos venerat redimeret quando ei dixerunt demonium habes & cetera mala ei intulerunt vsq; ad passionem ita & Moyses improprium sustinuit à fratribus suis quos volebant liberare, dicebant enim ek *quia te constituit, Principem aut Indicem super nos nunquid interficere me vis sicut interfecisti heri Ægyptium.* Similiter quando quilibet à domesticis vel ab eis quibus beneficium præstitit improprium sustinet improprium Christi patitur, aspiciebat, inquit in remunerationem suam & totius populi ita quando quisq; aduersa patitur debet ducere ad memoriam quam remunerationem à Domino exinde sit recepturus *fide reliquit Ægyptum non veritus animasitatem regis inuisibilem enim tamquam præsentem sustinuit* legimus in exodo quia cum Moyse dictum esset à quodam hebreo qui faciebat iniuriam fratri quem Moyses voluit increpare numquid interficere me vis sicut interfecisti Ægyptum fugit Moyses in verbo isto eo quod Pharo audito hoc quæreret eum interficere, sed cum manifestum sit fugisse illū in Madian quid est quod beatus Apostolus dicit non veritus animasitatem regis? Si enim non timuit quare

quare fugit? Quod ergo fugit fidei fuit credens à Deo liberari & prætendit exterius timorem cum interius nullum haberet metum ideoque ne ei reputatur quia si nō timuisset idcirco enim voluit ibi manere ne causa iactantiæ videretur se in apertum periculum præcipitare ac tentare Dominum Deum suum quod omnino diabolicum est sancti etenim quamdiu habent quid faciant Deum tentare non debent, sed debent imitari Dominum suum qui frequenter locum dedit Iudeis audientes quod ipse præcepit dicens cum vos persecuti fuerint in vna Ciuitate fugite in aliam, fuga ergo Moyfi tota exterior fuit quoniam maximam fidem de Dei auxilio habebat vnde Apostolus dicit inuisibilem inquiens Deum tamquam presentem sustinuit quod est dicere ita erit filius de Dei adiutorio & ita semper de eius protectione securus tanquam omnipotentem Deum qui natura inuisibilis est semper præsentiam aspiceret, *fide celebravit pascha & sanguinis effusionem ne qui vastabat primitiua tangeret eos*, fide qua Moyfes credidit per illum sanguinem saluandum esse populum celebravit pascha & sanguinis effusionem quo liniuit postes, ne Angelus qui vastabat primitiua Ægyptiorum affligeret Israhelitas ac si illis diceret si sanguis typici agni in medio Ægyptiorū & in tanta vocatione illæfos seruauit Iudeos quorum postes fuerunt resperfi illo sanguine multo amplius saluauit nos sanguine veri Agni, hoc est Christi quorum ostia, id est, frontes munitæ sunt signo passionis Christi timuit enim illum sanguinem Angelus intelligens ibi dominicā mortem ac propterea non tetigit postes licet quod non fiebat magnum erat sanguine agni illuminantur Israhelitarum postes ne vastator Angelus audeat inferre mortē signantur dominicæ passionis signo fidelis populi in frontibus ad tutelam salutis vt ab interitu liberentur *fide transierunt mare rubrum tamquam per aridam terram quod experti Ægyptii deuorati sunt* ac si diceret illis quibus ista scribebat in tantum firmiter fidem sperare debemus, vt quando in desperationem aliquam animus noster fluctuat tunc quoque fidei simus vt liberemur ac si vsque ad mortem veniamus ac & si de omnibus nobis desperetur. Quænam spes poterat esse illis? ex vna enim parte erat mare, ex altera cingebantur altissimis montibus à tertia erant hostes si vellet fugere aut in mari erant perituri, aut in manus Ægyptiorum inciderent, habentes autem fidem cuncta vicerunt, fide enim qua credidit Moyfes Deo ad verbum illius percussit mare & diuisit illos in duodecim diuisionibus iuxta quod in Psalmo dicitur credentesque omnes ille tribus sioco vestigio posse transire mare ingressæ sunt, sed primatibus Iuda iuxta quod in Moyse legitur Iuda inquit, Princeps cum Deo in mari quapropter illud mare hebræis fuit à dextris & sinistris pro muro præbens ei siccum iter Ægyptios autem submersit, vnde dicit Apostolus quia experti illud Ægyptii deuorati sunt cognouerunt enim quod mare, essent ex hoc enim apparuit aquam esse quia illi venientes absorpti sunt & ex hoc apparuit non esse fantasiam, sed rerum veritatem quia experti Ægyptii deuorati sunt allegorice autem mare rubrum baptisumus & rubore sanguinis Christi consecratus Hebræi qui exierunt de Ægypto & transierunt per mare rubrum fideles sunt qui derelinqentes tenebras infidelitatis transierunt per fontem baptismatis Pharaon & Ægyptii mortui sunt in mari quia in fonte baptismatis mortuus est diabolus amittendo potestatem quā habebat mortua sunt etiam peccata originalia & actualia si qua antea erant *fide muri Hiericho corruerunt circuitu dierum septem*, non enim tubarum sonitus muro saxa deiecit ac si per decem millia annos quis tubis insonaret fide qua illi crediderunt de Deo docuerunt illos legimus quod Domino præcipiente Iosue præceperit Arcam deportare per septem dies in circuitu Hiericho ac per sonare tubis septimo autem die cum increpuissent tubis corruerunt muri Hiericho quod à magno mysterio non vacat Hiericho quoque interpretatur luna speciem huius mundi tenet quia sicut luna menstruus complexionibus deficit ita mundus quotidianis defectibus cadit, in arca vero Ecclesia figuratur in tubis autem æreis prædicatores fortes accipiuntur Iosue qui circumducit Arcam Christus est qui Ecclesiam suam vniuersum mundum gubernat. Hanc ergo urbem Hiericho diebus septem Israhelitæ ferentes arcam aeneis tubis clangentibus circumeunt & muri eius, per arcæ præsen-

XXVIII.

XXIX.

R.

xxx.

S.

præsentiam atque ærearum tubarum sonitu cadunt quia in hoc tempore quod septem dierum vicissitudine voluitur dum fertur Arca, id est, dum orbem terrarum circumiens mouetur Ecclesia ad prædicantium voces quasi ad tubarum sonitum
 XXXI. muri Hiericho, id est, elati huius mundi & princeps ac superba infidelitatis obstacula corruunt donec in fine temporum mors nouissima inimica destruat^{ur} *fide Rahab meretrix non periit cum incredulis excipiens exploratores cum pace* magnam consolationem & exhortationem beatus Apostolus isto in loco omnibus præbet ut si meretrix & infidelis & Idololatra sola fide saluata est multo magis illi saluabuntur qui ad grauiora crimina non sunt prolapsi ac si diceret patenter in honestum est si meretrice infeliciores estis illa tantum homines nuntiantes audiuit confestimque credidit vos autem non solum hominem auditis verum etiam vestros Prophetas qui per omne Sabbatum leguntur & insuper ipsum filium Dei ad vos missum cognoscitis. Nam & in Rahab effectus fidei consecutus omnibus quippe pereuntibus sola saluata est. Rahab autem quæ interpretatur dilatata figuram tenet Ecclesiæ quæ dilatata est ab oriente in occidentem ab aquilone in meridiem & latitudinem caritatis habet in tantum ut etiam pro ipsis inimicis orationem fundat & bene de extraneis atque alienis gentibus erat viuens in desideriis carnis & fornicationi deseruiens postquam verus Iesus misit ad eam duos exploratores hoc est, Petrum & Paulum siue duo testamenta fidelis effecta reliquit fornicationem idololatriæ sicque saluata est, & saluatur quotidie ne pereat cum infidelibus. Huc usque narrauit de legislatore & de Patribus antiquis: nunc dicturus est de iudicibus qui fuerunt post Iosue nomina eorum tantummodo commemorans propter breuitatem sermonis qui
 XXXII. per fidem pugnaverunt & gentes plurimas vicerunt, *& quid adhuc dicam deficiet me tempus enarrantem.* Hoc est deficiet me tempus destinatum adscribendam epistolam si cuncta illorum facta prosequi voluero quos hætenus commemorari siue quæ narrare possum de his qui successores illorum fuerunt *de Gedeon, Barac, Samson, Iephthe, Dauid, Samuel & Prophetis sicut qui per fidem vicerunt regna* quod omnes in commune commemorat illud est quod singulorum opera eadem fide acta sunt quia omnes illi semel per fidem vicerunt regna Gedeon si quidem accipiens signum à Domino in trecentis viris qui manibus aquam hauserunt, de quibus dixit in his super
 T. abis Madian in vellere quoque humido & sicco fide repletus prostrauit Iebæ & Salmana accepitque victoriam ex hostibus. Allegorice vero Gedeon qui interpretatur in vtero circumiens significat Dominum Iesum Christum qui per incarnationis mysterium in vtero virginis collocatus plenitudinem diuinitatis qua omnia replet totum mundum circumibat quia omnia implendo circumdat omnia, trecenti autem viri qui aquam manibus hauserunt & accepto igne in lagenis contra Madian profecti sunt contractisque lagenis ignis resplenduit tubisque increpauerunt simul que hostes in fugam versi sunt typum tenens sanctorum Prædicatorum qui fidem sanctæ Trinitatis habentes signo Dominicæ passionis insigniti sunt quod designatur tau littera quæ suo nomine trecentos exprimit & quæ apud veteres Iudæos similitudinem crucis habebat lagenæ autem quæ sunt vascula fictilia significat corpora eorundem prædicatorum infirma de quibus idem egregius Prædicator dicit *habemus thesaurum istum in vasis fictilibus* sonus tubarum vocem Prædicatorum exprimit factis ergo lagenis resplenduit ignis hostesque in fugam versi sunt Madianitæ qui typum tenent principium istius seculi quia postquam sancti Martyres ab hoc seculo deficiunt crescunt miracula neque virtutem miraculorum concussi in fugam vertuntur scilicet aut fidei subdendo aut etiam à tormentis cessando victi more signorum illud quoque non vacat à mysterio quod de Gedeone orante vellus primo madidum fuit & tota terra sicca vellus enim figuram tenet populi Iudaici terra autem omnium gentium iure ergo vellus primo madidum fuit terra manente sicca quia quando Iudaicus populus rore supernæ sapientiæ fuit humefactus ante Domini aduentum omnes gentes rore sapientiæ fuerunt madidæ effectæ Iudæa ariditate periit Barac ipse est Lapidoth maritus Deborre qui fide qua credidit Prophetis superauit iseram omnesque currus eius, Samson fide qua credidit impe-
 trare

s. Corin.
4. v. 7.

Q.

trare à Deo quod orabat plus interfecit moriens quam viuens dicit enim Domine Deus memento mei & redde nunc mihi pristinam fortitudinem Deus meus vt vleifcar me de inimicis meis & pro amiffione duorū luminum vnam vltionem repetam Iephthe quia fidem habuit pugnando contra filios Ammon & in filia sua offerendo licet in hoc stulte egiffet quod omnipotenti Deo sanguinem humanum fundens putauit placere vouit siquidem vt si ei Dominus victoriam daret de filiis Ammon immolaret ei quicumque primus occurreret de domo sua, quod ita & fecit nam occurrit ei filia sua quam post deploratam virginitatem occidit, sed potest quæri qua de causa inoleuerit, vt omni anno virgines hebræorum plorent filiam Iephthe quæ ista cognoscitur ratio esse vt dum cernunt deplorari illam à filiabus suis nemo abstinentiam tantumque piaculum audeat profligare vt Deo sanguinem humanum fundat Dauid plenus fide processit contra Philistæum & interfecit eum & quoniam Deo credidit multas promissiones de Christo promeruit Samuhel Propheta & Sacerdos fidem habuit perfectam, quia vnxit Dauid Regem ad verbum Domini & occidendo Achaz Regem Amalech *operati sunt iustitia*, quia quod crediderunt opere compleuerunt exornantes eandem fidem adepti sunt promissiones de Christo, vel de Patria cœlesti, Abraham autem de Christo promissionē accepit, dicente sibi à Domino in semine tuo, id est, in Christo, benedicentur omnes gentes. Dauid quoque plurimas, cui Dominus dixit, *cum dormieris cum Patribus tuis suscitabo semen tuum, quod egredietur de lumbis eius*, & firmabo tronum eius ^{V. 12.} super tronum tuum, & alibi, *de fructu lumbis tuis ponam super sedem meam*, & cum iurando *semel inquit, iuravi in sancto meo, si Dauid mentior semen eius in æternum manebit obtinuerunt*, id est clauferunt, *ora leonum*, vt Samson, Dauid, & Daniel missus in locum *extinxerunt impetum ignis*, sicut tres pueri Danielis focii iussu Nabuchodonosor Chaldaica vrgente velania missi sunt in fornacem ignis ardentis, quibus nihil molestiæ intulit *effugarunt aciem gladii*, id est, repellerunt fortitudinem hostium validam à se pugnando sicut Iosue, Gedeon, Dauid, alique reges & principes Iudæorum, *conualuerunt de infirmitate*, vt Iob & Ezechias, qui cum egrotasset vsque ad mortem Domino sibi propitio redditurus est pristinæ sanitati per spatium quindecim annorum: possumus & infirmitatis nomine malum captiuitatis intelligere, de qua liberati sunt Domino volente erro iubente Esdra & Numia procurante, *fortes facti sunt in bello*, vt Iesus naue successor Moyfi Samson, qui mandibula asini multos Philistinorum interfecit Dauid quoque rex Iudas Machabæus, & fratres eius quorum temporibus etiam sex millia Iudæorum interfecerunt sexaginta millia hostium & tria millia missi Antiochiam in auxilium Demetrii peremerunt centum viginti millia. *Castra verterunt exterorum*, in fugam frequenter hoc egerunt. Castra dicuntur autem à castrādo eo quod ibi castretur libidio. Non est enim mos militaris, vt pergentes in prælium vxores aut fēminas alias ducant. Duo quondam Principes tertæ cum comitatu vxorum perrexerunt in bellum Darius, videlicet, atq; Antonius, sed vterq; inibi corruerunt, Darius superatus est ab Alexādro, Antonius vero ab Octauiano Augusto, *acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos* eas mulieres dicit quarum filii ab Helia & Heliseo suscitati sunt quos illi acceperunt post resurrectionem, vel resurrectionem non vt eos haberent in maritos, sed quod amiserant in morte acceperunt viuos, *alii autem distenti sunt non suscipientes redemptionem vt meliorem inuenirent resurrectionem*. Plurimi sanctorum *distenti sunt*, hoc est, in cruce extensi funibusque colligati, sicut beatus Andreas seu distenti, hoc est, ad capita duarum arborum colligati ac dirupti, vel etiam ad brachia equorum indomitum extensi sicque ab eis dirupti vel certe distenti sunt, hoc est, decollati quæ omnia in suis martyribus videntur esse completa non susceperunt redemptionem, hoc est, liberationem in præsentem ad hoc vt soluerentur à tormentis, *vt meliorem atq; gloriosorem inuenirent resurrectionem* in futurum quoniam quo ampliora quis tormenta pro Deo in præsentem sustinet eo gloriosior in resurrectione apparebit. *Alii vero ludibria & verbera experti insuper &* ^{XXXVI.}

- xxxvi. *vincula & carceres*, ludibria dicuntur à ludo, hoc est, irrisione primo enim martyres ludibriis atque irrisionibus deludebantur sicque vinculis astricti ponebantur in carcere ad postremum vero interficiebantur diuersis & exquisitis tormentis *lapidati sunt*, vt Naboth & Hieremias in Ægypto à reliquiis transmigratorum Ezechel
- xxxvii. in Babilone alii quam plures in nouo testamento, *lecti sunt*, hic pluralis numerus pro singulari positus est neminem enim sanctorum legimus in veteri testamento nisi Esaiam Prophetam quem fecit secari serra lignea Manasses rex qui filiam eius habebat in vxorem tentati sunt vt Abraham alique multi non ad deceptionem, sed potius ad probationem illam scilicet tentationē de qua dicitur tentat vos Deus vester, id est, probat vos. Nam Deus tentator malorum est, *in occisione gladii mortui sunt*, vt Vlias & Iosias, & alii multi *circuierunt in melotis in pellibus caprinis egentes angustii afflicti* Heliam in hoc loco debemus intelligere & alios qui taliter egerunt & qui afflicti vndique penuriis & tribulationibus *angustiati* fide sustinuerunt omnia vt ad desideria supernorū possent peruenire omnis autem indigentia & egestas angustia vocatur qua angustiatur homo, id est, affligitur seu fame, seu alia inopia. Melotam dicunt quidam genus esse vestimenti ex pellibus caprinis ex vno latere dependens quo genere vestimenti propter asperitatem in Ægypto Monachi dicuntur vti. Helias quoque legitur vsus illo fuisse at vero quidam dicunt ex pellibus taxi genus vestimenti esse compositum est, enim animal quod taxus vocatur & melus solitus in cauernis terræ habitare cuius pellis hispita esse fertur à quo nomine derivatur vocabulum huius vestis, id est à melo melota *quibus dignus non erat Mundus*, mundi nomine hic sub vna significatione possumus intelligere amatores mundi qui terrena solummodo appetentes ab amore creatoris sui longe remoti erant ac propterea non erant digni tales socios habere quales fuerunt illi quorum magnalia Apostolus supra descripsit: siue mundi nomine possumus accipere omnia quæ continentur inter cælum & terrā aurum videlicet argentum gemmæ atque omnia pretiosa insuper & reprobis ipsi amore mundanorum rerum decepti istis ergo sanctis non erat dignus mundus, hoc est si totus redigeretur sub pretioso non poterat vni illorum recte comparari. Neque etiam si omnia illa in pretium dari potuissent talem aliquem virum emere possent, vt ergo ex pluribus paucorum memoriam agamus quomodo poterat talis ac tantus vir comparari, vt Moyses fuit qui quando voluit mare diuisit quando voluit aquas eius reduxit quando voluit manna de cælo descendere fecit aquam de petra produxit & cetera innumerabilia fecit vel quomodo poterat comparari talis ac tantus vir, vt fuit Iosue successor eius qui quondam voluit solem ac lanam illa duo maxima luminaria vno loco stare fecit dicens, *sol contra Gabaon ne mouearis & luna contra vallem Elom* fortassis tamen dicit aliquis ideo non poterant emi quia non poterant inueniri vtiq; verum est, quia non poterant in toto mundo similes illorum inueniri & si potuissent nequaquam villo pretio possent comparari quoniam quod totus mundus nequibat pericere hoc vnus illorum verbo agebat. Nā cum totus mundus temporibus Helie laborasset per tres annos & sex menses siccitate nec potuisset pluuiam impetare verbo Helie aperta sunt cataraetes cæli & venit pluuiā sup faciem terræ *in solitudinibus errantes & montibus & speluncis & in cauernis terræ*, Heliam eximiū Prophetarū vult intelligi & filios Prophetarū qui temporibus Achab & Israelis fugati sunt eo quod voluisset eos Israel interficere tunc temporis potuit eos quinquagenos Abdias in speluncis & in cauernis terræ vnde & meruit donum Prophetie iuxta quod Dominus in Euangelio dicit *qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ mercedē Prophetæ accipiet. Et hi omnes testimonium fidei probati* nō acceperunt repromissionem pro nobis Deo aliquid prouidentem ne sine nobis consummarentur qui omnes testimonio fidei sunt *probat*, nisi omnes superius memoriati quorum tam clara & laudabilis fides commemorata est stellæ, videlicet firmamenti terreni homines & celestis Angeli ciuis lapides & splendida margaritæ quorum opera quæ egerunt fidem eorum confirmant. Quoniam *absque fide impossibile est placere Deo*, testimo-

testimonio itaque fidei fuerunt probati, hoc est operatione sancta quæ per fidem operabatur laude digni inuenti sunt, fides enim illorum operibus mundis declarabatur, sed cum ita essent perfecti promissionem non acceperunt dicit ergo aliquis quid eis proficit Deo seruisse si hætenus sine præmio permanent? absit hoc à fidelium cordibus ut credamus sine præmio manere adhuc enim quippe mortali carne circumdati magnum præmium perceperunt videndi scilicet Deumque cognoscendi multumque mirabilia patrandi, huc vero quiescunt in anima in beatitudine regni cœlestis ineffabili lætitia perfruentes, sed videamus quid Ioannes de illis in Apocalypsi sua dicit sicque nobis manifestabitur quam promissionem non perceperat vidit, inquit, Ioannes *sub altari Dei animas intersectorum propter verbum quod habebat & clamabant voce magna dicentes usquequo sanctus & verus non iudicas & vindicas sanguinem nostrum de his qui habitant in terra & datæ sunt illis singulis stolæ albæ & dictum est ut requiesceret tempus adhuc modicum donec impleatur numerus confessorum & fratrum illorum. Singulas stolas modo habent animæ sanctorum de sua immortalitate gaudentes & de fœlicitate qua fruuntur exultantes binas vero stolas habebunt cum generaliter perceperint immortalitatem & incorruptionem in corpore quam modo habent solummodo in anima hanc repromissionem nec dum perceperunt de qua Esaias dicit *inter terra sua duplicia possidebunt* post generalem resurrectionem & reuera ita dignum est, ut qui in corpore & anima Deo seruierunt in corpore pariter & anima remunerationem percipiant quodque sequitur *Deo pro nobis melius aliquid providente ut non sine nobis cōsummarentur*, hoc est perfectionem consequerentur illi more humano agitur verbi gratia sicut reuertentes filii quidem de agro dicunt Patri, Pater laborauimus hodie æstum solis perpassi sumus tempus est ut tribuas nobis refectionem & ille eis rependet sustinete parumper quousque veniant omnes fratres vestri qui similiter laborant & cum eis plenissime epulabimini sic omnipotens Deus quodammodo egit dum non dedit electis immortalitatem in corpore ut maior gloria maiusque desiderium esset cum omnes generaliter in die iudicii binas stolas acceperint & hoc est quod dicit ne sine nobis quia adhuc hic peregrinamur perfectionem consequerentur in resurrectione corporum.*

XXXX.

CAPUT XII.

Priscorum imo Christi exemplo inducit ad tolerandas viriliter afflictiones, reuocans à peccatis: & ex noui Testamenti si per vetus excellentia deterret ab inobedientia, ne maiora quam Iudæi pati cogamur supplicia.

I Deoque & nos tantam habentes impositam nubem testium, = deponentes omne pondus, & circumstantes nos peccatum, per patientiam curramus ad præpositum nobis certamen: † aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis Dei sedet. † Recogitate enim eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersum semetipsum contradictionem: ut ne fatigemini, animis vestris deficientes, † Nondum enim usque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes: † & obliti estis consolationis, qua vobis tamquam filiis loquitur, dicens: = Fili mi, noli negligere

1.
A.R6.6. a.4.
Col.3. b.3.
Eph.4. c.23
1.Pet.2. a.1.
& 4. a.1.

2.

3.

B.

4.

5.

Ss 2

gere

,Prou. 3. b.

II.

Apo. 3. ad

19.

gere disciplinam Domini: neque fatigeris dum ab eo argueris.

† Quem enim diligit Dominus, castigat flagellat autem omnem filium, quem recipit. † In disciplina perseuerate, Tamquam filiis vobis offert se Deus: quis enim filius, quem non corripit pater?

6. 7. † Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes: ego adulteri, & non filii estis. † Deinde patres quidem carnis nostra eruditores habuimus, & reuerbamur eos: non multo magis obtemperabimus Patri spirituum, & viuemus? † Et illi quidem in tempore paucorum dierum secundum voluntatem suam erudiebant nos: hic autem ad id, quod utile est in recipiendo sanctificationem eius. † Omnis autem disciplina, in presenti quidem videtur non esse gaudii, sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitia. † Propter quod remissas manus, & soluta genua, erigite, † & gressus rectos facite pedibus vestris: ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur. † Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, si ne qua nemo videbit Deum: † contemplantur ne quis desit gratia Dei: nequa radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi. † Ne quis fornicator, aut profanus sicut Esau: qui propter unam escam vendidit primitiua sua. † Scitote enim quoniam & postea cupiens hereditate benedictionem, reprobatus est: non enim inueniet pœnitentie locum, quamquam cum lacrymis inquisisset eam. † Non enim accessistis ad tractabilem montem & accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum, quam qui audierunt, excusauerunt se, ne eis fieret verbum. † Non enim portabant quod dicebatur: = Et si bestia tetigerit montem, lapidabitur. † Et ita terribile erat quod videbatur Moyses dixit: Exterritus sum, & tremebundus. † Sed accessistis ad Sion montem & ciuitatem Dei viuentis Ierusalem cœlestem, & multorum milium Angelorum frequentiam, † & Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, † & testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel. † Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non efferunt, recusantes eum, qui super terram loquebatur: multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis auertimus. † cuius vox mouit terram nunc: nunc autem repromittit, dicens: = Adhuc semel, & ego mouebo non solum terram, sed & cœlum. † Quod autem, Adhuc semel dicit: declar-

8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27.

,Ro. 12. b.

8.

,Gen. 25. d.

33.

,Gen. 27.

f. 38.

,Exod. 19.

b. 21. & 20.

c. 21.

,Exod. 19.

a. 1.

F.

22.

G.

,Agg. 2. b.

7.

27.

clara-

clarat mobilium translationem tamquam factorum, ut maneat ea quæ sunt immobilia. † Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam seruiamus placentes Deo, cum metu & reuerentia. † Etenim Deus noster ignis consumens est.

28.
29.
Deut. 4. d.
24.

I Deoque & nos tantam habentes impositam nubem testium deponentes omne pondus & circumstans nos peccatum per poenitentiam patientiam curramus ad propositum nobis certamen nubem testium appellat multitudinem Patriarcharum ac Prophetarum reliquorumque fidelium qui testes fuerunt perfecte fidei testes etiam filii Dei quem prædixerunt in mundum venturum qui bene nubes vocatur pro altitudine ac multitudine meritorum, sic enim nubes à sole illuminatur eiusque calore perfunditur sicque postmodum terra calefacit & plerumque imbrificat illam plerumque autem corruscationes emittit, ita illi sancti Patres à vero sole calefacti atque illuminati suo exemplo corda hominum calefaciunt atque illuminant suorumque tempore pluuiam emiserunt verbis & coruscauerunt miraculis imposita est ergo nobis in exemplum tam magna nubes testium ut fidem illorum & opera imitari satagamus. Quapropter si inus deponentes omne pondus vitiorum per poenitentiam somnum quoque pigritiæ & cogitationes infimas, per hoc autem quod subdidit & circumstans nos peccatum, sumus deponentes ostendit Iudeos ex omni parte à diabolo tentari desideriiisque carnalibus deseruire multisque peccatis abundare, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen, ut sicut illi sustinerunt patienter aduersa huius seculi ita & nos sustineamus non dixit addamus cursui nostro aliquid, in præsentem enim sæculo in certamine positi sumus, contra vitia carnis, contra demones, contra falsos fratres & necesse est, ut patienter curramus siue expleamus, certamen istud quatenus peruenire possimus ad promissum certaminis præmium aspicientes in auctorem fidei & consummatorem Iesum qui præposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta. Sicut filii parentes & discipuli magistrum in studio operis atque in certaminibus attendunt informantes mente ex parte doctorum sumentes quasdam regulas ab eis per visum ita & nos si volumus currere & discere, ut bene curramus ad auctorem seu consummatorem Christum attendamus quid dixit nobis *discite à me quia mitis sum & humilis corde*. Et alibi *sime*, inquit, *persecuti sunt & vos persequentur*, & si Patrem familias beelzebub vocauerunt quanto magis domesticos eius attendamus ergo in Christum & accipiamus in illo exemplum patientiæ, qui dixit, *qui perseverauerit usque in finem hic saluus erit*, ipse nam est auctor fidei, & consumator auctor fidei nobis est quia ipse nobis fidem infundit. Non enim possumus credere nisi ab illo præuenimur, unde ipse fidelibus dicit, non vos me elegistis, sed ego elegi vos ipse consumator fidei, siue perfectior est, quia consumationem siue perfectionem nobis præstat in hoc, ut in fide perseveramus, siue in hoc est perfectior fidei, quia dat voluntatem atque possibilitatem perficiendi bonum, quo ipsa fides exornetur. Nam fides sine operibus non est perfecta, mortua enim est, in illo enim omnes perfectionem habemus, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, ipse filius Dei proponens sibi, hoc est, in præsentia sua statuens gaudium resurrectionis atque ascensionis in cælum totius gloriæ quam præcepit post resurrectionem sustinuit crucem propter hoc quod in postremo videbat sibi profuturum confusione contempta, hoc est, pro nihilo deputata verecundia, quoniam sine erubescencia & verecundia illud sustinuit opprobrium gaudium namque maximum fuit illi quod pro nobis passus est, ut voluntatem Dei Patris impleret pro qua postea potestatem super omnem creaturam accepit. Unde ipse dicit, *desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum*, si igitur ille qui nullam habuit necessitatem ut crucifigeretur crucifixus est propter nos, quanto magis nobis iustum est omnia fortiter tolerare ad hoc itaque Dominus apparuit in carne, ut humanam vitam admonendo excitaret exempla præbendo accenderet moriendo

1.
A.

II.

B.

Mat. 11. v.
24.
Ioan. 15. v.
20.
Mat. 10. v.
22.

C.

Luc. 22. v.

- redimeret, resurgendo repararet propterea enim moriebatur ut doceret nos nihil existimare gloriam quæ ab hominibus defertur, *atque in dextera Dei sedet*, hoc est, in prosperitate æternæ vitæ & plenitudine maiestatis si nulla esset alia promissio & exhortatio istud solum exemplum debuerat sufficere quod in hoc loco de Christo ostendit Apostolus ad persuadendum omnia aduersa patienter tolerare ut in Christo mereamur confedere in gloria recogita eum qualem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, ut non fatigemini animis vestris deficientes omnia aduersa quæ Christus sustinuit à Iudæis plagas scilicet irrisiones, sputa, colaphos, alapas, blasphemias ipsamque mortem Apostolus solo nomine traditionis ostendere voluit commemoramini inquit, Apostolum qui tanta ac talia contraria sustinuit pro peccatoribus qui peccatum non fecerat, ut vos transgressores & peccatores esse dignoscamini non fatigemini *deficientes in animis vestris*, sed imitando illū sustinete similia patienter aduersus semetipsum sustinuit Christus contradictionē id est, dimisit illos secundum quod voluerunt facere contra se nihil eis contradicēs hortatur autem eos ne deficiant in tribulationibus dum usque ad martyrium & sanguinis effusionem adhuc non peruenerant. Vnde & subdit. *Nondum enim usque ad sanguinem resististis aduersus peccatum repugnantes*, ac si diceret & si amisistis facultates terrenas expoliati à contribulibus vestris tamē mortem nō sustinuistis adhuc enim viui manetis usque ad sanguinem resistit pugnans aduersus peccatum qui pro veritate fidei aduersus infideles pugnat usque ad mortem sicut sancti eorumque successores fuerunt nam infidelitas peccatū maximum est dum autē qui vult decipere aut blanditiis aut erroribus pugnans pro fide contra infidelem atque aduersus peccatū repugnat potest & de omni peccato intelligi de mala, videlicet suggestionē & praua voluntate immundo quoque desiderio quibus resistit non consentiendo eis, aduersus peccatum pugnat, *& obliti estis consolationis, quæ vobis tamquam filiis loquitur dicens, fili mi noli negligere disciplinam Domini, neque, fatigeris dum ab eo argueris*. Sapientia Dei Patris quæ per Salamonem loquebatur, inter cetera etiam hoc protulit per os illius, quod beatus Apostolus modo in exemplū assumpsit, hortans Iudæos ne deficiant in tribulatione, quia à Domino arguuntur causā probationis, dicit ergo filii mi noli negligere siue negligenter ducere disciplinam Domini, disciplina dicta est à discendo quæ alio nomine correptio morum potest appellari, dum enim quis angustis, tribulationibusque afficitur non debet fatigari, vel deficere, sed potius patienter portare, cogitans quia à Domino corripitur, *quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit*. Ideo hoc testimonium proponit Apostolus, ut sicut filii à Patribus suis flagellantur, ut digni sint ad hæreditatem patriæ accedere, vnde plerumque stare tota nocte in frigore iubentur, variisque modis excoquantur, ita & isti similiter correptiones à Deo alacri animo sustinuerunt, ut ad veram hæreditatem perpetuæ patriæ peruenire, sint idonei. Sunt enim multi qui in prosperis Domino seruiunt, sed tamen in aduersis excedunt, hi tales non sunt adhuc perfecte spoliati ad hæreditatem captandam, vnde Apostolus, quem in prosperis bene viuere docuit, ne in correptione deficiat, hortatur, quoniam filium, quem diligit Dominus ad hoc, ut hæredem illum regni cælorum constituat, castigat illum variis, diuersisque modis, & flagellat aut infirmitate, aut paupertate, aut persecutione, aut tormentis, omnem filium quem recipit secum in gloriam, notandū autem quia nō omnis, qui flagellatur filius est, sed omnis filius flagellatur, quorum ergo sanctorum nullum ab hoc sæculo ad hæreditatem supernam legimus peruenisse sine flagellatione diuina? Quapropter tantominus de flagello quo castigamur murmurare debemus, quanto certius in eo paternæ dilectionis affectum sentimus Vnde ipse dicit, ego quos amo, arguo, & castigo, at vero multi flagellantur ut Antiochus & Herodes, non ut ad hæreditatem assumantur, sed ut hic demonstraretur, quæ mala passuri sunt post mortem, in disciplina perseuerate, tamquam, filii carissimi vobis offert se Deus subaudi hæreditatem patriæ cœlestis, ac si diceret, melius est vobis per disciplinam, & correptionem, quæ affectu paterno, agitur transire ad hæreditatem cœlestem, quam extra disciplinam esse, sicque ad poenas descendere inferni

infernī, putatis enim quod odio vos habeat, ac dereliquerit Deus per hæc, quæ passistis, si hæc non pateremini, tunc magis vos hoc cogitare competeat. Nam si flagellat omnem filium, quem diligit, qui non flagellatur sine dubio non est in numero filiorum, his verbis ostendite eis, quia vnde putabant se derelictos esse, inde magis credere poterant diligi ab illo. Quis enim filius quem non corripit pater, solet aliquoties Pater familias filios alienos negligere, suos vero castigare, & corripere, ne eos opprimat mala negligentia. Nullus est Pater sapiens, qui non corripiat filios delinquentes, & aliquando bona agentes increpat, vt ad meliora accendantur. Vnde & Heli, quia filios suos non corripuit non meruit eos hæredes sacerdotii post se relinquare, *quod si extra disciplinā estis cuius participes facti sunt omnes bene filii vel sancti Patres superius memorati ergo adulteri, & non filii estis*, quisquis extra disciplinā Domini manet, cuius disciplinæ participes facti sunt omnes boni filii, pertinentes ad hæreditatem cœlestem, adulterin⁹ filius est, nec pertinet ad hæreditatem patris nam, quia non est filius liberæ, cauete ne sitis adulteri filii omnes enim infideles, & negligentes, disciplinamq; Domini contemnentes vt non filii reputantur. *Deinde Patres quidam habuimus eruditores, & reuerbamur eos, non multo magis obtemperabimus Patri spirituum, & viuemus?* Deinde subaudi considerare debemus quia Patres habuimus eruditores, & timebamus eos, nonne multo magis obtemperabimus Deo Patri spirituum, & viuemus in gloria æterna? Pater spirituum, id est, creator animarum Deus omnipotens est, quia omnia creauit primum ex nihilo, deinde vero ex elementis corpora hominum, aliorumq; animalium, animā vero hominis ex nihilo creauit, & creat adhuc, non est enim putandum, quod anima pars deitatis sit, quoniam deitas non est creata, anima autem creatura est, idcirco autem omnipotentem Deum creatorem animarum appellat non corporū, cum omnium creator sit, quia corpus nostrū ex semine paterno, simulq; materno conficitur, anima vero semper à Deo ex nihilo creatur, si inquit, Patres carnales timebamus, à quibus temporaliter erudiebamur, vt hæredes illorū mereremur fieri, quāto magis creatori animarum obedire atq; obtemperare debemus, vt cum illo in gloria æternæ beatitudinis viuamus? Nec solummodo differentia est inter eos propter discretionē personarū, quia isti terreni, ille, est cœlestis, sed etiā ipsa causa disciplinæ atq; eruditionis. Nō enim ad eandem causam, vel ad res ipsas spirituales erudiunt, sed ad id, q; eis videtur, sicut Apostolus manifestat dicens. *Et illi quidem Patres carnales, ex quorū semine corpora sumpsimus in tempore paucorum dierū secundum suam voluntatem erudiebant nos, hic autem Pater videlicet spirituum, ad id, quod utile est, erudit nos hoc est ad salutē & utilitatē animę nostrę in recipiendo sanctificationē eius*, illi quidē Patres carnales ad hoc erudiunt nos vt ipsi simus vtilēs secundum suā voluntatē quæ in omnibus non est utilis Deus vero omnipotentes ad omnia vtilia nos instituit vt salutē animæ nostræ consequamur & recipiamus sanctificationē eius videlicet vt simus sancti sicut & ipse secundū quendā modū iuxta q; ipse dicit *sancti estote quia & ego sanctus sum*, ad hoc inquam nos erudit & castigat vt nos dignos efficiat suis muneribus vnaquæque etenim gens secundum suam voluntatem filios suos erudit sicut consuetudo fuit Romanorum filios suos erudire in re militari græcorū litteris instituere eos *omnis autem disciplina in presenti quidē videtur non esse gaudii, sed mœroris postea autem fructum pacatissimum exercitatus per eam reddit iustitiā omnis*, inquit, disciplina tam humana quam diuina tunc quando discitur non videtur disciplina gaudii, sed mœroris. Ideo autem hanc omnem & diuinam & humanam disciplinam vocat, quia quicquid discitur disciplina vocatur idcirco autem in presenti non videtur disciplina gaudii, sed mœroris quoniam flagellatur sepiissime constringitur de quo id agitur sultinet famē, patitur frigus, omnemq; laborem: at vero cum peruenerit ad perfectionem gaudet & lætatur gratissimamq; mercedem recipit sicut Apostolus dicit: postea inquit cum peruenerit ad culmen perfectionis reddet ei eadem disciplina pacatissimum fructum iustitiæ per ea exercitatus, id est, per eandem disciplinam probatis atq; perfectis fructum autem pacatissimum vocat gratissimam atq; acceptissimam remunerationem quā percipiūt hi, qui per eandem disciplinam

VIII.

IX.
G.X.
H.

XI.

I.

- ciplinam exercentur atque probantur. Verbi gratia Romani tyrones, qui in disciplina rei militaris sunt exercitati multa contraria, primū sustinentes postea gauisi sunt Monarchiam totius orbis possidentes, similiter intelligendum, de his qui in disciplina diuina affliguntur, qui præmia æterna recepturi sunt, sicut Apostoli Mar-
- XII. tyres & Doctores Ecclesiæ, *propter quod remissas manus & soluta genua erigite & regressus rectos facite pedibus vestris ut non claudicans quis erret magis aut sanetur*, propter quod quia disciplina mercedis præmium redditur gaudiumque subsequitur, vel propterea, ut possitis hæreditatem supernam cum bonis filii percipere remissas manus à bono opere & torpentes otio pigritiæ & soluta genua erigite ad bona opera agenda per pedes autem & genua debemus accipere opera sicut & per manus per gressus autem intellectum intentio nempe mentis. Et est sensus talia opera agite quæ perfectum intellectum habeant quod bona intentione fiant, recte inquit, ambulate
- IIa. 35 v. 4. nec laudatio plus accrescat, sed potius ad statum rectitudinis erigat remissas manus & genua soluta mandat erigere, sicut & Esaias præcepit dicens, *confortate manus dissolutas & genua debilia roborate ut non claudicans quis erret*, id est, ut non hæsitans, qui in fide bonisq; operibus erret à via rectitudinis, *magis autem sanetur*, à peccatis credendo recte in Deum ac si diceret, qui non credit recte melius est, ut firmiter & tenacius credat quatenus omnibus modis inueniat medicina animæ meæ his autem verbis hæsitaciones eorum tangit ad hoc, ut sine aliqua dubitatione crederent in eum, *pacem sequimini cum omnibus*, subaudi bonis, & *sanctimoniam sine qua nemo videbit Deum*. Plurimæ quidem sunt quæ formam discretionemque christianitatis ostendunt, sed plus omnibus ac melius caritatis mutux affectus & pax quæ hominum corda confociat, quapropter dicit ipsa veritas, *pacem relinquo vobis*, &
- Ioan. 14. v. 27. iterum, *in hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli si dilectionem habueritis ad inuicem*, propterea etiā & Apostolus dicit, *pacem sequimini cum omnibus bonis*, pacis autem nomine intelligenda est dilectio & concordia, sanctimonia autem dicitur
- Ioan. 13. v. 34. castitas, siue munditia mentis & corporis quoniam sine pace & sanctimonia nemo videbit Deum, *beati enim pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur, beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt, contemplantes nequid desit gratia Dei*, qui dicit contemplantes, id est, diligenter attendentes atque considerantes, ne quis vestrum desit gratiæ Dei, sic loquitur cum eis tamquam cum viatoribus, qui cum numero & comitatu longa numero comitatu longa munera permaneant, quibus solet dicere his qui præest videte ne aliquis remaneat qui non pergat nobiscum veluti si diceret. Non hoc tantum requiro, ut vos soli gratia cōsequamini patriamq; cœlestē intretis, sed etiam ut inspiciatis & ceteros gratia manu dicit Deo fidē spem & caritatem per quas meretur homo inuenire gratiam Dei, qui cum istis habet & reliquas siue gratiam Dei dicit remissionem peccatorū quæ nobis gratis datur à Deo in baptismo videte inquit, ne quis vestrum alienus sit à gratia Dei quæ datur in baptisma te vel fide perfecta ceterisq; virtutibus *neq; radix amaritudinis sursum germinans impediatur & per illam inquinetur multi* radicem amaritudinis vocat malam voluntatem prauamque intentionem, unde procedit peccatum amaritudinis. Nam sicut radix amara fructus dulces non potest proferre, sed sui similes, hoc est, amaros sulphureos quique fons aquæ habilis adbibendum ita mala voluntas & intentio praua malam operationem & peccatum amaritudinis à se emittunt quibus impeditur iter ad patriam cœlestem ascendit atque per illam malam voluntatem de qua procedunt semina nequitie inquinantur multi quia modicum fermentum totam massam corrumpit & vno peccato infidelitatis omnia opera quæ poterāt esse bona deprauantur & vno peccatore multi coinquinantur. Radix enim amaritudinis specialiter peccatum infidelitatis potest intelligi malam voluntatem atq; imitationē nequam ut diximus referamus & congrue peccatum amarum dixit esse quia nihil est amarius illo postquam fuerit perpetratum quod experimēto agnoscūt qui post amissum delictum conscientix merore macerantur dira q; satis amaritudine consumitur intantum ut amaritudo ipsius delicti ipsum intellectū ipsamq; rationē aliquo-
- L. tiens

tiens subuertat sicut de Cain legimus qui in desperationem ruit *Ne quis profanus aut fornicator ut Esau qui propter escam vendidit primogenita sua.* Fornicator appellatur Esau qui contra voluntatem Patris & Matris vxores alienigenas duxit Profanus autem proprie dicitur irreligiosus quasi porro, id est, longe à phano & templo Dei. Hic autem pro castrimargo siue pro illo qui vtile pro inutile vendit ponitur quod bene congruit Esau qui fuit castrimargus atque gulosus vendens primogenita sua pro vili cibo pro lenticula scilicet rufa, primogenita autem appellantur isto in loco honor & dignitas sacerdotii ante sacerdotium enim Aaron quod à Deo constitutum est in lege omnes primogeniti sacerdotes erant sicut fuit Sem qui Melchisedech primogenitus filius Noe magna etenim dignitas erat habere primogenita quoniam & de substantia atque hereditate paterna maiorem portionem sumebant vestimentorumque ornatu locupletior splendebat unde legitur in Genesi quod Rebecca accipiens vestimenta Esau valde bona quæ apud se domi habebat induit ea Iacob sicq; adduxit eum ad Patrem qui vt sensit odorem vestimentorum eius fragrantium dixit ecce odor filii mei quasi odor agri quia ergo inter iudeos erant quidam sectatores Esau in fornicatione atq; castrimargia reducit ei Apostolus ad memoriam factum Esau hortans cauendum ab omnibus illis ne quis similis foret qui pro dilectione temporalium rerum vsque ad vendenda sua primogenita peruenit. Propria si quidem negligentia & cupiditate vendidit honorem quem a Deo acceperat & pro parua re magnam gloriam perdidit postremus enim effectus est qui erat primus & qui erat secundus mansit primus scitote enim quoniam & postea cupiens hereditatem benedictione priuatus est sub audi à Deo narrat historia Genesis quod Esau reuertens de agro vt comperit præuentum se à fratre ad benedictionem Patris dixit cum lacrymis vt clamore magno num vnam benedictionem habes, Pater benedic etiā & mihi cui Isaac *dominum tuum illū constituit & ultra fili mi tibi quid faciam?* tandem victus Isaac clamoribus illius dedit ei benedictionem diuitiis huius sæculi & his quæ terra profert abundare dicēs *in pinguedine terræ & in rore cæli desuper erit benedictio tua* apparet ergo quia cū voluisset hereditate benedictionē paternā dignitatē videlicet sacerdotii recipere quam iam amiserat nec nō & sanctitatē Patris cum spiritu Prophetiæ peccatis impredientib⁹ ad hoc perduct⁹ est vt reprobaretur à Deo & fraudaretur à fratre benedictione paternā unde & sequitur *non enim inuenit pœnitentia locum quamquam cum lacrymis inquisisset eam,* quare non inuenit pœnitentiæ locum, id est, veniam per pœnitentiam quā cum lacrymis quæsiuit quia non ita quæsiuit vt debuit lacrymæ enim ille indignationis potius amissi honoris & rancoris contra fratrem quam humilitatis veræque pœnitentiæ unde & dixit venient dies luctus Patris mei, vt occidam Iacob fratrem meum. Quapropter quamquam cum lacrymis inquisisset eam iam ad illum benedictionis locum non potuit peruenire vt frater suus. Ille enim debuerat pœnitere sicut de Petro legimus quod cum Dominum negasset *egressus foras fleuit* amarissime idcirco illi remissum est tam grande peccatum quoniam sicut debuit pœnitentiam egit *non accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem & turbinem & caliginem & procellam: & tuba sonum & vocem verborum* Moyses est illorum qui comparationes faciunt vt alteram partem deprimant atque extenuent vt res alterius partis emineat sic & Apostolus ex comparatione illorum quæ fuerunt in veteri testamento nostra maiora declarat & clariora, mansuetiora quoque & meliora atque admiratione digna facit enim nunc differentiam inter Christum & Moysen inter Euangelium & legem inter cælum & montem Synā, inter asperisionem sanguinis legalis & emundationem sanguinis Christi multa enim sunt meliora ista quam fecissent illa ibi enim vmbra quiescebat hic veritas tenetur & panditur Syon accessistis, inquit, ad tractabilem & accessibilem ignem, id est, non accessistis ad visibile & placabile lumen ignis quod vsu corporeo tractari possit sicut de veteri Iudaico populo legimus, sed ad inuisibilem & incomprehensibilem D E V M hæc in Syna monte facta referentur quando data est lex ignis, videlicet turbo, caligo, procella, tubæ, sonorum, & vox

M.

Gen. 27. v.

XVII.

N.

Mat. 26. v.

v. 75.

XVIII.

XIX.

- & vox verborum visus est, inquit Dominus Deus in monte Syna. Turbo est ventus validus auferens stipulas & leuia quæque puluerem terræ inuoluens plerumque etiam ea tollit quæ ponderosa sunt. Caligo est tenebrositas fumi & ignis. Procella tempestas & pluuiæ, facta sunt autem ista quando lex dabatur vt corda Iudæorum
- O. primum ad peccandum concuterentur ne ipsam legem auderent transgredi. Vnde & terræ motus extitit ibi vt ipsi ex toto terrore percussi ad Deum cœlorum confugium facerent, tenebræ autem siue caligo obscuritatem ipsius legis designat turbo siue commotio ventorum comminationem ipsius legis quod dicit, si quis hoc vel illud fecerit occidatur procella ipsam vindictam, tubæ sonitus præsentiam & aduentum Dei omnipotentis, vnde idem Apostolus alias dicit in iussu & in voce Archangeli & in tuba Dei descendet de cœlo, per tubam autem intelligitur ipsa vox Angelorum. Nō enim est putandum quod ænea aut cornea tuba Angeli increpauerint vox quoque verborum non ipsius omnipotentis Dei intelligitur, sed Angelorum per subiectam enim creaturam, hoc est, per Angelum loquebatur Deus ad Moysen nam quod non esset vox Dei Dominus demonstrat in Euangelio loquens Iudæis neque vocem eius audistis neque speciem eius vidistis & quod Moyses cum Angelo non cum Domino fuerit locutus, ostendit beatus Stephanus in conuentione sua quam habuit cum Iudæis, *hic est*, inquit, *Moyses qui fuit cum Angelo qui loquebatur cum eo in monte Syna*. Euangelium autem non fuit datum in tremore neque cum comminatione sed affectu paterno locutus est Dominus fidelibus tamquam filiis. Nam ascendens in montem quando inter cetera præcepta vitæ octo beatitudines eis protulit non apparuerunt neque visa sunt signa quibus terrentur, sicut quādo lex data est. Sequitur, *quam vocem tubarum & Angelorum qui audierunt excusauerunt ne eis fieret verbum*, id est, ne eis loqueretur: *non enim portabant quod dicebatur adeos*, hoc est, non poterant ferre vocem Angeli præ timore, vnde & dixerunt Moysi *loquere tu nobis non loquatur nobis Dominus ne forte moriamur* nimio enim timore fuerant percussi videntes totum montem Syna fumare procellas quoque & tonitrua & voces tubarum & si bestia tetigerit montem, lapidabitur sub audi lapidibus grandinis cœlitus missis sic enim præceperat Dominus longe fiant filij Israel à mente quoniam si homo aut aliqua bestia accesserit ad montem lapidibus grandinis interficietur, & ita terribile erat quod videbatur sub audi vt neque auderent audire neque accedere ad montem Moyses enim dixit exterritus sum & tremebundus si Moyses exterritus est quid dicendum de aliis? *sed accessistis ad Syon montem & ciuitatem Dei viventis Hierusalem cœlestem*. Ex superioribus ista pendent vbi dictum est nō accessistis ad tractabilem & accessibilem ignem montis Synai, *sed accessistis ad Syon montem* cetera per partes indicta sunt, per Syon qui interpretatur visio pacis vult intelligi celestem patriam Ecclesiam videlicet supernam quæ constat ex Angelis & hominibus iustis ad quam acceditur fide & desiderio & accessistis ad frequentiam siue multitudinem multorum Angelorum consociati illis in fide consociandi iterum in gloria iuxta quod Dominus dicit erunt electi sicut Angeli Dei in cœlo & accessistis ad Ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in cœlis Ecclesia primitiuorum debemus accipere in Apostolis qui primi crediderunt quorum fidei illi adiuncti sunt credendo & quorum nomina scripta sunt in memoria omnipotentis Dei iuxta quod ipsa veritas eis dixit *gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cœlis & accessistis ad eum*, *iudicem omnium*, id est, ad Dominum Iesum qui dicit. *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio* per illum enim iudicabit Deus Pater non solum modo Iudæis, sed omnes homines & accessistis ad *spiritum iustorum perfectorum* spiritum iustorum vocat, spiritum sanctum per quem iustificantur omnes in baptismo accipientes ab illo remissionem omnium peccatorum & bene iusti vocantur, quia tunc iusti perfecte existunt dum ab omnibus contagiis mundantur siue per spiritum iustorum perfectorum dicit animas sanctorum qui apud Deū probabiles extiterunt quibus non coniuncti fuerunt illi & fide & desiderio, accessistis quoque ad *Iesum mediatorem noui testamenti* Dominus Iesus post hoc quod homo pariter & Deus est mediator noster est, quoniam sicut Moyses mediator fuit inter Deum

Deum & populum verba Dei referens ad populum, rursumque populi ad Deum secundum quod ipse dicit *ego sequester vester medius inter Deum & vos*, ita & Dominus Iesus verba Dei Patris retulit nobis & modo nostra refert ad illum interpellat assidue pro nobis simulque sua passione confirmavit nobis testamentum nouū ad passionem quoque sanguinis accessistis melius loquente cum Abel more legis ad aspersiois nomine emundationem Christi sanguinis intimauit quoniam mundatio quoque quæ per sanguinem fiebat aspersio vocabatur accesserunt ergo illi ad sanguinem Christi siue ad emundationem, hoc est, ad passionem eius quoniam fide passionis eius mundati sunt, sanguis autem Christi melius loquitur quam sanguis Abel, quia sanguis Abel vindictam exposcebat homicidæ fratris, sanguis vero Christi viram & indulgentiam implorat suis persecutoribus dicente illo ad Patrē Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt vel certe melius loquitur dum nos loquentes facit & quod Iesus ipse est filius Dei cuius passione sumus redempti & baptismo abluti & quia per sanguinem eius sumus effecti filij Dei *videte ne recusetis loquentem* quod est dicere cauere ne condemnetis Iesum loquentem Euangelium suum. Quoniam in dextera sedet considerans quid vnusquisque vestrum agat *scenim illi non effugerunt recusantes enim qui super terram loquebatur multo magis nos qui de cælis loquentem nobis auertimus* sub audi non effugiemus, & si diceret si patres vestri vindictam omnipotentis Dei non effugerunt qui præcepta illius præuaricati sunt fabricando Idolum, quæ per Moysen vel per Angelum data sunt illis quorum vterque in terra loquebatur multo magis nos non poterimus euadere vindictam illius si præcepta illius quæ per filium data sunt contempserimus illi, inquit, in terra loquentem audierunt nos de cælo propter vnitatem aut personæ quā habet filius Dei in duabus naturis dicitur de cælo vobis loqui in terra enim videbatur loqui per humanitatem, sed erat in terra & in cælo per diuinitatem vnde ipse dicit nemo ascendit in cælum nisi qui de cælo descendit filius hominis qui est in cælo similiter dū Euangelium prædicatur in terris ipse quoque de cælo nobis loquitur. Quapropter audiendus est, multotiens quam Moyses sequitur *cuius vox mouit terram tunc* sub audi quando lex data est *nunc repromittit dicens adhuc semel & ego mouebo non solum terram, sed etiam cælum* ipse qui tunc iussione mouit montem Syna & terram in circuitu eius vbi populus stabat quando Moysi dedit legem ipse nunc repromittit nō partem terræ mouendam à se neque ipsam totam terram solummodo, sed etiam cælum & ideo quanto maiora opera fieri promittit tanto magis timendus est licet enim terremotus sæpius fuerit in diuersis locis diuersisque partibus mundi nō fuit tantus per totum mundū & si mota est terra non tamen cælum, vnde benedicit semel futurum esse hoc in die iudicii ostendens, quia numquam iterum mouebuntur vnde sequitur. *Quod autem adhuc semel dicit ostendit mobilium translationem tamquam factorum ut maneant ea quæ sunt immobilia*, ista motio cæli & terræ & ad inouationem & immeliorationem illorum pertinet terræ quidem motu appropinquante diem iudicii sustinebunt, sed pariter innouabuntur cælum & terra & mouebuntur ab specie in meliorem iuxta quod idem Apostolus alibi dicit *præterit figura huius mundi*, mutata figura remanebit substantia eritque postea cælum nouū & terra noua, cælum autem hic sidereum neque æthereum, sed istud æthereum accipe à quo & aues cæli dicuntur *Itaque regnum immobile suscipientes*, sub audi nunc in spe quod percepturi sumus in re, *habeamus gratiam per quam seruiamus placente Deo cum metu & reuerentia*: Regnum immobile Ecclesia est cœlestis quæ constat ex Angelis sanctis & hominibus iustis regnum autem Dei Ecclesia est ista & regnum Ecclesiæ omnipotens Deus est, hoc regnum modo suscipimus in spe tunc vero percipiemus in re cum tradiderit Christus regnum Deo Patri. Idcirco autem immobile appellatur quoniam si cælum & terra immobiliter permaneant post immutationem multo magis electi post resurrectionem immobiliter immortalitatem in corpore & incommutabilitatem in anima percipient regnaturi æternaliter cum Deo eruntque ipsi regnum immobile omnipotentis Dei & regnum illorum contemplatio sanctæ Trinitatis. Et quia istud regnum immobile modo suscipimus in spe

Deu. 5. v. 5.

XXIV.
R.

XXVI.

XXVII.
S.I. Corin.
7. v. 13.

XXVIII.

spem hortatur Apostolus ut habeamus gratiam per quam seruiamus Deo placentes illi, gratiam autem dicit fidem rectam, spem certam, charitatem perfectam, cum operatione sancta per quam debemus Deo seruire cum metu timentes illum ut Deum & Iudicem omnium & cum reuerentia diligentes illum ut Patrem, timere enim debemus ne & hic flagellemur & postmodum à requie separemur. *Etenim Deus noster ignis consumens est.* Deus omnipotens ignis appellatur non ut materiam quam fecit consumat, sed quod exterius homo attrahit rubiginem scilicet peccatorum non enim illud consumit quod ipse fecit, sed quod malitia hominum inutilis agit & aliud iste ignis dum corda videlicet hominum ad amorem Dei accendit de quo igne veritas dicit, *ignem veni mittere in terram & quid volo nisi ut ardeat?* Terra enim vocata sunt corda terrena quæ dum semper infimis cogitationibus desideriiisque terrenis versantur à malignis spiritibus quasi terrena conculcantur, sed ignem Dominus in terram mittit cum afflatu sancti spiritus corda carnalium hominum ad amorem Dei & proximi accendit. Ecce quare appellatur omnipotens Deus ignis videlicet quia rubiginem peccatorum consumit & corda hominum ad caritatem accendit, sed potest quæri adhuc quare assimilatur igni, at vero respondendum, quia sicut ignis latet in filicibus & petris ita omnipotens Deus in creatura sua manet, sed tamen non videtur.

CAPUT XIII.

Ad varias hortatur virtutes, iubens cauere ab extranea doctrina, ac memoriam refricans altaris & hostiarum veteris nouique testamenti, & subinde monens ut præpositis obtemperent: orat ut pro se precentur, idem vicissim pro illis agens, additis mutuis salutationibus.

- I. *Haritas fraternitatis maneat in vobis. † Et hospitalitatem nolite obliuisci, per hanc enim = la-*
 1. Ro. 12. c. **C***tuerunt quidam, Angelis hospitio receptis. † Me-*
 2. 1. Pet. 4. c. 9
 3. *mentote vinctorum, tamquam simul vincti; & la-*
 4. A. *borantium, tamquam & ipsi in corpore morantes. † Honora-*
 5. Gen. 18. a. *bile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. For-*
 6. 3. & 19. a. 2. *nicatores enim, & adulteros iudicabit Deus. † Sint mores*
 7. 3. *sine auaritia, contenti presentibus: ipse enim dixit: = Non*
 8. 4. *te deseram, neque derelinquam. † Ita ut confidenter dicamus:*
 9. 5. *= Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi homo.*
 10. 6. *† Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis locuti sunt*
 11. B. *verbum Dei: quorum intuentes exitum conuersationis, imi-*
 12. 8. *tamini fidem. † Iesus Christus heri, & hodie: ipse & in secu-*
 13. 9. *la. † Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci. Optimum*
 14. 10. *est enim gratia stabilire cor, non escis: quæ non profuerunt am-*
 15. 11. *bulantibus in eis. † Habemus altare, de quo edere non ha-*
 16. 11. *bent potestatem qui tabernaculo deseruiunt. † Quorum enim*
 17. 12. *animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem,*
 18. C. *horum corpora cremantur extra castra. † Propter quod & Iesus,*
 19. *ut*

ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. † Exeamus igitur ad eum extra castra, improprium eius portantes. † Non enim habemus hic manentem ciuitatem, led futuram inquirimus. † Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum consentium nomini eius. † Beneficentia autem, & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus. † Obedite prepositis vestris, & subiaceite eis. Ipsi enim peruigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis. † Orate pro nobis: confidimus enim quia bonam conscientiam habeamus in omnibus bene uolentes conuersari. † Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis. † Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium, in sanguine testamenti aeterni, Dominum nostrum Iesum Christum, † aptet vos in omni bono, ut faciatis eius voluntatem: faciens in vobis quod placeat coram se per Iesum Christum: cui est gloria in sacula seculorum. Amen. † Rogo autem vos fratres, ut sufferatis verbum solatii. † Etenim per paucis scripsi vobis. † Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum: cum quo (celerius venerit) videbo vos. † Salutate omnes prepositos vestros, & omnes sanctos. Salutant vos de Italia fratres. † Gratia cum omnibus vobis, Amen.

Charitas fraternitatis maneat in vobis, quod est dicere ita diligite omnes sicut vos metipso recogitantes vos habere vnum Patrem Deum omnipotentem, & vnam Matrem Ecclesiam siue ex vno Patre Adam & vna Matre Eua propositum & hospitalitatem nolite obliuisci non dixit hospitales estote, sed hospitalitatem nolite obliuisci fuerant enim illi satis hospitalitati dediti antequam expoliati essent propriis facultatibus, sed postquam nudati sunt ex maxima parte propria substantia erant iterum nimium tenaces, quapropter hortatur eos Apostolus, ut secundum possibilitatis modum hospitalitatis officium adimplerent dicens eis hospitalitatem pristinam nolite obliuioni tradere: hospitalitas autem hilari mente & animo laeto est agenda iuxta quod beatus Petrus dicit, *hospitales inuicem sine murmuratione*, & alibi: *hilarem datorem diligit Deus*. Sequitur, *per hanc enim placuerunt quidem Deo Angelis hospitio receptis*. Vt Abraham qui meruit promissionem de filio accipere & Loth qui liberatus est de excidio Sodomorum: vnde & ipse Iudex omnium dicturus est in die examinis, *quamdiu fecistis vni ex minimis meis mihi fecistis*. Mementote victorum tanquam simus victi, hoc est sicut optaretis vobis subueniri vestri meminisse si essetis victi in carcere ita mementote illorum qui pro fide Christi vincuntur: videlicet tanquam & vos simul sitis victi cum eis & laborantium subaudi mementote tanquam & ipse in corpore morantes, quod est dicere quia in corpore adhuc estis morantes per quod experimento cognoscitis quid necesse sit laborantibus mementote illorum qui laborant, in doctrina & operatione sancta subministrando victum & vestimentum sicut velletis vestri meminisse si taliter laboretis per hoc enim quia in corpore mortali manetis sicut & illi.

T t

expe.

- experimento probatis quia militia est vita hominis super terrā & homo ad laborem nascitur sicut avis ad volatum *honorabile connubium* subaudi fit in vobis siue placēs
- IV. B. Deo & torus immaculatus connubium dicitur à connubendo. Erant quidam tunc temporis qui condemnabant nuptias dicentes immundum esse coniugale connubium nec posse esse mundum à lecto coniugis surgentem, vnde beatus Apostolus legitimum connubium quod causa filiorum fit non causa libidinis explendæ non solum concedit, sed etiam dicit Deo placere illud, honorabile enim connubium est amore filiorum legitime vxorem ducere temporibusque certis ab ea abstinere nec plures vxores habere quam in initio scriptura dicit *creauit Deus masculum & feminam*, dixitque eis *crecite & multiplicamini*, in sequentibus quoque dicitur quod futuri essent duo in carne vna huiuscemodi connubii torus immaculatus est, hoc est, legitimus concubitus vel recubitus absque fornicationis causa & immaculatus lectus immaculati & illi inde surgentes, hoc est, maculam peccati inde non trahentes, vnde beatus Matthæus Apostolus dicit quodam loco, quia coniugium legitimum & torus legitimus fordes habent quodammodo in commixtione feminis, sed peccati maculam non habent melius est enim vxorem legitimam ducere quam cum meretriculis fornicari aut etiam aliorum vxores violare: sin vero legitimum non fuerit connubium neque amore filiorum, sed causa libidinis explendæ pluresque fuerint vxores iam non est honorabile connubium neque totus immaculatus *fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus*, fornicari est quocumque modo pollui libidinemque explere: adulterare vero est alterius torum violare, vnde adulter quasi alterius torum violans, sed numquid omnipotens Deus solummodo fornicatores & adulteros iudicabit, hoc est, damnabit? prætermisissis homicidis, sacrilegis, furibus, aliisque diuersis criminibus inuolutis, minime, quare ergo Apostolus specialiter fornicatores & adulteros iudicandos fore dixit? nimirum quia de homicidis, sacrilegis, furibus, parricidis atque aliis peccatorum pondere grauatis nulla hæsitatio est quin sint damnandi. De fornicatoribus vero & adulteris erant tunc temporis qui dubitant dicentes ad hoc factos masculos & feminas à Deo vt simul coeant ideoque non esse peccatum cum qualibet muliere concubere quod omnino longe à veritate est, vnde Apostolus cum primo dixisset honorabile connubium & torum immaculatum placere Deo mox subintulit quia fornicatores & adulteros iudicabit Deus ostendens iuste iudicare fornicatores & adulteros si enim connubium concessum est iuste fornicatores suppliciiis afficiuntur iuste puniuntur adulteri *sint mores sine avaritia contenti presentibus*. Mores sunt honestas vitæ & bene viuendi gratia non dixit nolite possidere, sed sint mores, avarus dicitur audus auri videlicet, qui tenax est in largiendo & cupidus in accipiendo & qui manum habet collectam ad dandum & extantam ad accipiendum de quo omnino quidam sapiens admonuit dicens non sit porrecta manus tua ad accipiendum & ad dandum collecta fortassis postquam expoliati fuerant propria facultate à non credentibus cupiebant sub retentu elemosynæ iterum congregare diuitias ideoque admonuit Apostolus vt essent mores illorum sine avaritia contenti tantum præsentibus necessariis non præcogitantes de futuro iuxta quod ipse alibi dicit *habentes victum & vestimentum his contenti simus*. Et ne forte dicerent quid facturi erimus si necessaria nobis contigerint de esse suffragia protinus consolationem addidit adhibens testimonium de libro hiesu naue, *ipse enim Deus omnipotens dicit non te deseram neque derelinquam*, post mortem Moyse dixit Dominus Iosue sicut fui cum Moyse ita ero tecum confortare & esto robustus non te deseram neque derelinquam quod exemplum pertinet ad Iosue ita & omne electum qui spem suam in Deo positam habet nulla enim ratione mentitur si in illo spem nostram ponimus subaudi ita est ille nobiscum *vt confidenter dicamus Dominus mihi adiutor est non timebo quid faciat mihi homo*, hominis nomine intelligitur hic non solum carnalis quilibet aduersarius, sed etiam antiquus quia homo appellatur ab officio suo vocabulum sumens eo quod hominem decipiat sicut & Christus leo appellatur propter fortitudinē, vnde propheta dicit, *Eripe me Deus ab ho-*

ab homine malo, id est, à diabolo, oportet ergo nos in omnibus tribulationibus seu tentationibus hūc versiculum psalmographi seu Apostoli exclamare dicentes: Dominus mihi adiutor est non timebo quid faciat mihi homo, id est, quilibet hostis aut aduersarius memento te praepositorum vestrorum qui vobis locuti sunt quorum intuentes exitum conuersationis imitamini fidem. Omnes quidem Prælati & Doctores in quantum bona prædicant & bona operantur audiendi sunt & imitandi, in quantum vero aut non recte prædicant, aut male viuunt neque audiendi sunt neque imitandi, verbi gratia, si recte prædicat bene viuit audiendus & imitandus est. Sin vero neutrum agit non est audiendus neque imitandus at vero si recte prædicat, licet male viuat, non est contemnendus, vt non audiatur, vnde Dominus dicit: Quæ dicunt facite, quæ autem faciunt, facere nolite, quia ergo isti bonos præpositos habuerant, id est, sanctos Apostolos eorumque successores hortatur eos vt memores sint illorū, eorumque conuersationis considerantes exitum, hoc est, perseverantiam vsque in finem in fide recta bonis que operibus imitarentur, fide hoc est, firmitatem omnium bonorum, quia ergo finem bonum habuit eorum conuersatio idcirco imitamini fidem illorum, fidem autem firmitatem seu perseverantiam illorum dicit *Iesus Christus heri & hodie ipse & in sæcula.* Ad superiora pertinent vbi testatus est dixisse Deū non te deseram neque derelinquam poterant illi respondere, hoc non pertinet ad nostrum auxilium, quod non est nobis promissum, sed potius Iesus promissit hoc Deus adhuc Apostolus nolite deficere quoniam sicut pertinet ad Iosue ista promissio ita pertinet ad vos quoniam Iesus Christus quia vnius essentiae existens cum Patre tunc temporis ipse fuit, ipse est, & ipse erit in sæcula, nolite putare quasi qui tunc fuit non sit modo, idem enim qui fuit heri idem erit in sæcula, heri autem præteritum significat tempus, hodie præsens sæcula vero futurum sine termino, tamquam diceret ante sæcula in sæcula & post sæcula semper manebit, sicut de illo Propheta dicit, *tu autem idem ipse es & anni tui non deficient.*

VII.

E.

VIII.

IX.
F.

Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci, doctrinæ variæ & peregrinæ noua dogmata sunt hæreticorum quibus abducuntur & separantur simplices à veritate fidei superstitiones quoque Iudæorum qui docent abstinendum à quibusdam cibis quos lex prohibet quosdam vero concedunt, quia ergo inter illos erant quidam carnaliter sapientes qui escarum obseruatione differentia seducebant quosdam abstrahentes eos à doctrina euangelica quæ dicit omnia esse munda mundis, alloquitur illos Apostolus ne illorum peregrina doctrina abducerentur, quod apertius manifestat subiungens *optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ non fuerunt ambulanti in eis:* optimum inquit & perfectum est stabilire & consolidare intellectum animi in gratia noui testamenti, vt habentes fidem perfectam credentes omnia munda mundis, non stabilire in differentiis & obseruationibus escarum dicentes quosdam cibos mundos quosdam immundos, quæ nihil profuerunt ambulanti in illis obseruationibus post aduentum enim Domini omnia illa quæ in figura contingebant cessauerunt & maxime postquam Dominus dixit non quod intrat in os coinquinat hominem sed omnia munda mundis vidit siquidem Deus cuncta quæ fecit erantque valde bona; melius est enim fidem retinere cum perfecto opere quam de differentia ciborum disputare reiciendo illa quæ Deus munda creauit vnam quæ est perfecta obseruantia abstinere à peccato nihil enim prodest abstinere à cibis si non abstinetur à peccatis. Nam licet gererent illi studium circa huius modi obseruationes nihil eis profuit quia fidem non habuerunt, in hoc enim quod legem custodiebant profuit illis in hoc quod escis non vescerentur nihil vtilitatis perceperunt. *Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deseruiunt,* legis consuetudinem ad mysterium spiritualemque sensum refert Apostolus legis siquidem præceptum erat vndecima die septimi mensis à festiuitate Paschalis, festiuitate videlicet propositionis acciperent vitulum & hircum & immolarent eum in castris, sanguinem autem illorum animalium ferret Pontifex in sancta sanctorum solus oraturus pro populo, carnes vero illorum portaretur extra castra ibique tremarentur, nec esse licitum alicui tabernaculo deseruienti ex illis comedere

X.
G.

Tt 2

spiri-

- spiritualiter autem illa duo animalia videlicet vitulus & hircus figuram tenent Domini saluatoris ipse enim vitulus quem pius Pater in regressione filii prodigi immolauit ipse & hircus quoniam pro peccatoribus oblati sunt Pontifex quoque ille qui cum sanguine illorum animalium intrabat in sancta sanctorum oraturus pro populo typum gerebat istius veri Pontificis qui cum sanguine passionis suae interiora patriae coelestis penetrauit oraturus pro fidelibus suis immolabantur illa animalia intra castra, sed carnes illorum extra castra comburebantur quia & redemptor noster in Hierusalem quasi intra castra immolatus est vocibus & iudicio filiorum Israel sed carnes illius extra Hierusalem in cruce combustae sunt igne passionis quando enim adiudicatus est morti clamantibus Iudaeis reus est mortis crucifige crucifige cum quodammodo quantum ad illos pertinet immolatus est. Quod Marcus Evangelista volens nobis ostendere ita esse dicit *erat autem hora tertia & crucifixerunt eum*, cum linguis videlicet suis, nam hora sexta in crucem est leuatus extra Hierusalem ibique corpus eius combustum est igne passionis. Altare autem illud Iudaeorum quod fiebat extra castra ubi consumebantur carnes, altare Ecclesiae est ubi quotidie corpus Christi consecratur. Habemus ergo altare Ecclesiae ubi consecratur corpus Dominicum de quo non habuit potestatem edere qui tabernaculo corporis sui deseruiunt, fornicatores videlicet adulteri ebriosi immundi & hi qui seminant inter fratres discordias omnesque qui voluptatibus & desideriis carnis suae deseruiunt, *qui enim manducat & bibit indigne iudicium sibi manducat & bibit, quorum etiam animalium inferitur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem horum corpora cremantur extra castra*, haec quomodo ad dominum pertineant satis ut reor dictum habetur, sed quia ipse caput est omnium electorum, per carnes illorum animalium possunt intelligi omnes electi, qui extra castra, hoc est, extra conuersationem secularium carnaliumque hominem mortificando membra sua cum vitiis & concupiscentiis, siue martyrium pro Christi nomine sustinendo feruore sancti spiritus accensi consumunt in se quicquid fluidum atque libidinosum inuenitur ardentque pariter amore dilectionis Dei & proximi, dupliciter enim concremuntur, extra castra siue dum mortificant membra sua cum vitiis & concupiscentiis, ut diximus, siue dum ad exemplum dominicae passionis martyrii palmam subeunt, iuxta quod Beatus Petrus hortatur dicens: *Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum ut sequamur vestigia eius*. Inferitur sanguis illorum intra sancta per Pontificem dum illorum vita laudabilis Deo Patri praesentatur per verum sacerdotem Iesum, qui est aduocatus noster interpellans pro nobis, congrue per sanguinem vita accipitur, quia vita hominis in sanguine est, siue sanguis illorum inferitur in sancta, dum illorum animae cum triumpho passionis ad coelestia deferuntur bene quoque in altari consumuntur, quia omnes sancti Martyres in fide adimplent, quam se credunt a Deo remunerari, de his quae in hoc altari consecrantur, non habent potestatem edere qui tabernaculo deseruiunt, quoniam ad ea quae sancti Martyres in fide perfecta sustinendo adimplent non audent accedere hi qui carnaliter viuunt & amore huius seculi tenentur astricti, *propter quod*, subaudi mysterium adimplendum, *& Iesus ut sanctificaret per sanguinem suum populum*, in se credentem, *extra portam passus est*, sicut liber Euangeliorum testatur Dominus extra portam Hierusalem passus est in loco decollatorum, qui vocabatur caluarius. Vtergo Dominus umbram & figuram in veritatem conuerteret quae de se suisque membris praefigurabatur suoque sanguine redimeret populum in se credentem foris Hierusalem passus est, *Excamus igitur ad eum extra castra improprium eius portantes*, quia ergo Dominus pro nobis passus est hortatur Apostolus, ut imitemur illum dicens igitur quia ipse extra castra passus est, ut nos sanctificaret egrediamur ad eum extra conuersationem carnalium hominum mortificantes membra nostra cum vitiis & concupiscentiis imitemur & eius passionem martyrium pro illo sustinendo, hoc est enim improprium illius portare eademque ille sustinuit pati, crux enim illius improprium eius videtur esse paganis, nobis autem est sanctificatio & redemptio. *Excamus igitur ad eum*

eum extra castra despicientes præsentia, amantes futura, contemnentes visibilia vel desiderantes & amantes æterna. sequitur *Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus*, certum est quia in hoc mundo non possumus habere habitaculum æternum neque civitatem semper manentem, quoniam mundus transibit & concupiscentia eius quapropter debemus tendere summis nisibus ad civitatem cœlestem Hierusalem quæ habitatorem habet Deum æternaliter permanens.

Per ipsum ergo offerimus hostiam laudis semper Deo, id est fructum laborum consentium nomini eius, per ipsum, id est, Christum debemus offerre Deo Patri sacrificium laudis & gratiarum actiones pro omnibus bonis ab illo perceptis idcirco autem gratiarum actiones fructum laborum vocat, quia eundem laudes & gratiarum actiones fructum præmiorum merentur, vnde Apostolus dicit, quia ore confessio fit ad salutem, illi ergo pecudes offerebant nos autem nihil horum offerimus, sed solum gratiarum actionem Deo offerre debemus. De hoc sacrificio dicit Psalmista, *immola Deo sacrificium laudis Beneficentia aut & communionis nolite obliuisci talibus enim hostiis promeretur Deus*. beneficus dicitur homo largus & eleemosynæ deditus inde beneficentia dicitur, largitas eleemosynarum beneficentia, inquit, & communionis nolite obliuisci, id est, largitatis eleemosynarum & communionis, quia communicare & participare debetis aliis ex facultatibus vestris nolite obliuisci si alii vestras rapuerunt substantias tamen ex eis quas habetis eleemosynas dare nolite obliuisci, sicut per Prophetam dicit: *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem*, talibus enim hostiis & muneribus eleemosynarum promeretur Deus adipisci, vnde dicit per Prophetam *misericordiam volo & non sacrificium*. Non est considerandus pauper qui videtur accipere, sed potius qui iussit dare, eleemosyna enim quæ pauperi largitur in terra à Deo recipitur in cœlo & non attendere quod hoc sit tibi redditurus quod accepit tu enim terram dedisti ille cœlum reddet, temporalia dedistis, æterna mercaberis, *Obedite prepositis vestris & subiaceite eis*, obediendum est omnimodo Prælati & Prædicatoribus in quantum doctrina & mores illorum sancti & pii existunt si autem à via rectitudinis deuiauerint sicut Scribæ & Pharisei non faciamus qualia agunt nisi forte in fide contrarii extiterint. Nam si in fide contrarii extiterint non solum vitandi sunt, sed etiam fugiendi at si bene docuerint discrepauerint autem moribus, audi Christum dicentem de talibus in persona Scribarum & Phariseorum, *super cathedra Moysi sederunt Scribæ & Pharisei omnia ergo quacumque dixerint vobis seruate & facite secundum vero opera eorum nolite facere*. Dicunt enim & non faciunt. Ipsi enim perficiebant quasi rationem pro animabus vestris reddituri, ut cum gaudio hoc faciant & non gementes. Omnibus quidem Prælati & Præpositis obediendum est nisi forte à veritate fidei aberrauerint præcipue tamen illis qui peruigilant, hoc est, sine intermissione vigilant in prædicatione, in bono exemplo & cura exteriorum solliciti existentes qualiter pro eis rationem reddant. Ideo subditi debemus esse Prælati nostris qui solliciti sunt de bonis, utpote pro nobis rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant & non gementes, id est, ut cum lætitia & hilari mente curam nostri agant & non cum murmure & perturbatione animi fiant, quoniam plerumque mala conuersatio & inobedientia subiectorum ad amaritudinem prouocant animos Prælatorum adeo, ut segniores atque tristiores circa profectum illorum existant: siue obedire debemus illis, ut in die iudicii cum gaudio pro nobis rationem reddant securi de præmio & non gementes anxii de nostra damnatione, hoc enim non expedit vobis lubauditur, ut illi gemendo curam vestri agant vel pro vobis rationem cum tristitia reddant. *Orate pro nobis, amplius autem deprecor vos hoc facere quo celerius restituatur vobis*. Voluntatis quidem meæ est venire ideoque attente deprecor vos pro me orare & cito desiderium meum impleatur veniendi ad vos. Hic superbiam elationemque mentis quorundam Pontificum destruit

XV.

Rō. 10. v. 10

Psal. 49. v.

14

XVI.

Mat. 9. v. 13

L.

XVII.

Mat. 23. v. 2

M.

XVIII.

XIX.

destruit, qui typo superbiæ inflati dedignantur deprecari suos subiectos quatenus pro eis orationes fundant, si ergo ille qui ad hoc à Domino vocatus est ut doctor & magister omnium gentium fieret, non est dedignatus petere quatenus pro illo subiecti eius quos Domino acquisierat orarent, quanto magis indigent pleni inuidia rapina aliisque vitiis respersi orationibus subiectorum subueniri? sequitur *confidimus enim quia bonam conscientiam habemus in omnibus bene valētes conuersari*, culpabatur Apostolus à Iudæis quod nō diligeret gentem suam sicut gentiles ideoq; blande ac deprecatione alloquitur illos ostendens se bonam voluntatem habere in omnibus, hoc est & in Iudæis & in gentibus. Confidimus, inquit, ego ac loci mei bonam voluntatem nos habere in omnibus hominibus bene volentes conuersari tam Iudæos quam Gentiles. Nolite aliquas accusationes aut detractiones proferre quoniam conscientia nostra in nullo nos reprehendit neque damnat quod bonam voluntatem non habeamus erga vos, & notandum quia primum postulat ab eis orationis suffragium, ac deinde non simpliciter, sed tota intentione & omni prorsus studio, quam orationem pro eis ad Dominum fundit inquiring, *Deus autē pacis qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti aterni Dominum nostrum Iesum Christum*. Deus pacis isto in loco intelligitur Deus Pater à quo vera pax procedit quia est amator pacis & qui nos pacificauit sibi per sanguinem filii sui ipsē eduxit pastorem magnum ouium de mortuis, id est, de sepulcro qui locus proprius mortuorum est suscitans illum tertia die Quod ipse filius appropinquās passioni orabat dicens *Pater clarifica filium tuum*, id est suscita filium tuum & quod dicit ei idē Deus Pater in psalmo, *exurge gloria mea exurge psalterium*, id est, chorus omnium virtutum cui filius, *exurgam diluculo*, Deus ergo Pater eduxit filium suum de mortuis, hoc est, de inferno vel de sepulcro iuxta quod psalmista prædixerat *non dabis sanctum tuum videre corruptionem*, & ut ita dicamus ipse filius suscitauit semetipsum per potētiā verbi. Nam sicut Trinitas creauit illum hominem in vtero virginali ita tota Trinitas eduxit illum à mortuis. Quoniam indiuisibiliter operantur illæ tres personæ, magnus autem pastor Dominus Iesus est quia ad Pascha vitæ & æternæ pascua virentis Paradisi suas oues perducit ipse est pastor qui dicit in Euāgelio. *Ego sum pastor bonus*, oues eius sunt electi de quibus ipse dicit *oues mea vocem meā audiunt & sequuntur me, & ego vitam æternam do eis*. Aptet vos, id est, præparet vos perfectosque reddat *in omni bono ut faciatis voluntatem eius faciens in vobis quod placeat coram se per Iesum Christum cui est gloria in secula seculorum, Amen*. Deus inquit pacis aptet vos in omni bono, hoc est faciat vos aptos in fide recta, in doctrina,

N.

XX.

Ioan. 17. v. 1.

Psalm. 107. v. 3.

Psalm. 15. v. 10.

Q.

Ioan. 10. v. 11.

ibid. v. 27.

XXI.

Psalm. 8. v. 11.

XXII.

P.

XXIII.

XXIV.

in operatione perfecta, ut possitis eius voluntatem perficere faciens ipse in vobis quod placeat sibi, à vobis enim nihil boni habere potestis nisi illo præueniente & subsequente, iuxta quod psalmista exorat dicens, *miser cordia eius præueniet me & misericordia eius subsequatur me*, Apostolus quoque alias dicit, *Deus est qui operatur in vobis & velle & perficere*, hæc autem omnia per Iesum Christum orat perficere quoniam per illum facti atque redempti sumus per illum quicquid boni habemus nobis ministratur. Cui gloria, id est, Deo Patri & Iesu Christo in omnia futura secula, Amen autem confirmatio est pro eo quod est velita est verum ut dixi. *Rogo autem vos fratres, ut sufferatis verbum solatii etenim per pauca scripsi vobis*. Nota quod totam Epistolam vnum verbum appellauit nec dixit rogo vos ut sufferatis patienter verbum admonitionis quia pusillanimes erant, sed verbum solatii, hoc est, verbum consolationis verbum adhortationis. Non enim scripsi vobis multa, sed pauca ad comparisonem illorum quæ vobis dicerem si præsens essem timens vobis oneri esse, *Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum*. Timotheus coepiscopus erat beati Apostoli & adiutor in prædicatione quem dicit dimissum à se & ad prædicationem directum siue ab Athenis ubi illū dimiserat fortassis Apostolus. Potest etiam intelligi quod in carcere tentus tunc fuerit dimissus. Cum quo id est, cum Timotheo, *si celerius veneris ad vos, videbo vos mansuetiores eos vult esse dicens separatim ad eos venire, Salutate omnes Prepositos vestros & omnes sanctos*. Sicut generaliter omnibus hebræis hanc Epistolam scripse-

scripserat ita generaliter omnes salute vigere optabat non solum Prælatos, sed etiam omnes subiectos quos sanctos vocat, quia sancti fuerunt in baptismo simulque blanditur eis dum honorabiliter eos salutat quatenus omnia aduerterent se diligere ab illo non ad oculum, sed ex toto affectu mentis. *Salutant vos de Italia*, apertissime his verbis innuit nobis quod Romæ hanc Epistolam scripserit quæ in Regione Italica sita est & sicut Doctoribus videtur in carcere erat tunc temporis, *gratia cum omnibus vobis Amen*. Gratia dicitur gratis data, gratiæ autem nomine debemus hic accipere fidem perfectam cum executione bonorum operum, remissionem quoque peccatorum quam percipiunt electi tempore baptismatis, donum etiam Spiritus sancti, quod datur tam in baptismo quam per impositiones manus Episcoporum quæ omnia gratis à Deo dantur.

Orat ergo Apostolus ut ista omnia illi quibus scribebat possiderent.

Oremus & nos Dominum pia supplicatione quatenus per suffragium sui Apostoli horum munerum nos possessores in præsentem efficiat fidemque quam docuit integerrime custodientes bonisque operibus exornantes ad contemplationem supernæ visionis Christo duce pertingere mereamur.

Amen.

1. The first part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that this is essential for the proper management of the company's finances and for ensuring that all parties involved are kept informed of the current status of the business.

2. The second part of the paper deals with the various methods used to collect and analyze data. It describes how the company has implemented a system of regular audits and how this has helped to identify areas where improvements can be made. It also discusses the use of statistical analysis to interpret the results of the data and to make predictions about future trends.

3. The third part of the paper focuses on the importance of communication in the business world. It argues that effective communication is essential for the success of any organization and that it is the responsibility of all employees to ensure that they are keeping their colleagues and superiors informed of their progress and any problems that may arise.

4. The fourth part of the paper discusses the various ways in which the company has sought to improve its efficiency and reduce its costs. It describes the implementation of a new system of inventory control and how this has helped to reduce the amount of stock held and the associated costs. It also discusses the use of automation to streamline certain processes and the impact this has had on the company's overall performance.

5. The fifth part of the paper discusses the importance of maintaining a high level of quality in all of the company's products and services. It describes the various measures that have been taken to ensure that this is the case and how the company has sought to improve its quality control procedures. It also discusses the importance of customer feedback and how the company has used this to make improvements to its products and services.

6. The sixth part of the paper discusses the importance of maintaining a strong relationship with the company's suppliers and customers. It describes the various ways in which the company has sought to build these relationships and how this has helped to ensure the company's long-term success. It also discusses the importance of maintaining a high level of transparency in all of the company's dealings and how this has helped to build trust with its stakeholders.

7. The seventh part of the paper discusses the importance of maintaining a strong ethical stance in all of the company's activities. It describes the various measures that have been taken to ensure that this is the case and how the company has sought to improve its ethical standards. It also discusses the importance of maintaining a high level of integrity in all of the company's dealings and how this has helped to build a reputation for the company as a reliable and trustworthy organization.

8. The eighth part of the paper discusses the importance of maintaining a strong commitment to the company's mission and vision. It describes the various ways in which the company has sought to ensure that this is the case and how this has helped to drive the company's success. It also discusses the importance of maintaining a high level of motivation and commitment among all of the company's employees and how this has helped to ensure the company's long-term success.

9. The ninth part of the paper discusses the importance of maintaining a strong focus on the company's core values. It describes the various ways in which the company has sought to ensure that this is the case and how this has helped to drive the company's success. It also discusses the importance of maintaining a high level of consistency in all of the company's actions and how this has helped to build a reputation for the company as a reliable and trustworthy organization.

10. The tenth part of the paper discusses the importance of maintaining a strong focus on the company's future. It describes the various ways in which the company has sought to ensure that this is the case and how this has helped to drive the company's success. It also discusses the importance of maintaining a high level of innovation and creativity in all of the company's activities and how this has helped to ensure the company's long-term success.

1. The first part of the paper discusses the importance of maintaining accurate records of all transactions. It emphasizes that this is essential for the proper management of the company's finances and for ensuring that all parties involved are kept informed of the current status of the business.

2. The second part of the paper deals with the various methods used to collect and analyze data. It describes how the company has implemented a system of regular audits and how this has helped to identify areas where improvements can be made. It also discusses the use of statistical analysis to interpret the results of the data and to make predictions about future trends.

3. The third part of the paper focuses on the importance of communication in the business world. It argues that effective communication is essential for the success of any organization and that it is the responsibility of all employees to ensure that they are keeping their colleagues and superiors informed of their progress and any problems that may arise.

4. The fourth part of the paper discusses the various ways in which the company has sought to improve its efficiency and reduce its costs. It describes the implementation of a new system of inventory control and how this has helped to reduce the amount of stock held and the associated costs. It also discusses the use of automation to streamline certain processes and the impact this has had on the company's overall performance.

5. The fifth part of the paper discusses the importance of maintaining a high level of quality in all of the company's products and services. It describes the various measures that have been taken to ensure that this is the case and how the company has sought to improve its quality control procedures. It also discusses the importance of customer feedback and how the company has used this to make improvements to its products and services.

6. The sixth part of the paper discusses the importance of maintaining a strong relationship with the company's suppliers and customers. It describes the various ways in which the company has sought to build these relationships and how this has helped to ensure the company's long-term success. It also discusses the importance of maintaining a high level of transparency in all of the company's dealings and how this has helped to build trust with its stakeholders.

7. The seventh part of the paper discusses the importance of maintaining a strong ethical stance in all of the company's activities. It describes the various measures that have been taken to ensure that this is the case and how the company has sought to improve its ethical standards. It also discusses the importance of maintaining a high level of integrity in all of the company's dealings and how this has helped to build a reputation for the company as a reliable and trustworthy organization.

8. The eighth part of the paper discusses the importance of maintaining a strong commitment to the company's mission and vision. It describes the various ways in which the company has sought to ensure that this is the case and how this has helped to drive the company's success. It also discusses the importance of maintaining a high level of motivation and commitment among all of the company's employees and how this has helped to ensure the company's long-term success.

9. The ninth part of the paper discusses the importance of maintaining a strong focus on the company's core values. It describes the various ways in which the company has sought to ensure that this is the case and how this has helped to drive the company's success. It also discusses the importance of maintaining a high level of consistency in all of the company's actions and how this has helped to build a reputation for the company as a reliable and trustworthy organization.

10. The tenth part of the paper discusses the importance of maintaining a strong focus on the company's future. It describes the various ways in which the company has sought to ensure that this is the case and how this has helped to drive the company's success. It also discusses the importance of maintaining a high level of innovation and creativity in all of the company's activities and how this has helped to ensure the company's long-term success.

INDEX RERVM ET VERBORVM HOC IN OPERE D. REMIGII CONTENTORVM.

A.

Bortius quis. 186
Abraham dicitur pater omnium credentium. 27.
Carnē pater est Iudeorū non credentiū, fide autē omnium credentium Iudeorum & Gentilium. 27
Abraham Deo credidit, reputatum est ei adiustitiam. 24. 308. & 466. *Fides eius quomodo accipienda.* 466
Abraham primo dictus est Ram, deinde Abraham, denique Abraham, & cur. 468
Abraham speluncam duplicem Arbe in sepulturam à filiis Seeg emit. 471
Achaia Græcorum regio. 2
Inter Accipere & discere Euangelium quid interest. 302
Accipitres cur dicuntur raptores. 238
Adam Eva, Abraham Sara, Isaac, Iacob, Rebecca & Lia unam sepulturam habuerunt, & cur. 471
Adam est forma Christi. 34. hoc tripliciter intelligitur & quomodo. 34
Aduerbiū Donec, ponitur pro Vt. 188. ponitur pro Et. 188. ponitur pro Semper, & continuatione temporis. 188
Adulterare quid. 388. & 488
Adulter quis. 488
Aemulare quomodo sumitur. 237
Aemulatio variè accipitur. 491
Aeterna tempora qua dicuntur. 111
Aeternitas ubi est, tempus esse nequit. 32
Ager pertingit usque ad mare, & quinā. 20
Altare Iudeorum quale & ubi. 490
Altari deseruientes, de eo viuere dicuntur.

149

Alter onera alterius portate, & sic Christi legem adimplebitis. 323
Altitudo quādo ponitur pro Astrologia. 89
Altitudo significat sublimitatem & profunditatem. 80
Altum sapere noli, sed time. 73
Ambire quid. 174
B. Ambrosius peccati nomine diabolū intelligit. 46
B. Ambrosii dictum: ò Episcopo. nisi 100. solidos dedisses, hodie Episcopus non esses. 3
Ambulamus per fidem non per speciem. 213
Amictus dicitur ab amiciendo vel circumdando, & cur. 408
Amoris seu filiationis seruitus qui. 4
Anathema variè accipitur. 61. 301
Anathema sonat latine perditus, condemnatus. 195
Andromachus Octavianus seruus. 360
Andreas in Achaia predicauit. 4
Angeli Dei omnes filium adorant. 402
Angeli sunt hominis ministri & serui. 405
Flamma ignis & spiritus. 407
Angelus dicitur nuntius. 407. Est nomen officij naturalis. 407. Dicuntur adoratores Dei. 406
Angeli à Deo ad Sanctos mittuntur. 410. Hominum sunt custodes & comites. ibi.
Angelus grace, latine nuntius. 163. & quis per Angelum intelligitur. 163
Angeli tanquam spiritus flectunt Deo genua, quomodo intelligendum. 98
Anites fabula qua. 281
Anima à peccatis liberata, Christo adheret. 45
Anima per spiritum intelligitur. 180
Anima qualibet potestatibus sit subdita. 89
Vv Ani-

Animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus. 123
Animi infirmitas quae. 56
Antichristus qui. 267
Antidotum Thiriacum. 248
Apostolatus dicitur legatio predicationis. 6
Apostolatus Pauli signa quae. 244
Apostoli vocantur infirma mundi. 119. quare Deus hac elegit, & non fortia. ibid.
Apostoli sunt Christi ministri. 129: & dispensatores Dei mysteriorum. ibid.
Apostoli sunt serui inutiles. 4
Apostoli facti sunt spectaculum mudo. 129
Apostoli gaudium & tristitia est Philip-pensium gaudium & tristitia. 367
Apostoli gratia salui facti sunt. 6
Apostolorum genera quatuor, & quae. 300
Apostolus Graece, latine dicitur missus. 3. Apostolorum genera sunt quatuor. ibid.
Apostolus cur hic creaturam vocat hominem. 54
Aquila Iudeus & Priscilla uxor eius, apud quos Paulus in Corintho positus manebat. 109. Ponticum genere. 110
Arbitror hominem per fidem iustificari sine legis operibus. 18
Arca Domini quid denotat. 473
Per Archangelum quid intelligitur. 259
Architectus quis dicitur. 126. Sapiens architectus quis. 126
Aries significat Christi carnem. 471
Aristarchus fuit Pauli discipulus & comes in predicatione. 392
Aristobolus qualis. 110
Arma lucis quae. 93
Armatura quid. 355. quodupliciter intelligitur. ibid.
Arrha quae. 332. Apignore quid differt. 332
Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. 342.
Asia minor est pars prima Europa. 8
Auaritia quae est. 11. 285
Auaritia dupliciter intelligitur. 350
Auaritia est idolorum seruitus. 348
Auarus non hereditatem habet in regno Dei. 348
Auaritia cur dicitur seruitus simulacrorum. 380
Auditur inter vos Corinthios fornicatio. col. 2. lit. A.
Auditus venit per verbum Christi. 70
Augustinus Paulum interpretatur humile. 3
B. Augustinus peccatum quomodo accipit. 47
Autor peccati est diabolus. 46

B.

B *Alaam fuit ariolus, filius Beor.* 157
Baptismatis genera quatuor sunt, & quae. 38
Baptizati in Christo, in eius morte baptizantur. 37
Barbarus quis dicitur. 389
Beati, quorum remissa peccata, & tecta. 24
Belial quomodo hic accipitur. 223
Benedicite persequentibus vos. 82
Benedictio temporalis quae. 329. Terrena quae. 330. Spiritualis quae. ibid.
In Benedictione seminans, in ea quoque metet. 239
Benedictus Deus & pater Christi sit pater misericordiarum & Deus totius consolationis. 196
Beneficentia quae. 491
Beneficus quis dicitur. 491
Benignitas quae. 321. Vnde benignus dicitur. 321
Bestia dicuntur Philosophi & Haretici. 108
Bona futura quae dicuntur. 451
Per bona opera quae designantur. 127
Bonitas quae dicitur. 78
Bonum est homini mulierem non tangere. 142
Bonum quod volo, hoc non agit homo. 44
Bouitrituranti os non alligabis. 146. 282
Brauium quid. 155

C.

C *Caelstis quis vocatur.* 191
Caeli nomine Ecclesia censetur. 9
Caeli sunt opera manuum tuarum. 403
Caelum & terra transibunt, verbum Dei in omne aeuum manet. 408
Caelum pro aere sumitur in Scriptura. 356
Aues caeli. 356
Caelum & terram Deus in principio fecit. 466
Cana Dominica cur dicta. 164. dupliciter intelligitur. 165
Calciamenta quae. 357
Calciati pedes qui dicuntur. ibid.
Caligo quid. 484
Calix benedictionis est communicatio sanguinis Christi. 154
Cancer morbus qualis. 292
Cantica spiritalia quae. 252
Cantica & Psalmi quid differunt. 352
Cantica Canticorum dicuntur caeli. 449
Capere qui potest capiat. 144
Capilli pro velamine mulieri dati sunt. 162
Capiti-

<i>Captiuitas est propter peccatum.</i>	390	<i>Christiani sunt ciues Sanctorum & Dei do-</i>	
<i>Caput Ecclesia est Christus. 171. Ecclesia eius</i>		<i>mestici, non hospites & aduena.</i>	334
<i>corpus. ibid. Oculi huius corporis qui</i>		<i>Christiani habent fiduciam & accessum in</i>	
<i>sunt. 171. Huius nares, os, & pedes qui.</i>		<i>fidentia per fidem Christi.</i>	338
<i>172. Membra honesta quæ, & quæ inho-</i>		<i>Christiani omnes sunt fratres in fide, & sibi</i>	
<i>nesta.</i>	172	<i>in uicem debitores.</i>	107
<i>Carbones ignis quid hic denotant.</i>	88	<i>Christus quò est summus lapis angularis.</i>	
<i>Caro Dominica nomine velamine designa-</i>		<i>337. Eius diuitiæ inuestigabiles quæ.</i>	339
<i>tur.</i>	498	<i>Christus est primogenitus mortuorum, &</i>	
<i>Caro aduersus spiritum concupiscit.</i>	319	<i>princeps Regum terra, & primitia domi-</i>	
<i>Caro qualibet Elementorum quatuor ad-</i>		<i>nantium.</i>	5
<i>mixture formatur.</i>	190	<i>Christi testimonium dicitur Euangelium. 115</i>	
<i>Caro omnis ex legis operibus non iustifica-</i>		<i>Christus uenit ad oues saltem perditas do-</i>	
<i>tur.</i>	304	<i>mus Israel. col. 3. A.</i>	
<i>Carnis prudentia est mors.</i>	49	<i>Christi passio est noster baptismus.</i>	38
<i>Carnis opera q. 113. 319. sunt manifesta.</i>	153	<i>Christo Iesu est gloria in omne auum.</i>	487
<i>Carnis desideria quæ.</i>	320	<i>Christus latine dicitur Vinctus, hebraice</i>	
<i>Carnem Christi quomodo Apostolus vocat</i>		<i>Messias.</i>	4
<i>peccatum.</i>	51	<i>Christus pro mundi peccatis mortuus.</i>	183
<i>Carnem & sanguinem quid Paulus hic vo-</i>		<i>Christus est in gloria Patris.</i>	363
<i>cat.</i>	355	<i>Christus eripuit homines de potestate tene-</i>	
<i>Carnaliter qui uiuit & militat.</i>	234	<i>brarum, & in regnum transtulit.</i>	377.
<i>Castigare corpus quid.</i>	153	<i>In eo est redemptio per eius sanguinem.</i>	
<i>Castigatio pro flagellatione sumitur.</i>	222	<i>377. Est imago Dei visibilis. 377. Primo-</i>	
<i>Castra unde dicuntur.</i>	475	<i>genitus omnis creatura. 377. In eo om-</i>	
<i>Castus unde dicitur.</i>	322	<i>nia sunt condita.</i>	377
<i>Casula dicta à casa seu domo est. 468. poni-</i>		<i>Christus Deo est aequalis formam serui acci-</i>	
<i>tur etiam pro tentorijs & tabulis.</i>	460	<i>piens. 363 Humilians se, usq. ad mortem</i>	
<i>Catechameni qui dicuntur.</i>	329	<i>crucis obediuit.</i>	363
<i>Causa scribendi hanc epistolam quæ.</i>	2	<i>In Christo omnis plenitudo scientia ac vir-</i>	
<i>Cauterium quid.</i>	280	<i>tutum habitat.</i>	380
<i>Cautio deceptionis de philosophia inani</i>	282	<i>Christus mihi uiuere est, & mori lucrū.</i>	359
<i>Cenchris est portus Corinthi.</i>	109	<i>Christus traditus propter delicta nostra &</i>	
<i>Cenon grace, latine commune, unde com-</i>		<i>resurrexit propter iustificationem no-</i>	
<i>municantes. 165. Cæna vocatur à comu-</i>		<i>stram.</i>	29
<i>nione uescientium, quasi commune con-</i>		<i>Christus pro totius mundi peccatis mortuus</i>	
<i>uiuium.</i>	165	<i>est.</i>	30
<i>Census quid.</i>	92	<i>Christi improprium quid.</i>	472
<i>Certamen bonum certauit, cursum consum-</i>		<i>Christus est caput electorum, virtutum. 39. 268</i>	
<i>maui, fidem seruaui.</i>	296	<i>Christus dicitur petra.</i>	154
<i>Charitatis differentia varia.</i>	184	<i>Christus non uenit ut faciat voluntatem</i>	
<i>Charitatis altitudo quæ.</i>	341	<i>suam, sed eius qui ipsum misit.</i>	102
<i>Charitas est opus Dei.</i>	99	<i>Christo est omnis plenitudo diuinitatis. 382</i>	
<i>Charitas ficta quæ.</i>	221	<i>Is est caput omnis principatus. ibid. De-</i>	
<i>Charitas quæ. 174. per hanc intelligitur ho-</i>		<i>leuit chirographum contra genus huma-</i>	
<i>mo. 174. tripliciter intelligitur. 174. 176</i>		<i>num.</i>	382
<i>Charitas est legis plenitudo.</i>	499	<i>Christus sedet ad Dei dexteram.</i>	386
<i>Charitas est patiens & benigna. 173. Eius</i>		<i>Christus à Deo vocatur Pontifex secundum</i>	
<i>proprietates quæ.</i>	173	<i>ordinem Melchisedech.</i>	427
<i>Charitas adificat, scientia inflat.</i>	146	<i>Christus sicut filius est in domo sua.</i>	417
<i>Charissimi qui dicuntur.</i>	79	<i>Christi caput est Deus.</i>	161
<i>Charmel dicitur scientia uera à circumcisio-</i>		<i>Christus est Ecclesia caput. 348. 377. & Sal-</i>	
<i>nis.</i>	16	<i>uator corporis eius.</i>	348
<i>Chloes quid.</i>	116	<i>Christi gloria & honor fuit crux eius.</i>	413

<i>Christus dicitur visitatio populi, & redemptio plebis.</i>	6	<i>Communicatio ratione dati & accepti qualis.</i>	372
<i>Christus est finis legis & quando.</i>	67.	<i>Concupiscentia mala qua, & qua bona.</i>	157
<i>eius officium & finem quid distat.</i>	68	<i>Inter conferre, docere, & discere discrimen quod.</i>	305
<i>Christum quomodo & quibus modis conculamur.</i>	491	<i>Cogregatio dicitur multitudo electarū.</i>	267
<i>Christus est ortus ex tribu Iuda.</i>	437	<i>Coniugium est magnum sacramentum.</i>	349
<i>Christus est Pontifex futurorum bonorum.</i>	448.	<i>Connubium apud omne shonorabile.</i>	486
<i>Noni Testamenti mediator.</i>	ibid.	<i>unde dicitur.</i>	488
<i>Christus est iudicaturus vivos & mortuos.</i>	296	<i>Consobrini qui dicuntur.</i>	392
<i>Christus dicitur Rex Regum, & Dominus Dominantiū.</i>	habēs immortalitatē. 244	<i>Cōsumptio mortis est gloria resurrectionis.</i>	192.
<i>Christi dictū: discite à me, quia mitis & humilis corde.</i>	479.	<i>Mors ubi stimulus tuus.</i>	192
<i>quos amo hos, &c.</i>	480	<i>Contentio qua est.</i>	11
<i>Christus est splendor gloria & figura substantia Dei.</i>	402	<i>Contentia qua.</i>	322
<i>Christus semel mortuus, & semel baptizatus est & cur.</i>	40.	<i>Contribules qui dicuntur.</i>	254
<i>Et q̄ vivit Deo vivit.</i>	40	<i>Conversatio veteris hominis qua.</i>	346
<i>Christus est arbor vite, in medio paradisi plantata.</i>	39	<i>Cor durum quodnam dicitur.</i>	14
<i>Christus est rex iustitia.</i>	436.	<i>Corde creditur ad iustitiam.</i>	66.69
<i>eius typus maior ac melior quinam.</i>	439	<i>Cordium consilia Deus manifestat.</i>	129
<i>Christus in promissionibus suis est verus remunerator.</i>	499	<i>Corona corrupta qua.</i>	153
<i>Christus quō factus est novus homo.</i>	337	<i>Corpora cœlestia qua.</i>	190.
<i>Christus dicitur Dominus maiestatis & gloria.</i>	123	<i>qua terrestria.</i>	190
<i>Christus est propitiatio pro peccatis totius mundi.</i>	480.	<i>Corpora piorum sunt Christi membra.</i>	137
<i>Ipse peccatum non facit, nec dolus in eius ore inuentus.</i>	450	<i>Corpus Christi est tota fidelium Ecclesia.</i>	15.
<i>Christus tentatus est multis modis & cur.</i>	425.	<i>ac quotidie in ea consecratur.</i>	45
<i>Dicitur agnus immaculatus.</i>	427.	<i>Corporis custitas qua.</i>	220
<i>Ecce agnus Dei, qui totius mūdi peccata tollit.</i>	427.	<i>Corpus Christi quō indigne percipitur.</i>	491
<i>cur dicitur sacerdos.</i>	439	<i>Corruptibile hoc induit incorruptionē.</i>	185
<i>Circumcisionis utilitas qua.</i>	17	<i>Creator sit benedictus in secula.</i>	2
<i>Circumcisio dupliciter intelligitur.</i>	103	<i>Creatura omnis, qua mutari in melius potest, aut in deterius, corruptibilis est.</i>	10
<i>Circumcisio carnalis & spiritus qua.</i>	16	<i>Creatura Dei omnis est bona.</i>	280
<i>Circumcissus quis vocatur.</i>	144	<i>Virtus Dei creaturas omnes gubernat.</i>	9
<i>Cives unde dicuntur.</i>	337	<i>Creatura qualibet in tria dividitur.</i>	55
<i>Clemens Apostolorum discipulus, post illos Episcopus Romana Ecclesie ordinatus.</i>	col. 1. lit. A.	<i>Creatura nulla est in Dei conspectu inuisibilis.</i>	425
<i>Clemens fuit Petri & Pauli discipulus & Philosophus.</i>	373	<i>Credens in Christum non confundetur.</i>	66
<i>Cognitio peccati est per legem.</i>	21	<i>Credo videre bona Domini in terra viventium.</i>	102
<i>Colloquia prava bonos mores corrumpunt.</i>	184	<i>Crescenses semper mendaces, male bestia, & pigri ventres.</i>	399
<i>Columna qua.</i>	306	<i>Crux quid est.</i>	118
<i>Comes germanus quis.</i>	373	<i>Cubilia qua dicuntur.</i>	93
<i>Comessatio qua.</i>	93. 321.	<i>Cui plus dimittitur, plus diligere debet.</i>	104
<i>unde dicitur.</i>	ibid.	<i>Cuncta qua fecit Deus, erant valde bona, videns.</i>	489
<i>Commendatio propria nihil valet.</i>	233	<i>Cupiditas est radix omnium malorum.</i>	284
<i>Commendatio pro laude hic sumitur.</i>	19	<i>Cupio dissolvi & esse cum Christo.</i>	359
<i>Communicantes cur sic dicuntur.</i>	160	<i>Propter culpam mulier viro subdita est in domino.</i>	938

D.

Dæmones quando loqui dicuntur. 180
Damasus est civitas Metropolis Syria. 243. adificata à Damasco Eliezer filio Abrahæ. 243. Interpretatur sanguinem

<i>nem bibens.</i>	243	<i>Deus misericordiam præstabit, cuius miserebitur.</i>	60
<i>S. Damasus fuit Episcopus urbis Romæ. col.</i>		<i>Deus circumcisionem ex fide iustificat.</i>	18
<i>S. A. versus eius in opus Remigij quinam ibid.</i>		<i>Deus Christum constituit heredem uniuersorum, per quem & secula fecit.</i>	402
<i>Datorem hilarem Deus diligit.</i>	85. 230	<i>Deus quando sine vocis strepitu loquitur.</i>	57.
<i>Debita omnibus reddite.</i>	89	<i>quando dicitur cooperari.</i>	57
<i>Debitor est, qui alicui aliquid debet.</i>	52	<i>Deus semper est inuisibilis.</i>	473
<i>Definitio charitatis quæ.</i>	321	<i>Deus est tentator malorum.</i>	476
<i>Definitio fidei quæ.</i>	6	<i>Deus omnia subiecit sub pedibus filij Christi.</i>	184
<i>Delibatio est degustatio quadam seu primitia alicuius rei. 77. quæ sanctos Apostolos significat.</i>	77	<i>Deus per legis prauaricationem inhonoratur.</i>	16
<i>Delibare dicitur degustare, fundere vel immolare.</i>	207	<i>Deus nihil contra naturam facit.</i>	78
<i>Delictum dicitur quasi derelictum. 76. in quibus fit.</i>	76	<i>Deus omnia creauit.</i>	416
<i>Delictum & peccatum quid differunt.</i>	334	<i>Deus iurauit & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum.</i>	437
<i>Delictum quomodo dupliciter p. legem abundat.</i>	35	<i>Deus ad Dei dexteram pro nobis interpellat.</i>	50
<i>Desiderabilem bona quæ.</i>	107	<i>Deus dignatur nos uocatione sua.</i>	265
<i>Desiderio desiderauit ego Christus hoc pascha uobiscum manducare.</i>	479	<i>Deus iudicabit eos qui foras sunt.</i>	135
<i>Deus homo factus est.</i>	365	<i>Deus operatur uelle & perficere pro bona uoluntate.</i>	363
<i>Deus cur dicitur fidelis.</i>	116	<i>Deus quomodo die septima requieuit ab operibus suis.</i>	422
<i>Deus personam hominis non accipit.</i>	304	<i>Deus unus & mediator Dei unus, & hominum homo Christus Iesus.</i>	275
<i>Deus est diues in misericordia.</i>	333	<i>Deus est creator unus rerum cunctarum per naturam.</i>	7
<i>Deus Iudæis & Gentibus manifestauit.</i>	3	<i>Deus quem diligit, hunc castigat. 478. & filium quem recipere uult, prius flagellat.</i>	478.
<i>Deus cur dicitur diues & abundans.</i>	335	<i>Adhuc semel mouebo cælum & terram.</i>	ibid.
<i>Deus Pater lux dicitur. 404. & Filius splendor Patris.</i>	ibid	<i>Deus quomodo iudicat & vindicat peccatum in homine, si ipse peccatum nō nouit.</i>	217
<i>Deus cuius uult, miseretur, & quem uult, indurat.</i>	60	<i>Dei iudicis iudicium est iustum.</i>	88
<i>Deus meus misericordia mea.</i>	235	<i>Dei Tribunal quid.</i>	275
<i>Deus est ueritas, mendacium idolum.</i>	10	<i>Dei uoluntati quis resistit.</i>	64
<i>Deus requieuit die septima ab omnibus operibus suis.</i>	421	<i>Dei minister quis dicitur.</i>	91
<i>Deus cuncta quæ fecerat, uidit, & erās ualde bona.</i>	98	<i>Dei uirtus est in salutem omni credenti.</i>	8
<i>Deus neminem tentat ultra posse.</i>	154	<i>Dei sensum quis unquam cognouit.</i>	121
<i>Deus spiritum timoris nobis non dedit, sed uirtutis, dilectionis, & sobrietatis.</i>	287	<i>Dei dona non debent fieri priuata.</i>	86
<i>Deus si pro nobis, quis contra nos.</i>	50	<i>Dei uoluntas est, ut à fornicatione abstinemus.</i>	256
<i>Deus quos præsciuit, & prædestinauit, hos facit conformes imaginis filij Dei.</i>	50	<i>Dei uirtus est in salutem omni credenti.</i>	1
<i>Deus non est diffensionis sed pacis Deus.</i>	178	<i>Dei dona & uocatio sunt sine pœnitentia.</i>	73
<i>Deus fuit ante secula, in secula, & post secula semper manebit.</i>	489	<i>Deus omnia in incredulitate conclusit, ut omnium misereatur.</i>	73
<i>Deus neminem iudicat.</i>	15	<i>Dextra pro gloria & dignitatis honore accipitur.</i>	405
<i>Deus unicuique secundum opera eius reddit.</i>	12	<i>Diabolus dicitur princeps mundi. 334. operatur in filios diffidentia.</i>	334
<i>Deus dicitur creator animarum & Pater spirituum.</i>	481	<i>Diabolus dicitur demonum princeps.</i>	59
<i>Deus unus & Pater omnium, qui est super omnes & per omnia & in omnibus Christianis.</i>	342		

- Diabolus est autor peccati.* 39. *caput reproborum, vitiorum.* *ibid.*
Diabolus vocatur mors. 49
Diabolo locum dare nos non debemus. 343
Diabolus est mendax. 388. *pater mendacij.* 388. 347
Diaconi quales esse debent. 278
Dialectica qua. 400
Dies Domini sicut fur in nocte veniet. 260
Diffamatio pro vituperatione ponitur. 252
Differentia inter dolorem & dolum. 11
Differentia inter factorem & facturam qua. 418
Differentia inter creaturam & creatorem qua. 408
Differentia qua inter Moysen & Christum. 205. & *qua inter legem & Euangelium.* 205
Differentia qua inter speculam & speculum. 209
Differentia inter ministros & auditores legis qua, 403
Differentia inter diem & diem qua, & quibus modis. 96
Differentia inter Doctores legis & Evangelij qua. 446
Diffidentia filij qui. 334
Dilectio qua dicitur. 389
Dilectio sine simulatione esse debet. 86
Dilectio cur vinculum dicitur. 344
Dilige proximum tuum sicut te ipsum. 319
Diligens uxorem suam, seipsum diligit. 349
Discite quia humilis & corde mitis. 87
Dissolui cupio & cum Christo esse inquit Paulus. 362
Distantia inter lumen & tenebras. 351
Dimittere uxorem vir non debet, excepta causa fornicationis. 143
Divinitas Deique virtus est sempiterna. 2
Divinitas uniuersa replet. 9
Diuitia cur incerta. 285
Diuitia, quas non vidit oculus, quenam. 375
Diuitia bonitatis Dei qua. 14
Doctrina varia & peregrina qua dicuntur 489
Domestici unde dicuntur. 337
Dominus vocat Apostolos amicos suos, nunquam seruos, & cur. 4
Dominus est spiritus. 204
Domino adherens unus est spiritus. 137
Domini est terra & plenitudo eius. 155
Dona Dei gratis dantur, non humanis meritis tribuuntur. 170
Donatus fuit hereticus, unde Donatista. 116
Duo erunt in carne una. 137
Dormientium primitia qua. 187
Dupliciter intelligitur, ut spiritus integer, anima & corpus seruetur. 263
Spiritus S. varie accipitur. 264
Dyncium quid dicitur. 150

E.

Ecclesia dicitur columna & firmamentum veritatis. 279
Ecclesia est sponsa Christi. 237
Ecclesia quid. 252
Ecclesia est Christi corpus, & ipse est eius caput. 139
Ecclesia Christo subiecta est. 348
Ecclesia est Christi corpus. 353. *Oculus in ea quis.* 353. *auris qua, manus qua, pes quis, fontes in ea qua.* 353
Ecclesia altare ubi habetur. 490
Ecclesia hic pati debet, si peruenire ad gaudia caelestia velit. 419
Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas 184
Effusionis vocabulum quid hoc in loco significat. 31
Ego Deus miserebor, cuius misereor. 60
Ego Christus & pater unum sumus. 362
Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. 402
Electi omnes cur ad vitam aeternam sunt predestinati. 370
Electi & virtutes sunt corpus Christi. 39
Electi cur in corde gloriantur, & non in anima. 316
Elementa dicuntur quasi elementa & cur. 430
Elementa unde dicuntur. 312
Epaphra est fidelis minister Christi. 376
Epaphroditus dicitur Epafias quoque. 367
Epanetus cur dicitur primitiuus Asiae. 110
Epanetus Paulo dilectus est primitiuus Asiae in Christo. 108
Epaphras est Christi seruus. 391
Ephefum est metropolis Asiae. 272
Ephefi fidem Apostolicam seruauerunt. col. 2. A.
Episcopus debet esse vir unius uxoris, habens filios fideles. 399. *debet esse sine crimine.* 399
Epistola graece, latine dicitur supmissa, vel addita. fol. 3. *haec cur dicuntur supermissa vel addita.* 3
Epistola est signum salutis. 205
Epistolam ad Hebraeos D. Pauli esse dubium adhuc est col. 1. lit. A. & cur. *ibid.* *Item Barnaba, vel Luca, vel Clementis discipuli Apostolorum.* *ibid.*
Episcopus qualis esse debet. 278

Errare

Errare nolite, Deus non irridetur. 323
Eraſtus Arcadius erat ciuitatis Corinthiorū princeps ſeu diſpenſator. 111
Eſaias ubi in Apoſtolorū pſona loquitur. 70
Eſau & Iſmahel cur non reputantur in filios. col. 4. A.
Eſau cur dicatur fornicator. 483
Eſau facit, ut mulieres uiris ſubiecta eſſe debeant, & cur. 179
Euangelista opus quale. 297
Euangelia ſunt legis ſupplementum. col. 1. lit. A. in hiſce exempla & praecepta uiuendi pleniffime nobis digeruntur. ibid.
Euangelium quid eſt. 4
Euangelium concedit uitam ſine fine manſuram. 412
Euangelium aliud qui praeſtat praeceptum, ſit anathema. 299
Euangelium annunciantes, de eo uiuere debent. 149
Euangelij diſpenſator fidelis quis. 131
Inter Euangelij gratiam & legem per ſeruū adminiſtrata quanam differentia. 403
Euangelizare plus eſt quam baptizare, ſed non contra. 117
Exercitatio corporalis ad modicum utilis eſt. 280
Exercitatio corporalis qua. 281

F.

Factus eſt Deus hominib. in refugiu. 120
In Faciem cadere eſt impropere alicui ignobilitatem generis. 238
Faſcinari quanam dicuntur. 309
Fermentum modicum totam corrumpit maſſam. 135. 319
Fermentum dupliciter intelligitur. 136
Fidelis cur Deus eſſe dicitur. 159
Inter Fidelem & infidele diſtancia qua. 351
Fides eſt magna & ſalutaris res. 924
Fides ſine operibus bonis mortua. 9. otioſa. 22. corde concepta, ore proferitur, & operibus exornatur. 9
Fides dicitur eo quod fiat, ut promittitur. 6
Fides Abraha ad iuſtitiam reputatus eſt. 26
Fides fundamentū eſt omniu virtutu. 467
Fides ex auditu, auditus per Chriſti uerbum. 67
Fides eſt ſubſtantia rerum ſperandarum, argumentum non apparentium. 464
Fidei fundamentum ad Deum quodnam dicitur. 432
Figura & ſubſtantia quid differunt. 404
Filiationis ſeruitus qua. 4
Fili hominis ſaluare q̄ perierat, uenit. 274

Filius per diſtinctionis reuelatus extollitur ſupra omne quod Deus dicitur. 266
Filius Dei uerus unde cognitus recte fuit. 5
Filius dicitur gloria patris. 333
Filius meus es tu, ego hodie te genui. 402
Filius Dei ſine peccato conceptus, ſine peccato natus eſt, & ſine peccato ab hoc mundo tranſiuit. 442
Filii quoq; dicuntur uiscera parentum. 226
Fili parentibus per omnia in domino obedire debet. 387. 354. quod & iuſtum eſt. 354
Finis peccatorum mors eſt. 37. 42
Finis praecepti eſt charitas. 273. finis qd. 273
Flagitia enormia qua. 91. & per quem iudicem iudicari debent. 91
Fornicatio eſt idolorum ſeruitus. 348
Fornicari cum quibus committitur. 388
Fornicatio tripliciter intelligitur. 257
Fornicatio unde dicitur. 349
Fornicari quid. 349. 488
Fornicator non habet hereditatem in Chriſti regno. 348
Fornicatio quomodo quis commiſcet. 136
Fornicatores & adulteros indicat Deus. 486
Fratres orate pro nobis. 261
Fratribus meis nomen tuum nunciabo: te in Eccleſia medio laudabo. 411
Fructus lucis quanam ſunt. 348
Fructus ſpiritus qui dicuntur. 319
Frui quomodo accipitur. 207
Fundamentū aliud nemo ponere poteſt praeter id, quod poſitū eſt, q̄ eſt Ieſus Chriſtus. 126. quid pro fundamento uocat. 126

G.

Galata nullius criminis accuſantur, niſi quod callidiſſimis Apoſtoliſ crederint. col. 2. A.
Galata unde dicti. 298
Gallograci, Gallogracia. 298
Galacton grace, lac. 298. unde lacteus circumluſ, grace galaxis. ibid.
Galea quid. 357. quomodo intelligitur. ibid.
Gedeon allegorice qui denotatur. 474
Gentes omnes in Chriſto benedicuntur. 25
Gentes ſunt coheredes & concorporales in Chriſto. 338
Gentes omnes in ſemine Abraha benedicuntur. 446
Gentium diuitia qua. 76
Gentiles cur dicti ſunt praeputium. 336
Gentilis eſt filius Abraha ex fide. 28. Iudaeus ex carne. 28
Genu omne caeleſtium, terreſtrium & infernorum ſelectatur in nomine Ieſu. 363

Vv 4

Genus

Genus humanum tenetur captivum à diabolo, & servus ei erat. 140
Per Genua quid intelligitur. 341
Germanicus unde dictus. 3
Gladius spiritus est verbum Dei. 355
Gloria, honor & pax cuilibet operanti bonum. 13
Gloria in Christo ad Deum preparata qua dicitur. 106
Gloria Pater Filium coronavit, & quo. 413
Glorians se in Deo gloriatur. 233
Glorifico, honorifico, & clarifico eiusdem significationis sunt. 428
Gomer quid. 229
Graci nomine omnes gentiles comprehendit. 8
Gracilingua differentia quinque sunt. 180
Gratia abundans qua dicitur. 212
Gratia saluamur per fidem. 334
Gratia pro sapientia quomodo sumitur. 105
Gratia dicitur gratis data, & hic intelligitur fides, remissio peccatorum, patientia omnium laborum. 6
Gratia dicitur quasi gratis data. 443. 84. eius nomine pro quo hic accipitur. 493
Gratia donum venit in mundum per Christum. 34
Gratiarum divisiones qua. 168
Gratulari quid dicitur. 362
B. Gregorius quomodo legē hic intelligit. 48

H.

H *Aeretici quomodo pradicant.* 117
Heretici sibi non Deo serviunt, & innocentium corda seducunt per dulcia verba & benedictiones. 109
Hebraei dicuntur ab Heber. 403
Hercules qualis fuerit. 152
Heres cur dicitur ab hero. 403
Heres regni caelorum qui dicuntur. 468
Heres paruulus similis seruo. 313. & est tamen dominus omnium. *ibid.*
Heri tempus prateritum significat. 489
Hilaris dator à Deo diligitur. 231
Hircus figuram Christi denotat. 490
Hodie si vocem filij audieritis, nolite corda vestra obdurare. 417
Hodie mecum in paradiso eris. 85
Hodie tempus praesens significat. 489
Holocaustum quid. 458
Homicidium unde dictum. 11. Homicida dicitur cadens hominem. *ibi.*
Homo est Dei imago 163. 388. Homo interior quis. 388. qua eius conuersatio. 388. exterior qualis, eiusque conuersatio qua. *ibid.*

Homo siue vivit siue moritur, Domino est. 94
Homo ex duabus substantijs constat, & ex quibusnam. 32
Homo quod non vult, si id fatit, iam operatur peccatum. 44
Homo primus de terra terrenus est. 185. Secundus de caelo, caelestis. 185
Homo mala facere non debet, ut bona eveniant. 19
Homo fecit mala, & venerunt bona per gloriam Dei. 19
Homo qua seminaris, hac & metet. 323
Homo animalis non pertipit, qua spiritus Dei sunt. 121
Homo constat ex carne & anima. 82
Homo quid est, quod eius memores, aut filius hominis, quia eum visitas. 410
Homo animalis quisnam dicitur. 123
Homo hoc in mundo non habet manentem civitatem, sed futuram inquirere debet. 487. eius nomine quis intelligitur. 488
Homo videt hic per speculum in enigmate, istic à facie ad faciem. 173
Homo nutrit & fovet carnem suam. 349. sic vir uxorem suam. 349. sic Christus Ecclesiam. *ibid.*
Homo relinquit patrem & matrem & adheret uxori suae. 349
Homo perditionis revelatus, extollitur supra omne, quod dicitur Deus. 266
Homo exterior dicitur corpus; interior anima. 212
Homo redimendus erat morte filij Dei & sic totum genus humanum, non angelus. 415
Hominis caput regit totum corpus, eiusque membra. 163. sic sapientia mentem regit. 163
Hominis qua sunt, nemo novit, nisi spiritus eius, qui in ipso est. 123
Hominis corpus fornicationi servire non debet. 139
Homines traditi sunt in reprobum sensum, repleti omnibus virgibus. 2. traditi in passionem ignominiae. *ibid.*
Hominum sufficientia ex Deo est. 204
Homines dicuntur iumenta & cur. 42
Homines omnes apparere debent ante tribunal Christi. 213
Homines magno pretio empti sunt. 137
Homini bonum mulierem non tangere. 140
Honora patrem & matrem, ut super terram longaevis. 354

Horren-

Horrendum est incidere in manus Dei uiuentis.	456	bitalentum sedet.	9
Hospes quis dicitur.	336	Imprudens quis.	352
Hospitalitas est magna virtus.	86	Impudicitia quid.	93
Hospitalitatem exercere debemus.	486	Incompositus quis dicitur.	12
Hostia quid significat.	82	Indigne manducans & bibens, iudicium sibi manducat & bibit.	162
Hostia dicitur pro peccato in V.T.	51. 217	Induere debemus nouum hominem in iustitia & sanctitate veritatis secundum Deum creatum.	343
Hymni qui dicuntur.	352	Inebriari vino, in quo est luxuria, nolite.	348
Hyssopus est herba humilis, in petris nascens.	453. per hanc humilitas & fortitudo designatur, qua interiora nostra purgantur. 453. huius herba genere vitia pulmonum purgari solent. 453. Per hyssopum paenitentia accipitur.	ibid.	
I.		Infamia mala quae. 221 & quae bona.	ibid.
Iacobus filius Mariae Cleopha Domini matertera.	303	Infernus qui est.	345
Iacob & Ioannes Zebedaei filij matertera Domini.	150	Ex Inferno nulla salus.	220
Ictus oculi.	191	Infidelium mens & conscientia sunt inquinata.	390
Idololatra est omnis auarus, qui numum quasi Deum colit, timens illum amittere.	157	Infirmus quis dicitur.	32
Idololatria auaritia comparatur.	388	Infirmum Dei quod est, fortius hominibus.	113
Idion grace, latine proprium, unde idiota.	180	Infirmi tatis nomine quae comprehenduntur.	242
Idos grace, latine species seu forma.	157. Idolum quid.	Inhonorari quando quis dicitur.	16
Idolum quid.	ibid.	Inimici Dei qui dicuntur.	79
Idolum est mendacium, veritas Deus.	10	Inimicorum crucis Christi finis est interitus.	369. Venter ipsorum est Deus.
Idolum unde dictum,	147	Iniqui regnum Dei non possidebunt.	137
Iesus venit peccatores facere saluos.	274	Iniquitas dicitur esse anomia. 407. Quomodo intelligitur.	ibid.
Iesus praecursor per hominibus introiit.	431	Iniquitate intelliguntur omnia peccata & cur.	42
Iesus est caput omnium Sanctorum.	385	Initium Epistola B. Pauli Apostoli ad Romanos. col. 2. fol. 1.	
Iesus ex duabus substantiis diuina & humana in unitate persona subsistit.	5	Iniustitia quae est	9
Iesus nomen ab Angelo humanitati impositum. 4. Latine dicitur Saluator vel Saluatoris. 4. Huius nominis expositio quae.	4	Iniuria faciens, recipit id quod inique gessit.	387
Iesse est Isai pater David regis.	105	In ore duorum vel trium testium stat omne verbum.	179
Iesse est radix: David filius eius est arbor: Maria virgo ramus arboris: flos rami iustus Christus est	105	Insipientes qui.	12
Ignis consumens est Deus noster.	479	Inquinamentum quid.	225
Ignis deuorans qualis.	158	Instans seu praesens necessitas quae.	144
Ignobilis quis dicitur.	190	Institutio dicitur quasi intus statuo.	295
Ignominia dicitur quasi sine nomine dignitatis. fol. 10		Inuidus unde dictus.	11
Illyricum provincia est: in fine Asia & Europa principio sita.	106	Ioannes Baptista dicitur angelus ante Domini faciem missus.	4
Imitatio quid est.	371	Ira Dei quomodo de caelo reuelatur.	1
Immunditia est idolorum seruitus.	348	Ire vasa quae sunt.	65
Immunditia nomine quae intelliguntur.	258	Iram operatur lex.	27
Immundus hereditatem in Christi regno non habet.	348	Ira scimini & nolite peccare.	343
Impietas denotat Idololatriam. 9. super plura		Iudaei in infidelitate permanentes, an sint filij Abrahae.	62
		Iudaei Romanis subditi. 2. hi fidem Romanis euangelizarunt.	2
		Iudaei dicuntur canes & mali operarii & cur.	369. vocantur quoque circumcisio &c. ibi.
		In Iudaicis caecitas, surditas & mens inuidia in hodiernum usque diem manet.	75
		Iudaei	

Iudaorū os semp plenū fuit maledictione. 02
Iudai cur vocati sunt circumciso. 336.
Iudai an Gracis preferantur. 8.
Horum nomine omnes Iudaos credētes intelligit. 8
Index quādo probus seu probat⁹ apparet. 251
Iudices iniqui qui dicuntur. 137
Iudicare quādo pro dānare accipitur. 492
Iudicium Dei est secundum veritatem. 14
Iudicij extremi tempus est incertum. 261.
In sperate & subito superueniet. 261
Iudicium omne Christo datum. 15
Iudicium Dei cur dicitur iustum. 266
Iugum quomodo hic accipitur. 223
Iugum ducere noli cum infidelibus. 218
Iuramentum quid. 435
Iurans nunquam periurium nunquam pe-
nētrāt. 7
Iurare nolite omnino. 7
Iustificatur homo per fidem Christi. 23
Iustificatio legis per Christum in hominibus
impletur. 49
Iustitia Dei quomodo reuelatur. 1
Iustitia nomine virtutes intelliguntur. 41
Iustitia ex fide est Christi. 368
Iustitia quomodo hic sumitur. 232. duplici-
ter ponitur. 232
Iustus meus ex fide viuit. 456. 1. 9. 463
Iustus & saluus erit, qui Christo credit &
baptizatur. 8
Iusti fulgebunt in regno cælorū, sicut sol. 14
Iuuenilia desideria qua dicuntur. 293

L.

L *Actis particeps est sermonis iustitia ex-*
pers. 427
Laodicia est ciuitas Gracia Hierapoli. 392
Latria græca, latine seruitus. 157
Lex in mysterijs cur cessauit. 325
Lex constituit homines sacerdotes infirmi-
tatem habentes. 437
Lex est peccatorum index. 46
Lex membrorū corporis est concupiscere. 48
Lex pedagógus noster fuit in Christo, ut ex
fide iustificemur. 309
Lex non est ex fide. 368
Lex carnalis mandati quæ. 440
Lex per Moysen data, gratia & veritas per
Christum. 445
Lex per Moysen populo à Deo data est. 491
Lex iram & contensionem prohibet. 164
Lex iram operatur. 24
Lex & Propheta usq; ad Christum. 20
Legis auditores coram Deo iusti non sunt. 13
Legis factores iustificabuntur. 13

In Lege Moysis cuncta Dei mandata legun-
tur. col. 1. lit. A.
Legislatio ad quos pertinet. 62
Libanus dicitur dealbatio. 16
Lingua sunt in signum infidelibus & non fi-
delibus. 178
Linguarū genera in mundo sunt multa. 178
Littera occidit, spiritus viuificat. 206
Longanimitas quæ. 14. 221
Lucas Euangelista dicitur & Lucius. 367
Lucas autor Euangelij & Actuum Aposto-
lorum, fuit genere Syrus. 392
Lucis fructus sunt in omni bonitate, iusti-
tia & veritate. 348
Lucrū facere melius est q̃ damnum pati. 145
Ludibria vnde dicuntur. 467
Luxuria in vino inest. 348

M.

M *acedonia est Græcorum prouintia, à*
rege Matedone dicta. 374
Macedonia & Achaia seu Achaia prouintia
sunt nobilissima Græcorū sibi adiacētes.
707. vnde eius populi dicuntur Achæi. 107
Madianita qui dicuntur. 474
Machus qui dicitur. 15
Magistratus à Deo dicuntur Dij. 20
Magistratus non est nisi à Deo. 89
Magistratus gladiū sine causa non gerit. 91
Magistrorum honor est auditorum nume-
rositas. 77
Male agens, lucem odit. 93
Maledictus omnis, qui non permanet in o-
mnibus qua scripta sunt in libro legis, ut
ea faciat. 308
Maledictus omnis, qui in ligno pendet. 308
Maligni spirit. dicuntur amatores seculi. 138
Malum pro malo reddere Christiani non
debent. 133. 261. 82
Malum quod homo odit, id facit. 44
Malum nō faciendum, ut bonū eueniat. 17
Malorum omnium radix est auaritia. 388
Malorum inuētores qui. 12
Mancipia dicuntur quasi manu capta. 390
Mandatorum Dei observatio multum pro-
dest. 141
Manduca & bibe, cras morieris. 184
Manifestatio spiritus S. intelligitur ipsum
eius donum. 170. cur sic dicitur. 170
Manna de cælo & aqua de petra in deserto
quid denotant. 156
Maria beatissima Virgo fuit de tribu Iudæ,
ex semine Davidis. 5
Maria B. Virgo concepit, Virgo peperit, &
tamen ante & post partum Virgo fuit &
mansit.

<i>Et mansit.</i>	384
<i>Massa significat S. Patres in V. T.</i>	77
<i>Matrimonium unde dictum.</i>	143
<i>Matthaeus in Aethiopia predicauit.</i>	4
<i>Mediator nō potest esse nisi inter duas partes. 277. bonus mediator qui, & qui malus.</i>	277
<i>Medicus est index morborum.</i>	46
<i>Medius paries quid hoc loco dicitur.</i>	336
<i>Melchisedech fuit rex & sacerdos.</i>	428
<i>Melchisedech dicitur rex Salem, sacerdos Dei summi, rex iustitiae & pacis.</i>	434
<i>Membra piorum sunt templū S. Spiritus.</i>	137
<i>Membra corporis humani quae propria officia habent.</i>	84
<i>Membra meretrici adhaerentia & copulāria, desinunt esse membra Christi.</i>	139
<i>Membra hōnis debent esse templū S. Spiritus.</i>	189
<i>Mendacium omne à diabolo est.</i>	388
<i>Mentiri inuicem nolite.</i>	386
<i>Mentis castitas quae.</i>	220
<i>Mentis prudentia quae.</i>	52
<i>Mentis lex est non concupiscere.</i>	48
<i>Meretrici adhaerēs, unū efficitur corp⁹.</i>	137
<i>Mihi Deo vindictam, ego reddam.</i>	491
<i>Minister Christi quis dicitur.</i>	130. 239
<i>Minister idoneus quis dicitur.</i>	206
<i>Minister Dei quis.</i>	220
<i>Ministrare & offerre est signum ministrationis.</i>	498
<i>Ministrationum diuisiones quae.</i>	160
<i>Misericordia vasa quae sunt.</i>	65
<i>Misericordiā quid hic Apostolus vocat.</i>	80
<i>Modis quibus quis saluus fit & quot.</i>	361
<i>Momentum est breuissimum spatium temporis, dictū à celerrimo motu syderū.</i>	212
<i>Monetarius quis.</i>	351
<i>Momentum quid est.</i>	191
<i>Monialis est Dei uxor.</i>	388
<i>Mores bonos corrumpunt colloquia praua.</i>	360
<i>Mores qui.</i>	488
<i>Mores sine auaritia esse debent.</i>	486
<i>Mortale hoc immortalitatem induit.</i>	185
<i>Mortales sunt serui inutiles.</i>	4
<i>Mortalium quorumnam nomina sunt in libro vita.</i>	372
<i>Mors absorpta in victoria.</i>	185
<i>Mors quomodo potest loqui & responsum dare.</i>	198
<i>Mors Domini dupliciter ab hominibus annuntiatur.</i>	167
<i>Mors quid in nobis operatur.</i>	212
<i>Mortis imperio destructo, Christus primus</i>	

<i>omniū defunctorū electorū resurrexit.</i>	5
<i>Mors Christi dupliciter intelligi potest.</i>	39
<i>Mors dupliciter intelligi potest.</i>	40
<i>Mors p peccatū in mundū intrauit.</i>	30. 184
<i>Mortua est fides sine operibus.</i>	463
<i>Mortuus à peccato est iustificatus.</i>	36
<i>Mortui cum Christo uiuent cum eo.</i>	36
<i>Mortuorum resurrectio per Christum.</i>	184
<i>Mortuorum laus est à sepulchro surgere.</i>	38
<i>Moses fide grandis factus negauit se filiū esse filia Pharaonis.</i>	465
<i>Mulier potestatem sui corporis non habet, ita nec vir quoque.</i>	142
<i>Mulier in silentio discat cum omni subiectione 275. Hac nec docere neque dominari in virum debet.</i>	276
<i>Mulier in Ecclesia taceat.</i>	182
<i>Mulier quādo per filiorum generationem saluabitur.</i>	277
<i>Mulier corporis sui potestatem non habet, sed vir.</i>	140
<i>Mulier infidelis sanctificatur per virum fidelem.</i>	141
<i>Mulier comam nutriens, ipsi est gloria.</i>	162
<i>Mulier legi alligata, quādiu vir eius uiuit, si moritur vir, libera est, cui uult.</i>	142
<i>Mulier habeat suum virum propter fornicationem.</i>	140
<i>Mulier est gloria viri. 161. hac ex viro est, nec contra. 161. hac propter virū creata est, non contra. ibi. hac dicitur habere potestatem supra caput propter angelos. ibid.</i>	
<i>Mulieris caput est vir.</i>	ibid.
<i>Mulierem qui non odit, nō is potest esse Dei discipulus.</i>	389
<i>Per Mulierem quis intelligitur.</i>	163
<i>Mulieres uiris suis subdita sint.</i>	348
<i>Multi terrenis gaudēt, nec utūtur ijs.</i>	145
<i>Multi unum corpus sumus in Christo.</i>	81
<i>Mundus Deo debet esse subditus & cur.</i>	21
<i>Mundus hic est ager.</i>	126
<i>Mundi heres quis dicitur.</i>	468
<i>Mundi infirma Deus elegit, ut fortia confundat.</i>	113
<i>Murmurare quid.</i>	158
<i>Mustela dicitur mus longus.</i>	357
<i>Mysterium quid est.</i>	78
<i>Mysterium huius seculi sapientibus absconditum quale.</i>	381
<i>Mysteriū grace, latine secretū, occultū.</i>	191

N.

N <i>Aue filius Iesus fuit dāctor populi Israel.</i>	423
<i>Naufragium quid.</i>	240
<i>Nemo</i>	

I N D E X.

<i>Nemo Deum videt sine pace & sanctimo-</i>	
<i>nia.</i>	478
<i>Nemo nostrum sibi vivit, & nemo sibi mo-</i>	
<i>ritur.</i>	97
<i>Nemo unquam carnem suam odio habuit</i>	
	349
<i>Nemo ascendit in cælum, nisi qui descen-</i>	
<i>dit filius hominis, qui est in cælo.</i>	152
<i>Nemo novit quæ Dei sunt, nisi eius spiritus,</i>	
<i>& cui idem S. Spiritus revelare digna-</i>	
<i>tur.</i>	123
<i>Nemo alterū inanibus verbis seducat.</i>	350
<i>Nemo potest duobus dominis simul servire</i>	
	291
<i>Nemo carnem odit dupliciter intelligitur.</i>	
	353
<i>Nemo de venia desperare debet.</i>	420
<i>Nemo ponit fundamentum aliud, præter</i>	
<i>id quod est positum, vid. Christus Iesus.</i>	
	125
<i>Nequitia est superbia vel audacia peccati.</i>	21
<i>Nero fuit Petri & Pauli sacerdos.</i>	366
<i>Nihil possumus aduersus veritatem, sed be-</i>	
<i>ne pro veritate.</i>	250
<i>Nihil reiiciendum quod cum gratiarum</i>	
<i>actione percipitur</i>	280
<i>Nilus fluuius Aegypti est, varia & multa</i>	
<i>genera auium in littoribus habēs, quam</i>	
<i>alibi.</i>	157
<i>Noli malum pro malo reddere.</i>	87
<i>Non iudicandum ante tempus.</i>	129
<i>Non omne quod ex nobis nascitur, utique</i>	
<i>filius noster est.</i>	5
<i>Non omnis caro est eadem caro.</i>	284
<i>Novatus fuit hæreticus, unde Novatiani.</i>	
	116
<i>Non veni vocare iustos, sed peccatores ad</i>	
<i>pœnitentiam.</i>	274
<i>Novus homo quis dicitur.</i>	346
<i>Nubere melius est quam vri.</i>	141. 143
<i>Per Nubem testium, quid intelligitur.</i>	479
<i>Nympha quæ.</i>	392

O.

O <i>blivio in Deum omnipotentem non</i>	
<i>cadit.</i>	434
<i>Observatores alterum, mensum, temporū,</i>	
<i>& annorum qui.</i>	313
<i>Odibiles quinam dicuntur.</i>	12
<i>Odor dicitur cognitio sanctæ Trinitatis.</i>	
	203. Bonum odor Christi sunt Apostoli,
<i>Deo placentes.</i>	203
<i>Offensio quæ.</i>	220
<i>Offensionis lapis quis dicitur.</i>	66

<i>Omne quod in os intrat, hominem non</i>	
<i>inquinat.</i>	139
<i>Omne testamentum in testatoris morte cõ-</i>	
<i>firmatur.</i>	166
<i>Omne quod manifestatur, est lumen.</i>	348
<i>Omne quod non est ex fide, peccatum est.</i>	
	95
<i>Omnia Deus sub Christi pedibus subiecit.</i>	
	328. 410
<i>Omnia licent sed non expediunt.</i>	137
<i>Omnia in sanguine mundantur.</i>	448
<i>Omnia potestati filij Dei subiecta sunt.</i>	353
<i>Omnia probate, quod bonum est, tenete.</i>	
	263
<i>Omnia in gloriam Dei facite.</i>	161
<i>Omnia quæ arguuntur, à lumine manife-</i>	
<i>stantur,</i>	348
<i>Omnia licent, sed non adificant.</i>	155
<i>Omnia per Christum & in eo creata sunt.</i>	
	377
<i>Omnia bona quæ generi humano dantur,</i>	
<i>dicitur gratia Dei.</i>	229
<i>Omnis homo mendax, solus Deus verax.</i>	
	400. 17
<i>Omnis qui mittitur, dicitur Apostolus.</i>	367
<i>Omnis caro videbit salutare in Deo.</i>	115
<i>Omnis qui nomē Dei inuocat, saluus fit.</i>	67
<i>Omnis Episcopus est presbyter, sed non vice</i>	
<i>versa.</i>	279
<i>Omnibus omnia factus est Paulus, ut om-</i>	
<i>nes saluos faceret.</i>	149
<i>Onerare est pondus seu onus aliquod alicui</i>	
<i>imponere.</i>	201
<i>Onus suum quilibet portabit.</i>	323
<i>Opera tenebrarum abscondita quæ.</i>	132
<i>Operationum diuisiones quæ.</i>	168
<i>Opera tenebrarum quæ.</i>	93
<i>Operacarnis quæ dicuntur.</i>	319
<i>Opera carnis quomodo mortificantur per</i>	
<i>gratiam S. Spiritus.</i>	53
<i>Operarius mercede sua dignus.</i>	282. 291
<i>Opus Dei quid intelligitur.</i>	99
<i>Opus suum quilibet probet.</i>	323
<i>Orate sine intermissione.</i>	261
<i>Oratio quid.</i>	373
<i>Oreb petra, quam Moyses percussit, est mōs</i>	
<i>lapideus, significans Christum.</i>	156
<i>Ore confessio ad salutem fit.</i>	66. 69
<i>Osculatio fuit Iudeorum mos, & adhuc</i>	
<i>quibusdam in locis in usu.</i>	110
<i>Oves boni pastoris sunt Electi.</i>	482

P.

P <i>Acis nomine intelligitur dilectio & cõ-</i>	
<i>cordia.</i>	482
<i>Pada-</i>	

I N D E X.

<i>Padagogus qui dicitur.</i>	134	<i>ut particeps eius efficiatur.</i>	149
<i>Pana electorum & reproborum dinersa & qua.</i>	48	<i>Paulus senex & vincens Christi.</i>	393
<i>Panitendi spatium in hac vita est.</i>	420	<i>Paulus cur vocat Iudeos & Græcos sapientes. 8. Insipientes & barbaros, alios populos & gentes,</i>	ibid.
<i>Panitentia interdum pro mutatione accipitur.</i>	79	<i>Paulus Deo fuit vas electionis.</i>	8
<i>Panitentia genera sunt duo.</i>	432	<i>Paulus sapientibus debitor erat, & qualis. Insipientibus debitor qualis.</i>	8
<i>Palma dicitur victoria & cur.</i>	152	<i>Paulus inter Iudeos & gentes fuit quasi mediator & bonus concionator.</i>	3
<i>Panis frangere est participatio corporis Domini.</i>	454	<i>Paulus Christi Iesu vincens pro gentibus.</i>	398
<i>Panis unus, corpus unum sumus omnes in Christo.</i>	154	<i>Paulus dicitur apud paula, à cessatione persecutionis.</i>	3
<i>Parricere varie sumitur.</i>	231	<i>Paulus unde dictus. 3. minimus Apostolorum.</i>	ibid.
<i>Parentes filiis thesaurizare debent.</i>	244	<i>Paulus positus est predicator & Apostolus, doctor gentium in fide & veritate.</i>	275
<i>Participes qui sunt.</i>	408	<i>Paulus primo vocatus est Saulus persecutor: postea predicator & humilis Christi discipulus.</i>	3
<i>Participes Christi effecti sumus quod est. eius substantia dicitur fides.</i>	420	<i>Paulus vocat se Apostolum gentium.</i>	73
<i>Panchicus unde dictus.</i>	3	<i>Paulus dictus Apostolus Iesu Christi.</i>	112
<i>Pascua nostrum immolatus est Christus.</i>	135	<i>Paulus epistolas suas secundum numerum decalogi mandatorum ordinavit. col. 1. lit. A.</i>	
<i>Passio desiderij qua.</i>	257	<i>Paulus servus Iesu Christi, dictus Apostolus fol. 1. in Dei Evangelium segregatus. ibid.</i>	
<i>Pastor quis dicitur.</i>	345	<i>Paulus quid passus est.</i>	289
<i>Pater ac natus par terque flamen, almus. col. 1. lit. A.</i>		<i>Paulus Evangelium predicare non erubescit.</i>	8
<i>Pater insipiens dicitur filios delinquentes non corrigens.</i>	481	<i>Paulus Apostolus servus Iesu Christi.</i>	4
<i>Pater ignosce illis, nescientibus quid faciant.</i>	445	<i>Paulus Apostolus quando & ubi Romanis epistolam hanc conscripsit.</i>	2
<i>S. Patres dicuntur uncti Dei & cur.</i>	77	<i>Paulus quosnam Corinth. baptizavit.</i>	113
<i>Patres carnales qui dicuntur.</i>	481	<i>Paulus plantat, Apollo rigat, Deus incrementum dat.</i>	124
<i>Pater spirituum qui.</i>	ibid.	<i>Paulus dicitur minimus Apostolorum. 183</i>	
<i>Patres filios suos ad iram provocare non debent. 354. Sede eos educare in disciplina & correptione Domini.</i>	354	<i>Non est dignus vocari Apostolus & cur.</i>	183
<i>Patientia qua.</i>	220. 14	<i>Pauli gaudium est omnium vestrarum.</i>	200
<i>Patientia probationem operatur.</i>	30	<i>Pauli auditores debent esse eius imitatores. 129. Paulus Christi imitator.</i>	129
<i>Paulus cur diem malum vocat presens tempus.</i>	356	<i>Pauli salutaris ad Romanos qualis. 1. Nec evangelium erubescit.</i>	ibid.
<i>Paulus servus Christi vocatus Apostolus ex resurrectione mortuorum Iesu: ceteri vero ante passionem Domini dicti sunt Apostoli & cur.</i>	6	<i>Pauli epistola ad Romanos cur primo loco posita. col. 2. A. quando hanc scripserit. ibid. Romani valde rudes erant in religione.</i>	ibid.
<i>Paulus quomodo Evangelium defendebat & quibus modis confirmabat.</i>	360	<i>Pauperum sanctorum curam habere debemus.</i>	229
<i>Paulus dicitur magister Gentium.</i>	361	<i>Peccantes sine lege absque ea peribunt.</i>	13
<i>Paulus Apostolus decem saltim epistolas scripsit, & cur. col. 1. lit. A. Reliquas quatuor ad discipulos in specie dedit, ob non discrepantiam novi ac veteris testamenti.</i>	ibid.	<i>Peccantes in lege, per eam iudicabuntur. 13</i>	
<i>Paulus Christi minister.</i>	338	<i>Peccata sanguine taurorum & hircorum auferri</i>	
<i>Paulus omnibus gentibus predicavit.</i>	4		
<i>Paulus sit infirmus, ut infirmos lucrificaret.</i>	149		
<i>Paulus omnia facit propter Evangelium,</i>			

<i>anferri nequeunt.</i>	455	<i>Pietas ad omnia utilis, habens promissionē</i>	
<i>Peccatum faciens nec consensūs, morte est</i>		<i>vita presentis & futura.</i>	210
<i>dignus.</i>	12	<i>Pignus quid. 199. 332. Ab arrha quid dif-</i>	
<i>Peccatum est stimulus.</i>	192	<i>fert.</i>	332
<i>Peccatum originale an ab infantibus tra-</i>		<i>Pietas aqua.</i>	276
<i>hatur quando nascuntur.</i>	35	<i>Pij estimantur sicut oves occisionis.</i>	50
<i>Peccatum in mundo erat usque ad legem.</i>		<i>Pij sunt templum Dei.</i>	125
33		<i>Piorum conuersatio in cælis est.</i>	29
<i>Peccatum in mortali corpore quando re-</i>		<i>Pij dicuntur filij Dei hac in vita in spe, in al-</i>	
<i>gnat.</i>	40	<i>tera in resunt.</i>	31
<i>Peccatum sine lege mortuum.</i>	43	<i>Placere Deo sine fide impossibile est. 464. 25</i>	
<i>Peccatum per unum hominem in mundū</i>		<i>Plantans & rigans unum sunt.</i>	126
<i>intravit.</i>	30	<i>Plebs dicitur meretrix & cur.</i>	48
<i>Peccati corpus secundum Originem quid</i>		<i>Plenitudo gētium quomodo hic accipitur.</i>	
<i>appellatur.</i>	40	78	
<i>Peccati nomine vitia intelliguntur.</i>	41	<i>Plenitudo legis est dilectio.</i>	19
<i>Peccati stipendium mors est.</i>	11	<i>Plenitudo corporis Christi qua.</i>	342
<i>Peccati cognitio per legem.</i>	17	<i>Pontifex est sanctorum minister.</i>	443
<i>Pedum significatio varia & qua.</i>	70	<i>Pontifex magnus quis dicitur. 425. Eius of-</i>	
<i>Pelagiani quinam. 35. Error eorū qualis. 35</i>		<i>ficiū quale.</i>	427
<i>Penula est vestis consularis.</i>	297	<i>Pontifex futurorum bonorum duobus mo-</i>	
<i>Peragrarē dicitur perambulare.</i>	470	<i>dis dicitur.</i>	452
<i>Perditionis homo in templo Dei sedet asten-</i>		<i>Pontificum officium quid.</i>	106
<i>dens se tanquam sit Deus.</i>	266	<i>Populus sedis edere & bibere & surrexit</i>	
<i>Peregrinus unde dictus.</i>	470	<i>ludere.</i>	154
<i>Perficiēs omnia, verbum tribus modis in-</i>		<i>Populus Israel dicitur. populus credentiū.</i>	
<i>telligitur.</i>	65	356	
<i>Perfectionis vinculum quod.</i>	389	<i>Populi voluntas plerūq; voluntas Dei est. 3</i>	
<i>Perfectus si vis esse, vade, vade omnia qua</i>		<i>Postulationes qua dicuntur.</i>	276
<i>habes, da pauperibus.</i>	174	<i>Potentes huius seculi quomodo destruun-</i>	
<i>Peripsēma quid.</i>	134	<i>tur.</i>	122
<i>Persecutor Ecclesie fuit Paulus.</i>	183	<i>Potestas non sine causa gladium portat. 91</i>	
<i>Perseuerans in certamine usque in finem,</i>		<i>Potestates qua dicuntur hoc loco.</i>	384
<i>saluus erit.</i>	463	<i>Precepti finis est charitas in corde puro.</i>	
<i>Personarum acceptio non est apud Deum.</i>		271	
387. 13. 35. 4		<i>Pradicare Christi conceptionem & nativi-</i>	
<i>Pharao cum exercitu ob quas causas per-</i>		<i>tatem eiusq; mysteria est euangelizare.</i>	
<i>cussus & submersus est.</i>	64	7	
<i>Phœbe est matrona nobilissima.</i>	109	<i>Pradicationis merces qua.</i>	152
<i>Philosophi quomodo & quid predicant. 117</i>		<i>Prælatus, Præpositus, Prædicatoribus obedi-</i>	
<i>Philosophi quomodo destruuntur.</i>	122	<i>endum est.</i>	492
<i>Philippenses falsos Apostolos audire nolue-</i>		<i>Prælati & Doctores quatenus audiendi vel</i>	
<i>runt.</i>	col. 2. A.	<i>non.</i>	489
<i>Philippensium gaudium & tristitia est A-</i>		<i>Præputiatus quis vocatur.</i>	114
<i>postoli gaudium & tristitia.</i>	367	<i>Præscientia prædestinationem præcedit. 7. 4</i>	
<i>Philippus est Græcia ciuitas.</i>	360	<i>Quomodo pro prædestinatione accipi-</i>	
<i>Philippus Alexandri pater adoptiuus. ibid.</i>		<i>tur.</i>	ibid.
<i>Phrygia est provincia Gallorum 202. Troia</i>		<i>Prætor unde dicitur. 361. Prætorium quid.</i>	
<i>regio in phrygia. ibid. Ciuitas Ilum di-</i>		361	
<i>cta.</i>	ibid.	<i>Præuicatio omnis & inobedientia in istā</i>	
<i>Picē qui tetigerit, inquinabitur ab ea. 452</i>		<i>mercedis retributionem accipit.</i>	410
<i>Pietas quid est.</i>	32	<i>Præuicator legis quis dicitur.</i>	16
<i>Pietas cum sufficiētia est questus magnus.</i>		<i>Presbyteri qui bene præsunt, duplici hono-</i>	
284		<i>re digni sunt.</i>	282
			Primi

I N D E X.

<i>Primitia qua dicuntur.</i>	56
<i>Primogenitus quis dicitur.</i>	57
<i>Principalitas anima qua.</i>	320
<i>Princeps huius mundi foras eijcitur.</i>	344
<i>Princeps orbis Romae residet.</i>	2
<i>Principes huius seculi dupliciter intelliguntur.</i>	122
<i>Prisca seu Priscilla est Iudaea genere uxor Aquila Iudaei.</i>	109
<i>Probatio spem operatur.</i>	30
<i>Procella quid.</i>	484
<i>Prodigia qua dicuntur.</i>	106
<i>Profundum quomodo pro necromantia ponitur.</i>	59
<i>Prologus Remigij qualis.</i>	col. 3. A.
<i>Promissiones dictae sunt Abrahae eiusq. semi- ni.</i>	308
<i>Propheta est nomen commune. 4. accipitur etiam pro malo. 4. Propheta boni qui. 4</i>	
<i>Prophetans maior est quam qui linguis loquitur.</i>	174
<i>Prophetia qua.</i>	175
<i>Prophetiae sunt fidelibus in signum, non infidelibus.</i>	178
<i>Proximum diligens, legem impleuit.</i>	89
<i>Prudens quis dicitur.</i>	352
<i>Prudentia qua est. 331. quid differt a sapientia.</i>	331
<i>Prudentia carnis qua.</i>	52
<i>Psalmi qui dicuntur.</i>	352
<i>Pseudoapostoli cur duplici corde conuersabantur.</i>	198
<i>Pseudoapostoli qui sunt.</i>	254
<i>Pseudoapostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in Christi Apostolos.</i>	236
<i>Pueri quidam dicuntur. 415. Hisce est regnum caelorum.</i>	415
<i>Pusillanimes quomodo consolari debent. 262</i>	

Q.

Q <i>uanam dicuntur seruitus simulacrorum.</i>	386
<i>Quanam peccata per concupiscentiam intelliguntur.</i>	46
<i>Quae scripta sunt nobis ad doctrinam scripta sunt. 100. & cur.</i>	ibid.
<i>Quenam sunt & dicuntur umbra futurorum.</i>	383
<i>Quae videntur temporalia sunt. 210. Quae non videntur, aeterna sunt.</i>	ibid.
<i>Quae sunt illa quae retro dicuntur.</i>	370
<i>Quando quis corpus suum & uxoris suae honorat.</i>	457

<i>Qui Christum non amat, sit anathema.</i>	193
<i>Qui diem sapit, Domino sapit.</i>	94
<i>Qui non laborat non manducat.</i>	270
<i>Qui se stare putat, videat ne cadat.</i>	154
<i>Qui multum non abundauit, & qui modicum non minorauit.</i>	227
<i>Qui se gloriari vult, in Domino gloriatur.</i>	113
<i>Qui peccatum non nouit, illud pro nobis fecit, ut nos in eo iustitia Dei efficeremur.</i>	214
<i>Qui spiritu Dei aguntur, hi sunt veri filii Dei.</i>	49
<i>Qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahae.</i>	308
<i>Qui credit & baptizatur, saluus est.</i>	22
<i>Qui magistratus resistit, Dei ordinationi resistit.</i>	89
<i>Qui redimitur, captiuus tenebatur, & seruus est eius a quo redimitur.</i>	140
<i>Quilibet mercedem secundum laborem accipit.</i>	125
<i>Quilibet in sua vocatione permanere dicitur.</i>	141
<i>Quilibet uxorem habeat propter fornicationem.</i>	140
<i>Quilibet in qua vocatione vocatus, in ea permaneat.</i>	144
<i>Quilibet vas suum in sanctificatione possideat & honore non in desiderii passione.</i>	256
<i>Quis nos a Christi charitate separabit.</i>	50
<i>Quis est qui sanctificat.</i>	414
<i>Quod Dei stultum est, sapientius est hominibus.</i>	113
<i>Quos Deus praeordinauit, hos & vocauit.</i>	50

R.

R <i>ahab dilatata quomodo interpretatur.</i>	474
<i>Per Radicem amaritudinis quid intelligitur.</i>	482
<i>Rapiens librum D. Remigij ab Ecclesia S. Cecilia, maneat in auii datus. col. 6. A.</i>	
<i>Rapina qua est.</i>	362
<i>Redemptus sanguine Christi, seruus eius est.</i>	140
<i>Regnum Dei quid. 95. non consistit in cibo & potu.</i>	95
<i>Regnum Dei est in virtute, non in sermone.</i>	130
<i>Regnum immobile quale.</i>	485
<i>Regnum Dei non est esca & potus, sed iustitia & pax.</i>	99

I N D E X.

<i>Remigius fuit Episcopus Remis. col. 6. A.</i>	
<i>quando exposuit epistolas S. Pauli Apostoli. ibi. eius Liber quando scriptus fuit.</i>	
<i>ibid.</i>	
<i>Remissio nō est sine sanguinis effusione.</i>	448
<i>Repleti vino qui dicuntur.</i>	352
<i>Reprobi qui dicuntur.</i>	222
<i>Reprobi & vitia sunt diaboli corpus.</i>	39
<i>Requies Dei quid denotet.</i>	423
<i>Res inuestigabilis qua est.</i>	340
<i>Res quomodo dicitur tecta & cooperta.</i>	26
<i>Resistentes Magistratui, sibi ipsi damnationem acquirunt.</i>	89
<i>Resurrectionis virtus qua est.</i>	370
<i>Resurrectiones duæ à Deo prolatae sunt.</i>	29. 2
<i>Reuelatio cur dicitur manifestatio.</i>	115
<i>Renouiscere quid.</i>	46
<i>Rex seculorum dicitur S. Trinitas.</i>	274
<i>Romani dicti sublimes seu tonantes.</i>	4
<i>Roma Iudæi & Gentes initio habitauerunt.</i>	6
S.	
S <i>acerdos tu es in æternum secundum ordinem Melchisedech.</i>	426
<i>Sacerdotes Ecclesia sunt spiritus & flammæ ignis.</i>	407
<i>Sacerdotum est inuocare Deum pro populi salute.</i>	114
<i>dupliciter intelligi potest.</i>	114
<i>Sacramentum quod.</i>	279
<i>Sacrificia dupliciter concremuntur.</i>	490
<i>quale hodie Deo pro omnibus beneficijs offerre debemus.</i>	491
<i>Sacrilegium quid.</i>	16
<i>Saducæi resurrectionem mortuorum non esse volebant.</i>	184
<i>Salutatio in osculo sancto fieri debet.</i>	109
<i>Salus in Euangelio contenta qua.</i>	412
<i>Salutis lapis quis.</i>	66
<i>Sanguis Christi quomodo indigne percipitur.</i>	491
<i>Sancti hoc loco qui dicuntur.</i>	107
<i>Sanctorum labor ad quid tendit.</i>	189
<i>Sanctorum corpora dormientia, cum Christo multa surrexerant, & cur.</i>	6
<i>Sanctos quidnam deceat.</i>	350
<i>Sanctimonia dicitur castitas & munditia mentis ac corporis.</i>	482
<i>Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem.</i>	143. & sic vice versa.
<i>ibid.</i>	
<i>Sapientia qua est.</i>	331
<i>Sapientia Dei cur multiformis dicitur.</i>	340
<i>Sapientia mundi stultitia est apud Deum.</i>	

<i>Sapientia in mysteria abscondita dupliciter intelligitur.</i>	122
<i>Inter Sapientem & insipientem distantia qua.</i>	352
<i>Sapientum cogitationes sunt vana.</i>	125
<i>Sapientum sapientiam perdam, ait Deus.</i>	
<i>118. Vbi sapiens & Scriba. Vbi inquisitor huius seculi: ubi Philosophi gentium & Astrologi, &c.</i>	118
<i>Sapite quæ sursum sunt, non quæ super terram.</i>	386
<i>Satanas dicitur aduersarius, & cur.</i>	111
<i>Satanas transfiguratur in lucis Angelum.</i>	236
<i>Scandalizari quomodo quis dicitur.</i>	241
<i>Schismata in p̃ys esse non debent.</i>	113
<i>Scientia inflat, charitas edificat.</i>	146
<i>Scriptura omnia sub peccato conclusit.</i>	309
<i>Scriptura sancta dicuntur lex, Prophetæ & Psalmi.</i>	5
<i>Scythia quis dicitur.</i>	389
<i>Scythia provincia qualis.</i>	ibid.
<i>Secta unde dicuntur.</i>	321
<i>Secula à sequendo dicuntur & cur.</i>	404
<i>Secula futurum tempus sine termino significat.</i>	489
<i>Secula unde dicta.</i>	467
<i>Sede à dextris meis, quoadusq, ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.</i>	403
<i>Seditio qua. 220. proprie ad ciues pertinet.</i>	220
<i>Semen Abrahæ quomodo intelligitur.</i>	28
<i>In Semine Abrahæ benedicentur omnes gentes.</i>	475
<i>Seminans in spiritu, de eo vitam metet æternam.</i>	323
<i>Seminans parce, parce metet.</i>	230
<i>Seminationis proprietates qua.</i>	185
<i>Semper gaudete.</i>	261
<i>Sermo semper in gratia sit sale conditus.</i>	390
<i>Sermo Dei est viuus, efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.</i>	424
<i>Serpentes igniti qui.</i>	158
<i>Serpens aneus qui.</i>	158
<i>Seueritas qua dicitur.</i>	78
<i>Serui proprie non sunt, sed per naturam, culpam & propter peccatum.</i>	390. ita dicti à seruiendo.
<i>ibid.</i>	
<i>Serui obedire debent dominis carnalibus cum timore & tremore, in cordis simplicitate.</i>	354
<i>Seruens peccato, est seruus peccati & diaboli.</i>	42
<i>Seruens iustitiæ, fit seruus Dei & iustitiæ.</i>	

I N D E X.

<i>Seruens furto & adulterio, fit seruus furti & adulterij.</i>	42
<i>Seruitus est propter captiuitatem.</i>	390
<i>Seruitutis genera duo sunt.</i>	4
<i>Signa varie sumuntur.</i>	106
<i>Simulacrorum seruitus quomodo est auaritia.</i>	388
<i>Sina est mons Arabia, coniunctus ei, qui est modo Ierusalem.</i>	314
<i>Sol non occidat super iracundiam vestram.</i>	343
<i>Sollicitudo quid.</i>	373
<i>Specula qua.</i>	209
<i>Speculum quod.</i>	209
<i>Speculum unde dictum.</i>	133
<i>Spes qua.</i>	175. 176
<i>Spes est futurorum bonorum expectatio.</i>	3186
<i>Spes non confundit.</i>	30
<i>Spas pjs in cælo reposita est, & in verbo veritatis Euangelij.</i>	376
<i>Spesalui homines fiunt per expectationem.</i>	50
<i>Spiritualiter qui uiuit & militat.</i>	234
<i>Spiritus omnia scrutatur, etiam Dei profunda.</i>	121
<i>Spiritus Domini ubi est, ibi est libertas.</i>	204
<i>Spiritu ambulate, & carnis desideria non perficietis.</i>	319
<i>Spiritus aduersus carnem concupiscit.</i>	319
<i>Spiritus manifestatio cuilibet datur ad utilitatem.</i>	168
<i>Spiritus fructus qui sunt.</i>	319
<i>Spiritus prudentia est vita & pax.</i>	49
<i>Spiritus gratia qui vocatur.</i>	491. Per eum datur nobis sermo sapientia.
	ibid.
<i>Spiritus Sanctorum quis.</i>	484
<i>Spiritus S. dicitur Spiritus sanctificationis & cur.</i>	5
<i>Spiritus varie accipitur.</i>	75
<i>Spiritus prudentia qua.</i>	52
<i>Spiritu repleti qui dicuntur.</i>	352
<i>Spiritus angelicus qui.</i>	410
<i>Spiritus sanctus tempore baptismatis in parauis habitare incipit, & templum illius sunt omnes sancti & sancti.</i>	127
<i>Sponso & viro suo Ecclesia subiecta est.</i>	389
<i>Sporta qua.</i>	243
<i>Stadium quid.</i>	152
<i>Stephana fuit nobilis quadam matrona.</i>	194
<i>Sterilis latere qua non parit.</i>	314
<i>Stimulus mortis peccatum.</i>	185

<i>Stipendia peccati mors est.</i>	37
<i>Stipendium dicitur à stipe pendenda, seu substantia ponderanda.</i>	42
<i>Stolas habent anima Sanctorum.</i>	477
<i>Stulta mundi Deus elegit, ut sapientes confundat.</i>	113
<i>Stultiloquium quod.</i>	350
<i>Suauitatis odor quis.</i>	349
<i>Subditi esse debemus non solum propter iram, sed & propter conscientiam.</i>	89
<i>Sublimitas charitatis qua.</i>	341
<i>Superbus quis dicitur.</i>	12
<i>Sustinentia qua.</i>	252
<i>Synagoga quid.</i>	252

T. 49

T <i>abernaculum dicitur Sancta sanctorum.</i>	449
<i>Tabernaculi veri minister qui.</i>	444
<i>Tabernaculum quid continet.</i>	447
<i>Tabula dua lapidea habent figuram duorum testamentorum. col. 1. lit. A.</i>	
<i>Tabula lapidea dicuntur dura corda hominum.</i>	205
<i>Tabula dua testamenti in arca sunt duotestamenta in Christo consistentia.</i>	430
<i>Tadium quid.</i>	198
<i>Templum Dei sanctum est.</i>	125
<i>Tenebrarum abscondita Deus illuminat.</i>	129
<i>Tentatio humana qua.</i>	159
<i>Terra vocata sunt corpora terrena.</i>	486
<i>Terra in aeternum stat teste Salomone.</i>	145
<i>Testamentum in mortuis confirmatur.</i>	448
<i>Testamentum dicitur à testibus. 310. quando confirmatus. 311. dicitur à testatoribus.</i>	316
<i>In Testium duorum vel trium stat omne verbum.</i>	114. 250
<i>Thessalonica est urbs à Rege Thessalo dicta.</i>	374
<i>Thomas in India predicauit.</i>	4
<i>Thorus in coniugio sit immaculatus.</i>	486
<i>Thronus Dei quis.</i>	407
<i>Timor duplex, & quinam.</i>	288
<i>Timoris seruitus qua.</i>	4
<i>Timotheus fuit Pauli adiutor in predicatione.</i>	492
<i>Timotheus fuit Pauli discipulus.</i>	366
<i>Transgredi quid.</i>	312
<i>Transire quid dicitur.</i>	444
<i>Tria hominis post mortem profunt teste Augustino, & qua.</i>	215

Xx 3

Tria

INDEX.

<i>Tria sunt, quae Dei voluntatem perficiunt,</i>		<i>Vera fides quae, & quasi fides.</i>	273
<i>& quae illa.</i>	83	<i>Veritatis amor est falsitatis odium.</i>	407
<i>Tribulatio patientiam operatur.</i>	30	<i>Veritatem turare necessitate compellente</i>	
<i>Tribunal quid.</i>	98	<i>non est peccare, teste August.</i>	7
<i>Tribunus quis.</i>	92	<i>Vestimentum dupliciter intelligitur.</i>	353
<i>Trinitas tota una vita aeterna est.</i>	401	<i>Vestimentum pro corpore humano sumitur.</i>	408
<i>Trinitas Sancta dicitur Deus pacis.</i>	108	<i>Vetus homo quis dicitur.</i>	346
<i>Trinitas S. est una substantia, indivisa ma-</i>		<i>Vidua vera quanam.</i>	281
<i>testas, & inseparabilis voluntas.</i>	196	<i>Vidua si in delictis est, vivens est mortua.</i>	281
<i>Troia est civitas Graecorum, olim Troia di-</i>		<i>Viduas, quae vere viduae sunt, honora.</i>	281
<i>cta.</i>	202	<i>Vindictam Dei Paulus vocat Romanorum</i>	
<i>Per Tubarum sonitum quid intelligitur.</i>		<i>aduentum.</i>	254
<i>192. 269. 473</i>		<i>Vindictam mihi, ego retribuam.</i>	88. 486
<i>Turbo quid.</i>	484	<i>Vinctus in Domino dupliciter intelligitur.</i>	343
<i>Turpe est mulieri in Ecclesia loqui.</i>	182	<i>Vir perfectus quis dicitur.</i>	346
<i>Turpe omne Deo displicet.</i>	12	<i>Vir tur caput mulieris. 163. 348. Cur caput</i>	
<i>Turpitudine quid.</i>	350	<i>sicut mulier velare non debet.</i>	163
<i>Tutores qui.</i>	314	<i>Vir est gloria & imago Dei.</i>	163
<i>Tychicus fuit predicator Colossensium.</i>	392	<i>Vir uxorem dimittere non debet.</i>	141
		<i>Vir infidelis per uxorem fidelem est sancti-</i>	
		<i>ficatus.</i>	141
		<i>Vir corporis sui potestatem non habet, sed</i>	
		<i>uxor.</i>	140
		<i>Viri uxores suas diligere debent. 349. ut</i>	
		<i>corpora sua.</i>	349
		<i>Vir & uxor erunt duo in carne una.</i>	349
		<i>Vir comam nutriendi ipsi est ignominia.</i>	162
		<i>Vir uxori debitum reddere debet.</i>	142
		<i>Vir uxorem habeat propriam propter for-</i>	
		<i>nicationem.</i>	140
		<i>Vir uxori debitum reddat, & vice versa.</i>	140
		<i>Viri omnis caput est Christus.</i>	162

V.

Vasa fictilia dicuntur corpora fragilia.

211

<i>Vestigal quid.</i>	92
<i>Velamen Moysis quale. 207. & quid depo-</i>	
<i>tat. 207. Ignorantia velamen aufertur</i>	
<i>per Christi fidem.</i>	208
<i>Verbum Caro factum est & habitavit in</i>	
<i>nobis.</i>	274
<i>Verbum erat in initio, & illuderat apud</i>	
<i>Deum.</i>	68
<i>Verbum observare varie sumitur.</i>	371
<i>Verbum crucis percussibus est stultitia, cre-</i>	
<i>dentibus est Dei virtus.</i>	113
<i>Verbum, brevis autem, quomodo intelligitur. 65.</i>	

FINIS.

Quid apostolorum

<i>Ad romanos</i>	1
<i>1^a ad corinthios</i>	122
<i>2^a ad corinthios</i>	196
<i>1^a ad thessalonicenses</i>	251
<i>2^a ad thessalonicenses</i>	268
<i>1^a ad timotheum</i>	275
<i>2^a ad timotheum</i>	287
<i>Ad galatas</i>	299
<i>Ad hebraeos</i>	327

<i>Ad philippenses</i>	350
<i>Ad colossenses</i>	376
<i>Ad philemonem</i>	393
<i>Ad titum</i>	398
<i>Ad philemonem</i>	402

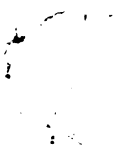

III

